శ్రీరస్తు.

శ్రీమతేహయగ్రీవాయనమః.

శ్రీభట్టోజిదీక్షితాఖ్యమహాపణ్డితవిరచితా

సిద్ధాన్తకౌముదీ

శ్రీమత్పాణినిమహామునిప్రణీతైః

వైయాకరణసర్వస్వాన్తర్గతేనగణపాఠేన వరరుచిప్రణీతైః

సిద్ధాన్తకౌముద్యుదాహృతైరప్రత్యాఖ్యాతవార్త్తికైశ్చ సంయోజితః

అష్టాధ్యాయీతి విఖ్యాత సూత్రపాఠః.

భీమసేనాఖ్యకృతో ధాతుపాఠశ్చ

ఏతత్త్రితయమ్.

సంస్కృతభాషాధ్యేతృజనోపయోగాయ

పాకాఖ్యగ్రామవాస్తవ్యశ్రీమద్వీరవల్లికులతిలకవిద్వచ్ఛిరోమణి

శ్రీవేదాన్తాచార్యకుమారశ్రీరామానుజాచార్యేణపరిశోధితం

శ్రీహారితకులతిలకానూర్యనంతాచార్యవిద్వన్మణిసుతేన

ఆ. సరస్వతీ. తిరువేంకటాచార్యేణ

శ్రీమచ్చెన్నపురవర్త్తిన్యామ్

సరస్వతీనిలయాఖ్యస్వకీయముద్రాక్షరశాలాయామ్

ముద్రాపితఞ్చసద్విజయతేతరామ్.

౧౮౭౨ సం॥

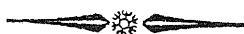
ప్రకటన.

సిద్ధాంతకౌముదియనునీవ్యాకరణశాస్త్రము, శ్రీరామాయణము, శ్రీవిష్ణుపురాణము, మొదలుగాఁగల సంస్కృతాంధ్ర గ్రంథములు వలసినవారు చెన్నపట్టణము తండయార్ పేటలోనుండు సరస్వతీనిలయముద్రాక్షరశాలాధికారియగు- ఆ॥ సరస్వతీ, తిరువేంకటాచార్యుల పేర మణియార్డర్, నోటు, హుండీ, కోర్టుఫీజు స్టాంపుబిళ్లలు, పోస్టుబిళ్లలు ఇత్యాదిరూపముగా రూపాయలు పంపి ఉత్తరము వ్రాసి తెప్పించుకొనవచ్చును.

శ్రీరస్తు

శ్రీమతే హయగ్రీవాయ నమః.

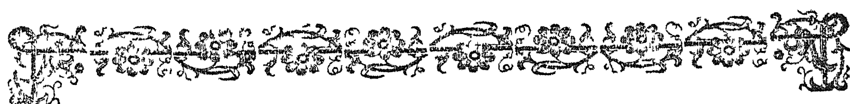
సిద్ధాన్తకౌముదీస్థవిషయానుక్రమణికా.

పూర్వార్ధే

అష్టాధ్యాయ్యామ్.

ధాతుపాఠే.

శ్రీయైనమః

శ్రీలక్ష్మీహయవదనపరబ్రహ్మణేనమః.
శ్రీగణేశాయనమః.

వైయాకరణసిద్ధాన్తకౌముదీ

మునిత్రయధ్యానశ్లోకాః.

యేనాక్షరసమామ్నాయమధిగమ్యమహేశ్వరాత్।
కృత్స్నంవ్యాకరణంప్రోక్తంతస్మైపాణినయేనమః॥
యేనధౌతాగిరఃపుంసాంవిమలైశ్శబ్దవారిభిః।
తమశ్చాజ్ఞానజంభిన్నంతస్మైపాణినయేనమః॥
వాక్యకారంవరరుచింభాష్యకారంపతఞ్జలిమ్।
పాణినింసూత్రకారంచప్రణతోఽస్మిమునిత్రయమ్॥

ప్రారమ్భః

మునిత్రయన్నమస్కృత్యతదుక్తీఃపరిభావ్యచ।
వైయాకరణసిద్ధాన్తకౌముదీయంవిరచ్యతే॥

అఇఉణ్॥ ఋఌక్॥ ఏఓఙ్॥ ఐఔచ్॥ హయవరట్॥ లణ్॥ ఞమఙణనమ్॥ ఝభఞ్॥ ఘఢధష్॥ జబగడదశ్॥ ఖఫఛఠథచటతవ్॥ కపయ్॥ శషసర్॥ హల్ ॥ ఇతిమాహేశ్వరాణిసూత్రాణ్యణాదిసంజ్ఞార్థాని - ఏషామన్త్యాఇతః - లణ్ సూత్రేఽకారశ్చ- హకారాదిష్వకారఉచ్చారణార్థః ※హలన్త్యమ్ ॥ ౧ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ హలితిసూత్రేఽన్త్యమిత్స్యాత్ ※ ఆదిరన్త్యేనసహేతా॥ ౧ ॥౧॥ ౭౧॥అన్త్యేనేతాసహితఆదిర్మధ్యగానాంస్వస్యచసంజ్ఞాస్యాత్ - ఇతిహల్ సంజ్ఞాయామ్ ॥ హలన్త్యమ్॥ ఉపదేశేఽన్త్యంహలిత్స్యాత్- ఉపదేశఆద్యోచ్చారణమ్- తతోఽణ్ అజిత్యాదిసంజ్ఞాసిద్ధౌ※ఉపదేశేఽజనునాసికఇత్ ॥ ౧॥ ౩ ॥ ౨॥ ఉపదేశేఽనునాసికోఽజిత్సంజ్ఞస్స్యాత్- ప్రతిజ్ఞానునాసిక్యాఃపాణినీయాః లణ్ సూత్రస్థావర్ణేన సహోచ్చార్యమాణో రేఫో రలయో స్సంజ్ఞా- ప్రత్యాహారేష్వితాన్నగ్రహణ మనునాసిక ఇత్యాది నిర్దేశాత్ - నహ్యత్ర కకారేపరేఽచ్ కార్యన్దృశ్యతే- ఆదిరన్త్యేనేత్యేతత్సూత్రేణ కృతాస్సంజ్ఞాగ ప్రత్యాహారశబ్దేన వ్యవహ్రియన్తే※ఊకాలోఽజ్ఝ్రస్వదీర్ఘప్లుతః॥ ౧॥ ౨॥ ౨౭ ॥ ఉశ్చఊశ్చఊ౩శ్చవఃనాఙ్కాలఇవకాలోయస్యసోఽచ్ క్రమాద్ధ్రస్వదీర్ఘప్లుతసంజ్ఞస్స్యాత్ - సప్రత్యేకముదాత్తాదిభేదేనత్రిధా※ఉచ్చైరుదాత్తః॥ ౧ ॥౨॥ ౨౯॥ తాల్వాదిషుసభాగేషుస్థానేషూర్ధ్వభాగేనిష్పన్నోఽజుదాత్తసంజ్ఞస్స్యాత్ (ఆయె) ※ నీచైరనుదాత్తః ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౩౦॥స్పష్టమ్ -

(అర్వాజ్) ❋ సమాహారస్స్వరితః ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౩౧ ॥ ఉదాత్తత్వానుదాత్తత్వేవర్ణధర్మౌ సమాహ్రియేతేయస్మిన్సోఽచ్ స్వరితసంజ్ఞస్స్యాత్ ❋ తస్యాదితఉదాత్తమర్ధహ్రస్వమ్ ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౩౨ ॥ హ్రస్వగ్రహణమతన్త్రమ్ - స్వరితస్యాదితోఽర్ధముదాత్తం బోధ్యమ్ - ఉత్తరార్ధన్తు పరిశేషాదనుదాత్తమ్ - తస్యచోదాత్తస్వరితపరత్వే శ్రవణంస్పష్టమ్- అన్యత్రతూదాత్తశ్రుతిః ప్రాతిశాఖ్యేప్రసిద్ధా (క్వ్వోఽశ్వాః- రథానాంనయేఽరాః- శతచక్రంయోఽహ్యః) ఇత్యాదిష్వనుదాత్తః - అగ్నిమీళేపురోహితమిత్యాదావుదాత్తశ్రుతిః - స నవవిధోఽపి ప్రత్యేకమనునాసికత్వాననునాసికత్వాభ్యాంద్విధా ❋ ముఖనాసికావచనోఽనునాసికః ॥ ౧ ॥ ౧ ॥ ౮ ॥ ముఖసహితనాసికయోచ్చార్యమాణో వర్ణోఽనునాసికసంజ్ఞస్స్యాత్ - తదిత్థం - అఇఉఋఏషాంవర్ణానాం ప్రత్యేకమష్టాదశభేదాః - ఌవర్ణస్యద్వాదశ - తస్యదీర్ఘాభావాత్ - ఏచామపిద్వాదశ - తేషాంహ్రస్వాభావాత్ ❋ తుల్యాస్యప్రయత్నంసవర్ణమ్ ॥ ౧ ॥ ౧ ॥ ౯ ॥ తాల్వాదిస్థానమాభ్యన్తరప్రయత్నశ్చేత్యేతద్ద్వయంయస్యయేనతుల్యం తన్మిథస్సవర్ణసంజ్ఞంస్యాత్ ॥ అకుహవిసర్జనీయానాం కణ్ఠః ॥ ఇచుయశానాంతాలు ॥ ఋటురషాణాంమూర్ధా ॥ ఌతులసానాందన్తాః ॥ ఉపూపధ్మానీయానామోష్ఠౌ ॥ ఞమఙణనానాంనాసికాచ ॥ ఏదైతోఃకణ్ఠతాలు ॥ ఓదౌతోఃకణ్ఠోష్ఠమ్ ॥ వకారస్యదన్తోష్ఠమ్ ॥ జిహ్వామూలీయస్యజిహ్వామూలమ్ ॥ నాసికాఽనుస్వారస్య ॥ ఇతిస్థానాని ॥ ప్రయత్నోద్విధా -ఆభ్యన్తరో బాహ్యశ్చ - ఆద్యశ్చతుర్ధా- స్పృష్టేషత్స్పృష్టవివృతసంవృతభేదాత్ - తత్రస్పృష్టంప్రయతనంస్పర్శానామ్- ఈషత్స్పృష్టమన్తస్థానామ్ - వివృతమూష్మణాం స్వరాణాంచ - హ్రస్వస్యావర్ణస్య ప్రయోగే సంవృతమ్ - ప్రక్రియాదశాయాన్తువివృతమేవ-ఏతచ్చసూత్రకారేణజ్ఞాపితమ్ ॥ తథాహి ❋ ॥ అఅ ॥ ౮ ॥ ౪ ॥ ౬౮ ॥ వివృతమనూద్య సంవృతోఽనేనవిధీయతే - అస్య చాష్టాధ్యాయీంసమ్పూర్ణాంప్రత్యసిద్ధత్వాత్ - శాస్త్రదృష్ట్యావివృతత్వ మస్త్యేవ ॥ తథాచసూత్రమ్ ❋ పూర్వత్రాసిద్ధమ్ ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ అధికారోఽయమ్ - తేనసపాదసప్తాధ్యాయీంప్రతిత్రిపాద్యసిద్ధా-త్రిపాద్యామపి పూర్వంప్రతి పరంశాస్త్ర మసిద్ధంస్యాత్ ॥ బాహ్యప్రయత్నస్త్వేకాదశధా ॥ వివారస్సంవారశ్శ్వాసోనాదోఘోషోఽఘోషోఽల్పప్రాణో మహాప్రాణఉదాత్తోఽనుదాత్తస్స్వరితశ్చేతి । ఖయాంయమాఃఖయఃఁకఁపౌవిసర్గశ్శరఏవచ । ఏతే శ్వాసానుప్రదానా అఘోషాశ్చవివృణ్వతే । కణ్ఠమన్యేతు ఘోషాస్స్యుస్సంవృతానాదభాగినః । అయుగ్మావర్గయమగా యణశ్చాల్పాసవస్స్మృతాః ॥ వర్గేష్వాద్యానాంచతుర్ణాం పఞ్చమేపరే మధ్యే యమోనామ పూర్వసదృశోవర్ణః ప్రాతిశాఖ్యే ప్రసిద్ధః (పలిక్క్నీ-చఖ్ఖ్నతుః-అగ్గ్నిః-ఘ్ఘ్నన్తీత్యత్ర) క్రమేణకఖగఘేభ్యః పరేతత్సదృశాఏవ యమాః - తత్రవర్గాణాంప్రథమద్వితీయాఃఖయః తథా తేషామేవయమాః - జిహ్వామూలీయోపధ్మానీయౌవిసర్గశ్శషసాశ్చేత్యేతేషాంవివారశ్శ్వాసోఽఘోషశ్చ - అన్యేషాన్తు సంవారోనాదోఘోషశ్చ - వర్గాణాంప్రథమతృతీయపఞ్చమాః ప్రథమతృతీయయమౌ యరలవాశ్చాల్పప్రాణాః - అన్యే మహాప్రాణాఇత్యర్థః ॥ బాహ్యప్రయత్నాశ్చ యద్యపి సవర్ణ సంజ్ఞాయా మనుపయుక్తాః తథాప్యాన్తరతమ్యపరీక్షాయాముపయోక్ష్యన్త ఇతిబోధ్యమ్ ॥ కాదయోమావసానాస్స్పర్శాః । యరలవాఅన

ష్ఠాః । శషసహా ఊష్మాణః । అచస్స్వరాః । ≍క≍పఇతి కపాభ్యాం ప్రాగర్ధవిసర్గసదృశౌ జి
హ్వామూలీయోపధ్మానీయౌ - అం అః ఇత్యచఃపరావనుస్వారవిసర్గౌ - ఇతిస్థానప్ర
యత్నవివేకః ❋ ఋఌవర్ణయోర్మిథస్సావర్ణ్యం వాచ్యమ్ ❋ అకారహకారయోరి
కారశకారయోః ఋకారషకారయోః ఌకారసకారయోశ్చ సావర్ణ్యే ప్రాప్తే ❋
నాజ్ఝలౌ ॥ ౧॥౧॥౧౦ ॥ ఆకారసహితోऽచ్ ఆచ్ సహహల్చేత్యేతౌ మిథస్సవర్ణౌ న స్తః॥
తేనదధీత్యస్య హరతిశీతలంషష్ఠంసాన్ద్రమిత్యేతేషుయణాదికన్న - అన్యథాదీర్ఘాదీనా
మివహకారాదీనామపి గ్రహణకశాస్త్రబలాదచ్త్వంస్యాత్ ॥ తథాహి ❋ అణుదిత్స
వర్ణస్యచాప్రత్యయః ॥ ౧ ॥ ౧ ॥ ౬౯॥ ప్రతీయతే విధీయత ఇతి ప్రత్యయః- అవిధీయమా
నోऽణ్ ఉదిచ్చ సవర్ణస్య సంజ్ఞా స్యాత్ - అత్రాణ్ పరేణ ణకారేణ- తదేవమ్ - అఇ
త్యష్టాదశానాంసంజ్ఞా- తథేకారోకారౌ- ఋకారస్త్రింశతః - ఏవంఌకారోऽపి-ఏచో
ద్వాదశానామ్- ఏదైతోరోదౌతోశ్చనమిథస్సావర్ణ్యమ్ - ఐఔజితిసూత్రారమ్భసామ
ర్థ్యాత్ - తేనైచశ్చతుర్వింశతేస్సంజ్ఞాస్స్యురితినాపాదనీయమ్ ॥ నాజ్ఝలావితినిషేధో
యద్యప్యక్షరసమామ్నాయికానామేవ - తథాపిహకారస్యాకారోనసవర్ణః తత్రా
కారస్య ప్రశ్లిష్టత్వాత్ - తేనవిశ్వపాభిరిత్యత్ర హోఢఇతిఢత్వన్నభవతి ॥ అనునాసికా
ననునాసికభేదేనయవలాద్ద్విధా - తేనాననునాసికాస్తేద్వయోర్ద్వయోస్సంజ్ఞా ❋ తప
రస్తత్కాలస్య ॥ ౧॥ ౧॥ ౭౦ ॥ తఃపరోయస్మాత్సచతాత్పరశ్చోచ్చార్యమాణసమకాల
స్యైవసంజ్ఞాస్యాత్- తేన అత్ ఇత్ ఉత్ ఇత్యాదయష్షణ్ణాంషణ్ణాంసంజ్ఞా- ఋదితిద్వా
దశానామ్❋వృద్ధిరాదైచ్ ॥౧॥౧॥౧॥ఆదైచ్చవృద్ధిసంజ్ఞస్స్యాత్ ❋ అదేఙ్గుణః॥ ౧॥౧॥
౨॥అత్ ఏఙ్ చగుణసంజ్ఞస్స్యాత్ ❋భూవాదయోధాతవః॥ ౧॥ ౩ ॥ ౧ ॥ క్రియావాచి
నోభ్వాదయోధాతుసంజ్ఞాస్స్యుః❋ప్రాగ్రీశ్వరాన్నిపాతాః॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౫౬ ॥ ఇత్యధికృ
త్య ❋చాదయోऽసత్త్వే॥ ౧॥ ౪ ॥ ౫౭॥ అద్రవ్యార్థాశ్చాదయోనిపాతసంజ్ఞాస్స్యుః ❋
ప్రాదయః ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౫౮ ॥ అద్రవ్యార్థాఃప్రాదయస్తథా❋ఉపసర్గాఃక్రియాయో
గే॥౧॥౪॥౫౯❋గతిశ్చ॥ ౧॥ ౪॥ ౬౦ ॥ ప్రాదయఃక్రియాయోగేఉపసర్గసంజ్ఞాః గతిసం
జ్ఞాశ్చస్యుః॥ప్ర-పరా-అప-సమ్-అను-అవ-నిస్-నిర్-దుస్- దుర్-వి-ఆఙ్-ని-అధి-అపి- అ
తి- సు-ఉత్- అభి-ప్రతి-పరి-ఉప- ఏతేప్రాదయః❋నవేతివిభాషా॥ ౧॥౧ ॥ ౪౪॥ నిషేధవి
కల్పయోర్విభాషాసంజ్ఞాస్యాత్ ❋ స్వంరూపంశబ్దస్యాశబ్దసంజ్ఞా ॥ ౧॥ ౧॥ ౬౮ ॥శబ్ద
స్యస్వంరూపంసంజ్ఞి- శబ్దశాస్త్రీయాంసంజ్ఞాంవినా ❋యేనవిధిస్తదన్తస్య ॥ ౧॥ ౧॥
౭౨ ॥ విశేషణన్తదన్తస్యసంజ్ఞాస్యాత్ స్వస్యచరూపస్య ❋ సమాసప్రత్యయవిధౌ
ప్రతిషేధః❋ ఉగిద్వర్ణగ్రహణవర్జమ్ ❋విరామోऽవసానమ్ ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౧౧౦ ॥ వర్ణానా
మభావోऽవసానసంజ్ఞస్స్యాత్ ❋పరస్సన్నికర్షస్సంహితా॥ ౧॥౧ ॥ ౧౦౯॥ వర్ణానామతి
శయితస్సన్నిధిస్సంహితాసంజ్ఞస్స్యాత్ ❋సుప్తిఙన్తమ్పదమ్॥ ౧॥౪ ॥ ౧౪ ॥ సుబన్తన్తిఙ
న్తఞ్చ పదసంజ్ఞంస్యాత్ ❋హలోऽనన్తరాస్సంయోగః ॥ ౧॥ ౧ ॥ ౭॥ అజ్భిరవ్యవహితా
హలస్సంయోగసంజ్ఞాస్స్యుః ❋హ్రస్వంలఘు ॥ ౧ ॥ ౪ ॥౧౦॥ ❋ సంయోగే
గురు॥ ౧॥ ౪॥ ౧౧॥ సంయోగేపరేహ్రస్వఙ్గురుసంజ్ఞంస్యాత్ ❋దీర్ఘఞ్చ ॥ ౧॥ ౪॥ ౧౨॥

ఇతిసంజ్ఞాప్రకరణమ్.

ఇకో గుణవృద్ధీ ॥ ౧ ॥ ౧ ॥ ౩ ॥ గుణవృద్ధిశబ్దాభ్యాం యత్ర గుణవృద్ధీ విధీయేతే తత్రేక ఇతి షష్ఠ్యన్తం పదముపతిష్ఠతే ❁ అచశ్చ ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౨౮ ॥ హ్రస్వదీర్ఘప్లుతశబ్దైర్యత్రాజ్విధీయతే తత్రాచ ఇతి షష్ఠ్యన్తం పదముపతిష్ఠతే ❁ ఆద్యన్తౌ టకితౌ ॥ ౧ ॥ ౧ ॥ ౪౬ ॥ టిత్కితౌ యస్యోక్తౌ తస్య క్రమాదాద్యన్తావయవౌ స్తః ❁ మిదచోఽన్త్యాత్పరః ॥ ౧ ॥ ౧ ॥ ౪౭ ॥ అచ ఇతి నిర్ధారణే షష్ఠీ - అచాం మధ్యే యోఽన్త్యస్తస్మాత్పరస్తస్యైవాన్తావయవో మిత్స్యాత్ ❁ షష్ఠీ స్థానేయోగా ॥ ౧ ॥ ౧ ॥ ౪౯ ॥ అనిర్ధారితసమ్బన్ధవిశేషా షష్ఠీ స్థానేయోగా బోధ్యా-స్థానఞ్చ ప్రసఙ్గః ❁ స్థానేఽన్తరతమః ॥ ౧ ॥ ౧ ॥ ౫౦ ॥ ప్రసఙ్గే సతి సదృశతమ ఆదేశః స్యాత్ ॥ యత్రానేకవిధమాన్తర్యం తత్ర స్థానత ఆన్తర్యం బలీయః ❁ తస్మిన్నితి నిర్దిష్టే పూర్వస్య ॥ ౧ ॥ ౧ ॥ ౬౬ ॥ సప్తమీనిర్దేశేన విధీయమానం కార్యం వర్ణాన్తరేణావ్యవహితస్య పూర్వస్య బోధ్యమ్ ❁ తస్మాదిత్యుత్తరస్య ॥ ౧ ॥ ౧ ॥ ౬౭ ॥ పఞ్చమీనిర్దేశేన క్రియమాణం కార్యం వర్ణాన్తరేణావ్యవహితస్య పరస్య జ్ఞేయమ్ ❁ అలోఽన్త్యస్య ॥ ౧ ॥ ౧ ॥ ౫౨ ॥ షష్ఠీనిర్దిష్టస్యాన్త్యస్యాల ఆదేశః స్యాత్ ❁ ఙిచ్చ ॥ ౧ ॥ ౧ ॥ ౫౩ ॥ అయమప్యన్త్యస్య స్యాత్ సర్వస్యేత్యస్యాపవాదః ❁ ఆదేః పరస్య ॥ ౧ ॥ ౧ ॥ ౫౪ ॥ పరస్య యద్విహితం తత్తస్యాదేర్బోధ్యమ్-అలోఽన్త్యస్యేత్యస్యాపవాదః ❁ అనేకాల్శిత్సర్వస్య ॥ ౧ ॥ ౧ ॥ ౫౫ ॥ స్పష్టమ్-అలోఽన్త్యసూత్రాపవాదః - అష్టాభ్య ఔశిత్యాదావాదేః పరస్యేత్యేతదపి పరత్వాదనేన బాధ్యతే ❁ స్వరితేనాధికారః ॥ ౧ ॥ ౩ ॥ ౧౧ ॥ స్వరితత్వయుక్తం శబ్దస్వరూపమధికృతం బోధ్యమ్ ॥ పరనిత్యాన్తరఙ్గాపవాదానాముత్తరోత్తరం బలీయః ॥ అసిద్ధం బహిరఙ్గమన్తరఙ్గే ॥ అకృతవ్యూహాః పాణినీయాః ॥ నిమిత్తం వినాశోన్ముఖం దృష్ట్వా తత్ప్రయుక్తం కార్యం న కుర్వన్తీత్యర్థః ॥

——*ఇతి పరిభాషాప్రకరణమ్*——

ఇకో యణచి ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౭౭ ॥ ❁ ఇకః స్థానే యణ్ స్యాదచి సంహితాయాం ॥ సుధీ ఉపాస్య ఇతి స్థితే) స్థానత ఆన్తర్యాదీకారస్య యకారః (సుధ్ య్ ఉపాస్య ఇతి స్థితే ॥) ❁ అనచి చ ॥ ౮ ॥ ౪ ॥ ౪౭ ॥ అచః పరస్య యరో ద్వే వా స్తోఽనచి - ఇతి ధకారస్య ద్విత్వమ్ ❁ స్థానివదాదేశోఽనల్విధౌ ॥ ౧ ॥ ౧ ॥ ౫౬ ॥ ఆదేశః స్థానివత్స్యాన్న తు స్థాన్యలాశ్రయవిధౌ - అనేనేహ యకారస్య స్థానివద్భావేనాచ్త్వమాశ్రిత్యానచి చేతి ద్విత్వనిషేధో న శఙ్క్యః అనల్విధావితి తన్నిషేధాత్ ❁ అచః పరస్మిన్పూర్వవిధౌ ॥ ౧ ॥ ౧ ॥ ౫౭ ॥ అల్విధ్యర్థమిదం ॥ పరనిమిత్తోఽజాదేశః స్థానివత్స్యాత్ - స్థానిభూతాదచః పూర్వత్వేన దృష్టస్య విధౌ కర్తవ్యే ॥ ఇతి స్థానివద్భావే ప్రాప్తే ❁ న పదాన్తద్విర్వచనవరేయలోపస్వరసవర్ణానుస్వారదీర్ఘజశ్చర్విధిషు ॥ ౧ ॥ ౧ ॥ ౫౮ ॥ పదస్య చరమావయవే ద్విర్వచనాదౌ చ కర్తవ్యే పరనిమిత్తోఽజాదేశో న స్థానివత్ ॥ ఇతి స్థానివద్భావనిషేధః ❁ ఝలాం జశ్ ఝశి ॥ ౮ ॥ ౪ ॥ ౫౩ ॥ ఇతి ధకారస్య దకారః ❁ అదర్శనం లోపః ॥ ౧ ॥ ౧ ॥ ౬౦ ॥ ప్రసక్తస్యాదర్శనం లోపసంజ్ఞం స్యాత్ ❁ సంయోగాన్తస్య లోపః ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౨౩ ॥ సంయోగాన్తం యత్పదం తదన్తస్య లోపః స్యాత్ ॥ ఇతి యలోపే ప్రాప్తే * యణః ప్రతిషేధో వాచ్యః * యణో మయో ద్వే వాచ్యే * మయ ఇతి పఞ్చమీ యణ ఇతి షష్ఠీతి పక్షే యకారస్యాపి ద్విత్వమ్- తదిహ ధకారయకారయోర్ద్విత్వవికల్పాచ్చత్వారి రూపాణి ॥ ఏకధమేకయమ్- ద్విధం ద్వియమ్- ద్విధమేకయమ్ - ఏకధం ద్వియమ్ సుద్ధ్యుపాస్యః-మద్ధ్వరిః-ధాత్త్రంశః-

లాకృతః ❋ నాదిన్యాక్రోశే పుత్రస్య ॥ ౮ ॥ ౪ ॥ ౪౮ ॥ పుత్రశబ్దస్య న ద్వే స్త ఆదిని శబ్దే పరే ఆక్రోశే గమ్యమానే (పుత్రాదినీ త్వమసి పాపే) ఆక్రోశే కిమ్ - తత్త్వకథనే ద్విర్వచనమ్భవత్యేవ ❋ తత్పరే చ ❋ పుత్రపుత్రాదినీ త్వమసి పాపే ❋ వాహతజగ్ధయోః ❋ పుత్త్రహతీ - పుత్రహతీ - పుత్త్రజగ్ధీ - పుత్రజగ్ధీ ❋ త్రిప్రభృతిషు శాకటాయనస్య ॥ ౮ ॥ ౪ ॥ ౫౦ ॥ త్ర్యాదిషు వర్ణేషు సంయుక్తేషు వా ద్విత్వమ్ (ఇన్ద్ద్రః - ఇన్ద్రః రాష్ట్ట్రమ్ రాష్ట్రమ్ ❋ సర్వత్ర శాకల్యస్య ॥ ౮ ॥ ౪ ॥ ౫౧ ॥ ద్విత్వన్న (అర్కః - బ్రహ్మ) ❋ దీర్ఘాదాచార్యాణామ్ ॥ ౮ ॥ ౪ ॥ ౫౨ ॥ ద్విత్వన్న (దాత్రమ్ పాత్రమ్॥) ❋ అచో రహాభ్యాం ద్వే ॥ ౮ ॥ ౪ ॥ ౪౬ ॥ అచః పరాభ్యాం రేఫహకారాభ్యాం పరస్య యరో ద్వే వా స్తః (హర్య్యనుభవః - నహ్య్యస్తి) ❋ హలో యమాం యమి లోపః ॥ ౮ ॥ ౪ ॥ ౬౪ ॥ హలః పరస్య యమో లోపస్స్యాద్వా యమి ఇతి లోపపక్షే ద్విత్వాభావపక్షే చైకయం రూపన్తుల్యమ్ - లోపారమ్భఫలన్తు ఆదిత్యో దేవతా అస్యేతి ఆదిత్యం హవిః - యమాం యమీతి యథాసంఖ్యవిజ్ఞానాన్నేహ - మాహాత్మ్యమ్ ❋ ఏచోఽయవాయావః ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౭౮ ॥ ఏచః క్రమాదయ్ అవ్ ఆయ్ ఆవ్ ఏతే స్యురచి ❋ తస్య లోపః ॥ ౧ ॥ ౩ ॥ ౯ ॥ తస్యేతో లోపస్స్యాత్ - ఇతి యవయోర్లోపో న - ఉచ్చారణసామర్థ్యాత్ - ఏవఞ్చేత్సంజ్ఞాపి హ న భవతి - (హరయే - విష్ణవే - నాయకః - పావకః) ॥ యస్మిన్విధిస్తదాదావల్గ్రహణే ॥ సప్తమ్యన్తేఽల్గ్రహణే విశేషణీభూతే యో విధిరారభ్యతే స తదాదౌ జ్ఞేయః - యేన విధిరిత్యస్యాపవాదః ❋ వాన్తో యి ప్రత్యయే ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౭౯ ॥ యకారాదౌ ప్రత్యయే పరే ఓదౌతోరవ్ ఆవ్ ఏతౌ స్తః (గోర్వికారో గవ్యమ్) గోపయసోర్యత్ (నావా తార్యం నావ్యమ్) నౌవయోధర్మేత్యాదినా యత్ ※ గోర్యూతౌ ఛన్దస్యుపసంఖ్యానమ్ ※ అధ్వపరిమాణే చ ※ (గవ్యూతిః) ఊతియూతీత్యాదినా యూతిశబ్దో నిపాతితః - వాన్త ఇత్యత్ర వకారాత్ గోర్యూతావిత్యత్ర ఛకారాద్వా పూర్వభాగే లోపో వ్యోరితి లోపేన వకారః ప్రశ్లిష్యతే - తేన శ్రూయమాణవకారాన్త ఆదేశస్స్యాత్ - వకారో న లుప్యత ఇతి యావత్ ❋ ధాతోస్తన్నిమిత్తస్యైవ ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౮౦ ॥ యాదౌ ప్రత్యయే పరే ధాతోరేచశ్చేద్వాన్తాదేశస్తర్హి తన్నిమిత్తస్యైవ నాన్యస్య (లవ్యమ్ - అవశ్యలావ్యమ్) తన్నిమిత్తస్యైవేతి కిమ్ - ఓయతే - ఔయత ❋ క్షయ్యజయ్యౌ శక్యార్థే ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౮౧ ॥ యాన్తాదేశనిపాతనార్థమిదమ్ (క్షేతుం శక్యం క్షయ్యమ్ - జేతుం శక్యం జయ్యమ్) శక్యార్థే కిమ్ - క్షేతుం జేతుం యోగ్యం క్షేయం పాపం జేయం మనః ❋ క్రయ్యస్తదర్థే ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౮౨ ॥ తస్మై ప్రకృతిర్ధాయేదన్తదర్థమ్ ॥ క్రేతారః క్రీణీయురితి బుద్ధ్యా ఆపణే ప్రసారితం క్రయ్యమ్ - క్రేయమన్యత్ - క్రయణార్హమిత్యర్థః ❋ లోపశ్శాకల్యస్య ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౧౯ ॥ అవర్ణపూర్వయోః పదాన్తయోర్యవయోర్లోపో వాశి పరే - పూర్వత్రాసిద్ధమితి లోపశాస్త్రస్యాసిద్ధత్వాన్న స్వరసన్ధిః (హర ఏహి - హరయేహి - విష్ణ ఇహ విష్ణవిహ - శ్రియా ఉద్యతః శ్రియాయుద్యతః - గురా ఉత్కః గురావుత్కః) కానిసన్తి కాన్త ఇత్యత్రాస్తేరల్లోపస్య స్థానివత్త్వేన యణావాదేశౌ ప్రాప్తౌ - న పదాన్తేతి సూత్రేణ పదాన్తవిధౌ తన్నిషేధాన్నస్తః ❋ ఏకః పూర్వపరయోః ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౮౪ ॥ ఇత్యధికృత్య ❋ ఆద్గుణః ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౮౭ ॥ అవర్ణాదచి పరే పూర్వపరయోరేకో గుణ

ఆదేశస్స్యాత్ - సంహితాయామ్ (ఉపేన్ద్రః - రమేశః. గఙ్గోదకమ్) ※ ఉరణ్ రపరః ॥ ౧ ॥ ౧ ॥ ౫౧ ॥ ఋ ఇతి త్రింశతస్సంజ్ఞేత్యుక్తమ్ - తత్స్థానే యోఽణ్ స రపరస్సన్నేవ ప్రవర్తతే - తత్రాన్తరతమ్యాత్ కృష్ణర్ద్ధిరిత్యత్రార్ - తవల్కార ఇత్యత్రాల్ - అచోరహాభ్యామితి పక్షే ద్విత్వమ్ ※ ఝరో ఝరి సవర్ణే ॥ ౮ ॥ ౪ ॥ ౬౫ ॥ హలఙ్గపరస్య ఝరో లోపో వా స్యాత్సవర్ణే ఝరి - ద్విత్వాభావే లోపే సత్యేకధమ్ - అసతి లోపే ద్విత్వే లోపయోర్ద్వాభ్యాం ద్విధమ్ - సతి ద్విత్వే లోపే చాసతి త్రిధమ్ - (కృష్ణర్ధిః - కృష్ణర్ద్ధిః - కృష్ణర్ద్ధ్ధిః) యణ ఇతి పఞ్చమీ మయ ఇతి షష్ఠీతి పక్షే కకారస్య ద్విత్వమ్ - లస్య త్వనచి చేతి - తేన తవల్కార ఇత్యత్ర రూపచతుష్టయమ్ ॥ ద్విత్వం లస్యైవ కస్యైవ నోభయోరుభయోరపి, తవల్కారాదిషు బుధైర్బోధ్యం రూపచతుష్టయమ్ ※ వృద్ధిరేచి ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౮౮ ॥ ఆదేచి పరే వృద్ధిరేకాదేశస్స్యాత్ గుణాపవాదః (కృష్ణైకత్వమ్ - గఙ్గౌఘః దేవైశ్వర్యమ్ - కృష్ణౌత్కణ్ఠ్యమ్) ※ ఏత్యేధత్యూఠ్సు ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౮౯ ॥ అవర్ణాదేజాద్యోరేత్యేధత్యోరూఠి చ పరే వృద్ధిరేకాదేశస్స్యాత్ - పరరూపగుణాపవాదః (ఉపైతి - ఉపైధతే - ప్రష్ఠౌహః) ఏజాద్యోః కిమ్ - ఉపేతః - మాభవాన్ ప్రేదిధత్ - పురస్తాదపవాదన్యాయేనేయం వృద్ధిరేఙి పరరూపస్యైవ బాధికా - నత్వోమాఙోశ్చేత్యస్య - తేనావైహీతి వృద్ధిరసాధురేవ ※ అక్షాదూహిన్యాముపసంఖ్యానమ్ ※ (అక్షౌహిణీ సేనా) ※ స్వాదీరేరిణోః ※ (స్వైరం - స్వేనేరితుం శీలమస్యేతి స్వైరీ స్వైరిణీ) ※ ప్రాదూహోఢోఢ్యేషైష్యేషు ※ (ప్రౌహః - ప్రౌఢః) అర్థవద్గ్రహణే నానర్థకస్య గ్రహణమ్ - ప్రశ్నేతి సూత్రే రాజేః పృథక్ భ్రాజిగ్రహణాత్ - తేన ఊఢగ్రహణే క్తాన్తమేవ గృహ్యతే నతు క్తవత్వన్తస్యైకదేశః - (ప్రోఢవాన్) (ప్రౌఢిః) ఇషు ఇచ్ఛాయాం తుదాదిః - ఇష గతౌ దివాదిః - ఇష ఆభీక్ష్ణ్యే క్ర్యాదిః - ఏషాం ఘఞి ణ్యతి చ - ఏష ఏష్య ఇతి రూపే - తత్ర పరరూపే ప్రాప్తేఽనేన వృద్ధిః - (ప్రైషః - ప్రైష్యః) యస్తు ఈష ఉఞ్ఛే - యశ్చ ఈష గతిహింసాదర్శనేషు - తయోర్దీర్ఘోపధత్వాత్ - ఈషః - ఈష్యః - తత్రాద్గుణే ప్రేషః ప్రేష్యః ※ ఋతే చ తృతీయాసమాసే ※ సుఖేన ఋతః (సుఖార్తః -) తృతీయేతి కిమ్ - పరమర్తః ※ ప్రవత్సతరకమ్బలవసనదశార్ణానామృణే ※ (ప్రార్ణం - వత్సతరార్ణమిత్యాది -) ఋణస్యాపనయనాయ యదన్యదృణం క్రియతే తదృణార్ణమ్ (దశార్ణో దేశః - నదీ చ దశార్ణా) ఋణశబ్దో దుర్గభూమౌ జలే చ ※ ఉపసర్గాదృతి ధాతౌ ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౯౧ ॥ అవర్ణాన్తాదుపసర్గాదృకారాదౌ ధాతౌ పరే వృద్ధిరేకాదేశస్స్యాత్ -(ఉపార్చ్ఛతి) ※ అన్తాదివచ్చ ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౮౫ ॥ యోఽయమేకాదేశస్స పూర్వస్యాన్తవత్పరస్యాదివత్స్యాదితి రేఫస్య పదాన్తత్వే ※ ఖరవసానయోర్విసర్జనీయః ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౧౫ ॥ ఖరి అవసానే చ - రేఫస్య విసర్జనీయస్స్యాత్పదాన్తే - ఇతి విసర్గే ప్రాప్తే - అన్తవద్భావేన పదాన్తస్య న విసర్గః - ఉభయథర్క్షు కర్తరి చర్షి దేవతయోరిత్యాదినిర్దేశాత్ - ఉపసర్గేణైవ ధాతో రాక్షేపే సిద్ధే ధాతావితి యోగవిభాగేన పునర్వృద్ధివిధానార్థమ్ - తేన ఋత్యక ఇతి పాక్షికోఽపి ప్రకృతిభావోఽత్ర న భవతి ※ వా సుప్యాపిశలేః ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౯౨ ॥ అవర్ణాన్తాదుపసర్గాదృకారాదౌ సుబ్ధాతౌ వృద్ధిర్వా స్యాత్ - ఆపిశలిగ్రహణం పూజార్థమ్ - ప్రర్షభీయతి - ప్రార్షభీయతి - సావర్ణ్యాల్ లివర్ణస్య గ్రహణమ్ -

ప్రల్కారీయతి - ప్రాల్కారీయతి - తపరత్వాద్దీర్ఘేన - ఉపౠకారీయతి ఉపార్కారీ
యతి * ఏఙిపరరూపమ్ ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౯౪ ॥ ఆదుపసర్గాదేఙాదౌ ధాతౌ పరరూప
మేకాదేశస్స్యాత్ - ప్రేజతే ఉపోషతి - ఇహవాఽసుపీత్యనువర్త్య వాక్యభేదేన వ్యా
ఖ్యేయమ్ తేనఏఙాదౌసుబ్ధాతౌవా - ఉపేడకీయతి - ఉపైడకీయతి * ఏవేచానియోగే
* నియోగోఽవధారణమ్ - క్వేవభోక్ష్యసే - అనవక్లృప్తావేవశబ్దః - అనియోగే కిమ్ - త
థైవ * అచోఽన్త్యాదిటి ॥ ౧ ॥ ౧ ॥ ౬౪ ॥ అచామ్మధ్యేయోఽన్త్యః స ఆదిర్యస్య తట్టిసంజ్ఞంస్యా
త్ * శకన్ధ్వాదిషుపరరూపంవాచ్యమ్ * తచ్చటేః - శకన్ధుః - కర్కన్ధుః - కులటా * సీమన్తః
కేశవేశే * సీమాన్తోఽన్యః - మనీషా - లాఙ్గలీషా - పతఞ్జలిః - సారఙ్గః - పశుపక్షిణోః సా
రాఙ్గోఽన్యః ఆకృతిగణోఽయమ్ - మార్తణ్డః * ఓత్వోష్ఠయోస్సమాసేవా * స్థూలోతుః -
స్థూలౌతుః - బిమ్బోష్ఠః - బిమ్బౌష్ఠః - సమాసేకిమ్ - తవౌష్ఠః * ఓమాఙోశ్చ ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౯౫ ॥
ఓమి ఆఙి చ ఆత్పరరూపమేకాదేశస్స్యాత్ - శివాయోన్నమః - శివ ఏహి - శివేహి * అ
వ్యక్తానుకరణస్యాత ఇతౌ ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౯౮ ॥ ధ్వనేరనుకరణస్య యోఽచ్ఛబ్దస్తస్మాదితౌ పర
పరరూపమేకాదేశస్స్యాత్ - పటత్ ఇతి - పటితి * ఏకాచో న * శ్రదితి * నామ్రేడితస్యా
న్త్యస్యతువా ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౯౯ ॥ ఆమ్రేడితస్య ప్రాగుక్తన్నస్యాత్ । అన్త్యస్య తు తకార
మాత్రస్య వా స్యాత్ - డాచి బహులం ద్వే భవత ఇతి బహులవచనాద్ద్విత్వమ్ * తస్యప
రమామ్రేడితమ్ ॥ ౮ ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ద్విరుక్తస్యపరంరూపమామ్రేడితసంజ్ఞంస్యాత్ । పటత్పటె
తి * ఝలాఞ్జశోఽన్తే ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౩౯ ॥ పదాన్తైర్ఝలాఞ్జశస్స్యుః । పటత్పటదితి * అకస్సవర్ణేదీ
ర్ఘః ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౧౦౧ ॥ అకస్సవర్ణేఽచిపరేదీర్ఘ ఏకాదేశస్స్యాత్ (దైత్యారిః - శ్రీశః - విష్ణూ
దయః. అచికిమ్ - కుమారీశేతే - నాజ్ఝలావితి సావర్ణ్యనిషేధస్తు న దీర్ఘశకారయోః - గ్ర
హణకశాస్త్రస్య సావర్ణ్యవిధినిషేధాభ్యామ్ప్రాగనిష్పత్తేః - అకః కిమ్ - హరయే - అకో
ఽకి దీర్ఘ ఇత్యేవ సువచమ్ * ఋతి సవర్ణే ఋ వా * హోతౄకారః - హోతృకారః *
ఌతిసవర్ణే ఌ వా * హోతౡకారః హోతౢకారః । పక్షే ఋకారస్సావర్ణ్యా

౨

త్ । ఋతిఋవా ఌతిఌవేత్యుభయత్రాపి విధేయం వర్ణద్వయం ద్విమాత్రమ్ । ఆద్యస్యమ
ధ్యేద్వౌరేఫౌ - తయోరేకామాత్రా - అభితోఽజ్భక్తేః పరా - ద్వితీయస్యతుమధ్యే
ద్వౌలకారౌ - శేషమ్ప్రాగ్వత్ - ఇహోభయత్రాపి ఋత్యక ఇతి పాక్షికః ప్రకృతి
భావో వక్ష్యతే * ఏఙః పదాన్తాదతి ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౧౦౯ ॥ పదాన్తాదేఙోఽతి పరే పూర్వరూప
మేకాదేశస్స్యాత్ । హరేఽవ । విష్ణోఽవ * సర్వత్ర విభాషా గోః ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౧౨౨ ॥ లోకే వే
దే చైఙన్తస్య గోరతి వా ప్రకృతిభావస్స్యాత్పదాన్తే గోఅగ్రమ్ - గోఽగ్రమ్ . ఏఙన్తస్య కిమ్ -
చిత్రగ్వగ్రమ్ - పదాన్తే కిమ్ - గోః * అవఙ్ స్ఫోటాయనస్య ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౧౨౩ ॥ అతీతి నివృ
త్తమ్ - అచి పరే పదాన్తే గోరవఙ్వా స్యాత్ - గవాగ్రమ్ - పదాన్తే కిమ్ - గవి - వ్యవస్థితవి
భాషయా గవాక్షః * ఇన్ద్రే చ ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౧౨౪ ॥ గోరవఙ్స్యాదిన్ద్రే - గవేన్ద్రః ॥ అథ
ప్రకృతిభావః * ప్లుతప్రగృహ్యా అచి నిత్యమ్ ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౧౨౫ ॥ ప్లుతాః ప్రగృహ్యాశ్చ
వక్ష్యన్తే తేఽచి నిత్యమ్ప్రకృత్యా స్యుః ॥ ఏహి కృష్ణ ౩ అత్ర గౌశ్చరతి - హరీ ఏతౌ - నిత్యమితి
కిమ్ ॥ హరీ ఏతావిత్యాదావయమేవ ప్రకృతిభావో యథా స్యాత్ - ఇకోఽసవర్ణ ఇతి హ్ర

స్వసముచ్చితో మా భూత్ ❈ ఇకోఽసవర్ణే శాకల్యస్య హ్రస్వశ్చ ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౧౨౭ ॥
పదాన్తా ఇకోఽసవర్ణేఽచి పరే ప్రకృత్యా స్యుర్హ్రస్వశ్చ వా - అత్ర హ్రస్వవిధిసామర్థ్యాదే
వ ప్రకృతిభావే సిద్ధే తదనుకర్షణార్థశ్చకారో న కర్తవ్య ఇతి భాష్యే స్థితమ్ (చక్రి అత్ర చక్రీ అ
త్ర - చక్ర్యత్ర) పదాన్తా ఇతి కిమ్ - గౌర్యౌ - * న సమాసే * వాప్యశ్వః * సితి చ * పా
ర్శ్వమ్ ❈ ఋత్యకః ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౧౨౮ ॥ ఋతి పరేఽకః ప్రాగ్వత్ - (బ్రహ్మ ఋషిః - బ్ర
హ్మర్షిః -) పదాన్తా ఇత్యేవ - ఆర్చ్ఛత్ - సమాసేఽప్యయం ప్రకృతిభావః (సప్త ఋషీణామ్ - స
ప్తర్షీణామ్) ❈ వాక్యస్య టేః ప్లుత ఉదాత్తః ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౮౨ ॥ ఇత్యధికృత్య ❈ ప్రత్యభివా
దేఽశూద్రే ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౮౩ ॥ అశూద్రవిషయే ప్రత్యభివాదే యద్వాక్యం తస్య టేః ప్లుత
స్స్యాత్ - అభివాదయే దేవదత్తోఽహమ్ భో - ఆయుష్మానేధి దేవదత్త౩ * స్త్రియాన్న *
అభివాదయే గార్గ్యహమ్ భో - ఆయుష్మతీ భవ గార్గి - నామ గోత్రం వా యత్ర ప్రత్యభివా
దవాక్యాన్తే ప్రయుజ్యతే తత్రైవ ప్లుత ఇష్యతే - నేహ ఆయుష్మానేధి * భో రాజన్యవి
శాం వేతి వాచ్యమ్ * ఆయుష్మానేధి భో౩ - ఆయుష్మానేధీన్ద్రవర్మ౩న్ - ఆయుష్మానేధీన్ద్ర
పాలిత౩ ❈ దూరాద్ధూతే చ ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౮౪ ॥ దూరాత్సంబోధనే యద్వాక్యం తస్య టేః ప్లు
తస్స్యాత్ - సక్తూన్పిబ దేవదత్త౩ ❈ హైహేప్రయోగే హైహయోః ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౮౫ ॥ ఏత
యోః ప్రయోగే దూరాద్ధూతే యద్వాక్యం తత్ర హైహయోరేవ ప్లుతస్స్యాత్ - హై౩ రామ
రామ హే౩ ❈ గురోరనృతోఽనన్త్యస్యాప్యేకైకస్య ప్రాచామ్ ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౮౬ ॥ దూ
రాద్ధూతే యద్వాక్యం తస్య ఋద్భిన్నస్యానన్త్యస్యాపి గురోర్వా ప్లుతస్స్యాత్ - దే౩వదత్త -
దేవద౩త్త - దేవదత్త౩ - గురోః కిమ్ - వకారాత్పరస్యాకారస్య మా భూత్ - అనృతః
కిమ్ - కృష్ణ౩ - ఏకైకగ్రహణం పర్యాయార్థమ్ - ఇహ ప్రాచామితి యోగో విభజ్యతే -
తేన సర్వః ప్లుతో వికల్ప్యతే ❈ అప్లుతవదుపస్థితే ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౧౨౯ ॥ ఉపస్థితోఽనార్ష ఇతి శబ్ద
స్తస్మిన్పరే ప్లుతోఽప్లుతవద్భవతి అప్లుతకార్యం గుణాదికం కరోతి - సుశ్లోక౩ ఇతి - సుశ్లో
కేతి - వత్కరణమ్ అప్లుత ఇత్యుక్తే ప్లుత ఏవ నిషిధ్యేత - తథా చ ప్రగృహ్యాశ్రయే ప్రకృతిభావే
ప్లుతస్య శ్రవణం న స్యాత్ - అగ్నీ౩ ఇతి ❈ ఈ౩ చాక్రవర్మణస్య ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౧౩౦ ॥ ఈప్లు
తోఽచి పరేఽప్లుతవద్వా స్యాత్ - చినుహీతి - చినుహీ౩ ఇతి - చినుహీదమ్ - చినుహీ౩ ఇదం -
ఉభయత్ర విభాషేయమ్ ❈ ఈదూదేద్ద్వివచనం ప్రగృహ్యమ్ ॥ ౧ ॥ ౧ ॥ ౧౧ ॥ ఈదూదేద
న్తం ద్వివచనం ప్రగృహ్యసంజ్ఞం స్యాత్ - హరీ ఏతౌ - విష్ణూ ఇమౌ - గఙ్గే అమూ - పచేతే ఇ
మౌ - మణీవోష్ట్రస్యేతి తు - ఇవార్థే వశబ్దో వాశబ్దో వా బోధ్యః ❈ అదసో మాత్ ॥ ౧ ॥ ౧ ॥
౧౨ ॥ అస్మాత్పరావీదూతౌ ప్రగృహ్యౌ స్తః । అమీ ఈశాః - రామకృష్ణావమూ ఆసాతే -
మాత్కిమ్ - అముకేఽత్ర - అసతి మాద్గ్రహణే ఏకారోఽప్యనువర్తేత ❈ శే ॥ ౧ ॥ ౧ ॥ ౧౩ ॥
అయం ప్రగృహ్యస్స్యాత్ ॥ అస్మే ఇన్ద్రాబృహస్పతీ ❈ నిపాత ఏకాజనాఙ్ ॥ ౧ ॥ ౧ ॥ ౧౪ ॥
ఏకోఽజ్నిపాత ఆఙ్వర్జః ప్రగృహ్యస్స్యాత్ - ఇ విస్మయే - ఇ ఇన్ద్రః - ఉ ఉమేశః - అనాఙిత్యు
క్తేరఙిదాకారః ప్రగృహ్య ఏవ - ఆ ఏవం ను మన్యసే - ఆ ఏవం కిల తత్ - ఙిత్తు న ప్రగృహ్యః
ఆ ఈషదుష్ణమ్ - ఓష్ణమ్ - వాక్యస్మరణయోరఙిత్ - అన్యత్ర ఙిదితి వివేకః ❈ ఓత్ ॥ ౧ ॥ ౧ ॥
౧౫ ॥ ఓదన్తో నిపాతః ప్రగృహ్యస్స్యాత్ - అహో ఈశాః ❈ సమ్బుద్ధౌ శాకల్యస్యేతా
వనార్షే ॥ ౧ ॥ ౧ ॥ ౧౬ ॥ సమ్బుద్ధినిమిత్తక ఓకారో వా ప్రగృహ్యోఽవైదికే ఇతౌ పరే - వి

ష్ఠౌ ఇతి - విష్ణ ఇతి - విష్ణవితి - అనాఙ్ ఇతి కిమ్ - బ్రహ్మబన్ధవిత్యబ్రవీత్ ❋ ఉఞః ॥ ౧॥ ౧॥ ౧౭॥ ఉ
ఞః ఇతౌ వా ప్రాగుక్తమ్ - ఉ ఇతి - వితి ❋ ॥ ఊఁ ॥ ౧॥ ౧॥ ౧౮॥ ఉఞ ఇతౌ దీర్ఘోఽనునాసికః ప్రగృ
హ్యశ్చ ఊఁ ఇత్యయమాదేశో వా స్యాత్ - ఊఁ ఇతి ❋ మయ ఉఞో వో వా ॥ ౮॥ ౩॥ ౩౩॥ మయః
పరస్య ఉఞో వో వా స్యాదచి - కిము ఉక్తమ్ కిమ్వుక్తమ్ - వస్యాసిద్ధత్వాన్నానుస్వారః ❋
ఈదూతౌ చ సప్తమ్యర్థే ॥ ౧ ॥ ౧ ॥ ౧౯ ॥ సప్తమ్యర్థే పర్యవసన్నమీదూదన్తం ప్రగృహ్యం
స్యాత్ - సోమో గౌరీ అధిశ్రితః - మామకీ తనూ ఇతి - సుపాం సులుగితి సప్తమ్యా లుక్ - అర్థగ్ర
హణం కిమ్ - వృత్తావర్థాన్తరోపసంక్రాన్తే మా భూత్ - వాప్యామశ్వో వాప్యశ్వః ❋ అ
ణోఽప్రగృహ్యస్యానునాసికః ॥ ౮ ॥ ౪ ॥ ౫౭ ॥ అప్రగృహ్యస్యాణోఽవసానేఽనునా
సికో వా స్యాత్ - దధిఁ - దధి - అప్రగృహ్యస్య కిమ్ - అగ్నీ. . . ..❋

❋ ఇత్యచ్ సన్ధిః ❋

స్తోః శ్చునా శ్చుః ॥ ౮ ॥ ౪ ॥ ౪౦ ॥ సకారతవర్గయోశ్శకారచవర్గాభ్యాం యోగే శకారచవర్గౌ
స్తః - (హరిశ్శేతే - రామశ్చినోతి - సచ్చిత్ - శార్ఙ్గిఞ్జయ) ❋ శాత్ ॥ ౮ ॥ ౪ ॥ ౪౪ ॥ శాత్పరస్య త
వర్గస్య చుత్వం న స్యాత్ - (విశ్నః ప్రశ్నః) ❋ ష్టునా ష్టుః ॥ ౮ ॥ ౪ ॥ ౪౧ ॥ స్తోః ష్టునా యోగే ష్టు
స్స్యాత్ (రామష్షష్ఠః - రామష్టీకతే - పేష్టా - తట్టీకా - చక్రిణ్ఢౌకసే) ❋ న పదాన్తాట్టోర
నామ్ ॥ ౮ ॥ ౪ ॥ ౪౨ ॥ అనామితి లుప్తషష్ఠీకమ్పదమ్ పదాన్తాట్టవర్గాత్పరస్యానామ్నః స్తోః ష్టుర్న
స్యాత్ (షట్ సన్తః - షట్ తే) పదాన్తాత్కిమ్ - ఈట్టే - టోః కిమ్ - సర్పిష్టమమ్ ✻ అనామ్నవ
నగరీణామితి వాచ్యమ్ ✻ షణ్ణామ్ - షణ్ణవతిః - షణ్ణగర్యః ❋ తోః షి ॥ ౮ ॥ ౪ ॥ ౪౩ ॥ తవర్గస్య ష
కారే పరే న ష్టుత్వం - సన్ షష్ఠః ❋ ఝలాం జశోఽన్తే ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౩౯ ॥ (వాగీశః - చిద్రూపమ్) ❋
యరోఽనునాసికేఽనునాసికో వా ॥ ౮ ॥ ౪ ॥ ౪౫ ॥ యరః పదాన్తస్యానునాసికే పరేఽనునాసి
కో వా స్యాత్ (ఏతన్మురారిః - ఏతద్మురారిః) స్థానప్రయత్నాభ్యామన్తరతమే స్పర్శే చరితా
ర్థో విధిరయం రేఫే న ప్రవర్తతే - చతుర్ముఖః ✻ ప్రత్యయే భాషాయాం నిత్యమ్ ✻ (తన్మాత్రమ్)
కథం తర్హి మదోదగ్రాః కకుద్మన్త ఇతి - యవాదిగణే దకారనిపాతనాత్ ❋ తోర్లి ॥ ౮ ॥
౪ ॥ ౬౦ ॥ తవర్గస్య లకారే పరసవర్ణస్స్యాత్ - (తల్లయః - విద్వాఁల్లిఖతి) - నకారస్యానునాసి
కో లకారః ❋ ఉదః స్థాస్తమ్భోః పూర్వస్య ॥ ౮ ॥ ౪ ॥ ౬౧ ॥ ఉదః పరయోః స్థాస్తమ్భోః
పూర్వసవర్ణస్స్యాత్ - ఆదేః పరస్య - (ఉత్థానమ్ - ఉత్తమ్భనమ్) అత్ర ఘోషస్య
మహాప్రాణస్య సస్య తాదృశ ఏవ థకారః - తస్య ఝరో ఝరి సవర్ణే పాక్షికో లోపః - లోపా
భావపక్షే తు థకారస్యైవ శ్రవణం న తు ఖరి చేతి చర్త్వం - చర్త్వం ప్రతి థకారస్యాసిద్ధ
త్వాత్ (ఉత్ థ్ థానమ్ - ఉత్ థ్ తమ్భనమ్) ❋ ఝయో హోఽన్యతరస్యామ్ ॥ ౮ ॥ ౪ ॥
౬౨ ॥ ఝయః పరస్య హస్య పూర్వసవర్ణో వా స్యాత్ - ఘోషవతో నాదవతో మహాప్రా
ణస్య సంవృతకణ్ఠస్య హస్య తాదృశో వర్గచతుర్థ ఏవాదేశః - వాగ్ఘరిః వాగ్ హరిః ❋ శ
శ్ఛోఽటి ॥ ౮ ॥ ౪ ॥ ౬౩ ॥ ఝయః పరస్య శస్య ఛో వా స్యాదటి - దస్య శ్చుత్వేన జకారే కృతే
❋ ఖరి చ ॥ ౮ ॥ ౪ ॥ ౫౫ ॥ ఖరి ఝలాం చరస్స్యుః - ఇతి జకారస్య చకారః - తచ్ శివః - తచ్ఛివః
✻ ఛత్వమమీతి వాచ్యమ్ ✻ తచ్ శ్లోకేన - తచ్ఛ్లోకేన - అమి కిమ్ - వాక్ శ్చ్యోతతి ❋ మోఽ
నుస్వారః ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౨౩ ॥ మాన్తస్య పదస్యానుస్వారస్స్యాద్ధలి - అలోఽన్త్యస్య - హరిం వన్దే - ప

దస్యేతి కిమ్-గమ్యతే ✺ నశ్చాపదాన్తస్య ఝలి ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౨౪॥ నస్య మస్య చాపదాన్తస్య ఝల్యనుస్వారః- యశాంసి- ఆక్రంస్యతే- ఝలికిమ్- మన్యసే ✺ అనుస్వారస్య యయి పరసవర్ణః॥౮॥౪॥౫౮॥ స్పష్టమ్-(అఙ్కితః-అఞ్చితః- కుణ్ఠితః-శాన్తః-గుమ్ఫితః-) కుర్వన్తీత్యత్రణత్వే ప్రాప్తే - తస్యాసిద్ధత్వాదనుస్వారే పరసవర్ణే తస్యాసిద్ధత్వాన్న ణత్వమ్ ✺ వా పదాన్తస్య ॥ ౮ ॥ ౪ ॥ ౫౯ ॥ పదాన్తస్యానుస్వారస్య యయి పరే పరసవర్ణో వా స్యాత్ (త్వఙ్కరోషి- త్వంకరోషి-సయ్యన్తా-సంయన్తా-సవ్వత్సరః- సంవత్సరః- యల్లోకమ్- యంలోకమ్ -) అత్రానుస్వారస్య పక్షేఽనునాసికా యవలాః ✺ మో రాజి సమః క్వౌ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౨౫ ॥ క్విబన్తే రాజతౌ పరే సమో మస్య మ ఏవ స్యాత్- (సమ్రాట్) ✺ హే మపరే వా ॥ ౮॥ ౩॥ ౨౬॥ మపరే హకారే మస్య మ ఏవ స్యాద్వా-హ్వలహ్మలసఞ్చలనే - (కిమ్హ్మలయతి- కింహ్మలయతి ※ యవలపరే యవలా వేతి వక్తవ్యమ్ ※ ✺ యథాసంఖ్యమనుదేశస్సమానామ్॥౧॥౩॥౧౦॥ సమసమ్బన్ధీ విధిర్యథాసంఖ్యం స్యాత్- కింహ్యః- కియ్ఁహ్యః - కింహ్వలయతి- కివ్ఁహ్వలయతి-కింహ్లాదయతి-కిల్ఁహ్లాదయతి ✺ నపరే నః॥ ౮॥ ౩॥ ౨౭॥ నపరే హకారే మస్య నస్స్యాద్వా-(కంహ్నుతే- కిన్ హ్నుతే)✺ ఙ్ణోః కుక్టుక్ శరి॥౮॥౩॥౨౮॥ ఙకారణకారయోః కుక్ టుకావాగమౌ వా స్తశ్శరి - కుక్ టుకోరసిద్ధత్వా జ్జశ్త్వన్న ※ చయో ద్వితీయాశ్శరి పౌష్కరసాదేరితి వాచ్యమ్ ※ ప్రాఙ్ షష్ఠః ప్రాఙ్ఖ్ షష్ఠః - ప్రాఙ్క్ షష్ఠః-సుగణ్ షష్ఠః-సుగణ్ఠ్ షష్ఠః-సుగణ్ట్ షష్ఠః-✺ డః సి ధుట్॥౮॥౩॥౨౯॥ డాత్పరస్య సస్య ధుడ్వా స్యాత్- (షట్ సన్తః- షట్ త్సన్తః)✺ నశ్చ॥౮ ॥ ౩॥ ౩౦॥ నకారాన్తాత్సస్య ధుడ్వా -(సన్ త్సః-సన్సః) ✺ శి తుక్ ॥౮॥౩॥౩౧॥ నస్య పదాన్తస్య శే పరే తుగ్వా స్యాత్- శశ్ఛోటీతి ఛత్వవికల్పః - పక్షే ఝరో ఝరీతి చలోపః(సఞ్ఛమ్భుః - సఞ్చ్ఛమ్భుః- సఞ్చ్శమ్భుః-సఞ్శమ్భుః)॥ ఞ్ఛౌ ఞ్చఛౌ ఞ్చశౌ ఞ్శావితి చతుష్టయమ్ । రూపాణామిహ తుక్ ఛత్వచలోపానాం వికల్పనాత్ ✺ ఙమో హ్రస్వాదచి ఙముణ్నిత్యమ్॥౮ ॥ ౩ ॥ ౩౨॥ హ్రస్వాత్పరో యో ఙమ్ తదన్తం యత్పదం తస్మాత్పరస్యాచో నిత్యం ఙముడాగమస్స్యాత్ (ప్రత్యఙ్ఙాత్మా - సుగణ్ణీశః- సన్నచ్యుతః)✺ సమస్సుటి॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౫ ॥ సమో రుస్స్యాత్సుటి-అలోన్త్యస్య ✺ అత్రానునాసికః పూర్వస్య తు వా ॥౮ ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ అత్ర రుప్రకరణే రోః పూర్వస్యానునాసికస్స్యాత్ ✺ అనునాసికాత్పరోఽనుస్వారః॥ ౮॥ ౩॥ ౪॥ అనునాసికం విహాయ రోః పూర్వస్మాత్పరోఽనుస్వారాగమస్స్యాత్ ॥ ఖరవసానయోర్విసర్జనీయః ✺ విసర్జనీయస్య సః॥౮॥౩॥౩౪॥ ఖరి విసర్జనీయస్య సస్స్యాత్- ఏతదపవాదేన వా శరీతి పాక్షికే విసర్గే ప్రాప్తే ※ సమ్పుఙ్కానాం సో వక్తవ్యః ※(సంస్కర్తా - సఁస్కర్తా) సమో మలోపమేకే ఇతి భాష్యమ్ - లోపస్యాపి రుప్రకరణస్థత్వాదనుస్వారానునాసికాభ్యామేకసకారం రూపద్వయమ్ - ద్విసకారన్తూక్తమేవ - తత్రానచిచేతి సకారస్య ద్విత్వపక్షే త్రిసకారమపి రూపద్వయమ్ - అనుస్వారవిసర్గ జిహ్వామూలీయోపధ్మానీయానామకారోపరి శర్షు చ పాఠస్యోపసంఖ్యాతత్వేనానుస్వారస్య పృథక్ త్వాత్ - అనునాసికవతాన్త్రయాణాం శరత్ఖయ ఇతి కద్విత్వే షట్ - అనుస్వారవతామనుస్వారస్యాపి ద్విత్వే ద్వాదశ - ఏషామష్టాదశానాం తకారస్య ద్విత్వే వచనాన్తరేణ పునర్ద్విత్వే తు ఏకద్విత్రితమితి చతుష్పఞ్చాశత్ - అణోఽనునాసికత్వే ఽష్టోత్తరశతమ్ ✺ పుమః ఖ

య్యమ్పరే ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౬ ॥ అమ్పరేఖయి పుమ్శబ్దస్యరుస్స్యాత్ - వ్యుత్పత్తిపక్షేఽప్రత్య
యస్యేతిషత్వపర్యుదాసాత్ ≍క≍పయోః ప్రాప్తౌ - అవ్యుత్పత్తిపక్షేతుషత్వప్రా
ప్తౌ - సంపుంకానామితిసః - (పుంస్కోకిలః - పుఁస్కోకిలః - పుంస్పుత్రః - పుఁస్పుత్రః
అమ్పరేకిమ్ - పుంక్షీరమ్ - ఖయికిమ్ - పుందాసః - ఖ్యాఞాదేశేన - పుంఖ్యానమ్ ❋ నశ్ఛవ్య
ప్రశాన్ ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౭ ॥ అమ్పరేఛవినకారాన్తస్యపదస్యరుస్స్యాత్ నతుప్రశాన్ శబ్దస్య
విసర్గస్సత్వంశ్చుత్వమ్ (శార్ఙ్గిఁశ్ఛిన్ధి - శార్ఙ్గింశ్ఛిన్ధి - చక్రిఁస్త్రాయస్వ - చక్రింస్త్రాయస్వ) పద
స్యకిమ్ - హన్తి - అమ్పరేకిమ్ - సన్త్సరుః - ఖడ్గముష్టిః - అప్రశాన్కిమ్ - ప్రశాన్తనోతి ❋
నౄన్పే ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౧౦ ॥ నౄనిత్యస్యరుర్వాస్యాత్పకారేపరే ❋ కుప్వోః ≍క≍పౌచ ॥ ౮ ॥ ౩ ॥
౩౭ ॥ కవర్గేపవర్గేచపరేవిసర్జనీయస్యక్రమాజ్జిహ్వామూలీయోపధ్మానీయౌస్తః - చాద్వి
సర్గః - యేననాప్రాప్తిన్యాయేనవిసర్జనీయస్యసఇత్యస్యాపవాదోఽయమ్ - నతుశర్పరేవి
సర్జనీయఇత్యస్య - తేనవాసఃక్షౌమమిత్యాదౌవిసర్గఏవ (నౄఁ≍పాహి - నౄం≍పాహి - నౄఁఃపా
హి - నౄంఃపాహి - నౄన్పాహి) ❋ కానామ్రేడితే ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౧౨ ॥ కాన్నకారస్యరు
స్స్యాదామ్రేడితేపరే - సంపుంకానామితిసః - యద్వా ❋ కస్కాదిషుచ ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౪౮ ॥
ఏష్విణఉత్తరస్యవిసర్గస్యషస్స్యాదన్యత్రతుసః - ≍క≍పయోరపవాదఇతిసః (కాఁస్కాన్
కాంస్కాన్ - కస్కః - కౌతస్కుతః - సర్పిష్కుణ్డికా - ధనుష్కపాలమ్) ఆకృతిగణోఽయమ్ ॥
❋ సంహితాయామ్ ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౭౨ ॥ ఇత్యధికృత్య ❋ ఛేచ ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౭౩ ॥ హ్రస్వస్యఛేపరే
తుగాగమస్స్యాత్సంహితాయామ్ - చుత్వస్యాసిద్ధత్వాజ్జశ్త్వేనదః - తతశ్చర్త్వస్యాసి
ద్ధత్వాత్పూర్వంచుత్వేనజః - తస్యచర్త్వేనచః - చుత్వస్యాసిద్ధత్వాచ్చోఃకురితికుత్వన్న
(శివచ్ఛాయా - స్వచ్ఛాయా) ❋ ఆఙ్మాఙోశ్చ ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౭౪ ॥ ఏతయోశ్ఛేపరేతుక్స్యాత్
పదాన్తాద్వేతివికల్పాపవాదః - (ఆచ్ఛాదయతి - మాచ్ఛిదత్) ❋ దీర్ఘాత్ ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౭౫ ॥
దీర్ఘాచ్ఛేపరేతుక్స్యాత్ - దీర్ఘస్యాయన్తుక్నతుఛస్య - సేనాసురాచ్ఛాయేతిజ్ఞాపకాత్
(చేచ్ఛిద్యతే) ❋ పదాన్తాద్వా ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౭౬ ॥ దీర్ఘాత్పదాన్తాచ్ఛేపరేతుగ్వాస్యాత్ - లక్ష్మీ
ఛాయా - లక్ష్మీచ్ఛాయా) ——— ఇతిహల్సన్ధిః ——— విసర్జనీయస్యసః విష్ణుస్త్రా
తా ❋ శర్పరేవిసర్జనీయః ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౩౫ ॥ శర్పరేఖరివిసర్జనీయస్యవిసర్జనీయోనత్వన్యత్
(కఃత్సరుః - ఘనాఘనఃక్షోభణః) ఇహయథాయథంసత్వంజిహ్వామూలీయశ్చన ❋ వా
శరి ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౩౬ ॥ శరిపరేవిసర్జనీయస్యవిసర్జనీయఏవవాస్యాత్ (హరిఃశేతే - హరి
శ్శేతే) * ఖర్పరేశరివావిసర్గలోపోవక్తవ్యః * (రామస్థాతా - రామఃస్థాతా - హరిస్ఫుర
తి - హరిఃస్ఫురతి) పక్షేవిసర్గేసత్వేచత్రైరూప్యమ్ ॥ కుప్వోః ≍క≍పౌచ ॥ (క≍కరోతి - కఃక
రోతి - క≍ఖనతి - కఃఖనతి - క≍పచతి - కఃపచతి) ❋ సోఽపదాదౌ ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౩౮ ॥ విసర్జనీయస్య
సస్స్యాదపదాద్యోఃకుప్వోఃపరయోః * పాశకల్పకకామ్యేష్వితివాచ్యమ్ * (పయ
స్పాశమ్ - యశస్కల్పమ్ - యశస్కమ్ - యశస్కామ్యతి) * అనవ్యయస్యేతివాచ్యమ్ *
ప్రాతఃకల్పమ్ * కామ్యేరోరేవేతివాచ్యమ్ * నేహ - గీఃకామ్యతి ❋ ఇణఃషః ॥ ౮ ॥ ౩ ॥
౩౯ ॥ ఇణఃపరస్యవిసర్గస్యషకారస్స్యాత్పూర్వవిషయే - (సర్పిష్పాశమ్ - సర్పిష్కల్పమ్ - సర్పి

ష్కృమ్-సర్పిష్కృత్యా) ❀ నమస్పురసోర్గత్యోః ॥౮॥౩॥౪౦॥ గతిసంజ్ఞయోర్నమస్పురసోర్విసర్గ
స్య సః కుప్వోః పరయోః-(నమస్కరోతి) సాక్షాత్ప్రభృతిత్వాత్ కృఞో యోగే విభాషా గతి
సంజ్ఞా - తదభావే నమః కరోతి- పురోఽవ్యయమితి నిత్యం గతిసంజ్ఞా (పురస్కరోతి) అగతి
త్వాన్నేహ- పూః- పురౌ - పురః ప్రవిష్టాః ❀ ఇదుదుపధస్య చాప్రత్యయస్య॥ ౮ ॥ ౩ ॥
౪౧ ॥ ఇకారోకారోపధస్యాప్రత్యయస్య విసర్గస్య షః స్యాత్ కుప్వోః - (నిష్ప్రత్యూ
హమ్ -ఆవిష్కృతమ్ -దుష్కృతమ్) అప్రత్యయస్య కిమ్ - అగ్నిః కరోతి - వాయుః కరో
తి - ఏకాదేశశాస్త్రనిమిత్తకస్య న షత్వమ్ - కస్కాదిషు భ్రాతుష్పుత్రశబ్దస్య పాఠాత్
తేనేహ న - మాతుః కృపా ❀ ముహుసః ప్రతిషేధః ❀ ముహుః కామా ❀ తిరసోఽన్య
తరస్యామ్ ॥౮॥౩॥౪౨॥ తిరసః సో వా స్యాత్ కుప్వోః - తిరస్కర్తా- తిరః కర్తా ❀ ద్విస్త్రి
శ్చతురితి కృత్వోఽర్థే॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౪౩ ॥ కృత్వోఽర్థే వర్తమానానామేషాం విసర్గస్య షో వా
స్యాత్ కుప్వోః-ద్విష్కరోతి- ద్విః కరోతీత్యాది - కృత్వోఽర్థే కిమ్ - చతుష్కపాలః ❀ ఇసు
సోః సామర్థ్యే॥౮॥౩॥౪౪॥ ఏతయోర్విసర్గస్య షః స్యాద్వా కుప్వోః- (సర్పిష్కరోతి- సర్పిః
కరోతి- ధనుష్కరోతి- ధనుః కరోతి) సామర్థ్యమిహ వ్యపేక్షా- సామర్థ్యే కిమ్- తిష్ఠతు సర్పిః
పిబ త్వముదకమ్ ❀ నిత్యం సమాసేఽనుత్తరపదస్థస్య ॥ ౮ ॥ ౩॥ ౪౫॥ ఇసుసోర్విసర్గ
స్యానుత్తరపదస్థస్య సమాసే నిత్యం షః స్యాత్ కుప్వోః పరయోః (సర్పిష్కుణ్డికా) అను
త్తరపదస్థస్య కిమ్ । పరమసర్పిః కుణ్డికా - కస్కాదిషు సర్పిష్కుణ్డికాశబ్దోఽసమాసేఽప్య
షత్వవిధానార్థః వ్యపేక్షాయాం నిత్యార్థశ్చ ❀ అతః కృకమికంసకుమ్భపాత్ర
కుశాకర్ణీష్వనవ్యయస్య ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౪౬ ॥ అకారాదుత్తరస్యానవ్యయస్య విసర్గస్య సమా
సే నిత్యం సకారాదేశః స్యాత్ కరోత్యాదిషు పరేషు న తూత్తరపదస్థస్య-(అయస్కారః- అ
యస్కామః - అయస్కంసః - అయస్కుమ్భః- అయస్పాత్రమ్ అయస్కుశా- అ
యస్కుశా- అయస్కర్ణీ) అతః కిమ్- గీః కారః- అనవ్యయస్య కిమ్ - స్వః కామః- సమాసే
కిమ్- యశః కరోతి- అనుత్తరపదస్థస్య కిమ్ - పరమయశః కారః ❀ అధశ్శిరసీ పదే॥౮॥౩॥
౪౭॥ఏతయోర్విసర్గస్య సాదేశః స్యాత్పదశబ్దే పరే-(అధస్పదమ్ - శిరస్పదమ్) సమాస
ఇత్యేవ- అధః పదమ్- శిరః పదమ్- అనుత్తరపదస్థస్యేత్యేవ - పరమశిరః పదమ్ ॥ కస్కాది
షు చ॥ భాస్కరః॥ ——❀ ఇతి విసర్గసన్ధిః ❀—— స్వౌజసమౌడితి సుప్రత్యయేషు
శివ స్ అర్చ్య-ఇతి స్థితే ❀ ససజుషో రుః॥౮॥౨॥౬౬॥ పదాన్తస్య సస్య సజుష్ శబ్దస్య చ రుః స్యా
త్ - జశ్త్వాపవాదః ❀ అతో రోరప్లుతాదప్లుతే॥౬॥౧॥౧౧౩॥ అప్లుతాదతః పరస్య రోరు
స్స్యాదప్లుతేఽతి - భోభగోఅఘో ఇతి ప్రాప్తస్య యత్వస్యాపవాదః ఉత్వం ప్రతి
రుత్వస్యాసిద్ధత్వన్తు న భవతి - రుత్వమనూద్య ఉత్వవిధేస్సామర్థ్యాత్ ❀ ప్రథమయోః
పూర్వసవర్ణః ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౧౦౨ ॥ అకః ప్రథమాద్వితీయయోరచి పరే పూర్వసవర్ణదీర్ఘ ఏ
కాదేశస్స్యాత్- ఇతి ప్రాప్తే ❀ నాదిచి॥౬॥ ౧॥ ౧౦౪॥ అవర్ణాదిచి పరే న పూర్వసవర్ణదీ
ర్ఘః ॥ఆద్గుణః- ఏఙః పదాన్తాదతి-(శివోఽర్చ్యః) అత ఇతి తపరః కిమ్- దేవా అత్ర - అతీతి తప
రః కిమ్ -శ్వ ఆగన్తా- అప్లుతాత్ కిమ్ - ఏహి సుస్రోత౩ అత్ర స్నాహి- ప్లుతస్యాసిద్ధత్వాద
తః పరోఽయమ్ - అప్లుతాదితి విశేషణే తు తత్సామర్థ్యాన్నాసిద్ధత్వమ్ - తపరకరణస్య తు న
సామర్థ్యం దీర్ఘనివృత్త్యా చరితార్థత్వాత్ - అప్లుతే కిమ్ - తిష్ఠతు పయ అ౩గ్నిదత్త- గురో

రస్వృతఇతిప్లుతః ❁ హశిచ॥౬॥౧॥౧౧౪॥ అప్లుతాదతఃపరస్య రోరుస్స్యాద్ధశి - (శివోఽవ
న్ద్యః) - రోరిత్యుకారానుబన్ధగ్రహణాన్నేహ - ప్రాతరత్ర - ధాతర్గచ్ఛ - దేవాస్ఇహాఇతి
స్థితేరుత్వమ్ ❁ భోభగోఅఘోఅపూర్వస్యయోఽశి ॥౮॥౩॥౧౭॥ ఏతత్పూర్వస్య రో
ర్యాదేశస్స్యాదశిపరే - అసన్ధిస్సౌత్రః - లోపశ్శాకల్యస్య (దేవాఇహ - దేవాయిహ) అశి
కిమ్ - దేవాస్సన్తి - యద్యపీహయత్వస్యాసిద్ధత్వాద్విసర్గోలభ్యతే - తథాపివిసర్గస్యస్థానివ
ద్భావేనరుత్వాద్యత్వంస్యాత్ - నహ్యయమల్విధిః - రోరితిసముదాయరూపాశ్రయణా
త్ - భోస్ - భగోస్ - అఘోస్ - ఇతిసకారాన్తానిపాతాః - తేషాంరోర్యత్వేకృతే ❁ వ్యోర్ల
ఘుప్రయత్నతరశ్శాకటాయనస్య ॥౮॥౩॥౧౮॥ పదాన్తయోర్వకారయకారయోర్ల
ఘూచ్చారణౌవయౌవాస్తోఽశిపరే - యస్యోచ్చారణేజిహ్వాగ్రోపాగ్రమధ్యమూలానాం
శైథిల్యంసలఘూచ్చారణః ❁ ఓతోగార్గ్యస్య॥౮॥౩॥౨౦॥ ఓకారాత్పరస్యపదా
న్తస్యాలఘుప్రయత్నస్యయకారస్యనిత్యంలోపస్స్యాత్ - గార్గ్యగ్రహణమ్పూజార్థమ్
(భోఅచ్యుత) లఘుప్రయత్నపక్షే (భోయచ్యుత) పదాన్తస్యకిమ్ - తోయమ్ ❁ ఉ
ఞిచపదే॥౮॥౩॥౨౧॥ అవర్ణపూర్వయోఃపదాన్తయోర్యవయోర్లోపఉఞిపరే (స
ఉఏకాగ్నిః) పదేకిమ్ - తన్త్రయుతమ్ । వేఞస్సమ్ప్రసారణేరూపమ్ - యదితుప్రతిపదో
క్తోనిపాతఉఞితిగృహ్యతే - తర్హ్యుత్తరార్థమ్పదగ్రహణమ్ ❁ హలిసర్వేషామ్॥౮॥౩॥
౨౨॥ భోభగోఅఘోఅపూర్వస్యలఘ్వలఘూచ్చారణస్యయకారస్యలోపస్స్యాద్ధలిస
ర్వేషామ్మతేన (భోదేవాః - భోలక్ష్మీః - భోవిద్వద్వృన్ద - భగోనమస్తే - అఘోయాహి - దే
వానమ్యాః - దేవాయాన్తి) హలికిమ్ - దేవాయిహ ❁ రోఽసుపి॥౮॥౨॥౬౯॥ అహ్నోరే
ఫాదేశస్స్యాదసుపి - రోరపవాదః - అహరహః - అహర్గణః - అసుపికిమ్ - అహోభ్యామ్ -
అత్రాహన్నితిరుత్వమ్ * రూపరాత్రిరథన్తరేషురుత్వంవాచ్యమ్ * (అహోరూపఙ్గ
తమ్ - అహోరాత్రిరేషా) ఏకదేశవికృతస్యానన్యత్వాత్ (అహోరాత్రః అహోర
థన్తరమ్) అహరాదీనామ్పత్యాదిషువారేఫః - విసర్గాపవాదః (అహర్పతిః - గీర్పతిః -
ధూర్పతిః) పక్షేవిసర్గోపధ్మానీయౌ ❁ రోరి ॥౮॥౩॥౧౪॥ రేఫస్యరేఫేపరేలో
పస్స్యాత్ ❁ ఢ్రలోపేపూర్వస్యదీర్ఘోఽణః॥౬॥౩॥౧౧౧॥ ఢరేఫౌలోపయతీతితథా
తస్మిన్వర్ణేఅర్థాద్ఢకారరేఫాత్మకేపరేపూర్వస్యాణోదీర్ఘస్స్యాత్ (పునారమతే - హరీర
మ్యః - శమ్భూరాజతే) అణఃకిమ్ - తృఢః - వృఢః - తృహూహింసాయామ్ - వృహూఉద్య
మనే - పూర్వగ్రహణమనుత్తరపదేపిపూర్వమాత్రస్యైవదీర్ఘార్థమ్ (లీఢః - అజర్ఘాః) మ
నస్ - రథ - ఇత్యత్రరుత్వేకృతే - హశిచేత్యుత్వే - రోరీతిలోపేచప్రాప్తే ❁ విప్రతిషే
ధేపరఙ్కార్యమ్ ॥౧॥౪॥౨॥ తుల్యబలవిరోధేపరఙ్కార్యంస్యాత్ - ఇతిలోపేప్రాప్తే
పూర్వత్రాసిద్ధమితిరోరీత్యస్యాసిద్ధత్వాదుత్వమేవ - మనోరథః ❁ ఏతత్తదోస్సులో
పోఽకోరనఞ్సమాసేహలి ॥౬॥౧॥౧౩౨॥ అకకారయోరేతత్తదోర్యస్సుస్తస్యలోప
స్స్యాద్ధలినతునఞ్సమాసే॥(ఏషవిష్ణుః - సశమ్భుః) అకోఃకిమ్ - ఏషకోరుద్రః - అనఞ్
సమాసేకిమ్ - అసశ్శివః - హలికిమ్ - ఏషోఽత్ర ❁ సోఽచిలోపేచేత్పాదపూరణమ్॥౬॥౧॥
౧౩౪॥ సఇత్యేతస్యసోర్లోపస్స్యాదచిపాదశ్చేల్లోపేసత్యేవపూర్యేత (సేమామవిడ్ఢిప్ర
భృతిమ్) ఇహబుక్పాదఏవగృహ్యతఇతివామనః - అవిశేషాచ్ఛ్లోకపాదోపీత్యపరే(సైష

దాశరథీ రామః) లోపేచేదితికిమ్ - సఇత్ క్షేతి - సఏవ ముక్త్వా - సత్యేవేత్యాధా
రణాస్తు స్యశ్ఛన్దసిబహులమితి పూర్వసూత్రాద్బహులగ్రహణానువృత్త్యాలభ్యతే । తేనే
హన । సోహమాజన్మశుద్ధానామ్ ——— ❋ ఇతిస్వాదిసన్ధిః ❋ ——— అర్థవదధాతుర
ప్రత్యయః ప్రాతిపదికమ్॥ ౧॥ ౨॥ ౪౫॥ ధాతుం ప్రత్యయం ప్రత్యయాన్తఞ్చ వర్జయిత్వా అ
ర్థవచ్ఛబ్దరూపం ప్రాతిపదికసంజ్ఞం స్యాత్ ❋ కృత్తద్ధితసమాసాశ్చ॥ ౧॥ ౨॥ ౪౬॥ కృత్తద్ధి
తాన్తౌ సమాసశ్చ ప్రాతిపదికసంజ్ఞాస్స్యుః - పూర్వసూత్రేణ సిద్ధే సమాసగ్రహణం నియ
మార్థమ్ - యత్ర సఙ్ఘాతే పూర్వో భాగః పదం తస్య చేద్భవతి తర్హి సమాసస్యైవేతి - తే
న వాక్యస్య న ❋ ప్రత్యయః॥ ౩॥ ౧॥ ౧॥ ఆపఞ్చమపరిసమాప్తేరధికారోయమ్ ❋ పరశ్చ
౩॥ ౧॥ ౨॥ అయమపి తథా ❋ ఙ్యాప్ప్రాతిపదికాత్॥ ౪॥ ౧॥ ౧॥ ఙ్యన్తాదాబన్తాత్ప్రాతిప
దికాచ్చేత్యాపఞ్చమపరిసమాప్తేరధికారః - ప్రాతిపదికగ్రహణే లిఙ్గవిశిష్టస్యాపి గ్రహణ
మిత్యేవ సిద్ధే ఙ్యాబ్గ్రహణం ఙ్యాబన్తాత్తద్ధితోత్పత్తిర్యథా స్యాత్ - ఙ్యాబ్ధ్యాప్ప్రాతి
భూదిత్యేవమర్థమ్ ❋ స్వౌజసమౌట్ఛష్టాభ్యామ్భిస్ ఙేభ్యాంభ్యస్ ఙసిభ్యామ్భ్యస్
ఙసోసామ్ఙ్యోస్సుప్॥ ౪॥ ౧॥ ౨॥ ఙ్యన్తాదాబన్తాత్ప్రాతిపదికాచ్చపరే స్వా
దయః ప్రత్యయాస్స్యుః - సుఙసోరుకారఇకారౌ జశటఙపాశ్చేతః ❋ విభక్తిశ్చ॥ ౧॥
౪॥ ౧౦౪॥ సుప్తిఙౌ విభక్తిసంజ్ఞౌ స్తః । తత్ర సు ఔ జసిత్యాదీనాం సప్తానాం త్రికాణా
మ్ప్రథమాదయస్సప్తమ్యన్తాః ప్రాచాం సంజ్ఞాస్తాభిరిహాపి వ్యవహారః ❋ సుపః॥ ౧॥
౪॥ ౧౦౩॥ సుపస్త్రీణి త్రీణి వచనాన్యేకశ ఏకవచనద్వివచనబహువచనసంజ్ఞాని
స్యుః ❋ ద్వ్యేకయోర్ద్వివచనైకవచనే॥ ౧॥ ౪॥ ౨౨॥ ద్విత్వైకత్వయోరేతే స్తః ❋
బహుషు బహువచనమ్॥ ౧॥ ౪॥ ౨౧॥ బహుత్వే ఏతత్స్యాత్ - రుత్వవిసర్గౌ (రామః) ❋
సరూపాణామేకశేష ఏకవిభక్తౌ॥ ౧॥ ౨॥ ౬౪॥ ఏకవిభక్తౌ యాని సరూపాణ్యేవ దృష్టా
ని తేషామేక ఏవ శిష్యతే - ప్రథమయోః పూర్వసవర్ణః॥ నాదిచి॥ వృద్ధిరేచి (రామౌ)
❋ చుటూ॥ ౧॥ ౩॥ ౭॥ ప్రత్యయాద్యౌ చుటూ ఇతౌ స్తః - ఇతి జస్యేత్సంజ్ఞా ❋ న విభక్తౌ తు
స్మాః॥ ౧॥ ౩॥ ౪॥ విభక్తిస్థాస్తవర్గసకారమకారా ఇతో న స్యుః - ఇతి సకారస్య నేత్వమ్ ❋
అతో గుణే॥ ౬॥ ౧॥ ౯౭॥ అపదాన్తాదకారాద్గుణే పరతః పరరూపమేకాదేశస్స్యాత్
ఇతి ప్రాప్తే పరత్వాత్పూర్వసవర్ణదీర్ఘః - అతో గుణే ఇతి హి పురస్తాదపవాదా అనన్తరా
న్విధీన్ బాధన్తే నోత్తరానితి న్యాయేనాకస్సవర్ణే దీర్ఘ ఇత్యస్యైవాపవాదో న తు ప్రథమ
యోరిత్యస్యాపి - (రామాః) ❋ ఏకవచనం సమ్బుద్ధిః॥ ౨॥ ౩॥ ౪౯॥ సమ్బోధనే
ప్రథమాయా ఏకవచనం సమ్బుద్ధిసంజ్ఞం స్యాత్ ❋ ఏఙ్హ్రస్వాత్సమ్బుద్ధేః॥ ౬॥ ౧॥
౬౯॥ ఏఙన్తాద్ధ్రస్వాన్తాచ్చాఙ్గాద్ధల్లుప్యతే సమ్బుద్ధేశ్చేత్ - సమ్బుద్ధ్యాక్షిప్తస్యాఙ్గస్యై
ఙ్హ్రస్వాభ్యాం విశేషణాన్నేహ - హేకతరత్కులేతి (హేరామ - హేరామౌ - హే
రామాః) ఏఙ్గ్రహణం కిమ్ - హేహరే - హేవిష్ణో - అత్ర హి పరత్వాన్నిత్యత్వాచ్చ స
మ్బుద్ధిగుణే కృతే హ్రస్వాత్పరత్వం నాస్తి ❋ అమి పూర్వః॥ ౬॥ ౧॥ ౧౦౭॥ అకోమ్యచి ప
రతః పూర్వరూపమేకాదేశస్స్యాత్ (రామం రామౌ) ❋ లశక్వతద్ధితే॥ ౧॥ ౩॥ ౮॥ తద్ధి
తవర్జప్రత్యయాద్యా లశకవర్గా ఇతస్స్యుః - ఇతి శసశ్శస్యేత్సంజ్ఞా ❋ తస్మాచ్ఛసో నః
పుంసి॥ ౬॥ ౧॥ ౧౦౩॥ పూర్వసవర్ణదీర్ఘాత్పరో యశ్శసస్సకారస్తస్య నస్స్యాత్పుంసి

❋ అట్కుప్వాఙ్నుమ్వ్యవాయేఽపి ॥ ౮ ॥ ౪ ॥ ౨ ॥ అట్ కవర్గ పవర్గ ఆఙ్ నుమ్ ఏతైర్వ్యస్తైర్యథాసమ్భవమ్మిలితైశ్చ వ్యవధానేఽపి రషాభ్యామ్పరస్య నస్య ణస్స్యాత్సమానపదే- పదవ్యవాయేఽపీతి నిషేధమ్బాధితుమాఙ్గ్రహణమ్ - నుమ్గ్రహణమనుస్వారోపలక్షణార్థమ్ తచ్చాకర్తుం శక్యమ్ - అయోగవాహానామట్సూపదేశస్యోక్తత్వాత్ - ఇతి ణత్వే ప్రాప్తే ❋ పదాన్తస్య ॥ ౮ ॥ ౪ ॥ ౩౭ ॥ పదాన్తస్య నస్య ణత్వన్న స్యాత్ (రామాన్) ❋ యస్మాత్ప్రత్యయవిధిస్తదాది ప్రత్యయేఽఙ్గమ్ ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౧౩ ॥ యః ప్రత్యయో యస్మాత్క్రియతే తదాదిశబ్దరూపన్తస్మిన్ప్రత్యయే పరేఽఙ్గసంజ్ఞం స్యాత్ - భవామి భవిష్యామీత్యాదౌ వికరణవిశిష్టస్యాఙ్గసంజ్ఞార్థన్తదాదిగ్రహణమ్ - విధిరితి కిమ్ - స్త్రీ ఇయతీ - ప్రత్యయే కిమ్ - ప్రత్యయవిశిష్టస్య తతోఽప్యధికస్య వా మా భూత్ ❋ అఙ్గస్య ॥ ౬ ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ఇత్యధికృత్య ❋ టాఙసిఙసామినాత్స్యాః ॥ ౭ ॥ ౧ ॥ ౧౨ ॥ అకారాన్తాదఙ్గాట్టాదీనాఙ్క్రమాదినాదయ ఆదేశాస్స్యుః - ణత్వం (రామేణ) ❋ సుపి చ ॥ ౭ ॥ ౩ ॥ ౧౦౨ ॥ యఞాదౌ సుపి పరేఽతోఽఙ్గస్య దీర్ఘస్స్యాత్ (రామాభ్యామ్) ❋ అతో భిస ఐస్ ॥ ౭ ॥ ౧ ॥ ౯ ॥ అకారాన్తాదఙ్గాద్భిస ఐస్ స్యాత్ - అనేకాల్త్వాత్సర్వాదేశః ॥ రామైః ❋ ఙేర్యః ॥ ౭ ॥ ౧ ॥ ౧౩ ॥ అతోఽఙ్గాత్పరస్య ఙే ఇత్యస్య యాదేశస్స్యాత్ (రామాయ) ఇహ స్థానివద్భావేన యాదేశస్య సుప్త్వాత్సుపి చేతి దీర్ఘః - సన్నిపాతలక్షణో విధిరనిమిత్తన్తద్విఘాతస్యేతి పరిభాషా తు నేహ ప్రవర్తతే - కష్టాయ క్రమణ ఇతి నిర్దేశేన తస్యా అనిత్యత్వజ్ఞాపనాత్ - (రామాభ్యామ్) ❋ బహువచనే ఝల్యేత్ ॥ ౭ ॥ ౩ ॥ ౧౦౩ ॥ ఝలాదౌ బహువచనే సుపి పరేఽతోఽఙ్గస్య ఏకారస్స్యాత్ (రామేభ్యః) బహువచనే కిమ్ - రామః రామస్య - ఝలి కిమ్ - రామాణామ్ - సుపి కిమ్ - పచధ్వమ్ ॥ జశ్త్వమ్ ❋ వాఽవసానే ॥ ౮ ॥ ౪ ॥ ౫౬ ॥ అవసానే ఝలాఞ్చరో వా స్యుః - (రామాత్ - రామాద్) ద్విత్వే రూపచతుష్టయమ్ (రామాభ్యాం - రామేభ్యః - రామస్య) సస్య ద్విత్వపక్షే ఖరి చేతి చర్త్వేఽప్యాన్తరతమ్యాత్స ఏవ - న తు తకారః - అల్పప్రాణతయా ప్రయత్నభేదాత్ - అత ఏవ సస్సేతి తాదేశ ఆరభ్యతే ❋ ఓసి చ ॥ ౭ ॥ ౩ ॥ ౧౦౪ ॥ ఓసి పరేఽతోఽఙ్గస్య ఏకారస్స్యాత్ - (రామయోః) ❋ హ్రస్వనద్యాపో నుట్ ॥ ౭ ॥ ౧ ॥ ౫౪ ॥ హ్రస్వాన్తాన్నద్యన్తాదాబన్తాచ్చాఙ్గాత్పరస్యామో నుడాగమస్స్యాత్ ❋ నామి ॥ ౬ ॥ ౪ ॥ ౩ ॥ నామి పరేఽజన్తాఙ్గస్య దీర్ఘస్స్యాత్ (రామాణామ్) సుపి చేతి దీర్ఘో యద్యపి పరస్తథాపీహ న ప్రవర్తతే - సన్నిపాతపరిభాషావిరోధాత్ - నామీత్యనేన త్వారమ్భసామర్థ్యాత్పరిభాషా బాధ్యతే (రామే - రామయోః) - సుపి ఏత్వే కృతే ❋ అపదాన్తస్య మూర్ధన్యః ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౫౫ ॥ ఆపాదపరిసమాప్తేరధికారోఽయమ్ ❋ ఇణ్కోః ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౫౭ ॥ ఇత్యధికృత్య ❋ ఆదేశప్రత్యయయోః ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౫౯ ॥ సహేస్సాడస్స ఇతి సూత్రాత్స ఇతి షష్ఠ్యన్తమ్పదమనువర్తతే - ఇణ్కవర్గాభ్యామ్పరస్యాపదాన్తస్యాదేశస్య ప్రత్యయావయవస్య చ యస్సకారస్తస్య మూర్ధన్యాదేశస్స్యాత్ - వివృతాఘోషస్య సస్య తాదృశ ఏవ షః (రామేషు) ఇణ్కోః కిమ్ - రామస్య - ఆదేశప్రత్యయయోః కిమ్ - సుపీః - సుపిసౌ - సుపిసః - అపదాన్తస్య కిమ్ - హరిస్తత్ర - ఏవఙ్కృష్ణముకున్దాదయః ❋ సర్వాదీని సర్వనామాని ॥ ౧ ॥ ౧ ॥ ౨౭ ॥ సర్వాదీని శబ్దరూపాణి సర్వనామసంజ్ఞాని స్యుః - తదన్తస్యాపీయం సంజ్ఞా ద్వన్ద్వే చేతి జ్ఞాపకాత్ - తేన పరమసర్వత్రేత్యత్ర త్రల్ - పరమభవకానిత్యత్రాకచ్చ సిద్ధ

తి ❁ జసశ్శీ ॥ ౭ ॥ ౧ ॥ ౧౭ ॥ అగన్తాత్సర్వనామ్నఃపరస్యజసశ్శీస్స్యాత్-అనేకాల్త్వా త్సర్వాదేశః - నచార్వణస్తృఇత్యాదావివ నానుబన్ధకృతమనేకాల్త్వమితివాచ్యమ్ - స ర్వాదేశత్వాత్ప్రాగిత్సంజ్ఞాయాఏవాభావాత్ (సర్వే) ❁సర్వనామ్నఃస్మై ॥ ౭ ॥ ౧ ॥ ౧౪ ॥ అతస్సర్వనామ్నోఙేఇత్యస్యస్మైస్స్యాత్ (సర్వస్మై) ❁ ఙసిఙ్యోఃస్మాత్స్మినౌ॥ ౭॥ ౧॥౧౫॥అతస్సర్వనామ్నోఙసిఙ్యోరేతౌస్తః (సర్వస్మాత్)❁ ఆమిసర్వనామ్నస్సుట్॥ ౭ ౧॥ ౫౨ ॥ అవర్ణాన్తాత్సర్వనామ్నోవిహితస్యామస్సుడాగమస్స్యాత్ - ఏత్వషత్వే - (స ర్వేషాం - సర్వస్మిన్) శేషంరామవత్ - ఏవంవిశ్వాదయోప్యదన్తాః- సర్వాదయశ్చప ఞ్చత్రింశత్ - సర్వ - విశ్వ-ఉభ-ఉభయ- డతర-డతమ-అన్య-అన్యతర-ఇతర-త్వత్-త్వ- నేమ - సమ - సిమ ॥ పూర్వపరావరదక్షిణోత్తరాపరాధరాణివ్యవస్థాయామసంజ్ఞా యామ్ ॥ స్వమజ్ఞాతిధనాఖ్యాయామ్ ॥ అన్తరమ్బహిర్యోగోపసంవ్యానయోః- త్యద్ తద్.యద్- ఏతద్- ఇదమ్- అదస్- ఏక-ద్వి-యుష్మద్-అస్మద్-భవతు-కిమ్ఇతి-ఉభశబ్దో ద్విత్వవిశిష్టస్యవాచకః - అతఏవనిత్యంద్వివచనాన్తః - తస్యేహపాఠస్తుఉభకావిత్యకజ ర్థః - నచకప్రత్యయేనేష్టసిద్ధిః ద్వివచనపరత్వాభావేనోభయతఉభయత్రేత్యాదావి వాయచ్ప్రసఙ్గాత్ - తదుక్తమ్ - ఉభయోన్యత్రేతి - అన్యత్రేతిద్వివచనపరత్వాభా వే ॥ ఉభయశబ్దస్యద్వివచనన్నాస్తీతికైయటః - అస్తీతిహారదత్తః - తస్మాజ్జస్యయజా దేశస్యస్థానివద్భావేన తయప్ ప్రత్యయాన్తతయాప్రథమచరమేతివికల్పే ప్రాప్తేనిభ క్తినిరపేక్షత్వేనాన్తరఙ్గత్వాన్నిత్యైవసంజ్ఞాభవతి - ఉభయే - డతరడతమౌప్రత్యయౌ- యద్యపిసంజ్ఞావిధౌప్రత్యయగ్రహణేతదన్తగ్రహణన్నాస్తి - సుప్తిఙన్తమితిజ్ఞాపకాత్- త థాపీహతదన్తగ్రహణమ్ - కేవలయోస్సంజ్ఞాయాఃప్రయోజనాభావాత్ - అన్యతరా న్యతమశబ్దావవ్యుత్పన్నౌ - స్వభావాద్ద్విబహువిషయేనిర్ధారణేవర్తేతే - తత్రాన్యతమ శబ్దస్యగణేపాఠాభావాన్నసంజ్ఞా - త్వత్వఇతిద్వావప్యన్యావన్యపర్యాయౌ - ఏక ఉదాత్తఃఅపరోఽనుదాత్తఇత్యేకే - ఏకస్తాన్తఇత్యపరే - నేమఇత్యర్ధే - సమస్సర్వప ర్యాయః తుల్యపర్యాయస్తునేహగృహ్యతే - యథాసంఖ్యమనుదేశస్సమానామితిజ్ఞాపకా త్ ❁అన్తరమ్బహిర్యోగేతిగణసూత్రేఽపురీతివక్తవ్యమ్ ❁ అన్తరాయామ్పురి ❁ పూర్వ పరావరదక్షిణోత్తరాపరాధరాణివ్యవస్థాయామసంజ్ఞాయామ్ ॥ ౧ ॥ ౧ ॥ ౩౪ ॥ ఏతేషాంవ్యవస్థాయామసంజ్ఞాయాంసర్వనామసంజ్ఞాగణపాఠాత్సర్వత్రయాప్రాప్తాసా జసివాస్యాత్ (పూర్వే-పూర్వాః) స్వాభిధేయాపేక్షావధినియమోవ్యవస్థా - వ్యవ స్థాయాఙ్కిమ్) దక్షిణాగాథకాఃకుశలాఇత్యర్థః - అసంజ్ఞాయాఙ్కిమ్ - ఉత్తరాః కురవః ❁ స్వమజ్ఞాతిధనాఖ్యాయామ్ ॥ ౧ ॥ ౧ ॥ ౩౫ ॥ జ్ఞాతిధనాన్యవాచినస్స్వ శబ్దస్యయాప్రాప్తాసంజ్ఞాసాజసివాస్యాత్- స్వే స్వాః - ఆత్మీయాఇత్యర్థః - ఆత్మా నఇతివా - జ్ఞాతిధనవాచినస్తుస్వాః - జ్ఞాతయోఽర్థావా ❁ అన్తరమ్బహిర్యోగోప సంవ్యానయోః॥ ౧ ॥ ౧ ॥ ౩౬ ॥ బాహ్యేపరిధానీయేచార్థేఅన్తరశబ్దస్యయాప్రాప్తా సంజ్ఞాసాజసివాస్యాత్ (అన్తరే-అన్తరావా) గృహాఃబాహ్యాఇత్యర్థః (అన్తరేఅన్తరా వా) శాటకాః-పరిధానీయాఇత్యర్థః ❁ పూర్వాదిభ్యోనవభ్యోవా॥ ౭॥ ౧॥ ౧౬॥ ఏభ్యో ఙసిఙ్యోస్స్మాత్స్మినౌవాస్తః- (పూర్వస్మాత్-పూర్వాత్-పూర్వస్మిన్-పూర్వే)- ఏవమ్

రాదీనామపి - శేషం సర్వవత్ - ఏకశబ్దస్సంఖ్యాయాన్నిత్యైకవచనాన్తః ❋ న బహువ్రీహౌ ॥ ౧ ॥ ౧ ॥ ౨౯ ॥ బహువ్రీహౌ చికీర్షితే సర్వనామసంజ్ఞా న స్యాత్ - త్వకమ్పితా యస్య స త్వత్కపితృకః - అహకమ్పితా యస్య స మత్కపితృకః - ఇహ సమాసాత్ప్రాగేవ లౌకికే ప్రక్రియావాక్యే సర్వనామసంజ్ఞా నిషిధ్యతే - అన్యథా లౌకికే విగ్రహవాక్య ఇవ తత్రాప్యకచ్ ప్రవర్తేత - స చ సమాసేఽపి శ్రూయేత - అతిక్రాన్తో భవకన్తమతిభవకానితి వత్ - భాష్యకారస్తు త్వత్కపితృకో మత్కపితృక ఇతి రూపే ఇష్టాపత్తిం కృత్వైతత్సూత్రం ప్రత్యాచఖ్యౌ - యథోత్తరం మునీనాం ప్రామాణ్యమ్ - సంజ్ఞోపసర్జనీభూతాస్తు న సర్వాదయః - మహాసంజ్ఞాకరణేన తదనుగుణానామేవ గణే సన్నివేశాత్ అతస్సంజ్ఞాకార్యమన్తర్గణకార్యఞ్చ తేషాం న భవతి - సర్వో నామ కశ్చిత్తస్మై సర్వాయ దేహి - అతిక్రాన్తస్సర్వమతిసర్వస్తస్మై అతిసర్వాయ అతికతరజురాలం - అతితత్ ❋ తృతీయాసమాసే ॥ ౧ ॥ ౧ ॥ ౩౦ ॥ అత్ర సర్వనామతా న స్యాత్ - మాసపూర్వాయ - తృతీయాసమాసార్థవాక్యేఽపి న - మాసేన పూర్వాయ ❋ ద్వన్ద్వే చ ॥ ౧ ॥ ౧ ॥ ౩౧ ॥ ద్వన్ద్వే ఉక్తసంజ్ఞా న (వర్ణాశ్రమేతరాణామ్) సముదాయస్యాయం నిషేధో నత్వవయవానామ్ ॥ న చైవన్తదన్తవిధినా సుట్ప్రసఙ్గః - సర్వనామ్నో విహితస్యామస్సుడితి వ్యాఖ్యాతత్వాత్ ❋ విభాషా జసి ॥ ౧ ॥ ౧ ॥ ౩౨ ॥ జసాధారం యత్కార్యం శీభావాఖ్యం తత్ర కర్తవ్యే ద్వన్ద్వే ఉక్తసంజ్ఞా వా స్యాత్ (వర్ణాశ్రమేతరే - వర్ణాశ్రమేతరాః) శీభావం ప్రత్యేవ విభాషేత్యుక్తమ్ - అతో నాకచ్ - కస్తుకప్రత్యయ ఏవ - వర్ణాశ్రమేతరకాః ❋ ప్రథమచరమతయాల్పార్ధకతిపయనేమాశ్చ ॥ ౧ ॥ ౧ ॥ ౩౩ ॥ ఏతే జసః కార్యం ప్రత్యుక్తసంజ్ఞా వా స్యుః (ప్రథమే ప్రథమాః) ఇత్యాది - శేషం రామవత్ - తయప్ప్రత్యయస్తతస్తదన్తా గ్రాహ్యాః (ద్వితయే - ద్వితయాః - నేమే - నేమాః) శేషం సర్వవత్ * విభాషాప్రకరణే తీయస్య ఙిత్సూపసంఖ్యానమ్ * ద్వితీయస్మై ద్వితీయాయేత్యాది - ఏవన్తృతీయః - అర్థవద్గ్రహణాన్నేహ - పటుజాతీయాయ ❋ జరాయా జరసన్యతరస్యామ్ ॥ ౭ ॥ ౨ ॥ ౧౦౧ ॥ జరాశబ్దస్య జరస్ వా స్యాదజాదౌ విభక్తౌ - పదాఙ్గాధికారే తస్య తదన్తస్య చ - అనేకాల్త్వాత్సర్వాదేశే ప్రాప్తే - నిర్దిశ్యమానస్యాదేశా భవన్తి - ఏకదేశవికృతస్యానన్యత్వాత్ జరశబ్దస్య జరస్ (నిర్జరసౌ - నిర్జరసః - ఇనాదీన్ బాధిత్వా పరత్వాజ్జరస్ (నిర్జరసా - నిర్జరసే - నిర్జరసః) పక్షే హలాదౌ చ రామవత్ - వృత్తికృతా తు పూర్వవిప్రతిషేధేన ఇనాతోసకృతయోస్సన్నిపాతపరిభాషాయా అనిత్యత్వమాశ్రిత్య జరసి కృతే నిర్జరసినా - నిర్జరసాదితి రూపం - న తు నిర్జరసా నిర్జరస ఇతి కేచిదిత్యుక్తమ్ - తథా భిసి నిర్జరసైరితి రూపాన్తరముక్తమ్ తదనుసారిభిశ్చ షష్ఠ్యేకవచనే నిర్జరస్యేత్యేవ రూపమితి స్వీకృతమేతచ్చ భాష్యవిరుద్ధమ్ ❋ పద్దన్నోమాస్హృన్నిశసన్యూషన్దోషన్యకఞ్ఛకన్నుదన్నాసఞ్ఛస్ప్రభృతిషు ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౬౩ ॥ పాద దన్త నాసికా మాస హృదయ నిశా అసృక్ యూష దోష యకృత్ శకృత్ ఉదక ఆస్య ఏషాం పదాదయ ఆదేశాస్స్యుశ్శసాదౌ వా - యత్తు ఆసనశబ్దస్య ఆసన్నాదేశ ఇతి కాశికాయాముక్తం తత్ప్రామాదికమ్ (పాదః - పాదౌ - పాదాః పాదం - పాదౌ - పదః పాదాన్ - పాదేన పదా) ఇత్యాది ❋ సుడనపుంసకస్య ॥ ౧ ॥ ౧ ॥ ౪౩ ॥ సుట్ ప్రత్యాహారః - స్వాదిపఞ్చవచనాని సర్వనామస్థాన

సంజ్ఞా నిస్యుర్గక్లీబస్య ❋ స్వాదిష్వసర్వనామస్థానే॥ ౧॥ ౪॥ ౧౭ ॥ కప్రత్యయావధిషు స్వాదిష్వసర్వనామస్థానేషు పరతః పూర్వమ్పదసంజ్ఞం స్యాత్ ❋ యచిభమ్ ॥ ౧॥ ౪॥ ౧౮॥ యకారాదిష్వజాదిషుచ కప్రత్యయావధిషు స్వాదిష్వసర్వనామస్థానేషు పరతః పూర్వమ్భసంజ్ఞం స్యాత్ ❋ ఆకడారాదేకాసంజ్ఞా॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ఇత ఊర్ధ్వం కడారాః కర్మధారయ ఇత్యతః ప్రాగేకస్యైకైవ సంజ్ఞా జ్ఞేయా - యా పరాఽనవకాశా చ - తేన శసాదావచి భసంజ్ఞైవ న పదత్వమ్- అతో జశ్త్వన్న (దతః-దతా) జశ్త్వమ్ (దద్భ్యామ్) ఇత్యాది (మాసః- మాసా) భ్యామిదుత్వే యత్వే చ యలోపః (మాభ్యాం- మాభి) రిత్యాది ❋ అల్లోపోఽనః॥ ౬॥ ౪॥ ౧౩౪ ॥ అఙ్గావయవోఽసర్వనామస్థానయజాదిస్వాదిపరో యోఽన్ తస్యాకారస్య లోపః స్యాత్ ❋ రషాభ్యాం నో ణః సమానపదే ॥౮॥ ౪॥ ౧॥ ఏక పదస్థాభ్యాం రేఫషకారాభ్యామ్పరస్య నస్య ణః స్యాత్ (యూష్ణః - యూష్ణా) పూర్వస్మాదపి విధౌ స్థానివద్భావ ఇతి పక్షేతు అడ్వ్యవాయ ఇత్యేవాత్ర ణత్వమ్ - పూర్వత్రాసిద్ధే న స్థానివదితి తు ఇహ నాస్తి - తస్య దోషః సంయోగాదిలోపలత్వణత్వేష్వితి నిషేధాత్ ❋ నలోపః ప్రాతిపదికాన్తస్య ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౭ ॥ నేతి ప్రాతిపదికేతి చ లుప్తషష్ఠీకే పదే- ప్రాతిపదికసంజ్ఞకం యత్పదం తదన్తస్య నకారస్య లోపః స్యాత్ - నలోపస్యాసిద్ధత్వాద్దీర్ఘ ఏత్వమైత్వఞ్చ న (యూషభ్యామ్ - యూషభిః - యూషభ్యః) ఇత్యాది ❋ విభాషా ఙిశ్యోః ॥౬॥ ౪ ॥ ౧౩౬ ॥ అఙ్గావయవోఽసర్వనామస్థానపరో యోఽన్ తస్యాకారస్య లోపో వా స్యాత్ ఙిశ్యోః పరయోః - యూష్ణి - యూషణి- పక్షే రామవత్ - పద్దన్నితి సూత్రే ప్రభృతిగ్రహణం ప్రకారార్థమ్ - తథా చ-ఔజశ్శ్వమపి దోషన్నాదేశో భాష్యే కకుద్దోషణీత్యుదాహృతిః - తేన పదంఘ్రిశ్చరణోఽస్త్రియామ్, స్వాన్తం హృన్మానసమ్మన ఇతి సఙ్గచ్ఛతే - ఆసన్యమ్ప్రాణమూచురితిచ - ఆస్యే భవ ఆసన్యః - దోష్ శబ్దస్య నపుంసకత్వమత ఏవ భాష్యాత్ - తేన దక్షిణన్దోర్నిశాచర ఇతి సఙ్గచ్ఛతే - భుజబాహూ ప్రవేష్టో దోరితి సాహచర్యాత్పుంస్త్వమపి - దోషన్తస్య తథాఽదస్య భుజత ఇతి ద్విగూరహ్ణోర్భవోద్వ్యహ్నః ❋ సంఖ్యావిసాయపూర్వస్యాహ్నస్యాహన్నన్యతరస్యాం ఙౌ ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౧౧౦ ॥ సంఖ్యాదిపూర్వస్యాహ్నస్యాహన్నాదేశో వా స్యాత్ ఙౌ ద్వ్యహ్ని - ద్వ్యహని- ద్వ్యహ్నే- విగతమహః వ్యహ్నః- వ్యహ్ని- వ్యహని- వ్యహ్నే - అహ్నస్సాయః- సాయాహ్నః- సాయాహ్ని - సాయాహని - సాయాహ్నే॥ ఇత్యదన్తాః❋❋❋ విశ్వపాః ❋ దీర్ఘాజ్జసి చ ॥౬॥౧॥౧౦౫॥ దీర్ఘాజ్జసి ఇచి చ పరే ప్రథమయోః పూర్వసవర్ణదీర్ఘో న స్యాత్ - వృద్ధిః- విశ్వపౌ- సవర్ణదీర్ఘః - విశ్వపాః - యద్యపీహ ఔజినాదిచీత్యేవ సిద్ధమ్ జసి తు సత్యపి పూర్వసవర్ణదీర్ఘే క్షతిర్నాస్తి- తథాపి గౌర్యౌ గౌర్య ఇత్యాద్యర్థం సూత్రమిహాపి న్యాయ్యత్వాదుపన్యస్తమ్ ❋ ఆతో ధాతోః ॥౬॥౪॥౧౪౦॥ ఆకారాన్తో యో ధాతుస్తదన్తస్య భస్యాఙ్గస్య లోపః స్యాత్- అలోన్త్యస్య- విశ్వపః- విశ్వపాభ్యామిత్యాది - ఏవం శఙ్ఖధ్మాదయః-ధాతోః కిమ్-హాహాన్-టా- సవర్ణదీర్ఘః- హాహా- ఙే వృద్ధిః-హాహై- ఙసిఙసోర్దీర్ఘః- హాహాః- ఓసి వృద్ధిః- హాహౌః- ఙౌ- ఆద్గుణః- హాహే- శేషం విశ్వపావత్ - అత ఇతి యోగవిభాగాదధాతోరప్యాకారలోపః క్వచిత్ - క్త్వః-శ్నః॥ ఇత్యాదన్తాః హరిః- ప్రథమయోః పూర్వసవర్ణః-హరీ ❋ జసి చ ॥ ౭ ॥ ౩ ॥ ౧౦౯॥ హ్రస్వాన్త

స్యాఙ్గస్య గుణస్స్యాజ్జసి పరే (హరయః) ❋ హ్రస్వస్య గుణః ॥౭॥౩॥౧౦౮॥ హ్రస్వస్య
గుణస్స్యాత్సమ్బుద్ధౌ- ఏఙ్హ్రస్వాదితి సమ్బుద్ధిలోపః- హే హరే- హరిం - హరీ- హరీన్
❋ శేషో ఘ్యసఖి॥ ౧॥౪॥౭ ॥ అనదీసంజ్ఞౌ హ్రస్వౌ యావివర్ణోవర్ణౌ తదన్తం సఖివర్జం
ఘిసంజ్ఞం స్యాత్- శేషః కిమ్- మత్యై - ఏకసంజ్ఞాధికారాత్సిద్ధే శేషగ్రహణం స్పష్టార్థమ్
హ్రస్వౌ కిమ్- వాతప్రమ్యై- యౌ కిమ్- మాత్రే ❋ ఆఙో నా౽స్త్రియామ్ ॥౭॥౩॥౧౨౦॥
ఘేః పరస్యాఙో నా స్యాదస్త్రియామ్- ఆఙితి టాసంజ్ఞా ప్రాచామ్ (హరిణా) అస్త్రియా
మ్ కిమ్- మత్యా ❋ ఘేర్ఙితి ॥౭॥౩॥౧౧౧॥ ఘిసంజ్ఞస్య ఙితి సుపి గుణస్స్యాత్- హరయే।
ఘేః కిమ్- సఖ్యే- ఙితి కిమ్- హరిభ్యామ్- సుపి కిమ్- పట్వ్యై- ఘేర్ఙితీతి గుణే కృతే ❋ ఙసిఙ
సోశ్చ ॥౬॥౧॥౧౧౦॥ ఏఙో ఙసిఙసోరతి పరే పూర్వరూపమేకాదేశస్స్యాత్- హరేః - హ
రేః- హర్యోః- హరీణామ్- ❋ అచ్చ ఘేః ॥౭॥౩॥౧౧౯॥ ఇదుద్భ్యాముత్తరస్య ఙేరౌ
త్స్యాత్- ఘేరన్తాదేశశ్చాకారః- హరౌ- హర్యోః - హరిషు- ఏవం శ్రీపత్యగ్నిరవికవ్యా
దయః ❋ అనఙ్ సౌ ॥౭॥౧॥౯౩॥ సఖ్యురఙ్గస్యానఙాదేశస్స్యాదసమ్బుద్ధౌ సౌ పరే- ఙి
చ్చేత్యన్తాదేశః ❋ అలోఽన్త్యాత్పూర్వ ఉపధా ॥౧॥౧॥౬౫॥ అన్త్యాదలః పూర్వో వర్ణ ఉ
పధాసంజ్ఞస్స్యాత్ ❋ సర్వనామస్థానే చాసమ్బుద్ధౌ ॥౬॥౪॥౮॥ నాన్తస్యోపధాయా
దీర్ఘస్స్యాదసమ్బుద్ధౌ సర్వనామస్థానే పరే ❋ అపృక్త ఏకాల్ప్రత్యయః ॥౧॥౨॥౪౧॥
ఏకాల్ప్రత్యయో యస్సోఽపృక్తసంజ్ఞస్స్యాత్ ❋ హల్ఙ్యాబ్భ్యో దీర్ఘాత్సుతిస్యపృక్తం
హల్ ॥౬॥౧॥౬౮॥ హలన్తాత్పరం దీర్ఘౌ యౌ ఙ్యాపౌ తదన్తాచ్చ పరం సుతిసీత్యేతదపృక్తం
హల్లుప్యతే- హల్ఙ్యాబ్భ్యః కిమ్- గ్రామణీః- దీర్ఘాత్ కిమ్- నిష్కౌశామ్బిః- అతిఖట్వః -
సుతిసీతి కిమ్- అభైత్సీత్ - తిపా సహచరితస్య గ్రహణాత్సిచో గ్రహణం నాస్తి - అపృక్తమితి
కిమ్- బిభర్తి- హల్ కిమ్- బిభేద- ప్రథమహల్ కిమ్- రాజా- నలోపో న స్యాత్- సంయోగాన్త
లోపస్యాసిద్ధత్వాత్- సఖా- హే సఖే ❋ సఖ్యురసమ్బుద్ధౌ ॥౭॥౧॥౯౨॥ సఖ్యురఙ్గాత్పరం స
మ్బుద్ధివర్జం సర్వనామస్థానం ణిద్వత్స్యాత్ ❋ అచో ఞ్ణితి ॥౭॥౨॥౧౧౫॥ ఞితి ణితి చ పరేఽజన్తా
ఙ్గస్య వృద్ధిస్స్యాత్- సఖాయౌ- సఖాయః- సఖాయమ్- సఖాయౌ- ఘిసంజ్ఞాభావాన్న తత్కా
ర్యమ్- సఖ్యా- సఖ్యే ❋ ఖ్యత్యాత్పరస్య ॥౬॥౧॥౧౧౨॥ ఖితిశబ్దాభ్యాం ఖీతీశబ్దాభ్యాం కృ
తయణాదేశాభ్యాం పరస్య ఙసిఙసోరత ఉత్స్యాత్ - సఖ్యుః- సఖ్యుః ❋ ఔత్ ॥౭॥౩॥
౧౧౮॥ ఇదుద్భ్యాం పరస్య ఙేరౌత్స్యాత్- ఉకారానువృత్తిరుత్తరార్థా- సఖ్యౌ- శేషం హ
రివత్- శోభనస్సఖా సుసఖా- సుసఖాయౌ- సుసఖాయః- అనఙ్ణిద్వద్భావయోరఙ్గ
త్వాత్తదన్తేఽపి ప్రవృత్తిః -సముదాయస్యాసఖిరూపత్వాభావాదసఖీతి నిషేధాప్రవృత్తేర్ఘిసంజ్ఞా
సుసఖినా - సుసఖయే - ఙసిఙసోర్గుణే కృతే కృతయణాదేశత్వాభావాత్ ఖ్యత్యాదిత్యప్ర
వృత్తేః- సుసఖేః- సుసఖౌ ఇత్యాది- ఏవమతిశయితస్సఖా- అతిసఖా - పరమస్సఖా యస్యే
తి విగ్రహే- పరమసఖా- పరమసఖాయావిత్యాది - గౌణత్వేఽప్యనఙ్ణిత్త్వే ప్రవర్తేతే- స
ఖీమతిక్రాన్తోఽతిసఖిః లిఙ్గవిశిష్టపరిభాషాయా అనిత్యత్వాన్నానఙ్ హరివత్- ఇహానఙ్ణిత్త్వే
న భవతః - గోస్త్రియోరితి హ్రస్వత్వేన సఖిశబ్దస్య లాక్షణికత్వాత్ - లక్షణప్రతిపదోక్త
యోః ప్రతిపదోక్తస్యైవ గ్రహణాత్ ❋ పతిస్సమాస ఏవ ॥౧॥౪॥౮॥ పతిశబ్దస్సమాస ఏ
వ ఘిసంజ్ఞః- పత్యా- పత్యే- పత్యుః ౨- పత్యౌ- శేషం హరివత్- సమాసే తు - భూపతినా

ఘూపతయే. కతిశబ్దో నిత్యం బహువచనాన్తః ❈ బహుగణవతుడతి సంఖ్యా ॥౧॥౧॥౨౩॥
ఏతే సంఖ్యాసంజ్ఞాస్స్యుః ❈ డతి చ ॥ ౧ ॥ ౧ ॥ ౨౫ ॥ డత్యన్తా సంఖ్యా షట్సంజ్ఞా
స్యాత్ ❈ ప్రత్యయస్య లుక్‌శ్లులుపః ॥౧॥౧॥౬౧॥ లుక్‌శ్లులుప్ ఏతైశ్శబ్దైః కృతమ్ ప్రత్యయాద
ర్శనం క్రమాత్తత్తత్సంజ్ఞం స్యాత్ ❈ షడ్భ్యో లుక్ ॥౭॥౧॥౨౨॥ షడ్భ్యః పరయోర్జశ్శ
సోర్లుక్ స్యాత్ ❈ ప్రత్యయలోపే ప్రత్యయలక్షణమ్ ॥౧॥౧॥౬౨॥ ప్రత్యయే లుప్తేఽపి తదా
శ్రితం కార్యం స్యాత్- ఇతి జసి చేతి గుణే ప్రాప్తే ❈ న లుమతాఙ్గస్య ॥౧॥౧॥౬౩॥ లుక్‌శ్లు
లుప్ ఏతే లుమన్తః- లుమతా శబ్దేన లుప్తే తన్నిమిత్తమఙ్గకార్యం న స్యాత్ -కతి౨-౨ కతిభిః-కతిభ్యః
౨-కతీనామ్- కతిషు-అస్మద్యుష్మద్షట్సంజ్ఞాస్త్రిషు సరూపాః - త్రిశబ్దో నిత్యం బహువ
చనాన్తః- త్రయః - త్రీన్- త్రిభిః - త్రిభ్యః ❈ త్రేస్త్రయః ॥౭॥౧॥౫౩॥ త్రిశబ్దస్య త్ర
యాదేశస్స్యాదామి-త్రయాణామ్-పరమత్రయాణామ్-గౌణత్వే తు నేతి కేచిత్ - ప్రియత్రీ
ణామ్-వస్తుతస్తు ప్రియత్రయాణామ్-త్రిషు ॥ ద్విశబ్దో ద్వివచనాన్తః ❈ త్యదాదీనామః ॥౭॥౨
॥౧౦౨॥ ఏషామకారోఽన్తాదేశస్స్యాద్విభక్తౌ -ద్విపర్యన్తానామేవేష్టిః-ద్వౌ ౨-ద్వాభ్యామ్
౩- ద్వయోః ౨-ద్విపర్యన్తానాం కిమ్- భవాన్- భవన్తౌ - భవన్తః- సంజ్ఞాయాముపస
ర్జనత్వే చ నాత్వమ్- సర్వాద్యన్తర్గణకార్యత్వాత్- ద్విర్నామ కశ్చిత్ - ద్విః-ద్వీ - ద్వయః-
ద్వావతిక్రాన్తోఽతిద్విః-హరివత్ - ప్రాధాన్యే తు పరమద్వౌ ఇత్యాది ॥ ఔడులోమిః-ఔడు
లోమీ- ఉడులోమాః ❈ లోమ్నోఽపత్యేషు బహుష్వకారో వక్తవ్యః ❈ బాహ్వాదిభ్యోఽప
వాదః - ఔడులోమిమ్-ఔడులోమీ-ఉడులోమాన్ ❈ ఇతీదన్తాః ❈ వాతప్రమీరిత్యు
ణాదిసూత్రేణ మాఙ ఈప్రత్యయః కిత్ - వాతమ్ ప్రమిమీతే ఇతి వాతప్రమీః - దీర్ఘాజ్జసి
చ - వాతప్రమ్యౌ-వాతప్రమ్యః - హే వాతప్రమీః - అమి పూర్వః - వాతప్రమీమ్ -
వాతప్రమ్యా - వాతప్రమీన్ - వాతప్రమ్యా - వాతప్రమీభ్యామ్ ౩ - వాతప్రమ్యే -
వాతప్రమ్యః ౨-వాతప్రమ్యోః ౨ - వాతప్రమ్యామ్ - దీర్ఘత్వాన్న నుట్ ఙౌ తు సవర్ణదీర్ఘః-
వాతప్రమీ - వాతప్రమీషు - ఏవం యయీపప్యాదయః- యాతీతి యయీ మా
ర్గః - పాతి లోకమితి పపీస్సూర్యః - యాపోః కిద్ద్వే చేతి ఈప్రత్యయః - క్విబన్తవాత
ప్రమీశబ్దస్య తు అమి శసి ఙౌ చ విశేషః - వాతప్రమ్యమ్ - వాతప్రమ్యః - వాతప్రమ్యి -
ఏరనేకాచ ఇతి వక్ష్యమాణో యణ్ ప్రధీవత్ - బహ్వ్యః శ్రేయస్యో యస్య స బహుశ్రేయ
సీ ॥ దీర్ఘఙ్యన్తత్వాద్ధల్ఙ్యాబితి సులోపః ❈ యూ స్త్ర్యాఖ్యౌ నదీ ॥౧॥౪॥౩॥ ఈదూదన
న్తౌ నిత్యస్త్రీలిఙ్గౌ నదీసంజ్ఞౌ స్తః ❈ ప్రథమలిఙ్గగ్రహణఞ్చ ❈ పూర్వం స్త్ర్యాఖ్యస్యోపసర్జన
త్వేఽపి నదీత్వం వక్తవ్యమిత్యర్థః ❈ అమ్బార్థనద్యోర్హ్రస్వః ॥౭॥౩॥౧౦౭॥ అమ్బార్థానా
న్నద్యన్తానాఞ్చ హ్రస్వస్స్యాత్సమ్బుద్ధౌ - హే బహుశ్రేయసి - శసి- బహుశ్రేయసీన్ ❈ ఆ
ణ్నద్యాః ॥౭॥ ౩॥ ౧౧౨ ॥ నద్యన్తాత్పరేషాం ఙితామాడాగమస్స్యాత్ ❈ ఆటశ్చ ॥
౬॥౧ ॥౯౦ ॥ ఆటోఽచి పరే వృద్ధిరేకాదేశస్స్యాత్ - బహుశ్రేయస్యై - బహుశ్రేయ
స్యాః- నద్యన్తాత్పరత్వాన్నుట్ - బహుశ్రేయసీనామ్ ❈ ఙేరామ్నద్యామ్నీభ్యః ॥ ౭ ॥
౩॥౧౧౬ ॥ నద్యన్తాదాబన్తాన్నీశబ్దాచ్చ ఙేరామ్ స్యాత్ - ఇహ పరత్వాదాటా నుట్ బాధ్య
తే - బహుశ్రేయస్యామ్ । శేషమీప్రత్యయాన్తవాతప్రమీవత్ ॥ అఙ్యన్తత్వాన్న సులోపః-
అతిలక్ష్మీః - శేషమ్బహుశ్రేయసీవత్ ॥ కుమారీమిచ్ఛన్ కుమారీవాచరన్వా బ్రాహ్మ

ణిగకుమారీ। క్వ్యజన్తాదాచారక్విబన్తాద్వాకర్తరిక్విప్ హల్ - ఙ్యాబితిసులోపః ※ అచిశ్నుధాతుభ్రువాంయ్వోరియఙువఙౌ ॥ ౬॥ ౪॥ ౭౭ ॥ శ్నుప్రత్యయాన్తస్యేవర్ణోవర్ణాన్తస్య ధాతోర్భ్రూ ఇత్యస్య చాఙ్గస్యేయఙువఙౌ స్తోఽజాదౌ ప్రత్యయే పరే - ఙిచ్చేత్యన్తాదేశః - ఆన్తరతమ్యాదేరియఙ్ ఓరువఙ్ - ఇతీయఙి ప్రాప్తే ※ ఏరనేకాచోఽసంయోగపూర్వస్య ॥ ౬॥ ౪॥ ౮౨॥ ధాత్వవయవసంయోగపూర్వో న భవతి య ఇవర్ణస్తదన్తో యో ధాతుస్తదన్తస్యానేకాచోఽఙ్గస్య యణ్ స్యాదజాదౌ ప్రత్యయే పరే - ఇతి యణ్ - కుమార్యౌ - కుమార్యః - హే కుమారి - అమిశసిచ - కుమార్యమ్ - కుమార్యః - కుమార్యా - కుమార్యై - కుమార్యాః - కుమారీణామ్ - కుమార్యామ్ - కుమార్యోః - ప్రధీః - ప్రధ్యౌ - ప్రధ్యః - ప్రధ్యమ్ - ప్రధ్యః - ఉన్నయతీత్యున్నీః - ధాతునాసంయోగస్య విశేషణాదిహ స్యాదేవ యణ్ - ఉన్న్యౌ - ఉన్న్యః - హే ఉన్నీః - ఉన్న్యమ్ - ఙేరామ్ - ఉన్న్యామ్ ॥ ఏవం గ్రామణీః - అనేకాచ ఇతికిమ్ - నీః - నియౌ - నియః - అమిశసిచ పరత్వాదియఙ్ - నియమ్ - నియః - ఙేరామ్ - నియామ్ - అసంయోగపూర్వస్య కిమ్ - సుశ్రియౌ - యవక్రియౌ ※ గతికారకేతరపూర్వపదస్య యణ్ నేష్యతే ※ శుద్ధధియౌ - పరమధియౌ - కథం తర్హి దుర్ధియౌ వృశ్చికభియా ఇత్యాది - ఉచ్యతే - దుష్టా ధీర్యేషామితి విగ్రహే దురిత్యస్య ధీశబ్దం ప్రతి గతిత్వమేవ నాస్తి - యత్క్రియాయుక్తాః ప్రాదయస్తం ప్రత్యేవ గత్యుపసర్గసంజ్ఞాః - వృశ్చికశబ్దస్య బుద్ధికృతమపాదానత్వం నేహ వివక్షితమ్ - వృశ్చికసమ్బన్ధినీ భీః వృశ్చికభీరిత్యుత్తరపదలోపో వా ※ న భూసుధియోః ॥ ౬॥ ౪॥ ౮౫॥ ఏతయోర్యణ్ న స్యాదచి సుపి - సుధియౌ - సుధియ ఇత్యాది - సఖాయమిచ్ఛతి సఖీయతి - తతః క్విప్ - అల్లోపయలోపౌ - అల్లోపస్య స్థానివత్త్వాద్యణి ప్రాప్తే - క్వౌలుప్తం న స్థానివత్ - ఏకదేశవికృతస్యానన్యత్వాదనఙ్ ణిత్త్వే - సఖా - సఖాయౌ - సఖాయః - హే సఖీః - అమిపూర్వరూపాత్పరత్వాద్యణి ప్రాప్తే - తతోఽపి పరత్వాత్సఖ్యురసమ్బుద్ధావితి ప్రవర్తతే - సఖాయమ్ - సఖాయౌ - శసి యణ్ - సఖ్యః - సహ ఖేన వర్తత ఇతి సఖః - తమిచ్ఛతీతి సఖీః - సుఖమిచ్ఛతీతి సుఖీః - సుతమిచ్ఛతీతి సుతీః - సఖ్యౌ - సుఖ్యౌ - సుత్యౌ - ఖ్యత్యాదితి దీర్ఘస్యాపి గ్రహణాదుకారః - సఖ్యుః - సుఖ్యుః - సుత్యుః - లూనమిచ్ఛతీతి లూనీః - క్షామమిచ్ఛతీతి క్షామీః - ప్రస్తీమమిచ్ఛతీతి ప్రస్తీమీః - ఏషాం ఙసిఙసోర్యణ్ - నత్వమత్వయోరసిద్ధత్వాత్ ఖ్యత్యాదిత్యుత్వమ్ - లూన్యుః - క్షామ్యుః - ప్రస్తీమ్యుః - శుష్కీయతే - శుష్కీః - పక్వీః - ఇయఙ్ - శుష్కియౌ - శుష్కియః - ఙసిఙసోః శుష్కియ ఇత్యాది -

※ ఇతి ఈదన్తాః ※

శమ్భుర్హరివత్ - ఏవం విష్ణ్వాయుభాన్వాదయః ※ తృజ్వత్క్రోష్టుః ॥ ౭॥ ౧॥ ౯౫॥ క్రోష్టుస్తృజన్తేన తుల్యం వర్తతే - అసమ్బుద్ధౌ సర్వనామస్థానే పరే - క్రోష్టుశబ్దస్థానే క్రోష్టృశబ్దః ప్రయోక్తవ్య ఇత్యర్థః ※ ఋతో ఙిసర్వనామస్థానయోః ॥ ౭॥ ౩॥ ౧౧౦॥ ఙౌ సర్వనామస్థానే చ పరే ఋదన్తాఙ్గస్య గుణః స్యాత్ - ఇతి ప్రాప్తే ※ ఋదుశనస్పురుదంసోఽనేహసాం చ ॥ ౭॥ ౧॥ ౯౪॥ ఋదన్తానాముశనసాదీనాం చానఙ్ స్యాదసమ్బుద్ధౌ సౌ పరే ※ అప్తృన్తృచ్స్వసృనప్తృనేష్టృత్వష్టృక్షత్తృహోతృపోతృప్రశాస్తౄణామ్ ॥ ౬॥ ౪॥ ౧౧॥ అబాదీనాముపధాయా దీర్ఘః స్యాదసమ్బుద్ధౌ సర్వనామస్థానే పరే - నప్త్రాదిగ్రహణం వ్యుత్పత్తిపక్షే నియమార్థమ్ - తేన పితృభ్రాతృప్రభృతీనాం న - ఉద్గాతృశబ్దస్య భవత్యేవ - సమర్థసూత్రే ఉద్గాతార ఇతి భాష్యప్రయోగాత్ - క్రోష్టా -

క్రోష్టారౌ క్రోష్టారః - క్రోష్టారమ్ - క్రోష్టారౌ - క్రోష్టూన్ ॥ విభాషా తృతీయాది
ష్వచి ॥ ౭ ॥ ౧ ॥ ౯౭ ॥ అజాదిషు తృతీయాదిషు క్రోష్టుర్వా తృజ్వత్ - క్రోష్ట్రా - క్రో
ష్ట్రే ॥ ఋత ఉత్ ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౧౧౧ ॥ ఋదన్తాత్ జసిజసోరతిపరే ఉకార ఏకాదేశస్స్యా
త్ - రపరత్వమ్ ॥ రాత్సస్య ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౨౪ ॥ రేఫాత్సంయోగాన్తస్య సస్యైవ లోపో నా
న్యస్య - రేఫస్య విసర్గః - క్రోష్టుః - ఆమి పరత్వాత్తృజ్వద్భావే ప్రాప్తే ॥ నుమచిరతృజ్వ
ద్భావేభ్యో నుట్ పూర్వవిప్రతిషేధేన ॥ క్రోష్టూనామ్ - క్రోష్టరి - క్రోష్ట్రోః - పక్షే
హలాదౌ చ శమ్భువత్ ——॥ ఇత్యుదన్తాః ॥—— హూహూః - హూహ్వౌ -
హూహ్వః - హూహూమ్ - హూహ్వౌ - హూహూనిత్యాది - అతిచమూశబ్దే తు న
దీకార్యం విశేషః - శేషస్తు స్త్రీబబన్తవాత ప్రమీవత్ - హే అతిచము - అతిచమ్వై - అతిచమ్వః
అతిచమూనామ్ - అతిచమ్వామ్ ॥ ఖలపూః ॥ ఓః సుపి ॥ ౬ ॥ ౪ ॥ ౮౩ ॥ ధాత్వవయవసంయోగ
పూర్వో న భవతి య ఉవర్ణస్తదన్తో యో ధాతుస్తదన్తస్యానేకాచోఽఙ్గస్య యణ్ స్యాదజా
దౌ సుపి - గతికారకేతరపూర్వపదస్య యణ్ నేష్యతే - ఖలప్వౌ - ఖలప్వ ఇత్యాది - ఏవం
సుల్వాదయః - అనేకాచః కిమ్ - లూః - లువౌ - లువః - ధాత్వవయవేతి కిమ్ - ఉల్లూః - ఉల్ల్వౌ
ఉల్ల్వః - అసంయోగపూర్వస్య కిమ్ - కటప్రువౌ - కటప్రువః - గత్యాదీతి కిమ్ - పరమలువౌ -
సుపి కిమ్ - లులువతుః. స్వభూః ॥ న భూసుధియోః - స్వభువౌ - స్వభువః ॥ వర్షాభ్వశ్చ ॥
౬ ॥ ౪ ॥ ౮౪ ॥ అస్యోవర్ణస్య యణ్ స్యాదచి సుపి - వర్షాభ్వౌ - వర్షాభ్వః ॥ దృన్భూరితిదృన్భ్వః
ఆస్థూ దృన్భూజన్భూ కఫేలూ కర్కన్ధ్వాది ధిషూరిత్యుణాదిసూత్రేణ వ్యుత్పాదితః - దృ
న్భ్వౌ - దృన్భ్వః - దృన్భ్వమ్ - దృన్భ్వౌ - దృన్భ్వః - శేషం హూహూవత్ -
దృన్నితి నాన్తే హింసార్థే వ్యయే భువః క్విప్ - దృన్భూః ॥ దృన్కరపునఃపూర్వస్య భువో
యణ్ వక్తవ్యః ॥ దృన్భ్వమ్ - దృన్భ్వ ఇత్యాది - ఖలపూవత్ - కరభ్వమ్ - కరభ్వః -
దీర్ఘపాఠే తు కర ఏవ కారః - స్వార్థికః ప్రజ్ఞాద్యణ్ - కారభ్వౌ - కారభ్వః - పునర్భూర్యౌ
గికః పుంసి - పునర్భ్వావిత్యాది - దృన్భూకారభూశబ్దౌ స్వయంభూవత్ ॥ ఇత్యూదన్తాః ॥
ధాతా - హే ధాతః - ధాతారౌ - ధాతారః - ॥ ఋవర్ణాన్నస్య ణత్వం వాచ్యమ్ ॥ ధాతౄ
ణామ్ - ఇత్యాది ॥ ఏవం నప్త్రాదయః - ఉద్గాతారౌ - పితా - వ్యుత్పత్తిపక్షే నప్త్రాదిగ్ర
హణస్య నియమార్థత్వాన్న దీర్ఘః - పితరౌ - పితరః - పితరమ్ - పితరౌ - శేషం ధాతృవత్ - ఏ
వం జామాతృభ్రాత్రాదయః - నా - నరౌ - నరః - హే నః ॥ నృ చ ॥ ౬ ॥ ౪ ॥ ౬ ॥ నృ ఇత్యేత
స్య నామి వా దీర్ఘస్స్యాత్ - నృణామ్ - నౄణామ్ ——॥ ఇతి ఋదన్తాః ॥——
కౄ తౄ అనయోరనుకరణే ప్రకృతివదనుకరణమితి వైకల్పికాతిదేశాదిత్వే రపరత్వమ్ - కీః -
కిరౌ - కిరః. తీః - తిరౌ - తిరః . ఇత్వాది గీర్వత్ - ఇత్వాభావపక్షే తు ఋదుశనసితి ఋతో
ఙితి చ తపరకరణాదనఙ్గుణౌ న - కౄః - క్రౌ - క్రః - కౄమ్ - క్రౌ - కౄన్ - క్రా - క్రే - ఇత్యాది
——॥ ఇతి ౠదన్తాః ॥—— గమ్ఌ శక్ఌ అనయోరనుకరణేఽనఙ్ - గమా - శ
కా - గుణవిషయే తు లపరత్వమ్ - గమలౌ - గమలః - గమలమ్ - గమలౌ - గమ్ౄన్ - గమ్లా
గమ్లే - జసిజసోస్తు - ఋత ఉదిత్యుత్వే లపరత్వే సంయోగాన్తస్య లోపః - గముల్ - శకుల్ ఇ
త్యాది ——॥ ఇతి ఌదన్తాః ॥—— సేః - సయౌ - సయః - స్మృతేః - స్మృతయౌ - స్మృ

త్యయః —— * ఇత్యేదన్తాః * —— ※ గోతో ణిత్ ॥ ౭॥౧॥౯౦॥ గోశబ్దాత్పరం సర్వనామస్థానం ణిద్వత్స్యాత్ - గౌః - గావౌ - గావః ※ ఔతోఽమ్శసోః ॥ ౬॥ ౧॥౯౩॥ ఆ ఓత ఇతిచ్ఛేదః ఓకారాదమ్శసోరచి పరే ఆకార ఏకాదేశస్స్యాత్ - శసా సాహచర్యాత్సుబేవాఽమ్గృహ్యతే నేహ - అచినవమ్ - అసునవమ్ - గామ్ - గావౌ - గాః - గవా - గవే - గోః - ఇత్యాది * ఓతో ణిదితి వాచ్యమ్ * విహితవిశేషణఞ్చ - తేన - సుద్యౌః - సుద్యావౌ - ఓకారాన్తాద్విహితం సర్వనామస్థానమితి వ్యాఖ్యానాన్నేహ - హే భానో - భానవః - ఊః శమ్భుః స్మృతో యేన సః - స్మృతౌః - స్మృతావౌ - స్మృతావః - స్మృతామ్ - స్మృతావౌ - స్మృతాః - ఇత్యాది —* ఇత్యోదన్తాః *— రాయో హలి ॥ ౭॥ ౨॥౮౫॥ రైశబ్దస్యాకారోఽన్తాదేశస్స్యాద్ధలి విభక్తౌ - అచి ఆయాదేశః - రాః - రాయౌ - రాయః - రాయమ్ - రాయౌ - రాయః - రాయా - రాభ్యామిత్యాది —* ఇత్యైదన్తాః *— గ్లౌః - గ్లావౌ - గ్లావః - గ్లావమ్ - గ్లావౌ - గ్లావః - ఇత్యాది - ఔతోఽమ్శసోరితీహ న ప్రవర్తతే - ఐఔచ్ సూత్రేణ ఓదౌతోస్సావర్ణ్యాభావజ్ఞాపనాత్ —— * ఇత్యజన్తాః పుంలిఙ్గాః * —— రమా ※ ఔఙ ఆపః ॥ ౭॥ ౧॥౧౮॥ ఆబన్తాదఙ్గాత్పరస్యౌఙశ్శీస్స్యాత్ - ఔఙిత్యౌకారవిభక్తేస్సంజ్ఞా ప్రాచామ్ - రమే - రమాః ※ సమ్బుద్ధౌ చ ॥ ౭ ॥ ౩ ॥ ౧౦౬॥ ఆప ఏకారస్స్యాత్సమ్బుద్ధౌ - ఏఙ్హ్రస్వాదితి సమ్బుద్ధిలోపః - హే రమే - ౨ - హే రమాః - రమాం - రమే - రమాః - శ్రీత్వాన్నత్వాభావః ※ ఆఙి చాపః ॥ ౭॥ ౩॥ ౧౦౫॥ ఆఙి ఓసి చ పరే ఆబన్తస్యాఙ్గస్య ఏకారస్స్యాత్ - రమయా - రమాభ్యామ్ - రమాభిః ※ యాడాపః ॥ ౭॥౩॥౧౧౩॥ ఆపః పరస్య ఙిద్వచనస్య యాడాగమస్స్యాత్ - వృద్ధిరేచి - రమాయై - సవర్ణదీర్ఘః - రమాయాః - రమయోః - రమాణామ్ - రమాయామ్ - రమయోః - రమాసు - ఏవం దుర్గాదయః ※ సర్వనామ్నస్స్యాడ్ఢ్రస్వశ్చ ॥ ౭॥౩॥౧౧౪॥ ఆబన్తాత్సర్వనామ్నః ఙిత్పరస్య ఙితస్స్యాట్ స్యాదాపశ్చ హ్రస్వః - యాటోఽపవాదః - సర్వస్యై - సర్వస్యాః ౨ - ఏకాదేశస్య పూర్వాన్తత్వేన గ్రహణాదామి సర్వనామ్న ఇతి సుట్ - సర్వాసామ్ - సర్వస్యామ్ - సర్వయోః - సర్వాసు ॥ ఏవం విశ్వాదయ ఆబన్తాః ※ విభాషా దిక్సమాసే బహువ్రీహౌ ॥ ౧॥ ౧॥ ౨౮ ॥ అత్ర సర్వనామతా వా స్యాత్ - ఉత్తరపూర్వస్యై - ఉత్తరపూర్వాయై - దిఙ్నామాన్యన్తరాళ ఇతి ప్రతిపదోక్తస్య దిక్సమాసస్య గ్రహణాన్నేహ - యోత్తరా సా పూర్వా యస్యా ఉన్ముగ్ధాయాస్తస్యై ఉత్తరపూర్వాయై - బహువ్రీహి గ్రహణం స్పష్టార్థమ్ ॥ అన్తరస్యై - శాలాయై - బాహ్యాయై - ఇత్యర్థః - అపురీత్యుక్తేర్నేహ ॥ అన్తరాయై - నగర్యై ※ విభాషా ద్వితీయాతృతీయాభ్యామ్ ॥ ౭॥ ౩॥ ౧౧౫ ॥ ఆభ్యాం ఙితస్స్యాడాపశ్చ హ్రస్వః - ఇదం సూత్రం త్యక్తుం శక్యమ్ - తీయస్య ఙిత్సూపసంఖ్యానాత్ - ద్వితీయస్యై - ద్వితీయాయై - ద్వితీయస్యాః ౨ - ద్వితీయాయాః - ౨ - ద్వితీయస్యామ్ - ద్వితీయాయామ్ - శేషం రమావత్ - ఏవం తృతీయా ॥ అమ్బార్థనద్యోర్హ్రస్వః ॥ హే అమ్బ ॥ హే అక్క ॥ హే అల్ల ॥ అసంయుక్తా యే డలకాస్తద్వతాం న హ్రస్వః ॥ హే అమ్బాలే - హే అమ్బాడే - హే అమ్బికే ॥ జరా - జరసౌ - శీభావాత్పరత్వాజ్జరస్ - ఆమి నుటః పరత్వాజ్జరస్ - జరసామిత్యాది - పక్షే హలాదౌ చ రమావత్ - ఇహ పూర్వవిప్రతిషేధేన శీభావం కృత్వా సన్నిపాతపరిభాషయా అనిత్యతాం చాశ్రిత్య జరస్ ఇతి కేచిదాహుః తన్నిర్మూలమ్ - యద్యపి జరసాదేశస్య స్థానివద్భావేనాబన్తతామాశ్రిత్య ఔఙ

షః- ఆజిచాపః- యాడాపః- హ్రిస్వనద్యాపః - జేరామ్ ఇతిపఞ్చాపి విధయఃప్రాప్తాః-
ఏవంనస్ నిశ్ పృత్సు ॥ తథాప్యనభ్విధావిత్యుక్తేర్నభవన్తి - ఆఆబితిప్రశ్లిష్యఆకార
రూపస్యైవాపస్సర్వత్రగ్రహణాత్- ఏవంహల్ఙ్యాదిసూత్రేఽపిఆఅబ్జీ ఈఇతిప్రశ్లేషా
దతిఖట్వః నిష్కౌశాంబి రిత్యాదిసిద్ధేర్దీర్ఘగ్రహణమ్ప్రిత్యాఖ్యేయమ్ - నచైవమప్యతిఖ
ట్వాయేత్యత్రస్థానిర్యాశ్రయనూకారత్వం స్థానివద్భావేనాపత్వాచ్ఛ్రిత్యయాట్స్యాదితివా
చ్యమ్ - ఆబన్తాయసజ్జన్తతః పరస్యయాడ్విధానాత్- ఉపసర్జనస్త్రీప్రత్యయేతదాదిని
యమాత్- పద్దన్నితినాసికాయానస్ - నసః- నసా - నోభ్యామిత్యాది- పక్షేసుటిచర
మావత్ -నిశాయాః - నిశ్ - నిశః - నిశా ❋ వ్రశ్చభ్రస్జసృజమృజయజరాజభ్రా
జఛశాంషః॥౮ ॥ ౨ ॥ ౩౬ ॥ వ్రశ్చాదీనాంసప్తానాంఛశాన్తయోశ్చషకారోఽన్తాదేశ
స్స్యాజ్ఝలిపదాన్తేచ - షస్యజశ్త్వేనడకారః- నిడ్భ్యామ్- నిడ్భిః- సుపిడస్సీతిపక్షేధు
ట్చర్త్వమ్ - చర్త్వస్యాసిద్ధత్వాచ్ఛయోద్వితీయాఇతిటతయోష్ఠథౌన - నపదాన్తా
ట్టోరితినష్టుత్వమ్ - నిట్త్సు - నిట్సు ❋ షఢోఃకస్సి ॥ ౮॥ ౨ ॥ ౪౧ ॥ షస్య
ఢస్యచకస్స్యాత్సకారేపరే - ఇతితునభవతి-జశ్త్వస్యాసిద్ధత్వాత్-కేచిత్తువ్రశ్చాది
సూత్రే దాదేర్ధాతోరితి సూత్రాద్ధాతోరిత్యనువర్తయన్తి - తన్మతేజ
శ్త్వేనజకారే ॥ నిజ్భ్యాం- నిజ్భిః - జశ్త్వంశ్చుత్వంచర్త్వం-నిచ్షు॥ చోఃకురితికుత్వ
న్నభవతి - జశ్త్వస్యాసిద్ధత్వాత్ ❋ మాంసపృతనాసానూనాంమాంస్ పృత్స్నవోవా
చ్యాః ❋ శసాదౌవా॥ పృతః- పృతా- పృద్భ్యామ్ ॥ పక్షేసుటిచరమావత్ - గోపావి
శ్వపావత్ - మతిశబ్దోహరివత్- స్త్రీత్వాన్నత్వాభావః - మతీః - నాత్వన్న - మ
త్యా ❋ఙితిహ్రస్వశ్చ ॥౧॥౪ ॥౬॥ ఇయఙువఙ్స్థానౌస్త్రీశబ్దభిన్నౌనిత్యస్త్రీలింగావీ
దూతౌహ్రస్వౌచఇవర్ణోవర్ణౌ స్త్రియాంవానదీసంజ్ఞౌస్తోఙితిపరే॥ ఆణ్నద్యాః॥ మత్యై-
మతయే - మత్యాః- మతేః - నదీత్వపక్షేఔదితిజేరాత్వేప్రాప్తే ❋ ఇదుద్భ్యామ్ ॥౭॥౩॥
౧౧౭॥ నదీసంజ్ఞకాభ్యామిదుద్భ్యామ్పరస్యజేరామ్స్యాత్.పక్షే- అచ్చఘేః- మత్యామ్-
మతౌ-ఏవంశ్రుతిస్మృతిబుద్ధ్యాదయః❋ త్రిచతురోస్త్రియాన్తిసృచతసృ॥౭॥ ౨ ॥౯౯॥
స్త్రీలిఙ్గయోరేతయోరేతావాదేశౌస్తోవిభక్తౌపరతః❋అచిరఋతః॥ ౭॥ ౨॥ ౧౦౦॥తిసృ
చతసృఏతయోఋకారస్యరేఫాదేశస్స్యాదచి - గుణదీర్ఘోత్వానామపవాదః- తిస్రః-౨
తిసృభిః-తిసృభ్యః-౨-ఆమినుమచిరేతినుట్❋నతిసృచతసృ॥ ౬॥ ౪॥ ౪॥ ఏతయోర్నామిదీ
ర్ఘోనస్యాత్-తిసృణామ్-తిసృషు- స్త్రియామితిత్రిచతురోర్విశేషణాన్నేహ ॥ ప్రియాస్త్ర
యఃస్త్రీణివాయస్యసప్రియత్రిః- ఇత్యాది- మతివత్- ఆమిప్రియత్రయాణామితివిశేషః॥
ప్రియాస్తిస్రోయస్యేతివిగ్రహేతు- ప్రియతిసా- ప్రియతిస్రౌ- ప్రియతిస్రః - ప్రియతిస్రే ని
త్యాది॥ప్రియాస్తిస్రోయస్యతత్కులం- ప్రియత్రి॥ స్వమోర్లుకాలుక్తత్వేనప్రత్యయలక్షణా
భావాన్నతిస్రాదేశః- నలుమతేతినిషేధస్యానిత్యత్వాత్పక్షేప్రియతిసృ- రాదేశాత్పూర్వవి
ప్రతిషేధేననుమ్-ప్రియతిసృణీ - తృతీయాదిషువక్ష్యమాణపుంవద్భావవికల్పాత్పర్యాయేణ
నుమ్రభావౌ- ప్రియతిస్రా- ప్రియతిసృణాఇత్యాది ॥ ద్వేరత్వేసత్యాప్- ద్వే-౨- ద్వాభ్యా
మ్౩- ద్వయోః౨॥ గౌరీ- గౌర్యౌ- గౌర్యః- నదీకార్యమ్- హేగౌరి- గౌర్యై- ఇత్యాది-
ఏవం-వాణీనద్యాదయః- ప్రాతిపదికగ్రహణేలిఙ్గవిశిష్టస్యాపిగ్రహణాదనదీత్యాదౌ చ

ప్రాప్తే- విభక్తౌలిఙ్గవిశిష్టాగ్రహణమ్ । సఖీ- సఖ్యౌ- సఖ్యఇత్యాదిగౌరీవత్-అఙ్యన్తత్వా
న్నసులోపః - లక్ష్మీః- శేషఙ్గౌరీవత్- ఏవన్తరీతన్త్ర్యాదయః ॥ స్త్రీ- హేస్త్రి ❋ స్త్రి
యాః॥ ౬॥ ౪॥ ౭౯ ॥ స్త్రీశబ్దస్యేయఙ్స్యాదజాదౌ ప్రత్యయేపరే-స్త్రియౌ- స్త్రియః
❋ వామ్శసోః॥ ౬॥ ౪॥ ౮౦॥ అమిశసిచస్త్రియాఇయఙ్వాస్యాత్ - స్త్రీమ్ స్త్రియమ్-
స్త్రియౌ- స్త్రియః స్త్రీః- స్త్రియా - స్త్రియై- స్త్రియాః- ౨- స్త్రియోః- పరత్వా
న్నుట్- స్త్రీణామ్ స్త్రియామ్ - స్త్రియోః- స్త్రీషు॥ స్త్రియమతిక్రాన్తః - అతిస్త్రిః -
అతిస్త్రియౌ॥ గుణనాభావాత్వసడ్ఘిపరత్వాత్పూంసిబాధ్యతే। క్లీబేనుమాచస్త్రీశబ్దస్యే
యఙిత్యవధార్యతామ్॥ ౧॥ జసిచ- అతిస్త్రయః- హేఅతిస్త్రే-అతిస్త్రియా- అతిస్త్రయః-
వామ్శసోః- అతిస్త్రీమ్ అతిస్త్రియమ్-అతిస్త్రియౌ-అతిస్త్రియః అతిస్త్రీన్-అతిస్త్రిణా-
ఙేర్ఙితి- అతిస్త్రయే- అతిస్త్రేః- ౨- అతిస్త్రియోః-౨- అతిస్త్రీణామ్- అచ్చఘేః- అతి
స్త్రౌ॥శ్లో॥ ఓస్యాకారేచనిత్యంస్యాదమ్శసోస్తువిభాషయా।ఇయాదేశోఽచినాన్యత్రస్త్రి
యాఃపుంస్యుపసర్జనే ॥ క్లీబేతునుమ్ - అతిస్త్రి- అతిస్త్రిణీ- అతిస్త్రీణి- అతిస్త్రిణే॥ ఙే
ప్రభృతావజాదౌవక్ష్యమాణపుంవద్భావాత్పక్షేప్రాగ్వద్రూపమ్ - అతిస్త్రయే - అతి
స్త్రిణౌ- అతిస్త్రేః- ౨- అతిస్త్రిణోః- అతిస్త్రియోరిత్యాది- స్త్రియాస్తుప్రాయేణపుంవ
త్- శసి- అతిస్త్రీః- అతిస్త్రియా- ఙితిహ్రస్వశ్చేతిహ్రస్వాన్తత్వప్రయుక్తోవికల్పః॥ అస్త్రీ
తితుఇయఙువఙ్స్థానావిత్యస్యైవపర్యుదాసః- తత్సమ్బన్ధస్యైవచానువృత్తేః- దీర్ఘస్యాయ
న్నిషేధోనతుహ్రస్వస్య - అతిస్త్రియై- అతిస్త్రయే- అతిస్త్రియాః- ౨- అతిస్త్రీణామ్
అతిస్త్రియామ్- అతిస్త్రౌ॥శ్రీః- శ్రియౌ- శ్రియః ❋ నేయఙువఙ్స్థానావస్త్రీ॥౧॥౪॥౪॥
ఇయఙువఙోఃస్థితిర్యయోస్తావీదూతౌనదీసంజ్ఞౌనస్తోనతుస్త్రీ- హేశ్రీః- శ్రియా- శ్రియై-
శ్రియే- శ్రియాః- శ్రియః- ❋ వామి॥ ౧॥ ౪॥ ౫॥ ఇయఙువఙ్స్థానౌస్త్ర్యాఖ్యౌయూ
ఆమివానదీసంజ్ఞౌస్తోనతుస్త్రీ - శ్రీణామ్ శ్రియామ్ - శ్రియి శ్రియామ్ - ప్రధీశబ్దస్య
తువృత్తికారాదీనామ్మతేలక్ష్మీవద్రూపమ్ - పదాన్తరంవినాపిస్త్రియాంవర్తమానత్వాన్ని
త్యస్త్రీత్వమితిస్వీకారాత్- లిఙ్గాన్తరానభిధాయకత్వన్తదితికైయటమతే పుంవద్రూపమ్ -
ప్రకృష్టాధీరితివిగ్రహేతులక్ష్మీవత్ - అమిశసిచ - ప్రధ్యమ్- ప్రధ్యఃఇతివిశేషః - సుష్ఠు
ధీర్యస్యాఃసుష్ఠుధ్యాయతివేతివిగ్రహేవృత్తికారమతేసుధీశ్శ్రీవత్ - మతాన్తరేపుంవత్-
సుష్ఠుధీరితివిగ్రహేతుశ్రీవదేవ - గ్రామణీఃపుంవత్ - గ్రామనయనస్యోత్సర్గతఃపుంధర్మత
యాపదాన్తరంవినాపిస్త్రియామప్రవృత్తేః ॥ ఏవఙ్ఖలప్వాదేరపిపుంధర్మత్వమౌత్సర్గికమ్బో
ధ్యమ్ ॥ ధేనుర్మతివత్ ❋ స్త్రియాఞ్చ॥ ౭॥ ౧ ॥ ౯౬॥ స్త్రీవాచీక్రోష్టుశబ్దస్తృజన్తవ
ద్రూపంలభతే ❋ ఋన్నేభ్యోఙీప్॥ ౪॥ ౧॥ ౫॥ ఋదన్తేభ్యోనాన్తేభ్యశ్చస్త్రియాంఙీ
ప్స్యాత్- క్రోష్ట్రీ- క్రోష్ట్ర్యౌ- క్రోష్ట్ర్యః - వధూర్గౌరీవత్- భ్రూఃశ్రీవత్- హేసు
భ్రూః - కథన్తర్హిహాపితరిక్వాసిహేసుభ్రు ఇతిభట్టిః - ప్రమాదఏవాయమితిబహవః -
ఖలపూఃపుంవత్ పునర్భూఃదృన్కరేతియణ్॥ ఉవఙోబాధనాన్నేయఙువఙితినిషేధోన॥
హేపునర్భు- పునర్భ్వమ్- పునర్భ్వౌ- పునర్భ్వః ❋ ఏకాజుత్తరపదేణః॥ ౮॥ ౪॥ ౧౨॥
ఏకాజుత్తరపదంయస్యతస్మిన్సమాసేపూర్వపదస్థాన్నిమిత్తాత్పరస్యప్రాతిపదికాన్తనుమ్వి
భక్తిస్థస్యనస్యనిత్యంణత్వంస్యాత్ - ఆరమ్భసామర్థ్యాన్నిత్యత్వేసిద్ధేపునర్గ్రహణంస్పష్టా

ర్థమ్॥ యణమ్బాధిత్వాపరత్వాన్నుట్- పునర్భ్వాణామ్॥ వర్షాభూః- భేకజాతౌ నిత్యస్త్రీ
త్వాభావాత్- హేవర్షాభూః కైయటమతే॥ మతాన్తరే తు హే వర్షాభు॥ పునర్న్వా యయోస్తు
హేవర్షాభు- భేక్యాం పునర్న్వాయాం స్త్రీ వర్షాభూర్దర్దురే పుమానితి యాదవః॥ వర్షాభ్వా
శ్చ॥ వర్షాభ్వౌ- వర్షాభ్వః- స్వయమ్భూః పుంవత్ ❋ న షట్స్వస్రాదిభ్యః॥ ౪॥౧॥౧౦॥
షట్సంజ్ఞకేభ్యః స్వస్రాదిభ్యశ్చ ఙీప్టాపౌ న స్తః॥ స్వసా తిస్రశ్చతస్రశ్చ ననాన్దా దుహితా త
థా, యాతా మాతేతి సప్తైతే స్వస్రాదయ ఉదాహృతాః ॥౧॥ అప్తృన్నితి దీర్ఘః- స్వసా-
స్వసారౌ- స్వసారః॥ మాతా పితృవత్- శసి మాతౄః॥ ద్యౌర్గోవత్॥ రాః పుంవత్॥ నౌః
గ్లౌవత్ ❋ ఇత్యజన్తాః స్త్రీలిఙ్గాః ❋ అతోఽమ్॥ ౭॥౧॥౨౪॥ అతోఽఙ్గా
త్క్లీబాత్స్వమోరమ్ స్యాత్- అమి పూర్వః- జ్ఞానమ్- ఏఙ్హ్రస్వాదితి హల్మాత్రలోపః-
హే జ్ఞాన ❋ నపుంసకాచ్చ॥ ౭॥౧॥౧౯॥ క్లీబాత్పరస్యౌఙః శీ స్యాత్- భసంజ్ఞాయామ్
❋ యస్యేతి చ॥ ౬॥౪॥౧౪౮॥ భస్యేవర్ణావర్ణయోర్లోపస్స్యాదీకారే తద్ధితే చ పరే- ఇ
త్యాకారలోపే ప్రాప్తే * ఔఙశ్శ్యాం ప్రతిషేధో వక్తవ్యః * జ్ఞానే ❋ జశ్శసోశ్శిః॥ ౭॥
౧॥౨౦॥ క్లీబాదనయోశ్శిః స్యాత్ ❋ శి సర్వనామస్థానమ్॥ ౧॥౧॥౪౨॥ శి ఇత్యేతదుక్త
సంజ్ఞం స్యాత్ ❋ నపుంసకస్య ఝలచః॥ ౭॥ ౧ ॥ ౭౨ ॥ ఝలన్తస్యాజన్తస్య చ క్లీబస్య స
నుమాగమస్స్యాత్సర్వనామస్థానే పరే ॥ ఉపధాదీర్ఘః- జ్ఞానాని- పునస్తద్వత్- శేషం రామ
వత్- ఏవం ధనవనఫలాదయః ❋ అద్డతరాదిభ్యః పఞ్చభ్యః॥ ౭॥ ౧॥ ౨౫॥ ఏభ్యః క్లీబే
భ్యస్స్వమోరద్డాదేశస్స్యాత్ ❋ టేః ॥ ౬॥ ౪॥ ౧౪౩॥ డితి పరే భస్య టేర్లోపస్స్యా
త్॥ వావసానే॥ కతరత్ కతరద్- కతరే- కతరాణి - భస్యేతి కిమ్- పఞ్చమః- టేర్లుప్తత్వా
త్ప్రథమయోరితి పూర్వసవర్ణదీర్ఘ ఏఙ్హ్రస్వాదితి సమ్బుద్ధిలోపశ్చ న భవతి - హే కతర
త్- పునస్తద్వత్ - శేషం పుంవత్ - కతమత్ - ఇతరత్ - అన్యత్ - అన్యతరత్ - అన్యత
మశబ్దస్య తు- అన్యతమమిత్యేవ * ఏకతరాత్ప్రతిషేధో వక్తవ్యః * ఏకతరమ్- సోరమా
దేశే కృతే సన్నిపాతపరిభాషయా న జరస్ అజరమ్- అజరసీ - అజరే - పరత్వాజ్జరసి కృతే
ఝలన్తత్వాన్నుమ్ ❋ సాన్తమహతస్సంయోగస్య॥ ౬॥౪॥౧౦ ॥ సాన్తసంయోగస్య మహ
తశ్చ యో నకారస్తస్యోపధాయా దీర్ఘస్స్యాదసమ్బుద్ధౌ సర్వనామస్థానే పరే - అజరాం
సి - అజరాణి - అమి లుకోఽపవాదమమ్భావం బాధిత్వా పరత్వాజ్జరస్ - తతస్సన్నిపాత
పరిభాషయా న లుక్- అజరసమ్- అజరమ్- అజరసీ- అజరే- అజరాంసి- అజరాణి- శేషం
పుంవత్ - పద్దన్నితి హృదయోదకాస్యానాం హృద్ ఉదన్ ఆసన్॥ హృన్ది - హృదా- హృ
ద్భ్యామిత్యాది॥ ఆసాని- ఆస్నా- ఆసభ్యామిత్యాది- మాంసి- మాంసా- మాంభ్యామిత్యా
ది - వస్తుతస్తు - ప్రభృతిగ్రహణం ప్రకారార్థమిత్యుక్తమ్ - అత ఏవ భాష్యే మాఙ్ స్పచ
న్యా ఉఖాయా ఇత్యుదాహృతమ్ - అయస్మయాదిత్వేన భత్వాత్సంయోగాన్తలోపో న॥ ప
ద్దన్నిత్యత్ర హి ఛన్దసీత్యనువర్తితం వృత్తౌ - తథాప్యపో భీత్యత్ర మాస ఛన్దసీతి వార్తికే ఛన్దో
గ్రహణసామర్థ్యాల్లోకేఽపి క్వచిదితి కైయటోక్తరీత్యా ప్రయోగమనుసృత్య పదాదయః ప్ర
యోక్తవ్యా ఇతి బోధ్యమ్ ❋ హ్రస్వో నపుంసకే ప్రాతిపదికస్య॥ ౧॥౨॥ ౪౭॥ క్లీబే ప్రాతిప
దికస్యాజన్తస్య హ్రస్వస్స్యాత్- శ్రీపం జ్ఞానవత్ - శ్రీపాయ - అత్ర సన్నిపాతపరిభాష
యా ఆతో ధాతోరిత్యాకారలోపో న ❋ స్వమోర్నపుంసకాత్ ॥ ౭ ॥ ౧ ॥ ౨౩ ॥ క్లీ

బాదస్థానిత్వం పరయోస్సన్నిమోర్లుక్ స్యాత్ - వారి ❋ ఇకోఽచి విభక్తౌ॥ ౭॥ ౧॥ ౭౩॥ ఇగన్తస్య క్లీబస్య నుమాగమస్స్యాదచి విభక్తౌ ॥ వారిణీ - వారీణి - న లుమతేతి నిషేధస్యానిత్యత్వాత్పక్షే సమ్బుద్ధినిమిత్తో గుణః - హే వారి హే వారే ॥ ఆఙో నా॥ వారిణా॥ ఘేర్ఙితీతి గుణే ప్రాప్తే ❋ వృద్ధ్యౌత్వతృజ్వద్భావగుణేభ్యో నుమ్ పూర్వవిప్రతిషేధేన ❋ వారిణే - వారిణః - వారిణోః - నుమచిరేతి నుట్ - నామీతి దీర్ఘః॥ వారీణామ్॥ వారిణి॥ వారిణోః॥ హలాదౌ హరివత్ ❋ తృతీయాదిషు భాషితపుంస్కం పుంవద్గాలవస్య॥ ౭॥ ౧॥ ౭౪॥ ప్రవృత్తినిమిత్తైక్యే భాషితపుంస్కమిగన్తం క్లీబం పుంవద్వా స్యాట్టాదావచి ॥ అనాదయే - అనాదినే॥ ఇత్యాది - శేషం వారివత్ - పీలుర్వృక్షస్తత్ఫలం పీలు॥ తస్మై పీలునే - అత్ర న పుంవత్ - ప్రవృత్తినిమిత్తభేదాత్ ❋ అస్థిదధిసక్థ్యక్ష్ణామనఙుదాత్తః ॥ ౭ ॥ ౧॥ ౭౫॥ ఏషామనఙ్ స్యాట్టాదావచి - స చోదాత్తః॥ అల్లోపోఽనః॥ దధ్నా - దధ్నే - దధ్నః - దధ్నోః ౨ - దధ్నామ్॥ దధ్ని దధని ॥ శేషం వారివత్ ॥ ఏవమస్థిసక్థ్యక్షి ॥ తదన్తస్యాప్యనఙ్ - అతిదధ్నా॥ సుధి॥ సుధినీ॥ సుధీని॥ హే సుధే హే సుధి॥ సుధియా సుధినా ॥ సుధియామ్ సుధీనామ్ - ప్రధ్యా - ప్రధినా॥ మధు - మధునీ - మధూని - హే మధో - హే మధు ॥ ఏవమమ్బ్వాదయః॥ సానుశబ్దస్య స్నుర్వా - స్నూని - సానూని ॥ ప్రియక్రోష్టు - ప్రియక్రోష్టునీ - తృజ్వద్భావాత్పూర్వవిప్రతిషేధేన నుమ్ - ప్రియక్రోష్టూని - టాదౌ పుంవత్ - పక్షే - ప్రియక్రోష్ట్రా ప్రియక్రోష్టునా - ప్రియక్రోష్ట్రే ప్రియక్రోష్టవే - అన్యత్ర తృజ్వద్భావాత్పూర్వవిప్రతిషేధేన నుమేవ - ప్రియక్రోష్టునా - ప్రియక్రోష్టునే - నుమచిరేతి నుట్ - ప్రియక్రోష్టూనామ్॥ సులు - సులునీ - సులూని - పునస్తద్వత్ - సులునా - సుల్వా॥ ధాతృ - ధాతృణీ - ధాతౄణి - హే ధాతః - హే ధాతృ - ధాత్రా - ధాతృణా॥ ఏవం జ్ఞాతృకర్త్రాదయః ❋ ఏచ ఇగ్ఘ్రస్వాదేశే॥ ౧॥ ౧॥ ౪౮॥ ఆదిశ్యమానేషు హ్రస్వేషు మధ్యే ఏచ ఇగేవ స్యాత్ - ప్రద్యు - ప్రద్యునీ - ప్రద్యూని - ప్రద్యునేత్యాది - ఇహ న పుంవత్ ॥ యదిగన్తం ప్రద్యు ఇతి తస్య భాషితపుంస్కత్వాభావాత్ - ఏవమగ్రైపి - ప్రరి - ప్రరిణీ - ప్రరీణి - ప్రరిణా - ఏకదేశవికృతస్యానన్యత్వాద్రాయో హలీత్యాత్వమ్ - ప్రరాభ్యామ్ - ప్రరాభిః - నుమచిరేతి నుటో నిత్యత్వాత్ప్రరాణామితి మాధవః - వస్తుతస్తు సన్నిపాతపరిభాషయా నుట్యాత్వం న - నామీతి దీర్ఘస్త్వారమ్భసామర్థ్యాత్పరిభాషాం బాధత ఇత్యుక్తమ్ - ప్రరీణామ్ - సును - సునునీ - సునూని - సునునా - సునునే - ఇత్యాది

❋ ఇత్యజన్తనపుంసకలిఙ్గాః ❋

❋ అథ హలన్తపుంలిఙ్గాః ❋

హో ఢః॥ ౮॥ ౨॥ ౩౧॥ హస్య ఢస్స్యాజ్ఝలి పదాన్తే చ - హల్ఙ్యాబ్భ్య ఇతి సులోపః - పదాన్తత్వాడ్ఢస్య ఢః - జశ్త్వచర్త్వే - లిట్ - లిడ్ - లిహౌ - లిహః - లిహమ్ - లిహౌ - లిహః - లిహా - లిడ్భ్యామ్ - లిట్సు - లిట్త్సు ❋ దాదేర్ధాతోర్ఘః॥ ౮॥ ౨॥ ౩౨॥ ఉపదేశే దాదేర్ధాతోర్హస్య ఘస్స్యాజ్ఝలి పదాన్తే చ - ఉపదేశే కిమ్ - అధోగిత్యత్ర యథా స్యాత్ - దామలిహమాత్మన ఇచ్ఛతి దామలిహ్యతి - తతః క్విప్ దామలిట్ - అత్ర మా భూత్ ❋ ఏకాచో బశో భష్ ఝషన్తస్య స్ధ్వోః॥ ౮॥ ౨॥ ౩౭॥ ధాతోరవయవో య ఏకాచ్ ఝషన్తస్తదవయవస్య బశస్స్థానే భష్ స్యాత్సకారే ధ్వశబ్దే పదాన్తే చ - ఏకాచో ధాతోరితి సామానాధికరణ్యేనాన్వయే తు ఇహ న స్యాత్ - గర్దభమాచష్టే గర్దభయతి - తతః క్విప్ ణిలోపః గర్దప్ -

ఝలీతినివృత్తమ్- స్థానిగ్రహణసామర్థ్యాత్ తేనేహన - దుగ్ధమ్- గోధుగ్వ్యపదేశివద్భా వేనధాత్వవయవత్వాద్భష్భావః - జశ్త్వచర్త్వే - ధుక్ ధుగ్ - దుహౌ-దుహః- షత్వచర్త్వే - ధుక్షు ❁ వాద్రుహముహష్ణుహష్ణిహామ్॥ ౮॥ ౨॥ ౩౩॥ ఏషాంహస్యవాఘస్స్యాత్ ఝలిపదాన్తేచ- పక్షేఢః- ధ్రుక్- ధ్రుగ్- ధ్రుట్- ధ్రుడ్ - ద్రుహౌ- ద్రుహః- ధ్రుగ్భ్యామ్ - ధ్రుడ్భ్యామ్- ధ్రుక్షు- ధ్రుడ్త్సు-ధ్రుట్త్సు-ఏవంముహష్ణుహష్ణిహామ్ ❁ ఇగ్యణస్సంప్రసారణమ్॥ ౧॥ ౧॥ ౪౫॥ యణస్స్థానేప్రయుజ్యమానోయఇక్ససంప్రసారణసంజ్ఞస్స్యాత్ ❁ వాహఊఠ్॥ ౬॥ ౪॥ ౧౩౨॥ భస్యవాహస్సంప్రసారణమూఠ్ స్యాత్ ❁ సంప్రసారణాచ్చ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౧౦౮ ॥ సంప్రసారణాదచిపూర్వరూపమేకాదేశస్స్యాత్-ఏత్యేధత్యూట్సు- విశ్వౌహః-విశ్వౌహేత్యాదిఛందస్యేవణ్విరితిపక్షేణిజన్తాద్విచ్ ❁ చతురనడుహోరాముదాత్తః॥ ౭॥ ౧॥ ౯౮॥ అనయోరామ్స్యాత్సర్వనామస్థానేపరేసచోదాత్తః ❁ సావనడుహః॥ ౭॥ ౧॥ ౮౨॥ అస్యనుమ్స్యాత్సౌపరే- ఆదిత్యధికారాదవర్ణాత్పరోయంసమ్ - అతోవిశేషవిహితేనాపినుమాఆమ్నబాధ్యతేఆమాచనుమ్నబాధ్యతే- సార్లోపః-నుమ్విధిసామర్థ్యాద్వసుస్రంస్వితిదత్వన్న- సంయోగాన్తలోపస్యాసిద్ధత్వాన్నలోపోన - అనడ్వాన్ ❁ అమ్సమ్బుద్ధౌ॥ ౭॥ ౧॥ ౯౯॥ చతురనడుహోరమ్స్యాత్సంబుద్ధౌ- ఆమోఽపవాదః- హేఅనడ్వన్- అనడ్వాహౌ- అనడ్వాహః- అనడుహః- అనడుహా ❁ వసుస్రంసుధ్వంస్వనడుహాన్దః ॥ ౮॥ ౨॥ ౭౨॥ సాన్తవస్వన్తస్యస్రంసాదేశ్చదస్స్యాత్పదాన్తే-అనడుద్భ్యామిత్యాది- సాన్తేతికిమ్- విద్వాన్- పదాన్తేతికిమ్- స్రస్తమ్-ధ్వస్తమ్ ❁ సహేస్సాడస్సః॥ ౮॥ ౩॥ ౫౬॥ సాడ్రూపస్యసహేస్సస్యమూర్ధన్యాదేశః-తురాషాట్ - తురాషాడ్ - తురాసాహౌ-తురాసాహః- తురాషాడ్భ్యామిత్యాదితురంసహతేఇత్యగ్రే ఛన్దసిసహఇతిణ్విః లోకేతుసాహయతేః క్విప్- అన్యేషామపీతిపూర్వపదస్యదీర్ఘః ❁ దివఔత్॥ ౭॥ ౧॥ ౮౪॥ దివితిప్రాతిపదికస్యౌత్స్యాత్సౌపరే -అల్విధిత్వేనస్థానివత్త్వాభావాద్ధల్ఙ్యాదిలోపోన- సుద్యౌః- సుదివౌ- సుదివః- సుదివమ్- సుదివౌ ❁ దివఉత్॥ ౬॥ ౧॥ ౧౩౧॥ దివోన్తాదేశఉకారస్స్యాత్పదాన్తే - సుద్యుభ్యామ్- సుద్యుభిః- చత్వారః- చతురః- చతుర్భిః - చతుర్భ్యః-౨ ❁ షట్చతుర్భ్యశ్చ॥ ౭॥ ౧॥ ౫౫॥ షట్సంజ్ఞకేభ్యశ్చతురశ్చపరస్యామోనుడాగమస్స్యాత్- ణత్వంద్విత్వఞ్చ- చతుర్ణ్ణామ్ ❁ రోస్సుపి॥ ౮॥ ౩॥ ౧౬॥ సప్తమీబహువచనేరోరేవవిసర్జనీయోనాన్యరేఫస్య- షత్వం- షస్యద్విత్వేప్రాప్తే ❁ శరోఽచి॥ ౮॥ ౪॥ ౪౯॥ అచిపరేశరోనద్వేస్తః - చతుర్షు- ప్రియచత్వాః- హేప్రియచత్వః- ప్రియచత్వారౌ- గౌణత్వేతునుణ్నేష్యతే- ప్రియచతురామ్- ప్రాధాన్యేతుస్యాదేవ పరమచతుర్ణ్ణామ్॥ కమలఙ్కమలాంవాఆచష్టేణిః- కమల్- కమలౌ- కమలః- షత్వాక మల్షు ❁ మోనోధాతోః॥ ౮॥ ౨॥ ౬౪॥ ధాతోర్మస్యనస్స్యాత్పదాన్తే- నత్వస్యాసిద్ధత్వాన్నలోపోన- ప్రశామ్యతీతి- ప్రశాన్- ప్రశామౌ- ప్రశామః- ప్రశాన్భ్యామిత్యాది ❁ కిమఃకః॥ ౭॥ ౨॥ ౧౦౩॥ కిమఃకస్స్యాద్విభక్తౌ - అకచ్సహితస్యాప్యయమాదేశః- కః- కౌ- కే- కం- కౌ- కాన్- ఇత్యాది- సర్వవత్ ❁ ఇదమోమః॥ ౭॥ ౨॥ ౧౦౮॥ ఇదమోమస్యమస్స్యాత్సౌపరే- త్యదాద్యత్వాపవాదః ❁ ఇదోఽయ్పుంసి॥ ౭॥ ౨॥ ౧౧౧॥ ఇదమ ఇదఃస్థానేఽయ్స్యాత్సౌపుంసి॥ సోర్లోపః అయమ్- త్యదాద్యత్వమ్ పరరూపత్వఞ్చ ❁ ద

ష్చ॥ ౭॥ ౨॥ ౧౦౯॥ ఇదమోదస్యమస్స్యాద్విభక్తౌ- ఇమౌ- ఇమే- త్యదాదేస్సేర్మోబ్భధన
న్నాస్త్రీత్యుత్సర్గః ✽ అనాప్యకః॥ ౭॥ ౨॥ ౧౧౨॥ అకకారస్యేదమఇదోఽన్స్యాదాపివిభ
క్తౌ - ఆబితిటాఇత్యారభ్యసుపఃపకారేణప్రత్యాహారః - అనేన ✽ హలిలోపః॥ ౭॥ ౨॥
౧౧౩॥ అకకారస్యేదమఇదోలోపస్స్యాదాపిహలాదౌ॥ నానర్థకేఽలోఽన్త్యవిధిరనభ్యా
సవికారే ✽ ఆద్యన్తవదేకస్మిన్॥ ౧॥ ౧॥ ౨౧॥ ఏకస్మిన్ క్రియమాణఙ్కార్యమాదావివా
న్తఇవస్యాత్- ఆభ్యామ్ ✽ నేదమదసోరకోః॥ ౭॥ ౧॥ ౧౧॥ అకకారయోరిదమదసో
ర్భిసఐస్నస్యాత్- ఏత్వమ్- ఏభిః- అత్వమ్నిత్యత్వాత్- జేః స్మై- పశ్చాద్ధలిలోపః అస్మై- ఆ
భ్యామ్- ఏభ్యః- అస్మాత్- ఆభ్యామ్- ఏభ్యః- అస్య- అనయోః- ఏషామ్- అస్మిన్- అన
యోః- ఏషు- కకారయోగేతు-అయకమ్- ఇమకౌ- ఇమకే- ఇమకమ్-ఇమకాన్- ఇమకే
న- ఇమకాభ్యామ్- ఇమకైః ✽ ఇదమోఽన్వాదేశేఽశనుదాత్తస్తృతీయాదౌ॥ ౨॥ ౪॥
౩౨॥ అన్వాదేశవిషయస్యేదమోఽనుదాత్తోఽశ్ ఆదేశస్స్యాత్తృతీయాదౌ॥ అశ్ వచ
నంసాకచ్కార్థమ్ ✽ ద్వితీయాటౌస్స్వేనః॥ ౨॥ ౪॥ ౩౪॥ ద్వితీయాయాంటౌసోశ్చపర
తఇదమేతదోరేనాదేశస్స్యాదన్వాదేశే - కిఞ్చిత్కార్యంవిధాతుముపాత్తస్యకార్యాన్త
రంవిధాతుంపునరుపాదానమన్వాదేశః - యథాఅనేనవ్యాకరణమధీతమ్ - ఏనఞ్ఛన్దోఽ
ధ్యాపయేతి-అనయోఃపవిత్రఙ్కులమేనయోఃప్రభూతంస్వమితి- ఏనమ్- ఏనౌ- ఏనాన్
ఏనేన- ఏనయోః- ౨॥ గణయతేర్విచ్-సుగణ్- సుగణౌ- సుగణః- సుగణ్ట్సు- సు
గణ్త్సు- క్విప్॥ అనునాసికస్యక్విఝలోఃక్ఙితీతిదీర్ఘః- సుగాణ్- సుగాణౌ-సుగాణః-
సుగాణ్సు॥ పరత్వాదుపధాదీర్ఘః- హల్ఙ్యాబితిసులోపః- తతోనలోపః- రాజా ✽ న
ఙిసమ్బుద్ధ్యోః॥ ౮॥ ౨॥ ౮॥ నస్యలోపోనస్యాత్ఙౌసమ్బుద్ధౌచ- హేరాజన్- ఙౌతుఛన్ద
స్యుదాహరణమ్ - సుపాంసులుగితిఙేర్లుక్ - నిషేధసామర్థ్యాత్ప్రత్యయలక్షణమ్ - పరమే
వ్యోమన్ * ఙావుత్తరపదేప్రతిషేధోవక్తవ్యః * చర్మణితిలాఅస్యచర్మతిలః - బ్రహ్మని
ష్ఠః- రాజానః- రాజానమ్ - రాజానౌ॥ అల్లోపోనః॥ శ్చుత్వమ్- నచాల్లోపస్థానివత్-
పూర్వత్రాసిద్ధేతన్నిషేధాత్- నాపిబహిరఙ్గతయాఅసిద్ధః - యద్యోద్దేశపక్షేషాష్ఠీంపరిభా
షాంప్రతిశ్చుత్వస్యాసిద్ధతయాఅన్తరఙ్గాభావేపరిభాషాయాఅప్రవృత్తేః- జఞోర్జ్ఞః- రాజ్ఞః-
రాజ్ఞా ✽ నలోపస్సుప్స్వరసంజ్ఞాతుగ్విధిషుకృతి ॥ ౮॥ ౨॥ ౨॥ సుబ్విధౌస్వరవిధౌసం
జ్ఞావిధౌకృతితుగ్విధౌచనలోపోఽసిద్ధోనాన్యత్ర - రాజాశ్వఇత్యాదౌన- ఇత్యసిద్ధత్వాదా
త్వమేత్వమైస్త్వఞ్చన- రాజభిః- రాజ్ఞే- రాజభ్యామ్ - రాజభ్యః- రాజ్ఞః- రాజ్ఞామ్- రా
జ్ఞి రాజని॥ ప్రతిదీవ్యతీతిప్రతిదివా - ప్రతిదివానౌ- ప్రతిదివానః - అస్యభవిషయేఽల్లోపే
కృతే ✽ హలిచ॥ ౮॥ ౨॥ ౭౭ ॥ రేఫవకారాన్తస్యధాతోరుపధాయాఇకోదీర్ఘస్స్యాద్ధ
లి- నచాల్లోపస్యస్థానివత్త్వందీర్ఘవిధౌతన్నిషేధాత్- బహిరఙ్గపరిభాషాతూక్తన్యాయేన
నప్రవర్తతే- ప్రతిదీవ్నః- ప్రతిదీవ్నేత్యాది - యజ్వా - యజ్వానౌ- యజ్వానః ✽ నసం
యోగాద్వమన్తాత్॥ ౬॥ ౪ ॥ ౧౩౭ ॥ వకారమకారాన్తసంయోగాత్పరస్యానోఽకార
స్యలోపోనస్యాత్ - యజ్వనః - యజ్వనా- యజ్వభ్యామిత్యాది- బ్రహ్మణః- బ్రహ్మణా-
బ్రహ్మభ్యామిత్యాది ✽ ఇన్హన్పూషార్యమ్ణాంశౌ॥ ౬॥ ౪॥ ౧౨॥ ఏషాంశావేవోపధా
యాదీర్ఘోనాన్యత్ర - ఇతినిషేధేప్రాప్తే ✽ సౌచ ॥ ౬॥ ౪॥ ౧౩॥ ఇన్హనాదీనాముపధా

యో దీర్ఘస్స్యాదసంబుద్ధౌ సౌ పరే- వృత్రహా- హే వృత్రహన్- ఏకాజుత్తరపద ఇతి ణత్వే ప్రాప్తే- వృత్రహణౌ - వృత్రహణః - వృత్రహణం - వృత్రహణౌ ❁ హో హన్తేర్ఞిన్నేషు ॥౭॥౩॥౫౪॥ ఞితి ణితి ప్రత్యయే నకారే చ పరే హన్తేర్హకారస్య కుత్వం స్యాత్ ❁ హన్తేః॥ ౮॥ ౪॥ ౨౨॥ ఉపసర్గస్థాన్నిమిత్తాత్పరస్య హన్తేర్నస్య ణత్వం స్యాత్ - ప్రహణ్యాత్ ❁ అత్పూర్వస్య॥ ౮॥ ౪॥ ౨౨॥ హన్తేరత్పూర్వస్యైవ నస్య ణత్వం నాన్యస్య- ప్రఘ్నన్తి - యోగవిభాగసామర్థ్యాదనన్తరస్య విధిర్వా ప్రతిషేధో వేతి న్యాయమ్బాధిత్వా ఏకాజుత్తరపద ఇతి ణత్వమపి నివర్తతే- నకారేపరే కుత్వవిధిసామర్థ్యాదల్లోపో న స్థానివత్- వృత్రఘ్నః- వృత్రఘ్నా- ఇత్యాది - యత్తు వృత్రఘ్న ఇత్యాదౌ వైకల్పికం ణత్వం మాధవేనోక్తమ్- తద్భాష్యవార్తిక విరుద్ధమ్ - ఏవం శార్ఙ్గిన్యశస్విన్నర్యమన్పూషన్॥ యశస్విన్నితి విన్ప్రత్యయే ఇనోఽనర్థకేపి ఇన్హన్నిత్యత్ర గ్రహణం భవత్యేవ - అనినస్మన్గ్రహణాన్యర్థవతా చానర్థకేన చ తదన్తవిధిం ప్రయోజయన్తీతి వచనాత్- అర్యమ్ణి- అర్యమణి- పూష్ణి- పూషణి ❁ మఘవా బహులమ్ ॥౬॥ ౪॥ ౧౨౮ ॥ మఘవన్శబ్దస్య వా తృ ఇత్యన్తాదేశస్స్యాత్- ఋ ఇత్ ❁ ఉగిదచాం సర్వనామస్థానేఽధాతోః ॥౭॥౧॥౭౦॥ అధాతోరుగితో నలోపినోఽఞ్చతేశ్చ నుమాగమస్స్యాత్సర్వనామస్థానే పరే- ఉపధాదీర్ఘః - మఘవాన్ - ఇహ దీర్ఘే కర్తవ్యే సంయోగాన్తలోపస్యాసిద్ధత్వన్న భవతి- బహులగ్రహణాత్ - తథా చ - శ్వన్నుక్షన్నితి నిపాతనాన్మఘశబ్దాన్మతుపా చ భాషాయామపి శబ్దస్య సిద్ధిమాశ్రిత్యైతత్ సూత్రం ప్రత్యాఖ్యాతమాకరే । హవిర్జక్షితి నిశ్శఙ్కో మఖేషు మఘవానసావితి భట్టిః । మఘవన్తౌ- మఘవన్తః - హే మఘవన్ - మఘవన్తం - మఘవన్తౌ - మఘవతః- మఘవతా- మఘవద్భ్యామిత్యాది ॥ తృత్వాభావే - మఘవా- ఛన్దసీవనిపౌ చేతి వనిబన్తం మఘోఽప్యదాన్తత్ప్రత్యయస్యైవ - లాక్షణికాత్తన్ను లోకేపీతి విశేషః- మఘవానౌ- మఘవానః- సుటి రాజవత్ ❁ శ్వయువమఘోనామతద్ధితే ॥౬॥౪ ॥౧౩౩॥ అన్నన్తానాం భసంజ్ఞకానామేషామతద్ధితే పరే సంప్రసారణం స్యాత్- సంప్రసారణాచ్చ- ఆద్గుణః మఘోనః- అన్నన్తానాం కిమ్- మఘవతః- మఘవతా- స్త్రియాం మఘవతీ- అతద్ధితే కిమ్- మాఘవనమ్- మఘోనా- మఘవభ్యామిత్యాది- శునః- శునా- శ్వభ్యామిత్యాది - యువన్శబ్దే వస్యోత్వే కృతే ❁ న సంప్రసారణే సంప్రసారణమ్ ॥౬॥ ౧ ॥ ౩౭ ॥ సంప్రసారణే పరతః పూర్వస్య యణస్సంప్రసారణన్న స్యాత్ - ఇతి యకారస్య నేత్వమ్ - అత ఏవ జ్ఞాపకాదన్త్యస్య యణః పూర్వం సంప్రసారణమ్ - యూనః- యూనా- యువభ్యామిత్యాది - అర్వా- హే అర్వన్ ❁ అర్వణస్త్రసావనఞః ॥౬॥౪॥౧౨౭ ॥ నఞా రహితస్యార్వన్నిత్యన్తస్యాఙ్గస్య తృ ఇత్యన్తాదేశస్స్యాన్న తు సౌ - ఉగిత్వాన్నుమ్- అర్వన్తౌ- అర్వన్తః- అర్వన్తమ్- అర్వన్తౌ- అర్వతః- అర్వతా- అర్వద్భ్యామిత్యాది- అనఞః కిమ్- అనర్వా- యజ్వవత్ ❁ పథిమథ్యృభుక్షామాత్ ॥౭॥౧॥౮౫॥ ఏషామాకారోఽన్తాదేశస్స్యాత్సౌ పరే - ఆ ఆదితి ప్రశ్లేషేణ శుద్ధాయా ఏవ వ్యక్తేర్విధానాన్నానునాసికః ❁ ఇతోఽత్సర్వనామస్థానే ॥౭॥౧॥౮౬॥ పథ్యాదేరికారస్యాకారస్స్యాత్సర్వనామస్థానే పరే ❁ థో న్థః ॥౭॥౧॥౮౭॥ పథిమథోస్థస్య న్థాదేశస్స్యాత్సర్వనామస్థానే పరే- పన్థాః పన్థానౌ పన్థానః- పన్థానమ్- పన్థానౌ ❁ భస్య టేర్లోపః ॥౭॥౧॥౮౮॥ భసంజ్ఞస్య పథ్యాదేష్టేర్లోపస్స్యాత్- పథః- పథా- పథిభ్యామిత్యాది - ఏవం మన్థాః- ఋభు

ష్ఠాః - స్త్రియాం న్నాన్తలక్షణే ఙీపి భత్వాట్టిలోపః - సుపథీ నగరీ అనృభుక్షీ సేనా - ఆత్వాన్నపుంసకే న భవతి - నలుమతేతి ప్రత్యయలక్షణనిషేధాత్ - సుపథి వనమ్ ॥ సమ్బుద్ధౌ నపుంసకానాం నలోపో వా వాచ్యః ॥ హే సుపథిన్ - హే సుపథి - నలోపస్సుప్స్వరేతి నలోపస్యాసిద్ధత్వాద్ధ్రస్వస్య గుణో న - ద్వివచనే భత్వాట్టిలోపః - సుపథీ - శౌ సర్వనామస్థానత్వాత్ - సుపన్థాని - పునరపి - సుపథి - సుపథీ - సుపన్థాని - సుపథా - సుపథే - సుపథిభ్యామిత్యాది ॥ ష్ణాన్తా షట్ ॥౧॥౧॥౨౪॥ షాన్తా నాన్తా చ సంఖ్యా షట్సంజ్ఞా స్యాత్ - షడ్భ్యో లుక్ - పఞ్చ - ౨ - సంఖ్యా కిం - విప్రుషః - పామానః - శతాని సహస్రాణీత్యత్ర సన్నిపాతపరిభాషయా న లుక్ - సర్వనామస్థానసన్నిపాతేన కృతస్య నుమస్తద్విఘాతకత్వాత్ - పఞ్చభిః - పఞ్చభ్యః - ౨ - షట్చతుర్భ్యశ్చేతి నుట్ ॥ నోపధాయాః ॥౬॥౪॥౭॥ నాన్తస్యోపధాయా దీర్ఘస్స్యాన్నామి పరే - నలోపః - పఞ్చానామ్ - పఞ్చసు - పరమపఞ్చానామ్ - గౌణత్వే తు న లుఙ్నుటౌ - ప్రియపఞ్చా - ప్రియపఞ్చానౌ - ప్రియపఞ్చానః - ప్రియపఞ్చానమ్ - ఏవం సప్తన్ నవన్ దశన్ ॥ అష్టన ఆ విభక్తౌ ॥౭॥౨॥౮౪॥ అష్టన ఆత్వం స్యాద్ధలాదౌ విభక్తౌ ॥ అష్టాభ్య ఔశ్ ॥౭॥౧॥౨౧॥ కృతాకారాదష్టనః పరయోర్జశ్శసోరౌశ్ స్యాత్ - అష్టభ్య ఇతి వక్తవ్యే కృతాత్వనిర్దేశో జశ్శసోర్విషయే ఆత్వం జ్ఞాపయతి - వైకల్పికం చేదమష్టన ఆత్వమ్ - అష్టనో దీర్ఘాదితి సూత్రే దీర్ఘగ్రహణాత్ జ్ఞాపకాత్ - అష్టౌ - ౨ - పరమాష్టౌ - అష్టాభిః - అష్టాభ్యః - ౨ - అష్టానామ్ - అష్టాసు ॥ ఆత్వాభావే - అష్ట - ౨ - ఇత్యాది పఞ్చవత్ ॥ గౌణత్వే త్వాత్వాభావే రాజవత్ శసి ప్రియాష్ణః - ఇహ పూర్వస్మాదపి విధావల్లోపస్య స్థానివద్భావాన్న ష్టుత్వమ్ - కార్యకాలపక్షే బహిరఙ్గస్యాల్లోపస్యాసిద్ధత్వాద్వా - ప్రియాష్ట్నా ఇత్యాది - జశ్శసోరనుమీయమానమాత్వం ప్రాధాన్య ఏవ న తు గౌణతాయామ్ - తేన ప్రియాష్టనో హలాదావేవ వైకల్పికమాత్వమ్ - ప్రియాష్టాభ్యాం - ప్రియాష్టాభిః ప్రియాష్టాభ్యః - ౨ - ప్రియాష్టాసు ॥ ప్రియాష్ట్నో రాజవత్సర్వం హాహావచ్చాపరం హలి ॥ భష్భావః - జశ్త్వచర్త్వే - భుత్ - భుద్ బుధౌ - బుధః - బుధా - భుద్భ్యామ్ - భుత్సు ॥ ఋత్విగ్దధృక్స్రగ్దిగుష్ణిగఞ్చుయుజిక్రుఞ్చాం చ ॥౩॥౨॥౫౯॥ ఏభ్యః క్విన్ స్యాత్ - అలాక్షణికమపి కిఞ్చిత్కార్యం నిపాతనాల్లభ్యతే - నిరుపపదాద్యుజేః క్విన్ స్యాత్ కనావితౌ ॥ కృదతిఙ్ ॥౩॥౧॥౯౩॥ సన్నిహితే ధాత్వధికారే తిఙ్భిన్నః ప్రత్యయః కృత్సంజ్ఞస్స్యాత్ ॥ వేరపృక్తస్య ॥౬॥౧॥౬౬॥ అపృక్తస్య వస్య లోపస్స్యాత్ - కృత్తద్ధితేతి ప్రాతిపదికత్వాత్స్వాదయః ॥ యుజేరసమాసే ॥౭॥౧॥౭౧॥ యుజేస్సర్వనామస్థానే నుమ్ స్యాదసమాసే - సులోపః - సంయోగాన్తస్య లోపః ॥ క్విన్ప్రత్యయస్య కుః ॥౮॥౨॥౬౨॥ క్విన్ప్రత్యయో యస్మాత్తస్య కవర్గోఽన్తాదేశస్స్యాత్పదాన్తే - నస్య కుత్వేనానునాసికో ఙకారః - యుఙ్ - నశ్చాపదాన్తస్యేతి నుమోఽనుస్వారః పరసవర్ణః - తస్యాసిద్ధత్వాచ్చోః కురితి కుత్వం న - యుఞ్జౌ - యుఞ్జః - యుఞ్జమ్ - యుఞ్జౌ - యుజః - యుజా - ఇత్యాది - అసమాసే కిమ్ ॥ చోః కుః ॥౮॥౨॥౩౦॥ చవర్గస్య కవర్గస్స్యాజ్ఝలి పదాన్తే చ - ఇతి కుత్వమ్ - క్విన్ప్రత్యయస్యేతి కుత్వస్యాసిద్ధత్వాత్ - సుయుక్ - సుయుగ్ - సుయుజౌ సుయుజః - యుజేరితి ధాతుపాఠపఠితేకారవిశిష్టస్యానుకరణమ్ - న త్వికా నిర్దేశః - తేనేహ న - యుజ్యతే సమాధత్తే - ఇతి యుక్ - యుజ సమాధౌ - దైవాదిక ఆత్మనే

పదే- సంయోగాన్తలోపః- ఖన్- ఖఞ్జౌ-ఖఞ్జః- ఇత్యాది- వ్రశ్చేతిషత్వమ్- జశ్త్వచర్త్వే
రాట్- రాడ్- రాజౌ- రాజః - రాట్సు- రాట్త్సు- ఏవంవిభ్రాట్-దేవేట్- దేవేజౌ-
విశ్వసృట్- ఇహయజిసృజ్యోఃకుత్వం నేతిక్లీబేవక్ష్యతే- పరిమృట్- షత్వవిధౌరాజిసాహచ
ర్యాత్ టుభ్రాజృదీప్తావితిఫణాదిరేవగృహ్యతే - యస్తుఏజృభ్రాజృదీప్తావితితస్యకుత్వమే
వ- విభ్రాక్ - విభ్రాగ్భ్యామిత్యాది * పరౌవ్రజేఃషఃపదాన్తే * పరావుపపదేవ్రజేఃక్వి
ప్స్యాద్దీర్ఘశ్చ పదాన్తవిషయేషత్వఞ్చ - పరిత్యజ్యసర్వంవ్రజతీతిపరివ్రాట్ - పరివ్రా
జౌ-పరివ్రాజః * విశ్వస్యవసురాటోః ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౧౨౮ ॥ విశ్వశబ్దస్యదీర్ఘస్స్యా
ద్వసౌరాట్శబ్దేచపరే - విశ్వంవసుర్యస్యవిశ్వావసుః - రాడితిపదాన్తోపలక్షణార్థమ్-
చర్త్వమవివక్షితమ్- విశ్వారాట్- విశ్వారాజౌ- విశ్వారాజః- విశ్వారాడ్భ్యామిత్యాది*
స్కోస్సంయోగాద్యోరన్తేచ ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౨౯ ॥ పదాన్తేఝలిచపరేయస్సంయోగస్త
దాద్యోస్సకారకకారయోర్లోపస్స్యాత్- భృట్- భృడ్- సస్యశ్చుత్వేనశః- తస్యజశ్త్వే
నజః - భృజ్జౌ - భృజ్జః ॥ ఋత్విగిత్యాదినాఋతావుపపదేయజేఃక్విన్క్విన్నన్తత్వాత్కు
త్వమ్- ఋత్విక్- ఋత్విగ్- ఋత్విజౌ- ఋత్విజః ॥ రాత్సస్యేతినియమాన్నసంయోగాన్త
స్యలోపః- ఊర్క్- ఊర్గ్- ఊర్జౌ- ఊర్జః- త్యదాద్యత్వమ్ - పరరూపత్వఞ్చ * తదోస్స
స్సావనన్త్యయోః॥ ౭॥ ౨॥ ౧౦౬ ॥ త్యదాదీనాంతకారదకారయోరనన్త్యయోస్సస్స్యా
త్సౌ- స్యః- త్యౌ- త్యే-త్యమ్- త్యౌ- త్యాన్- సః- తౌ- తే- పరమసః - పరమతౌ- ప
రమతే- ద్విపర్యన్తానామిత్యేవ- నేహ - త్వమ్ - నచతకారోచ్చారణసామర్థ్యాన్నేతివాచ్య
మ్- అతిత్వమితిగౌణేచరితార్థత్వాత్- సంజ్ఞాయాంగౌణత్వేచాత్వసత్వేన- త్యద్ - త్యదౌ
త్యదః- అతిత్యద్- అతిత్యదౌ- అతిత్యదః- యః-యౌ- యే- ఏషః- ఏతౌ -ఏతే-అన్వాదే
శేతు- ఏనమ్- ఏనౌ- ఏనాన్- ఏనేన- ఏనయోః ౨ * ఙేప్రథమయోరమ్॥ ౭॥ ౧॥ ౨౮॥
యుష్మదస్మద్భ్యాంపరస్యఙేఇత్యేతస్యప్రథమాద్వితీయయోశ్చామాదేశస్స్యాత్ * మప
ర్యన్తస్య॥ ౭॥ ౨॥ ౯౧॥ ఇత్యధికృత్య * త్వాహౌసౌ ॥ ౭॥ ౨॥ ౯౪ ॥ యుష్మదస్మదోర్మ
పర్యన్తస్య-త్వ - అహ ఇత్యేతావాదేశౌస్తస్సౌపరే * శేషేలోపః॥ ౭॥ ౨॥ ౯౦ ॥ఆత్వ
యత్వనిమిత్తేతరవిభక్తౌపరతః యుష్మదస్మదోరన్త్యస్యలోపస్స్యాత్ - అతోగుణే - అమి
పూర్వః-త్వమ్- అహమ్ - నను త్వంస్త్రీ అహంస్త్రీ ఇత్యత్రత్వఅమ్ అహఅమ్ ఇతిస్థితే- అమిపూ
ర్వరూపత్వంపరమపిబాధిత్వాన్తరఙ్గత్వాట్టాప్ప్రాప్నోతి-సత్యమ్-అలిఙ్గేయుష్మదస్మదీ- తే
నస్త్రీత్వాభావాన్నటాప్ - యద్వాశేషఇతిసప్తమీ - స్థానినోఽధికరణత్వవివక్షయా- తేన
మపర్యన్తాచ్ఛేషస్యఅద్ ఇత్యస్యలోపస్స్యాత్- సచపరోఽప్యన్తరఙ్గేఽప్యతోగుణేకృతేప్రవర్తతే-
అదన్తత్వాభావాన్నటాప్- పరమత్వమ్- పరమాహమ్- అతిత్వమ్ అత్యహమ్ * యువావౌ
ద్వివచనే॥ ౭॥ ౨॥ ౯౨॥ ద్వయోరుక్తౌయుష్మదస్మదోర్మపర్యన్తస్యయువావౌస్తోవిభక్తౌ *
ప్రథమాయాశ్చద్వివచనేభాషాయామ్॥ ౭॥ ౨॥ ౮౮ ॥ ఇహయుష్మదస్మదోరాకారోఽ
న్తాదేశస్స్యాత్ -ఔఙీత్యేవసువచమ్- భాషాయాంకిమ్- యువంవస్త్రాణి- యువామ్-
ఆవామ్- మపర్యన్తస్యకిమ్- సాకచ్కస్యమాభూత్ - యువకామ్- ఆవకామ్- త్వయామ
యేత్యత్రచత్వావ్యమ్యేతిమాభూత్- యువకాభ్యామావకాభ్యామితిచనసిద్ధ్యేత్ * యూ
యవయౌజసి॥ ౭॥ ౨॥ ౯౩॥ స్పష్టమ్- యూయమ్- వయమ్ - పరమయూయమ్- పరమవ

యమ్- అతియూయమ్ - అతివయమ్ - ఇహశేషేలోపోఽన్త్యలోపఇతిపక్షేజసః శీప్రా
ప్తః। అఙ్గకార్యేకృతేపునర్నాఙ్గకార్యమితినభవతి - ఙేప్రథమయోరిత్యత్రమకారాన్తరంప్ర
శ్లిష్యఅమ్మాన్తఏవావశిష్యతే - నతువిక్రియతఇతివ్యాఖ్యానాద్వా ❁ త్వమావేకవచనే॥
౭॥ ౨॥ ౯౭॥ ఏకస్యోక్తౌయుష్మదస్మదోర్మపర్యన్తస్యత్వమౌస్తోవిభక్తౌ ❁ ద్వితీయా
యాఞ్చ॥ ౭॥ ౨॥ ౮౭॥ యుష్మదస్మదోరాకారస్స్యాత్- త్వామ్- మామ్- యువామ్-ఆ
వామ్ ❁ శసోన॥ ౭॥ ౧॥ ౨౯॥ నేత్యవిభక్తికమ్ - యుష్మదస్మద్భ్యాంపరస్యశసోనకా
రస్స్యాత్అమోఽపవాదః - ఆదేఃపరస్య- సంయోగాన్తస్యలోపః-యుష్మాన్- అస్మాన్
❁ యోఽచి॥ ౭॥ ౨॥ ౮౯॥ అనయోర్యకారాదేశస్స్యాదనాదేశేఽజాదౌపరతః-త్వ
యా- మయా ❁ యుష్మదస్మదోరనాదేశే॥ ౭॥ ౨॥ ౮౬॥ అనయోరాకారస్స్యాదనా
దేశేహలాదౌవిభక్తౌ- యువాభ్యామ్- ఆవాభ్యామ్- యుష్మాభిః- అస్మాభిః ❁ తుభ్య
మహ్యౌఙయి॥ ౭॥ ౨॥ ౯౫॥ అనయోర్మపర్యన్తస్యతుభ్యమహ్యౌస్తోఙయి- అమాదేశః-
శేషేలోపః- తుభ్యమ్- మహ్యమ్- పరమతుభ్యమ్- పరమమహ్యమ్- అతితుభ్యమ్- అతిమ
హ్యమ్- యువాభ్యామ్- ఆవాభ్యామ్ ❁ భ్యసోభ్యమ్॥ ౭॥ ౧॥ ౩౦॥ భ్యసోభ్యమ్- అభ్య
మ్- వాఆదేశస్స్యాత్- ఆద్యేశేషేలోపస్యాన్త్యలోపఏవ- ఏతాంశ్చవృత్తపరిభాషయావ
త్వన్న - అభ్యంతుపక్షద్వయేపిసాధుః - యుష్మభ్యమ్ - అస్మభ్యమ్ ❁ ఏకవచనస్యచ॥
౭॥ ౧॥ ౩౨॥ అభ్యాంపఞ్చమ్యేకవచనస్యఅత్స్యాత్- త్వత్- మత్- ఙసేశ్చేతిసువచమ్-
యువాభ్యామ్- ఆవాభ్యామ్ ❁ పఞ్చమ్యాఅత్॥ ౭॥ ౧॥ ౩౧॥ ఆభ్యాంపఞ్చమ్యాభ్యసోఽ
త్స్యాత్- యుష్మత్- అస్మత్ ❁ తవమమౌఙసి॥ ౭॥ ౨॥ ౯౬॥ అనయోర్మపర్యన్తస్యత
వమమౌస్తోఙసి ❁ యుష్మదస్మద్భ్యాంఙసోఽశ్॥ ౭॥ ౧॥ ౨౭॥ తవ- మమ-యువయోః-
ఆవయోః ❁ సామఆకమ్॥ ౭॥ ౧॥ ౩౩॥ ఆభ్యాంపరస్యసామఆకమ్స్యాత్- భావినస్సుటో
నివృత్త్యర్థంససుట్కనిర్దేశః- యుష్మాకమ్- అస్మాకమ్- త్వయి- మయి- యువయోః-
ఆవయోః - యుష్మాసు-అస్మాసు॥ శ్లో॥ సమస్యమానేద్వ్యేకత్వవాచినీయుష్మదస్మదీ। స
మాసార్థోఽన్యసంఖ్యశ్చేత్స్తోయువావౌత్వమావపి ॥ ౧ ॥ సుజస్ఙేఙస్సుపరతఃఆదేశా
స్స్యుస్సదైవతే। త్వాహౌయూయవయౌతుభ్యమహ్యౌతవమమావపి ॥ ౨॥ ఏతేపరత్వా
ద్బాధన్తేయువావౌవిషయేస్వకే। త్వమావపిప్రబాధన్తేపూర్వవిప్రతిషేధతః॥ ౩॥ ద్వ్యేక
సంఖ్యస్సమాసార్థోబహ్వర్థేయుష్మదస్మదీ। తయోరద్వ్యేకతార్థత్వాన్నయువావౌత్వమా
నచ॥ ౪॥ త్వాంమాంవాఅతిక్రాన్తఇతివిగ్రహే - అతిత్వమ్- అత్యహమ్- అతిత్వామ్- అతి
మామ్- అతియూయమ్- అతివయమ్ - అతిత్వామ్ ॥౨॥ అతిమామ్॥ ౨॥ అతిత్వాన్- అతి
మాన్- అతిత్వయా- అతిమయా - అతిత్వాభ్యామ్॥ ౩॥ అతిమాభ్యామ్॥ ౩॥ అతిత్వాభిః-
అతిమాభిః- అతితుభ్యమ్- అతిమహ్యమ్- అతిత్వాభ్యామ్- అతిమాభ్యామ్- అతిత్వభ్యమ్-
అతిమభ్యమ్-ఙసిభ్యసోః-అతిత్వత్॥ ౨॥ అతిమత్॥ ౨॥ భ్యామిప్రాగ్వత్- అతితవ- అతిమ
మ- అతిత్వయోః- అతిమయోః- అతిత్వాకమ్- అతిమాకమ్- అతిత్వయి - అతిమయి-అతి
త్వయోః-అతిమయోః-అతిత్వాసు- అతిమాసు-యువామావాంవాఅతిక్రాన్తఇతివిగ్రహే-
సుజస్ఙేఙస్సుప్రాగ్వత్- ఔఅమ్ఔట్సుఅతియువామ్॥ ౩॥ అత్యావామ్॥ ౩॥ అతియు
వాన్- అత్యావాన్ -అతియువయా- అత్యావయా- అతియువాభ్యామ్- అత్యావాభ్యామ్॥ ౩

అతియువాభిః - అత్యావాభిః- భ్యసి - అతియువభ్యమ్- అత్యావభ్యమ్- ఙసిభ్యసోః-అతియువత్॥౨॥ అత్యావత్॥౨॥ ఓసి- అతియువయోః - అత్యావయోః॥౨॥ అతియువాకమ్- అత్యావాకమ్- అతియువయి- అత్యావయి- అతియువాసు- అత్యావాసు- యుష్మానస్మాన్వాతిక్రాన్త ఇతి విగ్రహే- సుజస్ఙేఙస్సు ప్రాగ్వత్- ఔఅమౌట్సు- అతియుష్మామ్॥౩॥ అత్యస్మామ్॥౩॥ అతియుష్మాన్- అత్యస్మాన్- అతియుష్మయా- అత్యస్మయా అతియుష్మాభ్యామ్॥౩॥ అత్యస్మాభ్యామ్॥౩॥ అతియుష్మాభిః- అత్యస్మాభిః - భ్యసి - అతియుష్మభ్యమ్ - అత్యస్మభ్యమ్ - ఙసిభ్యసోః - అతియుష్మత్- అత్యస్మత్- ఓసి- అతియుష్మయోః॥౨॥ అత్యస్మయోః॥౨॥ అతియుష్మాకమ్- అత్యస్మాకమ్- అతియుష్మయి- అత్యస్మయి-అతియుష్మాసు-అత్యస్మాసు॥ ❋ పదస్య॥౮॥౧॥౧౬॥ ❋ పదాత్॥౮॥౧॥౧౭॥ ❋ అనుదాత్తం సర్వమపాదాదౌ ॥౮॥౧॥౧౮॥ ఇత్యధికృత్య ❋ యుష్మదస్మదోః షష్ఠీచతుర్థీద్వితీయాస్థయోర్వాన్నావౌ॥౮॥౧॥౨౦॥ పదాత్పరయోరపాదాదౌ స్థితయోరనయోః షష్ఠ్యాదివిశిష్టయోర్వాన్నావిత్యాదేశౌ స్తః తౌ చానుదాత్తౌ ❋ బహువచనస్య వస్నసౌ॥౮॥౧॥౨౧॥ ఉక్తవిధయోరనయోః షష్ఠ్యాదిబహువచనాన్తయోర్వస్నసౌ స్తః- వాన్నావోరపవాదః ❋ తేమయావేకవచనస్య ॥౮॥౧॥౨౨॥ ఉక్తవిధయోరనయోః షష్ఠీచతుర్థ్యేకవచనాన్తయోస్తేమే ఏతౌ స్తః ❋ త్వామౌ ద్వితీయాయాః ॥౮॥౧॥౨౩॥ ద్వితీయైకవచనాన్తయోస్త్వామా ఏతౌ స్తః ॥ శ్రీశస్త్వావతు మాపీహ దత్తాత్తే మే పి శర్మ సః । స్వామీ తే మే పి స హరిః పాతు వామపి నౌ విభుః ॥౧॥ సుఖం వాం నౌ దదాత్వీశః పతిర్వామపి నౌ హరిః। సోవ్యాద్వో నః శివం వో నో దద్యాత్సేవ్యోత్ర వః స నః ॥౨॥ పదాత్పరయోః కిమ్ - వాక్యాదౌ మాభూత్ - త్వాం పాతు - మాం పాతు - అపాదాదౌ కిమ్ - వేదైరశేషైః సంవేద్యోస్మాన్కృష్ణః సర్వదావతు- స్థగ్రహణాచ్ఛ్రూయమాణవిభక్తికయోరేవ - నేహ - ఇతియుష్మత్పుత్రో బ్రవీతి-ఇత్యస్మత్పుత్రో బ్రవీతి ❋ సమానవాక్యే నిఘాతయుష్మదస్మదాదేశా వక్తవ్యాః ❋ ఏకతిఙ్ వాక్యం - తేనేహ న - ఓదనం పచ - తవ భవిష్యతి - ఇహ తు స్యాదేవ - శాలీనాం తే ఓదనం దాస్యామీతి ❋ ఏతే వాంనావాదయ ఆదేశా అనన్వాదేశే వా వక్తవ్యాః ❋ అన్వాదేశే తు నిత్యం స్యుః- ధాతా తే భక్తోస్తి - ధాతా తవ భక్తోస్తీతి వా - అథో తేన మ ఇత్యేవ ❋ న చవాహాహైవయుక్తే ॥౮॥౧॥౨౪॥ చాదిపఞ్చకయోగే నైతే ఆదేశాస్స్యుః- హరిస్త్వాం మాం చ రక్షతు - కథం త్వాం మాం వా న రక్షేదిత్యాది - యుక్తగ్రహణాత్సాక్షాద్యోగ ఏవాయం నిషేధః - పరమ్పరాసమ్బన్ధే తు ఆదేశస్స్యాదేవ - హరో హరిశ్చ మే స్వామీ ❋ పశ్యార్థైశ్చానాలోచనే ॥౮॥౧॥౨౫॥ అచాక్షుషజ్ఞానార్థైర్ధాతుభిర్యోగే ఏతే ఆదేశా న స్యుః- చేతసా త్వాం సమీక్షతే - పరమ్పరాసమ్బన్ధేప్యయం నిషేధః- భక్తస్తవ రూపం ధ్యాయతి - ఆలోచనే తు భక్తస్త్వా పశ్యతి చక్షుషా ❋ సపూర్వాయాః ప్రథమాయా విభాషా ॥౮॥౧॥౨౬॥ విద్యమానపూర్వాత్ప్రథమాన్తాత్పరయోరనయోరన్వాదేశేప్యేతే ఆదేశా వా స్యుః - భక్తస్త్వమప్యహం తేన - హరిస్త్వాం త్రాయతే స మాం త్వామేతి వా ❋ సామన్త్రితమ్॥౨॥౩॥౪౮॥ సమ్బోధనే యా ప్రథమా తదన్తమామన్త్రితసంజ్ఞం స్యాత్ ❋ ఆమన్త్రితం పూర్వమవిద్యమానవత్ ॥౮॥౧॥౭౨॥ పృష్ఠక్ - అగ్నే తవ - దేవాస్మాన్పాహి - అగ్నే నయ-అగ్నే ఇన్ద్ర వరుణ- ఇహ యుష్మదస్మదో నాదే

శక్తిజస్వనిఘాతఆమన్త్రితనిఘాతశ్చన - సర్వదారక్షదేవనఇత్యత్రతు దేవేత్యస్యావిద్యమానవద్భావేపి తతఃప్రాచీనంరక్షేత్యేతదాశ్రిత్యాదేశః - ఏవం ఇమంమేగఙ్గేయమునే ఇతిమన్త్రే యమునఇత్యాదిభ్యః ప్రాచీనామన్త్రితావిద్యమానవద్భావేపిమే శబ్దమేవాశ్రిత్యసర్వేషాన్నిఘాతః ❋ నామన్త్రితేసమానాధికరణేసామాన్యవచనమ్॥ ౮॥ ౧॥ ౭౩॥ విశేష్యంసమానాధికరణేఆమన్త్రితేపరేనావిద్యమానవత్స్యాత్ - హరేదయాళోనఃపాహి - అగ్నేతేజస్విన్ - సుపాత్ - సుపాద్ - సుపాదౌ - సుపాదః - సుపాదమ్ - సుపాదౌ ❋ పాదఃపత్॥ ౬॥ ౪॥ ౧౩౦॥ పాచ్ఛబ్దాన్తంయదఙ్గమ్భన్తదవయవస్యపాచ్ఛబ్దస్యపదాదేశస్స్యాత్ - సుపదః - సుపదా - సుపాద్భ్యామిత్యాది - అగ్నింమథ్నాతీత్యగ్నిమత్ - అగ్నిమద్ - అగ్నిమథౌ - అగ్నిమథః - అగ్నిమద్భ్యామిత్యాది - ఋత్విగాదిసూత్రేణాఞ్చేఃసుప్యుపపదేక్విన్ ❋ అనిదితాంహలఉపధాయాఃక్ఙితి॥ ౬॥ ౪॥ ౨౪॥ హలన్తానామనిదితామఙ్గానాముపధాయానస్యలోపస్స్యాత్కితిఙితిచ - ఉగిదచామితిసుమ్ - సంయోగాన్తస్యలోపః - నుమోనకారస్యక్విన్ప్రత్యయస్యకురితికుత్వేనఙకారః. ప్రాఙ్ అనుస్వారపరసవర్ణౌ - ప్రాఞ్చౌ - ప్రాఞ్చః - ప్రాఞ్చమ్ - ప్రాఞ్చౌ ❋ అచః॥ ౬॥ ౪॥ ౧౩౮॥ లుప్తనకారస్యాఞ్చతేర్భస్యాకారస్యలోపస్స్యాత్ ❋ చౌ॥ ౬॥ ౩॥ ౧౩౮॥ లుప్తాకారనకారేఽఞ్చతౌపరేపూర్వస్యాణోదీర్ఘస్స్యాత్ - ప్రాచః - ప్రాచా - ప్రాగ్భ్యామిత్యాది - ప్రత్యఙ్ - ప్రత్యఞ్చౌ - ప్రత్యఞ్చః - ప్రత్యఞ్చమ్ - ప్రత్యఞ్చౌ - అచఇతిలోపస్యవిషయేఽన్తరఙ్గోఽపియణ్నప్రవర్తతే - అకృతవ్యూహాఇతిపరిభాషయా - ప్రతీచః - ప్రతీచా - అముమఞ్చతీతివిగ్రహే - అదస్ అఞ్చ్ ఇతిస్థితే ❋ విష్వగ్దేవయోశ్చటేరద్ర్యఞ్చతావప్రత్యయే॥ ౬॥ ౩॥ ౯౨॥ అనయోస్సర్వనామ్నశ్చటేరద్ర్యాదేశస్స్యాదప్రత్యయాన్తేఽఞ్చతౌపరే - అదద్రిఅచ్ ఇతిస్థితే యణ్ ❋ అదసోఽసేర్దాదుదోమః॥ ౮॥ ౨॥ ౮౦॥ అదసోఽసాన్తస్యదాత్పరస్యఉదూతౌస్తోదస్యమశ్చ - ఉఇతిహ్రస్వదీర్ఘయోస్సమాహారద్వన్ద్వః - ఆన్తరతమ్యాద్ధ్రస్వవ్యఞ్జనయోర్హ్రస్వోదీర్ఘస్యచదీర్ఘః - అముముయఙ్ - అముముయఞ్చౌ - అముముయఞ్చః అముముయఞ్చమ్ - అముముయఞ్చౌ - అముముఈచః - అముముఈచా - అముముయగ్భ్యామిత్యాది - ముత్వస్యాసిద్ధత్వాన్నయణ్ - అన్త్యబాధేఽన్త్యసదేశస్యేతి పరిభాషామాశ్రిత్యపరస్యైవముత్వంవదతామ్మతే - అదముయఙ్ - అసేఃసకారస్యస్థానేయస్యసః - అస్సేరితివ్యాఖ్యానాత్ త్యదాద్యత్వవిషయఏవముత్వం - నాన్యత్రేతిపక్షే అదద్ర్యఙ్ - ఉక్తఞ్చ॥ అదసోఽద్రేఃపృథఙ్ముత్వంకేచిదిచ్ఛన్తిలత్వవత్। కేచిదన్త్యసదేశస్యనేత్యేకేఽసేర్హిదృశ్యతఇతి॥ విష్వగ్దేవయోఃకిమ్ - అశ్వాచీ - అఞ్చతౌకిమ్ - విష్వగ్యుక్ - అప్రత్యయేకిమ్ - విష్వగఞ్చనమ్ - అప్రత్యయగ్రహణంజ్ఞాపయతి - అన్యత్రధాతుగ్రహణేతదాదివిధిరితి - తేనాయస్కారః - అతఃకృకమీతిసః - ఉదఙ్ - ఉదఞ్చౌ - ఉదఞ్చః - శసాదావచి ❋ ఉదఈత్॥ ౬॥ ౪॥ ౧౩౯॥ ఉచ్ఛబ్దాత్పరస్యలుప్తనకారస్యాఞ్చతేర్భస్యాకారస్యఈత్స్యాత్ - ఉదీచః - ఉదీచా - ఉదగ్భ్యామిత్యాది ❋ సమస్సమి॥ ౬॥ ౩॥ ౯౩॥ అప్రత్యయాన్తేఽఞ్చతౌపరే - సమ్యఙ్ - సమ్యఞ్చౌ - సమ్యఞ్చః - సమీచః - సమీచా ❋ సహస్యసధ్రిః॥ ౬॥ ౩॥ ౯౫॥ అప్రత్యయాన్తేఽఞ్చతౌపరే - సధ్ర్యఙ్ ❋ తిరసస్తిర్యలోపే॥ ౬॥ ౩॥ ౯౪॥

అలుప్తాకారేఽఞ్చతావప్రత్యయాన్తే పరే తిరసస్తిర్యాదేశస్స్యాత్- తిర్యఙ్- తిర్యఞ్చౌ- తిర్యఞ్చః- తిర్యఞ్చమ్- తిర్యఞ్చౌ - తిరశ్చః- తిరశ్చా- తిర్యగ్భ్యామిత్యాది ☸ నాఞ్చేః పూజాయామ్ ॥ ౬ ॥ ౪॥ ౩౦ ॥ పూజార్థస్యాఞ్చతేరుపధాయా నస్య లోపో న స్యాత్- అలుప్తనకారత్వాన్న సమ్- ప్రాఙ్- ప్రాఞ్చౌ- ప్రాఞ్చః- నలోపాభావాదకారలోపో న- ప్రాఞ్చః - ప్రాఞ్చా- ప్రాఙ్భ్యామ్ - ప్రాఙ్క్షు- ప్రాఙ్షు- ఏవం పూజార్థే ప్రత్యఙ్ఙాదయః- క్రుఞ్చ కౌటిల్యాల్పీభావయోః - అస్య ఋత్విగాదినా నలోపాభావోఽపి నిపాత్యతే- క్రుఙ్- క్రుఞ్చౌ- క్రుఞ్చః - క్రుఙ్భ్యామిత్యాది- చోః కుః- పయోముక్- పయోముగ్- పయోముచౌ- పయోముచః- వ్రశ్చేతి షత్వమ్- స్కోరితి సలోపః- జశ్త్వచర్త్వే- సువృట్- సువృడ్- సువృశ్చౌ- సువృశ్చః- సువృట్సు- సువృట్త్సు- మహపూజాయామ్ ☸ వర్తమానే పృషన్మహద్బృహజ్జగచ్ఛతృవచ్చ ☸ ఏతే నిపాత్యన్తే శతృవచ్చైషాం కార్యం స్యాత్ - ఉగిత్వాన్నుమ్- సాన్తమహత ఇతి దీర్ఘః- మహ్యతే పూజ్యతే- మహాన్ - మహాన్తౌ- మహాన్తః- హే మహన్ - మహతః- మహతా- మహద్భ్యామిత్యాది ☸ అత్వసన్తస్య చాధాతోః॥ ౬॥ ౪॥ ౧౪॥ అత్వన్తస్యోపధాయా దీర్ఘస్స్యాత్ ధాతుభిన్నాసన్తస్య చాసమ్బుద్ధౌ సౌ పరే- పరన్నిత్యఞ్చ నుమమ్బాధిత్వా వచనసామర్థ్యాదాదౌ దీర్ఘః- తతో నుమ్- ధీమాన్ - ధీమన్తౌ - ధీమన్తః - హే ధీమన్ - శసాదౌ మహద్వత్ - ధాతోరప్యత్వన్తస్య దీర్ఘః- గోమన్తమిచ్ఛతి- గోమానివాచరతి వా క్యజన్తాదాచారక్విబన్తాద్వా కర్తరి క్విప్- ఉగిదచామితి సూత్రేఽఞ్చ్గ్రహణం నియమార్థమ్ - ధాతోశ్చేదుగిత్కార్యం తర్హ్యఞ్చతేరేవేతి- తేన స్రత్ ధ్వత్ ఇత్యాదౌ న - అధాతోరితి తు అధాతుభూతపూర్వస్యాపి నుమర్థమ్- గోమాన్- గోమన్తౌ- గోమన్తః- ఇత్యాది- భాతేర్డవతుప్ - భవాన్ - భవన్తౌ భవన్తః- శత్రన్తస్య త్వత్వన్తత్వాభావాన్న దీర్ఘః- భవతీతి భవన్ ☸ ఉభే అభ్యస్తమ్॥ ౬॥ ౧॥ ౫॥ షాష్ఠద్విత్వప్రకరణే యే ద్వే విహితే తే ఉభే సముదితే అభ్యస్తసంజ్ఞే స్తః ☸ నాభ్యస్తాచ్ఛతుః॥ ౭॥ ౧ ॥ ౭౮ ॥ అభ్యస్తాత్పరస్య శతుర్నుమ్ న స్యాత్- దదత్ దదద్- దదతౌ- దదతః ☸ జక్షిత్యాదయష్షట్ ॥ ౬॥ ౧ ॥ ౬ ॥ షడ్ధాతవోఽన్యే జక్షితిశ్చ సప్తమః ఏతేఽభ్యస్తసంజ్ఞాస్స్యుః- జక్షత్- జక్షద్- జక్షతౌ- జక్షతః- ఏవం జాగ్రత్- దరిద్రత్- శాసత్- చకాసత్- దీధీవేవ్యోర్ఙిత్త్వేఽపి ఛాన్దసత్వాద్వ్యత్యయేన పరస్మైపదమ్- దీధ్యత్- వేవ్యత్- గుప్- గుబ్- గుపౌ- గుపః- గుబ్భ్యామిత్యాది ☸ త్యదాదిషు దృశోఽనాలోచనే కఞ్చ॥ ౩॥ ౨॥ ౬౦॥ త్యదాదిషూపపదేష్వజ్ఞానార్థాద్దృశేర్ధాతోః కఞ్ స్యాచ్చాత్ క్విన్ ☸ ఆ సర్వనామ్నః ॥ ౬॥ ౩॥ ౯౧॥ సర్వనామ్న ఆకారోఽన్తాదేశస్స్యాద్దృగ్దృశవతుషు - కుత్వస్యాసిద్ధత్వాద్వ్రశ్చేతి షః - తస్య జశ్త్వేన డః తస్య కుత్వేన గః - తస్య చర్త్వేన పక్షే కః- తాదృక్- తాదృగ్ - తాదృశౌ - తాదృశః - షత్వాపవాదత్వాత్ కుత్వేన ఖకార ఇతి కైయటమతే- హరదత్తాదిమతే తు చర్త్వాభావపక్షే ఖ ఏవ శ్రూయతే - న తు గః- జశ్త్వం ప్రతి కుత్వస్యాసిద్ధత్వాత్ దిగాదిభ్యో యదితి నిర్దేశాన్నాసిద్ధత్వమితి బోధ్యమ్- వ్రశ్చేతి షత్వమ్- జశ్త్వచర్త్వే- విట్- విడ్- విశౌ- విశః- విశమ్ ☸ నశేర్వా ॥ ౮॥ ౨ ॥ ౬౩॥ నశేః కవర్గోఽన్తాదేశో వా స్యాత్పదాన్తే- నక్- నగ్- నట్- నడ్- నశౌ- నశః- నగ్భ్యాం నడ్భ్యామిత్యాది ☸ స్పృశోఽనుదకే క్విన్॥ ౩॥ ౨॥ ౫౮॥ అనుదకే సుప్యుపపదే స్పృశేః క్విన్ స్యాత్ - ఘృతస్పృక్- ఘృ

తస్పృగ్- ఘృతస్పృశౌ - ఘృతస్పృశః- క్విన్ప్రత్యయో యస్మాద్బహువ్రీహ్యాశ్రయణాత్
క్విప్యపికుత్వమ్- స్పృక్- షడగకాః ప్రాగ్వత్ - ఞిధృషా ప్రాగల్భ్యే- అస్మాదృత్విగాదినా
క్విన్-ద్విత్వమన్తోదాత్తత్వఞ్చనిపాత్యతే- కుత్వాత్పూర్వఞ్జశ్త్వేనడగకాః ధృష్ణోతీతి- దధృ
క్- దధృగ్- దధృషౌ- దధృషః- దధృగ్భ్యామిత్యాది- రత్నానిముష్ణాతీతిరత్నముట్- ర
త్నముడ్ - రత్నముషౌ- రత్నముషః- షడ్భ్యోలుక్- షట్- షడ్- షడ్భిః- షడ్భ్యః ౨॥
షట్చతుర్భ్యశ్చేతినుట్ - అనామితిపర్యుదాసాన్నష్టుత్వనిషేధః- యరోఽనునాసికఇతివిక
ల్పమ్బాధిత్వాప్రత్యయేనిత్యమితినిత్యవచనాన్నిత్యమనునాసికః - షణ్ణామ్- షట్సు- షట్
త్సు- తదన్తవిధిః- పరమషట్- పరమషణ్ణామ్- గౌణత్వేతుప్రియషషః- ప్రియషషామ్-రు
త్వంప్రతిషత్వస్యాసిద్ధత్వాత్ససజుషోరురితిరుత్వమ్ ❊ ర్వోరుపధాయాదీర్ఘఇకః॥ ౮॥ ౨॥
౭౬॥ రేఫవాన్తస్యధాతోరుపధాయాఇకోదీర్ఘస్స్యాత్పదాన్తే - పిపఠీః- పిపఠిషౌ- పిపఠి
షః- పిపఠీర్భ్యామ్- వాశరీతివావిసర్జనీయః ❊ నుమ్విసర్జనీయశర్వ్యవాయేఽపి॥౮॥౩॥౫౮॥
ఏతైఃప్రత్యేకంవ్యవధానేఽపిఇణ్కుభ్యాంపరస్యసస్యమూర్ధన్యాదేశస్స్యాత్- ష్టుత్వేనపూ
ర్వస్యషత్వమ్- పిపఠీష్షు- పిపఠీఃషు- ప్రత్యేకమితివ్యాఖ్యానాదనేకవ్యవధానేషత్వన్న- నిం
స్స్వ - నింస్సే - నుమ్గ్రహణంనుమ్స్థానికానుస్వారోపలక్షణార్థమితివ్యాఖ్యానాత్తేనే
హన - సుహిన్సు - పుంసు - అతఏవనకారగ్రహణేనగతార్థతా- రాత్సస్యేతిసలో
పేవిసర్గః- చికీః- చికీర్షౌ- చికీర్షః- రోఃసుపీతినియమాన్నవిసర్గః- చికీర్షు- దమేర్డోస్ -
డిత్వసామర్థ్యాట్టిలోపః- షత్వస్యాసిద్ధత్వాద్రుత్వవిసర్గౌ- దోః- దోషౌ- దోషః- పద్దన్ని
తివా-దోషన్- దోష్ణః-దోష్ణా- దోషః- దోషా- విశప్రవేశనే - సన్నన్తాత్క్విప్- షత్వ
స్యాసిద్ధత్వాత్సంయోగాన్తలోపః- ప్రశ్చేతిషః- జశ్త్వచర్త్వే- వివిట్- వివిడ్- వివిక్షౌ-
వివిక్షః-స్కోరితికలోపః-తట్ తడ్-తక్షౌ-తక్షః-గోరట్- గోరడ్- గోరక్షౌ-గోరక్షః-
తక్షిరక్షిభ్యాంణ్యన్తాభ్యాంక్విపితుస్కోరితినప్రవర్తతే - ణిలోపస్యస్థానివద్భావాత్- పూ
ర్వత్రాసిద్ధేనస్థానివదితితుఇహనాస్తి - తస్యదోషఃసంయోగాదిలోపలత్వణత్వేష్వితిని
షిద్ధమ్- తస్మాత్సంయోగాన్తలోపఏవ- తక్- తగ్- గోరక్- గోరగ్- స్కోరితికలోపంప్ర
తికుత్వస్యాసిద్ధత్వాత్ సంయోగాన్తలోపః- పిపక్- పిపగ్- ఏవంవివక్ దిధక్- పిసగతౌ-
సుష్ఠుపేసతీతి సుపీః- సుపిసౌ- సుపిసః- సుపిసా - సుపీర్భ్యామ్- సుపీష్షు - సుపీః
షు- ఏవంసుతూః - తుసఖణ్డనే- విద్వాన్- విద్వాంసౌ- విద్వాంసః- హేవిద్వన్- విద్వాం
సమ్- విద్వాంసౌ ❊ వసోస్సమ్ప్రసారణమ్॥ ౬॥ ౪॥ ౧౩౧॥ వస్వన్తస్యభస్యసమ్ప్రసా
రణంస్యాత్ - పూర్వరూపత్వంషత్వమ్ - విదుషః- విదుషా- వసుస్రంస్వితిదత్వమ్- విద్వ
ద్భ్యామిత్యాది - సేదివాన్ - సేదివాంసౌ - సేదివాంసః- సేదివాంసమ్-అన్తరఙ్గోఽపీడా
గమః సమ్ప్రసారణవిషయేనప్రవర్తతే - అకృతవ్యూహాఃఇతిపరిభాషయా = సేదుషః -
సేదుషా - సేదివద్భ్యామిత్యాది - సాన్తమహతఇత్యత్రసాన్తసంయోగోఽపిప్రాతిపది
కస్యైవగృహ్యతేనతుధాతోః - మహచ్ఛబ్దసాహచర్యాత్ - సుష్ఠుహినస్తీతి - సుహి
న్- సుహింసౌ- సుహింసః-సుహిన్భ్యామ్- సుహిన్సు- ధ్వత్- ధ్వద్- ధ్వసౌ-ధ్వసః-
ధ్వద్భ్యామ్ - ఏవంస్రత్ ❊ పుంసోఽసుఙ్ ॥ ౭॥ ౧॥ ౮౯॥ సర్వనామస్థానేవివక్షితేఽ
సుఙ్స్యాత్ - ఉకారఉచ్చారణార్థః - బహుపుంసీఇత్యత్రఉగితశ్చేతిఙీబర్థంకృతేనపూ

ఖోడుమ్సుస్నితిప్రత్యయస్యాగిత్త్వాన్నైవనుమ్సిద్ధిః - పుమాన్ - హే పుమన్ - పుమాంసౌ-పుమాంసః- పుంసః- పుంసా- పుమ్భ్యామ్-పుమ్భిః- పుంసు- ఋదుశనేత్యనఙ్-ఉశనా-ఉశనసౌ- ఉశనసః ❋ అస్యసంబుద్ధౌవానఙ్నలోపశ్చవావాచ్యః ❋ హేఉశనన్- హేఉశన్ - హేఉశనః - ఉశనోభ్యామిత్యాది- అనేహా- అనేహసౌ- అనేహసః-హేఅనేహః- అనేహోభ్యామిత్యాది- వేధాః- వేధసౌ- వేధసః- హేవేధః- వేధోభ్యామిత్యాది-అధాతోరిత్యుక్తేర్నదీర్ఘః-సుష్ఠువస్తే-సువః- సువసౌ-సువసః- పిణ్డంగ్రసతే పిణ్డగ్రః- పిణ్డగ్లౌ - గ్రసుగ్లసుఅదనే ❋ అదసఔసులోపశ్చ॥౭॥౨॥౧౦౭॥ అదసఔకారోఽన్తాదేశస్స్యాత్సౌపరే - సులోపశ్చ- తదోస్సస్సావితిదస్యసః- అసౌ ❋ ఔత్వప్రతిషేధస్సాకచ్కస్యవావక్తవ్యస్సాదుత్వఞ్చ ❋ ప్రతిషేధసన్నియోగశిష్టముత్వన్తదభావేనప్రవర్తతే- అసుకౌ - అసుకః - త్యదాద్యత్వంపరరూపంవృద్ధిః - అదసోసేరితిమత్వోత్వే- అమూ - జసశ్శీఆద్గుణః ❋ ఏతఈద్బహువచనే ॥౮॥౨॥౮౧॥ అదసోదాత్పరస్యైతఈత్స్యాద్దస్యచమోబహ్వర్థోక్తౌ - అమీ - పూర్వత్రాసిద్ధమితివిభక్తికార్యంప్రాక్పశ్చాదుత్వమత్వే - అముమ్ - అమూ - అమూన్ - ముత్వేకృతేఘిసంజ్ఞాయాన్నాభావః ❋ నముసే॥౮॥౨॥౩॥ నాభావేకర్తవ్యేకృతేచముభావోనాసిద్ధస్స్యాత్-అమునా- అమూభ్యామ్- ౩- అమీభిః- అముష్మై- అమీభ్యః- అముష్మాత్- అముష్య - అముయోః౨॥ అమీషామ్ - అముష్మిన్ - అమీషు

❋ఇతిహలన్తాఃపుంలిఙ్గాః❋

నహోధః॥౮॥౨॥౩౪॥నహోహస్యధస్స్యాజ్ఝలిపదాన్తేచ- ఉపానత్- ఉపానద్-ఉపానహౌ - ఉపానహః - ఉపానద్భ్యామ్ - ఉపానత్సు - ఉత్పూర్వాత్ష్ణిహేస్తావిత్యస్యాఋత్విగాదినాక్విన్ నిపాతనాత్తలోపషత్వే - క్విన్నన్తత్వాత్కుత్వేనహస్యఘః - జశ్త్వచర్త్వే-ఉష్ణిక్-ఉష్ణిగ్-ఉష్ణిహౌ- ఉష్ణిహః- ఉష్ణిగ్భ్యామ్- ఉష్ణిక్షు- ద్యౌః- దివౌ-దివః- ద్యుషు- గీః-గిరౌ-గిరః- ఏవం-పూః- చతురశ్చతస్రాదేశః- చతస్రః-౨- చతసృణామ్-కిమః కాదేశే టాప్-కా-కే-కాః-సర్వావత్ ❋ యస్సౌ॥౭॥౨॥౧౧౦॥ ఇదమోదస్యయస్స్యాత్సౌ-ఇదమోమః- ఇయమ్- త్యదాద్యత్వే టాప్-దశ్చేతిమః- ఇమే- ఇమాః- ఇమామ్- ఇమే-ఇమాః-అనయా- హలిలోపః- ఆభ్యామ్- ౩- ఆభిః- అస్యై- అస్యాః-అనయోః౨॥ ఆసామ్-అస్యామ్-ఆసు- అన్వాదేశేతు- ఏనామ్- ఏనే- ఏనాః- ఏనయా- ఏనయోః ౨॥ ఋత్విగాదినాస్యజేః క్విన్ - అమాగమశ్చనిపాతితః - స్రక్ - స్రగ్- స్రజౌ- స్రజః- స్రగ్భ్యామ్- స్రక్షు- త్యదాద్యత్వే టాప్- స్యా-త్యే- త్యాః- ఏవన్తద్ యద్ ఏతద్- వాక్-వాగ్-వాచౌ-వాచః-వాగ్భ్యామ్- వాక్షు- అప్శబ్దోనిత్యంబహువచనాన్తః- అప్తృన్నితిదీర్ఘః- ఆపః- అపః ❋ అపోభి॥౭॥౪॥౪౮॥ అపస్తకారస్స్యాద్భాదౌప్రత్యయేపరే-అద్భిః-అద్భ్యః- ౨- అపామ్- అప్సు-దిక్ - దిగ్-దిశౌ- దిశః- దిగ్భ్యామ్-దిక్షు-త్యదాదిష్వితిదృశేః క్విన్విధానాదన్యత్రాపికుత్వమ్-దృక్- దృగ్- దృశౌ- దృశః- త్విట్- త్విడ్-త్విషౌ- త్విషః త్విడ్భ్యామ్- త్విట్సు- త్విట్త్సు- సహజుషతఇతిసజూః- సజుషౌ- సజుషః-సజూర్భ్యామ్ - సజూష్షు- సజూఃషు- షత్వస్యాసిద్ధత్వాదుత్వమ్ - ఆశీః - ఆశిషౌ-ఆశిషః- ఆశీర్భ్యామ్ - అసౌ - త్యదాద్యత్వంటాప్ - ఔఙశ్శీ - ఉత్వమత్వే- అమూ - అమూః అమూమ్ - అమూ - అమూః - అముయా - అమూభ్యామ్ - అమూభిః- అముష్యై -

అమూభ్యామ్ - అమూభ్యః - అముష్యాః -౨- అముయోః -౨- అమూషామ్-అమూషు

※ ఇతిహలన్తాః స్త్రీలిఙ్గాః ※

స్వమోర్లుక్ - దత్వమ్ - స్వనడుత్- స్వనడుద్- స్వనడుహీ -౨- చతురనడుహోరిత్యామ్ - స్వనడ్వాంహి- పునస్తద్వత్ - శేషమ్పుంవత్ - దివఉత్ - విమలద్యు అహః - అన్తర్వర్తినీంవిభక్తిమాశ్రిత్య పూర్వపదస్యోత్తరఖణ్డస్యాపిపదసంజ్ఞాయాం ప్రాప్తాయామ్ - ఉత్తరపదత్వేచాపదాదివిధౌ ప్రతిషేధ ఇతి ప్రత్యయలక్షణన్న - విమలదివీ - విమలదివి - అపదాదివిధౌకిమ్ - దధిసేచౌ - ఇహషత్వనిషేధేకర్తవ్యేపదత్వమస్త్యేవ - చకారస్యకుత్వేతున- వాః-వారీ-అఝలన్తత్వాన్ననుమ్- వారి- చత్వారి- నలుమతేతికాదేశోన-కిమ్- కే- కాని- ఇదమ్- ఇమే- ఇమాని ※ అన్వాదేశేనపుంసకేఏనద్వక్తవ్యః ※ ఏనత్-ఏనే-ఏనాని-ఏనేన- ఏనయోః-౨॥ బ్రహ్మ ※ సమ్బుద్ధౌనపుంసకానాన్నలోపోవావాచ్యః ※ హేబ్రహ్మన్ - హేబ్రహ్మ - హేబ్రహ్మణీ- హేబ్రహ్మాణి- రోఽసుపి-అహర్భాతి - విభాషాఙిశ్యోః - అహ్నీ-అహనీ-అహాని ※ అహన్॥ ౮॥౨॥౬౮॥ అహన్నిత్యస్యరుస్స్యాత్పదాన్తే- అహోభ్యామ్ - అహోభిః - ఇహఅహః - అహోభ్యామిత్యాదౌ - రత్వరుత్వయోరసిద్ధత్వాన్నలోపేప్రాప్తే - అహన్నిత్యావర్త్యఏకేననలోపాభావన్నిపాత్యద్వితీయేనరుర్విధేయః- తదన్తస్యాపిరత్వరుత్వేదీర్ఘాణ్యహానియస్మిన్ దీర్ఘాహానిదాఘః-ఇహహల్ఙ్యాదిలోపేప్రత్యయలక్షణేనాసుపీతినిషేధాద్రత్వాభావేరుః తస్యాసిద్ధత్వాన్నాన్తలక్షణఉపధాదీర్ఘః - సమ్బుద్ధౌతుహేదీర్ఘాహోనిదాఘ-దీర్ఘాహ్ణౌ-దీర్ఘాహ్ణః- దీర్ఘాహ్నా- దీర్ఘాహోభ్యామ్- దణ్డి - దణ్డినీ - దణ్డీని - స్రగ్వి - స్రగ్విణీ-స్రగ్వీణి- వాగ్మి- వాగ్మినీ- వాగ్మీని- బహువృత్రహ - బహువృత్రఘ్నీ - బహువృత్రహాణి - బహుపూషాణి - బహ్వర్యమాణి- అసృజశ్శపదాన్తేకుత్వం స్పృజేఃక్విన్విధానాత్ - విశ్వసృడాదౌన- సృజిదృశోరితిసూత్రేరజ్జుసృడ్భ్యామితిభాష్యప్రయోగాత్- యద్వా- వ్రశ్చాదిసూత్రే సృజియజ్యోఃషపదాన్తేషత్వంకుత్వాపవాదః- స్రగృత్విక్శబ్దయోస్తునిపాతనా దేవకుత్వమ్ - అసృక్శబ్దస్తుఅస్యతేరాణాదికేఋజిప్రత్యయేబోధ్యః-అసృక్ అసృగ్ - అసృజీ - అసృఞ్జి-పద్దన్నితివాఅసన్ - అసాని-అసృజా- అస్నా- అసృగ్భ్యామ్ - అసభ్యామిత్యాది - ఊర్క్- ఊర్గ్- ఊన్ర్జి-నరజానాంసంయోగః ※ బహూర్జినుమ్ప్రతిషేధః ※ అన్త్యాత్పూర్వోవానుమ్ ※ బహూర్జి- బహూన్ర్జివా - కులాని- త్యత్- త్యద్- త్యే-త్యాని- తత్- తద్- తే- తాని- యత్-యద్- యే- యాని-ఏతత్ - ఏతద్- ఏతే-ఏతాని-అన్వాదేశేతుఏనత్ బేభిద్యతేఃక్విప్- బేభిత్-బేభిద్ - బేభిదీ - శావల్లోపస్యస్థానివత్త్వాదఝలన్తత్వాన్ననుమ్ - అజన్తలక్షణస్తునుమ్నస్యావిధౌస్థానివత్త్వాభావాత్ - బేభిదిబ్రాహ్మణకులాని - చేచ్ఛిది॥ గవాక్శబ్దస్యరూపాణిక్లీబేఽర్చాగతిభేదతః । అసన్ధ్యవఙ్పూర్వరూపైర్నవాధికశతమ్మతమ్॥ ౧॥ స్వమ్సుప్సునవషట్ భాదౌషట్కే-స్యుస్త్రీణిజశ్శసోః । చత్వారిశేషేదశకేరూపాణీతివిభావయ॥ ౨॥ తథాహి- గామఞ్చతీతివిగ్రహే-ఋత్విగాదినాక్విన్- గతౌనలోపః- అవఙ్స్ఫోటాయనస్యేత్యవఙ్-గవాక్- గవాగ్- సర్వత్రవిభాషేతిప్రకృతిభావే-గోఅక్- గోఅగ్-పూర్వరూపే- గోక్- గోగ్- పూజాయాన్నస్యకుత్వేనఙః- గవాఙ్-గోఅఙ్- గోఙ్- అమ్యపి- ఏతాన్యేవనవ- ఔజశ్శి- భత్వాదచఇత్యలోపః- గోచీ- పూజాయాన్తు- గవాఞ్చీ- గోఅఞ్చీ- గోఞ్చీ-

జశ్శసోః - శిః శేః - సర్వనామస్థానత్వాన్నుమ్ - గవాఞ్చి - గోఅఞ్చి - గోఽఞ్చి -
గతిపూజనయోస్త్రీణ్యేవ-గోచా- గవాఞ్చా- గోఅఞ్చా-గోఞ్చా- గవాగ్భ్యామ్ -గోఅ
గ్భ్యామ్- గోగ్భ్యామ్ - గవాఙ్భ్యామ్-గోఅఙ్భ్యామ్ - గోఙ్భ్యామ్- ఇత్యాది- సుపితు
ఙాన్తానాంపక్షే- ఙ్ణోఃకుక్టుక్శరీతికుక్- గవాఙ్క్షు - గోఅఙ్క్షు - గోఙ్క్షు - గవాఙ్షు-
గోఅఙ్షు- గోఙ్షు- గవాక్షు- గోఅక్షు- గోక్షు- నచేహచయోర్ద్వితీయాఇతిపక్షే-క
కారస్యఖకారేణషణ్ణామాధిక్యంశఙ్క్యమ్చర్త్వస్యాసిద్ధత్వాత్-కుక్పక్షేతు- తస్యాసిద్ధ
త్వాజ్జశ్త్వాభావః - పక్షేచయోర్ద్వితీయాదేశాత్త్రీణిరూపాణివర్ధన్తఏవ॥ ఙోర్హ్రస్వమేషాం
ద్విర్వచనానునాసిక వికల్పనాత్। రూపాణ్యశ్వత్థభూతాని (౫-౨-౮) భవన్తీతిమనీషిభిః॥
౧॥ తిర్యక్- తిరశ్చీ- తిర్యఞ్చి-పూజాయాన్తు- తిర్యక్ - తిర్యఞ్చీ- తిర్యఞ్చి- యకృత్- య
కృతీ- యకృన్తి- పద్దన్నితివా యకన్-యకాని- యక్నా- యకృతా- శకృత్ - శకృతీ- శ
కృన్తి- శకాని- శక్నా- శకృతా- దదత్- దదతీ ❊ వానపుంసకస్య ॥౭॥ ౧ ॥౭౯॥ అ
భ్యస్తాత్పరోయః శతాతదన్తక్లీబస్యనుమ్వాస్యాత్సర్వనామస్థానే- దదన్తి- దదతి- తుద
త్ ❊ ఆచ్ఛీనద్యోర్నుమ్॥ ౭॥ ౧॥ ౮౦॥ అవర్ణాన్తాదఙ్గాత్పరోయశ్శతురవయవస్తదన్తస్యా
ఙ్గస్యనుమ్వాస్యాచ్ఛీనద్యోఃపరతః- తుదన్తీ- తుదతీ-తుదన్తి- భాత్ - భాన్తీ-భాతీ- భాన్తి
పచత్ ❊ శప్శ్యనోర్నిత్యమ్ ॥ ౭॥ ౧॥ ౮౧॥ శప్శ్యనోరాత్పరోయశ్శతురవయవస్తద
న్తస్యనుమ్- స్యాచ్ఛీనద్యోఃపరతః - పచన్తీ-పచన్తి- దీవ్యత్-దీవ్యన్తీ- దీవ్యన్తి- స్వప్-
స్వప్- స్వపీ-నిత్యాత్పరాదపినుమఃప్రాక్ అప్తృన్నితిదీర్ఘఃప్రతిపదోక్తత్వాత్- స్వామ్పి-
నిరవకాశత్వస్ప్రతిపదోక్తత్వమితిపక్షేతుప్రకృతేతద్విరహాన్నమేవ- స్వమ్పి - స్వపా -
అపోభి- స్వద్భ్యామ్- స్వద్భిః- అత్రిత్యాదినాధనేరుస్రుత్వమ్-ధనుః- ధనుషీ- సాన్తేతిదీ
ర్ఘః- నుమ్విసర్జనీయేతిషత్వమ్- ధనూంషి- ధనుషా- ధనుర్భ్యామ్- ఏవఞ్చక్షుర్హవిరాద
యః- పిపతిషతేఃక్విప్ర్వోరితిదీర్ఘః- పిపఠీః- పిపఠిషీ- అల్లోపస్యస్థానివత్త్వాజ్ఝలన్తలక్ష
ణోనుమ్న- స్వవిధౌస్థానివత్త్వాభావాదజన్తలక్షణోఽపినుమ్న-పిపఠిషి-పిపఠీర్భ్యామిత్యా
ది- పయః-పయసీ- పయాంసి- పయసా-పయోభ్యామిత్యాది- సుపుమ్- సుపుంసీ- సుపు
మాంసి - అదఃవిభక్తికార్యమ్ - ఉత్వమత్వే - అమూ - అమూని - శేషంపుమ్వత్

❊ఇతిహలన్తానపుంసకలిఙ్గాః❊

స్వరాదినిపాతమవ్యయమ్॥ ౧॥౧॥
౩౭॥ స్వరాదయోనిపాతాశ్చావ్యయసంజ్ఞాస్స్యుః - స్వర్ - అన్తర్ - ప్రాతర్- పున
ర్- సనుతర్- ఉచ్చైస్- నీచైస్- శనైస్- ఋధక్ - ఋతే - యుగపత్- ఆరాత్- పృ
థక్- హ్యస్- శ్వస్- దివా- రాత్రౌ- సాయమ్-చిరమ్- మనాక్- ఈషత్- జోషమ్- తూ
ష్ణీమ్-బహిస్-అవస్ -సమయా- నికషా-స్వయమ్- వృథా-నక్తమ్ - నఞ్-హేతౌ- ఇద్ధా-
అద్ధా-సామి వత్- బ్రాహ్మణవత్- క్షత్రియవత్ - సనా- ఉపధా- సనత్ - సనాత్- తి
రస్- అన్తరా- అన్తరేణ- జ్యోక్- కమ్- శమ్-సహసా- వినా- నానా- స్వస్తి-స్వధా-అ
లమ్-వషట్- శ్రౌషట్- వౌషట్- అన్యత్- అస్తి- ఉపాంశు-క్షమా-విహాయసా- దోషా
మృషా -మిథ్యా- ముధా- పురా- మిథో- మిథస్ - ప్రాయస్ - ముహుస్ - ప్రవాహు
కమ్- ప్రవాహికా- ఆర్యహలమ్- అభీక్ష్ణమ్- సాకమ్- సార్ధమ్- నమస్- హిరుక్- ధిక్- అ
థ- అమ్- ఆమ్- ప్రతామ్- ప్రశాన్- ప్రతాన్-మా-మాఙ్- ఆకృతిగణోయమ్- చ - వా,

హా-అహా- ఏవ-ఏవమ్-నూనమ్- శశ్వత్-యుగపత్- భూయస్- కూపత్- కువిత్ - సూ
పత్- నేత్- చేత్- చణ్ - కచ్చిత్ - యత్ర- తత్ర- నహ- హన్త-మాకిమ్- మాకమ్- న
కిమ్- నకిమ్- ఆకిమ్- మాఙ్- నఞ్- యావత్- తావత్-త్వై- ద్వై- రై- శ్రౌషట్-వౌ
షట్- స్వాహా- స్వధా- వషట్- ఓమ్ - తథాహి- ఖలు- కిల- అథ- సుష్ఠు- స్మ- ఆద
హ- ఉపసర్గస్వరవిభక్తిప్రతిరూపకాశ్చ- అవదత్తమ్-అహంయుః- అస్తి-క్షీరా-అ-ఆ-ఇ-
ఈ- ఉ- ఊ- ఏ- ఐ- ఓ- ఔ- పశు- శుకమ్- యథా- కథాచ - ప్యాట్- పాట్- అఙ్గ
హై- హే- భోః- అయే- ద్య- విషు ఏకపదే - యుత- ఆతః-చాదిరప్యాకృతిగణః ❋ త
ద్ధితశ్చాసర్వవిభక్తిః॥ ౧॥ ౧॥ ౩౮॥ యస్మాత్సర్వా విభక్తిర్నోత్పద్యతే స తద్ధితాన్తోఽవ్య
యం స్యాత్- పరిగణనం కర్తవ్యమ్- తసిలాదయః ప్రాక్పాశపః - శస్ప్రభృతయః ప్రాక్
సమాసాన్తేభ్యః- అమ్- ఆమ్- కృత్వోఽర్థాః- తసివతీ- నానాఞావితి- తేనేహ న- పచతిక
ల్పమ్- పచతిరూపమ్ ❋ కృన్మేజన్తః॥ ౧॥౧॥౩౯॥ కృద్యో మాన్త ఏజన్తశ్చ తదన్తమవ్యయం
స్యాత్- స్మారంస్మారమ్-జీవసే-పిబధ్యై ❋ క్త్వాతోసున్కసునః॥ ౧॥ ౧॥ ౪౦॥ ఏత
దన్తమవ్యయం స్యాత్- కృత్వా- ఉదేతోః- విసృపః ❋ అవ్యయీభావశ్చ॥ ౧॥ ౧॥ ౪౧॥
అధిహరి ❋ అవ్యయాదాప్సుపః॥ ౨ ॥ ౪ ॥ ౮౨ ॥ అవ్యయాద్విహితస్యాపస్సుపశ్చ లుక్
స్యాత్ - తత్రశాలాయామ్- అథ- విహితవిశేషణాన్నేహ- అత్యుచ్చైస్సౌ- అవ్యయసంజ్ఞా
యాం యద్యపి తదన్తవిధిరస్తి-తథాపి న గౌణే-ఆప్గ్రహణం వ్యర్థమలిఙ్గత్వాత్॥ సదృశం త్రి
షు లిఙ్గేషు సర్వాసు చ విభక్తిషు। వచనేషు చ సర్వేషు యన్న వ్యేతి తదవ్యయమితి శ్రుతేః॥ లిఙ్గకా
రకసంఖ్యాభావపరా॥ వష్టి భాగురిరల్లోపమవాప్యోరుపసర్గయోః । ఆపం చైవ హలన్తా
నాం యథా వాచా నిశా దిశా ॥ ౧ ॥ వగాహః - అవగాహః - పిధానమ్ - అపిధానమ్

——❋ఇత్యవ్యయాని❋—— స్త్రియామ్॥ ౪॥ ౧॥ ౩॥ అధికారోఽయం సమ
ర్థానామితి యావత్ ❋ అజాద్యతష్టాప్॥ ౪॥ ౧॥ ౪॥ అజాదీనామకారాన్తస్య చ - వా
చ్యం యత్స్త్రీత్వం తత్ర ద్యోత్యే టాప్ స్యాత్- అజాద్యుక్తిర్జీషో జీపశ్చ బాధనాయ - అజా అ
తః- ఖట్వా- అజాదిభిః స్త్రీత్వస్య విశేషణాన్నేహ- పఞ్చాజీ - అత్ర హి సమాసార్థః సమా
హారనిష్ఠం స్త్రీత్వమ్- అజా-ఏడకా-అశ్వా-చటకా-మూషికా-ఏషు జాతిలక్షణో జీష్ ప్రా
ప్తః-బాలా- వత్సా- హోడా- మన్దా- బిలాతా- ఏషు వయసి ప్రథమ ఇతి జీప్ ప్రాప్తః ❋ సం
భస్త్రాజినశణపిణ్డేభ్యః ఫలాత్ ❋ సమ్ఫలా - భస్త్రఫలా- జ్యాపాదితి ప్రాప్తః ❋ సదచ్
కాణ్డప్రాన్తశతైకేభ్యః పుష్పాత్ ❋ సత్పుష్పా - ప్రాక్పుష్పా- ప్రత్యక్పుష్పా ❋ శూ
ద్రాచామహత్పూర్వా జాతిః ❋ పుంయోగే తు శూద్రీ- అమహత్పూర్వా కిమ్- మహాశూద్రీ-
మిశ్రా-ఉష్ణిహా- దేవవిశా- జ్యేష్ఠా- కనిష్ఠా-మధ్యమేతి పుంయోగేఽపి- కోకిలా జాతా
వపి ❋ మూలాన్నఞః ❋ అమూలా- ఋన్నేభ్యో జీప్- కర్త్రీ- దణ్డినీ ❋ ఉగితశ్చ॥ ౪॥
౧॥ ౬॥ ఉగిదన్తాత్ప్రాతిపదికాత్ స్త్రియాం జీప్ స్యాత్ - భవన్తీ- పచన్తీ- శప్శ్యనోరితి
నుమ్-ఉగిదచామితి సూత్రేఽచ్గ్రహణేన ధాతోశ్చేదుగిత్కార్యం తర్హ్యఞ్చతేరేవేతి నియమ్య
తే- తేనేహ న-ఉఖాస్రత్ - క్విప్- అనిదితామితి నలోపః-పర్ణధ్వత్ - అఞ్చతేస్తు స్యాదేవ-
ప్రాచీ- ప్రతీచీ ❋ వనోరచ ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౭॥ వన్నన్తాత్తదన్తాచ్చ ప్రాతిపదికా
త్ స్త్రియాం జీప్ స్యాత్ - రశ్చాన్తాదేశః - వన్నితి జ్వనిప్ క్వనిప్ వనిపాం సామాన్యగ్రహ

ణామ్- ప్రత్యయగ్రహణేయస్మాత్సవిహితస్తదాదేస్తదన్తస్యగ్రహణమ్- తేనప్రాతిపదికవిశేష
ణాత్తదన్తాన్తమపిలభ్యతే- సుత్వానమతిక్రాన్తాఅతిసుత్వరీ- అతిధీవరీ-శర్వరీ * వనోరచ
శ ఇతివక్తవ్యమ్ * హశన్తాద్ధాతోర్విహితో యోవన్ తదన్తాచ్చప్రాతిపదికాత్ జీప్ రశ్చాన్తే
త్యర్థః- ఓణృ అపనయనే- వనిప్ విడ్వనోరిత్యాత్వమ్ - అవావా బ్రాహ్మణీ - రాజయుధ్వా
* బహువ్రీహౌవా * బహుధీవరీ - బహుధీవా-పక్షే డాబ్వక్ష్యతే * పాదోఽన్యతర
స్యామ్ ॥౪॥౧॥౮॥ పాచ్ఛబ్దః కృతసమాసాన్తస్తదన్తాత్ప్రాతిపదికాత్ జీప్వా స్యాత్- ద్వి
పదీ-ద్విపాద్ * టాబృచి॥౪॥౧॥౯॥ ఋచివాచ్యాయాం పాదన్తాట్టాప్ స్యాత్- ద్విపదా
ఋక్- ఏకపదా- నషట్స్వస్రాదిభ్యః- పఞ్చ- చతస్రః- షణ్ణ్యేత్యత్ర నలోపే కృతేఽపిస్థా
న్తాపడితిషట్సంజ్ఞాం ప్రతినలోపస్సుప్స్వరేతి నలోపస్యాసిద్ధత్వాన్నషట్స్వస్రాదిభ్యఇ
తినటాప్ * మనః॥౪॥౧॥౧౧॥ మన్నన్తాన్నజీప్-సీమా-సీమానౌ * అనోబహువ్రీ
హేః॥౪॥౧॥౧౨॥ అన్నన్తాద్బహువ్రీహేర్నజీప్ - బహుయజ్వా - బహుయజ్వానౌ
* డాబుభాభ్యామన్యతరస్యామ్॥౪॥౧॥౧౩॥ సూత్రద్వయోపాత్తాభ్యాం డాబ్వా
స్యాత్ - సీమా- సీమే- సీమానౌ- దామా- దామానౌ- దామే - నపుంసిదామేత్యాదౌ
బహుయజ్వా - బహుయజ్వానౌ- బహుయజ్వే * అనఉపధాలోపినోఽన్యతరస్యామ్॥
౪॥౧॥౨౮॥ అన్నన్తాద్బహువ్రీహేరుపధాలోపినోవా జీప్స్యాత్ - పక్షే డాప్ జప్ నిషే
ధౌ - బహురాజ్ఞీ - బహురాజ్ఞ్యౌ - బహురాజే - బహురాజానౌ * ప్రత్యయస్థా
త్కాత్పూర్వస్యాత ఇదాప్యసుపః॥౭॥౩॥౪౪॥ ప్రత్యయస్థాత్కకారాత్పూర్వస్యాకారస్యే
కారస్స్యాదాపిపరేసచాప్ సుపఃపరోనచేత్- సర్వికా - కారికా- అతఃకిమ్- నౌకా -
ప్రత్యయస్థాత్కిమ్- శక్నోతీతిశకా- అసుపఃకిమ్- బహుపరివ్రాజకానగరీ - కాత్కిమ్-
నన్దనా- పూర్వస్యకిమ్- పరస్యమాభూత్- కటుకా- తపరఃకిమ్- రాకా- ఆపికిమ్- కార
కః * మామకనరకయోరుపసంఖ్యానమ్ * మామికా- నరాన్కాయతీతినరికా * త్యక్
త్యపోశ్చ * దాక్షిణాత్యికా- ఇహత్యికా * నయాసయోః ॥౭॥౩॥౪౫॥ యత్తదోరస్య
న్నస్యాత్- యకా- సకా -యకామ్-తకామ్ * త్యకనశ్చనిషేధః * ఉపత్యకా - అధిత్య
కా * ఆశిషివునశ్చన * జీవకా- భవకా * ఉత్తరపదలోపేన * దేవదత్తికా - దేవ
కా * క్షిపకాదీనాఞ్చన * క్షిపకా-ధ్రువకా- కన్యకా- చటకా * తారకాజ్యోతిషి * అ
న్యత్రతారికా * వర్ణకాతాన్తవే * అన్యత్రవర్ణికా * వర్తకాశకునౌప్రాచామ్ * ఉదీ
చాన్తువర్తికా * అష్టకాపితృదైవత్యే * అష్టికాఽన్యా * సూతకాపుత్రికాబృన్దారికాణాం
వేతివక్తవ్యమ్ * ఇహవాఅ ఇతిచ్ఛేదః- కాత్పూర్వస్యవాఅకారాదేశ ఇత్యర్థః- తేనపుత్రి
శబ్దేజీనఇవర్ణస్యపక్షేఽకారః - అన్యత్రేత్వబాధనార్థమకారస్యైవపక్షేఽకారః - సూతి
కా- సూతకేత్యాది * ఉదీచామాతఃస్థానేయకపూర్వాయాః ॥౭॥౩॥౪౬॥ యకపూ
ర్వస్యస్త్రీప్రత్యయాకారస్యస్థానేయోఽకారస్తస్యకాత్పూర్వస్యేద్వాస్యాదాపిపరే- కే
ణ ఇతిహ్రస్వః- ఆర్యకా- ఆర్యికా-చటకకా- చటకికా-ఆతఃకిమ్ - సాఙ్కాశ్యే భవా సా
ఙ్కాశ్యికా- యకేతికిమ్- అశ్వికా- స్త్రీప్రత్యయేతికిమ్-శుభంయాతీతిశుభంయాః- అజ్ఞా
తాశుభంయాః- శుభంయికా * ధాత్వన్తయకోస్తునిత్యమ్ * సునాయికా- సుపాకికా
* భస్త్రైషాజాజ్ఞాద్వాస్వానఞ్పూర్వాణామపి॥౭॥౩॥౪౭॥ స్వేత్యాత్మీయసంజ్ఞాపరామర్శః

ఏషామత ఇద్వా స్యాత్ - తదన్తవిధినైవ సిద్ధే నఞ్పూర్వాణామపీతి స్పష్టార్థమ్ - భస్త్రాగ్రహణముపసర్జనార్థమ్ - అన్యస్య తూత్తరసూత్రేణ సిద్ధమ్ - ఏషాద్వా ఏతయోస్తు సపూర్వయోర్నేత్వమ్- ఆన్తర్వర్తినీం విభక్తిమాశ్రిత్య అసుప ఇతి నిషేధాత్ - అనేషకా - పరమైషకా - అద్వకే పరమద్వకే- స్వశబ్దగ్రహణం సంజ్ఞోపసర్జనార్థమ్ - ఇహ హి - అత స్థానే ఇత్యనువృత్తమపి స్వశబ్దస్యాతోఽపి విశేషణమ్ - న తు ద్వ్యేషయోరసమ్భవాత్ - నాప్యన్యేషామవ్యభిచారాత్ - స్వశబ్దస్యోపసర్జనమాత్మీయవాచీ - అకబర్థః - అర్థాన్తరే తు న స్త్రీ - సంజ్ఞోపసర్జనీభూతాస్తు కప్రత్యయాన్తత్వాద్భవత్యుదాహరణమ్ - ఏవఞ్చాత్మీయాయామ్ - స్వికా - పరమస్వకేతి నిత్యమేవేత్త్వమ్- నిర్భస్త్రకా- నిర్భస్త్రికా- ఏషకా - ఏషికా- కృతషత్వనిర్దేశాన్నేహ వికల్పః- ఏతికే- ఏతికాః- అజకా- అజికా- జ్ఞకా- జ్ఞికా- ద్వికే- ద్వకే- నిఃస్వికా- నిఃస్వకా ❁ అభాషితపుంస్కాచ్చ ॥౭॥౩॥౪౮॥ ఏతస్మాద్విహితస్యాతః స్థానే అత ఇద్వా స్యాత్- గఙ్గకా- గఙ్గికా- బహువ్రీహేర్భాషితపుంస్కత్వాత్తతో విహితస్య నిత్యమ్- అజ్ఞాతా ఖట్వా- అఖట్వికా- నైషికేకపి తు వికల్ప ఏవ ❁ ఆదాచార్యాణామ్ ॥౭॥౩॥౪౯॥ పూర్వసూత్రవిషయే ఆద్వా స్యాత్- గఙ్గాకా- ఉక్తపుంస్కాత్తు- శుభ్రికా ❁ అనుపసర్జనాత్ ॥౪॥౧॥౧౪॥ అధికారోఽయమ్- యూనస్తిరిత్యభివ్యాప్య- అయమేవ స్త్రీప్రత్యయేషు తదన్తవిధిం జ్ఞాపయతి ❁ టిడ్ఢాణఞ్ద్వయసజ్దఘ్నఞ్మాత్రచ్తయప్ఠక్ఠఞ్కఞ్క్వరపః ॥౪॥౧॥౧౫॥ అనుపసర్జనం యట్టిదాది తదన్తం యదదన్తం ప్రాతిపదికం తతః స్త్రియాం ఙీప్ స్యాత్ - కురుచరీ - ఉపసర్జనత్వాన్నేహ - బహుకురుచరా - నదట్ నదీ- వక్ష్యమాణౌత్ర టిత్త్వాదుగిత్త్వాచ్చ ఙీప్ ప్రాప్తః యాసుటో ఙిత్త్వేన లాశ్రయమనుబన్ధకార్యం నాదేశానామితి జ్ఞాపనాన్న భవతి - శ్నశ్శానచశ్శిత్త్వేన క్వచిదనుబన్ధకార్యేష్వనల్విధావితి నిషేధజ్ఞాపనాద్వా - సౌపర్ణేయీ - ఐన్ద్రీ - ఔత్సీ - ఊరుద్వయసీ - ఊరుదఘ్నీ - ఊరుమాత్రీ - పఞ్చతయీ- ఆక్షికీ- లావణికీ- యాదృశీ- ఇత్వరీ- తాచ్ఛీలికే ణేఽపి - చౌరీ ❁ నఞ్స్నఞీకక్ఖ్యుంస్తరుణతలునానాముపసంఖ్యానమ్ ❁ స్త్రైణీ- పౌంస్నీ- శాక్తీకీ - ఆఢ్యఙ్కరణీ- తరుణీ - తలునీ ❁ యఞశ్చ ॥౪॥౧॥౧౬॥ యఞన్తాత్ స్త్రియాం ఙీప్ స్యాత్- అకారలోపే కృతే ❁ హలస్తద్ధితస్య ॥౬॥౪॥౧౫౦॥ హల ఉత్తరస్య ఉపధాభూతస్య తద్ధితయకారస్య లోపః స్యాదీతి పరే- గార్గీ - అనపత్యాధికారస్థాన్న ఙీప్ - ద్వీపే భవా ద్వైప్యా - అధికారగ్రహణాన్నేహ - దేవస్యాపత్యం దైవ్యా - దేవాద్యఞఞావితి హి యఞ్ ప్రాగ్దీవ్యతీయో నత్వపత్యాధికారపఠితః ❁ ప్రాచాం ష్ఫ తద్ధితః ॥౪॥౧॥౧౭॥ యఞన్తాత్ ష్ఫో వా స్యాత్ స్త్రియాం స చ తద్ధితః ❁ షః ప్రత్యయస్య ॥౧॥౩॥౬॥ ప్రత్యయస్యాదిః ష ఇత్స్యాత్ ❁ ఆయనేయీనీయియః ఫఢఖఛఘాం ప్రత్యయాదీనామ్ ॥౭॥౧॥౨॥ ప్రత్యయాదిభూతానాం ఫాదీనాం క్రమాదాయన్నాదయ ఆదేశాః స్యుః తద్ధితాన్తత్వాత్ప్రాతిపదికత్వమ్ - షిత్త్వసామర్థ్యాత్ ష్ఫేణోక్తేఽపి స్త్రీత్వే షిద్గౌరేతి వక్ష్యమాణో ఙీష్ - గార్గ్యాయణీ ❁ సర్వత్ర లోహితాదికతన్తేభ్యః ॥౪॥౧॥౧౮॥ లోహితాదిభ్యః కతశబ్దాన్తేభ్యో యఞన్తేభ్యో నిత్యం ష్ఫః స్యాత్ - లౌహిత్యాయనీ - కాత్యాయనీ ❁ కౌరవ్యమాణ్డూకాభ్యాం చ ॥౪॥౧॥౧౯॥ ఆభ్యాం ష్ఫః స్యాత్- క్రమేణ టాప్ఙీషోరపవాదః । కుర్వాదిభ్యో ణ్యః - కౌరవ్యాయణీ -

ఫక్ చ మణ్డూకాదిత్యణ్ - మాణ్డూకాయనీ ✻ ఆసురేరుపసంఖ్యానమ్ ✻ ఆసురాయణీ
✻ వయసి ప్రథమే ॥౪॥౧॥౨౦॥ ప్రథమవయోవాచినోఽదన్తాత్ స్త్రియాం ఙీప్ స్యాత్ -
కుమారీ ✻ వయస్యచరమ ఇతి వాచ్యమ్ ✻ వధూటీ - చిరణ్టీ - వధూటచిరణ్టశబ్దౌ యౌవన
వాచినౌ - అతః కిమ్ - శిశుః - కన్యాయా న - కన్యాయాః కనీన చేతి నిర్దేశాత్ ✻ ద్విగోః ॥
౪॥౧॥౨౧॥ అదన్తాత్ ద్విగోర్ఙీప్ స్యాత్ - త్రిలోకీ - అజాదిత్వాత్ త్రిఫలా - త్ర్యనీకా - సే
నా ✻ అపరిమాణబిస్తాచితకమ్బల్యేభ్యో న తద్ధితలుకి ॥౪॥౧॥౨౨॥ అపరిమాణాన్తాద్బిస్తాద్య
న్తాచ్చ ద్విగోర్ఙీప్ న స్యాత్ తద్ధితలుకి సతి - పఞ్చభిరశ్వైః క్రీతా పఞ్చాశ్వా - ఆర్హీయష్ఠక్
అధ్యర్ధేతి లుక్ - ద్వౌ బిస్తౌ పచతి ద్విబిస్తా - ద్వ్యాచితా - ద్వికమ్బల్యా - పరిమాణాత్తు
ద్వ్యాఢకీ - తద్ధితలుకి కిమ్ సమాహారే పఞ్చాశ్వీ ✻ కాణ్డాన్తాత్ క్షేత్రే ॥౪॥౧॥౨౩॥ క్షే
త్రే యః కాణ్డాన్తో ద్విగుస్తతో న ఙీప్ తద్ధితలుకి - ద్వే కాణ్డే ప్రమాణమస్యాః ద్వికాణ్డా క్షే
త్రభక్తిః - ప్రమాణే ద్వయసజితి విహితస్య మాత్రచః ప్రమాణే లో ద్విగోర్నిత్యమితి లుక్ -
క్షేత్రే కిమ్ - ద్వికాణ్డీ రజ్జుః ✻ పురుషాత్ప్రమాణేఽన్యతరస్యామ్ ॥౪॥౧॥౨౪॥
ప్రమాణే యః పురుషస్తదన్తాద్ద్విగోర్ఙీబ్వా స్యాత్తద్ధితలుకి - ద్వౌ పురుషౌ ప్రమాణమస్యా
స్సా ద్విపురుషీ ద్విపురుషా వా పరిఖా ✻ ఊధసోఽనఙ్ ॥౫॥౪॥౧౩౧॥ ఊధోన్తస్య బ
హువ్రీహేరనఙాదేశస్స్యాత్ స్త్రియామ్ - ఇత్యనఙ్ కృతే - డాప్ ఙీప్ నిషేధేషు
ప్రాప్తేషు ✻ బహువ్రీహేరూధసో ఙీష్ ॥౪॥౧॥౨౫॥ ఊధోన్తాద్బహువ్రీహేర్ఙీష్ స్యా
త్ స్త్రియామ్ - కుణ్డోధ్నీ - స్త్రియాం కిమ్ - కుణ్డోధో ధైనుకమ్ - ఇహానఙపి న తద్వి
ధౌ స్త్రియామిత్యుపసంఖ్యానాత్ ✻ సంఖ్యావ్యయాదేర్ఙీప్ ॥౪॥౧॥౨౬॥ ఙీషోఽపవా
దః - ద్వ్యూధ్నీ - అత్యూధ్నీ - బహువ్రీహేరిత్యేవ ఊధోఽతిక్రాన్తా అత్యూధాః ✻ దామ
హాయనాన్తాచ్చ ॥౪॥౧॥౨౭॥ సంఖ్యాదేర్బహువ్రీహేర్దామాన్తాద్ధాయనాన్తాచ్చ ఙీప్
స్యాత్ - దామాన్తే డాప్ ప్రతిషేధయోః ప్రాప్తయోః - హాయనాన్తే టాపి ప్రాప్తే
వచనమ్ - ద్విదామ్నీ - అవ్యయగ్రహణానువృత్తేరుద్దామా బడబేత్యత్ర డాబ్నిషేధా
వపి పక్షే స్తః - ద్విహాయనీ బాలా ✻ త్రిచతుర్భ్యాం హాయనస్య ణత్వం వాచ్యమ్ ✻ వయో
వాచకస్యైవ హాయనస్య ఙీప్ ణత్వఞ్చేష్యతే - త్రిహాయణీ - చతుర్హాయణీ - వయసోఽ
న్యత్ర - ద్విహాయనా - త్రిహాయనా - చతుర్హాయనా శాలా ✻ నిత్యం సంజ్ఞాఛన్ద
సోః ॥౪॥౧॥౨౯॥ అన్నన్తాద్బహువ్రీహేరుపధాలోపినో ఙీప్ - సురాజ్ఞీ నా
మ నగరీ - అన్యత్ర పూర్వేణ వికల్ప ఏవ వేదే శతమూర్ధ్నీ ✻ కేవలమామకభాగధేయపా
పాపరసమానార్యకృతసుమఙ్గలభేషజాచ్చ ॥౪॥౧॥౩౦॥ ఏభ్యో నవభ్యో నిత్యం ఙీప్
స్యాత్ సంజ్ఞాఛన్దసోః - అథోత ఇన్ద్ర కేవలీర్విశః - మామకీ తనూః - భాగధేయీ -
పాపీ - అపరీ - సమానీ - ఆర్యకృతీ - సుమఙ్గలీ - భేషజీ - అన్యత్ర కేవలా ఇత్యాది -
మామకగ్రహణన్నియమార్థమ్ - అణన్తాదేవ ఙీప్సిద్ధేః - తేన లోకేఽసంజ్ఞాయామపి -
మామికా ✻ అన్తర్వత్పతివతోర్నుక్ ॥౪॥౧॥౩౨॥ ఏతయోః స్త్రియాం నుక్ స్యాత్ - ఋ
న్నేభ్యో ఙీప్ - గర్భిణ్యాం జీవద్భర్తృకాయాఞ్చ ప్రకృతిభాగౌ నిపాత్యేతే - తత్రాన్తరస్త్య
స్యాం గర్భ ఇతి విగ్రహే అన్తశ్శబ్దస్యాధికరణశక్తిప్రధానతయాఽస్తి సామానాధికరణ్యా
భావాదప్రాప్తో మతుప్ నిపాత్యతే - పతివత్నీత్యత్ర తు వత్వన్నిపాత్యతే - అన్తర్వత్నీ - పతి

వత్నీ - ప్రత్యుదాహరణన్తు అన్తరస్త్వస్యాంశాలాయాంఘటః - పతిమతీ- పృధివీ ❋ పత్యుర్నోయజ్ఞసంయోగే ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౩౩ ॥ పతిశబ్దస్యనకారాదేశస్స్యాద్యజ్ఞేనసమ్బన్ధే - వసిష్ఠస్యపత్నీ - తత్కర్తృకయజ్ఞస్యఫలభోక్త్రీత్యర్థః - దమ్పత్యోస్సహాధికారాత్ ❋ విభాషాసపూర్వస్య ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౩౪ ॥ పతిశబ్దాన్తస్యసపూర్వస్యప్రాతిపదికస్యనోవాస్యాత్ - గృహస్యపతిః - గృహపతిః- గృహపత్నీ- అనుపసర్జనస్యేతిహ్యుత్తరార్థమనువృత్తమపినపత్యుర్విశేషణమ్ - కిన్తుతదన్తస్య - తేనబహువ్రీహావపి- దృఢపత్నీ- దృఢపతిః- వృషలపత్నీ- వృషలపతిః - అథవృషలస్యపత్నీతివ్యస్తేకథమితి చేత్ - పత్నీవపత్నీత్యుపచారాత్ - యద్వా - ఆచారక్విబన్తాత్కర్తరిక్విప్ - అస్మింశ్చపక్షే- పత్న్యౌ - పత్న్యః- ఇత్యాదౌయణ్విశేషః- సపూర్వస్యకిమ్- గవాంపతిఃస్త్రీ ❋ నిత్యంసపత్న్యాదిషు ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౩౫ ॥ పూర్వస్యవికల్పాపవాదః - సమానస్యసభావోఽపినిపాత్యతే- సమానఃపతిర్యస్యాస్సాసపత్నీ - ఏకపత్నీ- వీరపత్నీ ❋ పూతక్రతోరైచ ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౩౬ ॥ అస్యస్త్రియామైఆదేశోఙీప్- ఇయన్త్రిసూత్రీపుంయోగఏవేష్యతే- పూతక్రతోః స్త్రీ పూతక్రతాయీ - యయాతుక్రతవఃపూతాఃపూతక్రతురేవసా ❋ వృషాకప్యగ్నికుసితకుసిదానాముదాత్తః ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౩౭ ॥ ఏషాముదాత్తఐఆదేశస్స్యాత్ఙీప్చ- వృషాకపేఃస్త్రీవృషాకపాయీ - హరవిష్ణూవృషాకపీఇత్యమరః- వృషాకపాయ్యౌశ్రీగౌర్యావితిచ- అగ్నాయీ- కుసితాయీ-కుసిదాయీ-కుసదశబ్దోహ్రస్వమధ్యోనతు దీర్ఘమధ్యః ❋ మనోరౌవా ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౩౮ ॥ మనుశబ్దస్యౌకారాదేశస్స్యాదుదాత్తైకారశ్చవా- తాభ్యాంసన్నియోగశిష్టోఙీప్చ-మనోఃస్త్రీమనావీ- మనాయీ- మనుః ❋ వర్ణాదనుదాత్తాత్తోపధాత్తోనః ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౩౯ ॥ వర్ణవాచీయోఽనుదాత్తాన్తస్తోపధస్తదన్తాదనుపసర్జనాత్ప్రాతిపదికాద్వాఙీప్స్యాత్తకారస్యనకారాదేశశ్చ- ఏనీ- ఏతా- రోహిణీ- రోహితా - వర్ణానాన్తణతినితాన్తానామితిఫిట్సూత్రేణాద్యుదాత్తః - త్రిర్యణ్యాశలభ్యేతిగృహ్యమ్ - త్రిణ్యేతాన్యస్యాఇతిబహువ్రీహిః - అనుదాత్తాత్కిమ్- శ్వేతా - ఘృతాదీనాఞ్చేత్యన్తోదాత్తోఽయమ్-అతఇత్యేవ- శితిఃస్త్రీ * పిశఙ్గాదుపసంఖ్యానమ్ * పిశఙ్గీ * అసితపలితయోర్న * అసితా- పలితా- ఛన్దసిక్నమేకే * అసిక్నీపలిక్నీ - అవదాతశబ్దస్తునవర్ణవాచీ- కిన్తువిశుద్ధవాచీ- తేనఅవదాతాఇత్యేవ ❋ అన్యతోఙీష్ ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౪౦ ॥ తోపధభిన్నాద్వర్ణవాచినోఽనుదాత్తాన్తాత్ప్రాతిపదికాత్స్త్రియాంఙీష్స్యాత్ - కల్మాషీ - సారఙ్గీ - లఘావన్తేద్వయోశ్చబహ్వషోగురురితిమధ్యోదాత్తావేతౌ- అనుదాత్తాన్తాత్కిమ్ కృష్ణా - కపిలా ❋ షిద్గౌరాదిభ్యశ్చ ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౪౧ ॥ షిద్భ్యోగౌరాదిభ్యశ్చఙీష్స్యాత్- నర్తకీ- గౌరీ- అనడుహీ- అనడ్వాహీ * పిప్పల్యాదయశ్చ ❋ ఆకృతిగణోఽయమ్ ❋ సూర్యతిష్యాగస్త్యమత్స్యానాంయఉపధాయాః ॥ ౬ ॥ ౪ ॥ ౧౪౯ ॥ భస్యోపధాయాయస్యలోపస్స్యాత్సచేద్యఃసూర్యాద్యవయవః * మత్స్యస్యఙ్యామ్ * సూర్యాగస్త్యయోశ్ఛేచఙ్యాఞ్చ * తిష్యపుష్యయోర్నక్షత్రాణియలోపఇతివాచ్యమ్ * మత్సీ - మాతరిషిచ్చేతిషిత్త్వాదేవసిద్ధే గౌరాదిషుమాతామహీశబ్దపాఠాదనిత్యఃషితాంఙీష్ - దంష్ట్రా ❋ జానపదకుణ్డగోణస్థలభాజనాగకాలనీలకుశకాముకకబరాద్వృత్త్యమత్రావపనాకృత్రిమాశ్రాణాస్థౌల్యవర్ణానాచ్ఛాదనాయోవికారమైథునేచ్ఛాకేశవేశేషు ॥ ౪ ॥ ౧ ॥

౪౭ ॥ ఏకాదశభ్యఃప్రాతిపదికేభ్యః క్రమాత్ప్రాగ్యాదిష్వర్థేషు జీష్ స్యాత్ - జానప
దీ వృత్తిశ్చేత్ - అన్యాతు జానపదీ - ఉత్సాదిత్వాదఞన్తత్వేన టిడ్ఢేతి జీప్ స్యాద్యుదాత్తః - కు
ణ్డీ - అమత్రంచేత్ - కుణ్డాన్యా - కుడి దాహే - గుహ్యాచ్చ హల ఇత్యప్రత్యయః - య
స్తు అమృతే జారజః కుణ్డ ఇతి మనుష్యజాతివాచీ తతో జాతిలక్షణో జీష్ భవత్యేవ - అమ
త్రే హి స్త్రీవిషయత్వాభావాదప్రాప్తో జీష్విధీయతే - నతు నియమ్యతే - గోణీ ఆవపనఞ్చే
త్ - గోణాన్యా - స్థలీ అకృత్రిమాచేత్ - స్థలాన్యా - భాజీ శ్రాణాచేత్ - భాజాన్యా -
నాగీ స్థూలా చేత్ - నాగాన్యా - గజవాచీ నాగశబ్దః స్థౌల్యగుణయోగాదన్యత్ర ప్రయు
క్త ఉదాహరణమ్ - సర్పవాచీ తు దైర్ఘ్యగుణయోగాదన్యత్ర ప్రయుక్తః ప్రత్యుదాహర
ణమ్ - కాలీ వర్ణశ్చేత్ - కాలాన్యా - నీలీ అనాచ్ఛాదనఞ్చేత్ - నీలాన్యా - నీల్యార
క్తా శాటీత్యర్థః - నీల్యా అన్వక్తస్య ఇత్యన్ - అనాచ్ఛాదనే పి సర్వత్ర న - కిన్తు * నీలాదో
ధౌ * నీలీ * ప్రాణిని చ * నీలీగౌః * సంజ్ఞాయాం వా * నీలీ - నీలా - కుశ అయోవి
కారశ్చేత్ - కుశాన్యా - కాముకీ మైథునేచ్ఛా చేత్ - కాముకాన్యా - కబరీ కేశానాం సన్ని
వేశ విశేషః - కబరాన్యా - చిత్రేత్యర్థః * శోణాత్ప్రాచామ్ ॥౪।౧।౪౩॥ శోణీ శోణా
* వోతో గుణవచనాత్ ॥౪।౧।౪౪॥ ఉదన్తాద్గుణవాచినో వా జీష్ స్యాత్ - మృద్వీ - మృ
దుః - ఉతకిం - శుచిః - గుణోక్తికిమ్ - ఆఖుః * ఖరుసంయోగోపధాన్న * ఖరుః - పతింవ
రాకన్యా - పాణ్డుః * బహ్వాదిభ్యశ్చ ॥౪।౧।౪౫॥ ఏభ్యో వా జీష్ స్యాత్ - బహ్వీ - బహుః *
కృదికారాదక్తినః * రాత్రిః - రాత్రీ * సర్వతో క్తిన్నర్థాదిత్యేకే * శకటి - శకటిః - అ
క్తిన్నర్థాత్కిమ్ - అజననిః - క్తిన్నన్తత్వాదప్రాప్తే హ్యయమర్థః - పద్ధతిశబ్దో గణే పఠ్యతే - హిం
కాపి హాతిషు చేలిపద్ధ్వాపః * పుంయోగాదాఖ్యాయామ్ ॥౪।౧।౪౮॥ యా పుమాఖ్యా
పుంయోగాత్ స్త్రియాం వర్తతే తతో జీష్ స్యాత్ - గోపస్య స్త్రీ గోపీ * పాలకాన్తాన్న *
గోపాలికా - అశ్వపాలికా * సూర్యాద్దేవతాయాం చాబ్వాచ్యః * సూర్యస్య స్త్రీ దేవ
తా - సూర్యా - దేవతాయాం కిమ్ - సూరీ - కున్తీ - మానుషీయమ్ * ఇన్ద్రవరుణభవ
శర్వరుద్రమృడహిమారణ్యయవయవనమాతులాచార్యాణామానుక్ ॥౪।౧।౪౯॥ ఏషామా
నుగాగమస్స్యాత్ జీష్ చ - ఇన్ద్రాదీనాం మన్త్రాణామాతులాచార్యయోశ్చ పుంయోగ ఏవే
ష్యతే - తత్ర జీష్ సిద్ధే తు నుగాగమమాత్రం విధీయతే - ఇతరేషాం త్వనువర్తనముభయమ్ - ఇన్ద్రా
ణీ * హిమారణ్యయోర్మహత్త్వే * మహద్ధిమం - హిమానీ - అరణ్యానీ * యవాద్దో
షే * దుష్టో యవో యవానీ * యవనాల్లిప్యామ్ * యవనానాం లిపిర్యవనానీ * మాతు
లోపాధ్యాయయోరానుక్వా * మాతులానీ - మాతులీ - ఉపాధ్యాయానీ - ఉపాధ్యాయీ -
యా తు స్వయమేవాధ్యాపికా - తత్ర వా జీష్ వాచ్యః - ఉపాధ్యాయీ - ఉపాధ్యాయా
* ఆచార్యాదణత్వఞ్చ * ఆచార్యస్య స్త్రీ ఆచార్యానీ - పుంయోగ ఇత్యేవ - ఆచార్యా - స్వ
యం వ్యాఖ్యాత్రీ * అర్యక్షత్రియాభ్యాం వా * స్వార్థే - అర్యాణీ - అర్యా - స్వామినీ వై
శ్యా వేత్యర్థః - క్షత్రియాణీ - క్షత్రియా - పుంయోగే తు - అర్యీ - క్షత్రియీ - కథం బ్రహ్మాణీ
తి - బ్రహ్మాణమానయతి జీవయతీతి కర్మణ్యణ్ * క్రీతాత్కరణపూర్వాత్ ॥౪।౧।౫౦॥
క్రీతాన్తాదదన్తాత్కరణాదేః స్త్రియాం జీష్ స్యాత్ - వస్త్రక్రీతీ - క్వచిన్న - ధనక్రీతా
* క్తాదల్పాఖ్యాయామ్ ॥౪।౧।౫౧॥ కరణాదేః క్తాన్తాదదన్తాత్ స్త్రియాం జీష్ స్యాద

బృహద్ద్యౌరిత్యే - అభ్రలిప్తీ ద్యౌః ॥ బహువ్రీహేశ్చాన్తోదాత్తాత్ ॥౪॥౧॥౫౨॥ బహు
వ్రీహేః క్తాన్తాదన్తోదాత్తాదజన్తాత్ స్త్రియాం ఙీష్ స్యాత్ * జాతిపూర్వాదితి వక్తవ్యమ్ *
తేన బహునఞ్సుకాలసుఖాదిపూర్వాన్న - ఊరుభిన్నీ - నేహ బహుక్రీతా * జాతా
న్తాన్న * దన్తజాతా * పాణిగృహీతీ భార్యాయామ్ * పాణిగృహీతాన్యా ॥ అస్వాఙ్గ
పూర్వపదాద్వా ॥౪॥౧॥౫౩॥ పూర్వేణ నిత్యే ప్రాప్తే వికల్పోఽయమ్ - సురాపీతీ - సు
రాపీతా అన్తోదాత్తాదిత్యేవ - వస్త్రచ్ఛన్నా - అనాచ్ఛాదనాదిత్యదాత్తనిషేధః - అత ఏవ
పూర్వేణాపి న ఙీష్ ॥ స్వాఙ్గాచ్చోపసర్జనాదసంయోగోపధాత్ ॥౪॥౧॥౫౪॥ అసం
యోగోపధముపసర్జనం యత్స్వాఙ్గం తదన్తాదదన్తాత్ప్రాతిపదికాద్వా ఙీష్ - కేశానతిక్రా
న్తా - అతికేశీ - అతికేశా - చన్ద్రముఖీ - చన్ద్రముఖా - సంయోగోపధాత్తు సుగుల్ఫా - ఉ
పసర్జనాత్కిమ్ - శిఖా - శోభనా శిఖా - సుశిఖా - స్వాఙ్గం త్రిధా - అద్రవం మూర్తిమత్స్వా
ఙ్గం ప్రాణిస్థమవికారజమ్ - సుస్వేదా - ద్రవత్వాత్ - సుజ్ఞానా అమూర్తత్వాత్ - సు
ముఖా శాలా - అప్రాణిస్థత్వాత్ - సుశోఫా వికారజత్వాత్ - అతత్స్థం తత్ర దృష్ట
ఞ్చ - సుకేశీ - సుకేశా వా రథ్యా - అప్రాణిస్థస్యాపి ప్రాణిని దృష్టత్వాత్ - తేన చేత్త
త్తథా యుతమ్ - సుస్తనీ సుస్తనా వా ప్రతిమా - ప్రాణివత్ప్రాణిసదృశే స్థితత్వాత్ ॥
నాసికోదరౌష్ఠజఙ్ఘాదన్తకర్ణశృఙ్గాచ్చ ॥౪॥౧॥౫౫॥ ఏభ్యో వా ఙీష్ స్యాత్ - ఆద్యయో
ర్బహ్వజ్లక్షణో నిషేధో బాధ్యతే పురస్తాదపవాదన్యాయాత్ - ఓష్ఠాదీనాం పఞ్చానాన్తు
అసంయోగోపధాదితి పర్యుదాసే ప్రాప్తే వచనమ్ - మధ్యేఽపవాదన్యాయాత్ - సహ
నఞ్లక్షణస్తు ప్రతిషేధః పరత్వాదస్య బాధకః - తుఙ్గనాసికీ - తుఙ్గనాసికా - ఇత్యా
ది - నేహ - సహనాసికా - అనాసికా - అత్ర వృత్తిః * అఙ్గగాత్రకణ్ఠేభ్యో వక్తవ్యమ్ * స్వఙ్గీ
స్వఙ్గేత్యాది - ఏతచ్చానుక్తసముచ్చయార్థేన చకారేణ సంగ్రాహ్యమితి కేచిత్ - భా
ష్యావ్యాసక్తత్వాదప్రమాణమితి ప్రామాణికాః - అత్ర వార్తికాని * పుచ్ఛాచ్చ * సు
పుచ్ఛీ - సుపుచ్ఛా * కబరమణివిషశరేభ్యో నిత్యమ్ * కబరం చిత్రం పుచ్ఛం యస్యా
స్సా కబరపుచ్ఛీ మయూరీత్యాది * ఉపమానాత్పక్షాచ్చ పుచ్ఛాచ్చ * నిత్యమిత్యేవ - ఉ
లూకపక్షీ శాలా - ఉలూకపుచ్ఛీ సేనా ॥ న క్రోడాదిబహ్వచః ॥౪॥౧॥౫౬॥ క్రో
డాదేర్బహ్వచశ్చ స్వాఙ్గాన్న ఙీష్ - కల్యాణక్రోడా - అశ్వానామురః క్రోడా - ఆకృ
తిగణోఽయమ్ - సుజఘనా ॥ సహనఞ్విద్యమానపూర్వాచ్చ ॥౪॥౧॥౫౭॥ సహాద్యా
దిత్రికపూర్వాన్న ఙీష్ - సకేశా - అకేశా - విద్యమాననాసికా ॥ నఖముఖాత్సంజ్ఞాయామ్ ॥
౪॥౧॥౫౮॥ ఙీష్ న స్యాత్ - శూర్పణఖా - గౌరముఖా - సంజ్ఞాయాం కిమ్ - తామ్ర
ముఖీ కన్యా ॥ దిక్పూర్వపదాన్ ఙీప్ ॥౪॥౧॥౬౦॥ దిక్పూర్వపదాత్స్వాఙ్గాన్తా
త్ప్రాతిపదికాత్ప్రాగుక్తస్య ఙీషో ఙీబాదేశస్స్యాత్ - ప్రాఙ్ముఖీ - ఆద్యుదాత్తం పదమ్
॥ వాహః ॥౪॥౧॥౬౧॥ వాహన్తాత్ప్రాతిపదికాత్ ఙీష్ స్యాత్ - ఙీషి వానుబద్ధే
తేన ఙీప్ - దిత్యవాట్ చ మే దిత్యౌహీ చ మే ॥ సఖ్యశిశ్వీతి భాషాయామ్ ॥౪॥౧॥౬౨॥
ఇతి శబ్దప్రకారే - భాషాయామిత్యస్యానన్తరం ద్రష్టవ్యః - ఛన్దస్యపి క్వచిత్ - సఖీ - అశి
శ్వీ - అధేనవో ధునయన్తామశిశ్వీః ॥ జాతేరస్త్రీవిషయాదయోపధాత్ ॥౪॥౧॥౬౩॥
జాతివాచి యన్న చ స్త్రియాం నియతమయోపధం తతః స్త్రియాం ఙీష్ స్యాత్ ఆకృతిగ్ర

హణాజాతిః - అనుగతసంస్థానవ్యంగ్యేత్యర్థః - తటీ - లిఙ్గానాఞ్చనసర్వభాక్ - సకృదాఖ్యాతనిర్గ్రాహ్యా - అసర్వలిఙ్గత్వేసత్యేకస్యాంవ్యక్తౌకథనాద్వ్యక్త్యన్తరేకథనంవినా సుగ్రహాజాతిరితిలక్షణాన్తరమ్ - వృషలీ - సత్యన్తకిమ్ - శుక్లా - సకృదిత్యాదికిమ్- దేవదత్తా ॥ గోత్రఞ్చచరణైస్సహ ॥ అపత్యప్రత్యయాన్తః శాఖాధ్యేతృవాచిచశబ్దోజాతికార్యంలభత ఇత్యర్థః - ఔపగవీ- కఠీ - బహ్వృచీ- బ్రాహ్మణీత్యత్రతుశార్ఙ్గరవాదిపాఠాత్ జీష్ బాధ్యతే- జాతేరితికిమ్ - ముణ్డా - అస్త్రీవిషయాత్కిమ్ - బలాకా- అయోపధాత్కిమ్ - క్షత్రియా * యోపధప్రతిషేధేహయగవయముకయమనుష్యమత్స్యానామప్రతిషేధః * హయీ - గవయీ - ముకయీ- హలస్తద్ధితస్యేతియలోపః- మనుషీ * మత్స్యస్యఙ్యామ్ * మత్సీ ❁ పాకకర్ణపర్ణపుష్పఫలమూలవాలోత్తరపదాచ్చ ॥ ౪॥౧॥౬౪॥ పాకాద్యుత్తరపదాజ్జాతివాచినః స్త్రీవిషయాదపి జీష్ స్యాత్ - ఓదనపాకీ - శఙ్కుకర్ణీ- శాలపర్ణీ- శఙ్ఖపుష్పీ- దాసీఫలీ- దర్భమూలీ- గోవాలీ-ఓషధివిశేషేరూఢా ఏతే ❁ ఇతోమనుష్యజాతేః ॥౪॥౧॥౬౫॥ జీష్ స్యాత్- దాక్షీ- * యోపధాదపి * ఔదమేయస్యాపత్యమౌదమేయీ- మనుష్యేతికిమ్- తిత్తిరిః ❁ ఊఙుతః ॥౪॥౧॥౬౬॥ ఉకారాన్తాదయోపధాన్మనుష్యజాతివాచినః స్త్రియామూఙ్ స్యాత్ - కురూః ॥ కురునాదిభ్యోణ్యః ॥ తస్యస్త్రియామవన్తీత్యాదినాలుక్ - అయోపధాత్కిమ్- అధ్వర్యుః * అప్రాణిజాతేశ్చారజ్జ్వాదీనాముపసంఖ్యానమ్ * రజ్జ్వాదిపర్యుదాసాదువర్ణాన్తేభ్యఏవ - అలాబూః - కర్కన్ధూః - అనయోర్దీర్ఘాన్తత్వేఽపినోఙ్ధాత్వోరితివిభక్త్యుదాత్తత్వప్రతిషేధఊఙః ఫలమ్ - ప్రాణిజాతేస్తు- కృకవాకుః - రజ్జ్వాదేస్తు- రజ్జుః- హనుః ❁ బాహ్వన్తాత్సంజ్ఞాయామ్ ॥౪॥౧॥౬౭॥ స్త్రియామూఙ్ స్యాత్- భద్రబాహూః - సంజ్ఞాయాంకిమ్ - వృత్తబాహుః ❁ పఙ్గోశ్చ ॥ ౪ ॥ ౧॥ ౬౮॥ పఙ్గూః * శ్వశురస్యోకారాకారలోపశ్చ * చాదూఙ్ - పుంయోగలక్షణస్యజీషోఽపవాదః - లిఙ్గవిశిష్టపరిభాషయాస్వాదయః- శ్వశ్రూః ❁ ఊరూత్తరపదాదౌపమ్యే ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౬౯ ॥ ఉపమానవాచిపూర్వపదమూరూత్తరపదం యత్ప్రాతిపదికన్తస్మాదూఙ్ స్యాత్ - కరభోరూః ❁ సంహితశఫలక్షణవామాదేశ్చ ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౭౦ ॥ అనౌపమ్యార్థంసూత్రమ్ - సంహితోరూః- సైవశఫోరూః - శఫౌఖురౌతావివసంశ్లిష్టత్వాదుపచారాత్ - లక్షణశబ్దాదర్శఆద్యచ్ - లక్షణోరూః - వామోరూః * సహితసహాభ్యాఞ్చేతివక్తవ్యమ్ * హితేనసహసహితౌ ఊరూయస్యాస్సాసహితోరూః - సహేతేఇతిసహౌఊరూయస్యాస్సాసహోరూః - యద్వా - విద్యమానవచనస్యసహశబ్దస్యఊర్వతిశయప్రతిపాదనాయప్రయోగః ❁ సంజ్ఞాయామ్ ॥ ౪॥ ౧॥ ౭౨॥ కద్రుకమణ్డల్వోస్సంజ్ఞాయాంస్త్రియామూఙ్ స్యాత్- కద్రూః- కమణ్డలూః- సంజ్ఞాయాంకిమ్- కద్రుః - కమణ్డలుః- ఛన్దోర్థంవచనమ్ ❁ శార్ఙ్గరవాద్యఞోజీన్॥ ౪॥ ౧॥ ౭౩॥ శార్ఙ్గరవాదేరఞోఽకారాన్తాచ్చజాతివాచినోజీన్ స్యాత్ - శార్ఙ్గరవీ - బైదీ - జాతేరిత్యనువృత్తేఃపుంయోగేజీషేవ- నృనరయోర్వృద్ధిశ్చేతిగణసూత్రమ్- నారీ ❁ యఙశ్చాప్ ॥౪॥౧॥౭౪॥ యఙన్తాత్ స్త్రియాఞ్చాప్ స్యాత్ - ఙ్యాజ్ష్యఙోస్సామాన్యగ్రహణమ్ - ఆమ్బష్ఠ్యా - కారీషగన్ధ్యా * షాద్యఞశ్చాబ్వాచ్యః * పౌతిమాష్యా ❁ ఆవట్యాచ్చ ॥౪॥౧॥౭౫॥ ఆవట్యాచ్చాప్

స్యాత్ - యఞశ్చేతి ఙీపో౽పవాదః - అవటశబ్దో గర్గాదిః - ఆవట్యా ✺ తద్ధితాః ॥౪॥౧॥౭౬॥ ఆపఞ్చమసమాప్తేరధికారో౽యమ్ ✺ యూనస్తిః ॥౪॥౧॥౭౭॥ యువన్శబ్దాత్తిప్రత్యయస్స్యాత్స చ తద్ధితః - లిఙ్గవిశిష్టపరిభాషయా సిద్ధే తద్ధితాధికార ఉత్తరార్థః - యువతిః - అనుపసర్జనాదిత్యేవ - బహవో యువానో యస్యాం సా - బహుయువా - యువతీతి తు యౌతేశ్శత్రన్తాత్ ఙీపి బోధ్యమ్ ——✺ ఇతి స్త్రీప్రత్యయాః ✺—— ప్రాతిపదికార్థలిఙ్గపరిమాణవచనమాత్రే ప్రథమా ॥౨॥౩॥౪౬॥ నియతోపస్థితికః ప్రాతిపదికార్థః - మాత్రశబ్దస్య ప్రత్యేకం యోగః - ప్రాతిపదికార్థమాత్రే లిఙ్గమాత్రాద్యాధిక్యే పరిమాణమాత్రే సంఖ్యామాత్రే చ ప్రథమా స్యాత్ - ఉచ్చైః - నీచైః - కృష్ణః - శ్రీః - జ్ఞానమ్ - అలిఙ్గా నియతలిఙ్గాశ్చ ప్రాతిపదికార్థమాత్ర ఇత్యస్యోదాహరణమ్ - అనియతలిఙ్గాస్తు లిఙ్గమాత్రాద్యాధిక్యస్య - తటః - తటీ - తటమ్ - పరిమాణమాత్రే ద్రోణో వ్రీహిః - ద్రోణరూపం యత్పరిమాణం తత్పరిచ్ఛిన్నో వ్రీహిరిత్యర్థః - ప్రత్యయార్థే పరిమాణే ప్రకృత్యర్థో౽భేదేన సంసర్గేణ విశేషణమ్ - ప్రత్యయార్థస్తు పరిచ్ఛేద్యపరిచ్ఛేదకభావేన వ్రీహౌ విశేషణమితి వివేకః - వచనం సంఖ్యా - ఏకః - ద్వౌ - బహవః - ఇహోక్తార్థత్వాద్విభక్తేరప్రాప్తౌ వచనమ్ ✺ సమ్బోధనే చ ॥౨॥౩॥౪౭॥ ఇహ ప్రథమా స్యాత్ హే రామ ✺ కారకే ॥౧॥౪॥౨౩॥ ఇత్యధికృత్య ✺ కర్తురీప్సితతమం కర్మ ॥౧॥౪॥౪౯॥ కర్తుః క్రియయా ఆప్తుమిష్టతమం కారకం కర్మసంజ్ఞం స్యాత్ - కర్తుః కిమ్ - మాషేష్వశ్వం బధ్నాతి - కర్మణ ఈప్సితా మాషా న తు కర్తుః - తమబ్గ్రహణం కిమ్ - పయసౌదనం భుఙ్క్తే - కర్మేత్యనువృత్తౌ కర్మగ్రహణమాధారనివృత్త్యర్థమ్ - అన్యథా గేహం ప్రవిశతీత్యత్రైవ స్యాత్ ✺ అనభిహితే ॥౨॥౩॥౧॥ ఇత్యధికృత్య ✺ కర్మణి ద్వితీయా ॥౨॥౩॥౨॥ అనుక్తే కర్మణి ద్వితీయా స్యాత్ - హరిం భజతి - అభిహితే తు కర్మణి ప్రాతిపదికార్థమాత్ర ఇతి ప్రథమైవ - అభిధానం తు ప్రాయేణ తిఙ్కృత్తద్ధితసమాసైః - తిఙ్ - హరిః సేవ్యతే - కృత్ - లక్ష్మ్యా సేవితః - తద్ధితః - శతేన క్రీతశ్శత్యః - సమాసః - ప్రాప్త ఆనన్దో యం స ప్రాప్తానన్దః - క్వచిన్నిపాతేనాభిధానమ్ - యథా - విషవృక్షో౽పి సంవర్ధ్య స్వయం ఛేత్తుమసాంప్రతమ్ - సాంప్రతమిత్యస్య హి యుజ్యత ఇత్యర్థః ✺ తథాయుక్తం చానీప్సితమ్ ॥౧॥౪॥౫౦॥ ఈప్సితతమవత్క్రియయా యుక్తమనీప్సితమపి కారకం కర్మసంజ్ఞం స్యాత్ - గ్రామం గచ్ఛంస్తృణం స్పృశతి - ఓదనం బుభుక్షుర్విషం భుఙ్క్తే ✺ అకథితం చ ॥౧॥౪॥౫౧॥ అపాదానాదివిశేషైరవివక్షితం కారకం కర్మసంజ్ఞం స్యాత్ ॥ దుహ్యాచ్పచ్దణ్డ్రుధిప్రచ్ఛిచిబ్రూశాసుజిమథ్ముషామ్ । కర్మయుక్స్యాదకథితం తథా స్యాన్నీహృకృష్వహామ్ ॥ ౧ ॥ దుహాదీనాం ద్వాదశానాం తథా నీప్రభృతీనాం చతుర్ణాం కర్మణా యద్యుజ్యతే తదేవాకథితం కర్మేతి పరిగణనం కర్తవ్యమిత్యర్థః - గాం దోగ్ధి పయః - బలిం యాచతే వసుధామ్ - అవినీతం వినయం యాచతే - తణ్డులానోదనం పచతి - గర్గాన్ శతం దణ్డయతి - వ్రజమవరుణద్ధి గామ్ - మాణవకం పన్థానం పృచ్ఛతి - వృక్షమవచినోతి ఫలాని - మాణవకం ధర్మం బ్రూతే శాస్తి వా - శతం జయతి దేవదత్తమ్ - సుధాం క్షీరనిధిం మథ్నాతి - దేవదత్తం శతం ముష్ణాతి - గ్రామమజాం నయతి - హరతి - కర్షతి - వహతి వా - అర్థనిబన్ధనేయం సంజ్ఞా - బలిం భిక్షతే వసుధామ్ - మాణవకం ధర్మం భాషతే - అభిధత్తే వక్తీ

త్యాది- కారకజ్ఞేయమ్ - మాణవకస్యపితరంపన్థానంపృచ్ఛతి * అకర్మకధాతుభిర్యోగేదే శఃకాలోభావోగన్తవ్యోఽధ్వాచకర్మసంజ్ఞకఇతివాచ్యమ్ * కురూన్స్వపితి- మాసమాస్తే- గోదోహమాస్తే - క్రోశమాస్తే * గతిబుద్ధిప్రత్యవసానార్థశబ్దకర్మాకర్మకాణామణికర్తాసణౌ ॥౧॥౪॥౫౨॥ గత్యాద్యర్థానాంశబ్దకర్మకాణామకర్మకాణాంచాణౌయఃకర్తాసణౌకర్మసంజ్ఞస్స్యాత్॥శత్రూనగమయత్స్వర్గంవేదార్థంస్వానవేదయత్। ఆశయచ్చామృతందేవాన్వేదమధ్యాపయద్విధిమ్ ॥ ౧ ॥ ఆసయత్సలిలేపృథ్వీం యఃసమేశ్రీహరిర్గతిః ॥౧॥ గతీత్యాదికిమ్ - పాచయత్యోదనన్దేవదత్తేన - అణ్యన్తానాఙ్కిమ్ - గమయతి దేవదత్తోయజ్ఞదత్తన్తమపరఃప్రయుఙ్క్తే - గమయతిదేవదత్తేన యజ్ఞదత్తంవిష్ణుమిత్రః * నీవహ్యోర్న * నాయయతి వాహయతి వాభారంభృత్యేన * నియన్తృకర్తృకస్య వహేరనిషేధః * వాహయతిరథంవాహాన్సూతః * ఆదిఖాద్యోర్న * ఆదయతిఖాదయతివాఅన్నంవటునా*భక్షేరహింసార్థస్యన*భక్షయత్యన్నంవటునా - అహింసార్థస్యకిమ్ - భక్షయతిబలీవర్దాన్సస్యమ్ * జల్పతిప్రభృతీనాముపసంఖ్యానమ్ * జల్పయతి భాషయతిపుత్రన్దేవదత్తః * దృశేశ్చ * దర్శయతిహరింభక్తాన్ - సూత్రేజ్ఞానసామాన్యార్థానామేవగ్రహణన్నతుతద్విశేషార్థానామిత్యనేనజ్ఞాప్యతే - తేనస్మరతిజిఘ్రతిత్యాదీనాన్న - స్మారయతిఘ్రాపయతిదేవదత్తేన * శబ్దాయతేర్న * శబ్దాయయతిదేవదత్తేన - ధాత్వర్థసంగృహీతకర్మత్వేనాకర్మకత్వాత్ప్రాప్తిః - యేషాన్దేశకాలాదిభిన్నఙ్కర్మనసంభవతితేఽత్రాకర్మకాః - నత్వవివక్షితకర్మాణోఽపి - తేనమాసమాసయతిదేవదత్తమిత్యాదౌకర్మత్వంభవతి - దేవదత్తేనపాచయతీత్యాదౌతున * హృక్రోరన్యతరస్యామ్॥ ౧॥౪॥౫౩॥ హృక్రోరణౌయఃకర్తాసణౌవాకర్మసంజ్ఞస్స్యాత్ - హారయతికారయతి వాభృత్యంభృత్యేనకటమ్ * అభివాదిదృశోరాత్మనేపదేవేతివాచ్యమ్ * అభివాదయతే- దర్శయతే - దేవంభక్తంభక్తేనవా * అధిశీఙ్స్థాసాఙ్కర్మ ॥౧॥౪॥౪౬॥ అధిపూర్వాణామేషామాధారఃకర్మస్యాత్ - అధిశేతే - అధితిష్ఠతి - అధ్యాస్తేవావైకుణ్ఠంహరిః * అభినివిశశ్చ ॥౧॥౪॥౪౭॥ అభినీత్యేతత్సఙ్ఘాతపూర్వస్యవిశతేరాధారఃకర్మస్యాత్ - అభినివిశతేసన్మార్గమ్ - పరిక్రయణేసంప్రదానమితిసూత్రాదిహమణ్డూకప్లుత్యాఅన్యతరస్యాంగ్రహణమనువర్త్యవ్యవస్థితవిభాషాశ్రయణాత్క్వచిన్న - పాపేభినివేశః * ఉపాన్వధ్యాఙ్వసః ॥౧॥౪॥౪౮॥ ఉపాదిపూర్వస్యవసతేరాధారఃకర్మస్యాత్ - ఉపవసతి- అనువసతి - అధివసతి - ఆవసతివావైకుణ్ఠంహరిః * అభుక్త్యర్థస్యన * వనే ఉపవసతి ॥ ఉభసర్వతసోఃకార్యాధిగుపర్యాదిషుత్రిషు । ద్వితీయామ్రేడితాన్తేషుతతోఽన్యత్రాపిదృశ్యతే ॥౧॥ ఉభయతఃకృష్ణఙ్గోపాః- సర్వతఃకృష్ణమ్-ధిక్కృష్ణాభక్తమ్ ఉపర్యుపరిలోకంహరిః - అధ్యధిలోకం - అధోఽధోలోకమ్ * అభితఃపరితస్సమయానికషాహాప్రతియోగేఽపి * అభితఃకృష్ణమ్ - పరితఃకృష్ణమ్ - గ్రామంసమయా- నికషా- హాకృష్ణాభక్తమ్ - తస్యశోచ్యతఇత్యర్థః- బుభుక్షితన్నప్రతిభాతికిఞ్చిత్ * అన్తరాన్తరేణయుక్తే ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ఆభ్యాంయోగేద్వితీయాస్స్యాత్ - అన్తరాత్వాంమాంహరిః - అన్తరేణహరిన్నసుఖమ్ *కర్మప్రవచనీయాః॥ ౧॥౪॥ ౮౩॥ ఇత్యధికృత్య * అనుర్లక్షణే॥ ౧ ॥౪॥ ౮౪॥ లక్షణేద్యోత్యేఅనురుక్తసంజ్ఞస్స్యాత్- గత్యా

పసర్గసంజ్ఞాపవాదః ❁ కర్మప్రవచనీయయుక్తే ద్వితీయా ॥ ౨॥ ౩॥ ౮॥ ఏతేన యోగే ద్వితీయా స్యాత్ - జపమను ప్రావర్షత్ - హేతుభూతజపోపలక్షితం వర్షణమిత్యర్థః - పరాపి హేతౌ తృతీయా అనేన బాధ్యతే - లక్షణేత్థంభూతేత్యాదినా సిద్ధే పునస్సంజ్ఞావిధానసామర్థ్యాత్ ❁ తృతీయార్థే ॥ ౧॥ ౪॥ ౮౫॥ అస్మిన్ద్యోత్యే అనురుక్తసంజ్ఞస్స్యాత్ - నదీమన్వవసితా సేనా - నద్యా సహ సంబద్ధేత్యర్థః - షిఞ్ బన్ధనే క్తః ❁ హీనే ॥ ౧॥ ౪॥ ౮౬॥ హీనే ద్యోత్యేఽనుః ప్రాగ్వత్ - అను హరిం సురాః - హరేర్హీనా ఇత్యర్థః ❁ ఉపోఽధికే చ ॥ ౧॥ ౪ ॥ ౮౭ ॥ అధికే హీనే చ ద్యోత్యే ఉపేత్యవ్యయం ప్రాక్సంజ్ఞం స్యాత్ - అధికే సప్తమీ వక్ష్యతే - హీనే ఉప హరిం సురాః ❁ లక్షణేత్థంభూతాఖ్యానభాగవీప్సాసు ప్రతిపర్యనవః ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౯౦ ॥ ఏష్వర్థేషు విషయభూతేషు ప్రత్యాదయ ఉక్తసంజ్ఞాః స్యుః - లక్షణే వృక్షం ప్రతి పర్యను వా విద్యోతతే విద్యుత్ - ఇత్థంభూతాఖ్యానే - భక్తో విష్ణుం ప్రతి పర్యను వా - భాగే - లక్ష్మీర్హరిం ప్రతి పర్యను వా - హరేర్భాగ ఇత్యర్థః - వీప్సాయామ్ - వృక్షం వృక్షం ప్రతి పర్యను వా సిఞ్చతి - అత్రోపసర్గత్వాభావాన్న షత్వమ్ - ఏషు కిమ్ - పరిషిఞ్చతి ❁ అభిరభాగే ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౯౧ ॥ భాగవర్జే లక్షణాదావభిరుక్తసంజ్ఞస్స్యాత్ - హరిమభి వర్తతే - భక్తో హరిమభి - దేవం దేవమభి సిఞ్చతి - అభాగే కిమ్ - యదత్ర మమాభి ష్యాత్తద్దీయతామ్ ❁ అధిపరీ అనర్థకౌ ॥ ౧॥ ౪॥ ౯౩॥ ఉక్తసంజ్ఞౌ స్తః - కుతోఽధ్యాగచ్ఛతి - కుతః పర్యాగచ్ఛతి - గతిసంజ్ఞాబాధాద్గతిర్గతావితి నిఘాతో న ❁ సుః పూజాయామ్ ॥ ౧॥ ౪॥ ౯౪॥ సు సిక్తమ్ - సు స్తుతమ్ - అనుపసర్గత్వాన్న షః - పూజాయాం కిమ్ - సుషిక్తం కిం తవాత్ర - క్షేపోఽయమ్ ❁ అతిరతిక్రమణే చ ॥ ౧॥ ౪॥ ౯౫॥ అతిక్రమణే పూజాయాం చాతిః కర్మప్రవచనీయసంజ్ఞస్స్యాత్ - అతి దేవాన్ కృష్ణః ❁ అపిః పదార్థసంభావనాన్వవసర్గగర్హాసముచ్చయేషు ॥ ౧॥ ౪ ॥ ౯౬ ॥ ఏషు ద్యోత్యేష్వపిరుక్తసంజ్ఞస్స్యాత్ - సర్పిషోఽపి స్యాత్ అనుపసర్గత్వాన్న షః - సంభావనాయాం లిఙ్ - తస్యా ఏవ విషయభూతే భవనే కర్తృదౌర్లభ్యప్రయుక్తం దౌర్లభ్యం ద్యోతయన్నపిశబ్దః స్యాదిత్యనేన సంబధ్యతే - సర్పిష ఇతి షష్ఠీ తు అపిశబ్దబలేన గమ్యమానస్య బిన్దోరవయవావయవిభావసంబన్ధే - ఇయమేవ హ్యపిశబ్దస్య పదార్థద్యోతకతా నామ - ద్వితీయా తు నేహ ప్రవర్తతే - సర్పిషో బిన్దునా యోగో న త్వపినేత్యుక్తత్వాత్ - అపి స్తుయాద్విష్ణుమ్ - సంభావనం శక్త్యుత్కర్షమావిష్కర్తుమత్యుక్తిః - అపి స్తుహి - అన్వవసర్గః కామచారాభ్యనుజ్ఞా - ధిగ్దేవదత్తమపి స్తుయాద్వృషలమ్ - గర్హా - అపి సిఞ్చ అపి స్తుహి సముచ్చయే ❁ కాలాధ్వనోరత్యన్తసంయోగే ॥ ౨॥ ౩॥ ౫॥ ఇహ ద్వితీయా స్యాత్ - మాసం కల్యాణీ మాసమధీతే - మాసం గుడధానాః - క్రోశం కుటిలా నదీ - క్రోశమధీతే - క్రోశం గిరిః - అత్యన్తసంయోగే కిమ్ - మాసస్య ద్విరధీతే - క్రోశస్యైకదేశే పర్వతః ❁ స్వతన్త్రః కర్తా ॥ ౧॥ ౪॥ ౫౪॥ క్రియాయాం స్వాతన్త్ర్యేణ వివక్షితోఽర్థః కర్తా స్యాత్ ❁ సాధకతమం కరణమ్ ॥ ౧॥ ౪॥ ౪౨॥ క్రియాసిద్ధౌ ప్రకృష్టోపకారకం కరణసంజ్ఞం స్యాత్ - తమబ్గ్రహణం కిమ్ - గఙ్గాయాం ఘోషః ❁ కర్తృకరణయోస్తృతీయా ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౧౮ ॥ అనభిహితే కర్తరి కరణే చ తృతీయా స్యాత్ - రామేణ బాణేన హతో వాలీ ✻ ప్రకృత్యాదిభ్య ఉపసంఖ్యానమ్ ✻ ప్రకృత్యా చారుః - ప్రాయేణ యాజ్ఞికః - గోత్రేణ గార్గ్యః - సమేనైతి - విషమేణై

తి - ద్విగుణితేన ధాన్యం క్రీణాతి - సుఖేన మణినా యాతీత్యాది ✻ దివః కర్మ చ ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౪౩ ॥ దివస్సాధకతమఙ్కారకం కర్మసంజ్ఞం స్యాచ్చాత్కరణసంజ్ఞమ్ - అక్షైరక్షాన్వా దీవ్యతి ✻ అపవర్గే తృతీయా ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౬ ॥ అపవర్గః ఫలప్రాప్తిః తస్యాం ద్యోత్యాయాం కాలాధ్వనోరత్యన్తసంయోగే తృతీయా స్యాత్ - అహ్నా క్రోశేన వానువాకో౽ధీతః - అపవర్గే కిమ్ - మాసమధీతో నాయాతః ✻ సహయుక్తే౽ప్రధానే ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౧౯ ॥ సహార్థేన యుక్తే అప్రధానే తృతీయా స్యాత్ - పుత్రేణ సహాగతః పితా - ఏవం సాకం సార్ధం సమం యోగే౽పి వినాపి తద్యోగం తృతీయా - వృద్ధో యూనేత్యాదినిర్దేశాత్ ✻ యేనాఙ్గవికారః ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౨౦ ॥ యేనాఙ్గేన వికృతేనాఙ్గినో వికారో లక్ష్యతే తతస్తృతీయా స్యాత్ - అక్ష్ణా కాణః - అక్షిసమ్బన్ధికాణత్వవిశిష్ట ఇత్యర్థః - అఙ్గవికారః కిమ్ - అక్షి కాణమస్య ✻ ఇత్థమ్భూతలక్షణే ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౨౧ ॥ కఞ్చిత్ప్రకారం ప్రాప్తస్య లక్షణే తృతీయా స్యాత్ - జటాభిస్తాపసః - జటాజ్ఞాప్యతాపసత్వవిశిష్ట ఇత్యర్థః ✻ సంజ్ఞో౽న్యతరస్యాం కర్మణి ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౨౨ ॥ సంపూర్వస్య జానాతేః కర్మణి తృతీయా వా స్యాత్ - పిత్రా పితరం వా సఞ్జానీతే ✻ హేతౌ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౨౩ ॥ హేత్వర్థే తృతీయా స్యాత్ - ద్రవ్యాదిసాధారణం నిర్వ్యాపారసాధారణఞ్చ హేతుత్వమ్ - కరణత్వన్తు క్రియామాత్రవిషయం వ్యాపారనియతఞ్చ - దణ్డేన ఘటః పుణ్యేన దృష్టో హరిః - ఫలమపీహ హేతుః - అధ్యయనేన వసతి ✻ గమ్యమానాపి క్రియా కారకవిభక్తౌ ప్రయోజికా ✻ అలం శ్రమేణ - శ్రమేణ సాధ్యం నాస్తీత్యర్థః - ఇహ సాధనక్రియాం ప్రతి శ్రమః కరణమ్ శతేన శతేన వత్సాన్పాయయతి పయః - శతేన పరిచ్ఛిద్యేత్యర్థః ✻ అశిష్టవ్యవహారే దాణః ప్రయోగే చతుర్థ్యర్థే తృతీయా ✻ దాస్యా సంయచ్ఛతే కాముకః - ధర్మ్యే తు భార్యాయై సంయచ్ఛతి ✻ కర్మణా యమభిప్రైతి స సమ్ప్రదానమ్ ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౩౨ ॥ దానస్య కర్మణా యమభిప్రైతి స సమ్ప్రదానసంజ్ఞః స్యాత్ ✻ చతుర్థీ సమ్ప్రదానే ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౧౩ ॥ విప్రాయ గాం దదాతి - అనభిహిత ఇత్యేవ - దానీయో విప్రః ✻ క్రియయా యమభిప్రైతి సో౽పి సమ్ప్రదానమ్ ✻ పత్యే శేతే - కర్మణః కరణసంజ్ఞా సమ్ప్రదానస్య చ కర్మసంజ్ఞా - పశునా రుద్రం యజతే - పశుం రుద్రాయ దదాతీత్యర్థః ✻ రుచ్యర్థానాం ప్రీయమాణః ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౩౩ ॥ రుచ్యర్థానాం ధాతూనాం ప్రయోగే ప్రీయమాణో౽ర్థః సమ్ప్రదానం స్యాత్ - హరయే రోచతే భక్తిః అన్యకర్తృకో౽భిలాషో రుచిః హరినిష్ఠప్రీతేర్భక్తిః కర్త్రీ - ప్రీయమాణః కిమ్ - దేవదత్తాయ రోచతే మోదకః పథి ✻ శ్లాఘహ్నుఙ్స్థాశపాం జ్ఞీప్స్యమానః ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౩౪ ॥ ఏషాం ప్రయోగే బోధయితుమిష్టః సమ్ప్రదానం స్యాత్ - గోపీ స్మరాత్ కృష్ణాయ శ్లాఘతే హ్నుతే తిష్ఠతే శపతే వా - జ్ఞీప్స్యమానః కిమ్ - దేవదత్తాయ శ్లాఘతే పథి ✻ ధారేరుత్తమర్ణః ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౩౫ ॥ ధారయతేః ప్రయోగే ఉత్తమర్ణ ఉక్తసంజ్ఞః స్యాత్ - భక్తాయ ధారయతి మోక్షం హరిః - ఉత్తమర్ణః కిమ్ - దేవదత్తాయ శతం ధారయతి గ్రామే ✻ స్పృహేరీప్సితః ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౩౬ ॥ స్పృహయతేః ప్రయోగే ఇష్టః సమ్ప్రదానం స్యాత్ - పుష్పేభ్యః స్పృహయతి - ఈప్సితః కిమ్ - పుష్పేభ్యో వనే స్పృహయతి - ఈప్సితమాత్రే ఇయం సంజ్ఞా - ప్రకర్షవివక్షాయాం తు పరత్వాత్కర్మసంజ్ఞా - పుష్పాణి స్పృహయతి ✻ క్రుధద్రుహేర్ష్యాసూయార్థానాం యం ప్రతి కోపః ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౩౭ ॥ క్రు

ధాద్యర్థానాంప్రయోగేయంప్రతికోపస్సఉక్తసంజ్ఞస్స్యాత్ - హరయేక్రుధ్యతి - ద్రుహ్య
తి - ఈర్ష్యతి - అసూయతి - యంప్రతికోపఇతికిమ్- భార్యామీర్ష్యతి- మైనామన్యో
ద్రాక్షీదితి - క్రోధోఽమర్షః- ద్రోహోఽపకారః- ఈర్ష్యాఽక్షమా-అసూయాగుణేషు
దోషావిష్కరణమ్ - ద్రోహాదయోఽపికోపప్రభవాఏవగృహ్యన్తేఅతోవిశేషణంసామా
న్యేన యంప్రతికోపఇతి ❋ క్రుధద్రుహోరుపసృష్టయోఃకర్మ ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౩౮ ॥
సోపసర్గయోరనయోర్యంప్రతికోపస్తత్కారకంకర్మసంజ్ఞంస్యాత్ - క్రూరమభిక్రుధ్య
తి - అభిద్రుహ్యతి ❋ రాధీక్ష్యోర్యస్యవిప్రశ్నః ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౩౯ ॥ ఏతయోఃకా
రకంసంప్రదానంస్యాత్ - యదీయోవివిధఃప్రశ్నఃక్రియతే - కృష్ణాయరాధ్యతిఈక్ష
తేవా- పృష్టోగర్గఃశుభాశుభంపర్యాలోచయతీత్యర్థః ❋ ప్రత్యాఙ్భ్యాంశ్రువఃపూర్వస్య
కర్తా ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౪౦ ॥ ఆభ్యాంపరస్య శృణోతేర్యోగేపూర్వస్య ప్రవర్తనారూప
వ్యాపారస్యకర్తా సంప్రదానంస్యాత్ - విప్రాయగాం ప్రతిశృణోతి - ఆశృణోతివా -
విప్రేణమహ్యందేహీతి ప్రవర్తితస్తస్మైప్రతిజానీతఇత్యర్థః ❋ అనుప్రతిగృణశ్చ ॥ ౧ ॥
౪ ॥ ౪౧ ॥ ఆభ్యాంగృణాతేఃకారకంపూర్వవ్యాపారస్యకర్తృభూతముక్తసంజ్ఞంస్యా
త్ - హోత్రేఽనుగృణాతి - ప్రతిగృణాతి - హోతాప్రథమంశంసతితమధ్వర్యుః ప్రో
త్సాహయతీత్యర్థః ❋ పరిక్రయణేసంప్రదానమన్యతరస్యామ్ ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౪౪ ॥ నియ
తకాలంభృత్యాదిస్వీకరణం పరిక్రయణం తస్మిన్ సాధకతమం కారకం సంప్రదాన సం
జ్ఞంవాస్యాత్ - శతేనశతాయవాపరిక్రీతః ❋ తాదర్థ్యేచతుర్థీవాచ్యా ❋ ముక్తయేహ
రింభజతి ❋ క్లృపిసంపద్యమానేచ ❋ భక్తిర్జ్ఞానాయకల్పతే-సంపద్యతే- జాయతే-ఇత్యా
ది ❋ ఉత్పాతేనజ్ఞాపితేచ ❋ వాతాయకపిలావిద్యుత్ ❋ హితయోగేచ ❋ బ్రాహ్మణాయ
హితమ్ ❋ క్రియార్థోపపదస్యకర్మణిస్థానినః ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౧౪ ॥ క్రియార్థాక్రియాఉప
పదంయస్యతస్య స్థానినోఽప్రయుజ్యమానస్యతుమునఃకర్మణిచతుర్థీస్యాత్ - ఫలేభ్యో
యాతి - ఫలాన్యాహర్తుంయాతీత్యర్థః - నమస్కుర్మోనృసింహాయ- నృసింహమనుకూల
యితుమిత్యర్థః - ఏవంస్వయంభువే నమస్కృత్యేత్యాదావపి ❋ తుమర్థాచ్చభావవచ
నాత్ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౧౫ ॥ భావవచనాశ్చేతిసూత్రేణయో విహితస్తదన్తాచ్చతుర్థీస్యాత్-
యాగాయయాతి - యష్టుంయాతీత్యర్థః ❋ నమఃస్వస్తిస్వాహాస్వధాలంవషడ్యోగా
చ్చ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౧౬ ॥ ఏభిర్యోగేచతుర్థీస్యాత్-హరయేనమః- ఉపపదవిభక్తేఃకారకవిభక్తి
ర్బలీయసీ నమస్కరోతిదేవాన్ - ప్రజాభ్యఃస్వస్తి - అగ్నయేస్వాహా - పితృభ్యఃస్వ
ధా - అలమితిపర్యాప్త్యర్థగ్రహణమ్ - తేనదైత్యేభ్యోహరిరలంప్రభుస్సమర్థశ్శక్తఇత్యా
ది - ప్రభ్వాదియోగేషష్ఠ్యపిసాధుః - తస్మైప్రభవతి - సఏషాంగ్రామణీరితినిర్దేశా
త్ - తేన ప్రభుర్బుభూషుర్భువనత్రయస్యేతిసిద్ధమ్ - వషడిన్ద్రాయ - చకారఃపున
ర్విధానార్థః - తేనాశీర్వివక్షాయాంపరామపిచతుర్థీంచాశిషీతిషష్ఠీం బాధిత్వాచతుర్థ్యే
వభవతి - స్వస్తిగోభ్యోభూయాత్ ❋ మన్యకర్మణ్యనాదరేవిభాషాఽప్రాణిషు ॥ ౨ ॥
౩ ॥ ౧౭ ॥ ప్రాణివర్జేమన్యతేఃకర్మణిచతుర్థీవాస్యాత్తిరస్కారే - నత్వాంతృణంమ
న్యేతృణాయవా - శ్యనానిర్దేశాత్తానాదికయోగేన - నత్వాంతృణంమన్వే - అప్రాణి
ష్విత్యపనీయ ❋ నౌకాకాన్నశుకసృగాలవర్జేష్వితివాచ్యమ్ ❋ తేననత్వాంనావమన్నం

మన్యే ఇత్యత్ర ప్రాణిత్వే౽పి చతుర్థీ న - న త్వాం శునే శ్వానం వా మన్య ఇత్యత్ర ప్రాణిత్వే౽పి భవత్యేవ ✽ గత్యర్థకర్మణి ద్వితీయాచతుర్థ్యౌ చేష్టాయామనధ్వని ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౧౨ ॥ అధ్వభిన్నే గత్యర్థానాం కర్మణి ఏతే స్తశ్చేష్టాయామ్ - గ్రామం గ్రామాయ వా గచ్ఛతి - చేష్టాయాం కిమ్ - మనసా హరిం వ్రజతి - అనధ్వనీతి కిమ్ - పన్థానం గచ్ఛతి - గన్త్రాధిష్ఠితే౽ధ్వన్యేవాయం నిషేధః యదా తూత్పథాత్పన్థానమేవాక్రమితుమిష్యతే తదా చతుర్థీ భవత్యేవ - ఉత్పథేన పథే గచ్ఛతి ✽ ధ్రువమపాయే౽పాదానమ్ ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౨౪ ॥ అపాయో విశ్లేషస్తస్మిన్ సాధ్యే యద్ ధ్రువమవధిభూతం కారకం తదపాదానం స్యాత్ ✽ అపాదానే పఞ్చమీ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౨౮ ॥ గ్రామాదాయాతి - ధావతో౽శ్వాత్పతతి - కారకం కిమ్ - వృక్షస్య పర్ణం పతతి ✽ జుగుప్సావిరామప్రమాదార్థానాముపసంఖ్యానమ్ ✽ పాపాజ్జుగుప్సతే - విరమతి - ధర్మాత్ప్రమాద్యతి ✽ భీత్రార్థానాం భయహేతుః ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౨౫ ॥ భయార్థానాం త్రాణార్థానాం చ ప్రయోగే భయహేతురపాదానం స్యాత్ - చోరాద్బిభేతి - చోరాత్త్రాయతే - భయహేతుః కిమ్ - అరణ్యే బిభేతి త్రాయతే వా ✽ పరాజేరసోఢః ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౨౬ ॥ పరాజేః ప్రయోగే౽సహ్యో౽ర్థో౽పాదానం స్యాత్ - అధ్యయనాత్పరాజయతే - గ్లాయతీత్యర్థః - అసోఢః కిమ్ - శత్రూన్ పరాజయతే - అభిభవతీత్యర్థః ✽ వారణార్థానామీప్సితః ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౨౭ ॥ ప్రవృత్తివిఘాతో వారణం - వారణార్థానాం ధాతూనాం ప్రయోగే ఈప్సితో౽ర్థో౽పాదానం స్యాత్ - యవేభ్యో గాం వారయతి - ఈప్సితః కిమ్ - యవేభ్యో గాం వారయతి క్షేత్రే ✽ అన్తర్ధౌ యేనాదర్శనమిచ్ఛతి ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౨౮ ॥ వ్యవధానే సతి యత్కర్తృకస్యాత్మనో దర్శనస్యాభావమిచ్ఛతి తదపాదానం స్యాత్ - మాతుర్నిలీయతే కృష్ణః - అన్తర్ధౌ కిమ్ - చోరాన్న దిదృక్షతే - ఇచ్ఛతిగ్రహణం కిమ్ - అదర్శనేచ్ఛాయాం సత్యాం సత్యపి దర్శనే యథా స్యాత్ ✽ ఆఖ్యాతోపయోగే ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౨౯ ॥ నియమపూర్వకవిద్యాస్వీకారే వక్తా ప్రాక్సంజ్ఞః స్యాత్ - ఉపాధ్యాయాదధీతే - ఉపయోగే కిమ్ - నటస్య గాథాం శృణోతి ✽ జనికర్తుః ప్రకృతిః ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౩౦ ॥ జాయమానస్య హేతురపాదానం స్యాత్ - బ్రహ్మణః ప్రజాః ప్రజాయన్తే ✽ భువః ప్రభవః ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౩౧ ॥ భవనం భువః భూకర్తుః ప్రభవస్తథా - హిమవతో గఙ్గా ప్రభవతి - తత్ర ప్రకాశత ఇత్యర్థః ✽ ల్యబ్లోపే కర్మణ్యధికరణే చ ✽ ప్రాసాదాత్ప్రేక్షతే ఆసనాత్ప్రేక్షతే - ప్రాసాదమారుహ్య - ఆసనే ఉపవిశ్య ప్రేక్షత ఇత్యర్థః - శ్వశురాజ్జిహ్రేతి - శ్వశురం వీక్ష్యేత్యర్థః - గమ్యమానాపి క్రియా కారకవిభక్తీనాం నిమిత్తమిత్యుక్తమ్ - కస్మాత్త్వం నద్యాః ✽ యతశ్చాధ్వకాలనిమానం తత్ర పఞ్చమీ తద్యుక్తాదధ్వనః ప్రథమాసప్తమ్యౌ కాలాత్సప్తమీ చ వక్తవ్యా ✽ వనాద్గ్రామో యోజనం యోజనే వా కార్తిక్యా ఆగ్రహాయణీ మాసే ✽ అన్యారాదితరర్తేదిక్శబ్దాఞ్చూత్తరపదాజాహియుక్తే ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౨౯ ॥ ఏతైర్యోగే పఞ్చమీ స్యాత్ - అన్య ఇత్యర్థగ్రహణమ్ - ఇతరగ్రహణం ప్రపఞ్చార్థమ్ - అన్యో భిన్న ఇతరో వా కృష్ణాత్ - ఆరాద్వనాత్ - ఋతే కృష్ణాత్ - పూర్వో గ్రామాత్ - దిశి దృష్టః శబ్దో దిక్శబ్దః - తేన సమ్ప్రతి దేశకాలవృత్తినా యోగే౽పి భవతి - చైత్రాత్పూర్వః ఫాల్గునః - అవయవవాచియోగే తు న - తస్య పరమామ్రేడితమితి నిర్దేశాత్ - పూర్వం కాయస్య - అఞ్చూత్తరపదస్య తు దిక్శబ్దత్వే౽-

షష్ఠ్యతసర్థేతిషష్ఠీంబాధితుంపృథగ్గ్రహణమ్ - ప్రాక్ప్రత్యగ్వాగ్రామాత్ - ఆ
చ్ దక్షిణాగ్రామాత్ - ఆహిదక్షిణాహిగ్రామాత్ - అపాదానేపఞ్చమీతి సూత్రే
కార్తిక్యాఃప్రభృతీతి భాష్యప్రయోగాత్ - ప్రభృతియోగే పఞ్చమీ - భవాత్ప్ర
భృతి ఆరభ్యవా సేవ్యోహరిః అపపరిబహిరితిసమాసవిధానాజ్జ్ఞాపకాద్బహిర్యోగేపఞ్చ
మీ - గ్రామాత్ బహిః ❋ అపపరీవర్జనే ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౮౮ ॥ ఏతౌవర్జనేకర్మప్రవచ
నీయౌస్తః ❋ ఆఙ్మర్యాదావచనే ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౮౯ ॥ ఆఙ్మర్యాదాయాముక్తసంజ్ఞ
స్స్యాత్ - వచనగ్రహణాదభివిధావపి ❋ పఞ్చమ్యపాఙ్పరిభిః ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౧౦ ॥
ఏతైఃకర్మప్రవచనీయైర్యోగేపఞ్చమీస్యాత్ - అపహరేః - పరిహరేః - సంసారః -
పరిరత్రవర్జనే - లక్షణాదౌతుహరింపరి - ఆముక్తేస్సంసారః - ఆసకలాద్బ్రహ్మ ❋ ప్ర
తిఃప్రతినిధిప్రతిదానయోః ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౯౨ ॥ ఏతయోరర్థయోఃప్రతిరుక్తసంజ్ఞస్స్యా
త్ ❋ ప్రతినిధిప్రతిదానేచయస్మాత్ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౧౧ ॥ అత్రకర్మప్రవచనీయైర్యోగేప
ఞ్చమీస్యాత్ - ప్రద్యుమ్నఃకృష్ణాత్ప్రతి - తిలేభ్యఃప్రతియచ్ఛతిమాషాన్ ❋ అకర్త
ర్యృణేపఞ్చమీ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౨౪ ॥ కర్తృవర్జితంయదృణంహేతుభూతంతతఃపఞ్చమీస్యా
త్ - శతాద్బద్ధః - అకర్తరికిమ్ - శతేనబన్ధితః ❋ విభాషాగుణేఽస్త్రియామ్ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౨౫ ॥
గుణేహేతావస్త్రీలిఙ్గేపఞ్చమీవాస్యాత్ - జాడ్యాజ్జాడ్యేనవాబద్ధః - గుణేకిమ్ - ధనేన
కులమ్ - అస్త్రియాఙ్కిమ్ - బుద్ధ్యాముక్తః విభాషేతియోగవిభాగాదగుణేస్త్రియాఞ్చ
క్వచిత్ - ధూమాదగ్నిమాన్ - నాస్తిఘటోఽనుపలబ్ధేః ❋ పృథగ్వినానానాభిస్తృతీయాన్య
తరస్యామ్ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౩౨ ॥ ఏభిర్యోగేతృతీయాస్యాత్పఞ్చమీద్వితీయేచ - అన్యతరస్యాం
గ్రహణంసముచ్చయార్థం - పఞ్చమీద్వితీయేచానువర్తేతే - పృథక్ రామేణ - రామా
త్ - రామంవా - ఏవంవినానానా ❋ కరణేచస్తోకాల్పకృచ్ఛ్రకతిపయస్యాసత్త్వవచన
స్య ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౩౩ ॥ ఏభ్యోఽద్రవ్యవచనేభ్యఃకరణేతృతీయాపఞ్చమ్యౌస్తః - స్తోకేనస్తో
కాద్వాముక్తః - ద్రవ్యేతుస్తోకేనవిషేణహతః ❋ దూరాన్తికార్థేభ్యోద్వితీయాచ ॥ ౨ ॥
౩ ॥ ౩౫ ॥ ఏభ్యోద్వితీయాస్యాచ్చాత్పఞ్చమీతృతీయేస్తః - ప్రాతిపదికార్థమాత్రేవిధి
రయమ్ - గ్రామస్యదూరందూరాత్ దూరేణవా - అన్తికమ్ - అన్తికాత్ - అన్తికేనవా -
అసత్త్వవచనస్యేత్యనువృత్తేర్నేహ - దూరఃపన్థాః ❋ షష్ఠీశేషే ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౫౦ ॥ కారక
ప్రాతిపదికార్థవ్యతిరిక్తః స్వస్వామిభావాదిస్సమ్బన్ధశ్శేషస్తత్రషష్ఠీస్యాత్ - రాజ్ఞఃపురు
షః ॥ కర్మాదీనామపిసంబన్ధమాత్రవివక్షాయాంషష్ఠ్యేవ - సతాఙ్గతమ్ - సర్పిషోజా
నీతే - మాతుఃస్మరతి - ఏధోదకస్యోపస్కురుతే - భజేశంభోశ్చరణయోః - ఫలానా
న్తృప్తః ❋ షష్ఠీహేతుప్రయోగే ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౨౬ ॥ హేతుశబ్దప్రయోగేహేతౌద్యో
త్యేషష్ఠీస్యాత్ - అన్నస్యహేతోర్వసతి ❋ సర్వనామ్నస్తృతీయాచ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౨౭ ॥
సర్వనామ్నోహేతుశబ్దప్రయోగేహేతౌద్యోత్యేతృతీయాస్యాత్షష్ఠీచ - కేనహేతునా
వసతి - కస్యహేతోః - నిమిత్తపర్యాయప్రయోగేసర్వాసాంప్రాయోదర్శనమ్ * కి
న్నిమిత్తంవసతి - కేననిమిత్తేన - కస్మైనిమిత్తాయేత్యాది - ఏవఙ్కింకారణమ్ - కో
హేతుః కింప్రయోజనమిత్యాది - ప్రాయగ్రహణాదసర్వనామ్నఃప్రథమాద్వితీయేనస్తః -
జ్ఞానేననిమిత్తేనహరిస్సేవ్యః జ్ఞానాయనిమిత్తాయేత్యాది ❋ షష్ఠ్యతసర్థప్రత్యయేన ॥ ౨ ॥

౨ ॥ ౩ ॥ ౩౦ ॥ ఏతద్యోగే షష్ఠీ స్యాత్ - దిక్శబ్దేతి పఞ్చమ్యా అపవాదః - గ్రామస్య దక్షిణతః - పురః పురస్తాత్ - ఉపరి ఉపరిష్టాత్ ❋ ఏనపా ద్వితీయా ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౩౧ ॥ ఏనబన్తేన యోగే ద్వితీయా స్యాత్ - ఏనపేతి యోగవిభాగాత్ షష్ఠ్యపి - దక్షిణేన గ్రామం గ్రామస్య వా - ఏవముత్తరేణ ❋ దూరాన్తికార్థైః షష్ఠ్యన్యతరస్యామ్ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౩౪ ॥ ఏతైర్యోగే షష్ఠీ స్యాత్పఞ్చమీ చ - దూరం నికటం గ్రామస్య గ్రామాద్వా ❋ జ్ఞోऽవిదర్థస్య కరణే ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౫౧ ॥ జానాతేరజ్ఞానార్థస్య కరణే శేషత్వేన వివక్షితే షష్ఠీ స్యాత్ - సర్పిషో జ్ఞానమ్ ❋ అధీగర్థదయేశాం కర్మణి ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౫౨ ॥ ఏషాం కర్మణి శేషే షష్ఠీ స్యాత్ - మాతుః స్మరణమ్ - సర్పిషో దయనమ్ ఈశనం వా ❋ కృఞః ప్రతియత్నే ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౫౩ ॥ కృఞః కర్మణి శేషే షష్ఠీ గుణాధానే - ఏధోదకస్యోపస్కరణమ్ ❋ రుజార్థానాం భావవచనానామజ్వరేః ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౫౪ ॥ భావకర్తృకాణాం జ్వరివర్జితానాం రుజార్థానాం కర్మణి శేషే షష్ఠీ స్యాత్ - చౌరస్య రోగస్య రుజా * అజ్వరిసన్తాప్యోరితి వాచ్యమ్ * రోగస్య చౌరజ్వరః చౌరసన్తాపో వా - రోగకర్తృకం చౌరసమ్బన్ధి జ్వరాదికమిత్యర్థః ❋ ఆశిషి నాథః ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౫౫ ॥ ఆశీరర్థస్య నాథతేః శేషే కర్మణి షష్ఠీ స్యాత్ - సర్పిషో నాథనమ్ - ఆశీః కిమ్ - మాణవకనాథనమ్ - తత్సమ్బన్ధినీ యాచ్ఞేత్యర్థః ❋ జాసినిప్రహణనాటక్రాథపిషాం హింసాయామ్ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౫౬ ॥ హింసార్థానామేషాం శేషే కర్మణి షష్ఠీ స్యాత్ - చౌరస్యోజ్జాసనమ్ - నిప్రౌ సంహతౌ విపర్యస్తౌ వ్యస్తౌ వా - చౌరస్య నిప్రహణనమ్ - ప్రణిహననమ్ - నిహననమ్ - ప్రహణనం వా - నట అవస్యన్దనే చురాదిః - చౌరస్యోన్నాటనమ్ - చౌరస్య క్రాథనమ్ - వృషలస్య పేషణమ్ - హింసాయాం కిమ్ - ధానాపేషణమ్ ❋ వ్యవహృపణోః సమర్థయోః ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౫౭ ॥ శేషే కర్మణి షష్ఠీ స్యాత్ - ద్యూతే క్రయవిక్రయవ్యవహారే చానయోస్తుల్యార్థతా - శతస్య వ్యవహరణం - పణనం వా - సమర్థయోః కిమ్ - శలాకావ్యవహారః - గణనేత్యర్థః - బ్రాహ్మణపణనం స్తుతిరిత్యర్థః ❋ దివస్తదర్థస్య ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౫౮ ॥ ద్యూతార్థస్య క్రయవిక్రయరూపవ్యవహారార్థస్య చ దివః కర్మణి షష్ఠీ స్యాత్ - శతస్య దీవ్యతి - తదర్థస్య కిమ్ - బ్రాహ్మణం దీవ్యతి - స్తౌతీత్యర్థః ❋ విభాషోపసర్గే ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౫౯ ॥ పూర్వయోగాపవాదః - శతస్య శతం వా ప్రతిదీవ్యతి ❋ ప్రేష్యబ్రువోర్హవిషో దేవతాసమ్ప్రదానే ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౬౧ ॥ దేవతాసమ్ప్రదానకేऽర్థే వర్తమానయోః ప్రేష్యబ్రువోః కర్మణో హవిషో వాచకాచ్ఛబ్దాత్ షష్ఠీ స్యాత్ - అగ్నయే ఛాగస్య హవిషో వపాయా మేదసః ప్రేష్య అనుబ్రూహి వా ❋ కృత్వోऽర్థప్రయోగే కాలేऽధికరణే ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౬౪ ॥ కృత్వోऽర్థానాం ప్రయోగే కాలవాచ్యధికరణే శేషే షష్ఠీ స్యాత్ - పఞ్చకృత్వోऽహ్నో భోజనమ్ - ద్విరహ్నో భోజనమ్ - శేషే కిమ్ - ద్విరహన్యధ్యయనమ్ ❋ కర్తృకర్మణోః కృతి ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౬౫ ॥ కృద్యోగే కర్తరి కర్మణి చ షష్ఠీ స్యాత్ - కృష్ణస్య కృతిః - జగతః కర్తా కృష్ణః * గుణకర్మణి వేష్యతే * తేనాశ్వస్య స్రుఘ్నమ్ - స్రుఘ్నస్య వా - కృతి కిమ్ - తద్ధితే మా భూత్ - కృతపూర్వీ కటమ్ ❋ ఉభయప్రాప్తౌ కర్మణి ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౬౬ ॥ ఉభయోః ప్రాప్తిర్యస్మిన్ కృతి తత్ర కర్మణ్యేవ షష్ఠీ స్యాత్ - ఆశ్చర్యో గవాం దోహోऽగోపేన * స్త్రీప్రత్యయయోరకాకారయోర్నాయం నియమః * భేదికా బిభిత్సా వా రుద్రస్య జగతః * శేషే విభాషా * స్త్రీప్రత్యయ ఇత్యేకే - విచిత్రా జగతః కృతిర్హరేర్హరిణా వా - కేచిదవిశే

షేణవిభాషామిచ్ఛన్తి - శబ్దానామనుశాసనమాచార్యేణాచార్యస్యవా ❋ క్తస్యచవ
ర్తమానే ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౬౭ ॥ వర్తమానార్థస్యక్తస్యయోగేషష్ఠీస్యాత్ - నలోకేతిని
షేధస్యాపవాదః - రాజ్ఞాంమతోబుద్ధఃపూజితోవా ❋ అధికరణవాచినశ్చ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥
౬౮ ॥ క్తస్యయోగేషష్ఠీస్యాత్ - ఇదమేషామాశయితమ్ ❋ నలోకావ్యయనిష్ఠాఖలర్థతృ
నామ్ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౬౯ ॥ ఏషాంప్రయోగేషష్ఠీనస్యాత్ - లాదేశః - కుర్వన్కుర్వాణఃసృష్టింహ
రిః - ఉ - హరిర్దిదృక్షుః - అలఙ్కరిష్ణుర్వా - ఉక్ - దైత్యాన్ఘాతుకోహరిః - కమేరనిషేధః - ల
క్ష్మ్యాఃకాముకోహరిః - అవ్యయమ్ - జగత్సృష్ట్వా - సుఖఙ్కర్తుమ్ - నిష్ఠా - విష్ణునాహ
తాదైత్యాః - దైత్యాన్హతవాన్విష్ణుః - ఖలర్థః - ఈషత్కరఃప్రపఞ్చోహరిణా - తృన్ని
తిప్రత్యాహారఃశతృశానచావితితృశబ్దాదారభ్యతృనోనకారాత్ - శానన్ - సోమంప
వమానః - చానశ్ - ఆత్మానమ్మణ్డయమానః - శతృ - వేదమధీయన్ - తృన్ - కర్తాలోకాన్ *
ద్విషశ్శతుర్వా * మురస్యమురంవాద్విషన్ - సర్వోయఙ్కారకషష్ఠ్యాఃప్రతిషేధః -
శేషేషష్ఠీతుస్యాదేవ - బ్రాహ్మణస్యకుర్వన్ - నరకస్యజిష్ణుః ❋ అకేనోర్భవిష్యదాధ
మర్ణ్యయోః ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౭౦ ॥ భవిష్యత్యకస్యభవిష్యదాధమర్ణ్యార్థేనశ్చయోగేషష్ఠీన
స్యాత్ - సతఃపాలకోఽవతరతి - వ్రజఙ్గామీ - శతన్దాయీ ❋ కృత్యానాఙ్కర్తరివా ॥ ౨ ॥
౩ ॥ ౭౧ ॥ షష్ఠీవాస్యాత్ - మయామమవాసేవ్యోహరిః - కర్తరీతికిమ్ - గేయోమాణవక
స్సామ్నామ్ - భవ్యగేయేతికర్తరియద్విధానాదనభిహితఙ్కర్మ - అత్రయోగోవిభజ్యతే - కృ
త్యానాముభయప్రాప్తావితినేతిచానువర్తతే - తేననేతవ్యావ్రజఙ్గావఃకృష్ణేన - తతః
కర్తరివాఉక్తోర్థః ❋ తుల్యార్థైరతులోపమాభ్యాన్తృతీయాన్యతరస్యామ్ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౭౨ ॥
తుల్యార్థైర్యోగేతృతీయావాస్యాత్పక్షేషష్ఠీ - తుల్యస్సదృశస్సమోవాకృష్ణస్య - కృష్ణేనవా
అతులోపమాభ్యాంకిమ్ - తులాఉపమావాకృష్ణస్యనాస్తి ❋ చతుర్థీచాశిష్యాయుష్యమద్ర
భద్రకుశలసుఖార్థహితైః ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౭౩ ॥ ఏతదర్థైర్యోగేచతుర్థీవాస్యాత్పక్షేష
ష్ఠీ - ఆశిషి - ఆయుష్యఞ్చిరఞ్జీవితంకృష్ణాయ కృష్ణస్యవా భూయాత్ - ఏవమ్మద్రంభద్రం
కుశలన్నిరామయంసుఖంశంఅర్థఃప్రయోజనంహితంపథ్యంభూయాత్ - ఆశిషికిమ్ - దే
వదత్తస్యాయుష్యమస్తి - వ్యాఖ్యానాత్సర్వత్రార్థగ్రహణం - మద్రభద్రయోఃపర్యా
యత్వాదన్యతరోనపఠనీయః ❋ ఆధారోఽధికరణమ్ ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౪౫ ॥ కర్తృక
ర్మద్వారాతన్నిష్ఠక్రియాయాఆధారఃకారకమధికరణసంజ్ఞంస్యాత్ ❋ సప్తమ్యధికర
ణేచ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౩౬ ॥ అధికరణేసప్తమీస్యాత్ - చకారాద్దూరాన్తికార్థేభ్యః -
ఔపశ్లేషికోవైషయికోఽభివ్యాపకశ్చేత్యాధారస్త్రిధా - కటేఆస్తే - స్థాల్యాంపచతి -
మోక్షేఇచ్ఛాస్తి - సర్వస్మిన్నాత్మాస్తి - వనస్యదూరేఽన్తికేవా - దూరాన్తికార్థేభ్య
ఇతివిభక్తిత్రయేణసహచతస్రోఽత్రవిభక్తయఃఫలితాః * క్తస్యేన్విషయస్యకర్మణ్యుపసం
ఖ్యానమ్ * అధీతీవ్యాకరణే - అధీతమనేనేతివిగ్రహః - ఇష్టాదిభ్యశ్చేతికర్తరినిః *
సాధ్వసాధుప్రయోగేచ * సాధుఃకృష్ణోమాతరి - అసాధుర్మాతులే * నిమిత్తాత్క
ర్మయోగే * నిమిత్తమిహఫలంయోగస్సంయోగసమవాయాత్మకః । చర్మణిద్వీపినంహన్తి
దన్తయోర్హన్తికుఞ్జరమ్ । కేశేషుచమరీంహన్తిసీమ్నిపుష్కలకోహతః ॥ ౧ ॥ హేతౌ
తృతీయాత్రప్రాప్తాతన్నివారణార్థమ్ - సీమాఅణ్డకోశః - పుష్కలకోగన్ధమృగః - యో

గవిశేషేషిమ్ - వేతనేనధాన్యంలునాతి ❋ యస్యచభావేనభావలక్షణమ్ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౩౭ ॥ యస్యక్రియయాక్రియాన్తరంలక్ష్యతేతతస్సప్తమీస్స్యాత్ - గోషుదుహ్యమానాసుగతః ❋ అర్హాణాంకర్తృత్వేఽనర్హాణామకర్తృత్వేతద్వైపరీత్యేచ ❋ సత్సుతరత్సుఅసన్తఆసతే - అసత్సుతిష్ఠత్సుసన్తస్తరన్తి - సత్సుతిష్ఠత్సుఅసన్తస్తరన్తి - అసత్సుతరత్సుసన్తస్తిష్ఠన్తి ❋ షష్ఠీచానాదరే ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౩౮ ॥ అనాదరాధిక్యేభావలక్షణేషష్ఠీసప్తమ్యౌస్తః - రుదతిరుదతోవాప్రావ్రాజీత్ - రుదన్తంపుత్రాదికమనాదృత్యసన్న్యస్తవానిత్యర్థః ❋ స్వామీశ్వరాధిపతిదాయాదసాక్షిప్రతిభూప్రసూతైశ్చ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౩౯ ॥ ఏతైస్సప్తభిర్యోగేషష్ఠీసప్తమ్యౌస్తః - షష్ఠ్యామేవప్రాప్తాయాంపాక్షికసప్తమ్యర్థంవచనమ్ - గవాంగోషువాస్వామీ - గవాంగోషువాప్రసూతః - గాఏవానుభవితుంజాతఇత్యర్థః ❋ ఆయుక్తకుశలాభ్యాంచాసేవాయామ్ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౪౦ ॥ ఆభ్యాంయోగేషష్ఠీసప్తమ్యౌస్తస్తాత్పర్యేర్థే - ఆయుక్తోవ్యాపారితః - ఆయుక్తఃకుశలోవాహరిపూజనేహరిపూజనస్యవా - అసేవాయాంకిమ్ - ఆయుక్తోగౌశ్శకటే - ఈషద్యుక్తఇత్యర్థః ❋ యతశ్చనిర్ధారణమ్ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౪౧ ॥ జాతిగుణక్రియాసంజ్ఞాభిస్సముదాయాదేకదేశస్యపృథక్కరణంనిర్ధారణంయతస్తతఃషష్ఠీసప్తమ్యౌస్తః - నృణాంనృషువాబ్రాహ్మణశ్శ్రేష్ఠః - గవాంగోషువాకృష్ణాబహుక్షీరా - గచ్ఛతాంగచ్ఛత్సువాధావన్శీఘ్రః - ఛాత్రాణాంఛాత్రేషువామైత్రఃపటుః ❋ పఞ్చమీవిభక్తే ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౪౨ ॥ విభాగోవిభక్తంనిర్ధార్యమాణస్యయత్రభేదఏవతత్రపఞ్చమీస్యాత్ - మాథురాఃపాటలిపుత్రకేభ్యఆఢ్యతరాః ❋ సాధునిపుణాభ్యామర్చాయాంసప్తమ్యప్రతేః ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౪౩ ॥ ఆభ్యాంయోగేసప్తమీస్యాదర్చాయాంనతుప్రతేఃప్రయోగే - మాతరిసాధుర్నిపుణోవా - అర్చాయాంకిమ్ - నిపుణోరాజ్ఞోభృత్యః - ఇహతత్త్వకథనేతాత్పర్యమ్ ❋ అప్రత్యాదిభిరితివక్తవ్యమ్ ❋ సాధుర్నిపుణోవామాతరంప్రతిపర్యనువా ❋ ప్రసితోత్సుకాభ్యాంతృతీయాచ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౪౪ ॥ ఆభ్యాంయోగేతృతీయాస్యాచ్చాత్సప్తమీ - ప్రసితఉత్సుకోవాహరిణాహరౌవా ❋ నక్షత్రేచలుపి ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౪౫ ॥ నక్షత్రేప్రకృత్యర్థేయోలుప్సంజ్ఞయాలుప్యమానస్యప్రత్యయస్యార్థస్తత్రవర్తమానాత్తృతీయాసప్తమ్యౌస్తోఽధికరణే । మూలేనావాహయేద్దేవీంశ్రవణేనవిసర్జయేత్ - మూలేశ్రవణేఇతివా - లుపికిమ్ - పుష్యేశనిః ❋ సప్తమీపఞ్చమ్యౌకారకమధ్యే ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౭ ॥ శక్తిద్వయమధ్యేయౌకాలాధ్వానౌతాభ్యామేతేస్తః - అద్యభుక్త్వాయంద్వ్యహేద్వ్యహాద్వాభోక్తా - కర్తృశక్త్యోర్మధ్యేఽయంకాలః - ఇహస్థోయంక్రోశేక్రోశాద్వాలక్ష్యంవిధ్యేత్ - కర్తృకర్మశక్త్యోర్మధ్యేఽయందేశః - అధికశబ్దేనయోగేసప్తమీపఞ్చమ్యావిష్యేతే - తదస్మిన్నధికమితియస్మాదధికమితిచసూత్రనిర్దేశాత్ - లోకేలోకాద్వాఅధికోహరిః ❋ అధిరీశ్వరే ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౯౭ ॥ స్వస్వామిసమ్బన్ధేఅధిఃకర్మప్రవచనీయసంజ్ఞస్స్యాత్ ❋ యస్మాదధికంయస్యచేశ్వరవచనన్తత్రసప్తమీ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౯ ॥ అత్రకర్మప్రవచనీయయుక్తేసప్తమీస్యాత్ - ఉపపరార్ధేహరేర్గుణాః - పరార్ధాదధికాఇత్యర్థః - ఐశ్వర్యేతుస్వస్వామిభ్యాంపర్యాయేణసప్తమీ అధిభువిరామః- అధిరామేభూః - సప్తమీశౌణ్డైరితిసమాసపక్షేతు- రామాధీనా- అషడక్షేత్యాదినాఖః ❋ విభాషాకృఞి ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౯౮ ॥ అధిఃకరోతౌప్రాక్సంజ్ఞోవాస్యాదీశ్వ

రార్థే - యదత్రమామధికరిష్యతి-వినియోక్ష్యత ఇత్యర్థః-ఇహ వినియోక్తురీశ్వరత్వం గమ్యతే - అగతిత్వాత్ తిఙిచోదాత్తవతీతి నిఘాతో న

✻ ఇతి విభక్త్యర్థాః ✻

✻ సమర్థః పదవిధిః ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౧ ॥ పదసంబన్ధీ యో విధిః స సమర్థాశ్రితో బోధ్యః ✻ ప్రాక్కడారాత్సమాసః ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౩ ॥ కడారాః కర్మధారయ ఇత్యతః ప్రాక్సమాస ఇత్యధిక్రియతే ✻ సహ సుపా ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ సహేతి యోగో విభజ్యతే- సుబన్తం సమర్థేన సహ సమస్యతే- యోగవిభాగస్యేష్టసిద్ధ్యర్థత్వాత్కతిపయతిఙన్తోత్తరపదోఽయం సమాసః । స చ ఛన్దస్యేవ- పర్యభూషయత్ - అనువ్యచలత్ ✻ సుపా ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ సుప్సుపా సహ సమస్యతే - సమాసత్వాత్ప్రాతిపదికత్వమ్ ✻ సుపో ధాతుప్రాతిపదికయోః ॥ ౨ ॥ ౪ ॥ ౭౧ ॥ ఏతయోరవయవస్య సుపో లుక్స్యాత్ - భూతపూర్వే చరడితి నిర్దేశాత్పూర్వనిపాతః - పూర్వం భూతః- భూతపూర్వః ✻ ఇవేన సమాసో విభక్త్యలోపశ్చ ✻ జీమూతస్యేవ ✻ అవ్యయీభావః ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౫ ॥ అధికారోఽయమ్ ✻ అవ్యయం విభక్తిసమీపసమృద్ధివ్యృద్ధ్యర్థాభావాత్యయాసంప్రతిశబ్దప్రాదుర్భావపశ్చాద్యథానుపూర్వ్యయౌగపద్యసాదృశ్యసంపత్తిసాకల్యాన్తవచనేషు ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౬ ॥ అవ్యయమితి యోగో విభజ్యతే- అవ్యయం సమర్థేన సహ సమస్యతే సోఽవ్యయీభావః ✻ ప్రథమానిర్దిష్టం సమాస ఉపసర్జనమ్ ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౪౩ ॥ సమాసశాస్త్రే ప్రథమానిర్దిష్టముపసర్జనసంజ్ఞం స్యాత్ ✻ ఉపసర్జనం పూర్వమ్ ॥ ౨ ॥ ౨ ॥ ౩౦ ॥ సమాస ఉపసర్జనం ప్రాక్ప్రయోజ్యమ్ ✻ ఏకవిభక్తి చాపూర్వనిపాతే ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౪౪ ॥ విగ్రహే యన్నియతవిభక్తికం తదుపసర్జనసంజ్ఞం స్యాత్- న తు తస్య పూర్వనిపాతః ✻ గోస్త్రియోరుపసర్జనస్య ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౪౮ ॥ ఉపసర్జనం యో గోశబ్దః స్త్రీప్రత్యయాన్తం చ తదన్తస్య ప్రాతిపదికస్య హ్రస్వస్స్యాత్ అవ్యయీభావశ్చేత్యవ్యయత్వమ్ ✻ నావ్యయీభావాదతోఽమ్ త్వపఞ్చమ్యాః ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౮౩ ॥ అదన్తాదవ్యయీభావాత్సుపో న లుక్ తస్య తు పఞ్చమీం వినా అమాదేశశ్చ స్యాత్ దిశోర్మధ్యమపదిశమ్ - క్లీబావ్యయం త్వపదిశం దిశోర్మధ్యం విదిక్స్త్రియామిత్యమరః ✻ తృతీయాసప్తమ్యోర్బహులమ్ ॥ ౨ ॥ ౪ ॥ ౮౪ ॥ అదన్తాదవ్యయీభావాత్తృతీయాసప్తమ్యోర్బహులమమ్భావస్స్యాత్- అపదిశమ్- అపదిశేన- అపదిశమ్- అపదిశే- బహులగ్రహణాత్సుమద్రమున్మత్తగఙ్గమిత్యాదౌ సప్తమ్యా నిత్యమమ్భావః - విభక్తీత్యాదేరయమర్థః- విభక్త్యర్థాదిషు వర్తమానమవ్యయం సుబన్తేన సహ సమస్యతే సోఽవ్యయీభావః- విభక్తౌ తావత్ - హరౌ ఇత్యధిహరి - సప్తమ్యర్థస్యైవాత్ర ద్యోతకోఽధిః హరి ఙి అధి ఇత్యలౌకికం విగ్రహవాక్యమ్- అత్ర నిపాతేనాభిహితేప్యధికరణే వచనసామర్థ్యాత్సప్తమీ అవ్యయీభావశ్చ - అయం నపుంసకం స్యాత్ - హ్రస్వో నపుంసకే ప్రాతిపదికస్య - గోపాయతీతి గాః పాతీతి వా గోపః- తస్మిన్నిత్యధిగోపమ్ - సమీపే - కృష్ణస్య సమీపముపకృష్ణమ్ - సమయా గ్రామమ్- నికషా లఙ్కామ్ - ఆరాద్వనాదిత్యత్ర తు నావ్యయీభావః - అభితః - పరితః - అన్యారాదితి ద్వితీయాపఞ్చమ్యోర్విధానసామర్థ్యాత్ - మద్రాణాం సమృద్ధిః - సుమద్రమ్- యవనానాం వ్యృద్ధిః దుర్యవనమ్ - విగతా ఋద్ధిః వ్యృద్ధిః- మక్షికాణామభావో నిర్మక్షికమ్ - హిమస్యాత్యయోఽతిహిమమ్ - అత్యయో ధ్వంసః - నిద్రా సంప్రతి న యుజ్యతే - ఇత్యతినిద్రమ్ - హరిశబ్దస్య ప్రకాశః ఇతిహరి - విష్ణోః పశ్చాదనువిష్ణు- పశ్చాచ్ఛ

బ్దస్యతునాయంసమాసః - తతఃపశ్చాత్ప్రస్యతఇతిభాష్యప్రయోగాత్ - యోగ్యతావీప్సాపదార్థానతివృత్తిసాదృశ్యానియథార్థాః - అనురూపమ్ - రూపస్యయోగ్యమిత్యర్థః - అర్థమర్థంప్రతిప్రత్యర్థమ్ - ప్రతిశబ్దస్యవీప్సాయాంకర్మప్రవచనీయసంజ్ఞావిధానసామర్థ్యాత్తద్యోగేద్వితీయాగర్భంవాక్యమపి - శక్తిమనతిక్రమ్యయథాశక్తి - హరేః సాదృశ్యంసహరి - వక్ష్యమాణేనసహస్యసః - జ్యేష్ఠస్యానుపూర్వ్యేణేత్యనుజ్యేష్ఠమ్ - చక్రేణయుగపదితివిగ్రహే ❋ అవ్యయీభావేచాకాలే ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౮౧ ॥ సహస్యసస్స్యాదవ్యయీభావేనతుకాలే - సచక్రమ్- కాలేతు- సహపూర్వాహ్ణమ్- సదృశస్సఖ్యాససఖి - యథార్థత్వేనైవసిద్ధేపునస్సాదృశ్యగ్రహణంగుణభూతేపిసాదృశ్యేయథాస్యాదిత్యేవమర్థమ్ - క్షత్రాణాంసంపత్తిః - సక్షత్రమ్ - ఋద్ధేరాధిక్యంసమృద్ధిః - అనురూపఆత్మభావస్సంపత్తిరితిభేదః - తృణమప్యపరిత్యజ్యసతృణమత్తిసాకల్యేనేత్యర్థః - అన్తేఅగ్నిగ్రన్థపర్యన్తమధీతేసాగ్ని ❋ యథాఽసాదృశ్యే ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౭ ॥ అసాదృశ్యే ఏవయథాశబ్దస్సమస్యతే - తేనేహన - యథాహరిస్తథాహరః - హరేరుపమానత్వంయథాశబ్దోద్యోతయతి - తేనసాదృశ్యఇతివాయథార్థఇతివాప్రాప్తన్నిషిధ్యతే ❋ యావదవధారణే ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౮ ॥ యావన్తశ్శ్లోకాస్తావన్తోఽచ్యుతప్రణామాయావచ్ఛ్లోకమ్ ❋ సుప్ప్రతినామాత్రార్థే ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౯ ॥ శాకస్యలేశశ్శాకప్రతి- మాత్రార్థేకిమ్- వృక్షంప్రతివిద్యోతతేవిద్యుత్ ❋ అక్షశలాకాసంఖ్యాఃపరిణా ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౧౦ ॥ ద్యూతవ్యవహారేపరాజయఏవాయంసమాసః - అక్షేణవిపరీతంవృత్తమ్ - అక్షపరి - శలాకాపరి- ఏకపరి ❋ విభాషా ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౧౧ ॥ అధికారోఽయమ్- ఏతత్సామర్థ్యాదేవప్రాచీనానాన్నిత్యసమాసత్వమ్ - సుప్సుపేతితునిత్యసమాసః - అవ్యయమిత్యాదిసమాసవిధానాత్జ్ఞాపకాత్ ❋ అపపరిబహిరఞ్చవఃపఞ్చమ్యా ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౧౨ ॥ అపవిష్ణుసంసారః- అపవిష్ణోః- పరివిష్ణు- పరివిష్ణోః- బహిర్వనమ్ - బహిర్వనాత్- ప్రాగ్వనమ్- ప్రాగ్వనాత్ ❋ ఆఙ్మర్యాదాభివిధ్యోః ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౧౩ ॥ ఏతయోరాఙ్ పఞ్చమ్యన్తేనవాసమస్యతేసోఽవ్యయీభావః- ఆముక్తిసంసారఃఆముక్తేః- ఆబాలంహరిభక్తిః- ఆబాలేభ్యః ❋ లక్షణేనాభిప్రతీఆభిముఖ్యే ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౧౪ ॥ ఆభిముఖ్యద్యోతకావభిప్రతీచిహ్నవాచినాసహప్రాగ్వత్ - అభ్యగ్నిశలభాఃపతన్తి - అగ్నిమభి - ప్రత్యగ్ని - అగ్నింప్రతి ❋ అనుర్యత్సమయా ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౧౫ ॥ యంపదార్థంసమయాద్యోత్యతేతేనలక్షణభూతేనానుస్సమస్యతేసోఽవ్యయీభావః- అనువనమశనిర్గతః- వనస్యసమీపఙ్గతఇత్యర్థః ❋ యస్యచాయామః ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౧౬ ॥ యస్యదైర్ఘ్యమనునాద్యోత్యతేతేనలక్షణభూతేనానుస్సమస్యతే- అనుగఙ్గంవారాణసీ - గఙ్గాయాఅను - గఙ్గాదైర్ఘ్యసదృశదైర్ఘ్యోపలక్షితేత్యర్థః ❋ తిష్ఠద్గుప్రభృతీనిచ ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౧౭ ॥ ఏతానినిపాత్యన్తే- తిష్ఠన్తిగావోయస్మిన్ కాలేసతిష్ఠద్గుదోహనకాలఃఆయతీగవమ్ - ఇహశత్రాదేశఃపుంవద్భావవిరహఃసమాసాన్తశ్చనిపాత్యతే ❋ పారేమధ్యేషష్ఠ్యావా ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౧౮ ॥ పారమధ్యశబ్దౌషష్ఠ్యన్తేనసహవాసమస్యేతే - ఏదన్తత్వఞ్చానయోర్నిపాత్యతే - పక్షేషష్ఠీతత్పురుషః- పారేగఙ్గాదానేయమ్ - గఙ్గాపారాత్- మధ్యేగఙ్గాత్ - గఙ్గామధ్యాత్ - మహావికల్పేనవాక్యమపి - గఙ్గాయాఃపారాత్ గఙ్గాయామధ్యాత్ ❋ సంఖ్యావంశ్యేన ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౧౯ ॥ వంశోద్వివిధావిద్యయాజన్మనాచ -

తత్రభవోవంశ్యఃతద్వాచినాసహసంఖ్యావాసమస్యతే - ద్వౌమునీవంశ్యౌ - ద్విముని-
వ్యాకరణస్యత్రిముని - విద్యాతద్వతామభేదవివక్షాయామ్ - త్రిమునివ్యాకరణమ్-ఏకవిం
శతిభారద్వాజమ్ ❁ నదీభిశ్చ॥ ౨॥ ౧॥ ౨౦॥ నదీభిస్సంఖ్యాప్రాగ్వత్ - సమాహారేచా
యమిష్యతే- సప్తగఙ్గమ్- ద్వియమునమ్ ❁ అన్యపదార్థేచసంజ్ఞాయామ్॥ ౨॥ ౧॥ ౨౧ ॥
అన్యపదార్థేవిద్యమానంసుబన్తన్నదీభిస్సహనిత్యంసమస్యతేసంజ్ఞాయామ్ - విభాషాధి
కారేఽపివాక్యేనసంజ్ఞానవగమాదిహనిత్యసమాసః - ఉన్మత్తగఙ్గన్నామదేశః - లోహి
తగఙ్గమ్ ❁ సమాసాన్తాః॥ ౫॥ ౪॥ ౬౮॥ ఇత్యధికృత్య ❁ అవ్యయీభావేశరత్ప్రభృతిభ్యః॥
౫ ॥ ౪॥ ౧౦౭ ॥ శరదాదిభ్యష్టచ్స్యాత్సమాసాన్తోఽవ్యయీభావే - శరదస్సమీపముప
శరదమ్-ప్రతివిపాశమ్-శరద్- విపాశ్ - అనస్- మనస్- ఉపానహ్-దివ్- హిమవత్-అన
డుహ్-దిశ్-దృశ్-విశ్-చేతస్-చతుర్-త్యద్-తద్ - యద్-కియత్-జరాయాజరశ్చఉప
జరసమ్ - ప్రతిపరసమనుభ్యోఽక్ష్ణఃయస్యేతిచ - ప్రత్యక్షమ్ - అక్ష్ణఃపరమితివిగ్రహే-
సమాసాన్తవిధానసామర్థ్యాదవ్యయీభావః - పరోక్షేలిడితినిపాతనాత్పరస్యోకారాదే
శః- పరోక్షమ్ పరోక్షాక్రియేత్యాదితుఅర్శఆద్యచి - సమక్షమ్- అన్వక్షమ్ ❁ అనశ్చ॥
౫ ॥ ౪ ॥ ౧౦౮ ॥ అన్నన్తాదవ్యయీభావాట్టచ్స్యాత్ ❁ నస్తద్ధితే ॥ ౬॥ ౪॥ ౧౪౪ ॥
నాన్తస్యభస్యటేర్లోపస్స్యాత్తద్ధితే- ఉపరాజమ్-అధ్యాత్మమ్ ❁ నపుంసకాదన్యతరస్యా
మ్॥ ౫॥ ౪॥ ౧౦౯॥ అన్నన్తంయత్క్లీబన్తదన్తాదవ్యయీభావాట్టచ్వాస్యాత్ - ఉపచ
ర్మమ్- ఉపచర్మ ❁ నదీపౌర్ణమాస్యాగ్రహాయణీభ్యః॥ ౫॥ ౪॥ ౧౧౦॥ వాటచ్స్యాత్-ఉ
పనదమ్ - ఉపనది - ఉపపౌర్ణమాసమ్ - ఉపపౌర్ణమాసి- ఉపాగ్రహాయణమ్-ఉపాగ్ర
హాయణి ❁ ఝయః॥ ౫॥ ౪॥ ౧౧౧॥ ఝయన్తాదవ్యయీభావాట్టచ్వాస్యాత్ - ఉపసమి
ధమ్- ఉపసమిత్ ❁ గిరేశ్చసేనకస్య॥ ౫॥ ౪॥ ౧౧౨॥ గిర్యన్తాదవ్యయీభావాట్టచ్వాస్యాత్-
సేనకగ్రహణంపూజార్థమ్-ఉపగిరమ్-ఉపగిరి ❁ ఇత్యవ్యయీభావః ❁

తత్పురుషః॥ ౨॥ ౧॥ ౨౨॥ అధికారోఽయమ్-ప్రాగ్బహువ్రీహేః ❁ ద్విగుశ్చ॥ ౨॥ ౧॥ ౨౩॥
ద్విగురపితత్పురుషసంజ్ఞస్స్యాత్ - ఇదంసూత్రన్త్యక్తుంశక్యమ్ - సంఖ్యాపూర్వోద్వి
గుశ్చేతిపఠిత్వాచకారబలేనసంజ్ఞాసమావేశస్యానువచత్వాత్ - సమాసాన్తప్రయో
జనమ్- పఞ్చరాజమ్ ❁ ద్వితీయాశ్రితాతీతపతితగతాత్యస్తప్రాప్తాపన్నైః ॥ ౨ ॥ ౧ ॥
౨౪ ॥ ద్వితీయాన్తంశ్రితాదిప్రకృతికైస్సుబన్తైస్సహసమస్యతేవాసతత్పురుషః - కృష్ణం
శ్రితః - కృష్ణశ్రితః- దుఃఖమతీతః - దుఃఖాతీతః * గమ్యాదీనాముపసంఖ్యానమ్ *
గ్రామఙ్గమీ - గ్రామగమీ - అన్నంబుభుక్షుః-అన్నబుభుక్షుః ❁ స్వయఙ్క్తేన॥ ౨॥ ౧॥
౨౫॥ ద్వితీయేతినసంబధ్యతేఅయోగ్యత్వాత్ - స్వయఙ్కృతస్యాపత్యమ్ - స్వాయంకృ
తిః ❁ ఖట్వాక్షేపే॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౨౬ ॥ ఖట్వాప్రకృతికంద్వితీయాన్తంక్తాన్తప్రకృతికేనసు
బన్తేనసమస్యతేనిన్దాయామ్- ఖట్వారూఢోజాల్మః- నిత్యసమాసోఽయమ్- నహివాక్యేన
నిన్దాగమ్యతే ❁ సామి॥ ౨॥ ౧॥ ౨౭॥ సామికృతమ్ ❁ కాలాః॥ ౨॥ ౧॥ ౨౮॥ క్తేనేత్యేవ- అన
త్యన్తసంయోగార్థంవచనమ్ - మాసప్రమితఃప్రతిపచ్చన్ద్రః - మాసంపరిచ్ఛేత్తుమారబ్ధవా
నిత్యర్థః ❁ అత్యన్తసంయోగేచ ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౨౯ ॥ కాలాఇత్యేవ- అక్తాన్తార్థవచ
నమ్ - ముహూర్తంసుఖంముహూర్తసుఖమ్ ❁ తృతీయాతత్కృతార్థేనగుణవచనే

న ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౩౦ ॥ తత్కృతేతిలుప్తతృతీయాకం తృతీయాన్తం తృతీయార్థగుణవచనేనార్థశబ్దేనచసహ ప్రాగ్వత్ - శంకులయాఖండః - శంకులాఖణ్డః - ధాన్యేనార్థో ధాన్యార్థః - తత్కృతేతికిమ్ - అక్ష్ణాకాణః * పూర్వసదృశసమోనార్థకలహనిపుణమిశ్రశ్లక్ష్ణైః ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౩౧ ॥ తృతీయాన్తమేతైః ప్రాగ్వత్ - మాసపూర్వః - మాతృసదృశః - పితృసమః - ఊనార్థే - మాషోనం కార్షాపణమ్ - మాషవికలమ్-వాక్కలహః - ఆచారనిపుణః - గుడమిశ్రః - ఆచారశ్లక్ష్ణః - మిశ్రగ్రహణే సోపసర్గస్యాపి గ్రహణమ్ - మిశ్రశ్చానుపసర్గమసన్ధావిత్యత్ర నిరుపసర్గగ్రహణాత్ - గుడసంమిశ్రా ధానాః * అవరస్యోపసంఖ్యానమ్ * మాసేనావరో మాసావరః * కర్తృకరణేకృతా బహులమ్ ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౩౨ ॥ కర్తరికరణేచతృతీయా కృదన్తేనబహులం ప్రాగ్వత్-హరిణా త్రాతో హరిత్రాతః - నఖైర్భిన్నో నఖభిన్నః * కృద్గ్రహణే గతికారకపూర్వస్యాపి గ్రహణమ్ - నఖనిర్భిన్నః - కర్తృకరణే ఇతికిమ్ - భిక్షాభిరుషితః - హేతావేవతృతీయా-బహులగ్రహణం సర్వోపాధివ్యభిచారార్థమ్ - తేనదాత్రేణలూనవానిత్యాదౌన - కృతా ఇతికిమ్ - కాష్ఠైః పచతితరామ్ * కృత్యైరధికార్థవచనే ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౩౩ ॥ స్తుతినిన్దాఫలకమర్థవాదవచనమధికార్థవచనం తత్ర కర్తరికరణే చ తృతీయా కృత్యైస్సహ ప్రాగ్వత్ - వాతచ్ఛేద్యస్తృణమ్ - కాకపేయానదీ * అన్నేనవ్యఞ్జనమ్ ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౩౪ ॥ సంస్కారద్రవ్యవాచకం తృతీయాన్తం అన్నేన ప్రాగ్వత్ - దధ్నాఓదనో దధ్యోదనః - ఇహాన్తర్భూతోపసేకక్రియాద్వారా సామర్థ్యమ్ * భక్ష్యేణమిశ్రీకరణమ్ ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౩౫ ॥ గుడేన ధానాః - గుడధానాః - మిశ్రణక్రియాద్వారాసామర్థ్యమ్ * చతుర్థీతదర్థార్థబలిహితసుఖరక్షితైః ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౩౬ ॥ చతుర్థ్యన్తార్థాయ యత్తద్వాచినా అర్థాదిభిశ్చ చతుర్థ్యన్తం ప్రాగ్వత్-తదర్థేన ప్రకృతివికృతిభావ ఏవ- బలిరక్షితగ్రహణాజ్జ్ఞాపకాత్ - యూపాయ దారు - యూపదారు - నేహ- రన్ధనాయస్థాలీ- అశ్వఘాసాదయస్తుషష్ఠీసమాసాః * అర్థేననిత్యసమాసో విశేష్యలిఙ్గతా చేతివక్తవ్యమ్ * ద్విజాయాయం ద్విజార్థః సూపః - ద్విజార్థాయవాగూః- ద్విజార్థం పయః- భూతబలిః- గోహితమ్- గోసుఖమ్ - గోరక్షితమ్ * పఞ్చమీభయేన ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౩౭ ॥ చోరాద్భయమ్ చోరభయమ్ * భయభీతభీతిభీభిరితివాచ్యమ్ * వృకభీతిః * అపేతాపోఢముక్తపతితాపత్రస్తైరల్పశః ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౩౮ ॥ ఏతైస్సహాల్పం పఞ్చమ్యన్తం సమస్యతే స తత్పురుషః - సుఖాపేతః - కల్పనాపోఢః- చక్రముక్తః స్వర్గపతితః- తరఙ్గాపత్రస్తః- అల్పశ ఇతికిమ్ - ప్రాసాదాత్పతితః * స్తోకాన్తికదూరార్థకృచ్ఛ్రాణిక్తేన ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౩౯ ॥ స్తోకాన్ముక్తః - అల్పాన్ముక్తః - అన్తికాదాగతః - అభ్యాశాదాగతః - దూరాదాగతః - కృచ్ఛ్రాదాగతః- పఞ్చమ్యాస్స్తోకాదిభ్య ఇత్యలుక్ * షష్ఠీ ॥ ౨ ॥ ౨ ॥ ౮ ॥ రాజ్ఞఃపురుషః-రాజపురుషః * యాజకాదిభిశ్చ ॥ ౨ ॥ ౨ ॥ ౯ ॥ ఏభిఃషష్ఠ్యన్తం సమస్యతే - తృజకాభ్యాంకర్తరీత్యస్య ప్రతిప్రసవోయమ్ - బ్రాహ్మణయాజకః - దేవపూజకః * గుణాత్తరేణతరలోపశ్చేతివక్తవ్యమ్ * తరబన్తం యద్గుణవాచితేనసహసమాసస్తరలోపశ్చ - ననిర్ధారణ ఇతి పూరణగుణేతిచ నిషేధస్య ప్రతిప్రసవోయమ్ - సర్వేషాం శ్వేతతరః - సర్వశ్వేతః - సర్వేషాంమహత్తరః - సర్వమహాన్ * కృద్యోగాషష్ఠీసమస్యత ఇతివాచ్యమ్ * ఇధ్మస్యప్రవ్రశ్చనః - ఇధ్మప్రవ్రశ్చనః * ననిర

రణే॥ ౨॥ ౨॥ ౧౦॥ నిర్ధారణే యా షష్ఠీ సా న సమస్యతే- నృణాం ద్విజః శ్రేష్ఠః ❋ ప్రతిపద
విధానా షష్ఠీ న సమస్యత ఇతి వాచ్యమ్ ❋ సర్పిషో జ్ఞానమ్ ❋ పూరణగుణసుహితార్థసద
వ్యయతవ్యసమానాధికరణేన ॥ ౨॥ ౨॥ ౧౧॥ పూరణాద్యర్థైః సదాదిభిశ్చ షష్ఠీ న సమస్య
తే - పూరణే సతాం షష్ఠః - గుణే కాకస్య కార్ష్ణ్యమ్ - బ్రాహ్మణస్య శుక్లాః - యదా ప్రకర
ణాదినా దన్తా ఇతి విశేష్యం జ్ఞాతం తదేదముదాహరణమ్ - అనిత్యోఽయం గుణేన నిషేధః -
తదశిష్యం సంజ్ఞాప్రమాణత్వాదిత్యాదినిర్దేశాత్ - తేనార్థగౌరవం బుద్ధిమాన్ద్యమి
త్యాదిసిద్ధమ్ - సుహితార్థాస్తృప్త్యర్థాః - ఫలానాం సుహితః - తృతీయాసమాసస్తు స్యా
దేవ - స్వరే విశేషః - సత్ - ద్విజస్య కుర్వన్ - కుర్వాణో వా - కింకర ఇత్యర్థః - అవ్యయమ్ -
బ్రాహ్మణస్య కృత్వా - పూర్వోత్తరసాహచర్యాత్ కృదవ్యయమేవ గృహ్యతే - తేన త
దుపరీత్యాదిసిద్ధమితి రక్షితః - తవ్యః - బ్రాహ్మణస్య కర్తవ్యమ్ - తవ్యతా భవత్యేవ - స్వక
ర్తవ్యం - స్వరే భేదః - సమానాధికరణే - తక్షకస్య సర్పస్య - విశేషణసమాసస్త్విహ బహుల
గ్రహణాన్న - గోర్ధేనోరిత్యాదిషు పోటాయువతీత్యాదీనాం విభక్త్యన్తరే చరితార్థా
నాం పరత్వాద్బాధకః షష్ఠీసమాసః ప్రాప్తస్సోఽప్యనేన వార్యతే ❋ క్తేన చ పూజాయా
మ్ ॥ ౨॥ ౨॥ ౧౨॥ మతిబుద్ధిపూజార్థేభ్యశ్చేతి విహితో యః క్తస్తదన్తేన షష్ఠీ న సమస్యతే - రా
జ్ఞాం మతో బుద్ధః పూజితో వా - రాజపూజిత ఇత్యాదౌ తు భూతే క్తాన్తేన సహ తృతీయాన్త
స్య సమాసః ❋ అధికరణవాచినా చ ॥ ౨॥ ౩॥ ౧౩॥ క్తేన షష్ఠీ న సమస్యతే - ఇదమేషామాసి
తం గతం భుక్తం వా ❋ కర్మణి చ ॥ ౨॥ ౨॥ ౧౪॥ ఉభయప్రాప్తౌ కర్మణీతి యా షష్ఠీ సా న స
మస్యతే - ఆశ్చర్యో గవాం దోహోఽగోపేన ❋ తృజకాభ్యాం కర్తరి ॥ ౨॥ ౨॥ ౧౫॥ క
ర్త్రర్థతృజకాభ్యాం షష్ఠ్యా న సమాసః - అపాం స్రష్టా - వ్రజస్య భర్తా - ఓదనస్య పాచ
కః - కర్తరి కిమ్ - ఇక్షూణాం భక్షణమిక్షుభక్షికా - పత్యర్థభర్తృశబ్దస్య యాజకాదిత్వా
త్సమాసః - భూభర్తా - కథం తర్హి - ఘటానాం నిర్మాతుస్త్రిభువనవిధాతుశ్చ కలహ ఇతి - శే
షషష్ఠ్యా సమాస ఇతి కైయటః ❋ కర్తరి చ ॥ ౨॥ ౨॥ ౧౬॥ కర్తరి షష్ఠ్యా అకేన న సమాసః - భ
వతశ్శాయికా - నేహ తృజనువర్తతే - తద్యోగే కర్తురభిహితత్వేన కర్తృషష్ఠ్యా అభావాత్
❋ నిత్యం క్రీడాజీవికయోః ॥ ౨॥ ౨॥ ౧౭॥ ఏతయోరర్థయోరకేన నిత్యం షష్ఠీ సమస్యతే - ఉ
ద్దాలకపుష్పభఞ్జికా - క్రీడావిశేషస్య సంజ్ఞా - సంజ్ఞాయామితి భావే ణ్వుల్ - జీవికాయాం
దన్తలేఖకః - తత్ర క్రీడాయాం వికల్పే జీవికాయాం తృజకాభ్యాం కర్తరీతి నిషేధే ప్రాప్తే
వచనమ్ ❋ పూర్వాపరాధరోత్తరమేకదేశినైకాధికరణే ॥ ౨॥ ౨॥ ౧॥ అవయ
వినా సహ పూర్వాదయస్సమస్యన్తే ఏకత్వసంఖ్యావిశిష్టశ్చేదవయవీ - షష్ఠీసమాసాపవాదః -
పూర్వం కాయస్య - పూర్వకాయః - ఏకదేశినా కిమ్ - పూర్వం నాభేః కాయస్య -
ఏకాధికరణే కిమ్ - పూర్వశ్ఛాత్రాణామ్ - సర్వోఽప్యేకదేశోఽహ్నా సమస్యతే సంఖ్యావిసా
యేతి జ్ఞాపకాత్ - మధ్యాహ్నః - సాయాహ్నః - కేచిత్తు సర్వ ఏకదేశః కాలేన సమస్యతే న
త్వహ్నైవ - జ్ఞాపకస్య సామాన్యాపేక్షత్వాత్ - తేన మధ్యరాత్రః ఉపారతాః పశ్చిమ
రాత్రగోచరా ఇత్యాదిసిద్ధమిత్యాహుః ❋ అర్ధం నపుంసకమ్ ॥ ౨॥ ౨॥ ౨॥ సమాంశ
వాచ్యర్ధశబ్దో నిత్యం క్లీబే ప్రాగ్వత్ - ఏకవిభక్తావషష్ఠ్యన్తవచనమ్ - ఏకదేశిసమాసవిషయ
కోఽయముపసర్జనసంజ్ఞానిషేధః - తేన పఞ్చఖట్వీ ఇత్యాదిసిద్ధ్యతి అర్ధం పిప్పల్యాః -

అర్ధపిప్పలీ- క్లీబత్వమ్- గ్రామార్ధః-ద్రవ్యైక్యఏవ- అర్ధంపిప్పలీనామ్ ✱ ద్వితీయతృతీయ
చతుర్థతుర్యాణ్యన్యతరస్యామ్॥ ౨ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ఏతాన్యేకదేశినాసహప్రాగ్వద్వా- ద్వితీ
యంభిక్షాయాద్వితీయభిక్షా- ఏకదేశినాకిమ్ - ద్వితీయంభిక్షాయాభిక్షుకస్య - అన్యత
రస్యాంగ్రహణసామర్థ్యాత్పూరణగుణేతినిషేధంబాధిత్వాపక్షేషష్ఠీసమాసః - భిక్షా
ద్వితీయమ్ ✱ ప్రాప్తాపన్నేచద్వితీయయా॥ ౨ ॥ ౨ ॥ ౪ ॥ పక్షేద్వితీయాశ్రితేతిసమా
సః- ప్రాప్తోజీవికామ్- ప్రాప్తజీవికః - జీవికాంప్రాప్తః - జీవికాప్రాప్తః - ఆపన్నజీ
వికః- జీవికాపన్నః- ఇహసూత్రేద్వితీయయా అ ఇతిఛిత్వాఅకారోఽపివిధీయతే - తేన
జీవికాంప్రాప్తాస్త్రీప్రాప్తజీవికా - ఆపన్నజీవికా ✱ కాలాఃపరిమాణినా॥ ౨॥ ౨॥ ౫॥
పరిచ్ఛేద్యవాచినాసుబన్తేనసహకాలాస్సమస్యన్తే - మాసోజాతస్యయస్యసమాసజా
తః - ద్వ్యహజాతః - ద్వయోరహ్నోఃసమాహారోద్వ్యహః - ద్వ్యహోజాతస్యేతి
విగ్రహే ✱ ఉత్తరపదేనపరిమాణినాద్విగోస్సిద్ధయే బహూనాన్తత్పురుషస్యోపసంఖ్యా
నమ్ ✱ ద్వేఅహనీజాతస్యయస్యద్వ్యహ్నజాతః - అహ్నోహ్నఇతివక్ష్యమాణోఽప్యాదే
శః - పూర్వత్రతునసంఖ్యాదేస్సమాహారఇతితన్నిషేధః ✱ సప్తమీశౌణ్డైః ॥ ౨ ॥ ౧॥
౪౦ ॥ సప్తమ్యన్తంశౌణ్డాదిభిఃప్రాగ్వద్వా - అక్షేషుశౌణ్డః- అక్షశౌణ్డః- అధిశబ్దోఽత్ర
పఠ్యతే- అధ్యుత్తరపదాదితిఖఃఈశ్వరాధీనః ✱ సిద్ధశుష్కపక్వబన్ధైశ్చ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౪౧॥
ఏతైస్సప్తమ్యన్తంప్రాగ్వత్ - సాఙ్కాశ్యసిద్ధః - ఆతపశుష్కః- స్థాలీపక్వః- చక్రబన్ధః
✱ ధ్వాఙ్క్షేణక్షేపే॥ ౨॥ ౧॥ ౪౨॥ ధ్వాఙ్క్షవాచినాసహసప్తమ్యన్తంసమస్యతేనిన్దాయామ్- తీ
ర్థేధ్వాఙ్క్షఇవతీర్థధ్వాఙ్క్షః- తీర్థకాకఇత్యర్థః ✱ కృత్యైరృణే॥ ౨॥౧॥౪౩॥సప్తమ్యన్తం
కృత్యప్రత్యయాన్తైఃసహప్రాగ్వత్-అవశ్యకే -మాసేదేయమృణమ్-ఋణగ్రహణన్నియో
గోపలక్షణార్థం-పూర్వాహ్ణేగేయంసామ ✱ సంజ్ఞాయామ్॥ ౨॥౧॥౪౪॥సప్తమ్యన్తం
సుపాప్రాగ్వత్సంజ్ఞాయామ్ - వాక్యేనసంజ్ఞానవగమాన్నిత్యసమాసోఽయమ్ - అ
రణ్యేతిలకాః - వనేకశేరుకాః - హలదన్తాత్సప్తమ్యాఇత్యలుక్ ✱ క్తేనాహోరాత్రా
వయవాః॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౪౫ ॥ అహ్నోరాత్రేశ్చావయవాః సప్తమ్యన్తాఃక్తాన్తేనసహప్రా
గ్వత్ - పూర్వాహ్ణకృతమ్ - అపరరాత్రకృతమ్ - అవయవగ్రహణంకిమ్ - అహ్నిదృ
ష్టమ్ ✱ తత్ర॥ ౨॥ ౧॥ ౪౬ ॥ తత్రేత్యేతత్సప్తమ్యన్తంక్తాన్తేనసహప్రాగ్వత్ - తత్రభు
క్తమ్ ✱ క్షేపే॥ ౨॥ ౧॥ ౪౭॥ సప్తమ్యన్తంక్తాన్తేనప్రాగ్వన్నిన్దాయామ్ - అవతప్తేనకు
లస్థితంతఏతత్ ✱ పాత్రేసమ్మితాదయశ్చ ॥ ౨॥ ౧॥ ౪౮॥ ఏతేనిపాత్యన్తేక్షేపే - పా
త్రేసమ్మితాః భోజనసమయేఏవ సఙ్గతానతుకార్యే - గేహేశూరః- గేహేనర్దీ-ఆకృతిగ
ణోఽయమ్- చకారోఽవధారణార్థః - తేనైషాంసమాసాన్తరేసుటకతయాప్రవేశోన
పరమాఃపాత్రేసమ్మితాః ✱ పూర్వకాలైకసర్వజరత్పురాణనవకేవలాస్సమానాధికరణే
న॥ ౨॥ ౧॥ ౪౯॥ విశేషణంవిశేష్యేణేతిసిద్ధేపూర్వనిపాతనియమార్థంసూత్రమ్-ఏకశబ్దస్య
దిక్సంఖ్యేసంజ్ఞాయామితినియమబాధనార్థఞ్చపూర్వంస్నాతః- పశ్చాదనులిప్తః- స్నాతా
నులిప్తః-ఏకనాథః-సర్వయాజ్ఞికాః-జరన్నైయాయికాః-పురాణమీమాంసకాః-నవపా
ఠకాః-కేవలవైయాకరణాః ✱ దిక్సంఖ్యేసంజ్ఞాయామ్॥ ౨॥౧॥౫౦॥సమానాధికరణేనేత్యా
పాదపరిసమాప్తేరధికారః - సంజ్ఞాయామేవేతినియమార్థంసూత్రమ్ - పూర్వేషుకా

మశమీ - సప్తర్షయః - నేహ ఉత్తరా వృక్షాః - పఞ్చ బ్రాహ్మణాః ❀ తద్ధితార్థోత్తరపదసమాహారే చ ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౫౧ ॥ తద్ధితార్థే విషయే ఉత్తరపదే చ పరతః సమాహారే చ వాచ్యే దిక్సంఖ్యే ప్రాగ్వత్ - పూర్వస్యాం శాలాయాం భవః - పౌర్వశాలః - సమాసే కృతే దిక్పూర్వపదాదసంజ్ఞాయాం ఞ ఇతి ఞః * సర్వనామ్నో వృత్తిమాత్రే పుంవద్భావః * అపరశాలః - పూర్వా శాలా ప్రియా యస్యేతి త్రిపదే బహువ్రీహౌ కృతే ప్రియాశబ్దే ఉత్తరపదే పూర్వయోస్తత్పురుషః - తేన శాలాశబ్దే ఆకార ఉదాత్తః - పూర్వశాలాప్రియః - దిఙ్నసమాహారో నాస్త్యనభిధానాత్ - సఙ్ఖ్యాయాస్తద్ధితార్థే - షణ్ణాం మాతౄణామపత్యం షాణ్మాతురః - పఞ్చ గావో ధనం యస్యేతి త్రిపదే బహువ్రీహావవాన్తరతత్పురుషస్య వికల్పే ప్రాప్తే - ద్వన్ద్వతత్పురుషయోరుత్తరపదే నిత్యసమాసవచనమ్ ❀ గోరతద్ధితలుకి ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౯౨ ॥ గోన్తాత్తత్పురుషాట్టచ్ స్యాత్ సమాసాన్తో న తద్ధితలుకి - పఞ్చగవధనః - పఞ్చానాం గవాం సమాహారః ❀ సంఖ్యాపూర్వో ద్విగుః ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౫౨ ॥ తద్ధితార్థేత్యత్రోక్తః సంఖ్యాపూర్వో ద్విగుస్స్యాత్ ❀ ద్విగురేకవచనమ్ ॥ ౨ ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ద్విగ్వర్థస్సమాహార ఏకవత్స్యాత్ - స నపుంసకమితి నపుంసకత్వమ్ - పఞ్చగవమ్ ❀ కుత్సితాని కుత్సనైః ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౫౩ ॥ కుత్స్యమానాని కుత్సనైస్సహ ప్రాగ్వత్ - వైయాకరణఖసూచిః - మీమాంసకదుర్దురూటః ❀ పాపాణకే కుత్సితైః ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౫౪ ॥ పూర్వసూత్రాపవాదః - పాపనాపితః - అణకకులాలః ❀ ఉపమానాని సామాన్యవచనైః ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౫౫ ॥ ఘన ఇవ శ్యామః - ఘనశ్యామః - ఇహ పూర్వపదం తత్పదశ్లాక్షణికమితి సూచయితుం - లౌకికవిగ్రహే ఇవశబ్దః ప్రయుజ్యతే - పూర్వనిపాతనియమార్థం సూత్రమ్ ❀ ఉపమితం వ్యాఘ్రాదిభిస్సామాన్యాప్రయోగే ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౫౬ ॥ ఉపమేయం వ్యాఘ్రాదిభిస్సహ ప్రాగ్వత్ సాధారణధర్మస్యాప్రయోగే సతి - విశేష్యస్య పూర్వనిపాతార్థం సూత్రమ్ - పురుషవ్యాఘ్రః - నృసోమః - వ్యాఘ్రాదిరాకృతిగణః - సామాన్యప్రయోగే కిమ్ - పురుషో వ్యాఘ్ర ఇవ శూరః ❀ విశేషణం విశేష్యేణ బహులమ్ ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౫౭ ॥ భేదకం సమానాధికరణేన భేద్యేన బహులం ప్రాగ్వత్ - నీలముత్పలమ్ - నీలోత్పలమ్ - బహులగ్రహణాత్ క్వచిన్నిత్యమ్ - కృష్ణసర్పః - క్వచిన్న - రామో జామదగ్న్యః ❀ పూర్వాపరప్రథమచరమజఘన్యసమానమధ్యమధ్యమవీరాశ్చ ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౫౮ ॥ పూర్వనిపాతనియమార్థమిదమ్ - పూర్వవైయాకరణః - అపరాధ్యాపకః * అపరస్యార్ధే పశ్చభావో వక్తవ్యః * అపరశ్చాసావర్ధశ్చ - పశ్చార్ధః - కథమేకవీర ఇతి - పూర్వకాలైకేతి బాధిత్వా పరత్వాదనేన సమాసే వీరైక ఇతి హి స్యాత్ బహులగ్రహణాద్భవిష్యతి ❀ శ్రేణ్యాదయః కృతాదిభిః ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౫౯ ॥ శ్రేణ్యాదిషు చ్వ్యర్థవచనం కర్తవ్యమ్ - అశ్రేణయః శ్రేణయః కృతాః - శ్రేణీకృతాః ❀ క్తేన నఞ్విశిష్టేనానఞ్ ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౬౦ ॥ నఞ్విశిష్టేన క్తాన్తేనానఞ్ క్తాన్తం సమస్యతే - కృతం చ తదకృతం చ కృతాకృతమ్ * శాకపార్థివాదీనాం సిద్ధయే ఉత్తరపదలోపస్యోపసంఖ్యానమ్ * శాకప్రియః పార్థివః - శాకపార్థివః - దేవబ్రాహ్మణః ❀ సన్మహత్పరమోత్తమోత్కృష్టాః పూజ్యమానైః ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౬౧ ॥ సద్వైద్యః - వక్ష్యమాణేన మహత ఆకారః - మహావైయాకరణః - పూజ్యమానైః కిమ్ - ఉత్కృష్టో గౌః - పఙ్కాదుద్ధృత ఇత్యర్థః ❀ బృన్దారక

నాగకుఞ్జరైఃపూజ్యమానమ్ ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౬౨॥ గోబృన్దారకః- వ్యాఘ్రాదేరాకృతిగణ
త్వాదేవసిద్ధే సామాన్యప్రయోగార్థమిదంవచనమ్ ❋కతరకతమౌ జాతిపరిప్రశ్నే॥ ౨॥ ౧॥
౬౩॥ కతరకఠః- కతమకలాపః - గోత్రఞ్చచరణైస్సహేతిజాతిత్వమ్ ❋ కింక్షేపే ॥ ౨॥
౧ ॥ ౬౪ ॥ కుత్సితో రాజా కింరాజా - యోనరక్షతి ❋ పోటాయువతిస్తోకకతిపయగృష్టి
ధేనువశావేహద్బష్కయణీప్రవక్తృశ్రోత్రియాధ్యాపకధూర్తైర్జాతిః॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ౬౫॥
❋తత్పురుషస్సమానాధికరణఃకర్మధారయః॥ ౧॥ ౨॥ ౪౨॥ ❋పుంవత్కర్మధారయజా
తీయదేశీయేషు ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౪౨ ॥ కర్మధారయేజాతీయదేశీయయోశ్చ పరతో భాషితపుం
స్కాత్పరఊఙభావో యస్మిన్తథాభూతం పూర్వం పుంవత్ - పూరణీప్రియాదిష్వప్రా
ప్తః పుంవద్భావోవిధీయతే - మహానవమీ - కృష్ణచతుర్దశీ - మహాప్రియా - తథా కో
పధాదేః ప్రతిషిద్ధః పుంవద్భావః కర్మధారయాదౌ ప్రతిప్రసూయతే - పాచకస్త్రీ -
దత్తభార్యా - పఞ్చమభార్యా - సౌఘ్నభార్యా - సుకేశభార్యా - బ్రాహ్మణ
భార్యా- ఏవంపాచకజాతీయా - పాచకదేశీయేత్యాది- ఇభపోటా - పోటా స్త్రీపుంసల
క్షణా- ఇభయువతిః- అగ్నిస్తోకః- ఉదశ్విత్కతిపయః-గృష్టిః-సకృత్ప్రసూతా-గోగృష్టిః
ధేనుర్నవప్రసూతికా- గోధేనుః- వశావన్ధ్యా- గోవశా- వేహద్గర్భఘాతినీ- గోవేహ
త్- బష్కయణీతరుణవత్సా- గోబష్కయణీ- కఠప్రవక్తా - కఠశ్రోత్రియః - కఠాధ్యా
పకః - కఠధూర్తః ❋ ప్రశంసావచనైశ్చ॥ ౨॥ ౧॥ ౬౬॥ ఏతైస్సహజాతిః ప్రాగ్వత్-
గోమతల్లికా- గోమచర్చికా- గోప్రకాణ్డమ్- గవోద్ఘః - గోతల్లజః- ప్రశస్తా గౌరిత్యర్థః-
మతల్లికాదయోనియతలిఙ్గా న తు విశేష్యనిఘ్నాః- జాతిః కిమ్- కుమారీమతల్లికా ❋ యు
వాఖలతిపలితవలినజరతీభిః॥ ౨॥ ౧॥ ౬౭॥ పూర్వనిపాతనియమార్థం సూత్రమ్- లిఙ్గవిశిష్ట
పరిభాషయా యువతిశబ్దోఽపి సమస్యతే - యువాఖలతిః - యువఖలతిః- యువతిఃఖలతీ-
యువఖలతీ - యువజరతీ - యువత్యామేవజరతీధర్మోపలమ్భేన తద్రూపారోపాత్సా
మానాధికరణ్యమ్ ❋ కృత్యతుల్యాఖ్యాఅజాత్యా॥ ౨॥ ౧॥ ౬౮॥ భోజ్యోష్ణమ్- తుల్యశ్వే
తః - సదృశశ్వేతః - అజాత్యా కిమ్-భోజ్యఓదనః - ప్రతిషేధసామర్థ్యాద్విశేషణసమా
సోఽపిన ❋ వర్ణో వర్ణేన॥ ౨॥ ౧॥ ౬౯॥ సమానాధికరణేనసహ ప్రాగ్వత్ -కృష్ణసారఙ్గః❋
కడారాః కర్మధారయే ॥ ౨॥ ౨ ॥ ౩౮ ॥ కడారాదయశ్శబ్దాః కర్మధారయే వా పూర్వం ప్ర
యోజ్యాః- కడారజైమినిః- జైమినికడారః ❋ కుమారశ్శ్రమణాదిభిః॥ ౨॥ ౧॥ ౭౦॥ కుమా
రీశ్రమణా - కుమారశ్రమణా - ఇహ గణే శ్రమణా ప్రవ్రజితా గర్భిణీత్యాదయః స్త్రీలి
ఙ్గాః పఠ్యన్తే- లిఙ్గవిశిష్టపరిభాషాయా ఏతదేవ జ్ఞాపకం బోధ్యమ్ ❋ చతుష్పాదో గర్భిణ్యా॥
౨॥ ౧ ॥ ౭౧ ॥ చతుష్పాజ్జాతివాచినో గర్భిణీశబ్దేన సహ ప్రాగ్వత్- గోగర్భిణీ ✱ చతు
ష్పాజ్జాతిరితి వక్తవ్యమ్ ✱ నేహ-స్వస్తిమతీగర్భిణీ ❋ మయూరవ్యంసకాదయశ్చ॥ ౨॥ ౧॥
౭౨॥ ఏతే నిపాత్యన్తే- మయూరో వ్యంసకః- మయూరవ్యంసకః- వ్యంసకో ధూర్తః- ఉద
క్చావాక్చ ఉచ్చావచమ్ నిశ్చితఞ్చ ప్రచితఞ్చ - నిశ్చప్రచమ్ - నాస్తి కిఞ్చన యస్య
సః - అకిఞ్చనః - నాస్తి కుతోభయం యస్య సః అకుతోభయః - అన్యో రాజా రాజాన్తరమ్-
చిదేవ చిన్మాత్రమ్ ✱ ఆఖ్యాతమాఖ్యాతేన క్రియాసాతత్యే ✱ అశ్నీత పిబతేత్యేవం సతతం
యత్రాభిధీయతే సా - అశ్నీతపిబతా - పచతభృజ్జతా - ఖాదతమోదతా ✱ ఏహీడా

దయోఽన్యపదార్థే * ఏహీడ ఇతి యస్మిన్ కర్మణి తదేహీడమ్ – ఏహియవమ్ – ఉద్ధరో
త్సృజ దేహీతి యస్యాం క్రియాయాం సా ఉద్ధరోత్సృజా – ఉద్ధమవిధమా – అసా
తత్యార్థమిహ పాఠః * జహికర్మణా బహులమాభీక్ష్ణ్యే కర్తారఞ్చాభిదధాతి * జహీత్యేత
త్కర్మణా బహులం సమస్యతే ఆభీక్ష్ణ్యే గమ్యే – సమాసేన చేత్కర్తా అభిధీయత ఇత్యర్థః – జ
హిజోడః జహిస్తంబః ❋ ఈషదకృతా ॥ ౨॥ ౨॥ ౭॥ ఈషత్పింగలః * ఈషద్గుణవచనేనేతి
వాచ్యమ్ * ఈషద్రక్తమ్ ❋ నఞ్ ॥ ౨॥ ౨॥ ౬॥ నఞ్ సుపా సహ సమస్యతే ❋ నలోపో న
ఞః ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౭౩ ॥ నఞో నస్య లోపః స్యాదుత్తరపదే – న బ్రాహ్మణః – అబ్రాహ్మణః ❋
తస్మాన్నుడచి ॥ ౬ ॥ ౩॥ ౭౪ ॥ లుప్తనకారాన్నఞ ఉత్తరపదస్యాజాదేర్నుడాగమ
స్స్యాత్ – అనశ్వః – ఆర్థాభావేఽవ్యయీభావేన సహాయం వికల్ప్యతే – రక్షోహాగ
మలఘ్వసన్దేహాః ప్రయోజనమితి – అమ్రితాయామసంహితమితి చ భాష్యవార్తికప్రయో
గాత్ – తేనానుపలబ్ధిరవివాదోఽవిఘ్నమిత్యాదిసిద్ధమ్ * నఞో నలోపస్తిఙి క్షేపే *
అపచసి త్వం జాల్మ – నైకధేత్యాదౌ తు నశబ్దేన సహ సుపేతి సమాసః ❋ నభ్రాణ్నపాన్న
వేదానాసత్యానముచి నకుల నఖ నపుంసక నక్షత్ర నక్ర నాకేషు ప్రకృత్యా ॥ ౬॥ ౩॥
౭౫ ॥ నభ్రాజత ఇతి నభ్రాట్ పాదితి శత్రన్తః – వేదా ఇత్యసున్నన్తః – న సత్యా అస
త్యా – న అసత్యా నాసత్యా – న ముఞ్చతీతి నముచిః – నకులమస్య – న ఖమస్య – న స్త్రీ పు
మాన్ – స్త్రీపుంసయోః నపుంసకభావో నిపాతనాత్ – న క్షరతీతి నక్షత్రమ్ – క్షీయతేః
క్షరతేర్వా క్షత్రమితి నిపాత్యతే – న క్రామతీతి – నక్రః – క్రమేర్డః – న అకమస్మిన్నితి
నాకః ❋ నగోఽప్రాణిష్వన్యతరస్యామ్ ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౭౭ ॥ నగ ఇత్యత్ర నఞ్ ప్రకృ
త్యా వా న గాః – అగాః పర్వతాః – అప్రాణిష్వితి కిమ్ – అగో వృషలం
శీతేన – నిత్యం క్రీడేత్యతో నిత్యమిత్యనువర్తమానే ❋ కుగతిప్రాదయః ॥ ౨॥ ౨॥ ౧౮॥
ఏతే సమర్థేన నిత్యం సమస్యన్తే – కుత్సితః పురుషః – కుపురుషః – గతిశ్చేత్యనువర్తమా
నే ❋ ఊర్యాదిచ్విడాచశ్చ ॥ ౧॥ ౪॥ ౬౧ ॥ ఏతే క్రియాయోగే గతిసంజ్ఞాస్స్యుః – ఊరీ
కృత్య – శుక్లీకృత్య – పటపటాకృత్య * కారికాశబ్దస్యోపసంఖ్యానమ్ * కారికా క్రి
యా – కారికాకృత్య ❋ అనుకరణం చానితిపరమ్ ॥ ౧॥ ౪॥ ౬౨॥ ఖాట్కృత్య – అనితిప
రం కిమ్ – ఖాడితి కృత్వా నిరష్ఠీవత్ ❋ ఆదరానాదరయోస్సదసతీ ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౬౩ ॥ సత్
కృత్య – అసత్ కృత్య ❋ భూషణేఽలమ్ ॥ ౧॥ ౪॥ ౬౪॥ అలంకృత్య – భూషణే కిమ్ – అలం
కృత్వౌదనం గతః – పర్యాప్తమిత్యర్థః – అనుకరణమిత్యాదిత్రిసూత్రీ స్వభావాత్ కృఞ్
విషయా ❋ అన్తరపరిగ్రహే ॥ ౧॥ ౪॥ ౬౫॥ అన్తర్హత్య – మధ్యే హత్వేత్యర్థః – అపరి
గ్రహే కిమ్ – అన్తర్హత్వా గతః – హతం పరిగృహ్య గత ఇత్యర్థః ❋ కణేమనసీ శ్రద్ధాప్రతీ
ఘాతే ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౬౬ ॥ కణేహత్య – పయః పిబతి – మనోహత్య – కణేశబ్దస్సప్తమీప్రతి
రూపకో నిపాతోఽభిలాషాతిశయే వర్తతే – మనశ్శబ్దోఽప్యత్రైవ ❋ పురోఽవ్యయమ్ ॥
౧॥ ౪॥ ౬౭॥ పురస్కృత్య ॥ ❋ ॥ అస్తం చ ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౬౮ ॥ అస్తమితి మాన్తమవ్యయం గతిసం
జ్ఞం స్యాత్ – అస్తంగత్య ❋ అచ్ఛ గత్యర్థవదేషు ॥ ౧॥ ౪॥ ౬౯॥ అవ్యయమిత్యేవ – అచ్ఛ
గత్య – అచ్ఛోద్య – అభిముఖం గత్వా – ఉక్త్వా చేత్యర్థః – అవ్యయం కిమ్ – జలమచ్ఛం గచ్ఛ
తి ❋ అదోఽనుపదేశే ॥ ౧॥ ౪ ॥ ౭౦ ॥ అదః కృత్య అదః కృతమ్ – పరం ప్రత్యుపదేశే త్వ

త్యుదాహరణమ్- అదః కృత్వా ❋ తిరోఽన్తర్ధౌ॥ ౧॥ ౪॥ ౭౧॥ తిరోభూయ ❋ విభాషా
కృఞి॥ ౧॥ ౪॥ ౭౨॥ తిరఃకృత్య-తిరస్కృత్య- తిరఃకృత్వా ❋ ఉపాజేఽన్వాజే॥ ౧॥౪॥
౭౩ ॥ ఏతౌ కృఞి వా గతిసంజ్ఞౌ స్తః - ఉపాజేకృత్య - ఉపాజేకృత్వా - అన్వాజేకృత్య -
అన్వాజేకృత్వా- దుర్బలస్య బలమాధాయేత్యర్థః ❋ సాక్షాత్ప్రభృతీని చ॥ ౧॥ ౪॥ ౭౪ ॥
కృఞి వా గతిసంజ్ఞాని స్యుః ❋ చ్వ్యర్థ ఇతి వాచ్యమ్ ❋ సాక్షాత్కృత్య - సాక్షాత్కృ
త్వా - లవణంకృత్య - లవణంకృత్వా - మాన్తత్వన్నిపాతనాత్ ❋ అనత్యాధాన ఉరసి
మనసీ॥ ౧॥ ౪॥ ౭౫॥ ఉరసికృత్య - ఉరసికృత్వా అభ్యుపగమ్యేత్యర్థః - మనసికృత్య-మ
నసికృత్వా - నిశ్చిత్యేత్యర్థః - అత్యాధానముపశ్లేషణం తత్రన - ఉరసికృత్వా పాణిం
శేతే ❋ మధ్యేపదేనివచనేచ॥ ౧॥ ౪ ॥ ౭౬ ॥ ఏతే కృఞి వా గతిసంజ్ఞాస్స్యురనత్యాధా
నే - మధ్యేకృత్య - మధ్యేకృత్వా - పదేకృత్య - పదేకృత్వా- నివచనేకృత్య - నివచ
నేకృత్వా - వాచన్నియమ్యేత్యర్థః ❋ నిత్యంహస్తేపాణావుపయమనే॥ ౧॥ ౪॥ ౭౭॥
కృఞి - ఉపయమనం వివాహః - స్వీకారమాత్రమిత్యన్యే - హస్తేకృత్య - పాణౌకృ
త్య ❋ ప్రాధ్వంబన్ధనే ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౭౮ ॥ ప్రాధ్వమిత్యవ్యయమ్- ప్రాధ్వంకృత్య
బన్ధనేనానుకూల్యంకృత్వేత్యర్థః ప్రార్థనాదినా త్వానుకూల్యకరణే - ప్రాధ్వఙ్కృత్వా ❋
జీవికోపనిషదావౌపమ్యే ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౭౯ ॥ జీవికామివకృత్వా- జీవికాకృత్య-ఉ
పనిషదమివకృత్వా - ఉపనిషత్కృత్య - ఔపమ్యేకిమ్ - జీవికాంకృత్వా- ప్రాది
గ్రహణమగత్యర్థమ్- సుపురుషః-అత్రవార్త్తికాని* ప్రాదయోగతాద్యర్థే ప్రథమయా*
ప్రగత ఆచార్యః - ప్రాచార్యః * అత్యాదయఃక్రాన్తాద్యర్థే ద్వితీయయా * అతిక్రా
న్తో మాలామతిమాలః * అవాదయఃక్రుష్టాద్యర్థే తృతీయయా * అవక్రుష్టః కోకిలయా-
అవకోకిలః * పర్యాదయో గ్లానాద్యర్థే చతుర్థ్యా * పరిగ్లానోఽధ్యయనాయ పర్యధ్యయ
నః * నిరాదయః క్రాన్తాద్యర్థే పఞ్చమ్యా * నిష్క్రాన్తః కౌశామ్బ్యాః- నిష్కౌశామ్బిః
* కర్మప్రవచనీయానాం ప్రతిషేధః * వృక్షం ప్రతి ❋ తత్రోపపదం సప్తమీస్థమ్ ॥ ౩ ॥
౧॥ ౯౨ ॥ సప్తమ్యన్తే పదే కర్మణీత్యాదౌ వాచ్యత్వేన స్థితం కుమ్భాదితద్వాచకం పదముపప
దసంజ్ఞం స్యాత్ - తస్మింశ్చ సత్యేవ వక్ష్యమాణః ప్రత్యయస్స్యాత్ ❋ ఉపపదమతిఙ్ ॥ ౨॥
౨ ॥ ౧౯ ॥ ఉపపదం సుబన్తం సమర్థేన నిత్యం సమస్యతే - అతిఙన్తశ్చాయం సమాసః-
కుమ్భం కరోతీతి - కుమ్భకారః- ఇహ కుమ్భ అస్ కార ఇత్యలౌకికం ప్రక్రియావాక్యమ్- అ
తిఙ్ కిమ్- మాభవాన్భూత్ - మాఙీ లుఙితి సప్తమీనిర్దేశాన్మాఙుపపదమ్- అతిఙ్గ్రహణం
జ్ఞాపయతి-సుపేత్యేతన్నేహానువర్తత ఇతి- పూర్వసూత్రేఽపి గతిగ్రహణం పృథక్కృత్యాతి
ఙ్గ్రహణం తత్రాపకృష్యతే- సుపేతి చ నివృత్తమ్ - తథా చ గతికారకోపపదానాం కృద్భిః
సహ సమాసవచనం ప్రాక్సుబుత్పత్తేరితి సిద్ధమ్ - వ్యాఘ్రీ - అశ్వక్రీతీ - కచ్ఛపీ ❋
అమైవావ్యయేన॥ ౨॥ ౨ ॥ ౨౦ ॥ అమైవ తుల్యవిధానం యదుపపదం తదేవావ్యయేన సహ
సమస్యతే - స్వాదుఙ్కారమ్ - నేహ - కాలసమయవేలాసు తుమున్ - కాలస్సమయో
వేలా వా భోక్తుమ్ - అమైవేతి కిమ్ - అగ్రే భోజమ్ - అగ్రే భుక్త్వా - విభాషాగ్రేప్ర
థమపూర్వేష్వితి క్త్వాణములౌ - అమాచాన్యేన చ తుల్యవిధానమేతత్ ❋ తృతీయాప్ర
భృతీన్యన్యతరస్యామ్ ॥ ౨ ॥ ౨ ॥ ౨౧ ॥ ఉపదంశస్తృతీయాయామిత్యాదీన్యుపపదా

న్యేషుస్తేనావ్యయేన సహ వా సమస్యన్తే - మూలకేనోపదంశం భుఙ్క్తే - మూలకోపదం
శమ్ ❋ క్త్వా చ ॥ ౨ ॥ ౨ ॥ ౨౨ ॥ తృతీయాప్రభృతీన్యుపపదాని క్త్వాన్తేన సహ వా స
మస్యన్తే - ఉచ్చైఃకృత్య - ఉచ్చైఃకృత్వా - అవ్యయేయథాభిప్రేతేతి క్త్వా - తృతీ
యాప్రభృతీనీతి కిమ్ - అలంకృత్వా - ఖలుకృత్వా ❋ తత్పురుషస్యాఙ్గులేస్సంఖ్యా
వ్యయాదేః ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౮౬ ॥ సంఖ్యావ్యయాదేరఙ్గుల్యన్తస్య తత్పురుషస్య సమాసాన్తోఽచ్
స్యాత్ - ద్వే అఙ్గులీ ప్రమాణమస్య ద్వ్యఙ్గులం దారు - నిర్గతమఙ్గులిభ్యో నిరఙ్గులమ్ ❋
అహస్సర్వైకదేశసంఖ్యాతపుణ్యాచ్చ రాత్రేః ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౮౭ ॥ ఏభ్యో రాత్రేరచ్ స్యా
చ్చాత్సంఖ్యావ్యయాదేః - అహర్గ్రహణం ద్వన్ద్వార్థమ్ - అహశ్చ రాత్రిశ్చాహోరా
త్రః - సర్వారాత్రః - సర్వరాత్రః - పూర్వం రాత్రేః - పూర్వరాత్రః - సం
ఖ్యాతరాత్రః - పుణ్యరాత్రః - ద్వయోరాత్రోస్సమాహారః - ద్విరాత్రమ్ - అతి
క్రాన్తో రాత్రిమ్ - అతిరాత్రః ❋ రాజాహస్సఖిభ్యష్టచ్ ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౯౧ ॥ ఏతదన్తాత్త
త్పురుషాట్టచ్ స్యాత్ - పరమరాజః - అతిరాజీ - కృష్ణసఖః ❋ అహ్నష్టఖోరేవ ॥ ౬ ॥
౪ ॥ ౧౪౫ ॥ టిలోపస్స్యాన్నాన్యత్ర - ఉత్తమాహః - ద్వే అహనీ భృతో ద్వ్యహీనః
క్రతుః - తద్ధితార్థే ద్విగుః తమధీష్ట ఇత్యధికారే ద్విగోర్వేత్యనువృత్తౌ - రాత్ర్యహస్సంవ
త్సరాచ్చేతి ఖః - లిఙ్గవిశిష్టపరిభాషాయా అనిత్యత్వాన్నేహ - మద్రాణాం రాజ్ఞీ మద్ర
రాజ్ఞీ ❋ అహ్నోఽహ్న ఏతేభ్యః ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౮౮ ॥ సర్వాదిభ్యః పరస్యాహన్శబ్ద
స్యాహ్నాదేశస్స్యాత్సమాసాన్తే పరే ❋ అహ్నోఽదన్తాత్ ॥ ౮ ॥ ౪ ॥ ౭ ॥ అదన్తపూర్వ
పదస్థాద్రేఫాత్పరస్యాహ్నోఽహ్నాదేశస్య నస్య ణస్స్యాత్ - సర్వాహ్ణః - పూర్వా
హ్ణః - సంఖ్యాతాహ్నః ద్వయోరహ్నోర్భవః - కాలాట్ఠఞ్ - ద్విగోర్లుగనపత్య ఇతి ఠఞో
లుక్ - ద్వ్యహ్నః - స్త్రియామదన్తత్వాట్టాప్ - ద్వ్యహ్నా - ద్వ్యహ్నప్రియః
అత్యహ్నః ❋ క్షుభ్నాదిషు చ ॥ ౮ ॥ ౪ ॥ ౩౯ ॥ ఏషు ణత్వం న స్యాత్ - దీర్ఘాహ్నీ ప్రా
వృట్ - ఏవఞ్చైతదర్థమహ్న ఇత్యదన్తానుకరణం క్లేశేన కర్తవ్యః - ప్రాతిపదికాన్తేతి ణత్వ
వారణాయ క్షుభ్నాదిపాఠస్యావశ్యకత్వాత్ - అదన్తాదితి తపరకరణాన్నేహ - పరాగత
మహః పరాహ్ణః ❋ న సంఖ్యాదేస్సమాహారే ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౮౯ ॥ సమాహారే వర్త
మానస్య సంఖ్యాదేరహ్నాదేశో న స్యాత్ - సంఖ్యాదేరితి స్పష్టార్థమ్ - ద్వయోరహ్నో
స్సమాహారః - ద్వ్యహః - త్ర్యహః ❋ ఉత్తమైకాభ్యాం చ ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౯౦ ॥ ఆభ్యామ
హ్నాదేశో న - ఉత్తమశబ్దోఽన్త్యార్థః పుణ్యశబ్దమాహ - పుణ్యైకాభ్యామిత్యేవ సూత్రయి
తుముచితమ్ - పుణ్యాహమ్ - సుదినాహమ్ - సుదినశబ్దః ప్రశస్తవాచీ - ఏకాహః -
ఉత్తమగ్రహణముపాన్త్యస్యాపి సంగ్రహార్థమిత్యేకే - సంఖ్యాతాహః ❋ అగ్రాఖ్యా
యామురసః ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౯౩ ॥ టచ్ స్యాత్ - అశ్వానామురఇవ - అశ్వోరసమ్ -
ముఖ్యోఽశ్వ ఇత్యర్థః ❋ అనోఽశ్మాయస్సరసాం జాతిసంజ్ఞయోః ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౯౪ ॥ టచ్ స్యా
జ్జాతౌ సంజ్ఞాయాం చ - ఉపానసమ్ - అమృతాశ్మః - కాలాయసమ్ - మణ్డూకసరసమి
తి జాతిః - మహానసమ్ - పిణ్డాశ్మః లోహితాయసమ్ - జలసరసమితి సంజ్ఞా ❋ గ్రా
మకౌటాభ్యాం చ తక్ష్ణః ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౯౫ ॥ గ్రామస్య తక్షా - గ్రామతక్షః - సాధారణ
ఇత్యర్థః - కుట్యాం భవః కౌటః - స్వతన్త్రః - స చాసౌ తక్షా చ - కౌటతక్షః ❋ అతేః

శ్శునః ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౯౬ ॥ అతిశ్వో వరాహః - అతిశ్వీ సేనా ❋ ఉపమానాదప్రాణిషు ॥
౫॥ ౪॥ ౯౭॥ అప్రాణివిషయకోపమానవాచినః శునష్టచ్ స్యాత్ - ఆకర్షః శ్వేవ - ఆక
ర్షశ్వః- అప్రాణిషు కిమ్- వానరః శ్వేవ- వానరశ్వా ❋ ఉత్తరమృగపూర్వాచ్చ సక్థ్నః॥
౫॥ ౪॥ ౯౮॥ చాదుపమానాత్- ఉత్తరసక్థమ్- మృగసక్థమ్- పూర్వసక్థమ్-ఫలకమివ సక్థి-
ఫలకసక్థమ్ ❋ నావో ద్విగోః॥ ౫॥ ౪॥ ౯౯ ॥ నౌశబ్దాన్తాద్ద్విగోష్టచ్ స్యాన్న తు తద్ధిత
లుకి - ద్వాభ్యాం నౌభ్యామాగతః - ద్వినావరూప్యః - ద్విగోర్లుగనపత్య ఇత్యత్ర అచి
త్యస్యాపకర్షణాత్తద్ధితాదేర్న లుక్ - పఞ్చనావప్రియః - ద్వినావమ్ - త్రినావమ్ - అత
ద్ధితలుకీతి కిమ్ - పఞ్చభిర్నౌభిః క్రీతః- పఞ్చనౌః ❋ అర్ధాచ్చ ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౧౦౦ ॥ అర్ధా
న్నావష్టచ్ స్యాత్ - నావోఽర్ధమ్ - అర్ధనావమ్ - క్లీబత్వం లోకాత్ ❋ ఖార్యాః ప్రా
చామ్॥ ౫॥ ౪॥ ౧౦౧॥ ద్విగోరర్ధాచ్చ ఖార్యాష్టజ్వా స్యాత్ - ద్విఖారమ్- ద్విఖారి- అర్ధ
ఖారమ్-అర్ధఖారి ❋ ద్విత్రిభ్యామఞ్జలేః॥ ౫॥ ౪॥ ౧౦౨॥ టజ్వా స్యాత్ ద్విగౌ - ద్వ్యఞ్జ
లమ్- ద్వ్యఞ్జలి- అతద్ధితలుకీత్యేవ- ద్వాభ్యామఞ్జలిభ్యాం క్రీతః - ద్వ్యఞ్జలిః ❋ బ్రహ్మ
ణో జానపదాఖ్యాయామ్ ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౧౦౪ ॥ బ్రహ్మాన్తాత్తత్పురుషాట్టచ్ స్యాత్సమాసే
న జానపదత్వమాఖ్యాయతే చేత్ - సురాష్ట్రే బ్రహ్మా - సురాష్ట్రబ్రహ్మః ❋ కుమహ
ద్భ్యామన్యతరస్యామ్ ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౧౦౫ ॥ ఆభ్యాం బ్రహ్మణో వా టచ్ స్యాత్తత్పు
రుషే- కుత్సితో బ్రహ్మా - కుబ్రహ్మః - కుబ్రహ్మా ❋ ఆన్మహతస్సమానాధికరణజాతీయ
యోః॥ ౬॥ ౩ ॥ ౪౬ ॥ మహత ఆకారోఽన్తాదేశస్స్యాత్సమానాధికరణే ఉత్తరపదే జాతీ
యే చ పరే - మహాబ్రహ్మః- మహాబ్రహ్మా - మహాదేవః-మహాజాతీయః - సమానాధికర
ణే కిమ్ - మహతస్సేవా - మహత్సేవా - లాక్షణికం విహాయ ప్రతిపదోక్తస్సన్మహదితి
సమాసో గ్రహీష్యత ఇతి చేత్ - మహాబాహుర్న స్యాత్ - తస్మాల్లక్షణప్రతిపదోక్తయోః
ప్రతిపదోక్తస్యేతి పరిభాషా నేహ ప్రవర్తతే - సమానాధికరణగ్రహణసామర్థ్యా
త్ - ఆదితి యోగవిభాగాద్వాత్వం - ప్రాగేకాదశభ్య ఇతి నిర్దేశాద్వా - ఏకాదశః
మహతీశబ్దస్య పుంవత్కర్మధారయేతి పుంవద్భావే కృతే ఆత్వమ్ - మహాజాతీయా ❋
మహదాత్వే ఘాసకరవిశిష్టేషూపసంఖ్యానం పుంవద్భావశ్చ ❋ అసామానాధికరణ్యా
ర్థమిదమ్ - మహతో మహత్యా వా ఘాసః - మహాఘాసః - మహాకరః - మహావిశి
ష్టః ❋ అష్టనః కపాలే హవిషి ❋ అష్టాకపాలః ❋ గవి చ యుక్తే ❋ గోశబ్దే పరే యుక్త
ఇత్యర్థే గమ్యేఽష్టన ఆత్వం స్యాత్ - అష్టాగవం శకటమ్ - అచ్ప్రత్యన్వవేత్యతోఽజి
తి యోగవిభాగాద్బహువ్రీహావప్యచ్ - అష్టానాం గవాం సమాహారః - అష్టగవమ్ - త
ద్యుక్తత్వాచ్ఛకటమప్యష్టాగవమితి వా ❋ ద్వ్యష్టనస్సంఖ్యాయామబహువ్రీహ్యశీత్యోః॥
౬ ॥ ౩ ॥ ౪౭ ॥ ఆత్స్యాత్- ద్వౌ చ దశ చ- ద్వాదశ- ద్వ్యధికా దశేతి వా-ద్వావింశ
తిః - అష్టాదశ - అష్టావింశతిః - అబహువ్రీహ్యశీత్యోః కిమ్ - ద్విత్రాః - ద్వ్యశీ
తిః ❋ ప్రాక్ శతాద్వక్తవ్యమ్ ❋ నేహ- ద్విశతమ్ - ద్విసహస్రమ్ ❋ త్రేస్త్రయః ॥
౬ ॥ ౩ ॥ ౪౮ ॥ త్రిశబ్దస్య త్రయస్స్యాత్పూర్వవిషయే - త్రయోదశ - త్రయోవిం
శతిః - బహువ్రీహౌ తు - త్రిదశ- త్రిదశాః - సుజర్థే బహువ్రీహిః - అశీతౌ తు త్ర్య
శీతిః - ప్రాక్ శతాదిత్యేవ - త్రిశతమ్ - త్రిసహస్రమ్ ❋ విభాషా చత్వారింశ

త్ప్రభృతౌ సర్వేషామ్ ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౪౯ ॥ ద్వ్యష్టనోస్సంఖ్యాయామబహువ్రీహ్యశీత్యోః (?) క్తం వా స్యాచ్చత్వారింశదాదౌ పరే - ద్విచత్వారింశత్ - ద్వాచత్వారింశత్ - అష్టచత్వారింశత్ - అష్టాచత్వారింశత్ - త్రిచత్వారింశత్ - త్రయశ్చత్వారింశత్ - ఏవం పఞ్చాశత్ - షష్టిసప్తతినవతిషు ※ ఏకాదిశ్చైకస్య చాదుక్ ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౭౬ ॥ ఏకాదిర్నఞ్ ప్రకృత్యా స్యాదేకస్య చాదుగాగమశ్చ - నఞో వింశత్యా సమాసే కృతే ఏకశబ్దేన సహ తృతీయేతి యోగవిభాగాత్సమాసః అనునాసికవికల్పః - ఏకేనవింశతిః - ఏకాన్నవింశతిః - ఏకాదన్నవింశతిః - ఏకోనవింశతిరిత్యర్థః ※ షష ఉత్వం దతృదశధాసూత్తరపదాదేః ష్టుత్వఞ్చ ధాసు వేతి వాచ్యమ్ ※ షోడన్ షోడశ - షోఢా - షడ్ధా ※ పరవల్లిఙ్గం ద్వన్ద్వతత్పురుషయోః ॥ ౨ ॥ ౪ ॥ ౨౬ ॥ ఏతయోః పరపదస్యేవ లిఙ్గం స్యాత్ - కుక్కుటమయూర్యావిమే - మయూరీకుక్కుటావిమౌ - అర్ధపిప్పలీ ※ ద్విగుప్రాప్తాపన్నాలంపూర్వగతిసమాసేషు ప్రతిషేధో వాచ్యః ※ పఞ్చసు కపాలేషు సంస్కృతః - పఞ్చకపాలః పురోడాశః - ప్రాప్తో జీవికాం - ప్రాప్తజీవికః - ఆపన్నజీవికః - అలంకుమార్యై - అలంకుమారిః - అత ఏవ జ్ఞాపకాత్సమాసః - నిష్కౌశాంబిః ※ పూర్వవదశ్వవడవౌ ॥ ౨ ॥ ౪ ॥ ౨౭ ॥ ద్వివచనమతన్త్రమ్ - అశ్వవడవౌ - అశ్వవడవాన్ - అశ్వవడవైః ※ రాత్రాహ్నాహాః పుంసి ॥ ౨ ॥ ౪ ॥ ౨౯ ॥ ఏతదన్తౌ ద్వన్ద్వతత్పురుషౌ పుంస్యేవ - అనన్తరత్వాత్పరవల్లిఙ్గతాపవాదోఽయం పరత్వాత్సమాహారనపుంసకతాం బాధతే - అహోరాత్రః - రాత్రేః పూర్వభాగః పూర్వరాత్రః - పూర్వాహ్ణః - ద్వ్యహః ※ సంఖ్యాపూర్వం రాత్రం క్లీబమ్ ※ ద్విరాత్రమ్ - త్రిరాత్రమ్ - గణరాత్రమ్ ※ అపథం నపుంసకమ్ ॥ ౨ ॥ ౪ ॥ ౩౦ ॥ తత్పురుష ఇత్యేవ - అన్యత్ర తు - అపథో దేశః - కృతసమాసాన్తనిర్దేశాన్నేహ - అపన్థాః ※ అర్ధర్చాః పుంసి చ ॥ ౨ ॥ ౪ ॥ ౩౧ ॥ అర్ధర్చాదయశ్శబ్దాః పుంసి క్లీబే చ స్యుః అర్ధర్చః అర్ధర్చమ్ - ధ్వజః ధ్వజమ్ - ఏవం తీర్థ - శరీర - మణ్డప - యూష - దేహ - అఙ్కుశ - కలశేత్యాది ※ జాత్యాఖ్యాయామేకస్మిన్ బహువచనమన్యతరస్యామ్ ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౫౮ ॥ ఏకోఽప్యర్థో వా బహువద్భవతి - బ్రాహ్మణాః - పూజ్యాః - బ్రాహ్మణః - పూజ్యః ※ అస్మదో ద్వయోశ్చ ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౫౯ ॥ ఏకత్వే ద్విత్వే చ వివక్షితేఽస్మదో బహువచనం వా స్యాత్ - వయం బ్రూమః - పక్షేఽహం బ్రవీమి - ఆవాం బ్రూవ ఇతి వా ※ సవిశేషణస్య ప్రతిషేధః ※ పటురహం బ్రవీమి ※ ఫల్గునీప్రోష్ఠపదానాఞ్చ నక్షత్రే ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౬౦ ॥ ద్విత్వే బహుత్వప్రయుక్తం కార్యం వా స్యాత్ - పూర్వే ఫల్గున్యౌ - పూర్వాః ఫల్గున్యః - పూర్వే ప్రోష్ఠపదే - పూర్వాః ప్రోష్ఠపదాః - నక్షత్రే కిమ్ - పూర్వఫల్గున్యౌ మాణవికే ※ తిష్యపునర్వస్వోర్నక్షత్రద్వన్ద్వే బహువచనస్య ద్వివచనన్నిత్యమ్ ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౬౩ ॥ బహుత్వం ద్విత్వవద్భవతి - తిష్యశ్చ పునర్వసూ చ - తిష్యపునర్వసూ - తిష్యేతి కిమ్ - విశాఖానురాధాః - నక్షత్రే కిమ్ - తిష్యపునర్వసవో మాణవకాః ※ స నపుంసకమ్ ॥ ౨ ॥ ౪ ॥ ౧౭ ॥ సమాహారే ద్విగుర్ద్వన్ద్వశ్చ నపుంసకం స్యాత్ - పరవల్లిఙ్గాపవాదః - పఞ్చగవమ్ - దన్తోష్ఠమ్ ※ అకారాన్తోత్తరపదో ద్విగుః స్త్రియామిష్టః ※ పఞ్చమూలీ ※ ఆబన్తో వా ※ పఞ్చఖట్వీ - పఞ్చఖట్వమ్ ※ అనో నలోపశ్చ వా ద్విగుః స్త్రియామ్ ※ పఞ్చతక్షీ - పఞ్చతక్షమ్ ※ పాత్రాద్యన్తస్య న ※

పఞ్చపాత్రమ్ ... గవినమ్ - చతుర్యుగమ్ ... పుణ్యాసు ... తే
ష్టా ✻ ... - గుణబహుత్వే ✻ పథస్సంఖ్యావ్యయాదేః ✻ సంఖ్యావ్యయా
దేః పరః ... పథశబ్దః క్లీబమిత్యర్థః - త్రయాణాం పథాం త్రిపథమ్ - వి
... కృత్సాయ ... నాన్తనిర్దేశాన్నేహ - సుపన్థాః - ... పన్థాః ✻ సా
మా ... తి - ... తత్పురుషస్య ... మర్థా
... || అప్రాణ ... ✻ సంజ్ఞాయాం కన్థోశీనరేషు || ౨ | ౪ | ౨౦ ||
... దేశోత్పన్నాయాం కన్థాయాం సంజ్ఞా ... - సుశమ
... - సౌశమికన్థమ్ - సంజ్ఞా ... కన్థా
... న్థా ✻ ఉపజ్ఞోపక్రమం తదాద్యాచిఖ్యాసాయామ్ || ౨ | ౪ | ౨౧ ||
... తత్పురుషో నపుంసకం స్యాత్ - అమూరుపజ్ఞా ... మ్య
... వ్యత్వే చాఖ్యాతుమిష్యతే - పాణినేరుపజ్ఞా - ... పజ్ఞం
గ్రన్థః - ... మన్దోపక్రమః ✻ ఛాయా బాహుల్యే || ౨ || ౪ || ౨౨ || ... ఛా
యాన్తస్తత్పురుషో నపుంసకం స్యాత్పూర్వపదార్థబాహుల్యే - ఇక్షూణాం ఛాయా ఇ
క్షుచ్ఛాయమ్ - విభాషా సేనేతి వికల్పస్యాయమపవాదః - ఇక్షుచ్ఛాయానిషాదిన్య ఇతి
తు ఆసమన్తాన్నిషాదిన్య ఇత్యాఙ్ప్రశ్లేషో బోధ్యః ✻ సభా రాజాఽమనుష్యపూర్వా || ౨ ||
౪ || ౨౩ || రాజపర్యాయపూర్వోఽమనుష్యపూర్వశ్చ సభాన్తస్తత్పురుషో నపుంసకం
స్యాత్ - ఇనసభమ్ - ఈశ్వరసభమ్ - పర్యాయస్యైవేష్యతే - నేహ - రాజసభా
చన్ద్రగుప్తసభా- అమనుష్యశబ్దో రూఢ్యా రక్షఃపిశాచాదీనాహ- రక్షస్సభమ్ - పిశాచ
సభమ్ ✻ అశాలా చ || ౨ || ౪ || ౨౪ || సఙ్ఘాతార్థా యా సభా తదన్తస్తత్పురుషః క్లీబం
స్యాత్ - స్త్రీసభమ్ - స్త్రీసంఘాత ఇత్యర్థః - అశాలా కిమ్-ధర్మసభా- ధర్మశాలేత్యర్థః
✻ విభాషా సేనాసురాచ్ఛాయాశాలానిశానామ్ || ౨ || ౪ || ౨౫ || ఏతదన్తస్తత్పురుషః క్లీ
బం వా స్యాత్- బ్రాహ్మణసేనమ్-బ్రాహ్మణసేనా-యవసురమ్- యవసురా- కుడ్యచ్ఛా
యమ్- కుడ్యచ్ఛాయా - గోశాలమ్ - గోశాలా - శ్వనిశమ్ - శ్వనిశా - తత్పురుషో
నఞ్కర్మధారయ ఇత్యనువృత్తేర్నేహ - దృఢసేనో రాజా - అసేనా - పరమసేనా

✻ ఇతి తత్పురుషః ✻

శేషో బహువ్రీహిః || ౨ || ౨ || ౨౩ || అధికారోఽయమ్
ద్వితీయాశ్రితేత్యాదినా యస్య త్రికస్య విశిష్య సమాసో నోక్తః స శేషః ప్రథమాన్త ఇత్యర్థః ✻
అనేకమన్యపదార్థే || ౨ || ౨ || ౨౪ || అనేకం ప్రథమాన్తమన్యపదార్థే వర్తమా
నం వా సమస్యతే స బహువ్రీహిః- అప్రథమావిభక్త్యర్థే బహువ్రీహిరితి సమానాధికరణానా
మితి చ ఫలితమ్- ప్రాప్తముదకం యం గ్రామం ప్రాప్తోదకో గ్రామః - ఊఢరథోఽనడ్వాన్-
ఉపహృతపశూ రుద్రః - ఉద్ధృతౌదనా స్థాలీ- పీతామ్బరో హరిః- వీరపురుషో గ్రామః- ప్రథ
మార్థే తు న- వృష్టే దేవే గతః - వ్యధికరణానామపి న- పఞ్చభిర్భుక్తమస్య ✻ ప్రాదిభ్యో ధా
తుజస్య వాచ్యో వా చోత్తరపదలోపః ✻ ప్రపతితపర్ణః- ప్రపర్ణః ✻ నఞోఽస్త్యర్థానాం
వాచ్యో వా చోత్తరపదలోపః ✻ అవిద్యమానః పుత్రః అపుత్రః - అస్తీతి విభక్తిప్రతిరూపక
మవ్యయమ్ - అస్తిక్షీరా గౌః ✻ స్త్రియాః పుంవద్భాషితపుంస్కాదనూఙ్ సమానాధికర
ణే స్త్రియామపూరణీప్రియాదిషు || ౬ || ౩ || ౩౪ || భాషితపుంస్కాదనూఙ్ ఊఙభావో

స్యామితిబహువ్రీహిః - నిపాతనాత్పఞ్చమ్యాఅలుక్షష్ఠ్యాశ్చలుక్ - తుల్యేప్రవృత్తినిమి
త్తేయదుక్తపుంస్కం తస్మాత్పరఊఙభావోయత్రతథాభూతస్యస్త్రీవాచకస్యశబ్దస్యపుంవాచ
కస్యేవరూపంస్యాత్సమానాధికరణేస్త్రీలిఙ్గేఉత్తరపదే -నతుపూరణ్యాంప్రియాదౌచపర
తః - గోస్త్రియోరితిహ్రస్వః- చిత్రాగావోయస్యేతిలౌకికవిగ్రహః-చిత్రాఅస్గోఅస్ఇ
త్యలౌకికవిగ్రహః- చిత్రగుః - రూపవద్భార్యః- చిత్రాజరతీగౌర్యస్యేతివిగ్రహే- అనే
కోక్తేర్బహూనామపిబహువ్రీహిః - అత్రకేచిత్ - చిత్రాజరతీగుః - జరతీచిత్రా
గుర్వా - ఏవన్దీర్ఘాతన్వీజఙ్ఘః - తన్వీదీర్ఘాజఙ్ఘః - త్రిపదేబహువ్రీహౌప్రథమస్యపుం
వత్ - ఉత్తరపదస్యమధ్యమేనవ్యవధానాత్ - ద్వితీయమపినపుంవత్ - పూర్వపద
త్వాభావాత్ - ఉత్తరపదశబ్దోహిసమాసస్యచరమావయవేరూఢః - పూర్వపదశ
బ్దస్తుప్రథమావయవ ఇతివదన్తి - వస్తుతస్తునేహపూర్వపదమాక్షిప్యతే - ఆనఙృత ఇ
త్యత్రయథా - తేనోపాన్త్యస్యపుంవదేవ - చిత్రాజరద్గురిత్యాది - అతఏవచిత్రా
జరత్యోగావాయస్యేతిద్వన్ద్వగర్భేఽపిచిత్రాజరద్గురితిభాష్యమ్ - కర్మధారయపూర్వపదే
తుద్వయోరపిపుంవత్ - జరచ్చిత్రగుః - కర్మధారయోత్తరపదేతుచిత్రజరద్గవీకః -
స్త్రియాఃకిమ్ - గ్రామణికులం తత్ర దృష్టిరస్య గ్రామణిదృష్టిః - భాషితపుం
స్కాత్కిమ్ - గఙ్గాభార్యః - అనూఙ్ కిమ్ - వామోరూభార్యః - సమానాధిక
రణేకిమ్- కల్యాణ్యాఃమాతా- కల్యాణీమాతా - స్త్రియాఙ్కిమ్- కల్యాణీప్రధానంయస్య
సకల్యాణీప్రధానః- పూరణ్యాన్తు ❋ అప్పూరణీప్రమాణ్యోః॥ ౫॥ ౪॥ ౧౧౬॥ పూరణా
ర్థప్రత్యయాన్తంయత్ స్త్రీలిఙ్గన్తదన్తాత్ప్రమాణ్యన్తాచ్చబహువ్రీహేరప్స్యాత్ కల్యాణీపఞ్చ
మీయాసాంరాత్రీణాన్తాఃకల్యాణీపఞ్చమారాత్రయః - స్త్రీప్రమాణీయస్య- స్త్రీప్రమా
ణః - పుంవద్భావప్రతిషేధోఽప్ప్రత్యయశ్చప్రధానపూరణ్యామేవ - రాత్రిఃపూరణీవా
చ్యాచేత్యుక్తోదాహరణేముఖ్యాఅన్యత్రతు ❋ నద్యృతశ్చ ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౧౫౩ ॥ న
ద్యుత్తరపదాదృదన్తోత్తరపదాచ్చబహువ్రీహేఃకప్స్యాత్ - పుంవద్భావః ❋ కేఽ
ణః ॥ ౭ ॥ ౪ ॥ ౧౩ ॥ కేపరేఽణోహ్రస్వస్స్యాత్ - ఇతిప్రాప్తే ❋ నకపి॥ ౭॥
౪॥ ౧౪॥ కపిపరేహ్రస్వోనస్యాత్ - కల్యాణపఞ్చమీకఃపక్షః - అత్రతిరోహితావయ
వభేదస్యపక్షస్యాన్యపదార్థతయారాత్రిరప్రధానమ్- బహుకర్తృకః-అప్రియాదిషుకిమ్-
కల్యాణీప్రియః - ప్రియా - మనోజ్ఞా - కల్యాణీ - సుభగా - దుర్భగా - భక్తిః-
సచివా- స్వసా - కాన్తా- క్షాన్తా- సమా- చపలా- దుహితా- వామా- అబలా - తన
యా - సామాన్యేనపుంసకమ్ - దృఢంభక్తిర్యస్య- సదృఢభక్తిః - స్త్రీత్వవివక్షాయా
న్తుదృఢాభక్తిః ❋ తసిలాదిష్వాకృత్వసుచః॥ ౬॥ ౩॥ ౩౫ ॥ తసిలాదిషుకృత్వసుజన్తేషు
పరేషుస్త్రియాఃపుంవత్స్యాత్ - పరిగణనఙ్కర్తవ్యమ్ అవ్యాప్త్యతివ్యాప్తిపరిహా
రాయ - త్రతసౌ - తరప్తమపౌ - చరట్జాతీయరౌ - కల్పప్దేశీయరౌ - రూ
పప్పాశపౌ- థాల్ - తిల్థ్యనౌ - బహ్వీషు- బహుత్ర - బహుతః దర్శనీయతరా-
దర్శనీయతమా - ఘరూపేతివక్ష్యమాణోహ్రస్వఃపరత్వాత్పుంవద్భావంబాధతే - పట్వి
తరా - పట్వితమా - పటుచరీ - పటుజాతీయా - దర్శనీయకల్పా - దర్శనీయదేశీ
యా - దర్శనీయరూపా - దర్శనీయపాశా - బహుధా - ప్రశస్తావృకీ వృకతిః- అ

జాభ్యో హితా - అజధ్యా * శసి బహ్వల్పార్థస్య పుంవద్భావో వక్తవ్యః * బహ్వీభ్యో దే
హి - బహుశః - అల్పాభ్యో దేహి - అల్పశః * త్వతలోర్గుణవచనస్య * శుక్లాయా భా
వః - శుక్లత్వం - శుక్లతా - గుణవచనస్య కిమ్ - కర్త్ర్యా భావః కర్తృ [illegible]
కృతార్థతేత్యాదౌ తు సామాన్యేన నపుంసకమ్ * భస్యాఢే తద్ధితే * హస్తినీనాం స
మూహో హాస్తికమ్ - అఢే కిమ్ - రౌహిణేయః - స్త్రీభ్యో ఢగితి ఢగత్ర గృహ్యతే -
గితి ఢకి తు పుంవదేవ - అగ్నాయీ దేవతాస్య స్థాలీపాకస్యాగ్నేయః -
ఢా - శత్రుపర్యాయాత్సపత్నశబ్దాచ్ఛార్ఙ్గరవాదిత్వాత్ పత్న్యేకః - స
స్యా ఇతి విగ్రహే వివాహనిబన్ధనం పతిశబ్దమాశ్రిత్య నిత్యస్త్రీలిఙ్గో ద్వితీయః - సా
య పతిశబ్దేన భాషితపుంస్కస్తృతీయః - ఆద్యయోః శివాద్యణ్ - సపత్న్యా అ
పత్యః - తృతీయాత్తు లిఙ్గవిశిష్టపరిభాషయా పత్యుత్తరపదలక్షణో ణ్య ఏవ నత్వణ్ శి
రూఢయోరేవ గ్రహణాత్ - సాపత్న్యః * రక్తస్యోశ్చ * భవత్యాః ఛాత్రాః భావత్కాః -
భవదీయాః - ఏతద్వార్తికమేకతద్ధితే చేతి సూత్రం చ న కర్తవ్యమ్ - సర్వనామ్నో వృత్తిమా
త్రే ఇతి భాష్యకారేష్ట్యా గతార్థత్వాత్ - సర్వమయః - సర్వకామ్యతి - సర్వకా భార్యా య
స్య - సర్వకభార్యః - సర్వప్రియ ఇత్యాది - పూర్వస్మై ఇదం పూర్వస్త్రై ఇపాద్వేతి లిఙ్గాత్ - తే
నాకచి శేషవృత్తౌ చ న - సర్వకా - సర్వాః * కుక్కుట్యాదీనామణ్డాదిషు * కుక్కుట్యా
అణ్డమ్ - కుక్కుటాణ్డమ్ - మృగ్యాః పదమ్ - మృగపదమ్ - మృగక్షీరమ్ - కా
కశాబః * క్యఙ్మానినోశ్చ ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౩౬ ॥ ఏతయోః పరతః పుంవత్ -
ఏనీవాచరతి ఏతాయతే - శ్యేనీవాచరతి శ్యేనాయతే - స్వభిన్నాం కాఞ్చిద్దర్శనీయాం
మన్యతే - దర్శనీయమానినీ - దర్శనీయాం స్త్రియం మన్యతే దర్శనీయమానీ చైత్రః *
న కోపధాయాః ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౩౭ ॥ కోపధాయాః స్త్రియా న పుంవత్ - పాచి
కాభార్యః - రసికాభార్యః - మద్రికాయతే - మద్రికామానినీ * కోపధప్రతిషే
ధే తద్ధితవుగ్రహణమ్ * నేహ - పాకా భార్యా యస్య సః పాకభార్యః * సంజ్ఞాపూర
ణ్యోశ్చ ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౩౮ ॥ అనయోర్న పుంవత్ - దత్తాభార్యః - దత్తామానినీ - దానక్రి
యానిమిత్తః స్త్రియాం పుంసి చ సంజ్ఞాభూతోయమితి భాషితపుంస్కత్వమస్తి - పఞ్చమీ
భార్యః - పఞ్చమీపాశా * వృద్ధినిమిత్తస్య చ తద్ధితస్యారక్తవికారే ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౩౯ ॥
వృద్ధిశబ్దేనాభిహితాయా వృద్ధేస్తద్ధేతుర్యస్తద్ధితోఽరక్తవికారార్థస్తదన్తా స్త్రీ న పుంవత్ - స్రౌ
ఘ్నీభార్యః - మాథురీయతే - మాథురీమానినీ - వృద్ధినిమిత్తస్య కిమ్ - మధ్యమ
భార్యః - తద్ధితస్య కిమ్ - కాణ్డలావభార్యః - వృద్ధిశబ్దేన కిమ్ - తావద్భార్యః - రక్తే తు కా
షాయీ కన్థా యస్య స కాషాయకన్థః - వికారే తు హైమీ ముద్రికా యస్యేతి హైమముద్రికః
వృద్ధిశబ్దేన వృద్ధిః ప్రతిఫలోపధానాభావాదిహ పుంవత్ - వైయాకరణభార్యః - సౌ
వశ్వభార్యః * స్వాఙ్గాచ్చేతః ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౪౦ ॥ స్వాఙ్గాద్య ఈకారస్తదన్తా స్త్రీ
న పుంవత్ - సుకేశీభార్యః - స్వాఙ్గాత్కిమ్ - పటుభార్యః - ఈతః కిమ్ - అకేశభార్యః *
అమానినీతి వక్తవ్యమ్ * సుకేశమానీ - సుకేశమానినీ * జాతేశ్చ ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౪౧ ॥
జాతేః పరో యః స్త్రీప్రత్యయస్తదన్తాన్న పుంవత్ - శూద్రాభార్యః - బ్రాహ్మణీభార్యః -
సౌత్రస్యైవాయం నిషేధః - తేన హస్తినీనాం సమూహో హాస్తికమిత్యత్ర భస్యా

ఘ ఇతి భవత్యేవ ॥ సంఖ్యయావ్యయాసన్నాదూరాధికసంఖ్యాస్సంఖ్యేయే ॥ ౨॥ ౨॥
౨౫ ॥ సంఖ్యేయార్థయా సంఖ్యయా అవ్యయాదయః సమస్యంతే స బహువ్రీహిః దశా
నాం సమీపే యే సన్తి తే - ఉపదశాః - నవ ఏకాదశ వేత్యర్థః - బహువ్రీహౌ సంఖ్యేయే ఇ
తి వక్ష్యమాణో డచ్ ॥ తి వింశతేర్డితి ॥ ౬ ॥ ౪॥ ౧౪౨॥ వింశతేర్భస్య తి శబ్దస్య లోపస్స్యా
ద్డితి - ఆసన్నవింశాః - వింశతేరాసన్నా ఇత్యర్థః - అదూరత్రింశాః - అధికచత్వారిం
శాః - ద్వౌ వా త్రయో వా ద్విత్రాః - ద్విరావృత్తా దశ ద్విదశాః - వింశతిరిత్యర్థః ॥
దిఙ్నామాన్యన్తరాళే ॥ ౨ ॥ ౨ ॥ ౨౬ ॥ దిఙ్నామాన్యన్తరాళే వాచ్యే ప్రాగ్వత్ - దక్షి
ణస్యాః పూర్వస్యాశ్చ దిశోऽన్తరాళం దిక్ దక్షిణపూర్వా - నామగ్రహణాద్యౌగికా
నాం న - ఐంద్ర్యాశ్చ కౌబేర్యాశ్చాన్తరాళం దిక్ ॥ తత్ర తేనేదమితి సరూపే ॥ ౨॥ ౨॥
౨౭ ॥ సప్తమ్యంతే గ్రహణవిషయే సరూపే పదే తృతీయాంతే చ ప్రహరణవిషయే ఇ
దం యుద్ధం ప్రవృత్తమిత్యర్థే సమస్యేతే కర్మవ్యతిహారే ద్యోత్యే స బహువ్రీహిః - ఇతిశబ్దా
దయం విషయవిశేషో లభ్యతే ॥ అన్యేషామపి దృశ్యతే ॥ దీర్ఘ ఇత్యనువర్తతే - ఇచి
కర్మవ్యతిహారే బహువ్రీహౌ పూర్వపదాన్తస్య దీర్ఘః - ఇచ్ సమాసాన్తో వక్ష్యతే - తి
ష్ఠద్గుప్రభృతిష్విచ్ ప్రత్యయస్య పాఠాదవ్యయీభావత్వమవ్యయత్వఞ్చ - కేశేషు కే
శేషు గృహీత్వేదం యుద్ధం ప్రవృత్తం - కేశాకేశి - దణ్డైశ్చ దణ్డైశ్చ ప్రహృత్యేదం యుద్ధం
ప్రవృత్తం దణ్డాదణ్డి - ముష్టీముష్టి ॥ ఓర్గుణః ॥ ౬ ॥ ౪ ॥ ౧౪౬ ॥ ఉవర్ణాన్తస్య భస్య
గుణస్స్యాత్తద్ధితే - అవాదేశః - బాహూబాహవి - ఓరోదితివక్తవ్యే గుణోక్తిః సంజ్ఞా
పూర్వకో విధిరనిత్య ఇతి జ్ఞాపయితుమ్ - తేన స్వాయంభువమిత్యాది సిద్ధమ్ - సరూపే కిమ్
హలేన ముసలేన ॥ తేన సహేతి తుల్యయోగే ॥ ౨॥ ౨॥ ౨౮ ॥ తుల్యయోగే వర్తమానం
సహేత్యేతత్తృతీయాన్తేన ప్రాగ్వత్ ॥ వోపసర్జనస్య ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౮౨ ॥ బహువ్రీ
హ్యవయవస్య సహస్య సస్స్యాద్వా - పుత్రేణ సహ - సపుత్రః - సహపుత్రో వా ఆగ
తః - తుల్యయోగవచనం ప్రాయికమ్ - సకర్మకః - సలోమకః ॥ ప్రకృత్యాశిషి ॥
౬ ॥ ౩ ॥ ౮౩ ॥ సహశబ్దః ప్రకృత్యా స్యాదాశిషి - స్వస్తి రాజ్ఞే సహపుత్రాయ సహా
మాత్యాయ ॥ అగోవత్సహలేష్వితి వాచ్యమ్ ॥ సగవే - సవత్సాయ - సహలాయ ॥ బ
హువ్రీహౌ సంఖ్యేయే డజబహుగణాత్ ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౭౩ ॥ సంఖ్యేయే యో బహువ్రీహిస్త
స్మాడ్డచ్ స్యాత్ - ఉపదశాః అబహుగణాత్కిమ్ - ఉపబహవః - ఉపగణాః - అత్ర స్వరే వి
శేషః ॥ సంఖ్యాయాస్తత్పురుషస్య వాచ్యః ॥ నిర్గతాని త్రింశతో నిస్త్రింశాని వర్షాణి
చైత్రస్య - నిర్గతస్త్రింశతోऽఙ్గులిభ్యో నిస్త్రింశః ఖడ్గః ॥ బహువ్రీహౌ సక్థ్యక్ష్ణోః
స్వాఙ్గాత్షచ్ ॥ ౫॥ ౪॥ ౧౧౩॥ వ్యత్యయేన షష్ఠీ - స్వాఙ్గవాచిసక్థ్యక్ష్యన్తాద్బహువ్రీహేః
షచ్ స్యాత్ - దీర్ఘే సక్థినీ యస్య - దీర్ఘసక్థః - జలజాక్షీ - స్వాఙ్గాత్కిమ్ - దీర్ఘసక్థి
శకటమ్ - స్థూలాక్షా వేణుయష్టిః - అక్ష్ణో దర్శనాదిత్యచ్ ॥ అఙ్గులేర్దారుణి ॥ ౫ ॥ ౪॥
౧౧౪ ॥ అఙ్గుల్యన్తాద్బహువ్రీహేః షచ్ స్యాద్దారుణ్యర్థే - పఞ్చ అఙ్గులయో యస్య - తత్ప
ఞ్చాఙ్గులం దారు - అఙ్గులిసదృశావయవం ధాన్యాదివిక్షేపణకాష్ఠముచ్యతే - బహువ్రీహేః
కిమ్ - ద్వే అఙ్గులీ ప్రమాణమస్యాః - ద్వ్యఙ్గులా యష్టిః - తద్ధితార్థే తత్పురుషే - తత్పురు
షస్యాఙ్గులేరిత్యచ్ - దారుణి కిమ్ - పఞ్చాఙ్గులిర్హస్తః ॥ ద్విత్రిభ్యాం ష మూర్ధ్నః ॥

౫ ॥ ౪ ॥ ౧౧౫ ॥ ఆభ్యాం మూర్ధ్నః షస్స్యాద్బహువ్రీహౌ- ద్విమూర్ధః- త్రిమూర్ధః ❋ నేతుర్నక్షత్రే అబ్వక్తవ్యః ❋ మృగో నేతా యాసాం తాః - మృగనేత్రా రాత్రయః- పుష్యనేత్రాః ❋ అన్తర్బహిర్భ్యాం చ లోమ్నః ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౧౧౭ ॥ ఆభ్యాం లోమ్నోఽప్స్యాద్బహువ్రీహౌ - అన్తర్లోమః - బహిర్లోమః ❋ అఞ్నాసికాయాః సంజ్ఞాయాం నసం చాస్థూలాత్ ॥ ౫॥ ౪॥ ౧౧౮ ॥ నాసికాన్తాద్బహువ్రీహేరచ్ స్యాత్ - నాసికాశబ్దశ్చ నసం ప్రాప్నోతి న తు స్థూలపూర్వాత్ ❋ పూర్వపదాత్సంజ్ఞాయామగః ॥ ౮ ॥ ౪॥ ౩ ॥ పూర్వపదస్థాన్నిమిత్తాత్పరస్య నస్య ణస్స్యాత్సంజ్ఞాయామ్ - న తు గకారవ్యవధానే - ద్రురివ నాసికా అస్య ద్రుణసః - ఖరణసః - అగః కిమ్ - ఋచామయనం ఋగయనమ్ - అణృగయనాదిభ్య ఇతి నిపాతనాత్ ణత్వాభావమాశ్రిత్య అగ ఇతి ప్రత్యాఖ్యాతం భాష్యే - అస్థూలాత్కిమ్ - స్థూలనాసికః ❋ ఖురఖరాభ్యాం వా నస్ ❋ ఖురణాః - ఖరణాః- పక్షేఽజపీష్యతే- ఖురణసః ఖరణసః ❋ ఉపసర్గాచ్చ ॥ ౫॥ ౪॥ ౧౧౯॥ ప్రాదేర్యో నాసికాశబ్దస్తదన్తాద్బహువ్రీహేరచ్ - నాసికాయా నసాదేశశ్చ - అసంజ్ఞార్థం వచనమ్ - ఉన్నతా నాసికా యస్య- స ఉన్నసః - ఉపసర్గాదనోత్పర ఇతి సూత్రం- తత్ప్రత్యాఖ్యాయ భాష్యకార ఆహ ❋ ఉపసర్గాద్బహులమ్ ॥ ౮॥ ౪ ॥ ౨౮ ॥ ఉపసర్గస్థాన్నిమిత్తాత్పరస్య నసో నస్య ణస్స్యాద్బహులమ్ - ప్రణసః ❋ వేర్గ్రో వక్తవ్యః ❋ విగతా నాసికాఽస్య - విగ్రః ❋ ఖ్యశ్చ ❋ విఖ్యః- కథం తర్హి -వినసా హతబాంధవేతి భట్టిః - విగతయా నాసికయోపలక్షితేతి వ్యాఖ్యేయః ❋ సుప్రాతసుశ్వసుదివశారికుక్షచతురశ్రైణీపదాజపదప్రోష్ఠపదాః ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౧౨౦ ॥ ఏతే బహువ్రీహయ అచ్ప్రత్యయాన్తా నిపాత్యన్తే - శోభనం ప్రాతరస్య- సుప్రాతః- శోభనం శ్వోఽస్య సుశ్వః- శోభనం దివాస్య- సుదివః- శారేరివ కుక్షిరస్య- శారికుక్షః- చతస్రోఽశ్రయోఽస్య చతురశ్రః- ఏణ్యా ఇవ పాదావస్య- ఏణీపదః- అజపదః - ప్రోష్ఠో గౌః తస్యేవ పాదావస్య ప్రోష్ఠపదః ❋ నఞ్దుస్సుభ్యో హలిసక్థ్యోరన్యతరస్యామ్ ॥ ౫॥ ౪॥ ౧౨౧ ॥ అచ్ స్యాత్ -అహలః -అహలిః- అసక్థః అసక్థిః- ఏవం సుదుర్భ్యామ్ శక్త్యోరితి పాఠాన్తరమ్- అశక్తః- అశక్తిః ❋ నిత్యమసిచ్ ప్రజామేధయోః ॥ ౫ ॥ ౪॥ ౧౨౨॥ నఞ్దుస్సుభ్య ఇత్యేవ- అప్రజాః- దుష్ప్రజాః- సుప్రజాః- అమేధాః- దుర్మేధాః ❋ ధర్మాదనిచ్ కేవలాత్ ॥ ౫॥౪॥ ౧౨౪॥ కేవలాత్పూర్వపదాత్పరో యో ధర్మశబ్దస్తదన్తాద్బహువ్రీహేరనిచ్ స్యాత్ - కల్యాణధర్మా - కేవలాత్కిమ్ - పరమః స్వో ధర్మో యస్యేతి త్రిపదే బహువ్రీహౌ మా భూత్ - స్వశబ్దో హి హ న కేవలం పూర్వపదం - కిన్తు మధ్యమత్వాదాపేక్షికమ్ - సన్దిగ్ధసాధ్యధర్మేత్యాదౌ తు కర్మధారయపూర్వపదో బహువ్రీహిః - ఏవం తు పరమస్వధర్మేత్యపి సాధ్వేవ - నివృత్తిధర్మా - అనుచ్ఛిత్తిధర్మేత్యాదివత్ - పూర్వపదం తు బహువ్రీహిణాఽఽక్షిప్యతే ❋ జమ్భా సుహరితతృణసోమేభ్యః ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౧౨౫ ॥ జమ్భేతి కృతసమాసాన్తం నిపాత్యతే - జమ్భో భక్ష్యం దన్తశ్చ - శోభనో జమ్భోఽస్య - సుజమ్భా - హరితజమ్భా - తృణం భక్ష్యం యస్య - తృణమివ దన్తా యస్యేతి వా - తృణజమ్భా - సోమజమ్భా - స్వాదిభ్యః కిమ్ - పతితజమ్భః ❋ దక్షిణేర్మా లుబ్ధయోగే ॥ ౫॥ ౪ ॥ ౧౨౬ ॥ దక్షిణే ఈర్మం వ్రణం యస్య - దక్షిణేర్మా మృగః - వ్యాధేన కృతవ్రణ ఇత్యర్థః ❋ ఇచ్ కర్మవ్యతిహారే ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౧౨౭ ॥ కర్మవ్యతిహారే యో బహువ్రీ

హిస్తస్మాదిచ్ స్యాత్సమాసాన్తః - కేశాకేశి - ముసలాముసలి ✽ ద్విదణ్డ్యాదిభ్యశ్చ॥ ౫॥ ౪॥ ౧౨౮॥ తాదర్థ్యేచతుర్థ్యేషా- ఏషాంసిద్ధ్యర్థమిచ్ప్రత్యయస్స్యాత్ - ద్వౌదణ్డౌయస్మిన్ప్రహరణేతత్- ద్విదణ్డిప్రహరణమ్ - ద్విముసలి - ఉభాహస్తి - ఉభయాహస్తి ✽ ప్రసంభ్యాఞ్జానునోర్జ్ఞుః ॥ ౫॥ ౪॥ ౧౨౯॥ ఆభ్యాంపరయోర్జానుశబ్దయోర్జ్ఞురాదేశస్స్యాద్బహుప్రీహౌ - ప్రగతేజానునీయస్య - ప్రజ్ఞుః - సంజ్ఞుః ✽ ఊర్ధ్వాద్విభాషా॥ ౫॥ ౪॥ ౧౩౦॥ ఊర్ధ్వజ్ఞుః - ఊర్ధ్వజానుః ✽ ధనుషశ్చ॥ ౫॥ ౪॥ ౧౩౨॥ ధనురన్తస్యబహుప్రీహేరనఙాదేశః స్యాత్ - శార్ఙ్గధన్వా ✽ వాసంజ్ఞాయామ్॥ ౫॥ ౪॥ ౧౩౩॥ శతధన్వా - శతధనుః ✽ జాయాయానిఙ్॥ ౫॥ ౪॥ ౧౩౪॥ జాయాన్తస్యబహుప్రీహేర్నిఙాదేశస్స్యాత్ ✽ లోపోవ్యోర్వలి॥ ౬॥ ౧॥ ౬౬॥ వకారయకారయోర్లోపస్స్యాద్వలి- పుంవద్భావః- యువతిర్జాయాయస్య - యువజానిః ✽ గన్ధస్యేదుత్పూతిసుసురభిభ్యః॥ ౫॥ ౪॥ ౧౩౫॥ ఏభ్యోగన్ధస్యఇకారోన్తాదేశస్స్యాత్- ఉద్గన్ధిః- పూతిగన్ధిః- సుగన్ధిః- సురభిగన్ధిః- గన్ధస్యేత్వేతదేకాన్తగ్రహణమ్ - ఏకాన్తఏకదేశఇవ- అవిభాగేనలక్ష్యమాణఇత్యర్థః- సుగన్ధిపుష్పమ్- సలిలఞ్చ- సుగన్ధిర్వాయుః - నేహశోభనాగన్ధాద్రవ్యాణ్యస్య- సుగన్ధఆపణికః ✽ అల్పాఖ్యాయామ్॥ ౫॥ ౪॥ ౧౩౬॥ సూపస్యగన్ధోలేశోయస్మిన్-తత్- సూపగన్ధిభోజనమ్ఘృతగన్ధి॥ గంధోగంధకఆమోదేలేశేసంబన్ధగర్వయోరితిశ్వాః ✽ ఉపమానాచ్చ॥ ౫॥ ౪॥ ౧౩౭॥ పద్మస్యేవగన్ధోఽస్య- పద్మగన్ధిః ✽ పాదస్యలోపోఽహస్త్యాదిభ్యః॥ ౫॥ ౪॥ ౧౩౮ ॥ హస్త్యాదివర్జితాదుపమానాత్పరస్యపాదశబ్దస్యలోపస్స్యాద్బహుప్రీహౌ - స్థానిద్వారేణాయంసమాసాన్తః - వ్యాఘ్రస్యేవపాదావస్య - వ్యాఘ్రపాత్ - అహస్త్యాదిభ్యఃకిమ్- హస్తిపాదః- కుసూలపాదః ✽ కుమ్భపదీషుచ॥ ౫॥ ౪॥ ౧౩౯ ॥ కుమ్భపద్యాదిషుపాదస్యలోపోఙీష్చనిపాత్యతేస్త్రియామ్ - పాదఃపత్ - కుమ్భపదీ- స్త్రియాంకిమ్- కుమ్భపాదః ✽ సంఖ్యాసుపూర్వస్య॥ ౫॥ ౪॥ ౧౪౦॥ పాదస్యలోపస్స్యాత్సమాసాన్తోబహుప్రీహౌ- ద్విపాత్ సుపాత్ ✽ వయసిదన్తస్యదతృ॥ ౫ ॥ ౪॥ ౧౪౧ ॥ సంఖ్యాసుపూర్వస్యదన్తస్యదతృఇత్యాదేశస్స్యాద్వయసి - ద్విదన్ - చతుర్దన్- షట్దన్తాఅస్య షోడన్ - సుదన్- సుదతీ - వయసికిమ్- ద్విదన్తఃకరీ-సుదన్తోనటః ✽ స్త్రియాంసంజ్ఞాయామ్॥ ౫॥ ౪॥ ౧౪౩ ॥ దన్తస్యదతృస్స్యాత్సమాసాన్తోబహుప్రీహౌ- అయోదతీ- ఫాలదతీ- సంజ్ఞాయాఙ్కిమ్ - సమదన్తీ ✽ విభాషాశ్యావారోకాభ్యామ్॥ ౫॥ ౪॥ ౧౪౪॥ దన్తస్యదతృస్స్యాత్బహుప్రీహౌ-శ్యావదన్-శ్యావదన్తః- అరోకదన్-అరోకదన్తః ✽ అగ్రాన్తశుద్ధశుభ్రవృషవరాహేభ్యశ్చ॥ ౫॥ ౪॥ ౧౪౫॥ ఏభ్యోదన్తస్యదతృవా-కుట్మలాగ్రదన్-కుట్మలాగ్రదన్తః ✽ కకుదస్యావస్థాయాంలోపః॥ ౫॥ ౪॥ ౧౪౬॥ అజాతకకుత్- పూర్ణకకుత్ ✽ త్రికకుత్పర్వతే॥ ౫॥ ౪ ॥ ౧౪౭॥ త్రీణికకుదాన్యస్య త్రికకుత్ - సంజ్ఞైషాపర్వతవిశేషస్య - త్రికకుదోఽన్యః ✽ ఉద్విభ్యాంకాకుదస్య॥ ౫॥ ౪॥ ౧౪౮॥ లోపఃస్యాత్- ఉత్కాకుత్ వికాకుత్- కాకుదంతాలు ✽ పూర్ణాద్విభాషా॥ ౫॥ ౪॥ ౧౪౯॥ పూర్ణకాకుత్ - పూర్ణకాకుదః ✽ సుహృద్దుర్హృదౌమిత్రామిత్రయోః॥ ౫॥ ౪ ॥ ౧౫౦ ॥ సుదుర్భ్యాంపరస్యహృదయస్యహృద్భావోనిపాత్యతే - సుహృన్మిత్రమ్ - దుర్హృదమిత్రః - అన్యత్రసుహృదయః - దుర్హృదయః ✽ ఉరఃప్ర

భృతిభ్యః కప్॥ ౫॥ ౪॥ ౧౫౧॥ వ్యూఢోరస్కః- ప్రియసర్పిష్కః- ఇహపుమాన్- అన
డ్వాన్ - పయః- నౌః- లక్ష్మీరితిఏకవచనాన్తానిపాఠ్యాని-ద్వివచనబహువచనాన్తేభ్యస్తు
శేషాద్విభాషేతివికల్పేనకప్- ద్విపుమాన్- ద్విపుంస్కః * అర్థాన్నఞః * అనర్థకమ్-నఞః
కిమ్-అపార్థమ్ అపార్థకమ్ ❋ ఇనఃస్త్రియామ్ ॥౫॥౪॥౧౫౨॥ బహుదణ్డికానగరీ-అనినస్మ
న్గ్రహణాన్యర్థవతాచానర్థకేనాపితదన్తవిధిం ప్రయోజయన్తి - బహువాగ్మికా- స్త్రి
యాంకిమ్- బహుదణ్డీబహుదణ్డికోగ్రామః ❋ శేషాద్విభాషా॥ ౫॥ ౪॥ ౧౫౪॥ అనుక్త
సమాసాన్తాచ్ఛేషాదధికారస్థాద్బహువ్రీహేఃకబ్వాస్యాత్ - మహాయశస్కః - మహాయ
శాః - అనుక్తేత్యాదికిమ్- వ్యాఘ్రపాత్ - సుగన్ధిః-ప్రియపథః- శేషాధికారస్థాత్కిమ్
ఉపబహవః ఉత్తరపూర్వా - సపుత్రః - తస్మాదినాశేషశబ్దోఽర్థద్వయపరః ❋ ఆ
పోన్యతరస్యామ్॥౭॥ ౪ ॥ ౧౫ ॥ కప్యాబన్తస్యహ్రస్వోవాస్యాత్- బహుమాలాకః - బ
హుమాలకః- కబభావేబహుమాలః ❋ నసంజ్ఞాయామ్ ॥౫॥ ౪ ॥౧౫౫॥ శేషాదితిప్రా
ప్తఃకబ్నస్యాత్సంజ్ఞాయామ్- విశ్వేదేవాఅస్య విశ్వేదేవః❋ఈయసశ్చ॥ ౫॥ ౪॥ ౧౫౬॥
ఈయసన్తోత్తరపదాన్నకప్- బహవఃశ్రేయాంసోఽస్య - బహుశ్రేయాన్ - గోస్త్రి
యోరితిహ్రస్వేప్రాప్తే * ఈయసోబహువ్రీహౌనేతివాచ్యమ్* బహ్వ్యఃశ్రేయస్యోఽస్య
బహుశ్రేయసీ - బహువ్రీహేఃకిమ్ - అతిశ్రేయసిః ❋ వన్దితేభ్రాతుః ॥ ౫॥ ౪॥
౧౫౭ ॥ పూజితేఽర్థేయోభ్రాతృశబ్దస్తదన్తాన్నకప్స్యాత్- ప్రశస్తోభ్రాతాయస్య -
ప్రశస్తభ్రాతా - నపూజనాదితినిషేధస్తుబహువ్రీహౌ సక్థ్యక్ష్ణోరిత్యతఃప్రాగేవేతి వ
క్ష్యతే - వన్దితేకిమ్- మూర్ఖభ్రాతృకః ❋ నాడీతన్త్ర్యోస్స్వాఙ్గే ॥ ౫॥ ౪॥ ౧౫౯॥
స్వాఙ్గేయౌనాడీతన్త్రీశబ్దౌతదన్తాత్కప్నస్యాత్ - బహునాడికాయః- బహుతన్త్రీ
గ్రీవా బహుతన్త్రీర్ధమనీ- స్త్రీప్రత్యయాన్తత్వాభావాద్ధ్రస్వోన - స్వాఙ్గేకిమ్- బహు
నాడీకఃస్తమ్భః - బహుతన్త్రీకావీణా❋నిష్ప్రవాణిశ్చ॥ ౫॥౪॥ ౧౬౦॥ కబభావోఽత్రని
పాత్యతే - ప్రపూర్వాద్వయతేర్ల్యుట్ - ప్రవాణీతన్తువాయశలాకా - నిర్గతాప్రవా
ణ్యస్య - నిష్ప్రవాణిఃపటః సమాప్తవానః - నవఇత్యర్థః❋సప్తమీవిశేషణేబహువ్రీ
హౌ॥ ౨ ॥ ౨॥ ౩౫ ॥ సప్తమ్యన్తంవిశేషణఞ్చబహువ్రీహౌపూర్వంప్రయోజ్యమ్ - కణ్ఠే
కాలః - అతఏవజ్ఞాపకాద్వ్యధికరణపదోబహువ్రీహిః- చిత్రగుః * సర్వనామసంఖ్య
యోరుపసంఖ్యానమ్ * సర్వశ్వేతః - ద్విశుక్లః *మిథోఽనయోస్సమాసేసంఖ్యాపూ
ర్వం శబ్దపరవిప్రతిషేధాత్ * ద్వ్యన్యః * సంఖ్యాయాఅల్పీయస్యాః * ద్విత్రాః-ద్వ
న్ద్వేపి- ద్వాదశ * వాప్రియస్య * గుడప్రియః- ప్రియగుడః * గడ్వాదిభ్యఃపరాసప్త
మీ * గడుకణ్ఠః - క్వచిన్న- వహేగడుః ❋ నిష్ఠా ॥ ౨ ॥ ౨ ॥ ౩౬ ॥
నిష్ఠాన్తంబహువ్రీహౌపూర్వంస్యాత్ - కృతకృత్యః * జాతికాలసుఖాదిభ్యఃపరాని
ష్ఠావాచ్యా * సారఙ్గజగ్ధీ - మాసజాతా - సుఖజాతా - ప్రాయికఞ్చేదమ్-కృ
తకటః- పీతోదకః ❋ వాహితాగ్న్యాదిషు ॥ ౨॥ ౨॥ ౩౭ ॥ ఆహితాగ్నిః - అగ్న్యా
హితః - ఆకృతిగణోఽయమ్ * ప్రహరణార్థేభ్యఃపరేనిష్ఠాసప్తమ్యౌ * అస్యుద్యతః - ద
ణ్డపాణిః - క్వచిన్న - వివృతాసిః॥ ❋ఇతిబహువ్రీహిః❋ ❋చార్థేద్వ
న్ద్వః॥ ౨॥ ౨॥ ౨౯॥ అనేకంసుబన్తంచార్థేవర్తమానంవాసమస్యతేసద్వన్ద్వః- సముచ్చ

యోఽన్వాచయేతరేతరయోగసమాహారాశ్చార్థాః - పరస్పరనిరపేక్షస్యానేకస్యైకస్మిన్నన్వయః సముచ్చయః - అన్యతరస్యాఽఽనుషఙ్గికత్వేనాన్వాచయః - మిలితానామన్వయ ఇతరేతరయోగః - సమూహస్సమాహారః - తత్రేశ్వరం గురుఞ్చ భజస్వేతి సముచ్చయే - భిక్షామట గాఞ్చానయేత్యన్వాచయే చ న సమాసః అసామర్థ్యాత్ - ధవఖదిరౌ - సంజ్ఞాపరిభాషమ్ - అనేకోక్తౌ - హోతృపోతృనేష్టోద్గాతారః - ద్వయోర్ద్వయోర్ద్వన్ద్వం కృత్వా పునర్ద్వన్ద్వే తు - హోతాపోతారౌ నేష్టోద్గాతారః ❋ రాజదన్తాదిషు పరమ్॥ ౨॥ ౨॥ ౩౧॥ ఏషు పూర్వప్రయోగార్హం పరం స్యాత్ - దన్తానాం రాజా - రాజదన్తః - ధర్మాదిష్వనియమః - అర్థధర్మౌ - ధర్మార్థౌ - దమ్పతీ - జమ్పతీ - జాయాపతీ - జాయాశబ్దస్య జమ్భావో దమ్భావశ్చ వా నిపాత్యతే - ఆకృతిగణోఽయమ్ ❋ ద్వన్ద్వే ఘి॥ ౨॥ ౨॥ ౩౨॥ ద్వన్ద్వే ఘిసంజ్ఞం పూర్వం స్యాత్ - హరిశ్చ హరశ్చ - హరిహరౌ * అనేకప్రాప్తావేకత్ర నియమోఽనియమశ్శేషే * హరిగురుహరాః - హరిహరగురవః ❋ అజాద్యదన్తమ్॥ ౨॥ ౨॥ ౩౩॥ ఇదం ద్వన్ద్వే పూర్వం స్యాత్ - ఈశకృష్ణౌ - బహుష్వనియమః - అశ్వరథేన్ద్రాః - ఇన్ద్రాశ్వరథాః - ఘ్యన్తాదజాద్యదన్తం విప్రతిషేధేన - ఇన్ద్రాగ్నీ ❋ అల్పాచ్తరమ్॥ ౨॥ ౨॥ ౩౪॥ శివకేశవౌ * ఋతునక్షత్రాణాం సమాక్షరాణామానుపూర్వ్యేణ * హేమన్తశిశిరవసన్తాః - కృత్తికారోహిణ్యౌ - సమాక్షరాణాం కిమ్ - గ్రీష్మవసన్తౌ * లఘ్వక్షరమ్పూర్వమ్ * కుశకాశమ్ * అభ్యర్హితఞ్చ * తాపసపర్వతౌ * వర్ణానామానుపూర్వ్యేణ * బ్రాహ్మణక్షత్రియవిట్శూద్రాః * భ్రాతుర్జ్యాయసః * యుధిష్ఠిరార్జునౌ ❋ ద్వన్ద్వశ్చ ప్రాణితూర్యసేనాఙ్గానామ్ ॥ ౨ ॥ ౪ ॥ ౨॥ ఏషాం ద్వన్ద్వ ఏకవత్స్యాత్ - పాణిపాదమ్ - మార్దఙ్గికపాణవికమ్ - రథికాశ్వారోహమ్ - సమాహారస్యైకత్వాదేకత్వే సిద్ధే నియమార్థం ప్రకరణమ్ - ప్రాణ్యఙ్గాదీనాం సమాహార ఏవ యథా స్యాత్ ❋ అనువాదే చరణానామ్॥ ౨॥ ౪॥ ౩॥ చరణానాం ద్వన్ద్వ ఏకవత్స్యాత్ సిద్ధస్యోపన్యాసే * స్థేణోర్లుఙీతి వక్తవ్యమ్ - ఉదగాత్కఠకాలాపమ్ - ప్రత్యష్ఠాత్కఠకౌథుమమ్ ❋ అధ్వర్యుక్రతురనపుంసకమ్॥ ౨॥ ౪॥ ౪॥ యజుర్వేదే విహితో యః క్రతుస్తద్వాచినామనపుంసకలిఙ్గానాం ద్వన్ద్వ ఏకవత్స్యాత్ అర్కాశ్వమేధమ్ - అధ్వర్యుక్రతుః కిమ్ - ఇషువజ్రౌ - సామవేదే విహితౌ - అనపుంసకం కిమ్ - రాజసూయవాజపేయే - అర్ధర్చాదీ ❋ అధ్యయనతోఽవిప్రకృష్టాఖ్యానామ్॥ ౨॥ ౪॥ ౫॥ అధ్యయనేన ప్రత్యాసన్నా ఆఖ్యా యేషాం తేషాం ద్వన్ద్వ ఏకవత్ - పదకక్రమకమ్ ❋ జాతిరప్రాణినామ్॥ ౨॥ ౪॥ ౬॥ ప్రాణివర్జజాతివాచినాం ద్వన్ద్వ ఏకవత్ - ధానాశష్కులి - ప్రాణినాం తు - విట్శూద్రాః - ద్రవ్యజాతీనామేవ - నేహ - రూపరసౌ - గమనాకుఞ్చనే - జాతిప్రాధాన్య ఏవాయమేకవద్భావః - ద్రవ్యవిశేషవివక్షాయాం తు - బదరామలకాని ❋ విశిష్టలిఙ్గో నదీదేశోఽగ్రామాః॥ ౨॥ ౪॥ ౭॥ గ్రామవర్జనదీదేశవాచినాం భిన్నలిఙ్గానాం సమాహారే ద్వన్ద్వ ఏకవత్స్యాత్ - ఉద్ధ్యశ్చేరావతీ చ - ఉద్ధ్యేరావతి - గఙ్గా చ శోణశ్చ - గఙ్గాశోణమ్ - కురవశ్చ కురుక్షేత్రం చ - కురుకురుక్షేత్రమ్ - భిన్నలిఙ్గానాం కిమ్ - గఙ్గాయమునే - మద్రకేకయాః - అగ్రామాః కిమ్ - జామ్బవం నగరమ్ - శాలుకినీ గ్రామః - జామ్బవశాలుకిన్యౌ ❋ క్షుద్రజన్తవః॥ ౨॥ ౪॥ ౮॥ ఏషాం సమాహారే ద్వన్ద్వ ఏకవత్స్యాత్ - యూకాలిక్షమ్ - ఆనకులాత్ - క్షుద్రజన్తవః ❋ యే

షాశ్చవిరోధశ్శాశ్వతికః ॥ ౨ ॥ ౪ ॥ ౯ ॥ ఏషాం ప్రాగ్వత్ - అహినకులమ్ - గోవ్యాఘ్రమ్ -
కాకోలూకమిత్యాదౌ పరత్వాద్విభాషావృక్షమృగేతి ప్రాప్తశ్చకారేణ బాధ్యతే ❋ శూ
ద్రాణామనిరవసితానామ్ ॥ ౨ ॥ ౪ ॥ ౧౦ ॥ అబహిష్కృతానాం శూద్రాణాం ప్రా
గ్వత్ - తక్షాయస్కారమ్ - పాత్రాద్బహిష్కృతానాన్తు - చణ్డాలమృతపాః ❋
గవాశ్వప్రభృతీని చ ॥ ౨ ॥ ౪ ॥ ౧౧ ॥ యథోచ్చారితాని సాధూని స్యుః - గవాశ్వం - దాసీదా
సమిత్యాది ❋ విభాషావృక్షమృగతృణధాన్యవ్యఞ్జనపశుశకున్యశ్వబడబపూర్వాపరాధరో
త్తరాణామ్ ॥ ౨ ॥ ౪ ॥ ౧౨ ॥ వృక్షాదీనాం సప్తానాం ద్వన్ద్వః - అశ్వబడబేత్యాదిద్వ
న్ద్వత్రయఞ్చ ప్రాగ్వద్వా - వృక్షాదౌ విశేషాణామేవ గ్రహణమ్ - ప్లక్షన్యగ్రోధమ్ - ప్ల
క్షన్యగ్రోధాః - రురుపృషతమ్ - రురుపృషతాః - కుశకాశమ్ - కుశకాశాః - వ్రీహి
యవమ్ - వ్రీహియవాః - దధిఘృతమ్ - దధిఘృతే - గోమహిషమ్ - గోమహిషాః - శుకబకమ్ -
శుకబకాః - అశ్వబడబమ్ - అశ్వబడబౌ - పూర్వాపరమ్ - పూర్వాపరే - అధరోత్తరమ్ -
అధరోత్తరే ❋ ఫలసేనావనస్పతిమృగశకునిక్షుద్రజన్తుధాన్యతృణానాం బహుప్రకృతిరేవ
ద్వన్ద్వ ఏకవదితి వాచ్యమ్ ❋ బదరాణి చామలకాని చ - బదరామలకమ్ - జాతిరప్రాణి
నామిత్యేకవద్భావో నేహ - బదరామలకే - రథికాశ్వారోహౌ - ప్లక్షన్యగ్రోధౌ -
ఇత్యాది - విభాషావృక్షేతిసూత్రే యేఽప్రాణినస్తేషాం గ్రహణం జాతిరప్రాణినామితి నిత్యే
ప్రాప్తే వికల్పార్థమ్ - పశుగ్రహణం హస్త్యశ్వాదిషు సేనాఙ్గత్వాన్నిత్యే ప్రాప్తే - మృగా
ణాం మృగైరేవ - శకునీనాం తైరేవోభయత్ర ద్వన్ద్వః - అన్యైస్తు సహేతరేతరయోగ
ఏవేతి నియమార్థం మృగశకునిగ్రహణమ్ - ఏవం పూర్వాపరమధరోత్తరమిత్యపి - అశ్వ
బడబగ్రహణం తు పక్షే నపుంసకత్వార్థమ్ - అన్యథా పరత్వాత్పూర్వవదశ్వబడబావితి స్యా
త్ ❋ విప్రతిషిద్ధఞ్చానధికరణవాచి ॥ ౨ ॥ ౪ ॥ ౧౩ ॥ విరుద్ధార్థానామద్రవ్యవాచినాం ద్వ
న్ద్వ ఏకవద్వా స్యాత్ - శీతోష్ణమ్ - శీతోష్ణే - వైకల్పికస్సమాహారద్వన్ద్వశ్చార్థే ఇతి సూత్రే
ణ ప్రాప్తః - స విరుద్ధార్థానాం యది భవతి తర్హ్యద్రవ్యవాచినామేవేతి నియమార్థమిదమ్ -
తేన ద్రవ్యవాచినామితరేతరయోగ ఏవ - శీతోష్ణే ఉదకే స్తః - విప్రతిషిద్ధం కిమ్ - నన్దకపా
ఞ్చజన్యౌ - ఇహ పాక్షికః సమాహారద్వన్ద్వో భవత్యేవ ❋ న దధిపయఆదీని ॥ ౨ ॥ ౪ ॥ ౧౪ ॥
ఏతాని నైకవత్స్యుః - దధిపయసీ - ఇధ్మాబర్హిషీ - నిపాతనాద్దీర్ఘః - ఋక్సామే - వాఙ్మ
నసే ❋ అధికరణైతావత్త్వే చ ॥ ౨ ॥ ౪ ॥ ౧౫ ॥ ద్రవ్యసంఖ్యావగమే ఏకవదేవేతి నియమో న స్యా
త్ - దశ దన్తోష్ఠాః ❋ విభాషా సమీపే ॥ ౨ ॥ ౪ ॥ ౧౬ ॥ అధికరణైతావత్త్వస్య సామీప్యేన పరిచ్ఛేదే
సమాహార ఏవేత్యేవంరూపో నియమో వా స్యాత్ - ఉపదశమ్ - దన్తోష్ఠం - ఉపదశాః దన్తోష్ఠాః ❋
ఆనఙ్ ఋతో ద్వన్ద్వే ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౨౫ ॥ విద్యాయోనిసమ్బన్ధవాచినామృదన్తానాం ద్వన్ద్వే ఆ
నఙ్ స్యాదుత్తరపదే పరే - హోతాపోతారౌ - హోతృపోతృనేష్టోద్గాతారః - మాతాపి
తరౌ - పుత్రేఽన్యతరస్యామిత్యతో మణ్డూకప్లుత్యా పుత్ర ఇత్యనువృత్తేః - పితాపుత్రౌ ❋
దేవతాద్వన్ద్వే చ ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౨౬ ॥ ఇహోత్తరపదే పరే ఆనఙ్ - మిత్రావరుణౌ ❋ వాయుశ
బ్దప్రయోగే ప్రతిషేధః ❋ అగ్నివాయూ - వాయ్వగ్నీ - పునర్ద్వన్ద్వగ్రహణం ప్రసిద్ధసాహ
చర్యస్య పరిగ్రహార్థమ్ - తేన బ్రహ్మప్రజాపతీ ఇత్యాదౌ నానఙ్ - ఏతద్ధి నైకహవిర్భాగిత్వేన శ్రు
తం నాపి లోకే ప్రసిద్ధం సాహచర్యమ్ ❋ ఈదగ్నేస్సోమవరుణయోః ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౨౭ ॥ దేవతాద్వ

దేవ ఇత్యేవ ※ అగ్నేస్స్తుత్స్తోమసోమాః ॥ ౮॥ ౩॥ ౮౨॥ అగ్నేః పరేషామేషాం సస్య షస్స్యాత్సమాసే - అగ్నిష్టుత్ - అగ్నిష్టోమః - అగ్నీషోమౌ - అగ్నివరుణౌ ※ ఇద్వృద్ధౌ ॥ ౬॥ ౩॥ ౨౮ ॥ వృద్ధిమత్యుత్తరపదే అగ్నేరిదాదేశస్స్యాద్దేవతాద్వన్ద్వే - అగ్నామరుతౌ దేవతే అస్య - ఆగ్నిమారుతం కర్మ - అగ్నీవరుణౌ దేవతే అస్య ఆగ్నివారుణమ్ - దేవతాద్వన్ద్వే చేత్యుభయపదవృద్ధిః - అలౌకికవాక్యే ఆనఙమిత్యస్య బాధిత్వా - ఇద్వృద్ధౌ కిమ్ - ఆగ్నేన్ద్రః - నేన్ద్రస్య పరస్యేత్యుత్తరపదవృద్ధేర్నిషేధః ※ విష్ణౌ న ※ ఆగ్నావైష్ణవమ్ ※ దివో ద్యావా ॥ ౬॥ ౩॥ ౨౯॥ దేవతాద్వన్ద్వే ఉత్తరపదే - ద్యావాభూమీ - ద్యావాక్షమే ※ దివసశ్చ పృథివ్యామ్ ॥ ౬॥ ౩॥ ౩౦॥ దివ ఇత్యేవ - చాద్ద్యావా - ఆదేశే అకారోచ్చారణం సకారస్య రుత్వం మా భూదిత్యేతదర్థమ్ - ద్యౌశ్చ పృథివీ చ - దివస్పృథివ్యౌ - ద్యావాపృథివ్యౌ - ఛన్దసి దృష్టానువిధిః - ద్యావా చిదస్మై పృథివీ - దివస్పృథివ్యోరిత్యత్ర పదకారాస్సర్వం పఠన్తి ※ ఉషాసోషసః ॥ ౬॥ ౩॥ ౩౧॥ ఉషశ్శబ్దస్యోషాసాదేశో దేవతాద్వన్ద్వే - ఉషాసాసూర్యమ్ ※ మాతరపితరావుదీచామ్ ॥ ౬॥ ౩॥ ౩౨॥ మాతరపితరౌ - ఉదీచాం కిమ్ - మాతాపితరౌ ※ ద్వన్ద్వాచ్చుదషహాన్తాత్సమాహారే ॥ ౫॥ ౪॥ ౧౦౬॥ చవర్గాన్తాద్దషహాన్తాచ్చ ద్వన్ద్వాదచ్ స్యాత్సమాహారే - వాక్చ త్వక్చ - వాక్త్వచమ్ - త్వక్స్రజమ్ - శమీదృషదమ్ - వాక్త్విషమ్ - ఛత్రోపానహమ్ - సమాహారే కిమ్ ప్రావృట్శరదౌ ॥

※ ఇతి ద్వన్ద్వః ※

అథైకశేషః - సరూపాణామ్ - రామౌ - రామాః ※ విరూపాణామపి సమానార్థానామ్ ※ వక్రదణ్డశ్చ కుటిలదణ్డశ్చ - వక్రదణ్డౌ కుటిలదణ్డౌ ※ వృద్ధో యూనా తల్లక్షణశ్చేదేవ విశేషః ॥ ౧ ॥ ౨॥ ౬౫॥ యూనా సహోక్తౌ గోత్రం శిష్యతే గోత్రయువప్రత్యయమాత్రకృతఞ్చేత్తయోః కృత్స్నం వైరూప్యం స్యాత్ - గార్గ్యశ్చ గార్గ్యాయణశ్చ గార్గ్యౌ - వృద్ధః కిమ్ - గర్గగార్గ్యాయణౌ - యూనా కిమ్ - గర్గగార్గ్యౌ తల్లక్షణః కిమ్ - భాగవిత్తిర్భాగవిత్తికః - కృత్స్నం కిమ్ - గార్గ్యవాత్స్యాయనౌ ※ స్త్రీ పుంవచ్చ ॥ ౧॥ ౨॥ ౬౬॥ యూనా సహోక్తౌ వృద్ధా స్త్రీ శిష్యతే తదర్థశ్చ పుంవత్ - గార్గీ చ గార్గ్యాయణశ్చ - గర్గాః - అస్త్రియామిత్యనువర్తమానే యఞఞోశ్చేతి లుక్ - దాక్షీ చ దాక్షాయణశ్చ - దాక్షీ - ※ పుమాన్ స్త్రియా ॥ ౧॥ ౨॥ ౬౭॥ స్త్రియా సహోక్తౌ పుమాన్ శిష్యతే - తల్లక్షణ ఏవ విశేషశ్చేత్ - హంసీ చ హంసశ్చ హంసౌ ※ భ్రాతృపుత్రౌ స్వసృదుహితృభ్యామ్ ॥ ౧॥ ౨॥ ౬౮॥ భ్రాతా చ స్వసా చ భ్రాతరౌ - పుత్రశ్చ దుహితా చ పుత్రౌ ※ నపుంసకమనపుంసకేనైకవచ్చాస్యాన్యతరస్యామ్ ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౬౯ ॥ అక్లీబేన సహోక్తౌ క్లీబం శిష్యతే - తచ్చ వా ఏకవత్స్యాత్ తల్లక్షణ ఏవ విశేషశ్చేత్ - శుక్లః పటః - శుక్లా పటీ - శుక్లం వస్త్రం - తదిదం శుక్లం - తానీమాని శుక్లాని ※ పితా మాత్రా ॥ ౧॥ ౨॥ ౭౦॥ మాత్రా సహోక్తౌ పితా వా శిష్యతే - మాతా చ పితా చ - పితరౌ - మాతాపితరౌ వా ※ శ్వశురశ్శ్వశ్ర్వా ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౭౧॥ శ్వశ్ర్వా సహోక్తౌ శ్వశురో వా శిష్యతే - తల్లక్షణ ఏవ విశేషశ్చేత్ - శ్వశురౌ - శ్వశ్రూశ్వశురౌ ※ త్యదాదీని సర్వైర్నిత్యమ్ ॥ ౧॥ ౨॥ ౭౨॥ సర్వైస్సహోక్తౌ త్యదాదీని నిత్యం శిష్యన్తే - స చ దేవదత్తశ్చ - తౌ ※ త్యదాదీనాం మిథస్సహోక్తౌ యత్పరం తచ్ఛిష్యతే ※ స చ యశ్చ - యౌ - పూర్వశేషోపి దృశ్యత ఇతి భాష్యమ్ - స చ యశ్చ తౌ ※ త్యదాదితశ్శేషే పుంనపుంసకతో లిఙ్గ

వచనాని * సా చ దేవదత్తశ్చ - తౌ - తచ్చ దేవదత్తా చ యజ్ఞదత్తా చ - తాని - పున్నపుంసకయోస్తు పరత్వాన్నపుంసకం శిష్యతే - తచ్చ దేవదత్తశ్చ - తే * అద్వన్ద్వతత్పురుషవిశేషణానామితి వక్తవ్యమ్ * కుక్కుటమయూర్యావిమే - మయూరీకుక్కుటావిమౌ - తచ్చ సా చ అర్ధపిప్పల్యౌ తే ** గ్రామ్యపశుసఙ్ఘేష్వతరుణేషు స్త్రీ || ||౧|| ౨|| ౭౩|| ఏషు సహవివక్షాయాం స్త్రీ శిష్యతే - పుమాన్ స్త్రియేత్యస్యాపవాదః - గావ ఇమాః - గ్రామ్యేతి కిమ్ - రురవ ఇమే - పశుగ్రహణం కిమ్ - బ్రాహ్మణాః - సఙ్ఘేషు కిమ్ - ఏతౌ గావౌ - అతరుణేషు కిమ్ - వత్సా ఇమే * అనేకశఫేష్వితి వాచ్యమ్ * అశ్వా ఇమే - ఇహ సర్వత్ర ఏకశేషే కృతే అనేకసుబన్తాభావాద్ద్వన్ద్వో న - తేన శిరసీ శిరాంసీత్యాదౌ సమాసస్యేత్యన్తోదాత్తః ప్రాణ్యఙ్గత్వాదేకవద్భావశ్చ న - పన్థానౌ - పన్థాన ఇత్యాదౌ సమాసాన్తో న ||

** ఇత్యేకశేషః **

కృత్తద్ధితసమాసైకశేషసనాద్యన్తధాతురూపాః పఞ్చ వృత్తయః - పరార్థాభిధానం వృత్తిః - వృత్త్యర్థావబోధకం వాక్యం విగ్రహః - స ద్విధా - లౌకికోఽలౌకికశ్చ - పరినిష్ఠితత్వాత్సాధుర్లౌకికః - ప్రయోగానర్హోఽసాధురలౌకికః - యథా - రాజ్ఞః పురుషః - రాజన్ అస్ పురుష సు ఇతి - అవిగ్రహో నిత్యసమాసః - అస్వపదవిగ్రహో వా - సమాసస్తు చతుర్విధ ఇతి ప్రాయోవాదః - అవ్యయీభావతత్పురుషబహువ్రీహిద్వన్ద్వాధికారబహిర్భూతానామపి సహసుపేతి విధానాత్ - పూర్వపదార్థప్రధానోఽవ్యయీభావః - ఉత్తరపదార్థప్రధానస్తత్పురుషః - అన్యపదార్థప్రధానో బహువ్రీహిః - ఉభయపదార్థప్రధానో ద్వన్ద్వః - ఇత్యపి ప్రాచాం ప్రవాదః - ప్రాయోభిప్రాయః - సూపప్రతి - ఉన్మత్తగఙ్గమిత్యాద్యవ్యయీభావే - అతిమాలాదౌ తత్పురుషే - ద్విత్రా ఇత్యాదిబహువ్రీహౌ - దన్తోష్ఠమిత్యాదిద్వన్ద్వే చాభావాత్ - తత్పురుషవిశేషః కర్మధారయః - తద్విశేషో ద్విగుః - అనేకపదత్వం ద్వన్ద్వబహువ్రీహ్యోరేవ - తత్పురుషస్య క్వచిదేవేత్యుక్తమ్ - కేచిత్తు || సుపాం సుపా తిఙా నామ్నా ధాతునాథ తిఙాం తిఙా | సుబన్తేనేతి విజ్ఞేయస్సమాసష్షడ్విధో బుధైః || ౧ || సుపాం సుపా - రాజపురుషః - తిఙా - పర్యభూషయత్ - నామ్నా - కుమ్భకారః - ధాతునా - కటప్రూః - అజస్రమ్ - తిఙాం తిఙా - పిబతఖాదతా - ఖాదతమోదతా - తిఙాం సుపా - కృన్తవిచక్షణేతి యస్యాం క్రియాయాం సా కృన్తవిచక్షణా - ఏహీడాదయోఽన్యపదార్థే చేతి మయూరవ్యంసకాదౌ పాఠాత్సమాసః

** ఇతి సర్వసమాసశేషః **

ఋక్పూరబ్ధూఃపథామానక్షే ||౫|| ౪|| ౭౪|| అ అనక్షే ఇతి చ్ఛేదః - ఋగాద్యన్తస్య సమాసస్య అప్రత్యయోఽన్తావయవస్స్యాత్ - అక్షే యా ధూః తదన్తస్య తు న - అర్ధర్చః - అనృచబహ్వృచావధ్యేతర్యేవ - నేహ - అనృక్ సామ - బహ్వృక్ సూక్తమ్ - విష్ణోః పూః - విష్ణుపురమ్ - క్లీబత్వం లోకాత్ - విమలాపం సరః ** ద్వ్యన్తరుపసర్గేభ్యోఽప ఈత్ ||౬|| ౩|| ౯౭|| అప ఇతి కృతసమాసాన్తస్యానుకరణమ్ - షష్ఠ్యర్థే ప్రథమా - ఏభ్యోఽపస్య ఈత్స్యాత్ - ద్విగతా ఆపో యస్మిన్నితి - ద్వీపమ్ - అన్తరీపమ్ - ప్రతీపమ్ - సమీపమ్ - సమాపో దేవయజనమితి తు - సమా ఆపో యస్మిన్నితి బోధ్యమ్ - కృతసమాసాన్తగ్రహణాన్నేహ - స్వప్ స్వపీ - అవర్ణాన్తాద్వా - ప్రేపమ్ - పరేపమ్ - ప్రాపమ్ - పరాపమ్ ** ఊదనోర్దేశే ||౬|| ౩|| ౯౮|| అనోఽపస్య ఊత్స్యాద్దేశే - అనూపో దేశః - రాజధురా - అక్షే తు - అక్షధూః దృఢధూరక్షః -

సఖిపథః రమ్యపథో దేశః ❋ అచ్ ప్రత్యన్వవపూర్వాత్సామలోమ్నః ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౭౫ ॥ ఏ
తత్పూర్వాత్సామలోమాన్తాత్సమాసాదచ్ స్యాత్ - ప్రతిసామమ్ - అనుసామమ్ - అవ
సామమ్ - ప్రతిలోమమ్ - అనులోమమ్ * కృష్ణోదక్పాణ్డుసంఖ్యాపూర్వాయా భూమేరజి
ష్యతే * కృష్ణభూమః - ఉదగ్భూమః - పాణ్డుభూమః - ద్విభూమః ప్రాసాదః * సంఖ్యా
యా నదీగోదావరీభ్యాఞ్చ * పఞ్చనదమ్ - సప్తగోదావరమ్ - అజితి యోగవిభాగాదస్య
త్యాపి - పద్మనాభః ❋ అక్ష్ణోఽదర్శనాత్ ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౭౬ ॥ అచక్షుఃపర్యాయాదక్ష్ణోఽ
చ్ స్యాత్సమాసాన్తః - గవామక్షీవ గవాక్షః ❋ అచతురవిచతురసుచతురస్త్రీపుంసధే
న్వనడుహర్క్సామవాఙ్మనసాక్షిభ్రువదారగవోర్వష్ఠీవపదష్ఠీవనక్తన్దివరాత్రిన్దివాహర్దివ
సరజసనిఃశ్రేయసపురుషాయుషద్వ్యాయుషత్ర్యాయుషర్గ్యజుషజాతోక్షమహోక్షవృ
ద్ధోక్షోపశునగోష్ఠశ్వాః ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౭౭ ॥ ఏతే పఞ్చవింశతిరజన్తా నిపాత్యన్తే - ఆ
ద్యాస్త్రయో బహువ్రీహయః - అవిద్యమానాని చత్వార్యస్య - అచతురః - విచతురః
సుచతురః - త్ర్యుపాభ్యాఞ్చతురోఽజిష్యతే - త్రిచతురాః - చతుర్ణాం సమీపే - ఉ
పచతురాః - తత ఏకాదశ ద్వన్ద్వాః - స్త్రీపుంసౌ - ధేన్వనడుహౌ - ఋక్సామే - వాఙ్మన
సే - అక్షిణీ చ భ్రువౌ చ - అక్షిభ్రువమ్ - దారాశ్చ గావశ్చ - దారగవమ్ - ఊరూ చ అష్ఠీవ
న్తౌ చ - ఊర్వష్ఠీవమ్ - నిపాతనాట్టిలోపః - పదష్ఠీవమ్ - నిపాతనాత్పాదశబ్దస్య పద్భావః -
నక్తఞ్చ దివా చ - నక్తన్దివమ్ - రాత్రౌ చ దివా చ - రాత్రిన్దివమ్ - రాత్రేర్మాన్తత్వం ని
పాత్యతే - అహని చ దివా చ - అహర్దివమ్ - వీప్సాయాం ద్వన్ద్వో నిపాత్యతే - అహన్యహనీ
త్యర్థః - సరజసమితి సాకల్యేఽవ్యయీభావః - బహువ్రీహౌ తు - సరజఃపఙ్కజమ్ - నిశ్చితం
శ్రేయః - నిఃశ్రేయసమ్ - తత్పురుష ఏవ - నేహ నిఃశ్రేయాన్ పురుషః - పురుషస్యాయుః - పు
రుషాయుషమ్ - తతో ద్విగుః - ద్వ్యాయుషమ్ - త్ర్యాయుషమ్ - తతో ద్వన్ద్వః - ఋ
గ్యజుషమ్ - తతస్త్రయః కర్మధారయాః - జాతోక్షః - మహోక్షః - వృద్ధోక్షః - శునః సమీ
పమ్ - ఉపశునమ్ - టిలోపాభావః సమ్ప్రసారణఞ్చ నిపాత్యతే - గోష్ఠే శ్వా - గోష్ఠశ్వః
❋ బ్రహ్మహస్తిభ్యాం వర్చసః ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౭౮ ॥ అచ్ స్యాత్ - బ్రహ్మవర్చసమ్ - హస్తివర్చ
సమ్ * పల్యరాజభ్యాఞ్చేతి వక్తవ్యమ్ * పల్యవర్చసమ్ - రాజవర్చసమ్ ❋ అవసమన్ధే
భ్యస్తమసః ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౭౯ ॥ అవతమసమ్ - సన్తమసమ్ - అన్ధయతీత్యన్ధమ్ - పచాద్యచ్ - అన్ధ
తమః - అన్ధతమసమ్ ❋ శ్వసో వసీయశ్శ్రేయసః ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౮౦ ॥ వసుశబ్దః ప్రశస్తవాచీ -
తత ఈయసుని వసీయః - శ్వస్ శబ్ద ఉత్తరపదార్థప్రశంసామాశీర్విషయతామాహ - మ
యూరవ్యంసకాదిత్వాత్సమాసః శ్వోవసీయసమ్ - శ్వశ్శ్రేయసం తే భూయాత్ ❋ అన్వవ
తప్తాద్రహసః ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౮౧ ॥ అనురహసమ్ - అవరహసమ్ - తప్తరహసమ్ ❋ ప్రతే
రురసస్సప్తమీస్థాత్ ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౮౨ ॥ ఉరసి ప్రతి - ప్రత్యురసమ్ - విభక్త్యర్థేఽవ్యయీభా
వః ❋ అనుగవమాయామే ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౮౩ ॥ ఏతన్నిపాత్యతే దీర్ఘత్వే - అనుగవం యానం - య
స్య చాయామ ఇతి సమాసః ❋ ద్విస్తావా త్రిస్తావా వేదిః ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౮౪ ॥ అచ్ప్రత్యయష్టి
లోపః - సమాసశ్చ నిపాత్యతే - యావతీ ప్రకృతౌ వేదిః - తతో ద్విగుణా త్రిగుణా వా
అశ్వమేధాదౌ తత్రేదన్నిపాతనమ్ - వేదిరితి కిమ్ - ద్విస్తావతీ - త్రిస్తావతీ రజ్జుః ❋ ఉపసర్గా
దధ్వనః ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౮౫ ॥ ప్రగతోఽధ్వానమ్ - ప్రాధ్వో రథః ❋ న పూజనాత్ ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౬౯ ॥

పూజనార్థాత్పరేభ్యస్సమాసాన్తా న స్యుః- సురాజా - అతిరాజా * స్వతిభ్యామేవ * నేహ- పరమరాజః పూజనాత్కిమ్- గామతిక్రాన్తోఽతిగవః - బహువ్రీహౌసక్థ్యక్ష్ణో రిత్యతఃప్రాగేవాయంనిషేధః- నేహ- సుసక్థః- స్వక్షః ❀ కిమః క్షేపే॥ ౫॥ ౪॥ ౭౦॥ క్షేపే యఃకిమ్శబ్దస్తతఃపరంయత్తదన్తాత్సమాసాంతానస్యుః- కుత్సితో రాజా - కింరాజా- కింసఖా- కింగౌః- క్షేపేకిమ్-కింరాజః-కింసఖః-కింగవః ❀ నఞస్తత్పురుషాత్ ॥౫॥౪॥౭౧॥ సమాసాన్తోన- అరాజా- అసఖా- తత్పురుషాత్కిమ్-అధురంశకటమ్ ❀ పథోవిభాషా॥ ౫॥ ౪॥ ౭౨॥ నఞ్పూర్వాత్పథోవాసమాసాన్తః-అపథమ్-అపన్థాః-తత్పురుషాదిత్యేవ- అపథోదేశః- అపథంవర్తతే॥ ❀ఇతిసమాసాన్తాః❀ ❀ అలుగుత్తరపదే ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ అలుగధికారఃప్రాగానఙః - ఉత్తరపదాధికారస్త్వాపాదసమాప్తేః ❀ పఞ్చమ్యాస్స్తోకాదిభ్యః ॥ ౬॥ ౩॥ ౨॥ ఏభ్యఃపఞ్చమ్యాఅలుక్స్యాదుత్తరపదే- స్తోకాన్ముక్తః ఏవమన్తికార్థదూరార్థకృచ్ఛ్రేభ్యః- ఉత్తరపదేకిమ్- నిష్క్రాన్తఃస్తోకాన్నిస్తోకః* బ్రాహ్మణాచ్ఛంసినఉపసంఖ్యానమ్ * బ్రాహ్మణేవిహితానిశస్త్రాణిఉపచారాత్ బ్రాహ్మణాని - తానిశంసతీతి - బ్రాహ్మణాచ్ఛంసీతి ఋత్విగ్విశేషః - ద్వితీయార్థేపఞ్చమ్యుపసంఖ్యానాదేవ ❀ ఓజస్సహోఽమ్భస్తమసస్తృతీయాయాః॥ ౬॥ ౩॥ ౩॥ ఓజసాకృతమిత్యాది* అఞ్జసఉపసంఖ్యానమ్ * అఞ్జసాకృతమ్-ఆర్జవేనకృతమిత్యర్థః*పుంసానుజోజనుషాన్ధఇతిచ*యస్యాగ్రజఃపుమాన్- సపుంసానుజః-జనుషాన్ధోజాత్యన్ధః ❀ మనసస్సంజ్ఞాయామ్॥౬॥౩॥౪॥ మనసాగుప్తా❀ఆజ్ఞాయినిచ॥౬॥౩॥౫॥ మనసఇత్యేవ-మనసాజ్ఞాతుంశీలమస్య - మనసాజ్ఞాయీ❀ఆత్మనశ్చ॥ ౬॥ ౩॥ ౬॥ ఆత్మనస్తృతీయాయాఅలుక్స్యాత్ * పూరణఇతివక్తవ్యమ్ * పూరణప్రత్యయాన్తేఉత్తరపదేఇత్యర్థః- ఆత్మనాపఞ్చమః - జనార్దనస్త్వాత్మచతుర్థఏవేతిబహువ్రీహిర్ధ్యేయః- పూరణేకిమ్- ఆత్మకృతమ్❀ వైయాకరణాఖ్యాయాంచతుర్థ్యాః॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౭ ॥ ఆత్మనఇత్యేవ- ఆత్మనేపదమ్ - ఆత్మనేభాషా-తాదర్థ్యేచతుర్థీ- చతుర్థీతియోగవిభాగాత్సమాసః❀పరస్యచ॥ ౬॥ ౩॥ ౮ ॥ పరస్మైపదమ్-పరస్మైభాషా❀హలదన్తాత్సప్తమ్యాస్సంజ్ఞాయామ్॥ ౬॥ ౩॥ ౯॥ హలన్తాదదన్తాచ్చసప్తమ్యాఅలుక్సంజ్ఞాయామ్-త్వచిసారః❀ గవియుధిభ్యాంస్థిరః॥ ౮॥ ౩॥ ౯౫॥ ఆభ్యాంస్థిరస్యసస్యషస్స్యాత్ - గవిష్ఠిరః - అత్రగవీతివచనాదేవాలుక్- యుధిష్ఠిరః-అరణ్యేతిలకాః - అత్రసంజ్ఞాయామితిసప్తమీసమాసః* హృద్యుభ్యాఞ్చ*హృదిస్పృక్- దివిస్పృక్❀ కారనామ్నిచప్రాచాంహలాదౌ ॥ ౬ ॥ ౩॥ ౧౦ ॥ ప్రాగ్దేశేయత్కారనామతత్రహలాదావుత్తరపదే హలదన్తాత్సప్తమ్యాఅలుక్ - ముకుటేకార్షాపణమ్- దృషదిమాషకః- పూర్వేణసిద్ధేనియమార్థమ్- కారనామ్న్యేవప్రాచామేవ- హలాదావేవేతి - కారనామ్నికిమ్- అభ్యర్హితపశుః - కారాదస్యస్యైతద్దేశస్యనామ- ప్రాచాంకిమ్- యూథపశుః - హలాదౌకిమ్- అవికటోరణః- హలదన్తాత్కిమ్-నద్యాందోహః- నదీదోహః❀మధ్యాద్గురౌ॥౬॥౩॥౧౧॥ మధ్యేగురుః-*అన్తాచ్చ*అన్తేగురుః ❀ అమూర్ధమస్తకాత్స్వాఙ్గాదకామే॥౬॥౩॥౧౨॥కణ్ఠేకాలః-ఉరసిలోమా - అమూర్ధమస్తకాత్కిమ్-మూర్ధశిఖః-మస్తకశిఖః-అకామేకిమ్-ముఖేకామోఽస్య- ముఖకామః❀ బన్ధేచవిభాషా॥ ౬॥ ౩॥ ౧౩॥హలదన్తాత్సప్తమ్యాఅలుక్-హ

స్తేబన్ధః- హస్తబన్ధః- హలదన్తాదికిమ్-గుప్తిబన్ధః ❁ తత్పురుషేకృతిబహులమ్ ॥౬॥ ౩॥ ౧౪॥
స్తమ్బేరమః- స్తమ్బరమః-కర్ణేజపః-కర్ణజపః- క్వచిన్న- కురుచరః ❁ ప్రావృట్శరత్కా-
లదివాం జే॥౬॥౩॥౧౫॥ ప్రావృషిజః - శరదిజః- కాలేజః-దివిజః - పూర్వస్యాయమ్ప్రప
ఞ్చః ❁ విభాషావర్షక్షరశరవరాత్॥౬॥౩॥౧౬॥ ఏభ్యస్సప్తమ్యాఅలుక్ జే- వర్షేజః- వర్ష
జః-క్షరేజః- క్షరజః- శరేజః-శరజః-వరేజః-వరజః ❁ ఘకాలతనేషు కాలనామ్నః॥౬॥
౩॥౧౭॥ సప్తమ్యావిభాషాఅలుక్స్యాత్ - ఘ- పూర్వాహ్ణేతరే- పూర్వాహ్ణతరే- పూ
ర్వాహ్ణేతమే- పూర్వాహ్ణతమే- కాల- పూర్వాహ్ణేకాలే- పూర్వాహ్ణకాలే- తన- పూ
ర్వాహ్ణేతనే-పూర్వాహ్ణతనే ❁ శయవాసవాసిష్వకాలాత్॥ ౬॥ ౩॥ ౧౮॥ ఖేశయః- ఖ
శయః- గ్రామేవాసః - గ్రామవాసః - గ్రామేవాసీ - గ్రామవాసీ-హలదన్తాదిత్యే
వ- భూమిశయః * అపోయోనియన్మతుషు * అప్సుయోనిరుత్పత్తిర్యస్య- సోప్సుయోనిః-
అప్సుభవోప్సవ్యః- అప్సుమన్తావాజ్యభాగౌ ❁ నేన్సిద్ధబన్ధాదిషుచ॥ ౬॥ ౩॥ ౧౯॥ ఇన్న
న్తాదిషుసప్తమ్యాఅలుఙ్న-స్థణ్డిలశాయీ - సాఙ్కాశ్యసిద్ధః-చక్రబన్ధః ❁ స్థేచభాషా
యామ్॥౬॥౩॥౨౦॥ సప్తమ్యాఅలుఙ్న- సమస్థః- భాషాయాఙ్కిమ్- కృష్ణోస్యాఖరేష్ఠః ❁
షష్ఠ్యాఆక్రోశే॥౬॥౩॥౨౧॥ చోరస్యకులమ్- ఆక్రోశేకిమ్- బ్రాహ్మణకులమ్ * వాగ్దిక్ప
శ్యద్భ్యోయుక్తిదణ్డహరేషు * వాచోయుక్తిః-దిశోదణ్డః-పశ్యతోహరః * ఆముష్యాయ
ణాముష్యపుత్రికాముష్యకులికేతిచ * అముష్యాపత్యమ్ఆముష్యాయణః - నడాదిత్వా
త్ఫక్-అముష్యపుత్రస్యభావః - ఆముష్యపుత్రికా-మనోజ్ఞాదిత్వాద్వుఞ్ - ఏవమాము
ష్యకులికా * దేవానామ్ప్రియఇతిచమూర్ఖే * అన్యత్రదేవప్రియః * శేపపుచ్ఛలాఙ్గూ
లేషుశునః * శునశ్శేపః - శునఃపుచ్ఛః- శునోలాఙ్గూలః * దివశ్చదాసే * దివోదాసః
❁ పుత్రేఽన్యతరస్యామ్॥ ౬॥ ౩॥ ౨౨॥ షష్ఠ్యాఃపుత్రేపరేఽలుగ్వానిన్దాయామ్- దా
స్యాఃపుత్రః - దాసీపుత్రః - నిన్దాయాఙ్కిమ్ - బ్రాహ్మణీపుత్రః ❁ ఋతోవిద్యా
యోనిసమ్బన్ధేభ్యః ॥ ౬॥ ౩॥ ౨౩ ॥ విద్యాసమ్బన్ధయోనిసమ్బన్ధవాచినఋదన్తాత్షష్ఠ్యా
అలుక్- హోతురన్తేవాసీ - హోతుఃపుత్రః- పితురన్తేవాసీ - పితుఃపుత్రః * విద్యా
యోనిసమ్బన్ధేభ్యస్తత్పూర్వోత్తరపదగ్రహణమ్ * నేహ - హోతృధనమ్ ❁ విభా
షాస్వసృపత్యోః ॥ ౬ ॥ ౩॥ ౨౪॥ ఋదన్తాత్షష్ఠ్యాఅలుగ్వాస్వసృపత్యోఃపరయోః ❁
మాతృపితృభ్యామన్యతరస్యామ్॥ ౮॥ ౩॥ ౮౫॥ ఆభ్యాంస్వసుస్సస్యషోవాస్యాత్సమా
సే-మాతుష్ష్వసామాతుస్స్వసా- పితుష్ష్వసా-పితుస్స్వసా- లుక్పక్షేతు ❁ మాతృపితృ
భ్యాంస్వసా॥౮॥౩॥౮౪॥ ఆభ్యామ్పరస్యస్వసుస్సస్యషస్స్యాత్సమాసే- మాతృష్వసాపితృ
ష్వసా-అసమాసేతుమాతుఃస్వసా- పితుఃస్వసా॥ —— ఇత్యలుక్సమాసః ——
❁ ఘరూపకల్పచేలడ్బ్రువగోత్రమతహతేషుఙ్యోఽనేకాచోహ్రస్వః ॥ ౬ ॥ ౩॥౪౩॥
భాషితపుంస్కాద్యోఙీప్ తదన్తస్యానేకాచోహ్రస్వస్స్యాత్ ఘరూపకల్పప్ప్రత్యయే
షుచేలడాదిషుచోత్తరపదేషుపరేషు - బ్రాహ్మణితరా - బ్రాహ్మణితమా - బ్రా
హ్మణిరూపా - బ్రాహ్మణికల్పా - బ్రాహ్మణిచేలీ - బ్రాహ్మణిబ్రువా - బ్రాహ్మణి
గోత్రేత్యాది - బ్రూఞఃపచాద్యచివచ్యాదేశగుణయోరభావోపి నిపాత్యతే - చేల
డాదీనివృత్తివిషయేకుత్సనవాచీని- తైః కుత్సితానికుత్సనైరితిసమాసః - ఙ్యఃకిమ్ - ద

త్రాతరా - భాషితపుంస్కాత్కిమ్ - ఆమలకీతరా - కువలీతరా ❋ నద్యాశ్శేషస్యా
న్యతరస్యామ్ ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౪౪ ॥ అజ్యన్తనద్యాః జ్యన్తస్య చాచశ్చ ఘాదిషు హ్రస్వో వా
స్యాత్ - బ్రహ్మబన్ధుతరా - బ్రహ్మబన్ధూతరా - స్త్రీతరా - స్త్రితరా * కృన్నద్యా న * ల
క్ష్మీతరా ❋ ఉగితశ్చ ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౪౫ ॥ ఉగితః పరా యా నదీ తదన్తస్య ఘాదిషు హ్రస్వో వా
స్యాత్ - విదుషితరా - హ్రస్వాభావపక్షే తసిలాదిష్వితి పుంవత్ - విద్వత్తరా - వృ
త్త్యాదిషు విదుషీతరేత్యప్యుదాహృతం తన్నిర్మూలమ్ ❋ హృదయస్య హృల్లేఖయదణ్లాసే
షు ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౫౦ ॥ హృదయశబ్దస్య హృదాదేశస్స్యాత్ లేఖాదిషు పరేషు - హృద
యం లిఖతీతి హృల్లేఖః - హృదయస్య ప్రియం హృద్యమ్ - హృదయస్యేదం హార్దమ్ - హృల్లా
సః - లేఖేత్యణన్తస్య గ్రహణమ్ - ఘఞి తు - హృదయలేఖః - లేఖగ్రహణమేవ జ్ఞాపకం - ఉత్త
రపదాధికారే తదన్తవిధిర్నాస్తీతి ❋ వా శోకష్యఞ్రోగేషు ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౫౧ ॥ హృచ్ఛోకః -
హృదయశోకః - సౌహార్ద్యమ్ - సౌహృదయ్యమ్ - హృద్రోగః - హృదయరోగః - హృదయ
శబ్దపర్యాయో హృచ్ఛబ్దోప్యస్తి - తేన సిద్ధే ప్రపఞ్చార్థమిదమ్ ❋ పాదస్య పదాజ్యాతిగో
పహతేషు ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౫౨ ॥ ఏషూత్తరపదేషు పాదస్య పద ఇత్యయమాదేశస్స్యాత్ - పా
దాభ్యామజతీతి పదాజిః పదాతిః - అజ్యతిభ్యాం చేతి ఇణ్ప్రత్యయః - అజేర్వ్యభావో ని
పాతనాత్ - పదగః - పదోపహతః ❋ పద్యత్యతదర్థే ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౫౩ ॥ పాదస్య పత్స్యా
దతదర్థే యతి పరే - పాదౌ విధ్యన్తీతి పద్యాః - శర్కరాః - పద్యత్యేవానుషేతయత్ - అతదర్థే
కిమ్ - పాదార్థముదకం పాద్యమ్ - పాదార్ఘాభ్యాం చేతి యత్ * ఇకే చరతావుపసంఖ్యా
నమ్ * పాదాభ్యాం చరతి పదికః - పర్పాదిత్వాత్ ష్ఠన్ ❋ హిమకాషిహతిషు చ ॥ ౬ ॥ ౩ ॥
౫౪ ॥ పద్ధిమమ్ - పత్కాషీ - పద్ధతిః ❋ ఋచశ్శే ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౫౫ ॥ ఋచః పాదస్య పత్స్యా
చ్ఛే పరే - గాయత్రీం పచ్ఛః శంసతి - పాదం పాదమిత్యర్థః - ఋచః కిమ్ - పాదశః కార్షా
పణం దదాతి ❋ వా ఘోషమిశ్రశబ్దేషు ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౫౬ ॥ పాదస్య పత్స్యాత్ పద్ఘోషః పాద
ఘోషః - పన్మిశ్రః - పాదమిశ్రః - పచ్ఛబ్దః - పాదశబ్దః * నిష్కే చేతి వాచ్యమ్ * పన్ని
ష్కః - పాదనిష్కః ❋ ఉదకస్యోదస్సంజ్ఞాయామ్ ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౫౭ ॥ ఉదమేఘః * ఉత్తరపద
స్య చేతి వక్తవ్యమ్ * క్షీరోదః ❋ పేషంవాసవాహనధిషు చ ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౫౮ ॥ ఉదపేషం పిన
ష్టి - ఉదవాసః - ఉదవాహనః - ఉదధిర్ఘటః - సముద్రే తు పూర్వేణ సిద్ధమ్ ❋ ఏకహలా
దౌ పూరయితవ్యేఽన్యతరస్యామ్ ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౫౯ ॥ ఉదకుమ్భః - ఉదకకుమ్భః - ఏకేతి కిమ్ - ఉద
కస్థాలీ - పూరయితవ్యే ఇతి కిమ్ - ఉదకపర్వతః ❋ మన్థౌదనసక్తుబిన్దువజ్రభారహారవీవధ
గాహేషు చ ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౬౦ ॥ ఉదమన్థః - ఉదకమన్థః - ఉదౌదనః ❋ ఇకో హ్రస్వోఽఙ్యో గాల
వస్య ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౬౧ ॥ ఇగన్తస్యాఙ్యన్తస్య హ్రస్వో వా స్యాదుత్తరపదే - గ్రామణీపుత్రః -
గ్రామణిపుత్రః - ఇకః కిమ్ - రమాపతిః - అఙ్య ఇతి కిమ్ - గౌరీపతిః - గాలవగ్రహణం పూ
జార్థమ్ - అన్యతరస్యామిత్యనువృత్తేః * ఇయఙువఙ్భావినామవ్యయానాఞ్చ నేతి వాచ్యమ్
* శ్రీమదః - భ్రూభఙ్గః - శుక్లీభావః * అభ్రుకుంసాదీనామితి వక్తవ్యమ్ * భ్రుకుంసః -
భ్రుకుటిః - భ్రూకుంసః - భ్రూకుటిః - అకారోఽనేన విధీయత ఇతి వ్యాఖ్యాన్తరమ్ - భ్ర
కుంసః - భ్రకుటిః - భ్రువా కుంసో భాషణం శోభా వా యస్య - స్త్రీవేషధారీ నర్తకః -
భ్రువికుటిః - కౌటిల్యమ్ ❋ ఏక తద్ధితే చ ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౬౨ ॥ ఏకశబ్దస్య హ్రస్వస్స్యాత్తద్ధితే

ఉత్తరపదే ఏకస్యాఽగతమ్- ఏకరూప్యమ్- ఏకక్షీరం ✽ జ్యాపోస్సంజ్ఞాచ్ఛన్దసోర్బహు
లమ్ ॥ ౬॥ ౩॥ ౬౩॥ రేవతిపుత్రః- అజక్షీరమ్ ✽ త్వేచ ॥ ౬॥ ౩॥ ౬౪॥ త్వప్రత్యయేఙ్యాపో
ర్వాహ్రస్వః - అజత్వమ్ -అజాత్వమ్- రోహిణిత్వమ్ - రోహిణీత్వమ్ ✽ ష్యఙస్సమ్ప్ర
సారణమ్పుత్రపత్యోస్తత్పురుషే ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౧౩ ॥ ష్యఙన్తస్యపూర్వపదస్యసమ్ప్రసా
రణంస్యాత్పుత్రపత్యోరుత్తరపదయోస్తత్పురుషే ✽ సమ్ప్రసారణస్య ॥ ౬॥ ౩ ॥ ౧౩౯ ॥
సమ్ప్రసారణస్యదీర్ఘస్స్యాదుత్తరపదే - కౌముదగన్ధ్యాయాఃపుత్రః కౌముదగన్ధీపు
త్రః - కౌముదగన్ధీపతిః - వ్యవస్థితవిభాషయాహ్రస్వోన - స్త్రీప్రత్యయేచానుపసర్జ
నే నేతితదాదినియమప్రతిషేధాత్ పరమకారీషగన్ధీపుత్రః - ఉపసర్జనేతుతదాదినియ
మాన్నేహ - అతికారీషగన్ధ్యాపుత్రః ✽ బన్ధునిబహువ్రీహౌ ॥ ౬॥ ౧॥ ౧౪॥ బన్ధుశబ్దఉ
త్తరపదేష్యఙస్సమ్ప్రసారణంస్యాద్బహువ్రీహౌ - కారీషగన్ధ్యాబన్ధురస్యేతికారీషగ
న్ధీబన్ధుః- బహువ్రీహౌకిమ్- కారీషగన్ధ్యాయాబన్ధుః- కారీషగన్ధ్యాబన్ధుః- క్లీబన్నిర్దేశ
స్తుశబ్దస్వరూపాపేక్షయా ✽ మాతఙ్మాతృకమాతృషువా ✽ కారీషగన్ధీమాతః- కారీషగ
న్ధ్యామాతః- కారీషగన్ధీమాతృకః- కారీషగన్ధ్యామాతృకః- కారీషగన్ధీమాతా- కారీషగ
న్ధ్యామాతా - అస్మాదేవనిపాతనాన్మాతృశబ్దస్యమాతజాదేశోనద్యృతశ్చేతికబ్వికల్పశ్చ -
బహువ్రీహావేవేదమ్- నేహ- కారీషగన్ధ్యాయామాతా - కారీషగన్ధ్యామాతా - చిత్త్వ
సామర్థ్యాచ్చిత్స్వరోబహువ్రీహిస్వరమ్బాధతే ✽ ఇష్టకేషీకామాలానాఞ్చితతూ
లభారిషు ॥ ౬॥ ౩॥ ౬౫ ॥ ఇష్టకాదీనాన్తదన్తానాఞ్చపూర్వపదానాంచితాదిషుక్రమాదు
త్తరపదేషుహ్రస్వస్స్యాత్ - ఇష్టకచిత్ - పక్వేష్టకచితమ్ - ఇషీకతూలమ్ - ముఞ్జేషీక
తూలమ్- మాలభారీ-ఉత్పలమాలభారీ ✽ కారేసత్యాగదస్య ॥ ౬॥ ౩॥ ౭౦॥ ముమ్స్యాత్-
సత్యఙ్కారః-అగదఙ్కారః ✽ అస్తోశ్చేతివక్తవ్యమ్ ✽ అస్తుఙ్కారః ✽ ధేనోర్భవ్యాయామ్
✽ ధేనుమ్భవ్యా ✽ లోకస్యపృణే ✽ లోకమ్పృణః- పృణఇతిమూలవిభుజాదిత్వాత్కః
✽ ఇత్యేఽనభ్యాశస్య ✽ అనభ్యాశమిత్యః -దూరతః పరిహర్తవ్యఇత్యర్థః ✽ భ్రాష్ట్రా
గ్న్యోరిన్ధే ✽ భ్రాష్ట్రమిన్ధః- అగ్నిమిన్ధః ✽ గిలేఽగిలస్య ✽ తిమిఙ్గిలః- అగిలస్యకిమ్-గిలగి
లః ✽ గిలగిలేచ ✽ తిమిఙ్గిలగిలః ✽ ఉష్ణభద్రయోఃకరణే ✽ ఉష్ణఙ్కరణమ్- భద్రఙ్కరణమ్
✽ రాత్రేఃకృతివిభాషా ॥ ౬॥ ౩॥ ౭౨॥ రాత్రిఞ్చరః రాత్రిచరః - రాత్రిమటః - రా
త్ర్యటః- అఖిదర్థమిదంసూత్రమ్ ఖితితు - అరుర్ద్విషదితినిత్యమేవవక్ష్యతే - రాత్రి
మ్మన్యః ✽ సహస్యసస్సంజ్ఞాయామ్ ॥ ౬॥ ౩॥ ౭౮॥ ఉత్తరపదే- సపలాశమ్-సంజ్ఞాయాం
కిమ్- సహయుధ్వా ✽ గ్రన్థాన్తాధికేచ ॥ ౬॥ ౩॥ ౭౯॥ అనయోఃపరయోఃసహస్యసస్స్యా
దుత్తరపదే - సముహూర్తంజ్యోతిషమధీతే - సద్రోణాఖారీ ✽ ద్వితీయేచానుపాఖ్యే ॥
౬॥ ౩॥ ౮౦॥ అనుమేయేద్వితీయేసహస్యసస్స్యాత్ సరాక్షసీకానిశా - రాక్షసీసాక్షాద
నుపలభ్యమానానిశయానుమీయతే ✽ సమానస్యచ్ఛన్దస్యమూర్ధప్రభృత్యుదర్కేషు ॥
౬॥ ౩॥ ౮౪ ॥ సమానస్యసస్స్యాదుత్తరపదేనతుమూర్ధాదిషు - అనుభ్రాతా-సగర్భ్యః-
అనుసఖా- సయూథ్యః - యోనఃసనుత్యః - తత్రభవఇత్యర్థేసగర్భసయూథసనుతాద్య
త్- అమూర్ధాదిషుకిమ్- సమానమూర్ధా- సమానప్రభృతయః- సమానోదర్కాః - సమా
నస్యేతియోగోవిభజ్యతే-తేనసపక్షః - సాధర్మ్యం - సజాతీయమిత్యాదిసిద్ధమితికాశికా-

అథవాసహశబ్దస్సదృశవచనోఽస్తి- సదృశస్సఖ్యాససఖీతియథా - తేనాయమస్వపదవిగ్ర
హోబహువ్రీహిః - సమానఃపక్షోయస్యేత్యాది ✻ జ్యోతిర్జనపదరాత్రినాభినామగో
త్రరూపస్థానవర్ణవయోవచనబన్ధుషు ॥ ౬॥ ౩॥ ౮౫॥ ఏషుద్వాదశసూత్తరపదేషుస
మానస్యసస్స్యాత్- సజ్యోతిః- సజనపదఇత్యాది✻ చరణేబ్రహ్మచారిణి॥ ౬॥ ౩॥ ౮౬॥
బ్రహ్మచారిణ్యుత్తరపదేసమానస్యసస్స్యాచ్చరణేసమానత్వేనగమ్యమానే - చరణశ్శా
ఖా- బ్రహ్మవేదః - తదధ్యయనార్థంవ్రతమపిబ్రహ్మ- తచ్చరతీతిబ్రహ్మచారీ - సమా
నస్యసః- సబ్రహ్మచారీ✻ తీర్థేయే॥ ౬॥ ౩॥ ౮౭॥ తీర్థేఉత్తరపదేయాదౌప్రత్యయేవివక్షి
తేసమానస్యసస్స్యాత్- సతీర్థ్యః- ఏకగురుః - సమానతీర్థేవాసీతియత్ప్రత్యయః ✻ వి
భాషోదరే॥ ౬॥ ౩॥ ౮౮॥ యాదౌప్రత్యయేవివక్షితేఇత్యేవ- సమానోదర్యఃసోదర్యః✻
దృగ్దృశవతుషు॥ ౬॥ ౩॥ ౮౯॥ సదృక్- సదృశః✻ దృశేశ్చేతివక్తవ్యమ్✻ సదృక్షః - వతురు
త్తరార్థః✻ ఇదఙ్కిమోరీశ్కీ॥ ౬॥ ౩॥ ౯౦॥ దృగ్దృశవతుష్విదమఈశ్ కిమఃకీస్స్యాత్ - ఈ
దృక్- ఈదృశః- కీదృక్- కీదృశః- వతావుదాహరణంవక్ష్యతే✻ దృక్షేచేతివక్తవ్యమ్✻ ఈ
దృక్షః- కీదృక్షః- ఆసర్వనామ్నః- దృక్షేచ- తాదృక్- తాదృశః- తావాన్- తాదృక్షః- దీర్ఘః
మతౌత్వే- అమూదృశః- అమూదృక్- అమూదృక్షః✻ సమాసేఽఙ్గులేస్సఙ్గః॥ ౮॥ ౩॥
౮౦॥ అఙ్గులిశబ్దాత్సఙ్గస్యమూర్ధన్యస్స్యాత్సమాసే- అఙ్గులిషఙ్గః- సమాసేకిమ్ - అఙ్గులే
స్సఙ్గః✻ భీరోస్స్థానమ్॥ ౮॥ ౩॥ ౮౧॥ భీరుశబ్దాత్స్థానస్యసస్యమూర్ధన్యస్స్యాత్సమాసే-
భీరుష్ఠానమ్- అసమాసేతు- భీరోఃస్థానమ్✻ జ్యోతిరాయుషస్స్తోమః ॥ ౮॥ ౩ ॥ ౮౩॥ ఆ
భ్యాంస్తోమస్యసస్యమూర్ధన్యస్స్యాత్సమాసే- జ్యోతిష్టోమః- ఆయుష్టోమః- సమాసేకిమ్-
జ్యోతిషఃస్తోమః✻ సుషామాదిషుచ॥ ౮॥ ౩॥ ౯౮॥ సస్యమూర్ధన్యః- శోభనంసామయస్య-
సుషామా- సుషన్ధిః✻ ఏతిసంజ్ఞాయామగాత్॥ ౮॥ ౩॥ ౯౯॥ సస్యమూర్ధన్యః- హరిషేణః-
ఏతికిమ్- హరిసక్థమ్- సంజ్ఞాయాంకిమ్- పృథుసేనః - అగకారాత్కిమ్- విష్వక్సేనః - ఇణ్
కోరిత్యేవ- సర్వసేనః✻ నక్షత్రాద్వా॥ ౮॥ ౩ ॥ ౧౦౦ ॥ ఏతిసస్యసంజ్ఞాయామగకారా
న్మూర్ధన్యోవా- రోహిణిషేణః- రోహిణీసేనః- అగకారాత్కిమ్- శతభిషక్సేనః- ఆకృతిగ
ణోయమ్ ✻ అషష్ఠ్యతృతీయాస్థస్యాన్యస్యదుగాశీరాశాస్థాస్థితోత్సుకోతికారకరాగచ్ఛే
షు॥ ౬॥ ౩ ॥ ౯౯॥ అన్యశబ్దస్యదుగాగమస్స్యాదాశీరాదిషుపరేషు - అన్యదాశీః - అ
న్యదాశా- అన్యదాస్థా- అన్యదాస్థితః- అన్యదుత్సుకః- అన్యదూతిః - అన్యద్రాగః- అన్యదీ
యః- అషష్ఠీత్యాదికిమ్- అన్యస్యాశీః - అన్యాశీః - కారకేచ్ఛేచనాయన్నిషేధః-
అన్యస్యకారకః- అన్యత్కారకః- అన్యస్యాయం - అన్యదీయః - గహాదేరాకృతిగణత్వా
చ్ఛః✻ అర్థేవిభాషా॥ ౬॥ ౩॥ ౧౦౦॥ అన్యదర్థః- అన్యార్థః✻ కోఃకత్తత్పురుషేఽచి॥ ౬॥
౩॥ ౧౦౧॥ అజాదావుత్తరపదే- కుత్సితోఽశ్వః- కదశ్వః- కదన్నమ్- తత్పురుషేకిమ్- కూ
ష్ట్రోరాజా✻ త్రౌచ✻ కుత్సితాస్త్రయః- కత్త్రయః✻ రథవదయోశ్చ ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౧౦౨॥
కద్రథః- కద్వదః✻ తృణేచజాతౌ॥ ౬॥ ౩॥ ౧౦౩॥ కత్తృణమ్✻ కాపథ్యక్షయోః॥ ౬॥ ౩॥
౧౦౪॥ కాపథః- కాక్షః- అక్షశబ్దేనతత్పురుషః- అక్షిశబ్దేనబహువ్రీహిర్వా✻ ఈషదర్థే॥
౬॥ ౩॥ ౧౦౫॥ ఈషజ్జలమ్ - కాజలమ్- అజాదావపిపరత్వాత్కాదేశః- కామ్లః✻ విభాషా
పురుషే॥ ౬॥ ౩॥ ౧౦౬॥ కాపురుషః- కుపురుషః- అప్రాప్తవిభాషేయమ్ - ఈషదర్థేహి

పూర్వవిప్రతిషేధాన్నిత్యమేవ — ఈషత్పురుషః — కాపురుషః ❋ కవం చోష్ణే ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౧౦౭ ॥ ఉష్ణశబ్దే ఉత్తరపదే కవం చ వా స్యాత్ — కవోష్ణమ్ — కోష్ణమ్ — కదుష్ణమ్ ❋ పృషోదరాదీని యథోపదిష్టమ్ ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౧౦౯ ॥ పృషోదరప్రకారాణి శిష్టైర్యథోచ్చారితాని తథైవ సాధూని స్యుః — పృషత్ ఉదరమ్ — పృషోదరమ్ — తలోపః — వారివాహకో బలాహకః — పూర్వపదస్య బః ఉత్తరపదాదేశ్చ లత్వమ్ ✻ భవేద్వర్ణాగమాద్ధంసః సింహో వర్ణవిపర్యయాత్ । గూఢోత్మా వర్ణవికృతేర్వర్ణనాశాత్పృషోదరమ్ ॥ ౧ ॥ ✻ దిక్శబ్దేభ్యస్తీరస్య తారభావో వా ✻ దక్షిణతారమ్ — దక్షిణతీరమ్ — ఉత్తరతారమ్ — ఉత్తరతీరమ్ ✻ దురో దాశనాశదభధ్యేషూత్వముత్తరపదాదేః ష్టుత్వం చ ✻ దుఃఖేన దాశ్యతే — దూడాశః — దుఃఖేన నాశ్యతే — దూణాశః — దుఃఖేన దభ్యతే దూడభః — ఛిల్ — తృభ్యః — దమ్భేర్హల్లోపో నిపాత్యతే — దుష్టం ధ్యాయతీతి — దూఢ్యః — ఆతశ్చేతి కః — బ్రువన్తోఽస్యాం సీదన్తీతి — బ్రుసీ — బ్రువచ్ఛబ్దస్య బ్రుభావః — సదేరధికరణే డట్ — ఆకృతిగణోఽయమ్ ❋ సంహితాయామ్ ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౧౧౪ ॥ అధికారోఽయమ్ ❋ కర్ణే లక్షణస్యావిష్టాష్టపఞ్చమణిభిన్నచ్ఛిన్నచ్ఛిద్రస్రువస్వస్తికస్య ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౧౧౫ ॥ కర్ణశబ్దే పరే లక్షణవాచకస్య దీర్ఘః స్యాత్ — ద్విగుణాకర్ణః — లక్షణస్య కిమ్ — శోభనకర్ణః — అవిష్టాదీనాం కిమ్ — విష్టకర్ణః — అష్టకర్ణః — పఞ్చకర్ణః — మణికర్ణః — భిన్నకర్ణః — ఛిన్నకర్ణః — ఛిద్రకర్ణః — స్రువకర్ణః — స్వస్తికకర్ణః ❋ నహివృతివృషివ్యధిరుచిసహితనిషు క్వౌ ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౧౧౬ ॥ క్విబన్తేషు పరేషు పూర్వపదస్య దీర్ఘః — ఉపానత్ — నీవృత్ — ప్రావృట్ — మర్మావిత్ — నీరుక్ — అభీరుక్ — ఋతీషట్ — పరీతత్ — క్వావితి కిమ్ — పరినహనమ్ — ఏభిః సా పురుష ఇత్యతో మణ్డూకప్లుత్యా విభాషానువర్తతే — సా చ వ్యవస్థితా — తేన గతికారకయోరేవ — నేహ — పటురుక్ — తిగ్మరుక్ ❋ వనగిర్యోస్సంజ్ఞాయాం కోటరకింశులకాదీనామ్ ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౧౧౭ ॥ కోటరాదీనాం వనే పరే కింశులకాదీనాం గిరౌ పరే దీర్ఘః స్యాత్సంజ్ఞాయామ్ ❋ వనం పురగామిశ్రకాసిధ్రకాశారికాకోటరాగ్రేభ్యః ॥ ౮ ॥ ౪ ॥ ౪ ॥ వనశబ్దస్యోత్తరపదస్యైభ్య ఏవ ణత్వం నాన్యేభ్యః — ఇహ కోటరాన్తాః పఞ్చ — దీర్ఘవిధౌ కోటరాదయో బోధ్యాః — తేషాం కృతదీర్ఘాణాం ణత్వవిధానిర్దేశో నియమార్థః — అగ్రేశబ్దస్య తు విధ్యర్థః — పురగావణమ్ — మిశ్రకావణమ్ — సిధ్రకావణమ్ — శారికావణమ్ — కోటరావణమ్ — ఏభ్య ఏవేతి కిమ్ — అసిపత్రవనమ్ — వనస్యాగ్రే — అగ్రేవణమ్ — రాజదన్తాదిషు నిపాతనాత్సప్తమ్యా అలుక్ — ప్రాతిపదికార్థమాత్రే ప్రథమా — కింశులుకాగిరిః ❋ వలే ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౧౧౮ ॥ వలప్రత్యయే పరే దీర్ఘః స్యాత్సంజ్ఞాయామ్ — కృషీవలః ❋ మతౌ బహ్వచోఽనజిరాదీనామ్ ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౧౧౯ ॥ అమరావతీ — అనజిరాదీనాం కిమ్ — అజిరవతీ — బహ్వచః కిమ్ — వ్రీహిమతీ — సంజ్ఞాయామిత్యేవ — నేహ — వలయవతీ ❋ శరాదీనాం చ ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౧౨౦ ॥ శరావతీ ❋ ఇకో వహేఽపీలోః ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౧౨౧ ॥ ఇగన్తస్య దీర్ఘః స్యాద్వహే — ఋషీవహమ్ — కపీవహమ్ — ఇకః కిమ్ — పిణ్డవహమ్ — అపీలోః కిమ్ — పీలువహమ్ ✻ అపీల్వాదీనామితి వాచ్యమ్ ✻ దారువహమ్ ❋ ఉపసర్గస్య ఘఞ్యమనుష్యే బహులమ్ ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౧౨౨ ॥ ఉపసర్గస్య బహులం దీర్ఘః స్యాద్ఘఞన్తే పరే న తు మనుష్యే — పరీపాకః — పరిపాకః — అమనుష్యే కిమ్ — నిషాదః ❋ ఇకః కాశే ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౧౨౩ ॥ ఇగన్తస్యోపసర్గస్య దీర్ఘః స్యాత్కాశే — వీకాశః — నీకాశః — ఇకః కిమ్ — ప్రకాశః ❋ అష్టనస్సంజ్ఞాయామ్ ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౧౨౫ ॥ ఉత్తరపదే దీర్ఘః — అష్టాపదమ్ — సంజ్ఞాయాం కిమ్

అష్టపుత్త్రః ॥ చితేకపి॥ ౬॥ ౩॥ ౧౨౭॥ ఏకచితీకః ॥ నరే సంజ్ఞాయామ్॥ ౬॥౩॥౧౨౯॥ విశ్వానరః ॥ మిత్రే చర్షౌ॥౬॥ ౩॥ ౧౩౦॥ విశ్వామిత్రః - ఋషావితి కిమ్-విశ్వమిత్రో మాణవకః ॥ ఉనోదన్తదంష్ట్రాకర్ణకున్దవరాహపుచ్ఛపదేషు దీర్ఘో వాచ్యః॥ శ్వాద నః - ఇత్యాది ॥ ప్రనిరన్తశ్శరేక్షుప్లక్షామ్రకార్ష్యఖదిరపీయూక్షాభ్యోఽసంజ్ఞాయామపి ॥ ౮॥ ౪॥ ౫॥ ఏభ్యో వనస్య ణత్వం స్యాత్- ప్రవణమ్- కార్ష్యవణమ్- ఇహ సాత్పరత్వాత్ ణత్వమ్॥ విభాషౌషధివనస్పతిభ్యః॥ ౮॥౪॥ ౬॥ ఏభ్యో వనస్య ణత్వం వా స్యాత్- దూర్వావణమ్- దూర్వావనమ్- శిరీషవనమ్- శిరీషవణమ్ ॥ ద్వ్యచ్త్ర్యచ్భ్యామేవ॥ నేహ- దేవదారువనమ్ ॥ ఇరికాదిభ్యః ప్రతిషేధో వక్తవ్యః ॥ ఇరికావనమ్ - మిరికావనమ్ ॥ వాహనమాహితాత్॥ ౮ ॥ ౪ ॥ ౮ ॥ ఆరోప్యయదుహ్యతే తద్వాచిస్థాన్నిమిత్తాత్పరస్య వాహననకారస్య ణత్వం స్యాత్ - ఇక్షువాహణమ్ - ఆహితాత్కిమ్ - ఇన్ద్రవాహనమ్- ఇన్ద్రస్స్వామికం వాహనమిత్యర్థః - వహతేర్ల్యుటి వృద్ధిరహైవ సూత్రే నిపాతనాత్ ॥ పానన్దేశే॥ ౮ ॥౪ ॥ ౯ ॥ పూర్వపదస్థాన్నిమిత్తాత్పరస్య పానస్య నస్య ణత్వం స్యాద్దేశే గమ్యే- క్షీరం పానం యేషాం తే క్షీరపాణాః ఉశీనరాః - సురాపాణాః-ప్రాచ్యాః- పీయతే ఇతి పానమ్- కర్మణిల్యుట్ ॥ వా భావకరణయోః॥౮॥౪॥౧౦॥ పానస్యైవ - క్షీరపానమ్ క్షీరపాణమ్ ॥గిరినద్యాదీనాం వా॥ గిరినదీ- గిరిణదీ - చక్రనితమ్బా- చక్రణితమ్బా ॥ ప్రాతిపదికాన్తనుమ్విభక్తిషు చ॥ ౮॥ ౪॥౧౧॥ పూర్వపదస్థాన్నిమిత్తాత్పరస్యైషు స్థితస్య నస్య ణో వా స్యాత్- ప్రాతిపదికాన్తే- మాషవాపిణౌ- నుమి-వ్రీహివాపాణి - విభక్తౌ- మాషవాపేణ - పక్షే మాషవాపినావిత్యాది - ఉత్తరపదం యత్ప్రాతిపదికం తదన్తస్యైవ ణత్వమ్- నేహ- గర్గాణాం భగినీ- గర్గభగినీ- అత ఏవ సమ్ప్రహణం కృతమ్-అఙ్గస్య నుమ్విధానాత్తద్భక్తో హి నుమ్ - న తూత్తరపదస్య- కిఞ్చ - ప్రహిణ్వన్నిత్యాదౌ హి వేర్హిమోణత్వార్థమపి నుమ్గ్రహణమ్ - ప్రేన్వనమిత్యాదౌ తు క్షుభ్నాదిత్వాన్న ॥ యుగాదెర్న ॥ రమ్యయూనా- పరిపక్వాని- ఏకాజుత్తరపదేణః- నిత్యమిత్యుక్తమ్- వృత్రహణౌ హరిమ్మన్యతీతి-హరిమాణీ- నుమి- క్షీరపాణి-విభక్తౌ-క్షీరపేణ-రమ్యపీణా ॥కుమతి చ॥ ౮॥౪॥౧౩॥కవర్గవత్యుత్తరపదే ప్రాగ్వత్ - హరికామిణౌ - హరికామాణి- హరికామేణ ॥ పదవ్యవాయేఽపి॥౮॥౪॥౩౮॥పదేన వ్యవధానేఽపి ణత్వం న స్యాత్ - మాషకుమ్భవాపేన-చతురఙ్గయోగేన ॥ అతద్ధిత ఇతి వాచ్యమ్ ॥ ఆర్ద్రగోమయేణ - శుష్కగోమయేణ ॥ కుస్తుమ్బురూణి జాతిః॥ ౬॥ ౧॥ ౧౪౩॥ అత్ర సుణ్ణిపాత్యతే కుస్తుమ్బురుర్ధాన్యకమ్- క్లీబత్వమతన్త్రమ్-జాతిరితి కిమ్ - కుతుమ్బురూణి - కుత్సితాని తిన్దుకీఫలానీత్యర్థః ॥ అపరస్పరాః క్రియాసాతత్యే॥౬॥౧॥౧౪౪॥సుణ్ణిపాత్యతే - అపరస్పరాస్సార్థా గచ్ఛన్తి - సతతమవిచ్ఛేదేన గచ్ఛన్తీత్యర్థః - క్రియేతి కిమ్ - అపరపరాగచ్ఛన్తి - అపరే చ పరే చ సకృదేవ గచ్ఛన్తీత్యర్థః ॥ గోష్పదం సేవితాసేవితప్రమాణేషు ॥ ౬॥౧॥౧౪౫॥ సుట్ సస్య షత్వఞ్చ నిపాత్యతే - గావః పద్యన్తే యస్మిన్దేశే - సగోభిస్సేవితో గోష్పదః - అసేవితే-అగోష్పదాన్యరణ్యాని - ప్రమాణే గోష్పదమాత్రం క్షేత్రమ్ - సేవితేత్యాదికిమ్ - గోః పదం గోపదమ్ ॥ ఆస్పదమ్ప్రతిష్ఠాయామ్ ॥ ౬॥ ౧॥ ౧౪౬॥ ఆత్మయాపనాయ స్థానే సుట్ నిపాత్యతే - ఆస్పదమ్ - ప్రతిష్ఠేతి కిమ్ - ఆపదాపదమ్ ॥ ఆశ్చర్యమనిత్యే॥౬॥౧॥౧౪౭॥అ

ద్యుతేసుట్- ఆశ్చర్యంయదిసభుఞ్జీత-అనిత్యేకిమ్ - ఆచర్యంకర్మశోభనమ్ ❋ వర్చస్కేఽవస్కరః॥౬॥౧॥౧౪౮॥కుత్సితంవర్చఃవర్చస్కమన్నమలమ్- తస్మిన్సుట్- అవకీర్యత ఇతి- అవస్కరః-వర్చస్కే-కిమ్-అవకరః ❋ అపస్కరో రథాఙ్గమ్॥౬॥౧॥౧౪౯॥అపకరోన్యః ❋ విష్కిరశ్శకునిర్వికిరో వా॥౬॥౧॥౧౫౦॥పక్షేవికిరః - వావచనేనైవసుడ్వికల్పసద్ధేఽకగ్రహణన్తస్యాపి శకునేరన్యత్రప్రయోగోమాభూదితివృత్తిః - తన్న - భాష్యవిరోధాత్ ❋ ప్రతిష్కశశ్చకశేః ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౧౫౨॥ కశగతిశాసనయోరిత్యస్యప్రతిపూర్వస్యపచాద్యచిసుట్నిపాత్యతేషత్వఞ్చ - సహాయః పురోయాయీ వా ప్రతిష్కశ ఇత్యుచ్యతే - కశేరితికిమ్ - ప్రతిగతఃకశామ్ - ప్రతికశోఽశ్వః - యద్యపికశేరేవకశా - తథాపికశేరితిధాతోర్గ్రహణముపసర్గస్యప్రతేర్గ్రహణార్థం తేనధాత్వన్తరోపసర్గాన్న ❋ ప్రస్కణ్వహరిశ్చన్ద్రావృషీ ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౧౫౩॥ హరిశ్చన్ద్రగ్రహణమమన్త్రార్థమ్-ఋషీతికిమ్- ప్రకణ్వోదేశః- హరిచన్ద్రోమాణవకః ❋ మస్కరమస్కరిణౌ వేణుపరివ్రాజకయోః॥ ౬॥౧ ॥౧౫౪ ॥ మకరశబ్దోఽవ్యుత్పన్నః తస్యసుడినిశ్చనిపాత్యతే- వేణ్వితికిమ్-మకరోగ్రాహః - మకరీసముద్రః ❋ కాస్తీరాజస్తున్దేనగరే॥౬॥౧॥౧౫౫॥ ఈషత్తీరమస్యాస్తీతి- కాస్తీరంనామనగరమ్- అజస్యేవతున్దమస్యేతి- అజస్తున్దన్నామనగరమ్-నగరేకిమ్-కాతీరమ్- అజతున్దమ్ ❋ కారస్కరోవృక్షః॥౬॥౧॥౧౫౬॥కారఙ్కరోతీతి- కారస్కరోవృక్షః- అన్యత్రకారకరః- కేచిత్తుకస్కాదిష్విదమ్పఠన్తినసూత్రేషు ❋ పారస్కరప్రభృతీనిచసంజ్ఞాయామ్ ॥ ౬॥ ౧॥ ౧౫౭ ॥ ఏతానిససుట్కానినిపాత్యన్తేనామ్ని- పారస్కరః - కిష్కిన్ధా ❋ తద్బృహతోఃకరపత్యోశ్చోరదేవతయోఃసుట్తలోపశ్చ ❋ తాత్పూర్వంచ శ్రేవనడకారోబోధ్యః - తద్బృహతోర్దకారతకారౌలుప్యేతే- కరపత్యోస్సుసుట్-చోరదేవతయోరితిసముదాయోపాధిః-తస్కరః-బృహస్పతిః❋ ప్రాయస్యచిత్తిచిత్తయోః ❋ ప్రాయశ్చిత్తిఃప్రాయశ్చిత్తమ్ - వనస్పతిరిత్యాది-ఆకృతిగణోఽయమ్॥

❋ఇతిసమాసాశ్రయాఃవిధయః❋

❋ సమర్థానాంప్రథమాద్వా ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౮౨ ॥ ఇదమ్పదత్రయమధిక్రియతే - ప్రాగ్దిశ ఇతియావత్- సామర్థ్యమ్పరినిష్ఠితత్వమ్ - కృతసన్ధికార్యత్వమితియావత్ ❋ ప్రాగ్దీవ్యతోఽణ్॥౪॥౧॥౮౩॥ తేనదీవ్యతీత్యతఃప్రాగణధిక్రియతే ❋ అశ్వపత్యాదిభ్యశ్చ॥ ౪॥ ౧॥ ౮౪॥ ఏభ్యోఽణ్స్యాత్ ప్రాగ్దీవ్యతీయేష్వర్థేషు - వక్ష్యమాణస్యణ్యస్యాపవాదః ❋ తద్ధితేష్వచామాదేః॥ ౭॥ ౨॥ ౧౧౭॥ ఞితిణితిచతద్ధితేపరేఽచామాదేరచోవృద్ధిస్స్యాత్ ❋ కితిచ॥౭॥౨॥౧౧౮॥కితితద్ధితేచతథా - అశ్వపతేరపత్యాది - ఆశ్వపతమ్- గాణపతమ్-గాణపత్యోమన్త్ర ఇతితుప్రామాదికమేవ ❋ దిత్యదిత్యాదిత్యపత్యుత్తరపదాణ్ణ్యః॥ ౪॥౧ ॥ ౮౫ ॥ దిత్యాదిభ్యఃపత్యుత్తరపదాచ్చప్రాగ్దీవ్యతీయేష్వర్థేషుణ్యస్స్యాత్ - అణోఽపవాదః- దైత్యః - అదితేరాదిత్యస్యవా - ఆదిత్యః - ప్రాజాపత్యః - యమాచ్చేతికాశికాయామ్-యామ్యః ❋ పృథివ్యాఞాఞౌ ❋ పార్థివా-పార్థివీ❋దేవాద్యఞఞౌ ❋ దైవ్యమ్- దైవమ్ ❋ బహిషష్టిలోపోయఞ్చ❋బాహ్యః ❋ఈకక్చ ❋ బాహీకః❋స్థామ్నోఽకారః ❋ అశ్వత్థామః-పృషోదరాదిత్వాత్సస్యతః ❋ భవార్థేతులుగ్వాచ్యః❋ అశ్వత్థామా❋ లోమ్నోఽపత్యేషుబహుష్వకారః ❋ బాహ్వాదిభ్యోఽపవాదః - ఉడులోమాః - ఉడు

లోమాన్ - బహుషు కిమ్ - ఔడులోమిః ❋ గోరజాదిప్రసఙ్గే యత్ ❋ గవ్యమ్ - అజాదిప్ర సఙ్గే కిమ్ - గోభ్యో హేతుభ్య ఆగతం గోరూప్యమ్ - గోమయమ్ ❋ ఉత్సాదిభ్యో౽ఞ్ ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౮౬ ॥ ఔత్సః ❋ అగ్నికలిభ్యాం ఢగ్వక్తవ్యః ❋ అగ్నేరపత్యాది - ఆగ్నేయమ్ - కాలేయమ్ ॥

❋ ఇత్యపత్యాదివికారాన్తార్థసాధారణాః ప్రత్యయాః ❋

❋ స్త్రీపుంసాభ్యాం నఞ్స్నఞౌ భవనాత్ ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౮౭ ॥ ధాన్యానాం భవన ఇత్యతః ప్రాగర్థేషు స్త్రీపుంసాభ్యాం క్రమాన్నఞ్స్నఞౌ స్తః - స్త్రైణః - పౌంస్నః - వత్యర్థేన స్త్రీపుంవచ్చేతి జ్ఞాపకాత్ - స్త్రీవత్ - పుంవత్ ❋ ద్విగోర్లుగనపత్యే ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౮౮ ॥ ద్విగోర్నిమిత్తం యస్తద్ధితః అజాదిరనపత్యార్థః ప్రాగ్దీవ్యతీయస్తస్య లుక్ స్యాత్ - పఞ్చసు కపాలేషు సంస్కృతః పురోడాశః - పఞ్చకపాలః - ద్విగునిమిత్తస్యేతి కిమ్ - పఞ్చకపాలస్యేదం ఖణ్డమ్ - పాఞ్చకపాలమ్ - అజాదిః కిమ్ - పఞ్చగర్గరూప్యమ్ - అనపత్య ఇతి కిమ్ - ద్వయోర్మిత్రయోరపత్యం ద్వైమిత్రిః ❋ గోత్రే౽లుగచి ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౮౯ ॥ అజాదౌ ప్రాగ్దీవ్యతీయే వివక్షితే గోత్రప్రత్యయస్యాలుక్ స్యాత్ - గర్గాణాం ఛాత్రాః - వృద్ధాచ్ఛః ❋ ఆపత్యస్య చ తద్ధితే౽నాతి ॥ ౬ ॥ ౪ ॥ ౧౫౧ ॥ హలః పరస్యాపత్యయకారస్య లోపః స్యాత్ తద్ధితే న త్వాకారే - గార్గీయాః ప్రాగ్దీవ్యతీయే కిమ్ - గర్గేభ్యో హితం - గర్గీయమ్ - అచి కిమ్ గర్గేభ్య ఆగతం - గర్గరూప్యమ్ ❋ యూని లుక్ ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౯౦ ॥ ప్రాగ్దీవ్యతీయే అజాదౌ ప్రత్యయే వివక్షితే యువప్రత్యయస్య లుక్ స్యాత్ - గ్లుచుకస్య గోత్రాపత్యం గ్లుచుకాయనిః - వక్ష్యమాణః ఫిఞ్ తతో యూన్యణ్ - గ్లౌచుకాయనః - తస్య ఛాత్రా అపి గ్లౌచుకాయనాః - అణో లుకి వృద్ధత్వాభావాచ్ఛో న ❋ పైలాదిభ్యశ్చ ॥ ౨ ॥ ౪ ॥ ౫౯ ॥ ఏభ్యో యువప్రత్యయస్య లుక్ - పీలాయా వేత్యణ్ - తస్మాదణో ద్వ్యచ ఇతి ఫిఞ్ - తస్య లుక్ - పైలః పితా పుత్రశ్చ - తదాజాచ్చాణః - ద్వ్యఞ్మగధేత్యణన్తాదాఙ్గశబ్దాదణో ద్వ్యచ ఇతి ఫిఞో లుక్ - ఆఙ్గః పితా పుత్రశ్చ ❋ ఇఞః ప్రాచామ్ ॥ ౨ ॥ ౪ ॥ ౬౦ ॥ గోత్రే య ఇఞ్ తదన్తాద్యువప్రత్యయస్య లుక్ స్యాత్ - తచ్చేద్గోత్రం ప్రాచాం భవతి - పన్నాగారస్యాపత్యమ్ - అత ఇఞ్ - యఞిఞోశ్చేతి ఫక్ - పాన్నాగారిః - పితా పుత్రశ్చ - ప్రాచాం కిమ్ దాక్షిః పితా - దాక్షాయణః పుత్రః ❋ న తౌల్వలిభ్యః ॥ ౨ ॥ ౪ ॥ ౬౧ ॥ తౌల్వల్యాదిభ్యః పరస్య యువప్రత్యయస్య లుఙ్న స్యాత్ - పూర్వేణ ప్రాప్తః - తుల్వలః - తత ఇఞ్ ఫక్ - తౌల్వలిః పితా - తౌల్వలాయనః పుత్రః ❋ ఫక్ఫిఞోరన్యతరస్యామ్ ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౯౧ ॥ యూని లుగితి నిత్యే లుకి ప్రాప్తే వికల్పార్థం సూత్రమ్ - కాత్యాయనస్య ఛాత్రాః - కాతీయాః - కాత్యాయనీయాః - యస్కస్యాపత్యం - యాస్కః - శివాద్యణ్ - తస్యాపత్యం యువా యాస్కాయనిః - అణో ద్వ్యచ ఇతి ఫిఞ్ - తస్య ఛాత్రాః - యాస్కీయాః - యాస్కాయనీయాః ❋ తస్యాపత్యమ్ ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౯౨ ॥ షష్ఠ్యన్తాత్కృతసన్ధేస్సమర్థాదపత్యే౽ర్థే ఉక్తా వక్ష్యమాణాశ్చ ప్రత్యయా వా స్యుః - ఉపగోరపత్యం - ఔపగవః - ఆదివృద్ధిరన్త్యోపధావృద్ధీ బాధతే ॥ తస్యేదమిత్యపత్యే౽పి బాధనార్థం కృతం స్యాత్ । ఉత్సర్గశ్శేష ఏవాసౌ వృద్ధాన్యస్య ప్రయోజనమ్ ॥ యోగవిభాగస్తు - భానోరపత్యమ్ - భానవః - కృతసన్ధేః కిమ్ - సౌత్థితిః - అకృతవ్యూహపరిభాషయా సావుత్థితిర్మా భూత్ - సమర్థపరిభాషయా నేహ - వస్త్రముపగోరపత్యం చైత్రస్య - ప్రథమాత్కిమ్ - అపత్యవాచకాత్ షష్ఠ్యర్థే మా భూ

తి - వాగ్రహణాద్వాక్యమపి - దైవయజ్ఞీతిసూత్రాదన్యతరస్యాంగ్రహణానువృత్తే స మాసోపి - ఉపగ్వపత్యమ్ - జాతత్వాన్నీష్ - ఔపగవీ - ఆశ్వపతః - దైత్యః- ఔత్సః-స్త్రైణః- పౌంస్నః ✲ అపత్యమ్పౌత్రప్రభృతిగోత్రమ్॥ ౪ ॥ ౧॥ ౧౬౨ ॥ అపత్యత్వేనవివక్షితమ్పౌత్రాదిగోత్రసంజ్ఞంస్యాత్ ✲ జీవతితువంశ్యేయువా ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౧౬౩ ॥ వంశ్యేపిత్రాదౌజీవతిపౌత్రాదేర్యదపత్యంచతుర్థాది తద్యువసంజ్ఞమేవస్యాన్న తుగోత్రసంజ్ఞమ్ ✲ భ్రాతరిచజ్యాయసి ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౧౬౪ ॥ జ్యేష్ఠేభ్రాతరిజీవతి కనీయాన్చతుర్థాదిర్యువసంజ్ఞస్స్యాత్ ✲ వాన్యస్మిన్సపిణ్డేస్థవిరతరేజీవతి॥ ౪॥౧॥౧౬౫॥ భ్రాతురన్యస్మిన్సపిణ్డేస్థవిరతరెజీవతిపౌత్రప్రభృతెరపత్యంజీవదేవయువసంజ్ఞంవాస్యాత్- ఏకఞ్జీవతిగ్రహణమపత్యస్యవిశేషణమ్ - ద్వితీయంసపిణ్డస్య - తరబ్నిర్దేశఉభయోరుత్కర్షార్థః- స్థానేనవయసాచోత్కృష్టేపితృవ్యేపితామహభ్రాతరివాజీవతి- గార్గ్యస్యాపత్యంగార్గ్యాయణః - గార్గ్యోవా - స్థవిరేతికిమ్ - స్థానవయోన్యూనెగార్గ్యఏవ - జీవతికిమ్ - మృతెమృతోవాగార్గ్యఏవ * వృద్ధస్యచపూజాయామితివాచ్యమ్ *గోత్రస్యైవవృద్ధసంజ్ఞాప్రాచామ్ - గోత్రస్య యువసంజ్ఞాపూజాయాం గమ్యమానాయామ్ - తత్రభవాన్ - గార్గ్యాయణః - పూజేతికిమ్ - గార్గ్యః * యూనశ్చకుత్సాయాంగోత్రసంజ్ఞేతివాచ్యమ్ * గార్గ్యోజాల్మః - కుత్సేతికిమ్- గార్గ్యాయణః ✲ ఏకోగోత్రే ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౯౩ ॥ గోత్రేఏకఏవాపత్యప్రత్యయస్స్యాత్ - ఉపగోర్గోత్రాప త్యం- ఔపగవః - గార్గ్యః-నాడాయనః ॥ గోత్రేస్వైకోనసంఖ్యానాంప్రత్యయానాన్పరమ్పరా । యద్వాస్వయూన్యనసంఖ్యేభ్యోనిష్టోత్పత్తిఃప్రసజ్యతె । అపత్యమ్పితురేవస్యాత్తతఃపాచామపీతిచ । మతభేదేనతద్వాన్యైసూత్రమేతత్తథోత్తరమ్ * పితురేవాపత్యమితిపక్షేహ - ఉపగోస్తృతీయేవాచ్యేఔపగవాదిఞ్స్యాత్ - చతుర్థేత్వజీవజ్జ్యేష్ఠేమృతవంశ్యెఔపగవేతిఫక్ - ఇత్థంఫగిఞోః పరమ్పరాయాంమూలాచ్ఛతతమే గోత్రెఏకోనశతమ్ప్రత్యయాస్స్యుః పితామహాదీనామపీతిముఖ్యపక్షేతుతృతీయేవాచ్యేఉపగోరణాఇష్టసిద్ధేపిఅణన్తాదిఞపిస్యాత్ - చతుర్థేఫగితి - తతఃఫగిఞోఃపరమ్పరాయాం మూలాచ్ఛతతమేగోత్రేఅష్టనవతిరనిష్టప్రత్యయాస్స్యుః - అతోనియమార్థమిదంసూత్రమ్ - ఏవముత్తరసూత్రెప్యూహ్యమ్ ✲ గోత్రాద్యూన్యస్త్రియామ్ ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౯౪ ॥ యూన్యపత్యేగోత్రప్రత్యయాన్తాదేవప్రత్యయస్స్యాత్ - స్త్రియాన్తునయువసంజ్ఞా - గర్గస్యయువాపత్యం గార్గ్యాయణః - స్త్రియాఙ్గోత్రత్వాదేకఏవప్రత్యయః ✲ అతఇఞ్ ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౯౫ ॥ అదన్తంయత్ప్రాతిపదికన్తత్ప్రకృతికాత్షష్ఠ్యన్తాదిఞ్స్యాత్అపత్యేర్థే - దాక్షిః ✲ బాహ్వాదిభ్యశ్చ ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౯౬ ॥ బాహవిః- ఔడులోమిః - ఆకృతిగణోయమ్ ✲ సుధాతురకఙ్చ॥౪॥౧॥౯౭॥చాదిఞ్-సుధాతురపత్యం సౌధాతకిః * వ్యాసవరుడనిషాదచణ్డాలబిమ్బానాఞ్చేతివక్తవ్యమ్ ✲ నయ్వాభ్యామ్పదాన్తాభ్యామ్పూర్వౌతుతాభ్యామైచ్ ॥ ౭ ॥ ౩ ॥ ౩॥ పదాన్తాభ్యాంయకారవకారాభ్యామ్పరస్యనవృద్ధిః - కిన్తుతాభ్యామ్పూర్వౌక్రమాదైచావాగమౌస్తః - వైయాసకిః- వారుడకిరిత్యాది ✲ గోత్రేకుఞ్జాదిభ్యశ్చ్ఫఞ్॥ ౪॥ ౧॥ ౯౮॥వాతఃచ్ఫఞోఃస్త్రియామ్ - వ్రాతవాచిభ్యశ్చ్ఫఞన్తేభ్యశ్చస్వార్థెఞ్యస్స్యాన్నతుస్త్రియామ్ - కౌఞ్జాయ

న్యః - బహుత్వే తస్త్రీజత్వాల్లుగ్వక్ష్యతే - బ్రాధ్నాయన్యః - స్త్రియాం కౌఞ్జాయ
నీ - గోత్రత్వేన జాతిత్వాన్ఙీష్ - అనన్తరాపత్యే - కౌఞ్జిః ❋ నడాదిభ్యః ఫక్ ||౪||౧||౯౯||
గోత్ర ఇత్యేవ - నాడాయనః - చారాయణః - అనన్తరో నాడిః ❋ హరితాదిభ్యోఽఞః ||౪||
౧||౧౦౦|| ఏభ్యోఽఞన్తేభ్యో యూని ఫక్ - హారితాయనః - ఇహ గోత్రాధికారేఽపి సామ
ర్థ్యాద్యూన్యయమ్ - న హి గోత్రాదపరో గోత్రప్రత్యయః - బిదాద్యన్తర్గణో హరితా
దిః ❋ యఞిఞోశ్చ ||౪||౧||౧౦౧|| గోత్రే యౌ యఞిఞౌ తదన్తాత్ ఫక్ స్యాత్ - అనాతి
త్యుక్తేరాపత్యస్యేతి యలోపేన - గార్గ్యాయణః - దాక్షాయణః ❋ శరద్వచ్ఛునకద
ర్భాద్భృగువత్సాగ్రాయణేషు ||౪||౧||౧౦౨|| గోత్రే ఫక్ - అఞిఞోరపవాదః - ఆద్యో
బిదాదిః - శారద్వతాయనో భార్గవశ్చేత్ - శారద్వతోఽన్యః - శౌనకాయనో వాత్స్యశ్చే
త్ - శౌనకోఽన్యః - దార్భాయణ ఆగ్రాయణశ్చేత్ - దార్భిరన్యః ❋ ద్రోణపర్వతజీవ
న్తాదన్యతరస్యామ్ ||౪||౧||౧౦౩|| ఏభ్యో గోత్రే ఫగ్వా - ద్రౌణాయనః - ద్రౌణిః - పార్వ
తాయనః - పార్వతిః - జైవన్తాయనః - జైవన్తిః - అనాదిగిహ ద్రౌణిః అశ్వత్థామ్న్యనన్త
రేఽప్యుపచారాత్ ❋ అనృష్యానన్తర్యే బిదాదిభ్యోఽఞ్ ||౪||౧||౧౦౪|| ఏభ్యోఽఞ్ గో
త్రే - యే త్వత్రానృషయస్తేభ్యోఽనన్తరే - సూత్రేస్వార్థే ష్యఞ్ - బిదస్య గోత్రం -
బైదః - అనన్తరో బైదిః - బాహ్వాదేరాకృతిగణత్వాదిఞ్ - పుత్రస్యాపత్యం పౌత్రః -
దౌహిత్రః ❋ గర్గాదిభ్యో యఞ్ ||౪||౧||౧౦౫|| గోత్ర ఇత్యేవ - గార్గ్యః - వాత్స్యః ❋
యఞఞోశ్చ ||౨||౪||౬౪|| గోత్రే యద్యఞన్తమఞన్తం చ తదవయవయోరేతయోర్లుక్
స్యాత్తత్కృతే బహుత్వే న తు స్త్రియామ్ - గర్గాః - వత్సాః - బిదాః - ఉర్వాః - తత్కృతే
కిమ్ - ప్రియగార్గ్యాః - స్త్రియాం తు గార్గ్యః - గోత్రే కిమ్ - ద్వైప్యాః - ఔత్సాః - ప్రవరా
ధ్యాయప్రసిద్ధమిహ గోత్రమ్ - తేనేహ న - పౌత్రాః - దౌహిత్రాః ❋ మధుబభ్ర్వో
ర్బ్రాహ్మణకౌశికయోః ||౪||౧||౧౦౬|| గోత్రే యఞ్ - మాధవ్యో బ్రాహ్మణః - మాధ
వోఽన్యః - బాభ్రవ్యః కౌశిక ఋషిః - బాభ్రవోఽన్యః - బభ్రుశబ్దస్య గర్గాదిపాఠాత్సిద్ధే
నియమార్థమిదమ్ - గర్గాదిపాఠఫలం తు లోహితాదికార్యార్థమ్ - బాభ్రవ్యాయణీ ❋ కపి
బోధాదాఙ్గిరసే ||౪||౧||౧౦౭|| గోత్రే యఞ్ స్యాత్ - కాప్యః - బౌధ్యః - ఆఙ్గిరసే కిమ్ - కా
పేయః - బౌధిః ❋ వతణ్డాచ్చ ||౪||౧||౧౦౮|| ఆఙ్గిరస ఇత్యేవ - వాతణ్డ్యః - అనాఙ్గిరసే తు గర్గా
దౌ శివాదౌ చ పాఠాద్యఞణౌ - వాతణ్డ్యః - వాతణ్డః ❋ లుక్ స్త్రియామ్ ||౪||౧||౧౦౯|| వ
తణ్డాచ్చేతి విహితస్య లుక్ స్యాత్ స్త్రియామ్ - శార్ఙ్గరవాదిత్వాత్ ఙీన్ - వతణ్డీ - అనాఙ్గిర
సే తు - వాతణ్డ్యాయనీ - లోహితాదిత్వాత్ ష్ఫః - అణి తు వాతణ్డీ - ఋషిత్వాదపత్యమా
ణః ష్యఙ్ న ❋ అశ్వాదిభ్యః ఫఞ్ ||౪||౧||౧౧౦|| గోత్రే - ఆశ్వాయనః * పుంసి జాతే * పుం
సీతి తు ప్రకృతివిశేషణమ్ - జాతస్య గోత్రాపత్యం - జాతాయనః - పుంసీతి కిమ్ - జాతా
యా అపత్యం జాతేయః ❋ భర్గాత్త్రైగర్తే ||౪||౧||౧౧౧|| గోత్రే ఫఞ్ - భార్గాయణ
స్త్రైగర్తః - భార్గిరన్యః ❋ శివాదిభ్యోఽణ్ ||౪||౧||౧౧౨|| గోత్ర ఇతి నివృత్తమ్ - శివస్యా
పత్యం శైవః - గాఙ్గః - పక్షే తికాదిత్వాత్ ఫిఞ్ - గాఙ్గాయనిః - శుభ్రాదిత్వాత్ ఢక్ -
గాఙ్గేయః ❋ అవృద్ధాభ్యో నదీమానుషీభ్యస్తన్నామికాభ్యః ||౪||౧||౧౧౩|| అవృద్ధేభ్యో
నదీమానుషీనామభ్యోఽణ్ స్యాత్ - ఢకోఽపవాదః - యామునః - నార్మదః - చిన్తితాయా అ

పత్యం చైన్తితః- అవృద్ధేభ్య ఇతికిమ్- వాసవదత్తేయః - నదీత్యాదికిమ్- వైనతేయః-తన్నా మికాభ్య ఇతికిమ్ - శోభనాయా అపత్యం శౌభనేయః ❀ ఋష్యన్ధకవృష్ణికురుభ్యశ్చ॥ ౪ ॥ ౧॥ ౧౧౪॥ ఋషయోఽత్ర మన్త్రద్రష్టారః- వాసిష్ఠః - వైశ్వామిత్రః- అన్ధకేభ్యః- శ్వాఫల్కః- వృష్ణిభ్యః- వాసుదేవః- ఆనిరుద్ధః- శౌరిరితి తు బాహ్వాదిత్వాదిఞ్- కురుభ్యః- నాకులః- సాహదేవః - ఇహ ఏవాయమపవాదో మధ్యేఽపవాదన్యాయాత్ - అత్రిశబ్దాత్తు పరత్వాడ్ఢక్ - ఆత్రేయః ❀ మాతురుత్సంఖ్యాసమ్భద్రపూర్వాయాః॥ ౪॥ ౧॥ ౧౧౫॥ సంఖ్యాదిపూర్వస్య మాతృశబ్దస్యోదాదేశస్స్యాదణ్ప్రత్యయశ్చ - ద్వైమాతురః - షాణ్మాతురః- భాద్రమాతురః- ఆదేశార్థం వచనమ్- ప్రత్యయ ఉత్సర్గేణ సిద్ధః - స్త్రీలిఙ్గనిర్దేశోర్థాపేతః - తేన ధాన్యమాతుర్న - సంఖ్యేతికిమ్ - సౌమాత్రః - శుభ్రాదిత్వాత్ సైమాత్రేయః ❀ కన్యాయాః కనీన చ॥ ౪॥ ౧॥ ౧౧౬॥ ఢకోఽపవాదోఽణ్ - తత్సన్నియోగేన కనీనాదేశశ్చ- కానీనో వ్యాసః కర్ణశ్చ - అనూఢాయా ఏవాపత్యమిత్యర్థః ❀ వికర్ణశుఙ్గచ్ఛగలాద్వత్సభరద్వాజాత్రిషు॥ ౪॥ ౧॥ ౧౧౭॥ అపత్యేఽణ్ - వైకర్ణో వాత్స్యః - వైకర్ణిరన్యః- శౌఙ్గో భారద్వాజః- శౌఙ్గిరన్యః- ఛాగల ఆత్రేయః- ఛాగలిరన్యః- కేచిత్తు శుఙ్గాశబ న్తమ్పఠన్తి - తేషాం ఢక్ప్రత్యుదాహరణమ్ - శౌఙ్గేయః ❀ పీలాయా వా॥ ౪॥ ౧॥ ౧౧౮॥ తన్నామికాణమ్బాధిత్వాద్వ్యచ ఇతి ఢకి ప్రాప్తే పక్షేఽణ్విధీయతే - పీలాయా అపత్యం పైలః- పైలేయః ❀ ఢక్చ మణ్డూకాత్ ॥ ౪॥ ౧ ॥ ౧౧౯ ॥ చాదణ్-పక్షే ఇఞ్-మాణ్డూకేయః- మాణ్డూకః- మాణ్డూకిః ❀ స్త్రీభ్యో ఢక్॥ ౪॥ ౧॥ ౧౨౦॥ స్త్రీప్రత్యయాన్తేభ్యో ఢక్స్యాత్ - వైనతేయః- బాహ్వాదిత్వాత్ సౌమిత్రిః - శివాదిత్వాత్సాపత్నః ❀ ద్వ్యచః॥ ౪॥ ౧॥ ౧౨౧॥ స్త్రీప్రత్యయాన్తాదపత్యే ఢక్ - తన్నామికాణోఽపవాదః - దాత్తేయః- పార్థ ఇత్యత్ర తు తస్యేదమిత్యణ్ ❀ ఇతశ్చానిఞః ॥ ౪॥ ౧॥ ౧౨౨॥ ఇకారాన్తాద్ద్వ్యచోఽపత్యే ఢక్స్యాత్ నత్విఞన్తాత్- దౌలేయః - నైధేయః ❀ శుభ్రాదిభ్యశ్చ॥ ౪॥ ౧॥ ౧౨౩॥ ఢక్స్యాత్ - శుభ్రస్యాపత్యం శౌభ్రేయః * లక్షణశ్యామయోర్వాసిష్ఠే * అపత్యే ఢక్- లాక్షణేయః- శ్యామేయః- అన్యో లాక్షణిః- శ్యామిః ❀ వికర్ణకుషీతకాత్ కాశ్యపే॥ ౪॥ ౧॥ ౧౨౪॥ అపత్యే ఢక్- వైకర్ణేయః- అన్యో వైకర్ణిః - కౌషీతకిః ❀ భ్రువో వుక్చ॥ ౪॥ ౧॥ ౧౨౫ ॥ చాత్ ఢక్ - భ్రౌవేయః ❀ ప్రవాహణస్య ఢే॥ ౭॥ ౩ ॥ ౨౮॥ ప్రవాహణశబ్దస్యోత్తరపదస్యాచామాదేరచో వృద్ధిః పూర్వపదస్య తు వా ఢే పరే - ప్రవాహణస్యాపత్యం ప్రావాహణేయః - ప్రవాహణేయః ❀ తత్ప్రత్యయస్య చ ॥ ౭ ॥ ౩ ॥ ౨౯ ॥ ఢాన్తస్య ప్రవాహణస్యోత్తరపదస్యాచామాదేరచో వృద్ధిః పూర్వపదస్య తు వా - ప్రవాహణేయస్యాపత్యమ్ - ప్రావాహణేయిః- ప్రవాహణేయిః - బాహ్యతద్ధితనిమిత్తా వృద్ధిః ఢాశ్రయేణ వికల్పేన బాధితుం న శక్యత ఇతి సూత్రారమ్భః ❀ కల్యాణ్యాదీనామినఙ్చ॥ ౪॥ ౧ ॥ ౧౨౬ ॥ ఏషామినఙాదేశస్స్యాత్ ఢక్చ - కాల్యాణినేయః - బాన్ధకినేయః ❀ కులటాయా వా॥ ౪॥ ౧॥ ౧౨౭॥ ఇనఙ్మాత్రం వికల్ప్యతే - ఢక్ తు నిత్యః పూర్వేణైవ - కౌలటినేయః- కౌలటేయః- సతీభిక్షుక్యత్ర కులటా- యాం తు వ్యభిచారార్థం కులాన్యటతి- తస్యాః క్షుద్రాభ్యో వేతి పక్షే ఢ్రక్ - కౌలటేరః ❀ హృద్భగసిన్ధ్వన్తే పూర్వపదస్య చ॥ ౭ ॥ ౩॥ ౧౯॥ హృదాద్యన్తే పూర్వోత్తరపదయోరచామాదేరచో వృద్ధిః ఞితి ణితి కితి చ - సుహృ

దో౽పత్యమ్- సౌహార్దః- సుభగాయా అపత్యమ్- సౌభాగినేయః- సక్తుప్రధానాః సిన్ధవః సక్తుసిన్ధవః తేషు భవః- సాక్తుసైన్ధవః ✻ చటకాయా ఐరక్ ॥౪॥౧॥౧౨౮॥ * చటకస్యేతి వాచ్యమ్ * లిఙ్గవిశిష్టపరిభాషయా స్త్రియా అపి - చటకస్య చటకాయా వా అపత్యమ్ చాటకైరః * స్త్రియామపత్యే లుగ్వక్తవ్యః * తయోరేవ స్త్ర్యపత్యమ్ చటకా - అజాదిత్వాట్టాప్ ✻ గోధాయా ఢ్రక్ ॥౪॥౧॥౧౨౯॥ గౌధేరః - శుభ్రాదిత్వాత్ పక్షే ఢక్ - గౌధేయః ✻ ఆరగుదీచామ్ ॥౪॥౧॥౧౩౦॥ గౌధారః - రకారసిద్ధౌ ఆకారోచ్చారణమన్యతో౽పి విధానార్థమ్- జడస్యాపత్యమ్ - జాడారః- పణ్డస్యాపత్యమ్ - పాణ్డారః ✻ క్షుద్రాభ్యో వా ॥౪॥౧॥౧౩౧॥ అఙ్గహీనాః శీలహీనాశ్చ క్షుద్రాః- తాభ్యో వా ఢ్రక్- పక్షే ఢక్- కాణేరః - కాణేయః- దాసేరః- దాసేయః ✻ పితృష్వసుశ్ఛణ్ ॥౪॥౧॥౧౩౨॥ అణో౽పవాదః- పైతృష్వస్రీయః ✻ ఢకి లోపః ॥౪॥౧॥౧౩౩॥ పితృష్వసురన్త్యలోపః స్యాత్ ఢకి- అత ఏవ జ్ఞాపకాత్ ఢక్ - పైతృష్వసేయః ✻ మాతృష్వసుశ్చ ॥౪॥౧॥౧౩౪॥ పితృష్వసుర్యదుక్తం తదస్యాపి స్యాత్ - మాతృష్వస్రీయః - మాతృష్వసేయః ✻ చతుష్పాద్భ్యో ఢఞ్ ॥౪॥౧॥౧౩౫॥ ✻ ఢే లోపో౽కద్ర్వాః ॥౬॥౪॥౧౪౭॥ కద్రూభిన్నస్యోవర్ణాన్తస్య భస్య లోపః స్యాత్ ఢే పరే - కామణ్డలేయః - కమణ్డలుశ్శబ్దశ్చతుష్పాజ్జాతివిశేషవాచకః ✻ గృష్ట్యాదిభ్యశ్చ ॥౪॥౧॥౧౩౬॥ ఏభ్యో ఢఞ్ స్యాత్ - అణ్ ఢకోరపవాదః - గార్ష్టేయః - మిత్రయోరపత్యమ్ - ఋష్యణి ప్రాప్తే ఢఞ్ ✻ కేకయమిత్రయుప్రలయానాం యాదేరియః ॥౭॥౩॥౨॥ ఏషాం యకారాదేః ఇయ్ ఆదేశః ఞితి ణితి కితి చ తద్ధితే పరే - ఇతి ఇయాదేశే ప్రాప్తే ✻ దాణ్డినాయనహాస్తినాయనాథర్వణికజైహ్మాశినేయవాసినాయనిభ్రౌణహత్యధైవత్యసారవైక్ష్వాకమైత్రేయహిరణ్మయాని ॥౬॥౪॥౧౭౪॥ ఏతాని నిపాత్యన్తే ఇతి యులోపః - మైత్రేయః - మైత్రేయౌ ✻ యస్కాదిభ్యో గోత్రే ॥౨॥౪॥౬౩॥ ఏభ్యో గోత్రప్రత్యయస్య లుక్ స్యాత్ తత్కృతే బహుత్వే న తు స్త్రియామ్ - మిత్రయవః ✻ అత్రిభృగుకుత్సవసిష్ఠగోతమాఙ్గిరోభ్యశ్చ ॥౨॥౪॥౬౫॥ ఏభ్యో గోత్రప్రత్యయస్య లుక్ స్యాత్ - అత్రయః- భృగవః- కుత్సాః- వసిష్ఠాః- గోతమాః- అఙ్గిరసః ✻ బహ్వచ ఇఞః ప్రాచ్యభరతేషు ॥౨॥౪॥౬౬॥ బహ్వచః పరో య ఇఞ్ ప్రాచ్యగోత్రే భరతగోత్రే చ వర్తమానస్తస్య లుక్ స్యాత్ - పన్నాగారాః - యుధిష్ఠిరాః ✻ న గోపవనాదిభ్యః ॥౨॥౪॥౬౭॥ ఏభ్యో గోత్రప్రత్యయస్య లుఙ్ న స్యాత్ - బిదాద్యన్తర్గణో౽యమ్ - గౌపవనాః- శైగ్రవాః ✻ తికకితవాదిభ్యో ద్వన్ద్వే ॥౨॥౪॥౬౮॥ ఏభ్యో గోత్రప్రత్యయస్య బహుత్వే లుక్ స్యాత్ ద్వన్ద్వే - తైకాయనయశ్చ కైతవాయనయశ్చ - తికాదిభ్యః ఫిఞ్ తస్య లుక్- తికకితవాః ✻ ఉపకాదిభ్యో౽న్యతరస్యామద్వన్ద్వే ॥౨॥౪॥౬౯॥ ఏభ్యో గోత్రప్రత్యయస్య బహుత్వే లుగ్వా స్యాత్ అద్వన్ద్వే ద్వన్ద్వే చ - ఔపకాయనాశ్చ లామకాయనాశ్చ- నడాదిభ్యః ఫక్ - తస్య లుక్ - ఉపకలమకాః- ఔపకాయనలామకాయనాః- భ్రిష్టకకపిష్ఠలాః- భ్రాష్టకికాపిష్ఠలయః - లమకాః- లామకాయనాః ✻ ఆగస్త్యకౌణ్డిన్యయోరగస్తికుణ్డినచ్ ॥౨॥౪॥౭౦॥ ఏతయోరవయవస్య గోత్రప్రత్యయస్య అణో యఞశ్చ బహుషు లుక్ స్యాత్ - అవశిష్టస్య ప్రకృతిభాగస్య యథాసంఖ్యమగస్తికుణ్డినచ్ ఏతావాదేశౌ స్తః- అగస్తయః- కుణ్డినాః ✻ రాజశ్వశురాద్యత్ ॥౪॥౧॥౧౩౭॥ * రాజ్ఞో

జాతావేవేతివాచ్యమ్ ✽ ✽ యేచాభావకర్మణోః||౬||౪||౧౬౮|| యాదౌతద్ధితేపరేఽన్
ప్రకృత్యాస్యాన్నతుభావకర్మణోః - రాజన్యః - శ్వశుర్యః - జాతిగ్రహణాచ్ఛ్వాద్రి
దావుత్పన్నోరాజనః ✽ అన్||౬||౪||౧౬౭||అణిఅన్ప్రకృత్యాస్యాత్ - ఇతిటిలోపోన-
అభావకర్మణోరితికిమ్- రాజ్ఞఃకర్మభావోవారాజ్యమ్ ✽ సంయోగాదిశ్చ||౬||౪||౧౬౬||
ఇన్ప్రకృత్యాఅణిపరే - చక్రిణోపత్యమ్ - చాక్రిణః ✽ నమపూర్వోఽపత్యేఽవర్మ
ణః||౬||౪||౧౭౦|| మపూర్వోఽన్ప్రకృత్యానస్యాదపత్యేఽణి - భాద్రసామః - మపూ
ర్వఇతికిమ్- సౌత్వనః- అపత్యేకిమ్- చర్మణాపరివృతః-చార్మణోరథః-అవర్మణఇతికిమ్- చక్ర
వర్మణోపత్యంచాక్రవర్మణః ✽ వాహితనామ్నఇతివాచ్యమ్ ✽ హితనామ్నోపత్యంహై
తనామః- హైతనామనః ✽ బ్రాహ్మోఽజాతౌ || ౬|| ౪|| ౧౭౧|| యోగవిభాగోత్ర
కర్తవ్యః- బ్రాహ్మఇతినిపాత్యతె - అనపత్యేఽణి- బ్రాహ్మంహవిః-తతోజాతౌ - అ
పత్యేజాతావణిబ్రహ్మణష్టిలోపోనస్యాత్ - బ్రహ్మణోఽపత్యం బ్రాహ్మణః - అపత్యే
కిమ్ - బ్రాహ్మీఓషధిః ✽ ఔక్షమనపత్యే||౬||౪||౧౭౩||అణిటిలోపోనిపాత్యతె- ఔక్ష
మ్పదమ్- అనపత్యేకిమ్- ఉక్ష్ణోపత్యమ్- ఔక్షణః ✽ షపూర్వహన్ధృతరాజ్ఞామణి||౬||
౪||౧౩౫||షపూర్వోయోఽన్తస్యహనాదేశ్చభస్యాతోలోపోణి - ఔక్ష్ణః - తాక్ష్ణః-
భ్రౌణఘ్నః-ధృతరాజ్ఞోపత్యమ్ - ధార్తరాజ్ఞః - షపూర్వేతికిమ్ - సామ్నోఽపత్యం
సామనః - అణికిమ్ - తాక్షణ్యః ✽ క్షత్రాద్ఘః||౪||౧||౧౩౮||క్షత్రియఃజాతావిత్యేవ-
క్షాత్రిరన్యః ✽ కులాత్ఖః||౪||౧||౧౩౯||కులీనః- తదన్తాదపి - ఉత్తరసూత్రేఽపూర్వప
దాదితిలిఙ్గాత్-ఆఢ్యకులీనః ✽ అపూర్వపదాదన్యతరస్యాంయడ్ఢకఞౌ||౪||౧||౧౪౦|| కు
లాదిత్యేవ-పక్షేఖః-కుల్యః-కౌలేయకః- కులీనః-పదగ్రహణంకిమ్-బహుకుల్యః- బాహు
కులేయకః- బహుకులీనః ✽ మహాకులాదఞ్ఖఞౌ||౪||౧||౧౪౧||అన్యతరస్యామిత్యనువ
ర్తతే- పక్షేఖః- మాహాకులీనః- మాహాకులః - మహాకులీనః ✽ దుష్కులాడ్ఢక్||౪||౧||
౧౪౨||పూర్వవత్పక్షేఖః-దౌష్కులేయః - దుష్కులీనః ✽ స్వసుశ్ఛః||౪||౧||౧౪౩||స్వ
స్రీయః ✽ భ్రాతుర్వ్యచ్చ||౪||౧||౧౪౪||చాచ్ఛః - అణోపవాదః - భ్రాతృవ్యః - భ్రా
త్రీయః ✽ వ్యన్సపత్నే|| ౪|| ౧|| ౧౪౫|| భ్రాతుర్వ్యన్స్యాదపత్యే - ప్రకృతిప్రత్యయ
సముదాయేనశత్రౌవాచ్యే- భ్రాతృవ్యశ్శత్రుః- పాప్మనాభ్రాతృవ్యేణేతితూపచారాత్ ✽
రేవత్యాదిభ్యష్ఠక్|| ౪|| ౧|| ౧౪౬ || ✽ ఠస్యేకః || ౭ || ౩|| ౫౦ || అఙ్గాత్పరస్యఠ
స్యేకాదేశస్స్యాత్- రైవతికః ✽ గోత్రస్త్రియాఃకుత్సనేణచ|| ౪||౧|| ౧౪౭||గోత్రం
యాస్త్రీతద్వాచకాచ్ఛబ్దాత్ణఠకౌస్తఃకుత్సాయామ్ - సామర్థ్యాద్యూని - గార్గ్యాఅ
పత్యం- గార్గోగార్గికోవాజాల్మః- భస్యాఢేతద్ధితఇతిపుంవద్భావాద్గార్గ్యశబ్దాణ్ణఠకౌ-
యస్యేతిఅలోపః - ఆపత్యస్యేతియలోపః ✽ వృద్ధాట్ఠక్సౌవీరేషుబహులమ్|| ౪|| ౧ ||
౧౪౮|| సువీరదేశోద్భవాః - సౌవీరాః - వృద్ధాత్సౌవీరగోత్రాద్యూనిబహులంఠక్స్యా
త్కుత్సాయామ్-భాగవిత్తేర్భాగవిత్తికః- పక్షేఫక్- భాగవిత్తాయనః ✽ ఫేశ్చ||౪||౧||
౧౪౯|| ఫిఞన్తాత్సౌవీరగోత్రాదపత్యేఛః - ఠక్చకుత్సనేగమ్యే - యమున్దస్యాపత్యం
యామున్దాయనిః-తికాదిత్వాత్ఫిఞ్ - తస్యాపత్యంయామున్దాయనీయః - యామున్దా
యనికః-కుత్సనేకిమ్-యామున్దాయనిః - ఔత్సర్గికస్యాణోఽత్యక్షత్రియాదేతిలుక్- సౌవీరేష్వ

కిమ-త్రైగాయనిః ❋ ఫాణ్టాహృతిమిమతాభ్యాంణఫిఞౌ ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౧౫౦ ॥ సౌవీరేషు నేహ యథాసంఖ్యమ్ - అల్పాచ్తరస్యపరనిపాతాల్లిఙ్గాదితివృత్తికారః - భాష్యేతుయథాసంఖ్యమేవేతిస్థితమ్ - ఫాణ్టాహృతః - ఫాణ్టాహృతాయనిః - మైమతః - మైమతాయనిః ❋ కుర్వాదిభ్యోణ్యః ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౧౫౧ ॥ అపత్యే - కౌరవ్యాః - బ్రాహ్మణాః - వావదూక్యాః ❋ సమ్రాజఃక్షత్రియే ❋ సామ్రాజ్యః - సామ్రాజోన్యః ❋ సేనాన్తలక్షణకారిభ్యశ్చ ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౧౫౨ ॥ ఏభ్యోణ్యః - ఇతిసంజ్ఞాయామితిన్యాసః - హారిషేణ్యః - లాక్షణ్యః కారిః శిల్పి తస్మాత్ - తాన్తువాయ్యః - కౌమ్భకార్యః - నాపిత్యః ❋ ఉదీచామిఞ్ ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౧౫౩ ॥ హారిషేణిః - లాక్షణిః - తాన్తువాయిః - కౌమ్భకారిః - నాపితాత్తుపరత్వాత్ఫిఞేవ - నాపితాయనిః ❋ తక్ష్ణోణ ఉపసంఖ్యానమ్ ❋ తాక్ష్ణః పక్షే తాక్ష్ణ్యః ❋ తికాదిభ్యః ఫిఞ్ ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౧౫౪ ॥ తైకాయనిః ❋ కౌసల్యకార్మార్యాభ్యాఞ్చ ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౧౫౫ ॥ అపత్యే ఫిఞ్ - ఇఞోపవాదః - పరమప్రకృతేరేవాయమిష్యతే - ప్రత్యయసన్నియోగేన ప్రకృతిరూపన్నిపాత్యతే - కోసలస్యాపత్యమ్ - కౌసల్యాయనిః - కర్మారస్యాపత్యమ్ - కార్మార్యాయనిః ❋ ఛాగవృషయోరపి ❋ ఛాగ్యాయనిః - వార్ష్యాయణిః ❋ అణోద్వ్యచః ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౧౫౬ ॥ అపత్యే ఫిఞ్ - ఇఞోపవాదః - కార్త్రాయణిః - అణ ఇతికిమ్ - దాక్షాయణిః - ద్వ్యచః కిమ్ - ఔపగవిః ❋ త్యదాదీనాంఫిఞ్వావాచ్యః ❋ త్యాదాయనిః - త్యాదః ❋ ఉదీచాం వృద్ధాదగోత్రాత్ ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౧౫౭ ॥ ఆమ్రగుప్తాయనిః - ప్రాచాన్తు - ఆమ్రగుప్తిః - వృద్ధాత్కిమ్ - దాక్షిః - అగోత్రాత్కిమ్ - ఔపగవిః ❋ వాకినాదీనాఙ్కుక్చ ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౧౫౮ ॥ అపత్యే ఫిఞ్ - వాకినస్యాపత్యమ్ - వాకినకాయనిః - వాకినిః ❋ పుత్రాన్తాదన్యతరస్యామ్ ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౧౫౯ ॥ అస్మాద్వాఫిఞ్సిద్ధస్తస్మిన్పరే పుత్రాన్తస్యవాకుగ్విధీయతే - గార్గీపుత్రకాయణిః - గార్గీపుత్రాయణిః - గార్గీపుత్రిః ❋ ప్రాచామవృద్ధాత్ఫిన్బహులమ్ ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౧౬౦ ॥ గ్లుచుకాయనిః ❋ మనోర్జాతావఞ్యతౌ షుక్చ ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౧౬౧ ॥ సముదాయార్థో జాతిః - మానుషః - మనుష్యః ❋ జనపదశబ్దాత్క్షత్రియాదఞ్ ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౧౬౮ ॥ జనపదక్షత్రియయోర్వాచకాదఞ్ స్యాదపత్యే - దాణ్డినాయనేతిసూత్రేనిపాతనాట్టిలోపః - ఐక్ష్వాకః ఐక్ష్వాకౌ ❋ క్షత్రియసమానశబ్దాజ్జనపదాత్తస్యరాజన్యపత్యవత్ ❋ తద్రాజమాచక్షాణస్తద్రాజ ఇత్యన్వర్థసంజ్ఞాసామర్థ్యాత్ - పఞ్చాలానాంరాజా - పాఞ్చాలః ❋ పూరోరణ్వక్తవ్యః ❋ పౌరవః ❋ పాణ్డోర్డ్యణ్ ❋ పాణ్డ్యః ❋ సాల్వేయగాన్ధారిభ్యాఞ్చ ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౧౬౯ ॥ ఆభ్యామపత్యేఽఞ్ - వృద్ధేదితిఞ్యఙోపవాదః - సాల్వేయః - గాన్ధారః - తస్యరాజన్యప్యేవమ్ ❋ ద్వ్యఞ్మగధకలిఙ్గసూరమసాదణ్ ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౧౭౦ ॥ అఞోపవాదః - ద్వ్యచ్ - ఆఙ్గః - వాఙ్గః - సౌహ్మః - మాగధః - కాలిఙ్గః - సౌరమసః - తస్యరాజన్యప్యేవమ్ ❋ వృద్ధేత్కోసలాజాదాఞ్ఞ్యఙ్ ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౧౭౧ ॥ వృద్ధాత్ - ఆమ్బష్ఠ్యః - సౌవీర్యః - ఇత్ - ఆవన్త్యః - కౌసల్యః - అజాదస్యాపత్యమాజాద్యః ❋ కురునాదిభ్యోణ్యః ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౧౭౨ ॥ కౌరవ్యః - నైషధ్యః - స నైషధస్యార్థపతేరిత్యాదౌ తు శైషికోఽణ్ ❋ సాల్వావయవప్రత్యగ్రథకలకూటాశ్మకాదిఞ్ ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౧౭౩ ॥ సాల్వో జనపదస్తదవయవా ఉదుమ్బరాదయః - తేభ్యః ప్రత్యగ్రథాదిభ్యః త్రిభ్యశ్చ ఇఞ్ స్యాత్ - అఞోపవాదః - ఔదుమ్బరిః - ప్రాత్యగ్రథిః - కాలకూటిః - ఆశ్మకిః - రాజన్యప్యేవమ్ ❋ తేతద్రాజాః ॥

౪॥ ౧ ॥ ౧౭౪ ॥ అణాదయ ఏతే తత్సంజ్ఞాస్స్యుః ❋ తద్రాజస్య బహుషు తేనైవాస్త్రియా
మ్॥ ౨ ॥ ౪ ॥ ౬౨ ॥ బహుష్వర్థేషు తద్రాజస్య లుక్స్యాత్తదర్థకృతే బహుత్వే న తు స్త్రి
యామ్- ఇక్ష్వాకవః- పఞ్చాలా ఇత్యాది - కథన్తర్హి కౌరవ్యా గోపాలకవః - తస్యామేవ ర
ఘూణాం పాణ్డ్యా ఇతి - కౌరవ్యే పాణ్డ్యే చ సాధవ ఇతి సమాధేయమ్ - రఘూణామన్వయే వం
శ్యే - నిరుధ్యమానా యదుభిః కథఞ్చిదితి తు - రఘుయదుశబ్దయోస్తదపత్యే లక్షణయా
❋ కమ్బోజాల్లుక్॥ ౪॥౧॥౧౭౫॥ అస్మాత్తద్రాజస్య లుక్- కమ్బోజః - కమ్బోజౌ ❋ క
మ్బోజాదిభ్య ఇతి వక్తవ్యమ్ ❋ చోళః- శకః - ద్వ్యచ్లక్షణస్యాణో లుక్- కేరలః- యవ
నః- అఞో లుక్- కమ్బోజాస్సమరే శతిపారసీస్సుగమః- దీర్ఘపారేతు - కమ్బోజేభ్యోఽన్యే
షామిత్యర్థః - సిన్ధుతక్షశిలాదిభ్యోఽణఞావిత్యణ్ ❋ స్త్రియామవన్తికున్తికురుభ్యశ్చ॥ ౪॥
౧॥౧౭౬॥ తద్రాజస్య లుక్స్యాత్ - అవన్తీ- కున్తీ ❋ అతశ్చ॥ ౪॥౧॥౧౭౭॥ తద్రాజస్యా
కారస్య స్త్రియాం లుక్స్యాత్ - శూరసేనీ - మద్రీ - కథమ్మాద్రీసుతావితి - హ్రస్వ ఏవ
పాఠ్య ఇతి హరదత్తః - భర్గాదిత్వం వా కల్ప్యమ్ ❋ న ప్రాచ్యభర్గాదియౌధేయాదిభ్యః॥
౪ ॥ ౧ ॥ ౧౭౮ ॥ ఏభ్యస్తద్రాజస్య న లుక్- పాఞ్చాలీ - వైదర్భీ- ఆఙ్గీ- వాఙ్గీ - మాగ
ధీ- ఏతే ప్రాచ్యాః- భార్గీ- కారూశీ- కైకేయీ- కేకయీ త్యత్ర తు జన్యజనకభావలక్ష
ణే పుంయోగే జీష్- యథ- శుక్ర- ఆభ్యాం ద్వ్యచ ఇతి ఢక్- తతః స్వార్థే పార్శ్వాదియౌ
ధేయాదిభ్యామణఞావిత్యఞ్ - శార్ఙ్గరవాద్యఞ ఇతి జీన్ - అతశ్చేతి లుకి తు థగన్తత్వాత్
జీప్యుదాత్తనివృత్తిస్వరస్స్యాత్- యౌధేయీ- శౌక్రేయీ ❋ అణిఞోరనార్షయోర్గు
రూపోత్తమయోః ష్యఙ్ గోత్రే॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ౭౮ ॥ త్ర్యాదీనామన్త్యముత్తమమ్- తస్య సమీ
పముపోత్తమమ్ - గోత్రే యావణిఞౌ విహితావనార్షౌ తదన్తయోర్గురూపోత్తమయోః
ప్రాతిపదికయోః స్త్రియాం ష్యఙాదేశస్స్యాత్ - నిర్దిశ్యమానస్యాదేశా భవన్తీతి అ
ణిఞోరేవ - షఙావితే - యడశ్చాప్ - కుముదగన్ధేరపత్యం స్త్రీ - కౌముదగన్ధ్యా-
వారాహ్యా- అనార్షయోః కిమ్- వాసిష్ఠీ- వైశ్వామిత్రీ- గురూపోత్తమయోః కిమ్- ఔపగ
వీ- జాతిలక్షణో జీష్- గోత్రే కిమ్- అహిచ్ఛత్రే జాతా- అహిచ్ఛత్రీ ❋ గోత్రావయవాత్॥ ౪॥
౧॥ ౭౯ ॥ గోత్రావయవా గోత్రాభిమతాః కులాఖ్యాః తతో గోత్రే విహితయోరణిఞోః
స్త్రియాం ష్యఙాదేశస్స్యాత్ అగురూపోత్తమార్థ ఆరమ్భః - పౌణిక్యా - భౌణిక్యా ❋
క్రౌడ్యాదిభ్యశ్చ॥ ౪॥ ౧॥ ౮౦॥ స్త్రియాం ష్యఙ్ప్రత్యయస్స్యాత్- అగురూపోత్తమా
ర్థోఽనణిఞర్థశ్చారమ్భః- క్రౌడ్యా- వ్యాడ్యా- సూతయువత్యామ్- సూత్యా- భోజక్ష
త్రియే- భోజ్యా ❋ దైవయజ్ఞిశౌచివృక్షిసాత్యముగ్రికాణ్ఠేవిద్ధిభ్యోఽన్యతరస్యామ్॥ ౪॥
౧ ॥ ౮౧ ॥ ఏభ్యశ్చతుర్భ్యః ష్యఙ్వా - అగోత్రార్థమిదమ్ - గోత్రేఽపి పరత్వాత్ప్రవర్త
తే - పక్షే ఇతో మనుష్యేతి జీష్- దైవయజ్ఞ్యా - దైవయజ్ఞీ ॥

❋ ఇత్యపత్యాధికారః ❋

❋ తేన రక్తం రాగాత్॥ ౪॥ ౨॥ ౧॥ రజ్యతే
ఽనేనేతి రాగః- కషాయేణ రక్తం వస్త్రం కాషాయమ్- మాఞ్జిష్ఠమ్- రాగాత్కిమ్- దేవద
త్తేన రక్తం వస్త్రమ్ ❋ లాక్షారోచనాట్ఠక్॥ ౪॥ ౨॥ ౨॥ లాక్షికః- రౌచనికః ❋ శకలకర్దమా
భ్యాముపసంఖ్యానమ్ ❋ శాకలికః- కార్దమికః- ఆభ్యామణపీతి వృత్తికారః- శాకలః- కార్ద
మః ❋ నీల్యా అన్ ❋ నీల్యా రక్తం నీలమ్ ❋ పీతాత్కన్ ❋ పీతకమ్ ❋ హరిద్రామహారజనా

ఖ్యామణ్ * హారిద్రమ్- మాహారజనమ్*నక్షత్రేణయుక్తఃకాలః॥ ౪॥ ౨॥ ౩॥ పుష్యే
ణయుక్తఃపౌషమహః- పౌషీరాత్రిః* లుబవిశేషే॥ ౪॥ ౨॥ ౪ ॥ పూర్వేణవిహితస్యలు
ప్స్యాత్- షష్టిదణ్డాత్మకస్యకాలస్యావాన్తరవిశేషశ్చేన్నగమ్యతే - అద్యపుష్యః - కథన్త
ర్హిపుష్యయుక్తాపౌర్ణమాసీపౌషీతి - విభాషాఫాల్గునీశ్రవణాకార్తికీచైత్రీభ్యఇతినిర్దేశే
నపౌర్ణమాస్యామయంలుప్ నేతిజ్ఞాపితత్వాత్ - శ్రవణశబ్దాత్తుఅతఏవలుప్ - యుక్తవ
ద్భావాభావశ్చ - అబాధకాన్యపినిపాతనాని - శ్రావణీ * సంజ్ఞాయాంశ్రవణాశ్వ
త్థాభ్యామ్॥ ౪॥ ౨॥ ౫॥ విశేషార్థోయమారమ్భః-శ్రవణారాత్రిః- అశ్వత్థోముహూర్తః-
సంజ్ఞాయాంకిమ్- శ్రావణీ- ఆశ్వత్థీ * ద్వన్ద్వాచ్ఛః॥ ౪॥ ౨॥ ౬॥ నక్షత్రద్వన్ద్వాద్యుక్తే
కాలేచ్ఛస్స్యాత్ విశేషేసత్యసతిచ - తిష్యపునర్వసవీయమహః - రాధానురాధీయా
రాత్రిః * దృష్టంసామ॥ ౪॥ ౨॥ ౭॥ తేనత్యేవ- వసిష్ఠేనదృష్టంవాసిష్ఠంసామ*అస్మిన్న
ర్థేఽణ్డిద్వావక్తవ్యః*ఉశనసాదృష్టం-సామ-ఔశనసమ్-ఔశనమ్* కలేర్ఢక్॥ ౪ ॥
౨॥ ౮॥ కలినాదృష్టంసామ- కాలేయమ్* వామదేవాడ్డ్యడ్డ్యౌ॥౪॥ ౨॥౯॥ వామదేవేన
దృష్టంసామ - వామదేవ్యమ్* సిద్ధేయస్యేతిలోపేనకమర్థం యయతౌడితౌ । గ్రహణ
మ్యాన్తదర్థే-భూద్వామదేవ్యస్యనఞ్స్వరే** పరివృతోరథః॥ ౪॥ ౨॥ ౧౦॥ వస్త్రైఃప
రివృతోవాస్త్రోరథః- రథఇతికిమ్- వస్త్రైఃపరివృతఃకాయః- సమన్తాద్వేష్టితఃపరివృత
ఇత్యుచ్యతే- తేనేహన- ఛాత్త్రైఃపరివృతోరథః* పాణ్డుకమ్బలాదినిః॥౪॥౨॥౧౧॥పాణ్డు
కమ్బలేనపరివృతః - పాణ్డుకమ్బలీ - పాణ్డుకమ్బలశబ్దో రాజాస్తరణకమ్బలస్యవాచకః-
మత్వర్థీయేనైవసిద్ధేవచనమణోఽపవృత్త్యర్థమ్*ద్వైపవైయాఘ్రాదఞ్ ॥ ౪ ॥ ౨ ॥
౧౨॥ ద్వీపినోవికారః- ద్వైపమ్- తేనపరివృతః- ద్వైపోరథః- ఏవంవైయాఘ్రః* కౌ
మారాపూర్వవచనే॥ ౪॥ ౨ ॥ ౧౩ ॥ కౌమారేత్యవిభక్తికోనిర్దేశః-అపూర్వత్వేనిపాతన
మిదమ్- అపూర్వపతింకుమారీంపతిరుపపన్నః- కౌమారఃపతిః - యద్వా - అపూర్వపతిః
కుమారీ- పతిముపపన్నాకౌమారీభార్యా* తత్రోద్ధృతమమత్రేభ్యః॥ ౪॥ ౨॥ ౧౪॥ శ
రావేఉద్ధృతః - శారావఓదనః - ఉద్ధృతిరిహోద్ధరణపూర్వకేనిధానేవర్తతే- తేనస
ప్తమీ- ఉద్ధృత్యనిహితఇత్యర్థః*స్థణ్డిలాచ్ఛయితరివ్రతే॥ ౪॥౨॥౧౫॥ తత్రేత్యేవ-సము
దాయేనచేద్వ్రతఙ్గమ్యతే- స్థణ్డిలేశేతే - స్థాణ్డిలోభిక్షుః*సంస్కృతమ్భక్షాః ॥ ౪॥ ౨॥
౧౬ ॥ సప్తమ్యన్తాదణ్స్యాత్సంస్కృతేఽర్థే - యత్సంస్కృతమ్భక్షాశ్చేత్తాస్స్యుః - భ్రా
ష్ట్రేసంస్కృతాః - భ్రాష్ట్రాః - అష్టసుకపాలేషుసంస్కృతః - అష్టాకపాలః పురో
డాశః* శూలోఖాద్యత్॥ ౪॥ ౨॥ ౧౭॥ అణోపవాదః- శూలేసంస్కృతమ్ - శూల్యం
మాంసమ్- ఉఖాపాత్రవిశేషః- తస్యాంసంస్కృతమ్- ఉఖ్యమ్* దధ్నష్ఠక్॥ ౪ ॥ ౨॥
౧౮॥ దధ్నిసంస్కృతందాధికమ్* ఉదశ్వితోఽన్యతరస్యామ్ ॥ ౪॥ ౨॥ ౧౯॥ ఠక్స్యాత్
పక్షేఽణ్* ఇసుసుక్తాన్తాత్కః ॥ ౭॥ ౩॥౫౧ ॥ ఇస్ఉస్ఉక్ త్ ఏతదన్తాత్పరస్యఠస్యక
స్స్యాత్ - ఉదకేనశ్వయతివర్ధతేఇత్యుదశ్విత్ - తత్రసంస్కృతః - ఔదశ్విత్కః - ఔ
దశ్వితః- ఇసుసోఃప్రతిపదోక్తయోర్గ్రహణాన్నేహ- ఆశిషాచరతి- ఆశిషికః-ఉషాచ
రతిఔషికః * దోసఉపసంఖ్యానమ్*దోర్భ్యాఞ్చరతి- దోష్కః * క్షీరాడ్ఢఞ్॥౪॥౨॥
౨౦ ॥ అత్రసంస్కృతమిత్యేవసమ్బధ్యతే - నతుభక్షాఇతి తేనయవాగ్వామపిభవతి-

త్తైశేయీ * సాస్మిన్పౌర్ణమాసీతి॥౪॥ ౨॥ ౨౧॥ ఇతిశబ్దాత్సంజ్ఞాయామితి లభ్యతే- పౌషీ
పౌర్ణమాసీ అస్మిన్- పౌషో మాసః ❀ ఆగ్రహాయణ్యశ్వత్థాట్ఠక్॥౪॥౨॥౨౨॥ ఆగ్రహాయ
ణమస్యా ఇతి - ఆగ్రహాయణీ - ప్రజ్ఞాదేరాకృతిగణత్వాదణ్ - పూర్వపదాత్సంజ్ఞాయా
మితిణత్వమ్- ఆగ్రహాయణీ పౌర్ణమాసీ అస్మిన్ - ఆగ్రహాయణికో మాసః - అశ్వత్థేన యు
క్తా పౌర్ణమాసీ- అశ్వత్థః- నిపాతనాత్పౌర్ణమాస్యా అపి లుప్- ఆశ్వత్థికః ❀ విభాషా ఫాల్గు
నీశ్రవణాకార్తికీచైత్రీభ్యః॥ ౪॥ ౨॥ ౨౩॥ ఏభ్యష్ఠగ్వా- పక్షేఽణ్- ఫాల్గునికః- ఫాల్గునో మా
సః- శ్రావణికః- శ్రావణః- కార్తికికః- కార్తికః- చైత్రికః- చైత్రః ❀ సాఽస్య దేవతా॥
౦॥ ౨॥౨౪॥ ఇన్ద్రో దేవతాఽస్యేతి ఐన్ద్రం హవిః - పాశుపతమ్ - బార్హస్పత్యమ్॥ త్యజ్య
మానద్రవ్య ఉద్దేశ్యవిశేషో దేవతా - మన్త్రస్తుత్యా చ - ఐన్ద్రో మన్త్రః - ఆగ్నేయో వై
బ్రాహ్మణో దేవతయేతి తు శైషికేఽర్థే సర్వత్రాగ్నీతి ఢక్ ❀ కస్యేత్ ॥ ౪ ॥ ౨ ॥ ౨౫॥ క
శబ్దస్య ఇదాదేశః స్యాత్ప్రత్యయసన్నియోగేన - యస్యేతి లోపాత్పరత్వాదాదివృద్ధిః -
కో బ్రహ్మా దేవతాఽస్య - కాయం హవిః - శ్రీర్దేవతాఽస్య శ్రాయమ్ ❀ శుక్రాద్ఘన్॥
౪ ॥ ౨ ॥ ౨౬ ॥ శుక్రియమ్ ❀ అపోనప్త్రపాన్నప్తృభ్యాం ఘః॥౪॥౨॥౨౭॥ అపోనప్త్రి
యమ్ - అపాన్నప్త్రియమ్ - అపోనపాత్ అపాన్నపాత్ దేవతా- ప్రత్యయసన్నియో
గేన తూక్తం రూపం నిపాత్యతే - అత ఏవాపోనపాతే అపాన్నపాతేఽనుబ్రూహీతి ప్రైషః
❀ ఛ చ॥౪॥౨॥౨౮॥ యోగవిభాగో యథాసంఖ్యనివృత్త్యర్థః - అపోనప్త్రీయమ్ - అ
పాన్నప్త్రీయమ్ * ఛప్రకరణే పైఙ్గాక్షీపుత్రాదిభ్య ఉపసంఖ్యానమ్ * పైఙ్గాక్షీపుత్రీ
యమ్ - తారణబిన్దవీయమ్ * శతరుద్రాద్ఘశ్చ * చాచ్ఛః - శతం రుద్రా దేవతాఽస్య శ
తరుద్రీయమ్ - శతరుద్రియమ్ - ఘచ్ఛయోర్విధానసామర్థ్యాద్ద్విగోర్లుగనపత్యే ఇతి న లు
క్ ❀ మహేన్ద్రాద్ఘాణౌ చ॥ ౪॥ ౨॥ ౨౯॥ చాచ్ఛః - మహేన్ద్రియం హవిః - మాహే
న్ద్రమ్- మహేన్ద్రీయమ్ ❀ సోమాట్ట్యణ్॥౪॥౨॥౩౦॥ సౌమ్యమ్- టిత్త్వాత్ జీప్ - సౌమీ
ఋక్ ❀ వాయ్వృతుపిత్రుషసో యత్ ॥ ౪ ॥ ౨ ॥ ౩౧ ॥ వాయవ్యమ్- ఋతవ్యమ్ ❀ రీ
ఙృతః॥ ౭ ॥ ౪ ॥ ౨౭ ॥ అకృద్యకారేఽసార్వధాతుకే యకారే చ్వౌ చ పరే ఋదన్తాఙ్గస్య రీ
ఙాదేశః స్యాత్ - యస్యేతి చ - పిత్ర్యమ్ - ఉషస్యమ్ ❀ ద్యావాపృథివీశునాసీరమరు
త్వదగ్నీషోమవాస్తోష్పతిగృహమేధాచ్ఛ చ॥ ౪॥ ౨॥ ౩౨॥ చాద్యత్- ద్యావాపృథివీయమ్
ద్యావాపృథివ్యమ్ - శునాసీరీయమ్ - శునాసీర్యమ్ ❀ అగ్నేర్ఢక్॥౪॥౨॥౩౩॥ ఆగ్నేయమ్
❀ కాలేభ్యో భవవత్॥౪ ॥౨॥ ౩౪॥ మాసికమ్ - ప్రావృషేణ్యమ్ ❀ మహారాజప్రోష్ఠప
దాట్ఠఞ్॥౪॥ ౨॥ ౩౫॥ మాహారాజికమ్ - ప్రౌష్ఠపదికమ్ ❀ దేవతాద్వన్ద్వే చ॥౭॥౩॥
౨౧॥ అత్ర పూర్వోత్తరపదయోరాద్యచో వృద్ధిః స్యాత్ - ఞితి ణితి కితి చ పరే - ఆగ్నిమా
రుతమ్ ❀ నేన్ద్రస్య పరస్య॥౭॥౩॥౨౨॥ పరస్యేన్ద్రస్య వృద్ధిర్న స్యాత్- సౌమేన్ద్రః - పర
స్య కిమ్ - ఐన్ద్రాగ్నః ❀ దీర్ఘాచ్చ వరుణస్య॥౭॥౩॥౨౩॥ దీర్ఘాత్పరస్య వరుణస్య న వృద్ధిః- ఐ
న్ద్రావరుణమ్- దీర్ఘాత్కిమ్ - ఆగ్నివారుణీమనడ్వాహీమాలభేత్ * తదస్మిన్వర్తత ఇతి నవ
యజ్ఞాదిభ్య ఉపసంఖ్యానమ్ * నావయజ్ఞికః- కాలః- పాకయజ్ఞికః * పూర్ణమాసాదణ్ వక్త
వ్యః * పూర్ణో మాసోఽస్యాం వర్తత ఇతి- పౌర్ణమాసీ తిథిః ❀ పితృవ్యమాతులమాతామహ
పితామహాః॥౪ ॥ ౨॥ ౩౬॥ ఏతే నిపాత్యన్తే * పితుర్భ్రాతరి వ్యత్ * పితుర్భ్రాతా- పితృ

వ్యః ※ మాతుర్డులచ్ ※ మాతుర్భ్రాతా- మాతులః ※ మాతృపితృభ్యాం పితరి డామహచ్ ※ మాతుః పితా - మాతామహః- పితుః పితా - పితామహః ※ మాతరి షిచ్చ ※ మాతామహీ-- పితామహీ ※ అవేర్దుగ్ధే సోఢదూసమరీసచో వక్తవ్యాః ※ సకారపాఠసామర్థ్యాన్న షః - అవిసోఢమ్-అవిదూసమ్-అవిమరీసమ్ ※ తిలాన్నిష్ఫలాత్పిఞ్జపేజౌ ※ తిలపిఞ్జః-తిలపేజః-వన్ధ్యస్తిల ఇత్యర్థః ※ పిఞ్జశ్ఛన్దసి డిచ్చ ※ తిల్పిఞ్జః ❋ తస్య సమూహః ॥౪॥౨॥౩౩॥ కాకానాం సమూహః కాకమ్-బాకమ్ ❋ భిక్షాదిభ్యోఽణ్ ॥౪॥౨॥౩౮॥ భిక్షాణాం సమూహో భైక్షమ్-గర్భిణీనాం సమూహః- గార్భిణమ్ - ఇహ భస్యాఢే తద్ధితే పుంవద్భావే కృతే ❋ ఇనస్యానపత్యే ॥౬॥౪॥౧౬౪॥ అనపత్యార్థేఽణి పరే ఇన్ ప్రకృత్యా స్యాత్ - తేన నస్తద్ధిత ఇతి టిలోపో న- యువతీనాం సమూహః- యౌవనమ్- శత్రన్తాదనుదాత్తాదేరఞి- యౌవతమ్ ❋ గోత్రోక్షోష్ట్రోరభ్రరాజరాజన్యరాజపుత్రవత్సమనుష్యాజాద్వుఞ్ ॥౪॥౨॥౩౯॥ ఏభ్యః సమూహే వుఞ్ స్యాత్ - లౌకికమిహ గోత్రమ్ - తచ్చాపత్యమాత్రమ్ ❋ యువోరనాకౌ ॥౭॥౧॥౧॥ యువు ఏతయోరనునాసికయోః క్రమాదనాకౌ ఆదేశౌ స్తః- గ్లుచుకాయనీనాం సమూహః - గ్లౌచుకాయనకమ్.. ఔక్షకమిత్యాది - ఆపత్యస్య చేతి యలోపే ప్రాప్తే ※ ప్రకృత్యాఽకే రాజన్యమనుష్యయువానః ※ రాజన్యకమ్ - మానుష్యకమ్ ※ వృద్ధాచ్చేతి వక్తవ్యమ్ ※ వార్ధకమ ❋ కేదారాద్యఞ్చ ॥౪॥౨॥౪౦॥ చాద్వుఞ్-కైదార్యమ్-కైదారకమ్ ※ గణికాయా యఞితి వక్తవ్యమ్ ※ గాణిక్యమ్ ❋ ఠఞ్ కవచినశ్చ ॥౪॥౨॥౪౧॥ చాత్ కేదారాదపి- కవచినాం సమూహః- కావచికమ్- కైదారికమ్ ❋ బ్రాహ్మణమాణవవాడబాద్యన్ ॥౪॥౨॥౪౨॥ బ్రాహ్మణ్యమ్- మాణవ్యమ్ - బాడబ్యమ్ ※ పృష్ఠాదుపసంఖ్యానమ్ ※ పృష్ఠ్యమ్ ❋ గ్రామజనబన్ధుభ్యస్తల్ ॥౪॥౨॥౪౩॥ గ్రామతా జనతా- బన్ధుతా ※ గజసహాయాభ్యాం చేతి వక్తవ్యమ్ ※ గజతా- సహాయతా ※ అహ్నః ఖః క్రతౌ ※ అహీనః అహర్గణసాధ్యః సుత్యాకః క్రతురిత్యర్థః - క్రతౌ కిమ్ - ఆహ్నః- ఇహ ఖణ్డికాదిత్వాదఞ్ - అహ్నష్టఖోరేవేతి నియమాట్టిలోపో న ※ పర్శ్వా ణస్ వక్తవ్యః ※ ❋ సితి చ ॥౧॥౪॥౧౬॥ సితి పరే పూర్వం పదసంజ్ఞం స్యాత్ - అభత్వాదోర్గుణో న- పర్శూనాం సమూహః - పార్శ్వమ్ ❋ అనుదాత్తాదేరఞ్ ॥౪॥౨॥౪౪॥ కాపోతమ్ మాయూరమ్ ❋ ఖణ్డికాదిభ్యశ్చ ॥౪॥౨॥౪౫॥ అఞ్ స్యాత్ - ఖణ్డికానాం సమూహః- ఖాణ్డికమ్ ❋ చరణేభ్యో ధర్మవత్ ॥౪॥౨॥౪౬॥ కాఠకమ్-ఛాన్దోగ్యమ్ ❋ అచిత్తహస్తిధేనోష్ఠక్ ॥౪॥౨॥౪౭॥ సాక్తుకమ్- హాస్తికమ్-ధైనుకమ్ ❋ కేశాశ్వాభ్యాం యఞ్ఛావన్యతరస్యామ్ ॥౪॥౨॥౪౮॥ పక్షే ఠగణౌ- కైశ్యమ్- కైశికమ్- అశ్వీయమ్ ఆశ్వమ్ ❋ పాశాదిభ్యో యః ॥౪॥౨॥౪౯॥ పాశ్యా-తృణ్యా- ధూమ్యా-వన్యా-వాత్యా ❋ ఖలగోరథాత్ ॥౪॥౨॥౫౦॥ ఖల్యా-గవ్యా-రథ్యా ❋ ఇనిత్రకట్యచశ్చ ॥౪॥౨॥౫౧॥ ఖలాదిభ్యః క్రమాత్స్యుః- ఖలినీ- గోత్రా-రథకట్యా ※ ఖలాదిభ్య ఇనిర్వక్తవ్యః ※ డాకినీ- కుటుమ్బినీ-ఆకృతిగణోఽయమ్ ❋ విషయో దేశే ॥౪॥౨॥౫౨॥ షష్ఠ్యన్తాదణాదయస్స్యురత్యన్తపరిశీలితేఽర్థే - స చేద్దేశః శిబీనాం విషయో దేశః - శైబః - దేశే కిమ్ - దేవదత్తస్య విషయోఽనువాకః ❋ రాజన్యాదిభ్యో వుఞ్ ॥౪॥౨॥౫౩॥ రాజన్యకః ❋ భౌరిక్యాద్యైషుకార్యాదిభ్యో విధల్భక్తలౌ ॥౪॥౨॥౫౪॥ భౌరికీణాం విషయో దేశః- భౌరికివిధమ్- ఐషుకారిభక్తమ్- సారసాయన

ఉక్తమ్ ❁ సోఽస్యాదిరితి ఛన్దసః ప్రగాథేషు ॥ ౪ ॥ ౨ ॥ ౫౫ ॥ అణ్-పఙ్క్తిరాదిరస్యేతి-పాఙ్క్తః ప్రగాథః ॥ స్వార్థ ఉపసంఖ్యానమ్ ॥ త్రిష్టుబేవ త్రైష్టుభమ్ ❁ సంగ్రామే ప్రయోజనయోద్ధృభ్యః ॥ ౪ ॥ ౨ ॥ ౫౬ ॥ సోఽస్యేత్యనువర్తతే - సుభద్రా ప్రయోజనమస్య సంగ్రామస్యేతి - సౌభద్రః - భరతా యోద్ధారోఽస్య సంగ్రామస్య - భారతః ❁ తదస్యాం ప్రహరణమితి క్రీడాయాం ణః ॥ ౪ ॥ ౨ ॥ ౫౭ ॥ దణ్డః ప్రహరణమస్యాం క్రీడాయాం-దాణ్డా-మౌష్టా ❁ ఘఞః సాఽస్యాం క్రియేతి ఞః ॥ ౪ ॥ ౨ ॥ ౫౮ ॥ ఘఞన్తాత్ క్రియావాచినః ప్రథమాన్తాదస్యామితి సప్తమ్యర్థే స్త్రీలిఙ్గే ఞ ప్రత్యయస్స్యాత్ - ఘఞ్ ఇతి కృద్గ్రహణాద్గతికారకపూర్వస్యాపి గ్రహణమ్ ❁ శ్యేనతిలస్య పాతే ఞే ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౭౧ ॥ శ్యేనతిలపతయోర్ముమాగమస్స్యాత్ - ఞ ప్రత్యయే పరే పాతశబ్ద ఉత్తరపదే - శ్యేనపాతోఽస్యాం వర్తతే శ్యైనంపాతా మృగయా - తిలపాతోఽస్యాం వర్తతే తైలంపాతా స్వధా - శ్యేనతిలస్యేతి కిమ్ - దణ్డపాతోఽస్యాన్తిథౌ వర్తతే దాణ్డపాతా తిథిః ❁ తదధీతే తద్వేద ॥ ౪ ॥ ౨ ॥ ౫౯ ॥ వ్యాకరణమధీతే వేద వా వైయాకరణః ❁ క్రతూక్థాదిసూత్రాన్తాట్ఠక్ ॥ ౪ ॥ ౨ ॥ ౬౦ ॥ క్రతువిశేషవాచినామేవేహ గ్రహణమ్ - తేభ్యో ముఖ్యార్థేభ్యో వేదితరి - తత్ప్రతిపాదకగ్రన్థపరేభ్యస్త్వధ్యేతరి - ఆగ్నిష్టోమికః - వాజపేయికః - ఉక్థం సామవిశేషః - తల్లక్షణపరో గ్రన్థవిశేషో లక్షణయా ఉక్థం - తదధీతే వేద వా ఔక్థికః ॥ ముఖ్యార్థాత్తు ఉక్థశబ్దాట్ఠగణౌ నేష్యేతే ॥ న్యాయం నైయాయికః - వృత్తిం వార్త్తికః - లోకాయతం - లౌకాయతిక ఇత్యాదీ ॥ సూత్రాన్తాత్తు అకల్పాదేరేవేష్యతే ॥ సాంగ్రహసూత్రికః - అకల్పాదేరితి కిమ్ - కాల్పసూత్రః ॥ విద్యాలక్షణకల్పాన్తాచ్చేతి వక్తవ్యమ్ ॥ వాయసవిద్యికః - గౌలక్షణికః - ఆశ్వలక్షణికః - పారాశరకల్పికః ॥ అఙ్గక్షత్రధర్మత్రిపూర్వాద్విద్యాన్తాన్నేతి వక్తవ్యమ్ ॥ ఆఙ్గవిద్యః - త్రివిధా విద్యా - త్రివిద్యా - తామధీతే వేద వా త్రైవిద్యః ॥ ఆఖ్యానాఖ్యాయికేతిహాసపురాణేభ్యశ్చ ॥ యవక్రీతమధికృత్య కృతమాఖ్యానముపచారాత్ యవక్రీతమ్ - తదధీతే వేత్తి వా యావక్రీతికః - వాసవదత్తామధికృత్య కృతా ఆఖ్యాయికా వాసవదత్తా - అధికృత్య కృతే గ్రన్థే ఇత్యర్థే - వృద్ధాచ్ఛః - తస్య లుబాఖ్యాయికాభ్యో బహులమితి లుప్ - తతోఽనేన ఠక్ వాసవదత్తికః - ఐతిహాసికః - పౌరాణికః ॥ సర్వాదేస్సాదేశ్చ లుగ్వక్తవ్యః ॥ సర్వవేదానధీతే సర్వవేదః - సర్వతన్త్రః - సవార్త్తికః - ద్విగోర్లుక్ ఇతి లుక్ - ద్వితన్త్రః ॥ ఇకన్పదోత్తరపదాత్ ॥ శతషష్టేః షికన్పథః ॥ పూర్వపదికః - ఉత్తరపదికః - శతపథికః - శతపథికీ - షష్టిపథికః - షష్టిపథికీ ❁ క్రమాదిభ్యో వున్ ॥ ౪ ॥ ౨ ॥ ౬౧ ॥ క్రమకః - క్రమ-పద-శిక్షా-మీమాంసా-క్రమాదిః ❁ అనుబ్రాహ్మణాదినిః ॥ ౪ ॥ ౨ ॥ ౬౨ ॥ తదధీతే తద్వేదేత్యర్థే - బ్రాహ్మణసదృశో గ్రన్థోఽనుబ్రాహ్మణమ్ - తదధీతే అనుబ్రాహ్మణీ - మత్వర్థీయేనైవ సిద్ధే అణ్ బాధనార్థమిదమ్ ❁ వసన్తాదిభ్యష్ఠక్ ॥ ౪ ॥ ౨ ॥ ౬౩ ॥ వాసన్తికః - అథర్వాణమధీతే ఆథర్వణికః - దాణ్డినాయనసూత్రే నిపాతనాట్టిలోపో న ❁ ప్రోక్తాల్లుక్ ॥ ౪ ॥ ౨ ॥ ౬౪ ॥ ప్రోక్తార్థకప్రత్యయాత్పరస్యాధ్యేతృవేదితృప్రత్యయస్య లుక్స్యాత్ - పణనమ్పణః - ఘఞర్థే కవిధానమితి కః - సోఽస్యాస్తీతి పణీ - తస్య గోత్రాపత్యం పాణినః ❁ గాధివిదథికేశిగణిపణినశ్చ ॥ ౬ ॥ ౪ ॥ ౧౬౫ ॥ ఏతేఽణి ప్రకృత్యా స్యుః - ఇతి టిలోపో న - తతో యూని ఇఞ్ - పాణినిః ❁ ణ్యక్షత్రియార్షఞితో యూని లుగణిఞోః ॥ ౨ ॥

౪ ॥ ౫౮ ॥ ణ్యప్రత్యయాన్తాత్క్షత్రియగోత్రప్రత్యయాన్తాదృష్యభిధాయినో గోత్రప్రత్య
యాన్తాత్ ఞితశ్చ పరయోర్యువాభిధాయినోరణిఞోర్లుక్ స్యాత్ - కౌరవ్యః పితా- కౌర
వ్యః పుత్రః - శ్వాఫల్కః పితా- శ్వాఫల్కః పుత్రః- వాసిష్ఠః పితా- వాసిష్ఠః పుత్రః -
తైకాయనిః పితా- తైకాయనిః పుత్రః- ఏభ్యః కిమ్- శివాద్యణ్- కౌహడః పితా - తత ఇ
ఞ్ - కౌహడిః- పుత్రః- యూని కిమ్ - వామరథస్య ఛాత్రాః వామరథాః- ఇతి అణో లుక్
తు న భవతి - ఆర్షగ్రహణేన ప్రతిపదోక్తస్యర్ష్యణ ఏవ గ్రహణాత్ - పాణినినా ప్రో
క్తమ్ పాణినీయమ్ -వృద్ధాచ్ఛః- ఇఞశ్చేత్యణ్ తు న - గోత్రే య ఇఞ్ తదన్తాదితి వక్ష్యమాణ
త్వాత్ - తతోఽధ్యేతృవేదిత్రణో లుక్ స్యాత్ - స్వరే స్త్రియాఞ్చ విశేషః - పాణినీయాః
పాణినీయా ❋ సూత్రాచ్చ కోపధాత్ ॥ ౪॥ ౨॥ ౬౫ ॥ సూత్రవాచినః కకారోప
ధాదధ్యేతృవేదితృప్రత్యయస్య లుక్ స్యాత్ - అప్రోక్తార్థ ఆరమ్భః - అష్టావధ్యాయాః
పరిమాణమస్య- అష్టకమ్ పాణినీయం సూత్రమ్- తదధీయతే విదన్తి వా అష్టకాః ❋ సఙ్ఖ్యాప్ర
కృతికాదితి వాచ్యమ్ ❋ నేహ - కలాపకమధీతే కాలాపకః ❋ ఛన్దోబ్రాహ్మణాని చ తద్వి
షయాణి ॥ ౪ ॥ ౨ ॥ ౬౬ ॥ ఛన్దాంసి బ్రాహ్మణాని చ ప్రోక్తప్రత్యయాన్తాని తద్విషయా
ణి స్యుః - అధ్యేతృవేదితృప్రత్యయం వినా న ప్రయోజ్యానీత్యర్థః - కఠేన ప్రోక్తమధీయ
తే కఠాః- వైశమ్పాయనాన్తేవాసిత్వాణ్ణినిః - తస్య కఠచరకాదితి లుక్- తతోఽణ్- తస్య
ప్రోక్తాల్లుక్ ❋ తదస్మిన్నస్తీతి దేశే తన్నామ్ని ॥ ౪॥ ౨॥ ౬౭॥ ఉదుమ్బరాః సన్త్యస్మిన్దేశే
ఔదుమ్బరః ❋ తేన నిర్వృత్తమ్ ॥ ౪॥ ౨॥ ౬౮॥ కుశామ్బేన నిర్వృత్తా కౌశామ్బీ నగరీ ❋ త
స్య నివాసః ॥ ౪॥ ౨॥ ౬౯॥ శిబీనాం నివాసో దేశః శైబః ❋ అదూరభవశ్చ ॥ ౪॥ ౨॥ ౭౦॥ విది
శాయా అదూరభవం నగరం వైదిశమ్ - చకారేణ ప్రాగుక్తాస్త్రయోఽర్థాః సన్నిధాప్యన్తే-
తేన వక్ష్యమాణప్రత్యయానాం చాతురర్థికత్వం సిధ్యతి ❋ ఓరఞ్ ॥ ౪ ॥ ౨॥ ౭౧॥ అ
ణోఽపవాదః - కక్షతు-కాక్షతవమ్- నద్యాన్తు పరత్వాన్మతుప్ - ఇక్షుమతీ ❋ మతోశ్చ
బహ్వజఙ్గాత్ ॥ ౪॥ ౨॥ ౭౨॥ బహ్వచ్ అఙ్గం యస్య మతుపస్తదన్తాదఞ్ - నాణ- సైధ్రకావ
తమ్- బహ్వజితి కిమ్ - ఆహిమతమ్ - అఙ్గగ్రహణం బహ్వజితి తద్విశేషణం యథా స్యాన్మ
త్వన్తవిశేషణం మా భూత్ ❋ బహ్వచః కూపేషు ॥ ౪ ॥ ౨॥ ౭౩॥ బహ్వచః అఞ్ స్యాత్
కూపేష్వభిధేయేషు- అణోఽపవాదః - దీర్ఘవరత్రేణ నిర్వృత్తో దైర్ఘవరత్రః కూపః ❋ ఉ
దక్చ విపాశః ॥ ౪ ॥ ౨ ॥ ౭౪॥ విపాశ ఉత్తరే కూలే యే కూపాస్తేష్వఞ్- అబహ్వజర్థ ఆ
రమ్భః- దత్తేన నిర్వృత్తః కూపో దాత్తః- ఉదక్ కిమ్ - దక్షిణతః కూపేష్వణేవ ❋ సఙ్క
లాదిభ్యశ్చ ॥ ౪॥ ౨॥ ౭౫॥ కూపేష్వితి నివృత్తమ్ - సఙ్కలేన నిర్వృత్తం సాఙ్కలమ్- పౌ
ష్కలమ్ ❋ స్త్రీషు సౌవీరసాల్వప్రాక్షు ॥ ౪॥ ౨॥ ౭౬ ॥ స్త్రీలిఙ్గేష్వేషు దేశేషు వాచ్యే
ష్వఞ్ - సౌవీరే - దత్తామిత్రేణ నిర్వృత్తా దాత్తామిత్రీ నగరీ- సాల్వే - వైధూమాగ్నీ-
ప్రాచి- మాకన్దీ ❋ సువాస్త్వాదిభ్యోఽణ్ ॥ ౪॥ ౨॥ ౭౭ ॥ అఞోఽపవాదః- సువాస్తోరదూ
రభవం సౌవాస్తవమ్- వర్ణు-వార్ణవమ్ - అణ్గ్రహణం నద్యాం మతుపో బాధనార్థమ్ - సౌవా
స్తవీ ❋ రోణీ ॥ ౪॥ ౨॥ ౭౮॥ రోణీశబ్దాత్తదన్తాచ్చ అణ్- కూపాఞోఽపవాదః- రౌణః- ఆజ
కరోణః ❋ కోపధాచ్చ ॥ ౪॥ ౨॥ ౭౯ ॥ అణ్- అఞోఽపవాదః- కార్ణచ్ఛిద్రకః కూపః- కార్క
వాకవమ్ - త్రైశఙ్కవమ్ ❋ వుఞ్ఛణ్కఠజిలసేనిరఢఞ్ణ్యయఫక్ఫిఞిఞ్ఞ్యకక్ఠకోఽ

రీహణంకృశాశ్వర్శ్యకుముదకాశతృణప్రేక్షాశ్మసఖిసఙ్కాశబలపక్షకర్ణసుతఙ్గమప్రగదిన్వరాహకుముదాదిభ్యః ॥ ౪ ॥ ౨ ॥ ౮౦ ॥ సప్తదశభ్యో గణేభ్యః సప్తదశ ప్రత్యయాః క్రమాత్స్యుః - చతురర్థ్యామ్॥ అరీహణాదిభ్యో వుఞ్ ॥ అరీహణేన నిర్వృత్తమ్- ఆరీహణకమ్- కృశాశ్వాదిభ్యశ్ఛణ్ - కార్శాశ్వీయమ్ ॥ ఋశ్యాదిభ్యః కః - ఋశ్యకమ్॥ కుముదాదిభ్యష్ఠచ్- కుముదికమ్ ॥ కాశాదిభ్య ఇలః- కాశిలః॥ తృణాదిభ్యస్సః- తృణసమ్॥ ప్రేక్షాదిభ్య ఇనిః - ప్రేక్షీ॥ అశ్మాదిభ్యో రః- అశ్మరః॥ సఖ్యాదిభ్యో ఢఞ్-సాఖేయమ్॥ సఙ్కాశాదిభ్యో ణ్యః-సాఙ్కాశ్యమ్ ॥ బలాదిభ్యో యః - బల్యమ్॥ పక్షాదిభ్యః ఫక్-పాక్షాయణః-పథః పన్థచ- పాన్థాయనః॥ కర్ణాదిభ్యః ఫిఞ్- కార్ణాయనిః॥ సుతఙ్గమాదిభ్య ఇఞ్-సౌతఙ్గమిః ॥ ప్రగద్యాదిభ్యో ఞ్యః- ప్రాగద్యః॥ వరాహాదిభ్యః కక్ -వారాహకః ॥ కుముదాదిభ్యష్ఠక్-కౌముదికః ❋ జనపదే లుప్॥ ౪॥ ౨॥ ౮౧॥ జనపదే వాచ్యే చాతురర్థికస్య లుప్స్యాత్ ❋ లుపి యుక్తవద్వ్యక్తివచనే॥ ౧॥ ౨॥ ౫౧॥ లుపి సతి ప్రకృతివల్లిఙ్గవచనే స్తః- పఞ్చాలానాం నివాసో జనపదః పఞ్చాలాః- కురవః-అఙ్గాః-వఙ్గాః-కలిఙ్గాః ❋ తదశిష్యం సంజ్ఞాప్రమాణత్వాత్ ॥ ౧ ॥ ౨॥ ౫౩॥ యుక్తవద్వచనన్న కర్తవ్యమ్-సంజ్ఞానాం ప్రమాణత్వాత్ ❋ లుబ్యోగాప్రఖ్యానాత్॥ ౧॥ ౨॥ ౫౪॥ లుబపి న కర్తవ్యః అవయవార్థస్యాప్రతీతేః ❋ యోగప్రమాణే చ తదభావేఽదర్శనం స్యాత్ ॥ ౧॥ ౨॥ ౫౫॥ యది హి యోగస్యావయవార్థస్యేదమ్బోధకం స్యాత్తదా తదభావే న దృశ్యేత ❋ ప్రధానప్రత్యయార్థవచనమర్థస్యాన్యప్రమాణత్వాత్ ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౫౬॥ ప్రత్యయార్థః ప్రధానమిత్యేవంరూపం వచనమప్యశిష్యమ్- కుతః అర్థస్య లోకత ఏవ సిద్ధేః ❋ కాలోపసర్జనే చ తుల్యమ్॥ ౧॥ ౨॥ ౫౭ ॥ అతీతాయా రాత్రేః పశ్చార్ధేనాగామిన్యాః పూర్వార్ధేన చ సహితో దివసోఽద్యతనః విశేషణముపసర్జనమిత్యాది పూర్వాచార్యైః పరిభాషితమ్ - తదశిష్యత్వం సమానం లోకప్రసిద్ధేః ❋ విశేషణానాఞ్చాజాతేః ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౫౨ ॥ లుబర్థస్య విశేషణానామపి తద్వల్లిఙ్గవచనే స్తో జాతిం వర్జయిత్వా - పఞ్చాలా రమణీయాః - గోదౌ రమణీయౌ-అజాతేః కిమ్ -పఞ్చాలా జనపదః - గోదౌ గ్రామః ❋ హరీతక్యాదిషు వ్యక్తిః॥ ౪॥ ౩॥ ౧౬౭॥ హరీతక్యాః ఫలాని హరీతక్యః ॥ ఖలతికాదిషు వచనమ్ ॥ ఖలతికస్య పర్వతస్యాదూరభవాని ఖలతికం వనాని ॥ మనుష్యలుపి ప్రతిషేధః ॥ మనుష్యలక్షణే లుబర్థే విశేషణానాన్న - లుబన్తస్య తు భవతీత్యర్థః। చఞ్చా అభిరూపః ❋ వరణాదిభ్యశ్చ॥ ౪॥ ౨॥ ౮౨॥ అజనపదార్థ ఆరమ్భః వరణానామదూరభవన్నగరం వరణాః ❋ శర్కరాయా వా॥ ౪॥ ౨॥ ౮౩॥ అస్మాచ్చాతురర్థికస్య వా లుప్స్యాత్ ❋ ఠక్ఛౌ చ॥ ౪॥ ౨॥ ౮౪॥ శర్కరాయా ఏతౌ స్తః- కుముదాదౌ వరాహాదౌ చ పాఠసామర్థ్యాత్పక్షే ఠచ్కకౌ - వాగ్రహణసామర్థ్యాత్పక్షే ఔత్సర్గికోఽణ్- తస్య లుబ్వికల్పః-షట్ రూపాణి- శర్కరా- శార్కరమ్-శార్కరికమ్- శర్కరీయమ్ - శర్కరికమ్-శార్కరకమ్ ❋ నద్యాం మతుప్॥ ౪॥ ౨॥ ౮౫॥ చాతురర్థికః ఇక్షుమతీ ❋ మధ్వాదిభ్యశ్చ॥ ౪॥ ౨॥ ౮౬॥ మతుప్స్యాచ్చాతురర్థికః - అనద్యర్థ ఆరమ్భ మధుమాన్ ❋ కుముదనడవేతసేభ్యో డ్మతుప్॥ ౪॥ ౨॥ ౮౭॥ కుముద్వాన్-నడ్వాన్-వేతస్వాన్ - ఆద్యయోః ఝయ ఇతి - అన్త్యే మాదుపధాయా ఇతి వక్ష్యమాణేన వః ✻ మహిషాచ్చేతి వక్తవ్యమ్ ✻ మహిష్మాన్నామ దేశః ❋ నడశాదాడ్డ్వలచ్॥ ౪॥ ౨॥ ౮౮॥ నడ్వలః శా

దోజమ్బాలఘాసయోః-శాద్వలః ❋ శిఖాయా వలచ్॥౪॥౨॥౮౯॥ శిఖావలమ్ ❋ ఉత్క-
రాదిభ్యశ్ఛః॥౪॥౨॥౯౦॥ ఉత్కరీయః ❋ నడాదీనాం కుక్ చ॥౪॥౨॥౯౧॥ నడకీయమ్ * క్రు-
ఞ్చా హ్రస్వత్వఞ్చ * క్రుఞ్చకీయః * తక్షన్నలోపశ్చ * తక్షకీయః ❋ బిల్వకాదిభ్య-
శ్ఛస్య లుక్॥౬॥౪॥౧౫౩॥ నడాద్యన్తర్గతా బిల్వకాదయస్తేభ్యశ్ఛస్య లుక్ తద్ధితే పరే- బి-
ల్వా యస్యాం సన్తి సా బిల్వకీయా - తస్యాం భవా బైల్వకాః - వేత్రకీయా-వైత్రకాః- ఛ-
స్యేతి కిమ్ - ఛమాత్రస్య లుగ్యథా స్యాత్కుకో నివృత్తిర్మాభూత్ - అన్యథా సన్నియోగశి-
ష్టానామితి కుగపి నివర్తేత- లుగ్గ్రహణం సర్వలోపార్థమ్ - లోపో హి యమాత్రస్య స్యాత్॥

——❋ఇతి చాతురర్థికాః❋—— ❋ శేషే॥౪॥౨॥౯౨॥ అపత్యాదిచతురర్థ్య-
న్తాదన్యోఽర్థశ్శేషస్తత్రాణాదయస్స్యుః - చక్షుషా గృహ్యతే చాక్షుషం రూపమ్ - శ్రా-
వణశ్శబ్దః- ఔపనిషదః పురుషః-దృషది పిష్టా దార్షదాః సక్తవః- ఉలూఖలే క్షుణ్ణ ఔలూఖ-
లో యావకః - అశ్వైరుహ్యతే ఆశ్వో రథః - చతుర్భిరుహ్యతే చాతురం శకటమ్- చతుర్ద-
శ్యాం దృశ్యతే - చాతుర్దశం రక్షః - శేష ఇతి లక్షణఞ్చాధికారశ్చ - తస్య వికార ఇత్యతః
ప్రాక్ శేషాధికారః ❋ రాష్ట్రావారపారాద్ఘఖౌ॥౪॥౨॥౯౩॥ ఆభ్యాం క్రమాద్ఘఖౌ
స్తశ్శేషే - రాష్ట్రియః - అవారపారీణః * అవారపారాద్విగృహీతాదపి విపరీతాచ్చే-
తి వక్తవ్యమ్ * అవారీణః - పారీణః - పారావారీణః- ఇహ ప్రకృతివిశేషాద్ఘాదయష్ట్య-
ట్యులన్తాః ప్రత్యయా ఉచ్యన్తే - తేషాం జాతాదయోఽర్థవిశేషాః - సమర్థవిభక్తయశ్చ వ-
క్ష్యన్తే ❋ గ్రామాద్యఖఞౌ॥౪॥౨॥౯౪॥ గ్రామ్యః-గ్రామీణః ❋ కత్త్ర్యాదిభ్యో ఢ-
కఞ్॥౪॥౨॥౯౫॥ కుత్సితాస్త్రయః కత్త్రయః - తత్ర జాతాదిః- కాత్త్రేయకః-నాగరేయ-
కః - గ్రామాదిత్యనువృత్తేః గ్రామేయకః ❋ కులకుక్షిగ్రీవాభ్యశ్శ్వాస్యలఙ్కారేషు॥
౪॥౨॥౯౬॥ కౌలేయకః- శ్వా- కౌలోఽన్యః- కౌక్షేయకోఽసిః-కౌక్షోఽన్యః-గ్రైవే-
యకోఽలఙ్కారః గ్రైవోఽన్యః ❋ నద్యాదిభ్యో ఢక్॥౪॥౨॥౯౭॥ నాదేయమ్ - మాహే-
యమ్ - వారాణసేయమ్ ❋ దక్షిణాపశ్చాత్పురసస్త్యక్॥౪॥౨॥౯౮॥ దక్షిణేత్యాజన్తమ-
వ్యయమ్-దాక్షిణాత్యః - పాశ్చాత్యః-పౌరస్త్యః ❋ కాపిశ్యాః ష్ఫక్॥౪॥౨॥౯౯॥ కాపి-
శ్యాం జాతాది-కాపిశాయనం మధు - కాపిశాయనీ ద్రాక్షా ❋ రఙ్కోరమనుష్యేఽణ్ చ॥
౪॥౨॥౧౦౦॥ చాత్ ష్ఫక్ - రాఙ్కవో గౌః - రాఙ్కవాయణః- అమనుష్యే ఇతి కిమ్- రా-
ఙ్కవకో మనుష్యః ❋ ద్యుప్రాగపాగుదక్ప్రతీచో యత్॥౪॥౨॥౧౦౧॥ దివ్యమ్ -
ప్రాచ్యమ్- అపాచ్య[illegible] ఉదీచ్యమ్-ప్రతీచ్యమ్ ❋ కన్థాయాష్ఠక్॥౪॥౨॥౧౦౨॥ కాన్థికః
❋ వర్ణౌ వుక్॥౪॥౨॥౧౦౩॥ వర్ణునదస్తస్య సమీపదేశో వర్ణుః- తద్విషయార్థవాచికన్థాశ-
బ్దాద్వుక్ స్యాత్ - యథా హి జాతం హిమవత్సు కాన్థకమ్ ❋ అవ్యయాత్త్యప్॥౪॥౨॥
౧౦౪॥ * అమేహక్వతసిత్రేభ్య ఏవ * అమాన్తికసహార్థయోః - అమాత్యః- ఇహత్యః-
క్వత్యః - తతస్త్యః-తత్రత్యః - పరిగణనం కిమ్- ఉపరిష్టాద్భవ ఔపరిష్టః- అవ్యయా-
నాం భమాత్రే టిలోపః అనిత్యోఽయమ్- బహిషష్టిలోపవిధానాత - తేనేహ న - ఆరాతీ-
యః * త్యబ్నేర్ధ్రువ ఇతి వక్తవ్యమ్ * నిత్యః * నిసో గతే * ❋ హ్రస్వాత్తాదౌ తద్ధితే॥౮॥
౩॥౧౦౧॥ హ్రస్వాదిణః పరస్య సస్య షః స్యాత్తాదౌ తద్ధితే - నిర్గతో వర్ణాశ్రమేభ్యో ని-
ష్ట్యశ్చణ్డాలాదిః * అరణ్యాణ్ణః * ఆరణ్యాః సుమనసః * దూరాదేత్యః * దూరేత్యః * ఉత్త-

ణాదాహఞ్ * పౌత్తరాహః ❀ ఐషమోహ్యశ్శ్వసోఽన్యతరస్యామ్॥ ౪॥ ౨॥ ౧౦౫॥ ఏభ్యస్త్యబ్వా - పక్షేవక్ష్యమాణౌట్యుట్యులౌ - ఐషమస్త్యమ్-ఐషమస్తనమ్ - హ్యస్త్యమ్- హ్యస్తనమ్ - శ్వస్త్యమ్ - శ్వస్తనమ్- పక్షేశౌవస్తికంవక్ష్యతే ❀ తీరరూప్యోత్తరపదాదఞ్ఞౌ॥౪॥౨॥౧౦౬॥యథాసంఖ్యేన- కాకతీరమ్- పాల్వలతీరమ్- శైవరూప్యమ్- తీరరూప్యాన్తాదితినోక్తమ్- బహుచ్పూర్వాన్మాభూత్ - బాహురూప్యమ్ ❀ దిక్పూర్వపదాదసంజ్ఞాయాంఞః॥౪॥౨॥౧౦౭॥అణోఽపవాదః - పౌర్వశాలః - అసంజ్ఞాయాం కిమ్- సంజ్ఞాభూతాయాఃప్రకృతేర్మాభూత్ - పూర్వేషుకామశమ్యాంభవః - పూర్వైషుకామశమః - ప్రాచాంగ్రామనగరాణామిత్యుత్తరపదవృద్ధిః ❀ మద్రేభ్యోఞ్॥౪॥౨॥ ౧౦౮ ॥ దిక్పూర్వపదాదిత్యేవ - దిశోఽమద్రాణామితిమద్రపర్యుదాసాదాదివృద్ధిః - పౌర్వమద్రః - ఆపరమద్రః ❀ ఉదీచ్యగ్రామాచ్చబహ్వచోన్తోదాత్తాత్॥౪॥౨॥ ౧౦౯ ॥ ఆఞ్స్యాత్ - శైవపురమ్ ❀ ప్రస్థోత్తరపదపలద్యాదికోపధాదణ్॥౪॥౨॥౧౧౦॥ మాహకిప్రస్థః- పాలదః- నైలీనకః ❀ కణ్వాదిభ్యోగోత్రే॥౪॥౨॥౧౧౧॥ఏభ్యోగోత్రప్రత్యయాన్తేభ్యోఽణ్స్యాత్ కణ్వోగర్గాదిః - కాణ్వస్యఛాత్రాః కాణ్వాః ❀ ఇఞశ్చ॥౪॥౨॥౧౧౨॥గోత్రేయఇఞ్ - తదన్తాదణ్స్యాత్- దాక్షాః- గోత్రేకిమ్- సౌతఙ్గమేరిదంసౌతఙ్గమీయమ్ - గోత్రమిహశాస్త్రీయన్నతులౌకికమ్ - తేనేహన - పాణినీయమ్ ❀ నద్వ్యచఃప్రాచ్యభరతేషు॥ ౪॥ ౨॥ ౧౧౩॥ ఇఞశ్చేత్యణోపవాదః - ప్రౌష్ఠీయాః- కాశీయాః - భరతానాంప్రాచ్యత్వేపిపృథగుపాదానమన్యత్రప్రాచ్యగ్రహణేభరతానామగ్రహణస్యలిఙ్గమ్ ❀ వృద్ధిర్యస్యాచామాదిస్తద్వృద్ధమ్ ॥ ౧ ॥ ౧ ॥ ౭౩ ॥ యస్యసముదాయస్యాచాంమధ్యేఆదిఃవృద్ధిస్తద్వృద్ధసంజ్ఞంస్యాత్ ❀ త్యదాదీనిచ॥౧॥౧॥౭౪॥ వృద్ధసంజ్ఞానిస్యుః ❀ వృద్ధాచ్ఛః॥౪॥౨॥౧౧౪॥శాలీయః- మాలీయః- తదీయః ❀ ఏఙ్ప్రాచాందేశే॥ ౧॥ ౧॥ ౭౫॥ ఏఙ్యస్యాచామాదిస్తద్వృద్ధసంజ్ఞంస్యాద్దేశాభిధానే- ఏణీపచనీయః- గోనర్దీయః- భోజకటీయః-పక్షేఅణ్-ఐణీపచనః-గౌనర్దః-భౌజకటః-ఏఙ్ కిమ్ - ఆహిచ్ఛత్రః - కాన్యకుబ్జః * వానామధేయస్యవృద్ధసంజ్ఞావక్తవ్యా * దైవదత్తాః దేవదత్తీయః ❀ భవతష్ఠక్ఛసౌ॥౪॥౨॥౧౧౫॥వృద్ధాద్భవతఏతౌస్తః-భావత్కః- జశ్త్వమ్- భవదీయః-వృద్ధాదిత్యనువృత్తేః-శత్రన్తాదణేవ-భావతః ❀ కాశ్యాదిభ్యష్ఠఞ్ఞిఠౌ॥ ౪॥౨॥౧౧౬॥ఇకారఉచ్చారణార్థః - కాశికీ- కాశికా-వైదికీ-వైదికా * ఆపదాదిపూర్వపదాత్కాలాన్తాత్ * ఆపదాదిరాకృతిగణః-ఆపత్కాలికీ - ఆపత్కాలికా ❀ బాహీకగ్రామేభ్యశ్చ॥ ౪॥ ౨॥ ౧౧౭॥ బాహీకగ్రామవాచిభ్యోవృద్ధేభ్యష్ఠఞ్ఞిఠౌస్తః- ఛస్యాపవాదః - కాస్తీరన్నామబాహీకగ్రామఃకాస్తీరికీ - కాస్తీరికా ❀ విభాషోశీనరేషు॥ ౪॥ ౨ ॥ ౧౧౮ ॥ ఏషుయేగ్రామాస్తద్వాచిభ్యోవృద్ధేభ్యష్ఠఞ్ఞిఠౌవాస్తః-సౌదర్శనికీ- సౌదర్శనికా-సౌదర్శనీయా ❀ ఓర్దేశేఠఞ్॥౪॥౨॥౧౧౯॥ఉవర్ణాన్తాద్దేశవాచినష్ఠఞ్- నిషాదకర్షూః- నైషాదకర్షుకః - కేఽణఇతిహ్రస్వః- దేశేకిమ్ - పటోశ్ఛాత్రాః- పాటవాః - ఞిఠంవ్యావర్తయితుంఠఞ్గ్రహణమ్ - వృద్ధాచ్ఛంపరత్వాదయంబాధతే - దాక్షికర్షుకః ❀ వృద్ధాత్ప్రాచామ్ ॥ ౪॥ ౨॥౧౨౦॥ ప్రాగ్దేశవాచినోవృద్ధాదేవఠనియమార్థంసూత్రమ్-ఆఢకజమ్బుకః - శాకజమ్బుకః- నేహ-మల్లవాస్తు-మాల్లవాస్తవః ❀ ధ

న్వయోపధాద్వుఞ్ ॥ ౪ ॥ ౨ ॥ ౧౨౧॥ ధన్వవిశేషవాచినో యకారోపధాచ్చ దేశవాచినో వృద్ధాద్వుఞ్ స్యాత్ - ఐరావతన్ధన్వ - ఐరావతకః- సాఙ్కాశ్యకామ్పిల్యశబ్దౌ వుఞ్ఛణాదిసూత్రే ణ్యాన్తౌ- సాఙ్కాశ్యకః- కామ్పిల్యకః ❋ ప్రస్థపురవహాన్తాచ్చ ॥ ౪ ॥ ౨ ॥ ౧౨౨॥ ఏతదన్తాద్వృద్ధాద్దేశవాచినో వుఞ్ స్యాత్ - ఛస్యాపవాదః - మాలాప్రస్థకః- నాన్దీపురకః- పైలువహకః - పురాన్తగ్రహణమప్రాగర్థమ్ - ప్రాగ్దేశే తూత్తరేణ సిద్ధమ్ ❋ రోపధేతోః ప్రాచామ్ ॥ ౪ ॥ ౨ ॥ ౧౨౩॥ రోపధాదీకారాన్తాచ్చ ప్రాగ్దేశవాచినో వృద్ధాద్వుఞ్ స్యాత్-పాటలీపుత్రకః - ఈతః- కాకన్దకః ❋ జనపదతదవధ్యోశ్చ ॥ ౪ ॥ ౨ ॥ ౧౨౪॥ జనపదవాచినస్తదవధివాచినశ్చ వృద్ధాద్వుఞ్ స్యాత్ - ఆదర్శకః - త్రైగర్తకః ❋ అవృద్ధాదపి బహువచనవిషయాత్ ॥ ౪ ॥ ౨ ॥ ౧౨౫ ॥ అవృద్ధాత్ వృద్ధాచ్చ జనపద తదవధి వాచినో బహువచనవిషయాత్ ప్రాతిపదికాద్వుఞ్ స్యాత్ - అవృద్ధాదణో వృద్ధాచ్ఛస్యాపవాదః- అవృద్ధాజ్జనపదాత్ - ఆఙ్గకః - అవృద్ధాజ్జనపదావధేః - ఆజమీఢకః- వృద్ధాజ్జనపదాత్ - దార్వకః- వృద్ధాజ్జనపదావధేః - కాలఞ్జరకః- విషయగ్రహణం కిమ్- ఏకశేషేణ బహుత్వే మా భూత్ - వర్తనీ చ ౩ వర్తన్యః - తాసు భవో వార్తనః ❋ కచ్ఛాగ్నివక్త్రగర్తోత్తరపదాత్ ॥ ౪ ॥ ౨ ॥ ౧౨౬ ॥ దేశవాచినో వృద్ధాదవృద్ధాచ్చ వుఞ్ స్యాత్ - దారుకచ్ఛకః- కాణ్డాగ్నకః- సైన్ధువక్త్రకః- బాహువర్తకః ❋ ధూమాదిభ్యశ్చ ॥ ౪ ॥ ౨ ॥ ౧౨౭ ॥ దేశవాచిభ్యో వుఞ్ - ధౌమకః- తైర్థకః ❋ నగరాత్కుత్సనప్రావీణ్యయోః ॥ ౪ ॥ ౨ ॥ ౧౨౮ ॥ నగరశబ్దాద్వుఞ్ స్యాత్కుత్సనే ప్రావీణ్యే చ గమ్యే - నాగరకః - చోరః- శిల్పీ వా- కుత్సనేతి కిమ్- నాగరాః- బ్రాహ్మణాః ❋ అరణ్యాన్మనుష్యే ॥ ౪ ॥ ౨ ॥ ౧౨౯ ॥ వుఞ్- అరణ్యాణ్ణ ఇత్యస్యాపవాదః ❋ పథ్యధ్యాయన్యాయవిహారమనుష్యహస్తిష్వితి వాచ్యమ్ ❋ ఆరణ్యకః- పన్థాః - అధ్యాయో న్యాయో విహారో మనుష్యో హస్తీ వా ❋ వా గోమయేషు ❋ ఆరణ్యకాః- ఆరణ్యాః గోమయాః ❋ విభాషా కురుయుగన్ధరాభ్యామ్ ॥ ౪ ॥ ౨ ॥ ౧౩౦ ॥ వుఞ్ ॥ కౌరవకః- కౌరవః- యౌగన్ధరకః- యౌగన్ధరః ❋ మద్రవృజ్యోః కన్ ॥ ౪ ॥ ౨ ॥ ౧౩౧ ॥ జనపదవుఞోఽపవాదః- మద్రేషు జాతో మద్రకః- వృజికః ❋ కోపధాదణ్ ॥ ౪ ॥ ౨ ॥ ౧౩౨ ॥ మాహిషికః ❋ కచ్ఛాదిభ్యశ్చ ॥ ౪ ॥ ౨ ॥ ౧౩౩ ॥ దేశవాచిభ్యోఽణ్- వుఞాదేరపవాదః - కాచ్ఛః- సైన్ధవః ❋ మనుష్యతత్స్థయోర్వుఞ్ ॥ ౪ ॥ ౨ ॥ ౧౩౪ ॥ కచ్ఛాదిభ్య అణోఽపవాదః - కచ్ఛే జాతాదిః- కాచ్ఛకో మనుష్యః- కాచ్ఛకం హసితమ్- మనుష్యే ఇతి కిమ్- కాచ్ఛో గౌః ❋ అపదాతౌ సాల్వాత్ ॥ ౪ ॥ ౨ ॥ ౧౩౫ ॥ సాల్వశబ్దస్య కచ్ఛాదిత్వాద్వుఞి సిద్ధే నియమార్థమిదమ్- అపదాతావేవేతి- సాల్వకో బ్రాహ్మణః - అపదాతౌ కిమ్- సాల్వః పదాతిర్వ్రజతి ❋ గోయవాగ్వోశ్చ ॥ ౪ ॥ ౨ ॥ ౧౩౬ ॥ సాల్వాద్వుఞ్ - కచ్ఛాద్యణోఽపవాదః - సాల్వకో గౌః - సాల్వికా యవాగూః - సాల్వమన్యత్ ❋ గర్తోత్తరపదాచ్ఛః ॥ ౪ ॥ ౨ ॥ ౧౩౭ ॥ దేశే - అణోఽపవాదః- వృకగర్తీయమ్ - ఉత్తరపదగ్రహణం బహుచ్పూర్వనిరాసార్థమ్ ❋ గహాదిభ్యశ్చ ॥ ౪ ॥ ౨ ॥ ౧౩౮ ॥ ఛః స్యాత్ - గహీయః ❋ ముఖపార్శ్వతసోర్లోపశ్చ ❋ ముఖతీయమ్- పార్శ్వతీయమ్ - అవ్యయానాం భమాత్రే టిలోపస్యానిత్యతాం జ్ఞాపయితుమిదమ్ ❋ కుక్ జనస్య పరస్య చ ❋ జనకీయమ్- పరకీయమ్ ❋ దేవస్య చ ❋ దేవకీయమ్- స్వకీయమ్ ❋ వేణుకాదిభ్యశ్ఛణ్ వాచ్యః ❋ వైణుకీయమ్ - వైత్రకీయమ్- ఔత్తరపదకీయమ్ ❋ ప్రాచా

కటాదేః॥౪॥౨॥౧౩౯॥ప్రాగ్దేశవాచినఃకటాదేశ్ఛస్స్యాత్ - అణోఽపవాదః - కట
నగరీయమ్- కటఘోషీయమ్-కటపల్వలీయమ్ ❀ రాజ్ఞఃకచ॥ ౪॥ ౨॥౧౪౦॥ వృద్ధాత్
ఛేసిద్ధేతస్మిన్సన్నియోగేనకాదేశమాత్రంవిధీయతే - రాజకీయమ్ ❀ వృద్ధాదకేకాన్తఖో
పధాత్ ॥ ౪॥ ౨॥ ౧౪౧ ॥ అకఇకఏతదన్తాత్ఖోపధాచ్చవృద్ధాద్దేశవాచినః ఛస్స్యా
త్ - బ్రాహ్మణకోనామజనపదఃయత్రబ్రాహ్మణాఆయుధజీవినస్తత్రజాతో బ్రాహ్మణకీ
యః - శాల్మలికీయః - ఆయోముఖీయమ్ ❀ కన్థాపలదనగరగ్రామహ్రదోత్తరపదా
త్ ॥ ౪ ॥ ౨ ॥ ౧౪౨ ॥ కన్థాదిపఞ్చకోత్తరపదాద్దేశవాచినోవృద్ధాచ్ఛస్స్యాత్- ఠఞ్
ఞిఠాదేరపవాదః - దాక్షికన్థీయమ్ - దాక్షిపలదీయమ్-దాక్షినగరీయమ్-దాక్షిగ్రామీ
యమ్-దాక్షిహ్రదీయమ్ ❀ పర్వతాచ్చ॥ ౪॥ ౨॥ ౧౪౩॥ పర్వతీయః ❀ విభాషాఽమను
ష్యే ॥ ౪ ॥ ౨ ॥ ౧౪౪ ॥మనుష్యభిన్నేఽర్థేపర్వతాచ్ఛోవాస్యాత్పక్షేఽణ్- పర్వతీయాని-
పార్వతానివాఫలాని - అమనుష్యేకిమ - పర్వతీయోమనుష్యః ❀ కృకణపర్ణాద్భరద్వా
జే॥౪॥౨॥౧౪౫॥భారద్వాజదేశవాచిభ్యామాభ్యాఞ్ఛః - కృకణీయమ్ - పర్ణీయమ్- భర
ద్వాజేకిమ్- కార్కణమ్- పార్ణమ్ ❀ యుష్మదస్మదోరన్యతరస్యాంఖఞ్చ॥౪॥౩॥౧॥చా
చ్ఛః- పక్షేఽణ్ - యువయోర్యుష్మాకంవాఅయంయుష్మదీయః- అస్మదీయః ❀ తస్మిన్న
ణిచయుష్మాకాస్మాకౌ॥౪॥౩॥౨॥యుష్మదస్మదోరేతావాదేశౌ స్తఃఖఞిఅణిచ- యౌష్మా
కీణః-ఆస్మాకీనః-యౌష్మాకః- ఆస్మాకః ❀ తవకమమకావేకవచనే॥౪॥౩॥౩॥ఏకార్థవాచి
నోర్యుష్మదస్మదోస్తవకమమకౌ స్తః-ఖఞ్యణిచ- తావకీనః-తావకః -మామకీనః-మామకః-
ఛేతు ❀ ప్రత్యయోత్తరపదయోశ్చ॥ ౭॥ ౨॥ ౯౮॥ మపర్యన్తయోరేకార్థయోస్త్వ
మౌ స్తఃప్రత్యయేఉత్తరపదేచ- త్వదీయః- మదీయః ❀ అర్ధాద్యత్॥౪॥౩॥౪॥అర్ధ్యః ❀
పరావరాధమోత్తమపూర్వాచ్చ॥ ౪॥ ౩॥ ౫॥ పరార్ధ్యమ్-అవరార్ధ్యమ్-అధమార్ధ్యమ్-
ఉత్తమార్ధ్యమ్ ❀ దిక్పూర్వపదాట్ఠఞ్చ॥౪॥౩॥౬॥చాద్యత్ - పౌర్వార్ధికమ్ - పూర్వా
ర్ధ్యమ్ ❀ గ్రామజనపదైకదేశాదఞ్ఠఞౌ ॥ ౪ ॥ ౩ ॥ ౭ ॥ గ్రామైకదేశవాచినోజన
పదైకదేశవాచినశ్చదిక్పూర్వపదాదర్ధాన్తాదఞ్ఠఞౌ స్తః - ఇమేఽస్మాకంగ్రామస్యజనపద
స్యవాపౌర్వార్ధాః - పౌర్వార్ధికాః - గ్రామస్యపూర్వస్మిన్నర్ధేభవాఇతితద్ధితార్థేసమా
సః - ఠఞ్గ్రహణంస్పష్టార్థమ్ - అఞ్చేత్యుక్తైర్యతోఽప్యనుకర్షస్సమ్భావ్యేత ❀ మధ్యా
న్మః ॥ ౪ ॥ ౩ ॥ ౮ ॥ మధ్యమః ❀ అసామ్ప్రతికే॥౪॥ ౩॥౯॥ మధ్యశబ్దాదకారప్ర
త్యయస్స్యాత్సామ్ప్రతికేఽర్థే - ఉత్కర్షాపకర్షహీనోమధ్యోవైయాకరణః - మధ్యన్దా
రు- నాతిహ్రస్వన్నాతిదీర్ఘమిత్యర్థః ❀ ద్వీపాదనుసముద్రంయఞ్ ॥ ౪ ॥ ౩ ॥ ౧౦॥ స
ముద్రస్యసమీపేయోద్వీపస్తద్విషయాత్ ద్వీపశబ్దాద్యఞ్స్యాత్-ద్వైప్యమ్ - ద్వైప్యా
❀ కాలాట్ఠఞ్॥ ౪॥౩॥౧౧॥ కాలవాచిభ్యష్ఠఞ్స్యాత్ - మాసికమ్ - సాంవత్సరికమ్-
సాయమ్ప్రాతికఃపౌనఃపునికః-కథన్తర్హిశార్వరస్యతమసోనిషిద్ధయేఇతికాళిదాసః- అసు
చితోపసరాగేతిభారవిః-సమానకాలీనం - ప్రాక్కాలీనమిత్యాదిచ - అపభ్రంశాఏ
వైతఇతిప్రామాణికాః॥ తత్రజాతఇతియావత్కాలాధికారః ❀ శ్రాద్ధేశరదః ॥ ౪ ॥
౩॥౧౨॥ ఠఞ్స్యాత్ - ఋత్వణోఽపవాదః - శారదికంశ్రాద్ధమ్ ❀ విభాషారోగాతప
యోః॥౪॥౩॥౧౩॥శారదికః-శారదోవారోగః- ఆతపోవా - ఏతయోఃకిమ్ - శారదన్దధి

❋ నిశాప్రదోషాభ్యాం చ॥ ౪॥౩॥ ౧౪॥ వా ఠఞ్ స్యాత్ - నైశికమ్ - నైశమ్ - ప్రాదోషి-
కమ్- ప్రాదోషమ్ ❋ శ్వసస్తుట్ చ॥ ౪॥౩॥ ౧౫॥ శ్వస్ శబ్దాద్వా ఠఞ్ స్యాత్తస్య తుడాగమ
శ్చ ❋ ద్వారాదీనాం చ॥ ౭॥౩॥౪॥ ద్వార- స్వర- వ్యల్కశ- స్వస్తి- స్వర- స్ఫ్యకృత్- స్వా
దు- మృదు- శ్వస్- స్వ- ఏషాం న వృద్ధిరైజాగమశ్చ - సౌవస్తికమ్ ❋ సన్ధివేలాద్యృతునక్ష
త్రేభ్యోఽణ్॥ ౪ ॥ ౩ ॥ ౧౬ ॥ సన్ధివేలాదిభ్య ఋతుభ్యో నక్షత్రేభ్యశ్చ కాలవృత్తిభ్యో
ఽణ్ స్యాత్ - సన్ధివేలాయాం భవః సాన్ధివేలమ్ - గ్రైష్మమ్- తైషమ్- సన్ధివేలా- సన్ధ్యా- అ
మావాస్యా- త్రయోదశీ- చతుర్దశీ- పౌర్ణమాసీ- ప్రతిపత్ ❋ సంవత్సరాత్ఫలపర్వణోః ❋
సాంవత్సరం ఫలం పర్వ వా- సాంవత్సరికమన్యత్ ❋ ప్రావృష ఏణ్యః ॥ ౪ ॥ ౩ ॥ ౧౭॥
ప్రావృషేణ్యః ❋ వర్షాభ్యష్ఠక్॥ ౪॥ ౩॥ ౧౮॥ వర్షాసు సాధు వార్షికం వాసః- కాలాత్సా
ధుపుష్ప్యత్పచ్యమానేష్వితి సాధ్వర్థే ❋ సర్వత్రాణ్ చ తలోపశ్చ॥ ౪॥ ౩॥ ౨౨॥ హేమ
న్తాదణ్ స్యాత్తలోపశ్చ వేదలోకయోః - చకారాత్పక్షే ఋత్వణ్ - హైమనమ్- హైమ
న్తమ్ ❋ సాయంచిరంప్రాహ్ణేప్రగేఽవ్యయేభ్యష్ట్యుట్యులౌ తుట్ చ॥ ౪ ॥ ౩॥ ౨౩॥ సా
యమిత్యాదిభ్యశ్చతుర్భ్యోఽవ్యయేభ్యశ్చ కాలవాచిభ్యష్ట్యుట్యులౌ స్తస్తయోస్తుట్ చ- తుటః
ప్రాగనాదేశః - అనద్యతనత్వాద్యవినిర్దేశాత్ - సాయన్తనమ్ - చిరన్తనమ్ - ప్రా
హ్ణప్రగయోరేదన్తత్వం నిపాత్యతే - ప్రాహ్ణేతనమ్ - ప్రగేతనమ్ - దోషాతనమ్ - ది
వాతనమ్ ❋ చిరపరుత్పరారిభ్యస్త్నో వక్తవ్యః ❋ చిరత్నమ్- పరుత్నమ్- పరారిత్నమ్ ❋
అగ్రాదిపశ్చాడ్డిమచ్ ❋ అగ్రిమమ్- ఆదిమమ్- పశ్చిమమ్ ❋ అన్తాచ్చ ❋ అన్తిమమ్ ❋ వి
భాషా పూర్వాహ్ణాపరాహ్ణాభ్యామ్ ॥ ౪ ॥ ౩॥ ౨౪॥ ఆభ్యాం ట్యుట్యులౌ వా స్తస్తయోస్తుట్
చ- పక్షే ఠఞ్ - పూర్వాహ్ణేతనమ్ - అపరాహ్ణేతనమ్- ఘకాలతనేషు ఇత్యలుక్- పూర్వా
హ్ణః సోఢోఽస్యేతి విగ్రహే తు పూర్వాహ్ణతనమ్ - అపరాహ్ణతనమ్ - పౌర్వాహ్ణికమ్ - ఆప
రాహ్ణికమ్ ❋ తత్ర జాతః॥ ౪॥ ౩॥ ౨౫ ॥ సప్తమీసమర్థాజ్జాత ఇత్యర్థేఽణాదయో ఘాద
యశ్చ స్యుః- స్రుఘ్నే జాతః - స్రౌఘ్నః - ఔత్సః- రాష్ట్రియః- అవారపారీణ ఇత్యాది
❋ ప్రావృషష్ఠప్॥ ౪॥ ౩ ॥ ౨౬ ॥ ఏణ్యస్యాపవాదః- ప్రావృషి జాతః ప్రావృషికః ❋
సంజ్ఞాయాం శరదో వుఞ్॥ ౪॥ ౩॥ ౨౭॥ ఋత్వణోఽపవాదః - శారదకాః - దర్భవిశేషా
ముద్గవిశేషాశ్చ ❋ ఉత్తరపదస్య॥ ౭॥౩॥౧౦॥ అధికారోఽయమ్- హనస్త ఇత్యస్మాత్ప్రా
క్ ❋ అవయవాదృతోః॥ ౭॥ ౩॥ ౧౧ ॥ అవయవవాచినః పూర్వపదాదృతువాచినోఽచా
మాదేరచో వృద్ధిః స్యాత్ ఞితి ణితి కితి చ తద్ధితే పరే - పూర్వవార్షికః- అపరహైమనః- అవ
యవాత్కిమ్ - పూర్వాసు వర్షాసు భవః పౌర్వవర్షికః - ఋతోర్వృద్ధిమద్విధావవయ
వానామితి తదన్తవిధిః పూర్వత్ర ఇహ తు నావయవత్వాభావాత్ ❋ సుసర్వార్ధాజ్జనపదస్య॥
౭॥౩॥౧౨॥ ఉత్తరపదస్య వృద్ధిః - సుపాఞ్చాలకః సర్వపాఞ్చాలకః - అర్ధపాఞ్చాల
కః- జనపదతదవధ్యోరితి వుఞ్- సుసర్వార్ధదిక్ శబ్దేభ్యో జనపదస్యేతి తదన్తవిధిః ❋ దిశో
ఽమద్రాణామ్॥ ౭॥ ౩॥ ౧౩॥ దిగ్వాచకాజ్జనపదవాచినో వృద్ధిః - పూర్వపాఞ్చాలకః- ది
శః కిమ్ - పూర్వపఞ్చాలానామయం పౌర్వపఞ్చాలః - అమద్రాణాం కిమ్ - పౌర్వమ
ద్రః- యోగవిభాగ ఉత్తరార్థః ❋ ప్రాచాం గ్రామనగరాణామ్॥ ౭॥ ౩॥ ౧౪॥ దిశః ప
రేషాం గ్రామవాచినాం నగరవాచినాం చాఙ్గానామవయవస్య చ వృద్ధిః - పూర్వేషుకామశ

మ్యాష్భవః - పూర్వేష్వకామశమః - నగరే - పూర్వపాటలిపుత్రకః ❋ పూర్వా
హ్ణాపరాహ్ణార్ద్రామూలప్రదోషావస్కరాద్వున్ ॥ ౪ ॥ ౩ ॥ ౨౮॥ పూర్వాహ్ణకః- అప
రాహ్ణకః-ఆర్ద్రకః-మూలకః-ప్రదోషకః- అవస్కరకః ❋ పథఃపన్థచ॥౪॥౩॥౨౯॥పథి
జాతఃపన్థకః ❋ అమావాస్యాయావా॥౪॥౩॥౩౦॥అమావాస్యకః - ఆమావాస్యః ❋అ
చ॥౪॥౩॥౩౧॥అమావాస్యః ❋ సిన్ధ్వపకరాభ్యాంకన్॥౪॥౩॥౩౨॥సిన్ధుకః-కచ్ఛాద్యణి
మనుష్యవుఞిచప్రాప్తే - అపకరకః - ఔత్సర్గికేణిప్రాప్తే ❋ అణఞౌచ॥౪॥౩॥౩౩॥క్ర
మాత్- సైన్ధవః- ఆపకరః ❋ శ్రవిష్ఠాఫల్గున్యనూరాధాస్వాతితిష్యపునర్వసుహస్తవి
శాఖాషాఢాబహులాల్లుక్ ॥ ౪॥ ౩॥ ౩౪॥ ఏభ్యోనక్షత్రవాచిభ్యఃపరస్యజాతార్థప్రత్య
యస్యలుక్స్యాత్ ❋ లుక్తద్ధితలుకి ॥ ౧ ॥ ౨॥ ౪౯॥ తద్ధితలుకిసత్యుపసర్జనస్త్రీప్రత్య
యస్యలుక్స్యాత్ - శ్రవిష్ఠాసుజాతఃశ్రవిష్ఠః - ఫల్గునఇత్యాది * చిత్రారేవతీరోహిణీ
భ్యఃస్త్రియాముపసంఖ్యానమ్* చిత్రాయాఞ్జాతాచిత్రా-రేవతీ - రోహిణీ- ఆభ్యాం
లుక్తద్ధితలుకీతిలుకికృతే - పిప్పల్యాదేరాకృతిగణత్వాత్పునర్ఙీష్ * ఫల్గున్యషాఢాభ్యా
టానౌవక్తవ్యౌ * స్త్రియామిత్యేవ - ఫల్గునీ - అషాఢా * శ్రవిష్ఠాషాఢాభ్యాఞ్ఛ
ణ్వక్తవ్యః * అస్త్రియామపి- శ్రావిష్ఠీయః - ఆషాఢీయః ❋ జేప్రోష్ఠపదానామ్॥౭॥
౩ ॥ ౧౮ ॥ ప్రోష్ఠపదానాముత్తరపదస్యాచామాదేరచోవృద్ధిస్స్యాత్ జాతార్థేఞితిణి
తికితిచ- ప్రోష్ఠపదాసుజాతః- ప్రోష్ఠపాదోమాణవకః జేఇతికిమ్ - ప్రోష్ఠపదాసుభవః
ప్రోష్ఠపదః- బహువచననిర్దేశాత్పర్యాయోపిగృహ్యతే- భద్రపాదః ❋ స్థానాన్తగో
శాలఖరశాలాచ్చ॥ ౪॥ ౩॥ ౩౫॥ ఏభ్యోజాతార్థప్రత్యయస్యలుక్స్యాత్ - గోస్థానః-గో
శాలః- ఖరశాలః - విభాషాసేనేతినపుంసకత్వేహ్రస్వత్వమ్ ❋ వత్సశాలాభిజిదశ్వయు
క్శతభిషజోవా॥ ౪॥ ౩॥ ౩౬॥ ఏభ్యోజాతార్థస్యలుగ్వాస్యాత్- వత్సశాలేజాతః- వత్సశా
లః-వాత్సశాలః-ఇత్యాది * జాతార్థేప్రతిప్రసూతోఽణ్వాడిద్వక్తవ్యః * శాతభిషజః-
శాతభిషః-శతభిషక్ ❋ నక్షత్రేభ్యోబహులమ్॥ ౪॥ ౩॥ ౩౭॥ జాతార్థప్రత్యయస్యబ
హులంలుక్స్యాత్ - రోహిణః - రౌహిణః ❋ కృతలబ్ధక్రీతకుశలాః॥౪॥౩॥౩౮॥తత్రే
త్యేవ- స్రుఘ్నేకృతోలబ్ధఃక్రీతఃకుశలోవాస్రౌఘ్నః ❋ ప్రాయభవః॥ ౪॥ ౩॥ ౩౯ ॥
తత్రేత్యేవ - స్రుఘ్నేప్రాయేణబాహుల్యేనభవతిస్రౌఘ్నః ❋ ఉపజానూపకర్ణోప
నివేష్ఠక్ ॥౪॥౩ ॥ ౪౦ ॥ ఔపజానుకః-ఔపకర్ణికః-ఔపనీవికః ❋ సమ్భూతే॥౪॥౩॥౪౧॥
స్రుఘ్నేసమ్భూతఃస్రౌఘ్నః ❋ కోశాడ్ఢఞ్॥ ౪॥ ౩॥ ౪౨॥ కౌశేయంవస్త్రమ్ ❋ కా
లాత్సాధుపుష్ప్యత్పచ్యమానేషు॥ ౪॥ ౩॥ ౪౩॥ హేమన్తేసాధుః- హైమన్తఃప్రాకారః
వసన్తేపుష్ప్యన్తివాసన్త్యఃకున్దలతాః - శరదిపచ్యన్తేశారదాఃశాలయః ❋ ఉప్తేచ॥౪॥
౩॥౪౪॥హేమన్తేఉప్యన్తేహైమన్తాయవాః ❋ అశ్వయుజ్యావుఞ్॥ ౪ ॥ ౩॥ ౪౫ ॥ ఠఞో
పవాదః- అశ్వయుజ్యాముప్తాఆశ్వయుజకామాషాః ❋ గ్రీష్మవసన్తాదన్యతరస్యామ్॥౪॥
౩॥౪౬॥పక్షేఋత్వణ్-గ్రైష్మకమ్-గ్రైష్మమ్ - వాసన్తకమ్ - వాసన్తమ్ ❋ దేయమృ
ణే॥౪॥౩॥౪౭॥కాలాదిత్యేవ - మాసేదేయమృణంమాసికమ్ ❋ కలాప్యశ్వత్థయవబుసా
ద్వున్॥ ౪॥౩॥ ౪౮॥ యస్మిన్ కాలేమయూరాఃకలాపినోభవన్తిసఉపచారాత్కలాపీ-త
త్రదేయమృణంకలాపకమ్ - అశ్వత్థస్యఫలమశ్వత్థః- తద్యుక్తఃకాలోశ్వత్థః - యస్మిన్కా

శ్చేఽశ్వత్థాగ్రఫలాని తత్ర దేయమశ్వత్థకమ్ - యస్మిన్యవబుసముత్పద్యతే తత్ర దేయం యవబు
సకమ్ ॥ గ్రీష్మావరసమాద్వుఞ్ ॥ ౪॥ ౩ ॥ ౪౯ ॥ గ్రీష్మే దేయమృణం గ్రైష్మకమ్ - ఆ
వరసమకమ్ ॥ సంవత్సరాగ్రహాయణీభ్యాం ఠఞ్చ ॥ ౪ ॥ ౩ ॥ ౫౦ ॥ చాద్వుఞ్ - సాంవత్సరి
కమ్ - సాంవత్సరకమ్ - ఆగ్రహాయణికమ్ - ఆగ్రహాయణకమ్ ॥ వ్యాహరతి మృగః ॥ ౪ ॥ ౩ ॥
౫౧ ॥ కాలవాచినః సప్తమ్యన్తాచ్ఛబ్దాయత ఇత్యర్థే అణాదయః స్యుః - యో వ్యాహరతి స
మృగశ్చేత్ - నిశాయాం వ్యాహరతి నైశో మృగః - నైశికః ॥ తదస్య సోఢమ్ ॥ ౪ ॥ ౩ ॥ ౫౨ ॥
కాలాదిత్యేవ - నిశాసహచరితమధ్యయనం నిశా తత్సోఢమస్య నైశికః - నైశః ॥ తత్ర
భవః ॥ ౪ ॥ ౩ ॥ ౫౩ ॥ స్రుఘ్నే భవః స్రౌఘ్నః - రాష్ట్రియః ॥ దిగాదిభ్యో యత్ ॥ ౪ ॥ ౩ ॥
౫౪ ॥ దిశ్యమ్ - వర్గ్యమ్ ॥ శరీరావయవాచ్చ ॥ ౪ ॥ ౩ ॥ ౫౫ ॥ దన్త్యమ్ - కణ్ఠ్యమ్ ॥ ప్రా
చాం నగరాన్తే ॥ ౭ ॥ ౩ ॥ ౨౪ ॥ ప్రాచాం దేశే నగరాన్తేఙ్గే పూర్వపదస్యోత్తరపదస్య చా
మాదేరచో వృద్ధిః ఞితి ణితి కితి చ - సుహ్మనగరే భవః సౌహ్మనాగరః - పౌర్వనాగరః - ప్రా
చాం కిమ్ - మద్రనగరముదక్షు - తత్ర భవః - మాద్రనగరః ॥ జఙ్గలధేనువలజాన్తస్య విభా
షితముత్తరమ్ ॥ ౭ ॥ ౩ ॥ ౨౫ ॥ జఙ్గలాద్యన్తస్యాఙ్గస్య పూర్వపదస్యాచామాదేరచో వృద్ధి
రుత్తరపదస్య వా ఞితి ణితి కితి చ - కురుజఙ్గలే భవం కౌరుజఙ్గలమ్ - కౌరుజాఙ్గలమ్ - వైశ్వధేన
వమ్ - వైశ్వధైనవమ్ - సౌవర్ణవలజమ్ - సౌవర్ణవాలజమ్ ॥ దృతికుక్షికలశివస్త్యస్త్య
హేర్ఢఞ్ ॥ ౪ ॥ ౩ ॥ ౫౬ ॥ దార్తేయమ్ - కౌక్షేయమ్ - కలశిర్ఘటః తత్ర భవం కాలశేయమ్ ॥
గ్రీవాభ్యోఽణ్ చ ॥ ౪ ॥ ౩ ॥ ౫౭ ॥ చాడ్ఢఞ్ - గ్రైవేయమ్ - గ్రైవమ్ ॥ గమ్భీరాఞ్ఞ్యః ॥
౪ ॥ ౩ ॥ ౫౮ ॥ గమ్భీరే భవం గామ్భీర్యమ్ ॥ అవ్యయీభావాచ్చ ॥ ౪ ॥ ౩ ॥ ౫౯ ॥ పరిముఖం భ
వం పారిముఖ్యమ్ - పరిముఖాదిభ్య ఏవేష్యతే - నేహ - ఔపకూలః ॥ అన్తఃపూర్వపదా
ట్ఠఞ్ ॥ ౪ ॥ ౩ ॥ ౬౦ ॥ అవ్యయీభావాదిత్యేవ - వేశ్మని అన్తః - అన్తర్వేశ్మమ్ - తత్ర భవమాన్త
ర్వేశ్మికమ్ - ఆన్తర్గణికమ్ ॥ అధ్యాత్మాదేష్ఠఞిష్యతే ॥ అధ్యాత్మే భవమాధ్యాత్మికమ్ ॥
అనుశతికాదీనాం చ ॥ ౭ ॥ ౩ ॥ ౨౦ ॥ ఏషాముభయపదవృద్ధిః స్యాత్ ఞితి ణితి కితి చ - ఆధి
దైవికమ్ - ఆధిభౌతికమ్ - ఐహలౌకికమ్ - పారలౌకికమ్ - అధ్యాత్మాదిరాకృతిగణః ॥ దేవి
కాశింశపాదిత్యవాడ్దీర్ఘసత్రశ్రేయసామాత్ ॥ ౭ ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ఏషాం పఞ్చానాం వృద్ధి
ప్రాప్తావాదేరచ ఆత్ ఞితి ణితి కితి చ - దావికమ్ - దేవికాకూలే భవా దావికాకూలాః -
శాలయః - శింశపాయా వికారః - శాంశపశ్చమసః - పలాశాదిభ్యో వేత్యణ్ - దిత్యౌహ ఇ
దం దాత్యౌహమ్ - దీర్ఘసత్రే భవం దార్ఘసత్రమ్ - శ్రేయసి భవం శ్రాయసమ్ ॥ గ్రా
మాత్పర్యనుపూర్వాత్ ॥ ౪ ॥ ౩ ॥ ౬౧ ॥ ఠఞ్ స్యాత్ - అవ్యయీభావాదిత్యేవ - పా
రిగ్రామికః - ఆనుగ్రామికః ॥ జిహ్వామూలాఙ్గులేశ్ఛః ॥ ౪ ॥ ౩ ॥ ౬౨ ॥ జిహ్వామూలీయమ్ -
అఙ్గులీయమ్ ॥ వర్గాన్తాచ్చ ॥ ౪ ॥ ౩ ॥ ౬౩ ॥ కవర్గీయమ్ ॥ అశబ్దే యత్ఖావన్యతరస్యామ్ ॥
౪ ॥ ౩ ॥ ౬౪ ॥ పక్షే పూర్వేణ చ్ఛః - మద్వర్గ్యః - మద్వర్గీణః - మద్వర్గీయః - అశబ్దే కిమ్ - కవ
ర్గీయో వర్ణః ॥ కర్ణలలాటాత్కనలఙ్కారే ॥ ౪ ॥ ౩ ॥ ౬౫ ॥ కర్ణికా - లలాటికా ॥ తస్య వ్యా
ఖ్యాన ఇతి చ వ్యాఖ్యాతవ్యనామ్నః ॥ ౪ ॥ ౩ ॥ ౬౬ ॥ సుపాం వ్యాఖ్యానః - సౌపో గ్రన్థః - తైఙః -
కార్తః - సుప్సు భవమ్ - సౌపమ్ ॥ బహ్వచోఽన్తోదాత్తాట్ఠఞ్ ॥ ౪ ॥ ౩ ॥ ౬౭ ॥ షత్వణత్వ
యోర్విధాయకం శాస్త్రం షత్వణత్వమ్ - తస్య వ్యాఖ్యానస్తత్ర భవో వా షాత్వణత్వికః -

❋ క్రతుయజ్ఞేభ్యశ్చ ॥ ౪ ॥ ౩ ॥ ౬౮ ॥ సోమసాధ్యేషుయాగేష్వేవప్రసిద్ధా- తత్రా
న్యతరోపాదానేనసిద్ధేఉభయోరుపాదానసామర్థ్యాదసోమకాఅపీహగృహ్యన్తే - అగ్ని
ష్టోమస్యవ్యాఖ్యానస్తత్రభవఆగ్నిష్టోమికః - వాజపేయికః - పాకయజ్ఞికః - నావయ
జ్ఞికః - బహువచనంస్వరూపవిధినిరాసార్థమ్ - అనన్తోదాత్తార్థఆరమ్భః ❋ అధ్యాయే
ష్వేవర్షేః ॥ ౪ ॥ ౩ ॥ ౬౯ ॥ ఋషిశబ్దేభ్యోలక్షణయాఽఽవ్యాఖ్యేయగ్రన్థవృత్తిభ్యోభవే
వ్యాఖ్యానేచాధ్యాయేఽణ్స్యాత్ - వసిష్ఠేనదృష్టోమన్త్రోవాసిష్ఠస్తస్యవ్యాఖ్యానస్తత్రభ
వోవావాసిష్ఠికోఽధ్యాయః - అధ్యాయేషుకిమ్ - వాసిష్ఠీఋక్ ❋ పౌరోడాశపు
రోడాశాత్ష్ఠన్ ॥౪॥౩॥౭౦॥పురోడాశసహచరితోమన్త్రః పురోడాశః- సఏవపౌరో
డాశః-తత్రష్ఠన్పౌరోడాశికః-పురోడాశికః ❋ ఛన్దసోయదణౌ ॥౪॥౩॥౭౧॥ ఛన్దస్యః
ఛాన్దసః ❋ ద్వ్యజృద్బ్రాహ్మణర్క్ ప్రథమాధ్వరపురశ్చరణనామాఖ్యాతాట్ఠక్ ॥౪॥౩॥
౭౨॥ద్వ్యచః - ఐష్టికః - పాశుకః - ఋత్ - చాతుర్హోతృకః- బ్రాహ్మణికః-ఆర్చి
కః- ఇత్యాది ❋ అణృగయనాదిభ్యః॥౪॥౩॥౭౩॥ఠఞాదేరపవాదః-ఆర్గయనః - ఔపనిష
దః- వైయాకరణః ❋ తతఆగతః॥౪॥౩॥౭౪॥స్రుఘ్నాదాగతః-స్రౌఘ్నః ❋ ఠగాయ
స్థానేభ్యః॥౪॥౩॥౭౫॥శుల్కశాలాయాఆగతశ్శౌల్కశాలికః ❋ శుణ్డికాదిభ్యోఽణ్ ॥ ౪ ॥
౩॥౭౬॥ఆయస్థానేఠక్ఛాదీనాఞ్చాపవాదః- శుణ్డికాదాగతః - శౌణ్డికః-కార్కణః-తైర్థ
కః ❋ విద్యాయోనిసమ్బన్ధేభ్యోవుఞ్ ॥ ౪ ॥ ౩ ॥ ౭౭ ॥ ఔపాధ్యాయకః - పైతామహకః
❋ ఋతష్ఠఞ్ ॥౪॥౩॥౭౮॥వుఞోఽపవాదః - హౌతృకమ్ - భ్రాతృకమ్ ❋ పితుర్యచ్చ ॥
౪॥౩॥౭౯॥చాట్ఠఞ్ - రీఙృతః - యస్యేతిలోపః- పిత్ర్యమ్- పైతృకమ్ ❋ గోత్రాదఙ్క
వత్ ॥౪॥౩॥౮౦॥బిదేభ్యఆగతంబైదమ్- గార్గ్యమ్- దాక్షమ్-ఔపగవకమ్ ❋ నఞఃశుచీ
శ్వరక్షేత్రజ్ఞకుశలనిపుణానామ్ ॥ ౭ ॥ ౩ ॥ ౩౦ ॥ నఞఃపరేషాంశుచ్యాదిపఞ్చానామాదే
రచోవృద్ధిః- పూర్వపదస్యతువాఽఽది-దాదౌపరే- ఆశౌచమ్-అశౌచమ్-ఆనైశ్వర్యమ్ - అ
నైశ్వర్యమ్- ఆక్షైత్రజ్ఞమ్- అక్షైత్రజ్ఞమ్-ఆకౌశలమ్ - అకౌశలమ్- ఆనైపుణమ్- అనై
పుణమ్ ❋ హేతుమనుష్యేభ్యోఽన్యతరస్యాంరూప్యః ॥ ౪॥౩॥ ౮౧॥ సమాదాగతంసమ
రూప్యమ్- విషమరూప్యమ్ - పక్షేగహాదిత్వాచ్ఛః-సమీయమ్ - విషమీయమ్- దేవదత్త
రూప్యమ్- దైవదత్తమ్ ❋ మయట్చ ॥౪॥౩॥౮౨॥సమమయమ్- విషమమయమ్ - దేవద
త్తమయమ్ ❋ ప్రభవతి॥౪॥౩॥౮౩॥ తతఇత్యేవ- హిమవతఃప్రభవతి - హైమవతీగఙ్గా
❋ విదూరాఞ్ఞ్యః॥ ౪॥౩॥౮౪॥ విదూరాత్ప్రభవతి- వైదూర్యోమణిః ❋ తద్గచ్ఛతిప
థిదూతయోః॥ ౪॥ ౩॥ ౮౫॥ స్రుఘ్నంగచ్ఛతిస్రౌఘ్నః-పన్థాదూతోవా ❋ అభినిష్క్రా
మతిద్వారమ్॥ ౪॥ ౩॥ ౮౬॥ తదిత్యేవ - స్రుఘ్నమభినిష్క్రామతిస్రౌఘ్నంకాన్యకుబ్జ
ద్వారమ్ ❋ అధికృత్యకృతేగ్రన్థే॥ ౪॥ ౩॥ ౮౭॥తదిత్యేవ-శారీరకమధికృత్యకృతోగ్రన్థః-
శారీరకీయః శారీరకంభాష్యమితిత్వభేదోపచారాత్ ❋ శిశుక్రన్దయమసభద్వన్ద్వే
న్ద్రజననాదిభ్యశ్ఛః॥ ౪॥ ౩॥ ౮౮ ॥ శిశూనాంక్రన్దనంశిశుక్రన్దః - తమధికృత్యకృతోగ్రన్థ
శ్శిశుక్రన్దీయః - యమస్యసభాయమసభమ్ - క్లీబత్వన్నిపాతనాత్- యమసభీయః-కిరా
తార్జునీయమ్-ఇన్ద్రజననాదిరాకృతిగణః- ఇన్ద్రజననీయమ్ - విరుద్ధభోజనీయమ్ ❋ సో
ఽస్యనివాసః॥ ౪॥ ౩॥ ౮౯ ॥ స్రుఘ్నోనివాసోఽస్యస్రౌఘ్నః ❋ అభిజనశ్చ॥౪॥౩॥౯౦॥

స్రుఘ్నోభిజనోస్యస్రౌఘ్నః - యత్రస్వయంవసతిసనివాసః - యత్రపూర్వైరుషితం
సోభిజనఇతివిశేషః ✱ ఆయుధజీవిభ్యశ్ఛః పర్వతే॥ ౪॥ ౩॥ ౯౧॥ పర్వతవాచకాత్ప్రథ
మాన్తాదభిజనశబ్దాదస్యేత్యర్థే ఛస్స్యాత్ - హృద్గోలః పర్వతోభిజనో యేషామాయుధజీ
వినాంతే - హృద్గోలీయాః - ఆయుధేతికిమ్ - ఋక్షోదః పర్వతోభిజనో యేషాన్తేఆర్క్షో
దాద్విజాః ✱ శణ్డికాదిభ్యో ఞ్యః॥౪॥౩॥౯౨॥ శణ్డికోభిజనోస్య శాణ్డిక్యః ✱ సిన్ధుతక్షశి
లాదిభ్యోణఞౌ॥ ౪॥ ౩॥ ౯౩॥ సిన్ధ్వాదిభ్యోణ్ - తక్షశిలాదిభ్యోఞ్ స్యాదుక్తేర్థే-
సైన్ధవః - తక్షశిలానగరీఅభిజనోస్య తాక్షశిలః ✱ తూదీసలాతురవర్మతీకూచవారాడ్ఢక్
ఛణ్ఢఞ్యకః॥ ౪॥ ౩॥ ౯౪॥ తూదీఅభిజనోస్య తౌదేయః - సాలాతురీయః - వార్మతీ
యః - కౌచవార్యః ✱ భక్తిః॥౪॥౩॥౯౫॥ సోస్యేత్యనువర్తతే - భజ్యతే సేవ్యతే ఇతి భక్తిః -
స్రుఘ్నో భక్తిరస్య స్రౌఘ్నః ✱ అచిత్తాదదేశకాలాట్ఠక్॥ ౪॥ ౩॥ ౯౬॥ అపూపా భక్తిర
స్యఆపూపికః - పాయసికః - అచిత్తాత్కిమ్ - దైవదత్తః - అదేశాత్కిమ్ - స్రౌఘ్నః - అ
కాలాత్కిమ్ - గ్రైష్మః ✱ మహారాజాట్ఠఞ్॥౪॥౩॥౯౭॥ మాహారాజికః ✱ వాసుదేవా
ర్జునాభ్యాంవున్॥౪॥౩॥౯౮॥ వాసుదేవకః - అర్జునకః ✱ గోత్రక్షత్రియాఖ్యేభ్యో బహు
లంవుఞ్॥ ౪॥ ౩॥౯౯॥ అణోపవాదః - పరత్వాద్వృద్ధాచ్ఛమ్బాధతే - గ్లుచుకాయనిర్భ
క్తిరస్యగ్లౌచుకాయనకః - నాకులకః - బహులగ్రహణాన్నేహ - పాణినోభక్తిరస్యపాణి
నీయః ✱ జనపదినాఞ్జనపదవత్సర్వఞ్జనపదేనసమానశబ్దానాంబహువచనే॥ ౪ ॥ ౩ ॥
౧౦౦ ॥ జనపదస్వామివాచినాంబహువచనేజనపదవాచినాసమానశ్రుతీనాఞ్జనపదవత్స
ర్వంస్యాత్ ప్రత్యయః ప్రకృతిశ్చ - జనపదతదవధ్యోశ్చేతిప్రకరణేయే ప్రత్యయాఉక్తాస్తేఽ
త్రాతిదిశ్యన్తే - అఙ్గాః జనపదో భక్తిరస్యాఙ్గకః అఙ్గాః క్షత్రియా భక్తిరస్యాఙ్గకః - జనపదినా
ఙ్కిమ్ - పఞ్చాలా బ్రాహ్మణా భక్తిరస్య పాఞ్చాలాః - జనపదేనేతికిమ్ - పౌరవో రా
జా భక్తిరస్య పౌరవీయః ✱ తేనప్రోక్తమ్ ॥ ౪ ॥ ౩ ॥ ౧౦౧ ॥ పాణినినాప్రోక్త
మ్పాణినీయమ్ ✱ తిత్తిరివరతన్తుఖణ్డికోఖాచ్ఛణ్ ॥ ౪ ॥ ౩ ॥ ౧౦౨ ॥ ఛన్దోబ్రాహ్మ
ణానీతితద్విషయతా తిత్తిరిణాప్రోక్తమధీయతే తైత్తిరీయాః ✱ కాశ్యపకౌశికాభ్యా
మృషిభ్యాంణినిః ॥ ౪॥ ౨॥ ౧౦౩॥ కాశ్యపేనప్రోక్తమధీయతే కాశ్యపినః ✱ కలాపివైశ
మ్పాయనాన్తేవాసిభ్యశ్చ ॥ ౪ ॥ ౩॥ ౧౦౪॥ కలాప్యన్తేవాసిభ్యః - హరిద్రుణాప్రోక్తమధీ
యతే హారిద్రవిణః - వైశమ్పాయనాన్తేవాసిభ్యః - ఆలమ్బినః ✱ పురాణప్రోక్తేషుబ్రా
హ్మణకల్పేషు॥ ౪॥ ౩॥ ౧౦౫॥ తృతీయాన్తాత్ప్రోక్తార్థేణినిస్స్యాత్ - యత్ప్రోక్తంపు
రాణప్రోక్తాశ్చేద్బ్రాహ్మణకల్పాస్తేభవన్తి - పురాణేనచిరన్తనేనమునినాప్రోక్తాః - భ
ల్లుః - భాల్లవినః - శాట్యాయనః - శాట్యాయనినః - కల్పే - పిఙ్గేనప్రోక్తః పైఙ్గీకల్పః - పురాణేతి
కిమ్ - యాజ్ఞవల్క్యానిబ్రాహ్మణాని - ఆశ్మరథఃకల్పః - అణితపత్యస్యేతియలోపః ✱
కఠచరకాల్లుక్॥ ౪॥౩॥౧౦౭॥ ఆభ్యాంప్రోక్తప్రత్యయస్యలుక్స్యాత్ - కఠేనప్రోక్తమ
ధీయతే కఠాః - చరకాః ✱ కలాపినోణ్॥౪॥౩॥౧౦౮॥ కలాపినాప్రోక్తమధీయతే కా
లాపాః - నాన్తస్యటిలోపే - సబ్రహ్మచారిపీఠసర్పికలాపికౌథుమితైతిలిజాజలిలాఙ్గలిశి
లాలిశిఖణ్డిసూకరసద్మసుపర్వణాముపసంఖ్యానాట్టిలోపః ✱ ఛగలినోఢినుక్॥౪॥ ౩ ॥
౧౦౯ ॥ ఛగలినాప్రోక్తమధీయతే ఛాగలేయినః ✱ పారాశర్యశిలాలిభ్యాంభిక్షునట

సూత్రయోః ॥ ౪॥ ౩॥ ౧౧౦॥ ణినిస్స్యాత్ - పారాశర్యేణప్రోక్తమ్భిక్షుసూత్రమధీ
యతేపారాశరిణోభిక్షవః - శైలాలినోనటాః ❁ కర్మన్దకృశాశ్వాదినిః ॥ ౪॥ ౩ ॥ ౧౧౧॥
భిక్షునటసూత్రయోరిత్యేవ - కర్మన్దేనప్రోక్తమధీయతేకర్మన్దినోభిక్షవః - కృశాశ్వినో
నటాః ❁ తేనైకదిక్ ॥ ౪॥ ౩॥ ౧౧౨॥ సుదామ్నాఅద్రిణాఏకదిక్సౌదామనీ ❁ తసిశ్చ ॥
౪॥ ౩॥ ౧౧౩॥ స్వరాదిపాఠాదవ్యయత్వమ్ - పీలుమూలేనఏకదిక్పీలుమూలతః ❁ ఉర
సోయచ్చ ॥ ౪॥ ౩॥ ౧౧౪॥ చాత్తసిః-అణోపవాదః-ఉరసాఏకదిక్ఉరస్యః- ఉరస్తః ❁ ఉ
పజ్ఞాతే ॥ ౪॥ ౩॥ ౧౧౫॥ తేనేత్యేవ- పాణినినాఉపజ్ఞాతమ్పాణినీయమ్ ❁ కృతేగ్రన్థే ॥ ౪॥
౩॥ ౧౧౬॥ వరరుచినాకృతోవారరుచోగ్రన్థః ❁ సంజ్ఞాయామ్ ॥ ౪॥ ౩॥ ౧౧౭॥ తేనత్యేవ
అగ్రన్థార్థమిదమ్-మక్షికాభిఃకృతంమాక్షికంమధు ❁ కులాలాదిభ్యోవుఞ్ ॥ ౪॥ ౩॥ ౧౧౮॥
తేనకృతేసంజ్ఞాయామ్ - కులాలేనకృతంకౌలాలకమ్ - వారుడకమ్ ❁ క్షుద్రాభ్రమ
రవటరపాదపాదఞ్ ॥ ౪॥ ౩॥ ౧౧౯ ॥ తేనకృతేసంజ్ఞాయామ్ - క్షుద్రాభిఃకృతంక్షౌ
ద్రమ్- భ్రామరమ్- వాటరమ్- పాదపమ్ ❁ తస్యేదమ్ ॥ ౪॥ ౩ ॥ ౧౨౦ ॥ ఉపగోరిదమ్-
ఔపగవమ్ * వహేస్తురణిట్చ * సంవోఢుః స్వం సాంవహిత్రమ్ * అగ్నీధశ్శరణేర
ణ్భత్వఞ్చ * అగ్నిమిన్ధేఅగ్నీత్ - తస్యస్థానమాగ్నీధ్రమ్- తాత్స్థ్యాత్సోపిఆగ్నీధ్రః *
సమిధామాధానేషేణ్యణ్ * సామిధేన్యోమన్త్రః- సామిధేనీఋక్ ❁ రథాద్యత్ ॥
౪॥ ౩ ॥ ౧౨౧ ॥ రథ్యఞ్చక్రమ్ ❁ పత్త్రపూర్వాదఞ్ ॥ ౪॥ ౩॥ ౧౨౨॥ పత్త్రంవాహనమ్-
అశ్వరథస్యేదమాశ్వరథమ్ ❁ పత్త్రాధ్వర్యుపరిషదశ్చ ॥ ౪॥ ౩ ॥ ౧౨౩॥ అఞ్ * ప
త్త్రాద్వాహ్యే * అశ్వస్యేదంవహనీయమాశ్వమ్- ఆధ్వర్యవమ్ - పారిషదమ్ ❁ హల
సీరాట్ఠక్ ॥ ౪॥ ౩॥ ౧౨౪॥ హాలికమ్- సైరికమ్ ❁ ద్వన్ద్వాద్వున్వైరమైథునికయోః ॥ ౪॥
౩॥ ౧౨౫॥ కాకోలూకికా- కుత్సకుశికికా * ద్వన్ద్వేదేవాసురాదిభ్యఃప్రతిషేధః * దైవా
సురమ్ ❁ గోత్రచరణాద్వుఞ్ ॥ ౪॥ ౩॥ ౧౨౬ ॥ ఔపగవకమ్ * చరణాద్ధర్మామ్నాయ
యోరితివక్తవ్యమ్ * కారకమ్ ❁ సఙ్ఘాఙ్కలక్షణేష్వఞ్యఞిఞామణ్ ॥ ౪॥ ౩॥ ౧౨౭॥ *
ఘోషగ్రహణమపికర్తవ్యమ్ * అఞ్ - బైదఃసఙ్ఘోఽఙ్కోఘోషోవా - బైదంలక్షణమ్
యఞ్- గార్గ్యః- గార్గమ్- ఇఞ్-దాక్షిః- దాక్షమ్- పరంపరాసమ్బన్ధోఙ్కః-సాక్షాత్తులక్ష
ణమ్ ❁ శాకలాద్వా ॥ ౪॥ ౩॥ ౧౨౮॥ అణ్వోర్థే- పక్షేచరణత్వాద్వుఞ్- శకలేనప్రో
క్తమధీయతేశాకలాః తేషాంసఙ్ఘోఽఙ్కోఘోషోవా-శాకలః- శాకలకః - లక్షణేక్లీబతా
❁ ఛన్దోగౌక్థికయాజ్ఞికబహ్వృచనటాఞ్ఞ్యః ॥ ౪॥ ౩॥ ౧౨౯॥ ఛన్దోగానాన్ధర్మఆమ్నా
యోవాఛాన్దోగ్యమ్- ఔక్థిక్యమ్- యాజ్ఞిక్యమ్-బాహ్వృచ్యమ్- నాట్యమ్-చరణాద్ధర్మా
మ్నాయయోరిత్యుక్తమ - తత్సాహచర్యాన్నటశబ్దాదపితయోరేవ ❁ నదణ్డమాణవా
న్తేవాసిషు ॥ ౪॥ ౩ ॥ ౧౩౦ ॥ దణ్డప్రధానామాణవాదణ్డమాణవాన్తేవాసినః శిష్యాస్తేషువుఞ్
నస్యాత్- దాక్షాదణ్డమాణవాశ్శిష్యావా ❁ రైవతికాదిభ్యశ్ఛః ॥ ౪॥ ౩॥ ౧౩౧॥ తస్యేదమి
త్యర్థే-వుఞోపవాదః- రైవతికీయమ్- బైజవాపీయః ❁ కౌపిఞ్జలహాస్తిపదాదణ్ ॥ ౪॥ ౩॥
౧౩౨॥ కుపిఞ్జలస్యాపత్యమ్- ఇహైవనిపాతనాదణ్-తదన్తాత్పునరణ్ - కాపిఞ్జలః-గోత్ర
వుఞోపవాదః- హస్తిపాదస్యాపత్యం - హాస్తిపదః - తస్యాయంహాస్తిపదః ❁ ఆథర్వణి
కస్యేకలోపశ్చ ॥ ౪॥ ౩॥ ౧౩౩॥ అణ్స్యాత్ - ఆథర్వణికస్యాయమాథర్వణోధర్మఆమ్నా

యోవా- చరణాద్వుఞోపవాదః॥ ——✱సమాప్తాశ్శైషికాః✱—— ✱తస్య
వికారః॥ ౪॥ ౩॥ ౧౩౪॥ ✱అశ్మనో వికారే టిలోపో వక్తవ్యః✱ అశ్మనో వికారః- ఆశ్మః- భా
స్మనః- మార్త్తికః ✱ అవయవే చ ప్రాణ్యోషధివృక్షేభ్యః॥ ౪॥ ౩॥ ౧౩౫॥ చాద్వికారే - మ
యూరస్యావయవో వికారో వా మాయూరః - మౌర్వం కాణ్డం భస్మ వా - పైప్పలమ్ ✱ బి
ల్వాదిభ్యోఽణ్॥ ౪॥ ౩॥ ౧౩౬॥ బైల్వః ✱ కోపధాచ్చ॥ ౪॥ ౩॥ ౧౩౭॥ అణ్- అఞోపవా
దః- తర్కు- తార్కవమ్- తైత్తిడీకమ్ ✱ త్రపుజతునోః షుక్॥ ౪॥ ౩॥ ౧౩౮॥ ఆభ్యామణ్
స్యాద్వికారే - ఏతయోః షుగాగమశ్చ - త్రాపుషమ్ - జాతుషమ్ ✱ ఓరఞ్॥ ౪॥ ౩॥ ౧౩౯॥
దైవదారవమ్- భాద్రదారవమ్ ✱ అనుదాత్తాదేశ్చ॥ ౪॥ ౩॥ ౧౪౦॥ దాధిత్థమ్- కాపిత్థమ్
✱ పలాశాదిభ్యో వా॥ ౪॥ ౩॥ ౧౪౧॥ పాలాశమ్ - కారీరమ్ ✱ శమ్యాష్ట్లఞ్॥ ౪॥ ౩
౧౪౨॥ శామీలం భస్మ- షిత్త్వాత్ జీష్ - శామీలీ స్రుక్ ✱ మయడ్వైతయోర్భాషాయా
మభక్ష్యాచ్ఛాదనయోః॥ ౪॥ ౩॥ ౧౪౩॥ ప్రకృతిమాత్రాన్మయడ్వా స్యాద్వికారావయ
వయోః- అశ్మమయమ్ - ఆశ్మనమ్- అభక్ష్యేత్యాదికిమ్- మౌద్గః సూపః- కార్పాసమాచ్ఛా
దనమ్ ✱ నిత్యం వృద్ధశరాదిభ్యః॥ ౪॥ ౩॥ ౧౪౪॥ ఆమ్రమయమ్ - శరమయమ్॥ ఏకాచో ని
త్యమ్॥ త్వఙ్మయమ్- వాఙ్మయమ్- కథం తర్హి - ఆప్యమమ్మయమితి - తస్యేదమిత్యణన్తా
త్స్వార్థే ష్యఞ్ ✱ గోశ్చ పురీషే॥ ౪॥ ౩॥ ౧౪౫॥ గోః పురీషమ్- గోమయమ్ ✱ పిష్టాచ్చ॥
౪॥ ౩॥ ౧౪౬॥ మయట్ స్యాద్వికారే - పిష్టమయం భస్మ - కథం పైష్టీ సురేతి సామాన్యవివ
క్షాయాం తస్యేదమిత్యణ్ ✱ సంజ్ఞాయాం కన్॥ ౪॥ ౩॥ ౧౪౭॥ పిష్టాదిత్యేవ- పిష్టస్య వి
కారవిశేషః- పిష్టకః- పూపోఽపూపః పిష్టకః స్యాత్ ✱ వ్రీహేః పురోడాశే॥ ౪॥ ౩॥
౧౪౮॥ మయట్ స్యాత్ - బిల్వాద్యణోపవాదః - వ్రీహిమయః పురోడాశః - వ్రైహమ
న్యత్ ✱ అసంజ్ఞాయాం తిలయవాభ్యామ్॥ ౪॥ ౩॥ ౧౪౯॥ తిలమయమ్- యవమయమ్- సం
జ్ఞాయాన్తు తైలమ్- యావకః ✱ తాలాదిభ్యోఽణ్॥ ౪॥ ౩॥ ౧౫౨॥ అఞ్మయటోరప
వాదః- తాలాద్ధనుషి- తాలం ధనుః- అన్యత్తాలమయమ్ - ఐన్ద్రాయుధమ్ ✱ జాతరూపేభ్యః
పరిమాణే॥ ౪॥ ౩॥ ౧౫౩॥ అణ్ - బహువచనాత్పర్యాయగ్రహణమ్- హాటకః- తాపనీ
యః- సౌవర్ణో వా నిష్కః - పరిమాణే కిమ్ - హాటకమయీ యష్టిః ✱ ప్రాణిరజతాదిభ్యో
ఞ్॥ ౪॥ ౩॥ ౧౫౪॥ శౌకమ్- బాకమ్- రాజతమ్ ✱ ఞితశ్చ తత్ప్రత్యయాత్॥ ౪॥ ౩॥ ౧౫౫॥
ఞిద్యో వికారావయవప్రత్యయస్తదన్తాదఞ్ స్యాత్తయోరేవార్థయోః - మయటోపవాదః-
శామీలస్య శామీలమ్ - దాధిత్థస్య దాధిత్థమ్ - కాపిత్థమ్- ఞితః కిమ్ - బైల్వమయమ్
✱ క్రీతవత్పరిమాణాత్॥ ౪॥ ౩॥ ౧౫౬॥ ప్రాగ్వతేష్ఠఞిత్యారభ్య క్రీతార్థే యే ప్రత్య
యా యేనోపాధినా పరిమాణాద్విహితాస్తేన తథైవ వికారేఽతిదిశ్యన్తే - అణాదీనామపవా
దః - నిష్కేణ క్రీతం నైష్కికమ్ - ఏవం నిష్కస్య వికారోఽపి నైష్కికః - శతస్య వికార
శ్శత్యః- శతికః ✱ ఉష్ట్రాద్వుఞ్॥ ౪॥ ౩॥ ౧౫౭॥ ప్రాణ్యఞోపవాదః- ఔష్ట్రకః ✱ ఉ
మోర్ణయోర్వా॥ ౪॥ ౩॥ ౧౫౮॥ ఔమమ్- ఔమకమ్- ఔర్ణమ్- ఔర్ణకమ్- వుఞభావే య
థాక్రమమణఞౌ ✱ ఏణ్యా ఢఞ్॥ ౪॥ ౩॥ ౧౫౯॥ ఐణేయమ్- ఏణస్య తు ఐణమ్ ✱ గోపయ
సోర్యత్॥ ౪॥ ౩॥ ౧౬౦॥ గవ్యమ్- పయస్యమ్ ✱ ద్రోశ్చ॥ ౪॥ ౩॥ ౧౬౧॥ ద్రుర్వృక్షస్త
స్య వికారోఽవయవో వా ద్రవ్యమ్ ✱ మానే వయః॥ ౪॥ ౩॥ ౧౬౨॥ ద్రోరిత్యేవ- ద్రువయమ్

యావతందుర్యవయమ్వాప్యామితిమానార్థకంత్రయం ❋ ఫలేలుక్ ॥ ౪ ॥ ౩ ॥ ౧౬౩ ॥ వికారావయవప్రత్యయస్యలుక్స్యాత్ఫలే - ఆమలక్యాఃఫలమ్ - ఆమలకమ్ ❋ ప్లక్షాదిభ్యోఽణ్॥ ౪॥ ౩॥ ౧౬౪॥ విధానసామర్థ్యాన్నలుక్ - ప్లాక్షమ్ ❋ న్యగ్రోధస్యచకేవలస్య ॥ ౭ ॥ ౩ ॥ ౫ ॥ అస్యనవృద్ధిరైజాగమశ్చ- నైయగ్రోధమ్ ❋ జమ్బ్వావా॥౪॥౩॥౧౬౫॥ జమ్బూశబ్దాత్ఫలేఅణ్వాస్యాత్ - జామ్బవమ్ - పక్షేఓరఞ్తస్యలుక్ - జమ్బు ❋ లుప్చ॥ ౪॥ ౩॥ ౧౬౬॥ జమ్బ్వాఃఫలప్రత్యయస్యలుప్వాస్యాత్- లుపియుక్తవత్। జమ్బ్వాఃఫలంజమ్బ్వాః * ఫలపాకశుషాముపసంఖ్యానమ్ * వ్రీహయఃముద్గాః * పుష్పమూలేషుబహులమ్ * మల్లికాయాఃపుష్పంమల్లికా-జాత్యాఃపుష్పఞ్జాతీ-విదార్యామూలంవిదారీ - బహులగ్రహణాన్నేహ - పాటలానిపుష్పాణి- సాల్వానిమూలాని-బాహులకాత్క్వచిల్లుక్- అశోకమ్- కరవీరమ్ ❋ హరీతక్యాదిభ్యశ్చ॥ ౪॥ ౩॥ ౧౬౭॥ఏభ్యఃఫలప్రత్యయస్యలుప్స్యాత్ - హరీతక్యాదీనాంలిఙ్గమేవప్రకృతివత్ . హరీతక్యాఃఫలానిహరీతక్యః ❋ కంసీయపరశవ్యయోర్యఞఞౌలుక్చ॥ ౪॥ ౩ ॥ ౧౬౮॥ కంసీయపరశవ్యశబ్దాభ్యాంయఞఞౌస్తః ఛయతోశ్చలుక్ - కంసాయహితంకంసీయమ్ తస్యవికారఃకాంస్యమ్ - పరశవేహితమ్పరశవ్యమ్ - తస్యవికారఃపారశవః॥

❋ ప్రాగ్దీవ్యతీయాఃసమాప్తాః ❋

❋ ప్రాగ్వహతేష్ఠక్॥ ౪॥ ౪॥ ౧ ॥ తద్వహతీత్యతఃప్రాక్ఠగధిక్రియతే * తదాహేతిమాశబ్దాదిభ్యఉపసంఖ్యానమ్* మాశబ్దఇకారిఇతియఆహసమాశబ్దికః ❋ స్వాగతాదీనాఞ్చ॥ ౭॥ ౩॥ ౭॥ ఐచ్నస్యాత్- స్వాగతమిత్యాహయఃసఃస్వాగతికః- స్వాధ్వరికః - స్వఙ్గస్యాపత్యంస్వాఙ్గిః- వ్యఙ్గస్యాపత్యంవ్యాఙ్గిః - వ్యడస్యాపత్యంవ్యాడిః - వ్యవహారేణచరతివ్యావహారికః - స్వపతౌసాధుస్వాపతేయమ్ * ఆహౌప్రభూతాదిభ్యః * ప్రభూతమాహప్రాభూతికః - పార్యాప్తికః * పృచ్ఛతౌసుస్నాతాదిభ్యః * సుస్నాతంపృచ్ఛతిసౌస్నాతికః- సౌఖశాయనికః-అసుశతికాదిః * గచ్ఛతౌపరదారాదిభ్యః * పారదారికః-గౌరుతల్పికః ❋ తేనదీవ్యతిఖనతిజయతిజితమ్॥ ౪॥ ౪॥ ౨॥ అక్షైర్దీవ్యతిఆక్షికః - అభ్రయాఖనతి ఆభ్రికః - అక్షైర్జయతి - ఆక్షికః - అక్షైర్జితమాక్షికమ్ ❋ సంస్కృతమ్॥౪॥౪॥౩॥దధ్నాసంస్కృతందాధికమ్- మారీచికమ్ ❋ కులత్థకోపధాదణ్॥ ౪॥ ౪॥ ౪॥ఠకోపవాదః- కులత్థైఃసంస్కృతంకౌలత్థమ్ - తైన్తిడీకమ్ ❋ తరతి॥౪॥౪॥౫॥ఉడుపేనతరతి-ఔడుపికః ❋ గోపుచ్ఛాట్ఠఞ్॥ ౪॥ ౪॥౬॥గౌపుచ్ఛికః ❋ నౌద్వ్యచష్ఠన్॥౪॥౪॥౭॥నావికః-ఘటికః-బాహుభ్యాంతరతిబాహుకాస్త్రీ ❋ చరతి ॥ ౪॥ ౪॥ ౮ ॥ తృతీయాన్తాద్గచ్ఛతిభక్షయతీత్యర్థయోష్ఠక్స్యాత్. హస్తినాచరతిహాస్తికః- శాకటికః- దధ్నాభక్షయతిదాధికః ❋ ఆకర్షాత్ష్ఠల్॥ ౪॥౪॥౯ ॥ ఆకర్షోనికషోపలః - ఆకషాదితిపాఠాన్తరం- తేనచరతిఆకర్షికః - షిత్వాత్ఙీష్- ఆకర్షికీ ❋ పర్పాదిభ్యఃష్ఠన్॥౪॥౪॥౧౦॥పర్పేణచరతిపర్పికఃపర్పికీ - యేనపీఠేనపఙ్గవశ్చరన్తిసపర్పః- అశ్వికః-రథికః ❋ శ్వగణాట్ఠఞ్చ॥౪॥౪॥౧౧॥చాత్ష్ఠన్ ❋ శ్వాదేరిఞి॥ ౭॥ ౩॥ ౮॥ ఐచ్న-శ్వాభస్త్రస్యాపత్యంశ్వాభస్త్రిః- శ్వాదంష్ట్రిః- తదాదివిధౌచేదమేవజ్ఞాపకమ్ * ఇకారాదావితివాచ్యమ్* శ్వగణేనచరతిశ్వాగణికః- శ్వాగణికీ-శ్వగణికః - శ్వగణికీ ❋ పదాన్తస్యాన్యతరస్యామ్॥౭॥౩॥౯॥శ్వాదేరఙ్గస్యపదశబ్దాన్తస్యైజ్వా-

శ్వాపదస్యేదం శ్వాపదం- శౌవాపదమ్ ✻ వేతనాదిభ్యో జీవతి ॥౪॥౪॥౧౨॥ వేతనేన జీవతి వైతనికః - ధానుష్కః ✻ వస్నక్రయవిక్రయాట్ఠన్ ॥౪॥౪॥౧౩॥ వస్నేన మూల్యేన జీవతి వస్నికః - క్రయవిక్రయగ్రహణం సంఘాతవిగృహీతార్థమ్ - క్రయవిక్రయికః - క్రయికః- విక్రయికః ✻ ఆయుధాచ్ఛ చ ॥౪॥౪॥౧౪॥ చాట్ఠన్-ఆయుధేన జీవతి ఆయుధీయః- ఆయుధికః ✻ హరత్యుత్సఙ్గాదిభ్యః ॥౪॥౪॥౧౫॥ ఉత్సఙ్గేన హరతి ఔత్సఙ్గికః ✻ భస్త్రాదిభ్యః ష్ఠన్ ॥౪॥౪॥౧౬॥ భస్త్రయా హరతి భస్త్రికః- షిత్త్వాన్ఙీష్-భస్త్రికీ ✻ విభాషా వివధాత్ ॥౪॥౪॥౧౭॥ వివధేన హరతి వివధికః- పక్షే ఠక్- వైవధికః- ఏకదేశవికృతస్యానన్యత్వాత్ వీవధాదపి ష్ఠన్- వీవధికః వీవధికీ - వివధవీవధశబ్దౌ ఉభయతోబద్ధశిక్యే స్కన్ధవాహ్యే కాష్ఠే వర్తేతే ✻ అణ్ కుటిలికాయాః ॥౪॥౪॥౧౮॥ కుటిలికా వ్యాధానాం గతివిశేషః కర్మారోపకరణభూతం లోహం చ - కుటిలికయా హరతి మృగానఙ్గారాన్వా కౌటిలికో వ్యాధః కర్మారశ్చ ✻ నిర్వృత్తే౽క్షద్యూతాదిభ్యః ॥౪॥౪॥౧౯॥ అక్షద్యూతేన నిర్వృత్తమాక్షద్యూతికం వైరమ్ ✻ త్రేర్మమ్నిత్యమ్ ॥౪॥౪॥౨౦॥ త్రిప్రత్యయాన్తప్రకృతికాత్ తృతీయాన్తాన్నిర్వృత్తేర్థే మప్ స్యాన్నిత్యమ్ - కృత్యా నిర్వృత్తం కృత్త్రిమం - పక్త్రిమమ్ ✻ భావప్రత్యయాన్తాదిమబ్వక్తవ్యః ✻ పాకేన నిర్వృత్తం పాకిమం త్యాగిమమ్ ✻ అపమిత్యయాచితాభ్యాం కక్కనౌ ॥౪॥౪॥౨౧॥ అపమిత్యేతి ల్యబన్తం - అపమిత్య నిర్వృత్తమాపమిత్యకమ్ - యాచితేన నిర్వృత్తం యాచితకమ్ ✻ సంసృష్టే ॥౪॥౪॥౨౨॥ దధ్నా సంసృష్టం దాధికమ్ ✻ చూర్ణాదినిః ॥౪॥౪॥౨౩॥ చూర్ణైః సంసృష్టాశ్చూర్ణినో౽పూపాః ✻ లవణాల్లుక్ ॥౪॥౪॥౨౪॥ లవణేన సంసృష్టో లవణః సూపః- లవణం శాకమ్ ✻ ముద్గాదణ్ ॥౪॥౪॥౨౫॥ మౌద్గ ఓదనః ✻ వ్యఞ్జనైరుపసిక్తే ॥౪॥౪॥౨౬॥ ఠక్-దధ్నా ఉపసిక్తం దాధికమ్ ✻ ఓజస్సహో౽మ్భసా వర్తతే ॥౪॥౪॥౨౭॥ ఓజసా వర్తతే ఔజసికః శూరః - సాహసికశ్చోరః- ఆమ్భసికో మత్స్యః ✻ తత్ప్రత్యనుపూర్వమీపలోమకూలమ్ ॥౪॥౪॥౨౮॥ ద్వితీయాన్తాదస్మాద్వర్తత ఇత్యస్మిన్నర్థే ఠక్ స్యాత్- క్రియావిశేషణత్వాత్ ద్వితీయా - ప్రతీపం వర్తతే ప్రాతీపికః - ఆన్వీపికః - ప్రాతిలోమికః - ఆనులోమికః - ప్రాతికూలికః ✻ పరిముఖం చ ॥౪॥౪॥౨౯॥ పరిముఖం వర్తతే పారిముఖికః చాత్ పారిపార్శ్వికః ✻ ప్రయచ్ఛతి గర్హ్యమ్ ॥౪॥౪॥౩౦॥ ద్విగుణార్థం ద్రవ్యం ద్విగుణం తత్ప్రయచ్ఛతి ద్వైగుణికః త్రైగుణికః ✻ వృద్ధేర్వృధుషిభావో వక్తవ్యః ✻ వార్ధుషికః ✻ కుసీదదశైకాదశాత్ ష్ఠన్ష్ఠచౌ ॥౪॥౪॥౩౧॥ గర్హ్యార్థాభ్యామాభ్యామేతౌ స్తః ప్రయచ్ఛతీత్యర్థే - కుసీదం వృద్ధిస్తదర్థం ద్రవ్యం కుసీదం - తత్ప్రయచ్ఛతీతి కుసీదికః - కుసీదికీ - ఏకాదశార్థత్వాద్దశైకాదశ - తే చ తే వస్తుతో దశ చేతి విగ్రహే౽కారః సమాసాన్త ఇహైవ సూత్రే నిపాత్యతే - దశైకాదశికః - దశైకాదశికీ- దశైకాదశాన్ప్రయచ్ఛతి ఇత్యుత్తమర్ణ ఏవేహాపి తద్ధితార్థః ✻ ఉఞ్ఛతి ॥౪॥౪॥౩౨॥ బదరాణ్యుఞ్ఛతి బాదరికః ✻ రక్షతి ॥౪॥౪॥౩౩॥ సమాజం రక్షతి సామాజికః ✻ శబ్దదర్దురం కరోతి ॥౪॥౪॥౩౪॥ శబ్దం కరోతి శాబ్దికః- దార్దురికః ✻ పక్షిమత్స్యమృగాన్ హన్తి ॥౪॥౪॥౩౫॥ స్వరూపస్య పర్యాయాణాం విశేషాణాం చ గ్రహణమ్ - మత్స్యపర్యాయేషు మీనస్యైవ - పక్షిణో హన్తి పాక్షికః- శాకునికః- మాయూరికః- మాత్స్యికః- మైనికః- శాఫరికః- మార్గికః- హారిణికః- సారఙ్గికః

❀ పరిపన్థఞ్చ తిష్ఠతి ॥ ౪॥ ౪॥ ౩౬॥ అస్మాత్ ద్వితీయాన్తాత్తిష్ఠతి హన్తి చేత్యర్థే ఠక్ స్యాత్-
పన్థానం వర్జయిత్వా వ్యాప్య వా తిష్ఠతి పారిపన్థికశ్చౌరః - పరిపన్థం హన్తి పారిపన్థికః ❀ మా
థోత్తరపదపదవ్యనుపదం ధావతి॥ ౪॥ ౪॥ ౩౭॥ దణ్డాకారో మాథః మన్థాః దణ్డమాథః - ద
ణ్డమాథం ధావతి- దాణ్డమాథికః- పాదవికః- ఆనుపదికః ❀ ఆక్రన్దాట్ఠఞ్చ ॥౪॥౪॥ ౩౮॥ అస్మా
ట్ఠఞ్ స్యాత్- చాట్ఠక్ ధావతీత్యర్థే - ఆక్రన్దం దుఃఖినాం రోదనస్థానం ధావతి- ఆక్రన్దికః ❀
పదోత్తరపదం గృహ్ణాతి॥ ౪॥౪॥౩౯॥ పౌర్వపదికః ❀ ప్రతికణ్ఠార్థలలామఞ్చ॥౪॥౪॥౪౦॥
ఏభ్యో గృహ్ణాత్యర్థే ఠక్ స్యాత్ - ప్రతికణ్ఠం గృహ్ణాతి ప్రాతికణ్ఠికః - ఆర్థికః - లాలామికః ❀
ధర్మం చరతి॥౪॥౪॥౪౧॥ ధార్మికః ✻ అధర్మాచ్చేతి వక్తవ్యమ్ ✻ ఆధర్మికః ❀ ప్రతిపథమే
తి ఠంశ్చ ॥ ౪ ॥ ౪ ॥ ౪౨॥ ప్రతిపథమేతి ప్రాతిపథికః ❀ సమవాయాన్ సమవైతి॥౪॥౪॥
౪౩॥ సామవాయికః - సామూహికః ❀ పరిషదో ణ్యః॥౪। ౪॥౪౪॥ పరిషదం సమవైతి పా
రిషద్యః ❀ సేనాయా వా ॥౪॥౪॥౪౫॥ ణ్యః స్యాత్ పక్షే ఠక్ - సైన్యాః- సైనికాః ❀ సం
జ్ఞాయాం లలాటకుక్కుట్యౌ పశ్యతి॥ ౪॥ ౪॥ ౪౬॥ లలాటం పశ్యతి లాలాటికః సేవకః- కు
క్కుటీశబ్దేన తత్ప్రచారః స్వల్పదేశో లక్ష్యతే - కౌక్కుటికో భిక్షుః ❀ తస్య ధర్మ్యమ్॥
౪॥౪॥౪౭॥ ఆపణస్య ధర్మ్యమాపణికమ్ ❀ అణ్ మహిష్యాదిభ్యః॥ ౪॥ ౪॥ ౪౮॥ మహి
ష్యా ధర్మ్యం మాహిషమ్- యాజమానమ్ ❀ ఋతోఽఞ్ ॥ ౪॥ ౪॥ ౪౯॥ యాతుర్ధర్మ్యం
యాత్రమ్ ✻ నరాచ్చేతి వక్తవ్యమ్ ✻ నరస్య ధర్మ్యా నారీ ✻ విశసితురిడ్లోపశ్చాఞ్చ వక్త
వ్యః ✻ విశసితుర్ధర్మ్యం వైశస్త్రమ్ ✻ విభాజయితుర్ణిలోపశ్చాఞ్చ వాచ్యః ✻ విభాజయి
తుర్ధర్మ్యం వైభాజిత్రమ్ ❀ అవక్రయః॥ ౪॥ ౪॥ ౫౦ ॥ షష్ఠ్యన్తాట్ఠక్ స్యాదవక్రయేఽర్థే ఆ
పణస్యావక్రయ ఆపణికః - రాజగ్రాహ్యం ద్రవ్యమవక్రయః ❀ తదస్య పణ్యమ్॥ ౪ ॥
౪॥ ౫౧॥ అపూపాః పణ్యమస్య ఆపూపికః ❀ లవణాట్ఠఞ్॥౪॥౪॥ ౫౨॥ లావణికః ❀ కిసరా
దిభ్యః ష్ఠన్॥౪॥౪॥ ౫౩॥ కిసరం పణ్యమస్య కిసరికః- షిత్వాన్ఙీష్- కిసరికీ- కిసర- ఉశీర- నలద ఇ
త్యాది కిసరాదయః - సర్వే సుగన్ధిద్రవ్యవిశేషవాచనః ❀ శలాలునోఽన్యతరస్యామ్॥౪॥
౪॥౫౪॥ ష్ఠన్ స్యాత్- పక్షే ఠక్- శలాలుకః- శలాలుకీ- శాలాలుకః- శాలాలుకీ- శలాలుః సు
గన్ధిద్రవ్యవిశేషః ❀ శిల్పమ్॥౪॥౪॥౫౫॥ మృదఙ్గవాదనం శిల్పమస్య మార్దఙ్గికః ❀ మడ్డుక
ఝర్ఝరాదణన్యతరస్యామ్॥౪॥౪॥౫౬॥ మడ్డుకవాదనం శిల్పమస్య మాడ్డుకః - మాడ్డుకికః-
ఝార్ఝరికః - ఝార్ఝరః ❀ ప్రహరణమ్॥ ౪॥౪॥౫౭॥ తదస్యేత్యేవ - అసిః ప్రహరణమ
స్య ఆసికః- ధానుష్కః ❀ పరశ్వధాట్ఠఞ్చ॥ ౪॥౪॥౫౮॥ పారశ్వధికః ❀ శక్తియష్ట్యోరీక
క్॥౪॥౪॥౫౯॥ శాక్తీకః - యాష్టీకః ❀ అస్తినాస్తిదిష్టం మతిః॥౪॥౪॥౬౦॥ తదస్యేత్యేవ-
అస్తి పరలోక ఇత్యేవం మతిర్యస్య స ఆస్తికః - నాస్తీతి మతిర్యస్య స నాస్తికః- దిష్టమితి మతి
ర్యస్య స దైష్టికః ❀ శీలమ్॥ ౪॥ ౪॥౬౧॥ అపూపభక్షణం శీలమస్య ఆపూపికః ❀ ఛత్రా
దిభ్యో ణః॥ ౪॥ ౪॥ ౬౨॥ గురోర్దోషాణామావరణం ఛత్రం తచ్ఛీలమస్య ఛాత్రః ❀ కార్మ
స్తాచ్ఛీల్యే॥౬॥౪॥౧౭౨॥ కార్మ ఇతి తాచ్ఛీల్యే ణే టిలోపో నిపాత్యతే - కర్మశీలః కార్మః - న
స్తద్ధిత ఇత్యేవ సిద్ధే అణ్కార్యం తాచ్ఛీలికే ణేఽపి - తేన చౌరీ తాపసీత్యాది సిద్ధమ్- తాచ్ఛీల్యే
కిం- కార్మణః ❀ కర్మాధ్యయనే వృత్తమ్॥ ౪॥ ౪॥ ౬౩॥ ప్రథమాన్తాత్ షష్ఠ్యర్థే ఠక్ స్యా
త్ అధ్యయనే వృత్తా - యా క్రియా సా చేత్ప్రథమాన్తస్యార్థః - ఏ

కాన్యికః - యస్యాధ్యయనే ప్రవృత్తస్య పరీక్షాకాలే విపరీతోచ్చారణారూపం స్ఖలితమేకం జాతం సః ❋ బహ్వచ్పూర్వపదాట్ఠచ్ ॥ ౪ ॥ ౪ ॥ ౬౪ ॥ ప్రాగ్విషయే - ద్వాదశాన్యాని కర్మాణ్యధ్యయనే వృత్తాన్యస్య ద్వాదశాన్యికః - ద్వాదశాపపాఠా అస్య జాతా ఇత్యర్థః ❋ హితం భక్షాః ॥ ౪ ॥ ౪ ॥ ౬౫ ॥ అపూపభక్షణం హితమస్మై ఆపూపికః ❋ తదస్మై దీయతే నియతమ్ ॥ ౪ ॥ ౪ ॥ ౬౬ ॥ అగ్రభోజనం నియతం దీయతే అస్మై ఆగ్రభోజనికః ❋ శ్రాణామాంసౌదనాట్టిఠన్ ॥ ౪ ॥ ౪ ॥ ౬౭ ॥ శ్రాణా నియతం దీయతేఽస్మై శ్రాణికః - శ్రాణికీ - మాంసౌదనగ్రహణం సంఘాతవిగృహీతార్థమ్ మాంసౌదనికః - మాంసికః - ఔదనికః ❋ భక్తాదణన్యతరస్యామ్ ॥ ౪ ॥ ౪ ॥ ౬౮ ॥ పక్షే ఠక్ భక్తమస్మై నియతం దీయతే భాక్తః - భాక్తికః ❋ తత్ర నియుక్తః ॥ ౪ ॥ ౪ ॥ ౬౯ ॥ ఆకరే నియుక్తః ఆకరికః ❋ అగారాన్తాట్ఠన్ ॥ ౪ ॥ ౪ ॥ ౭౦ ॥ దేవాగారే నియుక్తో దైవాగారికః ❋ అధ్యాయిన్యదేశకాలాత్ ॥ ౪ ॥ ౪ ॥ ౭౧ ॥ నిషిద్ధదేశకాలవాచకాట్ఠక్ స్యాత్ అధ్యేతరి శ్మశానేఽధీతే శ్మాశానికః - చతుర్దశ్యామధీతే చాతుర్దశికః ❋ కఠినాన్తప్రస్తారసంస్థానేషు వ్యవహరతి ॥ ౪ ॥ ౪ ॥ ౭౨ ॥ తత్రేత్యేవ - వంశకఠినే వ్యవహరతి వాంశకఠినికః - వంశాః వేణవః కఠినా యస్మిన్ దేశే స వంశకఠినః తస్మిన్ దేశే యా క్రియా యథానుష్ఠేయా తాం తథైవానుతిష్ఠతీత్యర్థః - ప్రాస్తారికః - సాంస్థానికః ❋ నికటే వసతి ॥ ౪ ॥ ౪ ॥ ౭౩ ॥ నైకటికో భిక్షుః ❋ ఆవసథాత్ ష్ఠల్ ॥ ౪ ॥ ౪ ॥ ౭౪ ॥ ఆవసథే వసతి ఆవసథికః - షిత్వాన్ఙీష్ - ఆవసథికీ ॥ ఆకర్షాత్పర్పాదేర్భస్త్రాదిభ్యః కుసీదసూత్రాచ్చ ॥ ఆవసథాత్కిసరాదేః షితః షడేతే ఠగధికారే ॥ ౧ ॥ షడితి సూత్రపఞ్చకేన విహితా ఇత్యర్థః - ప్రత్యయాస్తు సప్త ॥

❋ ఠకోఽవధిస్సమాప్తః ❋

ప్రాగ్ఘితాద్యత్ ॥ ౪ ॥ ౪ ॥ ౭౫ ॥ తస్మై హితమిత్యతః ప్రాక్ యదధిక్రియతే ❋ తద్వహతి రథయుగప్రాసఙ్గమ్ ॥ ౪ ॥ ౪ ॥ ౭౬ ॥ రథం వహతి రథ్యః - యుగ్యః - వత్సానాం దమనకాలే స్కన్ధే కాష్ఠమాసజ్యతే స ప్రాసఙ్గః - తం వహతి ప్రాసఙ్గ్యః ❋ ధురో యడ్ఢకౌ ॥ ౪ ॥ ౪ ॥ ౭౭ ॥ హలి చేతి దీర్ఘే ప్రాప్తే ❋ న భకుర్ఛురామ్ ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౭౯ ॥ భస్య కుర్ఛురోశ్చోపధాయా దీర్ఘో న స్యాత్ - ధుర్యః ధౌరేయః ❋ ఖః సర్వధురాత్ ॥ ౪ ॥ ౪ ॥ ౭౮ ॥ సర్వధురం వహతీతి సర్వధురీణః ❋ ఏకధురాల్లుక్చ ॥ ౪ ॥ ౪ ॥ ౭౯ ॥ ఏకధురం వహతి ఏకధురీణః - ఏకధురః ❋ శకటాదణ్ ॥ ౪ ॥ ౪ ॥ ౮౦ ॥ శకటం వహతి శాకటో గౌః ❋ హలసీరాట్ఠక్ ॥ ౪ ॥ ౪ ॥ ౮౧ ॥ హలం వహతీతి హాలికః - సైరికః ❋ సంజ్ఞాయాం జన్యాః ॥ ౪ ॥ ౪ ॥ ౮౨ ॥ జనీం వధూం తాం వహతి ప్రాపయతి జన్యా ❋ విధ్యత్యధనుషా ॥ ౪ ॥ ౪ ॥ ౮౩ ॥ ద్వితీయాన్తాద్విధ్యతీత్యర్థే యత్స్యాత్ న చేత్తత్ర ధనుః కరణమ్ - పాదౌ విధ్యన్తి పద్యాః శర్కరాః ❋ ధనగణం లబ్ధా ॥ ౪ ॥ ౪ ॥ ౮౪ ॥ తృన్నన్తమేతత్ - ధనం లబ్ధా ధన్యః - గణం లబ్ధా గణ్యః ❋ అన్నాణ్ణః ॥ ౪ ॥ ౪ ॥ ౮౫ ॥ అన్నం లబ్ధా ఆన్నః ❋ వశంగతః ॥ ౪ ॥ ౪ ॥ ౮౬ ॥ వశ్యః పరేచ్ఛానుచారీ ❋ పదమస్మిన్దృశ్యమ్ ॥ ౪ ॥ ౪ ॥ ౮౭ ॥ పద్యః కర్దమః - నాతిశుష్క ఇత్యర్థః ❋ మూలమస్యాబర్హి ॥ ౪ ॥ ౪ ॥ ౮౮ ॥ ఆబర్హణమాబర్హః ఉత్పాటనం తదస్యాస్తీతి ఆబర్హి మూలమాబర్హి యేషాం తే మూల్యా ముద్గాః ❋ సంజ్ఞాయాం ధేనుష్యా ॥ ౪ ॥ ౪ ॥ ౮౯ ॥ ధేనుశబ్దస్య షుగాగమో యత్ప్రత్యయశ్చ స్యాద్ధేనిపాత్యతే సం

ష్ఠాయామ్- ధేనుష్యాబన్ధకేస్థితా ❁ గృహపతినాసంయుక్తేఞ్యః॥ ౪॥ ౪॥ ౯౦ ॥ గృహపతిర్యజమానః తేనసంయుక్తోగార్హపత్యోగ్నిః ❁ నౌవయోధర్మవిషమూలమూలసీతాతులాభ్యస్తార్యతుల్యప్రాప్యవధ్యానామ్యసమసమితసమ్మితేషు ॥ ౪ । ౪॥ ౯౧ ॥ నావాతార్యంనావ్యమ్ - వయసాతుల్యోవయస్యః -ధర్మేణప్రాప్యంధర్మ్యమ్ - విషేణవధ్యోవిష్యః - మూలేనఆనామ్యంమూల్యమ్ - మూలేనసమోమూల్యః-సీతయాసమితంసీత్యంక్షేత్రమ్- తులయాసమ్మితంతుల్యమ్ ❁ ధర్మపథ్యర్థన్యాయాదనపేతే॥ ౪॥ ౪॥ ౯౨॥ ధర్మాదనపేతంధర్మ్యమ్- పథ్యమ్-అర్థ్యం-న్యాయ్యమ్ ❁ ఛన్దసోనిర్మితే॥౪॥౪॥౯౩॥ఛన్దసానిర్మితంఛన్దస్యమ్ - ఇచ్ఛయాకృతమిత్యర్థః ❁ ఉరసోఽణ్ చ॥౪॥౪॥౯౪॥చాద్యత్ ఉరసానిర్మితఃపుత్రఔరసః- ఉరస్యః ❁ హృదయస్యప్రియః॥౪॥౪॥౯౫॥హృద్యోదేశః-హృదయస్యపద్యన్నోష్మాసితిహృదాదేశః ❁ బన్ధనేచర్షౌ॥ ౪॥౪॥౯౬॥ హృదయశబ్దాత్షష్ఠ్యన్తాద్బన్ధనేయత్స్యాత్ వేదేఽభిధేయే - హృదయస్యబన్ధనంహృద్యోవశీకరణమన్త్రః ❁ మతజనహలాత్కరణజల్పకర్షేషు॥ ౪॥ ౪॥ ౯౭ ॥ మతంజ్ఞానంతస్యకరణంభావఃసాధనంవామత్యమ్- జనస్యజల్పోజన్యః - హలస్యకర్షోహల్యః ❁ తత్రసాధుః॥౪॥౪॥౯౮॥ అగ్రేసాధుఃఅగ్ర్యః- సామసుసాధుఃసామన్యః- యేచాభావకర్మణోరితిప్రకృతిభావః-కర్మణ్యః ❁ ప్రతిజనాదిభ్యఃఖఞ్॥ ౪॥ ౪॥ ౯౯॥ ప్రతిజనంసాధుఃప్రాతిజనీనః - సాంయుగీనః సార్వజనీనః ❁ భక్తాణ్ణః॥౪॥౪॥౧౦౦॥భక్తేసాధవోభాక్తాశ్శాలయః ❁ పరిషదోణ్యః॥౪॥౪॥౧౦౧॥పారిషద్యః- పరిషదఇతియోగవిభాగాణ్ణోపి- పారిషదః ❁ కథాదిభ్యష్ఠక్॥౪॥౪॥౧౦౨॥కథాయాంసాధుఃకాథికః ❁ గుడాదిభ్యష్ఠఞ్॥ ౪।౪॥౧౦౩॥గుడేసాధుః గౌడికఇక్షుః-సాక్తుకోయవః ❁ పథ్యతిథివసతిస్వపతేర్ఢఞ్॥౪॥౪॥౧౦౪॥పథిసాధుఃపాథేయమ్-ఆతిథేయమ్ - వసనంవసతిఃతత్రసాధుఃవాసతేయీరాత్రిః - స్వాపతేయంధనమ్ ❁ సభాయాయః॥ ౪॥ ౪॥౧౦౫॥సభ్యః ❁ సమానతీర్థేవాసీ॥౪॥౪॥౧౦౬॥సాధురితినివృత్తమ్ - వసతీతివాసీ- సమానేతీర్థేగురౌవసతీతి సతీర్థ్యః ❁సమానోదరేశయితఓచోదాత్తః॥౪॥౪॥౧౦౭॥ సమానేఉదరేశయితఃస్థితఃసమానోదర్యోభ్రాతా ❁ సోదరాద్యః॥౪॥౪॥౧౦౮॥సోదర్యః- అర్హతిప్రాగ్వత్

——❁ఇతిప్రాగ్ఘితీయాః❁——

❁ప్రాక్క్రీతాచ్ఛః॥ ౫॥ ౧॥౧॥ తేనక్రీతమిత్యతఃప్రాక్ఛోధిక్రియతే❁ ఉగవాదిభ్యోయత్॥౫॥౧॥౨॥ప్రాక్క్రీతాదిత్యేవ - ఉవర్ణాన్తాత్ గవాదిభ్యశ్చయత్స్యాత్-ఛస్యాపవాదః-శఙ్కవేహితంశఙ్కవ్యమ్ * నాభినభఞ్చ * నభ్యోక్షః-నభ్యమఞ్జనమ్- రథనాభావేవేదమ్ * శునస్సంప్రసారణంవాచదీర్ఘత్వమ్ * శూన్యం-శున్యమ్*ఊధసోనఙ్చ* ఊధన్యః ❁ కమ్బలాచ్చసంజ్ఞాయామ్॥ ౫॥ ౧॥ ౩॥ యత్స్యాత్-కమ్బల్యమూర్ణాపలశతమ్-సంజ్ఞాయాంకిమ్- కమ్బలీయాఊర్ణా❁విభాషాహవిరపూపాదిభ్యః॥ ౫॥ ౧ ॥ ౪॥ ఆమిక్ష్యందధి- ఆమిక్షీయం- పురోడాశ్యాస్తణ్డులాః - పురోడాశీయాః- అపూప్యమ్అపూపీయం ❁ తస్మైహితమ్॥ ౫॥౧॥౫॥వత్సేభ్యోహితోవత్సీయోగోధుక్- శఙ్కవ్యందారు-గవ్యమ్ - హవిష్యమ్ ❁ శరీరావయవాద్యత్॥౫॥౧॥౬॥దన్త్యమ్ - కణ్ఠ్యమ్-నస్ నాసికాయాః-నస్యమ్- నాభ్యమ్❁యేచతద్ధితే॥౬॥౧॥౬౧॥యాదౌతద్ధితేపరేశిరశ్శబ్దస్యశీర్షన్నాదేశస్స్యాత్- శీర్షణ్యః- తద్ధితేకిమ్-శిరఇచ్ఛతిశిరస్యతి* వాకేశేషు*శీర్షణ్యాఃశిరస్యాఃకే

శాః * అటిశ్శీర్ష్ణ ఇతి వాచ్యమ్ * అజాదౌ తద్ధితే శిరసః శీర్షాదేశః - స్థూలశిరస ఇదం స్థౌలశీర్షమ్ * ఖలయవమాషతిలవృషబ్రహ్మణశ్చ ॥ ౫॥ ౧॥ ౭॥ ఖలాయ హితం ఖల్యమ్ - యవ్యం - మాష్యం - తిల్యం - వృష్యం - బ్రహ్మణ్యమ్ - చాద్రథ్యా * అజావిభ్యాం థ్యన్ ॥ ౫॥ ౧॥ ౮॥ అజథ్యా యూథిః - అవిథ్యా * ఆత్మన్విశ్వజనభోగోత్తరపదాత్ఖః ॥ ౫॥ ౧॥ ౯॥ ఆత్మాధ్వానౌ ఖే ౬॥ ౪॥ ౧౬౯॥ ఏతౌ ఖే ప్రకృత్యా స్తః - ఆత్మనే హితమాత్మనీనం - విశ్వజనీనమ్ - కర్మధారయాదేవేష్యతే - షష్ఠీతత్పురుషాత్ బహువ్రీహేశ్చ ఛ ఏవ - విశ్వజనీయమ్ * పఞ్చజనాదుపసంఖ్యానమ్ * పఞ్చజనీనః * సర్వజనాట్ఠఞ్ ఖశ్చ * సార్వజనికః - సర్వజనీనః * మహాజనాట్ఠఞ్ * మాహాజనికః - మాతృభోగీణః - పితృభోగీణః - రాజభోగీనః * ఆచార్యాదణత్వం చ * ఆచార్యభోగీనః * సర్వపురుషాభ్యాం ణఢఞౌ ॥ ౫॥ ౧॥ ౧౦॥ సర్వాణ్ణో వేతి వక్తవ్యమ్ * సర్వస్మై హితం సార్వం - సర్వీయమ్ ॥ పురుషాద్వధవికారసమూహతేనకృతేషు ॥ భాష్యకారప్రయోగాత్ తేనేత్యస్య ద్వన్ద్వమధ్యే నివేశః - పురుషస్య వధః పౌరుషేయః తస్యేదమిత్యణి ప్రాప్తే - పురుషస్య వికారః పౌరుషేయః - ప్రాణిరజతాదిభ్యోఽఞిత్యఞి ప్రాప్తే - సమూహేఽప్యణి ప్రాప్తే - ఏకాకినోఽపి పరితః పౌరుషేయవృతా ఇవేతి మాఘః - తేనకృతే గ్రన్థేఽణి ప్రాప్తే - అగ్రన్థే తు ప్రాసాదాదావప్రాప్త ఏవేతి విశేషః * మాణవచరకాభ్యాం ఖఞ్ ॥ ౫॥ ౧॥ ౧౧॥ మాణవాయ హితం మాణవీనమ్ - చారకీణమ్ * తదర్థం వికృతేః ప్రకృతౌ ॥ ౫॥ ౧॥ ౧౨॥ వికృతివాచకాచ్చతుర్థ్యన్తాత్ తదర్థాయాం ప్రకృతౌ వాచ్యాయాం ఛప్రత్యయస్స్యాత్ - అఙ్గారేభ్య ఏతాని అఙ్గారీయాణి కాష్ఠాని - ప్రాకారీయా ఇష్టకాః - శఙ్కవ్యం దారు * ఛదిరుపధిబలేర్ఢఞ్ ॥ ౫॥ ౧॥ ౧౩॥ ఛాదిషేయాణి తృణాని - బాలేయాస్తణ్డులాః - ఉపధిశబ్దాత్ స్వార్థే ఇష్యతే ఉపధీయత ఇత్యుపధిః - రథాఙ్గం - తదేవ ఔపధేయమ్ * ఋషభోపానహోర్ఞ్యః ॥ ౫॥ ౧॥ ౧౪॥ ఛస్యాపవాదః - ఆర్షభ్యో వత్సః - ఔపానహ్యో ముఞ్జః - చర్మణ్యప్యయమేవ పూర్వవిప్రతిషేధేన - ఔపానహ్యం చర్మ * చర్మణోఽఞ్ ॥ ౫॥ ౧॥ ౧౫॥ చర్మణో యా వికృతిః తద్వాచకాదఞ్ స్యాత్ - వర్ధ్ర్యా ఇదం వార్ధ్రం చర్మ - వార్ధ్రత్రం చర్మ * తదస్య తదస్మిన్ స్యాదితి ॥ ౫॥ ౧॥ ౧౬॥ ప్రాకార ఆసామిష్టకానాం స్యాత్ ప్రాకారీయా ఇష్టకాః - ప్రాసాదీయం దారు - ప్రాకారోఽస్మిన్ స్యాత్ ప్రాకారీయో దేశః - ఇతిశబ్దో లౌకికీం వివక్షామనుసారయతి - తేనేహ న - ప్రాసాదో దేవదత్తస్య స్యాదితి * పరిఖాయా ఢఞ్ ॥ ౫॥ ౧॥ ౧౭॥ పారిఖేయీ భూమిః —— ఛయతోరిహపూర్ణోఽవధిః —— * ప్రాగ్వతేష్ఠఞ్ ॥ ౫॥ ౧॥ ౧౮॥ తేన తుల్యమితి వతిం వక్ష్యతి తతః ప్రాక్ ఠఞధిక్రియతే * ఆర్హాదగోపుచ్ఛసంఖ్యాపరిమాణాట్ఠక్ ॥ ౫॥ ౧॥ ౧౯॥ తదర్హతీత్యతః అభివ్యాప్య అధికారమధ్యే ఠఞోఽపవాదః ఠగధిక్రియతే - గోపుచ్ఛాదీన్వర్జయిత్వా * అసమాసే నిష్కాదిభ్యః ॥ ౫॥ ౧॥ ౨౦॥ ఆర్హాదిత్యేతత్తేన క్రీతమితి యావత్ సప్తదశసూత్రీమనువర్తతే - నిష్కాదిభ్యోఽసమాసే ఠక్ స్యాత్ ఆర్హీయేష్వర్థేషు - నైష్కికమ్ - సమాసే తు ఠఞ్ * పరిమాణాన్తస్యాసంజ్ఞాశాణయోః ॥ ౭॥ ౩॥ ౧౭॥ ఉత్తరపదవృద్ధిస్స్యాత్ ఞిదాదౌ పరమనైష్కికః - అసమాసగ్రహణం జ్ఞాపకం భవతి ఇతః ప్రాక్ తదన్తవిధిరితి - తేన సుగవ్యం - యవాపూప్యమిత్యాది - ఇత ఊర్ధ్వం తు సంఖ్యాపూర్వపదానాం తదన్తగ్రహణం

ప్రాగ్వతేరిష్యతే - తచ్చాలుకి - పారాయణికః - ద్వైపారాయణికః- అలుకీతికిమ్
ద్వాభ్యాం శూర్పాభ్యాం క్రీతం ద్విశూర్పమ్ - ద్విశూర్పేణక్రీతంశూర్పాదఞ్స్యాత్సమా
భూత్ - కింతుఠఞ్ - ద్విశౌర్పికమ్ ❃ అర్ధాత్పరిమాణస్యపూర్వస్యతువా ॥ ౭ ॥ ౩॥
౨౬ ॥ అర్ధాత్పరిమాణవాచకస్యోత్తరపదస్యాదేరచోవృద్ధిః పూర్వపదస్యతువాఞితిణి
తికితిచ- అర్ధద్రోణేనక్రీతమార్ధద్రౌణికమ్ - అర్ధద్రౌణికమ్❃నాతఃపరస్య ॥ ౭॥ ౩॥
౨౭॥ అర్ధాత్పరస్యపరిమాణాకారస్యనవృద్ధిఃపూర్వపదస్యతువాఞిదాదౌ - ఆర్ధప్రస్థి
కమ్- అర్ధప్రస్థికమ్- అతఃకిమ్- ఆర్ధకౌడవికమ్- తపరఃకిమ్- అర్ధఖార్యాంభవాఆర్ధఖా
రీ - అర్ధఖారీ భార్యాఇత్యత్రవృద్ధినిమిత్తస్యేతిపుంవద్భావప్రతిషేధోనస్యాత్ ❃ శతాచ్చఠ
న్యతావశతే ॥ ౫॥ ౧ ॥ ౨౧ ॥ శతేనక్రీతంశతికంశత్యమ్ - అశతేకిమ్-శతమ్పరిమాణ
మస్యశతకస్సఙ్ఘః - ఇహప్రత్యయార్థోవస్తుతఃప్రకృత్యర్థాన్నభిద్యతేతేనఠన్యతౌన కిన్తుక
న్నేవ అసమాసఇత్యేవ - ద్విశతేనక్రీతంద్విశతకమ్ ❃ సఙ్ఖ్యాయాఅతిశదన్తాయాఃకన్
౫॥ ౧॥ ౨౨॥ సంఖ్యాయాఃకన్స్యాదార్హీయేఽర్థేనతుత్యన్తశదన్తాయాః- పఞ్చభిఃక్రీతః
పఞ్చకః- బహుకః-త్యన్తాయాస్తు-సాప్తతికః- శదన్తాయాః-చాత్వారింశత్కః❃వతోరి
డ్వా॥ ౫॥ ౧॥ ౨౩॥ వత్వన్తాత్కనఇడ్వాస్యాత్ - తావతికఃతావత్కః❃వింశతిత్రింశ
ద్భ్యాండ్వున్నసంజ్ఞాయామ్ ॥ ౫ ॥ ౧॥ ౨౪ ॥ యోగవిభాగఃకర్తవ్యః - ఆభ్యాండ్వున్
స్యాత్- అసంజ్ఞాయాన్తుడ్వున్స్యాత్ - కనోఽపవాదః- వింశకః- త్రింశకః-సంజ్ఞాయాన్తు
వింశతికః- త్రింశతికః❃ కంసాట్టిఠన్॥ ౫॥౧॥౨౫॥టోఙీబర్థః-ఇకారఉచ్చారణార్థః-కం
సికః-కంసికీ*అర్ధాచ్చేతివక్తవ్యమ్ * ఆర్ధికః- ఆర్ధికీ*కార్షాపణాట్టిఠన్వక్తవ్యః * ప్రతి
రాదేశశ్చవా* కార్షాపణికః - కార్షాపణికీ - ప్రతికః - ప్రతికీ ❃ శూర్పాదఞన్యతర
స్యామ్॥ ౫॥ ౧॥ ౨౬॥ శౌర్పంశౌర్పికమ్❃ శతమానవింశతికసహస్రవసనాదణ్॥ ౫॥
౧॥ ౨౭॥ ఏభ్యోఽణ్స్యాత్ - ఠఞ్ఠకోరపవాదః - శతమానేనక్రీతంశాతమానమ్-
వైంశతికమ్ - సాహస్రమ్ - వాసనమ్ ❃ అధ్యర్ధపూర్వాద్ద్విగోర్లుగసంజ్ఞాయామ్॥
౫ ॥ ౧ ॥ ౨౮ ॥ అధ్యర్ధపూర్వాత్ద్విగోశ్చపరస్యార్హీయస్యలుక్స్యాత్ - అధ్యర్ధకం
సమ్ - ద్వికంసమ్ - సంజ్ఞాయాన్తుపాఞ్చకలాపికమ్ ❃ విభాషాకార్షాపణసహస్రా
భ్యామ్॥ ౫॥ ౧॥ ౨౯॥ లుగ్వాస్యాత్- అధ్యర్ధకార్షాపణమ్- అధ్యర్ధకార్షాపణికమ్- ద్వి
కార్షాపణం - ద్వికార్షాపణికమ్ - ఔపసంఖ్యానికస్యటిఠనోలుక్ - పక్షేఅధ్యర్ధప్ర
తికమ్- ద్విప్రతికమ్- అధ్యర్ధసహస్రమ్ - అధ్యర్ధసాహస్రమ్- ద్విసహస్రం - ద్విసా
హస్రమ్ ❃ ద్విత్రిపూర్వాన్నిష్కాత్॥ ౫॥ ౧ ॥ ౩౦ ॥ లుగ్వాస్యాత్- ద్వినిష్కం - ద్వి
నైష్కికమ్ - త్రినిష్కం - త్రినైష్కికమ్ * బహుపూర్వాచ్చేతివక్తవ్యమ్ * బహుని
ష్కం - బహునైష్కికమ్ ❃ బిస్తాచ్చ॥ ౫॥ ౧॥ ౩౧॥ ద్విత్రిబహుపూర్వాత్ బిస్తాదా
ర్హీయస్యలుగ్వాస్యాత్- ద్విబిస్తం- ద్విబైస్తికమిత్యాది❃ వింశతికాత్ఖః॥ ౫ ॥ ౧ ॥ ౩౨ ॥
అధ్యర్ధపూర్వాత్ ద్విగోరిత్యేవ - అధ్యర్ధవింశతికీనం - ద్వివింశతికీనం ❃ ఖార్యాఈ
కన్॥ ౫॥ ౧॥౩౩॥అధ్యర్ధఖారీకం-ద్విఖారీకమ్ * కేవలాయాశ్చేతివక్తవ్యమ్ * ఖారీకమ్
❃పణపాదమాషశతాద్యత్ ॥ ౫॥ ౧॥ ౩౪॥ అధ్యర్ధపణ్యమ్ - ద్విపణ్యం-అధ్యర్ధపాద్యం
ద్విపాద్యమ్ - ఇహపాదఃపదితిన - యస్యేతిలోపస్యస్థానివద్భావాత్ - పద్యత్యతదర్థే

ఇత్యపి న - ప్రాగ్వతేరిత్యేవ తత్ర గ్రహణాత్ ❋ శాణాద్వా ॥ ౫ ॥ ౧ ॥ ౩౫॥ య
త్పక్షే ఠఞ్ - తస్య లుక్ అధ్యర్ధశాణ్యం అధ్యర్ధశాణం ❋ ద్విత్రిపూర్వాదణ్
చ॥ ౫॥ ౧॥ ౩౬॥ శాణాదిత్యేవ - చాద్యత్ తేన త్రైరూప్యమ్ - పరిమాణాన్తస్యాసంజ్ఞా
శాణయోరితి పర్యుదాసాదాదివృద్ధిరేవ - ద్వైశాణం - ద్విశాణ్యం-ద్విశాణమ్ - ఇహార
ర్హాదయస్త్రయోదశ ప్రత్యయాః ప్రకృతాః తేషాం సమర్థవిభక్తయోఽర్థాశ్చాకాం
క్షితాః తే ఇదానీముచ్యన్తే ❋ తేన క్రీతమ్॥ ౫ ॥ ౧ ॥ ౩౭ ॥ ఠఞ్ - గోపుచ్ఛేన క్రీతం గౌపు
చ్ఛికం - సాప్తతికం-ప్రాస్థికం- ఠక్-నైష్కికమ్ ❋ ఇద్గోణ్యాః॥ ౧॥ ౨॥ ౫౦॥ గోణ్యా
ఇత్స్యాత్తద్ధితలుకి - లుకోఽపవాదః - పఞ్చభిర్గోణీభిః క్రీతః పటః పఞ్చగోణిః ❋ తస్య
నిమిత్తం సంయోగోత్పాతౌ ॥ ౫ ॥ ౧ ॥ ౩౮ ॥ సంయోగస్సమ్బన్ధః ఉత్పాతః శుభాశుభ
సూచకః- శతికః శత్యో ధనపతిసంయోగః- శత్యమ్-శతికమ్-దక్షిణాక్షిస్పన్దనం- శత
స్య నిమిత్తమిత్యర్థః ❋ వాతపిత్తశ్లేష్మభ్యశ్శమనకోపనయోరుపసంఖ్యానమ్ ❋ వాతస్య
శమనం కోపనం వా వాతికం పైత్తికం శ్లైష్మికమ్ ❋ సన్నిపాతాచ్చేతి వక్తవ్యమ్ ❋ సాన్నిపా
తికమ్ ❋ గోద్వ్యచోఽసంఖ్యాపరిమాణాశ్వాదేర్యత్ ॥ ౫ ॥ ౧ ॥ ౩౯ ॥ గోర్నిమి
త్తం సంయోగ ఉత్పాతో వా గవ్యః- ధన్యః- ధన్యః- యశస్యః - స్వర్గ్యః- గోద్వ్యచః
కిమ్ - విజయస్య వైజయికః - అసంఖ్యేత్యాదిః కిమ్- పఞ్చానాం పఞ్చకం సప్తకం ప్రాస్థికం
ఖారీకమ్ - అశ్వాది - ఆశ్వికమ్-ఆశ్మికమ్ ❋ బ్రహ్మవర్చసాదుపసంఖ్యానమ్ ❋ బ్ర
హ్మవర్చస్యమ్ ❋ పుత్రాచ్ఛ చ॥ ౫॥ ౧॥ ౪౦॥ చాద్యత్- పుత్రీయః- పుత్ర్యః ❋ సర్వ
భూమిపృథివీభ్యామణఞౌ॥ ౫ ॥ ౧ ॥ ౪౧ ॥ సర్వభూమేర్నిమిత్తం సంయోగ ఉత్పాతో వా
సార్వభౌమః పార్థివః- సర్వభూమిశబ్దోఽనుశతికాదిషు పఠ్యతే ❋ తస్యేశ్వరః॥ ౫॥ ౧ ॥ ౪౨॥
❋ తత్ర విదిత ఇతి చ ॥ ౫॥ ౧॥ ౪౩ ॥ సర్వభూమేరీశ్వరః సర్వభూమౌ విదితో వా సార్వభౌ
మః పార్థివః ❋ లోకసర్వలోకాట్ఠఞ్॥ ౫॥ ౧॥ ౪౪॥ తత్ర విదిత ఇత్యర్థే లౌకికః- అనుశ
తికాదిత్వాదుభయపదవృద్ధిః- సార్వలౌకికః ❋ తస్య వాపః॥ ౫॥ ౧॥ ౪౫ ॥ ఉప్యతేఽస్మి
న్నితి వాపః క్షేత్రమ్ ప్రస్థస్య వాపః ప్రాస్థికం - ద్రౌణికం-ఖారీకమ్ ❋ పాత్రాత్
ష్ఠన్ ॥ ౫ ॥ ౧ ॥ ౪౬ ॥ పాత్రస్య వాపః క్షేత్రం పాత్రికం - పాత్రికీ క్షేత్రభక్తిః ❋
తదస్మిన్వృద్ధ్యాయలాభశుల్కోపదా దీయతే ॥ ౫ ॥ ౧ ॥ ౪౭ ॥ వృద్ధిర్దీయత ఇత్యాదిక్ర
మేణ ప్రత్యేకం సమ్బన్ధాదేకవచనం - పఞ్చాస్మిన్ వృద్ధిః ఆయః లాభః శుల్కముపదా
వా దీయతే- పఞ్చకః- శతికః - శత్యః - సాహస్రః - ఉత్తమర్ణేన మూలాతిరిక్తం గ్రా
హ్యం వృద్ధిః - గ్రామాదిషు స్వామిగ్రాహ్యో భాగ ఆయః - విక్రేత్రా మూల్యాదధిక
గ్రాహ్యో లాభః - రక్షానిర్వేశో రాజభాగః శుల్కః - ఉత్కోచ ఉపదా ❋ చతు
ర్థ్యర్థ ఉపసంఖ్యానమ్ ❋ పఞ్చాస్మై వృద్ధ్యాదిర్దీయతే పఞ్చకో దేవదత్తః - సమమ
బ్రాహ్మణే దానమితి వదధికరణవివక్షయా వా ❋ పూరణార్ధాట్ఠన్ ॥ ౫॥ ౧॥ ౪౮॥ య
థాక్రమం తకిటిరనోరపవాదః - ద్వితీయో వృద్ధ్యాదిరస్మిన్ దీయతే ద్వితీయికః తృతీయి
కః అర్ధికః అర్ధశబ్దో రూపకస్యార్ధే రూఢః ❋ భాగాద్యచ్చ॥ ౫॥ ౧॥ ౪౯॥ చాట్ఠన్-భాగశ
బ్దోఽపి రూపకస్యార్ధే రూఢః- భాగో వృద్ధ్యాదిరస్మిన్ భాగ్యం - భాగికం శతం - భాగ్యా

భాగికా వింశతిః ❋ తద్ధరతి వహత్యావహతి భారాద్వంశాదిభ్యః॥ ౫॥ ౧॥ ౫౦॥ వంశాది
భ్యః పరో యో భారశబ్దస్తదన్తం యత్ప్రాతిపదికం తత్ప్రకృతికాత్ ద్వితీయాన్తాదిత్య
ర్థః వంశభారం హరతి వహత్యావహతి వా వాంశభారికః- ఐక్షుభారికః - భారాద్వంశాది
భ్య ఇత్యస్య వ్యాఖ్యాన్తరమ్ - భారభూతేభ్యో వంశాదిభ్య ఇతి - భారభూతాన్వంశాన్ హ
రతి వాంశికః- ఐక్షుకః ❋ వస్నద్రవ్యాభ్యాం ఠన్కనౌ॥ ౫ ॥ ౧॥ ౫౧॥ యథాసంఖ్యం స్తః- వ
స్నం హరతి వహత్యావహతి వా స్నికః - ద్రవ్యకః ❋ సమ్భవత్యవహరతి పచతి॥ ౫ ॥ ౧॥
౫౨ ॥ ప్రస్థం సమ్భవతి ప్రాస్థికః కటాహః - ప్రస్థం స్వస్మిన్ సమావేశయతీత్యర్థః ప్రా
స్థికీ బ్రాహ్మణీ - ప్రస్థమవహరతి పచతి వేత్యర్థః ❋ తత్పచతీతి ద్రోణాదణ్ చ ❋ చాట్ఠఞ్
ద్రోణం పచతీతి ద్రౌణీ - ద్రౌణికీ ❋ ఆఢకాచితపాత్రాత్ఖోఽన్యతరస్యామ్॥ ౫॥ ౧॥ ౫౩॥
పక్షే ఠఞ్ - ఆఢకం సమ్భవతి అవహరతి పచతి వా ఆఢకీనా - ఆఢకికీ - ఆచితీనా-ఆచితికీ-
పాత్రీణా- పాత్రికీ ❋ ద్విగోః ష్ఠంశ్చ॥ ౫॥ ౧॥ ౫౪ ॥ ఆఢకాచితపాత్రాదిత్యేవ- ఆఢకా
ద్యన్తాత్ ద్విగోః సమ్భవత్యాదిష్వర్థేషు ష్ఠన్ఖౌ వా స్తః - పక్షే ఠఞ్ - తస్యాధ్యర్ధేతి లుక్-
షిత్వాన్ ఙీష్- ద్వ్యాఢకికీ-ద్వ్యాఢకీనా- ద్విగోరితి ఙీప్-ద్వ్యాఢకీ- ద్వ్యాచితికీ-ద్వ్యా
చితీనా - అపరిమాణేతి ఙీబ్నిషేధాత్ - ద్వ్యాచితా - ద్విపాత్రికీ - ద్విపాత్రీణా - ద్వి
పాత్రీ ❋ కులిజాల్లుక్ఖౌ చ॥ ౫॥ ౧ ॥ ౫౫ ॥ కులిజాన్తాత్ ద్విగోః సమ్భవత్యాదిష్వర్థేషు
లుక్ఖౌ వా స్తః- చాత్ ష్ఠంశ్చ- లుగభావే ఠఞః శ్రవణం- ద్వికులిజీ - ద్వైకులిజికీ-ద్వికులిజీ
నా- ద్వికులిజికీ ❋ సోఽస్యాంశవస్నభృతయః॥ ౫॥ ౧॥ ౫౬॥ అంశో భాగః-భృతిర్వేతనం
పఞ్చ అంశో వస్నో భృతిర్వాఽస్య పఞ్చకః ❋ తదస్య పరిమాణమ్ ॥ ౫ ॥ ౧ ॥ ౫౭ ॥ ప్ర
స్థం పరిమాణమస్య ప్రాస్థికో రాశిః ❋ సంఖ్యాయాస్సంజ్ఞాసఙ్ఘసూత్రాధ్యయనేషు ॥
౫॥ ౧ ॥ ౫౮ ॥ పూర్వసూత్రమనువర్తతే ❋ తత్ర సంజ్ఞాయాం స్వార్థే ప్రత్యయో వా
చ్యః ❋ యద్వా ద్వ్యేకయోరితివత్సంఖ్యామాత్రవృత్తేః పరిమాణిని ప్రత్యయః - పఞ్చైవ
పఞ్చకాః శకునయః - పఞ్చ పరిమాణమేషామితి వా - సఙ్ఘే పఞ్చకః - సూత్రే అష్ట
కం పాణినీయం - సఙ్ఘశబ్దస్య ప్రాణిసమూహే రూఢత్వాత్సూత్రం పృథగుపాత్తం - ప
ఞ్చకమధ్యయనమ్ ❋ స్తోమే డవిధిః ❋ పఞ్చదశ మన్త్రాః పరిమాణమస్య పఞ్చదశః - స
ప్తదశః- ఏకవింశః - సోమయాగేషు ఛన్దోగైః క్రియమాణా పృష్ఠ్యాదిసంజ్ఞికా స్తుతిః స్తోమః
❋ పఙ్క్తివింశతిత్రింశచ్చత్వారింశత్పఞ్చాశత్షష్టిసప్తత్యశీతినవతిశతమ్॥ ౫॥ ౧॥ ౫౯॥
ఏతే రూఢిశబ్దా నిపాత్యన్తే ❋ పఞ్చద్దశతౌ వర్గే వా ॥ ౫ ॥ ౧ ॥ ౬౦ ॥ పఞ్చ పరిమాణమ
స్య పఞ్చద్వర్గః - దశద్వర్గః - పక్షే పఞ్చకః- దశకః ❋ త్రింశచ్చత్వారింశతోర్బ్రాహ్మ
ణే సంజ్ఞాయాం డణ్ ॥ ౫ ॥ ౧ ॥ ౬౨ ॥ త్రింశదధ్యాయాః పరిమాణమేషాం బ్రాహ్మణా
నాం- త్రైంశాని- చాత్వారింశాని ❋ తదర్హతి॥ ౫॥ ౧॥ ౬౩॥ లబ్ధుం యోగ్యో భవతీత్య
ర్థే ద్వితీయాన్తాట్ఠఞాదయః స్యుః - శ్వేతచ్ఛత్రమర్హతి శ్వైతచ్ఛత్రికః ❋ ఛేదాదిభ్యో ని
త్యమ్॥ ౫॥ ౧॥ ౬౪॥ నిత్యమాభీక్ష్ణ్యమ్- ఛేదం నిత్యమర్హతి ఛైదికో వేతసః- భిన్నప్రరూఢ
త్వాత్ ❋ విరాగ విరఙ్గం చ ❋ విరాగం నిత్యమర్హతి వైరాగికః వైరఙ్గికః ❋ శీర్షచ్ఛేదాద్య
చ్చ॥ ౫॥ ౧॥ ౬౫॥ శిరశ్ఛేదం నిత్యమర్హతి శీర్షచ్ఛేద్యః- శైర్షచ్ఛేదికః - యట్ఠకోస్సన్నియోగే
న శిరసః శీర్షభావో నిపాత్యతే ❋ దణ్డాదిభ్యో యః॥ ౫॥ ౧॥ ౬౬॥ ఏభ్యో యస్స్యాత్- దణ్డ

మర్హతీతి దండ్యః- అర్ఘ్యః- వధ్యః ❋ పాత్రాద్ఘంశ్చ॥ ౫ ॥ ౧॥ ౬౮॥ చాద్యత్-తదర్హతీ
త్యర్థే- పాత్రియః- పాత్ర్యః ❋ కడఙ్గరదక్షిణాచ్ఛచ॥౫॥ ౧॥ ౬౯॥ చాద్యత్- కడఙ్గ
రోత్తీతికిగ్రసో అతఏవనిపాతనాత్ ఖచ్- కడఙ్గరం మాషముద్గాదికాష్ఠమర్హతీతి కడఙ్గ
రీయో గౌః కడఙ్గర్యః-దక్షిణామర్హతీతి దక్షిణీయః-దక్షిణ్యః ❋ స్థాలీబిలాత్ ॥౫॥౧॥ ౭౦॥
స్థాలీబిలమర్హంతి స్థాలీబిలీయాస్తణ్డులాః-స్థాలీబిల్యాః- పాకయోగ్యా ఇత్యర్థః ❋ యజ్ఞర్త్వి
గ్భ్యాం ఘఖఞౌ॥౫॥౧॥౭౧॥ యథాసంఖ్యం స్తః-యజ్ఞం ఋత్విజశ్చార్హతి-యజ్ఞియః-ఆర్త్వి
జీనో యజమానః ✻ యజ్ఞర్త్విగ్భ్యాం తత్కర్మార్హతీత్యుపసంఖ్యానమ్ ✻ యజ్ఞియో దేశః ఆ
ర్త్విజీనో ఋత్విక్ —— ❋ ఆర్హీయాణాం రగాదీనాం ద్వాదశానాం పూర్ణోఽవధిః ❋ ——
అతఃపరం ఠఞేవ ❋ పారాయణతురాయణచాన్ద్రాయణం వర్తయతి ॥ ౫ ॥ ౧ ॥ ౭౨॥
పారాయణం వర్తయతి పారాయణికశ్ఛాత్రః - తురాయణం యజ్ఞవిశేషః తం వర్తయ
తి తౌరాయణికో యజమానః-చాన్ద్రాయణికః ❋ సంశయమాపన్నః॥౫॥౧॥ ౭౩ ॥ సంశ
యవిషయీభూతోఽర్థః సాంశయికః ❋ యోజనం గచ్ఛతి ॥ ౫ ॥ ౧ ॥ ౭౪॥ యౌజ
నికః ✻ క్రోశశత యోజనశతయోరుపసంఖ్యానమ్ ✻ క్రోశశతం గచ్ఛతి క్రౌశశతికః
యౌజనశతికః ✻ తతోఽభిగమనమర్హతీతి చ వక్తవ్యమ్ ✻ క్రోశశతాదభిగమనమర్హ
తీతి క్రౌశశతికో భిక్షుః - యౌజనశతిక ఆచార్యః ❋ పథః ష్కన్ ॥ ౫ ॥ ౧ ॥ ౭౫ ॥
షో ఙీషర్థః-పన్థానం గచ్ఛతి పథికః - పథికీ ❋ పన్థో ణ నిత్యమ్ ॥ ౫ ॥ ౧ ॥ ౭౬ ॥ పథి
న్శబ్దాత్ నిత్యం గచ్ఛతీత్యర్థే ణః స్యాత్ పన్థాదేశశ్చ - పన్థానం నిత్యం గచ్ఛతి - పాన్థః పా
న్థా ❋ ఉత్తరపథేనాహృతం చ ॥ ౫ ॥ ౧ ॥ ౭౭ ॥ ఉత్తరపథేనాహృతం ఔత్తరపథి
కమ్ - ఉత్తరపథేన గచ్ఛతి ఔత్తరపథికః ✻ ఆహృతప్రకరణే వారిజఙ్గలస్థలకాన్తారపూ
ర్వాదుపసంఖ్యానమ్ ✻ వారిపథికమిత్యాది ❋ కాలాత్ ॥ ౫ ॥ ౧ ॥ ౭౮ ॥ వ్యుష్టాదిభ్యో
ణిత్యతః ప్రాగధిక్రియతే ❋ తేన నిర్వృత్తమ్ ॥ ౫ ॥ ౧ ॥ ౭౯ ॥ అహ్నా నిర్వృత్తమాహ్ని
కమ్ ❋ తమధీష్టో భృతో భూతో భావీ ॥ ౫ ॥ ౧ ॥ ౮౦ ॥ అధీష్టః సత్కృత్య వ్యాపారితః భృ
తో వేతనేన క్రీతః - భూతః స్వసత్తయా వ్యాప్తకాలః - భావీ తాదృశ ఏవానాగతకాలః
మాసమధీష్టః మాసికోఽధ్యాపకః- మాసం భృతో మాసికః కర్మకరః - మాసం భూతో మా
సికో వ్యాధిః - మాసం భావీ మాసిక ఉత్సవః ❋ మాసాద్వయసి యత్ఖఞౌ ॥ ౫ ॥ ౧ ॥ ౮౧ ॥
మాసం భూతో మాస్యః- మాసీనః ❋ ద్విగోర్యప్ ॥ ౫ ॥ ౧ ॥ ౮౨ ॥ మాసాద్వయసి ॥ ఇత్య
నువర్తతే- ద్వౌ మాసౌ భూతో ద్విమాస్యః ❋ షణ్మాసాణ్ణ్యచ్చ ॥ ౫ ॥ ౧ ॥ ౮౩ ॥ వయసీత్యే
వ-యబప్యనువర్తతే చాట్ఠఞ్-షాణ్మాస్యః-షణ్మాస్యః- షాణ్మాసికః ❋ అవయసి ఠంశ్చ ॥
౫ ॥ ౧ ॥ ౮౪ ॥ చాణ్ణ్యత్ - షణ్మాసికో వ్యాధిః షాణ్మాస్యః ❋ సమాయాః ఖః ॥ ౫ ॥ ౧ ॥ ౮౫ ॥
సమామధీష్టో భృతో భూతో భావీ వా సమీనః ❋ ద్విగోర్వా ॥ ౫ ॥ ౧ ॥ ౮౬ ॥ సమా
యాః ఖ ఇత్యేవ - తేన పరిజయ్యేత్యతః ప్రాఙ్నిర్వృత్తాదిషు పఞ్చస్వర్థేషు ప్రత్యయాః -
ద్విసమీనః - ద్వైసమికః ❋ రాత్ర్యహస్సంవత్సరాచ్చ ॥ ౫ ॥ ౧ ॥ ౮౭ ॥ ద్విగోరి
త్యేవ-ద్విరాత్రీణః - ద్వైరాత్రికః- ద్వ్యహీనః - ద్వైయహ్నికః - సమాసాన్తవిధేరని
త్యత్వాన్నటచ్ - ద్విసంవత్సరీణః ❋ సంఖ్యాయాస్సంవత్సరసంఖ్యస్య చ ॥ ౭ ॥ ౩ ॥ ౧౫ ॥
సంఖ్యాయా ఉత్తరపదస్య వృద్ధిస్స్యాత్ ఞిదాదౌ - ద్విసాంవత్సరికః - ద్వైషష్టికృతో ద్వి

షాష్టికః - సంఖ్యాయాః పరిమాణాన్తస్యత్వేవసిద్ధే సంవత్సరగ్రహణంపరిమాణగ్రహ
ణే కాలపరిమాణస్యాగ్రహణార్థమ్ - తేనద్వైసమిక ఇత్యత్రోత్తరపదవృద్ధిర్న ॥ వర్షా
ల్లుక్చ॥ ౫॥ ౧॥౮౮॥ వర్షశబ్దాన్తాద్ద్విగోర్వ్యాఖ్యాతపక్షేరఞ్ వాలుక్ - త్రీణిరూపాణి- ద్వి
వర్షిణోవ్యాధిః-ద్వివార్షికః- ద్వివర్షః ॥వర్షస్యాభవిష్యతి॥౭॥౩॥౧౬॥ఉత్తరపదస్యవృద్ధి
స్స్యాత్ - ద్వివార్షికః - భవిష్యతితుద్వైవర్షికః - అధీష్టభృతయోరభవిష్యతీతిప్రతిషే
ధోన - గమ్యతేహితత్రభవిష్యత్తా - నతుతద్ధితార్థః - ద్వేవర్షేఅధీష్టోభృతోవాకర్మకరి
ష్యతీతిద్వివార్షికోమనుష్యః ॥ పరిమాణాన్తస్యాసంజ్ఞాశాణయోః॥౭॥౩॥౧౭॥ ద్వౌకు
డవౌప్రయోజనమస్యద్వికౌడవికః - ద్వాభ్యాంసువర్ణాభ్యాం క్రీతంద్విసౌవర్ణికమ్- ద్వి
నైష్కికమ్ - అసంజ్ఞేతికిమ్ - పఞ్చకపాలాఃపరిమాణమస్యపాఞ్చకపాలికమ్ - తద్ధి
తాన్తస్సంజ్ఞా - ద్వైశాణమ్ - కులిజశబ్దమపికేచిత్పఠన్తి - ద్వైకులిజికః ॥ చిత్తవతిని
త్యమ్॥౫॥ ౧ ॥ ౮౯॥ వర్షశబ్దాన్తాద్ద్విగోఃప్రత్యయస్యనిత్యంలుక్స్యాత్ చేతనేప్రత్యయా
ర్థే-ద్వివర్షోదారకః ॥షష్టికాష్షష్టిరాత్రేణపచ్యన్తే॥ ౫॥ ౧॥ ౯౦॥బహువచనమతన్త్రమ్
షష్టికోధాన్యవిశేషః - తృతీయాన్తాత్కన్ రాత్రశబ్దలోపశ్చనిపాత్యతే ॥ తేనప
రిజయ్యలభ్యకార్యసుకరమ్ ॥ ౫ ॥ ౧॥ ౯౩॥ మాసేనపరిజయ్యోజేతుంశక్యోమాసికోవ్యా
ధిః - మాసేనలభ్యఙ్కార్యంసుకరంవామాసికమ్ ॥ తదస్యబ్రహ్మచర్యమ్॥౫॥౧॥౯౪॥
ద్వితీయాన్తాత్కాలవాచినోస్యేత్యర్థేప్రత్యయస్స్యాత్ - అత్యన్తసంయోగేద్వితీయా-
మాసంబ్రహ్మచర్యమస్యమాసికోబ్రహ్మచారీఅర్ధమాసికః - యద్వా - ప్రథమాన్తాద
స్యేత్యర్థేప్రత్యయః - మాసోస్యేతిమాసికంబ్రహ్మచర్యమ్ ॥ మహానామ్న్యాదిభ్య
ష్షష్ఠ్యన్తేభ్యఉపసంఖ్యానమ్ ॥ మహానామ్న్యోనామపిదామఘవన్నిత్యాద్యా ఋచః-
తాసాం బ్రహ్మచర్యమస్యమాహానామ్నికః - హరదత్తస్తుభస్యాఢ ఇతిపుంవద్భావా
న్మాహానామికఇత్యాహ ॥ చాతుర్మాస్యానాంయజ్ఞే ॥ తత్రభవఇత్యర్థే - చతుర్షు
మాసేషుభవన్తిచాతుర్మాస్యానియజ్ఞకర్మాణి ॥ అణ్సంజ్ఞాయామ్॥చతుర్మాసేషుభ
వతిచాతుర్మాసీ-అణన్తత్వాన్ఙీప్ - పౌర్ణమాసీ-ఆషాఢీ ॥ తస్యదక్షిణాయజ్ఞాఖ్యేభ్యః॥
౫॥౧॥౯౫॥ద్వాదశాహస్యదక్షిణాద్వాదశాహికీ - ఆఖ్యాగ్రహణాదకాలాదపి - అగ్ని
ష్టోమికీ - వాజపేయికీ॥తత్రచదీయతేకార్యమ్భవవత్॥౫॥౧॥ ౯౬॥ ప్రావృషిదీయతేకా
ర్యంప్రావృషేణ్యంశారదమ్ —॥కాలాధికారస్యపూర్ణావధిః॥— వ్యుష్టాదిభ్యోఽ
ణ్॥౫॥౧॥౯౭॥వ్యుష్టేదీయతేకార్యంవావైయుష్టం - వ్యుష్ట - తీర్థ - సంగ్రామ - ప్ర
వాసఇత్యాది ॥ తేనయథాకథాచహస్తాభ్యాంణయతౌ॥ ౫॥ ౧॥ ౯౮॥ యథాకథాచే
త్యవ్యయసంఘాతాత్తృతీయాన్తాద్ధస్తశబ్దాచ్చయథాసంఖ్యంణయతౌస్తః - అర్థాభ్యాస్తు
యథాసంఖ్యంనేష్యతే, యథాకథాచదీయతేకార్యంవాయాథాకథాచమ్ - అనాదరే
ణదేయంకార్యంవేత్యర్థః - హస్తేనదీయతేకార్యంవాహస్త్యమ్ ॥ సమ్పాదిని॥ ౫॥
౧॥ ౯౯॥ తేనేత్యేవ - కర్ణవేష్టకాభ్యాంసంపాదికార్ణవేష్టకికంముఖం - కర్ణాలఙ్కా
రాభ్యామవశ్యంశోభతఇత్యర్థః ॥ కర్మవేషాద్యత్॥ ౫॥ ౧॥ ౧౦౦॥ కర్మణాసంపాదిక
ర్మణ్యంశౌర్యం - వేషేణసంపాదివేష్యోనటః వేషఃకృత్రిమఆకారః ॥ తస్మైప్రభవతి
సన్తాపాదిభ్యః॥౫॥ ౧॥ ౧౦౧॥ సన్తాపాయప్రభవతిసాన్తాపికః-సాంగ్రామికః ॥ యో

గాద్యచ్చ॥౫॥౧॥౧౦౨॥చాట్ఠఞ్ - యోగాయప్రభవతియోగ్యఃయౌగికః ❋ కర్మణఉకఞ్
॥ ౫ ॥ ౧॥ ౧౦౩॥ కర్మణేప్రభవతికార్ముకమ్ ❋ సమయస్తదస్యప్రాప్తమ్॥౫॥౧॥
౧౦౪॥సమయఃప్రాప్తోఽస్యసామయికమ్ ❋ ఋతోరణ్ ॥ ౫ ॥ ౧ ॥ ౧౦౫॥ ఋతుః
ప్రాప్తోఽస్యఆర్తవమ్ ❋ కాలాద్యత్ ॥ ౫ ॥ ౧॥ ౧౦౬॥ కాలఃప్రాప్తోఽస్యకాల్యంశీతమ్❋
ప్రకృష్టేఠఞ్॥ ౫॥ ౧॥ ౧౦౭॥ కాలాదిత్యేవతదస్యేతిచ-ప్రకృష్టోదీర్ఘఃకాలోఽస్యేతికా
లికంవైరమ్ ❋ ప్రయోజనమ్॥ ౫॥ ౧॥ ౧౦౯॥ తదస్యేత్యేవ - ఇన్ద్రమహఃప్రయోజన
మస్యైన్ద్రమహికం - ప్రయోజనంఫలంకారణఞ్చ ❋ విశాఖాషాఢాదణ్మన్థదణ్డయోః॥
౫ ॥ ౧ ॥ ౧౧౦ ॥ ఆభ్యామణ్స్యాత్ప్రయోజనమిత్యర్థేక్రమాన్మన్థదణ్డయోరర్థ
యోః - విశాఖాప్రయోజనమస్యవైశాఖోమన్థః - ఆషాఢోదణ్డః * చూడాదిభ్యఉపసం
ఖ్యానమ్ * చూడా-చౌడం-శ్రద్ధా-శ్రాద్ధమ్ ❋ అనుప్రవచనాదిభ్యశ్ఛః॥౫॥౧॥౧౧౧
అనుప్రవచనంప్రయోజనమస్య అనుప్రవచనీయమ్ ❋ సమాపనాత్సపూర్వపదాత్॥౫॥
౧ ॥ ౧౧౨ ॥ వ్యాకరణసమాపనం ప్రయోజనమస్య వ్యాకరణసమాపనీయమ్ ❋ ఐ
కాగారికట్చౌరే ॥ ౫ ॥ ౧ ॥ ౧౧౩॥ ఏకమసహాయమగారంప్రయోజనమస్యముముషి
షోఃసఐకాగారికశ్చౌరః ❋ ఆకాలికడాద్యన్తవచనే॥ ౫॥ ౧॥ ౧౧౪॥సమానకాలావా
ద్యన్తౌయస్యేత్యాకాలికః- సమానకాలస్యాకాలఆదేశః - ఆశువినాశీత్యర్థః- పూర్వదినే
మధ్యాహ్నాదావుత్పద్యదినాన్తరేతత్రైవనశ్వరఇతివా ❋ ఆకాలాట్ఠంశ్చ * ఆకాలికా
విద్యుత్॥ ——❋ ఠఞః పూర్ణోవధిః ❋—— ❋ తేనతుల్యంక్రియాచేద్వతిః॥
౫॥౧॥౧౧౫॥బ్రాహ్మణేనతుల్యంబ్రాహ్మణవదధీతే - క్రియాచేదితికిమ్ - గుణతుల్యే
మాభూత్ పుత్రేణతుల్యఃస్థూలః ❋ తత్రతస్యేవ॥ ౫॥ ౧॥ ౧౧౬॥ మథురాయామివమ
థురావత్ స్రుఘ్నే ప్రాకారః చైత్రస్యేవచైత్రవత్ మైత్రస్యగావః ❋తదర్హమ్॥
౫ ॥౧॥ ౧౧౭॥ విధిమర్హతివిధివత్పూజ్యతే - క్రియాగ్రహణంమణ్డూకప్లుత్యానువర్త
తే- తేనేహన-రాజానమర్హతిచ్ఛత్రమ్ ❋ తస్యభావస్త్వతలౌ॥ ౫॥ ౧॥ ౧౧౯॥ ప్రకృతి
జన్యబోధేప్రకారోభావః - గోర్భావఃగోత్వంగోతా - త్వాన్తంక్లీబంతలన్తంస్త్రియా
మ్ ❋ ఆచత్వాత్ ॥ ౫॥ ౧॥ ౧౨౦॥ బ్రహ్మణస్త్వఇత్యతఃప్రాక్త్వతలావధిక్రియేతే-
అపవాదైస్సహసమావేశార్థం గుణవచనాదిభ్యఃకర్మణివిధానార్థఞ్చేదమ్ - చకారేణ
నఞ్స్నఞ్భ్యామపిసమావేశార్థః - స్త్రియాభావఃస్త్రైణం - స్త్రీత్వం- స్త్రీతా - పౌం
స్నం-పుంస్త్వం - పుంస్తా❋ ననఞ్పూర్వాత్తత్పురుషాదచతురసఙ్గతలవణవటయుధ
కతరసలసేభ్యః ॥ ౫ ॥ ౧ ॥౧౨౧॥ ఇతఃపరంయేభావప్రత్యయాస్తైనఞ్తత్పురుషాన్న
స్యుః- చతురాదీన్వర్జయిత్వా- అపతిత్వమ్- అపటుత్వమ్ - నఞ్పూర్వాత్కిం- బార్హస్ప
త్యమ్- తత్పురుషాత్కిం - నాస్యపటవఃసన్తీత్యపటుఃతస్యభావఃఆపటవమ్ - అచతురేతి
కిం - ఆచతుర్యం-ఆసఙ్గత్యం-ఆలవణ్యం-ఆవట్యం- ఆయుధ్యం ఆకత్యం-ఆరస్యం-ఆలస్యమ్
❋ పృథ్వాదిభ్యఇమనిజ్వా॥ ౫॥ ౧ ॥ ౧౨౨॥వావచనమణాదిసమావేశార్థమ్ ❋ రఋ
తోహలాదేర్లఘోః ॥ ౬ ॥ ౪॥ ౧౬౧॥ హలాదేర్లఘోఃఋకారస్యరఃస్యాత్ ఇష్ఠేమేయ
స్సు ❋ టేః॥౬॥౪॥౧౫౫॥భస్యటేర్లోపస్స్యాదిష్ఠేమేయస్సు - పృథోర్భావఃప్రథిమా
పార్థవం - మ్రదిమా- మార్దవమ్ ❋ వర్ణదృఢాదిభ్యఃష్యఞ్చ॥౫॥౧॥౧౨౩॥చాదిమనిచ్

శౌక్ల్యంశుక్లిమా - దార్ఢ్యం - పృథుమృదుభృశకృశదృఢపరివృఢానామేవరత్వమ్ - ప్ర థిమా-షాడీషర్థః - ఔచితీ - యథాకామీ✽గుణవచనబ్రాహ్మణాదిభ్యఃకర్మణిచ॥౫॥ ౧॥ ౧౨౪॥ చాద్భావే- జడస్యకర్మభావోవాజాడ్యం - మూఢస్య భావః కర్మవామౌ ఢ్యం- బ్రాహ్మణ్యమ్ ✽ అర్హతోనుమ్చ ✽ అర్హతోభావఃకర్మవాఆర్హన్త్యం - ఆర్హన్తీ- బ్రాహ్మణాదిరాకృతిగణః✽యథాతథాయథాపురయోఃపర్యాయేణ ॥ ౭ ॥ ౩ ॥ ౩౧॥ నఞఃపరయోరేతయోః పూర్వోత్తరపదయోః పర్యాయేణాదేరచోవృద్ధిఃస్యాత్ - అ యథాతథాభావః- ఆయథాతథ్యం- అయాథాతథ్యం- ఆయథాపుర్యం- అయాథాపు ర్యమ్- ఆపాదసమాప్తేర్భావకర్మాధికారః ✽ చతుర్వర్ణాదీనాంస్వార్థఉపసంఖ్యానమ్✽ చత్వారోవర్ణాఃచాతుర్వర్ణ్యం - చాతురాశ్రమ్యం- త్రైస్వర్యం- షాడ్గుణ్యం- సైన్యం- సాన్నిధ్యం- సామీప్యం-ఔపమ్యం - త్రైలోక్యమిత్యాది - సర్వేవేదాః సర్వవేదాస్తానధీతే సర్వవేదః-సర్వాదేరితిలుక్ - సఏవసార్వవేద్యః ✽ చతుర్వేదస్యోభయపదవృద్ధిశ్చ✽ చతురోవేదానధీతే చతుర్వేదః- సఏవచాతుర్వైద్యః- చతుర్విద్యస్యేతిపాఠాన్తరం - చ తుర్విద్యఏవచాతుర్వైద్యః✽స్తేనాద్యన్నలోపశ్చ॥ ౫ ॥ ౧ ॥ ౧౨౫ ॥ స్తేతిసఙ్ఘాతగ్రహ ణం-స్తేనచౌర్యే -పచాద్యచ్ - స్తేనస్యభావఃకర్మవాస్తేయమ్ - స్తేనాదితియోగవిభజ్య స్తైన్యమితిష్యఞన్తమపికేచిదిచ్ఛన్తి✽సఖ్యుర్యః॥ ౫॥ ౧॥ ౧౨౬॥ సఖ్యుర్భావఃకర్మవాస ఖ్యమ్✽దూతవణిగ్భ్యాంచ✽దూతస్యభావఃకర్మవాదూత్యం - వణిజ్యమితికాశికా - మా ధవస్తువణిజ్యాశబ్దః స్వభావాత్ స్త్రీలిఙ్గః - భావఏవచాత్రప్రత్యయోనతుకర్మణీత్యా హ - భాష్యేతుదూతవణిగ్భ్యాంచేతినాస్త్యేవ - బ్రాహ్మణాదిత్వాద్వాణిజ్యమపి ✽ క పిజ్ఞాత్యోర్ఢక్॥ ౫॥ ౧ ॥ ౧౨౭॥ కాపేయమ్-జ్ఞాతేయమ్ ✽ పత్యన్తపురోహితాదిభ్యో యక్॥ ౫॥౧॥౧౨౮॥ సైనాపత్యం-పౌరోహిత్యం✽రాజాఽసే ✽ రాజశబ్దఃఅసమాసే యకంలభతఇత్యర్థః - రాజ్ఞోభావఃకర్మవారాజ్యం - సమాసేతుబ్రాహ్మణాదిత్వాత్ ష్యఞ్ - ఆధిరాజ్యమ్ ✽ ప్రాణభృజ్జాతివయోవచనోద్గాత్రాదిభ్యోఽఞ్ ॥ ౫ ॥ ౧॥ ౧౨౯॥ ప్రాణభృజ్జాతి- ఆశ్వం- ఔష్ట్రం- వయోవచనమ్- కౌమారం- కైశోరమ్-ఔ ద్గాత్రం - ఔన్నేత్రం- సౌష్టవం- దౌష్టవమ్✽హాయనాన్తయువాదిభ్యోఽణ్ ॥ ౫॥ ౧॥ ౧౩౦ ॥ ద్వైహాయనం - త్రైహాయనం - యౌవనం - స్థావిరమ ✽ శ్రోత్రియస్యయలోప శ్చ ✽ శ్రోత్రమ్- కుశలచపలనిపుణపిశునకుతూహలక్షేత్రజ్ఞాః యువాదిషుబ్రాహ్మణాది షుచపఠ్యన్తే - కౌశల్యం - కౌశలమిత్యాది ✽ ఇగన్తాచ్చలఘుపూర్వాత్ ॥ ౫॥ ౧॥ ౧౩౧॥ శుచేర్భావః కర్మవాశౌచం- మౌనం- కథంకావ్యం - కవిశబ్దస్య బ్రాహ్మణాది త్వాత్ష్యఞ్✽ యోపధాద్గురూపోత్తమాద్వుఞ్॥ ౫॥ ౧॥ ౧౩౨॥ రామణీయకం - ఆభి ధానీయకమ్ ✽సహాయాద్వా✽సాహాయ్యం - సాహాయకమ్ ✽ ద్వన్ద్వమనోజ్ఞాదిభ్య శ్చ॥౫॥౧॥ ౧౩౩॥ శైష్యోపాధ్యాయికా- మానోజ్ఞకమ్ ✽ గోత్రచరణాచ్ఛ్లాఘాత్యా కారతదవేతేషు ॥ ౫ ॥ ౧ ॥ ౧౩౪॥ గోత్రప్రత్యయాన్తాచ్చరణవాచినశ్చవుఞ్స్యాత్ భావకర్మణోః - శ్లాఘాదిషువిషయభూతేషు- అత్యాకారోఽధిక్షేపః - తదవేతః తేగో త్రచరణయోర్భావకర్మణీప్రాప్తః అవగతవానిత్యర్థః - గార్గికయాశ్లాఘతే - గార్గ్యత్వే నవికత్థతఇత్యర్థః- గార్గికయాత్యాకురుతే- గార్గికామవేతః - కారికయాశ్లాఘతఇత్యా

ది ❈ హోత్రాభ్యశ్ఛః ॥ ౫ ॥ ౧ ॥ ౧౩౫ ॥ హోత్రాశబ్దః ఋత్విగ్వాచీ స్త్రీలిఙ్గః- బహువచనాద్విశేష గ్రహణమ్ - అచ్ఛావాకస్య భావః కర్మ వా అచ్ఛావాకీయం - మైత్రావరుణీయమ్ ❈ బ్రహ్మణస్త్వః ॥ ౫ ॥ ౧ ॥ ౧౩౬ ॥ హోత్రావాచినో బ్రహ్మన్ శబ్దాత్త్వస్స్యాత్ - ఛస్యాపవాదః - బ్రహ్మత్వమ్ - నేతివాచ్యే త్వవచనం తలో బాధనార్థమ్ - బ్రాహ్మణపర్యాయాద్బ్రహ్మన్శబ్దాత్తు త్వతలౌ - బ్రహ్మత్వం - బ్రహ్మతా

———— ❈ నఞ్స్నఞోరధికారః సమాప్తః ❈ ————

ధాన్యానాం భవనే క్షేత్రే ఖఞ్ ॥ ౫॥ ౨॥ ౧॥ భవన్త్యస్మిన్నితి భవనమ్ - ముద్గానాం భవనం క్షేత్రం మౌద్గీనమ్ ❈ వ్రీహిశాల్యోర్ఢక్ ॥ ౫॥ ౨॥ ౨॥ వ్రైహేయం- శాలేయమ్ ❈ యవయవకషష్టికాద్యత్ ॥ ౫॥ ౨ ॥ ౩॥ యవానాం భవనం క్షేత్రం యవ్యమ్ - యవక్యమ్- షష్టిక్యమ్ ❈ విభాషాతిలమాషోమాభఙ్గాణుభ్యః ॥ ౫॥ ౨॥ ౪॥ యద్వా స్యాత్- పక్షే ఖఞ్ - తిల్యం- తైలీనం- మాష్యం మాషీణం- ఉమ్యం- ఔమీనం- భఙ్గ్యం- భాఙ్గీనం- అణవ్యం- ఆణవీనమ్ ❈ సర్వచర్మణః కృతః ఖఖఞౌ ॥ ౫॥ ౨॥ ౫॥ అసామర్థ్యేఽపి నిపాతనాత్సమాసః - సర్వశ్చర్మణా కృతః సర్వచర్మీణః- సార్వచర్మీణః ❈ యథాముఖసమ్ముఖస్య దర్శనః ఖః ॥ ౫ ॥ ౨॥ ౬॥ ముఖస్య సదృశం యథాముఖం ప్రతిబిమ్బం - నిపాతనాత్సాదృశ్యేఽవ్యయీభావః - సమం సర్వం ముఖం సమ్ముఖం - సమశబ్దస్యాన్తలోపో నిపాత్యతే - యథాముఖస్య దర్శనః యథాముఖీనః సర్వస్య ముఖస్య దర్శనః సమ్ముఖీనః ❈ తత్సర్వాదేః పథ్యఙ్గకర్మపత్రపాత్రం వ్యాప్నోతి ॥ ౫॥ ౨॥ ౭॥ సర్వాదేః పథ్యాద్యన్తాత్ ద్వితీయాన్తాత్ఖస్స్యాత్ - సర్వపథాన్వ్యాప్నోతి సర్వపథీనః- సర్వాఙ్గీణః- సర్వకర్మీణః- సర్వపత్రీణః- సర్వపాత్రీణః ❈ ఆప్రపదం ప్రాప్నోతి ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౮ ॥ పాదస్యాగ్రం ప్రపదం తన్మర్యాదీకృత్య ఆప్రపదం - తత్ప్రాప్నోతి ఆప్రపదీనః పటః ❈ అనుపదసర్వాన్నాయానయం బద్ధాభక్షయతినేయేషు ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౯ ॥ అనురాయామే సాదృశ్యే వా - అనుపదం బద్ధా అనుపదీనా ఉపానత్ - సర్వాన్నాని భక్షయతి సర్వాన్నీనో భిక్షుః - అయానయః స్థలవిశేషః తన్నేయః అయానయీనః శారిః ❈ పరోవరపరమ్పరపుత్రపౌత్రమనుభవతి ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౧౦ ॥ పరాంశ్చావరాంశ్చానుభవతి పరోవరీణః - అవరస్యోత్వం నిపాత్యతే - పరాంశ్చ పరతరాంశ్చానుభవతి పరమ్పరీణః - ప్రకృతేః పరమ్పరభావో నిపాత్యతే - పుత్రపౌత్రాననుభవతి పుత్రపౌత్రీణః - పరమ్పరాశబ్దస్తు అవ్యుత్పన్నం శబ్దాన్తరం స్త్రీలిఙ్గం- తస్మాదేవ స్వార్థే ష్యఞి పారమ్పర్యమ్ - కథం పారోవర్యవదితి అసాధురేవ - ఖప్రత్యయసన్నియోగే నైవ పరోవరేతి నిపాతనాత్ ❈ అవారపారాత్యన్తానుకామం గామీ ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౧౧ ॥ అవారపారం గామీ అవారపారీణః- అవారీణః- పారీణః- పారావారీణః - అత్యన్తం గామీ అత్యన్తీనః భృశం గన్తేత్యర్థః- అనుకామం గామీ- అనుకామీనః- యథేష్టం గన్తా ❈ సమాం సమాం విజాయతే ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౧౨ ॥ యలోపః అవశిష్టవిభక్తేరలుక్చ పూర్వపదే నిపాత్యతే- సమాం సమీనా గౌః - సమాం సమీనా సా యైవ ప్రతివర్షం ప్రసూయతే ❈ ఖప్రత్యయానుత్పత్తౌ యలోపో వా వక్తవ్యః ❈ సమాం సమాం విజాయతే - సమాయాం సమాయాం వా ❈ అద్యశ్వీనావష్టబ్ధే ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౧౩ ॥ అద్య శ్వో వా విజాయతే అద్యశ్వీనా బడబా - ఆసన్నప్రసవేత్యర్థః - కేచిత్తు విజాయత ఇతి నానువర్తయన్తి - అద్యశ్వీనం మరణమ్ - ఆసన్నమిత్యర్థః

❋ ఆగవీనః॥ ౫॥ ౨॥ ౧౪॥ ఆఙ్పూర్వాద్గోః కర్మకరేఖప్రత్యయో నిపాత్యతే - గోః ప్రత్యర్పణపర్యన్తం యః కర్మ కరోతి స ఆగవీనః ❋ అనుగ్వలఙ్గామీ॥ ౫॥ ౨॥ ౧౫॥ అనుగు-గోః పశ్చాత్పర్యాప్తం యథా గచ్ఛతి స అనుగవీనో గోపాలః ❋ అధ్వనో యత్ఖౌ॥ ౫॥ ౨॥ ౧౬॥ అధ్వానమలఙ్గచ్ఛతి అధ్వన్యః - అధ్వనీనః - యే చాభావకర్మణోః - ఆత్మాధ్వానౌ ఖే ఇతి సూత్రాభ్యాం ప్రకృతిభావః ❋ అభ్యమిత్రాచ్ఛ చ ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౧౭ ॥ చాద్యత్ఖౌ - అభ్యమిత్రీయః - అభ్యమిత్ర్యః - అభ్యమిత్రీణః - అమిత్రాభిముఖం సుష్ఠు గచ్ఛతి త్యర్థః ❋ గోష్ఠాత్ఖఞ్ భూతపూర్వే॥ ౫॥ ౨॥ ౧౮ ॥ గోష్ఠో భూతపూర్వః గౌష్ఠీనో దేశః ❋ అశ్వస్యైకాహగమః॥ ౫॥ ౨ ॥ ౧౯ ॥ ఏకాహేన గమ్యత ఇత్యేకాహగమః- ఆశ్వీనోఽధ్వా ❋ శాలీనకౌపీనే అధృష్టాకార్యయోః॥ ౫॥ ౨॥ ౨౦ ॥ శాలాప్రవేశమర్హతి శాలీనః- అధృష్టః కూపపతనమర్హతి కౌపీనం పాపం - తత్సాధనత్వాత్తద్వద్గోప్యత్వాత్పురుషలిఙ్గమపి- తత్సమ్బన్ధాత్తదాచ్ఛాదనమపి ❋ వ్రాతేన జీవతి ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౨౧ ॥ వ్రాతేన శరీరాయాసేన జీవతి న తు బుద్ధివైభవేన సః వ్రాతీనః ❋ సాప్తపదీనం సఖ్యమ్ ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౨౨ ॥ సప్తభిః పదైరవాప్యతే సాప్తపదీనమ్ ❋ హైయఙ్గవీనం సంజ్ఞాయామ్॥ ౫॥ ౨॥ ౨౩ ॥ హ్యోగోదోహస్య హియఙ్గురాదేశః వికారార్థే ఖఞ్ చ నిపాత్యతే - ధుహ్యత ఇతి దోహః క్షీరం హ్యోగోదోహస్య వికారః - హైయఙ్గవీనం నవనీతమ్ ❋ తస్య పాకమూలే పీల్వాదికర్ణాదిభ్యః కుణబ్జాహచౌ॥ ౫॥ ౨॥ ౨౪॥ పీలూనాం పాకః పీలుకుణః - కర్ణస్య మూలం కర్ణజాహమ్ ❋ పక్షాత్తిః॥ ౫॥ ౨॥ ౨౫ ॥ మూలగ్రహణమాత్రమనువర్తతే- పక్షస్య మూలం పక్షతిః ❋ తేన విత్తశ్చుఞ్చుప్చణపౌ ॥ ౫ ॥ ౧॥ ౨౬ ॥ పకారః ప్రత్యయయోరాదౌ లుప్తనిర్దిష్టః తేన చ స్యనేత్సంజ్ఞా - విద్యయా విత్తో విద్యాచుఞ్చుః విద్యాచణః ❋ వినఞ్భ్యాం నానాఞౌ నసహ ॥ ౫ ॥ ౨॥ ౨౭ ॥ అసహార్థే పృథగ్భావే వర్తమానాభ్యాం స్వార్థే ప్రత్యయౌ- వినా- నానా ❋ వేః శాలచ్ఛఙ్కటచౌ॥ ౫॥ ౨॥ ౨౮॥ క్రియావిశిష్టసాధనవాచకాత్ స్వార్థే - విస్తృతం - విశాలం- విశఙ్కటమ్ ❋ సమ్ప్రోదశ్చ కటచ్॥ ౫॥ ౨॥ ౨౯॥ సఙ్కటం- ప్రకటం- ఉత్కటం- చాద్వికటమ్ ❋ అలాబూతిలోమాభఙ్గాభ్యో రజస్యుపసంఖ్యానమ్ ❋ అలాబూనాం రజః అలాబూకటమిత్యాది ❋ గోష్ఠజాదయః స్థానాదిషు పశునామభ్యః ❋ గవాం స్థానం గోగోష్ఠం - అశ్వగోష్ఠమ్ ❋ సఙ్ఘాతే కటచ్ ❋ అవీనాం సఙ్ఘాతః అవికటః ❋ విస్తారే పటచ్ ❋ అవీనాం విస్తారః అవిపటః ❋ ద్విత్వే గోయుగచ్ ❋ ద్వావుష్ట్రౌ ఉష్ట్రగోయుగమ్ ❋ షట్త్వే షడ్గవచ్ ❋ అశ్వషడ్గవమ్ ❋ స్నేహే తైలచ్ ❋ తిలతైలమ్ - సర్షపతైలమ్ ❋ భవనే క్షేత్రే శాకటశాకినౌ ❋ ఇక్షుశాకటమ్ ఇక్షుశాకినమ్ ❋ అవాత్కుటారచ్చ ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౩౦ ॥ చాత్కటచ్ - అవాచీనోఽవగతో వా అవకుటారః - అవకటః ❋ నతే నాసికాయాః సంజ్ఞాయాం టీటఞ్ నాటచ్ భ్రటచః ॥ ౫ ॥ ౨॥ ౩౧ ॥ అవాదిత్యేవ - నతం నమనం- నాసికాయా నతం అవటీటం అవనాటం అవభ్రటం - తద్యోగాన్నాసికా అవటీటా- పురుషోఽవటీటః ❋ నేర్బిడజ్బిరీసచౌ॥ ౫॥ ౨॥ ౩౨॥ నిబిడం- నిబిరీసమ్ ❋ ఇనచ్పిటచ్చిక చి చ॥ ౫॥ ౨॥ ౩౩॥ నేరిత్యేవ - నాసికాయా నతే అభిధేయే ఇనచ్పిటచౌ ప్రత్యయౌ ప్రకృతేః చిక చిశత్యాదేశౌ చ స్తః ❋ కప్రత్యయ చికాదేశౌ చ వక్తవ్యౌ ❋ చికినం- చిపిటం - చిక్కమ్ ❋ క్లిన్న

స్యాచల్ పిల్ లశ్చాస్య చక్షుషీ * క్లిన్నే చక్షుషీ అస్య చిల్లః- పిల్లః * చుల్ చ * చుల్లః * ఉపాధిభ్యాం త్యకన్నాసన్నారూఢయోః ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౩౪ ॥ సంజ్ఞాయామిత్యనువర్తతే- పర్వతస్యాసన్నం స్థలముపత్య[redacted] - ఆరూఢస్థలమధిత్యకా * కర్మణి ఘటోఽఠచ్ ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౩౫ ॥ ఘటతే ఇతి ఘటః పచాద్యచ్ - కర్మణి ఘటతే కర్మఠః పురుషః * తదస్య సంజాతం తారకాదిభ్య ఇతచ్ ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౩౬ ॥ తారకాః సంజాతా అస్య తారకితం నభః- ఆకృతిగణోఽయమ్ * ప్రమాణే ద్వయసజ్ దఘ్నఞ్ మాత్రచః ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౩౭ ॥ తదస్యేత్యనువర్తతే - ఊరూప్రమాణమస్య ఊరుద్వయసమ్- ఊరుదఘ్నమ్ - ఊరుమాత్రమ్ * ప్రమాణే లః * ప్రమాణమితి యే ప్రసిద్ధాః - తేభ్యః పరస్య లుక్ స్యాత్- సమః- దిష్టిః- వితస్తిః * ద్విగోర్నిత్యమ్ * ద్వౌ సమౌ ప్రమాణమస్య ద్విసమమ్ * ప్రమాణపరిమాణాభ్యాం సంఖ్యాయాశ్చాపి సంశయే మాత్రజ్వక్తవ్యః * సమమాత్రం - ప్రస్థమాత్రం - పఞ్చమాత్రాః * వత్వన్తాత్స్వార్థే ద్వయసజ్ మాత్రచౌ * తావదేవ తావద్ద్వయసమ్ - తావన్మాత్రమ్ * పురుషహస్తిభ్యామణ్ చ ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౩౮ ॥ పురుషః ప్రమాణమస్య పౌరుషం - పురుషద్వయసమ్- హాస్తినం- హస్తిద్వయసమ్ * యత్తదేతేభ్యః పరిమాణే వతుప్ ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౩౯ ॥ యత్పరిమాణమస్య యావాన్- తావాన్- ఏతావాన్ * కిమిదమ్భ్యాం వో ఘః ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౪౦ ॥ ఆభ్యాం వతుప్ స్యాత్ వస్య చ ఘః- కియాన్ - ఇయాన్ * కిమస్సంఖ్యాపరిమాణే డతి చ ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౪౧ ॥ చాద్వతుప్- తస్య చ వస్య ఘస్స్యాత్- కా సంఖ్యా యేషాం తే కతి- కియన్తః * సంఖ్యాయా అవయవే తయప్ ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౪౨ ॥ పఞ్చ అవయవా అస్య పఞ్చతయం దారు * ద్విత్రిభ్యాం తయస్యాయజ్వా ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౪౩ ॥ ద్వయం - ద్వితయం- త్రయం -త్రితయమ్ * ఉభాదుదాత్తో నిత్యమ్ ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౪౪ ॥ ఉభశబ్దాత్తయపోఽయచ్ స్యాత్- స చాద్యుదాత్తః- ఉభయమ్ * తదస్మిన్నధికమితి దశాన్తాడ్డః ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౪౫ ॥ ఏకాదశ అధికా అస్మిన్నిత్యేకాదశమ్ - శతసహస్రయోరేవేష్యతే- నేహ - ఏకాదశ అధికా అస్యాం వింశతౌ - ప్రకృతిప్రత్యయార్థయోః సమానజాతీయత్వ ఏవేష్యతే - నేహ - ఏకాదశ మాషా అధికా అస్మిన్సువర్ణశతే * శదన్తవింశతేశ్చ ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౪౬ ॥ డస్స్యాదుక్తేఽర్థే- త్రింశదధికా అస్మిన్ త్రింశం శతం- వింశమ్ * సంఖ్యాయా గుణస్య నిమానే మయట్ ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౪౭ ॥ భాగస్య మూల్యే వర్తమానాత్ ప్రథమాన్తాత్ సంఖ్యావాచినః షష్ఠ్యర్థే మయట్ స్యాత్ - యవానాం ద్వౌ భాగౌ నిమానమస్యోదశ్విద్భాగస్య ద్విమయముదశ్విద్యవానామ్ - గుణస్యేతి కిం ద్వౌ వ్రీహియవౌ నిమానమస్యోదశ్వితః - నిమానే కిమ్ - ద్వౌ గుణౌ క్షీరస్యైకస్తైలస్య ద్విగుణం క్షీరం పచ్యతే తైలేన * తస్య పూరణే డట్ ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౪౮ ॥ ఏకాదశానాం పూరణ ఏకాదశః * నాన్తాదసంఖ్యాదేర్మట్ ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౪౯ ॥ డటో మడాగమస్స్యాత్- పఞ్చానాం పూరణః పఞ్చమః - నాన్తాత్కిం- వింశః - అసంఖ్యాదేః కిం - ఏకాదశః * షట్కతికతిపయచతురాం థుక్ ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౫౧ ॥ ఏషాం థుగాగమస్స్యాడ్డటి - షణ్ణాం పూరణః షష్ఠః- కతిథః కతిపయశబ్దస్యాసంఖ్యాత్వేఽప్యత ఏవ జ్ఞాపకాడ్డట్ - కతిపయథః చతుర్థః * చతురశ్ఛయతావాద్యక్షరలోపశ్చ * తురీయః- తుర్యః * బహుపూగగణసఙ్ఘస్య తిథుక్ ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౫౨ ॥ డటి త్వేవ- పూగసఙ్ఘయోరసంఖ్యాత్వేఽప్యత ఏవ డట్- బహుతిథః ఇత్యాది * వతోరిథుక్ ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౫౩ ॥ డటి త్వేవ- యావతిథః * ద్వేస్తీయః ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౫౪ ॥ డటోఽపవాదః- ద్వి

యోః పూరణో ద్వితీయః ✽ త్రేస్సమ్ప్రసారణఞ్చ ॥ ౫॥ ౨॥ ౫౫॥ తృతీయః ✽ వింశత్యాదిభ్యస్తమడన్యతరస్యామ్ ॥ ౫॥ ౨॥ ౫౬॥ ఏభ్యో డటస్తమడాగమో వా స్యాత్ - వింశతితమః- వింశః- ఏకవింశతితమః- ఏకవింశః ✽ నిత్యం శతాదిమాసార్ధమాససంవత్సరాచ్చ ॥ ౫॥ ౨॥ ౫౭॥ శతస్య పూరణః శతతమః ఏకశతతమః- మాసాదేరత ఏవ డట్ - మాసతమః ✽ షష్ట్యాదేశ్చాసంఖ్యాదేః ॥ ౫॥ ౨॥ ౫౮॥ షష్టితమః- సంఖ్యాదేస్తు వింశత్యాదిభ్య ఇతి వికల్ప ఏవ- ఏకషష్టః ఏకషష్టితమః ✽ మతౌ ఛః సూక్తసామ్నోః ॥ ౫ ॥ ౨॥ ౫౯॥ మత్వర్థే ఛస్స్యాత్ - అచ్ఛావాకశబ్దో ఽస్మిన్నస్తి అచ్ఛావాకీయం సూక్తం - వారవన్తీయం సామ ✽ అధ్యాయానువాకయోర్లుక్ ॥ ౫॥ ౨॥ ౬౦॥ మత్వర్థస్య ఛస్య - అత ఏవ జ్ఞాపకాత్తత్ర ఛః- విధానసామర్థ్యాచ్చ వికల్పేన లుక్- గర్దభాణ్డః- గర్దభాణ్డీయః ✽ విముక్తాదిభ్యో ఽణ్ ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౬౧ ॥ మత్వర్థే ఽణ్ స్యాదధ్యాయానువాకయోః- విముక్తశబ్దో ఽస్మిన్నస్తి వైముక్తః - దైవాసురః ✽ గోషదాదిభ్యో వున్ ॥ ౫॥ ౨॥ ౬౨॥ మత్వర్థే- అధ్యాయానువాకయోః- గోషదకః- ఇషేత్వకః ✽ తత్ర కుశలః పథః ॥ ౫॥ ౨॥ ౬౩॥ వున్ స్యాత్- పథికుశలః పథికః ✽ ఆకర్షాదిభ్యః కన్ ॥ ౫॥ ౨॥ ౬౪ ॥ ఆకర్షే కుశల ఆకర్షకః- ఆకషాదిభ్య ఇతి రేఫరహితో ముఖ్యః పాఠః - ఆకషో నికషః ✽ ధనహిరణ్యాత్కామే ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౬౫ ॥ కామ ఇచ్ఛా - ధనే కామో ధనకో దేవదత్తస్య- హిరణ్యకః ✽ స్వాఙ్గేభ్యః ప్రసితే ॥ ౫॥ ౨ ॥ ౬౬ ॥ కేశేషు ప్రసితః కేశకః - తత్ర రచనాయాం తత్పర ఇత్యర్థః ✽ ఉదరాట్ఠగాద్యూనే ॥ ౫॥ ౨॥ ౬౭॥ అవిజిగీషౌ ఠక్ స్యాత్- కనో ఽపవాదః- బుభుక్షయాత్యన్తపీడిత ఉదరే ప్రసిత ఔదరికః- ఆద్యూనే కిమ్- ఉదరకః - ఉదరపరిమార్జనాదౌ ప్రసక్త ఇత్యర్థః ✽ సస్యేన పరిజాతః ॥ ౫॥ ౨॥ ౬౮॥ కన్ స్వార్థ్యతేన తు రక్- సస్యశబ్దో గుణవాచీ న తు ధాన్యవాచీ - శస్యేనేతి పాఠాన్తరం - సస్యేన గుణేన పరిజాతః సమ్బద్ధః సస్యకః సాధుః ✽ అంశం హారీ ॥ ౫॥ ౨॥ ౬౯॥ హారీత్యావశ్యకే ణినిః- అత ఏవ తద్యోగే షష్ఠీ న- అంశకో దాయాదః ✽ తన్త్రాదచిరాపహృతే ॥ ౫॥ ౨॥ ౭౦॥ తన్త్రకః పటః- ప్రత్యగ్ర ఇత్యర్థః ✽ బ్రాహ్మణకోష్ణికే సంజ్ఞాయామ్ ॥ ౫॥ ౨॥ ౭౧॥ ఆయుధజీవినో బ్రాహ్మణా యస్మిన్దేశే స బ్రాహ్మణకః- అల్పమన్నం యస్యాం సా ఉష్ణికా యవాగూః - అన్నశబ్దస్య ఉష్ణాదేశో నిపాత్యతే ✽ శీతోష్ణాభ్యాం కారిణి ॥ ౫॥ ౨॥ ౭౨ ॥ శీతం కరోతీతి శీతకః అలసః - ఉష్ణం కరోతీతి ఉష్ణకః శీఘ్రకారీ ✽ అధికమ్ ॥ ౫॥ ౨॥ ౭౩ ॥ అధ్యారూఢశబ్దాత్కన్ ఉత్తరపదలోపశ్చ ✽ అనుకాభికాభీకః కమితా ॥ ౫॥ ౨॥ ౭౪ ॥ అన్వభిభ్యాం కన్ - అభేః పాక్షికో దీర్ఘశ్చ అనుకామయతే - అనుకః - అభికామయతే- అభికః- అభీకః ✽ పార్శ్వేనాన్విచ్ఛతి ॥ ౫॥ ౨ ॥ ౭౫॥ అనృజురుపాయః పార్శ్వం తేనాన్విచ్ఛతి పార్శ్వకః ✽ అయఃశూలదణ్డాజినాభ్యాం ఠక్ఠఞౌ ॥ ౫ ॥ ౨॥ ౭౬ ॥ తీక్ష్ణ ఉపాయో ఽయఃశూలం తేనాన్విచ్ఛతి ఆయఃశూలికః- సాహసికః - దణ్డాజినం దమ్భః తేనాన్విచ్ఛతి దాణ్డాజినికః ✽ తావతిథం గ్రహణమితి లుగ్వా ॥ ౫॥ ౨॥ ౭౭॥ కన్ స్యాత్ పూరణప్రత్యయస్య చ లుగ్వా - ద్వితీయకం- ద్వికం వా గ్రహణం దేవదత్తస్య - ద్వితీయేన రూపేణ గ్రహణమిత్యర్థః * తావతిథేన గృహ్ణాతీతి కన్వక్తవ్యో నిత్యఞ్చ లుక్ * షష్ఠేన రూపేణ గృహ్ణాతి షట్కో దేవదత్తః - పఞ్చకః ✽ స ఏషాం గ్రామణీః ॥ ౫॥ ౨॥ ౭౮॥ దేవదత్తో ముఖ్య ఏషాం దేవదత్తకాః- త్వత్కాః- మ

త్రాః ❁ శృఙ్ఖలమస్య బన్ధనం కరభే ॥ ౫॥౨॥౭౯॥ శృఙ్ఖలకః కరభః ❁ ఉత్క ఉన్మనాః ॥ ౫॥౨॥౮౦॥ ఉద్గతమనసః వృత్తేరుచ్ఛబ్దాత్స్వార్థే కన్ - ఉత్కః ఉత్కణ్ఠితః ❁ కాలప్రయోజనాద్రోగే ॥ ౫॥౨॥౮౧॥ కాలవచనాత్ప్రయోజనవచనాచ్చ కన్ స్యాత్ రోగే. ద్వితీయేఽహని భవో ద్వితీయకో జ్వరః - ప్రయోజనం కారణం రోగస్య ఫలం వా - విషపుష్పైర్జనితో విషపుష్పకః - ఉష్ణం కార్యమస్య ఉష్ణకః - రోగే కిమ్ - ద్వితీయో దివసోఽస్య ❁ తదస్మిన్నన్నం ప్రాయేణ సంజ్ఞాయామ్ ॥ ౫॥౨॥౮౨॥ ప్రథమాన్తాత్సప్తమ్యర్థే కన్ స్యాత్ - యత్ప్రథమాన్తమన్నం చేత్ప్రాయవిషయం తత్ - గుడాపూపాః ప్రాయేణాన్నమస్యాం గౌడాపూపికా పౌర్ణమాసీ * వటకేభ్య ఇనిర్వాచ్యః * వటకినీ ❁ కుల్మాషాదఞ్ ॥ ౫॥౨॥౮౩॥ కుల్మాషాః ప్రాయేణాన్నమస్యాం కౌల్మాషీ ❁ శ్రోత్రియంశ్ఛన్దోఽధీతే ॥ ౫॥౨॥౮౪॥ శ్రోత్రియః - వేత్యనువృత్తేః ఛాన్దసః ❁ శ్రాద్ధమనేన భుక్తమినిఠనౌ ॥ ౫॥౨॥౮౫॥ శ్రాద్ధీ - శ్రాద్ధికః ❁ పూర్వాదినిః ॥ ౫॥౨॥౮౬॥ పూర్వం కృతమనేన పూర్వీ ❁ సపూర్వాచ్చ ॥ ౫॥౨॥౮౭॥ కృతపూర్వీ ❁ ఇష్టాదిభ్యశ్చ ॥ ౫॥౨॥౮౮॥ ఇష్టమనేన ఇష్టీ - అధీతీ ❁ ఛన్దసి పరిపన్థిపరిపరిణౌ పర్యవస్థాతరి ॥ ౫॥౨॥౮౯॥ లోకే తు పరిపన్థిశబ్దో న్యాయ్యః ❁ అనుపద్యన్వేష్టా ॥ ౫॥౨॥౯౦॥ అనుపదమన్వేష్టా - అనుపదీ ❁ సాక్షాద్ద్రష్టరి సంజ్ఞాయామ్ ॥ ౫॥౨॥౯౧॥ సాక్షాద్ద్రష్టా సాక్షీ ❁ క్షేత్రియచ్ పరక్షేత్రే చికిత్స్యః ॥ ౫॥౨॥౯౨॥ క్షేత్రియో వ్యాధిః శరీరాన్తరే చికిత్స్యః - అప్రతీకార్య ఇత్యర్థః ❁ ఇన్ద్రియమిన్ద్రలిఙ్గమిన్ద్రదృష్టమిన్ద్రసృష్టమిన్ద్రజుష్టమిన్ద్రదత్తమితి వా ॥ ౫॥౨॥౯౩॥ ఇన్ద్ర ఆత్మా తస్య లిఙ్గం కరణేన కర్తురనుమానాత్ - ఇతిశబ్దః ప్రకారార్థః - ఇన్ద్రేణ దుర్జయమిన్ద్రియమ్ ❁ తదస్యాస్త్యస్మిన్నితి మతుప్ ॥ ౫॥౨॥౯౪॥ గావోఽస్యాస్మిన్వా సన్తి గోమాన్ * భూమనిన్దాప్రశంసాసు నిత్యయోగేఽతిశాయనే। సంసర్గేఽస్తివివక్షాయాం భవన్తి మతుబాదయః ॥ ౧॥ ❁ రసాదిభ్యశ్చ ॥ ౫॥౨॥౯౫॥ మతుప్ - రసవాన్ - రూపవాన్ - అన్యమత్వర్థీయనివృత్త్యర్థం వచనమ్ - రస రూప వర్ణ గన్ధ స్పర్శ శబ్ద స్నేహ గుణాత్ - ఏకాచః - స్వవాన్ - గుణగ్రహణం రసాదీనాం విశేషణమ్ ❁ తసౌ మత్వర్థే ॥ ౧॥౪॥౧౯॥ తాన్తసాన్తౌ భసంజ్ఞౌ స్తో మత్వర్థే ప్రత్యయే పరే - వసోః సమ్ప్రసారణం - విదుష్మాన్ ॥ గుణవచనేభ్యో మతుపో లుగిష్టః ॥ శుక్లో గుణోఽస్యాస్తి శుక్లః పటః - కృష్ణః ❁ మాదుపధాయాశ్చ మతోర్వోఽయవాదిభ్యః ॥ ౮॥౨॥౯॥ మవర్ణావర్ణాన్తాన్మవర్ణావర్ణోపధాచ్చ యవాదివర్జితాత్పరస్య మతోర్మస్య వః స్యాత్ - కింవాన్ - జ్ఞానవాన్ - విద్యావాన్ - లక్ష్మీవాన్ - యశస్వాన్ - భాస్వాన్ - యవాదేస్తు యవమాన్ - భూమిమాన్ ❁ ఝయః ॥ ౮॥౨॥౧౦॥ ఝయన్తాన్మతోర్మస్య వః స్యాత్ - అపదాన్తత్వాన్న జశ్త్వం - విద్యుత్వాన్ ❁ సంజ్ఞాయామ్ ॥ ౮॥౨॥౧౧॥ మతోర్మస్య వః స్యాత్ - అహీవతీ - మునీవతీ - శరాదీనాం చేతి దీర్ఘః ❁ ఆసన్దీవదష్ఠీవచ్చక్రీవత్కక్షీవద్రుమణ్వచ్చర్మణ్వతీ ॥ ౮॥౨॥౧౨॥ ఏతే షట్ సంజ్ఞాయాం నిపాత్యన్తే - ఆసనశబ్దస్యాసన్దీభావః - ఆసన్దీవాన్ గ్రామః - అన్యత్రాసనవాన్ - అస్థిశబ్దస్యాష్ఠీభావః - అష్ఠీవాన్ - అస్థిమానన్యత్ర - చక్రశబ్దస్య చక్రీభావః - చక్రీవాన్నామ రాజా - చక్రవానన్యత్ర - కక్ష్యాయాః సంప్రసారణమ్ - కక్షీవాన్నామ ఋషిః - కక్ష్యావానన్యత్ర - లవణశబ్దస్య రుమణ్భావః - రుమణ్వాన్నామ పర్వతః - లవణవానన్యత్ర - చ

ర్మణ్వతో నలోపాభావో ణత్వఞ్చ - చర్మణ్వతీ నామ నదీ - చర్మవత్యన్యత్ర ❋ ఉదన్వానుద
ధౌ చ॥౮॥౨॥౧౩॥ ఉదకస్య ఉదన్భావో మతౌ - ఉదధౌ సంజ్ఞాయాఞ్చ - ఉదన్వాన్ సము
ద్రః - ఋషిశ్చ ❋ రాజన్వాన్ సౌరాజ్యే॥ ౮॥ ౨॥ ౧౪॥ రాజన్వతీ భూః - రాజవానన్యత్ర
❋ ప్రాణిస్థాదాతో లజన్యతరస్యామ్॥ ౫॥౨॥౯౬॥ చూడాలః - ప్రాణిస్థాత్కిం - శిఖా
వాన్ దీపః - ఆతః కిమ్ - హస్తవాన్ - ప్రాణ్యఙ్గాదేవ - నేహ - మేధావాన్ - ప్రత్యయస్వరే
ణైవ సిద్ధే అన్తోదాత్తత్వే చూడాలోఽసీత్యాదౌ స్వరితో వాఽనుదాత్తే పదాదావితి స్వరితబా
ధనార్థశ్చకారః ❋ సిధ్మాదిభ్యశ్చ॥ ౫॥ ౨॥ ౯౭॥ లజ్వా స్యాత్ - సిధ్మలః - సిధ్మవాన్
అన్యతరస్యాంగ్రహణం మతుప్సముచ్చయార్థం న తు ప్రత్యయవికల్పార్థం - తేన అకారాన్
తేభ్య ఇనిఠనౌ న * వాతదన్తబలలలాటానామూఙ్చ * వాతూలః ❋ వత్సాంసాభ్యాం కా
మబలే॥ ౫॥౨॥ ౯౮॥ ఆభ్యాం లజ్వా స్యాద్యథాసంఖ్యం కామవతి బలవతి చార్థే - వత్సలః -
అంసలః ❋ ఫేనాదిలచ్చ॥౫॥ ౨॥ ౯౯॥ చాల్లచ్ - అన్యతరస్యాంగ్రహణం మతుప్సముచ్చ
యార్థమనువర్తతే - ఫేనిలః - ఫేనలః - ఫేనవాన్ ❋ లోమాదిపామాదిపిచ్ఛాదిభ్యః శనేల
చః॥ ౫॥ ౨॥౧౦౦॥ లోమాదిభ్యః శః - లోమశః - లోమవాన్ - రోమశః - రోమవాన్ - పా
మాదిభ్యో నః - పామనః - అఙ్గాత్కల్యాణే - అఙ్గనా - లక్ష్మ్యా అచ్చ - లక్ష్మణః * విష్వ
గిత్యుత్తరపదలోపశ్చాకృతసన్ధేః * విషుణః * పిచ్ఛాదిభ్య ఇలచ్ * పిచ్ఛిలః - పిచ్ఛవాన్ -
ఉరసిలః - ఉరస్వాన్ ❋ ప్రజ్ఞాశ్రద్ధార్చాభ్యో ణః ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౧౦౧॥ ప్రాజ్ఞో వ్యాకర
ణమ్ ప్రాజ్ఞా - శ్రాద్ధః - ఆర్చః * వృత్తేశ్చ * వార్త్తః ❋ తపస్సహస్రాభ్యాం వినీనీ॥
౫॥ ౨॥ ౧౦౨॥ వినీన్యోరికారో నకారపరిత్రాణార్థః - తపస్వీ - సహస్రీ - అసన్తత్వాద
దన్తత్వాచ్చ సిద్ధే పునర్వచనమణా బాధా మా భూదితి - సహస్రాత్తు ఠనోఽపి బాధనార్థమ్
❋ అణ్ చ॥ ౫॥ ౨॥ ౧౦౩॥ యోగవిభాగ ఉత్తరార్థః - తాపసః - సాహస్రః * జ్యో
త్స్నాదిభ్య ఉపసంఖ్యానమ్ * జ్యౌత్స్నః - తామిస్రః ❋ సికతాశర్కరాభ్యాఞ్చ॥
౫॥ ౨॥ ౧౦౪॥ సైకతో ఘటః - శార్కరః ❋ దేశే లుబిలచౌ చ॥౫॥౨॥౧౦౫॥ చాదణ్ మ
తుప్ చ - సికతాః సన్త్యస్మిన్ దేశే సికతా - సికతిలః - సైకతః - సికతావాన్ - ఏవం శర్కరే
త్యాది ❋ దన్త ఉన్నత ఉరచ్॥ ౫॥౨॥౧౦౬॥ ఉన్నతా దన్తాః సన్త్యస్య దన్తురః ❋ ఊషసు
షిముష్కమధో రః॥ ౫॥ ౨॥ ౧౦౭॥ ఊషరః - సుషిరః - ముష్కః - ముష్కరః - మధుమాధు
ర్యమ్ - మధురః * రప్రకరణే ఖముఖకుఞ్జేభ్య ఉపసంఖ్యానమ్ * ఖరః - ముఖరః - కుఞ్జో హస్తి
హనుః - కుఞ్జరః * నగపాంసుపాణ్డుభ్యశ్చ * నగరః - పాంసురః - పాణ్డురః - శబ్దస్తు
అవ్యుత్పన్న ఏవ * కచ్ఛ్వా హ్రస్వత్వఞ్చ * కచ్ఛురః ❋ ద్యుద్రుభ్యాం మః ॥ ౫॥ ౨ ॥
౧౦౮॥ ద్యుమః - ద్రుమః ❋ కేశాద్వోఽన్యతరస్యామ్॥ ౫॥ ౨॥ ౧౦౯॥ ప్రకృతేనాన్యతర
స్యాంగ్రహణేన మతుపి సిద్ధే పునర్గ్రహణమినిఠనోః సమావేశార్థమ్ - కేశవః - కేశీ - కేశి
కః - కేశవాన్ * అన్యేభ్యోఽపి దృశ్యతే * మణివో నాగవిశేషః - హిరణ్యవో నిధివిశేషః * అ
ర్ణసో లోపశ్చ * అర్ణవః ❋ గాణ్డ్యజగాత్సంజ్ఞాయామ్॥ ౫॥ ౨॥ ౧౧౦॥ హ్రస్వదీర్ఘ
యోర్యణా తన్త్రేణ నిర్దేశః - గాణ్డివం గాణ్డీవమర్జునస్య ధనుః - అజగవం పినాకః ❋ కాణ్డా
ణ్డాదీరన్నీరచౌ॥౫॥౨॥౧౧౧॥ కాణ్డీరః - ఆణ్డీరః ❋ రజఃకృష్యాసుతిపరిషదో వలచ్॥౫॥
౨॥౧౧౨॥ రజస్వలా స్త్రీ - కృషీవలః - వల ఇతి దీర్ఘః - ఆసుతీవలః శౌణ్డికః - పరిషద్వలః - పర్ష

దితిపాఠాన్తరమ్ - పర్షద్వలః - అన్యేభ్యోఽపిదృశ్యతే- భ్రాతృవలః- పుత్రవలః- శత్రువ
లః- వలఇత్యత్రసంజ్ఞాయామిత్యనువృత్తేర్నేహదీర్ఘః ❋ దన్తశిఖాత్సంజ్ఞాయామ్॥ ౫॥
౨॥ ౧౧౩ ॥ దన్తావలో హస్తీ-శిఖావలః కేకీ ❋ జ్యోత్స్నాతమిస్రాశృఙ్గిణోర్జస్విన్నూ
ర్జస్వలగోమిన్మలినమలీమసాః॥ ౫॥ ౨॥ ౧౧౪॥ మత్వర్థేనిపాత్యన్తే- జ్యోతిషఉపధాలో
పోనశ్చప్రత్యయః- జ్యోత్స్నా- తమసఉపధాయా ఇత్వంరశ్చ - తమిస్రా - స్త్రీత్వమ
తన్త్రమ్- తమిస్రం- శృఙ్గాదినచ్ శృఙ్గిణః- ఊర్జసోవలచ్- తేనబాధామాభూదితివినిరపి-
ఊర్జస్వీఊర్జస్వలః - ఊర్జోఽసుగాగమ ఇతివృత్తిస్తుచిన్త్యా - ఊర్జస్వతీతివదసున్నన్తేనై
వోపపత్తేః- గోశబ్దాన్మినిః- గోమీ- మలశబ్దాదినచ్-మలినః-ఈమసచ్చ-మలీమసః ❋ అ
తఇనిఠనౌ॥౫॥౨॥౧౧౫॥ దణ్డీ - దణ్డికః ❋ వ్రీహ్యాదిభ్యశ్చ॥౫॥౨॥౧౧౬॥వ్రీహీ-వ్రీహి
కః - నచసర్వేభ్యోవ్రీహ్యాదిభ్యఇనిఠనావిష్యేతే - కిన్తర్హి శిఖామాలాసంజ్ఞాదిభ్యఇనిః
❋యవఖదాదిభ్యఇకః ❋అన్యేభ్యఉభయమ్ ❋ తున్దాదిభ్యఇలచ్చ॥౫॥౨॥౧౧౭॥చాదినిఠ
నౌమతుప్చ- తున్దిలః- తున్దీ-తున్దికః - తున్దవాన్- ఉదరపిచణ్డయవవ్రీహిః స్వాఙ్గాద్వివృ
ద్ధౌ॥ వివృద్ధ్యుపాధికాత్స్వాఙ్గవాచిన ఇలజాదయః స్యుః -వివృద్ధౌకర్ణావస్యసకర్ణిలః-క
ర్ణీ- కర్ణికః - కర్ణవాన్ ❋ ఏకగోపూర్వాట్ఠఞ్నిత్యమ్॥౫॥౨॥౧౧౮॥ఏకశతమస్యాస్తీత్యైక
శతికః ఐకసహస్రికః - గౌశతికః - గౌసహస్రికః ❋ శతసహస్రాన్తాచ్చనిష్కాత్ ॥౫॥
౨॥ ౧౧౯ ॥ నిష్కాత్పరౌ యౌ శతసహస్రశబ్దౌ తదన్తాత్ప్రాతిపదికాట్ఠఞ్ స్యాన్మత్వర్థే
నైష్కశతికః - నైష్కసహస్రికః ❋ రూపాదాహతప్రశంసయోర్యప్॥ ౫॥ ౨॥౧౨౦॥
ఆహతంరూపమస్యాస్తీతిరూప్యః కార్షాపణః ప్రశస్తంరూపమస్యాస్తీతిరూప్యోగౌః - ఆ
హతేకిమ్ - రూపవాన్ ॥ అన్యేభ్యోఽపిదృశ్యతే॥ హిమ్యాః పర్వతాః - గుణ్యాః బ్రాహ్మ
ణాః ❋ అస్మాయామేధాస్రజోవినిః॥౫॥౨॥౧౨౧॥ యశస్వీ - యశస్వాన్- మాయావీ-
వ్రీహ్యాదిపాఠాదినిఠనౌ - మాయీ-మాయికః- విన్నన్తత్వాత్ స్రగ్వీ ❋ ఆమ
యస్యోపసంఖ్యానందీర్ఘశ్చ ❋ ఆమయావీ ❋ శృఙ్గబృన్దాభ్యామారకన్ ❋ శృఙ్గారకః-
బృన్దారకః ❋ ఫలబర్హాభ్యామినచ్ ❋ఫలినః- బర్హిణః ❋ హృదయాచ్చాలురన్యతరస్యామ్
ఇనిఠనౌమతుప్చ- హృదయాలుః - హృదయీ- హృదయికః-హృదయవాన్ ❋ శీతో
ష్ణతృప్రేభ్యస్తన్నసహనే ❋ శీతన్నసహతేశీతాలుః-ఉష్ణాలుః - స్ఫాయితంచితిరక్ - తృ
ప్రపురోడాశః తన్నసహతేతృప్రాలుః - తృప్రందుఃఖమితిమాధవః ❋ హిమాచ్చే
లుక్ ❋ హిమంనసహతేహిమేలుః ❋ బలాదూలః❋బలన్నసహతేబలూలః❋ వాతాత్సమూ
హేచ ❋ వాతన్నసహతేవాతస్యసమూహోవావాతూలః ॥ తప్పర్వమరుద్భ్యామ్॥పర్వ
తః-మరుత్తః ❋ ఊర్ణాయాయుస్॥ ౫॥ ౨॥ ౧౨౩ ॥ సిత్వాత్పదత్వం- ఊర్ణాయుః-
అత్రఛన్దసీతికేచిదనువర్తయన్తి - యుక్తఞ్చైతత్ - అన్యథాహిఅహంశుభమోరిత్య
త్రేవోర్ణాయుగ్రహణంకుర్యాత్ ❋ వాచోగ్మినిః॥ ౫॥ ౨॥౧౨౪॥వాగ్మీ ❋ ఆలజాటచౌ
బహుభాషిణి॥ ౫॥ ౨॥ ౧౨౫॥కుత్సితఇతివక్తవ్యమ్ ❋ కుత్సితంబహుభాషతేవాచాలః॥
వాచాటః - యస్తుసమ్యగ్బహుభాషతేసవాగ్మీత్యేవ ❋ స్వామిన్నైశ్వర్యే ॥ ౫॥ ౨॥
౧౨౬ ॥ ఐశ్వర్యవాచకాత్స్వశబ్దాన్మత్వర్థేఆమినచ్ - స్వామీ ❋ అర్శఆదిభ్యోఽచ్॥
౫॥ ౨ ॥ ౧౨౭॥ అర్శోఽస్యవిద్యతేఅర్శసః- ఆకృతిగణోఽయమ్ ❋ ద్వన్ద్వోపతాపగర్హ్యా

త్ప్రాణిస్థాదినిః॥౫॥౨॥౧౨౮॥ద్వన్ద్వ- కటకవలయినీ - శఙ్ఖనూపురిణీ- ఉపతాపరో
గః- కుష్ఠీ-కిలాసీ- గర్హ్యాన్నిన్ద్యమ్- కకుదావర్తీ- కాకతాలుకీ-ప్రాణిస్థాత్కిమ్-పుష్పఫ
లవాన్ఘటః - ప్రాణ్యఙ్గాన్న - పాణిపాదవతీ-అత ఇత్యేవ- చిత్రకలలాటికావతీ- సి
ద్ధేప్రత్యయేపునర్వచనంఠనాదిబాధనార్థమ్ ✽ వాతాతీసారాభ్యాంకుక్చ॥౫॥౨॥౧౨౯॥
చాదినిః - వాతకీ - అతిసారకీ - రోగేచాయమిష్యతే - నేహ - వాతవతీగుహా✽
పిశాచాచ్చ * పిశాచకీ ✽ వయసిపూరణాత్ ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౧౩౦ ॥ పూర
ణప్రత్యయాన్తాన్మత్వర్థఇనిః స్యాద్వయసిద్యోత్యే - మాసఃసంవత్సరోవాపఞ్చమోస్యా
స్తీతిపఞ్చమీఉష్ట్రః - ఠన్బాధనార్థమిదం - వయసికిమ్ - పఞ్చమవాన్గ్రామః ✽
సుఖాదిభ్యశ్చ ॥ ౫ ॥ ౨ ॥ ౧౩౧ ॥ ఇనిర్మత్వర్థే- సుఖీ-దుఃఖీ-మాలాక్షేపే మా
లీ ✽ ధర్మశీలవర్ణాన్తాచ్చ॥ ౫॥ ౨॥ ౧౩౨॥ ధర్మాద్యన్తాదినిర్మత్వర్థే- బ్రాహ్మణధర్మీ-
బ్రాహ్మణశీలీ- బ్రాహ్మణవర్ణీ ✽ హస్తాజ్జాతౌ॥ ౫॥ ౨॥౧౩౩॥ హస్తీ- జాతౌకిమ్-హ
స్తవాన్పురుషః ✽ వర్ణాద్బ్రహ్మచారిణి॥ ౫॥ ౨॥౧౩౪॥వర్ణీ ✽ పుష్కరాదిభ్యోదేశే
౫॥౨॥౧౩౫॥పుష్కరిణీపద్మినీ- దేశేకిమ్ - పుష్కరవాన్కరీ* బాహూరూపూర్వపదా
ద్బలాత్ * బాహుబలీ - ఊరుబలీ*సర్వాదేశ్చ*సర్వధనీ- సర్వబీజీ*అర్థాచ్చాసన్నిహి
తే * అర్థీ-సన్నిహితేతుఅర్థవాన్*తదన్తాచ్చ*ధాన్యార్థీ-హిరణ్యార్థీ ✽ బలాదిభ్యోమ
తుబన్యతరస్యామ్॥ ౫॥ ౨॥ ౧౩౬॥బలవాన్- బలీ-ఉత్సాహవాన్-ఉత్సాహీ ✽ సంజ్ఞా
యాంమన్మాభ్యామ్॥ ౫॥ ౨॥ ౧౩౭॥మన్నన్తాన్మాన్తాచ్చేనిర్మత్వర్థే- ప్రథిమినీ- దామినీ-
హోమినీ- సోమినీ - సంజ్ఞాయాఃకిమ్-సోమవాన్ ✽ కంశంభ్యాంబభయుస్తితుతయ
సః॥౫॥౨॥౧౩౮॥కంశమితిమాన్తౌ-కమిత్యుదకసుఖయోః - శమితిసుఖే - ఆభ్యాంసప్త
ప్రత్యయాఃస్యుః-యుస్యసోఃసకారః - పదత్వాదర్థః-కంబః-కమ్భః-కంయుః- కన్తిః-క
న్తుః-కన్తః-కంయః-శంబః-శమ్భః- శంయుః-శన్తిః-శన్తుః-శన్తః-శంయః-అనుస్వారస్య
వైకల్పికఃపరసవర్ణఃవకారయకారపరస్యానునాసికావయవ ✽ తున్దివలివటేర్భః॥ ౫ ॥
౨॥౧౩౯॥వృద్ధానాభిస్తున్దిః - మూర్ధన్యోపధోయమితిమాధవః- తున్దిభః-వలిభః- వటిభః
పామాదిత్వాద్వలినోపి ✽ అహంశుభమోర్యుస్ ॥ ౫॥ ౨॥ ౧౪౦॥ అహమితిమాన్తమ
వ్యయమహఙ్కారేశుభమితిశుభే - అహంయుః - అహంకారవాన్ - శుభంయుః-శుభా
న్వితః ✽ ఇతిమత్వర్థీయాః ✽ ప్రాగ్దిశోవిభక్తిః॥ ౫ ॥ ౩ ॥ ౧॥దిక్శబ్దేభ్య
ఇత్యతః ప్రాగ్వక్ష్యమాణాః ప్రత్యయాఃవిభక్తిసంజ్ఞాస్స్యుః - అథస్వార్థికాః ప్రత్య
యాః- సమర్థానామితిప్రథమాదితిచనివృత్తమ్ - వేతిత్వనువర్తతఏవ ✽ కింసర్వనామ
బహుభ్యోఽద్వ్యాదిభ్యః॥ ౫॥ ౩॥ ౨॥ కిమస్సర్వనామ్నోబహుశబ్దాచ్చేతిప్రాగ్దిశోఽ
ధిక్రియతే ✽ ఇదమఇశ్ ॥ ౫॥ ౩॥ ౩॥ ప్రాగ్దిశీయేపరే ✽ ఏతేతౌరథోః॥౫॥౩॥౪॥ఇ
దమ్శబ్దస్య ఏతఇతఇత్యాదేశౌస్తోరేఫాదౌథకారాదౌచప్రాగ్దిశీయేపరే - ఇశోపవా
దః ✽ ఏతదోఽన్॥౫॥౩॥౫॥యోగవిభాగఃకర్తవ్యః - ఏతదఃఏతేతౌస్తోరథోః - అన్-
ఏతదఇత్యేవ - అనేకాల్త్వాత్సర్వాదేశః - నలోపఃప్రాతిపదికాన్తస్య ✽ సర్వస్య
సోఽన్యతరస్యాందిః॥ ౫॥ ౩॥ ౬ ॥ ప్రాగ్దిశీయేదకారాదౌప్రత్యయేపరేసర్వస్యసోవా
స్యాత్ ✽ పఞ్చమ్యాస్తసిల్ ॥ ౫॥ ౩॥ ౭ ॥ పఞ్చమ్యన్తేభ్యఃకిమాదిభ్యస్తసిల్స్యాద్వా-

✽ కుతిహోః॥ ౭॥ ౨॥ ౧౦౪॥ కిమః కుస్స్యాత్తాదౌ హాదౌ చ విభక్తౌ పరతః - కుతః - క
స్మాత్ - యతః - తతః - అతః - ఇతః - అముతః - బహుతః - ద్వ్యాదేస్తు ద్వాభ్యామ్ ✽ తసి
శ్చ ॥ ౫ ॥ ౩॥ ౭॥ కిం సర్వనామబహుభ్యః పరస్య తసేః తసిలాదేశస్స్యాత్ - స్వరార్థం
విభక్త్యర్థశ్చ వచనమ్ ✽ పర్యభిభ్యాఞ్చ॥ ౫॥ ౩॥ ౯॥ ఆభ్యాం తసిల్ స్యాత్ - సర్వోభ
యార్థాభ్యామేవ పరితః - సర్వత ఇత్యర్థః - అభితః ఉభయత ఇత్యర్థః ✽ సప్తమ్యా
స్త్రల్॥ ౫॥ ౩॥ ౧౦॥ కుత్ర - యత్ర - తత్ర - బహుత్ర ✽ ఇదమో హః॥ ౫॥ ౩॥ ౧౧॥ త్ర
లోపవాదః - ఇశాదేశః - ఇహ ✽ కిమోఽత్॥ ౫॥ ౩॥ ౧౨॥ వాగ్రహణమపకృష్యతే -
సప్తమ్యన్తాత్కిమోఽద్వా స్యాత్ పక్షే త్రల్ ✽ క్వాతి॥ ౭॥ ౨॥ ౧౦౫॥ కిమః క్వాదేశ
స్స్యాదతి - క్వ - కుత్ర॥ వా హ చ ఛన్దసి॥ కుహస్థః - కుహ జగ్మథుః ✽ ఏతదస్త్రతసోస్త్రత
సౌ చానుదాత్తౌ॥ ౨॥ ౪॥ ౩౩॥ అన్వాదేశవిషయే ఏతదోఽశ్ స్యాత్ స చానుదాత్తస్త్రత
సోః పరతః - తౌ చానుదాత్తౌ స్తః - ఏతస్మిన్ గ్రామే సుఖం వసామః అథో త్రాధీమహే అ
తో న గన్తాస్మః ✽ ఇతరాభ్యోఽపి దృశ్యన్తే॥ ౫॥ ౩॥ ౧౪॥ పఞ్చమీసప్తమీతరవిభక్త్యన్తా
దపి తసిలాదయో దృశ్యన్తే - దృశిగ్రహణాద్భవదాదియోగ ఏవ - స భవాన్ - తత్రభ
వాన్ - తతో భవన్తమ్ - తతో భవన్తం - తత్ర భవన్తమ్ ఏవం దీర్ఘాయుః - దేవానాంప్రియః - ఆ
యుష్మాన్ ✽ సర్వైకాన్యకింయత్తదః కాలే దా॥ ౫॥ ౩॥ ౧౫॥ సప్తమ్యన్తేభ్యః కా
లార్థేభ్యః స్వార్థే దా స్యాత్ - సర్వస్మిన్ కాలే సదా సర్వదా - ఏకదా - అన్యదా - క
దా - యదా - తదా - కాలే కిం - సర్వత్ర దేశే ✽ ఇదమో ర్హిల్॥ ౫॥ ౩॥ ౧౬॥
సప్తమ్యన్తాత్కాల ఇత్యేవ - దాఽస్యాపవాదః - అస్మిన్ కాలే ఏతర్హి - కాలే కిమ్ - ఇ
హ దేశే ✽ అధునా॥ ౫॥ ౩॥ ౧౭॥ ఇదమః సప్తమ్యన్తాత్కాలవాచినః స్వార్థే అ
ధునా ప్రత్యయస్స్యాత్ - ఇశ్ - యస్యేతి లోపః - అధునా ✽ దానీఞ్చ॥ ౫॥ ౩॥ ౧౮॥ ఇ
దానీమ్ ✽ తదో దా చ॥ ౫॥ ౩॥ ౧౯॥ తదా - తదానీం - తదో దావచనమనర్థకం విహిత
త్వాత్ ✽ అనద్యతనే ర్హిలన్యతరస్యామ్॥ ౫॥ ౩॥ ౨౧॥ కర్హి - కదా - యర్హి - యదా - తర్హి
తదా - ఏతస్మిన్ కాలే ఏతర్హి ✽ సద్యఃపరుత్పరార్యైషమఃపరేద్యవ్యద్యపూర్వేద్యుర
న్యేద్యురన్యతరేద్యురితరేద్యురపరేద్యురధరేద్యురుభయేద్యురుత్తరేద్యుః॥ ౫॥ ౩॥ ౨౨॥
ఏతే నిపాత్యన్తే ✻ సమానస్య సభావో ద్యస్ చాహని ✻ సమానేఽహని సద్యః ✻ పూర్వపూ
ర్వతరయోః పర ఉదారౌ చ సంవత్సరే ✻ పూర్వస్మిన్ వత్సరే పరుత్ - పూర్వతరే వత్సరే ప
రారి ✻ ఇదమ ఇశ్ సమసణ్ ప్రత్యయశ్చ సంవత్సరే ✻ అస్మిన్ సంవత్సరే ఐషమః॥ పరస్మా
దేద్యవ్యహని ✻ పరస్మిన్నహని పరేద్యవి॥ ఇదమోఽశ్ ద్యశ్చ ✻ అస్మిన్నహని అద్య ✻ పూ
ర్వాదిభ్యోఽష్టభ్యోఽహ్న్యేద్యుస్ ✻ పూర్వస్మిన్నహని పూర్వేద్యుః - అన్యస్మిన్నహని అన్యే
ద్యుః - ఉభయోరహ్నోరుభయేద్యుః ✻ ద్యుశ్చోభయాద్వక్తవ్యః ✻ ఉభయద్యుః ✽ ప్రకా
రవచనే థాల్॥ ౫॥ ౩॥ ౨౩॥ ప్రకారవృత్తిభ్యః కిమాదిభ్యః థాల్ స్యాత్స్వార్థే తేన ప్రకారేణ
తథా యథా ✽ ఇదమస్థముః॥ ౫॥ ౩॥ ౨౪॥ థాలోఽపవాదః ✻ ఏతదోఽపి వాచ్యః ✻ అ
నేన ఏతేన వా ప్రకారేణ ఇత్థమ్ ✽ కిమశ్చ ॥ ౫ ॥ ౩ ॥ ౨౫ ॥ కేన ప్రకారేణ కథమ్॥

——✽ ప్రాగ్దిశీయానాం విభక్తిసంజ్ఞాదీనాం పూర్ణోఽవధిః ✽—— దిక్శబ్దేభ్య
స్సప్తమీపఞ్చమీప్రథమాభ్యో దిగ్దేశకాలేష్వస్తాతిః॥ ౫॥ ౩ ॥ ౨౭॥ సప్తమ్యాద్యన్తేభ్యో

దిశిరూఢేభ్యోదిగ్దేశకాలవృత్తిభ్యస్స్వార్థేఽస్తాతిప్రత్యయస్స్యాత్ ❊ పూర్వాధరావరాణామసిపురధవశ్చైషామ్ ॥ ౫ ॥ ౩॥ ౩౯ ॥ ఏభ్యోఽస్తాత్యర్థేఽసిప్రత్యయస్స్యాత్ తద్యోగేచైషాంక్రమాత్పుర్ అధ్ అవ్ ఇత్యాదేశాస్స్యుః❊అస్తాతిచ॥ ౫॥ ౩॥ ౪౦ ॥ అస్తాతౌపరేపూర్వాదీనాంపురాదయస్స్యుః- పూర్వస్యామ్ - పూర్వస్యాః - పూర్వావా దిక్- పురః- పురస్తాత్- అధః- అధస్తాత్-అవః- అవస్తాత్ ❊విభాషాఽవరస్య॥ ౫॥ ౩॥ ౪౧॥ అవరస్యాస్తాతౌపరేఽవ్స్యాద్వా- అవస్తాత్ - అవరస్తాత్ - ఏవందేశేకాలేచ- దిశిరూఢేభ్యఃకిమ్- ఐన్ద్ర్యాంవసతి- సప్తమ్యాద్యన్తేభ్యఃకిం-పూర్వాంగ్రామంగతః- దిగాదివృత్తిభ్యఃకిమ్- పూర్వస్మిన్గురౌవసతి - అస్తాతిచేతిజ్ఞాపకాదసిరస్తాతిన్నబాధతే❊ దక్షిణోత్తరాభ్యామతసుచ్॥ ౫॥ ౩॥ ౨౮॥ అస్తాతేరపవాదః- దక్షిణతః- ఉత్తరతః❊ విభాషాపరావరాభ్యామ్॥౫॥౩॥౨౯॥ పరతః- అవరతః- పరస్తాత్-అవరస్తాత్ ❊ అఞ్చేర్లుక్॥ ౫॥ ౩॥ ౩౦॥ అఞ్చత్యన్తాద్దిక్ఛబ్దాదస్తాతేర్లుక్స్యాత్ - లుక్తద్ధితలుకి - ప్రాచ్యాం-ప్రాచ్యాః- ప్రాచీవాదిక్ ప్రాక్ - ఉదక్ - ఏవందేశేకాలేచ ❊ ఉపర్యుపరిష్టాత్॥౫॥ ౩॥ ౩౧ ॥ అస్తాతేర్విషయే- ఊర్ధ్వశబ్దస్యోపాదేశస్స్యాత్ రిల్ రిష్టాతిలౌచ ప్రత్యయౌ - ఉపరి - ఉపరిష్టాద్వావసతిఆగతోరమణీయంవా ❊ పశ్చాత్॥ ౫॥ ౩ ॥ ౩౨ ॥ అపరస్యపశ్చభావః ఆతిశ్చప్రత్యయోఽస్తాతేర్విషయే ❊ ఉత్తరాధరదక్షిణాదాతిః॥ ౫॥ ౩॥ ౩౪॥ ఉత్తరాత్- అధరాత్- దక్షిణాత్ ❊ ఏనబన్యతరస్యామదూరేఽపఞ్చమ్యాః ॥ ౫ ॥ ౩ ॥ ౩౫॥ ఉత్తరాదిభ్యఏనబ్వాస్యాత్ అవధ్యవధిమతోస్సామీప్యేపఞ్చమ్యన్తంవినా- ఉత్తరేణ- అధరేణ- దక్షిణేన- పక్షేయథాస్వంప్రత్యయాః - ఇహకేచిదుత్తరాదీననువర్త్యదిక్ఛబ్దమాత్రాదేనమాహుః - పూర్వేణగ్రామమ్ - అపరేణగ్రామమ్ ❊ దక్షిణాదాచ్॥ ౫॥ ౩॥ ౩౬॥ అస్తాతేర్విషయే- దక్షిణావసతి- అపఞ్చమ్యా ఇత్యేవ- దక్షిణాదాగతః❊ఆహిచదూరే॥ ౫॥ ౩॥ ౩౭ ॥ దక్షిణాద్దూరేఆహిస్స్యాత్ చాదాచ్- దక్షిణాహి- దక్షిణా❊ఉత్తరాచ్చ॥౫॥౩॥ ౩౮॥ ఉత్తరాహి-ఉత్తరా❊సంఖ్యాయావిధార్థేధా॥ ౫ ॥ ౩ ॥ ౪౨ ॥ క్రియాప్రకారార్థేవర్తమానాత్సంఖ్యాశబ్దాత్స్వార్థేధాస్యాత్-చతుర్ధా- పఞ్చధా❊అధికరణవిచాలేచ॥౫॥ ౩॥ ౪౩॥ ద్రవ్యస్యసంఖ్యాన్తరాపాదనేసంఖ్యాయాధాస్స్యాత్ - ఏకంరాశింపఞ్చధాకురు ❊ ఏకాద్ధోధ్యముఞన్యతరస్యామ్॥౫॥౩॥ ౪౪॥ ఐకధ్యమ్- ఏకధా❊ ద్విత్ర్యోశ్చధముఞ్॥ ౫॥ ౩॥ ౪౫॥ఆభ్యాం ధాఇత్యస్యధముఞ్స్యాద్వా-ద్వైధమ్- ద్విధా - త్రైధమ్-త్రిధా ❊ ధముఞన్తాత్స్వార్థేడదర్శనమ్❊ పథిద్వైధానితృణాని❊ఏధాచ్చ॥ ౫॥ ౩ ॥ ౪౬ ॥ త్రేధా - ద్వేధా❊ యాప్యేపాశప్॥ ౫॥ ౩ ॥ ౪౭॥ కుత్సితోభిషక్భిషక్పాశః ❊ పూరణాద్భాగేతీయాదన్॥ ౫॥ ౩॥ ౪౮॥ ద్వితీయోభాగోద్వితీయః- తృతీయః-స్వరేవిశేషః❊ తీయాదీకక్స్వార్థేవాచ్యః❊ద్వైతీయీకః- ద్వితీయః- తార్తీయీకః-తృతీయః❊ నవిద్యాయాః ❊ద్వితీయాతృతీయావిద్యేత్యేవ❊ప్రాగేకాదశభ్యోఽచ్ఛన్దసి॥ ౫ ॥ ౩ ॥ ౪౯ ॥ పూరణప్రత్యయాన్తాద్భాగేఽన్-చతుర్థః- పఞ్చమః❊ షష్ఠాష్టమాభ్యాంఞచ॥౫॥౩॥ ౫౦॥ చాదన్-షష్ఠోభాగః - షాష్ఠః - షష్ఠః - ఆష్టమః - అష్టమః❊మానపశ్వఙ్గయోఃకన్లుకౌచ॥ ౫॥ ౩ ॥ ౫౧॥ షష్ఠాష్టమశబ్దాభ్యాంక్రమేణకన్లుకౌస్తోమానేపశ్వఙ్గేచవాచ్యే - షష్ఠకో

భాగః మాన ఇత్యేవ - అష్టమో భాగః - పశ్వాఙ్గ ఇత్యేవ - ఞస్య అనో హలుక్ - చకారాద్యథాప్రాప్తమ్ - షష్ఠః - షాష్ఠః - అష్టమః - ఆష్టమః - మహావిభాషయా సిద్ధే లుగ్వచనం పూర్వత్ర ఞ్ఞా నానిత్యా ఇతి జ్ఞాపయతి ॥ ఏకాదాకినిచ్చాసహాయే ॥ ౫ ॥ ౩॥ ౫౨॥ చాత్కన్లుకౌ - ఏకః - ఏకాకీ - ఏకకః ॥ భూతపూర్వే చరట్ ॥ ౫ ॥ ౩॥ ౫౩॥ ఆఢ్యో భూతపూర్వః - ఆఢ్యచరః ॥ షష్ఠ్యా రూప్య చ ॥ ౫ ॥ ౩ ॥ ౫౪ ॥ షష్ఠ్యన్తాద్భూతపూర్వేఽర్థే రూప్యః స్యాత్ చరట్ చ - కృష్ణస్య భూతపూర్వో గౌః కృష్ణరూప్యః - కృష్ణచరః - తసిలాదిషు రూప్యస్యాపరిగణితత్వాన్న పుంవత్ - శుభ్రాయా భూతపూర్వః శుభ్రారూప్యః ॥ అతిశాయనే తమబిష్ఠనౌ ॥ ౫ ॥ ౩ ॥ ౫౫ ॥ అతిశయవిశిష్టార్థవృత్తేః స్వార్థే ఏతౌ స్తః - అయమేషామతిశయేనాఢ్యః - ఆఢ్యతమః - లఘుతమః లఘిష్ఠః ॥ తిఙశ్చ ॥ ౫॥ ౩॥ ౫౬॥ తిఙన్తాదతిశయే ద్యోత్యే తమప్స్యాత్ ॥ తరప్తమపౌ ఘః ॥ ౧॥ ౧॥ ౨౨॥ ఏతౌ ఘసంజ్ఞౌ స్తః ॥ కిమేత్తిఙవ్యయఘాదామ్వద్రవ్యప్రకర్షే ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౧౧ ॥ కిమ ఏదన్తాత్తిఙోఽవ్యయాచ్చ యో ఘస్తదన్తాదాముః స్యాన్న తు ద్రవ్యప్రకర్షే - కిన్తమామ్ - ప్రాహ్ణేతమామ్ - పచతితమామ్ - ఉచ్చైస్తమామ్ - ద్రవ్యప్రకర్షే తు - ఉచ్చైస్తమస్తరుః ॥ ద్వివచనవిభజ్యోపపదే తరబీయసునౌ ॥ ౫॥ ౩ ॥ ౫౭ ॥ ద్వయోరేకస్యాతిశయే విభక్తవ్యే చోపపదే సుప్తిఙన్తాదేతౌ స్తః - పూర్వయోరపవాదః - అయమనయోరతిశయేన లఘుర్లఘుతరః - లఘీయాన్ - ఉదీచ్యాః ప్రాచ్యేభ్యః పటుతరాః - పటీయాంసః ॥ అజాదీ గుణవచనాదేవ ॥ ౫॥ ౩॥ ౫౮॥ ఇష్ఠన్నీయసునౌ గుణవచనాదేవ స్తః - నేహ - పాచకతరః - పాచకతమః ॥ తుశ్ఛన్దసి ॥ ౫॥ ౩॥ ౫౯॥ తృన్ తృజన్తాదిష్ఠన్నీయసునౌ స్తః - కరిష్ఠా మేయస్సు - తృశబ్దస్య లోపః స్యాదిష్ఠేమేయస్సు పరేషు - అతిశయేన కర్తా కరిష్ఠః - దోహీయసీ ధేనుః ॥ ప్రశస్యస్య శ్రః ॥ ౫॥ ౩॥ ౬౦॥ అస్య శ్రాదేశః స్యాదజాద్యోః ॥ ప్రకృత్యైకాచ్ ॥ ౬॥ ౪॥ ౧౬౩॥ ఇష్ఠాదిష్వేకాచ్ ప్రకృత్యా స్యాత్ - శ్రేష్ఠః - శ్రేయాన్ ॥ జ్య చ ॥ ౫॥ ౩॥ ౬౧॥ ప్రశస్యస్య జ్యాదేశః స్యాదిష్ఠేయసోః - జ్యేష్ఠః ॥ జ్యాదాదీయసః ॥ ౬ ॥ ౪ ॥ ౧౬౦ ॥ ఆదేః పరస్య - జ్యాయాన్ ॥ వృద్ధస్య చ ॥ ౫॥ ౩॥ ౬౨॥ జ్యాదేశః స్యాదజాద్యోః - జ్యేష్ఠః - జ్యాయాన్ ॥ అన్తికబాఢయోర్నేదసాధౌ ॥ ౫॥ ౩॥ ౬౩॥ అజాద్యోః - నేదిష్ఠః - నేదీయాన్ - సాధిష్ఠః - సాధీయాన్ ॥ స్థూలదూరయువహ్రస్వక్షిప్రక్షుద్రాణాం యణాదిపరం పూర్వస్య చ గుణః ॥ ౬ ॥ ౪ ॥ ౧౫౬ ॥ ఏషాం యణాదిపరం లుప్యతే పూర్వస్య చ గుణః ఇష్ఠాదిషు - స్థవిష్ఠః - దవిష్ఠః - యవిష్ఠః - హ్రసిష్ఠః క్షేపిష్ఠః - క్షోదిష్ఠః - ఏవమీయస్ - హ్రస్వక్షిప్రక్షుద్రాణాం పృథ్వాదిత్వాత్ హ్రసిమా - క్షేపిమా - క్షోదిమా ॥ ప్రియస్థిరస్ఫిరోరుబహులగురువృద్ధతృప్రదీర్ఘబృన్దారకాణాం ప్రస్థస్ఫవర్బంహిగర్వర్షిత్రప్ద్రాఘిబృన్దాః ॥ ౬ ॥ ౪ ॥ ౧౫౭ ॥ ప్రియాదీనాం క్రమాత్ ప్రాదయస్స్యుః ఇష్ఠాదిషు - ప్రేష్ఠః - స్థేష్ఠః - స్ఫేష్ఠః - వరిష్ఠః - బంహిష్ఠః - గరిష్ఠః - వర్షిష్ఠః - త్రపిష్ఠః - ద్రాఘిష్ఠః - బృన్దిష్ఠః - ఏవమీయసున్ - ప్రేయాన్ - ప్రియోరుబహులగురుదీర్ఘాణాం పృథ్వాదిత్వాదిమనిచ్ - ప్రేమేత్యాది ॥ బహోర్లోపో భూ చ బహోః ॥ ౬॥ ౪॥ ౧౫౮॥ బహోః పరయోరిమేయసోర్లోపస్స్యాత్ - బహోశ్చ భూరాదేశః - భూమా - భూయాన్ ॥ ఇష్ఠస్య యిట్ చ ॥ ౬॥ ౪॥ ౧౫౯॥ బహోః పరస్య ఇష్ఠస్య

లోపస్స్యాత్ యిడాగమశ్చ- భూయిష్ఠః ❋ యువాల్పయోః కనన్యతరస్యామ్॥ ౫॥ ౩॥
౬౪॥ ఏతయోః కనాదేశో వా స్యాదిష్ఠేయసోః- కనిష్ఠః- కనీయాన్- పక్షే యవిష్ఠః- అల్పి
ష్ఠ ఇత్యాది ❋ విన్మతోర్లుక్॥ ౫॥ ౩॥ ౬౫ ॥ విన్మతుపోశ్చ లుక్ స్యాత్ ఇష్ఠేయసోః - అతిశ
యేన స్రగ్విణః స్రజిష్ఠః స్రజీయాన్- అతిశయేన త్వగ్వాన్ త్వచిష్ఠః త్వచీయాన్ ❋ ప్రశం
సాయాం రూపప్॥ ౫॥ ౩॥ ౬౬॥ సుబన్తాత్తిఙన్తాచ్చ రూపప్ స్యాత్ ప్రశంసాయామ్- ప్ర
శస్తః పటుః పటురూపః - ప్రశస్తం పచతి పచతిరూపమ్ ❋ ఈషదసమాప్తౌ కల్పబ్దేశ్యదే
శీయరః॥ ౫॥ ౩॥ ౬౭॥ ఈషదూనో విద్వాన్ విద్వత్కల్పః- యశస్కల్పం- యజుష్కల్పం-
విద్వద్దేశ్యః- విద్వద్దేశీయః- పచతికల్పమ్ ❋ విభాషా సుపో బహుచ్ పురస్తాత్తు ॥౫ ॥౩॥
౬౮॥ ఈషదసమాప్తివిశిష్టేర్థే సుబన్తాత్ బహుజ్వా స్యాత్ స చ ప్రాగేవ న తు పరతః -
ఈషదూనః పటుః బహుపటుః- పురస్తాత్కిమ్- పటుకల్పః- సుపః కిమ్- యజతికల్పమ్ ❋
ప్రకారవచనే జాతీయర్॥ ౫॥ ౩॥ ౬౯॥ ప్రకారవతి చాయం- ధాతుప్రకారమాత్రే- ప
టుప్రకారః పటుజాతీయః ❋ ప్రాగివాత్కః॥ ౫ ॥ ౩ ॥ ౭౦ ॥ ఇవే ప్రతికృతావిత్యతః
ప్రాక్ కాధికారః ❋ అవ్యయసర్వనామ్నామకచ్ ప్రాక్టేః॥ ౫ ॥ ౩॥ ౭౧ ॥ తిఙశ్చేత్యను
వర్తతే ❋ కస్య చ దః॥ ౫॥౩॥౭౨॥ కాన్తావ్యయస్య దకారోన్తాదేశస్స్యాదకచ్చ ❋ అజ్ఞా
తే॥ ౫॥ ౩॥ ౭౩॥ కస్యాయమశ్వోఽశ్వకః- ఉచ్చకైః- నీచకైః- సర్వకే- విశ్వకే ❋ ఓకార
సకారభకారాదౌ సుపి సర్వనామ్నష్టేః ప్రాగకచ్ ❋ అన్యత్ర సుపష్టేః ప్రాక్ - యువ
కయోః- ఆవకయోః- యుష్మకాసు- అస్మకాసు- యుష్మకాభిః- అస్మకాభిః- ఓకారేత్యా
దికిమ్- త్వయకా- మయకా ❋ అకచ్ప్రకరణే తూష్ణీమః కామ్వక్తవ్యః ❋ మిత్వాదన్త్యాదచః
పరః తూష్ణీకామాస్తే ❋ శీలే కో మలోపశ్చ ❋ తూష్ణీంశీలః- తూష్ణీకః- పచతకి- జల్పతకి-
ధకిత్- హిరకుత్ ❋ కుత్సితే॥ ౫॥౩॥౭౪॥ కుత్సితోఽశ్వోఽశ్వకః ❋ సంజ్ఞాయాం కన్॥ ౫॥
౩॥ ౭౫॥ కుత్సితే కన్ స్యాత్ తదన్తేన చేత్సంజ్ఞా గమ్యతే- శూద్రకః - రాధకః - స్వార్థం వ
చనమ్ ❋ అనుకమ్పాయామ్॥ ౫॥ ౩॥ ౭౬॥ పుత్రకః- అనుకమ్పితః పుత్ర ఇత్యర్థః ❋ నీతౌ చ
తద్యుక్తాత్॥ ౫॥ ౩॥ ౭౭ ॥ సామదానాదిరుపాయో నీతిః తస్యాం గమ్యమానాయామను
కమ్పాయుక్తాత్ కప్రత్యయస్స్యాత్ హన్త తే ధానకాః - గుడకాః - ఏహకి- అద్ధకి - పూ
ర్వేణానుకమ్ప్యమానాత్ప్రత్యయః - అనేన తు పంప్రాసమ్బన్ధేపీతి విశేషః ❋ బహ్వ
చో మనుష్యనామ్నష్ఠజ్వా॥ ౫॥ ౩ ॥ ౭౮ ॥ పూర్వసూత్రద్వయవిషయే ❋ ఘనిలచౌ చ॥
౫॥ ౩॥ ౭౯॥ తత్రైవ ❋ ఠాజాదావూర్ధ్వన్ద్వితీయాదచః॥ ౫ ॥ ౩॥ ౮౩॥ అస్మిన్ప్రక
రణే యష్ఠః అజాదిప్రత్యయశ్చ తస్మిన్ప్రత్యయే పరే ప్రకృతేః ద్వితీయాదచ ఊర్ధ్వం సర్వం
లుప్యతే- అనుకమ్పితో దేవదత్తో దేవికః- దేవియః- దేవిలః - దేవదత్తకః- అనుకమ్పితో
వాయుదత్తో వాయుకః ❋ ఠగ్రహణముకో ద్వితీయత్వేకవిధానార్థమ్ ❋ వాయుదత్త
వాయుకః పితృకః ❋ చతుర్థాదచ ఊర్ధ్వస్య లోపో వాచ్యః ❋ అనుకమ్పితో బృహస్పతిద
త్తః బృహస్పతికః ❋ అనజాదౌ చ విభాషా లోపో వక్తవ్యః ❋ దేవకః- దేవదత్తకః ❋ లోపః
పూర్వపదస్య చ ❋ దత్తికః- దత్తియః- దత్తిలః- దత్తకః ❋ వినాపి ప్రత్యయం పూర్వోత్తరప
దయోర్వాలోపో వాచ్యః ❋ దేవః- దత్తః- దేవదత్తః- సత్యా- భామా- సత్యభామా ❋ ఉవ
ర్ణాల్ల ఇలస్య చ ❋ భానుదత్తః భానులః ❋ ఋవర్ణాదపి ❋ సవిత్రియః- సవితృలః ❋ చతుర్థాదః

నజాదౌ చ లోపః పూర్వపదస్య చ। అప్రత్యయే తథైవేష్ట ఉవర్ణాల్ల ఇలస్య చ॥ ౧ ॥ ❋ ప్రాచాముపాదేరడజ్వుచౌ చ॥ ౫॥ ౩॥ ౮౦ ॥ ఉపశబ్దపూర్వాత్ప్రాతిపదికాత్పూర్వవిషయే అడచ్ వుచ్ ఏతౌ స్తః- చాద్యథాప్రాప్తం- ప్రాచాం గ్రహణం పూజార్థమ్ ॥ అనుకమ్పిత ఉపేన్ద్రదత్తః- ఉపడః- ఉపకః- ఉపికః- ఉపియః- ఉపిలః- ఉపేన్ద్రదత్తకః- షడూ్రపాణి❋ జాతినామ్నః కన్॥ ౫॥ ౩॥ ౮౧॥ మనుష్యనామ్న ఇత్యేవ- జాతిశబ్దో యో మనుష్యనామధేయం తస్మాత్కన్ స్యాత్ అనుకమ్పాయాం నీతౌ చ సింహకః - శరభకః - రాసభకః❋ ద్వితీయం సన్ధ్యక్షరం చేత్తదాదేర్లోపో వక్తవ్యః ❋ కహోడః- కహికః ❋ ఏకాక్షరపూర్వపదానాముత్తరపదలోపో వక్తవ్యః❋ వాగాశీర్దత్తః వాచికః - కథం షడఙ్గులిదత్తః షడిక ఇతి- షషస్ఠాజాదివచనాత్సిద్ధమ్ ❋ శేవలసుపరివిశాలవరుణార్యమాదీనాం తృతీయాత్ ॥ ౫ ॥ ౩ ॥ ౮౪ ॥ ఏషాం మనుష్యనామ్నాం ఠాజాదౌ పరే తృతీయాదచ ఊర్ధ్వస్య లోపః స్యాత్- పూర్వస్యాపవాదః - అనుకమ్పితః శేవలదత్తః శేవలికః - శేవలియః- శేవలిలః- సుపరికః- విశాలికః- వరుణికః- అర్యమికః❋ అజినాన్తస్యోత్తరపదలోపశ్చ॥ ౫॥ ౩॥ ౮౨ ॥ అజినాన్తస్య మనుష్యనామ్నోఽనుకమ్పాయాం కన్ తస్యోత్తరపదలోపః- అనుకమ్పితో వ్యాఘ్రాజినో వ్యాఘ్రకః- సింహకః❋ అల్పే॥ ౫॥ ౩॥ ౮౫॥ అల్పం తైలం తైలకమ్❋ హ్రస్వే॥ ౫ ॥ ౩ ॥ ౮౬ ॥ హ్రస్వో వృక్షో వృక్షకః ❋ సంజ్ఞాయాం కన్॥ ౫ ॥ ౩ ॥ ౮౭॥ హ్రస్వత్వహేతుకాయాం సంజ్ఞాయాం గమ్యమానాయాం కన్- పూర్వస్యాపవాదః- వంశకః వేణుకః❋ కుటీశమీశుణ్డాభ్యో రః॥ ౫॥ ౩॥ ౮౮॥ హ్రస్వా కుటీ కుటీరః- శమీరః- శుణ్డారః❋ కుత్వా డుపచ్॥ ౫॥ ౩॥ ౮౯ ॥ హ్రస్వా కుతూః కుతుపః- కుతూః కృత్తిస్నేహపాత్రం హ్రస్వా సా కుతుప ఇతి పుమాన్ ❋ కాసూగోణీభ్యాం ష్టరచ్ ॥ ౫ ॥ ౩॥ ౯౦॥ ఆయుధవిశేషః కాసూః హ్రస్వా సా కాసూతరీ- గోణీతరీ ❋ వత్సోక్షాశ్వర్షభేభ్యశ్చ తనుత్వే॥ ౫ ॥ ౩ ॥ ౯౧ ॥ వత్సతరః ద్వితీయం వయః ప్రాప్తః ఉక్షతరః - అశ్వతరః - ఋషభతరః - ప్రవృత్తినిమిత్తతనుత్వే ఏవాయమ్ ❋ కింయత్తదో నిర్ధారణే ద్వయోరేకస్య డతరచ్॥ ౫॥ ౩॥ ౯౨॥ అనయోః కతరో వైష్ణవః యతరః- తతరః- మహావిభాషయా కః- యః సః❋ వా బహూనాం జాతిపరిప్రశ్నే డతమచ్॥ ౫॥ ౩॥ ౯౩॥ బహూనాం మధ్యే ఏకస్య నిర్ధారణే డతమచ్ వా స్యాత్ - జాతిపరిప్రశ్న ఇతి ప్రత్యాఖ్యాతమాకరే- కతమో భవతాం కఠః- యతమః- తతమః - వాగ్రహణమకజర్థమ్- యకః- సకః- మహావిభాషయా యః సః - కిమోఽస్మిన్విషయే డతరజపి - కతరః ❋ ఏకాచ్చ ప్రాచామ్॥ ౫॥ ౩॥ ౯౪॥ డతరచ్ డతమచ్చ స్యాత్ - అనయోరేకతరో మైత్రః ఏషామేకతమః ❋ అవక్షేపణే కన్ ॥ ౫ ॥ ౩ ॥ ౯౫ ॥ వ్యాకరణేన గర్వితః వ్యాకరణకః - యేనేతరః కుత్స్యతే తదిహోదాహరణమ్ - స్వతః కుత్సితం తు కుత్సిత ఇత్యస్య ॥

❋ ప్రాగివీయానాం పూర్ణోఽవధిః ❋

❋ ఇవే ప్రతికృతౌ ॥ ౫ ॥ ౩ ॥ ౯౬॥ కన్ స్యాత్- అశ్వ ఇవ ప్రతికృతిః అశ్వకః - ప్రతికృతౌ కిం గౌరివ గవయః ❋ సంజ్ఞాయాం చ॥ ౫॥ ౩॥ ౯౭॥ ఇవార్థే కన్ స్యాత్ సముదాయశ్చేత్సంజ్ఞా - అప్రతికృత్యర్థమారమ్భః- అశ్వసదృశస్య సంజ్ఞా- అశ్వకః- ఉష్ట్రికః❋ లుమ్మనుష్యే॥ ౫॥ ౩॥ ౯౮ ॥ సంజ్ఞాయాం చ విహితస్య కనో లుప్ స్యాత్ మనుష్యే వాచ్యే - చఞ్చేవ తృణమయః పుమాన్ చ

ప్రవమనుష్యశ్చఞ్చా - వధ్రికా ❁ జీవికార్థేచాపణ్యే॥౫॥౩॥౯౯॥ జీవికార్థం యదవిక్రీ
యమాణం తస్మిన్వాచ్యే కనో లుప్స్యాత్ - వాసుదేవః శివః స్కన్దః - దేవలకానాం జీవికా
ర్థాసు దేవప్రతికృతిష్విదమ్ - అపణ్యే కిమ్ - హస్తికాన్విక్రీణీతే ❁ దేవపథాదిభ్యశ్చ॥౫॥
౩॥౧౦౦॥ కనో లుప్స్యాత్ - దేవపథః - హంసపథః - ఆకృతిగణోయమ్ ❁ వస్తేర్ఢఞ్॥౫॥
౩॥౧౦౧॥ ఇవేత్యనువర్తత ఏవ - ప్రతికృతావితి నివృత్తమ్ - వస్తిరివ వాస్తేయం - వాస్తే
యీ ❁ శిలాయా ఢః॥౫॥౩॥౧౦౨॥ శిలేవ శిలేయం - శిలాయా ఇతి యోగవిభాగాఢ్ఢఞపి
స్యాత్॥ శైలేయమ్ ❁ శాఖాదిభ్యో యః॥౫॥౩॥౧౦౩॥ శాఖేవ శాఖ్యః - ముఖ్యః - జఘనమి
వ జఘన్యః - అగ్ర్యః - శరణ్యః ❁ ద్రవ్యం చ భవ్యే ॥ ౫ ॥ ౩ ॥ ౧౦౪ ॥ ద్రవ్యమయం
బ్రాహ్మణః ❁ కుశాగ్రాచ్ఛః॥ ౫॥ ౩॥ ౧౦౫॥ కుశాగ్రమివ కుశాగ్రీయా బుద్ధిః ❁ స
మాసాచ్చ తద్విషయాత్ ॥ ౫॥ ౩॥ ౧౦౬॥ ఇవార్థవిషయాత్సమాసాదివార్థే ఛస్స్యాత్
కాకతాలీయో దేవదత్తస్య వధః - ఇహ కాకతాలసమాగమసదృశః చోరసమాగమ ఇతి
సమాసార్థః - తత్ప్రయుక్తకాకమరణసదృశస్తు ప్రత్యయార్థః - అజాకృపాణీయః - అ
తర్కితోపనత ఇతి ఫలితోర్థః ❁ శర్కరాదిభ్యోఽణ్ ॥ ౫॥ ౩॥ ౧౦౭॥ శర్కరేవ శార్క
రమ్ ❁ అఙ్గుల్యాదిభ్యష్ఠక్॥ ౫॥ ౩॥ ౧౦౮॥ అఙ్గులీవ ఆఙ్గులికః భరూజేవ భారూజికః ❁
ఏకశాలాయాష్ఠజన్యతరస్యామ్॥ ౫॥ ౩॥ ౧౦౯॥ ఏకశాలాశబ్దాదివార్థే ఠజ్వా - పక్షే
ఠక్ - ఏకశాలేవ ఏకశాలికః - ఐకశాలికః ❁ కర్కలోహితాదీకక్॥౫॥౩॥౧౧౦॥ కర్క
శ్శుక్లోఽశ్వః స ఇవ కార్కీకః - లౌహితీకః - స్ఫటికః ❁ పూగాఞ్ఞ్యోఽగ్రామణీపూర్వాత్॥
౫॥ ౩॥ ౧౧౨॥ ఇవార్థో నివృత్తః - నానాజాతీయా అనియతవృత్తయోఽర్థకామప్రధా
నాః సంఘాః పూగాః - తద్వాచకాత్స్వార్థే ఞ్యస్స్యాత్ - లౌహిత్యధ్వజ్యః ❁ వ్రాతచ్ఫ
ఞోరస్త్రియామ్॥ ౫॥ ౩॥ ౧౧౩॥ వ్రాతే - కాపోతపాక్యః - నానాజాతీయా అనియత
వృత్తయః ఉత్సేధజీవినస్సంఘా వ్రాతాః - చ్ఫఞ్ - కౌఞ్జాయన్యః - బ్రాధ్నాయన్యః
❁ ఆయుధజీవిసఙ్ఘాఞ్ఞ్యడ్వాహీకేష్వబ్రాహ్మణరాజన్యాత్ ॥ ౫॥ ౩॥ ౧౧౪॥ వాహీ
కేషు య ఆయుధజీవిసంఘః తద్వాచినః స్వార్థే ఞ్యట్ - క్షౌద్రక్యః మాలవ్యః - టిత్వా
న్ఙీప్ - క్షౌద్రకీ - ఆయుధేతి కిమ్ - మల్లాః - సఙ్ఘేతి కిమ్ - సమ్రాట్ - వాహీకేష్వితి కిమ్ - శబ
రాః - అబ్రాహ్మణేతి కిమ్ - గోపాలవాః - సాలఙ్కాయనాః - బ్రాహ్మణే తద్విశేషగ్ర
హణమ్ - రాజన్యస్వరూపగ్రహణమ్ ❁ వృకాట్టేణ్యణ్॥ ౫॥ ౩॥౧౧౫ ॥ ఆయుధజీవి
సంఘవాచకాత్ స్వార్థే - వార్కేణ్యః - ఆయుధేతి కిమ్ - జాతిశబ్దాన్మాభూత్ ❁ దామ
న్యాదిత్రిగర్తషష్ఠాచ్ఛః ॥ ౫ ॥ ౩॥ ౧౧౬॥ దామన్యాదిభ్యస్త్రిగర్తషష్ఠేభ్యశ్చాయుధ
జీవిసంఘవాచిభ్యః స్వార్థే ఛస్స్యాత్ - త్రిగర్తః షష్ఠో వర్గో యేషాం తే త్రిగర్తషష్ఠాః॥
ఆహుస్త్రిగర్తషష్ఠాంస్తు కౌణ్డోపరథదాణ్డకీ । క్రోష్టుకిర్జాలమానిశ్చ బ్రహ్మగుప్తోథ జాల
కిః॥ దామనీయః - దామనీయౌ - దామనయః - ఔలపీయః - ఔలపయః - త్రిగర్తః - కౌణ్డో
పరథీయః - దాణ్డకీయః ❁ పార్శ్వాదియౌధేయాదిభ్యోఽణఞౌ॥౫॥౩॥౧౧౭ ॥ ఆయుధ
జీవిసంఘవాచిభ్య ఏభ్యః క్రమాదణఞౌ స్తస్స్వార్థే - పార్శవః - పార్శవౌ - పర్శవః -
యౌధేయః - యౌధేయౌ - యౌధేయాః ❁ అభిజిద్విదభృచ్ఛాలావచ్ఛిఖావచ్ఛమీవదూ
ర్ణావచ్ఛ్రుమదణో యఞ్ ॥ ౫॥౩॥౧౧౮॥ అభిజిదాదిభ్యోఽణన్తేభ్యస్స్వార్థే యఞ్ స్యాత్

అభిజితోఽపత్యం ఆభిజిత్యః - వైదభృత్యః - శాలావత్యః - శైఖావత్యః - శామీవత్యః - ఔర్ణావత్యః - శ్రౌమత్యః ※ ఞ్యాదయస్తద్రాజాః ॥ ౫ ॥ ౩ ॥ ౧౧౯ ॥ పూగాఞ్ఞ్య ఇత్యారభ్య ఉక్తా ఏతత్సంజ్ఞాః స్యుః - తేనాస్త్రియాం బహుషు లుక్ - లోహితధ్వజాః - కపోతపాకాః - కౌఞ్జాయనాః - బ్రాధ్నాయనా ఇత్యాది ※ పాదశతస్య సంఖ్యాదేర్వీప్సాయాం వున్ లోపశ్చ ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ లోపవచనమనైమిత్తికత్వార్థమ్ - అతో న స్థానివత్ - పాదః పత్ - తద్ధితార్థ ఇతి సమాసే కృతే ప్రత్యయః వున్నం స్త్రియామేవ - ద్వౌ ద్వౌ పాదౌ దదాతి ద్విపదికామ్ - ద్విశతికామ్ - పాదశతగ్రహణమనర్థకమన్యత్రాపి దర్శనాత్ - ద్విమోదకికామ్ ※ దణ్డవ్యవసర్గయోశ్చ ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౨ ॥ వున్ స్యాత్ - అవీప్సార్థమిదమ్ - ద్వౌ పాదౌ దణ్డితః - ద్విపదికాం ద్విశతికామ్ - ద్వౌ పాదౌ వ్యవసృజతి ద్విపదికామ్ - వ్యవసృజతి దదాతీత్యర్థః ※ స్థూలాదిభ్యః ప్రకారవచనే కన్ ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౩ ॥ జాతీయరోఽపవాదః - స్థూలప్రకారః - స్థూలకః - అణుకః ※ చఞ్చద్బృహతోరుపసంఖ్యానమ్ ※ చఞ్చత్కః - బృహత్కః ※ సురాయా అహౌ ※ సురావర్ణోఽహిః సురకః ※ అనత్యన్తగతౌ క్తాత్ ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౦ ॥ ఛిన్నకం - భిన్నకమ్ ※ న సామివచనే ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ సామిపర్యాయే ఉపపదే క్తాన్తాన్న కన్ - సామికృతమ్ - అర్ధకృతమ్ - అనత్యన్తగతేరిహ ప్రకృత్యైవాభిధానాత్స్వార్థికః కన్న ప్రాప్తః - ఇదమేవ నిషేధసూత్రమత్యన్తస్వార్థికమపి కనం జ్ఞాపయతి - బహుతరకమ్ ※ బృహత్యా ఆచ్ఛాదనే ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౬ ॥ కన్ స్యాత్ - ద్వౌ ప్రావారోత్తరాసఙ్గౌ సమౌ బృహతికా తథా - ఆచ్ఛాదనే కిమ్ - బృహతీ ఛన్దః ※ అషడక్షాశితంగ్వలంకర్మాలమ్పురుషాధ్యుత్తరపదాత్ఖః ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౭ ॥ స్వార్థే - అషడక్షీణో మన్త్రః - ద్వాభ్యామేవ కృత ఇత్యర్థః - ఆశితా గావోఽస్మిన్నిత్యాశితఙ్గవీనమరణ్యమ్ - నిపాతనాత్పూర్వపదస్య ముమ్ - అలంకర్మణే అలంకర్మీణః - అలమ్పురుషీణః - ఈశ్వరాధీనః - నిత్యోఽయం ఖః ఉత్తరసూత్రే విభాషాగ్రహణాత్ - అన్యేపి కేచిత్ స్వార్థికాః ప్రత్యయా నిత్యమిష్యన్తే - తమబాదయః - ప్రాక్కనః - ఞ్యాదయః ప్రాగ్వునః - ఆమాదయః ప్రాఙ్మయటః - బృహతీజాత్యన్తః సమాసాన్తాశ్చేతి ※ విభాషాఞ్చేరదిక్స్త్రియామ్ ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౮ ॥ అదిక్స్త్రీవృత్తేరఞ్చత్యన్తాత్ప్రాతిపదికాత్ ఖస్స్యాద్వా స్వార్థే - ప్రాక్ - ప్రాచీనమ్ - ప్రత్యక్ - ప్రతీచీనమ్ - అవాక్ - అవాచీనమ్ - నికృష్టప్రతికృష్టార్వరేఫయావ్యావమాధమాః - అర్వన్తమఞ్చతీతి అర్వాఙ్ - అర్వాచీనమ్ - అదిక్స్త్రియాం కిమ్ - ప్రాచీ దిక్ - ఉదీచీ దిక్ - దిగ్గ్రహణం కిమ్ - ప్రాచీనా బ్రాహ్మణీ - స్త్రీగ్రహణం కిమ్ - ప్రాచీనం గ్రామాదామ్రాః ※ జాత్యన్తాచ్ఛ బన్ధుని ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౯ ॥ బ్రాహ్మణజాతీయః - బన్ధుని కిమ్ - బ్రాహ్మణజాతిః శోభనా - జాతేర్వ్యఞ్జకం ద్రవ్యం బన్ధు ※ స్థానాన్తాద్విభాషా సస్థానేనేతి చేత్ ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౧౦ ॥ సస్థానేన తుల్యేన చేత్ స్థానాన్తమర్థవదిత్యర్థః - పితృతుల్యః - పితృస్థానీయః - పితృస్థానః - సస్థానేన కిమ్ - గోస్థానమ్ ※ అనుగాదినష్ఠక్ ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౧౩ ॥ అనుగదత్యనుగాదీ స ఏవానుగాదికః ※ విసారిణో మత్స్యే ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౧౬ ॥ అణ్ స్యాత్ - వైసారిణః - మత్స్యే కిమ్ - విసారీ దేవదత్తః ※ సంఖ్యాయాః క్రియాభ్యావృత్తిగణనే కృత్వసుచ్ ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౧౭ ॥ అభ్యావృత్తిర్జన్మ - క్రియాజన్మగణనవృత్తేః సంఖ్యాశబ్దాత్ స్వార్థే కృత్వసుచ్ స్యాత్ - పఞ్చకృత్వో భుఙ్క్తే - సంఖ్యాయాః కిమ్ - భూరివారా

స్భుక్త్రేః ❋ ద్విత్రిచతుర్భ్యస్సుచ్॥ ౫॥ ౪॥ ౧౭॥ కృత్వసుచోపవాదః- ద్విర్భుఙ్క్తే త్రిః
రాత్రస్య- చతుః ❋ ఏకస్య సకృచ్చ॥ ౫॥ ౪॥ ౧౯॥ సకృదిత్యాదేశస్స్యాత్ - చా
త్సుచ్ - సకృద్భుఙ్క్తే - సంయోగాన్తస్యేతి సుచో లోపః నతు హల్- జ్యాబితి - ఆ
ఖైత్సీదిత్యత్రసిచ ఇవ సుచోపితదయోగాత్ ❋ విభాషాబహోర్ధాऽవిప్రకృష్టకాలే॥ ౫॥ ౪॥
౨౦॥ అవిప్రకృష్టఆసన్నః బహుధా - బహుకృత్వో వా దివసస్య భుఙ్క్తే- ఆసన్నకాలే
కిమ్- బహుకృత్వో మాసస్య భుఙ్క్తే ❋ తత్ప్రకృతవచనే మయట్ ॥ ౫॥ ౪॥ ౨౧॥
ప్రాచుర్యేణ ప్రస్తుతం ప్రకృతం తస్య వచనం ప్రతిపాదనమ్ - భావేऽధికరణే వా ల్యుట్ - ఆ
ద్యే ప్రకృతమన్నమన్నమయమ్ - అపూపమయమ్ - యవాగూమయీ - ద్వితీయే-
అన్నమయో యజ్ఞః - అపూపమయం పర్వ ❋ సమూహవచ్చ బహుషు ॥ ౫ ॥ ౪ ॥
౨౨ ॥ సాసమూహికాః ప్రత్యయా అతిదిశ్యన్తే - చాన్మయట్ - మోదకాః ప్రకృతాః మో
దకికం మోదకమయమ్- శాష్కులికం- శష్కులీమయమ్- ద్వితీయే- మోదకికో యజ్ఞః-
మోదకమయః ❋ అనన్తావసథేతిహభేషజాఞ్ఞ్యః॥ ౫॥ ౪॥ ౨౩॥ అనన్త ఏవ ఆనన్త్యమ్-
ఆవసథ ఏవావసథ్యమ్ - ఇతిహేతి నిపాతసముదాయః- ఐతిహ్యమ్- భేషజమేవ భైషజ్యమ్
❋ దేవతాన్తాత్తాదర్థ్యే యత్॥ ౫॥ ౪॥ ౨౪॥ తదర్థ ఏవ తాదర్థ్యమ్- స్వార్థే ష్యఞ్-అ
గ్నిదేవతాయై ఇదమగ్నిదేవత్యమ్- పితృదేవత్యమ్ ❋ పాదార్ఘాభ్యాఞ్చ॥ ౫॥ ౪॥ ౨౫॥ పా
దార్థముదకం పాద్యమ్ - అర్ఘ్యమ్. నవస్యనూ ఆదేశః త్నప్తనప్ఖాశ్చ ప్రత్యయా వక్త
వ్యాః ❊ నూత్నం నూతనం నవీనమ్ ❊ నశ్చ పురాణే ప్రాత్ ❊ పురాణార్థే వర్తమానాత్ప్రశ
బ్దాన్నో వక్తవ్యః- చాత్పూర్వోక్తాః- ప్రణమ్ ప్రత్నమ్ ప్రతనమ్ ప్రీణమ్ ❊ భాగరూపనామ
భ్యో ధేయః ❊ భాగధేయం- రూపధేయం - నామధేయమ్ ❊ ఆగ్నీధ్రసాధారణాదఞ్
❊ ఆగ్నీధ్రం- సాధారణమ్- స్త్రియాం ఙీప్- ఆగ్నీధ్రీ- సాధారణీ ❋ అతిథేర్ఞ్యః॥ ౫॥
౪॥ ౨౬॥ తాదర్థ్య ఇత్యేవ - అతిథయే ఇదమాతిథ్యమ్ ❋ దేవాత్తల్॥ ౫॥ ౪॥ ౨౭॥ దేవ ఏవ
దేవతా ❋ అవేః కః॥ ౫॥ ౪॥ ౨౮॥ అవిరేవ అవికః ❋ యావాదిభ్యః కన్॥ ౫॥ ౪॥ ౨౯॥ యా
వ ఏవ యావకః- మణికః ❋ లోహితాన్మణౌ॥ ౫॥ ౪॥ ౩౦॥ లోహిత ఏవ లోహితకో మణిః ❋
వర్ణే చానిత్యే॥ ౫॥ ౪॥ ౩౧॥ లోహితకః కోపేన ❊ లోహితాల్లిఙ్గబాధనం వా ❊ లోహితికా
లోహినికా కోపేన ❋ రక్తే॥ ౫॥ ౪॥ ౩౨॥ లాక్షాదినా రక్తే యో లోహితశబ్దస్తస్మాత్క
న్స్యాత్- లిఙ్గబాధనం వేత్యేవ - లోహితికా- లోహినికా శాటీ ❋ కాలాచ్చ॥ ౫॥ ౪॥
౩౩॥ వర్ణే చానిత్యే - రక్తే ఇతి సూత్రద్వయమనువర్తతే - కాలకం ముఖం వైలక్ష్యేన-
కాలకః పటః- కాలికా శాటీ ❋ వినయాదిభ్యష్ఠక్॥ ౫॥ ౪॥ ౩౪॥ వినయ ఏవ వైనయికః- సా
మయికః - ఉపాయాద్ధ్రస్వత్వఞ్చ - ఔపయికః ❋ వాచో వ్యాహృతార్థాయామ్॥
౫॥ ౪॥ ౩౫॥ సన్దిష్టార్థాయాం వాచి విద్యమానాద్వాక్ఛబ్దాత్స్వార్థే ఠక్స్యాత్ - సన్దేశ
వాగ్వాచికం స్యాత్ ❋ తద్యుక్తాత్కర్మణోऽణ్॥ ౫॥ ౪॥ ౩౬॥ కర్మైవ కార్మణమ్ - వాచి
కం శ్రుత్వా క్రియమాణం కర్మేత్యర్థః ❋ ఓషధేరజాతౌ॥ ౫॥ ౪॥ ౩౭॥ స్వార్థేऽణ్-
ఔషధం పిబతి - అజాతౌ కిమ్ - ఓషధయః క్షేత్రే రూఢాః ❋ ప్రజ్ఞాదిభ్యశ్చ॥ ౫॥ ౪॥
౩౮॥ ప్రజ్ఞ ఏవ ప్రాజ్ఞః ప్రాజ్ఞీ స్త్రీ - దైవతః - బాన్ధవః ❋ మృదస్తికన్॥ ౫॥ ౪॥ ౩౯॥
మృదేవ మృత్తికా ❋ సస్నౌ ప్రశంసాయామ్॥ ౫॥ ౪॥ ౪౦॥ రూపపోऽపవాదః- ప్రశ

స్తామృత్యృతస్సి - మృత్స్న - ఉత్తరసూత్రేఽన్యతరస్యాంగ్రహణాన్నిత్యోయం ప్ర
* బహ్వల్పార్థాచ్ఛస్కారకాదన్యతరస్యామ్ ॥ ౫॥ ౪॥ ౪౨॥ బహూనిదదాతిబహుశః
అల్పానిఅల్పశః * బహ్వల్పార్థాన్మఙ్గళామఙ్గళవచనమ్ * నేహ - బహూనిదదాత్యనిష్టే
షుకర్మసు - అల్పందదాత్యాభ్యుదయికేషు * సంఖ్యైకవచనాచ్చవీప్సాయామ్ ॥ ౫ ॥
౪॥౪౩॥ ద్వౌద్వౌదదాతిద్విశఃమాషంమాషంమాషశః - ప్రస్థశః - పరిమాణశబ్దావృత్తా
వేకార్థాఏవ - సంఖ్యైకవచనాత్కిమ్ - ఘటంఘటందదాతి - వీప్సాయాంకిమ్ - ద్వౌదదా
తి - కారకాదిత్యేవ - ద్వయోర్ద్వయోఃస్వామీ * ప్రతియోగేపఞ్చమ్యాస్తసిః॥౫॥౪॥
౪౪ ॥ ప్రతినాకర్మప్రవచనీయేనయోగేయాపఞ్చమీవిహితాతదన్తాత్తసిస్స్యాత్ ప్రద్యు
మ్నఃకృష్ణతఃప్రతి * ఆద్యాదిభ్యఉపసంఖ్యానమ్ * ఆదౌ - ఆదితః - మధ్యతః - అ
న్తతః - పృష్ఠతఃపార్శ్వతః - ఆకృతిగణోఽయమ్ - స్వరేణస్వరతః - వర్ణతః * అపాదానేచా
హీయరుహోః॥ ౫॥ ౪॥ ౪౫॥ అపాదానేయాపఞ్చమీతదన్తాత్తసిస్స్యాత్ - గ్రా
మాదాగచ్ఛతి - గ్రామతః - అహీయరుహోఃకిమ్ - స్వర్గాద్ధీయతే - పర్వతాదవరోహ
తి * అతిగ్రహావ్యథనక్షేపేష్వకర్తరితృతీయాయాః॥ ౫॥ ౪॥ ౪౬॥ అకర్తరితృతీయా
న్తాద్వాతసిస్స్యాత్ - అతిక్రమ్యగ్రహోఽతిగ్రహః - చారిత్రేణాతిగృహ్యతే చారిత్ర
తోఽతిగృహ్యతే - చారిత్రేణాన్యానతిక్రమ్యవర్తతఇత్యర్థః - అవ్యథనమచలనం
వృత్తేననవ్యథతే - వృత్తతోనవ్యథతే - వృత్తేననచలతీత్యర్థః - క్షేపే - వృత్తేనక్షిప్తఃవృత్త
తఃక్షిప్తః - వృత్తేననిన్దితఇత్యర్థః - అకర్తరీతికిమ్ - దేవదత్తేనక్షిప్తః * హీయమానపా
పయోగాచ్చ॥ ౫॥ ౪॥ ౪౭॥ హీయమానేనపాపేనయుక్తాదకర్తరితృతీయాన్తాద్వాతసిః
వృత్తేనహీయతే - వృత్తేనపాపః - వృత్తతఃక్షేపస్యావివక్షాయామిదమ్ - క్షేపేతుపూర్వే
ణసిద్ధమ్ - అకర్తరికిం - దేవదత్తేనహీయతే * షష్ఠ్యావ్యాశ్రయే॥౫॥౪॥౪౮॥షష్ఠ్యన్తా
ద్వాతసిస్స్యాత్ - నానాపక్షసమాశ్రయే - దేవాఅర్జునతోఽభవన్ - ఆదిత్యాఃకర్ణతోఽ
భవత్ - అర్జునస్యపక్షఇత్యర్థః - వ్యాశ్రయేకిమ్ - వృక్షస్యశాఖా * రోగాచ్చాప
నయనే ॥ ౫॥ ౪॥ ౪౯॥ రోగవాచినఃషష్ఠ్యన్తాద్వాతసిశ్చికిత్సాయామ్ - ప్రవాహికా
తఃకురు - ప్రవాహికాయాఃకురు ప్రతీకారమస్యాఃకుర్విత్యర్థః - అపనయనేకిమ్ - ప్ర
వాహికాయాః ప్రకోపనంకరోతి * కృభ్వస్తియోగేసమ్పద్యకర్తరిచ్వి ॥ ౫ ॥ ౪॥
౫౦ ॥ అభూతతద్భావఇతివక్తవ్యమ్ - వికారాత్మతాంప్రాప్నువత్యాంప్రకృతౌవర్తమా
నాద్వికారశబ్దాత్స్వార్థేచ్విర్వాస్యాత్కరోత్యాదిభిర్యోగే * అస్యచ్వౌ॥ ౭॥ ౪॥ ౩౨॥
అవర్ణస్యఈత్స్యాచ్చ్వౌ - వేర్లోపః - చ్వ్యన్తత్వాదవ్యయత్వమ్ - అకృష్ణఃకృష్ణస
మ్పద్యతేతంకరోతికృష్ణీకరోతి - బ్రహ్మీభవతి - గఙ్గీస్యాత్ * అవ్యయస్యచ్వావీత్వన్నే
తివాచ్యమ్ * దోషాభూతమహః - దివాభూతారాత్రిః - ఏతచ్చావ్యయీభావశ్చేతి
సూత్రేభాష్యేఉక్తమ్ * క్యచ్వ్యోశ్చ ॥ ౬॥ ౪॥ ౧౫౨॥హలఃపరస్యాపత్యయకార
స్యలోపస్స్యాత్క్యేచ్వౌచపరతః - గార్గీభవతి * చ్వౌచ ॥ ౭॥ ౪॥ ౨౬ ॥ చ్వౌపరేపూ
ర్వస్యదీర్ఘస్స్యాత్ - శుచీభవతి - పటూస్యాత్ - అవ్యయస్యదీర్ఘత్వన్నేతికేచిత్ - తన్ని
ర్మూలమ్ - స్వస్తిస్యాదితితుమహావిభాషయాచ్వేరభావాత్సిద్ధమ్ - స్వస్తీస్యాదిత్యపిప
క్షేస్యాదితిచేత్ అస్తు - యదినేష్యతేతర్హ్యనభిధానాత్ చ్విరేవనోత్పద్యతఇత్యన్తు

రీభ్యతః - మాత్రీకరోతి ❋ అరుర్మనశ్చక్షుశ్చేతోరహోరజసాంలోపశ్చ ॥ ౫॥ ౪॥ ౫౧॥
ఏషాంలోపస్స్యాత్ చ్విశ్చ- అరూకరోతి- ఉన్మనీస్యాత్ - ఉచ్చక్షూకరోతి- విచేతీకరో
తి- విరహీకరోతి- విరజీకరోతి❋ విభాషా సాతి కార్త్స్న్యే॥ ౫॥౪॥౫౨॥ చ్వివిషయే సా
తిర్వాస్యాత్సాకల్యే❋ సాత్పదాద్యోః॥ ౮॥ ౩॥ ౧౧౧॥ సస్యషత్వన్నస్యాత్- దధిసిఞ్చ
తి- కృత్స్నం శస్త్రమగ్ని స్సమ్పద్యతే- అగ్నిసాద్భవతి - అగ్నిభవతి - మహావిభాషయా
వాక్యమపి- కార్త్స్న్యేకిమ్- ఏకదేశేన శుక్లీభవతి పటః❋ అభివిధౌ సమ్పదా చ ॥ ౫ ॥ ౪॥
౫౩ ॥ సమ్పదాకృభ్వస్తిభిశ్చయోగేసాతిర్వాస్యాదభివ్యాప్తౌ - పక్షేకృభ్వస్తిభిశ్చ్వియో
గేచ్విః- సమ్పదాతు వాక్యమేవ - అగ్నిసాత్సమ్పద్యతే అగ్నిసాద్భవతి శస్త్రమ్ - జలసాత్స
మ్పద్యతే జలీభవతి లవణమ్- ఏకస్యావ్యక్తేః సర్వావయవావచ్ఛేదేనాన్యథాభావః కా
ర్త్స్న్యమ్ బహూనాం వ్యక్తీనాం కశ్చిదవయవావచ్ఛేదేనాన్యథాత్వమభివిధిః ❋
తదధీనవచనే॥ ౫॥ ౪॥ ౫౪॥ సాతిస్స్యాత్ కృభ్వస్తిభిస్సమ్పదా చ యోగే- రాజసాత్క
రోతి- రాజసాత్సమ్పద్యతే- రాజాధీనమిత్యర్థః❋ దేయే త్రా చ॥ ౫ ॥ ౪॥ ౫౫॥ తదధీనే దే
యే త్రా స్యాత్సాతిశ్చ క్రాదియోగే - విప్రాధీనం దేయం కరోతి విప్రత్రా కరోతి - విప్ర
త్రా సమ్పద్యతే - పక్షే విప్రసాత్కరోతి - దేయే కిమ్ - రాజసాద్భవతి రాష్ట్రమ్❋
దేవమనుష్యపురుషపురుమర్త్యేభ్యో ద్వితీయా సప్తమ్యోర్బహులమ్ ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౫౬ ॥
ఏభ్యో ద్వితీయాన్తేభ్యః సప్తమ్యన్తేభ్యశ్చ త్రా స్యాత్ - దేవత్రా వన్దే రమే వా - బహు
లోక్తేరన్యత్రాపి - బహుత్రా జీవతో మనః ❋ అవ్యక్తానుకరణాద్ద్వ్యజవరార్ధాద
నితౌ డాచ్॥ ౫॥ ౪॥ ౫౭ ॥ ద్వ్యచ్ అవరం న్యూనం న తు తతో న్యూనం అనేకాజితి యా
వత్ - తాదృశమర్ధం యస్య తస్మాడ్డాచ్ స్యాత్ కృభ్వస్తిభిర్యోగే * డాచి వివక్షితే ద్వే
బహులమ్* నిత్యమామ్రేడితే డాచీతి వక్తవ్యమ్ * డాచ్ పరం యదామ్రేడితం తస్మిన్ప
రే పూర్వపరయోర్వర్ణయోః పరరూపం స్యాత్ ఇతి తకారపకారయోః పకారః - పటప
టాకరోతి- అవ్యక్తానుకరణాత్కిమ్- దృషత్కరోతి -ద్వ్యజవరార్ధాత్కిమ్ - శ్రత్కరో
తి- అవరేతి కిమ్- ఖరటఖరటాకరోతి- త్రపటత్రపటాకరోతి-అనేకాచ ఇత్యేవ సూత్రయి
తుముచితమ్ - ఏవం హి డాచీతి పర సప్తమ్యేవ ద్విత్వే సువచేత్యవధేయం - అనితౌ కిమ్-
పటితి కరోతి ❋ కృఞో ద్వితీయతృతీయశమ్బబీజాత్కృషౌ ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౫౮ ॥ ద్వితీ
యాదిభ్యో డాచ్ స్యాత్ కృఞ ఏవ యోగే కర్షణేఽర్థే - బహులోక్తేరవ్యక్తానుకరణాదన్య
స్య డాచి న ద్విత్వమ్-ద్వితీయం తృతీయం కర్షణం కరోతి ద్వితీయాకరోతి - తృతీయాకరో
తి - శమ్బశబ్దః ప్రతిలోమే - అనులోమం కృష్టం క్షేత్రం పునః ప్రతిలోమం కర్షతి - శమ్బా
కరోతి- బీజేన సహ కర్షతి బీజాకరోతి❋ సంఖ్యాయాశ్చ గుణాన్తాయాః॥ ౫॥ ౪॥ ౫౯॥ కృ
ఞో యోగే కృషౌ డాచ్ స్యాత్ - ద్విగుణాకరోతి క్షేత్రమ్ - క్షేత్రకర్మకం ద్విగుణకర్ష
ణం కరోతీత్యర్థః❋ సమయాచ్చ యాపనాయామ్॥ ౫॥ ౪॥ ౬౦॥ కృషావితి నివృత్తమ్-కృ
ఞో యోగే డాచ్ స్యాత్- సమయాకరోతి - కాలం యాపయతీత్యర్థః ❋ సపత్రనిష్ప
త్రాదతివ్యథనే॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౬౧ ॥ సపత్రాకరోతి మృగం - సపుఙ్ఖశరప్రవేశేన సపత్రం
కరోతీత్యర్థః - నిష్పత్రాకరోతి - సపుఙ్ఖస్య శరస్యాపరపార్శ్వే నిర్గమనాన్నిష్పత్రం
కరోతీత్యర్థః - అతివ్యథనే కిమ్ - సపత్రం నిష్పత్రం వా కరోతి భూతలమ్ ❋ నిష్కులాన్ని

ష్కోషణే॥ ౫॥ ౪॥ ౬౨॥ నిష్కులాకరోతి దాడిమమ్- నిర్గతంకులమన్తరవయవో వా నాం (?)
మూహాయస్మాదితి బహువ్రీహేర్డాచ్ ❊ సుఖప్రియాదానులోమ్యే॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౬౩ ॥
సుఖాకరోతి- ప్రియాకరోతి గురుమ్ - అనుకూలాచరణేనానన్దయతీత్యర్థః ❊ దుఃఖా
త్ప్రాతిలోమ్యే॥ ౫॥ ౪॥ ౬౪॥ దుఃఖాకరోతి స్వామినం- పీడయతీత్యర్థః ❊ శూలాత్పాకే॥
౫॥ ౪॥ ౬౫॥ శూలాకరోతి మాంసమ్ శూలేన పచతీత్యర్థః ❊ సత్యాదశపథే॥ ౫॥ ౪॥ ౬౬॥
సత్యాకరోతి భాణ్డం వణిక్ క్రేతవ్యమితి తథ్యం కరోతీత్యర్థః - శపథే తు సత్యం కరోతి వి
ప్రః ❊ మద్రాత్పరివాపణే ॥ ౫ ॥ ౪ ॥ ౬౭ ॥ మద్రశబ్దో మఙ్గళార్థః పరివాపణం ముణ్డనం-
మద్రాకరోతి- మాఙ్గళ్యముణ్డనేన సంస్కరోతీత్యర్థః ❊ భద్రాచ్చేతి వక్తవ్యమ్ ❊ భ
ద్రాకరోతి - అర్థః ప్రాగ్వత్ - పరివాపణే కిమ్ - మద్రం కరోతి భద్రం కరోతి ॥

❊ ఇతి తద్ధితప్రత్యయాః ❊

సర్వస్య ద్వే ॥ ౮ ॥ ౧ ॥ ౧ ॥ ఇత్యధికృ
త్య ❊ నిత్యవీప్సయోః॥ ౮ ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ఆభీక్ష్ణ్యే వీప్సాయాం చ ద్యోత్యే పదస్య ద్విర్వచనం
స్యాత్- ఆభీక్ష్ణ్యం తిఙన్తేష్వవ్యయసంజ్ఞకకృదన్తేషు చ - పచతి పచతి - భుక్త్వా భుక్త్వా-
వీప్సాయాం - వృక్షం వృక్షం సిఞ్చతి - గ్రామో గ్రామో రమణీయః ❊ పరేర్వర్జనే॥
౮॥ ౧॥ ౫॥ పరి పరి వఙ్గేభ్యో వృష్టో దేవః- వఙ్గాన్పరిహృత్యేత్యర్థః ❊ పరేర్వర్జనే వా వచనమ్ ❊
పరి వఙ్గేభ్యః ❊ ఉపర్యధ్యధసస్సామీప్యే॥ ౮॥ ౧ ॥ ౭ ॥ ఉపర్యుపరి గ్రామమ్ - గ్రా
మస్యోపరిష్టాత్సమీపే దేశ ఇత్యర్థః- అధ్యధి సుఖమ్- సుఖస్యోపరిష్టాత్సమీపకాలే దుఃఖమి
త్యర్థః- అధోఽధో లోకమ్- లోకస్యాధస్తాత్సమీపే దేశే ఇత్యర్థః ❊ వాక్యాదేరామన్త్రి
తస్యాసూయాసమ్మతికోపకుత్సనభర్త్సనేషు॥ ౮॥ ౧॥ ౮॥ అసూయాయామ్ - సున్దర సు
న్దర వృథా తే సౌన్దర్యమ్- సమ్మతౌ- దేవ దేవ వన్ద్యోసి- కోపే - దుర్వినీత దుర్వినీత ఇదానీం
జ్ఞాస్యసి- కుత్సనే- ధానుష్క ధానుష్క వృథా తే ధనుః- చోర చోర ఘాతయిష్యామి త్వామ్
❊ ఏకం బహువ్రీహివత్॥ ౮॥ ౧॥ ౯ ॥ ద్విరుక్త ఏకశబ్దో బహువ్రీహివత్స్యాత్ - తేన
సుబ్లోపపుంవద్భావౌ - ఏకైకమక్షరమ్ - ఇహ ద్వయోరపి సుపోః లుకి కృతే బహువ్రీహివ
ద్భావాదేవ ప్రాతిపదికత్వాత్సముదాయాత్సుప్ - ఏకైకయాహుత్యా - ఇహ పూర్వ
భాగే పుంవద్భావాద్వగ్రహే విశేషః - న బహువ్రీహావిత్యత్ర పునర్బహువ్రీహిగ్రహణం
ముఖ్యబహువ్రీహిలాభార్థం - తేనాతిదిష్టబహువ్రీహౌ సర్వనామతా స్యాదేవేతి ప్రా
ఞ్చః - వస్తుతస్తు భాష్యమతే ప్రత్యాఖ్యాతమేతత్ - సూత్రమతే బహువ్రీహ్యర్థే
లౌకికే విగ్రహే నిషేధకం న తు బహువ్రీహావితి దిశేశ శైర్ఘ్యవనాస్తి (?)- ఏకైకస్మై దేహి ❊ ఆ
బాధే చ ॥ ౮ ॥ ౧ ॥ ౧౦ ॥ పీడాయాం ద్యోత్యాయాం ద్వే స్తో బహువ్రీహివ
చ్చ- గతగతః - విరహాత్పీడ్యమానస్యేయముక్తిః - బహువ్రీహివద్భావాత్సుబ్లుక్- గతగ
తా- ఇహ పుంవద్భావః ❊ కర్మధారయవదుత్తరేషు॥ ౮॥ ౧॥ ౧౧॥ ఇత ఉత్తరేషు ద్విర్వచ
నేషు కర్మధారయవత్కార్యం - ప్రయోజనం సుబ్లోపపుంవద్భావాన్తోదాత్తత్వాని ❊
ప్రకారే గుణవచనస్య॥ ౮॥ ౧॥ ౧౨ ॥ సాదృశ్యే ద్యోత్యే గుణవచనస్య ద్వే స్తః తచ్చ కర్మ
ధారయవత్కార్యం కర్మధారయవదుత్తరేష్విత్యధికారాత్ - తేన పూర్వభాగస్య పుం
వద్భావః సమాసస్యేత్యన్తోదాత్తత్వఞ్చ - పటుపట్వీ - పటుపటుః - పటుసదృ
శః- ఈషత్పటురితి యావత్ - గుణోపసర్జనద్రవ్యవాచినః కేవలగుణవాచినశ్చేహ గ్రహ్య

న్తే- శుక్లశుక్లంరూపం- శుక్లశుక్లఃపటః ❋ ఆనుపూర్వ్యేద్వేవాచ్యే ❋ మూలేమూలేస్థూలః ❋ సంభ్రమేణప్రవృత్తౌయథేష్టమనేకధాప్రయోగోన్యాయసిద్ధః ❋ సర్పసర్ప-బుధ్యస్వబుధ్యస్వ-సర్ప- ౩॥ బుధ్యస్వ- ౩॥ ❋ క్రియాసమభిహారేచ ❋ లునీహిలునీహీత్యేవాయంలునాతి - నిత్యవీప్సయోరితిసిద్ధేభృశార్థేద్విర్వాక్యమిదమ్ - పౌనఃపున్యేపిలోట్సహసముచ్చిత్యద్యోతకతాలబ్ధం ❋ కర్మవ్యతిహారేసర్వనామ్నోద్వేవాచ్యే ❋ సమాసవచ్చబహులమ్ ❋ బహుళగ్రహణాదన్యపరయోర్నసమాసవత్ ❋ ఇతరశబ్దస్యతునిత్యమ్ ❋ అసమాసవద్భావేపూర్వపదస్థస్యసుపస్సుర్వక్తవ్యః ❋ అన్యోన్యంవిప్రానమన్తి - అన్యోన్యౌఅన్యోన్యాన్ - అన్యోన్యేనకృతమ్- అన్యోన్యస్మైదత్తమిత్యాది - అన్యోన్యేషాంపుష్కరైరామృశన్తఇతిమాఘః - ఏవంపరస్పరమ్ - అత్రకస్కాదిత్వాద్విసర్గస్యసః- ఇతరేతరమ్ - ఇతరేతరేణేత్యాది ❋ స్త్రీనపుంసకయోరుత్తరపదస్థాయావిభక్తేరామ్భావోవావక్తవ్యః ❋ అన్యోన్యామ్-అన్యోన్యమ్- పరస్పరామ్- పరస్పరమ్- ఇతరేతరామ్ - ఇతరేతరంవా- ఇమేబ్రాహ్మణ్యౌకులేవాభోజయతః - అత్రకేచిత్ - ఆమాదేశోద్వితీయాయాఏవభాష్యాదౌతథైవోదాహృతత్వాత్ ॥ తేనస్త్రీనపుంసకయోరపితృతీయాదిషుపుంవదేవరూపమిత్యాహుః ॥ అన్యేతూదాహరణస్యదిఙ్మాత్రత్వాత్సర్వవిభక్తీనామాదేశమాహుః ॥ దళద్వయేటాబభావః క్లీబేచాద్విరహస్వమాః। సమాసేసోరలుక్చేతిసిద్ధవ్యబహుళకాత్త్రియమ్ ॥ ౧ ॥ తథాహి - అన్యోన్యంపరస్పరమిత్యత్రదళద్వయేపిటాప్ప్రాప్తః - నచసర్వనామ్నోవృత్తిమాత్రఇతిపుంవద్భావః - అన్యపరయోరసమాసవద్భావాత్ - నచద్విర్వచనమేవవృత్తిః - యాంయాంప్రియఃప్రైక్షతకాతరాక్షీసాసేత్యాదావతిప్రసఙ్గాత్. అన్యోన్యమితరేతరమిత్యత్రచఆద్డతరాదిభ్యఇతిఅదడ్ప్రాప్తః - అన్యోన్యసంసక్తమహస్త్రియామమ్ - అన్యోన్యాశ్రయః - పరస్పరాక్షిసాదృశ్యంఅదృష్టపరస్పరైరిత్యాదౌసోర్లుక్చప్రాప్తః - సర్వంబాహుళకబలేనసమాధేయమ్ - ప్రకృతవార్తికభాష్యోదాహరణంస్త్రియామితిసూత్రేఅన్యోన్యసంశ్రయంత్వేతదితిభాష్యంచాత్రప్రమాణమిః ❋ అకృచ్ఛ్రేప్రియసుఖయోరన్యతరస్యామ్ ॥ ౮॥ ౧ ॥ ౧౩ ॥ ప్రియప్రియేణదదాతి - ప్రియేణవా - సుఖసుఖేనదదాతి- సుఖేనవా - ద్విర్వచనేకర్మధారయవద్భావాత్సుబ్లుకితదేవవచనమ్- అతిప్రియమపివస్తున్యాయాసేనదదాతీత్యర్థః ❋ యథాస్వేయథాయథమ్॥ ౮॥ ౧॥ ౧౪॥ యథాస్వమితివీప్సాయామవ్యయీభావః - యోయమాత్మాయచ్చాత్మీయంతద్యథాస్వమ్- తస్మిన్యథాశబ్దస్యద్వేక్లీబత్వఞ్చనిపాత్యతే- యథాయథంజ్ఞాతా - యథ స్వభావమిత్యర్థః యథాత్మీయమితివా ❋ ద్వన్ద్వంరహస్యమర్యాదావచనవ్యుత్క్రమణయజ్ఞపాత్రప్రయోగాభివ్యక్తిషు ॥ ౮ ॥ ౧ ॥ ౧౫ ॥ ద్విశబ్దస్యద్విర్వచనంపూర్వపదస్యఅమ్భావోఽత్వఞ్చోత్తరపదస్యనపుంసకత్వంచనిపాత్యతేఏష్వర్థేషు ॥ తత్రరహస్యంద్వన్ద్వశబ్దవాచ్యమ్ ఇతరేవిషయభూతాః - ద్వన్ద్వమ్మన్త్రయతే - రహస్యమిత్యర్థః - మర్యాదాస్థిత్యనతిక్రమః - ఆచతురంహిమేపశవోద్వన్ద్వంమిథునాయన్తే - మాతాపుత్రేణమిథునంగచ్ఛతి - పౌత్రేణప్రపౌత్రేణాపీతిమర్యాదార్థః - వ్యుత్క్రమణంపృ

పృథగవస్థానం - ద్వన్ద్వం వ్యుత్క్రాన్తాః - ద్విపర్గసమ్బన్ధేన పృథగవస్థితాః - ద్వన్ద్వం యజ్ఞపాత్రాణి ప్రయునక్తి-ద్వన్ద్వం సఙ్కర్షణవాసుదేవౌ అభివ్యక్తౌ సాహచర్యేణేత్యర్థః. యోగవిభాగాదన్యత్రాపి ద్వన్ద్వమిష్యతే ✻ ఇతి ద్విరుక్తప్రక్రియా ✻

ఇతి శ్రీభట్టోజిదీక్షితవిరచితాయాం సిద్ధాన్తకౌముద్యామ్

పూర్వార్ధం సమాప్తమ్.

శ్రీహయగ్రీవాయ నమః.

శ్రీగణేశాయ నమః

సిద్ధాన్తకౌముద్యాం-తిఙన్తప్రారమ్భః

శ్రౌతార్థస్త్రీచతుర్గుణైర్బ్రహ్మహర్షిభిరహర్దివమ్। తోష్టూయమానోఽప్యగుణోఽభూద్విజయతేతరామ్ ॥ పూర్వార్ధే కథితాస్తుర్యపఞ్చమాధ్యాయవర్తినః । ప్రత్యయా అథ కథ్యన్తే తృతీయాధ్యాయగోచరాః॥ తత్రాదౌ దశ లకారాః ప్రదర్శ్యన్తే॥ లట్॥ లిట్॥ లుట్॥ లృట్॥ లేట్ ॥ లోట్ ॥ లఙ్ ॥ లిఙ్ ॥ లుఙ్ ॥ లృఙ్ ॥ ఏషు పఞ్చమో లకారశ్ఛన్దోమాత్రగోచరః ✻ వర్తమానే లట్ ॥ ౩ ॥ ౨॥ ౧౨౩ ॥ వర్తమానక్రియావృత్తేర్ధాతోర్లట్ స్యాత్-అటావితౌ ✻ లః కర్మణి చ భావే చాకర్మకేభ్యః॥ ౩॥ ౪॥ ౬౯॥ లకారాస్సకర్మకేభ్యః కర్మణి కర్తరి చ స్యుః అకర్మకేభ్యో భావే కర్తరి చ ✻ లస్య॥ ౩॥ ౪॥ ౭౭॥ అధికారోఽయమ్ ✻ తిప్తస్ఝిసిప్థస్థమిబ్వస్మస్తాతాంఝథాసాథాన్ధ్వమిడ్వహిమహిఙ్ ॥ ౩ ॥ ౪॥ ౭౮ ॥ ఏతేఽష్టాదశ లాదేశాస్స్యుః ✻ లః పరస్మైపదమ్॥ ౧॥ ౪॥ ౯౯॥ లాదేశాః పరస్మైపదసంజ్ఞాః స్యుః ✻ తఙానావాత్మనేపదమ్॥ ౧॥ ౪॥ ౧౦౦॥ తఙ్ప్రత్యాహారః- శానచ్ కానచౌ చ ఏతత్సంజ్ఞాః స్యుః- పూర్వసంజ్ఞాపవాదః ✻ అనుదాత్తఙిత ఆత్మనేపదమ్॥ ౧॥ ౩॥ ౧౨ ॥ అనుదాత్తేత ఉపదేశే యో ఙిత్ తదన్తాచ్చ ధాతోర్లస్థానే ఆత్మనేపదం స్యాత్ ✻ స్వరితఞితః కర్త్రభిప్రాయే క్రియాఫలే॥ ౧॥ ౩॥ ౭౨॥ స్వరితేతో ఞితశ్చ ధాతోరాత్మనేపదం స్యాత్ కర్తృగామిని క్రియాఫలే ✻ శేషాత్కర్తరి పరస్మైపదమ్॥ ౧॥ ౩॥ ౭౮॥ ఆత్మనేపదనిమిత్తహీనాద్ధాతోః కర్తరి పరస్మైపదం స్యాత్ ✻ తిఙస్త్రీణి త్రీణి ప్రథమమధ్యమోత్తమాః ॥ ౧ ॥ ౪॥ ౧౦౧॥ తిఙ ఉభయోః పదయోస్త్రయస్త్రికాః క్రమాదేతత్సంజ్ఞాస్స్యుః ✻ తాన్యేకవచనద్వివచనబహువచనాన్యేకశః ॥ ౧॥ ౪॥ ౧౦౨॥ లబ్ధప్రథమాదిసంజ్ఞాని తిఙస్త్రీణి త్రీణి ప్రత్యేకమేకవచనాదిసంజ్ఞాని స్యుః ✻ యుష్మద్యుపపదే సమానాధికరణే స్థానిన్యపి మధ్యమః ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౧౦౫॥ తిఙ్వాచ్యకారకవాచిని యుష్మది ప్రయుజ్యమానేఽప్రయుజ్యమానే చ మధ్యమః స్యాత్ ✻ ప్రహాసే చ మన్యోప

సి. సేఘస్యాతేయు త్రిషు ఏకవచ్చ ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౧౦౬ ॥ మస్యథా తుమపపదంయ స్వథాతో
స్తస్మిన్నపి క్రియార్థాయాం తిసతిమధ్యమః స్యాత్ పరిహాసే గమ్యమానే - మన్యకేన్నమత్రమస్యా
తే పచామి కాష్ఠస్యంవాచకస్స్యాత్ ✻ అస్మద్యుత్తమః ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౧౦౭ ॥ తిథాభూ
తస్యపతిత్రయస్స్యాత్ ✻ శేషేప్రథమః ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౧౦౮ ॥ మధ్యమోత్తమ ...
యోప్రథమస్స్యాత్। భూసత్తాయాం। కర్త్రు వక్షాయాం-భూ - ...
స్యార్థధాతుకమ్॥ ౩॥౪॥౧౧౩॥ తిఙ్శిత్సార్వధాతుకాధికారోక్తాంతిస్థానేష్యాం ✻ క
ర్తరి శప్॥ ౩॥౧॥౬౮॥ కర్త్రర్థే సార్వధాతుకేపరే ధాతోశ్శప్స్యాత్ - శప్ ఇతౌ ✻ సార్వ
ధాతుకార్ధధాతుకయోః॥ ౭॥ ౩॥ ౮౪ ॥ అనయోః పరయో రిగన్తాఙ్గస్య గుణస్స్యా
త్- అవాదేశః-భవతి-భవతః ✻ ఝోన్తః॥ ౭॥౧॥౩ ॥ ప్రత్యయ ... స్యఝస్యాన్తా
దేశస్స్యాత్-అతోగుణే-భవన్తి-భవసి-భవథః- భవథ ✻ అతో దీర్ఘో యఞి॥ ౭॥ ౩॥౧౦౧
అతోఙ్గస్య దీర్ఘస్స్యాత్ - యఞాదౌ సార్వధాతుకేపరే- భవామి- భవావః- భవామః-
సభవతి- తౌభవతః- తేభవన్తి- త్వంభవసి- యువాంభవథః- యూయంభవథ- అహంభ
వామి - ఆవాంభవావః - వయంభవామః - సహేమన్యేఓదనంభోక్ష్యసే- భుక్తస్సో
తిథిః - ఏతమ్ - ఏతవామన్యేఓదనమ్భోక్ష్యేథే- భోక్ష్యధ్వే- భోక్ష్యే- భోక్ష్యావహే-
భోక్ష్యామహే-ఇత్యాది-మన్యసే- మన్యేథే- మన్యధ్వే- ఇత్యాదిదర్శ్యః- యుష్మద్యుపపదే
ఇత్యాద్యస్యనుగతే - తేనేహన - ఏతుభవాన్మన్యతే ఓదనమ్భోక్ష్యేంతి - ప్రహాసేకిమ్-
యథార్థకథనేమామాన్ - ఏహిమన్యసేఓదనమ్భోక్ష్యేభుక్తస్సోతిథిభిరిత్యాది ✻ ప
రోక్షేలిట్॥ ౩॥౨॥౧౧౫॥ భూతానద్యతనపరోక్షార్థవృత్తేర్ధాతోర్లిట్స్యాత్ - లస్యతి
బాదయః ✻ లిట్చ॥ ౩॥౪॥౧౧౫॥ లిడాదేశస్తిఙార్ధధాతుకసంజ్ఞస్స్యాన్నతుసార్వధా
తుకసంజ్ఞః - తేనశబాదయోన ✻ పరస్మైపదానాంణలతుసుస్థలథుసణల్వమాః॥ ౩॥ ౪॥
౮౨॥లిటస్తిబాదీనాంనవానాంణలాదయోనవక్రమాత్స్యుః-భూ - అ- ఇతిస్థితే ✻ భువో
వుగ్లుఙ్లిటోః॥ ౬॥ ౪॥ ౮౮॥ భువోవుగాగమస్స్యాత్ లుఙ్లిటోరచి-నిత్యత్వాద్వుగ్
గుణవృద్ధీబాధతే ✻ ఏకాచోద్వేప్రథమస్య॥ ౬॥ ౧॥ ౧॥ ✻ అజాదేర్ద్వితీయస్య॥౬॥
౧ ॥ ౨ ॥ ఇత్యధిక్రృత్య ✻ లిటిధాతోరనభ్యాసస్య॥౬॥ ౧॥ ౮॥ లిటిపరే ... ధాత్వవ
యవస్యప్రథమస్యైకాచోద్వేస్తః - ఆదిభూతాదచః పరస్యద్వితీయస్య - భూవ్
భూవ్-అ-ఇతిస్థితే ✻ పూర్వోభ్యాసః॥ ౬॥ ౧॥ ౪॥ అత్రయేద్వేవిహితే తయోః పూర్వో
భ్యాససంజ్ఞస్స్యాత్ ✻ హలాదిశ్శేషః॥ ౭॥ ౪॥ ౬౦॥ అభ్యాసస్యాదిర్హల్శిష్యతే అ
న్యేహలోలుప్యన్తే- ఇతివలోపః ✻ హ్రస్వః॥ ౭॥ ౪॥ ౫౯॥ అభ్యాసస్యాచోహ్రస్వ
స్స్యాత్ ✻ భవతేరః॥ ౭॥ ౪॥ ౭౩॥ భవతేరభ్యాసోకారస్యాకారస్స్యాత్ లిటి ✻ అ
భ్యాసేచర్చ॥ ౮॥ ౪॥ ౫౪॥ అభ్యాసేఝలాంచరశ్స్యుర్జశశ్చ-ఝశాంజశః- ఖయాంచ
రః - శతాజ్ఞిప్రప్రకృతిజశాంప్రకృతిజశః - ప్రకృతిచరాంప్రకృతిచరఇతివివేకః - అన్తర
తమ్యాత్ ✻ అసిద్ధవదత్రాభాత్ ॥ ౬॥ ౪॥ ౨౨ ॥ ఇతఊర్ధ్వమాపాదపరిసమాప్తేరా
భీయమ్ - సమానాశ్రయేతస్మిన్కర్తవ్యేతదసిద్ధంస్యాత్ - ఇతివుకోసిద్ధత్వాదువఙ్ప్రాప్తి
స్తే ✻ వుగ్యుటావువఙ్యణోస్సిద్ధౌవక్తవ్యౌ ✻ బభూవ-బభూవతుః-బభూవుః ✻ ఆర్ధధా
తుకస్యేడ్వలాదేః॥ ౭॥ ౨॥ ౩౫॥ వలాదేరార్ధధాతుకస్యేడాగమస్స్యాత్ - బభూవిథ-బ

భూవథుః - బభూవ - బభూవ - బభూవివ - బభూవిమ ॥ అనద్యతనే లిట్ ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౧౧౫ ॥ భవి
ష్యత్యనద్యతనే ధాతోర్లుట్ స్యాత్ ॥ స్యతాసీ లృలుటోః ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౩౩ ॥ లృ ఇతి లృఙ్లృ
టోర్గ్రహణమ్ - ధాతోః స్యతాసీ ఏతౌ ప్రత్యయౌ స్తః లృలుటోః పరతః । శబాద్యపవా
దః ॥ ఆర్ధధాతుకం శేషః ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౧౧౪ ॥ తిఙ్శిద్భ్యోఽన్యో ధాతోరితి విహితః ప్రత్యయ ఏ
తత్సంజ్ఞస్స్యాత్ - ఇట్ ॥ లుటః ప్రథమస్య డారౌరసః ॥ ౨ ॥ ౪ ॥ ౮౫ ॥ డా రౌ రస్ ఏతే క్ర
మాత్స్యుః - డిత్వసామర్థ్యాదభస్యాపి టేర్లోపః ॥ పుగన్తలఘూపధస్య చ ॥ ౭ ॥ ౩ ॥ ౮౬ ॥
పుగన్తస్య లఘూపధస్య చాఙ్గస్యేకో గుణస్స్యాత్ సార్వధాతుకార్ధధాతుకయోః - ధే
ననాన్యవధానం తేన వ్యవహితే అపి - వచనప్రామాణ్యాత్ - తేన భినత్తీత్యాదావనేకవ్య
వహితస్యేకో న గుణః - భవిత్ - ఆ - అత్ర టిలోపో గుణే ప్రాప్తే ॥ దీధీవేవీటామ్ ॥ ౧ ॥ ౧ ॥ ౬ ॥
దీధీవేవ్యోరిటశ్చ గుణవృద్ధీ న స్తః - భవితా ॥ తాసస్త్యోర్లోపః ॥ ౭ ॥ ౪ ॥ ౫౦ ॥ తాసేరస్తేశ్చ
లోపస్స్యాత్ సాదౌ ప్రత్యయే పరే ॥ రి చ ॥ ౭ ॥ ౪ ॥ ౫౧ ॥ రాదౌ ప్రత్యయే ప్రాగ్వత్ -
భవితారౌ - భవితారః - భవితాసి - భవితాస్థః - భవితాస్థ - భవితాస్మి - భవితాస్వః - భవితా
స్మః ॥ లృట్ శేషే చ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౩ ॥ భవిష్యదర్థాద్ధాతోర్లృట్ స్యాత్ క్రియార్థాయాం
క్రియాయాం సత్యాం సత్యాం చ - స్య - ఇట్ - భవిష్యతి - భవిష్యతః - భవిష్యన్తి - భవిష్య
సి - భవిష్యథః - భవిష్యథ - భవిష్యామి - భవిష్యావః - భవిష్యామః ॥ లోట్ చ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౬౨ ॥
విధ్యాదిష్వర్థేషు ధాతోర్లోట్ స్యాత్ ॥ ఆశిషి లిఙ్లోటౌ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౭౩ ॥ ఏరుః ॥ ౩ ॥
౪ ॥ ౮౬ ॥ లోట ఇకారస్య ఉః స్యాత్ - భవతు ॥ తుహ్యోస్తాతఙ్ఙాశిష్యన్యతరస్యామ్ ॥
౭ ॥ ౧ ॥ ౩౫ ॥ ఆశిషి తుహ్యోస్తాతఙ్ వా స్యాత్ - అనేకాల్త్వాత్సర్వాదేశః - యద్యపి ఙి
చ్చేత్యయమపవాదః - తథాప్యనన్యార్థఙిత్త్వాదనఙాదిషు చరితార్థ ఇతి గుణవృద్ధిప్రతిషేధస
మ్ప్రసారణాద్యర్థతయా సమ్భవత్ప్రయోజన ఙకారే తాతఙి మన్థకప్రవృత్తపరేణ బా
ధ్యతే - ఇహాఽసగ్గాపవాదయోరపి సమబలత్వాత్ - భవతాత్ ॥ లోటో లఙ్వత్ ॥
౩ ॥ ౪ ॥ ౮౫ ॥ లోటో లఙ ఇవ కార్యం స్యాత్ - తేన తామాదయః సలోపశ్చ ॥ త
స్థస్థమిపాం తాన్తన్తామః ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౧౦౧ ॥ ఙితశ్చతుర్ణాం తామాదయః క్రమాత్స్యుః ॥
నిత్యం ఙితః ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౯౯ ॥ సకారాన్తస్య ఙిదుత్తమస్య నిత్యం లోపస్స్యాత్ - అలోన్త్య
స్యేతి సస్య లోపః - భవతామ్ - భవన్తు ॥ సేర్హ్యపిచ్చ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౮౭ ॥ లోటస్సేర్హిః స్యాత్
సోఽపిచ్చ ॥ అతో హేః ॥ ౬ ॥ ౪ ॥ ౧౦౫ ॥ అతః పరస్య హేర్లుక్ స్యాత్ - భవ - భవతాత్ -
భవతమ్ - భవత ॥ మేర్నిః ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౮౯ ॥ లోటో మేర్నిః స్యాత్ ॥ ఆడుత్తమస్య పిచ్చ ॥
౩ ॥ ౪ ॥ ౯౨ ॥ లోడుత్తమస్యాడాగమస్స్యాత్ స పిచ్చ - హినోరుత్వం న - ఇకారోచ్చార
ణసామర్థ్యాత్ - భవాని - భవావ - భవామ ॥ అనద్యతనే లఙ్ ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౧౧౧ ॥ అనద్య
తనభూతార్థవృత్తేర్ధాతోర్లఙ్ స్యాత్ ॥ లుఙ్లఙ్లృఙ్క్ష్వడుదాత్తః ॥ ౬ ॥ ౪ ॥ ౭౧ ॥ ఏ
షు పరేష్వఙ్గస్యాడాగమస్స్యాత్ స చోదాత్తః ॥ ఇతశ్చ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౧౦౦ ॥ ఙితో లస్య
పరస్మైపదమికారాన్తం యత్ తదన్తస్య లోపస్స్యాత్ - అభవత్ - అభవతామ్ - అభ
వన్ - అభవః - అభవతమ్ - అభవత - అభవమ్ - అభవావ - అభవామ ॥ విధినిమన్త్రణా
మన్త్రణాధీష్టసమ్ప్రశ్నప్రార్థనేషు లిఙ్ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౬౧ ॥ ఏష్వర్థేషు ద్యోత్యేషు వా
చ్యేషు వా లిఙ్ స్యాత్ - విధిః ప్రేరణం భృత్యాదేర్నికృష్టస్య ప్రవర్తనమ్ । నిమన్త్రణం ని

యోగకరణమ్ - ఆవశ్యకే శ్రాద్ధభోజనాదౌ దౌహిత్రాదేః ప్రవర్తనమ్ - ఆమన్త్రణం కామచారానుజ్ఞా - అధీష్టస్సత్కారపూర్వకో వ్యాపారః - ప్రవర్తనాయాం లిఙ్ - చతుర్ణాం పృథగుపాదానమ్ప్రపఞ్చార్థమ్ ❁ యాసుట్పరస్మైపదేషూదాత్తో ఙిచ్చ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౧౦౩ ॥ లిఙః పరస్మైపదానాం యాసుడాగమస్స్యాత్ స చోదాత్తో ఙిచ్చ - ఙిత్త్వోక్తేః జ్ఞాయతే క్వచిదనుబన్ధకార్యేష్వనల్విధావితి ప్రతిషేధ ఇతి - శ్నాదేశస్య తాతఙః శిత్త్వమపీహ లిఙ్గమ్ ❁ సుట్తిథోః ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౧౦౭ ॥ లిఙస్తకారథకారయోః సుట్ స్యాత్ - సుటా యాసుట్ న బాధ్యతే - లిఙో యాసుట్ తకారథకారయోస్సుడితి విషయభేదాత్ ❁ లిఙస్సలోపోఽనన్త్యస్య ॥ ౭ ॥ ౨ ॥ ౭౯ ॥ సార్వధాతుకలిఙోఽనన్త్యస్య సస్య లోపస్స్యాత్ - ఇతి సకారద్వయస్యాపి నివృత్తిః సుటః శ్రవణం త్వాశీర్లిఙి - స్ఫుటతరన్తు తత్రాత్మనేపదే ❁ అతో యేయః ॥ ౭ ॥ ౨ ॥ ౮౦ ॥ అతః పరస్య సార్వధాతుకావయవస్య యా ఇత్యస్య ఇయ్ స్యాత్ - గుణః - యలోపః - భవేత్ - సార్వధాతుకే కిమ్ - చికీర్ష్యాత్ - మధ్యేఽపవాదన్యాయేన హి అతో లోప ఏవ బాధ్యేత - భవేదిత్యాదౌ తు పరత్వాద్దీర్ఘస్స్యాత్ - భవేతామ్ ❁ ఝేర్జుస్ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౧౦౮ ॥ లిఙో ఝేర్జుస్స్యాత్ - జఇత్ ❁ ఉస్యపదాన్తాత్ ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౯౬ ॥ అపదాన్తాదవర్ణాదుసి పరే పరరూపమేకాదేశస్స్యాత్ - ఇతి ప్రాప్తే - పరత్వాన్నిత్యత్వాచ్చ అతో యేయ ఇతి ప్రాప్తః - యద్యప్యన్తరఙ్గత్వాత్పరరూపన్న్యాయ్యం - తథాపి యాస్ ఇత్యేతస్య ఇయ్ ఇతి వ్యాఖ్యేయమ్ - ఏవఞ్చ సలోపస్య అపవాద ఇయ్ - అతో యేయ ఇత్యత్ర తు సన్ధిరార్షః - భవేయుః - భవేః - భవేతమ్ - భవేత - భవేయమ్ - భవేవ - భవేమ ❁ లిఙాశిషి ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౧౧౬ ॥ ఆశిషి లిఙస్తిఙార్ధధాతుకసంజ్ఞస్స్యాత్ ❁ కిదాశిషి ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౧౦౪ ॥ ఆశిషి లిఙో యాసుట్ కిత్స్యాత్ - స్కోరితి సలోపః ❁ క్ఙితి చ ॥ ౧ ॥ ౧ ॥ ౫ ॥ గిత్కిత్ఙిన్నిమిత్తే ఇగ్లక్షణే గుణవృద్ధీ న స్తః - భూయాత్ - భూయాస్తామ్ - భూయాసుః - భూయాః - భూయాస్తమ్ - భూయాస్త - భూయాసమ్ - భూయాస్వ - భూయాస్మ ❁ లుఙ్ ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౧౧౦ ॥ భూతార్థే ధాతోర్లుఙ్ స్యాత్ ❁ మాఙి లుఙ్ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౭౫ ॥ సర్వలకారాపవాదః ❁ స్మోత్తరే లఙ్ చ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౭౬ ॥ స్మోత్తరే మాఙి లఙ్ స్యాత్ లుఙ్ చ ❁ చ్లి లుఙి ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౪౩ ॥ శబాద్యపవాదః ❁ చ్లేస్సిచ్ ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౪౪ ॥ ఇచావితౌ ❁ గాతిస్థాఘుపాభూభ్యస్సిచః పరస్మైపదేషు ॥ ౨ ॥ ౪ ॥ ౭౭ ॥ ఏభ్యస్సిచో లుక్ స్యాత్ - గాపావిహ ఇణాదేశపిబతీ గృహ్యేతే ❁ భూసువోస్తిఙి ॥ ౭ ॥ ౩ ॥ ౮౮ ॥ భూ సూ ఏతయోః సార్వధాతుకే తిఙి పరే గుణో న స్యాత్ ❁ అస్తిసిచోఽపృక్తే ॥ ౭ ॥ ౩ ॥ ౯౬ ॥ సిచ్చ అస్ చేతి సమాహారద్వన్ద్వః - సిచ్ఛబ్దస్య సౌత్రమ్పుంస్త్వమ్ - అస్తిత్వ్యేయేన కర్మధారయః - తతః పఞ్చమ్యాస్సౌత్రో లుక్ - విద్యమానాత్సిచోఽస్తేశ్చ పరస్య అపృక్తహల ఈడాగమస్స్యాత్ - ఇతి ఈట్ నేహ - సిచో లుప్తత్వాత్ - అభూత్ - హలః కిమ్ - ఐధిషి - అపృక్తస్యేతి కిమ్ - ఐధిష్ట - అభూతామ్ ❁ సిజభ్యస్తవిదిభ్యశ్చ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౧౦౯ ॥ సిచోఽభ్యస్తాద్విదేశ్చ పరస్య ఙిత్సమ్బన్ధినో ఝేర్జుస్ స్యాత్ । ఇతి ప్రాప్తే ❁ ఆతః ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౧౧౦ ॥ సిజ్లుకి ఆదన్తాదేవ ఝేర్జుస్ స్యాత్ - అభూవన్ - అభూః - అభూతమ్ - అభూత - అభూవమ్ - అభూవ - అభూమ ❁ న మాఙ్యోగే ॥ ౬ ॥ ౪ ॥ ౭౪ ॥ అడాటౌ న స్తః - మా భవాన్భూత్ - మా స్మ భవత్ - మా స్మ భూత్ ❁ లిఙ్నిమిత్తే లృఙ్ క్రియాతిపత్తౌ ॥

౩ ॥ ౩ ॥ ౧౩౯ ॥ హేతుహేతుమద్భావాదిలిఙ్నిమిత్తం తత్ర భవిష్యత్యర్థే లృఙ్ స్యాత్ క్రియాయా అనిష్పత్తౌ గమ్యమానాయామ్ - అభవిష్యత్ - అభవిష్యతామ్ - అభవిష్యన్ - అభవిష్యః - అభవిష్యతమ్ - అభవిష్యత - అభవిష్యమ్ - అభవిష్యావ - అభవిష్యామ ॥ తే ప్రాగ్ధాతోః ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౮౦ ॥ తే గత్యుపసర్గసంజ్ఞా ధాతోః ప్రాగేవ ప్రయోక్తవ్యాః ॥ ఆనిలోట్ ॥ ౮ ॥ ౪ ॥ ౧౬ ॥ ఉపసర్గస్థాన్నిమిత్తాత్పరస్య లోడాదేశస్యానీత్యస్య నస్య ణః స్యాత్ - ప్రభవాణి * దురః షత్వణత్వయోరుపసర్గత్వప్రతిషేధో వక్తవ్యః * దుఃస్థితమ్ - దుర్భవాని * అన్తశ్శబ్దస్యాఙ్కివిధిణత్వేషూపసర్గత్వం వాచ్యమ్ * అన్తర్ధా - అన్తర్ధిః - అన్తర్భవాణి ॥ శేషే విభాషాఽకఖాదావషాన్త ఉపదేశే ॥ ౮ ॥ ౪ ॥ ౧౮ ॥ ఉపదేశే కాదిః ఖాదిః షాన్తశ్చ యో న భవతి తస్మిన్ ధాతౌ పరే ఉపసర్గస్థాన్నిమిత్తాత్పరస్య నేర్ణత్వం వా స్యాత్ - ప్రణిభవతి - ప్రనిభవతి - ఇహోపసర్గాణాం సమస్తత్వేపి సంహితా నిత్యా ॥ తదుక్తమ్ * సంహితైకపదే నిత్యా నిత్యా ధాతూపసర్గయోః । నిత్యా సమాసే వాక్యే తు సా వివక్షామపేక్షతే । ఇతి - సత్తార్థస్యాపి ధాతోరుపసర్గవశాద్యోగాత్ స్వర్గో భవతీత్యాదావుత్పద్యత ఇత్యాద్యర్థాత్ - ఉపసర్గాస్తద్విశేషస్య ద్యోతకాః - ప్రభవతి - పరాభవతి - సమ్భవతి - అనుభవతి - అభిభవతి - ఉద్భవతి - పరిభవతి - ఇత్యాదౌ విలక్షణార్థావగతేః - ఉక్తఞ్చ * ఉపసర్గేణ ధాత్వర్థో బలాదన్యత్ర నీయతే । ప్రహారాహారసంహారవిహారపరిహారవదితి * ఏధ వృద్ధౌ ॥ కథ్యన్తాః షట్త్రింశదనుదాత్తేతః ॥ టిత ఆత్మనేపదానాం టేరే ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౭౯ ॥ టితో లస్యాత్మనేపదానాం టేరేత్వం స్యాత్ - ఏధతే ॥ సార్వధాతుకమపిత్ ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౪ ॥ అపిత్ సార్వధాతుకం ఙిద్వత్ స్యాత్ ॥ ఆతో ఙితః ॥ ౭ ॥ ౨ ॥ ౮౧ ॥ అతః పరస్య ఙితామాకారస్య ఇయ్ స్యాత్ - ఏధేతే - ఏధన్తే ॥ థాసః సే ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౮౦ ॥ టితో లస్య థాసః సే స్యాత్ - ఏధసే - ఏధేథే - ఏధధ్వే ॥ అతో గుణే - ఏధే - ఏధావహే - ఏధామహే ॥ ఇజాదేశ్చ గురుమతోఽనృచ్ఛః ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౩౬ ॥ ఇజాదిర్యో ధాతుర్గురుమానృచ్ఛత్యన్యస్తత ఆమ్ స్యాత్ లిటి - ఆమో మకారస్య నేత్త్వమ్ - అస్య సూత్రవిధానాజ్జ్ఞాపకాత్ ॥ ఆమః ॥ ౨ ॥ ౪ ॥ ౮౧ ॥ ఆమః పరస్య లుక్ స్యాత్ ॥ కృఞ్చానుప్రయుజ్యతే లిటి ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౪౦ ॥ ఆమన్తాల్లిట్పరాః కృభ్వస్తయోఽనుప్రయుజ్యన్తే - ఆమ్ప్రత్యయవత్కృఞోఽనుప్రయోగస్యేతి సూత్రే కృఞ్గ్రహణసామర్థ్యాదనుప్రయోగోఽన్యస్యాపీతి జ్ఞాయతే - తేన కృభ్వస్తియోగ ఇత్యతః కృఞో ద్వితీయమేతజ్జ్ఞాపకం ప్రత్యాహారాశ్రయణాత్ కృభ్వస్తిలాభః - తేషాం క్రియాసామాన్యవాచిత్వాదామ్ప్రకృతీనాం విశేషవాచిత్వాత్తదర్థయోరభేదాన్వయః - సమ్పదిస్తు ప్రత్యాహారేఽస్వరూపతోఽప్యనన్వితార్థత్వాన్న ప్రయుజ్యతే - కృఞస్తు క్రియాఫలే పరగామిని పరస్మైపదే ప్రాప్తే ॥ ఆమ్ప్రత్యయవత్కృఞోఽనుప్రయోగస్య ॥ ౧ ॥ ౩ ॥ ౬౩ ॥ ఆమ్ప్రత్యయో యస్మాదిత్యతద్గుణసంవిజ్ఞానో బహువ్రీహిః - ఆమ్ప్రకృత్యా తుల్యమనుప్రయుజ్యమానాత్ కృఞోఽప్యాత్మనేపదం స్యాత్ - ఇహ పూర్వవదిత్యనువర్త్య వాక్యభేదేన సమ్బధ్యతే - పూర్వవదాత్మనేపదం కుర్వద్విపరీతమితి - తేన కర్తృగేపి ఫలే ఇన్ద్రాణ్యాః కారైత్యాదౌ న తఙ్ ॥ లిటస్తఝయోరేశిరేచ్ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౮౧ ॥ లిడాదేశయోస్తఝయోరేశ్ ఇరేచ్ ఏతౌ స్తః - ఏకారోచ్చారణం జ్ఞాపకం పరత్వాదాదేశానాం టేరేత్వస్యానిత్యత్వే - తే

సదారోపసాన్న- కృ ఏ ఇతి స్థితే ❋ అసంయోగాల్లిట్ కిత్ ॥౧॥౨॥౫॥ అసంయోగాత్పరో
పిల్లిట్ కిత్స్యాత్ - క్ఙితిచేతి నిషేధాత్సార్వధాతుకార్ధధాతుకయోరితి గుణో న ద్విత్వాత్పర
త్వాద్యణి ప్రాప్తే ❋ ద్విర్వచనేఽచి ॥ ౧॥ ౧॥ ౫౯ ॥ ద్విత్వనిమిత్తేఽచి పరేఽచ ఆదేశో
న స్యాద్ద్విత్వే కర్తవ్యే ❋ ఉరత్ ॥ ౭॥ ౪॥ ౬౬॥ అభ్యాసఋవర్ణస్యాత్స్యాత్ -ప్ర
త్యయే పరే- రపరత్వం - హలాదిశ్శేషః- ప్రత్యయే కిమ్ - వవ్రశ్చ ❋ కుహోశ్చుః ॥౭॥
౪॥ ౬౨ ॥ అభ్యాసకవర్గహకారయోశ్చవర్గాదేశస్స్యాత్ - ఏధాఞ్చక్రే - ఏధాఞ్చ
క్రాతే - ఏధాఞ్చక్రిరే ❋ ఏకాచ ఉపదేశేఽనుదాత్తాత్ ॥ ౭॥ ౨॥ ౧ ॥ ఉపదేశే యో
ధాతురేకాచ్ అనుదాత్తశ్చ తత ఇపరస్యార్ధధాతుకస్యేణ్ న స్యాత్ - ఉపదేశే ఇతి భవా
న్వాయి - ఏకాచ ఇతి కిమ్ - యఙ్లుగ్వ్యావృత్త్యర్థా న్యాస్తే - స్మ నిహ ❋ శ్రిఙాశ
... నైవ నిర్దిష్టం యద్గణేన చ । యత్రైకాజ్గ్రహణం ... ... ❋ ఏ
తచ్చ ఇహైవైకాజ్గ్రహణేన జ్ఞాప్యతే - అచ ఇత్యేకత్వవివక్షయా తద్వ్యావృత్తౌ గ్రహణే, ద్వైక
గ్రహణసామర్థ్యాదనేకాచోఽప్యుపదేశో వ్యావర్త్యతే - తేన వధ్యాన్యుపదేశే ఏకాచో
పి న నిషేధః - ఆదేశోపదేశేఽనేకాచ్త్వాత్ అనుదాత్తాచ్చోపదమేన సంగ్రహిష్యతే -
ఏధాఞ్చకృషే - ఏధాఞ్చక్రాథే ❋ ఇణః షీధ్వంలుఙ్లిటాం ధోఽఙ్గాత్ ॥ ౮ ॥ ౩॥ ౭౮॥
ఇణన్తాదఙ్గాత్పరేషాం షీధ్వంలుఙ్లిటాం ధస్య మూర్ధన్యస్స్యాత్ - ఏధాఞ్చకృఢ్వే - ఏ
ధాఞ్చక్రే - ఏధాఞ్చకృవహే - ఏధాఞ్చకృమహే - ఏధాంబభూవ - అనుప్రయో
గసామర్థ్యాదస్తేర్భూభావో న - అన్యథా హి కృఞ్చానుప్రయుజ్యత ఇత్యత్ర కృభ్వితి బ్రూ
యాత్ ❋ అత ఆదేః ॥ ౭ ॥ ౪ ॥ ౭౦ ॥ అభ్యాసస్యాదేరతో దీర్ఘః స్యాత్ - ప
రరూపాపవాదః - ఏధామాస- ఏధామాసతురిత్యాది-ఏధితా- ఏధితారౌ- ఏధితారః.
ఏధితాసే- ఏధితాసాథే ❋ ధి చ॥ ౮॥ ౨॥ ౨౫॥ ధాదౌ ప్రత్యయే పరే సలోపః స్యాత్- ఏ
ధితాధ్వే ❋ హ ఏతి॥ ౭॥ ౪॥ ౫౨॥ తాసస్త్యోస్సస్య హః స్యాదేతి పరే- ఏధితాహే- ఏధి
తాస్వహే- ఏధితాస్మహే-ఏధిష్యతే- ఏధిష్యేతే - ఏధిష్యన్తే- ఏధిష్యసే- ఏధిష్యేథే-ఏధి
ష్యధ్వే-ఏధిష్యే- ఏధిష్యావహే- ఏధిష్యామహే ❋ ఆమేతః॥ ౩॥ ౪॥ ౯౦॥ లోట ఏకార
స్యామ్ స్యాత్-ఏధతామ్ - ఏధేతామ్ - ఏధన్తామ్ ❋ సవాభ్యాం వామౌ॥౩॥౪॥౯౧॥ స
వాభ్యాం పరస్య లోడేతః క్రమాత్ వ అమ్ ఏతౌ స్తః - ఏధస్వ - ఏధేథామ్- ఏధధ్వమ్ ❋
ఏత ఐ॥౩॥౪॥౯౩॥ లోడుత్తమస్యైత ఐస్స్యాత్ - ఆమోఽపవాదః - ఏధై - ఏధావహై- ఏ
ధామహై ❋ ఆడజాదీనామ్॥౬॥౪॥౭౨॥ అజాదీనామాట్ స్యాత్ లుఙాదిషు - అటోఽప
వాదః-ఆటశ్చ- ఐధత- ఐధేతామ్- ఐధన్త- ఐధథాః- ఐధేథామ్-ఐధధ్వమ్-ఐధే-ఐధా
వహి - ఐధామహి ❋ లిఙస్సీయుట్॥ ౩॥ ౪॥ ౧౦౨॥ లిఙాత్మనేపదస్య సీయుడాగమ
స్స్యాత్- సలోపః- ఏధేత-ఏధేయాతామ్ ❋ ఝస్య రన్॥౩॥౪॥౧౦౫॥ లిఙో ఝస్య రన్
స్యాత్ - ఏధేరన్- ఏధేథాః- ఏధేయాథామ్-ఏధేధ్వమ్ ❋ ఇటోఽత్॥౩॥౪॥౧౦౬॥ లిఙా
దేశస్యేటోఽత్ స్యాత్ - ఏధేయ-ఏధేవహి - ఏధేమహి - ఆశీర్లిఙి ఆర్ధధాతుకత్వాత్ లిఙ
స్సలోపో న - సీయుట్సుటోః ప్రత్యయావయవత్వాత్ షత్వమ్ - ఏధిషీష్ట- ఏధిషీయా
స్తామ్- ఏధిషీరన్- ఏధిషీష్ఠాః-ఏధిషీయాస్థామ్- ఏధిషీధ్వమ్-ఏధిషీయ- ఏధిషీవహి-ఏధిషీ
మహి - ఐధిష్ట - ఐధిషాతామ్ ❋ ఆత్మనేపదేష్వనతః॥౭॥౧॥౫॥ అనకారాత్పరస్యాత్మ

సేససోసుఢ్యస్యత్ ఇత్యాదేశస్స్యాత్- ఐధిషత- ఐధిష్ఠాః - ఐధిషాధామ్- ఇణఃషీధ్వం లుఙ్లిటాం ధోఙ్గాత్ - ఐధిఢ్వమ్ - ఇడ్భిన్నఏవఇణిహ గృహ్యతేఇతిమతేతుఐధిడ్వమ్ - ధధయోర్వ్యస్యమస్యచద్విత్వవికల్పాత్ షోడశరూపాణి - ఐధిషి - ఐధిష్వహి - ఐధిష్మహి - ఐధిష్యత - ఐధిష్యేతామ్ - ఐధిష్యన్త - ఐధిష్యథాః- ఐధిష్యేథామ్- ఐధిష్యధ్వమ్-ఐధిష్యే - ఐధిష్యావహి - ఐధిష్యామహి - ఉదాత్తత్వాద్వలాదేరిట్ - ప్రసఙ్గాదనుదాత్తాన్సఙ్గృహ్ణాతి * ఊద్దృదన్తైర్యౌతిరుక్ష్ణుశీఙ్స్నుణుక్షుశ్విడీఙ్శ్రిభిః । వృఙ్వృఞ్భ్యాం చ వినైకాచోజన్తేషు నిహతాస్స్మృతాః * శక్లపచ్ ముచ్ రిచ్ వచ్ విచ్ సిచ్ ప్రచ్ఛిత్యజ్ నిజిర్భజిః। భఞ్జ్ భుజ్ భ్రస్జ్ మస్జియజ్ యుజ్ రుజ్ రఞ్జ్ విజిర్ స్వఞ్జిసఞ్జ్ సృజః * అద్ క్షుద్ ఖిద్ ఛిద్తుదినుదఃపద్యభిద్విద్యతిర్వినద్ । శద్ సదీస్విద్యతిఃస్కన్దిహదీక్రుధ్ క్షుధిబుధ్యతీ * బన్ధిర్యుధిరుధీరాధివ్యధ్ శుధః సాధిసిధ్యతీ । మన్యహన్నాప్ క్షిప్ఛుప్ తప్ తిపస్తృప్యతిదృప్యతి * లిప్ లుప్ వప్ శప్ స్వప్ సృపియభ్ రభ్ లభ్ గమ్నమ్యమోరమిః। క్రుశిర్దంశిదిశీ దృశ్ మృశ్ రిశ్ రుశ్ లిశ్ విశ్ స్పృశఃకృషిః * త్విష్ తుష్ ద్విష్ దుష్ పుష్యపిష్ విష్ శిష్ శుష్ శ్లిష్యతయో ఘసేః । వసతిర్దహ్ దిహిదుహో నహ్ మిహ్ రుహ్ లిహ్ వహిస్తథా * అనుదాత్తా హలన్తేషు ధాతవో ద్వ్యధికంశతమ్ । తుదాదౌ మతభేదేన స్థితాయాచ చురాదిషు * తృప్ దృపీ తౌ వారయితుం శ్యనా నిర్దేశ ఆదృతః ॥ కిఞ్చ ॥ స్విద్యపద్యౌ సిధ్యబుధ్యౌ మన్యపుష్యశ్లిషః శ్యనా * వసిశ్శపా లుకా యౌతిర్నిర్దిష్టో న్యనివృత్తయే । నిజిర్ విజిర్ శక్ల ఇతి సానుబన్ధా అమీ తథా * కిన్తు తిశ్యా భ్రాజదృదౌ ద్రాఘో ధామ్యపి పృశ్యతే । వ్యాఘ్రభూత్యాదయస్త్వేనా నేహ పేరుకితిస్థితమ్ * రఞ్జిమస్జీ అదిపదీ తుద్ క్షుధ్ శుష్ పుషీ శిషిః । ధామ్యానుక్తా న వేహాఘ్రా క్త్వా వ్యాఘ్రభూత్యాదిసమ్మతేః * స్పర్ధ సంఘర్షే ॥ సంఘర్షః పరాభిభవేచ్ఛా - ధాత్వర్థేనోపసంగ్రహాదకర్మకః - స్పర్ధతే * శర్పూర్వాః ఖయః ॥ ౭ ॥ ౪ ॥ ౬౧ ॥ అభ్యాసస్య శర్పూర్వాః ఖయశ్శిష్యన్తే - హలాదిశ్శేషఇత్యస్యాపవాదః - పస్పర్ధే-స్పర్ధితా - స్పర్ధిష్యతే - స్పర్ధతామ్- అస్పర్ధత - స్పర్ధేత - స్పర్ధిషీష్ట - అస్పర్ధిష్ట - అస్పర్ధిష్యత ॥ గాధృ ప్రతిష్ఠాలిప్సయోర్గ్రన్థే చ ॥ గాధతే - జగాధే॥ బాధృ లోడనే ॥ లోడనం ప్రతిఘాతః - బాధతే ॥ నాథృ నాధృ యాచ్ఞోపతాపైశ్వర్యాశీష్షు * ఆశిషి నాథ ఇతి వాచ్యమ్ * అస్యాశిష్యేవాత్మనేపదం స్యాత్- నాథతే ॥ అన్యత్ర నాథతి నాధతే ॥ దధ ధారణే॥ దధతే * అత ఏకహల్మధ్యేఽనాదేశాదేర్లిటి ॥ ౬ ॥ ౪ ॥ ౧౨౦ ॥ లిణ్నిమిత్తాదేశాదికన్న భవతి యదఙ్గం తదవయవస్యాసంయుక్తహల్మధ్యస్థస్యాకారస్యాకారస్య ఏత్ స్యాత్ అభ్యాసలోపశ్చ కితి లిటి * థలి చ సేటి ॥ ౬ ॥ ౪ ॥ ౧౨౧ ॥ ప్రాగుక్తం స్యాత్- ఆదేశశ్చేహ వైరూప్యసమ్పాదక ఏవాశ్రీయతే - శసిదదోర్గుణప్రతిషేధవచనాజ్జ్ఞాపకాత్ - తేన ప్రకృతిజశ్చరాం తేషు సత్స్వపి ఏత్వాభ్యాసలోపౌ స్త ఏవ - దేధే- దేధాతే - దేధిరే - అత ఇతి కిమ్ - దిదివతుః- తపర ఇతి కిమ్- రరాసే- ఏకేత్యాదికిమ్ - తత్సరతుః - అనాదేశాదేరితి కిమ్- చకణతుః - లిట ఆదేశ విశేషణాదిహ స్యాదేవ - నేమిథ- సేహే ॥ స్కుది ఆప్రవణే ॥ ఆప్రవణః - లిట ఆదేశ విశేషణాదిహ స్యాదేవ - ణామత్ ప్లవనముద్ధరణఞ్చ * ఇదితో నుమ్ ధాతోః॥ ౭ ॥ ౧ ॥ ౫౮ ॥ ఇదితో ధాతోర్నుమాగమస్స్యాత్ - స్కున్దతే- చస్కున్దే॥ శ్విది శ్వైత్యే॥ అకర్మకః- శ్విన్దతే- శిశ్విన్దే ॥ వది

అభివాదనస్తుత్యోః॥ వన్దతే-వవన్దే ॥ భది కల్యాణే సుఖే చ॥ భన్దతే- బభన్దే॥ మది స్తుతిమోదమదస్వప్నకాన్తిగతిషు ॥ మన్దతే- మమన్దే॥ స్పది కిఞ్చిచ్చలనే॥ స్పన్దతే- పస్పన్దే॥ క్లిది పరిదేవనే ॥ శోక ఇత్యర్థః- సకర్మకః - క్లిన్దతే చైత్రమ్- చిక్లిన్దే ॥ ముద హర్షే ॥ మోదతే- ముముదే॥ దద దానే ॥ దదతే ❋ న శసదదవాదిగుణానామ్॥ ౬॥౪॥౧౨౬॥ శసేర్దదేర్వకారాదీనాం గుణశబ్దేన భావితస్య చ ఏత్వాభ్యాసలోపౌ న స్తః- దదదే - దదదాతే - దదదిరే ॥ ష్వద స్వర్ద ఆస్వాదనే॥ అయమనుభవే సకర్మకః - రుచావకర్మకః ❋ ధాత్వాదేష్షః సః॥ ౬॥౧॥౬౪॥ ధాతోరాదేః షస్య సః స్యాత్ - సాత్పదాద్యోరితి షత్వస్య నిషేధః స్వదతే - సస్వదే - స్వర్దతే-సస్వర్దే॥ ఉర్ద మానే క్రీడాయాఞ్చ ❋ ఉపధాయాఞ్చ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౭౮ ॥ ధాతోరుపధాభూతయోర్హల్పరయోః రేఫవకారయోః పరత ఇకః పూర్వస్యేకో దీర్ఘస్స్యాత్ - ఊర్దతే - ఊర్దాఞ్చక్రే॥ కుర్ద ఖుర్ద గుర్ద గుద క్రీడాయామేవ॥ కూర్దతే- చుకూర్దే-ఖూర్దతే- గూర్దతే- గోదతే- జుగుదే ॥ షూద క్షరణే॥ సూదతే-సుషూదే ❋ సేక సృప్ సృజ స్తృ స్త్యా స్త్యేఙ్ స్వాజస్తసాదయః । ఏకాచష్షోపదేశాః ష్వష్కస్విదస్వదస్వఞ్జ్ స్వప్ స్మిఙః ❋ దన్త్యాజ్ కేవలదన్త్యః - సతుదన్త్యోష్ఠ్యజోపి - ష్వష్కాదీనాం పృథగ్గ్రహణాద్జ్ఞాపకాత్ ॥ హ్రాద అవ్యక్తే శబ్దే ॥ హ్రాదతే - జహ్రాదే॥ హ్లాదీ సుఖే చ॥ చాదవ్యక్తే శబ్దే- హ్లాదతే॥ స్వాద ఆస్వాదనే ॥ స్వాదతే॥ పర్ద కుత్సితే శబ్దే॥ గుదరవేష ఇత్యర్థః- పర్దతే ॥ యతీ ప్రయత్నే॥ యతతే - యేతే॥ యుతృ జుతృ భాసనే॥ యోతతె యుయుతే- జోతతే - జుజుతే॥ విథృ వేథృ యాచనే॥ వివిథే- వివేథే॥ శ్రథి శైథిల్యే॥ శ్రన్థతే॥ గ్రథి కౌటిల్యే॥ గ్రన్థతే॥ కత్థ శ్లాఘాయామ్॥ కత్థతే॥ ఏధాదయో ఽనుదాత్తేతో గతాః ❋

❋ అథాష్టత్రింశత్తవర్గీయాన్తాః పరస్మైపదినః ❋

అత సాతత్యగమనే అతతి-అతఆదేః-ఆత- ఆతతుః- ఆతుః- లుఙీ ఆత్- ఇస్- ఈ- ఇతి స్థితే ❋ ఇట ఈటి॥ ౮॥౨॥౨౮ ॥ ఇటః పరస్య సస్య లోపః స్యాదీటి పరే ❋ సిజ్లోప ఏకాదేశే సిద్ధో వాచ్యః ❋ ఆతీత్- ఆతిష్టామ్ - ఆతిషుః ❋ వదవ్రజహలన్తస్యాచః॥ ౭॥ ౨॥౩॥ వదేర్వ్రజేర్హలన్తస్య చాఙ్గస్యాచః స్థానే వృద్ధిస్స్యాత్ సిచి పరస్మైపదేషు - ఇతి ప్రాప్తే ❋ నేటి॥ ౭॥౨॥౪॥ ఇడాదౌ సిచి ప్రాగుక్తన్న స్యాత్ - మాభవానతీత్ - అతిష్టామ్ - అతిషుః॥ చితీ సంజ్ఞానే॥ చేతతి - చిచేత - అచేతీత్ - అచేతిష్టామ్ - అచేతిషుః ॥ చ్యుతిర్ ఆసేచనే॥ ఆసేచనమార్ద్రీకరణమ్ - ఆఙీషదర్థేఽభివ్యాప్తౌ చ ❋ ఇర ఇత్సంజ్ఞా వాచ్యా ❋ చ్యోతతి-చుచ్యోత ❋ ఇరితో వా॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౫౭ ॥ ఇరితో ధాతోశ్చ్లేరఙ్వా స్యాత్పరస్మైపదేషరే - అచ్యుతత్ - అచ్యోతీత్ ॥ శ్చ్యుతిర్ క్షరణే ॥ శ్చ్యోతతి-చుశ్చ్యోత- అశ్చ్యుతత్-అశ్చ్యోతీత్ - యకారరహితో ఽప్యయమ్-శ్చోతతి ॥ మన్థ విలోడనే ॥ విలోడనమ్ప్రతిఘాతః - మన్థతి - మమన్థ - యాసుట్ కిత్ - దాశిషి కిత్త్వాదనిదితామితి నలోపః - మథ్యాత్ ॥ కుథి పుథి లుథి మథి హింసాసంక్లేశనయోః ॥ ఇదిత్వాన్న లోపో న-కున్థ్యాత్-లున్థ్యాత్- పున్థ్యాత్ - మన్థ్యాత్ ॥ షిధు గత్యామ్ ॥ సేధతి - సిషేధ - సేధితా- అసేధీత్ - సాత్పదాద్యోరితి షత్వనిషేధే ప్రాప్తే ❋ ఉపసర్గాత్సునోతిసువతిస్యతిస్తౌతిస్తోభతిస్థాసేనయసేధసిచసఞ్జస్వఞ్జామ్॥ ౮॥ ౩॥ ౬౫ ॥ ఉపసర్గస్థాన్నిమిత్తాదేషాం సస్య షః స్యాత్ ❋ సదిరప్రతేః ॥ ౮ ॥ ౩॥ ౬౬ ॥ ప్రతిభిన్నాదుపసర్గాత్సదేః సస్య షః

స్యాత్ ※ స్తన్భేః ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౬౭ ॥ సౌత్రస్య షః స్యాత్ - యోగవిభాగ ఉత్తరార్థః - కేచిత్తు అప్రతేరితి నానువర్తతే - బాహుప్రతిష్టమ్భః వృద్ధమన్యురితి రఘువంశే ※ అవాచ్చాలమ్బనావిదూర్యయోః ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౬౮ ॥ అవాత్ స్తమ్భేరేతయోరర్థయోః షత్వం స్యాత్ ※ వేశ్చ స్వనో భోజనే ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౬౯ ॥ వ్యవాభ్యాం స్వనతేః సస్య షః స్యాత్ భోజనే ※ పరినివిభ్యః సేవసితసయసివుసహసుట్స్తుస్వఞ్జామ్ ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౭౦ ॥ పరినివిభ్య ఏషాం సస్య షః స్యాత్ - నిషేధతి ※ ప్రాక్సితాదడ్వ్యవాయేఽపి ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౬౩ ॥ సేవసితేత్యత్ర సితశబ్దాత్ ప్రాగ్యే సునోత్యాదయస్తేషామడ్వ్యవాయేఽపి షత్వం స్యాత్ - న్యషేధత్ - న్యషిధత్ - న్యషేధిష్యత్ ※ స్థాదిష్వభ్యాసేన చాభ్యాసస్య ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౬౪ ॥ ప్రాక్సితాత్ స్థాదిష్వభ్యాసేన వ్యవాయేఽపి షత్వం స్యాత్ - ఏషామేవాభ్యాసస్య న తు సునోత్యాదీనామ్ - నిషిషేధ - నిషిషిధతుః ※ సేధతేర్గతౌ ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౧౧౩ ॥ గత్యర్థస్య సేధతేః షత్వం న స్యాత్ - గఙ్గాం విసేధతి ॥ షిధూ శాస్త్రే మాఙ్గల్యే చ ॥ శాస్త్రం శాసనమ్ ※ స్వరతిసూతిసూయతిధూఞూదితో వా ॥ ౭ ॥ ౨ ॥ ౪౪ ॥ స్వరత్యాదేరూదితశ్చ పరస్య వలాదేరార్ధధాతుకస్యేడ్వా స్యాత్ ※ ఝషస్తథోర్ధోఽధః ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౪౦ ॥ ఝషః పరయోస్తథోర్ధః స్యాత్ న తు దధాతేః - జశ్త్వమ్ - సిషేద్ధ - నిషేధిథ - సేద్ధా - సేధితా - సేత్స్యతి - సేధిష్యతి - అసైత్సీత్ ※ ఝలో ఝలి ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౨౬ ॥ ఝలః పరస్య సస్య లోపః స్యాత్ ఝలి - అసైద్ధామ్ - అసైత్సుః - అసైత్సీః - అసైద్ధమ్ - అసైద్ధ - అసైత్సమ్ - అసైత్స్వ - అసైత్స్మ - పక్షే అసేధీత్ - అసేధిష్టామిత్యాది ॥ ఖాదృ భక్షణే ॥ ఋకార ఇత్ - ఖాదతి - చఖాద ॥ ఖద స్థైర్యే హింసాయాం చ ॥ చాద్భక్షణే - స్థైర్యే అకర్మకః ఖదతి ※ అత ఉపధాయాః ॥ ౭ ॥ ౨ ॥ ౧౧౬ ॥ ఉపధాయా అతో వృద్ధిః స్యాత్ ఞితి ణితి చ ప్రత్యయే పరే - చఖాద ※ ణలుత్తమో వా ॥ ౭ ॥ ౧ ॥ ౯౧ ॥ ఉత్తమో ణల్వా ణిత్స్యాత్ - చఖాద - చఖద ※ అతో హలాదేర్లఘోః ॥ ౭ ॥ ౨ ॥ ౭ ॥ హలాదేర్లఘోరకారస్య వృద్ధిర్వా స్యాదిడాదౌ సిచి పరస్మైపదేషు - అఖాదీత్ అఖదీత్ ॥ బద స్థైర్యే ॥ పవర్గీయాదిః - బదతి - బబాద - బేదతుః - బేదిథ - బబాద - బబద - అబాదీత్ - అబదీత్ ॥ గద వ్యక్తాయాం వాచి ॥ గదతి ※ నేర్గదనదపతపదఘుమాస్యతిహన్తియాతివాతిద్రాతిప్సాతివపతివహతిశామ్యతిచినోతిదేగ్ధిషు చ ॥ ౮ ॥ ౪ ॥ ౧౭ ॥ ఉపసర్గస్థాన్నిమిత్తాత్పరస్య నేర్ణః స్యాత్ గదాదిషు పరేషు - ప్రణిగదతి - జగాద ॥ రద విలేఖనే ॥ విలేఖనం భేదనమ్ - రరాద - రేదతుః ॥ ణద అవ్యక్తే శబ్దే ※ ణో నః ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౬౫ ॥ ధాతోరాదేర్ణస్య నః స్యాత్ ※ ణోపదేశాస్త్వనర్ద్నాటినాథ్నాధ్నన్దనక్కనౄనృతః ※ నాటేర్దీర్ఘాన్తస్య పర్యుదాసాత్ ఘటాదిర్ణోపదేశ ఏవ - తవర్గచతుర్థాన్తనాథతేః నృనన్దోశ్చ కేచిణ్ణోపదేశతామాహుః ※ ఉపసర్గాదసమాసేఽపి ణోపదేశస్య ॥ ౮ ॥ ౪ ॥ ౧౪ ॥ ఉపసర్గస్థాన్నిమిత్తాత్పరస్య ణోపదేశస్య ధాతోర్నస్య ణః స్యాత్ సమాసేఽసమాసేఽపి - ప్రణదతి - ప్రణినదతి ॥ అర్ద గతౌ యాచనే చ ॥ అత ఆదేః ※ తస్మాన్నుట్ ద్విహలః ॥ ౭ ॥ ౪ ॥ ౭౧ ॥ ద్విహలో ధాతోర్దీర్ఘీభూతాదకారాత్పరస్య నుట్ స్యాత్ - ఆనర్ద - అర్దీత్ ॥ నర్ద గర్ద శబ్దే ॥ ణోపదేశత్వాభావాన్న ణః - ప్రనర్దతి - గర్దతి - జగర్ద ॥ తర్ద హింసాయామ్ ॥ తర్దతి ॥ కర్ద కుత్సితే శబ్దే ॥ కుత్సితే కౌక్షే - కర్దతి ॥ ఖర్ద దన్దశూకే ॥ దశనహింసాదిరూపాయాం దన్దశూకక్రియాయామిత్యర్థః - ఖర్ద

తి-చఖర్ద॥ అతిఅదిబన్ధనే॥అన్తతిఆనన్త-అన్దతి-॥ఆనన్ద॥ ఇదిపరమైశ్వర్యే॥ ఇన్దతి- ఇన్దాఞ్చకార॥ బిదిఅవయవే॥పవర్గతృతీయాదిః- బిన్దతి-అవయవంకరోతీత్యర్థః. భిదీతిపాఠాన్తరమ్॥ గడివదనైకదేశే ॥ గణ్డతి-అన్త్యాదయఇపసన్తైచ్చ తేనతిజ్వేషయాఇతి కాశ్యపః-అన్యేతు తిజమపీచ్ఛన్తి॥ ణిదికుత్సాయామ్ ॥నిన్దతి-ప్రణిన్దతి॥ టునదిసమృద్ధౌ❋ఆదిర్ఞిటుడవః ॥౧॥ ౩॥౫॥ ఉపదేశేధాతోరాద్యాఏతేఇతస్స్యుః-నన్దతి- ఇదిత్వాన్నలోపోన - నన్ద్యాత్॥ చదిఆహ్లాదే॥ చచన్ద॥ త్రదిచేష్టాయామ్ ॥ తత్రన్ద॥ కదిక్రదిక్లది ఆహ్వానేరోదనేచ॥చకన్ద-చక్రన్ద-చక్లన్ద॥ క్లిదిపరిదేవనే॥చిక్లిన్ద॥శున్ధశుద్ధౌ॥శుశున్ధ-నలోపః- శుధ్యాత్

——❋——అథకవర్గీయాన్తాఅనుదాత్తేతోద్విచత్వారింశత్॥శీకృసేచనే॥తాలవ్యాదిః - దన్త్యాదిరిత్యేకే-శీకతే- శిశీకే॥ లోకృదర్శనే॥ లోకతే లులోకే॥శ్లోకృసఙ్ఘాతే ॥ సఙ్ఘాతోగ్రన్థః-సచేహగ్రథ్యమానస్యవ్యాపారో గ్రథితుర్వాఆద్యేఅకర్మకః - ద్వితీయేసకర్మకః-శ్లోకతే ॥ ద్రేకృధ్రేకృశబ్దోత్సాహయోః ॥ ఉత్సాహోవృద్ధిరౌద్ధత్యంచ - దిద్రేకే-దిధ్రేకే ॥ రేకృశఙ్కాయామ్ ॥ రేకతే ॥ సేకృస్రేకృస్రకిశ్రకిశ్లకిగతౌ ॥ త్రయోదన్త్యాదయఃద్వౌతాలవ్యాదీ- అషోపదేశత్వాన్నషః - సిసేకే-సిస్రేకే-సస్రంకే-శశ్రంకే-శశ్లఙ్కే॥శకిశఙ్కాయామ్॥శఙ్కతేశశఙ్కే॥అకిలక్షణే॥అఙ్కతే - ఆనఙ్కే॥వకికౌటిల్యే॥వఙ్కతే-వవఙ్కే॥మకిమణ్డనే॥మఙ్కతే॥కకలౌల్యే॥లౌల్యంగర్వశ్చాపలఞ్చ-కకతేచకకే॥కుకవృకఆదానే॥కోకతె-చుకుకే-వర్కతేవవృకే-ఋదుపధేభ్యోలిటఃకిత్త్వంగుణాత్పూర్వవిప్రతిషేధేన ॥ చకతృప్తౌప్రతిఘాతేచ ॥ చకతే - చేకే ॥ కకివకిశ్వకిత్రకిఢౌకృత్రౌకృష్వష్కవస్కమస్కటికృటీకృతికృతీకృరఘిలఘిగత్యర్థాః॥ కఙ్కతే - డుఢౌకే - తుత్రౌకే❋సుధాతుష్ఠివుష్వష్కతీనాంసత్వప్రతిషేధోవక్తవ్యః❋ ష్వష్కతే - పష్వష్కే-అత్రతృతీయంచదన్త్యాదిమేకేవదన్తి లఘిభోజన నివృత్తావపి॥ అఘివఘిమఘిగత్యాక్షేపే ॥ ఆక్షేపోనిన్దా - గతౌగత్యారమ్భేచేత్యన్యే-అఙ్ఘతే-ఆనఙ్ఘే-వఙ్ఘతే- మఙ్ఘతే- మఘికైతవేచ ॥ రాఘృలాఘృద్రాఘృసామర్థ్యే॥ రాఘతే - లాఘతే- ధ్రాఘృఇత్యపికేచిత్ - ద్రాఘృఆయామేచ - ఆయామోదైర్ఘ్యమ్ - ద్రాఘతే॥శ్లాఘృకత్థనే ॥ శ్లాఘతే

——❋——అథపరస్మైపదినఃపఞ్చాశత్ ॥ ఫక్కనీచైర్గతౌ॥నీచైర్గతిర్మన్దగమనమసద్వ్యవహారశ్చ - ఫక్కతి - పఫక్క॥తకహసనే॥తకతి॥తకికృచ్ఛ్రజీవనే॥తఙ్కతి॥బుక్కభషణే ॥ భషణంశ్వరవః- బుక్కతి॥కఖహసనే॥ ప్రణికఖతి ॥ ఓఖృరాఖృలాఖృద్రాఖృధ్రాఖృశోషణాలమర్థయోః॥ఓఖతి - ఓఖాఞ్చకార॥ శాఖృశ్లాఖృవ్యాప్తౌ ॥ శాఖతి ॥ ఉఖఉఖివఖవఖిమఖమఖిణఖణఖిరఖరఖిలఖలఖిఇఖఇఖి ఈఖివల్గరగిలగిఅగివగిమగితగిత్వగిత్రగిశ్లగిశగి ఇగిరిగిలిగి గత్యర్థాః ॥ కవర్గద్వితీయాన్తాఃపఞ్చదశ - తృతీయాన్తాస్త్రయోదశ - ఇహకాన్తేషురిఖత్రఖత్రిఖిశిఖిఇత్యపిచతురఃకేచిత్పఠన్తి ❋ అభ్యాసస్యాసవర్ణే ॥ ౬ ॥ ౪॥ ౭౮ ॥ అభ్యాసస్యేవర్ణోవర్ణయోరియఙువఙౌస్తః అసవర్ణేఽచిపరే - ఉవోఖ - సన్నిపాతపరిభాషయాఇజాదేరిత్యామ్న - ఊఖతుః ఊఖుః - ఇహాసవర్ణదీర్ఘస్యాభ్యాసగ్రహణేనగ్రహణాత్ - హ్రస్వసమ్ప్రాప్తేనభవతి - సకృత్ప్రవృత్తత్వాత్ - అఙ్గత్వాద్ధిపజ్జన్యవల్లక్షణప్రవృత్త్యాహ్రస్వేకృతేతతోదీర్ఘః వార్ణాదాఙ్గమ్బలీయఇతిన్యాయాత్ పరత్వాచ్చ - ఉఙ్ఖతి - వవఖ

ఘః- మఙ్ఘతి- మేఖతుః - త్యాగికమ్పనేచ ॥ యుగిజుగిబుగివర్జనే॥ యుఙ్గతి॥ ఘఘహసనే॥
ఘఘతి- జఘాఘ॥ మఘిమణ్డనే॥ మఙ్ఘతి॥శిఘిఆఘ్రాణే॥ శిఙ్ఘతి॥ ——❋——
అథచవర్గీయాన్తాః - తత్రాత్మనేపదిన ఏకవింశతిః ॥ వర్చదీప్తౌ॥వర్చతే॥ షచసేచనే సేవనేచ॥ సచతే- సేచే-సచితా॥ లోచృదర్శనే॥ లోచతే॥లులోచే॥శచవ్యక్తాయాంవాచి॥శేచే॥శ్వచశ్వచిగతౌ॥ శ్వచతే- శ్వఞ్చతే॥ కచబన్ధనే॥ కచతే॥ కచికాచిదీప్తిబన్ధనయోః ॥ చకఞ్చే- చకాఞ్చే ॥ మచముచికల్కనే॥ కల్కనందమ్భఃశాఠ్యఞ్చ-కథనమిత్యన్యే-మేచే-ముముఞ్చే ॥ మచిధారణోచ్ఛ్రాయపూజనేషు ॥ మమఞ్చే ॥ పచివ్యక్తీకరణే ॥ పఞ్చతే॥ష్టుచప్రసాదే॥ స్తోచతే-తుష్టుచే॥ఋజగతిస్థానార్జనోపార్జనేషు॥ అర్జతే-నుడ్ద్విధా ఋకారైకదేశో రేఫో హల్త్వేనగృహ్యతే - తేనద్విహల్త్వాన్నుట్ - ఆనృజే॥
ఋజిభృజీభర్జనే ॥ ఋఞ్జతే-ఉపసర్గాదృతీతివృద్ధిః - ప్రార్ఞ్జతే- ఋఞ్జాఞ్చక్రే - ఆర్ఞ్జిష్ట- భర్జతే బభృజే- అభర్జిష్ట ॥ ఏజృభ్రేజృభ్రాజృదీప్తౌ ॥ ఏజాఞ్చక్రే ॥ ఈజగతికుత్సనయోః॥ఈజాఞ్చక్రే॥ ——❋—— అథద్విసప్తతిర్వ్రజ్యన్తాఃపరస్మైపదినః॥
శుచశోకే ॥ శోచతి॥కుచశబ్దేతారే ॥ కోచతి॥కుఞ్చక్రుఞ్చకౌటిల్యాల్పీభావయోః॥ అనిదితామితినలోపః-కుచ్యాత్ - క్రుచ్యాత్ ॥ లుఞ్చఅపనయనే॥ లుచ్యాత్॥ అఞ్చుగతిపూజనయోః ॥ అచ్యాత్-గతౌనలోపః - పూజాయాన్తు- అఞ్చ్యాత్ ॥వఞ్చుచఞ్చుతఞ్చుత్వఞ్చుమ్రుఞ్చుమ్లుఞ్చుమ్రుచుమ్లుచుగత్యర్థాః ॥ వచ్యాత్ - చచ్యాత్ - తచ్యాత్ - త్వచ్యాత్ - అమ్రుఞ్చీత్ - అమ్లుఞ్చీత్ ❋ జౄస్తమ్భుమ్రుచుమ్లుచుగ్రుచుగ్లుచుగ్లుఞ్చుశ్విభ్యశ్చ॥ ౩॥ ౧॥ ౫౮ ॥ ఏభ్యశ్చ్లేరఙ్వాస్యాత్ - అమ్రుచత్- అమ్రోచీత్- అమ్లుచత్ - అమ్లోచీత్ ॥ గ్రుచుగ్లుచుకుజుఖుజస్తేయకరణే॥ జుగ్రోచ- అగ్రుచత్ - అగ్రోచీత్ - జుగ్లోచ-అగ్లుచత్- అగ్లోచీత్- అకోజీత్-అఖోజీత్ ॥ గ్లుఞ్చుషస్జగతౌ॥అగ్లుచత్- అగ్లుఞ్చీత్ సస్యశ్చుత్వేనశః- తస్యజశ్త్వేనజః। సజ్జతి- అయమాత్మనేపద్యపి- సజ్జతే॥ గుజిఅవ్యక్తేశబ్దే॥ గుఞ్జతి- గుఞ్జ్యాత్ ॥అర్చపూజాయామ్॥ ఆనర్చ॥ మ్లేచ్ఛఅవ్యక్తేశబ్దే। అస్ఫుటేఅపశబ్దేచేత్యర్థః- మ్లేచ్ఛతి- మిమ్లేచ్ఛ॥ లచ్ఛలాఛిలక్షణే ॥ లలచ్ఛ- లలాఞ్ఛ ॥ వాఛిఇచ్ఛాయామ్ ॥ వాఞ్ఛతి ॥ ఆఛిఆయామే॥ఆఞ్ఛతి॥అతఆదేరిత్యత్రతపరకరణంస్వాభావికహ్రస్వపరిగ్రహార్థమ్ - తేనదీర్ఘాభావాన్నుట్ - ఆఞ్ఛతపరకరణంముఖోచ్చారణార్థమితిమతేతునుట్ - ఆనాఞ్ఛ ॥ హ్రీచ్ఛలజ్జాయామ్ ॥ జిహ్రీచ్ఛ ॥ హుర్ఛాకౌటిల్యే ॥ కౌటిల్యమపసరణమితిమైత్రేయః - ఉపధాయాఞ్చేతి దీర్ఘః-హూర్ఛతి॥ ముర్ఛామోహసముచ్ఛ్రాయయోః ॥ మూర్ఛతి ॥ స్ఫుర్ఛావిస్మృతౌ॥ స్ఫూర్ఛతి॥ యుచ్ఛప్రమాదే॥ యుచ్ఛతి॥ ఉఛిఉఞ్ఛే ॥ ఉఞ్ఛఃకణశఆదానంకణిశాద్యార్జనంసిలమితియాదవః ॥ ఉఞ్ఛతి - ఉఞ్ఛాఞ్చకార ॥ ఉఛీవివాసే ॥ వివాసస్సమాప్తిః ప్రాయేణాయంవిపూర్వఃవ్యుచ్ఛతి ॥ ధ్రజధ్రజిధృజధృజిధ్వజధ్వజిగతౌ ॥ ధ్రజతి - ధ్రఞ్జతి- ధర్జతి- ధృఞ్జతి - ధ్వజతి - ధ్వఞ్జతి॥ కూజఅవ్యక్తేశబ్దే॥చుకూజ॥అర్జషర్జఅర్జనే॥అర్జతి- ఆనర్జ-సర్జతి- ససర్జ॥గర్జశబ్దే॥గర్జతి॥తర్జభర్త్సనే॥తర్జతి-తతర్జ॥ కర్జవ్యథనే॥చకర్జ॥
ఖర్జపూజనే॥ చఖర్జ ॥ అజగతిక్షేపణయోః॥ అజతి ❋ అజేర్వ్యఘఞపోః ॥ ౨॥౪॥ ౫౬॥
అజేర్వీ ఇత్యయమాదేశస్స్యాత్ ఆర్ధధాతుకేవిషయే ఘఞమపఞ్చవర్జయిత్వా ❋ వలాదావా

ర్ధధాతుకే వేష్యతే ✻ వివాయ - వివ్యతుః - వివ్యుః - అత్ర వకారస్య హల్పరత్వాభావాదుపధా యాఞ్చేతి దీర్ఘే ప్రాప్తే - అచఃపరస్మిన్నితి స్థానివద్భావేనాచ్పరత్వమ్ - నచనపదాన్తేతి నిషేధః - స్వరదీర్ఘయలోపేషు లోపాజాదేశ ఏవ న స్థానివదిత్యుక్తేః - థలి ఏకాచ ఇతి ఇణ్ణిషేధే ప్రాప్తే ✻ కృసృభృవృస్తుద్రుస్రుశ్రువో లిటి ॥ ౭ ॥ ౨॥ ౧౩ ॥ ఏభ్యో లిట ఇణ్ణ స్యాత్ - క్రాదీనాఞ్చతుర్ణాం గ్రహణన్నియమార్థమ్ - ప్రకృత్యాశ్రయః ప్రత్యయాశ్రయో వా య ఇణ్ణిషేధః స లిటి చేత్ తర్హి క్రాదిభ్య ఏవ నాన్యేభ్య ఇతి - తతశ్చతుర్ణాన్థలి భారద్వాజనియమప్రాప్తస్య వమాదిషు క్రాదినియమప్రాప్తస్య చేటో నిషేధార్థమ్ ✻ అచస్తాస్వత్థల్యనిటో నిత్యమ్ ॥ ౭ ॥ ౨ ॥ ౬౧ ॥ ఉపదేశేऽజన్తో యో ధాతుస్తాసౌ నిత్యానిట్ తతః పరస్య థల ఇణ్ణ స్యాత్ ✻ ఉపదేశేऽత్వతః ॥ ౭ ॥ ౨ ॥ ౬౨ ॥ ఉపదేశేऽకారవాంస్తాసౌ నిత్యానిట్ తతః పరస్య థల ఇణ్ణ స్యాత్ ✻ ఋతో భారద్వాజస్య ॥ ౭ ॥ ౨ ॥ ౬౩ ॥ తాసౌ నిత్యానిట ఋదన్తస్యైవ థలో నేట్ భారద్వాజస్య మతేన - తేనాన్యస్య స్యాదేవ - అయమత్ర సంగ్రహః ✻ అజన్తోऽకారవాన్వా యస్తాస్యనిట్ థలి వేడయమ్। ఋదన్త ఈదృఙ్నిత్యానిట్ క్రాద్యన్యో లిటి సేడ్భవేత్ ✻ న చ స్తుద్రుస్రుశ్రువామపి థలి ఇడ్వికల్పశ్శఙ్క్యః - అచస్తాస్వదితి ఉపదేశేऽత్వత ఇతి చ యోగద్వయప్రాప్తస్యైవ హి ప్రతిషేధస్య భారద్వాజనియమో నివర్తకః - అనన్తరస్యేతి న్యాయాత్ - వివయిథ - వివేథ - ఆజిథ - వివ్యథుః వివ్య - వివాయ - వివయ - వివ్యివ - వివ్యిమ - వేతా - అజితా - వేష్యతి - అజిష్యతి - అజతు - ఆజత్ - అజేత్ - వీయాత్ ✻ సిచి వృద్ధిః పరస్మైపదేషు ॥ ౭ ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ఇగన్తాఙ్గస్య వృద్ధిస్స్యాత్ పరస్మైపదపరే సిచి - అవైషీత్ - ఆజీత్ - అవేష్యత్ - ఆజిష్యత్ ॥ తేజ పాలనే ॥ తేజతి ॥ ఖజ మన్థే ॥ ఖజతి ॥ ఖజి గతివైకల్యే ॥ ఖఞ్జతి ॥ ఏజృ కమ్పనే ॥ ఏజాఞ్చకార ॥ టుఓస్ఫూర్జా వజ్రనిర్ఘోషే ॥ స్ఫూర్జతి - పుస్ఫూర్జ ॥ క్షి క్షయే ॥ అకర్మకః - అన్తర్భావితణ్యర్థస్తు సకర్మకః - క్షయతి - చిక్షాయ - చిక్షియతుః చిక్షియుః - చిక్షయిథ - చిక్షేథ - చిక్షియివ - చిక్షియిమ - క్షేతా ✻ అకృత్సార్వధాతుకయోర్దీర్ఘః ॥ ౭ ॥ ౪ ॥ ౨౫ ॥ అజన్తస్యాఙ్గస్య దీర్ఘస్స్యాత్ యాదౌ ప్రత్యయే పరే న తు కృత్సార్వధాతుకయోః - క్షీయాత్ - అక్షైషీత్ ॥ క్షీజ అవ్యక్తే శబ్దే ॥ కూజినా సహాయమ్పఠితుం యుక్తః - చిక్షీజ ॥ లజ లజి భర్త్సనే ॥ లాజ లాజి భర్త్సనే చ ॥ జజ జజి యుద్ధే ॥ తుజ హింసాయామ్ ॥ తోజతి - తుతోజ ॥ తుజి పాలనే ॥ గజ గజి గృజ గృజి ముజ ముజి శబ్దార్థాః ॥ గజ మదనే చ ॥ వజ వ్రజ గతౌ ॥ వదవ్రజేతి వృద్ధిః - అవ్రాజీత్ ॥

✻ అథ టవర్గీయాన్తాః శాడ్వ్రన్తా అనుదాత్తేతః షట్త్రింశత్ ॥ అట్ట అతిక్రమహింసయోః ॥ దోపధోऽయం తోపధ ఇత్యన్యే - అట్టతే - ఆనట్టే ॥ వేష్ట వేష్టనే ॥ వివేష్టే ॥ చేష్ట చేష్టాయామ్ ॥ చిచేష్టే - గోష్ట లోష్ట సఙ్ఘాతే ॥ జుగోష్టే - లులోష్టే ॥ ఘట్ట చలనే ॥ జఘట్టే ॥ స్ఫుట వికసనే ॥ స్ఫోటతే - పుస్ఫుటే ॥ అఠి గతౌ ॥ అణ్ఠతే - ఆనణ్ఠే ॥ వఠి ఏకచర్యాయామ్ ॥ వవణ్ఠే ॥ మఠి కఠి శోకే ॥ శోక ఇహాధ్యానమ్ - మణ్ఠతే - కణ్ఠతే ॥ ముఠి పాలనే ॥ ముణ్ఠతే ॥ హేఠ విబాధాయామ్ ॥ విబాధా శాఠ్యమ్ - జిహేఠే ॥ ఏఠ చ ॥ ఏఠాఞ్చక్రే ॥ హిడి గత్యనాదరయోః ॥ హిణ్డతే - జిహిణ్డే ॥ హుడి సఙ్ఘాతే ॥ జుహుణ్డే ॥ కుడి దాహే ॥ చుకుణ్డే ॥ వడి విభాజనే ॥ మడి చ ॥ వవణ్డే ॥ భడి పరిభాషణే ॥ పరిహాససనిన్దోపాలమ్భాశ్చ పరిభాషణమ్ - బభణ్డే ॥ పిడి సఙ్ఘాతే ॥ పిపిణ్డే ॥ ముడి మార్జనే ॥ మార్జనం శుద్ధిర్న్యగ్భావశ్చ - ముణ్డతే ॥ తుడి తోడనే ॥ తోడనన్దారణం

హింసనశ్చ- తుణ్డతే॥ హుడివరణే॥ వరణంస్వీకారః- హరణమిత్యన్యే-హుణ్డతే॥ చడికోపే॥చణ్డతే॥ శడిరుజాయాంసఙ్ఘాతేచ॥ శణ్డతే॥ తడితాడనే॥ తణ్డతే॥పడిగతౌ॥పణ్డతే॥ కడిమదే॥కణ్డతే॥ ఖడిమన్థే ॥ హేడృహోడృఅనాదరే॥ జిహేడే-జుహోడే॥ బాడృఆప్లావ్యే॥ఆప్లావ్యమాప్లవః - బాడతే - ద్రాడృధ్రాడృవిశరణే ॥ శాడృశ్లాఘాయామ్॥ శాడతే॥ ——✺—— అథఆటవర్గీయాన్తసమాప్తేఃపరస్మైపదినః ॥ శౌటృగర్వే॥శౌటతి- శుశౌట॥ యౌటృబన్ధే॥ యౌటతి॥ మ్లేట్టృమ్రేడృఉన్మాదే॥ద్వితీయోడాన్తః-టాన్తమధ్యేపాఠస్త్వర్థసామ్యాన్నాథతివత్-మ్లేటతి - మ్రేడతి ॥ కటేవర్షావరణయోః॥ చకటేఇత్యేకే॥చకాట - నేటఅతోహలాదేర్లఘోరితివృద్ధౌప్రాప్తాయామ్ ✺ హ్మ్యన్తక్షణశ్వసజాగృణిశ్వ్యేదితామ్ ॥ ౭ ॥ ౨ ॥ ౫॥హమయాన్తస్యక్షణాదేర్ణ్యన్తస్యశ్వయతేరేదితశ్చవృద్ధిర్నస్యాత్ ఇడాదౌసిచి- అకటీత్॥అటపటగతౌ॥ అట-ఆటతుః-ఆటుః॥పపాట-పేటతుః-పేటుః॥ రటపరిభాషణే॥ రరాట॥లటబాల్యే॥లలాట॥ శటరుజావిశరణగత్యవసాదనేషు॥శశాట॥వటవేష్టనే ॥ వవాట-వవటతుః వవటుః-వవటిథ॥ కిటఖిటత్రాసే॥ కేటతి- ఖేటతి॥శిటషిటఅనాదరే॥ శేటతి-శిశేట- షేటతి-సిషేట॥జటఝటసఙ్ఘాతే॥భటభృతౌ॥తటఉచ్ఛ్రాయే॥ ఖటకాఙ్క్షాయామ్॥ నటనృత్తౌ॥ పిటశబ్దసఙ్ఘాతయోః॥హటదీప్తౌ॥షటఅవయవే॥ లుటవిలోడనే॥ డాన్తోయమిత్యేకే॥ చిటపరప్రేష్యే॥విటశబ్దే॥బిటఆక్రోశే॥బిశాదిః- హిటఇత్యేకే॥ఇటకిటకటీగతౌ॥ఏటతి- కేటతి- కటతి-ఈకారఃశ్వీదితోనిష్ఠాయామితీణ్నిషేధార్థః - కేచిత్తుఇదితమ్మత్వాఽయమిత్కేతకణ్టతీత్యాదివదన్తి-అన్యేతుఇఈఇతిప్రశ్లిష్య - అయతి - ఇయాయ - ఈయతుః-ఈయుః- ఇయయిథ- ఇయేథ-ఇయాయ - ఇయయ - దీర్ఘస్యతుఇజాదేఃత్యామితిఆయాఞ్చకారేత్యుదాహరన్తి ॥ మడిభూషాయామ్ ॥ కుడివైకల్యే ॥ కుణ్డతి- కుణ్డకఇతితుదాహేగతేః॥ముడిప్రమర్దనే॥ చుడిఅల్పీభావే॥ ముడిఖణ్డనే॥ ముణ్డతి- పుడిచేత్యేకే॥ పుణ్డతి॥ రుటిలుటిస్తేయే॥రుణ్టతి-లుణ్టతి-రుఠిలుఠిఇత్యేకే- రుడిలుడీత్యపరే॥స్ఫుటిరవిశరణే॥ఇరిత్త్వాదఙ్వా- అస్ఫుటత్- అస్ఫోటీత్- స్ఫుటీత్యపికేచిత్ - ఇదిత్త్వాన్నుమ్ - స్ఫుణ్టతి ॥ పఠవ్యక్తాయాంవాచి ॥ పేఠతుః - పేఠిథ అపాఠీత్- అపఠీత్॥ వఠస్థౌల్యే॥ వవఠతుః- వవఠిథ॥ మఠమదనివాసయోః॥కఠకృచ్ఛ్రజీవనే॥రఠపరిభాషణే॥హఠప్లుతిశఠత్వయోః॥ బలాత్కారఇత్యేకే- హఠతి- జహాఠ॥ రుఠలుఠఉఠఉపఘాతే॥ ఒఠతి-ఊఠఇత్యేకే- ఊఠతి- ఊఠాఞ్చకార॥ పిఠహింసాసంక్లేశనయోః॥ శఠకైతవేచ ॥ శుఠగతిప్రతిఘాతే ॥ ఠరీతిస్వామీ - శుణ్ఠతి ॥ కుఠిచ - కుణ్ఠతి ॥ లుఠిఆలస్యేప్రతిఘాతేచ ॥ శుఠిశోషణే ॥ రుఠిలుఠిగతౌ ॥ చుడ్డభావకరణే ॥ భావకరణమభిప్రాయసూచనమ్- చుడ్డతి- చుచుడ్డ॥అడ్డఅభియోగే ॥ అడ్డతి-ఆనడ్డ॥ కడ్డకార్కశ్యే॥కడ్డతి॥ చుడ్డాదయస్త్రయోదోపధాః - తేనక్విపిచుత్ - అత్-కత్-ఇత్యాది ॥ క్రీడృవిహారే చిక్రీడ॥తుడృతోడనే॥ తోడతి- తుతోడ-తూడఇత్యేకే ॥ హుడృహూడృహోడృగతౌ॥ హుడ్యాత్ - హూడ్యాత్ - హోడ్యాత్॥రౌడృఅనాదరే॥ రోడృలోడృఉన్మాదే॥ అడఉద్యమే ॥ అడతి - ఆడ- ఆడతుః-ఆడుః॥లడవిలాసే॥లడతి-లడయోరేకత్వస్మరణాల్లలతీతిస్వామ్యాదయః ॥ కడమదే ॥ కడిఇత్యేకే ॥ కణ్డతి ॥ గడివదనైకదేశే ॥ గణ్డతి

——✺—— అథపవర్గీయాన్తాఆసదాన్తేభ్యః స్తోభత్యన్తాశ్చతుస్త్రింశత్ ॥

తిపృ తేపృ ష్టిపృ ష్టేపృ క్షరణార్థాః ॥ ఆద్యోఽనుదాత్తః క్షీరస్వామిత్వయం సేడిత్యభా
న-తేపతే-తితిపే - క్రాదినియమాదిట్ - తితిపిషే - తేప్తా - తేప్స్యతే ❁ లిఙ్
సిచావాత్మనేపదేషు ॥ ౧ ॥ ౨॥ ౧౧॥ ఇక్సమీపాద్ధలఃపరౌ ఝలాదీలిఙ్ఆత్మనేపదేప
రేసిచ్చేత్యేతౌకితౌస్తః-కిత్వాన్నగుణః - తిప్సీష్ట-తిప్సీయాస్తామ్-తిప్సీరన్ - లుఙి- ఝలో
ఝలీతిసలోపః - అతిప్త - అతిప్సాతామ్-అతిప్సత-తేపతే-తితెపే-తిష్టిపే-తిష్టిపాతే-
తిష్టిపిరే- తిష్టేపే-తిష్టేపాతే - తిష్టేపిరే - తెపృకమ్పనేచ ॥ గ్లెపృదైన్యే॥ గ్లేపతే॥టువే
పృకమ్పనే ॥ వేపతే ॥ కేపృ గేపృ గ్లేపృచ॥చాత్కమ్పనేగతౌచ-సూత్రవిభాగాదితిస్వా
మీ - మైత్రేయస్తుచకారమన్తరేణపరిత్వాకమ్పనేఇత్యపేక్షితఇత్యాహ - గ్లేపేరర్థభేదా
త్పునఃపాఠః ॥ మేపృ రేపృ లెపృగతౌ ॥ త్రపూష్లజ్జాయామ్ ॥ త్రపతే॥తౄఫలభజ
త్రపశ్చ ॥ ౬ ॥ ౪ ॥ ౧౨౨ ॥ ఏషామతఏకారోఽభ్యాసలోపశ్చస్యాత్ కితిలిటిసేటి
థలిచ - త్రేపే-త్రేపాతే - త్రేపిరే - ఊదిత్వాదిడ్వా - త్రపితా - త్రప్తా- త్రపిషీష్ట-
త్రప్సీష్ట ॥ కపిచలనే ॥ కమ్పతే-చకమ్పే॥రబిలబిఅబిశబ్దే॥రరమ్బే-ఆనమ్బే॥లబిఅవస్రం
సనేచ ॥ కబృవర్ణే ॥ చకబే ॥ క్లీబృఅధార్ష్ట్యే॥చిక్లీబే॥క్షీబృమదే॥క్షీబతే॥శీభృకత్థనే॥శీ
భతే॥చీభృచ ॥ రేభృశబ్దే ॥ రిరేభే ॥ అభిరభీక్వచిత్పఠ్యేతే-అమ్భతే-రమ్భతే॥ష్టభిస్క
భిప్రతిబన్ధే ॥ స్తమ్భతే-ఉత్తమ్భతే - ఉదఃస్థాస్తమ్భ్వోఃపూర్వసవర్ణః - విష్టమ్భతే-
స్తమ్భేరితిషత్వన్తునభవతిష్ణువిధౌనిర్దిష్టస్యసౌత్రస్యైవతత్రగ్రహణాత్ ॥ తద్వదుదఃస్థా
స్తమ్భ్వోరితిపవర్గీయోపధపాఠః - స్తన్భేరితితవర్గీయోపధపాఠశ్చేతిమాధవః - కేచిద
స్యటకారఔపదేశికఇత్యాహుః - తస్మతే - ష్టమ్భతే - తష్టమ్భే ॥ జభజృభిగాత్రవి
నామే ❁ రధిజభోరచి ॥ ౭ ॥ ౧ ॥ ౬౧ ॥ ఏతయోర్నుమాగమస్స్యాదచి-జమ్భతే
జజమ్భే - జమ్భితా - అజమ్భిష్ట-జృమ్భతే- జజృమ్భే ॥ శల్భకత్థనే ॥శశల్భే॥ వల్భభో
జనే ॥ దన్త్యోష్ఠ్యాదిః - వవల్భే ॥ గల్భధార్ష్ట్యే ॥ గల్భతే॥శ్రమ్భుప్రమాదే॥ తాలవ్యా
దిః దన్త్యాదిశ్చ - శ్రమ్భతే -స్రమ్భతే ॥ ష్టుభుస్తమ్భే ॥ స్తోభతే-విష్టోభతే-తుష్టుభే-వ్యష్టో
భిష్ట ——❁—— అథపరస్మైపదినః ॥ గుపూరక్షణే ❁ గుపూధూపవిచ్ఛిపణి
పనిభ్యఆయః ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౨౮ ॥ ఏభ్యఆయప్రత్యయఃస్యాత్ స్వార్థే పుగన్తేతిగుణః❁
సనాద్యన్తాధాతవః ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౩౨॥ సనాదయఃకమెల్లిజన్తాఃప్రత్యయాఅన్తేయేషాన్తే
ధాతుసంజ్ఞాస్స్యుః - ధాతుత్వాల్లడాదయః - గోపాయతి ❁ ఆయాదయఆర్ధధాతుకే
వా ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౩౧॥ఆర్ధధాతుకవివక్షాయామాయాదయోవాస్స్యుః❁కాస్ప్రత్యయా
దామమన్త్రేలిటి ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౩౫ ॥కాస్ధాతోఃప్రత్యయాన్తేభ్యశ్చఆమ్స్యాల్లిటిన
తుమన్త్రే ॥ కాస్యనేకాజ్గ్రహణంకర్తవ్యమ్॥ సూత్రే ప్రత్యయగ్రహణమపనీయతత్స్థా
నేఽనేకాచఇతివాచ్యమిత్యర్థః❁అతోలోపః ॥ ౬ ॥ ౪ ॥ ౪౮॥ ఆర్ధధాతుకోపదేశ
కాలేయదకారాన్తంతస్యాకారస్యలోపఃస్యాదార్ధధాతుకేపరే - గోపాయాఞ్చకార -
గోపాయామ్బభూవ - గోపాయామాస - జుగోప - జుగుపతుః - ఊదిత్వాద్వేట్
జుగోపిథ - జుగోప్థ - గోపాయితా - గోపితా-గోప్తా- గోపాయ్యాత్-గోప్యాత్-
అగోపాయీత్-అగోపీత్ - అగౌప్సీత్ ॥ ధూపసన్తాపే॥ధూపాయాఞ్చకార- దుధూ
ప-ధూపాయితాసి - ధూపితాసి ॥ జపజల్పవ్యక్తాయాంవాచి ॥ జపమానసేచ॥చపసా

_స్వనె ॥ షపసమవాయే ॥ సమవాయస్సమ్బన్ధస్సమ్యగవబోధో వా-సపతి ॥ రపలపవ్య
క్తాయాంవాచి ॥ చుపనిన్దాయాఞ్జగతౌ ॥ చోపతి - చుచోప-చోపితా॥తుపతుమ్పతుత్రిప
త్రుమ్పతుఫతుమ్ఫత్రుఫత్రుమ్ఫహింసార్థాః ॥ తోపతి - తుతోప - తుమ్పతి- తుతుమ్పతుః-
సంయోగాత్పరస్యలిటఃకిత్త్వాభావాన్నలోపోన - కిదాశిషీతికిత్త్వాన్నలోపః - తుప్యాత్-
పాత్రిత్రుమ్పతౌగవికర్త్తరీతిపారస్కరాదిగణేపాఠాత్సుట్ - ప్రస్తుమ్పతిగౌః - క్విపానిర్దేశా
ద్యఙ్లుకిన - ప్రతోతుమ్పతి - త్రోపతి- త్రుమ్పతి - తోఫతి - తుమ్ఫతి త్రోఫతి-
త్రుమ్ఫతి - ఇహ ద్వ్యాద్వ్యాపఞ్చపుషష్ఠాచనీ రేఫాః - అన్త్యేసరేఫాః - ఆద్యాశ్చ
త్వారఃప్రథమాన్తాః-తతోద్వితీయాన్తాః - అష్టావప్యుదాత్తవన్తః ॥ పర్వరఫరఫిఅర్బప
ర్భలర్బబర్బసర్బకర్బఖర్బగర్బశర్బమర్బచర్బగతౌ ॥ ఆద్యఃప్రథమాన్తః - తతోద్వౌద్వి
తీయాన్తౌ - తతఃపఞ్చదశతృతీయాన్తాః - ద్వితీయతృతీయావుక్త్వాసర్వేరోపధాః-పర్ప
తి- పపర్ప - రఫతి - రమ్ఫతి - అర్బతి-ఆనర్బ - పర్బతి - లర్బతి - బర్బతి - పవర్గీ
యాదిరయమ్- మర్బతి- కర్బతి - ఖర్బతి- గర్బతి- శర్బతి-సర్బతి-చర్బతి॥కుబిఆచ్ఛాదనే॥
కుమ్బతి ॥ లుబితుబిఅర్దనే॥ లుమ్బతి- తుమ్బతి॥ చుబివక్త్రసంయోగే ॥ చుమ్బతి॥షృ
భుషృమ్భుహింసార్థౌ ॥ సర్భతి - ససర్భ - సర్భితా - సృమ్భతి - ససృమ్భ- సృభ్యాత్॥
షిభుషిమ్భుఇత్యేకే ॥ సేభతి - సిమ్భతి ॥ శుభశుమ్భభాషణే ॥ భాసనేఇత్యేకే- హింసా
యామిత్యన్యే ——✻—— అథాసనాసికాన్తాః - తత్రకమ్యన్తాఅసుదాత్తేతో
దశ॥ ఘిణిఘుణిఘృణిగ్రహణే ॥ నుమిద్ధృత్వమ్-ఘిణ్ణతే-జిఘిణ్ణే-ఘుణ్ణతే-జుఘుణ్ణే-ఘృణ్ణతే-
జఘృణ్ణే ॥ ఘుణఘూర్ణభ్రమణే ॥ ఘోణతే-ఘూర్ణతే-ఇమౌతుదాదౌపరస్మైపదినౌ॥పణ
వ్యవహారేస్తుతౌచ ॥ పనచ ॥ స్తుతావిత్యేవసమ్బధ్యతే - పృథక్శ్లేషాత్- పనినాసా
హచర్యాత్పణేరపిస్తుతావేవాయప్రత్యయః - వ్యవహారేతు-పణతే - పేణే- పణితేత్యాది
స్తుతావనుబన్ధస్యకేవలేచరితార్థత్వాదాయప్రత్యయాన్తాన్నాత్మనేపదమ్ - పణాయతి-ప
ణాయాఞ్చకార - పేణే - పణాయితాసి - పణితాసే - పణాయ్యాత్ - పణిషీష్ట
పనాయతి- పనాయాఞ్చకార - పేనే ॥ భామక్రోధే ॥ భామతే - బభామె॥ క్షమూష్స
హనే॥ క్షమతే-చక్షమే- చక్షమిషే - చక్షంసే- చక్షమిధ్వే- చక్షన్ధ్వే-చక్షమివహే ✻
మ్వోశ్చ॥ ౮॥ ౨॥౬౫ ॥ మాన్తస్యధాతోర్మ్వోర్నకారాదేశః స్యాత్ మకారేవకారేచప
రే- ణత్వమ్- చక్షణ్వహే-చక్షమిమహే-చక్షణ్మహే - క్షమిష్యతే- క్షంస్యతే-క్షమేత-ఆ
శిషి- క్షమిషీష్ట-క్షంసీష్ట-అక్షమిష్ట - అక్షంస్త॥కముకాన్తౌ॥కాన్తిరిచ్ఛా ✻ కమేర్ణిఙ్॥
౩॥౧॥౩౦॥ కమేర్ణిఙ్స్యాత్స్వార్థే- ఙిత్త్వాత్తఙ్ - కామయతే ✻ అయామన్తాల్వాయ్యే
త్న్విష్ణుషు ॥ ౬॥ ౪ ॥ ౫౫॥ ఆమ్అన్తఆలుఆయ్యఇత్నుఇష్ణుఏషుణేరయాదేశస్స్యాత్-
వక్ష్యమాణణిలోపాపవాదః - కామయాఞ్చక్రే- ఆయాదయఆర్ధధాతుకేవా। చక
మే - కామయితా-కమితా- కామయిష్యతే-కమిష్యతే✻ణిశ్రిద్రుస్రుభ్యఃకర్త్తరిచఙ్॥
॥౧॥౪౮॥ణ్యన్తాత్శ్రిద్రుస్రుభ్యశ్చచ్లేశ్చఙ్స్యాత్కర్త్రర్థేలుఙిపరే-అకామ్ఇఅతఇతిస్థితే✻
ణేరనిటి॥౬॥౪॥ ౫౧॥ అనిడాదావార్ధధాతుకేపరేణేర్లోపఃస్యాత్-పరత్వాదేరనేకాచఇతి
యణిప్రాప్తే- ణ్యల్లోపావియఙ్యణ్గుణవృద్ధిదీర్ఘేభ్యఃపూర్వవిప్రతిషేధేనేతివార్త్తికమ్।ణి
లోపస్తుపాచయతేఃపా- క్తిరిత్యాది క్తిజన్తమవకాశ ఇతిభావః- వస్తుతస్తుఅనిటీతివచనసా

షష్ఠ్యాదార్ధధాతుకమాత్రమస్యవిషయః తథాచఇయఙాదేరపవాదపివాయఙ్- ఇయఙ్-
అతితటుత్-యణ్-ఆటిటత్-గుణః-కారణా-వృద్ధిః-కారకః-దీర్ఘః-కార్యతే ❋ణౌచఙ్యు
పధాయాహ్రస్వః॥ ౭॥౪॥ ౧॥ చఙ్పరేణౌయదఙ్గంతస్యోపధాయాహ్రస్వస్స్యాత్ ❋
చఙి॥౬॥౧॥౧౧॥ చఙిపరేఽనభ్యాసస్యధాతోరవయవస్యైకాచః ప్రథమస్యద్వే స్తోఽజాదేస్తు
ద్వితీయస్య ❋ సన్వల్లఘునిచఙ్పరేఽనగ్లోపే॥౭॥౪॥౯౩॥ చఙ్పరేఇతిబహువ్రీహిః- సచా
ఙ్గస్యేతిచద్వయమప్యనువర్తతే-అఙ్గసంజ్ఞానిమిత్తంయచ్చఙ్పరం-ణిరితియావత్- తత్పరంయ
ల్లఘుతత్పరోయోఽఙ్గస్యాభ్యాసః తస్యసనీవకార్యంస్యాత్ ణావగ్లోపేఽసతి- అథవా- అఙ్గ
స్యేతినానువర్తతే - చఙ్పరేణౌయదఙ్గం తస్యయోఽభ్యాసోలఘుపర స్తస్యేత్యాదిప్రాగ్వత్
❋సన్యతః ॥ ౭॥ ౪ ॥ ౭౯ ॥ అభ్యాసస్యాతఇకారస్స్యాత్సని ❋ దీర్ఘోలఘోః॥౭॥౪॥
౯౪ ॥ లఘోరభ్యాసస్యదీర్ఘస్స్యాత్ సన్వద్భావవిషయే-అచీకమత - ణిఙభావపక్షే❋
కమేశ్చ్లేశ్చఙ్వాచ్యః ❋ ణేరభావాన్నదీర్ఘసన్వద్భావౌ - అచకమత ॥ సంజ్ఞాయాఃకా
ర్యకాలత్వాదఙ్గంయత్రద్విరుచ్యతే। తత్రైవదీర్ఘస్సన్వచ్చనానేకాత్స్వితిమాధవః ❋ చ
కాస్త్వర్థాపయత్యూర్ణోత్యాదౌనాఙ్గంద్విరుచ్యతే । కిన్త్వస్యావయవఃకశ్చిత్తస్మాదేకా
త్స్వేదన్ద్వయమ్ ❋ వస్తుతోఽఙ్గస్యావయవోయోఽభ్యాసఇతివర్ణనాత్ । ఊర్ణోదీర్ఘోర్థాపయ
తౌద్వయంస్యాదితిమన్మహే ❋ చకాస్తాతూభయమిదన్నస్యాత్ స్యాచ్చవ్యవస్థయా ।
ణౌర్విశేష్యంసన్నిహితంలఘునిత్యఙ్గమేవవా ❋ ఇతివ్యాఖ్యావికల్పస్యైకైకేనైవవర్ణనా
త్। ణేరగ్లోపేపిసమ్బన్ధస్త్వగితామపిసిద్ధయే—❋—అథక్రమ్యన్తాస్త్రింశత్పరస్మైపదినః॥

అణరణవణభణమణకణక్వణవ్రణభ్రణధ్వణశబ్దార్థాః ॥ అణతి - రణతి - వణతి- వ
కారాదిత్వాదేత్వాభ్యాసలోపౌన - వవణతుః - వవణిథ ॥ ధణిరపికైశ్చిత్పఠ్యతే ॥ ధ
ణతి ॥ ఓణృఅపనయనే ॥ ఓణతి-ఓణాఞ్చకార॥శోణృవర్ణగత్యోః॥శోణతి- శుశోణ॥శ్రో
ణృసఙ్ఘాతే ॥ శ్రోణతి ॥ శ్లోణృచ ॥శోణాదయస్త్రయోఽమీతాలవ్యోష్మాదయః॥పైణృ
గతిప్రేరణశ్లేషణేషు ॥ ప్రైణృఇతిక్వచిత్పఠ్యతే - పిపైణ॥ ధ్రణశబ్దేఉపదేశేనాన్తోఽయమ్-
రేఫపరత్వాణ్ణత్వమ్- ధ్రణతి - ణోపదేశఫలంయఙ్లుకి- దంధ్రన్తి॥బణేత్యపికేచిత్ - బేణ
తుః-బేణిథ॥కనీదీప్తికాన్తిగతిషు॥చకాన॥ష్టనవనశబ్దే॥స్తనతి-వనతి॥వనషణసమ్భక్తౌ॥ స
నతేరర్థభేదాత్పునఃపాఠః- సనతి- ససాన-సేనతుః ❋ యేవిభాషా॥౬॥౪॥౪౩॥జనసనఖ
నామాత్వంవాస్యాత్యాదౌక్ఙితి- సాయాత్- సన్యాత్॥ అమగత్యాదిషు ॥ కనదీప్తి
కాన్తిగతీత్యత్రగతేఃపరయోఃశబ్దసమ్భక్త్యోరాదిశబ్దేనగ్రహః - అమతి - ఆమ ॥ ద్రమ
హమ్మమీమృగతౌ॥ ద్రమతి - దద్రామ- హ్మ్యన్తేతినవృద్ధిః- అద్రమీత్- హమ్మతి-జహ
మ్మ - మీమతి- మిమీమ-అయంశబ్దేచ ॥ చముఛముజముఝముఅదనే ❋ ష్ఠివుక్లముచ
మాంశితి॥ ౭॥ ౩॥ ౭౫॥ ఏషామచోదీర్ఘస్స్యాత్శితి ❋ ఆఙిచమఇతివక్తవ్యమ్ ❋ ఆచా
మతి- ఆఙ్కిమ్- చమతి- విచమతి- అచమీత్॥ జిమంకేచిత్పఠన్తి- జేమతి - జిజేమ॥ క్రము
పాదవిక్షేపే ❋ వాభ్రాశభ్లాశభ్రముక్రముక్లముత్రసిత్రుటిలషః ॥ ౩ ॥౧॥ ౭౦ ॥ ఏ
భ్యఃశ్యన్వాస్యాత్కర్త్రర్థేసార్వధాతుకేపరే ❋ క్రమఃపరస్మైపదేషు॥ ౭॥ ౩॥౭౬॥
క్రమేర్దీర్ఘస్స్యాత్ పరస్మైపదపరేశితి - క్రామ్యతి - క్రామతి - చక్రామ - క్రా

వ్యతు - క్రామతు ❀ స్నుక్రమోరనాత్మనేపదనిమిత్తే ॥ ౭॥౨ ॥ ౩౬॥ అత్రైవేట్. అక్రమీత్ ——❀—— అథ రేవత్యన్తా అనుదాత్తేతః ॥ అయ వయ పయ మయ చయ తయ ణయ గతౌ ॥ అయతే ❀ దయాయాసశ్చ ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౩౭ ॥ దయ అయ ఆస్ ఏభ్య ఆమ్ స్యాల్లిటి - అయాఞ్చక్రే - అయేతామ్ - అయిషీష్ట ❀ విభాషేటః ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౭౯ ॥ ఇణః పరో య ఇట్ తతః పరేషాం షీధ్వంలుఙ్లిటాం ధస్య వా మూర్ధన్యాదేశః స్యాత్ - అయిషీఢ్వమ్ - అయిషీధ్వమ్ - ఆయిష్ట - ఆయిఢ్వమ్- ఆయిధ్వమ్ ❀ ఉపసర్గస్యాయతౌ ॥ ౮॥ ౨॥ ౧౯॥ అయతిపరస్యోపసర్గస్య యో రేఫస్తస్య లత్వం స్యాత్- ప్లాయతే- పలాయతే - నిస్దుసోరుత్వస్యాసిద్ధత్వాన్న లత్వమ్- నిరయతే- దురయతే- నిర్దురోస్తు- నిలయతే- దులయతే - ప్రత్యయ ఇతి తు ఇణో రూపమ్- అథ కథముదయతి వితతోర్ధ్వరశ్మిరజ్జావితి మాఘః - ఇట కిట కటీత్యతః ప్రశ్లిష్టస్యేణో భవతి - యద్వా - అనుదాత్తేత్త్వలక్షణమాత్మనేపదమనిత్యమ్ - చక్షిఙో ఙిత్కరణాద్ జ్ఞాపకాత్ వాదిత్వాత్ వవయే- పేయే- మేయే- చేయే- తేయే- ప్రణయతే- నేయే॥ దయ దానగతిరక్షణహింసాదానేషు॥ ఆదానం గ్రహణమ్॥ దయాఞ్చక్రే॥ రయ గతౌ॥ ఊయీ తన్తుసన్తానే॥ ఊయాఞ్చక్రే ॥ పూయీ విశరణే దుర్గన్ధే చ॥ పూయతే- పుపూయే॥ క్నూయీ శబ్దే ఉన్దనే చ॥ చుక్నూయే॥ క్ష్మాయీ విధూననే చ॥ చక్ష్మాయే॥ స్ఫాయీ ఓప్యాయీ వృద్ధౌ॥ స్ఫాయతే- పస్ఫాయే - ప్యాయతే ❀ లిడ్యఙోశ్చ॥౬॥౧॥౨౯॥ లిటి యఙి చ ప్యాయః పీభావః స్యాత్- పునః ప్రసఙ్గవిజ్ఞానాత్ప్రశబ్దస్య ద్విత్వమ్- ఏరనేకాచ ఇతి యణ్- పిప్యే- పిప్యాతే- పిప్యిరే ❀ దీపజనబుధపూరితాయిప్యాయిభ్యోఽన్యతరస్యామ్ ॥ ౩॥ ౧॥ ౬౧॥ ఏభ్యశ్చ్లేశ్చిణ్ వా స్యాదేకవచనే తశబ్దే పరే ❀ చిణో లుక్॥ ౬॥ ౪ ॥ ౧౦౪ ॥ చిణః పరస్య లుక్ స్యాత్ అప్యాయి - అప్యాయిష్ట ॥ తాయృ సన్తానపాలనయోః॥ సన్తానః ప్రబన్ధః- తాయతే తతాయే- అతాయి- అతాయిష్ట॥ శల చలనసంవరణయోః॥ వల వల్ల సంవరణే సఞ్చరణే చ॥ వవలే- వవల్లే॥ మల మల్ల ధారణే॥ మేలే- మమల్లే॥ భల భల్ల పరిభాషణహింసాదానేషు॥ బభలే- బభల్లే॥ కల శబ్దసంఖ్యానయోః॥ కలతే - చకలే॥ కల్ల అవ్యక్తే శబ్దే॥ కల్లతే- అశబ్ద ఇతి స్వామీ- అశబ్దస్తూష్ణీంభావ ఇతి చ ॥ తేవృ దేవృ దేవనే ॥ తితేవే - దిదేవే॥ షేవృ గేవృ గ్లేవృ పేవృ మేవృ మ్లేవృ సేవనే ॥ పరినిభ్య ఇతి షత్వమ్ - పరిషేవతే - సిషేవే- అయం సోపదేశోఽషీతి న్యాసకారాదయః- తద్భాష్యవిరుద్ధమ్ -గేవతే- జిగేవే- జిగ్లేవే- పిపేవే - మేవతే- మ్లేవతే ॥ శేవృ ఖేవృ క్లేవృ ఇత్యప్యేకే ॥ రేవృ ప్లవగతౌ ॥ ప్లవగతిః - ప్లుతగతిః- రేవతే॥ ——❀—— అథావన్తాః పరస్మైపదినః॥ మవ్య బన్ధనే॥ మమవ్య॥ సూర్క్ష్య ఈర్క్ష్య ఈర్ష్య ఈర్ష్యార్థాః ॥ హయ గతౌ॥ అహయీత్-యాన్తత్వాన్న వృద్ధిః॥ శుచ్య అభిషవే ॥ అవయవానాం శిథిలీకరణం సురాయాః సన్ధానం వా అభిషవః స్నానఞ్చ - శుశుచ్య॥ చుచ్య ఇత్యేకే ॥ హర్య గతికాన్త్యోః, ॥ జహర్య॥ అల భూషణపర్యాప్తివారణేషు॥ అలతి- ఆల ❀ అతో లాన్తస్య॥ ౭॥౨॥౨॥ రేతి లుప్తషష్ఠీకమ్ - అతస్సమీపౌ యౌ రాలౌ తదన్తస్యాఙ్గస్యాతో వృద్ధిః స్యాత్ పరస్మైపదపరే సిచి - నేటీతి నిషేధస్యాతో హలాదేరితి వికల్పస్య చాపవాదః - మాభవానాలీత్ - అయం స్వరితేదిత్యేకే- తన్మతే అలతే ఇత్యాద్యపి॥ ఞిఫలా విశరణే ॥ తౄఫలేత్యేత్త్వమభ్యాసలోపశ్చ - ఫేలతుః- ఫేలుః- అఫాలీత్ ॥ మీల

లస్మీల క్ష్మీల నిమేషణే॥ నిమేషణం సంకోచః ద్వితీయస్తాలవ్యాదిః- తృతీయోదన్త్యాదిః॥
పీల ప్రతిష్టమ్భే॥ ప్రతిష్టమ్భో రోధనమ్॥ నీల వర్ణే॥ నినీల॥ శీల సమాధౌ॥ శీలతి॥ కీల బన్ధనే॥
కూల ఆవరణే॥ శూల రుజాయాం సఙ్ఘోషే చ॥ తూల నిష్కర్షణే॥ తచ్చాన్తరతస్య బహిర్ని-
స్సారణమ్॥ తుతూల॥ పూల సఙ్ఘాతే॥ మూల ప్రతిష్ఠాయామ్॥ ఫల నిష్పత్తౌ॥ ఫేలతుః- ఫే-
లుః॥ చుల్ల భావకరణే॥ భావకరణమభిప్రాయావిష్కారః - చుచుల్ల॥ ఫుల్ల వికసనే॥ చిల్ల
శైథిల్యే భావకరణే చ॥ తిల గతౌ- తేలతి॥ తిల్ల ఇత్యేకే- తిల్లతి॥ వేల్ృ చేల్ృ కేల్ృ ఖేల్ృ క్ష్వేల్ృ వే-
ల్ల చలనే॥ పఞ్చముదితః- షష్ఠో లోపధః॥ పేల్ృ ఫేల్ృ శేల్ృ గతౌ॥ షేల్ృ ఇత్యేకే॥ స్ఖల స-
ఞ్చలనే॥ చస్ఖాల- అస్ఖాలీత్॥ ఖల సఞ్చయే॥ గళ అదనే॥ గళతి- అగాళీత్॥ షల గతౌ॥ సలతి॥
దళ విశరణే॥ శ్వల శ్వల్ల ఆశుగమనే॥ శశ్వాల- అశ్వాలీత్- శశ్వల్ల- అశ్వల్లీత్॥ ఖోర్ృ ఖో-
ర్ృ గతిప్రతిఘాతే॥ ఖోలతి- ఖోరతి॥ ధోర్ృ గతిచాతుర్యే॥ ధోరతి॥ త్సర ఛద్మగతౌ॥ తత్సా-
ర- అత్సారీత్॥ క్మర హూర్ఛనే॥ చక్మార॥ అభ్ర వభ్ర మభ్ర చర గత్యర్థాః॥ చరతిర్భక్షణే-
ఽపి - అభ్రతి - ఆనభ్ర - మాభవానభ్రీత్- అజ్ఞాన్తరేఫస్య తత్సమీపత్వాభావాన్న వృ-
ద్ధిః॥ ష్ఠివు నిరసనే॥ ష్ఠివుక్లమ్వితి దీర్ఘః- ష్ఠీవతి। అస్య ద్వితీయః థకారః ఠకారో వేతి వృత్తిః-
తిష్ఠేవ- తిష్ఠివతుః- తిష్ఠివుః- టిష్ఠేవ- టిష్ఠివతుః- టిష్ఠివుః- హలి చేతి దీర్ఘః- ష్ఠీవ్యాత్॥ జి జ-
యే॥ అయమజన్తేషు పఠితుం యుక్తః - జయ ఉత్కర్షప్రాప్తిః - అకర్మకోఽయమ్- జయతి
❁ సన్లిటోర్జేః॥ ౭ ॥ ౩॥ ౫౭॥ జయతేః సన్లిటోర్నిమిత్తయోరభ్యాసాత్పరస్య కుత్వం
స్యాత్- జిగాయ- జిగ్యతుః- జిగ్యుః- జిగయిథ- జిగేథ- జిగ్యథుః- జిగాయ- జిగయ- జిగ్యివ- జి-
గ్యిమ- జేతా- జీయాత్- అజైషీత్॥ జీవ ప్రాణధారణే॥ జిజీవ॥ పీవ మీవ తీవ నీవ స్థౌల్యే॥
పిపీవ- మిమీవ- తితీవ- నినీవ॥ క్షీవు క్షేవు నిరసనే॥ ఉర్వీ తుర్వీ థుర్వీ దుర్వీ ధుర్వీ హింసార్థాః॥
ఉర్వాఞ్చకార- ఉపధాయాఞ్చేతి దీర్ఘః తూర్వతి - తుతూర్వ॥ గుర్వీ ఉద్యమనే॥ గూర్వ-
తి- జుగూర్వ॥ ముర్వీ బన్ధనే॥ పర్వ పూర్వ మర్వ పూరణే॥ చర్వ అదనే॥ భర్వ హింసాయామ్॥
కర్వ ఖర్వ గర్వ దర్పే॥ అర్వ శర్వ షర్వ హింసాయామ్॥ ఆనర్వ - శర్వతి- సర్వతి॥ ఇవి వ్యా-
ప్తౌ॥ ఇన్వతి- ఇన్వాఞ్చకార॥ పివి మివి ణివి సేచనే॥ తృతీయో మూర్ధన్యోష్మాదిరిత్యేకే- సే-
వన ఇతి తరఙ్గిణ్యామ్- పిన్వతి- పిపిన్వ॥ హివి దివి ధివి జివి ప్రీణనార్థాః॥ హిన్వతి- దిన్వతి ❁ ధి-
న్వికృణ్వ్యోర చ॥ ౩॥ ౧॥ ౮౦॥ అనయోరకారోఽన్తాదేశస్స్యాత్ ఉప్రత్యయశ్చ శబ్వి-
షయే- అతో లోపః - తస్య స్థానివద్భావాల్లఘూపధగుణో న - ఉప్రత్యయస్య పిత్త్వాద్గుణః-
ధినోతి- ధినుతః- ధిన్వన్తి ❁ లోపశ్చాస్యాన్యతరస్యాం మ్వోః॥ ౬॥ ౪॥ ౧౦౭॥ అసంయో-
గపూర్వో య ఉప్రత్యయోకారస్తదన్తస్యాఙ్గస్య లోపో వా స్యాత్ మ్వోః పరయోః - ధి-
న్వః- ధినువః- ధిన్మః - ధినుమః - మిపి పరత్వాద్గుణః- ధినోమి ❁ ఉతశ్చ ప్రత్యయాదసం-
యోగపూర్వాత్॥ ౬॥ ౪॥ ౧౦౬॥ అసంయోగపూర్వో య ఉప్రత్యయోకారస్తదన్తాద-
ఙ్గాత్పరస్య హేర్లుక్స్యాత్- ధిను- నిత్యత్వాదుకారలోపాత్పూర్వమాట్- ధినవాని- ధిన-
వామ- జిన్వతి ఇత్యాది॥ రివి రవి ధవి గత్యర్థాః॥ రిణ్వతి- రణ్వతి- ధన్వతి॥ కృవి హింసాకర-
ణయోశ్చ॥ చాద్గతౌ- కృణోతీత్యాది ధినోతివత్- అయం స్వాదౌ చ॥ మవ బన్ధనే॥ మవతి-
మేవతుః- మేవుః- అమవీత్- అమావీత్॥ అవ రక్షణగతికాన్తిప్రీతితృప్త్యవగమప్రవేశ
శ్రవణస్వామ్యర్థయాచనక్రియేచ్ఛాదీప్త్యవాప్త్యాలిఙ్గనహింసాదానభాగవృద్ధిషు॥ అవ

తి- అప-యాభవానపీత్ ॥ దావుగతిశుద్ధ్యోః॥ స్వరితేత్- ధావతి- ధావతే-దధావ- దధావే॥ ——✿—— అథ ఊష్మాన్తా ఆత్మనేపదినః ॥ ధుక్ష ధిక్ష సన్దీపనక్లేశనజీవనేషు॥ ధుక్షతే-దుధుక్షే-ధిక్షతే - దిధిక్షే ॥ వృక్ష వరణే॥ వృక్షతే-వవృక్షే॥ శిక్ష విద్యోపాదానే॥ శిక్షతే ॥ భిక్ష భిక్షాయామలాభే లాభే చ॥ భిక్షతే॥ క్లేశ అవ్యక్తాయాం వాచి॥ క్లేశతే- బాధన ఇతి దుర్గః - క్లేశతే-చిక్లేశే॥ దక్ష వృద్ధౌ శీఘ్రార్థే చ॥ దక్షతే-దదక్షే॥ దీక్ష మౌణ్డ్యేజ్యోపనయననియమవ్రతాదేశేషు ॥ దీక్షతే - దిదీక్షే॥ ఈక్ష దర్శనే॥ ఈక్షాంచక్రే॥ ఈష గతిహింసాదానేషు ॥ ఈషాంచక్రే ॥ భాష వ్యక్తాయాం వాచి॥ భాషతే॥ వర్ష స్నేహనే॥ దన్త్యోష్ఠ్యాదిః - వవర్షే॥ గేషృ అన్విచ్ఛాయామ్ ॥ గ్లేషృ ఇత్యేకే- అన్విచ్ఛా అన్వేషణమ్। జిగేషే ॥ యేషృ ప్రయత్నే ॥ యేషతే॥ జేషృ ణేషృ ఏషృ ప్రేషృ గతౌ॥ జేషతే- నేషతే- ఏషాంచక్రే- పిప్రేషే ॥ రేషృ హేషృ హ్రేషృ అవ్యక్తే శబ్దే ॥ అన్త్యో వృకశబ్దే- తతో ద్వావశ్వశబ్దే - రేషతే-హేషతే- హ్రేషతే ॥ కాసృ శబ్దకుత్సాయామ్॥ కాసాంచక్రే॥ భాసృ దీప్తౌ॥ బభాసే॥ ణాసృ రాసృ శబ్దే॥ నాసతే- ప్రణాసతే॥ ణస కౌటిల్యే॥ నసతే॥ భ్యస భయే॥ భ్యసతే-బభ్యసే - హ్యస ఇతి కేచిత్ ॥ ఆఙః శసి ఇచ్ఛాయామ్॥ ఆశంసతే-ఆశశంసే॥ గ్రసు గ్లసు అదనే॥ జగ్రసే- జగ్లసే ॥ ఈహ చేష్టాయామ్॥ ఈహాంచక్రే॥ బహి మహి వృద్ధౌ॥ బంహతే- బబంహే-మంహతే ॥ అహి గతౌ॥ అంహతే-ఆనంహే॥ గర్హ గల్హ కుత్సాయామ్॥ జగర్హే- జగల్హే॥ బర్హ బల్హ ప్రాధాన్యే। ఓష్ఠ్యాదీ॥ వర్హ వల్హ పరిభాషణహింసాచ్ఛాదనేషు॥ తృతీయ ఇత్యేకే- దన్త్యోష్ఠ్యాదీ - కేచిత్తు పూర్వయోర్దన్త్యోష్ఠ్యాదితామనయోరోష్ఠ్యాదితామాహుః॥ ప్లిహ గతౌ॥ పిప్లిహే॥ వేహృ జేహృ బాహృ ప్రయత్నే ॥ ఆద్యో దన్త్యోష్ఠ్యాదిః- అన్త్యః కేవలోష్ఠ్యాదిః- ఉభావపి ఓష్ఠ్యాదీ ఇత్యేకే- దన్త్యోష్ఠ్యాదీ ఇత్యపరే- జేహతేర్గత్యర్థోऽపి- బబాహే ॥ ద్రాహృ నిద్రాక్షయే॥ నిక్షేప ఇత్యేకే ॥ కాశృ దీప్తౌ॥ చకాశే॥ ఊహ వితర్కే॥ ఊహాంచక్రే ॥ గాహూ విలోడనే॥ గాహతే-జగాహే జగాహిషే-జఘాక్షే- జగాహిఢ్వే-జగాహిధ్వే - జఘాఢ్వే- గాహితా ✿ ఢో ఢే లోపః॥ ౮॥ ౩॥ ౧౩॥ ఢస్య లోపః స్యాత్ ఢే పరే - గాఢా - గాహిష్యతే-ఘాక్ష్యతే-గాహిషీష్ట-ఘాక్షీష్ట-అగాహిష్ట-అగాఢ- అఘాక్షాతామ్- అఘాక్షత-అగాఢాః-అఘాఢ్వమ్-అఘాక్షి॥ గృహూ గ్రహణే ॥ గర్హతే-జగృహే-బుధ్యుపధేభ్యో లిటః కిత్త్వం గుణాత్పూర్వవిప్రతిషేధేన। జగృహిషే - జఘృక్షే - జఘృఢ్వే-గర్ఢా-గర్హితా-గర్హిష్యతే- ఘర్క్ష్యతే-గర్హిషీష్ట- ఘృక్షీష్ట- ఋదిత్ అగర్హిష్ట-ఇడభావే ✿ శల ఇగుపధాదనిటః క్సః॥ ౩॥ ౧॥ ౪౫॥ ఇగుపధో యః శలన్తస్తస్మాదనిటశ్చ్లేః క్సః స్యాత్ - అఘృక్షత ✿ క్సస్యాచి॥ ౭॥ ౩॥ ౭౨॥ అజాదౌ తఙి క్సస్య లోపః స్యాత్ - అలోన్త్యస్య- అఘృక్షాతామ్- అఘృక్షత ॥ గ్లహ చ॥ గ్లహతే ॥ ఘుషి కాన్తికరణే ॥ ఘుంషతే - జుఘుంషే - కేచిద్ఘుషేత్యదుపధం పఠన్తి॥

——✿—— అథ ర్హాత్యన్తాః పరస్మైపదినః॥ ఘుషిర్ అవిశబ్దనే॥ శబ్దనం ప్రతిజ్ఞానం తతోऽన్యస్మిన్నర్థ ఇత్యేకే- శబ్ద ఇత్యపరే - ఘోషతి-జుఘోష-ఘోషితా- ఇరిత్త్వాదఙ్వా - అఘుషత్- అఘోషీత్ ॥ అక్షూ వ్యాప్తౌ ✿ అక్షోऽన్యతరస్యామ్॥ ౩॥ ౧॥ ౭౫॥ అక్షో వా శ్నుప్రత్యయః స్యాత్ కర్త్రర్థే సార్వధాతుకే పరే పక్షే శప్ - అక్ష్ణోతి - అక్ష్ణుతః- అక్ష్ణువన్తి - అక్షతి - అక్షతః - అక్షన్తి-ఆనక్షిథ-ఆనష్ఠ-అక్షితా- అష్టా-అక్షిష్యతి-

స్కోరితికలోపః- షఢోఃకస్సి అక్ష్యతి- అక్ష్ణోతు-అక్ష్ణుహి - అక్షవాణి- ఆక్ష్ణోత్-ఆక్ష్ణువ- అక్ష్ణుయాత్- అక్ష్ణుయుః-అక్ష్యాత్ - ఊదిత్వాద్వేట్ - నేటి-మాభవానక్షీత్-ఆక్షిష్టామ్- ఆక్షిషుః - ఇడభావేతుమాభవానాక్షీత్- ఆష్టామ్-ఆక్షుః॥తక్షూత్వక్షూతనూకరణే ❁ తనూకరణేతక్షః॥౩॥౧॥౭౬॥శ్నుర్వాస్యాత్ - శబ్విషయే-తక్ష్ణోతి-తక్షతి కాష్ఠమ్-తతక్షిథ- తతష్ఠ- అతక్షీత్- అతక్షిష్టామ్- అతాక్షీత్- అతాష్టామ్-తనూకరణేకిమ్- వాగ్భిస్సన్తక్షతి- భర్త్సయతీత్యర్థః ॥ ఉక్షసేచనే॥ ఉక్షాఞ్చకార॥రక్షపాలనే॥ ణిక్షచుమ్బనే ॥ ప్రణిక్షతి॥ తృక్షస్తృక్షణక్షగతౌ॥ తృక్షతి- స్తృక్షతి-నక్షతి॥వక్షరోషే॥ సఙ్ఘాతఇత్యేకే ॥ మృక్షసఙ్ఘాతే॥మ్రక్షఇత్యేకే ॥ తక్షత్వచనే ॥ త్వచనంసంవరణంత్వచోగ్రహణఞ్చ॥పక్షపరిగ్రహఇత్యేకే॥సూర్క్ష ఆదరే॥ సుసూర్క్ష - అనాదరఇతితుక్వాచిత్కోపపాఠః - అవజ్ఞావహేళనమసూర్క్షణమిత్యమరః ॥ కాక్షివాక్షిమాక్షికాఙ్క్షాయామ్ ॥ ద్రాక్షిధ్రాక్షిధ్వాక్షిఘోరవాశితేచ ॥ చూషపానే॥ చుచూష॥ తూషతుష్టౌ॥పూషవృద్ధౌ ॥ మూషస్తేయే ॥ లూషరూషభూషాయామ్॥శూషప్రసవే॥తాలవ్యోష్మాదిః ॥ యూషహింసాయామ్ ॥ జూషచ॥భూషఅలఙ్కారే ॥ భూషతి॥ఊషరుజాయామ్ ॥ ఊషాఞ్చకార॥ ఈషఉఞ్ఛే ॥కషఖషశిషజషఝషశషవషమషరుషరిషహింసార్థాః॥తృతీయష్ఠోతాలవ్యోష్మాదీ- సప్తమోదన్త్యోష్మాదిః- చకాష- చఖాష-శిశేష-శిశేషిథ- శేష్టా- క్సః - అశిక్షత్-అశేక్ష్యత్-జేషతుః- జఝషతుః-శేషతుః-వవషతుః-మేషతుః ❁ తీషసహలుభరుషరిషః॥ ౭॥ ౨॥ ౪౮॥ ఇచ్ఛత్యాదేఃపరస్యతాదేరార్ధధాతుకస్యేడ్వాస్యాత్ - రోషితా - రోష్టా- రోషిష్యతి- రేషితా- రేష్టా- రేషిష్యతి॥భషభర్త్సనే॥ఇహభర్త్సనంశ్వరవః। భషతి-బభాష॥ఉషదాహే॥ఓషతి ❁ ఉషవిదజాగృభ్యోన్యతరస్యామ్॥ ౩॥ ౧॥ ౩౮॥ ఏభ్యోలిట్యామ్వాస్యాత్ -ఓషాఞ్చకార-ఉవోష-ఊషతుః-ఉవోషిథ ॥ జిషువిషుమిషుసేచనే ॥ జిజేష-క్రాదినియమాదిట్-వివేషిథ- వివేషివ-వేష్టా- వేక్ష్యతి- అవిక్షత్॥పుషపుష్టౌ॥పోషతి - పోషితా-పోషిష్యతి-అపోషీత్-అనిట్కేషుపుష్యతిశ్యనానిర్దేశాదయంసేట్ - అతోనక్సః - అజ్విధౌదైవాదికస్యగ్రహణాన్నాఙ్॥శ్రిషుశ్లిషుప్రుషుప్లుషుదాహే ॥ శ్రేషతి - శిశ్రేష - శ్రేషితా-శ్లేషతి-శిశ్లేష-శ్లేషితా అయమపిసేట్ - అనిట్సుదైవాదికస్యైవగ్రహణమితికైయటాదయః - యత్త్వనిట్కారికాన్యాసేనద్వయోర్గ్రహణమిత్యుక్తమ్ - తత్స్వోక్తివిరోధాద్గ్రన్థాన్తరవిరోధాచ్చోపేక్ష్యమ్ - పుప్రోష - పుప్లోష॥పృషువృషుమృషుసేచనే॥మృషుసహనేచ-ఇతరాహింసాసంక్లేశనయోశ్చ - పర్షతి-పపర్ష పృష్యాత్॥ఘృషుసఙ్ఘర్షే॥ హృషుఅలీకే ॥ తుసహ్రసహ్లసరసశబ్దే ॥ తుతోస - జహ్రాస-జహ్లాస-రరాస॥లసశ్లేషణక్రీడనయోః॥ఘస్ఌఅదనే॥అయన్నసార్వత్రికః - లిట్యన్యతరస్యామిత్యదేర్ఘస్లాదేశవిధానాత్ - తతశ్చయత్రలిఙ్గంవచనంవాస్తితత్రైవాస్యప్రయోగః - అత్రైవపాఠఃశపిపరస్మైపదేలిఙ్గమ్- ఌదిత్కరణమఙి- అనిట్కారికానుపాఠోవలాద్యార్ధధాతుకే- క్స్మరచివిశిష్యోపాదానమ్- ఘసతి - ఘస్తా ❁ సస్స్యార్ధధాతుకే॥౭॥౪॥౪౯॥సస్యతస్స్యాత్సాదావార్ధధాతుకే - ఘత్స్యతి - ఘసతు- అఘసత్॥ఘసేత్-లిఙాద్యభావాదాశిష్యస్యాప్రయోగః ❁ పుషాదిద్యుతాద్యౢదితఃపరస్మైపదేషు ॥ ౩॥ ౧॥ ౫౫॥ శ్యన్వికరణపు

పాదేః ద్యుతాదేః ల్దితశ్చ పరస్య చ్లేరఙ్ స్యాత్పరస్మైపదేషు ॥ అఘసత్ - ఘుల్స్రృత్ ॥ జర్జ చర్చ ఝర్ఝ పరిభాషణహింసాతర్జనేషు ॥ పిసృ పేసృ గతౌ ॥ పిపిసతుః - పిపేసతుః ॥ హసే హసనే ॥ ఏదిత్త్వాన్న వృద్ధిః - అహసీత్ ॥ ణిశ సమాధౌ ॥ తాలవ్యోష్మాన్తః - ప్రణిశతి ॥ మిశ మశ శబ్దే రోషకృతే చ ॥ తాలవ్యోష్మాన్తౌ ॥ శవ గతౌ ॥ దన్త్యోష్మాన్తః - తాలవ్యోష్మాదిః - శవతి - అశావీత్ ॥ శశ ప్లుతగతౌ ॥ తాలవ్యోష్మాద్యన్తః - శశాశ - శేశతుః - శేశుః - శేశిథ ॥ శసు హింసాయామ్ ॥ దన్త్యోష్మాన్తః - న శసదదేత్యేత్వన్న - శశసతుః - శశసుః - శశసిథ ॥ శంసు స్తుతౌ ॥ అయం దుర్గతావపీతి దుర్గః - నృశంసో ఘాతుకః క్రూర ఇత్యమరః - శశంస - ఆశిషి నలోపః - శస్యాత్ ॥ చహ పరికల్కనే ॥ పరికల్కనం శాఠ్యమ్ - అచహీత్ ॥ మహ పూజాయామ్ ॥ అమహీత్ ॥ రహ త్యాగే ॥ రహి గతౌ ॥ రంహతి - రంహ్యాత్ ॥ దృహ దృహి బృహ బృహి వృద్ధౌ ॥ దర్హతి - దదర్హ - దదృహతుః - దృంహతి - బర్హతి - బృంహతి - బృహిశ్శబ్దే చ - బృంహితం కరిగర్జితమ్ ॥ బృహిర్ ఇత్యేకే - అబృహత్ - అబర్హీత్ ॥ తుహిర్ దుహిర్ ఉహిర్ అర్దనే ॥ తోహతి - తుతోహ - అతుహత్ - అతోహీత్ - దోహతి - అదుహత్ - అదోహీత్ - అనిట్కారికాస్వస్యేదుపధార్థగ్రహణం నేచ్ఛన్తి - ఓహతి - ఉవోహ - ఊహతుః - ఓహితా - మాభవానుహత్ - ఔహీత్ ॥ అర్హ పూజాయామ్ ॥ అనర్హ ॥

———※———

అథ కృపూపర్యన్తా అనుదాత్తేతః ॥ ద్యుత దీప్తౌ ॥ ద్యోతతే ※ ద్యుతిస్వాప్యోస్సమ్ప్రసారణమ్ ॥ ౭ ॥ ౪ ॥ ౬౭ ॥ అనయోరభ్యాసస్య సమ్ప్రసారణం స్యాత్ - దిద్యుతే - దిద్యుతాతే - ద్యోతితా ※ ద్యుద్భ్యో లుఙి ॥ ౧ ॥ ౩ ॥ ౯౧ ॥ ద్యుతాదిభ్యో లుఙి పరస్మైపదం వా స్యాత్ - పుషాదిసూత్రేణ పరస్మైపదే అఙ్ - అద్యుతత్ - అద్యోతిష్ట ॥ శ్విత వర్ణే ॥ శ్వేతతే - శిశ్వితే - అశ్వితత్ - అశ్వేతిష్ట ॥ ఞిమిదా స్నేహనే ॥ మేదతే ※ మిదేర్గుణః ॥ ౭ ॥ ౩ ॥ ౮౨ ॥ మిదేరికో గుణః స్యాదిత్సంజ్ఞకశకారాదౌ - ఏశ ఆదిశిత్త్వాభావాన్నానేన గుణః - మిమిదే - అమిదత్ - అమేదిష్ట ॥ ఞిష్విదా స్నేహనమోచనయోః ॥ మోహనయోరిత్యేకే - స్వేదతే - సిష్విదే - అస్విదత్ - అస్వేదిష్ట ॥ ఞిక్ష్విదా చేత్యేకే - అక్ష్విదత్ - అక్ష్వేదిష్ట ॥ రుచ దీప్తావభిప్రీతౌ చ ॥ రోచతే సూర్యః - హరయే రోచతే భక్తిః - అరుచత్ - అరోచిష్ట ॥ ఘుట పరివర్తనే ॥ ఘోటతే - జుఘుటే - అఘుటత్ - అఘోటిష్ట ॥ రుట లుట లుఠ ప్రతిఘాతే ॥ అరుటత్ - అరోటిష్ట ॥ శుభ దీప్తౌ ॥ క్షుభ సఞ్చలనే ॥ ణభ తుభ హింసాయామ్ ॥ ఆద్యోఽభావేఽపి - నభస్తామన్యకే సమే - మా భూవన్నన్యకే సర్వే ఇతి నిరుక్తమ్ - అనభత్ - అనభిష్ట - అతుభత్ అతోభిష్ట - ఇమావాదివాదికావపి చ ॥ స్రంసు ధ్వంసు భ్రంసు అవస్రంసనే ॥ ధ్వంసు గతౌ చ - అనిదితామితి నలోపః - అస్రసత్ - అస్రంసిష్ట - నాస్రసత్కరిణాం గ్రైవమితి రఘువంశే - భ్రంశు ఇత్యపి కేచిత్పేఠుః - అత్ర తృతీయ ఏవ తాలవ్యాన్త ఇత్యన్యే - భ్రశ్ఛ భ్రంశు అధఃపతన ఇతి దివాదౌ ॥ స్రంభు విశ్వాసే ॥ అస్రభత్ - అస్రంభిష్ట - దన్త్యాదిరయమ్ - తాలవ్యాదిస్తు ప్రమాదే గతః ॥ వృతు వర్తనే ॥ వర్తతే - వవృతే ※ వృద్భ్యస్స్యసనోః ॥ ౧ ॥ ౩ ॥ ౯౨ ॥ వృతాదిభ్యః పరస్మైపదం వా స్యాత్స్యే సని చ ※ న వృద్భ్యశ్చతుర్భ్యః ॥ ౭ ॥ ౨ ॥ ౫౯ ॥ ఏభ్యస్సకారాదేరార్ధధాతుకస్యేణ్ణ స్యాత్తఙానయోరభావే - వర్త్స్యతి - వర్తిష్యతే - అవృతత్ - అవర్తిష్ట - అవర్త్స్యత్ - అవర్తిష్యత ॥ వృధు వృద్ధౌ ॥ శృధు శబ్దకుత్సాయామ్ ॥ ఇమౌ వృతువత్ ॥ స్యన్దూ ప్రస్రవణే ॥ స్యన్దతే - సస్యన్దే - సస్యన్దిషే - సస్యన్త్సే -

సస్యన్దిధ్వే - సస్యన్ద్ధ్వే - స్యన్దితా - స్యన్త్తా - వృద్భ్యస్స్యసనోరితి పరస్మైపదే కృతే ఊదిల్లక్షణమన్తరఙ్గమపి వికల్పం బాధిత్వా చతుర్గ్రహణసామర్థ్యాన్న వృద్భ్య ఇతి నిషేధః - స్యన్త్స్యతి - స్యన్దిష్యతే - స్యన్త్స్యతే - స్యన్దిషీష్ట - స్యన్త్సీష్ట - ద్యుద్భ్యో లుఙీతి పరస్మైపదపక్షే అఙ్ నలోపః॥ అస్యదత్ - అస్యన్దిష్ట - అస్యన్త్త - అస్యన్త్సాతామ్ - అస్యన్త్స్యత్ - అస్యన్దిష్యత - అస్యన్త్స్యత ❁ అనువిపర్యభినిభ్యస్స్యన్దతేరప్రాణిషు ॥ ౮ ॥ ౩॥ ౭౨॥ ఏభ్యః పరస్యాప్రాణికర్తృకస్య స్యన్దతేః సస్య షో వా స్యాత్ - అనుష్యన్దతే - అనుస్యన్దతే వా జలమ్ - అప్రాణిషు కిమ్ - అనుస్యన్దతే హస్తీ - అప్రాణిష్వితి పర్యుదాసాన్మత్స్యోదకే అనుష్యన్దేతే ఇత్యత్రాపి పక్షే షత్వం భవత్యేవ - ప్రాణిషు నేత్యుక్తౌ తు న స్యాత్॥ కృపూ సామర్థ్యే ❁ కృపో రో లః॥ ౮॥ ౨॥ ౧౮॥ కృప ఉ ఇతి చ్ఛేదః - కృప ఇతి లుప్తషష్ఠీకం పదం తచ్చావర్తతే - కృపో యో రేఫః తస్య లః స్యాత్ - కృపేః ఋకారస్యావయవో యో రేఫః రేఫసదృశః తస్య చ లకారసదృశః స్యాత్ - కల్పతే - చక్లృపే - చకల్పిషే - చకల్ప్సే - ఇత్యాది - స్యన్దివత్ ❁ లుటి చ క్లృపః॥ ౧॥ ౩॥ ౯౩॥ లుటి స్యసనోశ్చ క్లృపేః పరస్మైపదం వా స్యాత్ ❁ తాసి చ క్లృపః॥ ౭॥ ౨॥ ౬౦॥ క్లృపేః పరస్య తాసేః సకారాదేరార్ధధాతుకస్య చేణ్ న స్యాత్ తఙానయోరభావే - కల్ప్తాసి - కల్ప్తాస్థః - కల్పితాసే - కల్ప్తాసే కల్ప్స్యతి - కల్పిష్యతే - కల్ప్స్యతే - కల్పిషీష్ట - క్లృప్సీష్ట - అక్లృపత్ - అకల్పిష్ట - అక్లృప్త అకల్ప్స్యత్ - అకల్పిష్యత - అకల్ప్స్యత - వృత్ - వృత్తః - సమ్పూర్ణో ద్యుతాదిః వృతాదిశ్చేత్యర్థః॥

————❁———— అథ త్వరత్యన్తాస్త్రయోదశానుదాత్తేతః షితశ్చ ॥ ఘట చేష్టాయామ్ ॥ ఘటతే - జఘటే - ఘటాదయో మిత ఇతి వక్ష్యమాణేన మిత్సంజ్ఞా - తత్ఫలం తు ణౌ మితాం హ్రస్వ ఇతి చిణ్ణముల్లోర్దీర్ఘోఽన్యతరస్యామితి చ వక్ష్యతే - ఘటయతి - విఘటయతి॥ కథం తర్హి - కమలవనోద్ఘాటనం కుర్వతే యే - ప్రవిఘాటయితా సముత్పతన్ హరిదశ్వః కమలాకరానివేత్యాది - శృణు - ఘట సంఘాత ఇతి చౌరాదికస్యేదమ్ - న చ తస్యైవార్థవిశేషే మిత్త్వార్థమనువాదోఽయమితి వాచ్యమ్ - నాన్యే మితోఽహేతావితి నిషేధాత్ - అహేతౌ స్వార్థణిచి జ్ఞపాదిపఞ్చకవ్యతిరిక్తాశ్చురాదయో మితో నేత్యర్థః ॥ వ్యథ భయసఞ్చలనయోః ॥ వ్యథతే ❁ వ్యథో లిటి॥ ౭॥ ౪॥ ౬౮॥ వ్యథోఽభ్యాసస్య సమ్ప్రసారణం స్యాల్లిటి - హలాదిశ్శేషాపవాదః - థస్య హలాదిశ్శేషేణ నివృత్తిః - వివ్యథే॥ ప్రథ ప్రఖ్యానే॥ పప్రథే ॥ ప్రస విస్తారే ॥ పప్రసే॥ మ్రద మర్దనే ॥ స్ఖద స్ఖదనే॥ స్ఖదనం విదారణమ్॥ క్షజి గతిదానయోః ॥ మిత్త్వసామర్థ్యాదనుపధాత్వేపి చిణ్ణముల్లోరితి దీర్ఘవికల్పః - అక్షఞ్జి - అక్షాఞ్జి - క్షఞ్జంక్షఞ్జం క్షాఞ్జంక్షాఞ్జమ్ ॥ దక్ష గతిహింసనయోః ॥ యోఽయం వృద్ధిశైఘ్ర్యయోరనుదాత్తేత్సు పఠితః తస్యైవార్థవిశేషే మిత్త్వార్థోఽనువాదః ॥ క్రప కృపాయాం గతౌ ॥ కది క్రది క్లది వైక్లవ్యే ॥ వైకల్య ఇత్యేకే - త్రయోఽప్యనిదిత ఇతి నన్దీ - ఇదిత ఇతి స్వామీ - కదిక్రదీ ఇదితౌ - క్రదక్లదేతి చానిదితావితి మైత్రేయః। కది క్రది క్లదీనామాహ్వానరోదనయోః పరస్మైపదిషూక్తానాం పునరిహ పాఠో మిత్త్వార్థ ఆత్మనేపదార్థశ్చ ॥ ఞిత్వరా సమ్భ్రమే ॥ ఘటాదయష్షితః - షిత్వాదఙ్ కృత్సు వక్ష్యతే॥ ————❁————

అథ ఫణాన్తాః పరస్మైపదినః ॥ జ్వర రోగే॥ జ్వరతి - జజ్వార। గడ సేచనే ॥ గడతి - జగాడ॥ హెడ వేష్టనే ॥ హేడృ అనాదర ఇత్యాత్మనేపదిషు గతః - స ఏవాఽత్ర ఘటాదిత్వాన్మిత్త్వార్థముపాత్తః - ఘటాదేశ్చానుబన్ధో నాద్య

తే - ఆర్థవిశేషమిత్యర్థః - పరస్మైపదిభ్యోజ్వరాదిభ్యః ప్రాగేవానువాదేకర్త్రర్థేత
స్మాద్ధ్యేఽనువాదసామర్థ్యాత్పరస్మైపదమ్ - హేడతి - జిహేడ - హిడయతి - అహిడి - అ
హీడి - అనాదరేతుహేడయతి ॥ వట భటపరిభాషణే ॥ వటవేష్టనే భటభృతావితిపఠిత
యోః పరిభాషణే మిత్యర్థోనువాదః ॥ నటనృత్తౌ ॥ ఇత్థమేవపూర్వమపిపఠితః - తత్రా
యంవివేకః - పూర్వపఠితస్యనాట్యమర్థః - యత్కారిషునటవ్యపదేశః నాక్యార్థాభిన
యోనాట్యమ్ - ఘటాదౌతునృత్తంనృత్యంచార్థః - యత్కారిషునర్తకవ్యపదేశఃపదా
ర్థాభినయోనృత్యం - గాత్రవిక్షేపమాత్రంనృత్తమ్ - కేచిత్తుఘటాదౌనటనతాఽఽఇతిపఠ
న్తి - గతాఽఽత్యన్యే - ణోపదేశపర్యుదాసవాక్యేభాష్యకృతానాటీతి దీర్ఘపాఠాత్ఘ
టాదిర్ణోపదేశఏవ॥ ష్టకప్రతిఘాతే - స్తకతి ॥ చకతృప్తౌ ॥ తృప్తి-ప్రతిఘాతయోఃపూ
ర్వపఠితస్యతృప్తిమాత్రేమిత్యర్థోనువాదః - ఆత్మనేపదిషుపఠితస్యపరస్మైపదిష్వను
వాదాత్పరస్మైపదమ్ ॥ కఖేహసనే ॥ ఏదిత్వాన్నవృద్ధిః - అకఖీత్ ॥ రగేశఙ్కాయామ్॥
లగేసఙ్గే ॥ హ్రగెహ్లగెసగేష్టగేసంవరణే ॥ కగే ॥ నోచ్యతే - అస్యాయమర్థ ఇతివిశి
ష్యనోచ్యతే ॥ క్రియాసామాన్యార్థత్వాత్ - అనేకార్థత్వాదిత్యన్యే ॥ అకఅగకుటిలా
యాంగతౌ ॥ కణరణగతౌ ॥ చకాణ - రరాణ ॥ చణశణశ్రణదానేచ ॥ శణగతావిత్యన్యే ॥
శ్రథక్నథక్రథక్లథహింసార్థాః ॥ జానిప్రహణేతి సూత్రేక్రాథేతిమిత్త్వేపివృద్ధిర్నిపా
త్యతే - క్రాథయతి - మిత్త్వస్తునిపాతనాత్పరత్వాత్ చిణ్ణములోరితిదీర్ఘేచరితార్థమ్ - అక్రథి -
అక్రాథి - క్రథంక్రథం క్రాథంక్రాథమ్ । వనచ । హింసాయామితిశేషః ॥ వనుచ ॥ నోచ్య
తే - వనుఇత్యపూర్వఏవాయంధాతుః నతుతానాదికస్యానువాదః ఉదిత్కరణసామర్థ్యాత్ - తే
నక్రియాసామాన్యేవనతీత్యాది - ప్రవనయతి - అనుపసృష్టస్యతుమిత్త్వవికల్పోవక్ష్యతే॥ జ్వల
దీప్తౌ ॥ ణప్రత్యయార్థంపఠిష్యమాణఏవాయమిత్యర్థమనూద్యతే - ప్రజ్వలయతి॥ హ్వలహ్మల
చలనే ॥ ప్రహ్వలయతి ॥ ప్రహ్మలయతి ॥ స్మృఆధ్యానే ॥ చిన్తాయాంపఠిష్యమాణస్యఆధ్యానేమి
త్యర్థోనువాదః - ఆధ్యానముత్కణ్ఠాపూర్వకంస్మరణమ్ ॥ దౄభయే ॥ దౄవిదారణ ఇతిక్ర్యా
దేరయమిత్యర్థోనువాదః - దృణన్తంప్రేరయతి - దరయతి - భయాదన్యత్రదారయతి -
ధాత్వన్తరమేవేదమితిమతేతుదరతీత్యాది - కేచిత్ ఘటాదౌ అత్ స్మృదృత్వరేతిసూత్రే
చదృ ఇతిదీర్ఘస్థానేహ్రస్వంపఠన్తి - తన్నేతిమాధవః ॥ నౄనయే । క్ర్యాది
షుపఠిష్యమాణస్యానువాదః - నయాదన్యత్రనారయతి ॥ శ్రాపాకే ॥ శ్రైఇతికృతా
త్వస్యశ్రాఇత్యాదాదికస్యచసామాన్యేనానుకరణమ్ - లుగ్వికరణాలుగ్వికరణయోరలు
గ్వికరణస్య - లక్షణప్రతిపదోక్తయోఃప్రతిపదోక్తస్యైవగ్రహణమితిపరిభాషాభ్యామ్ -
శ్రపయతి - ప్రక్లేదయతీత్యర్థః - పాకాదన్యత్రశ్రాపయతి - స్వేదయతీత్యర్థః॥ మారణతోష
ణనిశామనేషుజ్ఞా ॥ నిశామనంచాక్షుషజ్ఞానమితిమాధవః - జ్ఞాపనమాత్రమిత్యన్యే - నిశా
నేష్వితిపాఠాన్తరమ్ - నిశానంతీక్ష్ణీకరణమ్ - ఏష్వర్థేషుజానాతిర్మిత్ జ్ఞపమిచ్చేతిచురాదౌ -
జ్ఞాపనమ్మారణాదికంచతస్యార్థః - కథంవిజ్ఞాపనాభర్తృషుసిద్ధిమేతీతి - తజ్జ్ఞాపయత్యా
చార్యఇతిచ - శృణు - మాధవమతేఽచాక్షుషజ్ఞానేమిత్త్వాభావాత్ - జ్ఞాపనమాత్రేమిత్త్వమి
తిమతేతుజ్ఞానియోగఇతిచౌరాదికస్య - ధాతూనామనేకార్థత్వాత్ - నిశానేష్వితిపఠతాం
హరదత్తాదీనామ్మతేతునకాప్యనుపపత్తిః ॥ కమ్పనేచలిః ॥ చలకమ్పనేఇతిజ్వలాదిః - చలయతి

శాఖామ్ - కమ్పనాదన్యత్ర తు శిలాం చాలయతి - అన్యథా కరోతీత్యర్థః - హరతీత్యర్థ ఇతి స్వా
మీ - సూత్రం చాలయతి - క్షిపతీత్యర్థః॥ ఛదిరూర్జనే॥ ఛద అపవారణ ఇతి చౌరాదికస్య
స్వార్థే ణిజభావమిత్యార్థోఽయమనువాదః - అనేకార్థత్వాదూర్జేరర్థే వృత్తిః - ఛదస్తం ప్రయు
ఙ్క్తే - ఛదయతి - బలవన్తం ప్రాణవన్తం వా కరోతీత్యర్థః - అన్యత్ర ఛాదయతి - అపవారయ
న్తం ప్రయుఙ్క్తే - ఇత్యర్థః - స్వార్థణిచి తు ఛాదయతి - బలీభవతి - ప్రాణీభవతి - అపవారయతీ
వేత్యర్థః॥ జిహ్వోన్మథనే లడిః - లడ విలాస ఇతి పఠితస్యమిత్యార్థోఽనువాదః - ఉన్మథనం క్షోభ
ణమ్ - జిహ్వాశబ్దేన షష్ఠీతత్పురుషః - లడయతి జిహ్వామ్ - తృతీయాతత్పురుషో వా - లడయతి జి
హ్వయా - అన్యే తు జిహ్వాశబ్దేన తద్వ్యాపారో లక్ష్యతే - సమాహారద్వన్ద్వోఽయమ్ - లడయతి శ
త్రుమ్ లడయతి దధి - అన్యత్ర లాడయతి పుత్రమ్॥ మదీ హర్షగ్లేపనయోః॥ గ్లేపనం దైన్యం - దై
వాదికస్యమిత్యార్థోఽయమనువాదః - మదయతి - హర్షయతి - గ్లేపయతి వేత్యర్థః - అన్యత్ర
మాదయతి - చిత్తవికారముత్పాదయతీత్యర్థః॥ ధ్వన శబ్దే॥ ఘాన్తోఽయమిత్యార్థమనూద్య
తే - ధ్వనయతి ఘణ్టామ్ - అన్యత్ర ధ్వానయతి - అస్పష్టాక్షరముచ్చారయతీత్యర్థః॥ అ
త్ర భోజః - కలివఖిస్ఖలిరణిధ్వనిత్రపిక్షపయశ్చేతి పపాఠ - తత్ర ధ్వనిరణీ ఉదాహృ
తౌ॥ దళ విశరణే - వల సంవరణే - స్ఖల సంచలనే - త్రపూష్ లజ్జాయామితి గతాః తేషాం
ణౌ దళయతి - వలయతి - స్ఖలయతి - త్రపయతి - క్షైక్షయ ఇతి వక్ష్యమాణస్య కృతాత్వస్య
పుకాని ర్దేశః - క్షపయతి॥ స్వన అవతంసనే॥ శబ్దే ఇతి పఠిష్యమాణస్యానువాదః - స్వనయ
తి - అన్యత్ర స్వానయతి॥ ఘటాదయో మితః - మిత్సంజ్ఞా ఇత్యర్థః॥ జనీజౄష్క్నసురఞ్జో
ఽమన్తాశ్చ॥ మిత ఇత్యనువర్తతే - జౄషితి షిత్వనిర్దేశాత్ జీర్యతేర్గ్రహణమ్ - జృణాతేస్తు
జారయతి - కేచిత్తు జనీజౄష్ణసు ఇతి పఠిత్వా ష్ణసు నిరసనే ఇతి దైవాదికముదాహరన్తి॥ జ్వ
లహ్వలహ్మలనమామనుపసర్గాద్వా॥ ఏషాం మిత్త్వం వా - ప్రాప్తవిభాషేయమ్ - జ్వల
యతి జ్వాలయతి - ఉపసృష్టే తు నిత్యం మిత్త్వమ్ - ప్రజ్వలయతి - కథం తర్హి ప్రజ్వాలయ
తి ఉన్నామయతీతి - ణిజన్తాత్తత్కరోతీతి ణౌ - కథం సంక్రామయతీతి - మితాం హ్రస్వ
ఇతి సూత్రే వాచిత్తవిరాగ ఇత్యతో వేత్యనువర్త్య వ్యవస్థితవిభాషాశ్రయణాదితి వృత్తికృత్ -
ఏతేన రజో విశ్రామయన్రాజ్ఞాం - ధుర్యాన్విశ్రామయేతి స ఇత్యాది వ్యాఖ్యాతమ్॥ గ్లా
స్నావనువమాం చ॥ అనుపసర్గాదేషాం మిత్త్వం వా స్యాత్ - ఆద్యయోరప్రాప్తే ఇతర
యోః ప్రాప్తే విభాషా॥ నకమ్యమిచమామ్॥ అమన్తత్వాత్ప్రాప్తం మిత్త్వమేషాం న స్యా
త్ - కామయతే - ఆమయతి - చామయతి॥ శమో దర్శనే॥ శామ్యతిర్దర్శనే
మిన్న స్యాత్ - నిశామయతి రూపమ్ - అన్యత్ర తు - ప్రణయిభో నిశమయ్య వధూర్బహిః॥
కథం తర్హి నిశామయ తదుత్పత్తిం విస్తరాద్గదతో మమేతి - శమ ఆలోచన ఇతి చౌరాదికస్య -
ధాతూనామనేకార్థత్వాత్ శ్రవణే వృత్తిః - శామ్యతివత్॥ యమోఽపరివేషణే॥ య
చ్ఛతిః భోజనతోఽన్యత్ర మిన్న స్యాత్ - ఆయామయతి - దీర్ఘయతి - వ్యాపారయతి
వేత్యర్థః - పరివేషణే తు - యమయతి బ్రాహ్మణాన్ - భోజయతీత్యర్థః - పర్యవసితం నియ
మయన్నిత్యాది తు నియమవచ్ఛబ్దాత్తత్కరోతీతి ణౌ బోధ్యమ్॥ స్ఖదిరవపరిభ్యాం చ॥ మి
న్నేత్యేవ - అవస్ఖాదయతి - పరిస్ఖాదయతి - అపావపరిభ్య ఇతి న్యాసకారః - స్వామీ తు నకమి
తినఞా ముత్తర త్రిసూత్రీం వ్యవనువర్త్య శమః అదర్శనే ఇతి చిచ్ఛేద - యమస్త్వపరివే

ఫణేమిత్యమాహ - తన్మతేపర్యాయసేతంనియమయన్నిత్యాదిసమ్యగేవ - ఉపసృష్టస్యాప్య
దేశ్చేదవాదిపూర్వస్యేతినియమాత్ ప్రస్థాదయతీత్యాహ - తస్మాత్ సూత్రద్వయేఉ
దాహరణప్రత్యుదాహరణయోర్వ్యత్యాసః ఫలితః - ఇదంచమతం వృత్తిన్యాసాదివి
రోధాదుపేక్ష్యమ్ ॥ ఫణగతౌ ॥ నేతినివృత్తమసమ్బన్ధాత్ - నిషేధాత్పూర్వముపానపతి
తః- ఫణాదికార్యాసరోధాత్ ❋ ఫణాంచసప్తానామ్॥ ౬॥ ౪॥ ౧౨౬॥ఏషాంవాఏత్వా
భ్యాసలోపౌ స్తఃకితిలిటిసేటిథలిచ - ఫేణతుః-ఫేణుః. - ఫేణిథ-పఫణిథ-పఫణతుః-పఫ
ణుః- ఫణయతి - వృత్ ఘటాదిఃసమాప్తః- ఫణేఃప్రాగేవవృదిత్యేకే-తన్మతే ఫాణయతీ
త్యేవ॥ రాజృదీప్తౌ। స్వరితేత్ -, రాజతి-రాజతే-రేజతుః- రరాజతుః-రేజే-అతఇత్యనువృ
త్తావపివిధానసామర్థ్యాదాతఏత్వమ్ ॥ టుభ్రాజృటుభ్రాశృటుభ్లాశృదీప్తౌ ॥ అనుదా
త్తేతః - భ్రాజతేరిహపాఠఃఫణాదికార్యార్థః - పూర్వంపాఠస్తువ్రశ్చాదిషత్వాభా
వార్థః। తత్రహిరాజిసాహచర్యాత్ఫణాదేరేవగ్రహణమ్ - భ్రేజే - బభ్రాజే-వా
భ్రాశేతిశ్యన్వా - భ్రాశ్యతే - భ్రాశతే - భ్రేశే- బభ్రాశే - భ్లాశ్యతే-భ్లాశతే-భ్లేశే-బ
భ్లాశే- ద్వావపీమౌతాలవ్యాన్తౌ ॥ స్యముస్వనధ్వనశబ్దే ॥ స్యమాదయఃత్రయోన్త్యాఃపరస్మై
పదినః॥స్యేమతుః-సస్యమతుః - అస్యమీత్ - స్వేనతుః-సస్వనతుః-సస్వనుః-అస్వానీత్-అ
స్వనీత్-విష్వణతి - సశబ్దంభుఙ్క్తే-ఇత్యర్థః-వేశ్చస్వనఇతిషత్వమ్ ॥ ఫణాదయోగతాః॥ద
ధ్వనతుః॥ షమష్టమఅవైక్లవ్యే। ససామ- తస్తామ॥ జ్వలదీప్తౌ॥ అజ్వాలీత్॥చలకమ్పనే॥జ
లఘాతనే॥ ఘాతనంతైక్ష్ణ్యమ్॥టలట్వలవైక్లవ్యే ॥ ష్ఠలస్థానే॥హలవిలేఖనే॥ణలగన్ధే॥బన్ధ
నఇత్యేకే॥పలగతౌ॥ పలతి॥ బలప్రాణనేధాన్యావరోధనేచ॥బలతి-బేలతుః-బేలుః॥ పుల
మహత్త్వే ॥ పోలతి ॥ కులసంస్త్యానేబన్ధుషుచ ॥ సంస్త్యానంసంఘాతఃబన్ధుశబ్దేనతద్వ్యా
పారోగృహ్యతే- కోలతి-చుకోల ॥ శలహులపత్ఌగతౌ॥శశాల - జుహోల-పపాత-పే
తతుః-పతితా ❋ పతఃపుమ్॥ ౭॥ ౪॥ ౧౯॥ అఙిపరే-అపప్తత్ - నేర్గదేతిణత్వమ్ - ప్రణ్య
పప్తత్॥క్వథేనిష్పాకే ॥ క్వథతి - చక్వాథ- అక్వథీత్॥పథేగతౌ॥అపథీత్॥మథేవిలోడ
నే॥మేథతుఃఅమథీత్॥ టువముఉద్గిరణే ॥ ఇహైవనిపాతనాదృతఇత్వమితిసుధాకరః-వ
వామ - వవమతుః- వాదిత్వాదేత్వాభ్యాసలోపౌన - భాగవృత్తౌతువేమతురిత్యుదా
హృతమ్ - తద్భాష్యాదౌనదృష్టమ్ ॥ భ్రముచలనే ॥ వాభ్రాశేతిశ్యన్వా- భ్రమతి- భ్రా
మ్యతి - భ్రామ్యతీతితుదివాదౌవక్ష్యతే ❋ వాజ్యాంభ్రముత్రసామ్ ॥ ౬ ॥ ౪ ॥ ౧౨౪॥
ఏషామేత్వాభ్యాసలోపౌ స్తః కితిలిటిసేటిథలిచ - భ్రేమతుః-బభ్రమతుః-అభ్రమీత్।క్షు
రసంచలనే ॥ అక్షారీత్ ॥ ——❋—— అథద్వావసుదాత్తేతౌ ॥ షహమర్ష
ణే॥ పరినివిభ్యఇతిషత్వమ్ - పరిషహతే- సేహే- సహితా- తీషసహేతివేట్- ఇడభావేఢ
త్వధత్వష్టుత్వఢలోపాః ❋ సహివహోరోదవర్ణస్య॥ ౬॥ ౩॥ ౧౧౨॥ అనయోరవర్ణస్య
ఓత్స్యాత్ ఢలోపేసతి ❋ సోఢః॥ ౮॥ ౩॥ ౧౧౫॥సోఢ్రూపస్యసహేఃసస్యషత్వంనస్యా
త్ - పరిసోఢా ❋ సివాదీనాంవాడ్వ్యవాయేపి॥ ౮॥ ౩॥ ౭౧॥ పరినివిభ్యఃపరేషాంసివా
దీనాంసస్యషోవాస్యాదడ్వ్యవాయేపి - పర్యషహత - పర్యసహత॥ రముక్రీడాయామ్॥
రేమే-రేమిషే-రన్తా-రంస్యతే- రంసీష్ట-అరంస్త॥అథకసన్తాఃపరస్మైపదినః॥షద్ఌవిశరణ
గత్యవసాదనేషు ❋ పాఘ్రాధ్మాస్థామ్నాదాణ్దృశ్యర్తిసర్తిశదసదాంపిబజిఘ్రధమ

తిష్ఠమనయచ్ఛపశ్యర్ఛధౌశీయసీదాః॥ ౭॥ ౩॥ ౭౮॥ పాదీనాంపిబాదయః స్యురిత్సంజ్ఞక
శకారాదౌప్రత్యయేపరే-సీదతి- ససాద-సేదతుః సేదిథ- ససత్థ- సత్తా- సత్స్యతి-ల్ది
త్వాదఙ్- అసదత్॥సదిరప్రతేః-నిషీదతి- న్యషీదత్ ❁ సదేఃపరస్యలిటి॥౮॥౩॥౧౧౮॥
సదేరభ్యాసాత్పరస్యషత్వంనస్యాల్లిటి- నిషసాద- నిషేదతుః॥శద్ల్ శాతనే॥శీర్ణతా
యామయమ్-శాతనన్తువిషయతయానిర్దిశ్యతే ❁ శదేశ్శితః ॥ ౧॥ ౩॥ ౬౦॥ శిద్భావినో
ఽస్మాదాత్మనేపదంస్యాత్ - శీయతే - శశాద-శేదతుః-శేదిథ-శశత్థ-శత్తా- అశదత్॥
క్రుశఆహ్వానేరోదనేచ ॥ క్రోశతి- క్రోష్టా-క్లేః క్సః-అక్రుక్షత్॥ కుచసమ్పర్చనకౌటిల్య
ప్రతిష్టమ్భవిలేఖనేషు॥ కోచతి-చుకోచ॥ బుధఅవగమనే॥బోధతి- బోధితా- బోధిష్యతి॥
రుహబీజజన్మనిప్రాదుర్భావేచ ॥ రోహతి- రురోహ- రురోహిథ-రోఢా-రోక్ష్యతి- అ
రుక్షత్ ॥ కసగతౌ ॥ అకాసీత్ - అకసీత్ ॥ వృత్ - జ్వలాదిగణ స్సమాప్తః-

——❁—— అథగుహూత్యన్తాః స్వరితేతః ॥ హిక్క-అవ్యక్తేశబ్దే॥ హిక్కతే॥
అఞ్చుగతౌయాచనేచ ॥ అఞ్చతి-అఞ్చతే ॥ అచుఇత్యేకే॥అచిఇత్యపరే॥ టుయాచృ
యాచ్ఞాయామ్॥యాచతి- యాచతే॥రేటృపరిభాషణే ॥ రేటతే॥చతేచదేయాచనే॥చ
చాత-చేతే-అచతీత్- చచాద- చేదే-అచదీత్॥ ప్రోథృపర్యాప్తౌ॥పుప్రోథ - పుప్రోథే॥
మిథృమేథృమేధాహింసనయోః ॥ మిమేథ - మిమేథే-థాన్తావిమావితిస్వామీ- నమావి
మేథ-ధాన్తావితిన్యాసః ॥ మేధృసఙ్గమేచ ॥ మేధతి- మిమేధే॥ణిదృణేదృకుత్సాసన్నికర్ష
యోః॥నినేద- నినిదతుః-నినిదే॥శృధుమృధుఉన్దనే॥ఉన్దనం-క్లేదనమ్-శర్ధతి-శర్ధతే-శర్ధితా-
మర్ధతి-మర్ధతే ॥ బుధిర్బోధనే॥బోధతి-బోధతే-ఇరిత్వాదఙ్వా- అబుధత్- అబోధీత్-అ
బోధిష్ట- దీపజనేతిచిణ్ణభవతి - పూర్వోత్తరసాహచర్యేణదైవాదికస్యైవతత్రగ్రహ
ణాత్ ॥ ఉబున్దిర్నిశామనే॥ బుబున్దే-అబుదత్-అబున్దీత్॥ వేణృగతిజ్ఞానచిన్తానిశామన
వాదిత్రగ్రహణేషు॥వేణతి-వేణతే- నాన్తోప్యయమ్॥ఖనుఅవదారణే॥ఖనతి- ఖనతే ❁ గ
మహనజనఖనఘసాంలోపఃక్ఙిత్యనఙి॥ ౬॥ ౪॥ ౯౮॥ఏషాముపధాయాలోపస్స్యాదజా
దౌక్ఙితిఙినత్వఙి॥ చఖ్నతుః ❁ యేవిభాషా॥౬॥౪॥౪౩॥ ఖాయాత్ ఖన్యాత్॥ చీవృఆదా
నసంవరణయోః॥చిచీవ-చిచీవే॥చాయృపూజానిశామనయోః॥ వ్యయగతౌ॥ అవ్యయీ
త్॥ దాశృదానే॥దదాశ-దదాశే॥భేషృభయే ॥ గతావిత్యేకే- భేషతి-భేషతే ॥ భ్రేషృభ్లే
షృగతౌ॥అసగతిదీప్త్యాదానేషు॥అసతి-అసతే-ఆస-ఆసే-అయంషాన్తోపి॥స్పశబాధనస్ప
ర్శనయోః॥ స్పర్శనంగ్రథనమ్-స్పశతి-స్పశతే॥ లషకాన్తౌ॥ వాభ్రాశేతిశ్యన్వా- లష్యతి-
లషతి-లేషే॥ చషభక్షణే॥ఛషహింసాయామ్- చచ్ఛషతుః - చచ్ఛషే॥ఝషఆదానసం
వరణయోః ॥ భ్లక్షభక్షఅదనే ॥ భక్షఇతిమైత్రేయః॥దాసృదానే॥మాహృమానే॥గు
హూసంవరణే ❁ ఊదుపధాయాగోహః॥ ౬॥ ౪॥ ౮౯॥ గుహఉపధాయాఊత్స్యాత్
గుణహేతావజాదౌప్రత్యయే-గూహతి - గూహతే - ఊదిత్వాదిడ్వా-గూహితా- గో
ఢా- గూహిష్యతి- ఘోక్ష్యతి- గూహేత్-గూహ్యాత్- అగూహీత్-ఇడభావేక్సః-అఘుక్ష
త్ ❁ లుగ్వాదుహదిహలిహగుహామాత్మనేపదేదన్త్యే ॥ ౭॥ ౩॥ ౭౩ ॥ ఏషాంక్సస్యలు
గ్వాస్యాత్ దన్త్యేతఙి- ఢత్వధత్వష్టుత్వఢలోపదీర్ఘాః-అగూఢ - అఘుక్షత- క్సస్యాచీత్య
న్తలోపః అఘుక్షాతామ్-అఘుక్షత .. అగుహ్వహి - అఘుక్షావహి - అఘుక్షామహి॥

——❁అథాజన్తా ఉభయపదినః❁—— శ్రిఞ్ సేవాయామ్॥ శ్రయతి-శ్రయతే-శిశ్రియతుః-శ్రయితా- ణిశ్రీతిచఙ్- అశిశ్రియత్॥ భృఞ్ భరణే॥ భరతి - బభార - బభ్రతుః- బభర్థ- బభృవ - బభృషే- భర్తా ❁ ఋద్ధనోస్స్యే॥౭॥౨॥౭౦॥ ఋతో హన్తేశ్చ స్యస్యేట్ స్యాత్-భరిష్యతి ❁ రిఙ్ శయగ్లిఙ్క్షు॥ ౭॥ ౪॥ ౨౮॥ శేయకియాఙ్దావార్ధధాతుకే లిఙి చ ఋతో రిఙాదేశస్స్యాత్ - రిఙ్ప్రకృతేః రిఙ్విధానసామర్థ్యాద్దీర్ఘో న - భ్రియాత్ ❁ఉశ్చ ॥ ౧ ॥ ౨॥౧౨॥ ఋవర్ణాత్పరౌ ఝలాదీ లిఙ్ తఙ్పరసిచ్చేత్యేతౌ కితౌ స్తః- భృషీష్ట-భృషీయాస్తామ్-అభార్షీత్ - అభార్ష్టామ్- అభార్షుః ❁ హ్రస్వాదఙ్గాత్॥౮॥౨॥౨౭ ॥ సిచో లోపః స్యాత్ ఝలి. అభృత - అభృషాతామ్- అభరిష్యత్॥ హృఞ్ హరణే॥ హరణం ప్రాపణం స్వీకారః స్తేయం నాశనఞ్చ - జహర్థ - జహృవ - జహృషే - హర్తా- హరిష్యతి ॥ ధృఞ్ ధారణే॥ ధరతి - అధార్షీత్-అధృత॥ ణీఞ్ ప్రాపణే॥ నినేథ-నినయిథ నిన్యిషే॥

——❁——అథాజన్తాః పరస్మైపదినః॥ ధేట్ పానే॥ ధయతి ❁ ఆదేచ ఉపదేశేఽశితి॥ ౬॥ ౧॥ ౪౫॥ ఉపదేశే ఏజన్తస్య ధాతోరాత్వం స్యాత్ న తు శితి ❁ ఆత ఔ ణలః॥ ౭॥౧॥౩౪॥ ఆదన్తాద్ధాతోర్ణల ఔకారాదేశస్స్యాత్-దధౌ ❁ ఆతో లోప ఇటి చ॥ ౬॥ ౪॥ ౬౪ ॥ అజాద్యోరార్ధధాతుకయోః క్ఙితోః పరయోః ఇటి చాతో లోపస్స్యాత్- ద్విత్వాత్పరత్వాల్లోపే ప్రాప్తే ద్వివర్చనేచీతి నిషేధః - ద్విత్వే కృతే ఆలోపః - దధతుః - దధుః-దధిథ-దధాథ-దధివ-దధిమ-ధాతా ❁ దాధా ఘ్వదాప్॥౧॥౧॥౨౦॥ దారూపా ధారూపాశ్చ ధాతవో ఘుసంజ్ఞాః స్యుః దాప్ దైపౌ వినా ❁ ఏర్లిఙి॥ ౬॥ ౪॥ ౬౭॥ ఘుసంజ్ఞానాం మాస్థాదీనాంచ ఏత్వం స్యాదార్ధధాతుకే కితి లిఙి- ధేయాత్- ధేయాస్తామ్ - ధేయాసుః ❁ విభాషా ధేట్శ్వ్యోః॥ ౩॥ ౧॥ ౪౯॥ ఆభ్యాం చ్లేశ్చఙ్వా స్యాత్ కర్తృవాచిని లుఙి పరే - చఙీతి ద్విత్వమ్- అదధత్ - అదధతామ్ ❁ విభాషా ఘ్రాధేట్శాచ్ఛాసః॥ ౨॥ ౪॥ ౭౮॥ ఏభ్యః సిచో లుగ్వా స్యాత్పరస్మైపదే పరే- అధాత్ - అధాతామ్- అధుః ❁ యమరమనమాతాం సక్ చ ॥ ౭॥ ౨॥ ౭౩॥ యమాదీనామాదన్తానాంచ సక్ స్యాత్ ఏభ్యః సిచ ఇట్ స్యాత్పరస్మైపదేషు-అధాసీత్- అధాసిష్టామ్- అధాసిషుః ॥ గ్లై మ్లై హర్షక్షయే॥ హర్షక్షయో ధాతుక్షయః-గ్లాయతి - జగ్లౌ- జగ్లిథ-జగ్లాథ ❁ వాన్యస్య సంయోగాదేః॥౬॥౪॥౬౮ ॥ ఘుమాస్థాదేరన్యస్య సంయోగాదేర్ధాతోరాత ఏత్వం వా స్యాదార్ధధాతుకే కితి లిఙి- గ్లాయాత్- గ్లేయాత్- అగ్లాసీత్- మ్లాయతి ॥ ద్యై న్యక్కరణే ॥ న్యక్కరణం తిరస్కారః ॥ ద్రై స్వప్నే ॥ ధ్రై తృప్తౌ॥ ధ్యై చిన్తాయామ్॥ రై శబ్దే॥ స్త్యై ష్ట్యై శబ్దసఙ్ఘాతయోః॥ స్త్యాయతి - షోపదేశస్యాపి సత్వే కృతే రూపం తుల్యమ్ - షోపదేశఫలన్తు-తిష్ట్యాసతి - అతిష్ట్యపదిత్యత్ర షత్వమ్ ॥ ఖై ఖదనే ॥ క్షై జై షై క్షయే॥ క్షాయతి- జజౌ-ససౌ-సాతా- ఘుమాస్థేత్యత్ర విభాషా ఘ్రాధేడిత్యత్ర చ స్యతేరేవ గ్రహణం న త్వస్య - తేన ఏత్వసిజ్లుకౌ న-సాయాత్ - అసాసీత్ ॥ కై గై శబ్దే ॥ గేయాత్ - అగాసీత్ ॥ శై శ్రై పాకే ॥ పై ఓవై శోషణే ॥ పాయాత్ - అపాసీత్ - ఘుమాస్థేతీత్వం తదపవాద ఏర్లిఙీత్యేత్వం గాతిస్థేతి సిజ్లుక్చ న - పారూపస్య లాక్షణికత్వాత్॥ ష్టై వేష్టనే॥ స్తాయతి॥ ష్ణై వేష్టనే॥ శోభాయాం చేత్యేకే - స్నాయతి ॥ దైప్ శోధనే ॥ దాయతి-అఘుత్వాదేత్వసిజ్లుకౌ న-దాయాత్- అదాసీత్ ॥ పా పానే ॥ పాఘ్రాధ్మేతి పిబాదేశః-తస్యాదన్తత్వాన్నోపధాగుణః-పిబ

తి- పేయాత్ - అపాత్ ॥ ఘ్రా గన్ధోపాదానే ॥ జిఘ్రతి- ఘ్రాయాత్-ఘ్రేయాత్-అఘ్రాసీత్- అఘ్రాత్ ॥ ధ్మా శబ్దాగ్నిసంయోగయోః॥ధమతి॥ష్ఠా గతినివృత్తౌ॥తిష్ఠతి- స్థాదిష్వభ్యాసేనేతిషత్వమ్- అధితష్ఠౌ- ఉపసర్గాదితిషత్వమ్- అధిష్ఠాతా- స్థేయాత్॥మ్నా అభ్యాసే ॥ మనతి ॥ దాణ్ దానే॥ప్రణియచ్ఛతి- దేయాత్ - అదాత్॥హ్వృ కౌటిల్యే॥ హ్వరతి ❁ ఋతశ్చసంయోగాదేర్గుణః॥ ౭॥ ౪॥ ౧౦॥ ఋదన్తస్యసంయోగాదేరఙ్గస్య గుణఃస్యాల్లిటి- కిదర్థమపీదంపరత్వాణ్ణల్యపిభవతి- రపరత్వముపధావృద్ధిః - జహ్వార- జహ్వరతుః జహ్వరుః- జహ్వర్థ- హ్వర్తా-ఋద్ధనోఃస్యే- హ్వరిష్యతి ❁ గుణోర్తిసంయోగాద్యోః॥ ౭॥ ౪॥ ౨౯ ॥ అర్తేఃసంయోగాదేఃఋదన్తస్యచగుణఃస్యాద్యకియాదావార్ధధాతుకేలిఙిచ- హ్వర్యాత్- అహ్వార్షీత్ - అహ్వార్ష్టామ్ ॥ స్వృ శబ్దోపతాపయోః॥స్వరతి స్వృతీతివేట్-సస్వరిథ- సస్వర్థ-వమయోస్తు ❁ శ్ర్యుకః కిఙతి॥ ౭॥ ౨॥ ౧౧॥ శ్రిఞ్ఏకాచఉగన్తాచ్చపరయోః గిత్కితోరిణ్నస్యాత్ - పరమపిస్వరత్యాదివికల్పంబాధిత్వాపురస్తాత్ప్రతిషేధకాణ్డారమ్భసామర్థ్యాదనేననిషేధేప్రాప్తే - క్రాదినియమాన్నిత్యమిట్ - సస్వరివ - సస్వరిమ - పరత్వాదృద్ధనోరితినిత్యమిట్ - స్వరిష్యతి - స్వర్యాత్ - అస్వారీత్- అస్వారిష్టామ్- అస్వార్షీత్ - అస్వార్ష్టామ్॥ స్మృచిన్తాయామ్॥హ్వృసంవరణే॥సృగతౌ॥క్రాదిత్వాన్నేట్- ససర్థ-ససృవ-రిఙ్ స్రియాత్ - అసార్షీత్- అసార్ష్టామ్ ❁ సర్తిశాస్త్యర్తిభ్యశ్చ॥ ౩॥ ౧॥ ౫౬॥ ఏభ్యశ్చ్లేరఙ్స్యాత్కర్తరిలుఙి-ఇహాలుప్తశపాశాసినా సాహచర్యాత్సర్త్యర్తీజౌహోత్యాదికావేవగృహ్యేతే - తేనభ్వాద్యోర్నాఙ్ - శీఘ్రగతౌతుపాఘ్రాధ్మేతిధౌఆదేశః - ధావతి ॥ ఋగతిప్రాపణయోః ॥ ఋచ్ఛతి ❁ ఋచ్ఛత్యౄతామ్ ॥ ౭ ॥ ౪ ॥ ౧౧ ॥ తౌదాదికఋచ్ఛతేఃఋధాతోఃౠతాంచ గుణస్స్యాల్లిటి-ణలిప్రాగ్వదుపధావృద్ధిః - ఆర-ఆరతుః- ఆరుః ❁ ఇడత్త్యర్తివ్యయతీనామ్॥ ౭॥ ౨॥ ౬౬॥ అద్ ఋ వ్యేఞ్ ఏభ్యస్థలోనిత్యమిట్స్యాత్ - ఆరిథ - అర్తా - అరిష్యతి- అర్యాత్- ఆర్షీత్- ఆర్ష్టామ్॥ గృఘృసేచనే॥గరతి-జగర్థ-జగ్రివ-జగ్రిమ-రిఙ్ - గ్రియాత్- అగార్షీత్॥ధ్వృహూర్ఛనే॥స్రుగతౌ॥ సుస్రోథ-సుస్రువ- స్రూయాత్ - ణిశ్రీతిచఙ్ లఘూపధగుణాదన్తరఙ్గత్వాదువఙ్ - అసుస్రువత్ ॥ షుప్రసవైశ్వర్యయోః ॥ ప్రసవోభ్యనుజ్ఞానమ్- సుషావ-సుషవిథ-సుషువివ-సోతా ❁ స్తుసుధూఞ్భ్యఃపరస్మైపదేషు ॥ ౭॥ ౨॥ ౭౨॥ ఏభ్యస్సిచఇట్స్యాత్పరస్మైపదేషు - అసావీత్ పూర్వోత్తరాభ్యాం ఇద్భ్యాంసాహచర్యాత్సునోతేరేవగ్రహణమితిపక్షేఅసౌషీత్ ॥ శ్రుశ్రవణే ❁ శ్రువశ్శృచ ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౭౪ ॥ శ్రువఃశృఇత్యాదేశస్స్యాత్శ్నుప్రత్యయశ్చ శపోపవాదః శ్నోఙ్కిత్త్వాద్ధాతోర్గుణోన-శృణోతి - శృణుతః ❁ హుశ్నువోస్సార్వధాతుకే॥ ౬॥ ౪ ॥ ౮౭ ॥ జుహోతేఃశ్నుప్రత్యయాన్తస్యానేకాచోఙ్గస్యచాసంయోగపూర్వోవర్ణస్య యణ్స్యాదజాదౌసార్వధాతుకే - ఉవఙోపవాదః - శృణ్వన్తి - శృణోమి - శృణ్వః శృణువః-శృణ్మః- శృణుమః-శుశ్రోథ- శుశ్రువ- శృణు-శృణవాని- శృణుయాత్ - శ్రూయాత్ - అశ్రౌషీత్॥ ధ్రుస్థైర్యే ॥ ధ్రువతి - అయంకుటాదౌగత్యర్థోపి॥దుద్రుగతౌ॥ దుదోథ- దుదవిథ- దుదువివ- దుద్రోథ- దుద్రువ- ణిశ్రీతిచఙ్ - అదుద్రువత్॥జిజ్రిఅభిభవే॥ అభిభవోన్యూనీకరణంన్యూనీభవనఞ్చ - ఆద్యస్సకర్మకః - శత్రూన్ జయతి- ద్వితీ

యేత్వకర్మకః - అధ్యయనాత్పరాజయతే - అధ్యేతుంగ్లాయతీత్యర్థః - విపరాభ్యాంజే ఇతిత
ఙ్ - పరాజేరసోఢ ఇత్యపాదానత్వమ్॥ ——❋—— అథ ఉజన్తాజేతి॥ ష్మిఙ్ ఈషద్ధసనే॥ స్మయతే-సిష్మియే-సిష్మియిధ్వే సిష్మియిడ్ఢ్వే॥ గుఙ్ అవ్యక్తేశబ్దే॥ గవతే-జుగువే॥ గాఙ్ గతౌ॥ గాతే-గాతే-గాతే-ఇటఏత్వేఽప్యేత్వవృద్ధిః-గై-ఇజఃటు-అగేగేత - గేయాతామ్-గేరన్-గాసీష్ట - గాఙ్ కుటాదిసూత్రే ఇఙాదేశస్యైవగాఙో గ్రహణంరత్వాస్య-తేనాఽజ్త్వాద్ధుమాస్థేతీత్వన్న - అగా స్త - ఆ దాదికోయమితిహరః ఇత్యాగయః ఫలేఽనునభేదః॥ కుఙ్ ఘుఙ్ ఉఙ్ ఙుఙ్ శబ్దే। ఆద్యోఽఙ్ ఉఙ్ కుఙ్ ఘుఙ్ గుఙ్ ఘుఙ్ దృఙ్ ఇత్యాహుః - కవతే-చుకువే-ఘవతే- అవతే-ఊవే - వార్ణాదాఙ్గంబలీయ ఇత్యనఙ్ తతస్సవర్ణదీర్ఘః- ఓతా- ఒష్యతే- ఓషీష్ట- ఔష్ట- ఙవతే- ఙుఙువే-ఙోతా॥ చ్యుఙ్ జ్యుఙ్ ప్రుఙ్ ప్లుఙ్ గతౌ॥ క్లుఙ ఇత్యేకే॥ రుఙ్ గతిరేషణయోః-రేషణం హింసా - రురువే-రవితాసే॥ ధృఙ్ అవధ్వంసనే॥ ధరతే-దధ్రే॥ మేఙ్ ప్రణిదానే ॥ ప్రణిదానం వినిమయః ప్రత్యర్పణఞ్చ - ప్రణిమయతే - నేర్గదేతి ణత్వమ్ తత్ర ఘుప్రకృతిమాఙితి ఙిత్యాఖితో మాఙ్గ్రహణ స్యేష్టత్వాత్ ॥ దేఙ్ రక్షణే॥ దయతే ❋ దయతేర్దిగి లిటి ॥ ౭ ॥ ౪ ॥ ౯ ॥ దిగ్యాదేశేసతిద్విత్వాభావ ఇత్యవ్యేకే ఇతివృత్తిః- దిగ్యే ❋ స్థాఘ్వోరిచ్చ॥ ౧ ॥ ౨॥ ౧౭॥ అనయోరిదాదేశస్స్యాత్ సిచ్చకితుస్యాత్ - అదిత- అదిధాః- అదిషి॥ శ్యైఙ్ గతౌ॥ శ్యాయతే-శశ్యే॥ ప్యైఙ్ వృద్ధౌ॥ ప్యాయతే- పప్యే- ప్యాతా॥ త్రైఙ్ పాలనే ॥ త్రాయతే- తత్రే॥ పూఙ్ పవనే॥ పవతే- పుపువే- పవితా॥ మూఙ్ బన్ధనే ॥ మవతే ॥ డీఙ్ విహాయసాగతౌ॥ డయతే-డిడ్యే-డయితా॥ తౄ ప్లవనతరణయోః ❋ ఋత ఇద్ధాతోః ॥ ౭॥ ౧॥ ౧౦౦॥ ఋదన్తస్య ధాతోరఙ్గస్య ఇత్స్యాత్ ఇత్యేవ ప్రాప్తాయాం గుణవృద్ధి ప్రతిషేధేన - తరతి - ఋచ్ఛత్యౄతామితి గుణః తితరతుః తేరతుః- లిటి ❋ వృతోవా ॥ ౭ ॥ ౨ ॥ ౩౮॥ వృఙ్వృఞ్భ్యామౄదన్తాచ్చేటో దీర్ఘోవాస్యాన్నతులిటి- తరితా- తరీతా- అతారిషిత్- అతారీత్-హారిచేతిదీర్ఘః - అతారీత్ ❋ సిచివపరస్మైపదేషు॥ ౭॥ ౨॥ ౪౦॥ అత్రవ్యాత్తః ఇటోదీర్ఘోన - అతారిష్టామ్॥

——❋—— అథాష్టావాత్మనేపదినః ॥ గుపగోపనే ॥ తిజనిశానే ॥ మానపూజాయామ్ ॥ బధబన్ధనే ❋ గుప్తిజ్కిద్భ్యస్సన్ ॥౩॥౧॥౫॥ ❋ మాన్బధదాన్శాన్భ్యోదీర్ఘశ్చాభ్యాసస్య॥ ౩॥ ౧॥ ౬॥ గుప్రతిభ్యోమానాదిభ్యశ్చ సన్స్యాత్ మానాదీనామభ్యాసస్యేకారస్య దీర్ఘశ్చ - గుపేర్నిన్దాయామ్ - తిజేఃక్షమాయామ్- కితేర్వ్యాధిప్రతీకారే నిగ్రహాపనయనే నాశనే సంశయేచ- మానేర్జిజ్ఞాసాయామ్ బధేశ్చిత్తవికారే-దానేరార్జవే- శానేర్నిశానే- సనాద్యన్తాఇతి ధాతుత్వమ్ ❋ సన్యఙోః॥౬॥౧॥౯॥ సన్నన్తస్య యఙన్తస్య చ ప్రథమస్యైకాచో ద్వేస్తః అజాదేస్తు ద్వితీయస్య - అభ్యాసకార్యమ్ - గుపిప్రభృతయః కేచిద్భిన్నాః నిన్దాద్యర్థకా ఏవానుదాత్తేతః దానశానౌ చ స్వరితేతౌ - ఏతేనిత్యం సన్నన్తాః అర్థాన్తరేత్వననుబన్ధకాశ్చురాదయః - ఏవం సత్యనుదాత్తేత్త్వాత్ ప్రాప్తాత్మనేపదాత్ ఙ్ - ధాతోరిత్యవిహితత్వాత్ సనోత్రసార్వధాతుకత్వాత్ - తేనేద్గుణౌన - జుగుప్సతే - జుగుప్సాఞ్చక్రే-తితిక్షతే - మీమాంసతే - బీభత్సతే - చక్షుష్- బీభత్సతే॥ రభ రాభస్యే ఆరభతే- ఆరేభే - రబ్ధా - రప్స్యతే॥ డులభష్ ప్రాప్తౌ॥ లభతే॥ ష్వఞ్జ పరిష్వఙ్గే ❋ దంశసఞ్జస్వఞ్జాం శపి॥ ౬॥ ౪॥ ౨౫॥ ❋ రఞ్జేశ్చ॥ ౬॥ ౪॥ ౨౬॥ ఏషాం శపి నలోపస్స్యాత్- స్వజతే-పరిష్వ

జతే ॥ శ్రన్థిగ్రన్థిదమ్భిస్వఞ్జీనాం లిటః కిత్త్వం వేతి వ్యాకరణాన్తరమ్- దేభతుః - సస్వజే ఇ
తి భాష్యోదాహరణాదేకదేశానుమత్యా ఇహాపి ప్రవర్తతే - సదేః పరస్య లిటీతి సూత్రే ॥
స్వఞ్జేరుపసంఖ్యానమ్ ॥ అతోఽభ్యాసాత్పరస్య షత్వం న - పరిషస్వజే - పరిషస్వఞ్జే-
సస్వజిషే - సస్వఞ్జిషే - స్వఙ్క్తా- స్వఙ్క్ష్యతే- స్వజేత- స్వఙ్క్షీష్ట- ప్రత్యష్వఙ్క్త-
ప్రాక్సితాదితి షత్వమ్ - పరినివిభ్యస్సివాదీనాం వేతి వికల్పః ఏతదర్థమేవోపసర్గాత్సునో
తీత్యేవ సిద్ధే స్తుస్వఞ్జ్యోః పరినిపీత్యత్ర పునరుపాదానమ్ - పర్యష్వఙ్క్త - పర్యస్వఙ్క్త
హద పురీషోత్సర్గే॥ హదతే - జహదే- హత్తా- హత్స్యతే - హదేత- హత్సీష్ట- అహత్త॥

—✵— అథ పరస్మైపదినః॥ ఞిష్విదా అవ్యక్తే శబ్దే ॥ స్కన్దిర్ గతిశోషణ
యోః॥ చస్కన్దిథ- చస్కన్థ- స్కన్తా స్కన్త్స్యతి- నలోపః- స్కద్యాత్- ఇరిత్త్వాదఙ్వా
అస్కదత్ - అస్కాన్త్సీత్ - అస్కాన్తామ్- అస్కాన్త్సుః ✵ వేః స్కన్దేరనిష్ఠాయామ్॥
౮॥౩॥౭౩॥ షత్వం వా స్యాత్ - కృత్యే వేదమనిష్ఠాయామితి పర్యుదాసాత్ - విష్కన్తా-
విస్కన్తా - నిష్ఠాయాన్తు - విస్కన్నః ✵ పరేశ్చ॥౮॥౩॥౭౪॥ అస్మాత్పరస్య స్కన్దేస్సస్య
షో వా - యోగవిభాగాదనిష్ఠాయామితి న సమ్బధ్యతే- పరిష్కన్దతి- పరిస్కన్దతి- పరిస్క
న్నః- పరిష్కణ్ణః - షత్వపక్షే ణత్వమ్ - న చ పదద్వయాశ్రయతయా బహిరఙ్గత్వాత్ ష
త్వస్యాసిద్ధత్వమ్ - ధాతూపసర్గయోః కార్యమన్తరఙ్గమిత్యభ్యుపగమాత్ - పూర్వం
ధాతురుపసర్గేణ యుజ్యతే తతస్సాధనేనేతి భాష్యమ్ - పూర్వం సాధనేనేతి మతాన్తరే తు
ణత్వమ్ ॥ యభ మైథునే ॥ యేభిథ యయబ్ధ- యబ్ధా - యప్స్యతి- అయాప్సీత్ ॥ ణమ
ప్రహ్వత్వే శబ్దే చ ॥ నేమిథ- ననన్థ- నన్తా- అనంసీత్- అనంసిష్టామ్॥ గమ్లృ సృప్లృ గతౌ
✵ ఇషుగమియమాం ఛః॥౭॥౩॥౭౭॥ ఏషాం ఛస్స్యాత్ శితి పరే - గచ్ఛతి - జగామ- జగ్మ
తుః- జగ్ముః- జగమిథ- జగన్థ- గన్తా ✵ గమేరిట్ పరస్మైపదేషు॥౭॥౨॥౫౮॥ గమేః పరస్య స
కారాదేరిట్ స్యాత్ - గమిష్యతి- ఌదిత్త్వాదఙ్ - అనఙీతి పర్యుదాసాన్నోపధాలోపః-
అగమత్ - సర్పతి- ససర్ప ✵ అనుదాత్తస్య చర్దుపధస్యాన్యతరస్యామ్॥౬॥౧॥౫౯॥ ఉపదే
శేఽనుదాత్తో య ఋదుపధః తస్యామ్వా స్యాత్ ఝలాదావకితి పరే - స్రప్తా - సర్ప్తా-
స్రప్స్యతి- సర్ప్స్యతి- అసృపత్॥ యమ ఉపరమే॥ యచ్ఛతి - యేమిథ - యయన్థ- యన్తా-
అయంసీత్- అయంసిష్టామ్॥ తప సన్తాపే॥ తప్తా- అతాప్సీత్ ✵ నిసస్తపతావనాసేవనే॥
౮॥౩॥౧౦౨॥ షః స్యాత్ - ఆసేవనం పౌనఃపున్యం తతోఽన్యస్మిన్విషయే - నిష్టపతి॥ త్యజ హా
నౌ॥ తత్యజిథ- తత్యక్థ- త్యక్తా- అత్యాక్షీత్ ॥ షఞ్జ సఙ్గే॥ దంశసఞ్జస్వఞ్జాం శపీతి నలోపః-
సజతి- సఙ్క్తా॥ దృశిర్ ప్రేక్షణే॥ పశ్యతి ✵ విభాషా సృజిదృశోః॥౭॥౨॥౬౫॥ థలి
ఇడ్వా ✵ సృజిదృశోర్ఝల్యమకితి॥ ౬॥ ౧॥౫౮॥ అనయోరమాగమస్స్యాత్ ఝలాదావ
కితి- దద్రష్ఠ- దదర్శిథ- ద్రష్టా- ద్రక్ష్యతి- దృశ్యాత్ - ఇరిత్త్వాదఙ్వా ✵ ఋదృశోఽఙి
గుణః॥౭॥౪॥౧౬॥ ఋవర్ణాన్తానాం దృశేశ్చ గుణస్స్యాదఙి - అదర్శత్- అఙభావే ✵ న
దృశః॥౩॥౧॥౪౭॥ దృశేశ్చ్లేః క్సో న - అద్రాక్షీత్ ॥ దంశ దశనే ॥ దశనం దంష్ట్రావ్యా
పారః పృషోదరాదిత్వాదనునాసికలోపః - అత ఏవ నిపాతనాదిత్యేకే - తస్యాప్యత్రై
వ తాత్పర్యమ్ - అర్థనిర్దేశస్యాధునికత్వాత్ - దంశసఞ్జేతి నలోపః- దశతి- దదంశిథ- దదం
ష్ఠ- దంష్టా - దఙ్క్ష్యతి - దశ్యాత్- అదాఙ్క్షీత్ ॥ కృష విలేఖనే॥ విలేఖనమాకర్షణమ్- క్ర

ష్టా- కర్ష్టా-క్రక్ష్యతి - కర్క్ష్యతి * స్పృశమృశకృషతృపదృపాంచ్లేస్సిజ్వావాచ్యః * అ
క్రాక్షీత్- అక్రాష్టామ్ - అకార్క్షీత్- అకార్ష్టామ్ - అకార్క్షుః- పక్షే క్సః-అకృక్షత్
అకృక్షతామ్-అకృక్షన్॥ దహ భస్మీకరణే॥ దేహిథ-దదగ్ధ-దగ్ధా-ధక్ష్యతి-అధాక్షీత్-అదా
గ్ధామ్- అధాక్షుః॥ మిహ సేచనే॥ మిమేహ-మిమేహిథ - మేఢా - మేక్ష్యతి- అమిక్షత్॥ కి
త నివాసే రోగాపనయనే చ॥ చికిత్సతి - సంశయే ప్రాయేణ విపూర్వః- విచికిత్సా తు సంశ
య ఇత్యమరః - అస్యానుదాత్తేత్త్వమాశ్రిత్య చికిత్సత ఇత్యాదికశ్చిదుదాజహార - నివాసే-
కేతయతి॥ దాన ఖణ్డనే॥ శాన తేజనే॥ —— ✻ —— ఇతో వహత్యన్తాః స్వరితేతః
దీదాంసతి - దీదాంసతే - శీశాంసతి - శీశాంసతే - అర్థవిశేషే సన్ - అన్యత్ర దాన
యతి- శానయతి॥ డుపచష్ పాకే॥ పచతి- పచతే- పేచిథ- పపక్థ- పేచే-పక్తా-పక్షీష్ట॥ ష
చ సమవాయే॥ సచతి - సచతే॥ భజ సేవాయామ్॥ బభాజ-భేజతుః-భేజుః-భేజిథ-బభక్థ-
భక్తా- భక్ష్యతి-భక్ష్యతే- అభాక్షీత్ - అభక్త॥ రఞ్జ రాగే॥ నలోపః-రజతి-రజతే-అరాఙ్
క్షీత్- అరఙ్క్త॥ శప ఆక్రోశే॥ ఆక్రోశో విరుద్ధానుధ్యానమ్- శశాప- శేపే-శప్తా-అ
శాప్సీత్- అశప్త॥ త్విష దీప్తౌ॥ త్వేషతి- త్వేషతే-తిత్విషే- త్వేక్ష్యతి-త్విష్యాత్-త్విక్షీష్ట-
అత్విక్షత- అత్విక్షాతామ్॥ యజ దేవపూజాసఙ్గతికరణదానేషు॥ యజతి- యజతే ✻ లి
ట్యభ్యాసస్యోభయేషామ్॥ ౬॥ ౧॥ ౧౭॥ వచ్యాదీనాం గ్రహ్యాదీనాం చాభ్యాసస్య సమ్ప్ర
సారణం స్యాల్లిటి- ఇయాజ ✻ వచిస్వపియజాదీనాం కితి॥ ౬॥ ౧॥ ౧౫॥ వచిస్వప్యోర్యజాదీ
నాం చ సమ్ప్రసారణం స్యాత్కితి - పునః ప్రసఙ్గవిజ్ఞానాత్ ద్విత్వమ్ - ఈజతుః-ఈజుః-ఇ
యజిథ- ఇయష్ఠ-ఈజే- యష్టా- యక్ష్యతి- ఇజ్యాత్ - యక్షీష్ట-అయాక్షీత్-అయష్ట॥ డువ
ప్ బీజసన్తానే॥ బీజసన్తానం క్షేత్రే వికిరణం గర్భాధానం చ - అయం ఛేదనేపి - కేశాన్వప
తి-ఉవాప- ఊపే-వప్తా-ఉప్యాత్ - వప్సీష్ట - ప్రణ్యవాప్సీత్- అవప్త॥ వహ ప్రాపణే॥ ఉ
వాహ- ఉవహిథ-సహివహోరోదవర్ణస్య- ఉవోఢ- వోఢా- వక్ష్యతి- అవాక్షీత్-అవో
ఢామ్- అవాక్షుః- అవోఢ-అవక్షాతామ్- అవోఢ్వమ్॥ వస నివాసే॥ పరస్మైపదీ-వసతి-
ఉవాస ✻ శాసివసిఘసీనాం చ॥ ౮॥ ౩॥ ౬౦॥ ఇణ్కుభ్యాం పరస్య సాంసస్య షః స్యా
త్- ఊషతుః-ఊషుః- ఉవసిథ-ఉవస్థ-వస్తా-సస్సీతి సః స్యతః- వత్స్యతి-ఉష్యాత్-అవాత్సీ
త్-అవాత్తామ్॥ వేఞ్ తన్తుసన్తానే॥ వయతి - వయతే-వేఞో వయిః॥ ౨॥ ౪॥ ౪౧॥ వా
స్యాల్లిటి - ఇకార ఉచ్చారణార్థః-ఉవాయ ✻ గ్రహిజ్యావయివ్యధివష్టివిచతివృశ్చతిపృ
చ్ఛతిభృజ్జతీనాం ఙితి చ॥ ౬॥ ౧॥ ౧౬॥ ఏషాం కితి ఙితి చ సమ్ప్రసారణం స్యాత్- యకారస్య
ప్రాప్తే ✻ లిటి వయో యః॥ ౬॥ ౧॥ ౩౮॥ వయో యస్య సమ్ప్రసారణం న స్యాల్లిటి - ఊయ
తుః ఊయుః ✻ వశ్చాస్యాన్యతరస్యాం కితి॥ ౬॥ ౧॥ ౩౯॥ వయో యస్య వో వా స్యాత్కితి
లిటి- ఊవతుః-ఊవుః-వయస్థానభావాత్థలి నిత్యమిట్- ఉవయిథ- స్థానివద్భావేన ఇట్ప్రాప్త్వా
త్రజ్-ఊయే - ఊవే - వయాదేశాభావే ✻ వేఞః॥ ౬॥ ౧॥ ౪౦॥ వేఞో న సమ్ప్రసారణం
స్యాల్లిటి- వవౌ-వవతుః-వవుః-వవిథ-వవాథ-వవే-వాతా - ఊయాత్- వాసీష్ట-అవాసీ
త్॥ వ్యేఞ్ సంవరణే॥ వ్యయతి ✻ న వ్యో లిటి॥ ౬॥ ౧॥ ౪౬॥ వ్యేఞ ఆత్వం న స్యాల్లిటి-వృద్ధిః-ప
రమపి హలాదిశ్శేషం బాధిత్వా యస్య సమ్ప్రసారణమ్ - ఉభయేషాం గ్రహణసామర్థ్యాత్-
అన్యథా వచ్యాదీనాం గ్రహ్యాదీనాం చానువృత్త్యైవ సిద్ధే కిం తేన - వివ్యాయ - వివ్యతుః-

వివ్యుః- ఇడత్త్యర్తివ్యయతీనామితి నిత్యమిట్ - వివ్యయిథ - వివ్యాయ-వివ్యే- వ్యాతా - వీయాత్- వ్యాసీష్ట - అవ్యాసీత్ - అవ్యాస్త ॥ హ్వేఞ్ స్పర్ధాయాం శబ్దే చ ॥ అభ్యస్తస్య చ ॥ ౬॥ ౧ ॥ ౩౩ ॥ అభ్యస్తీభవిష్యతో హ్వేఞః సమ్ప్రసారణం స్యాత్- తతో ద్విత్వమ్-జుహావ- జుహువతుః- జుహువుః - జుహోథ - జుహవిథ-జుహువే-హ్వాతా-హూయాత్-హ్వాసీష్ట ॥ లిపిసిచిహ్వశ్చ॥ ౩॥ ౧ ॥ ౫౩ ॥ ఏభ్యశ్చ్లేరఙ్ స్యాత్ ॥ ఆత్మనేపదేష్వన్యతరస్యామ్॥౩॥౧॥౫౪॥ఆతో లోపః-అహ్వత్-అహ్వత - అహ్వాస్త॥ ——॥——

అథ ద్వౌ పరస్మైపదినౌ॥వద వ్యక్తాయాం వాచి॥అప్యం వదతి-ఉవాద-ఊదతుః-ఉవదిథ-వదితా- ఉద్యాత్-వదవ్రజేతి వృద్ధిః - అవాదీత్ ॥టుఓశ్వి గతివృద్ధ్యోః॥శ్వయతి॥ ॥ విభాషా శ్వేః॥౬॥౧॥౩౦॥శ్వయతేః సంప్రసారణం వా స్యాల్లిటి యఙి చ - శుశావ- శుశువతుః- శ్వయతేర్లిట్యభ్యాసలక్షణప్రతిషేధః - తేన లిట్యభ్యాసస్యేతి సంప్రసారణం న - శిశ్వాయ- శిశ్వియతుః-శ్వయితా- శ్వయేత్ - శూయాత్- జృస్తమ్భు ... శ్వయతేరః॥ ౭॥ ౪॥౧౮॥శ్వయతేరికారస్య అకారః స్యాదఙి - పరరూపమ్ - అశ్వత్ - అశ్వతామ్- అశ్వన్-విభాషా ధేట్ శ్వ్యోరితి చఙ్ -అశిశ్వియత్ - హ్మ్యన్తేతి న వృద్ధిః - అశ్వయీత్॥ వృత్ - యజాదయో వృత్తాః - భ్వాదిస్త్వాకృతిగణః - తేన చులుమ్పతీత్యాది సంగ్రహః॥

——॥ ఇతి భ్వాదయః ॥—— ఋతేరీయఙ్ ॥౩॥౧॥౨౯॥ ఋతిః సౌత్రః ఘృణార్థస్తస్మాదీయఙ్ స్యాత్ స్వార్థే జుగుప్సాయామయమర్థః ఋతిఃఘృణా - కృపాయామిత్యేకే- సనాద్యన్తా ఇతి ధాతుత్వమ్ - ఋతీయతే - ఋతీయాఞ్చక్రే - ఆర్ధధాతుకవివక్షాయాం తు ఆయాదయ ఆర్ధధాతుకే వేతీయఙభావే శేషాత్కర్తరీతి పరస్మైపదమ్ - ఆనర్త - అర్తిష్యతి - ఆర్తీత్॥——॥—— అద భక్షణే॥ ద్వౌ పరస్మైపదినౌ ॥ అదిప్రభృతిభ్యశ్శపః॥ ౨॥౪॥౭౨॥లుక్ స్యాత్-అత్తి-అత్తః-అదన్తి ॥ లిట్యన్యతరస్యామ్॥౨॥౪॥౪౦॥అదో ఘస్ల్ వా స్యాత్ లిటి-జఘాస - గమహనేత్యుపధాలోపః - తస్య చర్విధిం ప్రతి స్థానివద్భావనిషేధాద్ఘస్య చర్త్వమ్- శాసివసీతి షత్వమ్ - జక్షతుః-జక్షుః-ఘసస్త్రసావభావాత్థలి నిత్యమిట్-జఘసిథ-ఆద-ఆదతుః-ఇడత్త్యర్తీతి నిత్యమిట్-ఆదిథ-అత్తా-అత్స్యతి॥హుఝల్భ్యో హేర్ధిః॥ ౬॥ ౪॥ ౧౦౧॥హుఝల్భ్యశ్చ హేర్ధిః స్యాత్-అద్ధి-అత్తాత్-అదాని ॥ అదస్సర్వేషామ్॥ ౭॥౩॥ ౧౦౦ ॥ అదః పరస్యాపృక్తసార్వధాతుకస్య అడాగమస్స్యాత్ సర్వమతేన - ఆదత్ - ఆత్తామ్- ఆదన్- ఆదః-ఆత్తమ్-ఆత్త- ఆదమ్- ఆద్వ-ఆద్మ-అద్యాత్-అద్యాతామ్ - అద్యుః- అద్యాస్తామ్ - అద్యాసుః॥లుఙ్సనోర్ఘస్ల్ ॥౨॥౪॥౩౭॥అదో ఘస్ల్ స్యాత్ లుఙి సని చ- ల్దిత్త్వాదఙ్- అఘసత్॥ హన హింసాగత్యోః॥ ప్రణిహన్తి ॥ అనుదాత్తోపదేశవనతితనోత్యాదీనామనునాసికలోపో ఝలి క్ఙితి॥ ౬॥ ౪॥౩౭॥ అనునాసికేతి లుప్తషష్ఠీకం వనతీతరేషాం విశేషణమ్ అనునాసికాన్తానామేషాం వనతేశ్చ లోపస్స్యాత్ ఝలాదౌ కితి ఙితి పరే - యమిరమినమిగమిహనిమన్యతయోఽనుదాత్తోపదేశాః- తనుక్షణుక్షిణుఋణుతృణుఘృణువనుమను - తనోత్యాదయః - హతః - ఘ్నన్తి ॥ హనో వా ॥ ౮ ॥ ౪॥ ౨౩॥ ఉపసర్గస్థాన్నిమిత్తాత్పరస్య హన్తేర్నస్య ణో వా స్యాద్వమయోః పరతః - ప్రహణ్మి - ప్రహన్మి-ప్రహణ్వః - ప్రహన్వః- హో హన్తేర్ఞ్ణిన్నేషు ఇతి కుత్వమ్ - జఘాన - జఘ్నతుః - జఘ్నుః ॥ అభ్యాసాచ్చ॥౭॥౩॥౫౫॥అభ్యాసాత్పరస్య హన్తేర్హస్య కు

త్వంస్యాత్- జఘనిథ- జఘన్థ- హన్తా- ఋద్ధనోఃస్యేతీట్- హనిష్యతి- హన్తు- హతాత్ ఘ్న
న్తు ❁ హనైజ్ ॥౬॥౪॥౩౬॥ హశాపరే - అభీయతయాజస్యాసిద్ధత్వాద్ధేర్నలుక్- జహి- హ
నాని- హనావ- హనామ- అహన్ - అహతామ్- అఘ్నన్ - అహనమ్- ఆర్ధధాతుక ఇత్యధికృ
త్య ❁ హనోవధలిఙి ॥౨॥౪॥౪౨॥ లుఙిచ ॥౨॥౪॥౪౩॥ వధాదేశోఽదన్తః- ఆర్ధధాతుక ఇతివి
షయసప్తమీ - తేనార్ధధాతుకోపదేశేఽకారాన్తత్వాదతోలోపః- వధ్యాత్- వధ్యాస్తామ్-
ఆర్ధధాతుకేకిమ్- విధ్యాదౌహన్యాత్ - హన్తేరితిణత్వమ్ - ప్రహణ్యాత్ - అవధీత్ ॥
❁ అథచత్వారఃస్వరితేతః ॥ ద్విషఅప్రీతౌ ॥ ద్వేష్టి- ద్విష్టే - ద్వేష్టా-
ద్వేక్ష్యతి- ద్వేక్ష్యతే- ద్వేష్టు- ద్విష్టాత్- ద్విడ్ఢి- ద్వేషాణి- ద్వేషై- ద్వేషావహై- అద్వేట్
❁ ద్విషశ్చ ॥౩॥౪॥౧౧౨॥ లఙోఝేర్జుస్వాస్యాత్- అద్విషుః- అద్విషన్- అద్వేషమ్-
ద్విషీత- ద్విక్షీష్ట - అద్విక్షత్ ॥ దుహప్రపూరణే ॥ దోగ్ధి- దుగ్ధః- ధోక్షి- దుగ్ధే- ధుక్షే-
ధుగ్ధ్వే- దోగ్ధు- దుగ్ధి- దోహాని- ధుక్ష్వ- ధుగ్ధ్వమ్- దోహై- అధోక్- అదోహమ్- అధుగ్ధ్వమ్-
అధుక్షత్ - అధుక్షత - లుగ్వాదుహేతిక్సపక్షే తథాన్ స్త్వంవహి- ఘులద్వ్యత్ ॥ దిహఉప
చయే ॥ ప్రఃశిదేగ్ధి ॥ లిహఆస్వాదనే ॥ లేఢి- లీఢః- లిహన్తి- లేక్షి- లీఢే- లిక్షే లీఢ్వే- లేఢు- లీఢి-
లేహాని- అలేట్ అలిక్షత- అలీఢ- అలిక్షావహి ॥ చక్షిఙ్ వ్యక్తాయాం వాచి ॥ అయందర్శనే
పి- ఇకారోఽనుదాత్తోయుజర్థః- విచక్షణః ప్రథయన్ - సమ్తునఅన్తైఃదితఇతివ్యాఖ్యా
నాత్ - ఙకారస్త్వనుదాత్తేత్త్వప్రయుక్తమాత్మనేపదమనిత్యమితిజ్ఞాపనార్థః - తేన
ఖ్యాయన్నిర్జోకసన్నిత్యాదిసిధ్యతి - చష్టే- చక్షాతే - ఆర్ధధాతుకే ❁ చక్షిఙఃఖ్యాఞ్ ॥
౨॥౪॥౫౪॥ ❁ వాలిటి ॥౨॥౪॥౫౫॥ అత్రఖాశ్యోక్సాదిరయమాదేశః- అసిద్ధకాణ్డేశ
స్యయోవేతిసిద్ధః- ఇతిత్వాత్పదద్వయమ్ - చఖ్యౌ - చఖ్యే- చక్శౌ చక్శే- చయాన్వితి
యాఇతితునచర్త్వస్యాసిద్ధత్వాత్ - చచక్షే - ఖ్యాతా- క్శాతా- ఖ్యాస్యతి- ఖ్యాస్యతే-
క్శాస్యతి- క్శాస్యతే- అచష్ట- చక్షీత- ఖ్యాయాత్- క్శాయాత్- క్శేయాత్ ❁ అస్యతివ
క్తిఖ్యాతిభ్యోఽఙ్ ॥౩॥౧॥౫౨॥ ఏభ్యశ్చ్లేరఙ్- అఖ్యత్- అఖ్యత- అక్శాసీత్- అక్శాస్త ॥ వ
ర్జనేఖ్యాఞ్ నేష్టః ❁ సమచక్షిష్టేత్యాది ॥ ❁ అథపృచ్యన్తాఅనుదా
త్తేతః ॥ ఈరగతౌకమ్పనేచ ॥ ఈర్తే- ఈరాఞ్చక్రే- ఈరితా- ఈరిష్యతే- ఈర్తాం- ఈ
ర్ష్వ- ఈర్ధ్వమ్- ఐరిష్ట ॥ ఈడస్తుతౌ ॥ ఈట్టే ❁ ఈశస్సే ॥౭॥౨॥౭౭॥ ❁ ఈడజనోర్ధ్వే
చ ॥౭॥౨॥౭౮॥ ఈశీడజనాం సేధ్వేశబ్దయోస్సార్వధాతుకయోరిట్స్యాత్ - యోగవి
భాగోవైచిత్ర్యార్థః - ఈడిషే - ఈడిధ్వే - ఏకదేశవికృతస్యానన్యత్వాత్- ఈడిష్వ-
ఈడిధ్వమ్ - వికృతిగ్రహణేనప్రకృతేరగ్రహణాత్ - ఐడ్ఢ్వమ్ ॥ ఈశఐశ్వర్యే ॥ ఈ
ష్టే- ఈశిషే- ఈశిధ్వే ॥ ఆసఉపవేశనే ॥ ఆస్తే- దయాయాసశ్చ- ఆసాఞ్చక్రే- ఆస్స్వ-
ఆధ్వమ్- ఆసిష్ట- ఆఙఃశాసుఇచ్ఛాయామ్- ఆశాస్తే- ఆశాసాతే - ఆఙ్పూర్వత్వంప్రా
యికమ్ - తేననమోవాకంప్రశాస్మహ ఇతిసిద్ధమ్ ॥ వసఆచ్ఛాదనే ॥ వస్తే - వస్సే- వధ్వే-
వవసే- వసితా- కసిగతిశాసనయోః- కంస్తే- కంసాతే- కంసతే- అయమనిదిదిత్యేకే- క
స్తే- తాలవ్యాన్తోఽప్యనిదిత్- కష్టే- కశాతే- కక్షే- కడ్ఢ్వే ॥ ణిసిచుమ్బనే ॥ నింస్తే- దన్త్య
న్తోఽయమ్ - ఆభరణకారస్తుతాలవ్యాన్తఇతిబభ్రామ ॥ ణిజిశుద్ధౌ ॥ నిఙ్క్తే- నిఞ్జే- నిఞ్జి
తా ॥ శిజిఅవ్యక్తేశబ్దే ॥ శిఙ్క్తే ॥ పిజివర్ణే ॥ సమ్పృచ్చ్యనేఇత్యేకే- ఉభయత్రేత్యన్యే అపరే ని

ఇత్యపరే - అవ్యక్తేశబ్దేఇతీతరే - పిజి క్తే॥ పృజీత్యేకే- పృఙ్క్తే॥ వృజీవర్జనే॥ దన్త్యోష్ఠ్యా
దిః- ఈదిత్-వృక్తే- వృజాతే- వృక్షే - ఇదిదిత్యన్యే-వృఙ్క్తే॥ పృచీసమ్పర్చనే॥పృక్తే॥
షూఙ్ ప్రాణిగర్భవిమోచనే॥ సూతే- సుషువే- సోతా- సవితా- భూసువోరితిగుణని
షేధః-సువై-సవిషీష్ట - అసవిష్ట-అసోష్ట॥శీఙ్ స్వప్నే ❋ శీఙస్సార్వధాతుకేగుణః॥ ౭॥ ౪॥
౨౧ ॥ క్ఙితిచేత్యస్యాపవాదః- శేతే-శయాతే ❋ శీఙో రుట్॥ ౭॥ ౧॥ ౬॥ శీఙః పరస్యఝా
దేశస్యాతో రుడాగమస్స్యాత్- శేరతే- శేషే- శేధ్వే- శయే- శేవహే-శిశ్యే-శయితా-
అశయిష్ట ॥ అథస్తౌత్యన్తాః పరస్మైపదినః షిద్భిన్నాః॥ యుమిశ్రణే అమిశ్రణేచ ❋ ఉతో
వృద్ధిర్లుకిహలి॥ ౭॥ ౩॥ ౮౯॥ లుగ్విషయేఉకారస్యవృద్ధిఃస్యాత్ పితిహలాదౌ సార్వధాతు
కేనత్వభ్యస్తస్య- యౌతి-యుతః-యువన్తి-యుయావ-యవితా - యుయాత్- ఇహఉ
తో వృద్ధిర్న - భాష్యేపిచ్చజిన్నజిచ్చపిన్నేతివ్యాఖ్యానాత్ - విశేషవిహితేన జిత్త్వేనపి
త్త్వస్యబాధాత్- యూయాత్ - అయావీత్ ॥ రుశబ్దే ❋ తురుస్తుశమ్యమస్సార్వధా
తుకే॥ ౭॥ ౩॥ ౯౫॥ ఏభ్యః పరస్య సార్వధాతుకస్యహలాదేస్తిఙ ఈడ్వాస్యాత్- నాభ్య
స్తస్యేత్యతోఽనువృత్తిసమ్భవేపునస్సార్వధాతుకగ్రహణమపిదర్థమ్ - రవీతి - రౌతి- రు
వీతః- రుతః- హలాదేః కిమ్- రువన్తి- తిఙః కిమ్- శామ్యతి-సార్వధాతుకే కిమ్- ఆశిషి- యా
యాత్- విద్యాఘాతు-రుయాత్ - రువీయాత్ - అరావీత్- అరవిష్యత్ ॥ తు ఇతిసౌత్రో
ధాతుః॥ ధాతుత్వేఇదమేవసూత్రంజ్ఞాపకమ్ - గతివృద్ధిహింసాసు - అయఙ్ఛలుగ్వికర
ణఇతిస్మరన్తి- తవీతి- తౌతి-తువీతః-తుతః- తోతా తోష్యతి॥ ణుస్తుతౌ॥ నౌతి- నవితా॥ టు
క్షుశబ్దే॥ క్షౌతి-క్షవితా॥ క్ష్ణుతేజనే॥ క్ష్ణౌతి - క్ష్ణవితా॥ ష్ణుప్రస్రవణే॥ స్నౌతి-సుష్ణావ - స్న
వితా - స్నూయాత్ ॥ ఊర్ణుఞ్ ఆచ్ఛాదనే ❋ ఊర్ణోతేర్విభాషా॥ ౭॥ ౩॥ ౯౦॥ వావృద్ధిః
స్యాత్ హలాదౌపితిసార్వధాతుకే- ఊర్ణౌతి- ఊర్ణోతి-ఊర్ణుతః- ఊర్ణువన్తి-ఊర్ణుతే-ఊర్ణు
వాతే- ఊర్ణువతే ❋ ఊర్ణోతేరామ్నేతివాచ్యమ్ ❋ నన్ద్రాస్సంయోగాదయః॥ ౬॥ ౧॥ ౩॥ అ
చః పరాస్సంయోగాదయోనదరా ద్విర్న భవన్తి - నుశబ్దస్యద్విత్వం ణత్వస్యాసిద్ధత్వాత్ -
పూర్వత్రాసిద్ధీయమద్విర్వచనఇతిత్వనిత్యమ్ - ఉభౌనాభ్యాసస్యేతిలిఙ్గాత్ - ఊర్ణునా
వ- ఊర్ణునువతుః- ఊర్ణునువుః ❋ విభాషోర్ణోః॥ ౧॥ ౨॥ ౩॥ ఇడాదిప్రత్యయోవాఙి
త్స్యాత్ - ఊర్ణునవిథ- ఊర్ణునువిథ-ఊర్ణువితా- ఊర్ణవితా- ఊర్ణౌతు- ఊర్ణోతు-ఊర్ణవా
ని- ఊర్ణవై ❋ గుణోఽపృక్తే॥ ౭॥ ౩॥ ౯౧॥ ఊర్ణోతేర్గుణస్స్యాదపృక్తేహలాదౌపితిసా
ర్వధాతుకే- వృద్ధ్యపవాదః - ఔర్ణోత్ - ఔర్ణోః- ఊర్ణుయాత్- ఊర్ణుయాః-ఇహవృద్ధి
ర్నజిచ్చపిన్నేతిభాష్యాత్ - ఊర్ణూయాత్ - ఊర్ణవిషీష్ట- ఊర్ణువిషీష్ట- ఔర్ణువీత్- ఔర్ణువి
ష్టామ్ ❋ ఊర్ణోతేర్విభాషా॥ ౭॥ ౨॥ ౬॥ ఇడాదౌపరస్మైపదేపరేసిచివావృద్ధిఃస్యాత్-ప
క్షేగుణః- ఔర్ణావీత్- ఔర్ణావిష్టామ్ - ఔర్ణావిషుః- ఔర్ణవీత్॥ ద్యుఅభిగమనే॥ ద్యౌతి-
ద్యోతా ॥ షుప్రసవైశ్వర్యయోః ॥ ప్రసవోఽభ్యనుజ్ఞానమ్-సోతా- అసావీత్॥ కుశబ్దే॥
కోతా॥ ష్టుఞ్ స్తుతౌ॥ స్తౌతి-స్తవీతి-స్తుతః- స్తువీతః- స్తుతే - స్తువీతే- స్తుసుధూఞ్భ్య ఇతీ
ట్- అస్తావీత్ - ప్రాక్సితాదితిషత్వమ్- అభ్యష్టౌత్- సివాదీనాంవా- పర్యష్టౌత్- పర్య
స్తౌత్ ॥ బ్రూఞ్ వ్యక్తాయాంవాచి ❋ బ్రువఃపఞ్చానామాదితఆహోబ్రువః ॥ ౩॥
౪॥ ౮౪॥ బ్రువోలటస్తిఙాం పరస్మైపదానామాదితః పఞ్చానాం ణలాదయః పఞ్చాదేశాస్స్యుః

బ్రువశ్చాహాదేశః- అకారఉచ్చారణార్థః- ఆహ-ఆహతుః- ఆహుః ॥ ఆహస్థః॥౮॥౨॥౩౫॥ ఝలిపరే- చర్త్వమ్-ఆత్థ - ఆహథుః ॥ బ్రువఈట్॥౭॥౩॥౯౩॥ బ్రువఃపరస్యహలాదేఃపితఈట్స్యాత్ - ఆత్థేత్యత్రస్థానివద్భావాత్ప్రాప్తోయమ్ - ఝలీతిథత్వవిధానాన్నభవతి- బ్రవీతి బ్రూతః-బ్రువన్తి- బ్రూతే-ఆర్ధధాతుకాధికారే ॥ బ్రువోవచిః॥౨॥౪॥౫౩॥ఉవాచ- ఊచతుః ఊచుః-ఉవచిథ- ఉవక్థ-ఊచే-వక్తా- బ్రవీతు- బ్రూతాత్- జేశ్చపిన్నేత్యపిత్త్వాదీట్న - బ్రవాణి - బ్రవై - బ్రూయాత్ - ఉచ్యాత్-అస్యతివక్తి త్యఙ్ ॥ వచఉమ్॥౭॥౪॥౨౦॥అఙిపరే-అవోచత్ - అవోచత॥

అథశాస్యన్తాఃపరస్మైపదినః॥ ఇణ్ గతౌ॥ఇఙ్ గతౌ॥ఏతి-ఇతః॥ఇణోయణ్॥౬॥౧॥౮౧॥అజాదౌప్రత్యయే-ఇయఙోపవాదః - యన్తి-ఇయాయ॥దీర్ఘఇణఃకితి॥౭॥౪॥౬౯॥ ఇణోఽభ్యాసస్యదీర్ఘఃస్యాత్కితిలిటి-ఈయతుః- ఈయుః - ఇయయిథ-ఇయేథ-ఐత్- ఐతామ్- ఆయన్- ఇయాత్ - ఈయాత్ ॥ ఏతేర్లిఙి॥౭॥౪॥౨౪॥ఉపసర్గాత్పరస్యఇణోఽణోహ్రస్వఃస్యాదార్ధధాతుకేకితిలిఙి - నిరియాత్ - ఉభయతఆశ్రయణేనాన్తాదివత్ అభీయాత్ - అణఃకిమ్ - సమేయాత్ - సమీయాదితిప్రయోగస్తుభౌవాదికస్య ॥ ఇణోగాలుఙి॥ ౨॥ ౪॥ ౪౫॥ గాతిస్థేతిసిచోలుక్- అగాత్- అగాతామ్ - అగుః॥ఇఙ్ అధ్యయనే॥ నిత్యమధిపూర్వః- అధీతే-అధీయాతే ॥ గాఙ్ లిటి॥౨॥౪॥౪౯॥ఇఙోగాఙ్స్యాల్లిటిలావస్థాయామేవేతి తేనా - అధిజగే-అధిజగాతే- అధిజగిరే-అధ్యేతా-అధ్యేష్యతే-అధ్యయై - గుణాయాదేశయోఃకృతయోరుపసర్గస్యయణ్ - పూర్వన్తాతురుపసర్గేణేతిదర్శనేఽన్తరఙ్గత్వాత్ గుణాత్పూర్వంసవర్ణదీర్ఘః ప్రాప్తఃణెరధ్యయనేవృత్తమితినిర్దేశాన్నభవతి- అధ్యైత - పరత్వాదియఙ్ - తతఆట్వృద్ధిః - అధ్యైయాతామ్ - అధ్యైయత- అధ్యైయవహి- అధీయీత-అధీయీయాతామ్- అధీయీధ్వమ్- అధీయీయ-అధ్యేషీష్ట ॥ విభాషాలుఙ్లృఙోః॥౨॥ ౪॥౫౦॥ ఇఙోవాస్యాత్ ॥ గాఙ్కుటాదిభ్యోఽఞ్ణిన్ఙిత్ ॥ ౧॥ ౨॥ ౧॥ గాఙాదేశాత్కుటాదిభ్యశ్చపరేఽఞ్ణితఃప్రత్యయాఙితస్స్యుః॥ ఘుమాస్థాగాపాజహాతిసాంహలి ॥ ౬ ॥ ౪ ॥ ౬౬॥ ఏషామాతఈత్స్యాత్హలాదౌకితి ఙిత్యార్ధధాతుకే- అధ్యగీష్ట - అధ్యైష్ట - అధ్యగీష్యత- అధ్యైష్యత॥ ఇక్స్మరణే॥అయమప్యధిపూర్వఃఅధీగర్థదయేశామితిలిఙ్గాత్ - అన్యథాహిఇగర్థేత్యేవబ్రూయాత్ ॥ ఇణ్వదికఇతివక్తవ్యమ్ ॥ అధియన్తి- అధ్యగాత్- కేచిత్తు- ఆర్ధధాతుకాధికారోక్తస్యైవాతిదేశమాహుః తన్మతేయణ్న - తథాచభట్టిః - సమీతయోరాఘవయోరధీయన్నితి॥వీగతివ్యాప్తిప్రజనకాన్త్యసనఖాదనేషు ॥ ప్రజనోగర్భగ్రహణమ్ - అసనంక్షేపణమ్- వేతి- వీతః-వియన్తి- వేషి- వేమి-వీహి - అవేత్- అవీతామ్ - అవియన్- అడాగమేసత్యనేకాచ్త్వాద్యణితికేచిత్ - అవ్యన్॥అత్ర-ఈకారోపిధాత్వన్తరంప్రశ్లిష్యతే- ఏతి-ఈతః- ఇయన్తి- ఈయాత్ - ఐషీత్ ॥ యాప్రాపణే ॥ ప్రాపణమిహగతిః- ప్రణియాతి-యాతః- యాన్తి ॥ లఙశ్శాకటాయనస్యైవ॥ ౩॥ ౪॥ ౧౧౧॥ ఆదన్తాత్పరస్యలఙోఝేర్జుస్వా స్యాత్-అయుః-అయాన్-యాయాత్-యాయాతామ్ - యాయాస్తామ్॥వాగతిగన్ధనయోః॥గన్ధనంసూచనమ్॥ భాదీప్తౌ॥ ష్ణాశౌచే॥ శ్రాపాకే॥ద్రాకుత్సాయాఙ్గతౌ॥ప్సాభక్షణే॥పారక్షణే ॥ పాయాస్తామ్- అపాసీత్॥ రాదానే॥లాఆదానే॥ద్ఞావపిదానఇతి

చస్త్రిః॥ దాప్ లవనే॥ ప్రణిదాతి- ప్రనిదాతి- దాయాత్- దాయాస్తామ్ అదాసీత్॥ ఖ్యా ప్రకథనే॥ అయం సార్వధాతుకమాత్రవిషయః - సస్థానత్వం నమః ఖ్యాఞ్ త్రే ఇతి వార్త్తికం తద్భాష్యశ్చేహ లిఙ్గమ్- సస్థానో జిహ్వామూలీయః- సనేతి క్శాదేశస్య క్శాదిత్వే ప్రయోజనమిత్యర్థః - సంపూర్వస్య ఖ్యాతేః ప్రయోగో నేతి న్యాసకారః ॥ మా మానే ॥ అకర్మకః - తనౌ మము స్తత్ర న కైటభద్విష ఇతి మాఘః - ఉపసర్గవశేనార్థాన్తరే సకర్మకః - ఉదరం పరిమాతి ముష్టినా - నేర్గదేత్యత్ర నాస్య గ్రహణమ్ - ప్రణిమాతి - ప్రనిమాతి ॥ వచ పరిభాషణే॥ వక్తి- వక్తః- అయమన్తిపరో న ప్రయుజ్యతే- బహువచనపర ఇత్యన్యే - ఝిపర ఇత్యపరే - వగ్ధి - వచ్యాత్- ఉచ్యాత్ - అవోచత్ ॥ విద జ్ఞానే ❁ విదో లటో వా ॥౩॥౪॥౮౩॥ వేత్తేర్లటః పరస్మైపదానాం ణలాదయో వా స్యుః - వేద - విదతుః - విదుః- వేత్థ- విదథుః- విద- వేద- విద్వ- విద్మ-పక్షే- వేత్తి- విత్తః-ఇత్యాది-వివేద-వివిదతుః ఉషవిదేత్యామ్పక్షే విదేరకారాన్తనిపాతనాన్న లఘూపధగుణః - విదాఞ్చకార - వేదితా ❁ విదాఙ్కుర్వన్త్విత్యన్యతరస్యామ్ ॥౩॥౧॥౪౧॥ వేత్తేర్లోట్యామ్ గుణాభావః లోటో లుక్ లోడన్తకరోత్యనుప్రయోగశ్చ వా నిపాత్యతే - పురుషవచనే న వివక్షితే ఇతి శబ్దాత్ ❁ తనాదికృఞ్భ్య ఉః ॥౩॥౧॥౭౯॥ తనాదేః కృఞశ్చ ఉప్రత్యయః స్యాత్ - శపోఽపవాదః - తనాదిత్వాదేవ సిద్ధే కృఞ్గ్రహణం గణకార్యస్యానిత్యత్వే లిఙ్గమ్ - తేన న విశ్వసేదవిశ్వస్తమిత్యాది సిద్ధమ్ - విదాఙ్కరోతు ❁ అత ఉత్సార్వధాతుకే ॥౬॥౪॥౧౧౦॥ ఉప్రత్యయాన్తస్య కృఞోఽకారస్య ఉత్ స్యాత్ సార్వధాతుకే క్ఙితి - ఉదితి తపరసామర్థ్యాన్న గుణః - విదాఙ్కురుతామ్- ఉతశ్చేతి హేర్లుక్ - ఆభీయత్వేన లుకోఽసిద్ధత్వాదుత్వమ్ - విదాఙ్కురు - విదాఙ్కరవాణి- అవేత్ - అవిత్తామ్ - సిజభ్యస్తేతి ఝేర్జుస్- అవిదుః ❁ దశ్చ ॥౮॥౨॥౭౫॥ ధాతోర్దస్య పదాన్తస్య సిపి పరే రుః స్యాద్వా- అవేః- అవేత్ ॥అస భువి॥ అస్తి ❁ శ్నసోరల్లోపః ॥౬॥౪॥౧౧౧॥ శ్నస్యాస్తేశ్చాకారస్య లోపః స్యాత్ సార్వధాతుకే క్ఙితి - స్తః - సన్తి - తాసస్త్యోరితి సలోపః - అసి - స్థః - స్థ - అస్మి - స్వః - స్మః - ఆర్ధధాతుక ఇత్యధికృత్య ❁ అస్తేర్భూః ॥౨॥౪॥౫౨॥ బభూవ - భవితా - అస్తు - స్తాత్ - స్తామ్ - సన్తు ❁ ఘ్వసోరేద్ధావభ్యాసలోపశ్చ ॥౬॥౪॥౧౧౯॥ ఘోరస్తేశ్చ ఏత్వం స్యాత్ హౌ పరే- అభ్యాసస్య లోపశ్చ - ఆభీయత్వేనైత్వస్యాసిద్ధత్వాత్ హేర్ధిః - శ్నసోరిత్యల్లోపః - ఏధి - తాతఙ్పక్షే ఏత్వన్న - పరేణ తాతఙా బాధాత్ - సకృద్గతి న్యాయాత్ - స్తాత్- స్తమ్- స్త- అసాని అసావ- అసామ - అస్తిసిచోఽపృక్త ఇతీట్- ఆసీత్ - శ్నసోరిత్యల్లోపస్యాభీయత్వేనాసిద్ధత్వాదాట్- ఆస్తామ్- ఆసన్ - స్యాత్- భూయాత్ - అభూత్ - సిచోఽస్తేశ్చ విద్యమానత్వేన విశేషణాదిట్ న ❁ ఉపసర్గప్రాదుర్భ్యామస్తిర్యచ్పరః ॥౮॥౩॥౮౭॥ ఉపసర్గేభ్యః ప్రాదుసశ్చ పరస్యాస్తేః సస్య షః స్యాత్ యకారేఽచి చ పరే - నిష్యాత్ - ప్రాదుష్ష్యాత్ - నిషన్తి - ప్రాదుష్షన్తి - యచ్పరః కిమ్ - అభిస్తః॥ మృజూ శుద్ధౌ ❁ మృజేర్వృద్ధిః ॥౭॥౨॥౧౧౪॥ మృజేరికో వృద్ధిః స్యాత్ - ప్రత్యయే పరే- క్ఙిత్యజాదౌ వేష్యతే- వ్రశ్చేతి షః మార్ష్టి -మృష్టః- మృజన్తి- మార్జన్తి- మమార్జ - మమార్జతుః- మమృజతుః- మమార్జిథ- మమార్ష్ఠ- మార్జితా- మార్ష్టా- మృడ్ఢి - అమార్

మార్జిష్ఠ - అమార్జీత్ - అమార్క్షీత్ ॥ రుదిర్ అశ్రువిమోచనే ❋ రుదాదిభ్యస్సార్వధా
తుకే ॥౭॥౨॥౭౬॥ రుద్ స్వప్ శ్వస్ అన - జక్ష ఏభ్యో వలాదేస్సార్వధాతుకస్యేట్ స్యాత్ -
రోదితి - రుదితః - హశాపరత్వాదిటి ఙిత్త్వాన్న - రుదిహి ❋ రుదశ్చ పఞ్చభ్యః ॥౭॥౩॥౯౮॥ హ
లాదేః పితస్సార్వధాతుకస్యాపృక్తస్య ఈట్ స్యాత్ ❋ అడ్గార్గ్యగాలవయోః ॥౭॥౩॥
౯౯॥ అరోదీత్ - అరోదత్ - అరుదితామ్ - అరుదన్ - అరోదీః - అరోదః - ప్రకృతిప్రత్య
యవిశేషాపేక్షాభ్యామడీడ్భ్యామన్తరఙ్గత్వాద్యాసుట్ - రుద్యాత్ - అరుదత్ - అరోదీత్ ॥
ఞిష్వప్ శయే ॥ స్వపితి - స్వపితః - సుష్వాప - సుషుపతుః - సుషుపుః - సుష్వపిథ - సుష్వప్
థ ❋ సువినిర్దుర్భ్యస్సుపిసూతిసమాః ॥౮॥౩॥౮౮॥ ఏభ్యస్సుప్యాదేస్సస్య షస్స్యాత్ -
పూర్వస్థాతుపసర్గేణ యుజ్యతే - కితిలిటిపరత్వాత్సంప్రసారణే షత్వే చ కృతే ద్విత్వమ్ -
పూర్వత్రాసిద్ధీయమద్విర్వచనే - సుషుషుపతుః - సుషుషుపుః - అకితి తు ద్విత్వేఽభ్యాస
స్య సంప్రసారణమ్ - షత్వస్యాసిద్ధత్వాత్తతః పూర్వం హలాదిశ్శేషః నిత్యత్వాచ్చ - త
తః సుపిరూపాభావాన్న షః - సుసుష్వాప - సుస్వప్తా - అస్వపీత్ - అస్వపత్ - స్వప్యాత్ -
సుప్యాత్ - సుషుప్యాత్ - అస్వాప్సీత్ ॥ శ్వస ప్రాణనే ॥ శ్వసితి - శ్వసితా - అశ్వసీత్ - అ
శ్వసత్ - శ్వస్యాతామ్ - శ్వస్యాస్తామ్ - హ్మ్యన్తక్షణేతి న వృద్ధిః - అశ్వసీత్ ॥ అన చ ॥ అనితి -
ఆన - అనితా - ఆనీత్ - ఆనత్ ❋ అనితేః ॥౮॥౪॥౧౯॥ ఉపసర్గస్థాన్నిమిత్తాత్పరస్యానితే
ర్నస్య ణస్స్యాత్ - ప్రాణితి ॥ జక్ష భక్షహసనయోః ॥ జక్షితి - జక్షితః ❋ అదభ్యస్తాత్ ॥
౭॥౧॥౪॥ ఝస్య అత్ స్యాత్ - అన్తాపవాదః - జక్షతి - సిజభ్యస్తేతి జుస్ - అజక్షుః - అయమన్త
స్థాదిరిత్యుజ్జ్వలదత్తో బభ్రామ ——— ❋ రుదాదయః పఞ్చ గతాః ❋ ——— జాగృ నిద్రా
క్షయే ॥ జాగర్తి - జాగృతః - జాగ్రతి - ఉషవిదేత్యామ్వా - జాగరాఞ్చకార - జజాగార ❋ జా
గ్రోఽవిచిణ్ణల్ఙిత్సు ॥౭॥౩॥౮౫॥ జాగర్తేర్గుణస్స్యాత్ విచిణ్ణల్ఙిద్భ్యోఽన్యస్మిన్ వృద్ధివిష
యే ప్రతిషేధవిషయే చ - జజాగరతుః - అజాగః - అజాగృతామ్ - అభ్యస్తత్వాజ్జుస్ ❋ జు
సి చ ॥౭॥౩॥౮౩॥ అజాదౌ జుసి ఇగన్తాఙ్గస్య గుణస్స్యాత్ - అజాగరుః - అజాదౌ కిమ్ - జా
గృయుః - ఆశిషి తు - జాగర్యాత్ - జాగర్యాస్తామ్ - జాగర్యాసుః - లుఙి - అజాగరీత్ - జాగృ
ఇస్ ఇత్యత్ర యణ్ ప్రాప్తః - తం సార్వధాతుకగుణో బాధతే తం సిచి వృద్ధిః - తాం జాగర్తిగు
ణః - తత్ర కృతే హలన్తలక్షణా ప్రాప్తా నేటీతి నిషిద్ధా - తతో హలాదేరితి బాధిత్వా అతో
లాన్తస్యేతి ప్రాప్తా హ్మ్యన్తేతి నిషిధ్యతే - తదాహుః ❋ గుణో వృద్ధిర్గుణో వృద్ధిః ప్ర
తిషేధో వికల్పనమ్ । పునర్వృద్ధిర్నిషేధోఽతో యణ్పూర్వాః ప్రాప్తయో నవేతి ❋ దరిద్రా
దుర్గతౌ ॥ దరిద్రాతి ❋ ఇద్దరిద్రస్య ॥౬॥౪॥౧౧౪॥ దరిద్రాతేరికారస్స్యాత్
హలాదౌ క్ఙితి సార్వధాతుకే ॥ దరిద్రితః ❋ శ్నాభ్యస్తయోరాతః ॥౬॥౪॥౧౧౨॥ అన
యోరాతో లోపస్స్యాత్ క్ఙితి సార్వధాతుకే - దరిద్రతి - అనేకాచ్త్వాదామ్ - దరిద్రాఞ్చ
కార - ఆత ఔ ణల ఇత్యత్ర ఓ ఇత్యేవ సిద్ధే ఔకారవిధానం దరిద్రాతేరాలోపే కృతే శ్ర
వణార్థమ్ అత ఏవ జ్ఞాపకాదామ్ నేత్యేకే ॥ దదరిద్రౌ - దదరిద్రతురిత్యాది - యత్తు ణ
లి దదరిద్రేతి తన్నిర్మూలమేవ ❋ దరిద్రాతేరార్ధధాతుకే వివక్షితే ఆలోపో వాచ్యః ❋
లుఙి వా సనిణ్వులిల్యుటి చ న ॥ దరిద్రితా - అదరిద్రాత్ - అదరిద్రితామ్ - అదరిద్రుః - ద
రిద్రియాత్ - దరిద్ర్యాత్ - అదరిద్రీత్ - ఇట్ సకౌ - అదరిద్రాసీత్ ॥ చకాసృ దీప్తౌ ॥ ఝ

స్యాత్ - చకాసతి - చకాసాఞ్చకార - ధి చేతి సలోపః సిచ ఏవేత్యేకే - చకాద్ధి - చకాధీత్యేవ భాష్యమ్ ❋ తిప్యనస్తేః ॥౮॥౨॥౭౩॥ పదాన్తస్య సస్య దస్స్యాత్ తిపి న త్వస్తేః - అచకాత్ - అచకాద్ - అచకాసుః ❋ సిపి ధాతో రుర్వా ॥౮॥౨॥౭౪॥ పదాన్తస్య ధాతోస్సస్య రుస్స్యాద్ద్వా - పక్షే దః - అచకాః - అచకాత్ ॥ శాసు అనుశిష్టౌ ॥ శాస్తి ❋ శాస ఇదఙ్హలోః ॥౬॥౪॥౩౪॥ శాస ఉపధాయా ఇత్స్యాదఙి హలాదౌ క్ఙితి చ - శాసివసీతి షః - శిష్టః - శాసతి - శశాస - శశాసతుః - శాస్తు - శిష్టాత్ - శిష్టామ్ - శాసతు ❋ శా హౌ ॥౬॥౪॥౩౫॥ శాస్తేః శాదేశస్స్యాత్ హౌ పరే - తస్యాభీయత్వేనాసిద్ధత్వాత్ హేర్ధిః - శాధి - అశాత్ - అశిష్టామ్ - అశాసుః - అశాత్ - అశాః - శిష్యాత్ - సర్తిశాస్త్రీత్యఙ్ - అశిషత్ - అశాసిష్యత్ ॥ దీధీఙ్ దీప్తిదేవనయోః ॥ ఏతదాదయః పఞ్చ ధాతవశ్ఛాన్దసాః - దీధీతే - ఏరనేకాచ ఇతి యణ్ - దీధ్యతే ❋ యీవర్ణయోర్దీధీవేవ్యోః ॥౭॥౪॥౫౩॥ ఏతయోరన్త్యస్య లోపస్స్యాత్ యకారే ఇవర్ణే చ పరే - ఇటిలోపస్యాభీత్వానిత్యత్వాచ్చైరేత్వమ్ - దీధ్యే - దీధీవేవీటామితి గుణనిషేధః - దీధ్యాఞ్చక్రే - దీధితా - దీధిష్యతే ॥ వేవీఙ్ వేతినా తుల్యే ॥ వీ గతీత్యాదినా తుల్యార్థే వర్తత ఇత్యర్థః — ❋ — అథ త్రయః పరస్మైపదినః ॥ షస సస్తి స్వప్నే ॥ సస్తి - సస్తః - ససతి - ససాస - సేసతుః - సస్తు - సధి పూర్వత్రాసిద్ధమితి సలోపస్యాసిద్ధత్వాదతో హేరితి న లుక్ - అసత్ - అసస్తామ్ - అసః - అసత్ - సస్యాత్ - అసాసీత్ - అససీత్ - సన్తి - సస్తః - సంసన్తి - బహూనాం సమవాయే ద్వయోస్సంయోగసంజ్ఞా నేత్యాశ్రిత్య స్కోరితి లోపాభావాత్ - సంస్తి సంస్త ఇత్యేకే ॥ వశ కాన్తౌ ॥ కాన్తిరిచ్ఛా - వష్టి - ఉష్టః - ఉశన్తి - వక్షి - ఉష్ఠః ఉవాశ - ఊశతుః - వశితా - వష్టు - ఉష్టాత్ - ఉష్టామ్ - ఉడ్ఢి - అవట్ - ఔష్టామ్ - ఔశన్ - అవశమ్ - ఉశ్యాతామ్ - ఉశ్యాస్తామ్ ॥ చర్కరీతం చ ॥ యఙ్లుగన్తమదాదౌ బోధ్యమ్ ॥ హ్నుఙ్ అపనయనే ॥ హ్నుతే - హ్నువే - జుహ్నువే - హ్నువీత - హ్నోషీష్ట - అహ్నోష్ట ॥

— ❋ ఇత్యదాదయః ❋ —

హు దానాదనయోః ॥ ఆదానే చేత్యేకే - ప్రీణన ఇతి భాష్యమ్ - దానం చేహ ప్రక్షేపః - స చ వైధే అధారే హవిషశ్చేతి స్వభావాల్లభ్యతే ॥ ఇతశ్చత్వారః పరస్మైపదినః ❋ జుహోత్యాదిభ్యశ్శ్లుః ॥౨॥౪॥౭౫॥ శపశ్శ్లుః స్యాత్ ❋ శ్లౌ ॥౬॥౧॥౧౦॥ శ్లౌ సతి అనభ్యాసస్య ధాతోరవయవస్య ప్రథమస్యైకాచో ద్వే స్తః - అజాదేస్తు ద్వితీయస్య - జుహోతి - జుహుతః - అదభ్యస్తాదిత్యత్ - హుశ్నువోరితి యణ్ - జుహ్వతి ❋ భీహ్రీభృహువాం శ్లువచ్చ ॥౩॥౧॥౩౯॥ ఏభ్యో లిట్యామ్ వా స్యాత్ - ఆమి శ్లావివ కార్యం చ - జుహవాఞ్చకార - జుహావ - హోతా - హోష్యతి - జుహోతు - జుహుతాత్ - హుఝల్భ్యో హేర్ధిః - జుహుధి - ఆటి పరత్వాద్గుణః - జుహవాని - పరత్వాజ్జుసి చేతి గుణః - అజుహవుః - జుహుయాత్ - హూయాత్ - అహౌషీత్ ॥ ఞిభీ భయే ॥ బిభేతి ❋ భియోఽన్యతరస్యామ్ ॥౬॥౪॥౧౧౫॥ ఇకారస్స్యాద్ధలాదౌ క్ఙితి సార్వధాతుకే - బిభితః - బిభీతః - బిభ్యతి - బిభయాఞ్చకార - బిభాయ - భేతా ॥ హ్రీ లజ్జాయామ్ ॥ జిహ్రేతి - జిహ్రీతః - జిహ్రియతి - జిహ్రయాంచకార - జిహ్రాయ ॥ పౄ పాలనపూరణయోః ❋ అర్తిపిపర్త్యోశ్చ ॥౭॥౪॥౭౭॥ అనయోరభ్యాసస్య ఇకారోఽన్తాదేశస్స్యాత్ శ్లౌ ❋ ఉదోష్ఠ్యపూర్వస్య ॥౭॥౧॥౧౦౨॥ అఙ్గావయవౌష్ఠ్యపూర్వో య ౠత్ తదన్తస్యాఙ్గ

స్యాదుత్వం స్యాత్- గుణవృద్ధీ పరత్వాదిమం బాధేతే - పిపర్తి - ఉత్వం రపరత్వమ్ - హలి చేతి దీర్ఘః- పిపూర్తః- పిపురతి- పపార- కితి లిటి ఋచ్ఛత్యౄతామితి గుణే ప్రాప్తే ❋ శౄదృప్రాం హ్రస్వో వా ॥౭॥౪॥ ౧౨॥ ఏషాం కితి లిటి హ్రస్వో వా స్యాత్ - పక్షే గుణః పప్రతుః - పపరతుః - పప్రుః- పపరుః- పరితా- పరీతా- అపిపః అపిపూర్తామ్- అపిపరుః- పిపూర్యాత్- పూర్యాత్- అపారీత్- అపారిష్టామ్ - హ్రస్వాన్తోయమితి కేచిత్- పిపర్తి పిపృతః- పిప్రతి- పిపృయాత్- ఆశిషి- ప్రియాత్- అపార్షీత్-పాణినీయమతే తు-తం రోదసీ పిపృతం సత్యవాచమిత్యాదౌ ఛాన్దసత్వం శరణమ్ ॥ డుభృఞ్ ధారణపోషణయోః ❋ భృఞామిత్ ॥౭॥౪॥ ౭౬ ॥ భృఞ్ మాఙ్ ఓహాఙ్ ఏషాం త్రయాణామభ్యాసస్య ఇత్ స్యాత్ శ్లౌ - బిభర్తి- బిభృతః- బిభ్రతి- బిభృథ్వ- శ్లువద్భావాత్ ద్విత్వే- బిభరాం బభూవ- బభార- బభర్థ- బభృవ-బిభృహి- బిభరాణి- అబిభః- ఉబిభృతామ్- అబిభరుః- బిభృయాత్- భ్రియాత్- భృషీష్ట- అభార్షీత్- అభృత ॥ మాఙ్ మానే శబ్దే చ ❋ ఈహల్యఘోః ॥౬॥ ౪॥౧౧౩॥ శ్నాభ్యస్తయోరాత ఈత్ స్యాత్ సార్వధాతుకే హలాదౌ క్ఙితి- న తు ఘుసంజ్ఞకస్య- మిమీతే- శ్నాభ్యస్తయోరాత ఇత్యాలోపః - మిమాతే- మిమతే - ప్రత్యమాస్త ॥ ఓహాఙ్ గతౌ ॥ జిహీతే- జిహాతే- జిహతే- జహే- హాతా- హాస్యతే॥ ఓహాక్- త్యాగే॥ పరస్మైపదీ- జహాతి ❋ జహాతేశ్చ ॥౬॥౪॥ ౧౧౬॥ ఇత్ స్యాద్వా హలాదౌ క్ఙితి సార్వధాతుకే- పక్షే ఈత్వమ్- జహితః - జహీతః- జహతి- జహౌ - జహతుః- జహీతాత్- జహితాత్ ❋ ఆ చ హౌ ॥౬॥౪॥౧౧౭॥ జహాతేర్హౌ పరే ఆత్ స్యాత్ -చాదిదీతౌ -జహాహి- జహిహి-జహీహి-అజహాత్ -అజహుః ❋ లోపో యి ॥౬॥౪॥౧౧౮॥ జహాతేరాలోపః స్యాద్యాదౌ సార్వధాతుకే- జహ్యాత్- ఏర్లిఙి- హేయాత్- అహాసీత్ ॥ డుదాఞ్ దానే॥ ప్రణిదదాతి- దత్తః-దదతి- దత్తే- దదౌ- ఘ్వసోరిత్యేత్వాభ్యాసలోపౌ- దేహి- అదదాత్- అదత్తామ్- అదదుః- దద్యాత్- దేయాత్- అదాత్-అదాతామ్- అదుః- అదిత॥డుధాఞ్ ధారణపోషణయోః॥ దాన ఇత్యేకే। ప్రణిదధాతి ❋ దధస్తథోశ్చ ॥౮॥౨॥౩౮॥ ద్విరుక్తస్య ఝషన్తస్య ధాఞో బశో భష్ స్యాత్ తథయోః స్ధ్వోశ్చ పరతః - వచనసామర్థ్యాదాల్లోపో న స్థానివదితి వామనమాధవౌ - వస్తుతస్తు పూర్వత్రాసిద్ధీయే న స్థానివత్ - ధత్తః దధతి- ధత్థః- ధత్థ-దధ్వః- ధత్తే- ధత్సే-ధద్ధ్వే-ధేహి-అధిత॥ ❋ అథ త్రయస్స్వరితేతః॥ ణిజిర్ శౌచపోషణయోః❋ ణిజాం త్రయాణాం గుణః శ్లౌ ॥౭॥౪॥౭౫॥ ణిజ్ విజ్ విష్ ఏషామభ్యాసస్య గుణస్స్యాత్ శ్లౌ- నేనేక్తి- నేనిక్తః-నేనిజతి- నేక్తా- నేక్ష్యతి- నేనేక్తు- నేనిగ్ధి ❋ నాభ్యస్తస్యాచి పితి సార్వధాతుకే ॥౭॥ ౩ ॥౮౭॥ లఘూపధగుణో న స్యాత్- నేనిజాని- అనేనేక్- అనేనిక్తామ్- అనేనిజుః- నేనిజ్యాత్- నిజ్యాత్-అనిజత్-అనైక్షీత్- అనిక్త॥ విజిర్ పృథగ్భావే॥ వేవేక్తి- వేవిక్తే- వేవిజిథ- అత్ర విజ ఇడితి ఙిత్త్వం న- ఓవిజీ ఇత్యస్యైవ తత్ర గ్రహణాత్ - ణిజివిజీరుధాదావపి ॥ విష్ల్ వ్యాప్తౌ ॥ వేవేష్టి- వేవిష్టే- ల్దిత్త్వాదఙ్- అవిషత్- తఙి క్సః- అజాదౌ క్సస్యాచీత్యల్లోపః- అవిక్షత - అవిక్షాతామ్- అవిక్షత ❋ అథ గణాన్తాః పరస్మైపదినశ్ఛాన్దసాశ్చ ॥ ఘృ క్షరణదీప్త్యోః ॥ జిఘర్తి ఘృగ్నింమనసా ఘృతేన - భృఞామిత్ - బహులం ఛన్దసీతి ఇత్త్వమ్ ॥

హృ ప్రసహ్యకరణే ॥ అయం స్త్రైవోఽభిజిహర్తి హిమామ్ ॥ ఋసృ గతౌ ॥ బహు
ళం ఛన్దసీత్యేవసిద్ధే అర్తిపిపర్త్యోశ్చేతీత్వవిధానాదయం భాషాయామపి - అభ్యాసస్యా
సవర్ణ ఇతి యఙ్ - ఇయర్తి - ఇయృతః - ఇయ్రతి - ఆర- ఆరతుః- ఇడత్త్యర్తీతి నిత్య
మిట్- ఆరిథ- అర్తా అరిష్యతి- ఇయరాణి- ఐయః- ఐయృతామ్ - ఐయరుః- ఇయృయాత్-
అర్యాత్- గుణోఽర్తీతి గుణః- సర్తిశాస్త్యర్తీత్యఙ్ ఋదృశోఙీతిగుణః- ఆరత్ - ససర్త ॥ భస
భర్త్సనదీప్త్యోః ॥ బభస్తి- ఘసిభసోర్హలి చేత్యుపధాలోపః - ఝలోఝలీతి సలోపః- బ
బ్ధః- హలిగ్రహణమనర్థకమన్యత్రాపి దర్శనాత్ - బప్సతి ॥ కి జ్ఞానే ॥ చికేతి ॥ తుర త్వరణే ॥ తు
తోర్తి - తుతూర్తః- తుతురతి ॥ ధిష శబ్దే ॥ దిధేష్టి- దిధిష్టః ॥ ధన ధాన్యే ॥ దధన్తి- దధన్తః-
దధనతి ॥ జన జననే ॥ జజన్తి ❋ జనసనఖనాం సఞ్ఝలోః ॥౬॥౪॥౪౨॥ ఏషామాకారోఽన్తాదే
శస్స్యాత్ ఝలాదౌ సని ఝలాదౌ క్ఙితి చ - జజాతః- జజ్ఞతి- జజంసి- జజాన జజన్యాత్ - యేవి
భాషా- జజాయాత్ - జన్యాత్ - జాయాత్ ॥ గా స్తుతౌ ॥ దేవాన్జిగాతి సుమ్నయుః- జిగీతః-
జిగతి ॥ ——❋ ఇతి జుహోత్యాదయః ❋—— దివు క్రీడావిజిగీషావ్యవహారద్యు
తిస్తుతిమోదమదస్వప్నకాన్తిగతిషు ॥ ఝ్యామన్తాః పరస్మైపదినః ❋ దివాదిభ్యశ్శ్యన్ ॥
౩॥౧॥౬౯॥ దివాదిభ్యశ్శ్యన్ప్రత్యయస్స్యాత్ కర్త్రర్థే సార్వధాతుకే పరే - శపోఽపవా
ద - హలిచేతి దీర్ఘః- దీవ్యతి- దిదేవ- దేవితా- దేవిష్యతి - దీవ్యతు- దీవ్య- అదీవ్యత్ - దీ
వ్యేత్- దీవ్యాత్ - అదేవీత్ -అదేవిష్యత్ ॥ షివు తన్తుసన్తానే ॥ పరిషీవ్యతి- పరిషిషేవ-న్యషే
వీత్ - న్యసేవీత్ ॥ స్రివు గతిశోషణయోః ॥ ష్ఠివు నిరసనే ॥ కేచిదిహేమం పఠన్తి ॥ ష్ణుసు
అదనే ॥ ఆదాన ఇత్యేకే- అదర్శన ఇత్యపరే ॥ స్నుస్యతి ॥ సుష్ణోస ॥ ష్ణసు నిరసనే ॥ స్నస్య
తి- సస్నాస ॥ క్నసు హ్వరణదీప్త్యోః ॥ హ్వరణం కౌటిల్యమ్ - చక్నాస ॥ వ్యుష దాహే ॥ వు
వ్యోష ॥ ప్లుష చ ॥ నృతీ గాత్రవిక్షేపే ॥ నృత్యతి- ననర్త ❋ సేఽసిచి కృతచృతచ్ఛృదతృదనృతః ॥
౭॥౨॥౫౭॥ ఏభ్యః పరస్య సిజ్భిన్నస్య సాదేరార్ధధాతుకస్యేడ్వా స్యాత్ - నర్తిష్యతి- నర్త్స్య
తి- నృత్యేత్- నృత్యాత్ - అనర్తీత్ ॥ త్రసీ ఉద్వేగే ॥ వాభ్రాశేతి శ్యన్వా- త్రస్యతి- త్రసతి -
త్రేసతుః - తత్రసతుః ॥ కుథ పూతీభావే ॥ పూతీభావో దౌర్గన్ధ్యమ్ ॥ పుథ హింసాయామ్ ॥
గుధ పరివేష్టనే ॥ క్షిప ప్రేరణే ॥ క్షిప్యతి- క్షేప్తా ॥ పుష్ప వికసనే ॥ పుష్ప్యతి- పుపుష్ప ॥
తిమ తీమ ష్టిమ ష్టీమ ఆర్ద్రీభావే ॥ తిమ్యతి- తీమ్యతి - స్తిమ్యతి- స్తీమ్యతి ॥ వ్రీడ చోదనే లజ్జా
యాం చ ॥ వ్రీడ్యతి ॥ ఇష గతౌ ॥ ఇష్యతి ॥ షహ షుహ చక్యర్థే ॥ చక్యర్థస్తృప్తిః- సహ్యతి -
సుహ్యతి ॥ జౄష్ ఝౄష్ వయోహానౌ ॥ ౠత ఇతీకారః - జీర్యతి - ఋచ్ఛత్యౄతామి
తి గుణః- జజరతుః- జేరతుః- జరితా - జరీతా- జీర్యేత్- జీర్యాత్- జౄస్తమ్భ్విత్యఙ్వా-
ఋదృశోఙీతి గుణః- అజరత్- అజారీత్ - అజారిష్టామ్- ఝీర్యతి- జఝరతుః - అఝారీత్ ॥
షూఙ్ ప్రాణిప్రసవే ॥ సూయతే - సుషువే - స్వరతిసూతీతి వికల్పం బాధిత్వా శ్ర్యుకః
కితీతి నిషేధే ప్రాప్తే క్రాదినియమాన్నిత్యమిట్- సుషువిషే- సుషువివహే - సోతా- స
వితా ॥ దూఙ్ పరితాపే ॥ దూయతే ॥ దీఙ్ క్షయే ॥ దీయతే ❋ దీఙో యుడచి క్ఙితి ॥౬॥౪॥౬౩॥
దీఙః పరస్యాజాదేః క్ఙితః ఆర్ధధాతుకస్య యుట్ స్యాత్ ॥ వుగ్యుటావువఙ్యణోస్సిద్ధౌ వక్త
వ్యౌ ॥ దిదీయే ❋ మీనాతిమినోతిదీఙాం ల్యపి చ ॥౬॥౧॥౫౦॥ ఏషామాత్వం స్యాల్ల్యపి చకా
రాదశిత్యేజ్నిమిత్తే- దాతా- దాస్యతే- అదాస్త- అదాస్థాః ॥ డీఙ్ విహాయసా గతౌ ॥ డీయ

తే॥ ధీఙ్ ఆధారే॥ ధీయతే - దిధ్యే - ధేతా ॥ మీఙ్ హింసాయామ్ ॥ హింసాఽత్ర ప్రాణవి
యోగః - మీయతే॥ రీఙ్ శ్రవణే॥ రీయతే॥ లీఙ్ శ్లేషణే॥ ❋ విభాషా లీయతేః ॥౬।౧।౫౧॥
లీయతేరితి యకారనిర్దేశో న తు శ్యనా - లీలీఙోరాత్వం వా స్యాదేజ్విషయే ల్యపి చ - లేతా - లా
తా - లేష్యతే - లాస్యతే - ఏజ్విషయే కిమ్ - లీయతే - లిల్యే ॥ వ్రీఙ్ వృణోత్యర్థే ॥ వ్రీయతే -
వివ్రియే - స్వాదయ ఓదితః - తత్ఫలం తు నిష్ఠానత్వమ్ ॥ పీఙ్ పానే॥ పీయతే॥ మాఙ్ మానే ॥
మాయతే - మమే॥ ఈఙ్ గతౌ ॥ ఈయతే - అయాంచక్రే॥ ప్రీఙ్ ప్రీతౌ ॥ సకర్మకః -
ప్రీయతే - పిప్రియే॥ ——❋ అథ పరస్మైపదినశ్చత్వారః ❋—— శో తనూకర
ణే॥ ❋ ఓతః శ్యని ॥౭।౩।౭౧॥ శ్యని ఓకారస్య లోపస్స్యాత్ - శ్యతి - శ్యతః - శ్యన్తి - శశౌ -
శశతుః - శాతా - శాస్యతి - విభాషా ఘ్రాధేడితి సిచో వా లుక్ - లుగభావే యమరమేతీట్స
కౌ - అశాత్ - అశాతామ్ - అశుః - అశాసీత్ - అశాసిష్టామ్॥ ఛో ఛేదనే॥ ఛ్యతి॥ షో అన్తక
ర్మణి॥ స్యతి - ససౌ - అభిష్యతి - అభిససౌ - అభ్యష్యత్ ॥ దో అవఖణ్డనే॥ ద్యతి - దదౌ - ప్రణి
దాతా - దేయాత్ - అదాత్॥ ——❋—— అథాత్మనేపదినః పఞ్చదశ॥ జనీ ప్రా
దుర్భావే॥ ❋ జ్ఞాజనోర్జా ॥౭।౩।౭౯॥ అనయోర్జాదేశస్స్యాచ్ఛితి॥ జాయతే - జజ్ఞే - జజ్ఞాతే -
జజ్ఞిరే - జనితా - జనిష్యతే - దీపజనేతి వా చిణ్ ❋ జనివధ్యోశ్చ ॥౭।౩।౩౫॥ అనయోరుప
ధాయా వృద్ధిర్న స్యాత్ - చిణి ఞ్ణితి కృతి చ - అజని - అజనిష్ట॥ దీపీ దీప్తౌ॥ దీప్యతే - దిదీపే - అదీపి -
అదీపిష్ట॥ పూరీ ఆప్యాయనే ॥ పూర్యతే - అపూరి - అపూరిష్ట ॥ తూరీ గతిత్వరణహింసన
యోః॥ తూర్యతే - తుతూరే॥ ధూరీ గూరీ హింసాగత్యోః॥ ధూర్యతే - దుధూరే - గూర్యతే -
జుగూరే॥ ఘూరీ జూరీ - హింసావయోహాన్యోః ॥ శూరీ హింసాస్తమ్భనయోః॥ చూరీ దా
హే ॥ తప ఐశ్వర్యే వా ॥ అయం ధాతురైశ్వర్యే వా తఙ్ శ్యనౌ లభతే - అన్యదా తు శబ్వి
కరణః పరస్మైపదీత్యర్థః - కేచిత్తు వాగ్రహణం వృతుధాతోరాద్యవయవమిచ్ఛన్తి - తప్య
తే - తప్తా - తప్స్యతే - పతేతి వ్యత్యాసేన పాఠాన్తరమ్ - ద్యుత ద్యూమానయుత్కః పత్యమా
నః ॥ వృతు వరణే ॥ వృత్యతే - పక్షాన్తరే వావృత్యతే - తథా వావృత్యమానా సా రామ
శాలాం న్యవిక్షతేతి భట్టిః ॥ క్లిశ ఉపతాపే॥ క్లిశ్యతే - క్లేశితా ॥ కాశృ దీప్తౌ॥ కాశ్యతే॥ వా
శృ శబ్దే॥ వాశ్యతే - వవాశే - వవాశాతే - వవాశిరే॥ ——❋—— అథ పఞ్చస్వరి
తేతః॥ మృష తితిక్షాయామ్॥ మృష్యతి - మృష్యతే - మమర్ష - మమృషే ॥ ఈశుచిర్ పూతీభా
వే॥ పూతీభావః క్లేదః - శుచ్యతి - శుచ్యతే - శుశోచ - శుశుచే - అశుచత్ - అశోచీత్ - అశోచి
ష్ట॥ ణహ బన్ధనే॥ నహ్యతి - నహ్యతే - ననాహ - ననద్ధ - నేహిథ - నేహే - నద్ధా - నత్స్యతి -
అనాత్సీత్॥ రఞ్జ రాగే॥ రజ్యతి - రజ్యతే॥ శప ఆక్రోశే॥ శప్యతి - శప్యతే ——❋——
అథైకాదశానుదాత్తేతః॥ పద గతౌ॥ పద్యతే - పేదే - పత్తా - పద్యేత - పత్సీష్ట ❋ చిణ్ తే పదః॥
౩।౧।౬౦ ॥ పదేశ్చ్లేశ్చిణాదేశస్స్యాత్తశబ్దే పరే - ఉదపాది - ఉపత్సాతామ్ - అపత్స
త॥ ఖిద దైన్యే॥ ఖిద్యతే - చిఖిదే - ఖేత్తా - అఖిత్త॥ విద సత్తాయామ్॥ విద్యతే - వేత్తా॥ బుధ
అవగమనే॥ బుధ్యతే - బుబుధే - బోద్ధా - భోత్స్యతే - భుత్సీష్ట - అబోధి - అబుద్ధ - అభుత్సాతా
మ్॥ యుధ సంప్రహారే॥ యుధ్యతే - యుయుధే - యోద్ధా - అయుద్ధ - కథం యుధ్యతీతి - యు
ధమిచ్ఛతీతి క్యచ్ - అనుదాత్తేత్త్వలక్షణమాత్మనేపదమనిత్యమితి వా ॥ అనో రుధ కామే॥ అ
నురుధ్యతే॥ అణ ప్రాణనే ॥ అణ్యతే - ఆణే - అణితా ॥ అనేతి న్యాన్తోఽయమిత్యేకే॥ మన

జ్ఞానే॥ మన్యతే-మేనే-మన్తా। యుజసమాధౌ ॥ సమాధిశ్చిత్తవృత్తినిరోధః- అకర్మకః - యుజ్యతే-యోక్తా॥ సృజవిసర్గే॥ అకర్మకః- సంసృజ్యతేసరసిజైరరుణాంశుభిర్నైః- ససృజిషే- స్రష్టా- స్రక్ష్యతే- లిఙ్సిచావితికిత్త్వాన్నగుణః సృజిదృశోర్ఝల్యమకితి నాప్యమ్- సృక్షీష్ట-అసృష్ట-అసృక్షాతామ్॥ లిశఅల్పీభావే॥ లిశ్యతే-లేష్టా- లేక్ష్యతే- లిక్షీష్ట అలిక్షత- అలిక్షాతామ్॥ ——❊—— అథాగణాన్తాః పరస్మైపదినః॥ రాధోఽకర్మకాద్వృద్ధావేవ- ఏవకారోభిన్నక్రమః- రాధోఽకర్మకాదేవశ్యన్ - ఉదాహరణమాహ- వృద్ధావితి - యస్మహ్యామపరాధ్యతి- దుర్హ్యతీత్యర్థః - విరాధ్యన్తం క్షమేతకః - దుర్హ్యన్తమిత్యర్థః - రాధ్యత్యోదనః- సిధ్యతీత్యర్థః - కృష్ణాయరాధ్యతి - దైవంపర్యాలోచయతీత్యర్థః - దైవస్యధాత్వర్థేఽన్తర్భావాజ్జీవత్యాదివదకర్మకత్వమ్ - రరాధ-రరాధతుః - రరాధిథ - రాధోహింసాయామిత్యేత్వాభ్యాసలోపౌహిన - హింసార్థస్యసకర్మకతయా దైవాదికత్వాయోగాత్ - రాద్ధా- రాత్స్యతి- అయంస్వాదిష్వ్చురాదిశ్చ॥ వ్యధతాడనే ॥ గ్రహిజ్యేతిసంప్రసారణమ్- విధ్యతి- వివ్యాధ -వివిధతుః- వివ్యద్ధ- వివ్యధిథ-వ్యద్ధా- వ్యత్స్యతి- విధ్యాత్- విధ్యాత్ - అవ్యాత్సీత్॥ పుషపుష్టౌ॥ పుష్యతి- పుపోష- పుపోషిథ- పోష్టా- పోక్ష్యతి-పుషాదీత్యఙ్-అపుషత్॥ శుషశోషణే॥అశుషత్॥తుషప్రీతౌ॥ దుషవైకృత్యే॥ శ్లిషఆలిఙ్గనే॥ శ్లిష్యతి- శిశ్లేష- శ్లేష్టా- శ్లేక్ష్యతి❊ శ్లిషఆలిఙ్గనే ॥౩॥౧॥౪౬॥ శ్లిషః॥ ఉక్తాత్పరస్యానిటః చ్లేః క్సాదేశస్స్యాత్- పుషాద్యఙోపవాదః- నతుచిణః- పురస్తాదపవాదన్యాయాత్॥ ఆలిఙ్గనే॥ శ్లిషశ్చ్లేరాలిఙ్గనఏవక్సోనాన్యత్ర - యోగవిభాగసామర్థ్యాచ్చ్లిఅఙపధాదిత్యస్యాప్యయన్నియమః- ఉశ్లిక్షత్కన్యాందేవదత్తః- ఆలిఙ్గనఏవేతికిమ్- సమశ్లిషజ్జతుకాష్ఠమ్ - అజ్ప్రత్యాసత్త్యావిహ శ్లిషిః - కర్మణిఆనాలిఙ్గనేసిజేవనతుక్సః- ఏకవచనేచిణ్- అశ్లేషి- అశ్లిక్షాతామ్- అశ్లిక్షత- అశ్లిక్షాః- అశ్లిఢ్వమ్ ॥ శకవిభాషితోమర్షణే ॥ విభాషితఇత్యుభయపదీత్యర్థః- శక్యతిశక్యతేహరింద్రష్టుంభక్తః- శశాక- శేకిథ-శశక్థ- శేకే-శక్తా శక్ష్యతి- శక్ష్యతే- అశకత్- అశక్త- సేట్కోయమిత్యేకే - తన్మతేనాసిట్కారికాస్వలృదిత్పఠితః- శకితా-శకిష్యతి॥ ష్విదాగాత్రప్రక్షరణే॥ ఘర్మస్రుతావిత్యర్థః- అయంఞీదితి న్యాసకారాదయః- నేతిహరదత్తాదయః- స్విద్యతి- సిష్వేద- సిష్వేదిథ - స్వేత్తా- అస్విదత్॥ క్రుధక్రోధే॥ క్రోద్ధా-క్రోత్స్యతి॥ క్షుధబుభుక్షాయామ్॥క్షోద్ధా- కథం-తర్హ్యాలమేషాక్షుధితస్యేతి - వస్వాదిష్విబస్తాత్తారకాదిత్వాదితజితిమాధవః-వస్తుతస్తు- వసతిక్షుధోరిడితీట్॥ శుధశౌచే॥ శుధ్యతి-శుశోధ- శోద్ధా॥ షిధుసంరాద్ధౌ॥ ఊదిత్త్వాత్పరః ప్రామాదికః- సిధ్యతి- సేద్ధా- సేత్స్యతి-అసిధత్॥ రధహింసాసంరాద్ధ్యోః॥ సంరాద్ధిర్నిష్పత్తిః- రధ్యతి- రధిజభోరచీతినుమ్- రరన్ధ- రరన్ధతుః❊ రధాదిభ్యశ్చ ॥౭॥౨॥౪౫॥ రధ్నశతృపదృపద్రుహముహష్ణుహష్ణిహ ఏభ్యోవలాద్యార్ధధాతుకస్యవేట్స్యాత్ - రరన్ధిథ- రరద్ధ- రరన్ధివ- రేధ్వ❊ నేట్యలిటిరధేః ॥౭॥౧॥౬౨॥ లిడ్వర్జ్జేఇటిరధేర్నుమ్నస్యాత్-రధితా-రద్ధా-రధిష్యతి-రత్స్యతి-అజాదినుమ్- అనిదితామితినలోపః-అరధత్॥ ణశఅదర్శనే॥నశ్యతి-ననాశ- నేశతుః- నేశిథ❊ మస్జినశోర్ఝలి ॥౭॥౧॥౬౦॥ అనయోర్నుమ్స్యాత్ఝలి-ననంష్ఠ- నేశిథ-నేశథుః-నేశివ- నేశ్వ- నేశిమ- నేశ్మ- నశితా-నంష్టా- నశిష్యతి- నఙ్క్ష్యతి- నశ్యేత్-నశ్యాత్-అనశత్- ప్రణశ్యతి❊నశేష్షాన్తస్య ॥౮॥౪॥౩౬॥ ణత్వంన

స్యాత్ - ప్రనష్టా - అశక్యగ్రహణా భూతపూర్వప్రతిపత్త్యర్థమ్ - ప్రనఙ్క్ష్యతి ॥ తృప ప్రీణనే ॥ ప్రీణనం తృప్తిస్తర్పణం చ - నాగ్నిస్తృప్యతి కాష్ఠానామ్ - పితౄనతార్ప్సీదిత్యుభయత్రాపి భట్టిప్రయోగదర్శనాత్ - తతర్పిథ - తతృప్థ - తతర్ప - తర్పితా - తర్ప్తా - త్రప్తా - స్పృశమృశేతి సిజ్వా - అతార్ప్సీత్ - అతర్పీత్ - అత్రాప్సీత్ - అతృపత్ ॥ దృప హర్షమోహనయోః ॥ మోహనం గర్వః - దృప్యతీత్యాది ॥ రధాదిత్వాదిమా వేట్కా - అమర్థమసాదాత్తత్రాఃఽ ॥ ద్రుహ జిఘాంసాయామ్ ॥ వా ద్రుహముహేతి వా ఘః - పక్షే ఢః - దుద్రోగ్ధ - దుద్రోఢ - దుద్రోహిథ - ద్రోహితా - ద్రోగ్ధా - ద్రోఢా - ద్రోహిష్యతి - ధ్రోక్ష్యతి - ఘత్వఢత్వయోస్తుల్యం రూపమ్ - అద్రుహత్ ॥ ముహ వైచిత్త్యే ॥ వైచిత్త్యమవివేకః - ముహ్యతి - ముమోహిథ - ముమోగ్ధ - ముమోఢ - మోహితా - మోగ్ధా - మోఢా - మోహిష్యతి - మోక్ష్యతి - అముహత్ ॥ ష్ణుహ ఉద్గిరణే ॥ స్నుహ్యతి - సుష్ణోహ - సుష్ణోహిథ - సుష్ణోగ్ధ - సుష్ణోఢ - సుష్ణుహివ - సుష్ణుహ్వ - స్నోహితా - స్నోగ్ధా - స్నోఢా స్నోహిష్యతి - స్నోక్ష్యతి - అస్నుహత్ ॥ ష్ణిహ ప్రీతౌ ॥ స్నిహ్యతి - సిష్ణేహ - వృత్ - రధాదయో వృత్తాః - సమాప్తా ఇత్యర్థః - పుషాదయస్తు ఆగణాన్తాదితి సిద్ధాన్తః ॥ ——✻—— శము ఉపశమే ✻ శమామష్టానాం దీర్ఘశ్శ్యని ॥ ౭॥౩॥౭౪॥ శమాదీనామిత్యర్థః - ప్రశామ్యతి - శేమతుః - శేమిథ - శమితా - అశమత్ ॥ తము కాఙ్క్షాయామ్ ॥ తామ్యతి - తమితా - అతమత్ ॥ దము ఉపశమే ॥ ఉపశమ ఇతి ణ్యన్తస్య - తేన సకర్మకోఽయమ్ - న తు శమివదకర్మకః - అదమత్ ॥ శ్రము తపసి ఖేదే చ ॥ శ్రామ్యతి - అశ్రమత్ ॥ భ్రము అనవస్థానే ॥ వా భ్రాశేతి శ్యన్వా - తత్ర కృతే శమామష్టానామితి దీర్ఘః - భ్రామ్యతి - లుదిత్త్వాదఙ్ - అభ్రమత్ - శేషం భ్వాదివత్ ॥ క్షము సహనే ॥ క్షామ్యతి - చక్షమిథ - చక్షన్థ - చక్షమివ - చక్షణ్వ - చక్షమిమ - చక్షణ్మ - క్షమితా - క్షన్తా - అయమషిత్ - భ్వాదిస్తు షిత్ ॥ అషితః క్షామ్యతేః క్షాన్తిః క్షమూషః క్షమతేః క్షమా ॥ క్లము గ్లానౌ ॥ క్లామ్యతి - క్లామతి - శపి వశ్యన్యపి ష్ఠివుక్లమ్వ్వాచమామితి దీర్ఘస్సిద్ధే శమాదిపాఠో ఘిణునర్థః - అఙ్ - అక్లమత్ ॥ మదీ హర్షే ॥ మాద్యతి - అమదత్ - శమాదయో ష్టౌ గతాః ॥ అసు క్షేపణే ॥ అస్యతి - ఆస - ఆసితా ✻ అస్యతేస్థుక్ ॥ ౭॥౪॥౧౭॥ అఙి పరే - ఆస్థత్ - అస్యపుషాదిత్వాదఙి సిద్ధే అస్యతివక్తిఖ్యాతిభ్యోఽఙితి వచనం తఙర్థమ్ - తఙ్ తూపసర్గాదస్యత్యూహ్యోర్వేతి వక్ష్యతే - పర్యాస్థత ॥ యసు ప్రయత్నే ✻ యసోఽనుపసర్గాత్ ॥ ౩॥౧॥౭౧॥ ✻ సంయసశ్చ ॥ ౩॥౧॥౭౨॥ శ్యన్వా స్యాత్ - యస్యతి - యసతి - సంయస్యతి - సంయసతి - అనుపసర్గాత్కిమ్ - ప్రయస్యతి ॥ జసు మోక్షణే ॥ జస్యతి ॥ తసు ఉపక్షయే ॥ దసు చ ॥ తస్యతి - అతసత్ - దస్యతి - అదసత్ ॥ వసు స్తమ్భే ॥ వస్యతి - వవాస - వవసతుః - న శసదదేతి నిషేధః - బశాదిరయమితి మతే తు - బేసతుః - బేసుః ॥ వ్యుష విభాగే ॥ అయం దాహే పరితః - అర్థభేదేన త్వజ్ఞాఙ్పునః పఠ్యతే - అవ్యుషత్ - ఓష్ఠ్యాదిర్దన్త్యాన్తోఽయం - వ్యుసేత్యన్యే - అయకారం పుష ఇత్యపరే ॥ ప్లుష దాహే ॥ అప్లుషత్ - పూర్వత్ర పాఠస్సిజర్థ ఇత్యాహుః - తత్ భ్వాదిపాఠేన గతార్థమితి నువచమ్ ॥ బిస ప్రేరణే ॥ బిస్యతి - అబిసత్ ॥ కుస సంశ్లేషణే ॥ అకుసత్ ॥ బుస ఉత్సర్గే ॥ ముస ఖణ్డనే ॥ మసీ పరిణామే ॥ పరిణామో వికారః ॥ సమీ ఇత్యేకే ॥ లుట విలోడనే ॥ ఉచ సమవాయే ॥ ఉచ్యతి - ఉవోచ - ఊచతుః - మా భవానుచత్ ॥ భృశు భ్రంశు అధఃపతనే ॥ బభర్శ - అభృశత్ - అనిదితామితి నలోపః - భ్రశ్యతి - అభ్రశత్ ॥

వృశవరణే॥ వృశ్యతి- అవృశత్- కృశతనూకరణే ॥ కృశ్యతి॥ ఞితృషా పిపాసాయామ్॥
హృషతుష్టౌ॥ శ్యన్నజో భౌవాదికాద్విశేషః॥ రుషరిషహింసాయామ్ ॥ తీషసహేతి వేట్
రోషితా- రోష్టా- రోషిష్యతి- రేషితా- రేష్టా ॥ డిపక్షేపే॥ కుపక్రోధే॥ గుపవ్యాకుల
త్వే॥ యుపరుపలుపవిమోహనే॥ యుప్యతి-రుప్యతి-రోపితా - లుప్యతిః సేట్కాః - అని
ట్కారికాసులిపి సాహచర్యాత్తౌదాదికస్యైవ గ్రహణాత్ ॥ లుభగార్ధ్యే ॥ గా
ర్ధ్యమాకాఙ్క్షా- తీషసహేతి వేట్- లోభితా- లోబ్ధా- లోభిష్యతి- లుభ్యేత్- లుభ్యా
త్ - అలుభత్ - భ్వాదేరాకృతిగణత్వాల్లోభతీత్యాహుః ॥ క్షుభసఞ్చలనే ॥ క్షుభ్యతి ॥
ణభతుభహింసాయామ్ ॥ క్షుభినభితుభయోర్ద్యుతాదౌ క్ర్యాదౌ చపర్యనే - తే
షాం ద్యుతాదిత్వాదఙ్సిద్ధః- క్ర్యాదిత్వాత్పక్షే సిజ్భవత్యేవ - ఇహపాఠస్తు శ్యనర్థః ॥
క్లిదూఆర్ద్రీభావే॥ క్లిద్యతి- చిక్లేదిథ- చిక్లేత్థ- చిక్లిదివ- చిక్లిద్వ - చిక్లిదిమ- చిక్లిద్మ- క్లె
దితా- క్లేత్తా॥ ఞిమిదాస్నేహనే॥ మిదేర్గుణః- మేద్యతి- అమిదత్- ద్యుతాదిపాఠాదేవామి
దత్ అమేదిష్టేతి సిద్ధేఽఽహపాఠః అమేదీదితి మాభూదితి - ద్యుతాదిభ్యో బహిరేవాత్మనే
పదిషుపాఠస్తూచితః॥ ఞిష్విదాస్నేహనమోచనయోః॥ ఋధువృద్ధౌ॥ ఆనర్ధ- ఆర్ధత్ ॥
గృధుఅభికాఙ్క్షాయామ్॥ అగృధత్॥ వృత్॥ పుషాదయో దివాదయశ్చ వృత్తాః - కేచి
త్తు పుషాదిసమాప్త్యర్థమేవ వృత్కరణమ్ - దివాదిస్తు భ్వాదివదాకృతిగణః - తేనక్షీయతే
మృగ్యతీత్యాదిసిద్ధిరిత్యాహుః॥ ———— ※ఇతిదివాదయః.※ ———— షుఞ్అభిష
వే॥ అభిషవః స్నపనం పీడనం సురాసన్ధానం స్నానంచ - తత్ర స్నానేఽకర్మకః ※ స్వా
దిభ్యశ్నుః ॥౩॥౧॥౭౩॥ సునోతి- సునుతః- హుశ్నువోరితి యణ్- సున్వన్తి- సున్వః-
సునువః- సున్మః- సునుమః- సున్వహే- సునువహే- సున్మహే- సునుమహే- సుషావ-సు
షువే- సోతా- సును- సునవాని- సునవై- సునుయాత్- సూయాత్- స్తుసుధూఞ్భ్య ఇతీ
ట్- అసావీత్- అసోష్ట- అభిషుణోతి- అభ్యషుణోత్ - అభిసుసావ ※ సుఞోతేస్స్య
సనోః ॥౮॥౩॥౧౧౭॥ స్యేసనిచ పరే సుఞః షో న స్యాత్- విసోష్యతి॥ షిఞ్బన్ధనే॥ సినో
తి- విసినోతి- సిషాయ- సిష్యే॥ శిఞ్నిశానే॥ తాలవ్యాదిః- శేతా॥ డుమిఞ్ప్రక్షేపణే॥మీ
నాతిమినోతీత్యాత్వమ్- మమౌ- మమిథ-మమాథ-మిమ్యే-మాతా- మీయాత్- మాసీష్ట- అ
మాసీత్- అమాసిష్టామ్-అమాస్త॥ చిఞ్చయనే॥ ప్రణిచినోతి ※ విభాషాచేః॥౭॥౩॥౫౮॥
అభ్యాసాత్పరస్య చిఞః కుత్వం వా స్యాత్ సనిలిటిచ - ప్రణిచికాయ- చిచాయ- చిక్యే- చి
చ్యే- అచైషీత్- అచేష్ట ॥ స్తృఞ్ఆచ్ఛాదనే॥ స్తృణోతి- స్తృణుతే - గుణోర్తీతి గుణః -
తస్తర్యాత్ ※ ఋతశ్చ సంయోగాదేః ॥౭॥౨॥౪౩॥ ఋదన్తాత్సంయోగాదేః పరయోః
లిఙ్సిచోరిడ్వా స్యాత్తఙి - స్తరిషీష్ట - స్తృషీష్ట- అస్తరిష్ట - అస్తృత ※ కృఞ్హింసా
యామ్॥ కృణోతి- కృణుతే- చకార- చకర్థ- చక్రే- క్రియాత్- కృషీష్ట- అకార్షీత్-అ
కృత॥ వృఞ్వరణే ※ బభూథాతతన్థజగృభ్మవవర్థేతి నిగమే ॥౭॥౨॥౬౪॥ ఏషాం వేదేఽనిడ
భావో నిపాత్యతే- తేన భాషాయాం థలిట్ - వవరిథ-వవృవ-వవృమహే - వరితా- వరీ
తా ※ లిఙ్సిచోరాత్మనేపదేషు ॥౭॥౨॥౪౨॥ వృఙ్వృఞ్భ్యామృదన్తాచ్చ పరయోర్లిఙ్
సిచోరిడ్వా స్యాత్తఙి ※ నలిఙి॥౭॥౨॥౩౯॥ వౄతోలిఙి ఇటో దీర్ఘో న స్యాత్- వరిషీష్ట- వృషీ
ష్ట- అవారీత్- అవరిష్ట- అవరీష్ట- అవృత॥ ధుఞ్కమ్పనే॥ ధునోతి-ధునుతే- అధావీత్- అధో

ష్యత్-దీర్ఘాన్తోప్యయమ్-ధూనోతి-ధూనుతే-స్వరతీతివేట్- దుధవిథ-దుధోథ- కితిలిటీత్యస్య కఃకితీతినిషేధమ్బాధిత్వా క్రాదినియమాన్నిత్యమిట్ - దుధువివ - స్తుసుధూఞ్భ్య ఇతినిత్యమిట్-అధావీత్ - అధవిష్ట - అధోష్ట॥ ——☼అథపరస్మైపదినః☼—— టుదుఉపతాపే॥ దునోతి॥ హిగతౌవృద్ధౌచ ☼ హినుమీనా ॥౮॥౪॥౧౫॥ ఉపసర్గస్థాన్నిమిత్తాత్పరస్య హినుమీనోర్నస్యణస్స్యాత్- ప్రహిణోతి॥☼ హేరచఙి ॥౭॥౩॥౫౬॥ అభ్యాసాత్పరస్య హినోతేర్హస్యకుత్వంస్యాత్ నతుచఙి - జిఘాయ ॥ పృప్రీతౌ॥ పృణోతి-పర్తా॥ స్పృప్రీతిపాలనయోః॥ ప్రీతి-చలనయోరిత్యన్యే - చలనంజీవనమితిస్వామీ - స్పృణోతి- పస్పార॥ స్మృఇత్యేకే॥ స్మృణోతి- స్పృణోత్యాదయస్త్రయోపిఛాన్దసా ఇత్యాహుః ॥ ఆప్ల్ వ్యాప్తౌ॥ ఆప్నోతి- ఆప్నుతః- ఆప్నువన్తి- ఆప్నువః- ఆప్తా-ఆప్నుహి-ఌదిత్త్వాదఙ్- ఆపత్॥ శక్లృశక్తౌ॥ అశకత్॥ రాధసాధసంసిద్ధౌ॥ రాధ్నోతి☼ రాధోహింసాయామ్ ॥౬॥౪॥౧౨౩॥ ఏత్వాభ్యాసలోపౌ స్తఃకితిలిటిసేటిథలిచ- అపరేధతుః- అపరేధుః-రేధిథ-రాద్ధా- సాధ్నోతి- సాద్ధా- అసాత్సీత్ అసాద్ధామ్-అసాత్సుః ॥ అథద్వావనుదాత్తౌ॥ అశూవ్యాప్తౌసఙ్ఘాతేచ ॥ అశ్నుతే☼అశ్నోతేశ్చ ॥౭॥౪॥౭౨॥ దీర్ఘాదభ్యాసాదవర్ణాత్పరస్యనుట్స్యాత్ ఆనశే- అశితా-అష్టా- అశిష్యతే- అక్ష్యతే అశ్నవీత- అక్షీష్ట- అశిషీష్ట-ఆశిష్ట- ఆష్ట-ఆక్షాతామ్-ఆక్ష్యత॥ ష్టిఘఆస్కన్దనే॥ స్తిఘ్నుతే-తిష్టిఘే-స్తేఘితా॥——☼——
అథాగణాన్తాత్పరస్మైపదినః ॥ తికతిగగతౌచ ॥ చాదాస్కన్దనే - తిక్నోతి - తిగ్నోతి॥ షఘహింసాయామ్॥ సఘ్నోతి॥ ఞిధృషాప్రాగల్భ్యే॥ ధృష్ణోతి- దధర్ష- ధర్షితా॥ దమ్భుదమ్భనే॥ దమ్భనందమ్భః- దభ్నోతి- దదమ్భ- శ్రన్థిగ్రన్థిదమ్భిస్వఞ్జీనాంలిటః కిత్త్వంవేతివ్యాకరణాన్తరమిహాప్యాశ్రీయత ఇత్యుక్తమ్- అనిదితామితినలోపః- తస్యాభీయత్వాదసిద్ధత్వేనఏత్వాభ్యాసలోపయోరప్రాప్తౌ ॥ దమ్భేశ్చేత్వాభ్యాసలోపౌవక్తవ్యౌ ॥ దేభతుః - దదమ్భతుః - ఇదంకిత్త్వంపిదపిద్విషయకమితిసుధాకరాదయః - తన్మతేలిపసిపమిప్స- దేభ- దేభిథ- దెభతిరూపాన్తరంబోధ్యమ్- అపిద్విషయకమితిన్యాసకారాదిమతేతు-దదమ్భ- దదమ్భిథ - దదమ్భేత్యేవ- దమ్భితా-దభ్యాత్॥ ఋధువృద్ధౌ ॥ తృపప్రీణనఇత్యేకే॥ క్షుభ్నాదిత్వాత్ణత్వన్న- తృప్నోతి । ఛన్దసి। ఆగణాన్తాదధికారోయమ్॥ అహవ్యాప్తౌ॥ అహ్నోతి ॥ దఘఘాతనేపాలనేచ॥ దఘ్నోతి॥ చముభక్షణే॥ చమ్నోతి॥రిక్షిచిరిజిరిదాశృదృహింసాయామ్ ॥ రిణోతి - క్షిణోతి - అయంభాషాయామపీత్యేకే ॥ నతద్యశ్శస్త్రభృతాంక్షిణోతి - ఋక్షీత్యేకఏవాజాదిరిత్యన్యే- ఋక్షిణోతి-చిరిణోతి- జిరిణోతి - దాశ్నోతి- దృణోతి - వృత్॥——☼ఇతిస్వాదయః☼——తుదవ్యథనే ॥ ఇతఃషట్స్వరితేతః ☼ తుదాదిభ్యశ్శః ॥౩॥౧॥౭౭॥ తుదతి- తుదతే- తుతోద- తుతోదిథ- తుతుదే-తోత్తా-అతౌత్సీత్- అతుత్త॥ ణుదప్రేరణే॥నుదతి-నుదతే-నునోద- నునుదే-నోత్తా॥ దిశఅతిసర్జనే॥ అతిసర్జనందానమ్॥ దేష్టా- దిక్షీష్ట- అదిక్షత్-అదిక్షత॥భ్రస్జపాకే॥ సస్యశ్చుత్వేనశఃతస్యజశ్త్వేనజః. భృజ్జతి-భృజ్జతే☼ భ్రస్జోరోపధయోరమన్యతరస్యామ్॥౬॥౪॥౪౭॥ భ్రస్జోరేఫస్యఉపధాయాశ్చస్థానేరమాగమోవాస్యాదార్ధధాతుకే - మిత్వాదన్త్యాదచఃపరః - స్థానషష్ఠీనిర్దేశాద్రోపధయోర్నివృత్తిః - బభర్జ - బభర్జతుః -

బభర్జిథ- బభర్ష్ఠ- బభర్జ- రమభావే-బభ్రజ్జ- బభ్రజ్జతుః- బభ్రజ్జిథ- స్కోరితిసలోపః - వ్రశ్చేతిషః- బభ్రష్ఠ- బభ్రజ్జ- భర్ష్టా- భ్రష్టా- భ్రక్ష్యతి- భర్క్ష్యతి- భర్క్ష్యతే-భ్రక్ష్యతే- కితిజితిరమం బాధిత్వా సంప్రసారణం పూర్వవిప్రతిషేధేన- భృజ్జ్యాత్- భృజ్జ్యాస్తా భర్క్షీష్ట - భ్రక్షీష్ట - అభార్క్షీత్ - అభ్రాక్షీత్- అభర్ష్ట- అభ్రష్ట ॥ క్షిప ప్రేరణే ॥ క్షిపతి- క్షిపతే- క్షేప్తా- అక్షైప్సీత్- అక్షిప్త॥ కృష విలేఖనే॥ కృషతి- కృషతే॥ క్రష్టా-కర్ష్టా- కృష్యాత్ - కృక్షీష్ట- స్పృశమృశకృషేతిసిజ్వా - పక్షేక్సః - సిచిఅమ్వా అక్రాక్షీత్- అకార్క్షీత్- అకృక్షత్- తఙి- లిఙ్సిచావితికిత్త్వాదమ్న- అకృష్ట- అకృక్షాతామ్-అకృక్షత॥ ఋషీగతౌ॥ పరస్మైపదీ - ఋషతి-ఆనర్ష॥ జుషీ ప్రీతిసేవనయోః ॥ ఆత్మనేపదినశ్చత్వారః॥ జుషతే॥ ఓవిజీ భయచలనయోః ॥ ప్రాయేణాయముత్పూర్వః- ఉద్విజతే ❋ విజఇట్ ॥౧।౨।౨॥ విజేః పరఇడాదిప్రత్యయో ఙిద్వత్స్యాత్ - ఉద్విజితా - ఉద్విజిష్యతే॥ ఓలజీ ఓలస్జీ వ్రీడాయామ్॥ లజతే- లేజే - లజ్జతే- లలజ్జే ॥ అథపరస్మైపదినః ॥ ఓవ్రశ్చూ ఛేదనే॥ గ్రహిజ్యా॥ వృశ్చతి-వవ్రశ్చ- వవ్రశ్చతుః- వవ్రశ్చిథ- వవ్రష్ఠ - లిట్యభ్యాసస్యేతిసంప్రసారణం - రేఫస్యఋకారః - ఉరత్ - తస్యఅచఃపరస్మిన్నితిస్థానివద్భావాన్న సంప్రసారణఇతి వస్యోత్వన్న- వ్రశ్చితా - వ్రష్టా - వ్రశ్చిష్యతి - వ్రక్ష్యతి - వృశ్చ్యాత్- అవ్రశ్చీత్-అవ్రాక్షీత్॥ వ్యచ వ్యాజీకరణే ॥ విచతి - వివ్యాచ - వివిచతుః- వ్యచితా- వ్యచిష్యతి- విచ్యాత్- అవ్యాచీత్ - అవ్యచీత్ - వ్యచేఃకుటాదిత్వమనసీతితునేహ ప్రవర్తతే - అనసీతిపర్యుదాసేనకృన్మాత్రవిషయత్వాత్ ॥ ఉఛి ఉఞ్ఛే ॥ ఉఞ్ఛతి ॥ ఉచ్ఛ వివాసే ॥ ఉచ్ఛతి ॥ ఋచ్ఛ గతీన్ద్రియప్రళయమూర్తిభావేషు ॥ ఋచ్ఛత్యౄతామితి గుణః- ద్విహల్ గ్రహణస్యఅనేకహలుపలక్షణత్వాన్నుట్ - ఆనర్చ్ఛ - ఆనర్చ్ఛతుః - ఋచ్ఛితా॥ మిచ్ఛ ఉత్క్లేశే॥ ఉత్క్లేశః పీడా - మిమిచ్ఛ- అమిచ్ఛీత్ ॥ జర్జ చర్చ ఝర్ఝ పరిభాషణతర్జనయోః ॥ త్వచ సంవరణే॥ తత్వాచ॥ ఋచ స్తుతౌ॥ ఆనర్చ॥ ఉబ్జ ఆర్జవే॥ ఉజ్ఝ ఉత్సర్గే॥ లుభ విమోహనే ॥ విమోహనమాకులీకరణమ్- లుభతి- తీషసహేతివేట్- లోభితా- లోబ్ధా-లోభిష్యతి॥ రిఫ కత్థనయుద్ధనిన్దాహింసాదానేషు॥ రిఫతి రిరేఫ-రిహ ఇత్యేకే-ఋషన్నవిప్రమతిభీరిహన్తి ॥ తృప తృమ్ఫ తృప్తౌ ॥ ఆద్యః ప్రథమాన్తః - ద్వితీయో ద్వితీయాన్తః- ద్వావపిద్వితీయాన్తావిత్యన్యే- తృపతి - తతర్ప-తర్పితా- స్పృశమృశేతిసిజ్వికల్పః- పౌషాదికస్యైవఅజపవాదత్వాత్ - తేనాత్రనిత్యం సిచ్ - అతర్పీత్ - తృమ్ఫతి- శస్యజిత్త్వాదనిదితామితి నలోపే ❋ శే తృమ్ఫాదీనాం నుమ్వాచ్యః ❋ ఆదిశబ్దః ప్రకారే- తేన యేఽత్ర నకారానుషక్తాస్తే తృమ్ఫాదయః - తృమ్ఫన్తి - తతృమ్ఫ - తృఫ్యాత్ ॥ తుప తుమ్ప తుఫ తుమ్ఫ హింసాయామ్ ॥ తుపతి - తుమ్పతి- తుఫతి తుమ్ఫతి॥ దృప దృమ్ఫ ఉత్క్లేశే॥ ప్రథమః ప్రథమాన్తః ద్వితీయాన్త ఇత్యేకే ॥ దృపతి - దృమ్ఫతి ॥ ఋఫ ఋమ్ఫ హింసాయామ్ ॥ ఋఫతి- ఆనర్ఫ- ఋమ్ఫతి- ఋమ్ఫాఞ్చకార॥ గుఫ గుమ్ఫ గ్రన్థే॥ గుఫతి-జుగోఫ- గుమ్ఫతి- జుగుమ్ఫ॥ ఉభ ఉమ్భ పూరణే॥ ఉభతి- ఉవోభ- ఉమ్భతి- ఉమ్భాఞ్చకార॥ శుభ శుమ్భ శోభార్థే॥ శుభతి - శుమ్భతి॥ దృభీ గ్రన్థే॥ దృభతి॥ చృతీ హింసాగ్రన్థనయోః॥ చర్తితా- సేసిచీతివేట్- చర్తిష్యతి-చర్త్స్యతి-అచర్తీత్॥ విధ విధానే॥ విధతి- వేధితా॥ జుడను

జాతౌ॥ తవర్గపఞ్చమాన్త ఇత్యేకే- జడతి- మరుతో జనని॥ వృడ సుఖనే॥ వృడతి- మర్డితా పృడచ॥ పృడతి॥ పృణ ప్రీణనే॥ పృణతి - పపర్ణ ॥ వృణచ॥ వృణతి - వర్ణితా॥ మృణ హింసాయామ్॥ తుణ కౌటిల్యే॥ తుతోణ॥ పుణ కర్మణి శుభే- పుణతి॥ మూణ ప్రతిజ్ఞానే॥ కుణ శబ్దోపకరణయోః॥ శుణ గతౌ॥ ద్రుణ హింసాగతి కౌటిల్యేషు॥ ఘుణ ఘూర్ణ భ్రమణే॥ షుర ఐశ్వర్యదీప్త్యోః॥ సురతి- సుషోర- ఆశిషి సూర్యాత్ ॥ కుర శబ్దే॥ కురతి- చుకోర- కూర్యాత్- అత్ర నభకుర్ఛురామితి నిషేధోన - కరోతేరేవ తత్ర గ్రహణాదిత్యాహుః ॥ ఖుర ఛేదనే ॥ ముర సంవేష్టనే॥ క్షుర విలేఖనే ॥ ఘుర భీమార్థశబ్దయోః॥ పుర అగ్రగమనే॥ వృహ ఉద్యమనే॥ దన్త్యోష్ఠ్యాదిః - పవర్గీయాదిరిత్యన్యే ॥ తృహ స్తృహ తృంహ హింసార్థాః॥ తృహతి- తతర్హ - తతర్హిథ- తతర్ఢ - తతృహివ- తతృహ్వ- స్తృహతి- తస్తర్హ- తర్హితా- తర్ఢా- స్తర్హితా- స్తర్ఢా- అతృంహీత్- అతార్క్షీత్- అతార్ఢామ్- అతార్క్షుః॥ ఇషు ఇచ్ఛాయామ్॥ ఇషుగమీతిచ్ఛః- ఇచ్ఛతి- ఏషితా- ఏష్టా- ఏషిష్యతి- ఇష్యాత్- ఐషీత్॥ మిష స్పర్ధాయామ్ ॥ మిషతి - మేషితా - కిల శ్వైత్యక్రీడనయోః॥ కేలితా॥ తిల స్నేహే॥ చిల వసనే॥ చల విలసనే॥ ఇల స్వప్నక్షేపణయోః॥ విల సంవరణే॥ దన్త్యోష్ఠ్యాదిః॥ బిల భేదనే॥ ఓష్ఠ్యాదిః ॥ ణిల గహనే॥ హిల భావకరణే॥ శిల షిల ఉఞ్ఛే॥ మిల శ్లేషణే॥ లిఖ అక్షరవిన్యాసే॥ లిలేఖ- లేఖితా॥ కుట కౌటిల్యే॥ గాఙ్కుటాదిభ్యఇతి ఙిత్త్వమ్- చుకుటిథ- అఙ్ణితఇతికిమ్- చుకోట- కుటితా॥ పుట సంశ్లేషణే॥ కుచ సఙ్కోచనే॥ గుజ శబ్దే॥ గుడ గక్షాయామ్॥ డిప క్షేపే॥ ఛుర ఛేదనే॥ నభకుర్ఛురామితి న దీర్ఘః- ఛుర్యాత్॥ స్ఫుట వికసనే॥ స్ఫుటతి- పుస్ఫోట॥ ముట ఆక్షేపప్రమర్దనయోః ॥ త్రుట ఛేదనే ॥ వాభ్రాశేతి శ్యన్వా - త్రుట్యతి- త్రుటతి- తుత్రోట- త్రుటితా॥ తుట కలహకర్మణి॥ తుటతి- తుతోట- తుటితా॥ చుట ఛుట ఛేదనే॥ జుడ బన్ధనే॥ కడ మదే॥ లుట సంశ్లేషణే॥ కృడ ఘనత్వే॥ ఘనత్వం సాన్ద్రతా- చకర్డ- చకృడిథ- కృడితా॥ కుడ బాల్యే॥ పుడ ఉత్సర్గే॥ ఘుట ప్రతిఘాతే॥ తుడ తోడనే॥ తోడనం భేదః॥ థుడ స్థుడ సంవరణే॥ థుడతి- తుథోడ- తుస్థోడ- ఖుడ ఛుడ ఇత్యేకే॥ స్ఫుర స్ఫుల సంచలనే॥ స్ఫుర స్ఫురణే॥ స్ఫుల సఞ్చలన ఇత్యేకే॥ స్ఫురతిస్ఫులత్యోర్నిర్నివిభ్యః॥౮।౩।౭౬॥ షత్వం వా స్యాత్- నిష్ఫురతి- నిస్ఫురతి- నిష్ఫులతి- నిస్ఫులతి- స్ఫుర ఇత్యకారోపధం కేచిత్పఠన్తి పస్ఫార॥ స్ఫుడ చుడ బ్రుడ సంవరణే॥ క్రుడ భృడ నిమజ్జన ఇత్యేకే॥ గురీ ఉద్యమనే॥ అనుదాత్తేత్- గురతే- జుగురే- గురితా॥ ణూ స్తవనే॥ దీర్ఘాన్తః- పరిణూత గుణోదయః॥ ఇతశ్చత్వారః పరస్మైపదినః॥ నువతి- అనువీత్॥ ధూ విధూననే॥ ధువతి॥ గు పురీషోత్సర్గే॥ జుగువిథ- జుగుథ- గుతా- గుష్యతి- అగుషీత్- హ్రస్వాదఙ్గాత్- అగుతామ్ - అగుషుః॥ ధ్రు గతిస్థైర్యయోః॥ ధ్రువ ఇతి పాఠాన్తరమ్ - ఆద్యస్య ధ్రువతీత్యాది- గువతివత్- ద్వితీయస్తు సేట్- దుధ్రువిథ- ధ్రువితా- ధ్రువిష్యతి - ధ్రూవ్యాత్ - అధ్రువీత్- అధ్రువిష్టామ్॥ కుఙ్ శబ్దే॥ దీర్ఘాన్త ఇతి కైయటాదయః - కువితా - అకువిష్ట - హ్రస్వాన్త ఇతి న్యాసకారః - కుతా- అకుత॥ వృత్ ॥ కుటాదయో వృత్తాః ॥ పృఙ్ వ్యాయామే॥ ప్రాయేణాయం వ్యాఙ్పూర్వః- రిఙ్ యఙ్ - వ్యాప్రియతే - వ్యాపప్రే- వ్యాపప్రాతే- వ్యాపప్రిరే - వ్యాపరిష్యతే - వ్యాపృత - వ్యాపృషాతామ్ ॥ మృఙ్ ప్రాణత్యాగే॥ మ్రియతేర్లుఙ్లిఙోశ్చ ॥౧।౩।౬౧॥ లుఙ్లిఙోః శితశ్చ ప్రకృతిభూతాన్మృఙ స్తఙ్ స్యాత్ నాన్యత్ర - శిత్వాంస్వరా

ర్థమ్ - మ్రియతే- మమార-మమర్థ - మమ్రివ - మర్తాసి-మరిష్యతి - మృషీష్ట-అమృత॥

※

అథపరస్మైపదినస్సప్త॥ రి-పి-గతౌ॥ లఘూపధగుణాదన్తరఙ్గత్వాదియఙ్- రియతి-రేతా-పియతి-పేతా॥ ధి ధారణే॥ ధియతి॥ క్షి నివాసగత్యోః- క్షియతి॥ షూ ప్రేరణే॥ సువతి- సవితా॥ కౄ విక్షేపే॥ ౠత ఇద్ధాతోః॥ కిరతి-కిరతః-చకార-చకరతుః- కరితా-కరీతా-కీర్యాత్-అకారీత్ ※ కిరతౌ లవనే॥ ౬॥౧॥౧౪౦॥ ఉపాత్కిరతేః సుడాగమస్స్యాత్ ఛేదే- ఉపస్కిరతి ※ అడభ్యాసవ్యవాయేపి సుట్ కాత్పూర్వ ఇతి వక్తవ్యమ్ ※ ఉపాస్కిరత్- ఉపచస్కార ※ హింసాయాం ప్రతేశ్చ॥ ౬॥౧॥౧౪౧॥ ఉపాత్ప్రతేశ్చ కిరతేః సుట్ స్యాత్ హింసాయామ్-ఉపస్కిరతి-ప్రతిస్కిరతి॥ గౄ నిగరణే ※ అచి విభాషా॥ ౮॥౨॥౨౧॥ గిరతే రేఫస్య లత్వం వా స్యాదజాదౌ-గిరతి-గిలతి- జగార-జగాల-జగరిథ- జగలిథ- గరితా-గరీతా- గలితా- గలీతా॥ దృఙ్ ఆదరే॥ ఆద్రియతే-ఆద్రియేతే-ఆదద్రే-ఆదద్రిషే- ఆదర్తా-ఆదరిష్యతే- ఆదృషీష్ట- ఆదృత- ఆదృషాతామ్॥ ధృఙ్ అవస్థానే॥ ధ్రియతే-

※

అథపరస్మైపదినః షోడశ॥ ప్రచ్ఛ జ్ఞీప్సాయామ్ ॥ పృచ్ఛతి-పప్రచ్ఛ- పప్రచ్ఛతుః - పప్రచ్ఛిథ - పప్రష్ఠ - ప్రష్టా-ప్రక్ష్యతి - అప్రాక్షీత్ ॥ వృత్॥ కిరాదయో వృత్తాః ॥ సృజ విసర్గే ॥ సృజతి- విభాషా సృజిదృశోః - ససర్జిథ-సస్రష్ఠ స్రష్టా- స్రక్ష్యతి- సృజిదృశోర్ఝల్యమకితీత్యమాగమః- అస్రాక్షీత్ ॥ టుమస్జో శుద్ధౌ ॥ మజ్జతి- మమజ్జ- మస్జినశోర్ఝలీతి నుమ్ ※ మస్జేరన్త్యాత్పూర్వో నుమ్ వాచ్యః ※ సంయోగాదిలోపః- మమఙ్క్థ- మమజ్జిథ- మఙ్క్తా- మఙ్క్ష్యతి- అమాఙ్క్షీత్-అమాఙ్క్తామ్-అమాఙ్క్షుః॥ రుజో భఙ్గే॥ రోక్తా-రోక్ష్యతి- అరౌక్షీత్-అరౌక్తామ్॥ భుజో కౌటిల్యే॥ రుజివత్॥ ఛుప స్పర్శే॥ ఛోప్తా- అచ్ఛౌప్సీత్॥ రుశ రిశ హింసాయామ్॥ తాలవ్యాన్తౌ-రోష్టా-రోక్ష్యతి-రేష్టా- రేక్ష్యతి॥ లిశ గతౌ॥ అలిక్షత్॥ స్పృశ సంస్పర్శనే॥ స్ప్రష్టా-స్పర్ష్టా-స్ప్రక్ష్యతి-స్పర్క్ష్యతి- అస్ప్రాక్షీత్- అస్పార్క్షీత్- అస్పృక్షత్॥ విచ్ఛ గతౌ ॥ గుపూధూపేత్యాయప్రత్యయః - ఆర్ధధాతుకే వా - విచ్ఛాయతి - విచ్ఛాయాఞ్చకార - వివిచ్ఛ॥ విశ ప్రవేశనే॥ విశతి- వేష్టా॥ మృశ ఆమర్శనే॥ ఆమర్శనం స్పర్శః - అమ్రాక్షీత్ - అమార్క్షీత్- అమృక్షత్ ॥ ణుద ప్రేరణే॥ కర్త్రభిప్రాయేపి ఫలే పరస్మైపదార్థః పునః పాఠః ॥ షద్ల్ విశరణగత్యవసాదనేషు ॥ సీదతీత్యాది భ్వాదికవత్ - ఇహ పాఠో సమ్వికల్పార్థః-సీదతి-సీదన్తి జ్వలాదిపాఠస్తు ణార్థః- సాదః- స్వరార్థశ్చ-శబనుదాత్తః-శస్తూదాత్తః॥ శద్ల్ శాతనే॥ స్వరార్థ ఏవ పునః పాఠః - శతాతునాస్తి- శదేశ్శిత ఇత్యాత్మనేపదోక్తేః॥ అథ షట్ స్వరితేతః ॥ మిల సంగమే ॥ మిల సంశ్లేషణే ఇతి పఠితస్య పునః పాఠః కర్త్రభిప్రాయే తఙర్థః - మిలతి- మిలతే- మిమేల- మిమిలే॥ ముచ్ల్ మోక్షణే ※ శే ముచాదీనామ్॥ ౭॥౧॥౫౯॥ నుమ్ స్యాత్- ముఞ్చతి- ముఞ్చతే- మోక్తా-ముచ్యాత్- ముక్షీష్ట- అముచత్- అముక్త-అముక్షాతామ్॥ లుప్ల్ ఛేదనే॥ లుమ్పతి- లుమ్పతే-అలుపత్- అలుప్త॥ విద్ల్ లాభే ॥ విన్దతి-విన్దతే- వివేద- వివిదే - వ్యాఘ్రభూత్యాదిమతే సేట్కోయమ్ - వేదితా-భాష్యాదిమతే అనిట్కః- వేత్తా- పరివేత్తా - పరివర్జనే- జ్యేష్ఠం పరిత్యజ్య దారానగ్నీంశ్చ లబ్ధవానిత్యర్థః. తృన్తృచౌ ॥ లిప ఉపదేహే ॥ ఉపదేహో వృద్ధిః- లిమ్పతి- లిమ్పతే- లేప్తా- లిపిసిచిహ్వ

జ్- తజేతుహా- అలిపత్- అలిపత- అలిప్త॥ షిచ క్షరణే॥సిఞ్చతి-సిఞ్చతే - అసిచత్-అసి
చత - అసిక్త - అభిషిఞ్చతి - అభ్యషిఞ్చత్ - అభిషిషేచ॥ అథ త్రయః పరస్మైపదినః ॥
కృతీ ఛేదనే ॥ కృన్తతి - చకర్త - కర్తితా - కర్తిష్యతి - కర్త్స్యతి - అకర్తీత్॥
ఖిద పరిఘాతే ॥ ఖిన్దతి - చిఖేద- ఖేత్తా - అయం దైన్యే దివాదౌ రుధాదౌ చ ॥ పిశ
అవయవే ॥ పింశతి - పేశితా - అయం దీపనాయామపి - త్వష్టా రూపాణి పింశతు
——❋వృత్॥ ముచాదయః తుదాదయశ్చ వృత్తాః॥ ❋—— రుధిర్ ఆవరణే ॥
సవస్వరి తేతః ఇరితశ్చ ❋ రుధాదిభ్యః శ్నమ్ ॥౩॥౧॥౭౮॥ శపోఽపవాదః-మిత్త్వాదన్త్యాద
చః పరః- నిత్యత్వాద్గుణం బాధతే - రుణద్ధి - శ్నసోరల్లోపః ణత్వస్యాసిద్ధత్వాదనుస్వారః
పరసవర్ణః - తస్యాసిద్ధత్వాన్న ణత్వమ్ - నపదాన్తేతి సూత్రేణానుస్వారపరసవర్ణయోర
ల్లోపో న స్థానివత్ - రున్ధః- రున్ధన్తి - రున్ధే- రోద్ధా- రోత్స్యతి- రోత్స్యతే- రుణద్ధు-రు
న్ధ్యాత్- రున్ధి- రుణధాని- రుణధై- అరుణత్-అరున్ధామ్- సిపి వశ్చేతి రుత్వా- అరుణః-అరు
ణత్- అరుణధమ్- అరుధత్ -అరౌత్సీత్- అరుద్ధ॥ భిదిర్ విదారణే॥ భినత్తి-భిన్తే భేత్తా-భే
త్స్యతి- అభినత్- అభినః- అభినదమ్- అభిన్త-అభిదత్- అభైత్సీత్- అభిత్త॥ఛిదిర్ ద్వై
ధీకరణే॥ అచ్ఛిదత్-అచ్ఛైత్సీత్-అచ్ఛిత్త॥రిచిర్ విరేచనే॥ రిణక్తి- రిఙ్క్తే- రిరేచ- రిరిచే-
రేక్తా- అరిణక్- అరిచత్- అరైక్షీత్- అరిక్త॥ విచిర్ పృథగ్భావే॥ వినక్తి-విఙ్క్తే॥ క్షుదిర్
సమ్పేషణే ॥ క్షుణత్తి- క్షున్తే- క్షోత్తా- అక్షుదత్- అక్షౌత్సీత్- అక్షుత్త ॥ యుజిర్ యో
గే॥ యోక్తా॥ ఉఛృదిర్ దీప్తిదేవనయోః॥ఛృణత్తి- ఛృన్తే-చచర్ద- సేఽసిచీతి వేట్-చచృది
షే- చచృత్సే-ఛర్దితా- ఛర్దిష్యతి-ఛర్త్స్యతి- అచ్ఛృదత్- అచ్ఛర్దీత్- అచ్ఛర్దిష్ట॥ఉతృదిర్
హింసానాదరయోః ॥ తృణత్తీత్యాది- ఛృణత్తివత్ ॥ కృతీ ఛేదనే వేష్టనే చ ॥ పరస్మైపదీ
కృణత్తి- అర్ధధాతుకే తౌదాదికవత్॥ ఞిఇన్ధీ దీప్తౌ ॥ త్రయ ఆత్మనేపదినః❋ శ్నాన్నలో
పః ॥౬॥౪॥౨౩॥ శ్నమః పరస్య నస్య లోపః స్యాత్- శ్నసోరల్లోపః- ఇన్ధే-ఇన్త్సే-ఇన్ధితా-
ఇనధై - ఐన్ధ - ఐన్ధాః॥ ఖిద దైన్యే ॥ ఖిన్తే ఖేత్తా॥ విద విచారణే ॥ విన్తే- వేత్తా ॥
——❋అథ పరస్మైపదినః❋—— శిష్లృ విశేషణే॥శినష్టి- శింష్టః-శింషన్తి-శిశే
షిథ- శేష్టా- శేక్ష్యతి-హేర్ధిః- జశ్త్వమ్-ష్టుత్వమ్- ఝరో ఝరీతి వా ఢలోపః- అనుస్వార
పరసవర్ణౌ - శిణ్ఢి - శిణ్డ్ఢి- శినషాణి- అశినట్-ఌదిత్త్వాదఙ్-అశిషత్। పిష్లృ సంచూర్ణనే॥
శిషివత్-పినష్టి॥భఞ్జో ఆమర్దనే॥బభఞ్జిథ-బభఙ్క్థ-భఙ్క్తా॥భుజ పాలనాభ్యవహారయోః॥
భునక్తి-భోక్తా- భోక్ష్యతి-అభునక్-అభౌక్షీత్॥తృహ హిసి హింసాయామ్❋తృణహ ఇమ్॥
౭॥౩॥౯౨॥ తృహః శ్నమి కృతే ఇమాగమస్స్యాద్ధలాదౌ పితి సార్వధాతుకే - తృణేఢి - తృ
ణ్ఢః- తతర్హ- తర్హితా- అతృణేట్- హినస్తి- జిహింస - హింసితా॥ ఉన్దీ క్లేదనే॥ ఉనత్తి -
ఉన్తః ఉన్దన్తి - ఉన్దాఞ్చకార - ఔనత్ - ఔన్తామ్ - ఔన్దన్ - ఔనః - ఔన
త్ - ఔనదమ్ ॥ అఞ్జూ వ్యక్తిమ్రక్షణకాన్తిగతిషు ॥ అనక్తి - అఙ్క్తః - అఞ్జన్తి -
ఆనఞ్జ - ఆనఞ్జిథ - ఆనఙ్క్థ - అఙ్క్తా - అఞ్జితా - అఙ్గ్ధి - అనజాని - ఆన
క్ ❋ అఞ్జేః సిచి ॥౭॥౨॥౭౧॥ అఞ్జేస్సిచో నిత్యమిట్ స్యాత్- ఆఞ్జీత్॥ తఞ్చూ సంకోచనే॥
తనక్తి- తఙ్క్తా- తఞ్చితా॥ ఓవిజీ భయచలనయోః॥ వినక్తి- విఙ్క్తః - ఇజాదేరితి జిత్త్వమ్

విజిథ - విజితా - అవినక్ - అవిజీత్ ॥ వృజీవర్జనే ॥ వృణక్తి - వర్జితా ॥ పృచీసంపర్కే ॥ పృణక్తి - పపర్చ - పృక్ ——— ✻ ఇతిరుధాదయః ✻ ——— తనువిస్తారే ॥ సప్తస్వరితేతః ॥ తనాదికృఞ్భ్య ఉః ॥ తనోతి - తనుతః - తన్వః - తనువః - తన్మః - తనుమః - తనుతే - తతాన - తేనే - తను - తనవాని - అతానీత్ - అతనీత్ ✻ తనాదిభ్యస్తథాసోః ॥౨॥౪॥౭౯॥ ఏభ్యస్సిచో వా లుక్ స్యాత్ - తథాసోః పరతః - థాసా సాహచర్యాదేకవచనమేవ తశబ్దో గృహ్యతే - తేనేహన - యూయమతనిష్ట - అతానిష్ట - అనుదాత్తోపదేశేత్యనునాసికలోపః - అతత - అతనిష్ట - అతథాః - అతనిష్ఠాః ॥ షణుదానే ॥ సనోతి - సనుతే - యేవిభాషా - సాయాత్ - సన్యాత్ - జనసనేత్యాత్వమ్ - అసాత - అసనిష్ట - అసాథాః - అసనిష్ఠాః ॥ క్షణుహింసాయామ్ ॥ క్షణోతి - క్షణుతే - హ్మ్యన్తక్షణేతి న వృద్ధిః - అక్షణీత్ - అక్షత - అక్షణిష్ట - అక్షథాః - అక్షణిష్ఠాః ॥ క్షిణుచ ॥ ఉప్రత్యయనిమిత్తో లఘూపధగుణః - సంజ్ఞాపూర్వకో విధిరనిత్య ఇతి న భవతీత్యాత్రేయాదయః - భవత్యేవేత్యన్యే - క్షిణోతి - క్షేణోతి - క్షేణితాస - క్షేణితాసే - అక్షేణీత్ - అక్షిత - అక్షేణిష్ట ॥ ఋణుగతౌ ॥ ఋణోతి - అర్ణోతి - ఆర్ణుతః - ఆర్ణువన్తి - ఆనర్ణ - ఆనృణే - అర్ణితాసి - ఆర్ణోత్ - ఆర్త - ఆర్ణిష్ట - ఆర్థాః - ఆర్ణిష్ఠాః ॥ తృణుఅదనే ॥ తృణోతి - తర్ణోతి ॥ ఘృణుదీప్తౌ ॥ ఘృణోతి - ఘర్ణోతి - జఘర్ణ - జఘృణే ॥ అథ ద్వావనుదాత్తేతౌ ॥ వనుయాచనే ॥ వనుతే - వవనే - చాన్ద్రమతే పరస్మైపదీ - వనోతి - వనుతః - వవాన ॥ మను అవబోధనే ॥ మనుతే - మేనే - మనితా ॥ డుకృఞ్ కరణే ॥ కరోతి - అత ఉత్సార్వధాతుకే - కురుతః - యణ్ - న భకుర్ఛురామితి న దీర్ఘః - కుర్వన్తి ✻ నిత్యం కరోతేః ॥౬॥౪॥౧౦౮॥ అస్యోకారప్రత్యయస్య నిత్యం లోపస్స్యాద్వమయోః పరయోః - కుర్వః - కుర్మః - చకర్థ - చకృవ - కర్తా - కరిష్యతి ✻ యే చ ॥౬॥౪॥౧౦౯॥ కృఞ ఉలోపస్స్యాద్యాదౌ ప్రత్యయే పరే - కుర్యాత్ - ఆశిషి క్రియాత్ - క్రియాస్తామ్ - కృషీష్ట - అకార్షీత్ - తనాదిభ్య ఇతి లుగభావే హ్రస్వాదఙ్గాదితి సిచో లోపః - అకృత - అకృథాః ✻ సమ్పరిభ్యాం కరోతౌ భూషణే ॥౬॥౧॥౧౩౭॥ ✻ సమవాయే చ ॥౬॥౧॥౧౩౮॥ సంపరిపూర్వస్య కరోతేస్సుట్ స్యాత్ భూషణే సంఘే చార్థే - సంస్కరోతి - అలంకరోతీత్యర్థః - సంస్కుర్వన్తి - సంఘీభవన్తీత్యర్థః - సమ్పూర్వస్య క్వచిదభూషణేపి సుట్ - సంస్కృతం భక్షా ఇతి జ్ఞాపకాత్ - పరినివిభ్య ఇతి షః - పరిష్కరోతి - సివాదీనాం వాడ్వ్యవాయేపి - పర్యష్కార్షీత్ - పర్యస్కార్షీత్ ✻ ఉపాత్ప్రతియత్నవైకృతవాక్యాధ్యాహారేషు చ ॥౬॥౧॥౧౩౯॥ ఉపాత్కృఞః సుట్ స్యాదేష్వర్థేషు - చకారాత్ప్రాగుక్తయోరర్థయోః - ప్రతియత్నో గుణాధానం ॥ వికృతమేవ వైకృతం వికారః - వాక్యస్యాధ్యాహారః ఆకాంక్షితైకదేశపూరణం - ఉపస్కృతా కన్యా - అలంకృతేత్యర్థః - ఉపస్కృతా బ్రాహ్మణాః - సముదితా ఇత్యర్థః - ఏధోదకస్యోపస్కురుతే - గుణాధానం కరోతీత్యర్థః - ఉపస్కృతం భుఙ్క్తే - వికృతమిత్యర్థః - ఉపస్కృతం బ్రూతే - వాక్యాధ్యాహారేణ బ్రూత ఇత్యర్థః ✻ సుట్కాత్పూర్వః ॥౬॥౧॥౧౩౫॥ అడభ్యాసవ్యవాయేపీత్యుక్తమ్ - సఞ్చస్కార - కాత్పూర్వ ఇత్యాదిభాష్యే ప్రత్యాఖ్యాతమ్ - తథాహి - పూర్వం ధాతురుపసర్గేణ యుజ్యతే - అన్తరఙ్గత్వాత్సుట్ - తతో ద్విత్వమ్ - ఏవంచ - ఋతశ్చ సంయోగాదేర్గుణః - సంచస్కరతుః ॥ కృసృభృసూత్రే ఋతో భారద్వాజస్యేతి సూత్రే చ ✻ కృఞోఽసుట ఇతి వక్తవ్యమ్ ✻ తేన ససుటః ప

రస్కృషీట్ - సంచస్కరిథ - సంచస్కరివ - గుణోఽర్తీతిసూత్రేనిత్యంఛన్దసీతిసూత్రాన్ని త్యమిత్యనువర్తతే - నిత్యంయస్సంయోగాదిస్తస్యేత్యర్థాత్సుటిగుణోన - సంస్క్రియా త్ - ఋతశ్చసంయోగాదేరితిలిఙ్సిచోర్నేట్ - ఏకాచఉపదేశ ఇతిసూత్రాదుపదే శ ఇత్యనువర్త్య ఉపదేశేయస్సంయోగాదిరితి వ్యాఖ్యానాత్ - సంసస్కృషీష్ట - సమ స్కృత - సమస్కృషాతామ్॥ వృత్॥ ⸻ తనాదయస్సమాప్తాః ⸻

డుక్రీఞ్ ద్రవ్యవినిమయే ❋ క్ర్యాదిభ్యశ్శ్నా ॥౩॥౧॥౮౧॥ క్రీణాతి - ఈహల్యఘోః - క్రీణీతః - ఈత్వాత్పూర్వం ఘేరన్తాదేశః పరత్వాన్నిత్యత్వాదన్తరఙ్గత్వాచ్చ - ఏవంఘు స్యాద్భావః - తతశ్శ్నాభ్యస్తయోరిత్యాలోపః - క్రీణన్తి- క్రీణీతే - క్రీణాతే - క్రీణతే- చిక్రాయ-చిక్రియతుః - చిక్రయిథ- చిక్రేథ-చిక్రియివ - చిక్రియిషే- క్రేతా- క్రేష్యతి - క్రీయాత్- క్రేషీష్ట- అక్రైషీత్- అక్రేష్ట॥ ప్రీఞ్ తర్పణే కాన్తౌచ॥ కాన్తిఃకామనా- ప్రీ ణాతి- ప్రీణీతే- ప్రేతా॥ శ్రీఞ్ పాకే ॥ మీఞ్ హింసాయామ్ ॥ హినుమీనా- ప్రమీణాతి - ప్రమీణీతః- మీనాతిమినోతీత్యాత్వవిషయేఆత్వమ్- మమౌ- మిమ్యతుః- మమిథ- మమాథ - మిమ్యే- మాతా- మాస్యతి- మీయాత్- మాసీష్ట- అమాసీత్- అమాసిష్టామ్- అమాస్త॥ షి ఞ్ బన్ధనే॥ సినాతి- సినీతే - సిషాయ- సిష్యే- సేతా॥ స్కుఞ్ ఆప్రవణే ❋ స్తమ్భుస్తుమ్భు స్కమ్భుస్కుమ్భుస్కుఞ్భ్యశ్శ్నుశ్చ॥ ౩॥౧॥౮౨॥ చాత్ శ్నా- స్కునోతి-స్కునుతే- స్కునాతి- స్కునీతే-చస్కావ- చుస్కువే-స్కోతా-అస్కౌషీత్-అస్కోష్ట- స్తంభ్వా దయశ్చత్వారస్సౌత్రాః సర్వేరోధనార్థాఇత్యేకే - మాధవస్తు ప్రథమతృతీయౌస్తమ్భా ర్థౌ- ద్వితీయోనిష్కోషణార్థః - చతుర్థోధారణార్థఇత్యాహ- సర్వేపరస్మైపదినః- నలో పః - విష్టభ్నోతి- విష్టభ్నాతి- అవష్టభ్నోతి - అవష్టభ్నాతి- అవతష్టమ్భ - జ్యాస్తంభి త్వాజ్వా - వ్యష్టభత్ - వ్యష్టమ్భీత్-స్తుభ్నోతి - స్తుభ్నాతి ❋ వేస్స్కభ్నాతేర్నిత్యమ్ ॥ ౮॥౩॥౭౭॥ వేఃపరస్యస్కభ్నాతేస్సస్యషఃస్యాత్ - విష్కభ్నోతి - విష్కభ్నాతి- స్కు భ్నోతి- స్కుభ్నాతి ❋ హలశ్శ్నశ్శానజ్ఝౌ ॥౩॥౧॥౮౩॥ హలఃపరస్యశ్నశ్శానజాదేశః స్యాత్ హౌపరే- స్తభాన- స్తుభాన- స్కభాన- స్కుభాన- పక్షే స్తభ్నుహీత్యాది॥ యు ఞ్ బన్ధనే॥ యునాతి- యునీతే- యోతా॥ క్నూఞ్ శబ్దే॥ క్నూనాతి- క్నూనీతే- క్నవితా॥ ద్రూఞ్ హింసాయామ్ ॥ ద్రూణాతి - ద్రూణీతే॥ పూఞ్ పవనే ❋ ప్వాదీనాంహ్రస్వః॥ ౭॥౩॥౮౦॥ శితిపరే- పునాతి- పునీతే- పవితా॥ లూఞ్ ఛేదనే॥ లునాతి-లునీతే॥ స్తౄ ఞ్ ఆచ్ఛాదనే ॥ స్తృణాతి- స్తృణీతే- తస్తార- తస్తరతుః- స్తరితా- స్తరీతా- స్తృణీయా త్ - స్తృణీత- ఆశిషి స్తీర్యాత్ - లిఙ్సిచోరితివేట్- నలిఙి - స్తరిషీష్ట - ఉశ్చేతికిత్వమ్- స్తీర్షీష్ట - సిచిచపరస్మైపదేష్వితినదీర్ఘః - అస్తారీత్ - అస్తారిష్టామ్ - అస్తరిష్ట - అస్తరీ ష్ట - అస్తీర్ష్ట॥ కౄఞ్ హింసాయామ్॥ కృణాతి- కృణీతే-చకార-చకరే॥ వౄఞ్ వరణే॥ వృ ణాతి- వృణీతే-వవార-వవరే-వరితా- వరీతా-ఆశిషి- ఉదోష్ఠ్యపూర్వస్య। వూర్యాత్ - వరిషీష్ట- వూర్షీష్ట- అవారీత్-అవారిష్టామ్-అవరిష్ట-అవరీష్ట-అవూర్ష్ట॥ ధూఞ్ కమ్పనే॥ ధునాతి-ధునీతే - దుధవిథ- దుధోథ-దుధువివ- ధోతా- ధవితా- స్తుసుధూఞ్భ్య ఇతీట్- అధావీత్। అధవిష్ట- అధోష్ట॥ ⸻ ❋ ⸻ అథబధ్నాత్యన్తాః పరస్మైపదినః॥

శౄ హింసాయామ్ ॥ శౄదౄప్రాం హ్రస్వో వేతి హ్రస్వపక్షే యణ్ - అన్యదా ఋచ్ఛత్యౄతామితి గుణః - శశ్రతుః - శశరతుః - ఋచ్ఛత్యృకః కిత్యపి నిషేధస్య క్రాదినియమేన బాధః- శశరివ- శశ్రివ- శరితా- శరీతా- శృణీహి - శీర్యాత్ -అశారిష్టామ్॥ పౄ పాలనపూరణయోః॥ పప్రతుః- పపరతుః- అపిపూర్యాత్ ॥ వౄ వరణే॥ భరణ ఇత్యేకే॥ భౄ భర్త్సనే॥ భరణేప్యేకే॥ మౄ హింసాయామ్ ॥ మృణాతి-మమార॥ దౄ విదారణే॥ దద్రతుః-దదరతుః ॥ జౄ వయోహానౌ ॥ ఝౄ ఇత్యేకే ॥ ధౄ ఇత్యన్యే॥ నౄ నయే ॥ కౄ హింసాయామ్॥ ౠ గతౌ॥ ఋణాతి- అరాఞ్చకార- అరితా-అరీతా॥ అర్ణాత్ - అర్ణీతామ్-ఈర్యాత్- ఆరీత్ -ఆరిష్టామ్॥ గౄ శబ్దే॥ జ్యా వయోహానౌ॥ గ్రహిజ్యా ※ సూ॥౬।౧।౧౬॥ అఙావయవాత్పూర్వః పరం యత్సంప్రసారణం తదన్తస్యాఙ్గస్య దీర్ఘస్స్యాత్ - ఇతి దీర్ఘే కృతే ప్వాదీనాం హ్రస్వః జినాతి - జిజ్యౌ- జిజ్యతుః ॥ రీ గతిరేషణయోః ॥ రేషణం వృకశబ్దః॥ లీ శ్లేషణే ॥ విభాషాలీయతేరిత్యేజ్విషయే ఆత్వం వా - లలౌ- లిలాయ- లాతా- లేతా-అలైషీత్-అలాసీత్॥ వ్లీ వరణే॥ వ్లినాతి॥ ప్లీ గతౌ॥ ప్లినాతి॥ వృత్॥ ల్వాదయో వృత్తాః-ప్వాదయో పీత్యేకే॥ వ్రీ వరణే॥ భ్రీ భయే॥ భరణ ఇత్యేకే॥ క్షీష్ హింసాయామ్ ॥ పఞ్చాం త్రయాణాం హ్రస్వః- క్షేషాం చిన్మతే తున॥ జ్ఞా అవబోధనే॥ జ్ఞాజనోర్జా॥ జానాతి - దీర్ఘోచ్చారణసామర్థ్యాన్న హ్రస్వః॥ బన్ధ బన్ధనే॥ బధ్నాతి- బబన్ధిథ- బబన్ధ- బన్ధా-బన్ధారౌ-బన్ధారః-భన్త్స్యతి - బధాన - అభాన్త్సీత్ - పూర్వత్రాసిద్ధమితి భష్భావాత్పూర్వం ఝలి సిజ్లోపః-ప్రత్యయలక్షణేన సాదిప్రత్యయమాశ్రిత్య భష్భావో న - ప్రత్యయలక్షణం ప్రతి సిజ్లోపస్యాసిద్ధత్వాత్ - అబాన్ధామ్ - అభాన్త్సుః ॥ వృఙ్ సంభక్తౌ ॥ వృణీతే-వవ్రే- వవృషే-వవృఢ్వే- వరితా- వరీతా- అవరిష్ట- అవరీష్ట-అవృత॥ శ్రన్థ విమోచనప్రతిహర్షణయోః॥ ఇతః పరస్మైపదినః ॥ శ్రథ్నాతి- శ్రన్థిగ్రన్థీత్యాదినా కిత్త్వపక్షే ఏత్వాభ్యాసలోపావప్యత్రేవ క్రవ్యావితి హరదత్తాదయః - శ్రేథతుః - శ్రేథుః - ఇదం కిత్త్వమ్పితామపీతి సుధాకరాదిమతే- శ్రేథిథ- అస్మిన్నపి పక్షే ణలి- శశ్రాథ - ఉత్తమే తు శశ్రాథ- శశ్రథేతి మాధవః-తత్ర మూలం మృగ్యమ్ ॥ మన్థ విలోడనే ॥ శ్రన్థ గ్రన్థ సన్దర్భే ॥ అన్థేజాత్ శ్రన్థేః పునఃపాఠః-రూపం తూక్తమ్॥ కున్థ సంశ్లేషణే॥ సంక్లేశన ఇత్యేకే॥ కుథ్నాతి- మన్థ-కుథేతి దుర్గ చుకోధ॥ మృద క్షోదే॥ మృద్నాతి- మృదాన॥ మృడ చ॥ అయం సుఖేపి-మృడ్ణా-॥ గుధ రోషే॥ గుధ్నాతి॥ కుష నిష్కర్షే ॥ కుష్ణాతి- కోషితా ※ నిరః కుషః॥౭।౨।౪౬॥ అస్మాత్పరస్య వలాదేరార్ధధాతుకస్యేడ్వా స్యాత్- నిష్కోషితా - నిష్కోష్టా- నిరకోషీత్ నిరకుక్షత్ ॥ క్షుభ సంచలనే ※ క్షుభ్నాదిషు చ॥౮।౪।౩౯॥ ఏషు ణత్వం న స్యాత్ - క్షుభ్నాతి- క్షుభ్నీతః- క్షోభితా- క్షుభాన॥ ణభ తుభ హింసాయామ్ ॥ నభ్నాతి- తుభ్నాతి- నభతే- తోభతే- ఇతి శపి- నభ్యతి- తుభ్యతీతి శ్యని॥ క్లిశూ విబాధనే॥ క్లాదిత్వాచ్ఛ్నస్య నిషేధః- క్లిశ్నాతి- క్లేశితా- క్లేష్టా-అక్లేశీత్ - అక్లిక్షత్ ॥ అశ భోజనే॥ అశ్నాతి-ఆశ ॥ ఉధ్రస ఉఞ్ఛే॥ ఉకార ఇత్ - ధ్రస్నాతి - ఉకారో ధాత్వవయవ ఇత్యేకే - ఉధ్రసాంచకార॥ ఇష ఆభీక్ష్ణ్యే ॥ పౌనఃపున్యం భృశార్థో వాఽభీక్ష్ణ్యమ్- ఇష్ణాతి- ఏషితా- తీషసహేత్యత్ర సహినా సాహచర్యాద్ వికారవికరణస్య తౌదాదికస్యైవేషేర్గ్రహణం నత్విష్యతేరిష్ణాతేర్వేత్యాహుః - వస్తుతస్తు ఇష్ణాతేరపి ఇట్వికల్ప ఉచితః - తథా చ వార్తికమ్ ※ ఇషేస్తకారే శ్య

స్పర్త్యయాత్ప్రతిషేధ ఇతి* విష విప్రయోగే॥ విష్ణాతి- వేష్టా ॥ ప్రుష ప్లుష స్నేహనసేవన
పూరణేషు॥ ప్రుష్ణాతి- ప్లుష్ణాతి॥ పుష పుష్టౌ॥ పోషితా॥ ముష స్తేయే॥ మోషితా॥ ఖచ
భూతప్రాదుర్భావే॥ భూతప్రాదుర్భావోఽతిక్రాన్తోత్పత్తిః - ఖచ్నాతి - వాన్తోఽయమి
త్యేకే ※ చ్ఛ్వోశ్శూడనునాసికే చ ॥౬॥౪॥౧౯॥ సతుక్కస్య ఛస్య వస్య చ క్రమాత్ శ
ఊఠ్ ఏతావాదేశౌ స్తః అనునాసికే క్విఝలాదౌ క్ఙితి చ ఖౌనాతి - చఖౌవ- ఖౌతా- శా
నచః పరత్వాదూఠి కృతే హలన్తత్వాభావాన్న శానచ్ ఖౌనీహి॥ హేరచ ॥ ష్టుత్వం - హౌ
రాతి॥ గ్రహ ఉపాదానే॥ స్వరితేత్ - గ్రహిజ్యా- గృహ్ణాతి- గృహ్ణీతే ※ గ్రహోఽలిటి
దీర్ఘః ॥౭॥౨॥౩౭॥ ఏకాచో గ్రహేర్విహితస్యేటో దీర్ఘస్స్యాల్లిటి నతు లిటి - గ్రహీతా -
లిటి తు జగ్రహిథ- గృహ్యాత్ గృహీషీష్ట - హ్మ్యన్తేతి న వృద్ధిః- అగ్రహీత్- అగ్రహీష్టామ్-
అగ్రహీష్ట - అగ్రహీషాతామ్ - అగ్రహీషత॥ వృత్॥ —※ క్ర్యాదయో వృత్తాః ※—
చుర - స్తేయే ※ సత్యాపపాశరూపవీణాతూలశ్లోకసేనాలోమత్వచవర్మవర్ణచూర్ణచు
రాదిభ్యో ణిచ్ ॥౩॥౧॥౨౫॥ ఏభ్యో ణిచ్ స్యాత్ - చూర్ణాన్తేభ్యః ప్రాతిపదికాద్ధాత్వ
ర్థ ఇత్యేవ సిద్ధే తేషామిహ గ్రహణం ప్రపఞ్చార్థమ్ - చురాదిభ్యస్తు స్వార్థే - పుగన్తేతి గు
ణః- సనాద్యన్తా ఇతి ధాతుత్వమ్- తిప్శబాది- గుణాయాదేశౌ- చోరయతి ※ ణిచశ్చ॥
౧॥౩॥౭౪॥ ణిజన్తాదాత్మనేపదం స్యాత్ కర్తృగామిని క్రియాఫలే- చోరయతే- చోరయాం
మాస- చోరయితా- ణేరనిటీతి ణిలోపః- చోర్యాత్- చోరయిషీష్ట- ణిశ్రీతి చఙ్- ణౌ చఙీతి
హ్రస్వః - చఙీచేతి ద్విత్వమ్॥ హలాదిశ్శేషః - దీర్ఘో లఘోరిత్యభ్యాసదీర్ఘః- అచూచుర
త్- అచూచురత॥ చితి స్మృత్యామ్॥ చిన్తయతి- అచిచిన్తత్ - చిన్తేతి పరితవ్య ఇదిత్కరణం
ణిచః పాక్షికత్వే లిఙ్గమ్- తేన చిన్త్యాత్ - చిన్త్యత ఇత్యాదౌ నలోపో న- చిన్తతి- చిన్తేత్-ఏ
తచ్చ జ్ఞాపకం సామాన్యాపేక్షమిత్యేకే - అత ఏకహలితి అత్ర వృత్తికృతా జగణతుః జగ
ణురిత్యాద్యుదాహృతత్వాత్ - విశేషాపేక్షమిత్యపరే - అత ఏవ ఆధృషాద్వేత్యస్య నై
యర్థ్యమ్ ॥ యత్రి సంకోచే ॥ యన్త్రయతి - యన్త్రేతి పరితుం యుక్తం - యత్తు ఇదిత్క
రణాత్ యన్త్రతీతి మాధవేనోక్తం తచ్చిన్త్యమ్ - ఏవం కుద్రి తత్రి మన్త్రిషు ॥ స్ఫుడి పరి
హాసే ॥ స్ఫుణ్డయతి- ఇదిత్కరణాత్- స్ఫుణ్డతి- స్ఫుటీతి పాఠాన్తరమ్- స్ఫుణ్టయతి- స్ఫు
ణ్టతి॥ లక్ష దర్శనాఙ్కనయోః॥ కుద్రి అనృతభాషణే॥ కున్ద్రయతి- కుడీత్యేకే॥ లడ ఉపసేవా
యామ్॥ లాడయతి॥ మిది స్నేహనే॥ మిన్దయతి- మిన్దతి॥ ఓలడి ఉత్క్షేపణే॥ ఓలణ్డయతి- ఓల
ణ్డతి॥ ఓకార ఇదిత్యేకే- లణ్డయతి- లణ్డతి- ఉకారాదిరయమిత్యన్యే- ఉలణ్డయతి॥ జల అపవా
రణే॥ లజ ఇత్యేకే॥ పీడ అవగాహనే । పీడయతి ※ భ్రాజభాసభాషదీపజీవమీలపీడామ
న్యతరస్యామ్ ॥౭॥౪॥౩॥ ఏషాముపధాయా హ్రస్వో వా స్యాచ్చఙ్పరే ణౌ - అపిపీడత్ -
అపీపిడత్। నట అవస్పన్దనే॥ అవస్పన్దనం నాట్యమ్॥ శ్రథ ప్రయత్నే॥ ప్రస్థాన ఇత్యేకే॥ బధ
సంయమనే॥ బాధయతి॥ బన్ధేతి చన్ద్రః॥ పౄ పూరణే॥ దీర్ఘోచ్చారణం ణిచః పాక్షికత్వే
లిఙ్గం - తద్ధి సేట్కత్వాయ - ఏవం పృణాతి పిపర్తిభ్యాం పరితేత్యాదిసిద్ధావపి- పరతి - పరత
ఇత్యాదిసిద్ధిః ఫలమ్- పారయతి- పరతి॥ ఊర్జ బలప్రాణనయోః॥ పక్ష పరిగ్రహే॥ వర్ణ చూ
ర్ణ ప్రేరణే- వర్ణ వర్ణన ఇత్యేకే॥ ప్రథ ప్రఖ్యానే ॥ ప్రాథయతి - నాన్యే మితోఽహేతావి
తి వక్ష్యమాణత్వాన్నాస్య మిత్త్వమ్ ※ అత్ స్మృదృత్వరప్రథమ్రదస్తృస్పశామ్ ॥

౭॥౪॥౯౫॥ ఏషామభ్యాసస్య అత్స్యాచ్చఙ్పరేణౌ - ఇత్వాపవాదః - అపప్రథత్॥ పృథప్రక్షేపే॥ పర్థయతి ※ ఉర్ఋత్ ॥౭॥౪॥౭॥ ఉపధాయాఋవర్ణస్యస్థానే ఋస్స్యాద్వాచఙ్పరేణౌ- ఇరరారామపవాదః- అపీపృథత్- అపపర్థత్ ॥ పథఇత్యేకే॥ పాథయతి॥ షమ్బసమ్బన్ధే॥ సమ్బయతి- అససమ్బత్ ॥ శమ్బచ ॥ అశశమ్బత్॥ సామఇత్యేకే॥ భక్షఅదనే॥ కుట్టఛేదనభర్త్సనయోః॥ పూరణఇత్యేకే-కుట్టయతి॥ పుట్టచుట్టఅల్పీభావే ॥ అట్టషుట్టఅనాదరే ॥ అట్టయతి- అయందోపధః ష్టుత్వస్యాసిద్ధత్వాన్నన్ద్రాఇతి నిషేధః- ఆట్టిటత్॥ లుణ్టస్తేయే॥ లుణ్టయతి- లుణ్టతీతిలుటిస్తేయఇతిభౌవాదికస్య॥ శఠశ్వఠఅసంస్కారగత్యోః॥ శ్వఠిఇత్యేకే॥ తుజిపిజిహింసాబలాదాననికేతనేషు॥ తుఞ్జయతి- పిఞ్జయతి- ఇదిత్కరణాత్-తుఞ్జతి- పిఞ్జతి- తుజపిజేతికేచిత్॥ లజలుజిఇత్యేకే। పిసగతౌ॥ పేసయతి- పేసతీతితుపిసృగతౌ ॥ షాన్త్వసామప్రయోగే ॥ శ్వల్కవల్కపరిభాషణే ॥ ష్ణిహస్నేహనే॥ స్ఫిటఇత్యేకే॥ స్మిటఅనాదరే॥ అషోపదేశత్వాన్నషః- అసిస్మిటత్॥ ష్మిఙఅనాదరఇత్యేకే ॥ ఙిత్వస్యావయవేఅచరితార్థత్వాణ్ణిజన్తాత్తఙ్- స్మాయయతే ॥ శ్లిషశ్లేషణే॥ పథిగతౌ॥ పన్థయతి-పన్థతి॥పిచ్ఛకుట్టనే॥ఛదిసంవరణే॥ఛన్దయతి- ఛన్దతి॥శ్రణదానే॥ ప్రాయేణాయంవిపూర్వః- విశ్రాణయతి ॥ తడఆఘాతే ॥ తాడయతి ॥ ఖడఖడికడిభేదనే॥ఖాడయతి- ఖణ్డయతి-ఖణ్డతి- కణ్డయతి-కణ్డతి॥కుడిరక్షణే॥గుడివేష్టనే ॥ రక్షణఇత్యేకే॥ కుఠిఇత్యన్యే॥ అవకుణ్ఠయతి- అవకుణ్ఠతి॥ గుఠిఇత్యపరే॥ ఖుడిఖణ్డనే ॥ పడివిభాజనే॥వడిఇత్యేకే॥ చడికోపే॥ చణ్డయతి॥ మడిభూషాయాంహర్షేచ॥భడకల్యాణే॥ ఛర్దవమనే॥ పుస్తబుస్తఆదరానాదరయోః ॥ చుదసఞ్చోదనే॥ నక్కతక్కనాశనే ॥ ణోపదేశలక్షణేపర్యుదస్తోయమ్ - ప్రనక్కయతి ॥ చుక్కచక్కవ్యథనే॥ కల- శౌచకర్మణి॥ తలప్రతిష్ఠాయామ్॥ తులఉన్మానే॥ తోలయతి- అతూతులత్ - కథంతులయతితులనాఇత్యాది - అతులోపమాభ్యామితినిపాతనాదజన్తస్యతులాశబ్దస్యసిద్ధౌతతోణిచ్ ॥ దులఉత్క్షేపే॥ పులమహత్త్వే॥ తులసముచ్ఛ్రాయే॥ మూలరోహణే ॥ కలవిక్షేపే ॥ బిలభేదనే॥ తిలస్నేహనే॥ చలభృతౌ॥ పాలరక్షణే॥ లూషహింసాయామ్॥ శుల్బమానే॥ శూర్పచ ॥ చుటఛేదనే॥ పుటసంచూర్ణనే॥ పడిపసినాశనే॥పణ్డయతి- పణ్డతి- పంసయతి- పంసతి॥ వ్రజమార్గసంస్కారగత్యోః॥శుల్కఅతిస్పర్శనే॥ చపిగత్యామ్॥చమ్పయతి- చమ్పతి॥క్షపిక్షాన్త్యామ్॥ క్షమ్పయతి- క్షమ్పతి ॥ ఛజికృచ్ఛ్రజీవనే ॥ శ్వర్తగత్యామ్ ॥ శ్వభ్రిచ ※ జ్ఞపమిచ్చ॥ అయంజ్ఞానేజ్ఞాపనేచవర్తతే ॥ మితాంహ్రస్వః ॥ మితాముపధాయా హ్రస్వస్స్యాత్ ణౌపరేజ్ఞపయతి ॥ యమచపరివేషణే ॥ చాన్మిత్- పరివేషణమిహవేష్టనంనతుభోజనమ్ నాపివేష్టనమ్-యమయతిచన్ద్రం- పరివేష్టతఇత్యర్థః॥ చహపరికల్కనే ॥ చహయతి - అచీచహత్ - కథాదౌవక్ష్యమాణస్యతుఅదన్తత్వేనాగ్లోపిత్వాద్దీర్ఘసన్వద్భావౌన - అచచహత్॥ చపఇత్యేకే॥ చపయతి॥ రహత్యాగఇత్యేకే ॥ అరీరహత్ - కథాదేస్తుఅరరహత్॥ బలప్రాణనే॥ బలయతి॥ చిఞ్చయనే ※ చిస్ఫురోర్ణౌ ॥౬॥౧॥౫౪॥ అనయోరాత్వంవాస్యాత్ణౌ ※ అర్తిహ్రీవ్లీరీక్నూయీక్ష్మాయ్యాతాంపుఙ్ణౌ ॥౭॥౩॥౩౬॥ ఆత్వాదేరాదన్తానాంచపుగాగమస్స్యాత్ణౌ - చపయతి- చయయతి - ఇత్కరణసామర్థ్యాదస్యణిజ్వికల్పః- చయతి - చయతే - ప్రణిచయతి - ప్రనిచతి ※ నాన్యేమితోఽ

హేతౌ ※ అహేతౌ స్వార్థే ణిచ్ జ్ఞపాదిభ్యోఽన్యే మితో నాన్యే - తేన శమాదీనామమన్తత్వ
ప్రయుక్తమ్మిత్త్వన్న॥ ఘుట్ట వలనే ॥ ముస్త సఙ్ఘాతే ॥ ఖట్ట సంవరణే ॥ షట్ట స్ఫిట్ట చుబి హిం
సాయామ్॥ పూల సఙ్ఘాతే॥ పూర్ణ ఇత్యేకే॥ పుణ ఇత్యన్యే॥ పుంస అభివర్ధనే॥ టకి బన్ధనే॥ ట
ఙ్కయతి- టఙ్కతి॥ ధూస కాన్తికరణే॥ ధూసయతి- దన్త్యాన్తః- మూర్ధన్యాన్త ఇత్యేకే॥ తా
లవ్యాన్త ఇత్యపరే॥ కీట వర్ణే॥ చూర్ణ సఙ్కోచనే॥ పూజ పూజాయామ్ ॥ అర్క స్తవనే॥ త
పన ఇత్యేకే॥ శుఠ ఆలస్యే॥ శుఠి శోషణే॥ శుణ్ఠయతి- శుణ్ఠతి॥ జుడ ప్రేరణే ॥ గజ మార్గ శబ్దా
ర్థౌ॥ గాజయతి- మార్గయతి॥ మర్చ చ॥ మర్చయతి ॥ ఘృ ప్రస్రవణే ॥ స్రావణ ఇత్యేకే॥
పచి విస్తారవచనే ॥ పఞ్చయతి- పఞ్చతి - పఞ్చతే ఇతి వ్యక్తార్థస్య శపి గతమ్ ॥ తిజ నిశాత
నే॥ తేజయతి॥ కృత సంశబ్దనే ※ ఉపధాయాశ్చ ॥౭।౧।౧౦౧॥ ధాతోరుపధాభూత
స్య ౠత ఇత్స్యాత్ - రపరత్వమ్- ఉపధాయాం చేతి దీర్ఘః - కీర్తయతి- ఉర్రృత్ - అచికీర్త
త్- అచీకృతత్॥ వర్ధ ఛేదనపూరణయోః॥ కుబి ఆచ్ఛాదనే॥ కుమ్బయతి- కుమ్బతి॥ కు భి
ఇత్యేకే॥ లుబి తుబి అర్దనే - అర్దన ఇత్యేకే ॥ హ్లప వ్యక్తాయాం వాచి ॥ క్లప ఇత్యేకే ॥ హ్రప
ఇత్యన్యే॥ చుటి ఛేదనే॥ ఇల ప్రేరణే॥ ఏలయతి- ఐలిలత్॥ మ్రక్ష మ్లేచ్ఛనే ॥ మ్లేచ్ఛ అవ్య
క్తాయాం వాచి॥ బ్రూస బర్హ హింసాయామ్॥ కేచిదిహ గర్జ గర్ద శబ్దే॥ గర్ధ అభికాఙ్క్షా
యామితి పఠన్తి॥ గుర్ద పూర్వనికేతనే॥ జసి రక్షణే॥ మోక్షణ ఇతి కేచిత్- జంసయతి - జంస
తి॥ ఈడ స్తుతౌ॥ జసు హింసాయామ్॥ పిడి సఙ్ఘాతే॥ రుష రోషే॥ రుట ఇత్యేకే॥ డిప క్షేపే॥
ష్టూప సముచ్ఛ్రాయే॥ ——※—— ఆకుస్మాదాత్మనేపదినః॥ కుస్మ నామ్నో వే
తి వక్ష్యతే తమభివ్యాప్యేత్యర్థః- అకర్తృగామిఫలార్థమిదమ్॥ చిత సఞ్చేతనే॥ చేతయతే -
అచీచితత॥ దామృ దానే॥ దామయతే ※ నాగ్లోపిశాస్వృదితామ్ ॥౭।౪।౨॥ ణిచ్యగ్లో
పినః శాసేః ఋదితాం చ ఉపధాయా హ్రస్వో న స్యాత్ చఙ్పరే ణౌ - అదదామత ॥ దశి
దంశనే॥ దంశయతే- అదదంశత- ఇదిత్త్వాణ్ణిజభావే దంశతి- ఆకుస్మీయమాత్మనేపదం ణి
చ్ సన్నియోగేనైవేతి వ్యాఖ్యాతారః - నలోపే సఞ్జిసాహచర్యాత్ - భ్వాదేరేవ గ్రహ
ణమ్॥ దసి దంశనదర్శనయోః॥ దంసయతే- దంసతి- దస ఇత్యేకే- దాసయతి॥ డప డిప సం
ఘాతే ॥ తత్రి కుటుమ్బధారణే ॥ తన్త్రయతే - చాన్ద్రాస్తు ధాతుద్వయమిదమితి
మత్వా కుటుమ్బయత ఇత్యుదాహరన్తి ॥ మత్రి గుప్తభాషణే ॥ స్పశ గ్రహణసంశ్లేషణ
యోః॥ తర్జ భర్త్స తర్జనే॥ బస్త గన్ధ అర్దనే॥ బస్తయతే- గన్ధయతే॥ విష్క హింసాయామ్॥
హిష్క ఇత్యేకే ॥ నిష్క పరిమాణే ॥ లల ఈప్సాయామ్॥ కూణ సఙ్కోచే॥ తూణ పూరణే॥
భ్రూణ ఆశావిశఙ్కయోః ॥ శఠ శ్లాఘాయామ్॥ యక్ష పూజాయామ్ ॥ స్యమ వితర్కే ॥
గూర ఉద్యమనే॥ శమ లక్ష ఆలోచనే॥ నాన్యే మిత ఇతి మిత్త్వన్న- శామయతే॥ కుత్స అవక్షే
పణే॥ త్రుట ఛేదనే॥ కుట ఇత్యేకే॥ గల స్రవణే॥ భల ఆభణ్డనే॥ కూట ఆదానే॥ అవసా
దన ఇత్యేకే ॥ కుట్ట ప్రతాపనే ॥ వఞ్చు ప్రలమ్భనే ॥ వృష శక్తిబన్ధనే ॥ శక్తిబన్ధనం ప్రజనన
సామర్థ్యం శక్తిసంబన్ధశ్చ- వర్షయతే॥ మద తృప్తియోగే॥ దివు పరికూజనే॥ గృ విజ్ఞానే॥
గారయతే॥ విద చేతనాఖ్యాననివాసేషు ॥ వేదయతే ※ సత్తాయాం విద్యతే జ్ఞానే వేత్తి వి
న్తే విచారణే । విన్దతే విన్దతి ప్రాప్తౌ శ్యన్లుక్శ్నమ్శేష్విదం క్రమాత్ ※ మన స్తమ్భే ॥ మాన
యతే ॥ యు జుగుప్సాయామ్ యావతే ॥ కుస్మ నామ్నో వా ॥ కుస్మేతి ధాతుః కుత్సితస్మ

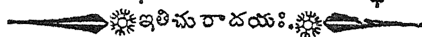
యనేవర్తతే- కుస్మయతే- అచుకుస్మత-అథవా కుస్మేతి ప్రాతిపదికం తతో ధాత్వర్థేణిచ్॥ ఇత్యాకుస్మీయాః ॥ ※ చర్చ అధ్యయనే ॥ బుక్క భాషణే ॥ బుక్కయతి ॥ శబ్ద ఉపసర్గాదావిష్కారే చ ॥ చాద్భాషణే - ప్రతిశబ్దయతి - ప్రతిశ్రుతమావిష్కరోతీత్యర్థః ॥ అనుపసర్గాచ్చ॥ అవిష్కారేఽప్యేవ శబ్దయతి॥ కణ నిమీలనే॥ కాణయతి- ణౌ చఙ్యుపధాయా హ్రస్వః - కాణ్యాదీనాం వేతి వికల్పోక్తే - అచీకణత్ - అచకాణత్॥ జభి నాశనే॥ జమ్భయతి- జమ్భతి- అజజమ్భత్॥ షూద క్షరణే॥ సూదయతి- అసూషుదత్॥ జసు తాడనే॥ జాసయతి- జసతి॥ పశ బన్ధనే॥ పాశయతి॥ అమ రోగే॥ ఆమయతి-నాన్యే మిత ఇతి నిషేధః- అమ గత్యాదౌ ఇతి గతః- తస్మాద్ధేతుమణ్ణౌ నిత్యమిచ మామితి మిత్వనిషేధః- ఆమయతి॥ చట స్ఫుట భేదనే ॥ వికాసే ఇత్యపి - స్ఫుటతి స్ఫోటతి ఇత్యుక్తమ్॥ ఘట సంఘాతే॥ ఘాటయతి॥ హన్త్యర్థాశ్చ ॥ నవగణ్యాముక్తా హన్త్యర్థాశ్చ స్వార్థేణిచం లభన్త ఇత్యర్థః॥ దివు మర్దనే ॥ ఉదిత్వాద్దేవతీత్యపి॥ అర్జ ప్రతియత్నే॥ అయమర్థాన్తరేఽపి - ద్రవ్యమర్జయతి ॥ ఘుషిర్ విశబ్దనే ॥ ఘోషయతి - ఘుషిరవిశబ్దన ఇతి సూత్రే అవిశబ్దన ఇతి నిషేధాల్లిఙ్గాదనిత్యోఽస్య ణిచ్- ఘోషతి- ఇరిత్వాదఙ్వా - అఘుషత్ - అఘోషీత్ -ణ్యన్తస్య తు అజూఘుషత్ ॥ అజః క్రన్ద సాతత్యే ॥ భౌవాదికః క్రన్దధాతురాహ్వానాద్యర్థ ఉక్తః - సవివాచ్యాఽర్థోఽణిచం లభతే సాతత్యే ॥ ఆక్రన్దయతి - అన్యేతు అజ్యోర్థో ఘుషిః క్రన్ద సాతత్య ఇత్యాహుః - ఆఘోషయతి ॥ లస శిల్పయోగే॥ తసి భూష అలఙ్కారే ॥ అవతంసయతి అవతంసతి-భూషయతి ॥ ఘోష అసనే ॥ అసనం క్షేపణమ్ ॥ అర్హ పూజాయామ్॥ జ్ఞా నియోగే॥ ఆజ్ఞాపయతి- భజ విశ్రాణనే॥ శృధు ప్రసహనే॥ శర్ధయతి-శర్ధతి- అశశర్ధత్- అశీశృధత్ ॥ యత నికారోపస్కారయోః ॥ రక లగ ఆస్వాదనే ॥ రఘ ఇత్యేకే - రగేత్యన్యే ॥ అఞ్చు విశేషణే ॥ అఞ్చయతి- ఉదిత్త్వమిడ్వికల్పార్థమ్ అతఏవ విభాషితో ణిచ్ - అఞ్చతి - ఏవం శృధు జసు ప్రభృతీనామపి బోధ్యమ్ ॥ లిగి చిత్రీకరణే ॥ లిఙ్గయతి - లిఙ్గతి ※ ముద సంసర్గే ॥ మోదయతి సక్తూన్ ఘృతేన ॥ త్రస ధారణే ॥ గ్రహణ ఇత్యేకే - వారణ ఇత్యన్యే ॥ ఉధ్రస ఉఞ్ఛే ॥ ఉకారో ధాత్వవయవ ఇత్యేకే - ఉధ్రాసయతి - నేత్యన్యే - ధ్రాసయతి॥ ముచ ప్రమోచనే మోదనే చ ॥ వస స్నేహచ్ఛేదాపహరణేషు॥ చర సంశయే॥ చ్యు సహనే ॥ హసనే చేత్యేకే - చ్యావయతి ॥ చ్యుస ఇత్యేకే॥ చ్యోసయతి॥ భువోఽవకల్కనే॥ అవకల్కనమ్మిశ్రీకరణమిత్యేకే - చిన్తనమిత్యన్యే - భావయతి- కృపేశ్చ - కల్పయతి ॥ ఆస్వదస్సకర్మకాత్ ॥ స్వదిమభివ్యాప్య సంభవత్కర్మభ్య ఏవ ణిచ్॥ గ్రస గ్రహణే॥ గ్రాసయతి ఫలమ్॥ పుష ధారణే॥ పోషయత్యాభరణమ్ ॥ దల విదారణే॥ దాలయతి ॥ పట పుట లుట తుజి మిజి పిజి లుజి భజి లఘి త్రసి పిసి కుసి దశి కుశి ఘట ఘటి బృహి బర్హ బల్హ గుప ధూప విచ్ఛ చీవ పుథ లోకృ లోచృ ణద కుప తర్క వృతు వృధు భాషార్థాః ॥ పాటయతి- పోటయతి- లోటయతి- తఞ్జయతి- తుఞ్జతి- మిఞ్జయతి- మిఞ్జతి- ఏవమ్పరేషామిదితామ్॥ ఘాటయతి- ఘణ్టయతి॥ నాగ్లోపిశాస్వృదితామ్ - అలులోకత్- అలులోచత్- వర్తయతి- వర్ధయతి- ఉదిత్త్వాత్- వర్తతి- వర్ధతి॥ రుట లజి అజి దసి భృశి రుశి రుసి శీక నట పుట పుటి రుచి లఘి కఘి అహి రహి మహి చ ॥ రోటయతి - రఞ్జయతి- రఞ్జతి - లఞ్జయతి- లఞ్జతీత్యాది ॥ లడి తడి నల చ ॥ పూరీ ఆప్యాయనే ॥ ఈదిత్వాన్నిష్ఠాయామిణ్నిషే

ధాయ- అత ఏవ ణిజ్వా- పూరయతి - పూరతి ॥ రుజహింసాయామ్ ॥ ష్వద ఆస్వాదనే ॥ స్వాద ఇత్యేకే- అసిష్వదత్- దీర్ఘ స్యతు జ్షోపదేశత్వాదసిస్వదత్ ॥ ఆధృషాద్వా ॥ ఇత ఊర్ధ్వం విభాషితణిచః ధృష ధాతుమభివ్యాప్య ॥ యుజ పృచ సంయమనే॥ యోజయతి- యోజతి - అయౌక్షీత్- పర్చయతి- పర్చతి- పర్చితా - అపర్చీత్ ॥ అర్చ పూజాయామ్ ॥ షహ మర్షణే ॥ సాహయతి - సప్తవాయన్నాగస్సహతికలభేభ్యః పరిభవమ్ ॥ ఈర క్షేపే॥ లీ ద్రవీకరణే॥ లాయయతి- లయతి- లేతా॥ వృజీ వర్జనే ॥ వర్జయతి- వర్జతి ॥ వృఞ్ ఆవరణే॥ వారయతి- వరతి- వరతే- వరితా- వరీతా॥ జ్రి వయోహానౌ ॥ జారయతి - జరతి- జరితా- జరీతా॥ జ్రిచ॥ జ్రాయయతి- జ్రయతి- జ్రేతా॥ రిచ వియోజనసమ్పర్చనయోః ॥ రేచయతి - రేచతి- రేక్తా॥ శిష అసర్వోపయోగే॥ శేషయతి - శేషతి- శేష్టా- అశిక్షత్- విపూర్వోతిశయే॥ తప దాహే॥ తాపయతి- తపతి- తప్తా॥ తృప తృప్తౌ॥ సన్దీపన ఇత్యేకే- తర్పయతి- తర్పతి-తర్పితా॥ ఛృదీ సందీపనే॥ ఛర్దయతి- ఛర్దతి- ఛర్దితా- ఛర్దిష్యతి - సేసిచీతి వికల్పోన - సాహచర్యాత్తత్ర రాధాదికస్యైవ గ్రహణాత్ ॥ చృప ఛృప దృప సన్దీపన ఇత్యేకే॥ చర్పయతి- ఛర్పయతి॥ దృభీ భయే॥ దర్భయతి-దర్భతి- దర్భితా॥ దృభ సందర్భే॥ అయం తు దాదావిదిత్ ॥ శ్రథ మోక్షణే॥ హింసాయామిత్యన్యే ॥ మీ గతౌ॥ మాయయతి- మయతి- మేతా॥ గ్రన్థ బన్ధనే॥ గ్రన్థయతి - గ్రన్థతి॥ శీక ఆమర్షణే - శీకయతి॥ చీక చ ॥ చీకయతి॥ అర్ద హింసాయామ్ ॥ స్వరితేత్- అర్దయతి- అర్దతి - అర్దతే॥ హిసి హింసాయామ్॥ హింసయతి- హింసతి- హిన స్తీతిశ్నమి గతమ్॥ అర్హ పూజాయామ్॥ ఆఙః షద పద్యర్థే ॥ ఆసాదయతి- ఆసీదతి-పాఘ్రేతి సీదాదేశః- ఆసత్తా- ఆసాత్సీత్॥ శున్ధ శౌచకర్మణి॥ శున్ధితా॥ అశున్ధీత్॥ ఛద అపవారణే॥ స్వరితేత్ ॥ జుష పరికర్తనే ॥ పరికర్తనమూహాం హింసా వా- పరితర్పణమిత్యేకే- పరితర్పణం పరితృప్తిక్రియా - జోషయతి-జోషతి - ప్రీతిసేవనయోర్జుషత ఇతి తు దాదౌ ॥ ధూఞ్ కమ్పనే ॥ ణావిత్యధికృత్య ॥ ధూఞ్ ప్రీఞోర్నుగ్వక్తవ్యః ॥ ధూనయతి - ధవతి - ధవతే - కేచిత్తు ధూఞ్ ప్రీఞోరితి పఠిత్వా ప్రీణాతి సాహచర్యాద్ధునాతేరేవ నుకమాహుః- ధావయతి- అయం స్వాదౌ క్ర్యాదౌ తుదాదౌ చ-స్వాదౌ హ్రస్వశ్చ - తథా చ కవిరహస్యే ॥ ధూనోతి చమ్పకవనాని ధునోత్యశోకం చూతం ధునాతి ధువతి స్ఫుటితాతిముక్తమ్ । వాయుర్విధూనయతి ధావయతీ హ రేణూన్యత్తాదనసౌ ధవతి చన్దనమఞ్జరీశ్చ ॥ ప్రీఞ్ తర్పణే॥ ప్రీణయతి- ధూఞ్ ప్రీఞోరితి హరదత్తపాఠే ప్రాయయతి - ప్రయతి - ప్రయతే॥ శ్రన్థ గ్రన్థ సన్దర్భే ॥ ఆప్ల్ లమ్భనే ॥ స్తమ్భన ఇత్యేకే-ఆపయతి-ఆపతి-ఆప్తా-ఆపత్ - స్వరితేదయమిత్యేకే - ఆపతే ॥ తను శ్రద్ధోపకరణయోః॥ ఉపసర్గాచ్చ దైర్ఘ్యే- తానయతి - వితానయతి- తనతి- వితనతి॥ చన శ్రద్ధోపహననయోరిత్యేకే॥ చానయతి- చనతి॥ వద సన్దేశవచనే॥ వాదయతి-వదతి- స్వరితేత్-వదతే- అనుదాత్తేదిత్యేకే - వవదతుః - వవదిథ - వవదే - వద్యాత్ ॥ వచ పరిభాషణే॥ వాచయతి- వచతి-వక్తా- అవాక్షీత్ ॥ మాన పూజాయామ్॥ మానయతి- మానతి- మానితా-విచారణే తు భ్వాదికో నిత్యసన్నన్తః - స్తమ్భే మానయతే ॥ ఇత్యాకుస్మీయః ॥ మన్యతే - మనుతే. ఇతి దివాదౌ తనాదౌ చ॥ భూ ప్రాప్తౌ- ఆత్మనేపదీ॥ భావయతే - భవతే- ణిచ్ సన్నియోగే నైవాత్మనేపదమిత్యేకే- భవతి॥ గర్హ వినిన్దనే ॥ మార్గ అన్వేషణే॥ కరి శోకే ॥

ఉత్పూర్వోఽయముత్క్రణ్ఠాయామ్ ॥ కణ్ఠతేఇత్యాత్మనేపదీగతః ॥ మృజూశౌచాలఙ్కార
యోః॥ మార్జయతి- మార్జతి- మార్జితా- మార్ష్టా॥ మృషతితిక్షాయామ్॥స్వరితేత్-మర్ష
తి- మర్షతే- మృష్యతి-మృష్యతే-ఇతిదివాదౌ-సేచనేశపిమర్షతి॥ ధృషప్రసహనే॥ధర్షయ
తి- ధర్షతి॥ ఇత్యాధృషీయాః॥ ——— ✻ ——— అథాదన్తాః॥ కథవాక్యప్రబన్ధే॥అ
ల్లోపస్యస్థానివద్భావాన్నవృద్ధిః- కథయతి-అగ్లోపిత్వాన్నదీర్ఘసన్వద్భావౌ-అచకథత్॥
వరఈప్సాయామ్॥వరయతి-వారయతీతిగతమ్॥ గణసంఖ్యానే॥ గణయతి ✻ ఈచగణః॥
౭॥ ౪॥ ౯౭॥ గణేరభ్యాసస్యఈత్స్యాత్ చఙ్పరేణౌ- చాదత్- అజీగణత్- అజగణత్॥
శరశ్వరఅసమ్యగ్భాషణే॥ పటవటగ్రన్థే॥ రాన్తఇత్యేకే- పఠయతి ॥ రహత్యాగే॥అరర
హత్॥ స్తనగదదేవశబ్దే॥ స్తనయతి- గదయతి- అజగదత్॥ పతగతౌవా॥ వాణిజన్తఃవా
అదన్తఇత్యేకే - ఆద్యే- పతయతి-పతతి - పతాఞ్చకార- అపతీత్-ద్వితీయే-పాతయతి-అ
పీపతత్ ॥ పషోనుపసర్గాత్ ॥ గతావిత్యేవ- పషయతి ॥ స్వరఆక్షేపే॥ స్వరయతి॥రచప్ర
తియత్నే॥ రచయతి ॥ కలగతౌసంఖ్యానేచ ॥ చహపరికల్కనే ॥ పరికల్కనందమ్భఃశా
ఠ్యఞ్చ ॥ మహపూజాయామ్ ॥ మహయతి - మహతీతిశపిగతమ్ ॥ సారకృపశ్రథదౌర్బ
ల్యే ॥ సారయతి - కృపయతి- శ్రథయతి ॥ స్పృహఈప్సాయామ్॥ భామక్రోధే॥అబభా
మత్॥ సూచపైశున్యే॥ సూచయతి - అషోపదేశత్వాన్నషః- అసుసూచత్॥ ఖేటభక్ష
ణేతృతీయాన్తఇత్యేకే- ఖోటఇత్యన్యే ॥ క్షోటక్షేపే॥ గోమఉపలేపనే॥ అజుగోమత్॥ కు
మారక్రీడాయామ్ ॥ అచుకుమారత్ ॥ శీలఉపధారణే॥ ఉపధారణమభ్యాసః॥సామసా
న్త్వప్రయోగే ॥ అససామత్ - సాన్త్వనేఇత్యస్యతుఅసీషమత్ ॥ వేలకాలోపదేశే॥వే
లయతి - కాలఇతిపృథగ్ధాతురిత్యేకే- కాలయతి ॥ పల్పూలలవనపవనయోః॥వాతసుఖసే
వనయోః - గతిసేవనయోరిత్యేకే - వాతయతి- అవవాతత్॥ గవేషమార్గణే॥అజగవేష
త్॥ వాసఉపసేవాయామ్ ॥ నివాసఆచ్ఛాదనే ॥ అనినివాసత్ ॥ భాజపృథక్కర్మణి॥స
భాజప్రీతిదర్శనయోః ॥ ప్రీతిసేవనయోరిత్యేకే - సభాజయతి॥ ఊనపరిహాణే॥ ఊనయ
తి - ఓఃపుయణ్జ్యపరేసూత్రేపయయోరితివక్తవ్యేవర్గప్రత్యాహారజగ్రహణాల్లిఙ్గమ్ - ణిచి
అచఆదేశోనస్యాత్ద్విత్వేకార్యఇతి - యత్రద్విరుక్తావభ్యాసోత్తరఖణ్డస్యఆద్యోఽచ్ప్ర
క్రియాయాంపరినిష్ఠితేరూపేవాఅవర్ణోలభ్యతేతత్రైవాయన్నిషేధఃజ్ఞాపకస్యసజాతీయా
పేక్షత్వాత్ - తేనాచికీర్తదిత్యాదిసిద్ధమ్ - ప్రకృతేతునశబ్దస్యద్విత్వమ్ - తతఉత్తరఖ
ణ్డేఅల్లోపః - ఓననత్-మాభవానూననత్ ॥ ధ్వనశబ్దే ॥ అదధ్వనత్ ॥ కూటపరి
తాపే ॥ పరిదాహఇత్యేకే ॥ సంకేతగ్రామకుణగుణచామన్త్రణే ॥ చాత్కూటో
పి- కూటయతి-సంకేతయతి-గ్రామయతి - కుణయతి-గుణయతి పాఠాన్తరమ్॥ కేతనికే
తశ్రావణేనిమన్త్రణేచ ॥ కేతయతి-నికేతయతి॥ కుణగుణచామన్త్రణే ॥ చాత్కేతకూ
టౌ॥ కూణసంకోచనఇతి॥స్తైనచౌర్యే॥ అతిస్తైనత్॥ ఆగర్వాదాత్మనేపదినః॥పదగతౌ॥ప
దయతే॥ అపపదత॥ గృహగ్రహణే॥ గృహయతే॥ మృగఅన్వేషణే॥ మృగయతే-మృగ్యతీతి
కణ్డ్వాదిః ॥ కుహవిస్మాపనే ॥ శూరవీరవిక్రాన్తౌ॥ శూరయతే-వీరయతే॥ స్థూలపరిబృం
హణే॥ స్థూలయతే- అతుస్థూలత॥ అర్థఉపయాచ్ఞాయామ్॥ అర్థయతే- ఆర్తథత ॥ సత్రస
న్తానక్రియాయామ్॥ అససత్రత - అనేకాచ్త్వాన్నషోపదేశః - సీసత్రయిషతే॥గర్వమా

నే॥ గర్వయతే- అదన్తత్వసామర్థ్యాణ్ణిజ్వికల్పః - ధాతోరన్త ఉదాత్తః లిట్యామ్ చ ఫలమ్- ఏవమగ్రేఽపి॥ ఇత్యాగర్వీయాః॥ ——※—— సూత్ర వేష్టనే ॥ సూత్రయతి-అసుసూత్రత్ ॥ మూత్ర ప్రస్రవణే ॥ మూత్రయతి - అముమూత్రత్॥ రూక్ష పారుష్యే॥ పారతీర కర్మసమాప్తౌ॥ అపపారత్- అతితీరత్॥ పుట ఉత్సర్గే॥ పుటయతి॥ ధేక దర్శన ఇత్యేకే॥ అదిధేకత్॥ కత్ర శైథిల్యే॥ కత్రయతి- కత్రతి- కర్తేత్యేకే- కర్తయతి- కర్తతి ※ ప్రాతిపదికాద్ధాత్వర్థే బహులమిష్ఠవచ్చ ※ ప్రాతిపదికాత్ ధాత్వర్థే ణిచ్ స్యాత్ ఇష్ఠేయథా ప్రాతిపదికస్య పుంవద్భావరభావటిలోపయణాదిపరలోపప్రస్థస్ఫాద్యాదేశభసంజ్ఞాస్తద్వణ్ణావపిస్యుః - పటుమాచష్టే పటయతి - పరత్వాద్వృద్ధౌ సత్యాం టిలోపః - అపీపటత్ - ణౌచజీత్యత్ర భాష్యే వృద్ధేర్లోపో బలీయానితి స్థితమ్ - అపపటత్ ॥ తత్కరోతి తదాచష్టే పూర్వస్య ప్రపఞ్చః కరోత్యాచష్ట ఇతి ధాత్వర్థమాత్రం ణిజర్థః లడర్థస్త్వవివక్షితః ॥ తేనాతిక్రామతి ॥ అశ్వేనాతిక్రామతి అశ్వయతి - హస్తినాతిక్రామతి హస్తయతి ॥ ధాతురూపం చ ॥ ణిచ్ప్రకృతిః ధాతురూపం ప్రతిపద్యతే - చశబ్దోఽనుక్తసముచ్చయార్థః - తథాచ వార్తికమ్ ※ ఆఖ్యానాత్కృతస్తదాచష్టే కృల్లుక్ ప్రకృతిప్రత్యాపత్తిః ప్రకృతివచ్చ కారకమితి ※ కంసవధమాచష్టే కంసం ఘాతయతి - ఇహ కంస- హన్ ఇ ఇతి- స్థితే ※ హనస్తోఽచిణ్ణలోః ॥ ౭ ॥ ౩ ॥ ౩౨ ॥ హన్తేస్తకారోఽన్తాదేశస్స్యాత్ చిణ్ణల్వర్జే ఞ్ణితి ణితి- నను అత్ర అఙ్గసంజ్ఞా ధాతుసంజ్ఞా చ కంసవిశిష్టస్య ప్రాప్తా- తతశ్చ అట్ ద్విత్వయోర్దోషః - కించ కుత్వతత్వే న స్యాతామ్ - ధాతోః స్వరూపగ్రహణే తత్ప్రత్యయే కార్యవిజ్ఞానాత్ - సత్యం - ప్రకృతివచ్చేతి చకారో భిన్నక్రమః - కారకం చ ధాత్కార్యమ్ - హేతుమణ్ణిచః ప్రకృతేర్హన్యాదేః హేతుమణ్ణౌ యాదృశం కారకం ధాతావనన్తర్భూతం ద్వితీయాన్తం యాదృశం చ కార్యం కుత్వతత్వాది తదిహాపీత్యర్థః - కంసమజీఘతత్ ॥ కర్తృకరణాద్ధాత్వర్థే ॥ కర్తుర్వ్యాపారాయ యత్కరణం న తు చక్షురాదిమాత్రమిత్యర్థః - అసినాహన్తి అసయతి ॥ బష్క దర్శనే ॥ చిత్ర చిత్రీకరణే ॥ ఆలేఖ్యకరణ ఇత్యర్థః - కదాచిద్దర్శనే - చిత్రీత్యయమద్భుతదర్శనే ణిచం లభత ఇత్యర్థః- చిత్రయతి॥ అంస సమాఘాతే॥ వట విభాజనే॥ లజ ప్రకాశనే॥ వటిలజి ఇత్యేకే॥ వణ్టయతి- లఞ్జయతి-అదన్తేషు పాఠబలాదదన్తత్వే వృద్ధిరిత్యన్యే- వణ్టాపయతి- లఞ్జాపయతి- శాకటాయనస్తు కథాదీనాం సర్వేషాం పుకమాహ - తన్మతే కథాపయతి - గణాపయతీత్యాది ॥ మిశ్ర సమ్పర్కే ॥ సంగ్రామ యుద్ధే ॥ అనుదాత్తేత్ - అకారప్రశ్లేషాత్ - అససంగ్రామత॥ స్తోమ శ్లాఘాయామ్॥ అతుస్తోమత్ ॥ ఛిద్ర కర్ణభేదనే - కర్ణచ్ఛేదన ఇత్యేకే- కర్ణేతి ధాత్వన్తరమిత్యన్యే ॥ అన్ధ దృష్ట్యుపఘాతే ॥ ఉపసంహార ఇత్యన్యే - ఆన్దధత్॥ దణ్డ దణ్డనిపాతనే॥ అఙ్క పదే లక్షణే చ ॥ ఆఞ్చకత్ ॥ అఙ్గ చ॥ ఆఞ్జగత్॥ సుఖ దుఃఖ తత్క్రియాయామ్॥ రస ఆస్వాదనస్నేహనయోః॥ వ్యయ విత్తసముత్సర్గే॥ అవవ్యయత్॥ రూప రూపక్రియాయామ్॥ రూపస్య దర్శనం కరణం వా రూపక్రియా ॥ ఛేద ద్వైధీకరణే ॥ అచిచ్ఛేదత్ ॥ ఛద అపవారణ ఇత్యేకే ॥ ఛదయతి ॥ లాభ ప్రేరణే ॥ వ్రీణ గాత్రవిచూర్ణనే ॥ వర్ణ వర్ణక్రియావిస్తారగుణవచనేషు॥ వర్ణక్రియా వర్ణకరణమ్- సువర్ణం వర్ణయతి- కథాం వర్ణయతి-విస్తృణోతీత్యర్థః - హరిం వర్ణయతి- స్తౌతీత్యర్థః॥ బహులమేతన్నిదర్శనమ్॥ అదన్తధాతుని

దర్శనమిత్యర్థః బాహుళకాదన్యేఽపి బోధ్యాః-తద్యథా॥ పర్ణ హరితభావే॥ పర్ణయతి- అపపర్ణత్॥ విష్క దర్శనే॥ షుప ప్రేరణే॥ వస నివాసనే॥ తుత్థ ఆవరణే॥ ఏవమాన్దోళయతి- ప్రేంఖోళయతి - విడమ్బయతి - అవధీరయతీత్యాది - అన్యే తు దశగణపాఠో బాహుళక మిత్యాహుః - తేనాపరిపఠితా అపి సౌత్ర లౌకిక వైదికా బోధ్యాః - అపరే తు నవగణపఠితేభ్యోఽపి క్వచిత్స్వార్థే ణిచ్ - రామో రాజ్యమచీకరదిత్యాదియథేత్యాహుః - చురాదిభ్య ఏవ బహుళం ణిజిత్యర్థ ఇత్యన్యే ॥ సర్వేప్యేతే ప్రాచాం గ్రన్థేషు స్థితాః ❋ ణిజఙ్గాన్నిరసనే ❋ అఙ్గవాచినః ప్రాతిపదికాన్నిరసనార్థే ణిచ్ స్యాత్ - హస్తౌ నిరస్యతి హస్తయతే - పాదయతే ॥ శ్వేతాశ్వాశ్వతరగాలోడితాహ్వరకాణామశ్వతరేతకలోపశ్చ ॥ శ్వేతాశ్వాదీనాం చతుర్ణామశ్వాదయోర్లుప్యన్తే ణిచ్ చ ధాత్వర్థే - శ్వేతాశ్వమాచష్టే తేనాతిక్రామతి వా శ్వేతయతే - అశ్వతరమాచష్టే అశ్వయతే - గాలోడితం వాచాం విమర్శః - తత్కరోతి గాలోడయతే - ఆహ్వరయతే - కేచిత్తు ణిచమేవానువర్తయన్తి - తన్మతే పరస్మైపదమపి పుచ్ఛాదిషు ధాత్వర్థ ఇత్యేవ సిద్ధమ్ - ణిజన్తాదేవ బహుళవచనాదాత్మనేపదమస్తు - మాస్తు పుచ్ఛభాణ్డేతి ణివిధిః - సిద్ధశబ్దో గ్రన్థాన్తే మఙ్గళార్థః ॥

❋ ఇతి చురాదయః ❋

❋ తత్ప్రయోజకో హేతుశ్చ ॥ ౧ ॥ ౪ ॥ ౫౫ ॥ కర్తుః ప్రయోజకో హేతుసంజ్ఞః కర్తృసంజ్ఞశ్చ స్యాత్ ❋ హేతుమతి చ ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౨౬ ॥ ప్రయోజకవ్యాపారే ప్రేరణాదౌ వాచ్యే ధాతోర్ణిచ్ స్యాత్ - భవన్తం ప్రేరయతి భావయతి - ణిచశ్చేతి కర్త్రభిప్రాయే తఙ్ - భావయతే - భావయామ్బభూవ ❋ ఓః పుయణ్జ్యపరే ॥ ౭ ॥ ౪ ॥ ౮౦ ॥ సని పరే యదఙ్గం తదవయవాభ్యాసోవర్ణస్య ఇత్త్వం స్యాత్ - పవర్గయణ్జకారేష్వవర్ణపరేషు పరతః - అబీభవత్ - అపీపవత్ - మూఞ్ - అమీమవత్ - అయీయవత్ - అరీరవత్ - అలీలవత్ - అజీజవత్ ❋ స్రవతిశృణోతిద్రవతిప్రవతిప్లవతిచ్యవతీనాం వా ॥ ౭ ॥ ౪ ॥ ౮౧ ॥ ఏషామభ్యాసోకారస్య ఇత్త్వం వా స్యాత్ సని అవర్ణపరే ధాత్వక్షరే పరే - అసిస్రవత్ - అసుస్రవదిత్యాది - నాగ్లోపీతి హ్రస్వనిషేధః- అశశాసత్- అడుఢౌకత్- అచీచకాసత్- మతాన్తరే అచచకాసత్ - అగ్లోపీతి ను ధాతుప్రకరణే ఉదాహరిష్యతే - ణ్యన్తాణ్ణిచ్ - పూర్వవిప్రతిషేధాదపవాదత్వాద్వా వృద్ధిం బాధిత్వా ణిలోపః- చోరయతి- ణౌ చఙీతి హ్రస్వః - దీర్ఘో లఘోరితి దీర్ఘః - న చాగ్లోపిత్వాత్ ద్వయోరప్యసమ్భవః క్వాకృతినిర్దేశాత్ - అచూచురత్ ❋ ణౌ చ సంశ్చఙోః ॥ ౨ ॥ ౪ ॥ ౫౧ ॥ సన్పరే చఙ్పరే చ ణౌ శ్వయతేః సంప్రసారణం వా స్యాత్ - సంప్రసారణం తదాశ్రయం చ కార్యం బలవదితి వచనాదాదౌ సంప్రసారణం పూర్వరూపమ్ - అశూశవత్ - సన్వద్భావః - అలఘుత్వాన్న దీర్ఘః - అశిశ్వయత్ ❋ స్తమ్భుసివుసహాం చఙి ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౧౧౬ ॥ ఉపసర్గనిమిత్తస్యైషాం సస్య షో న స్యాత్ చఙి- అవాతస్తమ్భత్-పర్యసీషివత్-న్యసీషహత్-అటిటత్- ణిచా సహ ద్విత్వాదఙ్గసమ్బన్ధినోఽభ్యాసస్యాభావాత్సన్వద్భావాభావాన్న దీర్ఘః - ఆశిశత్- బహిరఙ్గోఽప్యుపధాహ్రస్వో ద్విత్వాత్ప్రాగేవ - ఓణేః ఋదిత్కరణాల్లిఙ్గాత్ - తేనమౌ భవానిదిథత్ - ఏజాదావేధతౌ విధానాన్న వృద్ధిః - మాభవానవ్రిదిథత్- నన్ద్రాఇతి నదరాణాం ద్విత్వన్న - ఔన్దిదత్ - ఆడిడత్ - ఆర్చిచత్ - ఉబ్జ ఆర్జవే - ఉవ

చేశే వకారోపధః - భుజన్యుబ్జౌ పాణ్యుపతాపయోరితి నిపాతనాద్గస్య బః - స చాన్తరఙ్గోఽపి ద్విత్వవిషయే నన్ద్రా ఇతి నిషేధాత్ జిశబ్దస్య ద్విత్వే కృతే ప్రవర్తతే న తు తతః ప్రాక్ - దకారోచ్చారణసామర్థ్యాత్ - ఔబ్జిజత్ - అజాదేరిత్యేవ - నేహ - అదిద్రవత్ ✽ రభేరశబ్లిటోః ॥౭॥౧॥౬౩॥ రభేర్నుమ్ స్యాదచి న తు శబ్లిటోః ✽ లభేశ్చ ॥౭॥౧॥౬౪॥ అరరమ్భత్ - అలలమ్భత్ - హేరచఙీతి సూత్రే అచఙీత్యుక్తేః కుత్వన్న - అజీహయత్ ॥ అత్ స్మృదృత్వరప్రథమ్రదస్తౄస్పశామ్ ॥ అసస్మరత్ - అదదరత్ - తపరత్వసామర్థ్యాదత్ర లఘోర్న దీర్ఘః - అతత్వరదిత్యాది ✽ విభాషా వేష్టిచేష్ట్యోః ॥౭॥౪॥౯౬॥ అభ్యాసస్య అత్వం వా స్యాచ్చఙ్పరే ణౌ - అవవేష్టత్ - అవివేష్టత్ - అచచేష్టత్ - అచిచేష్టత్ - భ్రాజభాసేత్యాదినా వోపధాహ్రస్వః - అబిభ్రాజత్ - అబభ్రాజదిత్యాది * కాణ్యాదీనాం వేతి వక్తవ్యమ్ * ణ్యన్తాః కణరణభణశ్రణలుపహేఠః కాణ్యాదయః షడ్భాష్యే ఉక్తాః - హ్వాయివాణిలోటిలోపయశ్చత్వారోఽధికా న్యాసే - చాణిలోరీ అప్యన్యత్ర - ఇత్థం ద్వాదశ - అచీకణత్ - అచకాణత్ ✽ స్వాపేశ్చఙి ॥౬॥౧॥౧౮॥ ణ్యన్తస్య స్వాపేశ్చఙి సంప్రసారణం స్యాత్ - అసూషుపత్ ✽ శాచ్ఛాసాహ్వావ్యావేపాం యుక్ ॥౭॥౩॥౩౭॥ ణౌ - పుకోఽపవాదః - శాయయతి - హ్వాయయతి ✽ హ్వః సంప్రసారణమ్ ॥౬॥౧॥౩౨॥ సన్పరే చఙ్పరే చ ణౌ హ్వః సంప్రసారణం స్యాత్ - అజూహవత్ - అజుహావత్ ✽ లోపః పిబతేరీచ్చాభ్యాసస్య ॥౭॥౪॥౪॥ పిబతేరుపధాయా లోపః స్యాత్ అభ్యాసస్య ఈదన్తాదేశశ్చ చఙ్పరే ణౌ - అపీప్యత్ - అర్తిహ్రీతి పుక్ - అర్పయతి - హ్రేపయతి - వ్లేపయతి - రేపయతి - యలోపః - క్నోపయతి - క్ష్మాపయతి - స్థాపయతి - ✽ తిష్ఠతేరిత్ ॥౭॥౪॥౫॥ అస్యోపధాయా ఇదాదేశః స్యాచ్చఙ్పరే ణౌ - అతిష్ఠిపత్ ✽ జిఘ్రతేర్వా ॥౭॥౪॥౬॥ అజిఘ్రిపత్ - అజిఘ్రపత్ ॥ ఉర్ఋత్ ॥ అచీకృతత్ - అచికీర్తత్ - అవీవృతత్ - అవవర్తత్ - అమీమృజత్ - అమమార్జత్ * పాతేర్ణౌ లుగ్వక్తవ్యః * పుకోఽపవాదః - పాలయతి ✽ వో విధూననే జుక్ ॥౭॥౩॥౩౮॥ వాతేర్జుక్ స్యాణ్ణౌ కమ్పనేఽర్థే - వాజయతి - విధూననే కిమ్ - కేశాన్వాపయతి ॥ విభాషా లీయతేః ✽ లీలోర్నుగ్లుకావన్యతరస్యాం స్నేహవిపాతనే ॥౭॥౩॥౩౯॥ లీయతేర్లాతేశ్చ క్రమాన్నుగ్లుకావాగమౌ వా స్తః ణౌ స్నేహద్రవే - విలీనయతి - విలాయయతి - విలాలయతి - విలాపయతి వా ఘృతమ్ - లీ ఇతి ఈకారప్రశ్లేషాదాత్వపక్షే న నుక్ - స్నేహద్రవే కిమ్ - లోహం విలాపయతి - విలాలయతి * ప్రలమ్భనాభిభవపూజాసు లియో నిత్యమాత్వమితి వాచ్యమ్ * ✽ లియః సమ్మాననశాలినీకరణయోశ్చ ॥౧॥౩॥౭౦॥ లీఙ్లియోర్ణ్యన్తయోరాత్మనేపదం స్యాదకర్తృగేఽపి ఫలే పూజాభిభవయోః ప్రలమ్భనే చార్థే - జటాభిర్లాపయతే - పూజామధిగచ్ఛతీత్యర్థః - శ్యేనో వర్తికాముల్లాపయతే - అభిభవతీత్యర్థః - బాలముల్లాపయతే - వఞ్చయతీత్యర్థః ✽ బిభేతేర్హేతుభయే ॥౬॥౧॥౫౬॥ బిభేతేరేచ ఆత్వం వా స్యాత్ ప్రయోజకాద్భయం చేత్ ✽ భీస్మ్యోర్హేతుభయే ॥౧॥౩॥౬౮॥ ఆభ్యామాత్మనేపదం స్యాత్ హేతోశ్చేద్భయస్మయౌ - సూత్రే భయగ్రహణం ధాత్వర్థోపలక్షణమ్ - ముణ్డో భాపయతే ✽ భియో హేతుభయే షుక్ ॥౭॥౩॥౪౦॥ భీ ఈ ఇతీకారః ప్రశ్లిష్యతే ఈకారాన్తస్య భియః షుక్ స్యాత్ ణౌ హేతుభయే - భీషయతే ✽ నిత్యం స్మయతేః ॥౬॥౧॥౫౭॥ స్మయతేరేచో నిత్యమాత్వం స్యాత్ - ణౌ

హేతోఃస్మయే- జటిలోవిస్మాపయతే - హేతోస్స్వేచ్ఛయాస్మయాపత్త్యుక్తేర్నేహ- కుఞ్చిక
యైనమ్విస్మాయయతి - విస్మాయయతి- కథన్తర్హి - విస్మాపయన్విస్మితమాత్మవృత్తావితి- మ
నుష్యవాచేతికరణాదేవహేతుస్స్మయః - అన్యథాశానజపిస్యాత్ - సత్యమ్ - విస్మాయ
యన్నిత్యేవపాఠ ఇతిసామ్ప్రదాయికాః - యద్వామనుష్యవాక్ప్రయోజ్యకర్త్రీ వి
స్మాపయతేతయాసింహోవిస్మాపయన్నితిణ్యన్తాచ్ఛానశితి వ్యాఖ్యేయమ్ ❋ స్ఫాయో
వః ॥౭॥౩॥౪౧॥ ణౌస్ఫావయతి ❋ శదేరగతౌతః ॥౭॥౩॥౪౨॥ శదేఃతకారోన్తాదేశః
స్యాత్నతుగతౌ- శాతయతి- గతౌతు- గాశ్శాదయతిగోపాలః- గమయతీత్యర్థః ❋ రుహః
పోన్యతరస్యామ్ ॥౭॥౩॥౪౩॥ ణౌ-రోపయతి-రోహయతి❋ క్రీఙ్జీనాంణౌ ॥౬॥౧॥౪౮॥ ఏషా
మేచఆత్వంస్యాత్ణౌ - క్రాపయతి - అధ్యాపయతి - జాపయతి ❋ ణౌచసంశ్చఙోః ॥
౬॥౧॥౩౧॥ సన్పరేచఙ్పరేచణౌఇఙోగాఙ్వాస్యాత్ - అధ్యజీగపత్ - అధ్యాపిపత్ ❋
సిధ్యతేరపారలౌకికే ॥౬॥౧॥౪౯॥ ఇహలౌకికేర్థేవిద్యమానస్యసిధ్యతేరేచ ఆత్వంస్యా
ణ్ణౌ- అన్నంసాధయతి- నిష్పాదయతీత్యర్థః- అపారలౌకికేకిమ్- తాపసస్సిధ్యతి - తత్త్వం
నిశ్చినోతి - తమ్ప్రేరయతి - సేధయతితాపసంతపః❋ ప్రజనేవీయతేః ॥౬॥౧॥౫౫॥
అస్యైచఆత్వంవాస్యాత్ ణౌప్రజనేర్థే - వాపయతి వాయయతివాగాః పురోవాతః -
గర్భంగ్రాహయతీత్యర్థః ❋ ఊదుపధాయాగోహః ॥౬॥౪॥౮౯॥ గూహయతి ❋ దో
షోణౌ ॥౬॥౪॥౯౦॥ దుష ఇతిసువచమ్ - దుష్యతేరుపధాయాఊత్స్యాత్ణౌ - దూ
షయతి ❋ వాచిత్తవిరాగే ॥౬॥౪॥౯౧॥ విరాగోప్రీతతా- చిత్తందూషయతి దోషయ
తివాకామః- మితాంహ్రస్వః - ఘటాదౌచురాదౌచమితఉక్తాః - ఘటయతి - జనీజ్రూష్
జనయతి- జరయతి- జ్వలాణౌతేన్తుజారయతి ❋ రఞ్జేర్ణౌమృగరమణేనలోపోవక్తవ్యః❋ మృ
గరమణమాఖేటనమ్-రజయతిమృగాన్- మృగేతికిమ్- రఞ్జయతిపక్షిణః - రమణాదన్యత్ర
తురఞ్జయతిమృగాన్తృణదానేన - చురాదిషుజ్ఞపాదిష్విత్ - చిస్ఫురోర్ణౌ- చపయతి- చ
యయతీత్యుక్తమ్- చినోతేస్తుచాపయతి- చాయయతి- స్ఫారయతి - స్ఫోరయతి-అపుస్ఫు
రత్- అపుస్ఫరత్❋ ఉభౌసాభ్యాసస్య ॥౮॥౪॥౨౧॥ సాభ్యాసస్యానితేరుభౌనకారౌణ
త్వం ప్రాప్నుతోనిమిత్తేసతి- ప్రాణిణత్ ❋ ణౌగమిరబోధనే ॥౨॥౪॥౪౬॥ ఇణోగమి
స్స్యాత్ణౌ- గమయతి- బోధనేతు- ప్రత్యాయయతి- ఇణ్వదికః- అధిగమయతి- హనస్తో
చిణ్ణలోః- హోహన్తేరితికుత్వమ్- ఘాతయతి❋ ఈర్ష్యతేస్తృతీయస్యేతివక్తవ్యమ్ ❋
తృతీయవ్యఞ్జనస్యతృతీయస్యైకాచ ఇతివార్థః - ఆద్యేపక్షేగస్యద్విత్వంవారయితుమిదమ్-
ద్వితీయే త్వజాదేర్ద్వితీయస్యేత్యస్యాపవాదతయా సన్నన్తే ప్రవర్తతే - ఐర్ష్యియి
త్ - ఐరిష్యత్ - ద్వితీయవ్యాఖ్యాయాంణిజన్తాచ్చఙిషకారఏవాభ్యస్యేతీప్సియతే హ
లాదిశ్శేషాత్ - ద్విత్వంతుద్వితీయస్యైవ - తృతీయాభావేనప్రకృతవార్తికాప్రవృ
త్తేః - నివృత్తప్రేరణాద్ధాతోః హేతుమణ్ణౌశబ్దేనతుల్యోర్థః - తేన- ప్రార్థయన్తినిశ
యనోత్థితంప్రియా ఇత్యాదిసిద్ధమ్ - ఏవం సకర్మకేషు సర్వేషూహ్యమ్. ... ❋

━━━ ❋ఇతిణ్యన్తప్రక్రియాః❋ ━━━

❋ ధాతోఃకర్మణస్సమానకర్తృకాదిచ్ఛా
యాంవా ॥౩॥౧॥౭॥ ఇషికర్మణఇషిణైకకర్తృకాద్ధాతో స్సన్ప్రత్యయోవాస్యాది
చ్ఛాయామ్- ధాతోర్విధానాదిహసనఆర్ధధాతుకత్వమ్- ఇట్- ద్విత్వమ్ - సన్యతః-పరితు

మిచ్ఛతిపిపఠిషతి- కర్మణఃకిమ్- గమనేనేచ్ఛతీతికరణాన్మాభూత్ -సమానకర్తృకాత్కిమ్-
శిష్యాఃపఠన్త్వితీచ్ఛతిగురుః - వాగ్రహణాత్పక్షేవాక్యమపిలుఙ్సనోర్ఘస్లృ - ఏకా
చఉపదేశఇతినేట్ - సస్సీతితత్వమ్ - అత్తుమిచ్ఛతిజిఘత్సతి - ఈర్ష్యతేస్తృతీయస్యే
తియిసనోర్ద్విత్వేషి- ఈర్ష్యియిషతి - ఈర్షిష్యిషతి ❁ రుదవిదముషగ్రహిస్వపిప్రచ్ఛ
స్సంశ్చ॥ ౧॥౨॥౮॥ ఏభ్యస్సన్క్త్వాచకితౌస్తః-రురుదిషతి- వివిదిషతి-ముముషిషతి ❁ సని
గ్రహగుహోశ్చ ॥ ౭ ॥ ౨ ॥ ౧౨॥ గ్రహేర్గుహేరుగన్తాచ్చసనఇణ్ణస్యాత్- గ్రహిజ్యేతి
సంప్రసారణమ్- సనష్షత్వస్యాసిద్ధత్వాత్ భష్భావః- జిఘృక్షతి - జుఘుక్షతి ❁ కిరశ్చప
ఞ్చభ్యః॥ ౭॥ ౨॥ ౭౫॥ కౄగౄదృఙ్ధృఙ్ప్రచ్ఛఏభ్యస్సనఇట్స్యాత్ - పిపృచ్ఛిషతి-
చికరిషతి- జిగరిషతి జిగలిషతి- ఆతేరిటోవృతోవేతిదీర్ఘోనేష్టః-దిదరిషతే-దిధరిషతే-క
థంతుదిధీర్షతీతి- భ్వాదికయోర్ధృఙ్ధృఞోరితిగ్రహణే ❁ ఇకోఝల్॥౧॥౨॥౯॥ఇగన్తా
జ్ఝలాదిఃసన్కిత్స్యాత్- బుభూషతి - దీఙ్- దాతుమిచ్ఛతిదిదీషతే- ఏజ్విషయత్వాభావా
న్మీనాతిమినోతీత్యాత్వన్న - అతఏవసనిమీమేతిసూత్రేమాధాతోః - పృథఙ్మీగ్రహణం
కృతమ్ ❁ హలన్తాచ్చ॥ ౧॥ ౨॥ ౧౦॥ ఇక్సమీపాద్ధలఃపరోఝలాదిస్సన్కిత్స్యాత్- గు
హూ-జుఘుక్షతి- బిభిత్సతి-ఇకఃకిమ్- యియక్షతే - ఝల్కిమ్-వివర్ధిషతే-హల్గ్రహణం
జాతిపరమ్- తృంహూ- తితృక్షతి- తితృంహిషతి❁ అజ్ఝనగమాంసని॥౬॥౪॥౧౬॥అజన్తా
నాంహన్తేరజాదేశగమేశ్చదీర్ఘస్స్యాత్ఝలాదౌసని - సన్లిటోర్జేః జిగీషతి - విభాషా
చేః-చికీషతి- చిచీషతి- జిఘాంసతి ❁ సనిచ॥౨॥౪॥౪౭॥ఇణోగమిస్స్యాత్సనినతుబోధ
నే- జిగమిషతి బోధనేప్రతీషిషతి- ఇణ్వదికః - అధిజిగమిషతి- కర్మణితఙ్పరస్మైపదేష్వి
త్యుక్తేర్నేట్- ఝలాదౌసనీతిదీర్ఘః - జిగాంస్యతే- అజాదేశస్యేత్యుక్తేఃగచ్ఛతేర్నదీర్ఘః
జిగంసతే- సఞ్జిగంసతే ❁ ఇజశ్చ ॥౨॥౪ ॥ ౪౮॥ ఇఙోగమిస్స్యాత్సని-అధిజిగాంసతే
❁రలోవ్యుపధాద్ధలాదేస్సంశ్చ ॥౧॥౨॥౨౬॥ ఉశ్చఇశ్చవీ- తేఉపధేయస్యతస్మాత్ హ
లాదేఃరలన్తాత్పరౌక్త్వాసనౌసేటౌవాకితౌస్తః - ద్యుతిస్వాప్యోస్సమ్ప్రసారణమ్ - ది
ద్యుతిషతే- దిద్యోతిషతే- రురుచిషతే- రురోచిషతే- లిలిఖిషతి- లిలేఖిషతి-రలఃకిమ్-దిదేవి
షతి- వ్యుపధాత్కిమ్ వివర్తిషతే -హలాదేఃకిమ్ - ఏషిషిషతి- ఇహనిత్యమపిద్విత్వంగుణే
నబాధ్యతే- ఉపధాకార్యంహిద్విత్వాత్ప్రబలమ్ - ఓణేఃఋదిత్కరణస్య సామాన్యాపే
క్షజ్ఞాపకత్వాత్ ❁ సనీవన్తర్ధభ్రస్జదమ్భుశ్రిస్వృయూర్ణుభరజ్ఞపిసనామ్ ॥ ౭॥ ౨॥ ౪౯॥
ఇవన్తేభ్యః ఋధాదిభ్యశ్చసనఇడ్వాస్యాత్ - ఇడభావేహలన్తాచ్చేతికిత్త్వమ్ - ఛ్వో
రితివస్యోఠ్ - యణ్ - ద్విత్వమ్ - దుద్యూషతి - దిదేవిషతి - స్తౌతిణ్యోరేవేతివక్ష్యమా
ణనియమాన్నషః సుస్యూషతి - సిసేవిషతి ❁ ఆప్జ్ఞప్యృధామీత్ ॥౭॥౪॥౫౫॥ఏషామచ
ఈత్స్యాత్సాదౌసని ❁ అత్రలోపోభ్యాసస్య ॥౭॥౪ ॥౫౮॥ సనిమీమేత్యారభ్యయదు
క్తం తత్రాభ్యాసస్యలోపస్స్యాత్ - ఆప్తుమిచ్ఛతి - ఈప్సతి - అర్ధితుమిచ్ఛతిరపరత్వం-
చర్త్వమ్ - ఈర్త్సతి - అర్ధిధిషతి - బిభ్రజ్జిషతి- బిభర్జ్జిషతి - బిభ్రక్షతి- బిభర్క్షతి❁ ద
మ్భఇచ్చ ॥౭॥౪॥౫౬॥ దమ్భేరచఇత్స్యాదీచ్చసాదౌసని - అభ్యాసలోపః - హలన్తాచ్చే
త్యత్రహల్ గ్రహణంజాతిపరమిత్యుక్తంతేనసనఃకిత్వాన్నలోపః - ధిప్సతి - ధీప్సతి- ది
దమ్భిషతి - శిశ్రీషతి- శిశ్రయిషతి- ఉదోష్ఠ్యపూర్వస్య - సుస్వూర్షతి- సిస్వరిషతి- యు

యూషతి - యియవిషతి - ఊర్ణునూషతి - ఊర్ణునువిషతి - ఊర్ణునవిషతి - నచాప
రత్వాద్గుణావాదేశయోస్సతో రభ్యాసే ఉకారేణ భావ్యమేతేతి వాచ్యమ్ - ద్విర్వచ
నేఽచీతిసూత్రేణద్విత్వే కర్తవ్యేస్థానిరూపాతిదేశా వాదేశనిషేధాద్వా - నచసన్నన్తస్య
ద్విత్వప్రవృత్తికార్యిత్వాన్నిమిత్తతాకథమితివాచ్యమ్ - కార్యమనుభవన్హికార్యీనిమిత్తత
యానాశ్రీయతేనత్వననుభవన్నపి- నచేహసన్ ద్విత్వమనుభవతి - బుభూర్షతి- బిభరిషతి -
జ్ఞప్తిఃప్రగస్త్రోమిత్సంజ్ఞకపకారాన్తశ్చురాదికశ్చ- ఇడభావే - ఇకోఝలితికత్వాన్నగుణః-
అజ్ఝనేతిదీర్ఘః పరత్వాత్ణిలోపేనబాధ్యతే- ఆప్జ్ఞపితిఈత్- జ్ఞీప్సతి - జిజ్ఞపయిషతి -
ఆమితస్తుజిజ్ఞాపయిషతి - జనసనేత్యాత్వమ్ - సిషాసతి - సిసనిషతి * తనిపతిదరిద్రాతి
భ్యస్సనోవా ఇడ్వాచ్యః * తనోతేర్విభాషా ॥౬॥౪॥౧౭॥ అస్యోపధాయాదీర్ఘోవా
స్యాత్ ఝలాదౌ సని- తితాంసతి - తితంసతి- తితనిషతి* ఆశఙ్కాయాంసన్వక్తవ్యః*
శ్వాముమూర్షతి - పిపతిషతి * సనిమీమాఘురభలభశకపతపదామచ ఇస్ ॥౭॥
౪॥౫౪॥ ఏషామచఇత్స్యాత్ సాదౌసని- అభ్యాసలోపః- స్కోరితిసలోపః పిత్సతి- దిద
రిద్రిషతి- దిదరిద్రాసతి- డుమిఞ్ మీఞ్ ఆభ్యాంసన్- కృతదీర్ఘస్యమినోతేరపిమిరూపావిశే
షాదిస్- సస్సీతితః- మిత్సతి- మిత్సతే- మా మానే- మిత్సతి- మాఙ్ మేఙోః- మిత్సతే- దో
దాణోః- దిత్సతి- దేఙ్ దిత్సతే - డుదాఞ్ దిత్సతి- దిత్సతే - ధేట్- ధిత్సతి - ధాఞ్- ధిత్సతి-
ధిత్సతే- రిప్సతే- లిప్సతే- శక్లృశక్తౌ- శకమర్షణ ఇతిదివాదిః స్వరితేత్ శిక్షతి - శిక్షతే- పద
గతౌ- పిత్సతే * రాధోహింసాయాంసనీస్ వాచ్యః * రిత్సతి - హింసాయాంకిమ్ -
ఆరిరాత్సతి * ముచోఽకర్మకస్యగుణోవా ॥౭॥౪॥౫౭॥ సాదౌసని- అభ్యాసలోపః -
మోక్షతే - ముముక్షతేవావత్సస్స్వయమేవ - అకర్మకస్యకిమ్ - ముముక్షతివత్సంకృష్ణః-
నవృద్భ్యశ్చతుర్భ్యః- వివృత్సతి- తఙితు వివర్తిషతే- సేఽసిచీతివేట్-నినర్తిషతి-నినృత్సతి *
ఇట్సనివా ॥౭॥౨॥౪౧॥ వృఙ్వృఞ్భ్యామృదన్తాచ్చసనఇడ్వాస్యాత్ - తితరిషతి- తిత
రీషతి- తితీర్షతి- వివరిషతి - వివరీషతి - వివూర్షతి- వృఙ్ - వువూర్షతే- దుధూర్షతి *
స్మిపూఙ్రఞ్జ్వశాంసని ॥౭॥౨॥౭౪॥ స్మిఙ్ పూఙ్ ఋ అఞ్జూ అశూ ఏభ్యః సనఇట్స్యాత్ -
సిస్మయిషతే- పిపవిషతే- అరిరిషతి- ఇహరిస్శబ్దస్యద్విత్వమ్- ఇస్ ఇతిసనోఽవయవః కా
ర్యభాగితికార్యిణోనిమిత్తత్వాయోగాత్ ద్విర్వచనేఽచీతినప్రవర్తతే - అఞ్జిజిషతి - అశిశిష
తే - ఉభౌసాభ్యాసస్య ప్రాణిణిషతి - ఉచ్ఛేన్తుక్ - చుత్వమ్ - పూర్వత్రాసిద్ధీయమ
ద్విత్వేఇతిచచ్ఛాభ్యాంసహితస్యటోర్ద్విత్వమ్ - హలాదిశ్శేషః - ఉచిచ్ఛిషతి - నిమిత్తాపా
యేనైమిత్తికాపాయఇతిత్వనిత్యం - చ్ఛ్వోశ్శూడితిసతుక్ గ్రహణాజ్జ్ఞాపకాత్ - ప్రకృతిప్ర
త్యాపత్తివచనాద్వా - ణౌచసంశ్చఙోరితిసూత్రాభ్యామిఙో గాఙ్ శ్వయతేస్సమ్ప్రసార
ణంచవా - అధిజిగాపయిషతి- అధ్యాపిపయిషతి - శిశ్వాయయిషతి - శుశావయిషతి -
హ్వస్సంప్రసారణం - జుహావయిషతి - ణౌద్విత్వాత్ప్రాగేవ ఆదేశో నేత్యుక్తత్వాదు
కారస్యద్విత్వమ్-పుస్ఫారయిషతి- చుక్షావయిషతి - ఓఃపుయణ్జ్యపరే పిపావయిషతి -
యియావయిషతి - బిభావయిషతి - రిరావయిషతి - లిలావయిషతి - జిజావయిషతి -
పుయణ్జికిమ్ - నునావయిషతి - అపరేకిమ్ - బుభూషతి - స్రవతీత్యాంవా - సిస్రావ
యిషతి - సుస్రావయిషతీత్యాది - అపరఇత్యేవ - శుశ్రూషతే * స్తౌతిణ్యోరేవష

ణ్యభ్యాసాత్ ॥౮॥౩॥౬౧॥ అభ్యాసేణఃపరస్యస్తౌతిణ్యన్తయోరేవసస్యషస్స్యాత్ ।
షభూతేసనినాన్యస్య - తుష్టూషతి - ద్యుతిస్వాప్యోరిత్యత్వమ్ సుష్వాపయిషతి - సిధ్యతే
రిత్యాత్వం సిషాధయిషతి - స్తౌతిణ్యోఃకిమ్ - సిసక్షతి - ఉపసర్గాత్తుస్థాదిష్వభ్యాసేనచే
తిషత్వమ్ - పరిషిషిక్షతి - షణికిమ్ - తిష్ఠాసతి - సుషుప్సతి - అభ్యాసాదిత్యుక్తేర్నేహని
షేధః - ఇణ్ - ప్రతీషిషతి - ఇక్ - అధీషిషతి ✽ సస్విదిస్వదిసహీనాఞ్చ ॥౮॥౩॥౬౨॥
అభ్యాసేణః పరస్యణ్యన్తానామేషాంసస్యషఃషణిపరే - సిష్వేదయిషతి - సిష్వా
దయిషతి - సిషాహయిషతి - స్థాదిష్వేవాభ్యాసస్యేతినియమాన్నేహ - అభిసుసూషతి
*శైషికాన్మతుబర్థీయాచ్ఛైషికోమతుబర్థికః । సరూపప్రత్యయోనేష్టః సన్నన్తాన్నసనిష్య
తే * శైషికాచ్ఛైషికస్సరూపోన - తేనశాలీయేభవఇతివాక్యమేవనతుఛాన్తాచ్ఛః - స
రూపఃకిమ్ - అహిచ్ఛత్రేభవ ఆహిచ్ఛత్రః - ఆహిచ్ఛత్రేభవ ఆహిచ్ఛత్రీయః- అణన్తా
చ్ఛః - తథామత్వర్థాత్సరూపోన - ధనవానస్యాస్తీహమతుబన్తాన్మతుబ్న - విరూపస్తు
స్యాదేవ- దణ్డిమతీశాలా - సరూపఇత్యనుషజ్యతే - అర్థద్వారాసాదృశ్యంతస్యార్థః
తేనఇచ్ఛాసన్నన్తాత్సన్న - స్వార్థసన్నన్తాత్తుస్యాదేవ - జుగుప్సిషతే - మీమాంసిషతే ॥

✽ఇతిసన్ప్రక్రియా॥✽

✽ ధాతోరేకాచోహలాదేః క్రియాసమ
భిహారేయఙ్ ॥౩॥౧॥౨౨॥ పౌనఃపున్యంభృశార్థశ్చక్రియాసమభిహారః తస్మిన్ద్యోత్యే
యఙ్స్యాత్ ✽ గుణోయఙ్లుకోః ॥౭॥౪॥౮౨॥ అభ్యాసస్యగుణస్స్యాద్యఙియఙ్లుకిచ -
సనాద్యన్తాఇతిధాతుత్వాల్లడాదయః - ఙిదన్తత్వాదాత్మనేపదమ్ - పునఃపునరతిశయేన
వాభవతిబోభూయతే - బోభూయాఞ్చక్రే - అబోభూయిష్ట - ధాతోఃకిమ్ - ఆర్ధ
ధాతుకత్వంయథాస్యాత్ - తేనబ్రువోవచిరిత్యాది - ఏకాచఃకిమ్ పునఃపునర్జాగర్తి -
హలాదేఃకిమ్- భృశమీక్షతే - భృశంశోభతే- రోచతే ఇత్యత్రయఙ్నేతిభాష్యమ్ - పౌనః
పున్యేతుస్యాదేవ - రోరుచ్యతే- శోశుభ్యతే * సూచిసూత్రిమూత్ర్యట్యర్త్యశూర్ణోతి
భ్యోయఙ్వాచ్యః * ఆద్యాస్త్రయశ్చురాదావదన్తాః సోసూచ్యతే - సోసూత్ర్యతే -
మోమూత్ర్యతే - అనేకాచ్త్వేనాషోపదేశత్వాత్షత్వన్న ✽ యస్యహలః ॥౬॥౪॥౪౯॥
యస్యేతిసంఘాతగ్రహణం - హలఃపరస్యయశబ్దస్యలోపస్స్యాదార్ధధాతుకే - ఆదేఃప
రస్య - అతోలోపః - సోసూచాఞ్చక్రే - సోసూచితా - సోసూత్రితా - మోమూ
త్రితా ✽ దీర్ఘోఽకితః ॥౭॥౪॥౮౩॥ అకితోఽభ్యాసస్యదీర్ఘస్స్యాద్యఙియఙ్లుకిచ - అటా
ట్యతే ✽ యఙిచ ॥౭॥౪॥౩౦॥ అర్తేస్సంయోగాదేశ్చఋతోగుణస్స్యాద్యఙి- యకార
పరరేఫస్యనద్విత్వనిషేధః - అరార్యతేఇతిభాష్యోదాహరణాత్ అరారితా - అశాశితా -
ఊర్ణోనూయతే - బేభిద్యతే - అల్లోపస్యస్థానివత్త్వాన్నోపధాగుణః - బేభిదితా ✽ ని
త్యంకౌటిల్యేగతౌ ॥౩॥౧॥౨౩॥ గత్యర్థాత్కౌటిల్యఏవయఙ్స్యాన్నతుక్రియాసమ
భిహారే కుటిలంవ్రజతి వావ్రజ్యతే ✽ లుపసదచరజపజభదహదశగృభ్యో భావగర్హా
యామ్ ॥౩॥౧॥౨౪॥ ఏభ్యోధాత్వర్థగర్హాయామేవయఙ్స్యాత్ - గర్హితంలుమ్పతి -
లోలుప్యతే - సాసద్యతే ✽ చరఫలోశ్చ ॥౭॥౪॥౮౭॥ అనయోరభ్యాసస్యాతోనుక్
స్యాద్యఙ్యఙ్లుకోః - నుగిత్యనేనానుస్వారోలక్ష్యతే- సచపదాన్తవద్వాచ్యః- వాపదా
న్తస్యేతియథాస్యాత్ ✽ ఉత్పరస్యాతః ॥౭॥౪॥౮౮॥ చరఫలోరభ్యాసాత్పరస్యాతఉ

త్స్యాత్ యఙ్ యఙ్లుకోః- హలిచేతిదీర్ఘః- చఞ్చూర్యతే- చంచూర్యతే- పమ్ఫుల్యతే- పం
ఫుల్యతే ❁ జపజభదహదశభఞ్జపశాఞ్చ॥౭॥౪॥౮౬॥ ఏషామభ్యాసస్యనుక్స్యాద్యఙ్
యఙ్లుకోః - గర్హితంజపతిజఞ్జప్యతేఇత్యాది ❁ గ్రోయఙి॥ ౮॥ ౩॥ ౨౦॥ గిరతేః రేఫస్యల
త్వంస్యాద్యఙి- గర్హితంగిలతిజేగిల్యతే- ఘుమాస్థేతీత్వమ్ - గుణః దేదీయతే - పేపీయతే-
నేషీయతే- విభాషాశ్వేః - శోశూయతే- శేశ్వీయతే॥ యఙిచ॥ సాస్మర్యతే- రీఙృతః- చే
క్రీయతే- స్ఫుట్ - సంచేస్క్రీయతే ❁ సిచోయఙి॥౮॥౩॥౧౧౨॥సిచస్సస్యషోనస్యాద్య
ఙి నిసేసిచ్యతే ❁ నకవతేర్యఙి॥ ౭॥ ౪॥ ౬౩ ॥ కవతేరభ్యాసస్యచుత్వంనస్యాత్- కోకూ
యతే - కౌతికువతేర్వాస్తుచోకూయతే ❁ నీగ్వఞ్చుస్రంసుధ్వంసుభ్రంసుకసపతపద
స్కన్దామ్॥ ౭॥ ౪॥ ౮౪॥ ఏషామభ్యాసస్యనీగాగమస్స్యాద్యఙ్యఙ్లుకోః - అకితఇత్యు
క్తేర్నదీర్ఘః-నలోపః-వనీవచ్యతే-సనీస్రస్యతఇత్యాది ❁ నుగతోఽనునాసికాన్తస్య॥౭॥
౪॥ ౮౫॥ అనునాసికాన్తస్యాఙ్గస్యయోఽభ్యాసోఽదన్తః తస్యనుక్స్యాత్ - నకారానుస్వా
రోలక్ష్యతఇత్యుక్తమ్ - యయ్యమ్యతే - యంయమ్యతే - తపరత్వసామర్థ్యాద్భూతపూ
ర్వదీర్ఘస్యాపిన - భామక్రోధే - బాభామ్యతే- యేవిభాషా- జాజాయతే - జఞ్జన్యతే❋
హన్తేర్హింసాయాంయఙిఘ్నీభావోవాచ్యః ❋ జేఘ్నీయతే - హింసాయామ్కిమ్- జఙ్ఘ
న్యతే ❁ రీగృదుపధస్యచ॥ ౭॥ ౪॥ ౯౦॥ ఋదుపధస్యధాతోరభ్యాసస్యరీగాగమస్స్యా
ద్యఙ్యఙ్లుకోః- వరీవృత్యతే - క్షుభ్నాదిత్వాన్నణః- నరీనృత్యతే- జరీగృహ్యతే ఉభయ
త్రలత్వమ్ - చలీక్లృప్యతే ❋ రీగృత్వతఇతివక్తవ్యమ్ ❋ వరీవృశ్చ్యతే- పరీపృచ్ఛ్యతే❁
స్వపిస్యమివ్యేఞాంయఙి॥౬॥౧॥౧౯॥సంప్రసారణంస్యాద్యఙి-సోషుప్యతే - సేసిమ్యతే-
వేవీయతే ❁ నవశః॥౬॥౧॥౨౦॥వావశ్యతే ❁ చాయఃకీ॥౬॥౧॥౨౧॥చేకీయతే ❁ ఈ
ఘ్రాధ్మోః॥ ౭॥ ౪॥ ౩౧॥ జేఘ్రీయతే - దేధ్మీయతే ❁ అయఙ్యిక్ఙితి॥౭॥౪॥౨౨॥శీఙః అ
యఙాదేశఃస్యాద్యాదౌక్ఙితిపరే - శాశయ్యతే ॥ అభ్యాసస్యహ్రస్వః - తతోగుణః-
డోఢౌక్యతే ॥ తోత్రౌక్యతే ॥

—— ❁ ఇతియఙన్తప్రక్రియా ❁ ——

❁ యఙోఽచిచ ॥౨॥ ౪॥ ౭౪ ॥ యఙోఽచిప్రత్యయేపరేలుక్స్యాత్ చకారాత్తంవినాపిబ
హులంలుక్స్యాత్ - అనైమిత్తికోయమన్తరఙ్గత్వాదాదౌభవతి - తతఃప్రత్యయలక్షణే
నయఙన్తత్వాద్ద్విత్వమ్ అభ్యాసకార్యం - ధాతుత్వాల్లడాదయః - శేషాత్కర్తరీతిపర
స్మైపదమ్ .. అనుదాత్తఙితఇతితున - ఙిత్త్వస్యప్రత్యయాప్రత్యయసాధారణ్యేనప్ర
త్యయలక్షణాప్రవృత్తేః - యత్రహిప్రత్యయస్యాసాధారణంరూపమాశ్రియతేతత్రైవతత్-
అతఏవసుదృషత్ప్రాసాదఇత్యత్రఅత్వసన్తస్యేతిదీర్ఘోన - ఏపిస్పర్ధశీఙాదయోఽనుదా
త్తఙితస్తేభ్యోపిన - అనుదాత్తఙితఇత్యనుబన్ధనిర్దేశాత్ - తత్రచశ్తిపాశపేతినిషేధా
త్ - అతఏవశ్యనాదయోఽపిన - గణేననిర్దేశాత్ - కిన్తుశబేవ - చర్కరీతఞ్చే
త్యదాదౌపాఠాత్ శపోలుక్ ❁ యఙోవా॥ ౭॥ ౩॥ ౯౪ ॥ యఙన్తాత్పరస్యహలాదేఃపిత
స్సార్వధాతుకస్యేడ్వాస్యాత్ - భూసువోరితిగుణనిషేధోయఙ్లుకిభాషాయాన్న - బో
భూతుతేతిక్తేఇతిచ్ఛన్దసినిపాతనాత్ అతఏవయఙ్లుక్భాషాయామపిసిద్ధః - నచయఙ్లుక్యప్రా
ప్తఏవగుణాభావోనిపాత్యతామితివాచ్యమ్ - ప్రకృతిగ్రహణేయఙ్లుగన్తస్యాపిగ్రహణా
త్ - ద్విఃప్రయోగోద్విర్వచనంషాష్ఠమితిసిద్ధాన్తాత్ - బోభవీతి - బోభోతి - బో

భూతః-బోభువతి - బోభవాఞ్చకార - బోభవితా - అబోభవీత్- అబోభోత్-అబో
భూతామ్- అబోభవుః- బోభూయాత్- బోభూయాతామ్- బోభూయాస్తామ్- గాతిస్థే
తిసిచోలుక్ - యఙోవేతిట్పక్షే గుణంబాధిత్వానిత్యత్వాద్వుక్- అబోభువీత్- అబోభో
త్- అబోభూతామ్ - అభ్యస్తాశ్రయోజుస్ - నిత్యత్వాద్వుక్ - అబోభూవుః- అబోభవి
ష్యదిత్యాది-పాస్పర్ధీతి-పాస్పర్ద్ధి- పాస్పర్ద్ధః- పాస్పర్ధతి- పాస్పర్ధీషి- పాస్పర్త్సి-పాస్పర్ధి
తు-పాస్పర్ద్ధు- హుఝల్భ్యో హేర్ధిః-పాస్పర్ద్ధి-లఙ్-అపాస్పర్త్-అపాస్పర్ద్- సిపిదశ్చేతిరు
త్వపక్షే రో రి- అపాస్పాః- గాధృ- జాగాద్ధి- జాఘాత్సి- అజాఘాత్-సిపిరుత్వపక్షే అజా
ఘాః-నాథృ-నానాత్తి-నానాత్తః-దధ- దాదద్ధి- దాదద్ధః- దాధత్సి- అదాధత్-అదాద
ద్ధామ్-అదాదధుః-అదాధః-అదాధత్-లుఙి అదాదాధీత్-అదాదధీత్-చోస్కూర్దీతి- చో
స్కూర్త్తి-అచోస్కూః అచోస్కూర్తామ్-అచోస్కూర్దుః-మోముదీతి-మోమోత్తి-మోమో
దాఞ్చకార- మోమోదితా - అమోముదీత్- అమోమోత్ అమోముత్తామ్-అమోముదుః-
అమోముదీః-అమోమోః-అమోమోత్-లుఙి గుణః- అమోమోదీత్ - చోకూర్త్తి చోకూ
ర్దీతి- లఙ్ తిప్ అచోకూర్త్-అచోకూర్దీత్-సిపిపక్షే అచోకూః-అచోకూః- అజో గూః-వ
నీవఞ్చీతి-వనీవఞ్చి-వనీవక్తః వనీవచతి-అవనీవఞ్చీత్- అవనీవన్- జఙ్గమీతి-జఙ్గన్తి-అను
దాత్తోపదేశేత్యనునాసికలోపః- జఙ్గతః- జఙ్గ్మతి- మ్వోశ్చ- జఙ్గన్మి- జఙ్గన్వః-జఙ్గన్మః-ఏ
శాజ్జహి ఇహ ఙిత్వోక్తత్వాత్ నేణ్ణిషేధః- జఙ్గమితా - అనునాసికలోపస్యాభీయత్వేనాసిద్ధ
త్వాన్న హేర్లుక్ - జఙ్గహి - మోనో ధాతోః అజఙ్గన్-అనుబన్ధనిర్దేశాన్న చ్లేరఙ్- హ్మ్యన్తేతి
న వృద్ధిః- అజఙ్గమీత్- అజఙ్గమిష్టామ్ - హన్తేర్యఙ్లుక్ - అభ్యాసాచ్చేతి కుత్వమ్- యద్యపి
హోహన్తేరిత్యతో హన్తేరిత్యనువర్త్య విహితం - తథాపి యఙ్లుకి భవత్యేవేతి న్యాసకారః-
త్రిపాత్వేతి నిషేధస్త్వనిత్యః గుణో యఙ్లుకోరితి సామాన్యాపేక్షజ్ఞాపకాదితి భావః - జఙ్ఘ
నీతి- జఙ్ఘన్తి - జఙ్ఘతః - జఙ్ఘ్నతి - జఙ్ఘనితా- త్రిపాన్నిర్దేశాజ్జాదేశో న - జఙ్ఘహి- అ
జఙ్ఘనీత్- అజఙ్ఘన్- జఙ్ఘన్యాత్- ఆశిషి తు వధ్యాత్-అవధీత్ .అవధిష్టామిత్యాది-వధాదే
శస్య ద్విత్వం న భవతి- స్థానివత్త్వేనానభ్యాసస్యేతి నిషేధాత్ - తద్ధి సమానాధికరణం ధా
తోర్విశేషణం బహువ్రీహిబలాత్ - ఆఙ్పూర్వాత్తు ఆఙో యమహన ఇత్యాత్మనేపదమ్- ఆ
జఙ్ఘతే ఇత్యాది - ఉత్పరస్యేతి తపరత్వాన్న గుణః - హలి చేతి దీర్ఘస్తు స్యాదేవ- తస్యా
సిద్ధత్వేన తపరత్వనివర్త్యత్వాయోగాత్ - చఞ్చురీతి - చఞ్చూర్త్తి - చఞ్చూర్త్తః - చ
ఞ్చురతి- అచఞ్చురీత్- అచఞ్చూః- చఞ్ఖనీతి- చఞ్ఖన్తి- జనసనేత్యాత్వమ్ - చఞ్ఖాతః-గమ
హనేత్యుపధాలోపః-చఞ్ఖ్నతి-చఞ్ఖాహి-చఞ్ఖనాని-అచఞ్ఖనీత్- అచఞ్ఖన్ - అచఞ్ఖాతామ్-
అచఞ్ఖ్నుః- యే విభాషా - చఞ్ఖాయాత్ - చఞ్ఖన్యాత్ - అచఞ్ఖనీత్-అచఞ్ఖానీత్- ఉతో
వృద్ధిరిత్యత్ర నాభ్యస్తస్యేత్యనువృత్తేరుతో వృద్ధిర్న - యోయోతి-యోయవీతి - అయో
యవీత్- అయోయోత్ - యోయుయాత్ - ఆశిషి దీర్ఘః- యోయూయాత్ - అయో
యావీత్- నోనవీతి- నోనోతి- జాహేతి-జాహాతి - ఈ హల్యఘోః- జాహీతః-ఇహ జహా
తేశ్చ- ఆ చ హౌ- లోపో యి-ఘుమాస్థా- ఏర్లిఙ్త్యేతే పఞ్చాపి న భవన్తి - త్రిపాన్నిర్దేశాత్-
జాహాతి- జాహాసి- జాహాషి- జాహీథః - జాహీహి- అజాహేత్- అజాహాత్- అజాహీ
తామ్-అజాహుః- జాహీయాత్- ఆశిషి జాహాయాత్ - అజాహాసీత్- అజాహాసిష్టామ్-

అజాహష్యత్ - లుకాలుప్తేప్రత్యయలక్షణాభావాత్ స్వపిస్యమీవ్యేత్యన్న - రుదాదిభ్య
ఇతిగణనిర్దిష్టత్వాదిణ్న- సాస్వపీతి-సాస్వప్తి- సాస్వప్తః - సాస్వపతి - అసాస్వపీత్-
అసాస్వప్- సాస్వప్యాత్- ఆశిషితువచిస్వపీత్యుత్వమ్ - సాషుప్యాత్ - అసాస్వాపీత్ -
అసాస్వపీత్ ❊ రుగ్రికౌ చలుకి ॥౭॥౪॥౯౧॥ ఋదుపధస్య ధాతోరభ్యాసస్య రుక్ రిక్
రీక్ ఏతేఆగమాస్స్యుర్యఙ్లుకి ❊ ఋతశ్చ ॥౭॥౪॥౯౨॥ ఋదన్తస్య ధాతోరపి తథా- వర్వృ
తీతి- వరివృతీతి- వరీవృతీతి- వర్వర్తి- వరివర్తి- వరీవర్తి- వర్వృత్తః-౩- వర్వృతతి-౩-వ
ర్వర్తామాస- వర్వర్తితా-౩- గణనిర్దిష్టత్వాన్నవృద్భ్యశ్చతుర్భ్య ఇతిన - వర్వర్తిష్యతి-౩-
అవర్వృతీత్- ౩-అవర్వర్త్- ౩- సిపివశ్చేతిరుత్వపక్షేరోరి అవర్వాః ౩- గణనిర్దిష్టత్వాద
ఙ్న-అవర్వర్తీత్-౩- చర్కరీతి- ౩- చర్కర్తి-చరికర్తి-చరీకర్తి-చర్కృతః -౩- చర్క్రి
తి- చర్కరాఞ్చకార -౩- చర్కరితా -౩ అచర్కరీత్ -౩అచర్కః - ౩- చర్క్రియా
త్-౩- ఆశిషిరిఙ్ - చర్క్రియాత్-౩- అచర్కారీత్- ౩- ఋతశ్చేతి తపరత్వాన్నేహ -
కౄవిక్షేపే - చాకర్తి - తాతర్తి- తాతీర్తః- తాతిరతి - తాతీర్హి- తాతరాణి- అతాత
రీత్- అతాతః- అతాతీర్తామ్- అతాతరుః- అతాతారీత్- అతాతారిష్టామిత్యాది - అర్తే
ర్యఙ్లుకిద్విత్వేఽభ్యాసస్యోరదత్వం రపరత్వం హలాదిశ్శేషః - గుక్ - రిక్రీకోస్తు- అభ్యా
సస్యాసవర్ణ ఇతీయఙ్- అరర్తి - అరియర్తి-అరరీతి- అర్యరీతి- అర్యృతః-అరియ్యృతః- ఝోర
త్- యణ్- రుకోరోరితిలోపః - ననుతస్మిన్కర్తవ్యే యణః స్థానివత్త్వం- పూర్వత్రాసి
ద్ధతన్నిషేధాత్ - అరతి - అరియ్రతి - లిఙి శ్తిపానిర్దేశాత్ గుణోర్తిగుణోన - రిఙ్ర
లోపః దీర్ఘః ఆరియాత్- అరిరియాత్- అరీరియాత్ - గ్రహఉపాదానే - జర్గృహీతి-౩
జర్గర్ఢి-౩ జర్గృఢః-౩-జర్గృహతి-౩-అజర్ఘట్-౩ గృహ్ణాతేస్తుజాగ్రహీతి-జాగ్రాఢి తస్మాదా
జన్నిమిత్తం సంప్రసారణం తస్యబహిరఙ్గత్వేనాసిద్ధత్వాన్నరుగాదయః - జాగృఢః- జాగృ
హతి-జాగ్రహీషి జాఘ్రిక్షి-లుటిజాగ్రహితా- గ్రహోలిటీతిదీర్ఘస్తున- తత్రైకాచ ఇత్య
నువృత్తేః- మాధవస్తుదీర్ఘమాహ- తద్భాష్యవిరుద్ధమ్ - జర్గృఢీతి-౩ జర్గర్ఢి ౩ జర్గృఢః-౩
జర్గృఢతి- ౩-జర్గృఢీష - ౩-జర్ఘర్త్సి - ౩-అజర్గృఢీత్ - ౩- ఈడభావేగుణః హల్ఙ్యా
దిలోపః భష్భావః - జశ్త్వచర్త్వే - అజర్ఘర్త్ -౩ అజర్గృఢామ్- ౩ సిపిదశ్చేతిపక్షేరు
త్వమ్ - అజర్ఘాః-౩-అజర్గర్ఢీత్ -౩-అజర్గఢిష్టామ్- ౩-పాప్రచ్ఛీతి - పాప్రష్టి - తస్మాదా
గ్రహిజ్యేతి సంప్రసారణన్నభవతి- శ్తిపానిర్దేశాత్- ఛ్వోశ్శూడితిశః- వ్రశ్చేతిషః పా
ప్రష్టః- పాప్రచ్ఛతి- పాప్రష్టి- పాప్రచ్ఛ్వః - పాప్రశ్మః- యకారవకారాన్తానాన్తు
ఊఠ్భావినాం యఙ్లుఙ్నాస్తీతి ఛ్వోరితిసూత్రేభాష్యే ధ్వనితం కైయటేన స్పష్టీకృతమ్ -
ఇదంచ ఛ్వోరితి యతోఽర్ తద్విషయకమ్ - జ్వరత్వరేత్యూఠ్ భావినోః స్రివిమవ్యోస్తు
యఙ్లుగస్త్యేవేతి న్యాయ్యమ్ - మాధవాదిసమ్మతశ్చ । మవ్యబన్ధనే - అయంయాన్త
ఊఠ్భావీ- తేవృదేవృదేవనే ఇత్యాదయో వాన్తాః - హాయగతౌ - జాహాయీతి - జా
హాతి- జాహాతః- జాహాయతి- జాహాయీషి- జాహాసి- వలిలోపేయస్యాదౌదీర్ఘః- జాహా
మి- జాహావః- జాహామః-హర్యగతికాన్త్యోః-జాహర్యీతి- జాహర్తి- జాహర్తః- జాహర్య
తి- లోట్-జాహర్హి- అజాహాః - అజాహర్తామ్-అజాహర్యుః - మవబన్ధనే ❊ జ్వరత్వర
స్రివ్యవిమవాముపధాయాశ్చ ॥౬॥౪॥౨౦॥ జ్వరాదీనాముపధావకారయోరూఠ్ స్యాత్

క్వ్యోర్ఝలాదావనునాసికాదౌ చ ప్రత్యయే - అత్రక్ఙితీతి నానువర్తతే - అవతేస్తునిటి ఊఠితి దర్శనాత్ - అనునాసికగ్రహణం చానువర్తతే - అవతేర్మన్ప్రత్యయే తస్య టిలోపే ఓమితి దర్శనాత్ - ఊఠభావే ఉరిపితి గుణః - మామోతి - మామవీతి - మామూతః - మామవతి - మామోషి - మామోమి - మామూవః - మామూమః - మామోతు - మామూతాత్ - మామూహి - మామవాని - అమామోత్ - అమామోః - అమామవమ్ - అమామూవ - అమామూమ - తుర్వీ హింసాయామ్ - తోతూర్వ్తి ❋ రాల్లోపః ॥౬ ॥౪ ॥౨౧ ॥ రేఫాచ్ఛ్వోర్లోపస్స్యాత్ క్వౌ ఝలాదావనునాసికాదౌ చ ప్రత్యయే - ఇతి వలోపః - లఘూపధగుణః ❋ న ధాతులోప ఆర్ధధాతుకే ॥౧ ॥౧॥ ౪॥ ధాత్వంశలోపనిమిత్తే ఆర్ధధాతుకే పరే ఇకో గుణవృద్ధీ న స్తః - ఇతి నేహ నిషేధః - తిబాదీనామనార్ధధాతుకత్వాత్ - తోతోర్తి - హలి చేతి దీర్ఘః - తోతూర్తః - తోతూర్వతి - తోధోర్తి - దోదోర్తి - దోధోర్తి - ముర్ఛా - మోమోర్తి మోమూర్తః - మోమూర్ఛతీత్యాది - ఆర్ధధాతుక ఇతి విషయసప్తమీ - తేన యఙి వివక్షితే అజేర్వీ వేవీయతే - అస్య యఙ్లుఙ్ నాస్తి లుకాఽపహారేణ విషయత్వాసమ్భవేన వీభావస్యాప్రవృత్తేః ❋ఇతి యఙ్లుగన్తప్రక్రియా❋ ❋ సుప ఆత్మనః క్యచ్ ॥ ౩ ॥౧॥౮ ॥ ఇషికర్మణ ఏషితుః సమ్బన్ధినః సుబన్తాదిచ్ఛాయామర్థే క్యచ్ ప్రత్యయో వా స్యాత్ - ధాత్వవయవత్వాత్సుబ్లుక్ ❋ క్యచి చ ॥౭ ॥౪ ॥౩౩॥ అస్య ఈత్స్యాత్ - పుత్రమాత్మన ఇచ్ఛతి పుత్రీయతి - వాన్తో యి ప్రత్యయే - గవ్యతి - నావ్యతి - లోపశ్శాకల్యస్యేతి తు న - అపవాదత్వాత్ - తథా హి ❋ నః క్యే ॥౧॥౪ ॥౧౫॥ క్యచి క్యఙి చ నాన్తమేవ పదం స్యాత్ నాన్యత్ - సన్నిపాతపరిభాషయా క్యచో యస్య లోపో న - గవ్యాఞ్చకార - గవ్యితా - నావ్యాఞ్చకార - నావ్యితా - నలోపః - రాజీయతి - ప్రత్యయోత్తరపదయోశ్చ - త్వద్యతి - మద్యతి - ఏకార్థయోరిత్యేవ - యుష్మద్యతి - అస్మద్యతి - హలి చ - గీర్యతి - పూర్యతి - ధాతోరిత్యేవ - నేహ - దివమిచ్ఛతి దివ్యతి॥ ఇహ పురమిచ్ఛతి పుర్యతీతి మాధవోక్తం ప్రత్యుదాహరణం చిన్త్యం పూర్గిరోస్సామ్యాత్ - దివ్యతీతి దీర్ఘస్తు ప్రామాదిక ఏవ - అదస్యతి - రీఙృతః కర్త్రీయతి॥ క్యచ్వ్యోశ్చ - గార్గీయతి - వాత్సీయతి - వాచ్యతి - అకృత్సార్వేతి దీర్ఘః - కవీయతి - సమిధ్యతి ❋ క్యస్య విభాషా ॥౬ ॥౪ ॥౫౦॥ హలః పరయోః క్యచ్క్యఙోర్లోపో వా స్యాదార్ధధాతుకే - ఆదేః పరస్య - అతో లోపః - తస్య స్థానివత్త్వాల్లఘూపధగుణో న - సమిధితా - సమిధ్యితా - మాన్తప్రకృతికసుబన్తాదవ్యయాచ్చ క్యచ్ న - కిమిచ్ఛతి - స్వరిచ్ఛతి ❋ అశనాయోదన్యధనాయా బుభుక్షాపిపాసాగర్ధేషు ॥ ౭॥౪ ॥ ౩౪॥ క్యజన్తాని పాత్యన్తే - అశనాయతి - ఉదన్యతి - ధనాయతి - బుభుక్షాదౌ కిమ్ - అశనీయతి - ఉదకీయతి - ధనీయతి ❋ అశ్వక్షీరవృషలవణానామాత్మప్రీతౌ క్యచి ॥౭ ॥౧ ॥౫౧॥ ఏషాం క్యచి అసుగాగమస్స్యాత్ ❋ అశ్వవృషయోర్మైథునేచ్ఛాయామ్ ❋ అశ్వస్యతి బడబా - వృషస్యతి గౌః ❋ క్షీరలవణయోర్లాలసాయామ్ ❋ క్షీరస్యతి బాలః - లవణస్యతి ఉష్ట్రః ❋ సర్వప్రాతిపదికానాం క్యచి లాలసాయాం సుగసుకౌ ❋ దధిస్యతి - దధ్యస్యతి - మధుస్యతి - మధ్వస్యతి ❋ కామ్యచ్చ ॥ ౩॥ ౧॥ ౯ ॥ ఉక్తవిషయే కామ్యచ్ స్యాత్ - పుత్రమాత్మన ఇచ్ఛతి పుత్రకామ్యతి - పుత్రకామ్యితా - ఇహ యస్య హల ఇతి లోపో న అనర్థకత్వాత్ - యస్యేతి సంఘాతగ్రహణమిత్యుక్తమ్ - యశస్కామ్యతి - సర్పిష్కామ్యతి - మాన్తావ్యయేభ్యోఽప్య

యంస్యాదేవ - కింకామ్యతి- స్వఃకామ్యతి ☼ ఉపమానాదాచారే॥ ౩॥౧॥౧౦॥ ఉపమా
నాత్కర్మణస్సుబన్తాదాచారేఽర్థేక్యచ్ స్యాత్ - పుత్రమివాచరతిపుత్రీయతిచ్ఛాత్రమ్ -
విష్ణూయతిద్విజమ్ * అధికరణాచ్చేతివక్తవ్యమ్ * ప్రాసాదీయతికుట్యాంభిక్షుః- కుటీ
యతిప్రాసాదే ☼ కర్తుఃక్యఙ్ సలోపశ్చ॥ ౩॥ ౧॥౧౧॥ ఉపమానాత్కర్తుస్సుబన్తాదా
చారేక్యఙ్వాస్యాత్ - సాన్తకర్తృవాచకస్యతులోపోవాస్యాత్ - క్యఙ్ వేత్యస్మాత్ పూర్వః ప
క్షేవాక్యమపి- సాన్తస్యలోపస్తుక్యఙ్ సన్నియోగశిష్టః సచవ్యవస్థితః॥ ఓజసోఽప్సరసో
నిత్యమితరేషాంవిభాషయా ॥ కృష్ణఇవాచరతికృష్ణాయతే - ఓజశ్శబ్దోవృత్తిః షవయేత
ద్వతి- ఓజాయతే- అప్సరాయతే- యశాయతే- యశస్యతే- విద్వాయతే- విద్వస్యతే త్వ
ద్యతే- మద్యతే- అనేకార్థత్వేతుయుష్మద్యతే- అస్మద్యతే॥ క్యఙ్మానినోశ్చ॥ కుమారీవాచ
రతికుమారాయతే - హరిణీవాచరతిహరితాయతే - గుర్వీవగురూయతే - సపత్నీవసప
త్నాయతే సపతీయతే - సపత్నీయతే - యువతిరివయువాయతే - పట్వీమృద్వ్యావివప
ట్వీమృదూయతే - నకోపధాయాః- పాచికాయతే* ఆచారేఽవగల్భక్లీబహోడేభ్యః
క్విబ్వావక్తవ్యః * వాగ్రహణాత్ క్యఙపి - అవగల్భాదయఃపచాద్యజన్తాఃక్విప్సన్నియో
గేనానుదాత్తత్వమనునాసికత్వంచప్రత్యయస్యప్రతిజ్ఞాయతే - తేనతఙ్ - అవగల్భతే-
క్లీబతే - హోడతే * భూతపూర్వాదప్యనేకాచఆమ్ * ఏతద్వార్తికారమ్భసా
మర్థ్యాత్ - నచఅవగల్భతేఽత్యాదిసిద్ధిస్తత్ఫలం - కేవలానామేవాచారేపివృత్తిసంభ
వాత్- ధాతూనామనేకార్థత్వాత్ - అవగల్భాఞ్చక్రే - వార్తికేఅవేత్యుపసర్గవిశిష్టపా
ఠాత్ కేవలాదుపసర్గాన్తరవిశిష్టాచ్చక్యఙేవేతిమాధవాదయః - తన్నేతిహుచితమ్ *
సర్వప్రాతిపదికేభ్యః క్విబ్వావక్తవ్యః * పూర్వవార్తికస్తుఅనుబన్ధాసఙ్గార్థంతత్రక్విబనూ
ద్యతే - ప్రాతిపదికగ్రహణాదిహానుపదతినసమ్బధ్యతే - తేనపదకార్యన్న - కృ
ష్ణఇవాచరతికృష్ణతి- అతోగుణఇతిపాసహపరరూపమ్- అఽవాచరతిఅతి-అతః - అన్ని-
ప్రత్యయగ్రహణమపనీయఅనేకాచఇత్యక్తేర్నామ్ - ద్విత్వమ్ - అతోగుణేప్రాప్తే
అతఆదేరితిదీర్ఘః ణలఔవృద్ధిః ఔ అతుసాదిషుతు ఆతోలోపఇటిచేత్యాలోపః అతుః -
ఉః - మాలేవాచరతిమాలాతి - లిఙ్గవిశిష్టపరిభాషయాఏకాదేశస్యపూర్వాన్తత్వాద్వా
క్విప్- మాలాఞ్చకార-లఙి- అమాలాత్-అత్ర హల్ఙ్యాదిలోపోన-ఙీసాహచర్యాదాపో
పిసోరేవలోపవిధానాత్- ఇట్సకా- అమాలాసీత్ - కవిరివకవయతి- ఆశీర్లిఙికవీయా
త్ - సిచివృద్ధిరిత్యత్రధాతోరిత్యనువర్త్యధాతురేవయోధాతురితివ్యాఖ్యానాన్నామధాతో
ర్నవృద్ధిరితికైయటాదయః - అకవయీత్ - మాధవస్తునామధాతోరపివృద్ధిమిచ్ఛతి-
అకవాయీత్ - వివివవయతి - వివాయ - వివ్యతుః - అవయీత్ - అవాయీత్- శ్రీ
రివశ్రయతి- శిశ్రాయ - శిశ్రియతుః - పితేవపితరతి - ఆశిషిరిఙ్ పిత్రియాత్ - భూరివభ
వతి - అత్రగాతిస్థేతిభువోవుగిభవతేరఽతిచనభవన్తి - అభివ్యక్తత్వేనధాతుపాఠస్థ
స్యైవతత్రగ్రహణాత్- అభావీత్ - బుభావ - ద్రురివద్రవతి - ణిశ్రీతిచఙ్- అదద్రవ
త్ ☼ అనునాసికస్యక్విఝలోః క్ఙితి॥ ౬॥ ४॥ ౧౫॥ అనునాసికాన్తస్యోపధాయాదీర్ఘఃస్యా
త్క్వౌఝలాదౌచక్ఙితి - ఇదమివాచరతిఇదామతి - రాజేవరాజానతి- పన్థాఇవపథీనస
తి- మథీనతి- ఋభుక్షీణతి - ద్యౌరివదేవతీతిమాధవః- అత్రఊఠిద్యవతీత్యుచితమ్- కఇవక

తి - చకారానితిహరదత్తః - మాధవస్తు స్యాల్లోపాఽపితి వచనాత్ ణలి వృద్ధిమ్బాధిత్వా అతోలో పాంచ్చకఎలి రూపమాహ - స్వశ్వవసస్వా - సస్వ - యత్తు స్వామా సస్వాశ్చ కారే ఇతి తద నాకరమేవ ॥ భృశాదిభ్యో భువ్యచ్వేర్లోపశ్చ హలః॥ ౩॥ ౧॥ ౧౨॥ అభూతతద్భావవిష యేభ్యో భృశాదిభ్యో భవత్యర్థే క్యఙ్ స్యాత్ - హలన్తానామేషాంలోపశ్చ - అభృశోభృ శో భవతి భృశాయతే - అచ్వేరితి పర్యుదాసబలాదభూతతద్భావ ఇతి లబ్ధమ్ - తే నేహన - క్వచిద్భృశాభవన్తి - యే రాత్రౌ భృశాః న భవన్తి దివా భృశా భవన్తీత్యర్థః - సు మనస్ అస్య సలోపః - సుమనాయతే - చురాదౌ సంగ్రామ యుద్ధ ఇతి పఠ్యతే - తత్ర సంగ్రామేతి ప్రాతిపదికం తస్మాత్ తత్కరోతీతి ణిచ్ సిద్ధః - తత్సన్నియోగేనానుబన్ధ ఆసజ్య తే - యుద్ధే యోఽయం గ్రామశబ్ద ఇత్యుక్తేఽపి సామర్థ్యాత్సంగ్రామశబ్దే లబ్ధే విశిష్టపాఠో జ్ఞాప యతి - ఉపసర్గసమానాకారం పూర్వపదం ధాతుసంజ్ఞాప్రయోజకే ప్రత్యయే చికీర్షితే పృథ క్క్రియతే ఇతి - తేన మనశ్శబ్దాత్ప్రాగట్ - స్వమనాయత - ఉన్మనాయతే - ఉదమ నాయత - ఏవఞ్చ వాగల్భత అవాగల్భిష్టేత్యాదావప్యవేత్యస్య పృథక్కరణం బోధ్యమ్ - జ్ఞాపకఞ్చ సజాతీయవిషయమ్ - తేన యత్రోపసర్గస్వరూపం సకలం శ్రూయతే న త్వాదేశే నాపహృతం తత్రైవ పృథక్కృతిః - ఏవఞ్చ ఆఊఢః ఓఢః - స ఇవాచర్య ఓఢాయిత్వా - అత్ర ఉన్మనాయ్య అవగల్భ్యేతివన్న ల్యప్ - జ్ఞాపకస్య విశేషవిషయత్వే సాఙ్గవార్తికం తద్భా ష్యం చ ప్రమాణమ్ - తథా హి - ఉస్యోమాఙ్క్ష్వాటః ప్రతిషేధః ఉసి ఓమాఙోశ్చ పరయో రాటః పరరూపం నేత్యర్థః - ఉస్రియైచ్ఛత్ - ఔస్రీయత్ - ఔఙ్కారీయత్ - ఔఢీయత్ - ఆటశ్చేతి చశబ్దేన పునర్వృద్ధివిధానాదిదం సిద్ధమితి సాఙ్గే స్థితమ్ ॥ లోహితాదిడాజ్భ్యః క్యష్ ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౧౩ ॥ లోహితాదిభ్యో డాజన్తాచ్చ భవత్యర్థే క్యష్ స్యాత్ ॥ వా క్యషః ॥ ౧ ॥ ౩ ॥ ౯౦ ॥ క్యషన్తాత్పరస్మైపదం వా స్యాత్ - లోహితాయతి - లోహితాయతే - అచ్వేరిత్యనువృత్త్యా అభూతతద్భావవిషయత్వం లబ్ధం - తచ్చ లో హితశబ్దస్యైవ విశేషణం న తు డాచః అసమ్భవాత్ - నాప్యాదిశబ్దగ్రాహ్యాణాం తస్య ప్ర త్యాఖ్యానాత్ - తథా చ వార్తికమ్ * లోహితడాజ్భ్యః క్యష్వచనం భృశాదిష్వితరా ణీతి * న చైవం కామ్యచ ఇవ క్యషోఽపి కకారః శ్రూయేత ఉచ్చారణసామర్థ్యాదితి వాచ్యమ్ - త స్యాపి భాష్యే ప్రత్యాఖ్యానాత్ - పటపటాయతి - పటపటాయతే - కృభ్వస్తియోగం వినాపీహ డాచ్ డాజన్తాత్క్యష్విధానసామర్థ్యాత్ - యత్తు - లోహితశ్యామదుఃఖాని హ ర్షగర్వసుఖాని చ । మూర్చ్ఛానిద్రాకృపాధూమాః కరుణా నిత్యచర్మణీ ఇతి పరిత్వా శ్యామా దిభ్యోఽపి క్యషి పదద్వయముదాహరన్తి తద్భాష్యవార్తికవిరుద్ధమ్ - తస్మాత్తేభ్యః క్యఙేవ - శ్యా మాయతే - దుఃఖాదయో వృత్తివిషయే తద్వతి వర్తన్తే లిఙ్గవిశిష్టపరిభాషయా లోహినీశబ్దాద పి క్యష్ - లోహినీయతి - లోహినీయతే ॥ కష్టాయ క్రమణే ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౧౪ ॥ చతుర్థ్యన్తా త్కష్టశబ్దాదుత్సాహేఽర్థే క్యఙ్ స్యాత్ - కష్టాయ క్రమతే కష్టాయతే - పాపం కర్తుముత్సహత ఇ త్యర్థః * సత్రకక్షకష్టకృచ్ఛ్రగహనేభ్యః కణ్వచికీర్షాయామితి వక్తవ్యమ్ * కణ్వం పా పం - సత్రాదయో వృత్తివిషయే పాపార్థాః తేభ్యో ద్వితీయాన్తేభ్యః చికీర్షాయాం క్యఙ్ - పాపం చికీర్షతీత్యస్వపదవిగ్రహః - సత్రాయతే - కక్షాయతే ఇత్యాది ॥ కర్మణో రోమన్థ తపోభ్యాం వర్తిచరోః ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౧౫ ॥ రోమన్థతపోభ్యాం కర్మభ్యాం క్రమేణ వర్తనాయాం చర

ణేనార్థే క్యఙ్ స్యాత్ - రోమన్థావర్తయతి రోమన్థాయతే* హనుచలన ఇతివాచ్యమ్* చర్వితస్యాకృష్యపునశ్చర్వణ - త్యర్థః - నేహ కీటో రోమన్థం వర్తయతి - అపానప్రదేశాన్నిస్సృతం ద్రవ్యమిహ రోమన్థః తదత్ర్నాతీత్యర్థ ఇతి కైయటః - వర్తుళంకరోతీత్యర్థ ఇతిన్యాసకారహరదత్తౌ * తపసఃపరస్మైపదఞ్చ * తపశ్చరతి తపస్యతి* బాష్పోష్మభ్యాముద్వమనే ॥౩॥౧॥౧౬॥ ఆభ్యాంకర్మభ్యాంక్యఙ్ స్యాత్ - బాష్పముద్వమతి బాష్పాయతే - ఊష్మాయతే* ఫేనాచ్చేతివాచ్యమ్* ఫేనాయతే* శబ్దవైరకలహాభ్రకణ్వమేఘేభ్యఃకరణే ॥౩॥౧॥౧౭॥ ఏభ్యఃకర్మభ్యః కరోత్యర్థే క్యఙ్ స్యాత్ - శబ్దంకరోతి శబ్దాయతే - పక్షే తత్కరోతీతి ణిజపీష్యత ఇతిన్యాసః - శబ్దయతి * సుదినదుర్దిననీహారేభ్యశ్చ * సుదినాయత ఇత్యాది * సుఖాదిభ్యః కర్తృవేదనాయామ్ ॥౩॥౧॥౧౮॥ సుఖాదిభ్యః కర్మభ్యో వేదనాయామర్థే క్యఙ్ స్యాత్ - వేదనాకర్తురేవ చేత్సుఖాదీనిస్యుః - సుఖం వేదయతే సుఖాయతే - కర్తృగ్రహణంకిమ్ - పరస్యసుఖం వేదయతే * నమోవరివశ్చిత్రఙః క్యచ్ ॥౩॥౧॥౧౯॥ కరణే ఇత్యనువృత్తేః క్రియావిశేషే పూజాయాం పరిచర్యాయామాశ్చర్యే చ - నమస్యతి దేవాన్ - పూజయతీత్యర్థః - వరివస్యతి గురూన్ - శుశ్రూషత ఇత్యర్థః - చిత్రీయతే - విస్మయత ఇత్యర్థః - విస్మాపయత ఇత్యన్యే * పుచ్ఛభాణ్డచీవరాణ్ణిఙ్ ॥౩॥౧॥౨౦॥ * పుచ్ఛాదసనే వ్యసనే పర్యసనే చ * వివిధం విరుద్ధం వోత్క్షేపణం వ్యసనమ్ ఉత్పుచ్ఛయతే - విపుచ్ఛయతే - పరిపుచ్ఛయతే* భాణ్డాత్సమాచయనే * సమ్భాణ్డయతే - భాణ్డానిసమాచినోతి - రాశీకరోతీత్యర్థః - సమభాణ్డత * చీవరాదార్జనే పరిధానే చ * సంచీవరయతే భిక్షుః - చీవరాణ్యార్జయతి పరిధత్తే వేత్యర్థః * ముణ్డమిశ్రశ్లక్ష్ణలవణవ్రతవస్త్రహలకలకృతతూస్తేభ్యో ణిచ్ ॥౩॥౧॥౨౧॥ కృఞర్థే - ముణ్డంకరోతి ముణ్డయతి। వ్రతాద్భోజనతన్నివృత్త్యోః । పయశ్శూద్రాన్నం వా వ్రతయతి । వస్త్రాత్సమాచ్ఛాదనే । సంవస్త్రయతి । హల్యాదిభ్యోగ్రహణే। హలికల్యోరదన్తత్వంచ నిపాత్యతే - హలింకలింవా గృహ్ణాతి హలయతి - కలయతి - మహద్ధలంహలిః - పరత్వాద్వృద్ధౌ సత్యామపి స్థవద్భావేనాగేవలుప్యతే - తతస్సన్వద్భావదీర్ఘౌన - అజహలత్ - అచకలత్ - కృతంగృహ్ణాతి కృతయతి - తూస్తానివిహన్తి వితూస్తయతి - తూస్తం కేశ ఇత్యేకే - జటీభూతాః కేశా ఇత్యన్యే - పాపమిత్యపరే - ముణ్డాదయస్సత్యాపపాశేత్యత్రైవపఠితుంయుక్తాః - ప్రాతిపదికాద్ధాత్వర్థ ఇత్యేవసిద్ధే కేషాంచిద్గ్రహణం సాపేక్షేభ్యోపి ణిజర్థమ్ - ముణ్డయతి మాణవకమ్ - మిశ్రయత్యన్నమ్ - శ్లక్ష్ణయతి వస్త్రమ్ - లవణయతి వ్యఞ్జనమితి - హలికల్యోరదన్తత్వార్థం - సత్యస్యాపుగర్థమ్ - కేషాంచిత్తు ప్రపఞ్చార్థమ్ - సత్యంకరోత్యాచష్టే వా సత్యాపయతి * అర్థవేదయోరప్యాపుగ్వక్తవ్యః * అర్థాపయతి - వేదాపయతి - పాశంవిముఞ్చతి విపాశయతి - రూపంపశ్యతి - రూపయతి - వీణయోపగాయత్యుపవీణయతి - తూలేనానుకుష్ణాత్యనుతూలయతి - తృణాగ్రంతూలేనానుఘట్టయతీత్యర్థః - శ్లోకైరుపస్తౌతి ఉపశ్లోకయతి - సేనయా అభియాతి అభిషేణయతి - ఉపసర్గాత్సునోతీతిషః - అభ్యషేణయత్ - ప్రాక్సితాదితిషః - అభిషిషేణయిషతి - స్థాదిష్వభ్యాసేనచేతిషః - లోమాన్యనుమార్ష్టి అనులోమయతి - త్వచసంవరణే ఘః త్వచంగృహ్ణాతిత్వచయతి - వర్మణాసన్నహ్యతి సంవర్మయ

తి - వర్ణం గృహ్ణాతి వర్ణయతి - చూర్ణైరవధ్వంసతి అవచూర్ణయతి - ఇష్ఠవదిత్యతిదేశాత్పుంవ
ద్భావాదయః - ఏనీమాచష్టే ఏతయతి - దరదమాచష్టే దారదయతి - పృథుం ప్రథయతి -
వృద్ధౌ సత్యాం పూర్వం వా టిలోపః - అపిప్రథత్ - అపప్రథత్ - మృదుం మ్రదయతి - అ
మిమ్రదత్ - అమమ్రదత్ - భృశం కృశం దృఢం పరివృఢం భ్రశయతి - క్రశయతి - ద్రఢయ
తి - పరివ్రఢయతి - అబభ్రశత్ - అచక్రశత్ - అదద్రఢత్ - పర్యవవ్రఢత్ - ఊఢిమా
ఖ్యత్ - ఔజిఢత్ - ఢత్వాదీనామసిద్ధత్వాత్ ఢిరితి శబ్దస్య ద్విత్వమ్ - పూర్వత్రాసిద్ధీయమ
ద్విత్వ ఇతి త్వనిత్యమిత్యుక్తమ్ - ఢిరిత్యస్య ద్విత్వమిత్యన్యే - ఔడిఢత్ - ఊఢమాఖ్యత్
ఔజఢత్ - ఔడఢత్ - ఓః పుయణితి సూత్రే వర్గప్రత్యాహారజగ్రహణలిఙ్గమ్ - ద్విత్వే
కార్యేణిచి అచ ఆదేశో నేతి ఊనయతావుక్తమ్ - ప్రకృత్యైకాచ్ - వృద్ధిపుకౌ - స్వాపయ
తి - త్వాం మాం వాచష్టే త్వాపయతి - మాపయతి - మపర్యన్తస్య త్వమా - పరరూపాత్పూ
ర్వస్నిత్యత్వాట్టిలోపః - వృద్ధిపుకౌ - త్వాదయతి - మాదయతీతి తు న్యాయ్యమ్ - అనరఙ్గ
త్వాత్పరరూపే కృతే ప్రకృత్యైకాజితి ప్రకృతిభావాత్ - నచ ప్రకృతిభావో భాష్యే ప్ర
త్యాఖ్యాత ఇతి భ్రమితవ్యమ్ - భాష్యస్యేష్టిస్థోదాహరణ విశేషేఽన్యథా సిద్ధిపర
త్వాత్ యువామావాం వా యుష్మయతి అస్మయతి - శ్వానమాచష్టే శావయతి -
నస్తద్ధిత ఇతి టిలోపః ప్రకృతిభావస్తు న - యేన నాప్రాప్తిన్యాయేన ఓరిత్యస్యైవ బాధ
కో హి సః భత్వాత్సంప్రసారణమ్ - అన్యే తు నస్తద్ధిత ఇతి నేహాతిదిశ్యతే - ఇష్ఠనితస్యాదృ
ష్టత్వాత్ - బ్రహ్మిష్ఠ ఇత్యాదౌ పరత్వాట్టేరిత్యస్యైవ ప్రవృత్తేః - తేన శునయతీతి రూప
మాహుః - విద్వాంసమాచష్టే విద్వయతి - అఙ్గవృత్తపరిభాషయా సమ్ప్రసారణన్నే
త్యేకే - సమ్ప్రసారణే వృద్ధావావాదేశే చ విదావయతీత్యన్యే - నిత్యత్వాట్టిలోపా
త్ప్రాక్సమ్ప్రసారణమన్తరఙ్గత్వాత్పూర్వరూపం టిలోపః - విదయతీత్యపరే - ఉదఞ్చ
మాచష్టే ఉదీచయతి ఉదైదిచత్ ప్రత్యఞ్చమాచష్టే ప్రతీచయతి ప్రత్యచిచత్ - ఇ
కోఽసవర్ణ ఇతి ప్రకృతిభావపక్షే ప్రతిఅచిచత్ - సమ్యఞ్చమాచష్టే సమీచయతి - సమ్య
చిచత్ - సమిఅచిచత్ - తిర్యఞ్చమాచష్టే తిరాయయతి - అఞ్చేష్టిలోపేనాపహారేఽపి
బహిరఙ్గత్వేనాసిద్ధత్వాత్తిరసస్తిరిః - అసిద్ధవదత్రేతి చిణో లుఙ్న్యాయేన ప్రథమటిలో
పోఽసిద్ధః - అతః పునష్టిలోపో న - అఙ్గవృత్తపరిభాషయా వా చఙ్యగ్లోపిత్వాదుపధా
హ్రస్వో న - అతితిరాయత్ - సధ్ర్యఞ్చమాచష్టే సధ్రాయయతి - అససధ్రాయత్ -
విష్వద్ర్యఞ్చం - విష్వద్రాయయతి - అవివిష్వద్రాయత్ - దేవద్ర్యఞ్చం దేవ
ద్రాయయతి - అదిదేవద్రాయత్ - అదద్ర్యఞ్చం అదద్రాయయతి - అదద
ద్రాయత్ - అముముయఞ్చం అముముఅయయతి - చఙి అముముముఅయ
త్ - అగ్లోపిత్వాదుపధాహ్రస్వో న - అదముయఞ్చం అదముఅయయతి ।
ఆదదముఅయత్ - భువం భావయతి - అబీభవత్ - భ్రువం - అబుభ్రవత్ - శ్రియం అ
శిశ్రయత్ - గామ్ అజూగవత్ - రాయమ్ అరీరయత్ - నావమ్ అనూనవత్ - స్వశ్వం
స్వాశశ్వత్ - స్వః అవ్యయానాం భమాత్రే టిలోపః - స్వయతి - అసిస్వత్ - అసస్వత్ - బ
హూన్ భావయతి బహయతీత్యన్యే - స్రగ్విణం స్రజయతి - సంజ్ఞాపూర్వకత్వాన్న వృద్ధిః -
శ్రీమతీం శ్రీమన్తం వా శ్రాయయతి - అశిశ్రయత్ - పయస్వినీం పయసయతి - ఇహ టి

లోపేన - తదపవాదస్యలుకః ప్రవృత్తత్వాత్ - స్థూలం స్థవయతి - దూరం దవయతి - కథం తర్హి - దూరయత్యవనతేవస్వతీతి - దూరమతతి అయతే వా దూరాత్ దూరగాం తం కుర్వతీత్యర్థః - యువానం యవయతి - కనయతి - యువాల్పయోరితి వా కన్ - అన్తికం నేదయతి - బాఢం సాధయతి - ప్రశస్యం ప్రశస్యయతి - ఇహ శ్రజ్యౌ న ఉపసర్గస్య పృథక్కృతేః - వృద్ధం జ్యాపయతి - వర్షయతి - ప్రియం ప్రాపయతి - స్థిరం స్థాపయతి - స్ఫిరం స్ఫాపయతి - ఉరుం వరయతి - వారయతి - బహులం బంహయతి - గురుం గరయతి - తృప్రం త్రపయతి - దీర్ఘం ద్రాఘయతి - బృన్దారకం బృన్దయతి ॥ —— ఇతి నామధాతుప్రక్రియా ——

కణ్డ్వాదిభ్యో యక్ ॥ ౩॥ ౧॥ ౨౭ ॥ ఏభ్యో ధాతుభ్యో నిత్యం యక్ స్యాత్ స్వార్థే - ధాతుభ్యః కిమ్ - ప్రాతిపదికేభ్యో మా భూత్ - ద్విధా హి కణ్డ్వాదయః - ధాతవః ప్రాతిపదికాని చ ॥ కణ్డూఞ్ గాత్రవిఘర్షణే ॥ కణ్డూయతి - కణ్డూయతే ॥ మన్తు అపరాధే ॥ రోష ఇత్యేకే - మన్తూయతి - చన్ద్రస్తు ఇతి మాహ - మన్తూయతే ॥ వల్గు పూజామాధుర్యయోః ॥ వల్గూయతి ॥ అసు ఉపతాపే ॥ అస్ అసుఞ్ ఇత్యేకే ॥ అస్యతి - అసూయతి - అసూయతే ॥ లేట్ లోట్ ధౌర్త్యే పూర్వభావే స్వప్నే చ ॥ దీప్తావిత్యేకే - లేట్యతి - లేటితా - లోట్యతి - లోటితా ॥ లేలా దీప్తౌ ॥ లేలాయతి ॥ ఇరస్ ఇరజ్ ఇరఞ్ ఈర్ష్యాయామ్ ॥ ఇరస్యతి - ఇరజ్యతి - హలి చేతి దీర్ఘః - ఈర్యతి - ఈర్యతే ॥ ఉషస్ ప్రభాతీభావే ॥ వేద ధౌర్త్యే స్వప్నే చ ॥ మేధా ఆశుగ్రహణే ॥ మేధాయతి ॥ కుషుభ క్షేపే ॥ కుషుభ్యతి ॥ మగధ పరివేష్టనే ॥ నీచదాస్య ఇత్యన్యే ॥ తన్తస్ పమ్పస్ దుఃఖే ॥ సుఖ దుఃఖ తత్క్రియాయామ్ ॥ సుఖ్యతి - దుఃఖ్యతి - సుఖం దుఃఖం చానుభవతీత్యర్థః ॥ సపర పూజాయామ్ ॥ సపర్యతి ॥ అరర ఆరాత్కర్మణి ॥ భిషజ్ చికిత్సాయామ్ ॥ భిష్ణజ్ ఉపసేవాయామ్ ॥ ఇషుధ శరధారణే ॥ చరణ వరణ గతౌ ॥ చురణ చౌర్యే ॥ తురణ త్వరాయామ్ ॥ భురణ ధారణపోషణయోః ॥ గద్గద వాక్స్ఖలనే ॥ ఏలా కేలా ఖేలా విలాసే ॥ ఇలేత్యన్యే ॥ లేఖా స్ఖలనే చ ॥ అన్త్యోయమిత్యన్యే - లేఖ్యతి ॥ లిట అల్పకుత్సనయోః ॥ లిట్యతి ॥ లాజ జీవనే ॥ హృణీఙ్ రోషణే లజ్జాయాం చ ॥ మహీఙ్ పూజాయామ్ ॥ మహీయతే - పూజాం లభత ఇత్యర్థః ॥ రేఖా శ్లాఘాసాదనయోః ॥ ద్రవస్ పరితాపపరిచరణయోః ॥ ద్రవస్యతి ॥ తిరస్ అన్తర్ధౌ ॥ తిరస్యతి ॥ అగద నీరోగత్వే ॥ ఉరస్ బలార్థః - ఉరస్యతి బలవాన్ భవతీత్యర్థః ॥ తరణ గతౌ ॥ పయస్ ప్రసృతౌ ॥ పయస్యతి - ప్రసృతిం కరోతీత్యర్థః - సమ్భూయస్ ప్రభూతభావే ॥ అమ్బర సమ్బర సంవరణే ॥ సమర యుద్ధే ॥ లాట గ్రహణే ॥ వేలా మర్యాదాయామ్ ॥ నమస్ పూజాయామ్ ॥ ఆకృతిగణోऽయమ్ ॥ మృగ అన్వేషణే ॥ జనస్ పరితాపే పరిచర్యాయాం చ ॥ ఇత్యాదయో గ్రాహ్యాః ॥ —— ఇతి కణ్డ్వాదయః ——

కణ్డూయతేస్సన్ - ప్రథమస్యైకాచో ద్వే ప్రాప్తే * కణ్డ్వాదేస్తృతీయస్యేతి వాచ్యమ్ * కణ్డూయియిషతి - క్యజన్తాత్సన్ - యథేష్టం నామధాతుషు - ఆద్యానాం త్రయాణామన్యతమస్య ద్విత్వమిత్యర్థః - అజాదేస్తు ద్వితీయస్య - పుపుత్రీయిషతి - పుతిత్రీయిషతి - పుత్రీయియిషతి - అశిశ్వీయిషతి - అశ్వీయియిషతి - నదరాణాం సంయుక్తానామచః పరస్యైవ ద్విత్వనిషేధః - ఇన్ద్రీయతేస్సన్ - ద్రిశబ్దయికారయోరన్యతరస్య ద్విత్వమ్ - ఇన్దిద్రీయిషతి - ఇన్ద్రీయియిషతి - చిచన్ద్రీయిషతి - చన్దిద్రీయిషతి - చన్ద్రీయియిషతి - ప్రియమాఖ్యాతుమాచక్షాణం ప్రేరయితుం వేచ్ఛతి పిప్రాపయిషతి - ప్రాపిపయిషతి -

పాపయిషతి ఉరుంవివారయిషతి. వారిరయిషతి- వారయిషతి - బాధంసిసాధయిషతీత్యాదిరూపత్రయమ్ - షత్వన్తునాస్తి-యఙ్ సఙ్ణ్యన్తాత్సన్ - బోభూయిషయిషతి - యఙ్ణిచ్సన్నన్తాణ్ణిచ్ - బోభూయయిషయతీత్యాద్॥

—— ఇతి ప్రత్యయమాలా ——

అనుదాత్తఙిత ఆత్మనేపదమ్ ॥ ఆస్తే - శేతే భావకర్మణోః ॥ ౧ ॥ ౩ ॥ ౧౩ ॥ బభూవే-అనుబభూవే కర్తరి కర్మవ్యతిహారే ॥ ౧ ॥ ౩ ॥ ౧౪ ॥ క్రియావినిమయే ద్యోత్యే కర్తర్యాత్మనేపదంస్యాత్- వ్యతిలునీతే - అన్యస్యయోగ్యంలవనంకరోతీత్యర్థః - శ్నసోరల్లోపః - వ్యతిస్తే-వ్యతిషాతే-వ్యతిషతే-తాసస్త్యోరితి సలోపః - వ్యతిసే-ధిచ - వ్యతిధ్వే- హాఏతి-వ్యతిహే-వ్యత్యసై-వ్యతిషిత-వ్యత్యాస్త-వ్యతిరాతే-౩- వ్యతిభాతే- ౩ -వ్యతిబభే న గతిహింసార్థేభ్యః ॥ ౧ ॥ ౩ ॥ ౧౫ ॥ వ్యతిగచ్ఛన్తి - వ్యతిఘ్నన్తి * ప్రతిషేధే హసాదీనాముపసంఖ్యానమ్ * హసాదయో హసప్రకారాశ్శబ్దక్రియాః - వ్యతిహసన్తి - వ్యతిజల్పన్తి * హరతేరప్రతిషేధః * సంప్రహరన్తే రాజానః ఇతరేతరాన్యోన్యోపపదాచ్చ ॥ ౧ ॥ ౩ ॥ ౧౬ ॥ * పరస్పరోపపదాచ్చేతి వక్తవ్యమ్ * ఇతరేతరస్యాన్యోన్యస్య పరస్పరస్య వా వ్యతిలునన్తి నేర్విశః ॥ ౧ ॥ ౩ ॥ ౧౭ ॥ నివిశతే పరివ్యవేభ్యః క్రియః ॥ ౧ ॥ ౩ ॥ ౧౮ ॥ అకర్త్రభిప్రాయార్థమిదమ్- పరిక్రీణీతే- విక్రీణీతే - అవక్రీణీతే విపరాభ్యాం జేః ॥ ౧ ॥ ౩ ॥ ౧౯ ॥ విజయతే- పరాజయతే ఆఙో దోఽనాస్యవిహరణే ॥ ౧ ॥ ౩ ॥ ౨౦ ॥ ఆఙ్పూర్వాద్దదాతేర్ముఖవికసనాదన్యత్రార్థే వర్తమానాదాత్మనేపదంస్యాత్ - విద్యామాదత్తే అనాస్యేతికిమ్ - ముఖంవ్యాదదాతి - ఆస్యగ్రహణమవివక్షితమ్ - విపాదికాంవ్యాదదాతి - పాదస్ఫోటోవిపాదికా - నదీకూలంవ్యాదదాతి - పరాఙ్గకర్మకాన్ననిషేధః- వ్యాదదతే పిపీలికాః పతఙ్గస్యముఖమ్ క్రీడోఽనుసమ్పరిభ్యశ్చ ॥ ౧ ॥ ౩ ॥ ౨౧ ॥ చాదాఙః - అనుక్రీడతే- సంక్రీడతే - పరిక్రీడతే - ఆక్రీడతే - అనోఃకర్మప్రవచనీయాన్న - ఉపసర్గేణసమా సాహచర్యాత్ - మాణవకమనుక్రీడతి - తేనసహేత్యర్థః - తృతీయార్థేత్యనోః కర్మప్రవచనీయత్వమ్ - సమోఽకూజనే । సంక్రీడతే- కూజనేతుసంక్రీడతిచక్రమ్ । ఆగమేఃక్షమాయామ్ । ణ్యన్తస్యేవాగ్రహణమ్ - ఆగమయస్వతావత్ - మాత్వరిష్ఠా ఇత్యర్థః। శిక్షేర్జిజ్ఞాసాయామ్। ధనుషిశిక్షతే - ధనుర్విషయేజ్ఞానేశక్తోభవితుమిచ్ఛతీత్యర్థః॥ఆశిషినాథః । ఆశిష్యేవేతినియమార్థంవార్తికమిత్యుక్తమ్ - సర్పిషోనాథతే సర్పిర్మేస్యాదిత్యాశాస్త ఇత్యర్థః - కథన్నాథసేకిముపతిన్నభూభృతామితి - నాథస ఇతిపాఠ్యమ్॥ హరతేర్గతతాచ్ఛీల్యే॥ గతంప్రకారః - పైతృకమశ్వాఅనుహరన్తే - మాతృకంగావః పితుర్మాతుశ్చగతం ప్రకారంసతతమ్పరిశీలయన్తీత్యర్థః - తాచ్ఛీల్యేకిమ్ - మాతురనుహరతి * కిరతేర్హర్షజీవికాకులాయకరణేషువాచ్యమ్ * హర్షాదయోవిషయాః - తత్రహర్షోవిక్షేపస్యకారణమ్ - ఇతరేషులే ఆపచ్ఛతుష్పాచ్ఛకునిష్వాలేఖనే ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౧౪౨ ॥ అపాత్కిరతేస్సుట్స్యాత్ * సుడపిహర్షాదిష్వేవవక్తవ్యః * అపస్కిరతేవృషోహృష్టః- కుక్కుటోభక్షార్థీ-శ్వాఆశ్రయార్థీచ - హర్షాదిష్వితికిమ్ - అపకిరతికుసుమమ్- ఇహాతఙ్సుటౌన - హర్షాదిమాత్రవివక్షాయాం యద్యపితఙ్ప్రాప్తః తథాపిసుడభావేనేష్యత ఇత్యాహుః - గజోపకిరతి । ఉపాన్మన్త్రకరణే॥ ఆస్తే- ఆపృచ్ఛతే ॥ శపఉపాలమ్భనే ॥ ఆక్రోశార్థాత్స్వరితే

తోఽకర్తృగే ఫలే కపసమాప్తేః ఆత్మనేపదం వక్తవ్యమిత్యర్థః - కృష్ణాయ శపతే ❋ సమవప్రవిభ్యః స్థః॥౧॥౩॥౨౨॥ సన్తిష్ఠతే- స్థాఘ్వోరిచ్చ - సమస్థిత - సమస్థిషాతామ్-సమస్థిషత- అవతిష్ఠతే- ప్రతిష్ఠతే- వితిష్ఠతే * ఆఙః ప్రతిజ్ఞాయాముపసంఖ్యానమ్ * శబ్దం నిత్యమాతిష్ఠతే - నిత్యత్వేన ప్రతిజానీత ఇత్యర్థః ❋ ప్రకాశనస్థేయాఖ్యయోశ్చ॥ ౧॥ ౩ ॥ ౨౩ ॥ గోపీ కృష్ణాయ తిష్ఠతే- ఆశయం ప్రకాశయతీత్యర్థః- సంశయ్య కర్ణాదిషు తిష్ఠతే యః- కర్ణాదీన్నిర్ణేతృత్వేనాశ్రయతీత్యర్థః ❋ ఉదోఽనూర్ధ్వకర్మణి॥ ౧॥ ౩॥ ౨౪॥ ముక్తావుత్తిష్ఠతే అనూర్ధ్వేతి కిమ్- పీఠాదుత్తిష్ఠతి- ఈహాయామేవ- నేహ గ్రామాచ్ఛతముత్తిష్ఠతి ❋ ఉపాన్మన్త్రకరణే॥౧॥౩॥౨౫॥ ఆగ్నేయ్యాగ్నీధ్రముపతిష్ఠతే - మన్త్రకరణే కిమ్ - భర్తారముపతిష్ఠతి యౌవనేన * ఉపాద్దేవపూజాసఙ్గతకరణమిత్రకరణపథిష్వితి వాచ్యమ్ * ఆదిత్యముపతిష్ఠతే - కథం తర్హి స్తుత్యం స్తుతిభిరర్థ్యాభిరుపతస్థే సరస్వతీతి- దేవతాత్వారోపాత్ - నృపస్య దేవతాంశత్వాద్వా - గఙ్గా యమునాముపతిష్ఠతే ఉపశ్లిష్యతీత్యర్థః- రథికానుపతిష్ఠతే- మిత్రీకరోతీత్యర్థః- పన్థాః స్రుఘ్నముపతిష్ఠతే- ప్రాప్నోతీత్యర్థః * వా లిప్సాయామితి వక్తవ్యమ్ * భిక్షుకః - ప్రభుముపతిష్ఠతే ఉపతిష్ఠతి వా- లిప్సయా ఉపగచ్ఛతీత్యర్థః ❋ అకర్మకాచ్చ॥ ౧॥ ౩॥ ౨౬॥ ఉపాత్తిష్ఠతేరకర్మకాదాత్మనేపదం స్యాత్ - భోజనకాలే ఉపతిష్ఠతే - సన్నిహితో భవతీత్యర్థః ❋ ఉద్విభ్యాం తపః ॥౧॥౩॥౨౭॥ అకర్మకాదిత్యేవ- ఉత్తపతే- వితపతే- దీప్యత ఇత్యర్థః * స్వాఙ్గకర్మకాచ్చేతి వక్తవ్యమ్ * స్వమఙ్గం స్వాఙ్గం న తు అద్రవమితి పరిభాషితమ్ - ఉత్తపతే వితపతే పాణిమ్- నేహ - సువర్ణముత్తపతి - సన్తాపయతి విలాపయతి వేత్యర్థః చైత్రో మైత్రస్య పాణిముత్తపతి - సన్తాపయతీత్యర్థః ❋ ఆఙో యమహనః॥౧॥౩॥౨౮॥ ఆయచ్ఛతే - ఆహతే- అకర్మకాత్స్వాఙ్గకర్మకాదిత్యేవ - నేహ- పరస్య శిర ఆహన్తి- కథం తర్హి ఆజఘ్నే విషమవిలోచనస్య వక్షః ఇతి భారవిః - ఆహధ్వం మా రఘూత్తమమితి భట్టిశ్చ - ప్రమాద ఏవాయమితి భాగవృత్తిః ప్రాప్యేత్యధ్యాహారో వా- ల్యబ్లోపే పఞ్చమీతి తు ల్యబన్తం వినైవ తదర్థావగతిర్యత్ర తద్విషయమ్ - భేత్తుమితి తుమున్నన్తాధ్యాహారో వాస్తు - సమీపమేత్యేతి వా ❋ ఆత్మనేపదేష్వన్యతరస్యామ్ ॥ ౨ ॥ ౪ ॥ ౪౪॥ హనో వధాదేశో వా లుఙి ఆత్మనేపదేషు పరేషు - అవధిష్ట - అవధిషాతామ్ ❋ హనః సిచ్॥౧॥౨॥౧౪॥ కిత్స్యాత్-అనునాసికలోపః- ఆహత- ఆహసాతామ్- ఆహసత ❋ యమో గన్ధనే॥౧॥౨॥౧౫॥ సిచ్ కిత్స్యాత్- గన్ధనం సూచనం పరదోషావిష్కరణమ్- ఉదాయత- గన్ధనే కిమ్- ఉదాయంస్త పాదమ్- ఆకృష్టవానిత్యర్థః ❋ సమో గమ్యృచ్ఛిభ్యామ్॥ ౧॥ ౩॥ ౨౯॥ అకర్మకాభ్యామిత్యేవ-సఙ్గచ్ఛతే ❋ వా గమః॥౧॥౨॥౧౩॥ గమః పరౌ ఝలాదీ లిఙ్సిచౌ వా కితౌ స్తః- సఙ్గసీష్ట- సఙ్గంసీష్ట- సమగత- సమగంస్త- సమృచ్ఛిష్యతే- అకర్మకాభ్యాం కిమ్- గ్రామం సంగచ్ఛతి * విదిప్రచ్ఛిస్వరతీనాముపసంఖ్యానమ్ * వేత్తేరేవ గ్రహణమ్- సంవిత్తే - సంవిదాతే ❋ వేత్తేర్విభాషా॥ ౭॥ ౧॥ ౭॥ వేత్తేః పరస్య ఝాదేశస్యాతో రుడాగమో వా స్యాత్- సంవిద్రతే- సంవిదతే - సంపృచ్ఛతే - సంస్వరతే * అర్తిశ్రుదృశిభ్యశ్చేతి వక్తవ్యమ్ * అర్తీతి ద్వయోర్గ్రహణమ్- అర్తేర్ధౌ త్వియర్తేరేవేత్యుక్తమ్- మా సమృత- మా సమృషాతామ్ - మా సమృషతేతి- సమార్త - సమార్షాతామ్ - సమార్షతేతి చ భ్వాదేః- ఇయర్తేస్తు మా సమరత-

మాసమరేతామ్- మాసమరన్త- సమారత- సమారేతామ్- సమారన్తేతిచ- సంశృణుతే-స
మ్పశ్యతే - అకర్మకాదిత్యేవ - అతఏవ- రక్షాంసీతిపురాఽపిసంశృణుమహేఇతిమురారిప్ర
యోగఃప్రామాదికఇత్యాహుః - అధ్యాహారోవాఇతికథయద్భ్య ఇతి - అథాస్మిన్నక
ర్మకాధికారేహనిగమ్యాదీనాంకథమకర్మకతేతిచేత్ - శృణు ❊ ధాతోరర్థాన్తరేవృత్తే
ర్ధాత్వర్థేనోపసంగ్రహాత్ । ప్రసిద్ధేరవివక్షాతఃకర్మణోఽకర్మికాక్రియా ❊ వహతిభారమ్-
నదీవహతి - స్యన్దతఇత్యర్థః - జీవతి - నృత్యతి - ప్రసిద్ధేర్యథా - మేఘోవర్షతి- కర్మ
ణోఽవివక్షాతోయథా - హితాన్నయస్సంశృణుతేసకింప్రభుః ❊ ఉపసర్గాదస్యత్యూ
హ్యోర్వేతివాచ్యమ్❊ అకర్మకాదితినివృత్తమ్- బన్ధన్నిరస్యతి- నిరస్యతే - సమూహతి-
సమూహతే ❊ ఉపసర్గాద్ధ్రస్వఊహతేః॥ ౭॥ ౪॥ ౨౩॥ యాదౌకితిజితి- బ్రహ్మసము
హ్యాత్- అగ్నింసముహ్యాత్ ❊ నిసముపవిభ్యోహ్వః ॥ ౧॥ ౩॥ ౩౦॥ నిహ్వయతే ❊ స్ప
ర్ధాయామాఙః॥౧॥౩॥౩౧॥కృష్ణశ్చాణూరమాహ్వయతే - స్పర్ధాయాంకిమ్ - పుత్ర
మాహ్వయతి ❊ గన్ధనావక్షేపణసేవనసాహసిక్యప్రతియత్నప్రకథనోపయోగేషు కృ
ఞః॥౧॥౩॥౩౨॥గన్ధనంహింసా - ఉత్కురుతే - సూచయతీత్యర్థః - సూచనంహిప్రా
ణివియోగానుకూలత్వాద్ధింసైవ - అవక్షేపణమ్భర్త్సనమ్ - శ్యేనోవర్తికాముదాకురు
తే- భర్త్సయతీత్యర్థః- హరిముపకురుతే- సేవతఇత్యర్థః- పరదారాన్ప్రకురుతే- తేషుస
హసాప్రవర్తతఇత్యర్థః - ఏధోదకస్యోపస్కురుతే - గుణమాధత్తఇత్యర్థః - గాథాఃప్ర
కురుతే- ప్రకథయతీత్యర్థః- శతమ్ప్రకురుతే- ధర్మార్థంవినియుఙ్క్తే-ఏషుకిమ్- కటంకరో
తి ❊ అధేఃప్రసహనే॥ ౧॥ ౩॥ ౩౩ ॥ ప్రసహనంతుమాఽభిభవశ్చ- షహమర్షణేఽభిభ
వేచేతిపాఠాత్ - శత్రుమధికురుతే - క్షమతఇత్యర్థఃఅభిభవతీతివా ❊ వేశ్శబ్దకర్మణః॥
౧॥౩॥౩౪॥స్వరాన్వికురుతే ఉచ్చారయతీత్యర్థః- శబ్దకర్మణఃకిమ్- చిత్తంవికరోతికామః
❊ అకర్మకాచ్చ॥ ౧॥ ౩॥ ౩౫॥ వేఃకృఞఇత్యేవ - ఛాత్రావికుర్వతే- వికారంలభన్తఇ
త్యర్థః ❊ సమ్మాననోత్సఞ్జనాచార్యకరణజ్ఞానభృతివిగణనవ్యయేషునియః ॥ ౧ ॥ ౩ ॥
౩౬ ॥ అత్రత్యజ్ఞానవిగణనవ్యయానయతేర్వాచ్యాః తరేప్రయోగోపాధయః - తథా
హి - శాస్త్రేనయతే - శాస్త్రస్థంసిద్ధాన్తంశిష్యేభ్యఃప్రాపయతీత్యర్థః - తేనచశిష్యస
మ్మాననంఫలితమ్ - ఉత్సఞ్జనే- దణ్డమున్నయతే- ఉత్క్షిపతీత్యర్థః- మాణవకముపనయ
తే - విధినాఆత్మసమీపంప్రాపయతీత్యర్థః - ఉపనయనపూర్వకేణాధ్యాపనేనహిఉ
పనేతర్యాచార్యత్వంక్రియతే - జ్ఞానే - తత్త్వంనయతే - నిశ్చినోతీత్యర్థః- కర్మకరానుపన
యతే - భృతిదానేనస్వసమీపంప్రాపయతీత్యర్థః - విగణనమృణాదేర్నిర్యాతనమ్ - క
రంవినయతే - రాజ్ఞేదేయమ్భాగంపరిశోధయతీత్యర్థః- శతంవినయతే - ధర్మార్థంవినియు
ఙ్క్తఇత్యర్థః ❊ కర్తృస్థేచాశరీరేకర్మణి॥ ౧॥ ౩॥ ౩౭॥ నియఃకర్తృస్థేకర్మణియదాత్మ
నేపదంతచ్ఛరీరావయవభిన్నఏవస్యాత్ - సూత్రేశరీరశబ్దేనతదవయవోలక్ష్యతే- క్రో
ధంవినయతే - అపగమయతి - తత్ఫలస్యచిత్తప్రసాదస్యకర్తృగతత్వాత్స్వరితఞితఇ
త్యేవసిద్ధేనియమార్థమిదమ్ - తేనేహన - గడుంవినయతి- కథన్తర్హి విగణయ్యనయాన్నిపా
రువమితి - కర్తృగామిత్వావివక్షాయాంభవిష్యతి ❊ వృత్తిసర్గతాయనేషుక్రమః॥౧॥
౩॥౩౮॥వృత్తిరప్రతిబన్ధః ॥ ఋచిక్రమతేబుద్ధిః - నప్రతిహన్యతఇత్యర్థః - సర్గఉత్సా

హః- అధ్యయనాయక్రమతే - ఉత్సహతే - తాయనమ్పృద్ధిః క్రమన్తేఽస్మిఞ్ఛాస్త్రాణి స్ఫీతానిభవన్తీత్యర్థః ✽ ఉపపరాభ్యామ్॥ ౧॥ ౩॥ ౩౯॥ వృత్త్యాదిష్వేవక్రమేఃన తూపసర్గాన్తరపూర్వాత్- ఉపక్రమతే- నేహ - సంక్రామతి ✽ ఆఙఉద్గమనే॥ ౧॥ ౩॥ ౪౦॥ ఆక్రమతేసూర్యః ఉదయతీత్యర్థః ✽ జ్యోతిరుద్గమన ఇతివాచ్యమ్ ✽ నేహ- ఆక్రామతిధూమోహర్మ్యతలాత్ ✽ వేఃపాదవిహరణే॥ ౧॥ ౩॥ ౪౧॥ సాధువిక్రమతేవాజీ- పాదవిహరణేకిమ్ - విక్రామతిసన్ధిః - ద్విధాభవతిస్ఫుటతీత్యర్థః ✽ ప్రోపాభ్యాంసమర్థాభ్యామ్॥ ౧॥ ౩॥ ౪౨॥ సమర్థౌతుల్యార్థౌ శకన్ధ్వాదిత్వాత్పరరూపమ్ - ప్రారమ్భేఽనయోస్తుల్యార్థతా - ప్రక్రమతే - ఉపక్రమతే - సమర్థాభ్యాంకిమ్ - ప్రక్రామతి- గచ్ఛతీత్యర్థః - ఉపక్రామతి - ఆగచ్ఛతీత్యర్థః ✽ అనుపసర్గాద్వా॥ ౧॥ ౩॥ ౪౩॥ క్రామతి- క్రమతే - అప్రాప్తవిభాషేయమ్ - వృత్త్యాదౌతునిత్యమేవ ✽ అపహ్నవేజ్ఞః॥ ౧॥ ౩॥ ౪౪॥ శతమపజానీతే - అపలపతీత్యర్థః ✽ అకర్మకాచ్చ॥ ౧॥ ౩॥ ౪౫॥ సర్పిషోజానీతే- సర్పిషాఉపాయేనప్రవర్తత ఇత్యర్థః ✽ సమ్ప్రతిభ్యామనాధ్యానే॥ ౧॥ ౩॥ ౪౬॥ శతంసఞ్జానీతె - అవేక్షత ఇత్యర్థః - శతంప్రతిజానీతే - అఙ్గీకరోతీత్యర్థః- అనాధ్యాన ఇతియోగోవిభజ్యతే - తత్సామర్థ్యాదకర్మకాచ్చేతిప్రాప్తిరపివార్యతే - మాతరమ్మాతుర్వా సఞ్జానాతి - కర్మణశ్శేషత్వవివక్షాయాంషష్ఠీ ✽ భాసనోపసమ్భాషాజ్ఞానయత్నవిమత్యుపమన్త్రణేషువదః॥ ౧॥ ౩॥ ౪౭॥ ఉపసమ్భాషోపమన్త్రణేధాత్వర్థౌ- ఇతరేప్రయోగోపాధయః - శాస్త్రేవదతే - భాసమానోబ్రవీతీత్యర్థః - ఉపసమ్భాషోపసాన్త్వనమ్ - భృత్యానుపవదతే సాన్త్వయతీత్యర్థః - జ్ఞానే- శాస్త్రేవదతే- యత్నేక్షేత్రేవదతే - విమతౌ - క్షేత్రేవివదన్తే - ఉపమన్త్రణముపచ్ఛన్దనమ్- ఉపవదతే- ప్రార్థయత ఇత్యర్థః ✽ వ్యక్తవాచాంసముచ్చారణే॥ ౧॥ ౩॥ ౪౮॥ మనుష్యాదీనాంసమ్భూయోచ్చారణేవదేరాత్మనేపదంస్యాత్ - సమ్ప్రవదన్తేబ్రాహ్మణాః - నేహ- సంప్రవదన్తిఖగాః ✽ అనోరకర్మకాత్॥ ౧॥ ౩॥ ౪౯॥ వ్యక్తవాగ్విషయాదనుపూర్వాదకర్మకాద్వదేరాత్మనేపదంస్యాత్ - అనువదతేకఠఃకలాపస్య- అకర్మకాత్కిమ్ - ఉక్తమనువదతి- వ్యక్తవాచాంకిమ్ - అనువదతివీణా ✽ విభాషావిప్రలాపే॥ ౧॥ ౩॥ ౫౦॥ విరుద్ధోక్తిరూపేవ్యక్తవాచాంసముచ్చారణేఉక్తంవాస్యాత్- విప్రవదన్తేవిప్రవదన్తివావైద్యాః ✽ అవాద్గ్రః ॥ ౧ ॥ ౩ ॥ ౫౧॥ అవగిరతే- గృణాతిస్తవపూర్వోనప్రయుజ్యతపవేరిభాష్యమ్ ✽ సమఃప్రతిజ్ఞానే॥ ౧॥ ౩॥ ౫౨॥ శబ్దన్నిత్యంసఙ్గిరతె - ప్రతిజానీత ఇత్యర్థః- ప్రతిజ్ఞానేకిమ్- సఙ్గిరతిగ్రాసమ్ ✽ ఉదశ్చరస్సకర్మకాత్॥ ౧॥ ౩॥ ౫౩॥ ధర్మముచ్చరతె ఉల్లఙ్ఘ్యగచ్ఛతీత్యర్థః - సకర్మకాత్కిమ్ - బాష్పముచ్చరతి- ఉపరిష్టాద్గచ్ఛతీత్యర్థః ✽ సమస్తృతీయాయుక్తాత్ ॥ ౧॥ ౩॥ ౫౪ ॥ రథేనసంచరతె ✽ దాణశ్చసాచేచ్చతుర్థ్యర్థే॥ ౧॥ ౩ ॥ ౫౫ ॥ సంపూర్వాద్దాణస్తృతీయాంతేనయుక్తాదుక్తంస్యాత్తృతీయాచేచ్చతుర్థ్యర్థే - దాస్యాసంయచ్ఛతె - పూర్వసూత్రేసమఇతిషష్ఠీ - తేనసూత్రద్వయమిదంవ్యవహితేపిప్రవర్తతే- రథేనసముదాచరతే - దాస్యాసమ్ప్రయచ్ఛతే ✽ ఉపాద్యమస్స్వకరణే॥ ౧॥ ౩॥ ౫౬॥ స్వకరణంస్వీకారః - భార్యాముపయచ్ఛతే ✽ విభాషోపయమనే॥ ౧॥ ౨॥ ౧౬॥ యమస్సిచ్ కిద్వాస్యాద్వివాహే - రామస్సీతాముపాయత - ఉపాయం

స్తవా - ఉదవోఢేత్యర్థః - గన్ధనాద్యైఉపయమేతుపూర్వవిప్రతిషేధాన్నిత్యం కిత్త్వమ్ * జ్ఞాశ్రుస్మృదృశాం సనః॥ ౧॥ ౩॥ ౫౭॥ సనన్తానామేషాం ప్రాగ్వత్ - ధర్మం జిజ్ఞాసతే - శుశ్రూషతే - సుస్మూర్షతే దిదృక్షతే * నానోర్జ్ఞః॥ ౧॥ ౩॥ ౫౮॥ పుత్రమనుజిజ్ఞాసతి - పూర్వసూత్రస్యైవాయన్నిషేధః - అనన్తరస్యేతి న్యాయాత్ - తేనేహ న - సర్పిషోనుజిజ్ఞాసతే - సర్పిషా ప్రవర్తితుమిచ్ఛతీత్యర్థః - పూర్వవత్సన ఇతి తఙ్ - అకర్మకాచ్చేతి కేవలాద్విధానాత్ * ప్రత్యాఙ్భ్యాం శ్రువః॥ ౧॥ ౩॥ ౫౯॥ ఆభ్యాం సనన్తాచ్ఛ్రువ ఉక్తం న స్యాత్ - ప్రతిశుశ్రూషతి - కర్మప్రవచనీయాత్తు స్యాదేవ - దేవదత్తం ప్రతిశుశ్రూషతే॥ శదేః శితః॥ మ్రియతేర్లుఙ్లిఙోశ్చ ॥ వ్యాఖ్యాతమ్ * పూర్వవత్సనః॥ ౧॥ ౩॥ ౬౨॥ సనః పూర్వో యో ధాతుస్తేన తుల్యం సనన్తాదప్యాత్మనేపదం స్యాత్ - ఏదిధిషతే - శిశయిషతే - నివివిక్షతే - పూర్వవత్కిమ్ - బుభూషతి - శదేరిత్యాదిసూత్రద్వయే సనో నేత్యనువర్త్య వాక్యభేదేన వ్యాఖ్యేయమ్ - తేనేహ న - శిశత్సతి - ముమూర్షతి॥ ఆమ్ప్రత్యయవత్కృఞోఽనుప్రయోగస్య॥ ఏధాఞ్చక్రే * ప్రోపాభ్యాం యుజేరయజ్ఞపాత్రేషు॥ ౧॥ ౩॥ ౬౪॥ ప్రయుఙ్క్తే - ఉపయుఙ్క్తే * స్వరాద్యన్తోపసర్గాదితి వక్తవ్యమ్ * ఉద్యుఙ్క్తే - నియుఙ్క్తే। అయజ్ఞపాత్రేషు కిమ్ - ద్వన్ద్వన్న్యఞ్చి పాత్రాణి ప్రయునక్తి * సమః క్ష్ణువః॥ ౧॥ ౩॥ ౬౫॥ సఙ్క్ష్ణుతే శస్త్రమ్ * భుజోఽనవనే॥ ౧॥ ౩॥ ౬౬॥ ఓదనం భుఙ్క్తే - అభ్యవహరతీత్యర్థః - బుభుజే పృథివీపాలః పృథివీమేవ కేవలామ్ - వృద్ధో జనో దుఃఖశతాని భుఙ్క్తే - ఇహోపభోగో భుజేరర్థః - అనవనే కిమ్ - మహీం భునక్తి * ణేరణౌ యత్కర్మ ణౌ చేత్స కర్తానాధ్యానే ॥ ౧ ॥ ౩ ॥ ౬౭ ॥ ణ్యన్తాదాత్మనేపదం స్యాత్ అణౌ యా క్రియా సైవ చేణ్ణ్యన్తేనోచ్యతే అణౌ యత్కర్మకారకం స చేణ్ణౌ కర్తా స్యాత్ న త్వాధ్యానే - ణిచశ్చేతి సిద్ధే అకర్త్రభిప్రాయార్థమిదమ్ - కర్త్రభిప్రాయే తు భాషోపపదే నేతి కల్పేఽణావకర్మకాదితి పరస్మైపదే చ పరత్వాత్ప్రాప్తే పూర్వవిప్రతిషేధేనేదమేవేష్యతే - కర్తృస్థభావకాః కర్తృస్థక్రియాశ్చోదాహరణమ్ - తథా హి - పశ్యన్తి భవం భక్తాః - చాక్షుషజ్ఞానవిషయం కుర్వన్తీత్యర్థః - ప్రేరణాంశత్యాగే - పశ్యతి భవః - విషయో భవతీత్యర్థః - తతో హేతుమణ్ణిచ్ - దర్శయన్తి భవం భక్తాః - పశ్యన్తీత్యర్థః - పునర్ణ్యర్థస్యావివక్షాయామ్ - దర్శయతే భవః - ఇహ ప్రథమతృతీయయోరవస్థయోర్ద్వితీయచతుర్థ్యోశ్చ తుల్యోఽర్థః - తత్ర తృతీయకక్ష్యాయాన్న తఙ్ - క్రియాసామ్యేపి అణౌ కర్మకారకస్య ణౌ కర్తృత్వాభావాత్ - చతుర్థ్యాన్తు తఙ్ - ద్వితీయామాదాయ క్రియాసామ్యాత్ - ప్రథమాయాః కర్మణో భవస్యేహ కర్తృత్వాచ్చ - ఏవమారోహయతే హస్తీత్యప్యుదాహరణమ్ - ఆరోహన్తి హస్తినం హస్తిపకాః - న్యగ్భావయన్తీత్యర్థః - తత ఆరోహతి హస్తీ న్యగ్భవతీత్యర్థః - తతో ణిచ్ - ఆరోహయన్తి హస్తినం హస్తిపకాః - ఆరోహన్తీత్యర్థః - తత ఆరోహయతే - న్యగ్భవతీత్యర్థః - యద్వా - పశ్యన్త్యారోహన్తీతి ప్రథమకక్ష్యా ప్రాగ్వత్ - తతః కర్మణ ఏవ హేతుత్వారోపాణ్ణిచ్ - దర్శయతి భవః - ఆరోహయతి హస్తీ - పశ్యత ఆరోహతశ్చ ప్రేరయతీత్యర్థః - తతో ణిజభావే తత్ప్రకృతిభ్యాం చ ఉపాత్తయోర్ద్వయోరపి ప్రేరణయోస్త్యాగే దర్శయతే ఆరోహయత ఇత్యుదాహరణమ్ - అర్థః ప్రాగ్వత్ - అస్మిన్న

షే ద్వితీయకర్మణ్యయాన్నతజ్ - సమానక్రియత్వాభావాణ్ణిజర్థస్యాధిక్యాత్ - అనాధ్యానే కిమ్ - స్మరతి వనగుల్మం కోకిలః - స్మరయతి వనగుల్మః - ఉత్కణ్ఠాపూర్వకస్మృతౌ విషయో భవతీత్యర్థః ॥ భీస్మ్యోర్హేతుభయే ॥ వ్యాఖ్యాతమ్ ❀ గృధివఞ్చ్యోః ప్రలమ్భనే ॥ ౧ ॥ ౩ ॥ ౬౯ ॥ ప్రతారణేఽర్థే ణ్యన్తాభ్యామాభ్యాం ప్రాగ్వత్ - మాణవకం గర్ధయతే - వఞ్చయతే వా - ప్రలమ్భనే కిమ్ - శ్వానం గర్ధయతి - అభికాఙ్క్షామస్యోత్పాదయతీత్యర్థః - అహిం వఞ్చయతి - వర్జయతీత్యర్థః ॥ లియః సమ్మాననశాలీనీకరణయోశ్చ ॥ వ్యాఖ్యాతమ్ ❀ మిథ్యోపపదాత్కృఞోఽభ్యాసే ॥ ౧ ॥ ౩ ॥ ౭౧ ॥ ణేరిత్యేవ పదం మిథ్యా కారయతే - స్వరాదిదుష్టమసకృదుచ్చారయతీత్యర్థః - మిథ్యోపపదాత్కిమ్ - పదం సుష్ఠు కారయతి - అభ్యాసే కిమ్ - సకృత్పదం మిథ్యా కారయతి ॥ స్వరితఞితః కర్త్రభిప్రాయే క్రియాఫలే ॥ యజతే - సునుతే - కర్త్రభిప్రాయే కిమ్ - ఋత్విజో యజన్తి - సున్వన్తి ❀ అపాద్వదః ॥ ౧ ॥ ౩ ॥ ౭౩ ॥ న్యాయమపవదతే - కర్త్రభిప్రాయ ఇత్యేవ - అపవదతి ॥ ణిచశ్చ ॥ కారయతే ❀ సముదాఙ్భ్యో యమోఽగ్రన్థే ॥ ౧ ॥ ౩ ॥ ౭౫ ॥ అగ్రన్థ ఇతి చ్ఛేదః - వ్రీహీన్సంయచ్ఛతే - భారముద్యచ్ఛతే - వస్త్రమాయచ్ఛతే - అగ్రన్థే కిమ్ - ఉద్యచ్ఛతి వేదమ్ - అధిగన్తుముద్యమం కరోతీత్యర్థః - కర్త్రభిప్రాయ ఇత్యేవ ❀ అనుపసర్గాజ్జ్ఞః ॥ ౧ ॥ ౩ ॥ ౭౬ ॥ గాం జానీతే - అనుపసర్గాత్కిమ్ - స్వర్గం లోకం న ప్రజానాతి - కథం తర్హి భట్టిః - ఇత్థం నృపః పూర్వమవాలులోచే తతోఽనుజజ్ఞే గమనం సుతస్యేతి - కర్మణి లిట్ - నృపేణేతి విపరిణామః ❀ విభాషోపపదేన ప్రతీయమానే ॥ ౧ ॥ ౩ ॥ ౭౭ ॥ స్వరితఞిత ఇత్యాదిపఞ్చసూత్ర్యా యదాత్మనేపదం విహితం తత్సమీపోచ్చారితేన పదేన క్రియాఫలస్య కర్తృగామిత్వే ద్యోతితే వా స్యాత్ - స్వం యజ్ఞం యజతి యజతే వా - స్వం కటం కరోతి కురుతే వా - స్వం పుత్రమపవదతి అపవదతే వా - స్వం యజ్ఞం కారయతి కారయతే వా - స్వం వ్రీహిం సంయచ్ఛతి - సంయచ్ఛతే వా - స్వాం గాం జానాతి జానీతే వా ॥

❀ ఇత్యాత్మనేపదమ్ ❀

శేషాత్కర్తరి పరస్మైపదమ్ ॥ అత్తి ❀ అనుపరాభ్యాం కృఞః ॥ ౧ ॥ ౩ ॥ ౭౯ ॥ కర్తృగేపి ఫలే గన్ధనాదౌ చ పరస్మైపదార్థమిదమ్ - అనుకరోతి - పరాకరోతి - కర్తరీత్యేవ - భావకర్మణోర్మాభూత్ - న చైవమపి కర్మకర్తరి ప్రసఙ్గః - కార్యాతిదేశపక్షస్య ముఖ్యతయా తత్ర కర్మవత్కర్మణేత్యాత్మనేపదేన పరేణ స్వబాధాత్ - శాస్త్రాతిదేశపక్షే తు కర్తరి కర్మేత్యతః శేషాదిత్యతశ్చ కర్తృగ్రహణద్వయమనువర్త్య కర్త్రైవ యః కర్తా న తు కర్మకర్తా తత్రేతి వ్యాఖ్యేయమ్ ❀ అభిప్రత్యతిభ్యః క్షిపః ॥ ౧ ॥ ౩ ॥ ౮౦ ॥ క్షిప ప్రేరణే స్వరితేత్ - అభిక్షిపతి ❀ ప్రాద్వహః ॥ ౧ ॥ ౩ ॥ ౮౧ ॥ ప్రవహతి ❀ పరేర్మృషః ॥ ౧ ॥ ౩ ॥ ౮౨ ॥ పరిమృష్యతి - భౌవాదికస్య తు పరిమర్షతి - ఇహ పరేరితి యోగం విభజ్య వహేరపీతి కేచిత్ ❀ వ్యాఙ్పరిభ్యో రమః ॥ ౧ ॥ ౩ ॥ ౮౩ ॥ విరమతి ❀ ఉపాచ్చ ॥ ౧ ॥ ౩ ॥ ౮౪ ॥ యజ్ఞదత్తముపరమతి - ఉపరమయతీత్యర్థః - అన్తర్భావితణ్యర్థోఽయమ్ ❀ విభాషాఽకర్మకాత్ ॥ ౧ ॥ ౩ ॥ ౮౫ ॥ ఉపాద్రమేరకర్మకాత్పరస్మైపదం వా - ఉపరమతి - ఉపరమతే వా - నివర్తత ఇత్యర్థః ❀ బుధయుధనశజనేఙ్ప్రుద్రుస్రుభ్యో ణేః ॥ ౧ ॥ ౩ ॥ ౮౬ ॥ ఏభ్యో ణ్యన్తేభ్యః పరస్మైపదం స్యాత్ - ణిచశ్చేత్యస్యాపవాదః -

బోధయతిపద్మమ్- యోధయతికాష్ఠాని- నాశయతిదుఃఖమ్- జనయతిసుఖమ్ - అధ్యాపయతి- ప్రావయతి - ప్రాపయతీత్యర్థః - ద్రావయతి - విలాపయతీత్యర్థః - స్రావయతి-స్యందయతీత్యర్థః ❋ నిగరణచలనార్థేభ్యశ్చ ౹ ౧ ॥ ౩ ॥ ౮౭ ॥ నిగారయతి - ఆశయతి-భోజయతి- చలయతి- కమ్పయతి ॥ అదేః ప్రతిషేధః ॥ ఆదయతేదేవదత్తేన-గతిబుద్ధీత్యకర్మకత్వాదిభాద్యోర్ణౌ కర్తృత్వే ప్రతిషిద్ధం - నిగరణచలనేతిసూత్రేణప్రాప్తస్యైవాయన్నిషేధః - శేషాదిత్యకర్త్రభిప్రాయేపరస్మైపదంస్యాదేవ - ఆదయత్యన్నంవటునా ❋ అణావకర్మకాచ్చిత్తవత్కర్తృకాత్ ॥ ౧ ॥ ౩ ॥ ౮౮ ॥ ణ్యన్తాత్పరస్మైపదంస్యాత్- శేతేకృష్ణస్తంగోపీశాయయతి ❋ నపాదమ్యాఙ్యమాఙ్యసపరిముహరుచినృతివదవసః ॥ ౧ ॥ ౩ ॥ ౮౯ ॥ ఏభ్యోణ్యన్తేభ్యః పరస్మైపదన్న- పిబతిర్నిగరణార్థః- ఇతరేచిత్తవత్కర్తృకాకర్మకాః - నృతిశ్చలనార్థోపి - తేనసూత్రద్వయేనప్రాప్తిః - పాయయతే- దమయతే-ఆయామయతే- ఆయాసయతే- పరిమోహయతే - రోచయతే- నర్తయతే- వాదయతే- వాసయతే ❋ ధేటఉపసంఖ్యానమ్ ❋ ధాపయేతేశిశుమేకగ్ సమీచీ- అకర్త్రభిప్రాయేశేషాదితిపరస్మైపదంస్యాదేవ - వత్సాన్పాయయతిపయః- దమయన్తీకమనీయతాపదమ్-భిక్షావాసయతి ॥ వాక్యపః ॥ లోహితాయతి-లోహితాయతే ॥ ద్యుద్భ్యోలుఙి ॥ అద్యుతత్-అద్యోతిష్ట ॥ వృద్భ్యస్స్యసనోః ॥ వర్త్స్యతి- వర్తిష్యతే- వివృత్సతి- వివర్తిషతే ॥ లుటిచక్లపః ॥ కల్ప్తా - కల్ప్తాసి-కల్పితాసే-కల్ప్స్యతి-కల్పిష్యతే- కల్ప్స్యతే-చిక్లప్సతి-చికల్పిషతే - చిక్లప్సతే - ——❋ సమాప్తాపదవ్యవస్థా ❋—— అథభావకర్మణోర్లడాదయః- భావకర్మణోరితితఙ్ ❋ సార్వధాతుకేయక్ ॥ ౩ ౹ ౧ ॥ ౬౭ ॥ ధాతోర్యక్ప్రత్యయస్స్యాద్భావకర్మవాచినిసార్వధాతుకేపరే - భావోభావనాఉత్పాదనాక్రియా- సాచధాతుత్వేనసకలధాతువాచ్యా - భావార్థకలకారేణానూద్యతే - యుష్మదస్మద్భ్యాం సామానాధికరణ్యాభావాత్ప్రథమపురుషః - తిఙ్వాచ్యభావనాయాఅసత్వరూపత్వేనద్విత్వాద్యప్రతీతేర్నద్వివచనాది - కిన్త్వేకవచనమేవ - తస్యౌత్సర్గికత్వేనసంఖ్యానపేక్షత్వాత్ - అనభిహితేకర్తరితృతీయా - త్వయామయాఅన్యైశ్చభూయతే - బభూవే ❋ స్యసిచ్సీయుట్తాసిషుభావకర్మణోరుపదేశేఽజ్ఝనగ్రహదృశాంవాచిణ్వదిట్చ ॥ ౬ ॥ ౪ ॥ ౬౨ ॥ ఉపదేశేయోఽచ్తదన్తానాంహనాదీనాంచ చిణీవాఙ్గకార్యంవాస్యాత్ స్యాదిషుపరేషుభావకర్మణోర్గమ్యమానయోః - స్యాదీనామిడాగమశ్చ - అయమిట్చిణ్వద్భావసన్నియోగశిష్టత్వాత్తదభావేన - ఇహార్ధధాతుకఇత్యధికృతంసీయుటోవిశేషణంనేతరేషామవ్యభిచారాత్ - చిణ్వద్భావాద్వృద్ధిః - భావితా-భవితా- భావిష్యతే - భవిష్యతే - భూయతామ్- అభూయత- భూయేత-భావిషీష్ట- భవిషీష్ట ❋ చిణ్భావకర్మణోః ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౬౬ ॥ చ్లేశ్చిణ్స్యాద్భావకర్మవాచినితశబ్దేపరే-అభావి- అభావిష్యత- అభవిష్యత - తిఙోక్తత్వాత్కర్మణినద్వితీయా-అనుభూయతేఆనన్దశ్చైత్రేణత్వయామయావా - అనుభూయేతే - అనుభూయన్తే - త్వమనుభూయసే-అహమనుభూయే - అన్వభావి - అన్వభావిషాతామ్- అన్వభవిషాతామ్-ణిలోపః- భావ్యతే-భావయాఞ్చక్రే - భావయామ్బభూవే - భావయామాసే - ఇహాతశబ్దస్యప్రకృతిత్వే

చ్కృతే హంతీతిహత్వన్న - తాసిస్యాహచర్యాదస్యేరపివ్యతిహేంత్యాదౌసార్వధాతుకే ఏతిహత్వప్రవృత్తేరిత్యాహుః - భావితా - చిణ్వదిటఆభీయత్వేనాసిద్ధత్వాణ్ణిలోపః - పక్షేభావయితా- భావిష్యతే - భావయిష్యతే- భావ్యతామ్ - అభావ్యత భావ్యేత- భావిషీష్ట- భావయిషీష్ట-అభావి - అభావిషాతామ్ - అభావయిషాతామ్ - బుభూష్యతే-బుభూషాఞ్చక్రే- బుభూషితా - బుభూషిష్యతే - బోభూయ్యతే - యఙ్లుగన్తాత్తుబోభూయతే- బోభవాఞ్చక్రే - బోభావితా - బోభవితా- అకృత్సార్వేతిదీర్ఘః-స్తూయతేః ష్టుఃతుష్టువే- స్తావితా-స్తోతా-స్తావిష్యతే- స్తోష్యతే- అస్తావి- అస్తావిషాతామ్-అస్తోషాతామ్-గుణోర్తీతిగుణః - అర్యతే - స్మర్యతే-సస్మరే-పరత్వాన్నిత్యత్వాచ్చగుణేరపరేకృతేఽజన్తత్వాభావేప్యుపదేశగ్రహణాచ్చిణ్వదిట్ - ఆరితా- అర్తా-స్మారితా-స్మర్తా- గుణోర్తీత్యత్రసిత్యగ్రహణాసవృతైరుక్తత్వాన్నేహగుణః - సంస్క్రియతే - అనిదితామితినలోపః- స్రస్యతే - ఇదితస్తు నన్ద్యతే- సమ్ప్రసారణమ్-ఇజ్యతే-అయఙ్యిక్ఙితిశయ్యతే ✻ తనోతేర్యకి॥౬॥౪॥౪౪॥ఆకారోన్తాదేశోవాస్యాత్-తాయతే - తన్యతే- యేవిభాషా-జాయతే-జన్యతే ✻ తపోనుతాపేచ॥ ౩॥ ౧॥ ౬౫॥ తపశ్చేచ్చిణ్నస్యాత్కర్మకర్తర్యనుతాపేచ- అన్వతప్తపాపేన- పాపంకర్త్రు- తేనానుతప్తఇత్యర్థః- కర్మణిలుఙ్ - యద్వాపాపేనపుంసాకర్త్రాఅశోచీత్యర్థః - ఘుమాస్థేతీత్వమ్-దీయతే- ధీయతే - ఆదేచఇత్యాత్రిశితీతికర్మధారయాదిత్సంజ్ఞకశకారాదౌనిషేధః - ఏశఆదిశిత్వాభావాత్తస్మిన్నాత్వమ్- జగ్లే ✻ ఆతోయుక్చిణ్కృతోః॥౭॥౩॥౩౩॥ఆదన్తానాంయుగాగమస్స్యాచ్చిణిఞిణితికృతిచ- దాయితా- దాతా దాయిషీష్ట- దాసీష్ట-అదాయి-అదాయిషాతామ్- అదిషాతామ్-అగ్లాయిషాతామ్ - అగ్లాసాతామ - హన్యతే-అచ్ఞిణ్ణులోరిత్యుక్తేర్నస్తోస-హహాన్తేర్నికుత్వమ్- ఘానితా- హన్తా- ఘానిష్యతే- హనిష్యతే-ఆశీర్లిఙివధాదేశస్యాపవాదశ్చిణ్వద్భావః - ఆర్ధధాతుకేసియుట్యేతివిశేషవిహితత్వాత్- ఘానిషీష్ట - పక్షేవధిషీష్ట- అఘాని- అఘానిషాతామ్-అహసాతామ్- పక్షేవధాదేశః- అవధి-అవధిషాతామ్-అఘానిష్యత - అహనిష్యత- నచస్యాదిషుచిణ్వదిత్యతిదేశాద్వధాదేశస్స్యాదితివాచ్యమ్- అఙ్గస్యేత్యధికారాదాఙ్గస్యైవగ్రహణాత్ - గృహ్యతే చిణ్వదిటోనదీర్ఘత్వమ్ - ప్రకృతిస్యవలాదిలక్షణస్యైవేటోగ్రహోలిటీత్యనేనదీర్ఘవిధానాత్ - గ్రాహితా - గ్రహీతా - గ్రాహిష్యతే - గ్రహీష్యతే - గ్రాహిషీష్ట - గ్రహీషీష్ట - అగ్రాహి - అగ్రాహిషాతామ్- అగ్రహీషాతామ్- దృశ్యతే-అదర్శి - అదర్శిషాతామ్- సిచఃకిత్వాదమ్న-అదృక్షాతామ్ - గిరతేర్లుఙిధ్వమిచతురధికంశతమ్- తథాహి - చిణ్వదిటోదీర్ఘోనేత్యుక్తమ్- అగారిధ్వమ్- ద్వితీయేత్విటివృతోవేతివాదీర్ఘః- అగరీధ్వమ్-అగరిధ్వమ్- ఏషాంత్రయాణాంలత్వంఢత్వంద్విత్వత్రయఞ్చేతిపఞ్చవైకల్పికాని - ఇత్థంషణ్ణవతిః - లిఙ్సిచోరాత్మనేపదేష్వితివికల్పాదిడభావే - ఉశ్చేతికిత్వమ్ - రపరత్వంహలిచేతిదీర్ఘః - ఇణఃషీధ్వమితినిత్యంఢత్వమ్- అగీర్ఢ్వమ్ - ఢవమానాంద్విత్వవికల్పేష్టౌ- ఉక్తషణ్ణవత్యాసహసంకలనేఉక్తాసంఖ్యేతి ✻ ఇడ్దీర్ఘశ్చిణ్వదిట్లత్వఢత్వేద్విత్వత్రికస్తథా ॥ ఇత్యష్టానాంవికల్పేనచతుర్భిరధికంశతమ్ ✻ హేతుమణ్ణ్యన్తాత్కర్మణిలఃయక్ణిలోపః - శమ్యతేమోహోముపద్దేన ✻ చిణ్ణములోర్దీర్ఘోన్యతరస్యామ్॥ ౬॥ ౪॥ ౯౩॥ చిణ్పరేణముల్పరేచణౌమితాము

పధాయా దీర్ఘో వా స్యాత్ (ప్రకృతో మితాం హ్రస్వ ఏవ తన్నేనకల్పితః - ణ్యన్తాణ్ణౌ హ్రస్వ
కల్పాన్తేః దీర్ఘవిధౌ హి చిణ్ణముల్ పరే న స్థానివదితి దీర్ఘస్సిధ్యతి హ్రస్వవిధౌ తు స్థానివత్త్వం
దుర్వారమ్ భాష్యే తు పూర్వత్రాసిద్ధే న స్థానివదిత్యవష్టభ్య ద్విర్వచన సవర్ణానుస్వార దీర్ఘ జ
శ్చరః ప్రత్యాఖ్యాతాః - ణావితి జాతపరోఽస్త్యేవ దీర్ఘగ్రహణం చేహ మాస్త్వితి వాశయః
శామితా - శమితా - శమయితా - శామిష్యతే - శమిష్యతే - శమయిష్యతే - యఙన్తాణ్ణిచ్ -
శంశమ్యతే - శంశామితా - శంశమితా - శంశమయితా - యఙ్లుగన్తాణ్ణిజ్యప్యేవమ్ - భా
ష్యమతే - యఙన్తాచ్చిణ్వదిటి దీర్ఘో నాస్తి విశేషః - ణ్యన్తత్వాభావే - శమ్యతే మునినా ॥ నో
దాత్తోపదేశస్య మాన్తస్యానాచమేః ॥ ౭।౩।౩౪ ॥ ఉపధాయా వృద్ధిర్న స్యాచ్చిణి ఞ్ణితి కృ
తి చ - అశమి - అదమి - ఉదాత్తోపదేశస్యేతి కిమ్ - అగామి - మాన్తస్య కిమ్ అవాది - అనాచమేః
కిమ్ - ఆచామి * అనాచమికమివమీనామితి వక్తవ్యమ్ * చిణి ఆయాదయ ఇతి ణిజభావే - అ
కామి - ణిఙ్ణిచోరేవమ్ - అకామి - వధ హింసాయామ్ - హలన్త - జనివధ్యోశ్చేతి న వృ
ద్ధిః - అవధి - జాగ్రోఽవిచిణ్ణల్ఙిత్స్వితి వృత్తేర్న గుణః - అజాగారి ॥ భఞ్జేశ్చ చిణి ॥ ౬।౪।
౩౩ ॥ నలోపో వా స్యాత్ - అభాజి - అభఞ్జి ॥ విభాషా చిణ్ణములోః ॥ ౭।౧।౬౯ ॥ లభేర్ను
మాగమో వా స్యాత్ - అలమ్భి - అలాభి - వ్యవస్థితవికల్పత్వాత్ప్రాదేర్నిత్యం నుమ్
ప్రాలమ్భి - ద్వికర్మకాణాం తు * గౌణే కర్మణి దుహ్యాదేః ప్రధానే నీహృకృష్వహామ్ । బు
ద్ధిభక్షార్థయోః శబ్దకర్మకాణాం నిజేచ్ఛయా ॥ ప్రయోజ్యకర్మణ్యన్యేషాం ణ్యన్తానాం లాద
యో మతాః ॥ గౌర్దుహ్యతే పయః - అజా గ్రామం నీయతే - హ్రియతే - కృష్యతే - ఉ
హ్యతే - బోధ్యతే మాణవకం ధర్మః - మాణవకో ధర్మమితి వా - దేవదత్తో గ్రామం గమ్య
తే - అకర్మకాణాం కాలాదికర్మకాణాం కర్మణి భావే చ లకారా ఇష్యన్తే - మాసో మాసం
వా ఆస్యతే దేవదత్తేన - ణిజన్తాత్తు ప్రయోజ్యే ప్రత్యయః - మాసమాస్యతే మాణవకః ॥

—— ॥ ఇతి భావకర్మప్రక్రియా ॥ ——

యదా సౌకర్యాతిశయం ద్యోతయితుం క
ర్తృవ్యాపారో న వివక్ష్యతే తదా కారకాన్తరాణ్యపి కర్తృసంజ్ఞాం లభన్తే - స్వవ్యాపారే
స్వతన్త్రత్వాత్ - తేన పూర్వం కరణత్వాదిసత్త్వేఽపి సంప్రతి కర్తృత్వాత్కర్తరి లకారః -
సాధ్వసిశ్ఛినత్తి - కాష్ఠాని పచన్తి - స్థాలీ పచతి - కర్మణస్తు కర్తృత్వవివక్షాయాం
ప్రాక్సకర్మకా అపి ప్రాయేణాకర్మకాః - తేభ్యో భావే కర్తరి చ లకారాః - పచ్యతే ఓ
దనేన - భిద్యతే కాష్ఠేన - కర్తరి తు ॥ కర్మవత్కర్మణా తుల్యక్రియః ॥ ౩।౧।౮౭ ॥ కర్మస్థ
యా క్రియయా తుల్యక్రియః కర్తా కర్మవత్స్యాత్ - కార్యాతిదేశోఽయమ్ - తేన యగా
త్మనేపదచిణ్చిణ్వదిటస్స్యుః - కర్తురభిహితత్వాత్ప్రథమా - పచ్యతే ఓదనః - భిద్యతే కా
ష్ఠమ్ - అపాచి - అభేది - నను భావే లకారే కర్తుర్ద్వితీయా స్యాదతిదేశాదితి చేన్న
లకారవాచ్య ఏవ కర్తా కర్మవత్ - లిఙ్యాశిష్యఙితి ద్విలకారకాల్ల ఇత్యనువృత్తేః భావే ప్రత్య
యే చ కర్తుర్లకారేణానుపస్థితేః - అత ఏవ కృత్యక్తఖలర్థాః కర్మకర్తరి న భవన్తి - కిన్తు
భావ ఏవ - భేత్తవ్యం కుసూలేన - నను పచిభిద్యోః కర్మస్థక్రియాత్వాత్ క్లిత్తిర్ద్విధాభవనఞ్చ
సైవేదానీం కర్తృస్థా న తు తత్తుల్యా - సత్యమ్ - కర్మత్వకర్తృత్వావస్థాభేదాదౌపాధికం
తత్సమానాధికరణక్రియాయా భేదమాశ్రిత్య వ్యవహారః - కర్మణేతి కిమ్ - కరణాధికరణా
భ్యాం తుల్యక్రియే పూర్వోక్తే సాధ్వసిరిత్యాదౌ మా భూత్ - కిఞ్చ కర్తృస్థక్రియేభ్యో మా

భూత్ - గచ్ఛతి గ్రామః - ఆరోహతి హస్తీ - అధిగచ్ఛతి శాస్త్రార్థః- స్మరతి- శ్రద్దధాతి వా- యత్ర కర్మణి క్రియాకృతో విశేషో దృశ్యతే - యథా పక్వేషు తణ్డులేషు - యథా వాచ్ఛిన్నేషు కాష్ఠేషు - తత్ర కర్మస్థా క్రియా నేతరత్ర - న హి పక్వాపక్వతణ్డులేష్వివ గతాగతగ్రామేషు వైలక్షణ్యముపలభ్యతే కరోతిరుత్పాదనార్థః - ఉత్పత్తిశ్చ కర్మస్థా- తేన కారిష్యతే ఘటః ఇత్యాది- యత్నార్థత్వే తు నైతత్సిధ్యేత్ - జ్ఞానేచ్ఛాదివద్యత్నస్య కర్తృస్థత్వాత్ - ఏతేన అసత్యవస్యమానేఽర్థే ఇతి వ్యాఖ్యాతమ్ - కర్తృస్థత్వేన యుగపద్భావాచ్ఛ వినికృతేర్లోపే చ రూపసిద్ధేః - తాచ్ఛీల్యాదావ యజ్ఞానశ్ నత్వాత్త నేదమ్ * సకర్మకాణాం ప్రతిషేధో వక్తవ్యః * అన్యోన్యం స్పృశతః - అజా గ్రామమన్నయతి * మహిపచ్యోర్బహులం సకర్మకయోరితి వాచ్యమ్ * ※ న దుహస్నునమాం యక్చిణౌ ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౮౯ ॥ ఏషాం కర్మకర్తరి యక్చిణౌ న స్తః- దుహేరనేన యక ఏవ నిషేధః- చిణ్ తు వికల్ప్యతే- శబ్లుక్- గౌః పయో దుగ్ధే ※ అచః కర్మకర్తరి ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౬౨ ॥ అజన్తాత్- చ్లేశ్చిణ్ వా స్యాత్ కర్మకర్తరి తశబ్దే పరే- అకారి - అకృత ※ దుహశ్చ ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౬౩ ॥ అదోహి- పక్షే క్సః- లుగ్వేతి పక్షే లుక్- అదుగ్ధ - అధుక్షత- ఉదుమ్బరః ఫలం పచ్యతే * సృజియుజ్యోః శ్యంస్తు * అనయోః సకర్మకయోః కర్తా బహులం కర్మవత్ - యగపవాదశ్చ శ్యన్ స్యాదిత్యర్థః * సృజేః శ్రద్ధోపపన్నే కర్తర్యేవేతి వాచ్యమ్ * సృజ్యతే స్రజం భక్తః - శ్రద్ధయా నిష్పాదయతీత్యర్థః - అసర్జి - యుజ్యతే బ్రహ్మచారీ యోగమ్ * భూషాకర్మకిరాదిసనాం చాన్యత్రాత్మనేపదాత్ * భూషావాచినాం కిరాదీనాం సనన్తానాం చ యక్చిణౌ చిణ్వదిట్ చ నేతి వాచ్యమిత్యర్థః - అలంకురుతే కన్యా - అలమకృత - అవకిరతే హస్తీ - అవాకీర్ష్ట - గిరతే అగీర్ష్ట- ఆద్రియతే- ఆదృత - కిరాదిస్తుదాద్యన్తర్గణః- చికీర్షతే కటః- అచికీర్షిష్ట- ఇచ్ఛాయాః కర్తృస్థత్వేఽపి కరోతిక్రియాపేక్షమిహ కర్మస్థక్రియాత్వమ్ ※ న రుధః ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౬౪ ॥ అస్మాచ్చ్లేశ్చిణ్ న అవారుద్ధ గౌః- కర్మకర్తర్యేవ- అవారోధి గౌర్గోపేన ※ తపస్తపఃకర్మకస్యైవ ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౮౮ ॥ కర్తా కర్మవత్స్యాత్ - విధ్యర్థమిదమ్ - ఏవకారస్త్వవ్యర్థ ఏవేతి వృత్త్యనుసారిణః - తప్యతే తపస్తాపసః - అర్జయతీత్యర్థః - తపోఽనుతాపే చేతి చిణ్నిషేధాత్సిచ్- అతప్త- తపఃకర్మకస్యేతి కిమ్- ఉత్తపతి సువర్ణం సువర్ణకారః॥ న దుహస్నునమాం యక్చిణౌ ॥ ప్రస్నుతే - ప్రాస్నావిష్ట - ప్రాస్నోష్ట - నమతే దణ్డః- అనంస్త- అన్తర్భావితణ్యర్థోఽత్ర నమిః * యక్చిణోః ప్రతిషేధే హేతుమణ్ణిశ్రిబ్రూఞాముపసంఖ్యానమ్ * కారయతే - అచీకరత్ - ఉచ్ఛ్రాయతే దణ్డః - ఉదశిశ్రియత - చిణ్వదిట్ తు స్యాదేవ కారిష్యతే- ఉచ్ఛ్రాయిష్యతే- బ్రూతే కథా- అవోచత్- భారద్వాజీయాః పఠన్తి * ణిశ్రన్థిగ్రన్థిబ్రూఞాత్మనేపదాకర్మకాణాముపసంఖ్యానమ్ * పుచ్ఛముదస్యతి - ఉత్పుచ్ఛయతే గౌః - అన్తర్భావితణ్యర్థతాయామ్ - ఉత్పుచ్ఛయతే గామ్ - పునః కర్తృత్వవివక్షాయామ్ - ఉత్పుచ్ఛయతే గౌః - ఉదపుపుచ్ఛత - యక్చిణోః ప్రతిషేధాచ్ఛప్ చఙౌ- శ్రన్థిగ్రన్థ్యోరాధృషీయత్వాణ్ణిజభావపక్షే గ్రహణమ్ - గ్రన్థతి గ్రన్థమ్ - శ్రన్థతి మేఖలాం దేవదత్తః - గ్రన్థతే గ్రన్థః- అగ్రన్థిష్ట - శ్రన్థతే- అశ్రన్థిష్ట- క్ర్యాదికయోస్తు- శ్రథ్నీతే- గ్రథ్నీతే స్వయమేవ - వికుర్వతే సైన్ధవాః- వల్గన్తీత్యర్థః- వేశ్శబ్దకర్మణోఽకర్మకాచ్చేతి తఙ్ - అన్తర్భావితణ్యర్థస్య పునః ప్రైషణత్యాగే - వికుర్వతే సైన్ధవాః- వ్యకారిష్ట-

వ్యకారిషాతామ్- వ్యకారిషత- వ్యకృత- వ్యకృషాతామ్ వ్యకృషత ॥ కుషిరఞ్జోః ప్రాచాం శ్యన్పరస్మైపదఞ్చ ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౯౦॥ అనయోః కర్మకర్తరి నయక్ కిన్తు శ్యన్ పరస్మైపదఞ్చ- అత్ర నేపవాపవాదః - కుష్యతి కుష్యతే పాదః - రజ్యతి రజ్యతే వస్త్రమ్- యగవిషయే తు నాస్య ప్రవృత్తిః-కోషిషీష్ట-రంక్షీష్ట॥ ॥ ఇతి కర్మకర్తృప్రక్రియా ॥

॥ అభిజ్ఞావచనేల్లృట్॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౧౧౨ ॥ స్మృతిబోధిన్యుపపదే భూతానద్యతనే ధాతోర్లృట్ స్యాత్ - లఙోపవాదః - స్మరసి కృష్ణ గోకులే వత్స్యామః ఏవం బుధ్యసే చేతయసే ఇత్యాదియోగేపి - తేషామపి ప్రకరణాదివశేన స్మృతౌ వృత్తిసమ్భవాత్ ॥ నయది॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౧౧౩ ॥ యద్యోగే ఉక్తన్న-అభిజానాసి కృష్ణ యద్వనే ఽభుఞ్జ్మహి ॥ విభాషా సాకాఙ్క్షే ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౧౧౪ ॥ ఉక్తవిషయే లృడ్వా స్యాత్ - లక్ష్యలక్షణభావేన సాకాఙ్క్షతా ధాతోరర్థః - స్మరసి కృష్ణ వనే వత్స్యామస్తత్ర గాశ్చారయిష్యామః - వాసో లక్షణం చారణం లక్ష్యమ్ - పక్షే లఙ్ - యచ్ఛబ్దయోగేపి నయదీతి బాధిత్వా పరత్వాద్వికల్పః ॥ పరోక్షే లిట్॥ చకార - ఉత్తమపురుషే చిత్తవిక్షేపాదినా పారోక్ష్యమ్ - సుప్తోహం కిల విలలాప-బహు జగద పురస్తాత్తస్య మత్తా కిలాహమిత్యాదయః ॥ అత్యన్తాపహ్నవే లిడ్వక్తవ్యః ॥ కలిఙ్గేష్వవాత్సీః - నాహం కలిఙ్గాన్జగామ ॥ హశశ్వతోర్లఙ్చ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౧౧౬ ॥ అనయోరుపపదయోర్లిడ్విషయే లఙ్ స్యాత్ చాల్లిట్ - ఇతి హాకరోచ్చకార వా- శశ్వదకరోచ్చకార వా ॥ ప్రశ్నే చాసన్నకాలే॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౧౧౭ ॥ ప్రష్టవ్యః ప్రశ్నః - ఆసన్నకాలే పృచ్ఛ్యమానేఽర్థే లిడ్విషయే లఙ్ లిటౌ స్తః- అగచ్ఛత్కిమ్-జగామ కిమ్-అనాసన్నే తు కంసం జఘాన కిమ్ ॥ లట్ స్మే॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౧౧౮ ॥ లిటోపవాదః- యజతి స్మ యుధిష్ఠిరః ॥ అపరోక్షే చ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౧౧౯ ॥ భూతానద్యతనే అపరోక్షే పి లట్ స్యాత్ స్మయోగే-ఏవం స్మ పితా బ్రవీతి ॥ ననౌ పృష్టప్రతివచనే॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౧౨౦ ॥ అనద్యతనపరోక్షఇతి నివృత్తమ్ - భూతే లట్ స్యాత్- అకార్షీః కిమ్- ననుకరోమి భోః ॥ నన్వోర్విభాషా॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౧౨౧ ॥ అకార్షీః కిమ్- న కరోమి నాకార్షమ్-అహం ను కరోమి - అహం న్వకార్షమ్ ॥ పురిలుఙ్ చాస్మే॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౧౨౨ ॥ అనద్యతనగ్రహణం మణ్డూకప్లుత్యానువర్తతే - పురాశబ్దయోగే భూతానద్యతనే విభాషా లుఙ్ స్యాత్ చాల్లట్ - నతు స్మయోగే-పక్షే యథాప్రాప్తమ్- వసన్తీహ పురా ఛాత్రాః-అవాత్సుః-అవసన్-ఊషుర్వా- అస్మే కిమ్-యజతిస్మ పురా-భవిష్యతి త్వనవర్తమానే ॥ యావత్పురానిపాతయోర్లట్ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ యావద్భుఙ్క్తే - పురా భుఙ్క్తే - నిపాతావేతౌ నిశ్చయం ద్యోతయతః - నిపాతయోః కిమ్ - యావద్దాస్యతే తావద్భోక్ష్యతే-కరణభూతయా పురా యాస్యతి ॥ విభాషా కదాకర్హ్యోః॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౫ ॥ భవిష్యతి లట్ వా స్యాత్ కదా కర్హి వా భుఙ్క్తే-భోక్ష్యతే భోక్తా వా ॥ కింవృత్తే లిప్సాయామ్॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౬ ॥ భవిష్యతి లడ్వా స్యాత్ కం కతరం కతమం వా భోజయసి-భోజయిష్యసి- భోజయితాసి వా - లిప్సాయాం కిమ్-కః పాటలిపుత్రం గమిష్యతి ॥ లిప్స్యమానసిద్ధౌ చ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౭ ॥ లిప్స్యమానే నాన్నాదినా స్వర్గాదిసిద్ధౌ గమ్యమానాయాం భవిష్యతి లడ్వా స్యాత్ - యోఽన్నం దదాతి - దాస్యతి దాతా వా స స్వర్గం యాతి యాస్యతి యాతా వా ॥ లోడర్థలక్షణే చ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౮ ॥ లోడర్థః ప్రైషాదిర్లక్ష్యతే యేన తస్మిన్నర్థే వర్తమానాద్ధాతోర్భవిష్యతి లడ్వా స్యాత్ - కృష్ణశ్చేచ్ఛన్దసమైష్యతి-త్వం గాశ్చారయ - పక్షే లుట్ లృటౌ ॥ లిఙ్ చోర్ధ్వమౌహూర్తికే॥ ౩ ॥ ౩॥

౯ ॥ ఊర్ధ్వమ్మౌహూర్తాద్భవః ఊర్ధ్వమౌహూర్తికః - నిపాతనాత్సమాసః ఉత్తరపదవృ
ద్ధిశ్చ - ఊర్ధ్వమౌహూర్తికే భవిష్యతి లోడర్థలక్షణే వర్తమానాద్ధాతోర్లిఙ్ లఙ్ లోటౌ వా స్తః -
ముహూర్తాదుపరి ఉపాధ్యాయశ్చేదాగచ్ఛేత్ - ఆగచ్ఛతి - ఆగమిష్యతి - ఆగచ్ఛతాత్ - అ
థ త్వం ఛన్దోఽధీష్వ ✽ వర్తమానసామీప్యే వర్తమానవద్వా ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౩౧ ॥ సమీపమేవ
సామీప్యం స్వార్థే ష్యఞ్ - వర్తమానే లడిత్యారభ్య ఉణాదయో బహులమితి యావత్ యే
నోపాధినా ప్రత్యయా ఉక్తాస్తే తేనైవ వర్తమానసమీపే భూతే భవిష్యతి చ వా స్యుః - క
దా ఆగతోఽసి - అయమాగచ్ఛామి - అయమాగమమ్ - కదా గమిష్యసి - ఏష గచ్ఛామి -
గమిష్యామి వా ✽ ఆశంసాయాం భూతవచ్చ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౩౨ ॥ వర్తమానసామీప్య ఇతి నా
నువర్తతే - భవిష్యతి కాలే భూతవద్వర్తమానవచ్చ ప్రత్యయా వా స్యురాశంసాయామ్ -
దేవశ్చేదవర్షీత్ - వర్షతి - వర్షిష్యతి వా ధాన్యమవాప్స్మ - వపామః - వప్స్యామో వా
సామాన్యాతిదేశే విశేషానతిదేశః - తేన లఙ్ లిటౌ న ✽ క్షిప్రవచనే లృట్ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౩౩ ॥
క్షిప్రపర్యాయ ఉపపదే పూర్వస్య విషయే లృట్ స్యాత్ - వృష్టిశ్చేత్ క్షిప్రమాశు త్వరితం వా
యాస్యతి శీఘ్రం వప్స్యామః - నేతి వక్తవ్యే లృడ్గ్రహణం లిఙోఽపి విషయే యథా స్యాత్ - శ్వః
శీఘ్రం వప్స్యామః ✽ ఆశంసావచనే లిఙ్ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౩౪ ॥ ఆశంసావాచిన్యు
పపదే భవిష్యతి లిఙ్ స్యాత్ న తు భూతవత్ - గురుశ్చేదుపేయాదాశంసేఽధీయీయ -
ఆశంసే క్షిప్రమధీయీయ ✽ నానద్యతనవత్క్రియాప్రబన్ధసామీప్యయోః ॥ ౩ ॥ ౩ ॥
౧౩౫ ॥ క్రియాయాః సాతత్యే సామీప్యే చ లఙ్ లుటౌ న - యావజ్జీవమన్నమదాత్ దా
స్యతి వా - సామీప్యం తుల్యజాతీయేనావ్యవధానమ్ - యేయం పౌర్ణమాస్యతిక్రాన్తా త
స్యామగ్నీనాధిత - సోమేనాయష్ట - యేయమమావాస్యాగామినీ తస్యామగ్నీనాధా
స్యతే - సోమేన యక్ష్యతే ✽ భవిష్యతి మర్యాదావచనేఽవరస్మిన్ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౩౬ ॥ భవిష్య
తి కాలే మర్యాదోక్తావవరస్మిన్ప్రవిభాగేఽనద్యతనవన్న - యోఽయమధ్వా గన్తవ్య ఆపా
టలిపుత్రాత్తస్య యదవరం కౌశామ్బ్యాస్తత్ర సక్తూన్పాస్యామః ✽ కాలవిభాగే చాన
హోరాత్రాణామ్ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౩౭ ॥ పూర్వసూత్రం సర్వమనువర్తతే - అహోరా
త్రసమ్బన్ధిని విభాగే ప్రతిషేధార్థమిదమ్ - యోగవిభాగ ఉత్తరార్థః - యోఽయం వత్సర
ఆగామీ తస్య యదవరమాగ్రహాయణ్యాస్తత్ర యుక్తా - అధ్యేష్యామహే - అనహోరా
త్రాణాం కిమ్ - యోఽయం మాస ఆగామీ తస్య యోఽవరః పఞ్చదశరాత్రః తత్రాధ్యేతా
స్మహే ✽ పరస్మిన్విభాషా ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౩౮ ॥ అవరస్మిన్నిత్యంశం పూర్వసూత్రద్వయ
మనువర్తతే - అప్రాప్తవిభాషేయమ్ - యోఽయం సంవత్సర ఆగామీ తస్య యత్పరమా
గ్రహాయణ్యాస్తత్రాధ్యేష్యామహే - అధ్యేతాస్మహే ✽ లిఙ్నిమిత్తే లృఙ్ క్రియాతిప
త్తౌ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౩౯ ॥ భవిష్యతీత్యేవ - సువృష్టిశ్చేదభవిష్యత్తదా సుభిక్షమభవిష్యత్ ✽
భూతే చ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౪౦ ॥ పూర్వసూత్రం సమ్పూర్ణమనువర్తతే ✽ వోతాప్యోః ॥ ౩ ॥ ౩ ॥
౧౪౧ ॥ వా ఆ ఉతాప్యోః - ఉతాప్యోరిత్యతః ప్రాగ్భూతే లిఙ్నిమిత్తే లృఙ్ వేత్యధిక్రియతే -
పూర్వసూత్రం తు ఉతాప్యోరిత్యాదౌ ప్రవర్తత ఇతి వివేకః ✽ గర్హాయాం లడపిజాత్వోః ॥ ౩ ॥
౩ ॥ ౧౪౨ ॥ ఆభ్యాం యోగే లట్ స్యాత్ - కాలత్రయే గర్హాయామ్ - లఙాదీనపవా
దోఽయం బాధతే - అపి జాయాం త్యజసి - జాతు గణికామాధత్సే - గర్హితమేతత్ ✽ విభాషా

కథమి లిఙ్చ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౪౩ ॥ గర్హాయామిత్యేవ – కాలత్రయే లిఙ్ – చాల్లట్ – కథం ధర్మం త్యజేస్త్యజసి వా । పక్షే కాలత్రయే లకారాః అత్ర భవిష్యతి నిత్యం లృఙ్ – భూతే వా – కథన్నామ తత్రభవాన్ధర్మమత్యక్ష్యత్ ❋ కింవృత్తే లిఙ్లృటౌ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౪౪ ॥ గర్హాయామిత్యేవ – విభాషాత్ర నానువర్తతే – కః కతరః కతమో వా హరిం నిన్దేత్ – నిన్దిష్యతి వా – లృఙ్ ప్రాగ్వత్ ❋ అనవక్లృప్త్యమర్షయోరకింవృత్తేఽపి ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౪౫ ॥ గర్హాయామితి నివృత్తమ్ – అనవక్లృప్తిరసమ్భావనా – అమర్షోఽక్షమా – న సమ్భావయామి న మర్షయే వా భవాన్ హరిం నిన్దేత్ – నిన్దిష్యతి వా – కః కతరః కతమో వా హరిం నిన్దేత్ – నిన్దిష్యతి వా – లృఙ్ ప్రాగ్వత్ ❋ కింకిలాస్త్యర్థేషు లృట్ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౪౬ ॥ అనవక్లృప్త్యమర్షయోరిత్యేతద్గర్హాయాం చేతి యావదనువర్తతే – కింకిలేతి సముదాయః క్రోధద్యోతక ఉపపదమ్ – అస్త్యర్థాః – అస్తి భవతి విద్యతయః లిఙోఽపవాదః న శ్రద్దధే న మర్షయే వా కింకిల త్వం శూద్రాన్నం భోక్ష్యసే – అస్తి భవతి విద్యతే వా శూద్రీం గమిష్యసి – అత్ర లృఙ్న ❋ జాతుయదోర్లిఙ్ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౪౭ ॥ * యదాయద్యోరుపసంఖ్యానమ్ * లృటోఽపవాదః – జాతు యద్ యదా యది వా త్వాదృశో హరిం నిన్దేన్నావకల్పయామి న మర్షయామి – లృఙ్ ప్రాగ్వత్ ❋ యచ్చయత్రయోః ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౪౮ ॥ యచ్చ యత్ర వా త్వమేవం కుర్యాః న శ్రద్దధే న మర్షయామి ❋ గర్హాయాం చ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౪౯ ॥ అనవక్లృప్త్యమర్షయోరితి నివృత్తమ్ – యచ్చ యత్ర వా త్వం శూద్రం యాజయేః అన్యాయ్యమేతత్ ❋ చిత్రీకరణే చ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౫౦ ॥ యచ్చ యత్ర వా త్వం శూద్రం యాజయేః ఆశ్చర్యమేతత్ ❋ శేషే లృడయదౌ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౫౧ ॥ యచ్చయత్రాభ్యామన్యస్మిన్నుపపదే చిత్రీకరణే గమ్యే ధాతోర్లృట్ స్యాత్ – ఆశ్చర్యమన్ధో నామ కృష్ణం ద్రక్ష్యతి – అయదౌ కిమ్ – ఆశ్చర్యం యది సోఽధీయీత ❋ ఉతాప్యోః సమర్థయోర్లిఙ్ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౫౨ ॥ బాఢమిత్యర్థేఽనయోస్తుల్యార్థతా – ఉత అపి వా హన్యాదఘం హరిః – సమర్థయోః కిమ్ – ఉత దణ్డః పతిష్యతి – అపి ధాస్యతి ద్వారమ్ – ప్రశ్నః ప్రచ్ఛాదనం చ గమ్యతే – ఇతః ప్రభృతి లిఙ్నిమిత్తే క్రియాతిపత్తౌ భూతేఽపి నిత్యో లృఙ్ ❋ కామప్రవేదనేఽకచ్చితి ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౫౩ ॥ స్వాభిప్రాయావిష్కరణే గమ్యమానే లిఙ్ స్యాన్న తు కచ్చితి – కామో మే యద్ భుఞ్జీత భవాన్ – అకచ్చితీతి కిమ్ కచ్చిజ్జీవతి ❋ సమ్భావనేఽలమితి చేత్సిద్ధాప్రయోగే ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౫౪ ॥ అలమర్థోఽత్ర ప్రౌఢిః – సమ్భావన ఇత్యలమితి చ ప్రథమయా సప్తమ్యా చ విపరిణమ్యతే – సమ్భావనేఽర్థే లిఙ్ స్యాత్ తచ్చేత్సమ్భావనమలమితి సిద్ధాప్రయోగే సతి – అపి గిరిం శిరసా భిన్ద్యాత్ – సిద్ధాప్రయోగే కిమ్ – అలం కృష్ణో హస్తినం హనిష్యతి ❋ విభాషా ధాతౌ సమ్భావనవచనేఽయది ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౫౫ ॥ పూర్వసూత్రమనువర్తతే – సమ్భావనార్థే ధాతావుపపదే ఉక్తేఽర్థే లిఙ్ వా స్యాత్ – న తు యచ్ఛబ్దే – పూర్వేణ నిత్యే ప్రాప్తే వచనమ్ – సమ్భావయామి భుఞ్జీత భోక్ష్యతే వా భవాన్ అయది కిమ్ – సమ్భావయామి యద్ భుఞ్జీథాస్త్వమ్ ❋ హేతుహేతుమతోర్లిఙ్ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౫౬ ॥ వా స్యాత్ – కృష్ణం నమేచ్చేత్సుఖం యాయాత్ కృష్ణం నంస్యతి చేత్సుఖం యాస్యతి – భవిష్యత్యేవేష్యతే – నేహ – హన్తీతి పలాయతే ❋ ఇచ్ఛార్థేషు లిఙ్లోటౌ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౫౭ ॥ ఇచ్ఛామి భుఞ్జీత భుఙ్క్తాం వా భవాన్ – ఏవం కామయే ప్రార్థయే ఇత్యాదియోగే బోధ్యమ్ * కామప్రవేదన ఇతి వక్తవ్యమ్ * నేహ – ఇచ్ఛ

[illegible]తి ✲ లిఙ్చ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౫౯ ॥ సమానకర్తృకేషు ఇచ్ఛార్థేషూపపదేషు లిఙ్స్యాత్-భుఞ్జీయేతీచ్ఛతి ✲ ఇచ్ఛార్థేభ్యో విభాషా వర్తమానే ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౬౦ ॥ లిఙ్స్యాత్పక్షే లట్ ఇచ్ఛేత్ - ఇచ్ఛతి - కామయేత - కామయతే ॥ విధినిమన్త్రణేతి లిఙ్-విధౌ-యజేత్-నిమన్త్రణే- ఇహ భుఞ్జీత భవాన్ - ఆమన్త్రణే- ఇహాసీత- అధీష్టే- పుత్రమధ్యాపయేద్భవాన్- సమ్ప్రశ్నే- కిం భో వేదమధీయీయ ఉత తర్కమ్ - ప్రార్థనే - భో భోజనం లభేయ - ఏవం లోట్ ✲ ప్రైషాతిసర్గప్రాప్తకాలేషు కృత్యాశ్చ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౬౩ ॥ ప్రైషో విధిః- అతిసర్గః- కామచారానుజ్ఞా- భవతా యష్టవ్యమ్- భవాన్యజతామ్- చకారేణ లోటోఽనుకర్షణం ప్రాప్తకాలార్థమ్ ✲ లిఙ్చోర్ధ్వమౌహూర్తికే ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౬౪ ॥ ప్రైషాదయోఽనువర్తన్తే- ముహూర్తాదూర్ధ్వం యజేత - యజతామ్- యష్టవ్యమ్ ✲ స్మే లోట్ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౬౫ ॥ పూర్వసూత్రస్య విషయే లిఙః కృత్యానాఞ్చాపవాదః - ఊర్ధ్వం ముహూర్తాత్ యజతాం స్మ ✲ అధీష్టే చ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౬౬ ॥ స్మే ఉపపదే అధీష్టే లోట్ స్యాత్-త్వం స్మ అధ్యాపయస్వ ✲ లిఙ్యది ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౬౮ ॥ యచ్ఛబ్దే ఉపపదే కాలసమయవేలాసు చ లిఙ్స్యాత్ - కాలస్సమయో వేలా వా యద్భుఞ్జీత భవాన్ ✲ అర్హే కృత్యతృచశ్చ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౬౯ ॥ చాల్లిఙ్- త్వం కన్యాం వహేః ✲ శకి లిఙ్చ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౭౨ ॥ శకౌ లిఙ్స్యాత్ - చాత్కృత్యాః- భారం త్వం వహేః- మాఙి లుఙ్ - మా కార్షీః- కథం మా భవతు మా భవిష్యతీతి- నాయం మాఙ్ కిన్తు మాశబ్దః ✲ ధాతుసమ్బన్ధే ప్రత్యయాః ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౧ ॥ ధాత్వర్థానాం సమ్బన్ధే యత్ర కాలే ప్రత్యయా ఉక్తాస్తతోఽన్యత్రాపి స్యుః - తిఙ్వాచ్యక్రియాయాః ప్రాధాన్యాత్తదనురోధేన గుణభూతక్రియావాచిభ్యః ప్రత్యయాః - వసన్ దదర్శ - భూతే లట్ అతీతవాసకర్తృకం దర్శనమర్థః - సోమయాజ్యస్య పుత్రో భవితా - సోమేన యక్ష్యమాణో యః పుత్రస్తత్కర్తృకం భవనమ్ ✲ క్రియాసమభిహారే లోట్ లోటో హిస్వౌ వా చ తధ్వమోః ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౨ ॥ పౌనఃపున్యే భృశార్థే చ ద్యోత్యే ధాతోర్లోట్ స్యాత్- తస్య చ హిస్వౌ స్తః - తిఙామపవాదః - తౌ చ హిస్వౌ క్రమేణ పరస్మైపదాత్మనేపదసంజ్ఞౌ స్తస్తిఙ్సంజ్ఞౌ చ- తధ్వమోర్విషయే తు హిస్వౌ వా స్తః - పురుషైకవచనసంజ్ఞే తు నానయోరతిదిశ్యేతే - హిస్వవిధానసామర్థ్యాత్ - తేన సకలపురుషవచనవిషయే పరస్మైపదిభ్యో హిః కర్తరి - ఆత్మనేపదిభ్యస్స్వ భావకర్మకర్తృషు ✲ సముచ్చయేఽన్యతరస్యామ్ ॥ ౪ ॥ ౪ ॥ ౩ ॥ అనేకక్రియాసముచ్చయే ద్యోత్యే ప్రాగుక్తం వా స్యాత్ ✲ యథావిధ్యనుప్రయోగః పూర్వస్మిన్ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౪ ॥ ఆద్యే లోడ్విధానే లోట్ప్రకృతిభూత ఏవ ధాతురనుప్రయోజ్యః ✲ సముచ్చయే సామాన్యవచనస్య ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ సముచ్చయే లోడ్విధౌ సామాన్యార్థస్య ధాతోరనుప్రయోగస్స్యాత్ - అనుప్రయోగాద్యథాయథం లడాదయస్తిబాదయశ్చ - తతస్సంఖ్యాకాలయోః పురుషవిశేషస్య చాభివ్యక్తిః ॥ క్రియాసమభిహారే ద్వే వాచ్యే ॥ యాహి యాహీతి యాతి పునః పునరతిశయేన వా యానం హ్యంతస్యార్థః - ఏకకర్తృకం వర్తమానం యానం యాతీత్యస్య- ఇతిశబ్దస్త్వభేదాన్వయే తాత్పర్యం గ్రాహయతి - ఏవం-యాతః - యాన్తి- యాసి-యాథః-యాథ- యాత-యాతేతి యూయం యాథ - యాహి యాహీత్యయాసీత్ - యాస్యతి వా- అధీష్వాధీష్వేత్యధీతే ధ్వంవిషయే పక్షేఽధీధ్వమధీధ్వమితి యూయమధీధ్వే - సముచ్చయే తు సక్తూ

న్పిబధానాఃఖాదేత్యభ్యవహరతి - అన్నంభుఙ్క్ష్వ దాధికమాస్వాదయస్వేత్యభ్యవహరతే - తధ్వమోన్నుపిబతఆస్వాదతేత్యభ్యవహరథ - భుఙ్ధ్వమాస్వాదయధ్వమిత్యభ్యవహరధ్వే - గత్షేహిస్వా - అత్రసముచ్చీయమానవిశేషాణామనుప్రయోగార్థేనసామాన్యేనాభెదాన్వయః - పక్షేసక్తూన్పిబతి ధానాఃఖాదతి అన్నంభుఙ్క్తే దాధికమాస్వాదతే - ఏతేనపురీమవస్కన్దలునీహినన్దనమ్ముషాణరత్నాని హరామరాఙ్గనాః, విగృహ్యచక్రేనముచిద్విషాబలీయఇత్థమస్వాస్థ్యమహర్దివందివఇతివ్యాఖ్యాతమ్ - అవస్కన్దనలవనాదిరూపాభూతానద్యతనపరోక్షాఏకకర్తృకాఅస్వాస్థ్యక్రియేత్యర్థాత్ - ఇహపునః పునశ్చస్కన్దేత్యాదిరర్థఇతివ్యాఖ్యానంభ్రమమూలకమేవ - ద్వితీయసూత్రేక్రియాసమభిహారఇత్యస్యానువృత్తేః - లోడన్తస్యద్విత్వాపత్తేశ్చ- పురీమవస్కన్దేత్యాదిమధ్యమపురుషైకవచనమిత్యపికేషాంచిద్భ్రమఏవ- పురుషవచనసంజ్ఞేఇహనేత్యుక్తత్వాత్ ॥ ❋❋

❋ఇతిలకారార్థప్రక్రియా❋

ఇతిశ్రీభట్టోజిదీక్షితవిరచితాయాం సిద్ధాన్తకౌముద్యాముత్తరార్ధేతిఙన్తం సమాప్తమ్.

సిద్ధాన్తకౌముద్యామ్- పూర్వకృత్

❋ ధాతోః ॥౩॥౧॥౯౧॥ ఆతృతీయపరిసమాప్తేరధికారోయమ్ - తత్రోపపదంసప్తమీస్థమ్ ❋ కృదతిఙ్ ॥౩॥౧॥౯౩॥❋వాఽసరూపోఽస్త్రియామ్ ॥ ౩॥ ౧॥ ౯౪॥ పరిభాషేయమ్ - అస్మిన్ధాత్వధికారేఽసరూపోఽపవాదప్రత్యయఉత్సర్గస్యబాధకోవాస్యాత్స్త్ర్యధికారోక్తంవినా ❋ కృత్యాః ॥ ౩॥ ౧ ॥ ౯౫ ॥ అధికారోఽయమ్-ణ్వులఃప్రాక్ ❋ కర్తరికృత్॥ ౩॥ ౪॥ ౬౭॥ కృత్ప్రత్యయఃకర్తరిస్యాదితిప్రాప్తే ❋ తయోరేవకృత్యక్తఖలర్థాః ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౭౦॥ ఏతేభావకర్మణోరేవస్యుః ❋ తవ్యత్తవ్యానీయరః ॥౩॥౧॥౯౬॥ ధాతోరేతేప్రత్యయాస్స్యుః - తకారరేఫౌస్వరార్థౌ- ఏధితవ్యమ్- ఏధనీయంత్వయా - భావెఔత్సర్గికమేకవచనంక్లీబత్వఞ్చ - చేతవ్యశ్చయనీయోవాధర్మస్త్వయా ❋వసేస్తవ్యత్కర్తరిణిచ్చ ❋ వాస్తవ్యః ❋ కేలిమరఉపసంఖ్యానమ్ ❋ పచేలిమామాషాః - పక్తవ్యాః - భిదేలిమాస్సరళాః- భేత్తవ్యాః- కర్మణిప్రత్యయః-వృత్తికారస్తుకర్మకర్తరిచాయమిష్యతఇత్యాహ - తద్భాష్యవిరుద్ధమ్ ❋ కృత్యచః॥ ౮॥౪॥౨౯॥ఉపసర్గస్థాన్నిమిత్తాత్పరస్యాచఉత్తరస్యకృత్స్థస్యనస్యణత్వంస్యాత్ - ప్రయాణీయమ్ - అచఃకిమ్ - ప్రమగ్నః ❋ నిర్విణ్ణస్యోపసంఖ్యానమ్ ❋ అచఃపరత్వాభావాన్నకారేణవ్యవధానాచ్చాప్రాప్తేవచనమ్ - పరస్యణత్వంపూర్వస్యష్టుత్వం - నిర్విణ్ణః ❋ణేర్విభాషా॥ ౮ ॥ ౪॥ ౩౦॥ ఉపసర్గస్థాన్నిమిత్తాత్పరస్య ణ్యన్తాద్విహితోయః కృత్ తత్స్థస్యనస్య ణోవాస్యాత్ - ప్రయాపణీయమ్ - ప్రయాపనీయమ్ - విహితవిశేషణంకిమ్ - యకావ్యవధానేయథాస్యాత్ - ప్రయాప్యమాణమ్పశ్య - ణత్వేదురఉపసర్గత్వన్నేత్యుక్తమ్-దుర్యానమ్- దుర్యాపనమ్ ❋ హలశ్చేజుపధాత్ ॥ ౮॥ ౪॥ ౩౧॥హలాదేరిజుపధాత్కృ

స్నస్యాచః పరస్య ణో వా స్యాత్ - ప్రకోపణీయమ్ ప్రకోపనీయమ్ - హలః కిమ్ - ప్రో
హణీయమ్-ఇజుపధాత్కిమ్ - ప్రవపణీయమ్ * ఇజాదేస్సనుమః ॥ ౮ ॥ ౪ ॥ ౩౨ ॥ సనుమ
శ్చేద్భవతి ఇజాదేర్హలన్తాద్విహితో యః కృత్ తత్స్థస్యైవ - ప్రేఙ్ఖణీయమ్ - ఇజాదేః
కిమ్-మగి సర్పణే - ప్రమఙ్గనీయమ్ - సనుమ్గ్రహణమనుస్వారోపలక్షణమ్ - అట్కుప్వాఙి
తి సూత్రేప్యేవమ్ - తేనేహ న - ప్రేన్వనమ్ - ఇహ తు స్యాదేవ-ప్రోమ్భణమ్ * వా నింస
నిక్షనిన్దామ్ ॥ ౮ ॥ ౪ ॥ ౩౩ ॥ ఏషాం నస్య ణో వా స్యాత్కృతి పరే - ప్రణింసితవ్యమ్ ప్ర
నింసితవ్యమ్ * న భాభూపూ కమిగమిప్యాయీవేపామ్ ॥ ౮ ॥ ౪ ॥ ౩౪ ॥ ఏభ్యః కృన్నస్య
ణో న - ప్రభానీయమ్ ప్రభవనీయమ్ * పూఞ ఏవేహ గ్రహణమిష్యతే * పూఙస్తు ప్ర
పవణీయస్సోమః * ణ్యన్తభాదీనాముపసంఖ్యానమ్ * ప్రభావనీయమ్-ఖ్యాఞశ్శస్య యో
వేత్యుక్తం ణత్వప్రకరణోపరి తద్బోధ్యమ్ - యత్వస్యాసిద్ధత్వేన శకారవ్యవధానాన్న ణ
త్వమ్ - ప్రఖ్యానీయమ్ * కృత్యల్యుటో బహులమ్ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ ౧౧౩ ॥ స్నాన్త్యనేన స్నా
నీయం చూర్ణమ్-దీయతేఽస్మై దానీయో విప్రః * అచో యత్ ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౯౭ ॥ అజన్తాద్ధా
తోర్యత్స్యాత్ - చేయం జేయమ్ - అజ్గ్రహణం శక్యమకర్తుమ్ - యోగవిభాగోప్యేవమ్-
తవ్యదాదిష్వేవ యతోపి నుపరత్వాత్ - ఇద్యతి - యతి పర ఆత ఇత్స్యాత్ - గుణః - దే
యం గ్లేయమ్ * తకిశసిచతియతిజనిభ్యో యద్వాచ్యః * తక్యం - శస్యం-చత్యం - యత్యం -
జన్యమ్-జనేర్యద్విధిస్స్వార్థః - ణ్యతాపి రూపసిద్ధేః - న చ వృద్ధిప్రసఙ్గః - జనివధ్యోశ్చే
తి నిషేధాత్ * హనో వా యద్వధశ్చ వక్తవ్యః * వధ్యః పక్షే వక్ష్యమాణో ణ్యత్ - ఘా
త్యః * పోరదుపధాత్ ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౯౮ ॥ పవర్గాన్తాదదుపధాద్యత్స్యాత్ - ణ్యతోపవా
దః - శప్యమ్ -లభ్యమ్-నానుబన్ధకృతమసారూప్యమ్-అతో న ణ్యత్- తవ్యదాదయస్తు స్యు
రేవ * ఆఙో యి ॥ ౭ ॥ ౧ ॥ ౬౫ ॥ ఆఙః పరస్య లభేర్నుమ్ స్యాద్యాదౌ ప్రత్యయే వివక్షితే-ను
మి కృతేఽదుపధత్వాభావాణ్ణ్యదేవ - ఆలమ్భ్యా గౌః * ఉపాత్ప్రశంసాయామ్ ॥ ౭ ॥
౧ ॥ ౬౬ ॥ ఉపలమ్భ్యస్సాధుః-స్తుత్యా కిమ్ - ఉపలబ్ధుం శక్య ఉపలభ్యః * శకిసహోశ్చ ॥
౩ ॥ ౧ ॥ ౯౯ ॥ శక్యం - సహ్యమ్ * గదమదచరయమశ్చానుపసర్గే ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౧౦౦ ॥ గద్యమ్
మద్యమ్-చర్యమ్-యమ్యమ్ * చరేరాఙి చాగురౌ * ఆచర్యో దేశః - గన్తవ్య ఇత్యర్థః - అగురౌ
కిమ్- ఆచార్యో గురుః - యమేర్నియమార్థం సోపసర్గాన్మాభూదితి - ప్రయామ్యమ్-నిపూ
ర్వాత్స్యాదేవ - తేన తత్ర భవేద్వినియమ్యమితి వార్త్తికప్రయోగాత్ - ఏతేనానియ
మ్యస్యానాయుక్తిః - త్వయానియమ్యా నను దివ్యచక్షుషేత్యాదివ్యాఖ్యాతమ్ - నియమే
సాధురితి వా * అవద్యపణ్యవర్యా గర్హ్యపణితవ్యానిరోధేషు ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౧౦౧ ॥ వదేర్న
ఞ్యుపపదే వదస్సుపీతి యత్క్యపోః ప్రాప్తయోర్యదేవ - సోపి గర్హాయామేవేత్యభ
యార్థం నిపాతనమ్ - అవద్యమ్ పాపమ్ - గర్హ్యేతి కిమ్-అనూద్యం గురునామ - తద్ధినగ
ర్హ్యం వచనానర్హంచ * ఆత్మనామ గురోర్నామ నామాతికృపణస్య చ । శ్రేయస్కా
మో న గృహ్ణీయాజ్జ్యేష్ఠాపత్యకళత్రయోరితి స్మృతేః * పణ్యా గౌః - వ్యవహర్తవ్యేత్య
ర్థః-పాణ్యమన్యత్ - స్తుత్యర్హమిత్యర్థః - అనిరోధోఽప్రతిబన్ధః - తస్మిన్నేవ యే వృఙో య
త్-శతేన వర్యా కన్యా - వృత్యాన్యా * వహ్యం కరణమ్ ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౧౦౨ ॥ వహత్యనేనేతి వ
హ్యం శకటమ్- కరణం కిమ్-వాహ్యం వోఢవ్యమ్ * అర్యస్స్వామివైశ్యయోః ॥ ౩ ॥ ౧ ॥

౧౦౩ ॥ ఋగతౌ - అస్మాద్ణ్యత్ - ణ్యతోఽపవాదః - అర్యః స్వామీ వైశ్యో వా - అనయోః
కిమ్ - ఆర్యో బ్రాహ్మణః ప్రాప్తవ్య ఇత్యర్థః - ❁ ఉపసర్యా కాల్యా ప్రజనే ॥ ౩ ॥ ౧ ॥
౧౦౪ ॥ గర్భగ్రహణే ప్రాప్తకాలా చేదిత్యర్థః - ఉపసర్యా గౌః - గర్భాధానార్థం వృషభే
ణోపగన్తుం యోగ్యేత్యర్థః - ప్రజనే కాల్యేతి కిమ్ - ఉపసార్యా కాశీ - ప్రాప్తవ్యేత్యర్థః
❁ అజర్యం సఙ్గతమ్ ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౧౦౫ ॥ నఞ్పూర్వాజ్జీర్యతేః కర్తరి యత్ సంగతం చేద్విశే
ష్యమ్ న జీర్యతీత్యజర్యమ్ - తేన సంగతమార్యేణ రామాజర్యం కురు ద్రుతమితి భట్టిః - మృ
గైరజర్యం జరసోపదిష్ట మదేహ బన్ధాయ పునర్బబన్ధేత్యత్ర తు సంగతమితి విశేష్యమ
ధ్యాహార్యమ్ - సంగతమితి కిమ్ - అజరితా కమ్బలః - భావే తు సంగతకర్తృకే ణ్యాదేవ - అ
జార్యం సంగతేన ❁ వదస్సుపి క్యప్ చ ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౧౦౬ ॥ ఉత్తరసూత్రాదిహ భావ ఇత్యప
కృష్యతే - వదేర్భావే క్యప్ స్యాత్ చాద్యత్ అనుపసర్గే సుప్యుపపదే - బ్రహ్మోద్యం
బ్రహ్మవద్యమ్ - బ్రహ్మ వేదః తస్య వదనమిత్యర్థః - కర్మణి ప్రత్యయావిత్యేకే - ఉపసర్గే
తు ణ్యాదేవ - అనువాద్యమ్ అపవాద్యమ్ ❁ భువో భావే ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౧౦౭ ॥ క్యప్ స్యాత్ -
బ్రహ్మణో భావో బ్రహ్మభూయమ్ - సుపీత్యేవ - భవ్యమ్ - అనుపసర్గ ఇత్యేవ - ప్రభ
వ్యమ్ ❁ హనస్త చ ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౧౦౮ ॥ అనుపసర్గే సుప్యుపపదే హన్తేర్భావే క్యప్ స్యాత్ - త
కారశ్చాన్తాదేశః - బ్రహ్మణో హననం బ్రహ్మహత్యా - స్త్రీత్వం లోకాత్ ❁ ఏతిస్తుశాస్
వృదృజుషః క్యప్ ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౧౦౯ ॥ ఏభ్యః క్యప్ స్యాత్ - హ్రస్వస్య పితి కృతి తుక్ - ఇత్యః -
స్తుత్యః - శాస ఇదఙ్హలోః - శిష్యః - వృ ఇతి వృఙ్గ్రహణం న వృఞః - వృత్యః - వృఞస్తు వా
ర్యా ఋత్విజః - ఆదృత్యః - జుష్యః - పునః క్యబుక్తిః పరస్యాపి ణ్యతో బాధనార్థమ్ - అవశ్య
స్తుత్యః ॥ శంసిదుహిగుహిభ్యో వేతి కాశికా - శస్యం - శంస్యం - దుహ్యం - దోహ్యం - గు
హ్యం - గోహ్యమ్ - ప్రశస్యస్యత్రేః - ఈడవన్దవృశంసదుహాం ణ్యత ఇతి సూత్రద్వయబ
లాచ్ఛంసేస్సిద్ధమ్ - ఇతరయోస్తు మూలమ్మృగ్యమ్ * ఆఙ్పూర్వాదఞ్జేస్సంజ్ఞాయాము
పసంఖ్యానమ్ * ఆజ్యం వ్యక్తిశ్లక్ష్ణాదిషు ॥ బాహుళకాత్కరణే క్యప్ - అనిదితామితి నలో
పః ఆజ్యమ్ ❁ ఋదుపధాచ్చాక్లృపిచృతేః ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౧౧౦ ॥ వృత్ - వృత్యం - వృధ్ - వృ
ధ్యమ్ - క్లృపిచృతోస్తు - కల్ప్యం చర్త్యమ్ - తపరకరణం కిమ్ - కౄత్ - కీర్త్యమ్ - అనిత్య
ణ్యన్తాశ్చురాదయ ఇతి ణిజభావే ణ్యత్ - ణిజన్తాత్తు యదేవ ❁ ఈచఖనః ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౧౧౧ ॥
చాత్క్యప్ - ఆద్గుణః - ఖేయమ్ - ఇచేత్ హ్రస్వస్సుపరః ❁ భృఞోఽసంజ్ఞాయామ్ ॥ ౩ ॥
౧ ॥ ౧౧౨ ॥ భృత్యాః కర్మకరాః - భర్తవ్యా ఇత్యర్థః - క్రియాశబ్దోఽయం న తు సంజ్ఞా * సమ
శ్చ బహులమ్ * సంభృత్యాః సమ్భార్యాః - అసంజ్ఞాయామేవ - వికల్పార్థమిదం వార్తికమ్ -
అసంజ్ఞాయాం కిమ్ - భార్యా నామ క్షత్రియాః - అథ కథం భార్యా వధూరితి - ఇహ హి సం
జ్ఞాయాం సమజేతి క్యపా భావ్యమ్ - సంజ్ఞాపర్యుదాసస్తు పుంసి చరితార్థః - సత్యమ్ - బిభ
ర్తేః భృఞ ఇతి దీర్ఘాన్తాత్ క్విదేర్వాణ్యత్ - క్యప్తు భరతేరేవ - తదనుబన్ధకగ్రహణే ఇ
తి పరిభాషయా ❁ మృజేర్విభాషా ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౧౧౩ ॥ మృజేః క్యబ్వా స్యాత్ - పక్షే ణ్యత్
మృజ్యః ❁ చజోః కు ఘిణ్ణ్యతోః ॥ ౭ ॥ ౩ ॥ ౫౨ ॥ చస్య జస్య చ కుత్వం స్యాత్ ఘితి ణ్యతి చ ప
రే - నిష్ఠాయామనిట ఇతి వక్తవ్యమ్ - తేనేహ న - గర్జ్యమ్ - మృజేర్వృద్ధిః - మార్గ్యః ❁ న్యఙ్
క్వాదీనాం చ ॥ ౭ ॥ ౩ ॥ ౫౩ ॥ కుత్వం స్యాత్ - న్యఙ్కుః నావక్షేరిత్యుప్రత్యయః ❁ రా

సూయసూర్యమృషోద్యరుచ్యకుప్యకృష్టపచ్యావ్యథ్యాః ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౧౧౪ ॥ ఏతే సప్త్య
బన్తాని పాత్యన్తే - రాజ్ఞా సోతవ్యోఽభిషవద్వారా నిష్పాదయితవ్యః - యద్వా లతాత్మక
స్సోమో రాజా - స సూయతే ఖణ్డ్యతేఽత్రేతి అధికరణే క్యప్ - నిపాతనాద్దీర్ఘః - రాజ
సూయం రాజసూయః - అర్ధర్చాదిః సరత్యాకాశే సూర్యః - కర్తరి క్యప్ - నిపాతనాదుత్వమ్ -
యద్వా షూ ప్రేరణే తుదాదిః - సువతి కర్మణి లోకం ప్రేరయతి క్యపో రుట్ - మృషోప
పదాద్వదేః కర్మణి నిత్యం క్యప్ - మృషోద్యమ్ - విశేష్యనిఘ్నమిదమ్ - ఉచ్ఛ్రాయసౌంద
ర్యగుణా మృషోద్యాః - రోచతే రుచ్యః - గుపేరాదేః కత్వం చ సంజ్ఞాయామ్ - సువర్ణరజత
భిన్నం ధనం కుప్యమ్ - గోప్యమన్యత్ - కృష్టే స్వయమేవ పచ్యన్తే కృష్టపచ్యాః - కర్మకర్త
రి - శుద్ధే తు కర్మణి కృష్టపాక్యాః - న వ్యథతే అవ్యథ్యః ❋ భిద్యోద్ధ్యౌ నదే ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౧౧౫ ॥ భి
దేరుజ్ఝేశ్చ క్యప్ - ఉజ్ఝేర్ధత్వం చ - భినత్తి కూలమ్ భిద్యః - ఉజ్ఝత్యుదకముద్ధ్యః - నదే కిమ్ -
భేత్తా - ఉజ్ఝితా ❋ పుష్యసిద్ధ్యౌ నక్షత్రే ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౧౧౬ ॥ అధికరణే క్యబ్నిపాత్యతే - పుష్య
న్త్యస్మిన్నర్థాః పుష్యః - సిధ్యన్త్యస్మిన్ సిధ్యః ❋ విపూయవినీయజిత్యా ముఞ్జకల్కహ
లిషు ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౧౧౭ ॥ పూఙ్నీఞ్జిభ్యః క్యప్ - విపూయో ముఞ్జః - రజ్జ్వాదికరణాయ శోధ
యితవ్య ఇత్యర్థః - వినీయః - కల్కః - పిష్ట ఔషధవిశేష ఇత్యర్థః - పాపమితి వా - జిత్యో హ
లిః - బలేన కృష్టవ్య ఇత్యర్థః - కృష్టసమీకరణార్థం స్థూలకాష్ఠమ్ - అన్యత్ర తు పవ్యమ్ - వినే
యమ్ - జేయమ్ * ప్రత్యపిభ్యాం గ్రహేః ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౧౧౮ ॥ * ఛన్దసీతి వక్తవ్యమ్ * ప్రతి
గృహ్యమ్ - అపిగృహ్యమ్ - లోకే తు - ప్రతిగ్రాహ్యమ్ - అపిగ్రాహ్యమ్ ❋ పదా
స్వైరిబాహ్యాపక్ష్యేషు చ ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౧౧౯ ॥ అవగృహ్యమ్ - ప్రగృహ్యమ్పదమ్ - అస్వై
రీ పరతన్త్రః - గృహ్యకాశ్శుకాః - పఞ్జరాదిబన్ధేన పరతన్త్రీకృతా ఇత్యర్థః - బాహ్యాయాం
గ్రామగృహ్యా సేనా - గ్రామబహిర్భూతేత్యర్థః - స్త్రీలిఙ్గనిర్దేశాత్పున్నపుంసకయో
ర్న - పక్షే సపక్ష్యః - దిగాదిత్వాద్యత్ - ఆర్యైర్గృహ్యతే ఆర్యగృహ్యాః - తత్పక్షా
శ్రిత ఇత్యర్థః ❋ విభాషా కృవృషోః ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౧౨౦ ॥ క్యప్ స్యాత్ - కృత్యం - వృష్యమ్ - పక్షే
❋ ఋహలోర్ణ్యత్ ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౧౨౪ ॥ ఋవర్ణాన్తాద్ధలన్తాచ్చ ధాతోర్ణ్యత్స్యాత్ - కా
ర్యం - వర్ష్యమ్ ❋ యుగ్యం చ పత్రే ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౧౨౧ ॥ పత్రం వాహనమ్ - యుగ్యో గౌః - అత్ర
క్యప్ కుత్వం చ నిపాత్యతే ❋ అమావస్యదన్యతరస్యామ్ ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౧౨౨ ॥ అమోపపదా
ద్వసేరధికరణే ణ్యత్ - వృద్ధౌ సత్యాం పాక్షికో హ్రస్వశ్చ నిపాత్యతే - అమా సహ వస
తోఽస్యాం చన్ద్రార్కౌ అమావస్యా - అమావాస్యా - ఋహలోర్ణ్యత్ - చజోరితి కు
త్వమ్ - పాక్యమ్ ॥ పాణౌ సృజేర్ణ్యద్వాచ్యః ॥ ఋదుపధలక్షణస్య క్యపోఽపవాదః - పా
ణిభ్యాం సృజ్యతే పాణిసర్గ్యా రజ్జుః ॥ సమవపూర్వాచ్చ ॥ సమవసర్గ్యః ❋ న క్వాదేః ॥
౭ ॥ ౩ ॥ ౫౯ ॥ క్వాదేర్ధాతోశ్చజోః కుత్వం న - గర్జ్యమ్ - వార్తికకారస్తు చజోరితి సూత్రే ని
ష్ఠాయామనిట ఇతి పూరయిత్వా న క్వాదేరిత్యాది ప్రత్యాచఖ్యౌ తేన అజితర్జిప్రభృతీనాం న కు
త్వం - నిష్ఠాయాం సేట్కత్వాత్ - గుర్చిగ్లుఞ్చుప్రభృతీనాం తు క్వాదిత్వేఽపి కుత్వం స్యాదే
వ - సూత్రమతే తు యద్యపి విపరీతం ప్రాప్తం - తథాపి యథోత్తరం మునీనాం ప్రా
మాణ్యమ్ ❋ అజివ్రజ్యోశ్చ ॥ ౭ ॥ ౩ ॥ ౬౦ ॥ న కుత్వమ్ - సమాజః - పరివ్రాజః
❋ భుజన్యుబ్జౌ పాణ్యుపతాపయోః ॥ ౭ ॥ ౩ ॥ ౬౧ ॥ ఏతయోరేతౌ నిపాత్యేతే - భుజ్యతేఽనే

నేతి భుజః పాణిః - హలశ్చేతి ఘఞ్ - న్యుబ్జన్త్యస్మిన్నితి న్యుబ్జ ఉపతాపో రోగః - పాణ్యుపతాపయోః కిమ్ - భోగః సముద్గః ❋ ప్రయాజానుయాజౌ యజ్ఞాఙ్గే ॥౭॥౩॥౬౨॥ ఏతౌ నిపాతౌ యజ్ఞాఙ్గే - పఞ్చ ప్రయాజాః - త్రయోఽనుయాజాః - యజ్ఞాఙ్గే కిమ్ - ప్రయాగః - అనుయాగః ❋ వఞ్చేర్గతౌ ॥౭॥౩॥౬౩॥ కుత్వన్న - వఞ్చ్యమ్ - గతౌ కిమ్ - వఙ్క్యం కాష్ఠమ్ - కుటిలీకృతమిత్యర్థః ❋ ఓక ఉచః కే ॥౭॥౩॥౬౪॥ ఉచేర్గుణః కుత్వం నిపాత్యతే కే పరే - ఓకః శకున్తవృషలౌ - ఇగుపధలక్షణః కః - ఘఞన్తాత్సిద్ధే అన్తోదాత్తార్థమిదమ్ ❋ ణ్య ఆవశ్యకే ॥౭॥౩॥౬౫॥ కుత్వన్న - అవశ్యపాచ్యమ్ ❋ యజయాచరుచప్రవచర్చశ్చ ॥౭॥౩॥౬౬॥ ణ్యే కుత్వన్న - యాజ్యం - యాచ్యం - రోచ్యం - ప్రవాచ్యం - గ్రన్థవిశేషః - ఋచ్ అర్చ్యమ్ - ఋదుపధత్వేపి అత ఏవ జ్ఞాపకాణ్ణ్యత్ * త్యజేశ్చ * త్యాజ్యమ్ ॥ త్యజపూజ్యోశ్చేతి కాశికా ॥ తత్ర పూజేర్గ్రహణం చిన్త్యం భాష్యానుక్తత్వాత్ - ణ్యత్ప్రకరణే త్యజేరుపసంఖ్యానమితి హి భాష్యమ్ ❋ వచోఽశబ్దసంజ్ఞాయామ్ ॥౭॥౩॥౬౭॥ వాచ్యమ్ - శబ్దాఖ్యాయాం తు వాక్యమ్ ❋ ప్రయోజ్యనియోజ్యౌ శక్యార్థే ॥౭॥౩॥౬౮॥ ప్రయోక్తుం శక్యః ప్రయోజ్యః - నియోజ్యో భృత్యః ❋ భోజ్యం భక్ష్యే ॥౭॥౩॥౬౯॥ భోగ్యమన్యత్ * ణ్యత్ప్రకరణే లపిదభిభ్యాం చేతి వక్తవ్యమ్ * లాప్యమ్ - దభిర్ధాతుష్వపఠితోఽపి వార్తికబలాత్స్వీకార్యః - దాభ్యః ❋ ఓరావశ్యకే ॥౩॥౧॥౧౨౫॥ ఉవర్ణాన్తాద్ధాతోర్ణ్యత్స్యాదవశ్యమ్భావే ద్యోత్యే - లావ్యం పావ్యమ్ ❋ ఆసుయువపిరపిలపిత్రపిచమశ్చ ॥౩॥౧॥౧౨౬॥ షుఞ్ - ఆసావ్యమ్ - యు మిశ్రణే - యావ్యం - వాప్యం - రాప్యం - లాప్యం - త్రాప్యం - ఆచామ్యమ్ ❋ ఆనాయ్యోఽనిత్యే ॥౩॥౧॥౧౨౭॥ ఆఙ్పూర్వాన్నయతేర్ణ్యదాయాదేశశ్చ నిపాత్యతే - దక్షిణాగ్నివిశేష ఏవేదమ్ - స హి గార్హపత్యాదానీయతే అనిత్యశ్చ సతతమప్రజ్వలనాత్ - ఆనేయోఽన్యః ఘటాదిః - వైశ్యకులాదేరానీతో దక్షిణాగ్నిశ్చ ❋ ప్రణాయ్యోఽసమ్మతౌ ॥౩॥౧॥౧౨౮॥ సమ్మతిః ప్రీతివిషయీభవనం కర్మవ్యాపారః - తథా భోగేష్వాదరోఽపి సమ్మతిః - ప్రణాయ్యశ్చోరః - ప్రీత్యనర్హ ఇత్యర్థః - ప్రణాయ్యోఽన్తేవాసీ - విరక్త ఇత్యర్థః - ప్రణేయోఽన్యః ❋ పాయ్యసాన్నాయ్యనికాయ్యధాయ్యా మానహవిర్నివాససామిధేనీషు ॥౩॥౧॥౧౨౯॥ మీయతేఽనేన పాయ్యం మానమ్ - ణ్యత్ - ధాత్వాదేః పత్వఞ్చ - ఆతో యుగితి యుక్ - సమ్యఙ్నీయతే హోమార్థమగ్నిం ప్రతీతి సాన్నాయ్యం హవిర్విశేషః - ణ్యదాయాదేశః సమో దీర్ఘశ్చ నిపాత్యతే - నిచీయతేఽస్మిన్ధాన్యాదికమితి నికాయ్యో నివాసః - అధికరణే ణ్యత్ - ఆయ్ ధాత్వాదేః కత్వఞ్చ నిపాత్యతే - ధీయతేఽనయా సమిదితి ధాయ్యా ఋక్ ❋ క్రతౌ కుణ్డపాయ్యసఞ్చాయ్యౌ ॥౩॥౧॥౧౩౦॥ కుణ్డేన పీయతేఽస్మిన్సోమః కుణ్డపాయ్యః క్రతుః - సఞ్చీయతేఽసౌ సఞ్చాయ్యః ❋ అగ్నౌ పరిచాయ్యోపచాయ్యసమూహ్యాః ॥౩॥౧॥౧౩౧॥ అగ్నిధారణస్థలవిశేషే ఏతే సాధవః - అన్యత్ర తు పరిచేయమ్ - ఉపచేయం - సంవాహ్యమ్ ❋ చిత్యాగ్నిచిత్యే చ ॥౩॥౧॥౧౩౨॥ చీయతేఽసౌ చిత్యోఽగ్నిః - అగ్నేశ్చయనమగ్నిచిత్యా - ప్రైషాతిసర్గప్రాప్తకాలేషు కృత్యాశ్చ - త్వయా గన్తవ్యం గమనీయం గమ్యమ్ - ఇహ లోట్బాధా మా భూదితి పునః కృత్యవిధిః - స్త్ర్యధికారాదూర్ధ్వం వాసరూపవిధిః క్వచిన్నేతి జ్ఞాపయతి - తేన క్తల్యుట్తుమున్ఖలర్థేషు నేతి సిద్ధమ్ - అర్హే కృత్యతృచశ్చ - స్తోతు

షష్ఠ్యాః స్తుత్యః - స్తుతిః ప్రస్తోతా స్తుతికర్తా - లిఙ్గాపాధాయగోది - కృత్యతృచో వ్యాప్తిః ❋ భవ్యగేయప్రవచనీయోపస్థానీయజన్యాప్లావ్యాపాత్యా వా ॥ ౩ । ౪ ॥ ౬౮ ॥ ఏతే కృత్యాన్తాః కర్తరి వా నిపాత్యన్తే - పక్షే తయోరేవేతి సకర్మకాత్కర్మణి - అకర్మకాత్తు భావే జ్ఞేయాః - భవతీతి భవ్యః - భవ్యమనేన వా గాయతీతి గేయః సామ్నామయమ్ - గేయం సామానేన వా ఇత్యాది - శకి లిఙ్ చ - చాత్కృత్యాః వోఢుం శక్యో వోఢవ్యః - వహనీయో వాహ్యః - లిఙ్ ప్రాప్తావామాభూదితి కృత్యోక్తిః - లాఘవాయ నైవ జ్ఞాపనసంభవే వై ప్రపాది సూత్రే కృత్యాశ్చేతి సుత్యజమ్ - అర్హే ॥ కృత్యతృచో గ్రహణాచ్చ ॥

——❋ ఇతి కృత్యప్రక్రియా. ❋——

❋ ణ్వుల్తృచౌ ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౧౩౩ ॥ ధాతోరేతౌ స్తః కర్తృకృదితి కర్త్రర్థే - యువోరనాకౌ - కారకః - కర్తా - వాహకః - వోఢుమర్హో వోఢా - కారికా - కర్త్రీ - గాఙ్ కుటాదిత్వమ్ - కుటితా - అఞ్జి ణిత ఇత్యుక్తేః స్నజిత్త్వమ్ - కోటకః - విజఇట్ - విజితా - హనస్తోఽచిణ్ణలోః ఘాతకః - ఆతో యుక్ - దాయకః నోదాత్తోపదేశస్యేతి న వృద్ధిః - శమకః - దమకః - అనిటస్తు నియామకః - జనివధ్యోశ్చ - జనకః - వధ హింసాయామ్ - వధకః - రధిజభోరచి - రన్ధకః జమ్భకః - నేట్యలిటి రధేః - రధితా - రద్ధా - మస్జినశోర్ఝలీతి నుమ్ - షజ కన్స్థా - నంష్టా - నశితా - రభేరశబ్లిటోః - రమ్భకః - రబ్ధా - లభేశ్చ - లమ్భకః - లబ్ధా - తీషసహ - సహితా - ఏష్టా - సహితా - సోఢా - దరిద్రాతేరాలోపః వగ్రితా - ణ్వులి న . దరిద్రాయకః - కృత్యల్యుటో బహులమిత్యేవ సూత్రమస్తు - యత్ర విహితాస్తతోన్యత్రాపి స్యురిత్యర్థాత్ - ఏవఞ్చ బహులగ్రహణం యోగవిభాగేన కృన్మాత్రస్యార్థవ్యభిచారార్థమ్ - పాదాభ్యాం హ్రియతే పాదహారకః కర్మణి ణ్వుల్ ❋ క్రమేః కర్త్ర్యాత్మనేపదవిషయాత్కృతి ఇణ్నిషేధో వాచ్యః ❋ ప్రక్రన్తా - కర్తరీతి కిమ్ - ప్రక్రమితవ్యమ్ - ఆత్మనేపదేతి కిమ్ - సంక్రమితా - అనన్యభావవిషయశబ్దః - తేనానుపసర్గాద్వేతి వికల్పార్హస్య న నిషేధః - క్రమితా - ఉదాహృత్యమేవ తద్విషయత్వమ్ - తేన క్రన్తేత్యపీతి కేచిత్ - గమేరిడిత్యత్ర పరస్మైపదగ్రహణం తఙానయోరభావం లక్షయతి - సంజిగమిషితా - ఏవన్న వృద్ధ్యశ్చతుర్భ్యః - వివృత్సితా - యఙన్తాత్ ణ్వుల్ - అల్లోపస్య స్థానివత్త్వాన్న వృద్ధిః - పాపచకః - యఙ్లుగన్తాత్తు పాపాచకః ❋ నన్దిగ్రహిపచాదిభ్యో ల్యుణిన్యచః ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౧౩౪ ॥ నన్ద్యాదేర్ల్యుః గ్రహ్యాదేర్ణినిః పచాదేరచ్ స్యాత్ - నన్దయతీతి నన్దనః - జనమర్దయతీతి జనార్దనః - మధుసూదనః విశేషేణ భీషయతే ఇతి విభీషణః - లవణః - నన్ద్యాదిగణే నిపాతనాణ్ణత్వమ్ - గ్రాహీ - స్థాయీ - మన్త్రీ - విశయీ - వృద్ధ్యభావో నిపాతనాత్ - విషయీ - ఇహ మత్వర్థేఽపి - పరిభావీ - పరిభవీ - పాఠకో వృద్ధ్యభావో నిపాత్యతే పచాదిరాకృతిగణః - శివశమరిష్టస్య కరే - కర్మణి ఘటోఽచ్ - ఇతి సూత్రయోః కరోతేష్టటశ్చ అచ్ప్రయోగాత్ అచ్ప్రత్యయ ఏవ యఙ్లుగ్విధానాచ్చ - కేషాంచిత్పారస్త్వనుబన్ధాసంజ్ఞార్థః - కేషాంచిత్ప్రక్షార్థః - కేషాంచిద్బాధకబాధనార్థః - పచతీతి పచః - నదట్ - చోరట్ - దేవట్ - ఇత్యాదయః టితః - నదీ - చోరీ - దేవీ - దీవ్యతే ఇగుపధేతి కః ప్రాప్తః - జారభరా - శ్వపచా - అనయోః కర్మణ్యణ్ ప్రాప్తః - న్యఙ్క్వాదిషు పాఠాత్ శ్వపాకోఽపి - యజోఽచి చేతి లుక్ - న ధాతులోప ఇతి గుణవృద్ధినిషేధః - చేక్రియః - నేన్యః - లోలువః - పోపువః - మరీమృజః ❋ చరిచలిపతివదీనాం వా ద్విత్వమచ్యాక్ చాభ్యాసస్యేతి వక్త

వ్యమ్ * అగమస్యదీర్ఘత్వసామర్థ్యాదభ్యాసహ్రస్వోహలాదిశేషశ్చన - చరాచరః - చలాచలః - పతాపతః-వదావదః - హన్తేర్ఘత్వఞ్చ - ఘత్వమభ్యాసస్యోత్తరస్యతుఅభ్యాసాచ్చేతికుత్వమ్-ఘనాఘనః * పాటేర్ణిలుక్చోక్చదీర్ఘశ్చాభ్యాసస్య * పాటూపటః పక్షే - చరః-చలః - పతః - వదః-హనః-పాటః-రాత్రేఃకృతీతివాముమ్- రాత్రించరః-రాత్రిచరః* ఇగుపధజ్ఞాప్రీకిరఃకః ॥ ౩॥ ౧ ౧౩౫॥ ఏభ్యఃకస్స్యాత్-క్షిపః-లిఖః-బుధః - కృశః-జ్ఞః-ప్రీణాతీతిప్రియః - కిరతీతికిరః - వాసరూపవిధినాణ్వుల్తృచావపి-క్షేపకః-క్షేప్తా* ఆతశ్చోపసర్గే ॥ ౩ ॥ ౧॥ ౧౩౬॥ కస్స్యాత్-శ్యాద్వ్యధేతిణస్యాపవాదః-సుగ్లః-ప్రజ్ఞః* పాఘ్రాధ్మాధేట్దృశశ్శః॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౧౩౭ ॥ పిబతీతిపిబః-జిఘ్రః-ధమః-ధయః-ధయాకన్యా - ధేటష్టిత్వాత్ స్తనన్ధయీతిఙీప్ప్రాప్తః - ఖశోऽన్యత్ర నేష్యత ఇతిహరదత్తః - పశ్యతీతిపశ్యః - ఘ్రస్సంజ్ఞాయాంన - వ్యాఘ్రాదిభిరితినిర్దేశాత్ * అనుపసర్గాల్లిమ్పవిన్దధారిపారివేద్యుదేజిచేతిసాతిసాహిభ్యశ్చ ॥౩ ॥ ౧ ॥౧౩౮ ॥ శస్స్యాత్-లిమ్పః- విన్దః-ధారయః-పారయః-వేదయః- ఉదేజయః- చేతయః-సాతిస్సుఖార్థః-సౌత్రోహేతుమణ్ణ్యన్తః - సాతయః - వాసరూపన్యాయేనక్విపిసాత్- పరమాత్మా-సాత్వన్తోభక్తాః-షహమర్షణేచురాదిః హేతుమణ్ణ్యన్తోవా-సాహయః - అనుపసర్గాత్కిమ్ - ప్రలిపః *నౌలిమ్పేర్వాచ్యః * నిలిమ్పాదేవాః * గవాదిషువిన్దేస్సంజ్ఞాయామ్ * గోవిన్దః-అరవిన్దమ్* దదాతిదధాత్యోర్విభాషా ॥౩॥ ౧॥౧౩౯॥ శస్స్యాత్-దదః-దధః-పక్షేవక్ష్యమాణోణః-అనుపసర్గాదిత్యేవ- ప్రదః ప్రధః * జ్వలితికసన్తేభ్యోణః॥ ౩॥ ౧॥ ౧౪౦॥ ఇతిశబ్దఆద్యర్థః-జ్వలాదిభ్యఃకసన్తేభ్యోణస్స్యాద్వా-పక్షేऽచ్ జ్వాలః - జ్వలః-చాలః-చలః-అనుపసర్గాదిత్యేవ- ఉజ్జ్వలః * తనోతేరుపసంఖ్యానమ్ * ఇహానుపసర్గాదితివిభాషేతిచనసమ్బధ్యతే - అవతనోతీత్యవతానః * శ్యాద్వ్యధాస్రుసంస్ర్వతీణవసావహృలిహశ్లిషశ్వసశ్చ॥ ౩॥ ౧॥ ౧౪౧॥ శ్యైఙ్ప్రభృతిభ్యోనిత్యంణస్స్యాత్ - శ్యైఙోऽవశ్యతేశ్చాదన్తత్వాత్సిద్ధే పృథగ్గ్రహణం ఉపసర్గే కం బాధితుమ్ - అవశ్యాయః - ప్రతిశ్యాయః-ఆత్ - దాయః - ధాయః - వ్యాధః-స్రుగతౌ-అఙ్పూర్వస్సంపూర్వశ్చఆస్రావః- సంస్రావః-అత్యాయః- అవసాయః- అవహారః-లేహః-శ్లేషః-శ్వాసః* దునోర్యనుపసర్గే ॥ ౩ ॥ ౧॥ ౧౪౨॥ ణస్స్యాత్-దునోతీతిదావః-నీసాహచర్యాత్సానుబన్ధకాద్దునోతేరేవణః - దవతేస్తుపచాద్యచ్ - దవః - నయతీతినాయః - ఉపసర్గేతుప్రదవః-ప్రణయః* విభాషాగ్రహః ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౧౪౩॥ణోవా-పక్షేऽచ్-వ్యవస్థితవిభాషేయమ్-జలచరేగ్రాహః జ్యోతిషిగ్రహః - భవతేశ్చేతికాశికా భవోదేవఃసంసారశ్చ - భావాఃపదార్థాః - భాష్యమతే తుప్రాప్త్యర్థాచ్చురాదిణ్యన్తాదచ్భావః * గేహేకః ॥ ౩॥ ౧ ॥ ౧౪౪॥ గేహేకర్తరిగ్రహేఃకస్స్యాత్-గృహ్ణాతిధాన్యాదికమితిగృహమ్-తాత్స్థ్యాద్గృహాదారాః * శిల్పినిష్వున్ ॥౩॥౧॥ ౧౪౫॥ క్రియాకౌశలంశిల్పంతద్వతికర్తరిష్వున్స్యాత్ * నృతిఖనిరఞ్జిభ్యఏవ * నర్తకః-నర్తకీ- ఖనకః - ఖనకీ - అసిఅకేఅనేచరఞ్జేర్నలోపోవాచ్యః * రజకః - రజకీ - భాష్యమతేతు నృతిఖనిభ్యామేవష్వున్ రఞ్జేస్తుక్వున్ - శిల్పిసంజ్ఞయోరితిక్వున్ - టాప్-రజికా - పుంయోగేతురజకీ * గస్థకన్ ॥ ౩ ॥ ౧॥ ౧౪౬ ॥ గాయతేస్థకన్స్యాత్శిల్పినికర్తరి - గాథకః* ణ్యు

ణ్యుట్చ ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౧౪౭ ॥ గాయనః - టిత్వాద్గాయనీ ॥ హశ్చ వ్రీహికాలయోః ॥
౩ ॥ ౧ ॥ ౧౪౮ ॥ హాతేర్హాజశ్చ ణ్యుట్ స్యాద్వ్రీహౌ కాలే చ కర్తరి - జహాత్యుదకమి
తి హాయనో వ్రీహిః - జహాతి భావానితి హాయనో వర్షమ్ - జిహీతే ప్రాప్నోతీతి వా ॥
ప్రుసృల్వః సమభిహారే వున్ ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౧౪౯ ॥ సమభిహారగ్రహణేన సాధుకారి
త్వం లక్ష్యతే - ప్రవకః - సరకః - లవకః ॥ ఆశిషి చ ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౧౫౦ ॥ ఆశీర్విష
యార్థవృత్తేర్ధాతోర్వున్ స్యాత్కర్తరి - జీవతాత్ - జీవకః - నన్దతాత్ - నన్దకః - ఆశీః ప్ర
యోక్తృధర్మః - ఆశాసితుః పిత్రాదేరియముక్తిః ॥ కర్మణ్యణ్ ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ కర్మణ్యుప
పదే ధాతోరణ్ ప్రత్యయస్స్యాత్ - ఉపపదసమాసః - కుమ్భం కరోతీతి కుమ్భకారః - ఆది
త్యం పశ్యతీత్యాదావనభిధానాన్న * శీలికామిభక్ష్యాచరిభ్యో ణః * అణోఽపవాదా
ర్థం వార్త్తికమ్ - మాంసశీలా - మాంసకామా - మాంసభక్షా - కల్యాణాచారా * ఈక్షిక్షమి
భ్యాం చ * సుఖప్రతీక్షా - బహుక్షమా - కథం తర్హి - గఙ్గాధరభూధరాదయః - కర్మణశ్శే
షత్వవివక్షాయాం భవిష్యన్తి ॥ హ్వావామశ్చ ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౨ ॥ అణ్ స్యాత్ - కాపవాదః -
స్వర్గహ్వాయః - తన్తువాయః - ధాన్యమాయః ॥ ఆతోఽనుపసర్గే కః ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ఆదన్తాద్ధాతో
రనుపసర్గాత్కర్మణ్యుపపదే కస్స్యాత్ - నాణ్ - ఆతో లోపః - గోదః - పార్ష్ణిత్రమ్ - అనుప
సర్గే కిమ్ - గోసన్దాయః - కవిధౌ సర్వత్ర ప్రసారణిభ్యో డః - బ్రహ్మజినాతి బ్రహ్మజ్యః - స
ర్వత్ర గ్రహణాత్ - ఆతశ్చోపసర్గే ॥ ఆహ్వః - ప్రహ్వః ॥ సుపి స్థః ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౪ ॥ సుపీతి యో
గో విభజ్యతే - సుపి ఉపపదే ఆదన్తాత్కస్స్యాత్ - ద్వాభ్యాం పిబతీతి ద్విపః - సమస్థః - విష
మస్థః - తతః స్థః - సుపి తిష్ఠతేః కస్స్యాత్ ఆరమ్భసామర్థ్యాద్భావే - ఆఖూనాముత్థానమా
ఖూత్థః ॥ ప్రష్ఠోఽగ్రగామిని ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౯౨ ॥ ప్రతిష్ఠత ఇతి ప్రష్ఠో గౌః - అగ్రతో గచ్ఛతీత్య
ర్థః - అగ్రగ ఇతి కిమ్ - ప్రస్థః ॥ అమ్బామ్బగోభూమిసవ్యాపద్విత్రికుశేకుశఙ్క్వఙ్గుమఞ్జిపు
ఞ్జిపరమేబర్హిర్దివ్యగ్నిభ్యః స్థః ॥ ౮ ॥ ౩ ॥ ౯౭ ॥ స్థ ఇతి కప్రత్యయాన్తస్యానుకరణమ్ - ష
ష్ఠ్యర్థే ప్రథమా - ఏభ్యః స్థస్య సస్య షస్స్యాత్ - ద్విష్ఠః - త్రిష్ఠః ఇత ఊర్ధ్వం కర్మణి సుపీతి
ద్వయమప్యనువర్తతే తత్ర కర్మకేషు సుపీత్యస్య సమ్బన్ధః ॥ తున్దశోకయోః పరిమృజా
పనుదోః ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౫ ॥ తున్దశోకయోః కర్మణోరుపపదయోరాభ్యాం కస్స్యాత్ * ఆల
స్యసుఖాహరణయోరితి వక్తవ్యమ్ * తున్దం పరిమార్ష్టీతి తున్దపరిమృజోఽలసః శోకాపను
దః - సుఖస్యాహర్తా - అలసాదన్యత్ర తున్దపరిమార్జ ఏవ - యస్తు సంసారాసారత్వోపదే
శేన శోకమపనుదతి స శోకాపనోదః * కప్రకరణే మూలవిభుజాదిభ్య ఉపసంఖ్యానమ్ *
మూలాని విభుజతి మూలవిభుజో రథః - ఆకృతిగణోఽయమ్ - మహీధ్రః - కుధ్రః - గిల
తి గిలః ॥ ప్రే దాజ్ఞః ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౬ ॥ దారూపాజ్జానాతేశ్చ ప్రోపసృష్టాత్కర్మణ్యుపపదే క
స్స్యాత్ - అణోఽపవాదః - సర్వప్రదః - పథిప్రజ్ఞః - అనుపసర్గ ఇత్యుక్తేః ప్రాగన్యస్మిన్న
తి న కః - గోసంప్రదాయః ॥ సమి ఖ్యః ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౭ ॥ గోసంఖ్యః ॥ గాపోష్టక్ ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౮ ॥
అనుపసృష్టాభ్యామాభ్యాం టక్ స్యాత్కర్మణ్యుపపదే - సామగః - సామగీ - ఉపసర్గే తు
సామసంగాయః * పిబతేస్సురాశీధ్వోరితి వక్తవ్యమ్ * సురాపీ - శీధుపీ - అన్యత్ర క్షీర
పా బ్రాహ్మణీ - సురాం పాతి రక్షతీతి సురాపా ॥ హరతేరనుద్యమనేఽచ్ ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౯ ॥

అంశహరః - అనుద్యమనే కిమ్ - భారహారః* శక్తిలాఙ్గలాఙ్కుశతోమరయష్టిఘటఘటీ
ధనుష్షు గ్రహేరుపసంఖ్యానమ్* శక్తిగ్రహః - లాఙ్గలగ్రహః - సూత్రే చ ధార్యర్థే* సూ
త్రగ్రహః - యస్తు సూత్రం కేవలముపాదత్తే న తు ధారయతి తత్రాణేవ - సూత్రగ్రా
హః ❁ వయసి చ ॥౩॥౨॥౧౦॥ ఉద్యమనార్థం సూత్రమ్ - కవచహరః కుమారః ❁ ఆ
ఙి తాచ్ఛీల్యే ॥౩॥౨॥౧౧॥ పుష్పాణ్యాహరతి తచ్ఛీలః పుష్పాహరః - తాచ్ఛీల్యే కిమ్- భార
హారః ❁ అర్హః ॥౩॥౨॥౧౨॥ అర్హతేరచ్ స్యాత్కర్మణ్యుపపదే- అణోఽపవాదః- పూ
జార్హా బ్రాహ్మణీ ❁ స్తమ్బకర్ణయో రమిజపోః ॥౩॥౨॥౧౩॥ * హస్తిసూచకయోరితి వ
క్తవ్యమ్ * స్తమ్బేరమతే స్తమ్బేరమో హస్తీ - తత్పురుషే కృతీతి హలదన్తాదితి వా ఙేరలుక్
కర్ణేజపః సూచకః ❁ శమి ధాతోః సంజ్ఞాయామ్ ॥౩॥౨॥౧౪॥ శమ్భవః - శంవదః- పున
ర్ధాతుగ్రహణం బాధకవిషయేఽపి ప్రవృత్త్యర్థమ్- కృఞో హేత్వాదిషు టో మా భూత్ - శఙ్క
రా నామ పరివ్రాజికా తచ్ఛీలా ❁ అధికరణే శేతేః ॥౩॥౨॥౧౫॥ ఖే శేతే ఖశయః* పా
ర్శ్వాదిషూపసంఖ్యానమ్ * పార్శ్వాభ్యాం శేతే పార్శ్వశయః - పృష్ఠశయః - ఉదరేణ
శేతే ఉదరశయః * ఉత్తానాదిషు కర్తృషు * ఉత్తానశ్శేతే ఉత్తానశయః - అవమూ
ర్ధశయః- అవనతో మూర్ధా యస్య సః- అవమూర్ధా- అధోముఖశ్శేత ఇత్యర్థః* గిరౌ డశ్ఛన్ద
సి* గిరౌ శేతే గిరిశః- కథం తర్హి గిరిశముపచచార ప్రత్యహం సా సుకేశీతి - గిరిరస్యాస్తీతి
విగ్రహే లోమాదిత్వాచ్ఛః ❁ చరేష్టః ॥౩॥౨॥౧౬॥ అధికరణే ఉపపదే- కురుచరః- కురు
చరీ❁ భిక్షాసేనాదాయేషు చ ॥౩॥౨॥౧౭॥ భిక్షాం చరతీతి భిక్షాచరః- సేనాచరః- ఆదా
యేతి ల్యబన్తమ్- ఆదాయచరః - కథం ప్రేక్ష్య స్థితాం సహచరీమితి - పచాదిషు చరడితి పా
ఠాత్ ❁ పురోఽగ్రతోఽగ్రేషు సర్తేః ॥౩॥౨॥౧౮॥ పురస్సరః - అగ్రతస్సరః- అగ్రస
రః- అగ్రే సరతీత్యగ్రేసరః - సూత్రేఽగ్రే ఇత్యేదన్తత్వమపి నిపాత్యతే - కథం తర్హి -
యూథం తదగ్రసరగర్వితకృష్ణసారమితి- బాహుళకాదితి హరదత్తః ❁ పూర్వే కర్తరి ॥
౩॥౨॥౧౯॥ కర్తృవాచిని పూర్వశబ్దే ఉపపదే సర్తేష్టస్స్యాత్- పూర్వస్సరతీతి పూర్వసరః -
కర్తరి కిమ్ - పూర్వం దేశం సరతీతి పూర్వసారః ❁ కృఞో హేతుతాచ్ఛీల్యానులోమ్యే
షు ॥౩॥౨॥౨౦॥ ఏషు ద్యోత్యేషు కరోతేష్టస్స్యాత్ - అతఃకృకమీతి సః - యశస్కరీ వి
ద్యా- శ్రాద్ధకరః - వచనకరః ❁ దివావిభానిశాప్రభాభాస్కరాన్తానన్తాదిబహునాన్దీ
కింలిపిలిబిబలిభక్తికర్తృచిత్రక్షేత్రసంఖ్యాజఙ్ఘాబాహ్వహర్యత్తద్ధనురరుష్షు ॥౩॥౨॥౨౧॥
ఏషు కృఞష్టస్స్యాత్ - అహేత్వాదావపి దివాకరః - విభాకరః - నిశాకరః - ప్రభా
కరః - కస్కాదిత్వాత్సః- భాస్కరః- బహుకరః- బహుశబ్దస్య వైపుల్యార్థం సంఖ్యా[illegible]
యాః పృథగ్గ్రహణమ్ - లిపిలిబిశబ్దౌ పర్యాయౌ- సంఖ్యా- ఏకకరః - ద్వికరః- కస్కాది
త్వాదహస్కరః - నిత్యం సమాసేఽనుత్తరపదస్థస్యేతి షత్వమ్ - ధనుష్కరః- అరుష్కరః
* కిం యత్తద్బహుషు కృఞోఽజ్విధానమితి వార్తికమ్* కిఙ్కరా - యత్కరా - తత్కరా-
హేత్వాదౌ టం బాధిత్వా పరత్వాదచ్ - పుంయోగే ఙీష్ - కిఙ్కరీ❁ కర్మణి భృతౌ ॥౩॥౨॥
౨౨॥ కర్మశబ్ద ఉపపదే కరోతేష్టస్స్యాత్- కర్మకరో భృతకః - కర్మకారోఽన్యః❁ న శబ్ద
శ్లోకకలహగాథావైరచాటుసూత్రమన్త్రపదేషు ॥౩॥౨॥౨౩॥ ఏషు కృఞష్టో న హే
త్వాదిషు ప్రాప్తః ప్రతిషిధ్యతే - శబ్దకార ఇత్యాది ❁ స్తమ్బశకృతోరిన్ ॥౩॥౨॥౨౪॥

* వ్రీహివత్సయోరితి వక్తవ్యమ్ * స్తమ్బకరిర్వ్రీహిః - శకృత్కరిర్వత్సః - వ్రీహివత్స
యోః కిమ్ - స్తమ్బకారః - శకృత్కారః ※ హరతేర్దృతినాథయోః పశౌ ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౨౫ ॥ దృ
తినాథయోరుపపదయోర్హృఞ ఇన్ స్యాత్ పశౌ కర్తరి - దృతిం హరతీతి దృతిహరిః - నాథ
స్నాసారజ్జుం హరతీతి నాథహరిః - పశౌ కిమ్ - దృతిహారః నాథహారః ※ ఫలేగ్రహిరా
త్మమ్భరిశ్చ ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౨౬ ॥ ఫలాని గృహ్ణాతీతి ఫలేగ్రహిః - ఉపపదస్యైదన్తత్వం గ్రహేరిన్ప్ర
త్యయశ్చ నిపాత్యతే - ఆత్మానం బిభర్తీతి ఆత్మమ్భరిః - ఆత్మనో ముమాగమః - భృఞః - చా
త్కుక్షిమ్భరిః - ప్రాఞ్చస్తు ఆత్మోదరకుక్షిష్వితి పేఠుః - జ్యోత్స్నాకరమ్భముదరమ్భర
యశ్చకోరా ఇతి మురారిః ※ ఏజేః ఖశ్ ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౨౮ ॥ ణ్యన్తాదేజేః ఖశ్ స్యాత్ ※ అరుర్ద్వి
షదజన్తస్య ముమ్ ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౬౭ ॥ అరుషో ద్విషతోఽజన్తస్య చ ముమాగమః స్యాత్ - ఖిద
న్తే ఉత్తరపదే - నత్వవ్యయస్య - శిత్వాచ్ఛబాదిః - జనమేజయతీతి జనమేజయః * వాతశు
నీతిలశర్ధేష్వజధేట్తుదజహాతిభ్యః ఖశ ఉపసంఖ్యానమ్ * వాతమజా మృగాః ※ ఖిత్య
నవ్యయస్య ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౬౬ ॥ ఖిదన్తే పరే పూర్వపదస్య హ్రస్వః స్యాత్ తతో ముమ్ - శుని
న్ధయః - తిలన్తుదః - శర్ధఞ్జహా మాషాః - శర్ధోఽపానశబ్దః తం జహతీతి విగ్రహః - జహాతిర
న్తర్భావితణ్యర్థః ※ నాసికాస్తనయోర్ధ్మాధేటోః ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౨౯ ॥ అత్ర వార్తికమ్ * స్తనే
ధేటో నాసికాయాం ధ్మశ్చేతి వాచ్యమ్ * స్తనం ధయతీతి స్తనన్ధయః - ధేటష్టిత్త్వాత్ స్త
నన్ధయీ - నాసికన్ధమః - నాసికన్ధయః ※ నాడీముష్ట్యోశ్చ ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౩౦ ॥ ఏతయోః కర్మణో
రుపపదయోర్ధ్మాధేటోః ఖశ్ స్యాత్ - యథాసంఖ్యం నేష్యతే - నాడిన్ధమః - నాడిన్ధయః -
ముష్టిన్ధమః - ముష్టిన్ధయః * ఘటీఖారీఖరీషూపసంఖ్యానమ్ * ఘటిన్ధమః - ఘటిన్ధయః - ఇ
త్యాది ఖారీ పరిమాణవిశేషః - ఖరీ గర్దభీ ※ ఉదకూలే రుజివహోః ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౩౧ ॥ ఉత్పూ
ర్వాభ్యాం రుజివహిభ్యాం కూలే కర్మణ్యుపపదే ఖశ్ స్యాత్ - కూలముద్రుజతీతి కూలము
ద్రుజః - కూలముద్వహః ※ వహాభ్రే లిహః ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౩౨ ॥ వహః స్కన్ధః - తం లేఢీతి వహంలి
హో గౌః - అదాదిత్వాచ్ఛపో లుక్ - ఖశో ఙిత్త్వాన్న గుణః - అభ్రంలిహో వాయుః ※
పరిమాణే పచః ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౩౩ ॥ ప్రస్థమ్పచా స్థాలీ ఖారిమ్పచః కటాహః ※ మితనఖే చ ॥
౩ ॥ ౨ ॥ ౩౪ ॥ మితమ్పచా బ్రాహ్మణీ నఖమ్పచా యవాగూః - పచిరత్ర తాపవాచీ ※ వి
ధ్వరుషోస్తుదః ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౩౫ ॥ విధున్తుదః - ముమి కృతే సంయోగాన్తస్య లోపః - అరున్తుదః
※ అసూర్యలలాటయోర్దృశితపోః ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౩౬ ॥ అసూర్యమిత్యసమర్థసమాసః దృశినా
నఞః సమ్బన్ధాత్ - సూర్యం న పశ్యన్తీత్యసూర్యమ్పశ్యా రాజదారాః - లలాటన్తపః సూర్యః
※ ఉగ్రమ్పశ్యేరమ్మదపాణిన్ధమాశ్చ ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౩౭ ॥ ఏతే నిపాత్యన్తే ఉగ్రమితి క్రియావిశే
షణం తస్మిన్నుపపదే దృశేః ఖశ్ - ఉగ్రమ్పశ్యతీత్యుగ్రమ్పశ్యః - ఇరా ఉదకం తేన మాద్యతి
దీప్యతే అభిధానత్వాదితి ఇరమ్మదో మేఘజ్యోతిః - ఇహ నిపాతనాచ్ఛ్యన్న - పాణయో
ధ్మాయన్తే అస్మిన్నితి పాణిన్ధమో ధ్వా అన్ధకారాద్యావృత ఇత్యర్థః - తత్ర హి సర్పాద్యపనో
దనాయ పాణయః శబ్ద్యన్తే ※ ప్రియవశే వదః ఖచ్ ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౩౮ ॥ ప్రియంవదః - వశంవ
దః * గమేః సుపి వాచ్యః * సంజ్ఞార్థమిదమ్ - మితఙ్గమో హస్తీ ॥ * విహాయసో విహ ఇతి వా
చ్యమ్ * ఖచ్చ డిద్వా వాచ్యః * విహఙ్గమః - విహఙ్గః - భుజఙ్గమః - భుజఙ్గః ※ ద్విషత్పరయో
స్తాపేః ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౩౯ ॥ ఖచ్ స్యాత్ ※ ఖచి హ్రస్వః ॥ ౬ ॥ ౪ ॥ ౯౪ ॥ ఖచ్పరే ణౌ ఉపధాయా

హ్రస్వస్స్యాత్ - ద్విషన్తం పరం వా తాపయతీతి ద్విషన్తపః - పరన్తపః - ఘటంఘటీగ్రహణా ల్లిఙ్గవిశిష్టపరిభాషా అనిత్యా - తేనేహ న - ద్విషతీం తాపయతి ద్విషతీతాపః ❋ వాచి యమో వ్రతే ॥ ౩ । ౨ । ౪౦ ॥ వాక్‌శబ్దే ఉపపదే యమేః ఖచ్ స్యాత్ వ్రతే గమ్యే ❋ వాచంయమపురన్దరౌ చ ॥ ౬ । ౩ । ౬౯ ॥ వాక్పూర్వోఽమన్తత్వం నిపాత్యతే - వాచంయమో మౌనవ్రతీ - వ్రతే కిమ్ - అశక్త్యాదినా వాచం యచ్ఛతీతి వాగ్యామః ❋ పూఃసర్వయోర్దారిసహోః ॥ ౩ । ౨ । ౪౧ ॥ పురం దారయతీతి పురన్దరః - సర్వంసహః - సహిగ్రహణమసంజ్ఞార్థమ్ - భగే చ దారేరితి కాశికా - బాహుళకేన లబ్ధమిదమిత్యాహుః - భగం దారయతీతి భగన్దరః ❋ సర్వకూలాభ్రకరీషేషు కషః ॥ ౩ । ౨ । ౪౨ ॥ సర్వంకషః ఖలః - కూలఙ్కషా నదీ - అభ్రఙ్కషో వాయుః - కరీషఙ్కషా వాత్యా ❋ మేఘర్తిభయేషు కృఞః ॥ ౩ । ౨ । ౪౩ ॥ మేఘఙ్కరః - ఋతిఙ్కరః - భయఙ్కరః - భయశబ్దేన తదన్తవిధిః - అభయఙ్కరః ❋ క్షేమప్రియమద్రేఽణ్ చ ॥ ౩ । ౨ । ౪౪ ॥ ఏషు కృఞోఽణ్ స్యాత్ చాత్ ఖచ్ - క్షేమఙ్కరః - క్షేమకారః - ప్రియఙ్కరః - ప్రియకారః - మద్రఙ్కరః - మద్రకారః - వేతి వాచ్యేఽణ్గ్రహణం హేత్వాదిషు టో మా భూదితి - కథం తర్హి - అల్పారమ్భః క్షేమకర ఇతి - కర్మణశ్శేషత్వవివక్షాయాం పచాద్యచ్ ❋ ఆశితే భువః కరణభావయోః ॥ ౩ । ౨ । ౪౫ ॥ ఆశితశబ్దే ఉపపదే భవతేః ఖచ్ - ఆశితో భవత్యనేన ఆశితమ్భవ ఓదనః - ఆశితస్య భవనమాశితమ్భవః ❋ సంజ్ఞాయాం భృతౄవృజిధారిసహితపిదమః ॥ ౩ । ౨ । ౪౬ ॥ విశ్వం బిభర్తీతి విశ్వమ్భరః - విశ్వమ్భరా - రథన్తరం సామ - ఇహ రథేన తరతీతి వ్యుత్పత్తిమాత్రమ్ - నత్వవయవార్థానుగమః - పతింవరా కన్యా - శత్రుఞ్జయో హస్తీ - యుగన్ధరః పర్వతః శత్రుం సహః శత్రుంసహః శత్రున్తపః - అరిన్దమః - దమిశ్శమనాయామ్ - తేన సకర్మక ఇత్యుక్తమ్ - మతాన్తరే తు అన్తర్భావితణ్యర్థోఽత్ర దమిః ❋ గమశ్చ ॥ ౩ । ౨ । ౪౭ ॥ సుతఙ్గమః ❋ అన్తాత్యన్తాధ్వదూరపారసర్వానన్తేషు డః ॥ ౩ । ౨ । ౪౮ ॥ సంజ్ఞాయామితి నివృత్తమ్ - ఏషు గమేర్డస్స్యాత్ - డిత్వసామర్థ్యాదభస్యాపి టేర్లోపః - అన్తం గచ్ఛతీత్యన్తగ ఇత్యాది * సర్వత్రపన్నయోరుపసంఖ్యానమ్ * సర్వత్రగః - పన్నం పతితం గచ్ఛతీతి పన్నగః - పన్నమితి పద్యతేః క్తాన్తం క్రియావిశేషణమ్ * ఉరసో లోపశ్చ * ఉరసా గచ్ఛతీత్యురగః * సుదురోరధికరణే * సుఖేన గచ్ఛత్యత్రేతి సుగః - దుర్గః * అన్యత్రాపి దృశ్యత ఇతి వక్తవ్యమ్ * గ్రామగః * డే చ విహాయసో విహాదేశో వక్తవ్యః * విహగః ❋ ఆశిషి హనః ॥ ౩ । ౨ । ౪౯ ॥ శత్రుం వధ్యాచ్ఛత్రుహః - ఆశిషి కిమ్ - శత్రుఘాతః * దారావాహనోఽణన్తస్య చ టః సంజ్ఞాయామ్ * దారుశబ్దే ఉపపదే ఆఙ్పూర్వాద్ధన్తేరణ్ టకారశ్చాన్తాదేశో వక్తవ్య ఇత్యర్థః - దార్వాఘాటః * చారౌ వా * చార్వాఘాటః - చార్వాఘాతః * కర్మణి సమి చ * కర్మణ్యుపపదే సమ్పూర్వాద్ధన్తేరుక్తం వేత్యర్థః - వర్ణాన్ సంహన్తీతి వర్ణసంఘాటః - వర్ణసంఘాతః - పదసంఘాటః - పదసంఘాతః ❋ అపే క్లేశతమసోః ॥ ౩ । ౨ । ౫౦ ॥ అపపూర్వాద్ధన్తేర్డస్స్యాత్ - అనాశీరర్థమిదమ్ - క్లేశాపహః పుత్రః - తమోపహః సూర్యః ❋ కుమారశీర్షయోర్ణినిః ॥ ౩ । ౨ । ౫౧ ॥ కుమారఘాతీ - శిరసశ్శీర్షభావో నిపాత్యతే - శీర్షఘాతీ ❋ లక్షణే జాయాపత్యోష్టక్ ॥ ౩ । ౨ । ౫౨ ॥ హన్తేష్టక్ స్యాత్ లక్షణవతి కర్తరి - జాయాఘ్నో నా - పతిఘ్నీ స్త్రీ ❋ అమనుష్యకర్తృకే చ ॥ ౩ । ౨ । ౫౩ ॥ జాయాఘ్నస్తిలకాలకః - పతిఘ్నీ పాణి

రేఖా ※ పిత్తఘ్నంఘృతమ్ - అమనుష్యేతికిమ్- ఆఖుఘాతశ్శూద్రః అథకథంబలభద్రః ప్రలమ్బఘ్నః శత్రుఘ్నః కృతఘ్నఇత్యాది - మూలవిభుజాదిత్వాత్సిద్ధమ్ - చోరఘాతో నగరఘాతోహస్తీతుబాహుళకాదణ్ ※ శక్తౌహస్తికవాటయోః ॥౩॥౨॥౫౪॥ హన్తేష్టక్స్యాచ్ఛక్తౌద్యోత్యాయామ్ - మనుష్యకర్తృకార్థమిదమ్ - హస్తిఘ్నానా- కవాటఘ్నశ్చోరః- కపాటేతిపాఠాన్తరమ్ ※ పాణిఘతాడఘౌశిల్పిని ॥౩॥౨॥౫౫॥ హన్తేష్టక్ టిలోపోఘత్వఞ్చనిపాత్యతేపాణితాడయోరుపపదయోః - పాణిఘః- తాడఘః - శిల్పినికిమ్- పాణిఘాతః- తాడఘాతః ※ రాజఘఉపసంఖ్యానమ్ ※ రాజానంహన్తిరాజఘః - ※ ఆఢ్యసుభగస్థూలపలితనగ్నాన్ధప్రియేషుచ్వ్యర్థేష్వచ్వౌకృఞఃకరణేఖ్యున్ ॥౩॥౨॥౫౬॥ ఏషుచ్వ్యర్థేష్వచ్వ్యన్తేషుకర్మసూపపదేషుకృఞఃకరణేఖ్యున్స్యాత్ - అనాఢ్యమాఢ్యంకుర్వన్త్యనేన ఆఢ్యంకరణమ్ - అచ్వౌకిమ్- ఆఢ్యీకుర్వన్త్యనేన - ఇహప్రతిషేధసామర్థ్యాత్ ల్యుడపినేతికాశికా - భాష్యమతేతుల్యుట్స్యాదేవ - అచ్వావిత్యుత్తరార్థమ్ ※ కర్తరిభువఃఖిష్ణుచ్ ఖుకఞౌ ॥౩॥౨॥౫౭॥ ఆఢ్యాదిషుచ్వ్యర్థేష్వచ్వ్యన్తేషుభవతేరేతౌ స్తః- అనాఢ్యఆఢ్యోభవతిఆఢ్యమ్భవిష్ణుః- ఆఢ్యమ్భావుకః - స్పృశోఽనుదకే క్విన్- ఘృతస్పృక్ - కర్మణీతినివృత్తమ్- మన్త్రేణస్పృశతీతిమన్త్రస్పృక్ - ఋత్విగ్దధృక్- వ్యాఖ్యాతమ్ - త్యదాదిషుదృశోఽనాలోచనేకఞ్చ ※ సమానాన్యయోశ్చేతివాచ్యమ్ ※ సదృక్- సదృశః- అన్యాదృక్- అన్యాదృశః- క్సోఽపివాచ్యః-తాదృక్షః-సదృక్షః- అన్యాదృక్షః ※ సత్సూద్విషద్రుహదుహయుజవిదభిదచ్ఛిదజినీరాజాముపసర్గేఽపిక్విప్ ॥౩॥౨॥౬౧॥ ఏభ్యఃక్విప్స్యాదుపసర్గేసత్యసతిచసుప్యుపపదే- ద్యుసత్ - ఉపనిషత్- అణ్డసూః- ప్రసూః- మిత్రద్విట్- ప్రద్విట్- మిత్రధ్రుక్- ప్రధ్రుక్- గోధుక్- ప్రధుక్ - అశ్వయుక్ - ప్రయుక్ - వేదవిత్- నివిదిత్యాది ※ అగ్రగ్రామాభ్యాన్నయతేర్ణో వాచ్యః ※ అగ్రణీః- గ్రామణీః ※ భజోణ్విః ॥౩॥౨॥౬౨॥ సుప్యుపసర్గేచోపపదేభజేర్ణ్విస్స్యాత్- అంశభాక్- ప్రభాక్ ※ అదోఽనన్నే ॥౩॥౨॥౬౮॥ విట్స్యాత్- ఆమమత్తి ఆమాత్- సస్యాత్- అనన్నేకిమ్ - అన్నాదః ※ క్రవ్యేచ ॥౩॥౨॥౬౯॥ అదేర్విట్-పూర్వేణసిద్ధేవచనమణ్బాధనార్థమ్- క్రవ్యాత్- ఆమమాంసభక్షకః - కథంతర్హి- క్రవ్యాదోఽస్రపఆశరఇతి - పక్వమాంసశబ్దఉపపదేఽణ్ - ఉపపదస్యక్రవ్యాదేశః పృషోదరాదిత్వాత్ ※ దుహఃకబ్ఘశ్చ ॥౩॥౨॥౭౦॥ కామదుఘా ※ అన్యేభ్యోఽపిదృశ్యన్తే ॥౩॥౨॥౭౫॥ ఛన్దసీతినివృత్తమ్- మనిన్క్వనిప్వనిప్విచ్ఏతేప్రత్యయాధాతోస్స్యుః ※ నేడ్వశికృతి॥౭॥౨॥౮॥ వశాదేఃకృతఇట్నస్యాత్- శర్మా- సుశర్మా- ప్రాతరిత్వా ※ విడ్వనోరనునాసికస్యాత్ ॥౬॥౪॥౪౧॥ అనునాసికస్యఆత్స్యాత్- విజాయతఇతివిజావా- ఓణ్- అవావా-విచ్-రేట్- రోట్-సుగణ్ ※ క్విప్చ ॥౩॥౨॥౭౬॥ అయమపిదృశ్యతే-సత్సూద్విషేత్యస్యైవప్రపఞ్చః - ఉఖాస్రత్- పర్ణధ్వత్ - వాహభ్రట్ ※ అన్తః ॥౮॥౪॥౨౦॥ పదాన్తస్యానితేర్నస్యణత్వంస్యాదుపసర్గస్థాన్నిమిత్తాత్పరశ్చేత్ - హేప్రాణ్ - శాసఇదితీత్వమ్ - మిత్రాణిశాస్తీతిమిత్రశీః ※ ఆశాసఃక్వావుపధాయాఇత్వంవాచ్యమ్ ※ ఆశీః- ఇత్వోత్వే-గీః- పూః ※ ఇస్మన్త్రన్క్విషుచ॥౬॥౪॥౯౭॥ ఏషుఛాదేర్హ్రస్వస్స్యాత్- తనుచ్ఛత్- అనునాసికస్యక్విఝలోః- శామోధాతోః- ప్రతాన్- ప్రశాన్- చ్ఛ్వోః

రిత్యూఠ్ - అతుషన్త్యూః - జ్వరత్వరేత్యూఠ్ - జూః - జురౌ - జురః - తూః - స్రూః - ఊః - వృద్ధిః - ఔ
నానవతీతి జనౌః - జనావౌ - జనావః - మూః - మువౌ - మువః - సుమూః - సుమ్వౌ - సుమ్వః - రా
ల్లోపః - మూర్ఛా - మూః - మురౌ - మురః - ధుర్వీ - ధూః ॥ గమః క్వౌ ॥ ౬ ॥ ౪ ॥ ౪౦ ॥ అనునాసిక
లోపస్స్యాత్ - అగ్రగత్ ॥ గమాదీనామితి వక్తవ్యమ్ ॥ పరీతత్ - సంయత్ - సునత్ ॥ ఊ
ఙ్చ గమాదీనామితి వక్తవ్యం లోపశ్చ ॥ అగ్రేగూః - అగ్రేభ్రూః ॥ స్థః క చ ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౭౭ ॥
చాత్ క్విప్ - శంస్థః - శంస్థాః - శమి ధాతోరిత్యచం బాధితుం సూత్రమ్ ॥ సుప్యజాతౌ ణిని
స్తాచ్ఛీల్యే ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౭౮ ॥ అజాత్యర్థే సుపి ధాతోర్ణినిస్స్యాత్ - తాచ్ఛీల్యే ద్యోత్యే - ఉష్ణభో
జీ - శీతభోజీ - అజాతౌ కిమ్ - బ్రాహ్మణానామన్త్రయితా - తాచ్ఛీల్యే కిమ్ - ఉష్ణం భుఙ్క్తే
కదాచిత్ - ఇహ వృత్తికారేణోపసర్గభిన్న ఏవ సుపి ణినిరితి వ్యాఖ్యాయ - ఉత్ప్రతిభ్యా
మాఙి సత్తైరుపసంఖ్యానమితి పఠితమ్ - హరదత్తమాధవాదిభిశ్చ తదేవానుసృతమ్ - ఏ
తచ్చ భాష్యవిరోధాదుపేక్ష్యమ్ - ప్రసిద్ధశ్చోపసర్గేపి ణినిః - సంభూవోపజీవినామ్ - ఆ
సయాయివర్గః - పతత్యధోధామవిసారి - నవత్సనియామః ప్రభవోఽనుజీవిభిరిత్యాదౌ ॥
సాధుకారిణ్యుపసంఖ్యానమ్ ॥ బ్రహ్మణి వదః ॥ అతాచ్ఛీల్యార్థం వార్తికద్వయమ్ - సాధు
కారీ బ్రహ్మవాదీ ॥ కర్తర్యుపమానే ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౭౯ ॥ ణినిస్స్యాత్ - ఉపపదార్థః కర్తా ప్ర
త్యయార్థస్య కర్తురుపమానం చేత్ - ఉష్ట్ర ఇవ క్రోశతి ఉష్ట్రక్రోశీ - ధ్వాంక్షరావీ - అతా
చ్ఛీల్యార్థం జాత్యర్థం చ సూత్రమ్ - కర్తరి కిమ్ - అపూపానివ భక్షయతి మాషాన్ - ఉప
మానే కిమ్ - ఉష్ట్రః క్రోశతి ॥ వ్రతే ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౮౦ ॥ ణినిస్స్యాత్ - స్థణ్డిలశాయీ ॥ బహుల
మాభీక్ష్ణ్యే ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౮౧ ॥ పౌనఃపున్యే ద్యోత్యే సుప్యుపపదే ణినిః - క్షీరపాయిణ ఉశీనరాః
॥ మనః ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౮౨ ॥ సుపి మన్యతేర్ణినిస్స్యాత్ - దర్శనీయమానీ ॥ ఆత్మమానే ఖశ్చ ॥ ౩ ॥
౨ ॥ ౮౩ ॥ స్వకర్మకే మననే వర్తమానాన్మన్యతేః సుపి ఖశ్ స్యాత్ - చాణ్ణినిః - పణ్డితమాత్మా
నమ్మన్యతే పణ్డితమ్మన్యః - పణ్డితమానీ ॥ ఖిత్యనవ్యయస్య ॥ కాళిమ్మన్యా - అనవ్యయస్య కిమ్
దివామన్యా ॥ ఇచ ఏకాచోఽమ్ప్రత్యయవచ్చ ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౬౮ ॥ ఇజన్తాదేకాచోఽమ్స్యా
త్ - స చ స్వాద్యమ్వత్ ఖిదన్తే పరే - ఔతోఽమ్శసోః ॥ గామ్మన్యః - వామ్శసోః ॥ స్త్రియ
మ్మన్యః స్త్రీమ్మన్యః - నృ - నరమ్మన్యః - భువమ్మన్యః - శ్రియమాత్మానమ్మన్యతే శ్రిమన్యా
కులమ్ - భాష్యకారవచనాత్ శ్రీశబ్దస్య హ్రస్వః - మమ మోరభావశ్చ ॥ భూతే ॥ ౩ ॥
౨ ॥ ౮౪ ॥ అధికారోయమ్ - వర్తమానే లడితి యావత్ ॥ కరణే యజః ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౮౫ ॥ కరణే ఉ
పపదే భూతార్థాద్యజేర్ణినిస్స్యాత్ కర్తరి - సోమేనేష్టవాన్ సోమయాజీ - అగ్నిష్టోమ
యాజీ ॥ కర్మణి హనః ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౮౬ ॥ పితృవ్యఘాతీ - కర్మణీత్యేతత్ సహే చేతి యావదధిక్రి
యతే ॥ బ్రహ్మభ్రూణవృత్రేషు క్విప్ ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౮౭ ॥ ఏషు కర్మసూపపదేషు హన్తేర్భూ
తే క్విప్ స్యాత్ - బ్రహ్మహా - భ్రూణహా - వృత్రహా - క్విప్ చేత్యేవ సిద్ధే నియమార్థమి
దమ్ - బ్రహ్మాదిష్వేవ హన్తేర్భూత ఏవ క్విబేవేతి - చతుర్విధోఽత్ర నియమ ఇతి కాశికా -
బ్రహ్మాదిష్వేవ క్విబేవేతి ద్వివిధో నియమ ఇతి భాష్యమ్ ॥ సుకర్మపాపమన్త్రపుణ్యేషు
కృఞః ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౮౯ ॥ సుకర్మాదిషు కృఞః క్విప్స్యాత్ - త్రివిధోఽత్ర నియమ ఇతి కాశికా - సు
కృత్ - కర్మకృత్ - పాపకృత్ - మన్త్రకృత్ - పుణ్యకృత్ - క్విబేవేతి నియమాత్కర్మకృత
వానిత్యత్ర అణ్ న - కృఞ ఏవేతి నియమాన్మన్త్రమధీతవాన్మన్త్రాధ్యాయః - అత్ర వస్తి

కీ - భూత ఏవేతి నియమాత్ మన్త్రం కరోతి కరిష్యతి వేత్యాదివివక్షాయాం న క్విప్ - స్వాతి
ష్వేవేతి నియమాభావాదన్యస్మిన్నపి సుప్యుపపదే క్విప్ - శాస్త్రకృత్ - భాష్యకృత్ ॥
సోమే సుఞః ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౯౦ ॥ సోమసుత్ - చతుర్విధోఽత్ర నియమ ఇతి కాశికా ఏవముత్తర
సూత్రేఽపి ॥ అగ్నౌ చేః ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౯౧ ॥ అగ్నిచిత్ ॥ కర్మణ్యగ్న్యాఖ్యాయామ్ ॥ ౩ ॥ ౨ ॥
౯౨ ॥ కర్మణ్యుపపదే కర్మణ్యేవ కారకే చినోతేః క్విప్ స్యాత్ - అగ్న్యాధారస్థలవిశేష
స్యాఖ్యాయామ్ - శ్యేన ఇవ చితః శ్యేనచిత్ ॥ కర్మణీనివిక్రియః ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౯౩ ॥ కర్మణ్యుప
పదే విపూర్వాత్ క్రీణాతేరినిః స్యాత్ ॥ కుత్సితగ్రహణం కర్తవ్యమ్ ॥ సోమవిక్రయీ
ఘృతవిక్రయీ ॥ దృశేః క్వనిప్ ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౯౪ ॥ కర్మణి భూత ఇత్యేవ - పారం దృష్టవాన్ పార
దృశ్వా ॥ రాజని యుధికృఞః ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౯౫ ॥ క్వనిప్ స్యాత్ యుధిరన్తర్భావితణ్యర్థః - రా
జానం యోధితవాన్ రాజయుధ్వా - రాజకృత్వా ॥ సహే చ ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౯౬ ॥ కర్మణీతి నివృ
త్తమ్ - సహయుధ్వా - సహకృత్వా ॥ సప్తమ్యాం జనేర్డః ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౯౭ ॥ సరసిజమ్ - మన్దు
రాయాం జాతో మన్దురజః - ఙ్యాపోరితి హ్రస్వః ॥ పఞ్చమ్యామజాతౌ ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౯౮ ॥
జాతిశబ్దవర్జితే పఞ్చమ్యన్త ఉపపదే జనేర్డస్స్యాత్ - సంస్కారజః - అదృష్టజః ॥ ఉపస
ర్గే చ సంజ్ఞాయామ్ ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౯౯ ॥ ప్రజా స్యాత్ సన్తతౌ జనే ॥ అనౌ కర్మణి ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౧౦౦ ॥
అనుపూర్వాజ్జనేః కర్మణ్యుపపదే డస్స్యాత్ - పుమాంసమనురుధ్య జాతా పుమనుజా ॥
అన్యేష్వపి దృశ్యతే ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౧౦౧ ॥ అన్యేష్వప్యుపపదేషు జనేర్డస్స్యాత్ - అజః - ద్విజః -
బ్రాహ్మణజః - అపిశబ్దస్సర్వోపాధివ్యభిచారార్థః - తేన ధాత్వన్తరాదపి కారకాన్తరే
ష్వపి క్వచిత్ - పరితః ఖాతా పరిఖా ॥ క్తక్తవతూ నిష్ఠా ॥ ౧ ॥ ౧ ॥ ౨౬ ॥ ఏతౌ నిష్ఠాసంజ్ఞౌ స్తః
॥ నిష్ఠా ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౧౦౨ ॥ భూతార్థవృత్తేర్ధాతోర్నిష్ఠా స్యాత్ - తత్ర తయోరేవేతి భావక
ర్మణోః క్తః కర్తరి కృదితి కర్తరి క్తవతుః ఉకావితౌ - స్నాతం మయా - స్తుతస్త్వయా విష్ణుః -
విష్ణుర్విశ్వం కృతవాన్ ॥ నిష్ఠాయామణ్యదర్థే ॥ ౬ ॥ ౪ ॥ ౬౦ ॥ ణ్యదర్థో భా
వకర్మణీ తతోఽన్యత్ర నిష్ఠాయాం క్షియో దీర్ఘస్స్యాత్ ॥ క్షియో దీర్ఘాత్ ॥ ౮ ॥
౨ ॥ ౪౬ ॥ దీర్ఘాత్ క్షియో నిష్ఠాతస్య నస్స్యాత్ - క్షీణవాన్ - భావకర్మణోస్తు క్షితః కామో
మయా ॥ శ్ర్యుకః కితి ॥ శ్రితః - శ్రితవాన్ - భూతః - భూతవాన్ - క్షుతః ॥ ఊ
ర్ణోర్నువద్భావో వాచ్యః ॥ తేన ఏకాచ్త్వాన్నేట్ - ఊర్ణుతః - నుతః - వృతః ॥ ర
దాభ్యాం నిష్ఠాతో నః పూర్వస్య చ దః ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౪౨ ॥ రేఫదకారాభ్యాం పరస్య నిష్ఠాతస్య న
స్స్యాత్ - నిష్ఠాపేక్షయా పూర్వస్య ధాతోర్దకారస్య చ - శౄ - ఋత ఇత్ - రపరః ణ
త్వమ్ - శీర్ణః - బహిరఙ్గత్వేన వృద్ధేరసిద్ధత్వాన్నేహ - కృతస్యాపత్యం కార్తిః - భిన్నః - ఛి
న్నః ॥ సంయోగాదేరాతో ధాతోర్యణ్వతః ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౪౩ ॥ నిష్ఠాతస్య నస్స్యాత్ - ద్రా
ణః - స్త్యానః - గ్లానః ॥ ల్వాదిభ్యః ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౪౪ ॥ ఏకవింశతేః లూఞాదిభ్యః ప్రాగ్వత్ -
లూనః - జ్యా - గ్రహిజ్యా - జీనః ॥ దుగ్వోర్దీర్ఘశ్చ ॥ దుగతౌ - దూనః - టుదు ఉపతాపే ఇత్య
యం తు న గృహ్యతే సానుబన్ధత్వాత్ - మృదుతయా దుతయే ఇతి మాఘః - గూనః ॥ పూఞో
వినాశే ॥ పూనా యవాః - వినష్టా ఇత్యర్థః - పూతమన్యత్ ॥ సినోతేర్గ్రాసకర్మకర్తృక
స్య ॥ సినో గ్రాసః - గ్రాసే ఇతి కిమ్ - సితా పాశేన సూకరీ - కర్మకర్తృకే ఇతి కిమ్ - సితో
గ్రాసో దేవదత్తేన ॥ ఓదితశ్చ ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౪౫ ॥ భుజో - భుగ్నః - టుఓశ్వి - ఉచ్ఛూనః - ఓహాక్ -

ప్రహీణః- స్యాదయ ఓదితఇత్యుక్తమ్- సూనః- సూనవాన్- దూనః-దూనవాన్- ఓవిజ్
ధ్యేడీఙః పాఠసామర్థ్యాన్నేట్ - ఉడ్డీనః ॥ ద్రవమూర్తిస్పర్శయోశ్శ్యః ॥౬॥౧॥౨౪॥
ద్రవస్యమూర్తౌ కాఠిన్యేస్పర్శేచార్థే శ్యైఙస్సంప్రసారణం స్యాన్నిష్ఠాయామ్ ॥ శ్యో
ఽస్పర్శే ॥౮॥౨॥౪౭॥ శ్యైఙో నిష్ఠాతస్యనస్స్యాదస్పర్శేర్థే - హలఇతిదీర్ఘః - శీనంఘృ
తమ్- అస్పర్శేకిమ్ - శీతంజలమ్ - ద్రవమూర్తిస్పర్శయోఃకిమ్- సంశ్యానోవృశ్చికః- శీ
తాత్సంకుచితఇత్యర్థః ॥ ప్రతేశ్చ ॥౬॥౧॥ ౨౫॥ ప్రతిపూర్వస్య శ్యస్సంప్రసారణం
స్యాన్నిష్ఠాయామ్- ప్రతిశీనః ॥ విభాషాభ్యవపూర్వస్య ॥౬॥౧॥౨౬॥ శ్యస్సంప్రసార
ణంవాస్యాత్- అభిశ్యానంఘృతమ్- అభిశీనమ్- అవశ్యానోఽవశీనోవృశ్చికః- వ్యవస్థిత
విభాషేయమ్- తేనేహన- సమవశ్యానః ॥ అఞ్చోఽనపాదానే ॥౮॥౨॥౪౮॥ అఞ్చేర్ని
ష్ఠాతస్యనస్స్యాన్నత్వపాదానే ॥ యస్యవిభాషా ॥౭॥౨॥ ౧౫॥ యస్యక్వచిద్విభాష
యేడ్విహితస్తతోనిష్ఠాయాఇణ్నస్యాత్ - ఉదితోవేతిక్త్వాయాం వేట్త్వాదిహ నేట్
సమక్నః - అనపాదానేకిమ్ - ఉదక్తముదకంకూపాత్- నత్వస్యాసిద్ధత్వాద్వ్రశ్చేతిష
త్వేప్రాప్తే * నిష్ఠాదేశష్షత్వస్వరప్రత్యయేడ్విధిషుసిద్ధోవాచ్యః * వృక్ణః- వృక్ణవాన్
॥ పరిస్కన్దః ప్రాచ్యభరతేషు ॥౮॥౩॥౭౫॥ పూర్వేణమూర్ధన్యేప్రాప్తేతదభావోని
పాత్యతే- పరిస్కన్దః- ప్రాచ్యేతికిమ్ - పరిష్కన్దః - పరిస్కన్దః - పరేశ్చేతివికల్పః- స్త
మ్భేరితిషత్వేప్రాప్తే ॥ ప్రతిస్తబ్ధనిస్తబ్ధౌచ ॥ అత్రణత్వన్నస్యాత్ ॥ దివోఽవిజిగీషా
యామ్ ॥౮॥౨॥౪౯॥ దివోనిష్ఠాతస్యనస్స్యాదవిజిగీషాయామ్- ద్యూనః - విజిగీషాయాం
తుద్యూతమ్ ॥ నిర్వాణోఽవాతే ॥౮ ॥ ౨ ॥ ౫౦ ॥ అవాతేఇతిచ్ఛేదః-నిపూర్వాద్వాతే
ర్నిష్ఠాతస్యనత్వంస్యాత్ వాతశ్చేత్కర్తాన - నిర్వాణోఽగ్నిర్మునిర్వా - వాతేతు - ని
ర్వాతోవాతః ॥ శుషఃకః ॥౮॥౨॥౫౧॥ నిష్ఠాతఇత్యేవ-శుష్కః ॥ పచోవః ॥౮॥౨॥౫౨॥
పక్వః ॥ క్షాయోమః ॥౮॥౨॥౫౩॥ క్షామః ॥ స్త్యఃప్రపూర్వస్య ॥౬॥౧॥౨౩॥ ప్రా
త్స్త్యఃసంప్రసారణంస్యాన్నిష్ఠాయామ్ ॥ ప్రస్త్యోఽన్యతరస్యామ్ ॥౮॥౨॥౫౪॥ ని
ష్ఠాతస్యమోవాస్యాత్ - ప్రస్తీమః - ప్రస్తీతః- ప్రాత్కిమ్ స్త్యానః ॥ అనుపసర్గా
త్ఫుల్లక్షీబకృశోల్లాఘాః ॥౮॥౨॥౫౫॥ ఞిఫలా - ఫుల్లః- నిష్ఠాతస్యలత్వంనిపాత్యతే- క్తవ
త్వేకదేశస్యాపీదన్నిపాతనమిష్యతే- ఫుల్లవాన్ - క్షీబాదిషుతు క్తప్రత్యయస్యైవతలో
పః - తస్యాసిద్ధత్వాత్ప్రాప్తస్యేటోఽభావశ్చనిపాత్యతే - క్షీబోమత్తః - కృశస్తనుః
ఉల్లాఘోనీరోగః-అనుపసర్గాత్కిమ్ ॥ ఆదితశ్చ ॥౭॥౨॥౧౬॥ ఆకారేతోనిష్ఠాయాఇణ్
నస్యాత్ ॥ తిచ ॥౭॥౪॥౮౯॥ చరఫలోరతఉత్స్యాత్తాదౌకితి-ప్రఫుల్తః-ప్రక్షీబి
తః - ప్రకృశితః - ప్రోల్లాఘితః - కథంతర్హి - లోధ్రద్రుమంసానుమతఃప్రఫుల్లమితి-
ఫుల్లవికసనే- పచాద్యచ్ - సూత్రంతుఫుల్తాదినివృత్త్యర్థమ్ * ఉత్ఫుల్లసంఫుల్లయోరు
పసంఖ్యానమ్ * నుదవిదోన్దత్రాఘ్రాహ్రీభ్యోఽన్యతరస్యామ్ ॥ ౮ ॥ ౨॥౫౬॥ఏభ్యో
నిష్ఠాతస్యనోవా- నున్నః - నుత్తః-విదవిచారణే - రౌధాదికఏవగృహ్యతేఉన్దినాపరేణసా
హచర్యాత్ - విన్నః - విత్తః-వేత్తేస్తువిదితః-విద్యతేర్విన్నః-ఉన్దీ ॥ శ్వీదితోనిష్ఠాయామ్ ॥
౭ ॥౨॥ ౧౪ ॥ శ్వయతేరీదితశ్చనిష్ఠాయామిణ్న -ఉన్నఃఉత్తః-త్రాణఃత్రాతః- ఘ్రా
ణఃఘ్రాతః - హ్రీణః - హ్రీతః ॥ నధ్యాఖ్యాపౄమూర్ఛిమదామ్ ॥ ౮ ॥౨॥౫౭ ॥

ఢ్ర్యైనిష్ఠాయామస్యనత్వంన ధ్యాతః- ఖ్యాతః-పూర్తః- ల్లోపః మూర్తః-మత్తః ❀ నత్తో
ఘ్రాగప్రత్యయయోః ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౫౮ ॥ కిస్తలేన్నిష్ఠాస్యస్యపాతో యంభోగ్యప్రతీత
చార్థే - వత్తంధనమ్- విత్తఃపురుషః- అనయోః కిమ్- విన్నః - విభాషాగమహానేతిక్వసావే
ట్ త్వాదిహానేట్ ❀ ఘిత్తం రకలమ్ ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౫౯ ॥ కన్నవస్యత్ ❀ ఋణమాధమర్ణ్యే ॥
౮ ॥ ౨ ॥ ౬౦ ॥ ఋధాతోః క్తప్రత్యయతకారస్యనత్వంనిపాత్యతేఅధమర్ణవ్యవహారే -
ఋతమన్యత్ ❀ స్ఫాయస్స్ఫీనిష్ఠాయామ్ ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౨౨ ॥ స్ఫీతః ❀ శ్యైనిష్ఠాయామ్ ॥
౭ ॥ ౨ ॥ ౮౮ ॥ నిరఃకుషోనిష్ఠాయామిట్ స్యాత్ - యస్యవిభాషేతినిషేధేప్రాప్తేపునర్వి
ధిః -నిష్కుషితః ❀ వసతిక్షుధోరిట్ ॥ ౭ ॥ ౨ ॥ ౫౨ ॥ అభ్యాం క్త్వానిష్ఠయోర్నిత్యమిట్
స్యాత్ - ఉషితః - క్షుధితః ❀ అఞ్చేఃపూజాయామ్ ॥ ౭ ॥ ౨ ॥ ౫౩ ॥ పూజార్థాదఞ్చేః
క్త్వానిష్ఠయోరిట్ స్యాత్- అఞ్చితః- గతౌతుఅక్తః ❀ లుభోవిమోహనే ॥ ౭ ॥ ౨ ॥ ౫౪ ॥
లుభః క్త్వానిష్ఠయోరిట్ స్యాత్ - సపగార్ధ్యే౬ల్యౌ-లుభితః-గార్ధ్యే౬ల్యౌతు - లుబ్ధః ❀ క్లిశః
క్త్వానిష్ఠయోః ॥ ౭ ॥ ౨ ॥ ౫౦ ॥ ఇడ్వాస్యాత్ క్లిశఉపతాపేనిత్య-ప్రాప్తే క్లిశూవిబాధ
నే - అస్యక్త్వాయాంవికల్పేసిద్ధేనిష్ఠాయాంనిషేధేప్రాప్తేవికల్పః- క్లేశితః - క్లిష్టః ❀
పూఙశ్చ ॥ ౭ ॥ ౨ ॥ ౫౧ ॥ పూఙః క్త్వానిష్ఠయోరిడ్వాస్యాత్ ❀ పూఙః క్త్వాచ ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౨ ॥
పూఙః క్త్వానిష్ఠాచసేట్ కిన్నస్యాత్ - పవితః - పూతః - క్త్వాగ్రహణముత్తరార్థమ్ -
నోపధాదిత్యత్రహిక్త్వైవసంబధ్యతే ❀ నిష్ఠాశీఙ్స్విదిమిదిక్ష్విదిధృషః ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౧౯ ॥
ఏభ్యస్సేణ్నిష్ఠాకిన్నస్యాత్ - శయితః-శయితవాన్ - అనుబన్ధనిర్దేశోయఙ్లుఙ్నివృత్త్య
ర్థః-శ్వేతిః శ్వేతవాన్ । ఆదికర్మణినిష్ఠావక్తవ్యా ❀ ఆదికర్మణిక్తఃకర్తరిచ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥
౭౧ ॥ ఆదికర్మణియఃక్తఃసకర్తరిస్యాత్ చాద్భావకర్మణోః ❀ విభాషా భావాదికర్మ
ణోః ॥ ౭ ॥ ౨ ॥ ౧౭ ॥ భావేఆదికర్మణిచఆదితోనిష్ఠాయామిడ్వాస్యాత్ ప్రస్వేదితశ్చైత్రః
ప్రస్వేదితంతేన - క్ష్విదేతిధాత్వాదిరత్రగృహ్యతే - ఞిద్భిస్సాహచర్యాత్ - స్విద్యతేస్తు
స్విదితత్వాదేవ ఞిమిదా - ఞిక్ష్విదా- ఞిధృషాదీభ్యాదీచ - ప్రమేదితః-ప్రమేదితవాన్-ప్ర
క్ష్వేదితః - ప్రక్ష్వేదితవాన్ - ప్రధర్షితః- ప్రధర్షితవాన్- ప్రధర్షితంతేన- సేట్ కిమ్-
ప్రస్విన్నః-ప్రస్విన్నంతేనేత్యాది ❀ మృషస్తితిక్షాయామ్ ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౨౦ ॥ సేణ్నిష్ఠాకి
న్నస్యాత్ - మర్షితః - మర్షితవాన్ - క్షమాయాంకిమ్-అపమృషితంవాక్యమ్-అవిస్పష్టమి
త్యర్థః ❀ ఉదుపధాద్భావాదికర్మణోరన్యతరస్యామ్ ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ౨౧ ॥ ఉదుపధాత్పరాభా
వాదికర్మణోఃసేణ్నిష్ఠావాకిన్నస్యాత్ - ద్యుతితమ్- ద్యోతితమ్ - ముదితంమోదితంసా
ధునా - ప్రద్యుతితః- ప్రద్యోతితః ప్రముదితఃప్రమోదితస్సాధుః- ఉదుపధాత్కిమ్- విది
తమ్- భావేత్యాదికిమ్ - రుచితంకార్షాపణమ్ - సేట్కిమ్ - కుబ్ధవ్ ॥ శబ్వికరణేభ్యఏవే
ష్యతే ॥ నేహ - గుధ్యతేర్గుధితమ్ ❀ నిష్ఠాయాంసేటి ॥ ౬ ॥ ౪ ॥ ౫౨ ॥ ణేర్లోపస్స్యాత్- భావి
తః - భావితవాన్- శ్విదితఇతినేట్- సంప్రసారణమ్- శూనః-దీప్తః-గుహూ- గూఢః-వ
స - వతః - తసు- తతః- పతేస్సనివేట్కత్వాదిడభావే ప్రాప్తే- ద్వితీయాశ్రితేతిసూత్రే
నిపాతనాదిట్ - పతితః - సేనిచీతివేట్కత్వాన్నిష్ఠేకృత్యాదీనామిదిత్త్వేనానిత్యత్వ
జ్ఞాపనాద్వా - తేనదావితమిభరాజధియేత్యాది-యస్యవిభాషేత్యత్రైకాచఇత్యేవ - ద
రిద్రితః ❀ క్షుబ్ధస్వాన్తధ్వాన్తలగ్నమ్లిష్టవిరిబ్ధఫాణ్టబాఢానిమన్థ మనస్తమస్సక్తావిస్ప

ష్టస్వరానాయాసభృశేషు ॥ ౭ ॥ ౨ ॥ ౧౮ ॥ క్షుబ్ధాదయోష్టావనిట్కాని నిపాత్యన్తే సముదాయేన మన్థాదిషు వాచ్యేషు - ద్రవద్రవ్యసంపృక్తాస్సక్తవో మన్థః మన్థనదణ్డశ్చ - క్షుబ్ధో మన్థశ్చేత్ - స్వాన్తమ్మనః - ధ్వాన్తన్తమః - లగ్నం సక్తమ్ - నిష్ఠానత్వమపి నిపాతనాత్ - మ్లిష్టమవిస్పష్టమ్ - విరిబ్ధస్స్వరః - మ్లేచ్ఛరేభ్యోరనయోరుపధాయా ఇత్త్వమపి నిపాత్యతే - ఫాణ్టమనాయాససాధ్యః కషాయవిశేషః - యః పశ్చాన్నవనీతభావాత్ప్రాగవస్థాపన్నం ద్రవ్యం ఫాణ్టమితి వేదభాష్యే ఆహ - బాఢం భృశమ్ - అన్యత్ర తు క్షుభితమ్ - క్షుబ్ధో రాజేతి తు ఆగమశాస్త్రస్యానిత్యత్వాత్ - స్వనితమ్ - ధ్వనితమ్ - లగితమ్ - మ్లేచ్ఛితమ్ - విరేభితమ్ ఫణితమ్ - బాహితమ్ ❋ ధృషిశసీ వైయాత్యే ॥ ౭ ॥ ౨ ॥ ౧౯ ॥ ఏతౌ నిష్ఠాయామవినయ ఏవానిటౌ స్తః - ధృష్టః విశస్తః - అన్యత్ర ధర్షితః - విశసితః - భావాదికర్మణోస్తు వైయాత్యే ధృషిర్నాస్తి - అతఏవ నియమార్థమిదం సూత్రమితి వృత్తిః - ధృషేరాదిత్త్వే ఫలం చిన్త్యమితి హరదత్తః - మాధవస్తు భావాదికర్మణోరవైయాత్యే వికల్పమాహ - ధృష్టమ్ - ధర్షితమ్ - ప్రధృష్టః - ప్రధర్షితః ❋ దృఢః స్థూలబలయోః ॥ ౭ ॥ ౨ ॥ ౨౦ ॥ స్థూలే బలవతి చ నిపాత్యతే - దృహ దృహి వృద్ధౌ - క్తస్యేడభావః తస్య ఢత్వం హస్య లోపః - ఇదితో నలోపశ్చ - దృహితః - దృంహితోన్యః ❋ ప్రభౌ పరివృఢః ॥ ౭ ॥ ౨ ॥ ౨౧ ॥ బృహ బృహి వృద్ధౌ - నిపాతనం ప్రాగ్వత్ - పరిబృహితః - పరిబృంహితోన్యః ❋ కృచ్ఛ్రగహనయోః కషః ॥ ౭ ॥ ౨ ॥ ౨౨ ॥ కషో నిష్ఠాయామిణ్ణ స్యాదేతయోరర్థయోః కష్టం దుఃఖం తత్కారణం చ - స్యాత్కష్టం కృచ్ఛ్రమాభీలమ్ - కష్టో మోహః కష్టం శాస్త్రమ్ - దురవగాహమిత్యర్థః - కషితమన్యత్ ❋ ఘుషిరవిశబ్దనే ॥ ౭ ॥ ౨ ॥ ౨౩ ॥ ఘుషేర్నిష్ఠాయామిణ్ణ స్యాత్ - ఘుష్టా రజ్జుః - అవిశబ్దనే కిమ్ - ఘుషితం వాక్యమ్ - శబ్దేన ప్రకటీకృతాభిప్రాయమిత్యర్థః ❋ అర్దేస్సంనివిభ్యః ॥ ౭ ॥ ౨ ॥ ౨౪ ॥ ఏతత్పూర్వాదర్దేర్నిష్ఠాయామిణ్ణ స్యాత్ - సమర్ణః న్యర్ణః వ్యర్ణః - అర్దితోన్యః ❋ అభేశ్చావిదూర్యే ॥ ౭ ॥ ౨ ॥ ౨౫ ॥ అభ్యర్ణమ్ - నాతిదూరమాసన్నం వా - అభ్యర్దితమన్యత్ ❋ ణేరధ్యయనే వృత్తమ్ ॥ ౭ ॥ ౨ ॥ ౨౬ ॥ ణ్యన్తాద్వృతేః క్తస్యేడభావో ణిలుక్చ అధ్యయనార్థే - వృత్తం ఛన్దశ్ఛాత్రేణ సంపాదితమ్ - అధీతమిత్యాదావర్థః - అన్యత్ర తు వర్తితా రజ్జుః ❋ శృతం పాకే ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౨౭ ॥ శ్రాతిశ్రపయత్యోః క్తే శృభావో నిపాత్యతే ❋ క్షీరహవిషోః పాకే ❋ శృతం క్షీరం స్వయమేవ - విక్లిన్నం పక్వం వేత్యర్థః - క్షీరహవిర్భ్యామన్యత్తు శ్రాణం శ్రపితం వా ❋ వా దాన్తశాన్తపూర్ణదస్తస్పష్టచ్ఛన్నజ్ఞప్తాః ॥ ౭ ॥ ౨ ॥ ౨౭ ॥ ఏతే ణిచి నిష్ఠాన్తా వా నిపాత్యన్తే - పక్షే - దమితః - శమితః - పూరితః - దాసితః - స్పాశితః - ఛాదితః - జ్ఞపితః ❋ రుష్యమత్వరసంఘుషాస్వనామ్ ॥ ౭ ॥ ౨ ॥ ౨౮ ॥ ఏభ్యో నిష్ఠాయామిడ్వా - రుషితః - రుష్టః - అన్తః - అమితః - తూర్ణః - త్వరితః - అస్యాదిత్త్వే ఫలమ్మృగ్యమ్ - సంఘుష్టః - సంఘుషితః - ఆస్వాన్తః - ఆస్వనితః ॥ ❋ హృషేర్లోమసు ॥ ౭ ॥ ౨ ॥ ౨౯ ॥ హృషేర్నిష్ఠాయామిడ్వా స్యాల్లోమసు విషయే - హృష్టం - హృషితం లోమ ❋ విస్మితప్రతిఘాతయోశ్చ ❋ హృష్టో హృషితో మైత్రః - విస్మితః ప్రతిహతో వేత్యర్థః - అన్యత్ర తు - హృషు అలీకే - ఉదిత్త్వాన్నిష్ఠాయాన్నేట్ - హృషతు ష్టో - ఇట్ ❋ అపచితశ్చ ॥ ౭ ॥ ౨ ॥ ౩౦ ॥ చాయతేర్నిపాతోయం వా - అపచితః - అపచాయితః ❋ ప్యాయః పీ ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౨౮ ॥ వా స్యాన్నిష్ఠాయామ్ - వ్యవస్థితవిభాషేయమ్ - తేన స్వాఙ్గే

నిత్యమ్ - పీనమ్ముఖమ్ - అన్యత్ర ప్యానః - పీనః - స్వేదః - సోపసర్గస్యన - ప్రప్యానః ఆప్యాస్వాప్యాయ్యంధస్సోః స్యాదేవ - ఆపీనోఽన్ధుః - ఆపీనమూధః ✽ హ్లాదో నిష్ఠాయామ్ ॥౬।౪।౯౫॥ హ్రస్వస్స్యాత్ - ప్రహ్లన్నః ✽ ద్యతిస్యతిమాస్థామిత్తి కితి ॥౭।౪।౪౦॥ ఏషామికారోఽన్తాదేశస్స్యాత్తాదౌ కితి - ఉత్వపద్భావయోరపవాదః - దితః - సితః - మా - హ్యాజ్ మేజోః - మితః - స్థితః ✽ శాచ్ఛోరన్యతరస్యామ్ ॥౭।౪।౪౧॥ శితః - శాతః - ఛితః - ఛాతః - వ్యవస్థితవిభాషాత్వాత్ * వ్రతే శ్యతేర్నిత్యమ్ * సంశితం వ్రతమ్ - సమ్యక్ సంపాదితమిత్యర్థః - సంశితో బ్రాహ్మణః - వ్రతవిషయకయత్నవానిత్యర్థః ✽ దధాతేర్హిః ॥౭।౪।౪౨॥ తాదౌ కితి - అభిహితమ్ - నిహితమ్ ✽ దో దద్ఘోః ॥౭।౪।౪౬॥ ఘుసంజ్ఞకస్య దా ఇత్యస్య దదథ్ స్యాత్తాదౌ కితి - చర్త్వమ్ - దత్తః - ఘోః కిమ్ - దాతః - థాన్తోఽయమాదేశః నఞై వం వినత్తమిత్యాదావుపసర్గస్యేకారస్య దీర్ఘాపత్తిః - తకారాదౌ తద్విధానాత్ - దాన్తో వా థాన్తో వా - న చ దాన్తత్వే నిష్ఠానత్వం - థాన్తత్వే ఝషస్తథోర్ధోఽధ ఇతి ధత్వం శఙ్క్యమ్ - సన్నిపాతపరిభాషావిరోధాత్ ✽ అచ ఉపసర్గాత్తః ॥౭।౪।౪౭॥ అజన్తాదుపసర్గాత్పరస్య దా ఇత్యస్య ఘోరచస్తస్స్యాత్తాదౌ కితి - చర్త్వమ్ - ప్రత్తః - అవత్త * అవదత్తం విదత్తం చ ప్రదత్తం చాదికర్మణి । సువత్తమనుదత్తం చ నిదత్తమితి చేష్యతే * చశబ్దాద్యథాప్రాప్తమ్ ✽ దస్తి ॥౬।౩।౧౨౪॥ ఇగన్తోపసర్గస్య దీర్ఘస్స్యాత్ దాదేశో యస్తకారః తదాదావుత్తరపదే - ఖరి చేతి చర్త్వమాశ్రయాత్సిద్ధమ్ - నీత్తమ్ - సూత్తమ్ - ఘుమాస్థేతీత్వమ్ - ధేట్ - ధీతమ్ - గీతమ్ - పీతమ్ - జనసనేత్యాత్వమ్ - జాతమ్ - సాతమ్ - ఖాతమ్ ✽ అదో జగ్ధిర్ల్యప్తి కితి ॥౨।౪।౩౬॥ ల్యబితి లుప్తసప్తమీకమ్ - అదో జగ్ధిస్స్యాత్ - ల్యపి తాదౌ కితి చ - ఇకార ఉచ్చారణార్థః - ధత్వం - ఝరో ఝరి - జగ్ధః ✽ ఆదికర్మణి క్తః కర్తరి చ ॥౩।౪।౭౧॥ ప్రకృతః కటం సః - ప్రకృతః కటస్తేన - నిష్ఠాయామణ్యదర్థ ఇతి దీర్ఘః - క్షియో దీర్ఘాదితి ణత్వమ్ - ప్రక్షీణస్సః ✽ వాక్రోశదైన్యయోః ॥౬।౪।౬౧॥ క్షియో నిష్ఠాయాం దీర్ఘో వా స్యాదాక్రోశే దైన్యే చ - క్షీణాయుర్భవ - క్షితాయుర్భవ - క్షీణోఽయం తపస్వీ - క్షితో వా ✽ నినదీభ్యాం స్నాతేః కౌశలే ॥౮।౩।౮౯॥ ఆభ్యాం స్నాతేస్సస్య షస్స్యాత్కౌశలే గమ్యే - నిష్ణాతశ్శాస్త్రేషు - నద్యాం స్నాతీతి నదీష్ణః - సుపీతి కః ✽ సూత్రం ప్రతిష్ణాతమ్ ॥౮।౩।౯౦॥ ప్రతేః స్నాతేః షత్వమ్ - ప్రతిష్ణాతం సూత్రమ్ - శుద్ధమిత్యర్థః - అన్యత్ర ప్రతిస్నాతమ్ ✽ కపిష్ఠలో గోత్రే ॥౮।౩।౯౧॥ కపిష్ఠలో నామ యస్య కాపిష్ఠలిః పుత్రః - గోత్రే కిమ్ - కపీనాం స్థలం కపిస్థలమ్ ✽ వికుశమిపరిభ్యః స్థలమ్ ॥౮।౩।౯౬॥ ఏభ్యః స్థలస్య సస్య షస్స్యాత్ విష్ఠలమ్ - కుష్ఠలమ్ - శమిష్ఠలమ్ - పరిష్ఠలమ్ ✽ గత్యర్థాకర్మకశ్లిషశీఙ్స్థాసవసజనరుహజీర్యతిభ్యశ్చ ॥౩।౪।౭౨॥ ఏభ్యః కర్తరి క్తస్స్యాత్ భావకర్మణోశ్చ - గఙ్గాం గతః గఙ్గాం ప్రాప్తః - గ్లానస్సః - లక్ష్మీమాశ్లిష్టో హరిః - శేషమధిశయితః - వైకుణ్ఠమధిష్ఠితః - శివముపాసితః - హరిదినముపోషితః - రామమనుజాతః - గరుడమారూఢః - విశ్వమనుజీర్ణః - పక్షే ప్రాప్తా గఙ్గా తేనేత్యాది ✽ క్తోఽధికరణే చ ధ్రౌవ్యగతిప్రత్యవసానార్థేభ్యః ॥౩।౪।౭౬॥ ఏభ్యోఽధికరణే క్తస్స్యాత్ - చాద్యథాప్రాప్తమ్ - ధ్రౌవ్యం స్థైర్యమ్ ॥ ముకున్దస్యాసితమిదమిదం యాతం రమాపతేః । భుక్తమేతదనన్తస్యేత్యూచుర్గోప్యో దిదృక్షవః ॥ పక్షే ఆసేరకర్మకత్వాత్కర్తరి భావే చ - ఆసితో ముకున్దః - ఆసితం తేన - గత్య

ధ్రౌవ్యః కర్తరి కర్మణి చ - రమాపతిరిదం యాతః - తేనేదం యాతమ్ - భుజేః కర్మణి - అనన్నే
నేదం భుక్తమ్ - కథం భుక్తా బ్రాహ్మణా ఇతి - భుక్తమస్త్యేషామితి మత్వర్థీయోఽచ్ - వర్త
మానే ఇత్యధికృత్య ❋ ఞీతః క్తః ॥౩॥౨॥౧౮౭॥ ఞిమిదా - మిన్నః - ఞిఇన్ధీ - ఇద్ధః ❋ మతి
బుద్ధిపూజార్థేభ్యశ్చ ॥౩॥౨॥౧౮౮॥ మతిరిహేచ్ఛా - బుద్ధేః పృథగుపాదానాత్ - రాజ్ఞాం మ
త ఇష్టః - శౌరిష్యమాణ ఇత్యర్థః - బుద్ధః - విదితః - పూజితః - అర్చితః - చకారోఽనుక్తసముచ్చ
యార్థః - శీలితో రక్షితః క్షాన్త ఆక్రుష్టో జుష్ట ఇత్యాది ❋ నపుంసకే భావే క్తః ॥౩॥౩॥౧౧౪॥
క్లీబత్వవిశిష్టే భావే కాలసామాన్యే క్తః స్యాత్ - జల్పితం శయితం హసితమ్ ❋ సుయ
జోర్ఙ్వనిప్ ॥౩॥౨॥౧౦౩॥ సునోతేర్యజేశ్చ ఙ్వనిప్ స్యాద్భూతే - సుత్వా - సుత్వానౌ -
యజ్వా - యజ్వానౌ ❋ జీర్యతేరతృన్ ॥౩॥౨॥౧౦౪॥ భూత ఇత్యేవ - జరన్ - జరన్తౌ - జర
న్తః - వాసరూపన్యాయేన నిష్ఠాపి - జీర్ణః - జీర్ణవాన్ ❋ ఛన్దసి లిట్ ॥౩॥౨॥౧౦౫॥ ❋ లిటః కా
నజ్వా ॥౩॥౨॥౧౦౬॥ ❋ క్వసుశ్చ ॥౩॥౨॥౧౦౭॥ ఇహ భూతసామాన్యే ఛన్దసి లిట్ తస్య
విధీయమానౌ క్వసుకానచావపి ఛాన్దసావితి త్రిమునిమతమ్ - కవయస్తు బహులం ప్రయు
ఞ్జతే - తం తస్థివాంసం నగరోపకణ్ఠే - శ్రేయాంసి సర్వాణ్యధిజగ్ముషః స్యురిత్యాది ❋ వస్వే
కాజాద్ఘసామ్ ॥౭॥౨॥౬౭॥ కృతద్వివచనానామేకాచామాదన్తానాం ఘసేశ్చ వసోరిట్
నాన్యేషామ్ - ఏకాచ్ - ఆదివాన్ - అత్ - దదివాన్ - జక్షివాన్ - ఏషాం కిమ్ - బభూవాన్ ❋
భాషాయాం సదవసశ్రువః ॥౩॥౨॥౧౦౮॥ సదాదిభ్యో భూతసామాన్యే భాషాయాం
లిడ్వా స్యాత్ - తస్య చ నిత్యం క్వసుః - నిషేదుషీమాసనబన్ధధీరః - అధ్యూషుషస్తామభవ
జ్జనస్య - శుశ్రువాన్ ❋ ఉపేయివాననాశ్వాననూచానశ్చ ॥౩॥౨॥౧౦౯॥ ఏతే నిపాత్య
న్తే - ఉపపూర్వాదిణో భాషాయామపి భూతమాత్రే లిడ్వా తస్య నిత్యం క్వసుః - ఇట్ -
ఉపేయివాన్ - ఉపేయుషస్స్వమపి మూర్తిమగ్ర్యామ్ - ఉపేయుషీ - ఉపేత్య వివక్షి
తమ్ - ఈయివాన్ - సమీయివాన్ - నఞ్పూర్వాదశ్నాతేః క్వసురిడభావశ్చ - ధృతజయ
ధృతేరనాశుష ఇతి భారవిః - అనుపూర్వాద్వచేః కర్తరి కానచ్ - వేదస్యానువచనం కృత
వాననూచానః ❋ విభాషా గమహనవిదవిశామ్ ॥౭॥౨॥౬౮॥ ఏభ్యో వసోరిడ్వా - జగ్మి
వాన్ - జగన్వాన్ - జఘ్నివాన్ - జఘన్వాన్ - వివిదివాన్ - వివిద్వాన్ - వివిశివాన్ - వివిశ్వా
న్ - విశినా సాహచర్యాద్విదస్తౌదాదికస్య గ్రహణమ్ - వేత్తేస్తు వివిద్వాన్ - నేడ్వశి కృతీతి ఇణ్నిషే
ధః - దృశేశ్చ - దదృశివాన్ - దదృశ్వాన్ ❋ లటశ్శతృశానచావప్రథమాసమానాధికర
ణే ॥౩॥౨॥౧౨౪॥ అప్రథమాన్తేన సామానాధికరణ్యే సతీత్యర్థః - శబాది - పచన్తం చైత్ర
మ్పశ్య ❋ ఆనే ముక్ ॥౭॥౨॥౮౨॥ అఙ్గస్యాతో ముగాగమస్స్యాదానే పరే - పచమానం
చైత్రం పశ్య - లడిత్యనువర్తమానే పునర్లడ్గ్రహణమధికవిధానార్థమ్ - తేన ప్రథమాసా
మానాధికరణ్యేపి క్వచిత్ - సన్ బ్రాహ్మణః * మాఙ్యాక్రోశ ఇతి వాచ్యమ్ * మా జీవ
న్యః పరావజ్ఞా దుఃఖదగ్ధోఽపి జీవతి - మాఙి లుఙితి ప్రాప్తే - ఏతద్వచనసామర్థ్యాల్లట్ ❋
సంబోధనే చ ॥౩॥౨॥౧౨౫॥ హే పచన్ - హే పచమాన ❋ లక్షణహేత్వోః క్రియా
యాః ॥౩॥౨॥౧౨౬॥ క్రియాయాః పరిచాయకే హేతౌ చార్థే వర్తమానాద్ధాతోర్లటశ్శ
తృశానచౌ స్తః - శయానా భుఞ్జతే యవనాః - అర్జయన్వసతి - హరిం పశ్యన్ముచ్యతే - హే
తుః ఫలం కారణం చ ॥ కృత్యచః ॥ ప్రహీయమాణస్సోమః ❋ ఈదాసః ॥౭॥౨॥౮౩॥ ఆసః పర

స్యాసస్య ఆత్వే కృతే - ఆసేః పరస్య - ఆసీనః ✻ విదేశ్శతుర్వసుః ॥౭॥౧॥౩౬॥ వేత్తేః పరస్య శతుర్వసురాదేశో వా స్యాత్ - విదన్ - విద్వాన్ - విదుషీ ✻ తౌ సత్ ॥౩॥౨॥౧౨౭॥ తౌ శతృశానచౌ సత్సంజ్ఞౌ స్తః ✻ లృటస్సద్వా ॥౩॥౩॥౧౪॥ వ్యవస్థితవిభాషేయమ్ - తేనాప్రథమాసామానాధికరణ్యే ప్రత్యయోత్తరపదయోః - సంబోధనే లక్షణహేత్వోశ్చ నిత్యమ్ - కరిష్యన్తం కరిష్యమాణం పశ్య - కరిష్యతోఽపత్యం కారిష్యతః కరిష్యద్భక్తిః - హే కరిష్యన్ - అర్జయిష్యన్వసతి - ప్రథమాసమానాధికరణేఽపి క్వచిత్ - కరిష్యతి కరిష్యన్ ✻ పూఙ్యజోశ్శానన్ ॥౩॥౨॥౧౨౮॥ వర్తమానే - పవమానః - యజమానః ✻ తాచ్ఛీల్యవయోవచనశక్తిషు చానశ్ ॥౩॥౨॥౧౨౯॥ ఏషు ద్యోత్యేషు కర్తరి చానశ్ - భోగం భుఞ్జానః - కవచం బిభ్రాణః - శత్రుం నిఘ్నానః ✻ ఇఙ్ధార్యోశ్శత్రకృచ్ఛ్రిణి ॥౩॥౨॥౧౩౦॥ అకృచ్ఛ్రిణి కర్తరి - అధీయన్ - ధారయన్ - అకృచ్ఛ్రిణి కిమ్ - కృచ్ఛ్రేణాధీతే - ధారయతి ✻ ద్విషోఽమిత్రే ॥౩॥౨॥౧౩౧॥ ద్విషన్ శత్రుః ✻ సుఞో యజ్ఞసంయోగే ॥౩॥౨॥౧౩౨॥ సర్వే సున్వన్తః సర్వే యజమానాః సత్రిణః ✻ అర్హః ప్రశంసాయామ్ ॥౩॥౨॥౧౩౩॥ అర్హన్ ✻ ఆక్వేస్తచ్ఛీలతద్ధర్మతత్సాధుకారిషు ॥౩॥౨॥౧౩౪॥ క్విపమభివ్యాప్య వక్ష్యమాణాః ప్రత్యయాః తచ్ఛీలతద్ధర్మతత్సాధుకారిషు కర్తృషు బోధ్యాః ✻ తృన్ ॥౩॥౨॥౧౩౫॥ కర్తా కటమ్ ✻ అలంకృఞ్నిరాకృఞ్ప్రజనోత్పచోత్పతోన్మదరుచ్యపత్రపవృతువృధుసహచర ఇష్ణుచ్ ॥౩॥౨॥౧౩౬॥ అలంకరిష్ణుః - నిరాకరిష్ణుః - ప్రజనిష్ణుః - ఉత్పచిష్ణుః - ఉన్మదిష్ణుః - రోచిష్ణుః - అపత్రపిష్ణుః - వర్తిష్ణుః - వర్ధిష్ణుః - సహిష్ణుః - చరిష్ణుః ✻ ణేశ్ఛన్దసి ॥౩॥౨॥౧౩౭॥ వీరుధః పారయిష్ణవః ✻ భువశ్చ ॥౩॥౨॥౧౩౮॥ ఛన్దసీత్యేవ - భవిష్ణుః - కథం తర్హి - జగత్ప్రభోరప్రభవిష్ణు వైష్ణవమితి - నిరంకుశాః కవయః - చకారోఽనుక్తసముచ్చయార్థః - భ్రాజిష్ణురితి వృత్తిః - ఏవం క్షయిష్ణుః - నైతద్భాష్యే దృష్టమ్ ✻ గ్లాజిస్థశ్చ గ్స్నుః ॥౩॥౨॥౧౩౯॥ ఛన్దసీతి నివృత్తమ్ - గిదయం న తు కిత్ - తేన స్థ ఈత్వం న - గ్లాస్నుః - గిత్త్వాన్న గుణః - జిష్ణుః - స్థాస్నుః - చాద్భువః - శ్ర్యుకః కితీత్యత్ర గకారప్రశ్లేషాన్నేట్ - భూష్ణుః ✻ దంశేశ్ఛన్దస్యుపసంఖ్యానమ్ ✻ దఙ్క్ష్ణవః పశవః ✻ త్రసిగృధిధృషిక్షిపేః క్నుః ॥౩॥౨॥౧౪౦॥ త్రస్నుః - గృధ్నుః - ధృష్ణుః - క్షిప్నుః ✻ శమిత్యష్టాభ్యో ఘినుణ్ ॥౩॥౨॥౧౪౧॥ ఉకార ఉచ్చారణార్థ ఇతి కాశికా - అనుబన్ధ ఇతి భాష్యమ్ - తేన శమినితరా - శమినీతరేత్యత్ర ఉగితశ్చేతి హ్రస్వవికల్పః - నచైవం శమిశమినావిత్యాదౌ నుమ్ప్రసంగః - ఝల్గ్రహణమపకృష్య ఝలన్తానామేవ తద్విధానాత్ - నోదాత్తోపదేశస్యేతి వృద్ధినిషేధః - శమీ - దమీ - తమీ - శ్రమీ - భ్రమీ - క్షమీ - క్లమీ - ప్రమాదీ - ఉత్పూర్వాన్మదేః - అలంకృఞాదిసూత్రే ఇష్ణుజుక్తః - వాసరూపవిధినా ఘినుణపి - ఉన్మాది - తాచ్ఛీలికేషు వాసరూపవిధిర్నాస్తీతి తు ప్రాయికమ్ ✻ సంపృచానురుధాఙ్యమాఙ్యసపరిసృసంసృజపరిదేవిసంజ్వరపరిక్షిపపరిరటపరివదపరిదహపరిముహదుషద్విషద్రుహదుహయుజాక్రీడవివిచత్యజరజభజాతిచరాపచరాముషాభ్యాహనశ్చ ॥౩॥౨॥౧౪౨॥ ఘినుణ్ స్యాత్ - సంపర్కీ - అనురోధీ - ఆయామీ - ఆయాసీ - పరిసారీ - సంసర్గీ - పరిదేవీ - సంజ్వారీ - పరిక్షేపీ - పరిరాటీ - పరివాదీ - పరిదాహీ - పరిమోహీ - దోషీ - ద్వేషీ - ద్రోహీ - దోహీ - యోగీ - ఆక్రీడీ - వివే

కీ- త్యాగీ- రాగీ- భాగీ- అతిచారీ- అపచారీ- ఆమోషీ- అభ్యాఘాతీ ✻ వౌ కషలసకత్థ
స్రమ్భః ॥౩॥౨॥౧౪౩॥ వికాషీ- విలాసీ- వికత్థీ- విస్రమ్భీ ✻ అపే చ లషః ॥౩॥౨॥౧౪౪॥
చాద్వౌ- అపలాషీ- విలాషీ ✻ ప్రే లపసృద్రుమథవదవసః ॥౩॥౨॥౧౪౫॥ ప్రలాపీ-
ప్రసారీ- ప్రద్రావీ- ప్రమాథీ- ప్రవాదీ- ప్రవాసీ ✻ నిన్దహింసక్లిశఖాదవినాశపరిక్షి
పపరిరటపరివాదివ్యాభాషాసూయో వుఞ్ ॥౩॥౨॥౧౪౬॥ పఞ్చమ్యర్థే ప్రథమా- ఏ
భ్యో వుఞ్ స్యాత్- నిన్దకః- హింసక ఇత్యాది- ణ్వులా సిద్ధే వుఞ్వచనం జ్ఞాపకమ్- తచ్ఛీ
లాదిషు వాసరూపన్యాయేన తృజాదయో నేతి ✻ దేవిక్రుశోశ్చోపసర్గే ॥౩॥౨॥౧౪౭॥ ఆదే
వకః- ఆక్రోశకః- ఉపసర్గే కిమ్- దేవయితా- క్రోష్టా ✻ చలనశబ్దార్థాదకర్మకాద్యు
చ్ ॥౩॥౨॥౧౪౮॥ చలనార్థాచ్ఛబ్దార్థాచ్చ యుచ్ స్యాత్- చలనః- చోపనః- కమ్పనః- శబ్ద
నః- రవణః- అకర్మకాత్కిమ్- పఠితా విద్యామ్ ✻ అనుదాత్తేతశ్చ హలాదేః ॥౩॥౨॥౧౪౯॥
అకర్మకాద్యుచ్ స్యాత్- వర్తనః- వర్ధనః- అనుదాత్తేతః కిమ్- భవితా- హలాదేః కిమ్- ఏధి
తా- అకర్మకాత్కిమ్- వసితా వస్త్రమ్ ✻ జుచఙ్క్రమ్యదన్ద్రమ్యసృగృధిజ్వలశుచలష
పతపదః ॥౩॥౨॥౧౫౦॥ జు ఇతి సౌత్రో ధాతుః గతౌ వేగే చ- జవనః- చఙ్క్రమణః- దన్ద్ర
మణః- సరణః- పూర్వేణ సిద్ధే పదగ్రహణం లషపతపదేత్యుకఞా బాధా మా భూదితి- తేన
తాచ్ఛీలికేషు పరస్పరం వాసరూపవిధిర్నాస్తీతి- తేనాలంకృఞస్తృన్న ✻ క్రుధమణ్డా
ర్థేభ్యశ్చ ॥౩॥౨॥౧౫౧॥ క్రోధనః- రోషణః- మణ్డనః- భూషణః ✻ న యః ॥౩॥౨॥౧౫౨॥
యకారాన్తాద్యుచ్ న స్యాత్- క్నూయితా- క్ష్మాయితా ✻ సూదదీపదీక్షశ్చ ॥౩॥౨॥
౧౫౩॥ యుచ్ న స్యాత్- సూదితా- దీపితా- దీక్షితా- నమికమ్పీతి రేణ యుచో బాధే సిద్ధే దీ
పేర్గ్రహణం జ్ఞాపయతి- తాచ్ఛీలికేషు వాసరూపవిధిర్నాస్తీతి ప్రాయికమితి- తేన క
మ్రా కమనా యువతిః- కమ్ప్రా కమ్పనా శాఖా- యది సూదేర్యుచ్ న- కథం మధుసూదనః-
నన్ద్యాదిః ✻ లషపతపదస్థాభూవృషహనకమగమశౄభ్య ఉకఞ్ ॥౩॥౨॥౧౫౪॥ లా
షుకః- పాతుకః ఇత్యాది ✻ జల్పభిక్షకుట్టలుణ్టవృఙః షాకన్ ॥౩॥౨॥౧౫౫॥ జల్పాకః- భిక్షా
కః- కుట్టాకః- లుణ్టాకః- వరాకః- వరాకీ ✻ ప్రజోరినిః ॥౩॥౨॥౧౫౬॥ ప్రజవీ- ప్రజవి
నౌ- ప్రజవినః ✻ జిదృక్షివిశ్ర్యిణ్వమావ్యథాభ్యమపరిభూప్రసూభ్యశ్చ ॥౩॥౨॥
౧౫౭॥ జయీ- దరీ- క్షయీ- విశ్రయీ- అత్యయీ- వమీ- అవ్యథీ- అభ్యమీ- పరిభవీ- ప్ర
సవీ ✻ స్పృహిగృహిపతిదయినిద్రాతన్ద్రాశ్రద్ధాభ్య ఆలుచ్ ॥౩॥౨॥౧౫౮॥ ఆద్య
త్రయం చురాదావదన్తాః- స్పృహయాలుః- గృహయాలుః- పతయాలుః- దయాలుః- ని
ద్రాలుః- తత్పూర్వో ద్రా- తదో నాన్తత్వం నిపాత్యతే- తన్ద్రాలుః- శ్రద్ధాలుః ॥ శీఙో
వాచ్యః ॥ శయాలుః ✻ దాధేట్సిశదసదో రుః ॥౩॥౨॥౧౫౯॥ దారుః- ధారుః- సేరుః- శ
ద్రుః- సద్రుః ✻ సృఘస్యదః క్మరచ్ ॥౩॥౨॥౧౬౦॥ సృమరః- ఘస్మరః- అద్మరః ✻ భఞ్జ
భాసమిదో ఘురచ్ ॥౩॥౨॥౧౬౧॥ భఙ్గురః- భాసురః- మేదురః ✻ విదిభిదిచ్ఛిదేః కురచ్ ॥
౩॥౨॥౧౬౨॥ విదురః- భిదురమ్- ఛిదురమ్ ✻ ఇణ్నశజిసర్తిభ్యః క్వరప్ ॥౩॥౨॥౧౬౩॥ ఇ
త్వరః- ఇత్వరీ- నశ్వరః- జిత్వరః- సృత్వరః ✻ గత్వరశ్చ ॥౩॥౨॥౧౬౪॥ గమేరనునాసికలో
పో నిపాత్యతే- గత్వరః- గత్వరీ ✻ జాగురూకః ॥౩॥౨॥౧౬౫॥ జాగర్తేరూకః స్యాత్- జా
గరూకః ✻ యజజపదశాం యఙః ॥౩॥౨॥౧౬౬॥ ఏభ్యో యఙన్తేభ్య ఊకః స్యాత్- దన్దా

మితిభావినా నలోపేన నిర్దేశః- యాయజూకః- జఞ్జపూకః- దన్దశూకః ✺ నమికమ్పిస్మ్యజ
సకమహింసదీపో రః ॥౩॥౨॥౧౬౭॥ నమ్రః- కమ్ప్రః- స్మేరః- జసిర్నఞ్పూర్వః క్రియా
సాతత్యే - అజస్రం సన్తతమిత్యర్థః - కమ్రః- హింస్రః- దీప్రః ✺ సనాశంసభిక్ష ఉః॥౩॥
౨॥౧౬౮॥ చికీర్షుః- ఆశంసుః- భిక్షుః ✺ విన్దురిచ్ఛుః ॥౩॥౨॥౧౬౯॥ వేత్తేర్నుమ్ ఇషేశ్ఛ
త్వం చ నిపాత్యతే- వేత్తీతి తచ్ఛీలో విన్దుః - ఇచ్ఛతీతి ఇచ్ఛుః ✺ క్యాచ్ఛన్దసి ॥౩॥౨॥౧౭౦॥ దే
వాఞ్జిగాతి సుమ్నయుః ✺ ఆదృగమహనజనః కికినౌ లిట్ చ ॥౩॥౨॥౧౭౧॥ ఆదన్తాదృదన్తాత్-
గమాదిభ్యశ్చ కికినౌ వా స్తశ్ఛన్దసి- తౌ చ లిడ్వత్- బభ్రిర్వజ్రమ్ - పపిః సోమమ్- దదిర్గాః-
జగ్మిర్యువా - జఘ్నిర్వృత్రమమిత్రియం - జజ్ఞిః * భాషాయాం ధాఞ్కృసృగమిజనినమి
భ్యః * దధిః- చక్రిః- సస్రిః- జగ్మిః- జజ్ఞిః- నేమిః * సాసహివావహిచాచలిపాపతీనాముప
సంఖ్యానమ్ * యఙన్తేభ్యస్సహాత్యాదిభ్యః కికినౌ - పతేర్నుగభావశ్చ నిపాత్యతే ✺ స్వ
పితృషోర్నజిఙ్ ॥౩॥౨॥౧౭౨॥ స్వప్నక్- తృష్ణక్- తృష్ణజౌ- తృష్ణజః॥ ధృషేశ్చేతి వాచ్యమి
తి కాశికా- ధృష్ణక్ ✺ శౄవన్ద్యోరారుః॥౩॥౨॥౧౭౩॥ శరారుః- వన్దారుః ✺ భియః క్రు
క్లుకనౌ ॥౩॥౨॥౧౭౪॥ భీరుః- భీలుకః * క్రుకన్నపి వాచ్యః * భీరుకః ✺ స్థేశభాసపిసకసో
వరచ్ ॥౩॥౨॥౧౭౫॥ స్థావరః- ఈశ్వరః భాస్వరః- పేస్వరః- కస్వరః ✺ యశ్చ యఙః॥౩॥
౨॥ ౧౭౬॥ యాతేర్యఙన్తాద్వరచ్ స్యాత్- అతో లోపః- తస్య యలోపం ప్రతి స్థానివత్త్వ
నిషేధాల్లోపో వ్యోర్వలీతి యలోపః - అల్లోపస్య స్థానివత్త్వమాశ్రిత్య ఆతో లోపె
ప్రాప్తే - పరేఽలుప్తన్న స్థానివత్ - యాయావరః ✺ భ్రాజభాసధుర్విద్యుతోర్జిపౄ
జుగ్రావస్తువః క్విప్ ॥౩॥౨॥౧౭౭॥ విభ్రాట్- భాః - భాసౌ- ధూః - ధురౌ - విద్యుత్- ఊ
ర్క్- పూః- పురౌ- దృశిగ్రహణస్యాపకర్షాజ్జవతేర్దీర్ఘః - జూః- జువౌ- జువః- గ్రావశ
బ్దస్య ధాతునా సమాసస్సూత్రే నిపాత్యతే - తతః క్విప్ - గ్రావస్తుత్ ✺ అన్యేభ్యోఽపి దృ
శ్యతే॥౩॥౨॥౧౭౮॥ క్విప్ - ఛిత్ - భిద్- దృశిగ్రహణం విధ్యన్తరోపసంగ్రహార్థమ్- క్వ
చిద్దీర్ఘః క్వచిదసంప్రసారణం క్వచిద్ద్వే క్వచిద్ధ్రస్వః - తథా చ వార్త్తికమ్ * క్విబ్వచిప్ర
చ్ఛ్యాయతస్తుకటప్రుజుశ్రీణాం దీర్ఘోఽసంప్రసారణం చ * క్విబ్వచీత్యాదినా ఉణాదిసూ
త్రేణ కేషాంచిత్సిద్ధే తచ్ఛీలాదౌ తృనా బాధా మా భూదితి వార్త్తికే గ్రహణమ్ - వక్తీతి వాక్ -
పృచ్ఛతీతి ప్రాట్ - ఆయతం స్తౌతి ఆయతస్తూః - కటం ప్రవతే కటప్రూః - జు
రుక్తః - శ్రయతి హరిం శ్రీః ✺ ద్యుతిగమిజుహోతీనాం ద్వే చ * దృశిగ్రహణాదభ్యాస
సంజ్ఞా- దిద్యుత్- జగత్ * జుహోతేర్దీర్ఘశ్చ * జుహూః- ద్రుం భయే- అస్య హ్రస్వశ్చ -
దిద్రతి - దద్రుత్ * ధ్యాయతేస్సంప్రసారణం చ * ధీః ✺ భువస్సంజ్ఞాన్తరయోః॥౩॥౨॥
౧౭౯ ॥ మిత్రభూర్నామ కశ్చిత్ - ధనికాధమర్ణయోరన్తరే యస్తిష్ఠతి విశ్వాసార్థం స
ప్రతిభూః ✺ విప్రసంభ్యో డ్వసంజ్ఞాయామ్॥ ౩॥ ౨॥ ౧౮౦॥ ఏభ్యో భువో డుస్స్యాత్
నతు సంజ్ఞాయామ్ - విభుః- వ్యాపకః- ప్రభుః- స్వామీ- సంభుర్జనితా - సంజ్ఞాయాం తు వి
భూర్నామ కశ్చిత్ * మితద్ర్వాదిభ్య ఉపసంఖ్యానమ్ * మితం ద్రవతీతి మితద్రుః శతం
ద్రవతీతి శతద్రుః - శమ్భుః అన్తర్భావితణ్యర్థోఽత్ర భవతిః ✺ ధః కర్మణి ష్ట్రన్॥ ౩ ॥
౨॥౧౮౧॥ ధేటో ధాఞశ్చ కర్మణ్యర్థే ష్ట్రన్ స్యాత్- పాజీవర్థః- ధాత్రీ జనన్యామలకీవసు
మత్యుపమాతృషు ✺ దామ్నీశసయుయుజస్తుతుదసిసిచమిహపతదశనహః కరణే ॥ ౩ ॥

౩॥౧౮౨॥ దాబాదేః ష్ట్రన్ స్యాత్కరణేఽర్థే - దాత్యనేన దాత్రం - నేత్రమ్ ❀ తితుత్రతథసిసుసరకసేషు చ ॥ ౭ ॥ ౨ ॥ ౯ ॥ ఏషాం దశానాం కృత్ప్రత్యయానామిణ్న స్యాత్ - శస్త్రం - యోత్రం - యోక్త్రం - స్తోత్రం - తోత్త్రం - సేత్రం - సేక్త్రం - మేఢ్రం - పత్రం - దంష్ట్రా - నద్ధ్రీ ❀ హలసూకరయోః పువః ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౧౮౩ ॥ పూఙ్పూఞ్భ్యాం కరణే ష్ట్రన్ స్యాత్ - తచ్చేత్కరణం హలసూకరయోరవయవః - హలస్య సూకరస్య వా పోత్రం - ముఖమిత్యర్థః ❀ అర్తిలూధూసూఖనసహచర ఇత్రః ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౧౮౪ ॥ అరిత్రం - లవిత్రం - ధవిత్రం - సవిత్రం - ఖనిత్రం - సహిత్రం - చరిత్రమ్ ❀ పువస్సంజ్ఞాయామ్ ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౧౮౫ ॥ పవిత్రమ్ - యేనాజ్యముత్పూయతే యచ్చానామికావేష్టనమ్ ❀ కర్తరి చర్షిదేవతయోః ॥ ౩ ॥ ౨ ॥ ౧౮౬ ॥ పువ ఇత్రస్స్యాత్ ఋషౌ కరణే దేవతాయాం కర్తరి - ఋషిర్వేదమన్త్రః - తదుక్తమృషిణేతి దర్శనాత్ - పూయతేఽనేనేతి పవిత్రమ్ - దేవతాయాం తు అగ్నిః పవిత్రం స మా పునాతు ॥ ✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻

❀ పూర్వకృత్ సమాప్తః ❀

❀ అథోణాదయః. ❀

✻ కృవాపాజిమిస్వదిసాధ్యశూభ్య ఉణ్ ॥ కరోతీతి కారుః - శిల్పీ కారకశ్చ - ఆతో యుక్ చిణ్కృతోరితి యుక్ - వాతీతి వాయుః - పాయుర్గుదమ్ - జయత్యభిభవతి రోగాన్ జాయురౌషధమ్ - మినోతి ప్రక్షిపతి దేహే ఊష్మాణమితి మాయుః - పిత్తమ్ - స్వాదుః - సాధ్నోతి పరకార్యం సాధుః - అశ్నుతే ఆశు శీఘ్రమ్ - ఆశుర్వ్రీహిః పాటలస్స్యాత్ ✻ ఛన్దసీణః ॥ మానవాయా ✻ దృసనిజనిచరిచటిభ్యో ఞుణ్ - దీర్యత ఇతి దారు - స్నుః ప్రస్థస్సానురస్త్రియామ్ - జానుః - జానునీ - ఇహ జనివధ్యోశ్చేతి న నిషేధః - అనుబన్ధద్వయసామర్థ్యాత్ - చారు రమ్యమ్ - చాటు ప్రియవాక్యమ్ - మృగయ్వాదిత్వాత్కుప్రత్యయే చటురపి ✻ కింజరయోశ్శ్రిణః ॥ కిం శృణాతీతి కింశారుః - సస్యశూకం - బాణశ్చ - జరామేతీతి జరాయుః - గర్భాశయో జరాయుస్స్యాత్ ✻ త్రో రశ్చ లః ॥ తరన్త్యనేన వర్ణా ఇతి తాలు ✻ కృకే వచః కశ్చ ॥ కృకేన గలేన వక్తీతి కృకవాకుః - కృకవాకుర్మయూరే చ సరటే చరణాయుధ ఇతి విశ్వః ✻ భృమృశీతృచరిత్సరితనిధనిమిమస్జిభ్య ఉః ॥ భరతి బిభర్తి వా భరుః స్వామీ హరశ్చ - మ్రియన్తేఽస్మిన్ప్రాణినః మరుః నిర్జలదేశః - శేతే శయుః అజగరః - తరుః వృక్షః - చరన్తి భక్షయన్తి దేవతా ఇమమితి చరుః - త్సరుః ఖడ్గాదిముష్టిః - తనుః స్వల్పమ్ - స్త్రియాం మూర్తిస్తనుస్తనూః - ధనుశ్శస్త్రవిశేషః - ధనుర్ధాన్వ చ ధనుర్విదుః ధనురివాజనివక్ర ఇతి శ్రీహర్షః - మయుః కిన్నరః - మద్గుః పానీయకాకికేతి రభసః - న్యఙ్క్వాదిత్వాత్కుత్వం జస్త్వే న స్యాదః ✻ అణశ్చ ॥ లవలేశకణాణవః - చాత్కటివటిభ్యామ్ - కటుః - వటతి వదతీతి వటుః ✻ ధాన్యే నిత్ ॥ ధాన్యే వాచ్యే అణ ఉప్రత్యయః స్యాత్ - స చ నిత్ - నిత్త్వాదాద్యుదాత్తః - ప్రియఙ్గవశ్చ మేణవశ్చ - వ్రీహిభేదస్త్వణుః పుమాన్ - నిద్గ్రహణం ఫలిపాటీత్యాది సూత్రమభివ్యాప్య సంబధ్యతే ✻ శౄస్వృస్నిహిత్రప్యసివసిహనిక్లిదిబన్ధిమనిభ్యశ్చ ॥ శృణాతీతి

శమురాయుఃకోపయోః- స్వయమ్భ్వగ్రమ్ - స్నేహుర్వ్యాధిః - చంద్ర, శ్యస్యే- త్రపుసీసమ్ - పుంసఘామ్న్యసనవఃపాత్రిణాః - వసుస్త్రిదేగ్నాయోస్త్రైంశౌ వసుకోయ్ధనే వశౌ- సానుర్వర్తైకదేశః- స్నేహుశ్చన్ద్రిః- జన్తుః- మఙ్గుః- చాత్బిన్దిఅవయవే - బిన్దుః ***స్యన్దేస్సంప్రసారణం ధశ్చ ॥ దేశేనదవిశేషే బ్ధౌ సిన్ధుర్నా సరితి స్త్రియామిత్యమరః *ఉన్దేరిచ్చాదేః॥ ఉనత్తి ఇన్దుః * ఈషేః కిచ్చ ॥ ఈషేరుస్స్యాత్ సచకిత్ ఆదేరికారాదేశశ్చ- ఈషతే హినస్తి ఇషుశ్శరః- ఇషుర్ద్వయోః * స్కన్దేస్సలోపశ్చ॥ కన్దుః* సృజేరసుమ్చ ॥ చాత్సలోపఉప్రత్యయశ్చ - రజ్జుః * కృతేరాద్యన్తవిపర్యయశ్చ ॥ కకారతకారయోర్వినిమయః - తర్కుః సూత్రవేష్టనమ్ * నావఞ్చేః ॥ న్యఙ్క్వాదిత్వాత్ కుత్వమ్- నియతమఞ్చతి న్యఙ్కుర్మృగః * ఫలిపాటినమిమనిజనాం గుక్పటినాకిధతశ్చ ॥ ఫలేర్గుక్- ఫల్గుః- పాటేః పటిః- పాటయతీతి పటుః- నమ్యతే సేన నాకుర్వల్మీకమ్- మన్యతే ఇతి మధుః- జాయత ఇతి జతు* వలేర్గుక్చ ॥ వలసంవరణే- వల్గు* శః కిత్సన్వచ్చ ॥ శ్యతేరుస్స్యాత్ సచకిత్ సన్వచ్చ- శిశుర్బాలః * యో ద్వేచ ॥ యయురశ్వో శ్వమేధీయః - సన్వదితి ప్రకృతేర్ద్విర్భావ ఇమిత్వనివృత్త్యర్థమ్* కుర్భ్రశ్చ ॥ బభ్రుర్మున్యన్తరే విష్ణౌ బభ్రూర్నకులపిఙ్గళౌ - చాదన్యోపి చక్రుః కర్తా- జఘ్నుర్హన్తా - పపుః పాలకః * పృభిదివ్యధిగృధిధృషిభ్యశ్చ॥ కుస్స్యాత్-పురుః- భినత్తి భిదుర్వజ్రమ్ - గ్రహిజ్యేతి సంప్రసారణమ్ - విరహిణం విధ్యతి విధుః- విధుశ్శశాఙ్కే కర్పూరే హృషీకేశేచ రాక్షసే। గృధుః కామః- ధృషుర్దక్షః * కృగ్రోరుచ్చ ॥ కరోతీతి కురుః- గృణాతి గురుః* అపదుస్సుషు స్థః ॥ సుషామాదిషు చేతి షత్వమ్- అపష్ఠు ప్రతికూలమ్- దుష్ఠు- సుష్ఠు* రపేరిచ్చోపధాయాః॥ అనిష్టం రపతీతి రిపుః * అర్జిదృశికమ్యమిపంసిబాధామృజిపశితుక్ ధుక్ దీర్ఘహకారాశ్చ ॥ అర్జయతి గుణాన్ ఋజుః - సర్వానవిశేషేణ పశ్యతీతి పశుః కంతుః- అన్ధుః కూపః- పాంసుస్స్యాన్నద్వయో రజః - తాలవ్యా అపి దన్త్యాశ్చ సమ్బుసూకరపాంసవః - బాధత ఇతి బాహుః స్త్రీపుంసయోర్భుజః * ప్రథిమ్రదిభ్రస్జాం సంప్రసారణం సలోపశ్చ ॥ త్రయాణాం కుః సంప్రసారణం భ్రస్జేస్సలోపశ్చ - పృథుః - మృదుః - న్యఙ్క్వాదిత్వాత్ కుత్వమ్ - భృజ్జతి పచతి భృగుః * లఙ్ఘిబంహ్యోర్నలోపశ్చ ॥ లఘుః * బాలమూలలఘ్వలమఙ్గులీనాం వా లో రత్వమాపద్యతే॥ రఘుర్నృపభేదః బహుః * ఊర్ణోతేర్నులోపశ్చ॥ ఊరుస్సక్థి * మహతి హ్రస్వశ్చ ॥ ఉరు మహత్ * శ్లిషేః కశ్చ ॥ శ్లిష్యతీతి శ్లికుర్భృత్యః - ఉద్యోతో జ్యోతిశ్చ * ఆఙ్పరయోః ఖనిశృభ్యాం డిచ్చ ॥ ఆఖనతీత్యాఖుః- పరం శృణాతీతి పరశుః - పృషోదరాదిత్వాత్ సకారలోపే పర్శురపి* హరిమితయోర్ద్రువః ॥ దుగతౌ- అస్మాత్ హరిమితయోరుపపదయోః కుః సచ డిత్ హరిభిర్ద్రూయతే హరిద్రుర్వృక్షః - మితం ద్రవతి మితద్రుః సముద్రః * శతేచ॥ శతధా ద్రవతి శతద్రుః- బాహులకాత్కేవలాదపి - ద్రవత్యూర్ధ్వమితి ద్రుర్వృక్షః- శాఖా చ- తద్వాన్ ద్రుమః * ఖరుశఙ్కుపీయునీలఙ్గులిగు॥ పఞ్చైతే కుప్రత్యయాన్తాని పాత్యన్తే- ఖనతేః రేఫశ్చాన్తాదేశః- ఖరుః కామః - కూరో మూర్ఖోశ్వశ్చ- శఙ్కుర్నా కీలశల్యయోః- పిబతేరీత్వం యుగాగమశ్చ - పీయుర్వాయసః కాలః సువర్ణఞ్చ - నిపూర్వాత్ లగి గతావిత్యస్మాత్కుః నేర్దీర్ఘశ్చ - నీలఙ్గుః క్రిమివిశేషః సృగాలశ్చ - నీలాఙ్గురితి పాఠాన్తరం తత్ర తథాత్వే రపి దీర్ఘః- లగేసంగే - అస్మాత్ ఇఙ్క్వం చ -లిగ

తితిలిగుచిత్రమ్ - తిగురూక్షః ※ మృగయ్వాదయశ్చ ॥ ఏతే ప్రత్యయాన్తా నిపాత్యన్తే-
మృగం యాతీతి మృగయుర్వ్యాధః - దేవయుర్ధార్మికః- మిత్రయుర్లోకయాత్రాభిజ్ఞః-
ఆకృతిగణోయమ్ ※ మన్దివాశిమథిచతిచఙ్క్యఙ్కిభ్య ఉరచ్ ॥ మన్దురా వాజిశాలా- వా
శురా రాత్రిః- మథురా- చతురః- చఙ్కురో రథః- అఙ్కురః- ఖర్జూరాదిత్వాదఙ్కూ
రోపి ※ వ్యథేస్సంప్రసారణం కిచ్చ ॥ విథురశ్చోరరక్షసోః ※ ముకురదర్దురౌ ॥ ముకురో
దర్పణః - బాహులకాన్మకురోపి - దౄ విదారణే ధాతోర్ద్విర్వచనమభ్యాసస్య రుక్
టిలోపశ్చ - దర్దురస్తోయదే భేకే వాద్యభాణ్డాద్రిభేదయోః । దర్దురా చణ్డికాయాం స్యా
త్ పామజాలే చ దర్దురమితి విశ్వః ※ మద్గురాదయశ్చ ॥ ఉరజన్తా నిపాత్యన్తే - మాద్యతే
ర్గుక్- మద్గురో మత్స్యభేదః- కర్బృ వర్ణే- గుణాగమః కర్బురశ్చోరరక్షసోః - బధ్నాతేః ఖ
ర్జూరాదిత్వాదూరోపి । బన్ధూరబన్ధురౌ స్యాతాన్నమ్రసున్దరయోస్త్రిషు ఇతి రన్తిదేవః ※
కోకతేర్వా కుక్ ॥ కుక్కురః కుకురః ※ అసేరురన్ ॥ అసురః- ప్రజ్ఞాద్యణ్- ఆసురః ※ మ
సేశ్చ ॥ పఞ్చమే పాదే మసేరూరన్నితి వక్ష్యతే - మసూరా మసురా వ్రీహిప్రభేదే పణ్య
యోషితి । మసూరీ పాదరోగే స్యాదుపధానే పునః పుమాన్ । మసూరమసురా చ ద్వావితి
విశ్వః ※ శావశేరాప్తౌ ॥ శు ఇతి ఆశ్వర్థే - శ్వశురః - పతిపత్న్యోః ప్రసూః శ్వశ్రూః
శ్వశురస్తు పితా తయోరిత్యమరః ※ అవిమహ్యోష్టిషచ్ ॥ అవిషః- మహిషః ※ అమేర్దీ
ర్ఘశ్చ ॥ ఆమిషం త్వస్త్రియాం మాంసే తథా స్యాద్భోగ్యవస్తుని ※ రుహేర్వృద్ధిశ్చ ॥ రౌ
హిషః - రౌహిషో మృగభేదే స్యాద్రోహిషం చ తృణం మతమితి సంసారావ
ర్తః ※ తవేర్ణిద్వా ॥ తవేస్సౌత్రో ధాతుః- తవిషతావిషావబ్ధౌ స్వర్గే చ । స్త్రియాం తవిషీ తావి
షీ- నదీదేవకన్యాభూమిశ్చ- తావిషీ బలమితి వేదభాష్యమ్ ※ నఞి వ్యథేః ॥ అవ్యథిషోబ్ధిసూ
ర్యయోః - అవ్యథిషీ ధరారాత్ర్యోః ※ కిలేర్బుక్ ॥ కిల్బిషమ్ ※ ఇషిమదిముదిఖిదిచ్ఛిదిభిదిమ
న్దిచన్దితిమిమిహిముహిముచిరుచిరుధిబన్ధిశుషిభ్యః కిరచ్ ॥ ఇషిరోగ్నిః- మదిరా సురా- ముదిరః
కాముకాభ్రయోరితి- విశ్వమేదిన్యౌ - ఖదిరశ్చన్ద్రః ఛిదిరోసికుఠారయోః - భి
దిరం వజ్రమ్ - మన్దిరం గృహమ్- స్త్రియామపి- మన్దిరమ్మన్దిరాపి స్యాదితి విశ్వః- చన్దిరా
చన్ద్రహస్తినౌ - తిమిరం తమోక్షిరోగశ్చ - మిహిరస్సూర్యః- ముహిరః కామమూర్ఖ
యోః- ముచిరో దాతా- రుచిరమ్- రుధిరమ్- బధిరః- శుష శోషణే- శుషిరం ఛిద్రం శుష్కమిత్య
న్యే ※ అశేర్ణిత్ ॥ ఆశిరో వహ్నిరక్షసోః ※ అజిరశిశిరశిథిలస్థిరస్ఫిరస్థవిరఖదిరశిబిరాః ※
అజేర్వీభావాభావః- అజిరమఙ్గణమ్- శశేరుపధాయా ఇత్వమ్- శిశిరస్స్యాదృతోర్భేదే తుషా
రే శీతలేన్యవత్ - శ్రథ మోచనే - ఉపధాయా ఇత్వం రేఫలోపః - ప్రత్యయరేఫస్య ల
త్వమ్ - శిథిలమ్ - ష్ఠా స్ఫాయోః టిలోపః - స్థిరన్నిశ్చలమ్- స్ఫిరం ప్రభూతమ్- తిష్ఠతేర్వు
క్ హ్రస్వత్వం చ- స్థవిరః- ఖదిరః- బాహులకాత్ శిజో బుక్ హ్రస్వత్వం చ- శిబిరమ్ ※ సలి
కల్యనిమహిభడిభణ్డిశణ్డిపిణ్డితుణ్డికుకిభూభ్య ఇలచ్ ॥ సలతి గచ్ఛతి నిమ్నమితి సలి
లమ్- కలిలమ్- అనిలః - మహిలా- పృషోదరాదిత్వాన్మహేలాపి - భడ ఇతి సౌత్రో ధా
తుః- భడిలశ్శూరస్సేవకశ్చ భణ్డిలో దూతః కల్యాణం చ- శణ్డిలో మునిః - పిణ్డిలో గణకః- తు
ణ్డిలో ముఖరోగః- కోకిలః- భవిలో భవ్యః- బాహులకాత్కుటిలః ※ కమేః పశ్చ ॥ కపిలః ※ గు
పాదిభ్యః కిత్ ॥ గుపిలో రాజా- తిజిలో నిశాకరః- గుహిలం వనమ్ ※ మిథిలాదయశ్చ ॥ మ

భ్యస్తైత్రత్రిసహో మిథిలా నగరీ - పథిలః - పథికః ✻ పతికటికుటిగడిగుడిదంశిభ్య ఏరక్ ॥ పతేరః పక్షీ గన్తా చ - కటేరః కృచ్ఛ్రజీవీ - కుటేరః పర్ణశాలః - బాహుళకాత్స్నేమన - గడేరో మేఘః - గుడేరో గుడకః - దంశేరో హింస్రః ✻ కుమ్బేర్నలోపశ్చ ॥ కుబేరః ✻ శదేస్తచ ॥ శతేరశ్శత్రుః ✻ మూలేరాదయశ్చ ॥ ఏరగన్తాని పాత్యన్తే - మూలేరో జటా - గుధేరో గోప్తా - గుహేరో లోహఘాతకః - ముహేరో మూర్ఖః ✻ కబేరోతచ్ పశ్చ ॥ కపోతః పక్షీ ✻ భాతేర్డవతుః ॥ భాతీతి భవాన్ ✻ కఠిచకిభ్యామోరన్ ॥ కఠోరః - చకోరః ✻ కిశోరాదయశ్చ ॥ కింపూర్వస్య శృణాతేష్టిలోపః - కిమోన్త్యలోపః - కిశోరః - అశ్వశాబః - సహేరః సాధుః ✻ కపిగడిగణ్డికటిపటిభ్య ఓలచ్ ॥ కపీనిర్దేశాన్నలోపః - కపోలః - గడోలగణ్డోలౌ గుడకపర్యాయౌ - కటోలః కటుః - పటోలః ✻ మీనాతేరూరన్ ॥ మయూరః ✻ స్యన్దేస్సంప్రసారణం చ ॥ సిన్దూరమ్ ✻ సితనిగమిమసిసచ్యవిధాఞ్క్రుశిభ్యస్తున్ ॥ సినోతీతి సేతుః - తిమతేరితి నేట్ - తన్తుః - గన్తుః - మస్తుః దధిమణ్డమ్ - సచ్యత ఇతి సక్తుః - అర్ధర్చాదిః - జ్వరత్వరేత్యూఠ్ - తత్ర క్షితీత్యనువర్తత ఇతి మతే తు బాహుళకాత్ - ఓతుర్బిడాలః - ధాతుః - క్రోష్టా ✻ పః కిచ్చ ॥ పిబతీతి పీతుర్వహ్న్యాదివాకరే ✻ అర్తేశ్చతుః ॥ ఆర్తేస్తుః స్యాత్ స చ కిత్ - ఋతుః స్త్రీపుష్పకాలయోః ✻ కమిమనిజనిగాభాయాహిభ్యశ్చ ॥ ఏభ్యస్తుః స్యాత్ - కన్తుః కన్దర్పచిత్తయోః - మన్తురపరాధః - జన్తుః ప్రాణీ - గాతుః పుంస్కోకిలే భృఙ్గే గన్ధర్వే గాయనేపి చ - భాతురాదిత్యః - యాతురధ్వగకాలయోః - రక్షసి క్లీబే - హేతుః కారణమ్ ✻ చాయః కిః ॥ తుప్రత్యయః కిరాదేశశ్చ - కేతుర్గ్రహపతాకయోః ✻ ఆప్నోతేర్హ్రస్వశ్చ ॥ అప్తుశ్శరీరమ్ ✻ వసేస్తున్ - వస్తు ✻ అగారే ణిచ్చ ॥ వేశ్మ భూర్వాస్తురస్త్రియామ్ ✻ కృఞః క్రతుః ॥ క్రతుర్యజ్ఞః ✻ ఏధివహ్యోశ్చతుః ॥ ఏధతుః పురుషః - వహతురనడ్వాన్ ✻ జీవేరాతుః ॥ జీవాతురస్త్రియాం భక్తే జీవితే జీవనౌషధే ✻ ఆతృకన్వృద్ధిశ్చ ॥ జీవేరిత్యేవ - జైవాతృకస్త్విన్దుభిషగాయుష్మత్సు కృషీవలే ✻ కృషిచమితనిధనిసర్జిఖర్జిభ్య ఊః ॥ కర్షూః పుంసి కరీషాగ్నౌ కర్షూర్నద్యాం స్త్రియామ్ మతా - చమూః - తనూః - ధనూః శస్త్రమ్ - సర్జ అర్జనే - సర్జూర్వణిక్ - ఖర్జ వ్యథనే - ఖర్జూః పామా ✻ మృజేర్గుణశ్చ ॥ మర్జూః శుద్ధికృత్ ✻ వహో ధశ్చ ॥ వధూర్జాయా స్నుషా స్త్రీ చ ✻ కషేశ్ఛశ్చ ॥ కచ్ఛూః పామా ✻ ణిత్కసిపద్యర్తేః ॥ కాసూశ్శక్తిః - పాదూశ్చరణధారిణీ - ఆరూః పిఙ్గలః ✻ అణో డశ్చ ॥ ఆడూర్జలప్లవద్రవ్యమ్ ✻ నఞి లమ్బేర్నలోపశ్చ ॥ తుమ్బ్యలాబూరుభే సమే ఇత్యమరః ✻ కేశృ ఏరజ్ చాస్య ॥ కశబ్ద ఉపపదే శృణాతేరూః స్యాత్ ఏరజాదేశః - కశేరూస్తృణకన్దే స్త్రీ - బాహుళకాదుప్రత్యయే కశేరుః క్లీబే పుంసి చ ✻ త్రో దుట్ చ ॥ తరతేరూః స్యాత్ తస్య దుట్ - తర్దూః స్యాద్దారుహస్తకః ✻ దరిద్రాతేర్యాలోపశ్చ ॥ ఇశ్చ ఆశ్చ యౌ తయోర్లోపః - దద్రూః కుష్ఠప్రభేదః ✻ నృతిశృధ్యోః కూః ॥ నృతూర్నర్తకః - శృధూరపానమ్ ✻ ఋతేరమ్ చ ॥ ఋతిస్సౌత్రో ధాతుః తతః కూః ॥ అమాగమశ్చ - గతూర్దేవనదీ సత్యా వాక్చ ॥ ✻ అన్దూదృమ్భూజమ్బూకఫేలూకర్కన్ధూదిధిషూః ॥ ఏతే కూప్రత్యయాన్తా నిపాత్యన్తే - అన్దూర్బన్ధనమ్ - దృభీ గ్రన్థే నిపాతనాన్నుమ్ - దృమ్భూః - అనుస్వారాభావో నిపాతనాదిత్యేకే - దృన్భూః ॥ జనేర్బుక్ - జమ్బూః - జము అదనే - అస్యేత్యేకే - బాహుళకాద్ధ్రస్వోపి - జమ్బుః - కఫం లాతీతి కఫేలూః - శ్లేష్మాతకః - నిపాతనాదేత్వమ్ - కర్కం దధాతీతి కర్కన్ధూర్బదరీ - నిపాతనాన్నుమ్ - దిధిం

ధైర్యం స్మృతిత్యజతీతి దిధిషూః - పునర్భూః - కేచిత్తు - అన్ధూదృన్భూజమ్బూకమ్బూ ఇతి పఠన్తి - దృన్భూః ఉల్కాశే - దృమ్భూః సర్పజాతిః * కమేర్బూక్ ॥ కమ్బూః పరద్రవ్యాపహారీ * మృగ్రోరుతిః॥ మరుత్ - గరుత్ - పక్షః * గ్రో ముట్ చ॥ గిరతేరుతిః తస్య చ ముట్ - గర్ముత్ సువర్ణం తృణవిశేషశ్చ * హృషేరులచ్॥ హర్షులో మృగకామినోః - బాహులకాచ్చుటతేః - చటులం శోభనమ్ * హృస్వరుహియుషిభ్య ఇతిః ॥ హరిత్ - కకుభి వర్ణే చ తృణవాజివిశేషయోః - సరిన్నదీ - రోహిత్ మృగవిశేషస్స్త్రీ - యుషతి సౌత్రో ధాతుః - ఋశ్యస్య రోహిత్ - పురుషస్య యోషిదితి భాష్యమ్ * తాడేర్ణిలుక్చ॥ తాడయతీతి తడిత్ * శమేర్ఢః॥ బాహులకాదిత్సంజ్ఞా ఏయాదేశ ఇట్ చ న - శణ్ఢః స్యాత్పుంసి గోపతౌ - క్లీబః * కమేరఠః ॥ కమఠః కచ్ఛపే పుంసి భాణ్డభేదే నపుంసకమితి మేదినీ - బాహులకాజ్జఠరః * రమేర్వృద్ధిశ్చ ॥ రామఠం హిఙ్గు * శమేః ఖః॥ శఙ్ఖః * కణేష్ఠః ॥ కణ్ఠః * కలస్తృపశ్చ ॥ తృపతేః కలప్రత్యయః - చాత్తృఫతేః - తృఫలా లతా - త్రిఫలా తు ఫలత్రికా - ప్రత్యయనిర్దేశాదన్యత్రాపి - కమలం - మణ్డలం - కుణ్డలం - అనలః * శపేర్బశ్చ॥ శబలః * వృషాదిభ్యశ్చిత్॥ వృషలః - పలలమ్ - బాహులకాద్గుణః - సరలః - తరలః * కమేర్బుక్॥ కమ్బలః - ముసఖణ్డనే। ముసలమ్ - లఙ్గేర్వృద్ధిశ్చ। లాఙ్గలమ్ * కుటికశికౌతిభ్యః ప్రత్యయస్య ముట్॥ కుట్మలః । కుడేరపి కుడ్మలః - కశ్మలమ్ - బాహులకాద్గుణః - కోమలమ్ * మృజేష్టిలోపశ్చ॥ మలమ్ * చుపేరచ్చోపధాయాః ॥ చపలమ్ * శకిశమ్యోర్నిత్ ॥ శకలం శమలమ్ * ఛో గుగ్ఘ్రస్వశ్చ ॥ ఛగలః - ప్రజ్ఞాదిత్వాచ్ఛాగలః * ఞమన్తాడ్డః ॥ దణ్డః - రణ్డా - ఖణ్డః - మణ్డః వణ్డశ్ఛిన్నహస్తః - అణ్డః। బాహులకాత్సత్వాభావః॥ షణ్డః। సంఘాతః - తాలవ్యాదిరిత్యపరే - శణ్డః - గణ్డః - చణ్డః - పణ్డః క్లీబః - పణ్డా బుద్ధిః * క్వాదిభ్యః కిత్ ॥ కవర్గాదిభ్యో డః కిత్స్యాత్ - కణ్డం - కాణ్డం - గుడ్ - గుడః - ఘుణ భ్రమణే - ఘుణ్డో భ్రమరః * స్థాచతిమృజేరాలజ్వాలఞాలీయచః॥ తిష్ఠతేరాలచ్ - స్థాలం స్థాలీ - చతేర్వాలఞ్ - చాత్వాలః - మృజేరాలీయచ్ - మార్జాలీయో బిడాలః * పతిచణ్డిభ్యామాలఞ్॥ పాతాలం - చణ్డాలః - ప్రజ్ఞాదిత్వాచ్చాణ్డాలోఽపీత్యేకే * తమివిశిబిడిమృణికులికపిపలిపఞ్చిభ్యః కాలన్ ॥ తమాలః - విశాలః బిడాలః - మృణాలమ్ - కులాలః - కపాలమ్ - పలాలమ్ - పఞ్చాలాః * పతేరఙ్గచ్ పక్షిణి॥ పతఙ్గః * తరత్యాదిభ్యశ్చ॥ తరఙ్గః - లవఙ్గమ్ * బిడాదిభ్యః కిత్॥ బిడఙ్గః - మృదఙ్గః - కురఙ్గః - బాహులకాదుత్వం చ * సృవృఞోర్వృద్ధిశ్చ॥ సారఙ్గః - వారఙ్గః ఖడ్గాదిముష్టిః * గన్ గమ్యద్యోః॥ గఙ్గా - అద్గః పురోడాశః * ఛాపూఖడిభ్యః కిత్॥ ఛాగః - పూగః - ఖడ్గః - బాహులకాత్ - షిడ అనాదరే। గన్ సత్వాభావశ్చ - షిఙ్గః - తరలః - షిఙ్గైరగద్యత ససంభ్రమమేవమేకేతి మాఘః * భృఞః కిన్నుట్ చ॥ భృఞో గన్ కిత్స్యాత్ తస్య చ నుట్ - భృఙ్గాః షిఙ్గాభిధా మ్యాటాః * శృణాతేర్హ్రస్వశ్చ శృఙ్గమ్ * గన్ శకునౌ॥ నుట్ చేత్యనువర్తతే - శార్ఙ్గః * ముదిగ్రోర్గగౌ॥ ముద్గః - గర్గః * అణ్డన్ కృసృభృవృఞః॥ కరణ్డః - సరణ్డః పక్షీ - భరణ్డః - స్వామీ - వరణ్డో ముఖరోగః * శృదృభసోఽదిః - శరత్ - దరత్ - హృదయకూలయోః - భసజ్జఘనమ్ * దృణాతేః షుక్ హ్రస్వశ్చ॥ దృషత్ * త్యజితనియజిభ్యో డిత్॥ త్యద్ - తద్ - యద్ - సర్వాదయః * ఏతేస్తుట్ చ॥

ఏతత్ * సరతేరటిః ॥ సరట్ స్యాద్వాతమేఘయోః-వేదభాష్యేతు యాస్కేన కృశానుమితి మన్త్రే సరడ్భ్యో మధుమక్షికాభ్య ఇతి వ్యాఖ్యాతమ్ * లఙ్ఘేర్నలోపశ్చ ॥ లఘట్ వాయుః * పారయతేరజిః॥ పారక్ సువర్ణమ్ * ప్రథః కిత్సంప్రసారణం చ ॥ పృథక్- స్వరాదిపాఠాదవ్యయత్వమ్ * భియః షుక్ హ్రస్వశ్చ॥ భిషక్ * యుష్యసిభ్యాం మదిక్ ॥ యుష్ సౌత్రో ధాతుః - యుష్మద్ - అస్మద్-త్వమ్-అహమ్ * అర్తిస్తుసుహుసృధృక్షిక్షుభాయావాపదియక్షినీభ్యో మన్ ॥ పఞ్చభ్యశ్చతుర్దశభ్యో మన్ -అర్మశ్చక్షూరోగః-స్తోమః సంఘాతః సోమః- హోమః- సర్మో గమనమ్ - ధర్మః- క్షేమం కుశలమ్- క్షౌమం- ప్రజ్ఞాద్యణి క్షౌమం చ-భామ ఆదిత్యః-యామః- వామః శోభనదుష్టయోః- పద్మమ్ - యక్షపూజాయామ్- యక్ష్మో రోగరాజః - నేమః ॥ * జహాతేస్సన్వదాలోపశ్చ॥ జిహ్మః కుటిలమన్దయోః * అవతేష్టిలోపశ్చ ॥ మన్నిత్యనుస్వారః టిలోపః న ప్రకృతేః - అన్యథా డిత్యేవ బ్రూయాత్ - జ్వరత్వరేత్యూఠో ర్గుణః - చాదిపాఠాదవ్యయత్వమిత్యుజ్జ్వలదత్తః తన్న - తేషామసత్త్వార్థత్వాత్ - వస్తుతస్తు స్వరాదిపాఠాదవ్యయత్వమ్ - అవతీతి ఓమ్ * గ్రసేరా చ॥ గ్రామః * అవిసిసివిశుషిభ్యః కిత్ ॥ ఊమం నగరమ్- స్యూమో రశ్మిః- సిమః సర్వః- శుష్మమగ్నిసమీపయోః * ఇషియుధీన్ధిదసిశ్యాధూసూభ్యో మక్ ॥ ఇష్మః కామవసన్తయోః - ఈషితి పాఠే దీర్ఘాదిః-యుధ్మః శరో యోద్ధా చ- ఇధ్మః ఇన్ధేస్సమిత్-దస్మో యజమానః-శ్యామః-ధూమః సూమో ఽన్తరిక్షమ్-బాహులకాదర్మం వర్ణః * యుజిరుచితిజాం కుశ్చ॥ యుగ్మం రుక్మం-తిగ్మమ్ * హన్తేర్హి చ ॥ హిమమ్ * భియః షుగ్వా॥ భీమః-భీష్మః॥ * ఘర్మః॥ ఘృధాతోర్మక్ గుణశ్చ నిపాత్యతే * గ్రీష్మః ॥ గ్రసతేర్నిపాతో ఽయమ్ * ప్రథేః షివన్ సంప్రసారణం చ ॥ పృథివీ మవన్నిత్యేకే ॥ పృథవీ పృథివి పృథ్వీ ఇతి శబ్దార్ణవః - * అశూప్రుషిలటికణిఖటివిశిభ్యః క్వన్॥ అశ్వః - ప్రుష్వ స్నేహనారౌ- ప్రుష్వః స్యాదృతుసూర్యయోః- ప్రుష్వా జలకణికా - లట్వా పక్షిభేదః ఫలం చ - కణ్వం పాపమ్- బాహులకాదిత్త్వే కిణ్వమపి- ఖట్వా - విశ్వమ్ * ఇణ్ శీభ్యాం వన్॥ ఏవో గన్తా- ఏవ ఏవా మరుతః-అసత్త్వే నిపాతో ఽయమ్ - శేవం లాఞ్ఛనం పుంసామ్ - శేవమితి ప్రియనామసు * సర్వనిఘృష్వరిష్వలష్వశివపద్వప్రహ్వేష్వా అతన్త్రే ॥ అకర్త్ర్యేతే నిపాత్యన్తే - సృతమనేన విశ్వమితి సర్వమ్ - నిపూర్వాద్ఘృషేః గుణాభావోఽపి - నిఘృష్యతేఽనేన నిఘృష్వః ఖురః- రిష్వో హింస్రః- లష్వో నర్తకః - లిష్వ ఇత్యన్యే- లతో రుపధాయా ఇత్త్వమపి- శేతేఽస్మిన్ సర్వమితి శివః శమ్భుః శీఙో హ్రస్వత్వమ్ - పద్వో రథో భూలోకశ్చ - ప్రహ్వాయతేరితి ప్రహ్వః - హ్వేఞ ఆకారవకారలోపః - జహాతేరాలోపో వా - ఈషేర్వక్-ఈష్వః ఆచార్యః ఇష్వ ఇత్యన్యే- అతన్త్రే కిమ్- సర్తా సారకః - బాహులకాద్ధ్రస్వత్వం హ్రస్వః * శేవయహ్వజిహ్వాగ్రీవాప్వామీవాః ॥ శేవ ఇత్యన్తోదాత్తార్థమ్ - యాన్త్యనేన యహ్వః - హ్రస్వో హుగాగమశ్చ - లిహన్త్యనయా జిహ్వా - లకారస్య జః గుణాభావశ్చ- గిరన్త్యనయా గ్రీవా- ఈడాగమశ్చ- ఆప్నోతీత్యాప్వో వాయుః - మీవా ఉదరక్రిమిః - వాయురిత్యన్యే * కృగృశృదృభ్యో వః ॥ కర్వః కామ ఆఖుశ్చ-గర్వః - శర్వః-దర్వో రాక్షసః * కనిన్ యువృషితక్షిరాజిధన్విద్యుప్రతిదివః॥ యౌతీతి యువా- వృషా ఇన్ద్రః- తక్షా- రాజా- ధన్వా మరుః - ధన్వ శరాసనమ్ - ద్యువా సూర్యః - ప్రతిదీవ్యత్యస్మిన్ ప్రతిదివా దివ

సః ॥ సప్యశూభ్యాంతుట్ చ ॥ సప్త-అష్ట ॥ నఞి జహాతేః ॥ అహః ॥ శ్వన్నుక్షన్పూషన్ప్లీహన్క్లేదన్ స్నేహన్మూర్ధన్మజ్జన్నర్యమన్విశ్వప్సన్పరిజ్మన్మాతరిశ్వన్మఘవన్నితి ॥ ఏతేత్రయోదశ కనిన్నన్తాని పాత్యన్తే - శ్వయతీతి శ్వా - ఉక్షా- పూషా- ప్లిహ గతౌ- ఇకారస్య దీర్ఘత్వమ్- ప్లేహతీతి ప్లీహా కుక్షివ్యాధిః- క్లిదూ ఆర్ద్రీభావే- క్లిద్యతి క్లేదా చన్ద్రః- స్నిహ్యతేర్గుణః- స్నిహ్యతీతి స్నేహా సుహృచ్చన్ద్రశ్చ - ముహ్యత్యస్మిన్నాహతే మూర్ధా- ముహేరుపధాయా దీర్ఘః ధోన్తాదేశో రమాగమశ్చ - మజ్జత్యస్థిషు మజ్జా అస్థిసారః - అర్యపూర్వో మాఙ్ - అర్యమా - విశ్వం ప్సాతి విశ్వప్సా అగ్నిః- పరిజాయతే పరిజ్మా చన్ద్రోగ్నిశ్చ- జనేరుపధాలోపో మశ్చాన్తాదేశః - మాతర్యన్తరిక్షే శ్వయతీతి మాతరిశ్వా - ధాతోరికారలోపః - మహ పూజాయామ్ - హస్య ఘో వుగాగమశ్చ - మఘవా ఇన్ద్రః ॥

⁂ ఇత్యుణాదిషు ప్రథమః పాదః ॥ ⁂

॥ కృహృభ్యామేణుః ॥ కరేణుః- హరేణుః గన్ధద్రవ్యమ్ ॥ హనికుషినీరమికాశిభ్యః క్థన్ ॥ హథో విషణ్ణః- కుష్ఠం- నీథో నేతా- రథః- కాష్ఠమ్ ॥ అపే భృఞః ॥ అవభృథః ॥ ఉషికుషిగార్తిభ్యస్థన్ ॥ ఓష్ఠః-కోష్ఠమ్- గాథా- అర్థః- బాహుళకాత్ గోథః ॥ సర్తేర్ణిత్ ॥ సార్థః సమూహః ॥ జృవృఞ్భ్యామూథన్ ॥ జరూథమ్ మాంసమ్- వరూథో రథగుప్తిః ॥ పాతృతుదివచిరిచిసిచిభ్యస్థక్ ॥ పీథో రవిః ఘృతం పీథమ్ - తీర్థం శాస్త్రాధ్వరక్షేత్రోపాయోపాధ్యాయమన్త్రిషు । అవతారర్షిజుష్టామ్బుః స్త్రీరజస్సు చ విశ్రుతమితి విశ్వః- తుత్థోగ్నిః- ఉక్థం సామభేదః- రిక్థమ్- బాహులకాద్వృచేరపి - రిక్థం వృక్థం ధనం వసు- సిక్థమ్ ॥ అర్తేర్నిరి ॥ నిరృథస్సామ ॥ నిశీథగోపీథావగథాః ॥ నిశీథోర్ధరాత్రః- రాత్రిమాత్రం చ- గోపీథం తీర్థమ్- అవగథః ప్రాతఃస్నాతః ॥ గశ్చోది ॥ ఉద్గీథః సామ్నో భాగవిశేషః ॥ సమీణః ॥ సమిథో వహ్నిః సంగ్రామశ్చ ॥ తిథపృష్ఠగూథయూథప్రోథాః ॥ తిజేర్జలోపః ॥ తిథోఽనలః కామశ్చ- పృష్ఠమ్ - గూథం విష్ఠా- యూథం సమూహః - ప్రోథమస్త్రీ తురంగాస్యే ప్రోథః ప్రస్థిత ఉచ్యతే ॥ స్ఫాయితఞ్చివఞ్చిశకిక్షిపిక్షుదిసృపితృపిదృపివన్ద్యున్దిశ్విత్యృత్యజినీపదిమదిముదిఖిదిచ్ఛిదిభిదిమన్దిచన్దిదహిదసిదమ్భివసివాశిశీఙ్హసిసిధిశుభిభ్యో రక్ ॥ ద్వాత్రింశద్భ్యో రక్ స్యాత్ - వలియలోపః- స్ఫారమ్- న్యఙ్క్వాదిత్వాత్కుత్వమ్- తక్రం- వక్రం- శక్రః- క్షిప్రం- క్షుద్రః- సృప్రశ్చన్ద్రః - తృప్రః పురోడాశః- దృప్రః బలవాన్ - వన్ద్రః పూజకః - ఉన్ద్రః- ఉన్ద్రో జలచరః- శ్విత్రం కుష్ఠమ్ - వృత్రో రిపౌ ధ్వనౌ ధ్వాన్తే శైలే చక్రే చ దానవే ॥ అజేర్వీ- వీరః వీరమ్ - పద్రో గ్రామః - మద్రో హర్షః దేశభేదశ్చ - ముద్రా ప్రత్యయకారిణీ- ఖిద్రో రోగో దరిద్రశ్చ- ఛిద్రం- భిద్రం- వజ్రమ్- మన్ద్రః- చన్ద్రః - పదాద్యవిచన్ద్రోఽపి - హిమాంశుశ్చన్ద్రమాశ్చన్ద్రః శశీ చన్ద్రో హిమద్యుతిః - దహ్రోఽగ్నిః- దస్రః స్వర్వైద్యః - దమ్భ్రః సముద్రః స్వల్పం చ - వసేః సంప్రసారణే ॥ నరపరస్పృపిస్పృజిస్పృశిస్పృహిసవనాదీనామ్ ॥ శేషపరస్య సకారస్య సృప్యాదీనాం సవనాదీనాం చ మూర్ధన్యో న స్యాత్ - పూర్వపదాదితి ప్రాప్తః ప్రతిషిధ్యతే ఇతి వృత్తిర్వ్యాఖ్యానోఽభిప్రాయో ఽనేన చాసేవ సిద్ధి ప్రాప్తమపిన - ఉస్రో రశ్మిః- ఉస్రా గౌః - వాస్రో దివసః- వాస్రం మన్దిరమ్- శీరోఽజగరః- హస్రో మూర్ఖః- సిధ్రః సాధుః- శుభ్రమ్- ముసేరక్ బాహుళకాత్ ముస్రం అశ్రు ॥ చకిరమ్యోరుచ్చోపధాయాః ॥ చుక్రమమ్లద్రవ్యమ్ - రుమ్రో రుణః -

పాకసేః॥ పకుస్రఃచన్ద్రః అమితమ్యోర్దీర్ఘశ్చ॥ ఆమ్రం- తామ్రమ్ * నిన్దేర్నలోప
శ్చ॥ నిద్రా * ఆర్దేర్దీర్ఘశ్చ॥ఆర్ద్రమ్* శుచేర్దశ్చ॥ శూద్రః * దురీణోలోపశ్చ॥ దుఃఖేనే
యతేప్రాప్యతఇతిదూరమ్ * కృతేశ్ఛః క్రూచ॥ కృచ్ఛ్రం క్రూరః * రోదేర్ణిలుక్చ॥
రోదయతీతిరుద్రః॥ బహులమన్యత్రాపిసంజ్ఞాఛన్దసోః॥ ణిలుగిత్యేవ - వాన్త్రిపర్ణశషా
వాతాస్త్రతఃపర్ణముచోపరే* జోరీచ॥ జీరోఽణుః జ్యశ్చేత్యేకే* సుసూధాగృధిభ్యః క్ర
న్॥ సురః- సూరః- ధీరః- గృధ్రః* శుసిచిమీనాందీర్ఘశ్చ॥ శుస్సాన్త్రః శూరః- సీరమ్
చీరమ్- మీరస్సముద్రః* వాధిష్ఠోః॥ పీధ్రంవిమలమ్* వృధివపిభ్యాంరన్॥ వధ్రంచర్మ-వ
ప్రఃప్రాకారః * ఋజేన్ద్రాగ్రవజ్రవిప్రకుబ్రచుబ్రక్షురఖుర భద్రోగ్రభేరభేల శుక్ర
శుక్లగౌరవప్రేరామాలాః॥ రన్నన్తా ఏకోనవింశతిః - నిపాతనాద్గుణాభావః - ఋ
జ్రో నాయకః - ఇదిఇన్ద్రః- అగ్రేర్నలోపః- అగ్రమ్- వజ్రో స్త్రీహీరకే పవౌ-డువప్ ఉప
ధాయాఇత్వంవిప్రః - కుబ్బిచుమ్బ్యోర్నలోపః - కుబ్రమరణ్యమ్ - చుబ్రమ్ముఖమ్ -
క్షురవిలేఖనే- రేఫలోపః- అగుణః- క్షురః- ఖురచ్ఛేదనే-రలోపో గుణాభావశ్చ- ఖురః-
బన్దేర్నలోపఃభద్రమ్-ఉచసమవాయే- చస్యగః- ఉగ్రః- ఞిభీ-భేరీ- పక్షేలః- భేలోఽలత
రణద్రవ్యమ్- శుచేశ్చస్యకః- శుక్రః- పక్షేలః- శుక్లః- గుజ్- వృద్ధిః- గౌరోరుణేసితేపీతే-
వనసంభక్తౌ- వన్రోవిభాగే- ఇణోగుణాభావః - ఇరామద్యేచవారిణి - మాఙ్మానే- మా
లా* సమికస ఉకన్॥ కసగతౌ- సమ్యక్కసన్తిపలాయన్తేజనాఅస్మాదితిసంకసుకోదుర్జ
నః- అస్థిరశ్చ*పచినశోర్ణుకన్కనుమౌచ॥ పచేఃకః- పాకుకఃసూపకారః- నశేర్నుమ్-నం
శుకః* భియఃక్రుకన్। భీరుకః*క్వున్శిల్పిసంజ్ఞయోరపూర్వస్యాపి॥ రజకః- ఇషుకట్టు
కః- చరకః- చషభక్షణే-చషకః- శునకఃభషకః* రమేరశ్చలోవా॥ రమకోపిలాసీ-లమ
కః*జహాతేర్ద్వేచ॥ జహకస్త్యాగీకాలశ్చ* ధ్మోధ్మచ॥ ధమకఃకర్మకారః* హనోవధ
చ॥ వధకః॥ బహులమన్యత్రాపి॥ కుహాఃస్మాపనే- కుహకః- కృతకమ్* కృషేర్వృద్ధిశ్ఛ
దీచామ్॥ కార్షకః- కృషకః॥ఉదకంచ॥ ప్రపఞ్చార్థమ్* వృశ్చికృషోఃకికన్॥వృశ్చికః- కృ
షికః* ప్రాజిపణికషః॥ ప్రాపణికః- పణ్యవిక్రయీ - ప్రాకషికః- పరదారోపజీవీ *
ముషేర్దీర్ఘశ్చ॥ మూషికఆఖుః * స్యమేస్సంప్రసారణంచ - చాద్దీర్ఘః - సీమకోవృక్షభే
దః* క్రియఇకన్* క్రయికః - క్రేతా* ఆఙిపణిపనిపతిఖనిభ్యః॥ ఆపణికః-ఆపనికః- ఇ
న్ద్రనీలః- కిరాతశ్చ - ఆపతికః శ్యేనోగ్రామాయత్తశ్చ - ఆఖనికోమూషికోవరాహశ్చ *
శ్యాస్త్యాహృఞవిభ్యఇనచ్॥ శ్యేనః- స్త్యేనః- హరిణః- అవినోఽధ్వర్యుః* వృజేఃకిచ్చ॥
వృజినమ్* అజేరజచ॥వీభావబాధనార్థమ్ - అజినమ్॥ బహులమన్యత్రాపి॥ కలినం-నలి
నం- మలినం- కుణ్డినమ్* ద్యతేః॥ యత్పరుషిదినమ్- దివసోపిదినమ్* ద్రుదక్షిభ్యామినన్॥
ద్రవిణం- దక్షిణః దక్షిణా* అర్తేఃకిదిచ్చ॥ ఇరిణంశూన్యమ్* వేపితుహ్యోర్హ్రస్వశ్చ॥
విపినం - తుహినమ్ * తలిపులిభ్యాంచ॥ తలినంవిరలెస్తోకేస్వచ్ఛేపితలినంత్రిషు - పులి
నమ్*గర్వేరతఉచ్చ॥ గౌరాదిత్వాత్ జీష్- గుర్విణీ- గర్భిణీ* రుహేశ్చ॥ రోహిణః *మ
హేరినణ్చ॥ చాదినన్- మాహినం - మహనంరాజ్యమ్ * క్విబ్వచిప్రచ్ఛిశ్రిస్రుద్రుప్రు
జ్వాందీర్ఘోసంప్రసారణంచ॥ వాక్ - ప్రాట్ - శ్రీః - స్రువత్యతోఘృతాదికమితి
స్రూఃయజ్ఞోపకరణమ్ - ద్రూర్హిరణ్యమ్- కటప్రూఃకామరూపీకీటశ్చ- జూరాకాశే

రక్షస్యాం పిశాచ్యాం జవనే స్త్రియామ్ * ఆప్నోతేర్హ్రస్వశ్చ ॥ ఆపః - అపః - అద్భిః - అ
ద్భ్యః - అప్సు * పరౌ వ్రజేః షశ్చ పదాన్తే ॥ వ్రజేః క్విబ్దీర్ఘః స్యాత్ పదాన్తే తు షశ్చ - పరివ్రా
ట్ పరివ్రాజౌ * హువః శ్లువచ్చ ॥ జుహూః * స్రువః కః ॥ స్రువః * చిక్చ ॥ ఇకార ఉచ్చా
రణార్థః - కఇత్ - కుత్వమ్ - స్రుక్ - స్రువం చ స్రుచశ్చ సమ్మృడ్ఢి * తనోతేరనశ్చ వః ॥ తనో
తేశ్చిక్ప్రత్యయః - అనో వశబ్దాదేశశ్చ - త్వక్ * గ్లానుదిభ్యాం డౌః ॥ గ్లౌః - నౌః * చ్విరవ్య
యమ్ ॥ డౌరిత్యేవ - గ్లౌకరోతి - కృన్మేజన్త ఇతి సిద్ధే నియమార్థమిదమ్ - ఉణాదిప్రత్యయా
న్తః ఏజన్తోఽవ్యయం చేత్ చ్వ్యన్త ఏవేతి * రాతేర్డైః ॥ రాః - రాయౌ - రాయః * గమే
ర్డోః ॥ గౌర్నాదిత్యే బలీవర్దే కిరణక్రతుభేదయోః । స్త్రీ తు స్యాద్దిశి భారత్యాం భూమౌ
చ సురభావపి । నృస్త్రియోః స్వర్గవజ్రామ్బురశ్మిదృగ్బాణలోమసు ॥ బాహుళకాత్
ద్యుతేరపి డోః - ద్యౌః స్త్రీ స్వర్గాన్తరిక్షయోః * భ్రమేశ్చ డూః ॥ భ్రూః - చాద్గమేః
అగ్రేగూః * దమేర్డోసిః ॥ దోః - దోషా * పణేరిజాదేశ్చ వః ॥ వణిక్ స్యాత్ నైగమో
వాణిజో వణిక్ * వశః కిత్ ॥ ఉశిగగ్నిః ఘృతేఽపి చ * భృజ ఉచ్చ ॥ భురిక్ - భూమిః * జసిస
హోరురిన్ ॥ జసురిర్వజ్రం - సహురిరాదిత్యః - పృథివీ చ * సుయురువృఞో యుచ్ ॥ సవ
నశ్చన్ద్రమాః - యవనః - రవణః కోకిలః - వరణః * అశేరశ చ ॥ అశ్నోతేర్యుచ్ స్యాత్ రశాదే
శశ్చ - రశనా కాఞ్చీ - జిహ్వావాచీ తు దన్త్యసకారవాన్ * ఉన్దేర్నలోపశ్చ ॥ ఓదనః * గమే
ర్గశ్చ ॥ గమేర్యుచ్ స్యాత్ గశ్చాన్తాదేశః - గగనమ్ * బహులమన్యత్రాపి ॥ యుచ్ స్యాత్ -
స్యన్దనః - రోచనా * రఞ్జేః క్యున్ ॥ రజనమ్ * భూసూధూభ్రస్జిభ్యశ్ఛన్దసి ॥ భువనం - సువన
ఆదిత్యః - ధువనోఽవహ్నిః - నిధువనం సురతమ్ - భృజ్జనమమ్బరీషమ్ * కృపృవృజిమన్దిని
ధాఞః క్యుః ॥ కిరణః - పురణః - సముద్రః - వృజనమన్తరిక్షమ్ - మన్దనం స్తోత్రమ్ - నిధనమ్ *
ధృషేర్ధిష చ సంజ్ఞాయామ్ ॥ ధిషణో గురుః - ధిషణా ధీః * వర్తమానే పృషద్బృహన్మహజ్జ
గచ్ఛతృవచ్చ ॥ అతిప్రత్యయాన్తాః - పృషు సేచనే - గుణాభావః - పృషన్తి - బృహత్ - మ
హాన్ - గమేర్జగాదేశః - జగత్ * సంశ్చత్తృపద్వేహత్ ॥ ఏతే నిపాత్యన్తే - పృథక్కరణం
శతృవద్భావనివృత్త్యర్థమ్ - సంచినోతేస్సుట్ - ఇకారలోపః - సశ్చత్ కుహకః - తృప
చ్ఛత్రమ్ - విపూర్వాద్ధన్తేష్టిలోపః ణత్వఞ్చ - వేహత్ గర్భోపఘాతినీ * ఛన్దస్యసానచ్
ఛుజృభ్యామ్ ॥ శవసానః పన్థాః - జరసానః పురుషః * ఋఞ్జివృధిమన్దిసహిభ్యః కిత్ ॥ ఋ
ఞ్జసానో మేఘః - వృధసానః పురుషః - మన్దసానోఽగ్నిర్జీవశ్చ - సహసానో యజ్ఞో మయూర
శ్చ * అర్తేర్గుణశ్శుట్ చ ॥ అర్శసానోఽగ్నిః * సమ్యానచ్ స్తువః ॥ సంస్తవానో వాగ్మీ * యుధి
బుధిదృశః కిచ్చ ॥ యుధానః - బుధానః - దృశానో లోకపాలః * హుర్ఛేస్సనో లుక్ ఛలోప
శ్చ ॥ జుహురాణశ్చన్ద్రమాః * శ్వితేర్దశ్చ ॥ శిశ్విదానః పుణ్యకర్మా * తృన్తృచౌ శంసిక్షు
దాదిభ్యస్సంజ్ఞాయాం చానిటౌ ॥ శంసాదిభ్యః క్షుదాదిభ్యశ్చ క్రమాత్ తృన్తృచౌ స్తః
తౌ చానిటౌ - శంస్తా - స్తోతా - శంస్తరౌ శంస్తరః - క్షుదిస్సౌత్రో ధాతుః - శకలీకరణే భక్షణే
చ - అనుదాత్తేత్ - వృక్త్యై చ క్షుదానమితి మన్త్రాత్ - ఉక్షాణం వా వేహతం వా క్షుదన్త ఇతి
బ్రాహ్మణాచ్చ - క్షత్తా స్యాత్ సారథౌ ద్వాఃస్థే వైశ్యాయామపి శూద్రజే * బహులమ
న్యత్రాపి ॥ మన్ - మన్తా - హన్ - హన్తా - ఇత్యాది * నప్తృనేష్టృత్వష్టృహోతృపోతృ
భ్రాతృజామాతృమాతృపితృదుహితృ । నపతేస్తృనేన నప్తా పౌత్రో దౌహిత్రశ్చ - నయ

ఇఃషడ్గుణశ్చ - నేష్టా - త్విషేరితోఽత్వం- త్వష్టా - హోతా - పోతా-ఋత్విగ్భే
దః- భ్రాజేర్జలోపః భ్రాతా- జాయాయా మ్నిఙ్ జామాతా - మానపూజాయాం- నలో
పః- మాతా- పాతేరాకారస్యేత్త్వం-పితా- దుహేస్తృచ్ టిగుణాభావశ్చ-దుహితా *
నావసేర్ఋత్॥ స్వసా * యాతేర్వృద్ధిశ్చ॥ యాతా- భార్యాస్తుభ్రాతృపత్నస్య యాతర
స్స్యుః పరస్పరమ్ * నఞిచ నన్దేః॥ ననన్దా ననాన్దా- ఇహవృద్ధిర్వాఽస్వరత ఇత్యేకే- ననా
న్దా తుస్వసాపత్యుర్ననన్దాననాన్దినీవ న్గేతి శబ్దార్ణవః * దివేర్ఋః॥ దేవా- దేవరః- స్వామినో
దేవృదేవరౌ* నయతేర్డిచ్చ॥ నా- నరౌ- నరః* సవ్యేస్థశ్ఛన్దసి॥ అమ్బామ్బేత్యత్ర స్థాస్థిన్
స్థృణాముపసంఖ్యానమ్- సవ్యేష్ఠా సారథిః- సవ్యేష్ఠరౌ- సవ్యేష్ఠరః * అర్తిసృధృధమ్య
మ్యశ్యవితృభ్యోఽనిః ॥ అష్టభ్యోఽనిప్రత్యయస్స్యాత్ - అరణిరగ్నిర్యోనిః - సరణిః-
ధరణిః-ధమనిః- అమనిర్గతిః- అశనిః-అవనిః-తరణిః-బాహుళకాత్ రజనిః * అజేః షేస్స
నశ్చస్వసిఅశుశుక్షణిరగ్నిఃవాతశ్చ* కృషే రాదేశ్చచః॥ చర్షణిర్నరః * అదేర్ముట్ చ॥అద్మ
నిరగ్నిః* వృతేశ్చ॥ వర్తనిః-గోవర్ధనస్తుచకారాన్ముట్ వర్త్మనింత్యాహ * క్షిపేః కిచ్చ॥ క్షి
పణిరాయుధమ్* అర్చిశుచిహుసృపిచ్ఛాదిఛర్దిభ్య ఇసిః॥ అర్చిః జ్వాలా- ఇదన్తోప్యయమ్-
అగ్నేః భ్రాజన్తే అర్చయః- శోచిర్దీప్తిః - హవిః సర్పిః- ఇస్మన్నితి హ్రస్వః - ఛదిః పటలమ్-
ఛర్దిర్వమనవ్యాధిః- ఇదన్తోపి ఛర్ద్యతిసారశూలవాన్ * బృంహేర్నలోపశ్చ॥ బర్హిర్వహ్నికు
శశుష్మణోః * ద్యుతేరిసన్నాదేశ్చజః॥జ్యోతిః * వసౌ రుచేస్సంజ్ఞాయామ్॥వసురోచిర్య
జ్ఞః * భువః కిత్॥ భువిస్సముద్రః* సహేర్ధశ్చ॥ సధిరనడ్వాన్* పిబతేస్థుక్॥ పాథిశ్చ
క్షుస్సముద్రయోః * జనేరుసిః॥ జనుర్జననమ్* మనేర్ధశ్ఛన్దసి॥ మధుః * అర్తిపౄవపియ
జితనిధనితపిభ్యోనిత్॥ అరుః- పరుర్గ్రన్థిః-వపుః- యజుః - తనుః తనుషీ- తనూంషి ధ
నుర్నస్త్రియామ్- ధనుస్సర్వాంశే విశుద్ధోపి నిర్గుణః కిం కరిష్యతి- సాన్వస్యఉపన్తస్యవారూపమ్ -
తపుస్సూర్యాగ్నిశత్రుషు* ఏతేర్ణిచ్చ॥ ఆయుః- ఆయుషీ * చక్షేశ్శిచ్చ॥ చక్షుః* ము
హేః కిచ్చ॥ ముహురవ్యయమ్*బహుళమన్యత్రాపి॥ అచక్షుః - పరిచక్షుః* కృగౄశౄ
శౄవృఞ్చతిభ్యష్ష్వరచ్॥ కర్వరో వ్యాఘ్రరక్షసోః- గర్వరోఽహంకారీ- శర్వరీ రాత్రీ-
పర్వరః- ప్రాకృతో జనః-చత్వరమ్* నౌ సదేః॥ నిషద్వరస్తుజమ్బాలః- నిషద్వరీ రాత్రిః ॥

※ ఇత్యుణాదిషు ద్వితీయః పాదః ※

ఛిత్వర ఛత్వర ధీవర పీవర మీవ
రచీవర తీవర నీవర గహ్వర కట్వర సంయద్వరాః॥ ఏకాదశష్వరచ్ ప్రత్యయాన్తా నిపా
త్యన్తే- ఛిదిర్- ఛద్ -అనయోస్తకారోన్తాదేశః ఛిదేర్గుణాభావశ్చ- ఛిత్వరో ధూర్తః- ఛ
త్వరో గృహకుఞ్జయోః-ధీవరః- కైవర్తః- పీవరః స్థూలః- మీవరో హింసకః- చినోతేర్దీర్ఘ
శ్చ- చీవరం భిక్షుకప్రావరణమ్- తీవరో జాతివిశేషః- నీవరః పరివ్రాట్- గాహతేర్హ్ర
స్వత్వం- గహ్వరమ్- కటేర్వర్ణాదౌ - కట్వరం వ్యఞ్జనమ్-యమేర్దకారః - సంయద్వరో నృ
పః- పదేః సంపద్వర ఇత్యేకే * ఇణ్సిఞ్జిదీఙుష్యవిభ్యో నక్ ॥ ఇనస్సూర్యే నృపే పత్యౌ-
సినః కాణః- జినో అర్హన్- దీనః- ఉష్ణః- ఊనః* ఫేనమీనౌ॥ ఏతౌ నిపాత్యేతే- స్ఫాయ
తేః ఫేనః- మీనః* కృషేర్వర్ణే॥ కృష్ణః* బన్ధేర్బ్రధిబుధీచ॥ బ్రధ్నః- బుధ్నః* ధాప్పృ
వస్యజ్యతిభ్యోనః॥ ధానా భ్రష్టయవే స్త్రియః- పర్ణం పత్రమ్- పర్ణః కింశుకః - వస్నో మూ
ల్యే వేతనేచ- అజేర్వీ- వేనః- అత్న ఆదిత్యః- బాహుళకాత్ శృణోతేః శ్రోణః పఙ్గుః* ల

షేరట్చ ॥ లక్షేస్సురాదిణ్యన్తాత్ నస్స్యాత్ తస్యాడాగమశ్చ - చాన్ముడిత్యేకే - లక్షణం లక్ష్మణం నామ్ని చిహ్నే చ - లక్షణో లక్ష్మణశ్చ రామభ్రాతా - లక్షణా హంసయోషాయాం సారసస్య తు లక్ష్మణా ✱ వనేరచ్చోపధాయాః ॥ వేన్నా నదీ ॥ సివేష్టేర్యూ చ ॥ దీర్ఘోచ్చారణసామర్థ్యాన్న గుణః - స్యూవ ఆదిత్యః - బాహుళకాత్ కేవలోనః ఊఠ్ - అన్తరఙ్గత్వాద్యణ్గుణౌ స్యోనః ✱ కృవృజృసిద్రుపన్యనిస్వపిభ్యో నిత్ ॥ కర్ణః - వర్ణః - జర్ణశ్చన్ద్రో వృక్షశ్చ - సేనా - ద్రోణః - పన్నో నీచైర్గతిః - అన్నమోదనః - స్వప్నో నిద్రా ✱ ధేట ఇచ్చ ॥ ధేనస్సిన్ధుర్నదీ ధేనా ✱ తృషిశుషిరసిభ్యః కిత్ ॥ తృష్ణా - శుష్ణః సూర్యో వహ్నిశ్చ - రస్నం ద్రవ్యమ్ ✱ సుఞో దీర్ఘశ్చ ॥ సూనా వధస్థానమ్ ✱ రమేస్త చ ॥ రమయతీతి రత్నమ్ ✱ రాస్నాసాస్నాస్థూణావీణాః ॥ రాస్నా గన్ధద్రవ్యమ్ సాస్నా గోగళకమ్బలః - స్థూణా గృహస్తమ్భః - వీణా వల్లకీ ✱ గాదాభ్యామిష్ణుచ్ ॥ గేష్ణుర్గాయనః - దేష్ణుర్దాతా ✱ కృత్యశూభ్యాం క్స్నః ॥ కృత్స్నమ్ అక్ష్ణమఖణ్డమ్ ✱ తిజేర్దీర్ఘశ్చ ॥ తీక్ష్ణమ్ ✱ శ్లిషేరచ్చోపధాయాః ✱ శ్లక్ష్ణమ్ ✱ యజిమనిశున్ధిదసిజనిభ్యో యుచ్ ॥ యజ్యురధ్వర్యుః - మన్యుర్దైన్యే క్రతౌ క్రుధి - శున్ధ్యురగ్నిః - దస్యుస్తస్కరః - జన్యుశ్శరీరీ ✱ భుజిమృఙ్భ్యాం యుక్త్యుకౌ ॥ భుజ్యుర్భాజనమ్ - మృత్యుః ✱ సర్తేరయుః ॥ సరయుర్నదీ - ఆయూంవి పారాన్తరమ్ - సరయూః ✱ పానీవిషిభ్యః పః ॥ పాతి రక్షత్యస్మాదాత్మానమితి పాపమ్ - తద్యోగాత్పాపః - పురుషః - నేపః పురోహితః - బాహుళకాద్గుణాభావే నీపో వృక్షః శేషః - వేష్పః - పానీయమ్ ✱ చ్యువః కిచ్చ ॥ చ్యుపో వక్త్రమ్ ✱ స్తువో దీర్ఘశ్చ ॥ స్తూపః సముచ్ఛ్రాయః ✱ సుశృభ్యాం నిచ్చ ॥ చాత్క్రుల్ దీర్ఘః - సూపః - బాహుళకాదుత్వమ్ శూర్పమ్ ✱ కుయుభ్యాం చ ॥ కుపన్తి మణ్డూకా అస్మిన్ కూపః - యువన్తి బధ్నన్త్యస్మిన్ పశుమితి యూపో యజ్ఞస్తమ్భః ✱ ఖష్పశిల్పశష్పబాష్పరూపపర్పతల్పాః ॥ సప్తైతే పప్రత్యయాన్తా నిపాత్యన్తే - ఖనతేర్నకారస్య షత్వమ్ - ఖష్పం క్రోధబలాత్కారౌ - శిలతేర్హ్రస్వః - శిల్పం కౌశలమ్ - శసు హింసాయామ్ - నిపాతనాత్ షత్వమ్ - శష్పం బాలతృణమ్ - ప్రతిభాక్షయశ్చ - బాధతేః షః - బాష్పో నేత్రజలోష్మణోః బాష్పం చ - రౌతేర్దీర్ఘః - రూపం స్వభావే సౌన్దర్యే - పృ - పర్పం గృహం బాలతృణం పఙ్గుపీఠం చ - తల ప్రతిష్ఠాకరణే - చురాదిణిచో లుక్ - తల్పం శయ్యాట్టదారేషు ✱ స్తనిహృషిపుషిగదిమదిభ్యో ణేరిత్నుచ్ ॥ అయామన్తేతి ణేరయాదేశః - స్తనయిత్నుః - హర్షయిత్నుః - పోషయిత్నుః - గదయిత్నుర్వావదూకః - మదయిత్నుర్మదిరా ✱ కృహనిభ్యాం క్త్నుః ॥ కృత్నుశ్శిల్పీ - హత్నుర్వ్యాధిః శస్త్రం చ ✱ గమేస్సన్వచ్చ ॥ జిగత్నుః ✱ దాభాభ్యాం నుః ॥ దానుర్దాతా - భానుః ✱ వచేర్గశ్చ ॥ వగ్నుః ✱ ధేట ఇచ్చ ॥ ధయతి తామితి ధేనుః ✱ సువః కిత్ ॥ సూనుః పుత్రో జేరవౌ ✱ జహాతేర్ద్వే అన్తలోపశ్చ ॥ జహ్నుః ✱ స్థో ణుః ॥ స్థాణుః కీలే స్థిరే హరే ✱ అజివృరీభ్యో నిచ్చ ॥ అజేర్వీ - వేణుః - వర్ణుర్నదదేశభేదయోః - రేణుః ద్వయోః స్త్రియాం ధూళిః ✱ విషేః కిచ్చ ॥ విష్ణుః ✱ కృదాధారార్చికలిభ్యః కః ॥ బాహుళకాన్నకస్యేత్సంజ్ఞా - కర్కో ధవళఘోటకః - దాకో దాతా - ధాకో నడ్వానాధారశ్చ - రాకా పౌర్ణమాసీ - అర్కః - కల్కః పాపాశయే పాపే దమ్భే విట్కిట్టయోరపి ✱ సృవృభూశుషిముషిభ్యః కక్ ॥ సృకః ఉత్పలవాతయోః - వృకః శ్వాపదకాక

యోః- ఘూక-ఘ్రమ్- శుష్కం-ముష్కోఽణ్డమ్ * శుకవల్కోల్కాః॥ శుషేరస్య లో
పః- శుకః- వల్కం వల్కలమస్త్రియామ్ - ఉపదాహో వస్యలః ఉల్కా * ఇణ్భీకాపాశ
ల్యతిమర్చిభ్యః కన్॥ ఏకేను ఖ్యాన్యకేవలాః- భేకో మణ్డూకమేషయోరితి విశ్వమేదిన్యౌ -
కాపః- పాకః శిశుః - శల్కం శకలమ్ - అత్కః - పర్ణకః - శరీరావయవశ్చ - మ
ర్కః శరీరవాయుః * నౌహః ॥ జహాతేః కన్ స్యాన్నౌ - నిహాకా గోధికా * నా
సదేర్దిచ్చ ॥ నిష్కోఽస్త్రీ హేమ్ని తత్పలే * స్యమేరీట్ చ ॥ స్యమీకో వల్మీకః వృక్ష
భేదశ్చ - ఇట్ హ్రస్వశ్చేతి కేచిత్ - స్యమికః * అజియుధూనీభ్యో దీర్ఘశ్చ ॥ వీక
స్స్యాద్వాతపక్షిణోః- యూకా- ధూకో వాయుః- నీకో వృక్షవిశేషః * హ్రియో రశ్చ లో
వా ॥ హ్రీకా హ్లీకా త్రపా మతా * శకేరునోన్తోన్త్యునయః ॥ ఉన ఉన్త ఉన్తి ఉని - ఏతే చ
త్వారస్స్యుః- శకునః- శకున్తః- శకున్తిః- శకునిః * భువో ఝిచ్॥ భవన్తిర్వర్తమానకా
లః- బాహులకాదవేశ్చ- అవన్తిః- వదేర్వదన్తిః- కింవదన్తీ జనశ్రుతిః * కన్యుచ్ క్షిపేశ్చ॥
చాప్లవః- క్షిపణ్యుర్వసన్తః ఇత్యుజ్జ్వలదత్తః- భువన్యుః స్వామిసూర్యయోః * అనుఙ్న
దేశ్చ॥ చాత్ క్షిపేః- నదనుర్మేఘః- క్షిపణుర్వాతః * కృవృదారిభ్య ఉనన్ ॥ కరుణో వృక్ష
భేదస్స్యాత్ కరుణా చ కృపా మతా - వరుణః - దారుణమ్ * త్రో రశ్చ లో వా॥ తరుణస్త
లునో యువా * క్షుధిపిశిమిథిభ్యః కిత్ ॥ క్షుధునో మ్లేచ్ఛజాతిః- పిశునః- మిథునమ్ * ఫలే
ర్గుక్ చ॥ ఫల్గునః పార్థః- ప్రజ్ఞాద్యణ్- ఫాల్గునః * అశేర్లశ్చ॥ లశునమ్ * అర్జేర్ణిలుక్ చ॥ అ
ర్జునః * తృణాఖ్యాయాం చిత్॥ చిత్త్వాదన్తోదాత్తః- అర్జునం తృణమ్ * అర్తేశ్చ॥ అరుణః *
అజియమిశీఙ్భ్యశ్చ॥ వయునం దేవమన్దిరమ్- యమునా- శయునోఽజగరః * వృతృవ
దిహనికమికషిభ్యస్సః॥ వర్షమ్- తర్షః ప్లవసముద్రయోః- వత్సః- హంసః- కంసోఽస్త్రీ పాన
భాజనమ్- కక్షమరణ్యమ్ * ప్లుషేరచ్చోపధాయాః॥ ప్లక్షః * మనేర్దీర్ఘశ్చ॥ మాంసమ్ * అ
శేర్దేవనే॥ అక్షః * స్నువ్రశ్చికృత్యృషిభ్యః కిత్ ॥ స్నుషా- వృక్షః - కృత్సముదకమ్ -
ఋక్షన్నక్షత్రమ్ * ఋషేర్జాతౌ ॥ ఋక్షోద్రిభేదే భల్లూకే ఇతి చ * ఉన్దిగుధికుషిభ్య
శ్చ॥ ఉత్సః ప్రస్రవణమ్- గుత్సః స్తబకః- కుక్షో జఠరమ్ * గృధిపణ్యోర్దకౌ చ॥ గృత్సః కా
మదేవః- పక్షః * అశేస్సరః॥ అక్షరమ్ * వసేశ్చ॥ వత్సరః * సంపూర్వాచ్చిత్॥ సంవత్సరః
* కృధూమదిభ్యః కిత్॥ బాహులకాన్నపత్వమ్ - కృసరస్స్యాత్తిలౌదనః- ధూసరః- మ
త్సరః- మత్సరా పక్షికా జ్ఞేయా భస్మారాళివపా మతా * పతేరశ్చ లః - పత్సలః పన్థాః *
తన్యృషిభ్యాం క్సరన్ ॥ త్రసరః సూత్రవేష్టనమ్ - ఋక్షరః - ఋత్విక్ । పీయుక్వణిభ్యాం
కాలన్ హ్రస్వస్సంప్రసారణం చ * పీయుః సౌత్రః- పియాలో వృక్షభేదః - కుణాలో దే
శభేదః * కరికుషిభ్యాం కాకుః॥ కరాకుః పక్షీ- కుషాకురగ్నిః సూర్యశ్చ * సర్తేర్ణుక్చ॥ సృ
దాకుర్వాతసరితోః * వృతేర్వృద్ధిశ్చ॥ వార్తాకుః- బాహులకాదుకారస్య అత్వం- వార్తా
కమ్ * పర్దేర్నిత్సంప్రసారణమల్లోపశ్చ ॥ పృదాకుర్వృశ్చికే వ్యాఘ్రే చిత్రకే చ సరీ
సృపే * సృయువచిభ్యోఽన్యుజాగూజక్నుచః ॥ అన్యుచ్ ఆగూచ్ అక్నుచ్ ఏతే క్రమా
త్స్యుః- సరణ్యుర్మేఘవాతయోః- యవాగూః- వచక్నుర్విప్రవాగ్మినోః * ఆనకశ్శీఙ్భి
యః॥ శయానకోఽజగరః- భయానకః * ఆణకో లూధూశిఙ్ఘిధాఞ్భ్యః॥ లవాణకం దా
త్రమ్- ధవాణకో వాతః । శిఙ్ఘాణకః శ్లేష్మా - పృషోదరాదిత్వాత్పక్షే కలోపః - శిఙ్ఘాణం

నాసికాయామ్ - ఘాణాకోటీనారభాగః॥ ఉల్ముకదర్విహోమిన॥ ఉష దాహే-షస్యలఃకక్
ప్రత్యయశ్చ-ఉల్ముకంజ్వలదఙ్గారమ్ - దృణాతేర్విః- దర్విః - జుహోతేర్మినిః హోమీ ॥
హ్రియఃకుగ్రశ్చలోవా ॥ హ్రీకుః హ్లీకుఃలజ్జావాన్ ॥ హసిమృగ్రిణ్వామిదమిలూపూ
ధుర్విభ్యస్తన్ ॥ దశభ్యస్తన్స్యాత్ తితుత్రేతినేట్ - హస్తః - మర్తం-గర్తః-ఏతఃకర్బు
రః- వాతః- అన్తః - దన్తం లోతస్స్యాదశ్రుచిహ్నయోః-పోతోవాలవహిత్రయోః-ధూ
ర్తః- బాహుళకాత్తుసేర్దీర్ఘశ్చ - తూస్తంపాపంధూళిర్జటాచ ॥ నఞ్యాప ఇట్ చ॥ నాపి
తః ॥ తనిమృఙ్భ్యాంకిచ్చ॥ తతం-మృతమ్ ॥ అఞ్జిఘృసిభ్యః క్తః॥ అక్తం-ఘృతం-సితమ్॥
దుతనిభ్యాందీర్ఘశ్చ॥ దూతః-తానః ॥ జేర్మూట్చోదాత్తః॥ జీమూతః॥ లోష్టపలితౌ॥ లు
నాతేః క్తఃతస్యసుట్ ధాతోర్గుణః-లోష్టం- పలితమ్ ॥ హృశ్యాభ్యామితన్॥ హరితశ్శ్యేతౌ
వర్ణభేదౌ ॥ రుహేరశ్చలోవా॥ లోహితోమృగమత్స్యయోః-లోహితంరక్తమ్॥ పిశేఃకి
చ్చ॥ పిశితమ్మాంసమ్॥ శ్రుదక్షిస్పృహిగృహిభ్యఆయ్యః ॥ శ్రవాయ్యోయజ్ఞపశుః - ద
క్షాయ్యోగరుడోగృధ్రశ్చ - స్పృహయాయ్యః - గృహయాయ్యోగృహస్వామీ ॥ దధి
షాయ్యః॥ దధాతేర్ద్విత్వమిత్వంషుక్చ-మిత్రశ్చవయోదధిషాయ్యః ॥ వృఞఏణ్యః॥ వరే
ణ్యః॥ స్తువఃక్సేయ్యశ్ఛన్దసి ॥ స్తుషేయ్యంపురువర్చసమ్ ॥ రాజేరన్యః ॥ రాజన్యోవ
హ్నిః ॥ శౄరమిభ్యాంశ్చ॥ శరణ్యం-రమణ్యమ్ ॥ అర్తేర్నిచ్చ॥ అరణ్యమ్॥ పర్జన్యః॥ పృషు
సేచనే-షస్యజః-పర్జన్యఃశక్రమేఘయోః ॥ వదేరాన్యః॥ వదాన్యస్త్యాగివాగ్మినోః ॥ అ
మినక్షియజివధిపతిభ్యోఽత్రన్ ॥ అమత్రంభాజనం- నక్షత్రం - యజత్రః - వధత్రమా
యుధం- పతత్రంతనూరుహమ్ ॥ గడేరాదేశ్చకః ॥ కడత్రం- డలయోరేకత్వస్మరణా
త్కలత్రమ్ ॥ వృఞశ్చిత్ ॥ వరత్రాచర్మమయీరజ్జుః ॥ సువిదేఃకత్రన్॥ సువిదత్రం
కుటుమ్బకమ్॥ కృతేర్నుమ్చ ॥ కృన్తత్రంలాఙ్గలమ్ ॥ భృమృదృశియజిపర్విపచ్యమితమి
నమిహర్యిభ్యోఽతచ్॥ దశభ్యోఽతచ్ స్యాత్- భరతః- మరతోమృత్యుః- దర్శతఃసోమసూ
ర్యయోః- యజతఃఋత్విక్- పర్వతః- పచతోఽగ్నిః- అమతోరోగః- తమతస్తృష్ణాపరః-
నమతఃప్రహ్వః- హర్యతోఽశ్వః ॥ పృషిరఞ్జిభ్యాంకిత్ ॥ పృషతోమృగోబిన్దుశ్చ-రజతమ్
॥ ఖలతిః ॥ స్ఖలతేస్సలోపః - అతచ్ప్రత్యయాన్తస్య ఇత్వంచ- ఖలతిర్నిష్కేశశిరాః ॥
శీఙ్శపిరుగమివఞ్చిజీవిప్రాణిభ్యోఽథః- ॥ సప్తభ్యోఽథస్స్యాత్- శయథోఽజగరః- శ
పథః- రవథః- కోకిలః-గమథః-పథికః-పన్థాశ్చ- వఞ్చథోధూర్తః-వన్దితిపారేకర్మణికర్త
రివాప్రత్యయః - వన్ద్యతేవన్దతేవావన్దథః - స్తోతాస్తుత్యశ్చ - జీవథఆయుష్మాన్- ప్రా
ణథోబలవాన్ - బాహుళకాచ్ఛమిదమిభ్యామ్- శమథస్తుశమశ్శాన్తిర్దాన్తిస్తుదమథోద
మః ॥ భృఞశ్చిత్॥ భరథోలోకపాలః ॥ రుదివిదిభ్యాంఙిత్॥ రోదిణీతిరుదథశ్శిశుః-వేత్తీ
తివిదథః॥ ఉపసర్గేవసేః॥ ఆవసథోగృహమ్- సంవసథోగ్రామః ॥ అత్యవిచమితమిన
మిరభిలభినభితపిపతిపనిపణిమహిభ్యోఽసచ్ ॥ త్రయోదశభ్యోఽసచ్స్యాత్ అతతీత్య
తసఃవాయురాత్మాచ- ఆవతీత్యవసోరాజాభానుశ్చ- చమన్త్యస్మిన్చమసః సోమపా
నపాత్రమ్- తామ్యత్యస్మిన్తమసోఽన్ధకారః- నమసఅనుకూలమ్- రభసోవేగహర్షయోః
లభసోధనంయాచకశ్చ- నభతేనభ్యతివానభసఆకాశః- తపసఃపక్షీచన్ద్రశ్చ - పతసః
పక్షీ- పనసఃకణ్టకిఫలః - పణసఃపణ్యద్రవ్యమ్- మహసంజ్ఞానమ్ ॥ వేఞస్తుట్చ ॥ బా

హుళకాద్బాత్వాభావః- వేతసః * వహేయుభ్యాంణిత్॥ వాహసోఽజగరః- యావసః తృణ
సంఘాతః* వయశ్చ॥ వయగతౌ- వాయసః కాకః * దివఃకిత్॥ దివసం- దివసః *కృశ్
శృశలికలిగర్దిభ్యోఽభచ్॥ కరభః- శరభః- శలభః- కలభః- గర్దభః * ఋషివృషిభ్యాం
కిత్॥ ఋషభః- వృషభః *రుషేర్నిల్లుకచ॥ రుషహింసాయామ్ - అస్మాదభచ్ నిత్ కిత్
స్యాత్ లుషాదేశశ్చ- లుషభో మత్తదన్తిని * రాసివల్లిభ్యాంచ॥ రాసభః- వల్లభః *
జృవిశిభ్యాంఝచ్॥ జరన్తో మహిషః - వేశన్తః పల్వలమ్ * రుహినన్దిజీవిప్రాణిభ్యః షిదా
శిషి॥ రోహన్తో వృక్షభేదః- నన్దన్తః పుత్రః జీవన్తః ఔషధమ్- ప్రాణన్తో వాయుః - షిత్వా
న్ఙీష్- రోహన్తీ * తృభూవహివసిభాసిసాధిగడిమణ్డిజినన్దిభ్యశ్చ॥ దశభ్యో ఝచ్ స్యాత్స
చషిత్ - తరన్తస్సముద్రః - తరన్తీ నౌకా - భవన్తః కాలః - వహన్తో వాయుః - వసన్త
ఋతుః- భాసన్తస్సూర్యః- సాధన్తో భిక్షుః- గడేర్ఘటాదిత్వాన్మిత్వం హ్రస్వః - అయా
మన్తైత్రేణేరయః- గడయన్తో జలదః- మణ్డయన్తో భూషణమ్ - జయన్తశ్శక్రపుత్రః- నన్దయ
న్తో నన్దకః * హన్తేర్ముట్ చహిచ॥ హేమన్తః * భన్దేర్నలోపశ్చ ॥ భదన్తః ప్రవ్రజితః
*ఋచ్ఛేరరః॥ ఋచ్ఛరావేశ్యా- బాహుళకాత్ జర్ఝరఝుర్ఝరాదయః * అర్తికమిభ్రమి
చమిదేవివాసిభ్యశ్చిత్ ॥ షడ్భ్యోరశ్చిత్ స్యాత్ - అరరం కపాటమ్ - కమరః కాముకః -
భ్రమరః- చమరః- దేవరః- వాసరః * కువః క్రరన్ ॥ కురరః పక్షిభేదః * అఙ్గిమదిమన్ది
భ్య ఆరన్॥ అఙ్గారః- మదారో వరాహః- మన్దారః పారిజాతకః * గడేః కడచ॥ కడారః *
శృఙ్గారభృఙ్గారౌ॥ శృభృఞ్భ్యామారన్నుమ్ గుక్ హ్రస్వశ్చ- శృఙ్గారో రసః- భృఙ్గా
రః కనకాలుకా * కఞ్జిమృజిభ్యాంచిత్॥ కఞ్జిస్సౌత్రః- కఞ్జారో మయూరః- మార్జారః *
కమేః కిదుచ్చోపధాయాః॥ చిదిత్యనువృత్తేరన్తోదాత్తః- కుమారః * తుషారాదయశ్చ ॥
తుషారః- కాసారః- సహార ఆమ్రభేదః *దీఙో నుట్ చ॥ దీనారస్సువర్ణాభరణమ్ * సర్తేర
పషుక్ చ॥ సర్షపః * ఉషికుటిదలికచిఖజిభ్యః కపన్॥ ఉషపో వహ్నిసూర్యయోః- కుటపో
మానభాణ్డమ్- దలపః ప్రహరణమ్ - కచపం శాకపత్రమ్ - ఖజపం ఘృతమ్ * క్వణేస్సంప్ర
సారణంచ॥ కుణపమ్- కపశ్చాత్ క్రవర్మణస్యస్వరే భేదః * విటపపిష్టపవిశిపోలపాః ॥ చ
త్వారోమీ కపన్ప్రత్యయాన్తాః - విటశబ్దే- విటపః - విశతేరాదేః పః ప్రత్యయస్య తుట్ మ
త్వం పిష్టపం భువనమ్ - విశతేః ప్రత్యయాదేరిత్వం విశిపం మన్దిరమ్ - వలతేః సంప్రసార
ణమ్- ఉలపం కోమలం తృణమ్ * వృతేస్తికన్ ॥ వర్తికా * కృతభిదిలతిభ్యః కిత్॥ కృత్తికా
భిత్తికా భిత్తిః- లతిస్సౌత్రః లత్తికా గోధా * ఇష్యశిభ్యాం తకన్ ॥ ఇష్టకా- అష్టకా *ఇ
ణస్తశన్ తశసునౌ॥ ఏతశో బ్రాహ్మణః- స ఏవ ఏతశాః * వీపతిభ్యాం తనన్॥ వీగత్యాదౌ- వే
తనం- పత్తనమ్ * దృదలిభ్యాం భః ॥ దర్భః - దల్భః స్యాదృషిచక్రయోః * అర్తిగృ
భ్యాం భన్॥ అర్భః- గర్భః- ఇణః కిత్॥ ఇభః *అసిసఞ్జిభ్యాం క్థిన్॥ అస్థి- సక్థి *ప్లుషికుషిశు
షిభ్యః క్సిః॥ ప్లుక్షిర్వహ్నిః- కుక్షిః- శుక్షిర్వాతః * అశేర్నిత్॥ అక్షిః * ఇషేః క్సుః ॥ ఇక్షుః *
అవితృస్తృతన్త్రిభ్య ఈః॥ అవీర్నారీ రజస్వలా- తరీర్నౌః - స్తరీర్ధూమః- తన్త్రీర్వీణాదేర్గు
ణః * యాపోః కిద్ద్వేచ॥ యయీరశ్వః- పపీః స్యాత్ సోమసూర్యయోః * లక్షేర్ముట్ చ॥
లక్ష్మీః ———— ఇత్యుణాదిషు తృతీయః పాదః. ———— *వాతప్రమీః ॥ వాతశబ్దే ఉ
పపదే మాఙ్ధాతోరీప్రత్యయః స చ కిత్ - వాతప్రమీః అయం స్త్రీపుంసయోః * ఋతన్య

ఞ్జివఞ్జ్యర్పిమద్యర్త్యగ్నికుయక్రుశిభ్యః కత్నిచ్ - యతుజలిజిషుజిష్టజిసన్ స్యనిధిసల్యస్సా
సాసకః॥ ద్వాదశభ్యః క్రమాత్స్యుః - అర్త్తేః కత్నిచ్- యణ్ - బద్ధముష్టిః కరోరత్నిః-
సోఽరత్నిః ప్రసృతాఙ్గులిః - తనోతేర్యతుచ్- తన్యతుర్వాయుః రాత్రిశ్చ - అఞ్జేరలిచ్ -
అఞ్జలిః- వనేరిష్ఠుచ్-వనిష్ఠుః స్థవిరాన్త్రం- అఞ్జేరిష్ఠుచ్-అఞ్జిష్ఠో భానుః- అర్పయతేరిసన్
అర్పిసోఽగ్రమాంసమ్- మదేః స్యన్ మత్స్యః- అతేరిథిన్- అతిథిః- అఙ్గేరులిః-అఙ్గులిః- కౌతే
రసుః కవసః- అచంత్యేకే- కవచం- యాతేరాసః- యవాసో దురాలభా- కృశేరానుక్ -కృ
శానుః * శ్రదికరన్॥ ఉత్తరసూత్రేకద్గ్రహణాదిహ కకారస్యానేత్వమ్- శర్కరా * పుషః కి
త్॥ పుష్కరమ్ * కలశ్చ॥ పుష్కలమ్ * గమేరినిః॥ గమిష్యతీతి గమీ * ఆఙిణిత్॥ ఆగామీ *
భువశ్చ॥ భావీ * ప్రేస్థః॥ ప్రస్థాయీ * పరమేకిత్॥ పరమేష్ఠీ * మన్థః ॥ మన్థతేరినిః కి
త్స్యాత్- కిత్త్వాన్నకారలోపః- మన్థాః- మన్థానౌ- మన్థానః * పతస్థ చ॥ పన్థాః- పన్థానౌ *
ఖజేరాకః॥ ఖజాకః పక్షీ * బలాకాదయశ్చ॥ బలాకా- శలాకా- పతాకా * పినాకాదయ
శ్చ॥ పాతేరిత్వం నుమ్ చ- క్లీబపుంసోః పినాకః స్యాత్ శూలశఙ్కరధన్వనోః - తడ ఆఘా
తే- తడాకః * కషిదూషిభ్యామీకన్ ॥ కషీకా పక్షిజాతిః - దూషికా నేత్రయోర్మలమ్ *
అనిహృషిభ్యాం కిచ్చ ॥ అనీకం- హృషీకమ్ * చఙ్కణః కఙ్కణశ్చ ॥ క్వణ శబ్దే- అస్మాద్య
ఙ్లుగన్తాదీకన్ ధాతోః కిఙ్కణాదేశశ్చ - ఘణ్టికాయాం కిఙ్కిణీకా సైవ ప్రతిసరాపి చ *
శ్యాస్త్యాహృఞ్భ్యాం ద్వేరుక్ చాభ్యాసస్య ॥ శర్శరీకో హింస్రః - పర్పరీకో దివాకరః - వర్వ
రీకః కుటిలకేశః * పర్ఫరీకాదయశ్చ॥ స్ఫుర స్ఫురణే- అస్మాదీకన్ ధాతోః పర్ఫరాదేశః -
పర్ఫరీకం కిసలయం - దర్దరీకం వాదిత్రం- ఝర్ఝరీకం శరీరం- తిత్తిరీకో వృక్షభేదః - చరే
ర్నుమ్ చ- చఞ్చరీకో భ్రమరః- మర్మరీకో దీనజనః- కర్కరీకా గలన్తికా- పుణతేః- పుణ్డరీకం
ఛాత్రమ్ - పుణ్డరీకో వ్యాఘ్రోఽగ్నిర్దిగ్గజశ్చ * ఈషేః కిద్ధ్రస్వశ్చ॥ ఇషీకా శలాకా *
ఋజేశ్చ॥ ఋజీక ఉపహతః * సర్తేర్నుమ్ చ॥ సృణీకా లాలా * మృడః కీకన్కఙ్కణౌ॥
మృడీకో మృగః- మృడఙ్కణః శిశుః * అలీకాదయశ్చ॥ కీకన్నన్తాని పాత్యన్తే- అల భూషణా
దౌ - అలీకం మిథ్యా - విపూర్వాద్వ్యలీకం అప్రియం ఖేదశ్చ - వలీకం పటలప్రాన్త ఇ
త్యాది * కృతృభ్యామీషన్॥ కరీషోఽస్త్రీ శుష్కగోమయే- తరీషః- తరిణా * శృపృ
భ్యాం కిచ్చ॥ శిరీషః- పురీషమ్ * అర్జేర్ఋజ చ॥ ఋజీషం పిష్టపచనమ్ * అమ్బరీషః॥ అయ
న్నిపాత్యతే - అబి శబ్దే - అమ్బరీషః పుమాన్ భ్రాష్ట్రమ్ - అమరస్తు- క్లీబేఽమ్బరీషం భ్రా
ష్ట్రోనా * కృశృపృకటిపటిశౌటిభ్య ఈరన్॥ కరీరో వంశాఙ్కురః- శరీరం- పరీరం
ఫలం- కటీరః కన్దరో జఘనప్రదేశశ్చ- పటీరశ్చన్దనః- కన్దర్పః కామశ్చ- శౌటీరస్త్యాగివీర
యోః- బ్రాహ్మణాదిత్వాత్ ష్యఞ్- శౌటీర్యమ్ * వశేః కిత్॥ ఉశీరమ్ * కశేర్ముట్ చ॥
కశ్మీరో దేశః * కృఞ ఉచ్చ॥ కురీరం మైథునమ్ * ఘసేః కిచ్చ॥ క్షీరమ్ * గభీరగమ్భీరౌ॥ గమే
ర్భః - పక్షే నుమ్ చ * విషా విహా ॥ స్యతేర్జహాతేశ్చ విపూర్వాభ్యామాప్రత్యయః - విషా
బుద్ధిః- విహా స్వర్గః- అవ్యయే ఇమే * పచ ఏలిమచ్ ॥ పచేలిమో వహ్నిరవ్యోః * శీఙో ధు
క్లక్ వలఙ్ వాలనః ॥ చత్వారః ప్రత్యయాః స్యుః - శీధు మద్యం- శీలం స్వభావః - శైవ
లః- శేవాలమ్ - బాహులకాత్ పస్యాపి - శేపాలం శైవలోఽస్త్రీ శేపాలో జలనీలికా *
మృకణిభ్యామూకోకణౌ॥ మరూకో మృగః- కణూకః- కాకః * వలేరూకః॥ వలూకః పక్షీ

త్పలమూలఞ్చ * ఉలూకాదయశ్చ ॥ వలేస్సంప్రసారణమూకప్రత్యయశ్చ - ఉలూకావిన్ద్రోపచకా - వావదూకో వక్తా - భల్లూకః * శమేర్బుక్చ ॥ శమ్బూకో జలశుక్తిః * శలిమణ్డిభ్యామూకణ్ ॥ శాలూకం కన్దవిశేషః - మణ్డూకః * నియోమిః ॥ నేమిః * అర్తేరూచ్చ ॥ ఊర్మిః * భువః కిత్ ॥ భూమిః * అశ్నోతే రశ్చ ॥ రశ్మిః కిరణో రజ్జుశ్చ - దల్మిః - దలవిశరణే - దల్మిరిన్ద్రాయుధమ్ ॥ వీజ్యాజ్వరిభ్యో నిః ॥ బాహులకాణ్ణత్వమ్ - వేణిస్స్యాత్ కేశవిన్యాసః ప్రవేణీచ స్త్రియాముభే - జ్యానిః - జూర్తిః * సృవృషిభ్యాం కిత్ ॥ సృణిరఙ్కుశః - వృష్ణిః క్షత్త్రియమేఘయోః * అగ్నేర్నలోపశ్చ ॥ అగ్నిః * వహిశ్రిశ్రుయుద్రుగ్లాహాత్వరిభ్యో నిత్ ॥ వహ్నిః - శ్రేణిః - శ్రోణిః - యోనిః - ద్రోణిః - గ్లానిః - హానిః - తూర్ణిః - బాహులకాత్ - మ్లానిః * ఘృణిపృశ్నిపార్ష్ణిచూర్ణిభూర్ణి ॥ ఏతే పఞ్చ నిపాత్యన్తే - ఘృణిః కిరణః - స్పృశతేః సలోపః - పృశ్నిరల్పశరీరః - పృషేర్వృద్ధిశ్చ - పార్ష్ణిః పాదతలమ్ - చరేరుపధాయా ఉత్వం చూర్ణిః కపర్దకశతమ్ - బిభర్తేరుత్వమ్ - భూర్ణిః ధరణీ * వృదృభ్యాం విన్ ॥ వర్విర్ఘస్మరః - దర్విః ॥ జౄశౄస్తృజాగృభ్యః క్విన్ ॥ జీర్విః పశుః - శీర్విః హింస్రః - స్తీర్విరధ్వర్యుః - జాగృవిర్నృపః * దివో ద్వే దీర్ఘశ్చాభ్యాసస్య ॥ దీదివిః స్వర్గభక్షయోః * కృవిఘృష్విచ్ఛవిస్థవికికీదివి ॥ కృవిస్తన్తువాయద్రవ్యం - ఘృష్విర్వరాహః - ఛ్యాసోర్హ్రస్వత్వంచ - ఛవిర్దీప్తిః - స్థవిస్తన్తువాయః - దీవ్యతేః కికీపూర్వాత్ - కికీదివిశ్చాషః - బాహులకాత్ హ్రస్వదీర్ఘయోర్వినిమయః - చాషేణ కికిదీవినా ॥ పాతేర్డతిః ॥ పతిః * శకేరృతిన్ ॥ శకృత్ ॥ అమేరతిః ॥ అమతిః కాలః * వహివస్యర్తిభ్యశ్చిత్ ॥ వహతిః పవనః - వసతిర్గృహయామిన్యోః - అరతిః క్రోధః * అఞ్చేః కోవా ॥ అఙ్కతిః - అఞ్చతిర్వాతః * హన్తేరంహచ ॥ హన్తేరతిస్స్యాత్ అంహాదేశశ్చ ధాతోః - హన్తి దురితమనయా అంహతిర్దానమ్ ప్రాదేశనన్నిర్వపణమపవర్జనమంహతిః * రమేర్నిత్ ॥ రమతిః కాలకామయోః * సూఙః క్రిః ॥ సూరిః * అదిశదిభూశుభిభ్యః క్రిన్ ॥ అద్రిః - శద్రిః శర్కరా - భూరిప్రచురం - శుభ్రిర్బ్రహ్మా * వంక్ర్యాదయశ్చ ॥ క్రిన్నన్తా నిపాత్యన్తే - వంక్రిర్వాద్యభేదో గృహదారుపార్శ్వాస్థి చ - వప్రిః క్షేత్రమ్ - అంహ్రిరంఘ్రిశ్చరణః - తదిస్సౌత్రో ధాతుః - తన్ద్రిర్మోహః - బాహులకాద్గుణః - భేరిః * రాశదిభ్యాం త్రిప్ ॥ రాత్రిః - శత్త్రిః - కుఞ్జరః * అదేస్త్రినిశ్చ ॥ చాత్త్రిప్ - అత్త్రి - అత్త్రిణౌ - అత్త్రిణః - అత్త్రిః - అత్త్రి - అత్త్రయః * పతేరత్రిః ॥ పతత్రిః పక్షీ * మృకణిభ్యామీచిః ॥ మరీచిః - కణీచిః పల్లవినినాదశ్చ * శ్వాయతేశ్చిత్ ॥ శ్వయీచిర్వ్యాధిః * వేఞో డిచ్చ ॥ వీచిస్తరఙ్గః - నఞ్సమాసే అవీచిర్నరకభేదః * ఋహనిభ్యామూషన్ ॥ అరూషస్సూర్యః - హనూషో రాక్షసః * పురః కుషన్ ॥ పుర అగ్రగమనే - పురుషః - అన్యేషామపీతి దీర్ఘః - పూరుషః * పృనహికలిభ్య ఉషన్ ॥ పరుషం - నహుషః - కలుషమ్ * పీయేరూషన్ ॥ పీయ ఇతి సౌత్రో ధాతుః - పీయూషమ్ - బాహులకాద్గుణే పేయూషోభినవపయః * మస్జేర్నుమ్చ ॥ మఞ్జూషా * గడేశ్చ ॥ గణ్డూషః - గణ్డూషా * అర్తేరరుః ॥ అరరుశ్శత్రుః - అరరూ - అరరవః * కుటః కిచ్చ ॥ కుటరుర్వస్త్రగృహమ్ - కిత్త్వప్రయోజనం చిన్త్యమ్ * శకాదిభ్యో అటన్ ॥ శకటోస్త్రియాం - కకిర్గత్యర్థః - కఙ్కటస్సన్నాహః - దేవటశ్శిల్పీ - కరట ఇత్యాది * కృకదికడికటిభ్యో అమ్బచ్ ॥ కరమ్బం

వ్యామిశ్రమ్ - కదికడీ సౌత్రౌ - కదమ్బో వృక్షభేదః - కడమ్బోఽగ్రభాగః - కటమ్బో వాదిత్రమ్ ✳ కదేర్ణిత్పక్షిణి॥ కాదమ్బః కలహంసః ✳ కలికర్దోరమః॥ కలమః - కర్దమః ✳ కుణిపుల్యోః కిన్దచ్॥ కుణ శబ్దోపకరణయోః - కుణిన్దః శబ్దః - పులిన్దో జాతివిశేషః ✳ కుపేర్వా వశ్చ॥ కుపిన్దకువిన్దౌ తన్తువాయే ✳ నౌ షఞ్జేర్ఘథిన్॥ నిషఙ్గథిరాలిఙ్గకః ✳ ఉద్యృతేశ్చిత్ - ఉదరథిస్సముద్రః ✳ సర్తేర్ణిచ్చ॥ సారథిః ✳ ఖర్జిపిఞ్జాదిభ్య ఊరోలచౌ॥ ఖర్జూరః - కర్పూరః - వల్లూరం శుష్కమాంసమ్ - పిఞ్జూలం కుశవర్తిః ✳ లఙ్గేర్వృద్ధిశ్చ॥ లాంగూలం కుసూలః ✳ తమేర్వుక్చ॥ తామ్బూలమ్ ✳ శృణాతేర్దుక్చ॥ శార్దూలః ✳ కువశ్చుట్ దీర్ఘశ్చ॥ కూచీ చిత్రలేఖనికా ✳ సమీణః॥ సమీచః సముద్రః - సమీచీ హరిణీ ✳ సివేష్టైరూచ॥ సూచో దర్భాఙ్కురః - సూచీ ✳ శమేర్బన్॥ శమ్బో ముసలమ్ ✳ ఉల్బాదయశ్చ॥ బన్నన్తాని పాత్యన్తే - ఉచ సమవాయే - చస్య లత్వం గుణాభావశ్చ - ఉల్బః గర్భాశయః - శుల్బం తామ్రం - బిమ్బమ్ ✳ స్థస్తోమ్బజబకౌ॥ తిష్ఠతేరమ్బచ్ అబకప్ ఇత్యౌ స్తస్తాదేశశ్చ - స్తమ్బో గుచ్ఛస్తృణాదీనాః - స్తబకః పుష్పగుచ్ఛః ✳ శాశపిభ్యాం దదనౌ॥ శాదో జమ్బాలశష్పయోః - శబ్దః ✳ అబ్దాదయశ్చ॥ అవతీత్యబ్దః ✳ కౌతేర్నుమ్॥ కున్దం ✳ వలిమలితనిభ్యః కయన్॥ వలయం - మలయః తనయః ✳ వృహ్యోః షుగ్దుకౌ చ॥ వృషయ ఆశ్రయః - హృదయమ్ ✳ మిపీభ్యాం రుః॥ మేరుః - పేరుః సూర్యః - బాహులకాత్పిబతేరపి - సంవత్సరవపుః పారుః - పేరుర్వ్యాపీర్ద్విన ప్రణీః ✳ జత్ర్వాదయశ్చ॥ జత్రుజత్రుణి - అశ్రు అశ్రుణీ ✳ రుశాతిభ్యాం క్రున్॥ రురుర్మృగభేదః - శాతయతీతి శత్రుః - ప్రజ్ఞాదౌ పాఠాద్ధ్రస్వత్వమ్ ✳ జనిదాచ్యుసృవృమదివమినమిభృఞ్భ్య ఇత్వన్ త్వన్ త్నప్ క్నిన్ శక్స్యడడటాటచః॥ జనిత్వౌ మాతాపితరౌ - దాత్వా దాతా - చ్యోత్నో గన్తా - అణ్డజః క్షీణపుణ్యశ్చ - సృణిరఙ్కుశః చన్ద్రః సూర్యో వాయుశ్చ - వృశః ఆర్ద్రకం మూలకం చ - మత్స్యః - షణ్డః - డిత్వాట్టిలోపః - నమతీనటః శైలూషః - బిభర్తి భరటః కులాలో భృతకశ్చ - అన్యేభ్యోఽపి దృశ్యన్తే - పేత్వమమృతం - భృశమ్ ✳ కుసేరుమ్భోమేదేతః॥ కుసుమ్భం కుసుమం - కుసీదమ్ - కుసితో జనపదః ✳ సానసివర్ణసిపర్ణసితణ్డులాఙ్కుశచషాలేల్వలపల్వలధిష్ణ్యశల్యాః॥ సనోతేరసి ప్రత్యయ ఉపధావృద్ధిః - సానసిర్హిరణ్యమ్ వృఞో నుక్ చ - వర్ణసిర్జలమ్ - పృ - పర్ణసిర్జలగృహం - తడ ఆఘాతే - తణ్డులాః - అకి లక్షణే - ఉశచ్ - అఙ్కుశః - చషేరాలః - చషాలో యూపకటకః - ఇల్వలో దైత్యభేదః - పల్వలమ్ - ఞిధృషా - ఋకారస్య ఇకారః - ధిష్ణ్యమ్ - శలేర్యః - శల్యం - వా పుంసి శల్యం శఙ్కుర్నా ✳ మూశక్యబిభ్యః క్లః॥ మూలం - శక్లః ప్రియంవదః - అమ్బ్లో రసః - బాహులకాదమేః - అమ్లః ✳ మాచ్ఛాససిభ్యో యః॥ మాయా - ఛాయా - సస్యం - బాహులకాత్సనోతేః - సవ్యం దక్షిణవామయోః ✳ జనేర్యక్॥ యే విభాషా జన్యం యుద్ధం - జాయా భార్యా ✳ అఘ్న్యాదయశ్చ॥ యగన్తాని పాత్యన్తే - హన్తేర్యక్ అడాగమః ఉపధాలోపశ్చ - అఘ్న్యః ప్రజాపతిః - అఘ్న్యా మాహేయీ - కన దీప్తౌ - కన్యా - వబయోరైక్యం వధ్యౌ ✳ స్నామదిపద్యర్తిపృశకిభ్యో వనిప్॥ స్నావా రసికః - మద్వా శివః - పద్వా పన్థాః - అర్వా తురగగర్హ్యయోః - పర్వా గ్రన్థిః ప్రస్తావశ్చ - శక్వా హస్తీ - జీబా - శక్వరీ - అఙ్గులిః ✳ శీఙ్క్రుశిరుహిజిక్షిసృధృభ్యః క్వనిప్॥ శీవా అజగరః - క్రుశ్వా సృగాలః - రుహ్వా వృక్షః - జిత్వా జేతా - క్షిత్వా వాయుః - సృత్వా ప్రజాపతిః - ధృత్వా విష్ణుః ✳ ధ్యాప్యోః

స్య సంప్రసారణం చ ॥ ధీవా కర్మకరః - పీవా స్థూలః ✱ అదేర్ధ చ ॥ అధ్వా ✱ ప్రహరశదోస్తు
ట్ చ ॥ ప్రేత్వా ప్రశత్వా చ సాగరః - ప్రేత్వరీ ప్రశత్వరీ చ నదీ ✱ సర్వధాతుభ్య
ఇన్ ॥ పచిః - అగ్నిః - తుడిః - తుణ్డిః - వలిః - వటిః - యజిః - దేవయజిః - కాశత ఇతి కాశిః - యతిః - వల్లీ
మల్లి - కేలిః - మసపరిణామే - మసిః - బాహుళకాద్గుణః - కోటిః - హోళిః - బోధిః - ననిః - కలిః ✱
హృపిషిరుహివృతివిదిచ్ఛిదికీర్తిభ్యశ్చ ॥ హరిర్వర్ణప్లవఙ్గేన్ద్రే భేకే సింహే హయే రవౌ ।
చన్ద్రే కీలే ప్లవఙ్గే చ యమే వాతే చ కీర్తితః పేషిర్వజ్రం - రోహిః - వర్తిః - వేదిః - ఛేదిః ఛేత్తా
కీర్తిః ✱ ఇగుపధాత్కిత్ ॥ కృషిః - ఋషిః - శుచిః - లిపిః - బాహుళకాద్వత్వే లిబిః - తూలని
ష్కర్షే - తూలిః తూలీ కూర్చికా ✱ భ్రమేస్సంప్రసారణం చ ॥ భృమిర్వాతం బాహుళకా
ద్భ్రిమిః ✱ క్రమితమిశతిస్తమ్భామత ఇచ్చ ॥ క్రిమిః - సంప్రసారణానువృత్తేః - కృమిర
పి - తిమిర్మత్స్యభేదః - శితిర్మేచకశుక్లయోః - స్తిభిస్సముద్రః ✱ మనేరుచ్చ ॥ మునిః ✱ వర్ణే
ర్బలిశ్చాపి హిరణ్యే ॥ వర్ణిస్సూత్రః - అస్య బలిరాదేశః - కరోపహారయోః పుంసి బలిః ప్రా
ణ్యఙ్గజే స్త్రియామ్ - వబయోరైక్యాద్వలిః - హిరణ్యే సువర్ణిస్సువర్ణమ్ ✱ వసివపియజిరాజి
వ్రజిసదిహనివాశివాదివారిభ్య ఇఞ్ ॥ వాసిః ఛేదనవస్తుని - వాపిః వాపీ - యాజిర్యష్టా - రా
జిః రాజీ - వ్రాజిర్వాతాలిః - సాదిస్సారథిః - నిఘాతిర్లోహఘాతినీ - వాశిరగ్నిః - వాదిర్వి
ద్వాన్ - వారిర్గజబన్ధనీ - జలే తు క్లీబం - బాహుళకాద్ధారిః పథిసంహతౌ ✱ నహో భశ్చ ॥
నాభిః స్యాత్ క్షత్రియే పుంసి ప్రాణ్యఙ్గే తు స్త్రియాం - పుంస్యపీతి కేచిత్ ✱ కృషేర్వృ
ద్ధిశ్ఛన్దసి ॥ కార్షిః ✱ శ్రశ్శకునౌ ॥ శారిః - శారికా ✱ కృఞ ఉదీచాం కారుషు ॥ కారిశ్శిల్పీ ✱ జనిఘ
సిభ్యామిణ్ ॥ జనిర్జననం - ఘాసిర్భక్ష్యమగ్నిశ్చ ✱ అజ్యతిభ్యాం చ ॥ ఆజిస్సంగ్రామః - ఆ
తిః పఙ్క్తిః ✱ పాదే చ ॥ పదాజిః - పదాతిః ✱ అశిపణాయ్యో రుడాయలుకౌ చ ॥ అశేః రుట్ - రా
శిః పుఞ్జః - పణాయతే రాయలుక్ - పాణిః కరః ✱ వాతేర్డిచ్చ ॥ విః పక్షీ స్త్రియామపీత్యపి ✱
ప్రే హరతేః కూపే ॥ ప్రహిః కూపః ✱ నౌ వ్యో యలోపః పూర్వస్య చ దీర్ఘః ॥ వ్యేఞ ఇఞ్
స్యాత్ యలోపశ్చ నేర్దీర్ఘః - నీవిః - నీవీ వస్త్రగ్రన్థౌ మూలధనే చ ✱ సమానే ఖ్యస్స చోదా
త్తః ॥ సమానశబ్ద ఉపపదే ఖ్యా ఇత్యస్మాదిణ్ స్యాత్ స చ డిచ్చ యలోపశ్చ - సమానస్య
తు ఉదాత్తః స ఇత్యాదేశశ్చ - సమానం ఖ్యాయతే జనైరితి సఖా ✱ ఆఙి శ్రిహనిభ్యాం హ్ర
స్వశ్చ ॥ ఇణ్ స్యాత్ స చ డిత్ - ఆఙో హ్రస్వశ్చ - స్త్రియః పాళ్యశ్రికోటయః - సర్పే
వృత్రాసురేప్యహిః ✱ అచ ఇః ॥ రవిః - పవిః - తరిః - కవిః - అరిః - అలిః ✱ ఖనికష్యజ్యసివసివ
నిసనిధ్వనిగ్రన్థిచలిభ్యశ్చ ॥ ఖనిః - కషిర్హింస్రః - అజిః - అసిః - వసిర్వస్త్రం - వనిరగ్నిః - సనిర్భ
క్తిః దానం చ - ధ్వనిః - గ్రన్థిః - చలిః పశుః ✱ వృతేశ్ఛన్దసి ॥ వర్తిః ✱ భుజేః కిచ్చ ॥ భుజిః ॥ కృగౄ
శౄపృకుటిభిదిచ్ఛిదిభ్యశ్చ ॥ ఇః కిత్ స్యాత్ - కిరిర్వరాహః - గిరిర్గోత్రాక్షిరోగయోః -
గిరిణా కాణః - గిరికాణః - శిరిః శలభః హన్తా చ - పురిర్నగరం రాజా నదీ చ - కుటిశ్శాలా శరీరం -
భిదిర్వజ్రం - ఛిదిః పరశుః ✱ కుడికమ్పోర్నలోపశ్చ ॥ కుడిర్దాహః - కుడిర్దేహః - కపిః ✱ స
ర్వధాతుభ్యో మనిన్ ॥ క్రియత ఇతి కర్మ - చర్మ - భస్మ - జన్మ - శర్మ - స్థామ బలమ్ - ఇష్మన్నితిహ్రి
స్వః - ఛద్మ - సుత్రామా ✱ బృంహేర్నోఽచ్చ ॥ నకారస్యాకారః - బ్రహ్మ తత్త్వం తపో వేదో బ్ర
హ్మా విప్రః ప్రజాపతిః ✱ అశిశకిభ్యాం ఛన్దసి ॥ అశ్మా - శక్మా ✱ హృభృధృసృస్తృశృభ్య ఇమ
నిచ్ ॥ హరిమా కాలః - భరిమా కుటుమ్బం - ధరిమా రూపం - సరిమా వాయుః - స్తరిమా తల్పం -

శరిమా ప్రసవః ॥ జనిమృఙ్భ్యామిమనిన్॥ జనిమా జన్మ- మరిమా మృత్యుః ॥ వేఞః సర్వత్ర॥ ఛన్దసి భాషాయాం చేత్యర్థః- వేమా తన్తువాయదణ్డః- అర్ధర్చాదిః సామనీ- వేమనీ ఇతి వృత్తిః ॥ నామన్సీమన్వ్యోమన్రోమన్ లోమన్పాప్మన్ధ్యామన్ ॥ సప్త అమీ నిపాత్యన్తే - మ్నాయతేర్నేతి నామ- సినోతేర్దీర్ఘః-సీమా- సీమానౌ-సీమానః-పక్షే డాప్- సీమే సీమాః- వ్యేఞ ఆత్వస్యోత్వం గుణః- వ్యోమ - రౌతేః రోమ- లోమ పాప్మా పాపమ్ - ధ్యామా పరిమాణం తేజశ్చ॥ మిథునేఽమనిః ॥ ఉపసర్గక్రియాసంబన్ధో మిథునం న తు స్త్రీపుంసౌ- స్వర్మా ... సుశర్మా ॥ సాతిభ్యాం మనిన్మనిణౌ॥ స్యతి నామ- సామనీ- ఆత్మా ॥ హనిమశిభ్యాం సికన్॥ హంసికా హంసయోషితి- మక్షికా ॥ కోరదన్॥ కవరః ॥ గిరఉడచ్॥ గరుడః ॥ ఇన్దేః కమిన్నలోపశ్చ॥ ఇదమ్ ॥ కాయతేర్డిమిః॥ కిమ్ ॥ సర్వధాతుభ్యః ష్ట్రన్॥ వస్త్రమ్- అస్త్రమ్- శస్త్రమ్ - ఇష్టన్నిరిహాస్వత్వం- ఛాదనాచ్ఛత్రమ్ ॥ భ్రస్జిగమినమిహనివిశ్యశాం వృద్ధిశ్చ॥ భ్రాష్ట్రః - గాత్రం శకటం - నాష్ట్రం ... హాన్త్రం మరణం - వైష్ట్రమ్- ఆష్ట్రమాకాశమ్ ॥ దివేర్ద్యుశ్చ॥ ద్యోత్రం జ్యోతిః ॥ ఉషిఖనిభ్యాం కిత్॥ ఉష్ట్రః - ఖాత్రం- ఖనిత్రం జలాధారశ్చ ॥ సివిముచ్యోష్టేరూచ॥ సూత్రం- మూత్రమ్ ॥ అమిచిమిదిశసిభ్యః క్త్రః॥ అన్త్రం-చిత్రం-మిత్రం-శస్త్రమ్ ॥ పువో హ్రస్వశ్చ॥ పుత్రః ॥ స్త్యాయతేర్డ్రట్ ॥ స్త్రీ ॥ గుధృవీపచివచియమిసదిక్షదిభ్యస్త్రః ॥ గోత్రం స్యాన్నామ్ని వంశయోః- గోత్రా పృథివీ- ధర్త్రం గృహం- వేత్రం-పక్త్రం- వక్త్రం-యన్త్రం-సత్త్రం-క్షత్త్రమ్ ॥ హుయామాశ్రుభసిభ్యస్త్రన్ ॥ హోత్రం- యాత్రా- మాత్రా- శ్రోత్రం - భస్త్రా ॥ గమేరా చ॥ గాత్రమ్ ॥ దాదిభ్యశ్ఛన్దసి॥ దాత్రం- పాత్రమ్ ॥ భూవాదిగృభ్యో ణిత్రన్॥ భావిత్రం- వాదిత్రం - గారిత్రమోదనమ్ ॥ చరేర్వృత్తే ॥ చారిత్రమ్ ॥ అశిత్రాదిభ్య ఇత్రోత్రౌ ॥ అశిత్రం- వహిత్రం - ధరిత్రీ మహీ - త్రైఙ్ ఏవమాదిభ్య ఉత్రః- తోత్రం ప్రహరణం - వృఙ్ - వరుత్రం ప్రావరణమ్ ॥ అమేర్ద్విషతి చిత్॥ అమిత్రః శత్రుః ॥ ఆః సమిణ్నికషిభ్యామ్ ॥ సంపూర్వాదిణః నిపూర్వాత్కషేశ్చ ఆల్ స్యాత్- స్వరాదిత్వాదవ్యయత్వమ్- సమయా నికషా ॥ చితేః కణః కశ్చ॥ బాహులకాదగుణః చిక్కణం మసృణం స్నిగ్ధమ్ ॥ సూచేః స్మన్॥ సూక్ష్మమ్ ॥ పాతేర్డుమ్సున్॥ పుమాన్ ॥ రుచిభుజిభ్యాం కిష్యన్॥ రుచిష్యమిష్టం- భుజిష్యో దాసః ॥ వసేస్తిః॥ వస్తిర్నాభేరధో ద్వయోః వస్తయస్సూత్రశాఖాస్తే - బాహులకాత్ శాసః - శాస్తిః రాజదణ్డః- విన్ధ్యాఖ్యమగమస్యతీతి అగస్తిః- శకన్ధ్వాదిః ॥ స్వావసేః॥ స్వస్తి- స్వరాదిపాఠాదవ్యయత్వమ్ ॥ వాతసేః॥ వితస్తిః ॥ పదిప్రథిభ్యాం నిత్ ॥ పత్తిః- ప్రథితిః- తనోతేః ష్వగ్రహాదీనామితీట్ ॥ దృణాతేర్హ్రస్వశ్చ॥ దృతిః ॥ కృతౄకృపిభ్యః కీటన్॥ కిరీటం- తిరీటం సువర్ణం శిరోవేష్టనం- కృపీటం కుక్షివారిణోః ॥ రుచివచికుచికుటిభ్యః కితచ్॥ రుచితమిష్టమ్-ఉచితం-కుచితం పరిమితం- కుటితం కుటిలమ్ ॥ కుటికుషిభ్యాం క్మలన్ ॥ కుట్మలం కుష్మలమ్ ॥ కుషేర్లశ్చ॥ కుల్మలం పాపమ్ ॥ సర్వధాతుభ్యోఽసున్॥ చేతః సరః-పయః-సదః ॥ రపేరత ఏచ్చ॥ రేపోఽవద్యమ్ ॥ అశేర్దేవనే యుట్చ- దేవనే స్తుతౌ-యశః ॥ ఉబ్జేర్బలోపశ్చ॥ ఓజః ॥ శ్వేః సంప్రసారణం చ॥ శవః- శవసీ- బలపర్యాయయోః ॥ శ్రయతేః స్వాఙ్గే శిరః కిచ్చ॥ శ్రయతేః శిర ఆదేశోఽసున్ కిచ్చ- శిరః- శిరసీ ॥ అర్తేరుచ్చ॥ ఉరః ॥ వ్యాధౌ శుట్ చ॥ అర్శో గుదవ్యా

ఖే॥ * ఉదకే నుట్ చ॥ ఉన్దేరసున్ స్యాత్ తస్య చ నుట్ - అర్ణః - అర్ణసీ॥ * ఇణ ఆగసి॥ ఏనః॥ * రిచేర్ధనే ఘిచ్చ॥ చాత్ ప్రత్యయస్య నుట్ - ఘిత్వాత్కుత్వం - రేక్ణః స్వర్ణమ్॥ * చాయతేరన్నే హ్రస్వశ్చ॥ చనో భక్తమ్॥ * వృఙ్శీభ్యాం రూపస్వాఙ్గయోః పుట్ చ॥ వర్పో రూపం - శేపో గుహ్యమ్॥ * స్రురీభ్యాం తుట్ చ॥ స్రోతః - రేతః॥ * పాతేర్బలే జుట్ చ॥ పాజః - పాజసీ॥ * ఉదకే థుట్ చ॥ పాథః॥ * అన్నే చ॥ పాథో భక్తమ్॥ * అదేర్నుమ్ ధౌ చ॥ అదేర్భక్తే వాచ్యే అసున్ నుమాగమో ధాదేశశ్చ - అన్ధోఽన్నమ్॥ * స్కన్దేశ్చ స్వాఙ్గే॥ స్కన్ధః - స్కన్ధసీ॥ * రపేశ్చ॥ రపః॥ * ఆపః కర్మాఖ్యాయాం హ్రస్వో నుట్ చ వా॥ అప్నః - అపః - బాహులకాత్ - అపః - అపసీ॥ * రూపే జుట్ చ॥ అబ్జో రూపమ్॥ * ఉదకే నుమ్ భౌ చ॥ అమ్భః॥ * నహేర్దివి భశ్చ॥ నభః॥ * ఇణ ఆగ అపరాధే చ॥ ఆగః పాపాపరాధయోః॥ * అమేర్హుక్ చ॥ అంహః॥ * రమేశ్చ॥ రంహః॥ * దేశే హ చ॥ రమన్తేఽస్మిన్ రహః॥ * అఞ్చ్యఞ్జియుజిభృజిభ్యః కుశ్చ॥ ఏభ్యోఽసున్ కవర్గశ్చాన్తాదేశః - అఙ్కశ్చిహ్నశరీరయోః - అఙ్గః పక్షీ - యోగః సమాధిః - భర్గస్తేజః॥ * భూరఞ్జిభ్యాం కిత్॥ భువః - రజః॥ * వసేర్ణిత్॥ వాసో వస్త్రమ్॥ * చన్దేరాదేశ్చ ఛః॥ ఛన్దః॥ * పచివచిభ్యాం సుట్ చ॥ పక్షసీ స్మృతౌ పక్షౌ వక్షో హృదయమ్॥ * వహిహాధాఞ్భ్యశ్ఛన్దసి॥ వక్షాః అనడ్వాన్ - హాసాశ్చన్ద్రః - ధాసాః పర్వత ఇతి ప్రాఞ్చః వస్తుతస్తు శిదిత్యనువర్తతే న తు నుట్ - తేన వహేరుపధావృద్ధిః - ఇతరయోరాతో యుగితి యుక్ - శోణా ధృష్ణూ నృవాహసా - శ్రుతా హవం గృణత స్తోమవాహసః - విశ్వాని హాయాః - వాజమ్భరో విహాయాః - దేవో న యః పృథివీం విశ్వధాయాః - ఆధారయత్పృథివీం విశ్వధాయసమ్ ధర్ణసం భూరిధాయసమిత్యాది॥ * ఇణ ఆసిః॥ అయాః వహ్నిః - స్వరాదిపాఠాదవ్యయత్వమ్॥ * మిథునేఽసిః పూర్వవచ్చ సర్వమ్॥ ఉపసర్గవిశిష్టో ధాతుర్మిథునం - తత్రాసునోఽపవాదోఽసిః స్వరార్థః - యస్య ధాతోర్యత్రార్థే యమసున్ప్రత్యయ ఉక్తస్తత్రాపి భవతీత్యర్థః॥ * అశేర్దేవనే యుట్ చేత్యాది - సుయశాః॥ * నఞి హన ఏహ చ॥ అనేహా - అనేహసౌ॥ * విధాఞో వేధ చ॥ విదధాతీతి వేధాః॥ * నుదో ధుట్ చ॥ నోధా ఋషిః॥ * గతికారకయోః పూర్వపదప్రకృతిస్వరత్వం చ॥ అసిః స్యాత్ - సుతపాః - జాతవేదాః - గతికారకోపపదాత్కృదిత్యుత్తరపదప్రకృతి స్వరత్వే సతి శేషస్యానుదాత్తత్వే ప్రాప్తే తదపవాదార్థమిదమ్॥ చన్ద్రే మో డిత్॥ చన్ద్రోపపదాన్మాఙః అసిః స్యాత్ - స చ డిత్ - చన్ద్రమాః॥ * వయసి ధాఞః॥ వయోధాస్తరుణః॥ * పయసి చ॥ పయోధాః సముద్రో మేఘశ్చ॥ పురసి చ॥ పురోధాః॥ * పురూరవాః॥ పురుశబ్దస్య దీర్ఘః రౌతేరసిశ్చ నిపాత్యతే॥ * చక్షేర్బహులం శిచ్చ॥ నృచక్షాః॥ * ఉషః కిత్॥ ఉషః దమేరునసిః॥ దమునాః - అఙ్గిరాః॥ అఙ్గతేరసిరిరుడాగమశ్చ॥ అప్సరాః॥ * సరతేరప్పూర్వాదసిః - ప్రాయేణాయం భూమ్ని - అప్సరసః - విదిభుజిభ్యాం విశ్వే॥ విశ్వవేదాః - విశ్వభోజాః॥ * వశేః కనసిః॥ సమ్ప్రసారణమ్ - ఉశనా॥

ఇత్యుణాదిషు చతుర్థః పాదః

* అదిభువో డుతచ్॥ అద్భుతమ్॥ * గుధేరూమః॥ గోధూమః॥ * మసేరూరన్॥ మసూరః॥ ప్రథమే పాదే అసేరురన్ - మసేశ్చేత్యత్ర వ్యాఖ్యాతః॥ * స్థః కిచ్చ॥ స్థూరో మనుష్యః - పాతేరతిః - పాతిః స్వామీ - సమ్పాతిః పక్షిరాజః॥ * వాతేర్నిత్॥ వాతిరాదిత్యసోమయోః॥ * అర్తేశ్చ॥ అతిరుద్వేగః॥ * తృహేః క్నో హలోపశ్చ॥ తృణమ్॥ * వృఞ్ లుటి తనితాడిభ్య

ఉలచ్ శణ్డశ్చ ॥ త్రియస్తైలుత్యస్తైతస్త్రైతాద్యన్త ఇతి వా తణ్డులాః * దంసేష్టటనౌ న ఆ చ ॥ దాసస్సేవకశూద్రయోః * దంశేశ్చ ॥ దాశో ధీవరః * ఉది చేర్డైసిః ॥ స్వరాదిపాఠాదవ్యయత్వమ్ - ఉచ్చైః * నౌ దీర్ఘశ్చ ॥ నీచైః * సౌ రమేః క్తో దమే పూర్వపదస్య చ దీర్ఘః ॥ రమేః సుపూర్వాద్దమే వాచ్యే క్తః స్యాత్ - కిత్త్వాదనునాసికలోపః సూరత ఉపశాన్తో దయాళుశ్చ * పూఞో యణ్ణుగ్ హ్రస్వశ్చ ॥ యత్ప్రత్యయః - పుణ్యమ్ * స్రంసేః శిః కుట్ కిచ్చ ॥ స్రంసతేః శిరాదేశః యత్ప్రత్యయః కిత్ తస్య కుడాగమశ్చ - శిక్యమ్ * అర్తేః క్యురుచ్చ ॥ ఉరణో మేషః * హింసేరీరన్నీరచౌ ॥ హింసీరో వ్యాఘ్రదుష్టయోః * ఉది దృణాతేరజలౌ పూర్వపదాన్త్యలోపశ్చ ॥ ఉదరమ్ * డిత్ఖనేర్ముట్ చోదాత్తః ॥ అచ్ అల్ చ డిత్ స్యాత్ ధాతోర్ముట్ స చోదాత్తః - ముఖమ్ * అమేస్సన్ ॥ అంసః * ముహేః ఖో మూర్ చ ॥ మూర్ఖః * నహో హలోపశ్చ ॥ నఖః * శీఙో హ్రస్వశ్చ ॥ శిఖా * మాఙ ఊఖో మయచ్ ॥ మయూఖః * కలిగలిభ్యాం ఫగస్యోచ్చ ॥ కుల్ఫః శరీరావయవో రోగశ్చ - గుల్ఫః పాదగ్రన్థిః * స్పృశేః శ్వణ్శునౌ పృ చ ॥ శ్వణ్శునౌ ప్రత్యయౌ పృ ఇత్యాదేశః - పార్శ్వం - పార్శ్వౌ స్త్రీకక్షయోరధః - పర్శురాయుధమ్ * శ్మని శ్రయతేర్డున్ ॥ శ్మన్ శబ్దో ముఖవాచీ - ముఖమాశ్రయత ఇతి శ్మశ్రుః * అశ్రాదయశ్చ ॥ అశ్రు నయనజలమ్ * జనేష్టన్ లోపశ్చ ॥ జటా ॥ అచ్ తస్య జఝ్ చ ॥ తస్య జనేః జఝ్ ఆదేశస్స్యాత్ అచ్చ - జఝా * హన్తేశ్శరీరావయవే ద్వే చ ॥ జఘనమ్ * పశ్చాన్నితమ్బః స్త్రీకట్యాః క్లీబే తు జఘనం పురః * క్లిశేరన్ లో లోపశ్చ ॥ లకారస్య లోపః - కేశః * ఫలేరితజాదేశ్చ పః ॥ పలితమ్ * కృఞాదిభ్యస్సంజ్ఞాయాం వున్ ॥ కరకః కరకా - కటుకః - నరకం - నరకో నారకోపి చేత్యద్విరూపకోశః - సరకం గగనం - కోరకః కోరకం చ * చీకయతేరాద్యన్తవిపర్యయశ్చ ॥ కీచకో వంశభేదః ॥ పచిమచ్యోరిచ్చోపధాయాః ॥ పేచకః - మేచకః * జనేరరష్ చ ॥ జఠరమ్ * వచిమనిభ్యాం చిచ్చ ॥ వఠరో మూర్ఖః - మఠరో మునిశౌణ్డయోః - బిదాదిత్వాన్మాఠరః - గర్గాదిత్వాన్మాఠర్యః * ఊర్జి దృణాతేరలచౌ పూర్వపదాన్తలోపశ్చ ॥ ఊర్దరశ్శూరరక్షసోః * కృదరాదయశ్చ ॥ కృదరః కుసూలః - మృదరం విలసత్ - సృదరస్సర్పః * హన్తేర్యన్నాద్యన్తయోర్ఘత్వతత్వే ॥ ఘతనో మారకః * క్రమిగమిక్షమిభ్యస్తున్వృద్ధిశ్చ ॥ క్రాన్తుః పక్షీ - గాన్తుః పథికః - క్షాన్తుర్మశకః * హర్యతేః కన్యన్ హిర్ చ ॥ కన్యన్ప్రత్యయః హిరణ్యమ్ * కృఞః పాసః ॥ కర్పాసః - బిల్వాదిత్వాత్ కార్పాసం వస్త్రమ్ * జనేస్తురశ్చ ॥ జర్తుః హస్తీ యోనిశ్చ * ఊర్ణోతేర్డః ॥ ఊర్ణా * దధాతేర్యన్నుట్ చ ॥ ధాన్యమ్ * జీర్యతేః క్రిన్ రశ్చ వః ॥ జివ్రిః స్యాత్కాలపక్షిణోః - బాహుళకాద్ధలి చేతి దీర్ఘో న * మవ్యతేర్యలోపో మశ్చాపతుట్ చాలః ॥ మవ్యతేరాలప్రత్యయస్స్యాత్ తస్యాపతుడాగమః ధాతోర్యలోపః మకారశ్చాన్త్యస్య మమాపతాలో విషయే * ఋజేః కీకన్ ॥ ఋజీకః స్తోత్రధూమశ్చ * తనోతేర్డఉస్సన్వచ్చ ॥ తితఉః పుంసి క్లీబే చ * అర్భకపృథుకపాకా వయసి ॥ ఋధు వృద్ధౌ - తతో వున్ భకారశ్చాన్తాదేశః - ప్రథేః కుకన్ సంప్రసారణం చ - పిబతేః కన్ * అవద్యావమాధమార్వరేఫాః కుత్సితే ॥ వదేర్నఞి యత్ - అవద్యమ్ - అవతేరమః - అవమః అవస్యాపక్షేధః అధమః - ఆరేర్వన్ - అర్వా - రిఫతేస్తాదాదికాదేః రేఫః * లీరీఙోర్హ్రస్వః పుట్చ తరౌ శ్లేషణకుత్సనయోః ॥ తరౌ ప్రత్యయౌ క్రమాత్ స్తః ధాతోర్హ్రస్వః ప్రత్యయస్య పుట్ - లిప్తం

క్లిష్టం రిప్రం కల్మషమ్ * క్లిశేరీచోపధాయాః కన్లోపశ్చ లో నాచ్చ॥ క్లిశేః కన్ స్యాత్ ఉపధాయా ఈత్వం లస్య లోపః నామాగమశ్చ - కీనాశః యమః - కిత్త్వఫలం చిన్త్యమ్ * అశ్నోతేరాశుకర్మణి వరట్ చ ॥ చకారాదుపధాయా ఈత్వమ్ - ఈశ్వరః * చతేరురన్ ॥ చత్వారః * ప్రాతేరరన్॥ ప్రాతః * అమేస్తుట్ చ॥ అన్తర్మధ్యమ్॥ దహేర్గో లోపో దశ్చ నః॥ గప్రత్యయః ధాతోరన్త్యస్య లోపః దకారస్య నకారః - నగః * సిచేస్సంజ్ఞాయాం హనుమౌ కశ్చ॥ సిఞ్చతేః కప్రత్యయః హకారాదేశో నుమ్ చ స్యాత్ - సింహః * వ్యాఙి ఘ్రాతేశ్చ జాతౌ ॥ కప్రత్యయస్స్యాత్ - వ్యాఘ్రః * హన్తేరచ్ ఘురచ॥ ఘోరమ్ * క్షమేరుపధాలోపశ్చ॥ చాదచ్ - క్ష్మా * తరతేర్డ్రిః॥ త్రయః - త్రీన్ * గ్రహేరనిః ॥ గ్రహణిః - ఙీష్ - గ్రహణీ వ్యాధిభేదః * ప్రథేరమచ్॥ ప్రథమః * చరేశ్చ॥ చరమః * మఙ్గేరలచ్ - మఙ్గలమ్॥ ఇత్యుణాదిషు పఞ్చమః పాదః. ❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋

❋ఉణాదయో బహులమ్ ॥౩॥౩॥౧॥ ఏతే వర్తమానే సంజ్ఞాయాం చ బహులం స్యుః - కేచిదవిహితా అప్యూహ్యాః * సంజ్ఞాసు ధాతురూపాణి ప్రత్యయాశ్చ తతః పరే। కార్యాద్విద్యాదనూబన్ధమేతచ్ఛాస్త్రముణాదిషు ❋ భూతేఽపి దృశ్యన్తే ॥౩॥౩॥౨॥ ❋ భవిష్యతి గమ్యాదయః ॥౩॥౩॥౩॥ ❋ దాశగోఘ్నౌ సంప్రదానే ॥౩॥౪॥౭౩॥ ఏతౌ సంప్రదానే కారకే నిపాత్యేతే దాశన్తి తస్మై దాశః - గాం హన్తి తస్మై గోఘ్నః అతిథిః ❋ భీమాదయోఽపాదానే ॥౩॥౪॥౭౪॥ భీమః - భీష్మః - ప్రస్కన్దనః - ప్రపతః మూర్ఖః - ఖలతిః ❋ తాభ్యామన్యత్రోణాదయః ॥౩॥౪॥౭౫॥ సంప్రదానాపాదానపరామర్శార్థం తాభ్యామితి - తతోఽసౌ భవతీతి తన్తుః - వృత్తం తదితి వర్త్మ - చరితం తదితి చర్మ ❋ తుమున్ణ్వులౌ క్రియాయాం క్రియార్థాయామ్ ॥౩॥౩॥౧౦॥ క్రియార్థాయాం క్రియాయాముపపదే భవిష్యత్యర్థే ధాతోరేతౌ స్తః - మాన్తత్వాదవ్యయత్వం - కృష్ణం ద్రష్టుం యాతి - కృష్ణం దర్శకో యాతి - అత్ర వాసరూపేణ తృజాదయో న - పునర్ణ్వులుక్తేః ❋ సమానకర్తృకేషు తుమున్ ॥౩॥౩॥౧౫౮॥ అక్రియార్థోపపదార్థమేతత్ - ఇచ్ఛార్థేష్వేకకర్తృకేషూపపదేషు ధాతోస్తుమున్ స్యాత్ - ఇచ్ఛతి భోక్తుం - వష్టి వాఞ్ఛతి వా ❋ శకధృషజ్ఞాగ్లాఘటరభలభక్రమసహార్హాస్త్యర్థేషు తుమున్ ॥౩॥౪॥౬౫॥ ఏషూపపదేషు ధాతోస్తుమున్ స్యాత్ - శక్నోతి భోక్తుమ్ - ఏవం ధృష్ణోతీత్యాదౌ - అర్థగ్రహణమస్తినైవ సంబధ్యతే - అనన్తరత్వాత్ - అస్తి భవతి విద్యతే వా భోక్తుమ్ ❋ పర్యాప్తివచనేష్వలమర్థేషు ॥౩॥౪॥౬౬॥ పర్యాప్తిః పూర్ణతా - తద్వాచిషు సామర్థ్యవచనేషూపపదేషు తుమున్ స్యాత్ - పర్యాప్తో భోక్తుం ప్రవీణః కుశలః పటురిత్యాది - పర్యాప్తివచనేషు కిమ్ - అలం భుక్త్వా - అలమర్థేషు కిం - పర్యాప్తం భుఙ్క్తే - ప్రభూతమిహ గమ్యతే న తు భోక్తుస్సామర్థ్యమ్ ❋ కాలసమయవేలాసు తుమున్ ॥౩॥౩॥౧౬౭॥ పర్యాయోపాదానమర్థోపలక్షణార్థం - కాలార్థేషూపపదేషు తుమున్ స్యాత్ - కాలస్సమయో వేలా వా భోక్తుం - ప్రైషాదిగ్రహణమిహానువర్తతే - తేనేహ న - భూతాని కాలః పచతీతి వార్తా ❋ భావవచనాశ్చ ॥౩॥౩॥౧౧॥ భావ ఇత్యధికృత్య వక్ష్యమాణా ఘఞాదయః క్రియార్థాయాం క్రియాయాం భవిష్యతి స్యుః - యాగాయ యాతి ❋ అణ్ కర్మణి చ ॥౩॥౩॥౧౨॥ కర్మణ్యుపపదే

క్రియార్థాయాం క్రియాయాంచాణ్ స్యాత్- ణ్వులోపవాదః- కారకో వ్రజతి- పర
త్వాదయంకాదీన్బాధతే- కమ్బలచాయో వ్రజతి ✽ పదరుజవిశస్పృశో ఘఞ్ ॥౩॥౩॥
౧౬॥ భవిష్యతీతినివృత్తం- పద్యతేఽసౌ పాదః- రుజతీతి రోగః- విశతీతి వేశః- స్పృశతీతి స్ప
ర్శః ✽ సృ స్థిరే ॥౩॥౩॥౧౭॥ సృ ఇతి లుప్తవిభక్తికం- సర్తేః స్థిరే కర్తరి ఘఞ్ స్యాత్- సరతి
కాలాన్తరమితి సారః * వ్యాధిమత్స్యబలేషు చేతి వాచ్యమ్ * అతిసారో వ్యాధిః- అన్త
ర్భావితణ్యర్థోఽత్ర సరతిః - రుధిరాదికమతిశయేన సారయతీత్యర్థః - విసారో మత్స్యః -
సారో బలే స్థిరాంశే చ ✽ భావే ॥౩॥౩॥౧౮॥ సిద్ధావస్థాపన్నే ధాత్వర్థే వాచ్యే ధాతో
ర్ఘఞ్ స్యాత్- పాకః- పాకౌ- ఉపసర్గస్య ఘఞీతి దీర్ఘః- పరీహారః ✽ స్ఫురతిస్ఫులత్యో
ర్ఘఞి ॥౬॥౧॥౪౭॥ అనయోరేచ ఆత్వం స్యాద్ఘఞి- స్ఫారః- స్ఫాలః ✽ ఇకః కాశే ॥౬॥౩॥
౧౨౩॥ కాశే ఉత్తరపదే ఇగన్తస్య ప్రాదేర్దీర్ఘః- నీకాశః - అనూకాశః- ఇకః కిం- ప్ర
కాశః- నోదాత్తోపదేశస్యేతి న వృద్ధిః - శమః - ఆచమాదేస్తు ఆచామః కామః - వామః- వి
శ్రామ ఇతి త్వపాణినీయమ్ ✽ స్యదో జవే ॥౬॥౪॥౨౮॥ స్యన్దేర్ఘఞి నలోపో వృద్ధ్యభావ
శ్చ నిపాత్యతే- స్యదో వేగః - అన్యత్ర స్యన్దః ✽ అవోదైధౌద్మప్రశ్రథహిమశ్రథాః ॥౬॥
౪॥౨౯॥ అవోదః అవక్లేదనమ్- ఏధః ఇన్ధనమ్ ఓద్మ ఉన్దనం - శ్రన్థేర్నలోపో వృద్ధ్యభావ
శ్చ- ప్రశ్రథః- హిమశ్రథః ✽ అకర్తరి చ కారకే సంజ్ఞాయామ్ ॥౩॥౩॥౧౯॥ కర్తృభిన్నే కా
రకే ఘఞ్ స్యాత్- ఘఞి చ భావకరణయోః - రఞ్జేర్నలోపః స్యాత్- రాగః - అనయోః
కిమ్- రజ్యత్యస్మిన్నితి రఙ్గః- ప్రాస్యత ఇతి ప్రాసః - సంజ్ఞాయామితి ప్రాయికమ్ - కో భవ
తా లాభో లబ్ధః - ఇత ఉత్తరం భావే అకర్తరి కారకే ఇతి ద్వయమప్యనువర్తతే - కృత్యల్యుటో
బహులమితి న్యాయాత్ ✽ పరిమాణాఖ్యాయాం సర్వేభ్యః ॥౩॥౩॥౨౦॥ ఘఞ్- అజపో
ర్బాధనార్థమిదమ్- ఏకస్తణ్డులనిచాయః- ద్వౌ శూర్పనిష్పావౌ- ద్వౌ కారౌ * దారజా
రౌ కర్తరి ణిలుక్ చ * దారయన్తీతి దారాః- జారయన్తీతి జారాః ✽ ఇఙశ్చ ॥౩॥౩॥౨౧॥
ఘఞ్- అచోఽపవాదః- ఉపేత్యాస్మాదధీయత ఉపాధ్యాయః * అపాదానే స్త్రియాముప
సంఖ్యానం తదన్తాచ్చ వా ఙీష్ * ఉపాధ్యాయా- ఉపాధ్యాయీ * శౄ వాయువర్ణనివృ
తేషు * శౄ ఇత్యవిభక్తికో నిర్దేశః- శారో వాయుః- కరణే ఘఞ్ - శారో వర్ణః- చిత్రీకరణ
మిహ ధాత్వర్థః - నిశ్రీయతే ఆశ్రీయతే నేనేతి నివృతం ప్రావరణం - బాహులకాత్కర
ణే క్తః - గౌరివాకృతనీశారః ప్రాయేణ శిశిరే కృశః - అకృతప్రావరణ ఇత్యర్థః ✽ ఉప
సర్గే రువః ॥౩॥౩॥౨౨॥ ఘఞ్- సంరావః- ఉపసర్గే కిం రవః ✽ అభినిసః స్తనః శబ్దసంజ్ఞా
యామ్ ॥౮॥౩॥౮౬॥ అస్మాత్ స్తనః సస్య మూర్ధన్యః- అభినిష్టానో వర్ణః- శబ్దసంజ్ఞాయాం కిమ్-
అభినిస్తనతి మృదఙ్గః ✽ సమియుద్రుదువః ॥౩॥౩॥౨౩॥ సంయూయన్తే మిశ్రీక్రియ
న్తే గుడాదిభిరితి సంయావః పిష్టవికారోఽపూపవిశేషః - సంద్రావః సందావః ✽ శ్రి
ణీభువోఽనుపసర్గే ॥౩॥౩॥౨౪॥ శ్రాయః- నాయః- భావః - అనుపసర్గే కిం - ప్రశ్ర
యః - ప్రణయః - ప్రభవః - కథం ప్రభావో రాజ్ఞ ఇతి - ప్రకృష్టో భావ ఇతి ప్రాదిసమా
సః- కథం రాజ్ఞో నయ ఇతి- బాహులకాత్ ✽ వౌ క్షుశ్రువః ॥౩॥౩॥౨౫॥ విక్షావః- వి
శ్రావః- వౌ కిం- క్షవః- శ్రవః ✽ అవోదోర్నియః ॥౩॥౩॥౨౬॥ అవనాయః అధోనయనమ్-
ఉన్నాయః - ఊర్ధ్వనయనమ్ - కథమున్నయ ఉత్ప్రేక్షేతి బాహులకాత్ ✽ ప్రే

ద్రుస్తుస్రువః॥ ౩॥ ౩॥ ౨౭॥ ప్రద్రావః- ప్రస్తావః - ప్రస్రావః- ప్రే ఇతి కిం- ద్రవః- స్తవః-స్రవః ❀ నిరభ్యోఃపూల్వోః॥ ౩॥ ౩॥ ౨౮॥ నిష్పూయతేశూర్పాదిభిరితినిష్పావో ధాన్యవిశేషః- అభిలావః- నిరభ్యోః కిం- పవః-లవః ❀ ఉన్న్యోర్గ్రః॥ ౩॥ ౩॥ ౨౯॥ ఉద్గారః- నిగారః- ఉన్న్యోః కిం - గరః ❀ కౄధాన్యే॥ ౩॥ ౩॥ ౩౦॥ కౄ ఇత్యస్మాత్ ధాన్యవిషయకాదున్న్యోర్ఘఞ్ స్యాత్- ఉత్కారః నికారః - ధాన్యవిక్షేప ఇత్యర్థః- ధాన్యే కిం- భిక్షోత్కరః - పుష్పనికరః ❀ యజ్ఞే సమి స్తువః॥ ౩॥ ౩॥ ౩౧॥ సమేత్య స్తువన్తి యస్మిన్ దేశే ఛన్దోగాః స దేశః సంస్తావః- యజ్ఞే కిం- సంస్తవః పరిచయః ❀ ప్రే స్త్రోఽయజ్ఞే॥ ౩॥ ౩॥ ౩౨॥ అయజ్ఞ ఇతి చ్ఛేదః - యజ్ఞ ఇతి ప్రకృతత్వాత్ - ప్రస్తారః - అయజ్ఞే కిమ్ - బర్హిషః ప్రస్తరో ముష్టివిశేషః ❀ ప్రథనే వావశబ్దే॥ ౩॥ ౩॥ ౩౩॥ విపూర్వాత్ స్తృణాతేర్ఘఞ్ స్యాత్ అశబ్దవిషయే ప్రథనే- పటస్య విస్తారః- ప్రథనే కిమ్- తృణస్య విస్తరః- అశబ్దే కిమ్ - గ్రన్థవిస్తరః ❀ ఛన్దోనామ్ని చ॥ ౩॥ ౩॥ ౩౪॥ స్త్ర ఇత్యనువర్తతే - విష్టారపఙ్క్తిశ్ఛన్దః - విస్తీర్యన్తేఽస్మిన్నక్షరాణీత్యధికరణే ఘఞ్ - తతః కర్మధారయః ❀ ఛన్దోనామ్ని చ॥ ౮॥ ౩॥ ౯౪॥ విపూర్వస్య స్తృణాతేర్ఘఞన్తస్య సస్య షత్వం స్యాత్ ఛన్దోనామ్ని - ఇతి షత్వమ్ ❀ ఉదిగ్రహః॥ ౩॥ ౩॥ ౩౫॥ ఉద్గ్రాహః ❀ సమి ముష్టౌ॥ ౩॥ ౩॥ ౩౬॥ మల్లస్య సంగ్రాహః - ముష్టౌ కిం- ద్రవ్యస్య సంగ్రహః ❀ పరిన్యోర్నీణోర్ద్యూతాభ్రేషయోః॥ ౩॥ ౩॥ ౩౭॥ పరిపూర్వాన్నయతేః నిపూర్వాదిణశ్చ ఘఞ్ స్యాత్ క్రమేణ ద్యూతే అభ్రేషవిషయే - పరిణాయేన శారాన్హన్తి - సమన్తాన్నయనేనేత్యర్థః - ఏషోఽత్ర న్యాయః - ఉచితమిత్యర్థః- ద్యూతాభ్రేషయోః కిం - పరిణయో వివాహః - న్యయో నాశః ❀ పరావనుపాత్యయ ఇణః॥ ౩॥ ౩॥ ౩౮॥ క్రమప్రాప్తస్య అనతిపాతః అనుపాత్యయః - తవ పర్యాయః - అనుపాత్యయే కిం- కాలస్య పర్యయః- అతిపాత ఇత్యర్థః ❀ వ్యుపయోః శేతేః పర్యాయే॥ ౩॥ ౩॥ ౩౯॥ తవ విశాయః- తవ రాజోపశాయః- పర్యాయే కిం విశయః- సంశయః-ఉపశయః సమీపశయనమ్ ❀ హస్తాదానే చేరస్తేయే॥ ౩॥ ౩॥ ౪౦॥ హస్తాదాన ఇత్యనేన ప్రత్యాసత్తిరాదేయస్య లక్ష్యతే- పుష్పప్రచాయః - హస్తాదానే కిం - వృక్షాగ్రస్థానాం ఫలానాం యష్ట్యా ప్రచయం కరోతి - అస్తేయే కిమ్ - పుష్పప్రచయశ్చౌర్యేణ ❀ నివాసచితిశరీరోపసమాధానేష్వాదేశ్చ కః॥ ౩॥ ౩॥ ౪౧॥ ఏషు చినోతేర్ఘఞ్ స్యాత్ ఆదేశ్చ కకారః- ఉపసమాధానం రాశీకరణం తచ్చ ధాత్వర్థః - అన్యే ప్రత్యయార్థస్య కారకస్య ఉపాధిభూతాః - నివాసే- కాశీనికాయః- చితౌ- ఆకాయమగ్నిం చిన్వీత- శరీరే చీయతేఽస్మిన్నస్థ్యాదికమితి కాయః- సమూహే- గోమయనికాయః- ఏషు కిం- చయః- చ ఇతి వక్తవ్యే ఆదేరిత్యుక్తిర్ఝుక్యాదేరేవ యథా స్యాదితి - గోమయానాం నిచాయః - పునః పునా రాశీకరణమిత్యర్థః ❀ సంఘే చానౌత్తరాధర్యే॥ ౩॥ ౩॥ ౪౨॥ ఘఞ్ - ఆదేశ్చ కః - భిక్షునికాయః ప్రాణినాం సమూహః సంఘః- అనౌత్తరాధర్యే కిం- సూకరనిచయః- స్తన్యపానాదావుత్తరాధరభావేన శేరతే - సంఘే కిం - జ్ఞానకర్మసముచ్చయః ❀ కర్మవ్యతిహారే ణచ్ స్త్రియామ్॥ ౩॥ ౩॥ ౪౩॥ స్త్రీలిఙ్గే భావే ణచ్ - ణచః స్త్రియామఞ్ ❀ న కర్మవ్యతిహారే॥ ౭॥ ౩॥ ౬॥ అత్ర ఐచ్ న స్యాత్- వ్యావక్రోశీ - వ్యావహాసీ ❀ అభివిధౌ భావ ఇనుణ్॥ ౩॥ ౩॥ ౪౪॥ ఆదివృద్ధిః- అణిన్యనపత్యే - సాంరావిణం వర్తతే ❀ ఆక్రోశేఽవన్యోర్గ్ర

హః॥ ౩॥ ౩॥ ౪౫॥ అవనిపూర్వయోర్గ్రహేర్ఘఞ్ స్యాదాక్రోశే- అవగ్రాహస్తే భూయాత్- అభిభవ ఇత్యర్థః- నిగ్రాహస్తే భూయాత్ - బాధ ఇత్యర్థః - ఆక్రోశే కిమ్ - అవగ్రహః పదస్య- నిగ్రహశ్చోరస్య ❋ ప్రే లిప్సాయామ్॥ ౩॥ ౩॥ ౪౬ ॥ పాత్రప్రగ్రాహేణ చరతి భిక్షుః ❋ పరౌ యజ్ఞే॥ ౩॥ ౩॥ ౪౭॥ ఉత్తరః పరిగ్రాహః- స్ఫ్యేన వేదేః స్వీకరణమ్ ❋ నౌ వృ ధాన్యే॥ ౩॥ ౩॥ ౪౮॥ వృ ఇతి లుప్తపఞ్చమీకమ్ - నీవారః - ధాన్యేకిం - నివరా కన్యా- క్తివిషయేపి బాహుళకాదప్- ప్రవరా సేనావత్ ❋ ఉదిశ్రయతియౌతిపూద్రువః॥ ౩॥ ౩॥ ౪౯॥ ఉచ్ఛ్రాయః- ఉద్యావః- ఉత్పావః- ఉద్ద్రావః - కథం పతనాన్తాస్సముచ్ఛ్రయా ఇతి- బాహుళకాత్ ❋ విభాషాఙిరుప్లువోః॥ ౩॥ ౩॥ ౫౦॥ ఆరావః- ఆరవః- ఆప్లావః- ఆప్లవః ❋ అవే గ్రహో వర్షప్రతిబన్ధే॥ ౩॥ ౩॥ ౫౧॥ విభాషేత్యనువర్తతే - అవగ్రహః . అవగ్రాహః- వర్షప్రతిబన్ధే కిమ్- అవగ్రహః పదస్య ❋ ప్రే వణిజామ్॥ ౩॥ ౩॥ ౫౨॥ ప్రే గ్రహేర్ఘఞ్ వా వణిజాం సమ్బన్ధి చేత్ప్రత్యయార్థః - తులాసూత్రమిత్యర్థః - తులాప్రగ్రాహేణ చరతి- తులాప్రగ్రహేణ ❋ రశ్మౌ చ॥ ౩॥ ౩॥ ౫౩॥ ప్రగ్రహః - ప్రగ్రాహః ❋ వృణోతేరాచ్ఛాదనే॥ ౩॥ ౩॥ ౫౪॥ విభాషా॥ ప్ర ఇత్యేవ - ప్రావారః - ప్రవరః ❋ పరౌ భువోఽవజ్ఞానే॥ ౩॥ ౩॥ ౫౫॥ పరిభావః- పరిభవః- అవజ్ఞానే కిం- సర్వతో భవనం పరిభవః ❋ ఏరచ్॥ ౩॥ ౩॥ ౫౬॥ చయః- జయః ❋ భయాదీనాముపసంఖ్యానం నపుంసకే క్తాదినివృత్త్యర్థమ్ ❋ భయం- వర్షమ్ ❋ ఋదోరప్॥ ౩॥ ౩॥ ౫౭॥ ఋవర్ణాన్తాదువర్ణాన్తాదప్-కరః- గరః- శరః- యవః- లవః- స్తవః- పవః ❋ వృక్షాసనయోర్విష్టరః॥ ౮॥ ౩॥ ౯౩॥ అనయోర్విపూర్వస్య స్తృణాతేః షత్వం నిపాత్యతే- విష్టరో వృక్ష ఆసనం చ- వృక్షేతి కిమ్- వాక్యస్య విస్తరః ❋ గ్రహవృదృనిశ్చిగమశ్చ॥ ౩॥ ౩॥ ౫౮॥ అప్ స్యాత్- ఘఞోఽపవాదః- గ్రహః- వరః- దరః- నిశ్చయః- గమః ❋ వశిరణ్యోరుపసంఖ్యానమ్ ❋ వశః- రణః ❋ ఘఞర్థే కవిధానమ్॥ ప్రస్థః విఘ్నః॥ ద్విత్వప్రకరణే కేకృఞాదీనామితి వక్తవ్యమ్॥ చక్రం- చిక్లిదం - చక్నసః ❋ ఉపసర్గేఽదః॥ ౩॥ ౩॥ ౫౯॥ అప్ స్యాత్॥ ఘఞపోశ్చ॥ అదేర్ఘస్లృ స్యాద్ఘఞి అపి చ- ప్రఘసః- విఘసః- ఉపసర్గే కిమ్- ఘాసః ❋ నౌ ణ చ॥ ౩॥ ౩॥ ౬౦॥ నావుపపదే అదేర్ణః స్యాదప్ చ- న్యాదః- నిఘసః ❋ వ్యధజపోరనుపసర్గే॥ ౩॥ ౩॥ ౬౧॥ అప్ స్యాత్ - వ్యధః- జపః- ఉపసర్గే తు ఆవ్యాధః- ఉపజాపః ❋ స్వనహసోర్వా॥ ౩॥ ౩॥ ౬౨॥ అప్ - పక్షే ఘఞ్- స్వనః- స్వానః- హసః- హాసః- అనుపసర్గ ఇత్యేవ- ప్రస్వానః- ప్రహాసః ❋ యమస్సముపనివిషు చ॥ ౩॥ ౩॥ ౬౩ ॥ ఏషు అనుపసర్గే చ యమేరబ్వా- సంయమః- సంయామః- ఉపయమః- ఉపయామః- నియమః- నియామః వియమః- వియామః- యమః- యామః ❋ నౌ గదనదపఠస్వనః॥ ౩॥ ౩॥ ౬౪॥ అబ్వా స్యాత్- నిగదః- నిగాదః- నినదః- నినాదః- నిపఠః- నిపాఠః- నిస్వనః- నిస్వానః ❋ క్వణో వీణాయాం చ ॥ ౩॥ ౩॥ ౬౫॥ నావనుపసర్గే వీణావిషయాచ్చ క్వణేరబ్వా స్యాత్ - వీణాగ్రహణం ప్రాద్యర్థం- నిక్వణః- నిక్వాణః - క్వణః- క్వాణః - వీణాయాం తు ప్రక్వణః - ప్రక్వాణః ❋ నిత్యం పణః పరిమాణే ॥ ౩॥ ౩॥ ౬౬॥ అప్ స్యాత్ - మూలకపణః - శాకపణః - వ్యవహారార్థం మూలకాదీనాం పరిమితో ముష్టిర్బధ్యతే సోఽస్య విషయః- పరిమాణే కిం- పాణః ❋ మదోఽనుపసర్గే ॥ ౩॥ ౩॥ ౬౭॥ ధనమదః- ఉపసర్గే తు ఉన్మాదః ❋ ప్రమదసమ్మదౌ హర్షే ॥ ౩॥ ౩॥ ౬౮॥ హర్షే కిం- ప్రమాదః - సమ్మా

గం ☸ సముదోరజః పశుషు ॥౩।౩॥౬౯॥ సంప్రాంభ్యోఽజిస్సముదాయే - ఉత్పూర్వశ్చ ప్రేరణే - తస్మాత్పశువిషయకాదప్ స్యాత్ - అథ ఇపోఽత్యక్త్వా భావేన - సమజః పశూనాం సంఘః - ఉదజః పశూనాం ప్రేరణం - పశుషు కిం - సమాజో బ్రాహ్మణానామ్ - ఉదాజః క్షత్రియాణామ ☸ అక్షేషు గ్లహః॥౩॥౩॥౭౦॥ అక్షశబ్దేన దేవనం లక్ష్యతే - తత్ర యత్పణరూపేణ గ్రాహ్యం తత్ర గ్లహ ఇతి నిపాత్యతే - అక్షస్య గ్లహః - వ్యాత్యుక్షీమభిసరణగ్లహామదీవ్యన్ - అక్షేషు కిం - పాదస్య గ్రహః ☸ ప్రజనే సర్తేః ॥ ౩ ॥ ౩॥ ౭౧ ॥ ప్రజనః ప్రథమగర్భగ్రహణం - గవాముపసరః - కథమవసరః ప్రసర ఇతి - అధికరణే పుంసి సంజ్ఞాయామితి ఘః ☸ హ్వః సంప్రసారణం చ న్యభ్యుపవిషు ॥౩॥౩॥ ౭౨ ॥ నిహవః - అభిహవః - ఉపహవః - విహవః - ఏషు కిమ్ - ప్రహ్వాయః ☸ ఆఙి యుద్ధే॥౩॥౩॥౭౩। ఆహూయన్తే స్మిన్నిత్యాహవః - యుద్ధే కిమ్ - ఆహ్వాయః ☸ నిపానమాహావః॥౩॥౩।౭౪॥ ఆఙ్పూర్వస్య హ్వాయతేః సంప్రసారణం అప్ వృద్ధిశ్చ - ఉదకాధారశ్చేద్వాచ్యః - ఆహావస్తు నిపానం స్యాదుపకూపజలాశయే ☸ భావేఽనుపసర్గస్య॥ ౩॥ ౩॥౭౫॥ అనుపసర్గస్య హ్వాయతేః సంప్రసారణమప్ చ స్యాద్భావే - హవః ☸ హనశ్చ వధః॥ ౩॥౩॥ ౭౬ ॥ అనుపసర్గాద్ధన్తేర్భావే అప్ స్యాత్ - వధాదేశశ్చాన్తోదాత్తః - వధేన దస్యుమ్ - ఘఞ్ ఘాతః ☸ మూర్తౌ ఘనః॥ ౩॥ ౩॥ ౭౭॥ మూర్తిః కాఠిన్యం తస్మిన్నభిధేయే హన్తేరప్ స్యాత్ ఘనశ్చాదేశః - అభ్రఘనః - కఫం సైన్ధవఘనమానయేతి - ధర్మశబ్దేన ధర్మీ లక్ష్యతే ☸ అన్తర్ఘనో దేశే॥ ౩॥ ౩॥ ౭౮॥ బాహీకగ్రామవిశేషస్య సంజ్ఞేయమ్ - అన్తర్హణ ఇతి పాఠాన్తరమ్ - దేశే కిమ్ - అన్తర్ఘాతః ☸ అగారైకదేశే ప్రఘణః ప్రఘాణశ్చ॥౩॥ ౩॥ ౭౯ ॥ ద్వారదేశే ద్వౌ ప్రకోష్ఠావలిన్దౌ - అభ్యన్తరో బాహ్యశ్చ - తత్ర బాహ్యప్రకోష్ఠే నిపాతనమిదమ్ - ప్రవిశద్భిర్జనైః పాదైః ప్రకర్షేణ హన్యత ఇతి ప్రఘణః ప్రఘాణః - కర్మణ్యప్ - పక్షే వృద్ధిః ☸ ఉద్ఘనోఽత్యాధానమ్॥ ౩॥ ౩॥ ౮౦ ॥ అత్యాధానముపరిస్థాపనమ్ - యస్మిన్కాష్ఠే అన్యాని కాష్ఠాని స్థాపయిత్వా తక్ష్యన్తే స ఉద్ఘనః అధికరణేఽపి ☸ అపఘనోఽఙ్గమ్॥౩॥౩॥౮౧॥ అఙ్గం శరీరావయవః స చేహ న సర్వః - కిన్తు పాణిః పాదశ్చేత్యాహుః - కరణేఽప్ - అపఘాతోఽన్యః ☸ కరణేఽయోవిద్రుషు॥౩॥౩॥౮౨॥ ఏషు హన్తేః కరణేఽప్ స్యాత్ ఘనాదేశశ్చ - అయో హన్యతేఽనేనేత్యయోఘనః - విఘనః - ద్రుఘనః - ద్రుఘణ ఇత్యేకే - పూర్వపదాత్సంజ్ఞాయామితి ణత్వం - సంజ్ఞైషా కుఠారస్య ద్రుర్వృక్షః ☸ స్తమ్బే క చ॥ ౩॥ ౩॥ ౮౩॥ స్తమ్బ ఉపపదే హన్తేః కరణే కః స్యాదప్ చ - అప్పక్షే ఘనాదేశశ్చ - స్తమ్బఘ్నః - స్తమ్బఘనః కరణ ఇత్యేవ - స్తమ్బఘాతః ☸ పరౌ ఘః॥ ౩॥ ౩ ॥ ౮౪॥ పరౌ హన్తేరప్ స్యాత్ కరణే ఘశబ్దశ్చాదేశః పరిహన్యతేఽనేనేతి పరిఘః ☸ పరేశ్చ ఘాఙ్కయోః॥ ౮॥ ౨॥ ౨౨॥ పరేః రేఫస్య లో వా స్యాత్ ఘశబ్దే అఙ్కశబ్దే చ - పరిఘః - పలిఘః - పర్యఙ్కః - పల్యఙ్కః - ఇహ తరప్తమపౌ ఘ ఇతి కృత్రిమస్య న గ్రహణం వ్యాఖ్యానాత్ ☸ ఉపఘ్న ఆశ్రయే ॥ ౩॥ ౩॥ ౮౫॥ ఉపపూర్వాద్ధన్తేరప్ స్యాదుపధాలోపశ్చ - ఆశ్రయశబ్దేన సామీప్యం లక్ష్యతే - పర్వతేనోపహన్యతే సామీప్యేన గమ్యత ఇతి పర్వతోపఘ్నః ☸ సంఘోద్ఘౌ గణప్రశంసయోః॥ ౩॥ ౩॥ ౮౬॥ సంహననం సంఘః - ఘాదేశోఽప్ - ఉద్ధన్యతే ఉత్కృష్టో జ్ఞాయత ఇత్యుద్ఘః - కర్మణ్యప్ - గత్యర్థానాం బుద్ధ్యర్థ

త్వాత్ హ నిర్హ్రాసే ॥ నిఘోనిమితమ్॥ ౩॥ ౩॥ ౮౭॥సమన్తాన్నితంనిమితం- నిర్విశేషంహ
న్యన్తే ఝాయన్తేఽనిఘావృత్తాః - సమారోహ పరిణాహాఃఇత్యర్థః ॥ ద్వితః క్త్రిః॥౩ ॥ ౩॥
౮౮ ॥ అయంభావఏవస్వభావాత్ ॥ త్రైర్మమ్నిత్యమ్ ॥ క్త్రిప్రత్యయాన్తాన్మప్నిర్వృ
త్తైర్నిత్యగ్రహణాత్ క్త్రిర్మప్విషయః - అతఏవ క్త్రిన్నన్తేననవిగ్రహః -డుపచష్-పా
కేననిర్వృత్తంపక్త్రిమమ్-డువప్- ఉప్త్రిమమ్॥ ట్విథోఽథుచ్ ॥౩॥౩॥౮౯॥ అయమపి
స్వభావాద్భావఏవ-టువేపృ - వేపథుః - శ్వయథుః॥ యజయాచయతవిచ్ఛప్రచ్ఛర
క్షోనఙ్ ॥౩॥౩॥౯౦॥ యజ్ఞః- యాచ్ఞా- యత్నః- విశ్నః- ప్రశ్నః- ప్రశ్నేచాసన్నకాల ఇతిజ్ఞా
పకాన్నసంప్రసారణమ్ జిత్వస్తుంశ్న ఇత్యత్రగుణనిషేధాయ- రక్ష్ణః॥ స్వపోనన్ ॥౩॥
౩॥౯౧॥ స్వప్నః॥ ఉపసర్గే ఘోః కిః ॥౩॥౩॥౯౨॥ ప్రధిః - అన్తర్ధిః- ఉపాధ్నీయ తెచె
నేత్యుపాధిః ॥ కర్మణ్యధికరణేచ ॥౩॥౩॥౯౩ ॥ కర్మణ్యుపపదే ఘోః కిః స్యాదధికరణేఽ
ర్థే- జలానిధీయన్తేఽస్మిన్నితిజలధిః॥ స్త్రియాం క్తిన్ ॥౩॥౩॥౯౪॥ స్త్రీలిఙ్గేభావాదౌ క్తిన్
స్యాత్- ఘఞోఽపవాదః- అజపౌత్తపరత్వాద్బాధతే- కృతిః- చితిః-స్తుతిః- స్ఫాయీ-స్ఫా
తిః- స్ఫాతిరాయామ ఇతితుపాణినామదికమ్ - క్తాన్తాద్ధాత్వర్థేణిచిత్తచంచితివాసమాధేయమ్ ॥
శ్రాయజీపిభ్యః కరణే॥ శ్రాయితేఽనయా శ్రుతిః- యజితిషేశ్చ- -ష్టిః - స్తుతిః ॥
ఋల్వాదిభ్యః క్తిన్నిష్ఠావద్వాచ్యః ॥ తేననిష్ఠానత్వం- కీర్ణిః- గీర్ణిః-లూనిః-ధూనిః- యూ
నిః ప్లోన-అయోగవిభాగాత క్తిని హ్రిస్వః- గ్లానిః- చ - మూర్తిః - ఫులిః॥ చా
తేః క్తిచిభావోవాచ్యః ॥ అపచితిః॥ సంపదాదిభ్యః క్విప్ ॥ సమ్పత్- విపత్- క్తిన్నపీష్య
తే- సంపత్తి విపత్తిః॥ స్థాగాపాపచోభావే ॥౩॥౩॥౯౫॥ క్తిన్ స్యాత్ -అఙోపవాదః-
ప్రస్థితిః ఉపస్థితిః- సంగీతిః- సంపీతిః- పక్తిః- కథమవస్థాసంస్థే- వ్యవస్థాయామితిజ్ఞా
పకాత్ ॥ ఊతియూతిజూతిసాతిహేతికీర్తయశ్చ ॥౩॥౩॥౯౭ ॥ అవతేర్జ్వరత్వరేత్యూ
ఠ్- ఊతిః- స్వరార్థంవచనమ్- ఉదాత్తఇతిహివర్తతే- యూతిః- జూతిః- అనయోర్దీర్ఘ
త్వంచనిపాత్యతే- స్యతేఃసాతిః - ఇత్వాభావోనిపాత్యతేసనోతేర్వా- జనసనేత్యాత్వేకృ
తేస్వరార్థంనిపాతనమ్ - హన్తేర్హినోతేర్వాహేతిః - కీర్తిః ॥ వ్రజయజోర్భావేక్యప్ ॥
౩॥౩॥౯౮॥ వ్రజ్యా- ఇజ్యా ॥ సంజ్ఞాయాంసమజనిషదనిపతమనవిదషుఞ్శీఙ్భృఞిణః ॥౩॥౩॥౯౯॥ సమజాదిభ్యః స్త్రియాంభావాదౌక్యప్స్యాత్ సచోదాత్తః సంజ్ఞా
యామ్ ॥ అజేఃక్యపివీభావోనేతివాచ్యమ్ ॥ సమజన్త్యస్యామితిసమజ్యా- నిషీదన్త్య
స్యామితినిషద్యా అపణః- నిపతన్త్యస్యామితినిపత్యాపిచ్ఛిలాభూమిః - మన్యతేఽనయేతిమ
న్యాగళపార్శ్వసిరా-విదన్త్యనయావిద్యా- సుత్యాఅభిషవః - శయ్యా- భృత్యా- ఈ
యతేఽనయాఇత్యాఃపిబికా ॥ కృఞఃశచ ॥౩॥౩॥౧౦౦॥ కృఞఇతియోగవిభాగః- కృఞః
క్యప్స్యాత్ - కృత్యా-శచ- చాత్ క్తిన్- క్రియా- కృతిః ॥ ఇచ్ఛా ॥౩॥౩॥౧౦౧॥ ఇషే
ర్భావేశః యగభావశ్చనిపాత్యతే ఇచ్ఛా ॥ పరిచర్యాపరిసర్యామృగయాటాట్యానా
ముపసంఖ్యానమ్॥ శోయక్చనిపాత్యతే - పరిచర్యాపూజా - పరిసర్యాపరిసరణమ్- ఆ
ద్యయోర్శేపి- మృగఅన్వేషణే- చురాదావదన్తః- అతోలోపాభావోపి- శేయకిణిలోపః-
మృగయా - అటతేఃశేయఙ్కిత్వేణాన్యద్విత్వంపూర్వభాగేయకారనివృత్తిఃదీర్ఘశ్చ - అ
టాట్యా॥ జాగర్తేరకారోవా॥ శేషేశః జాగరా- జాగర్యా॥ అప్రత్యయాత్ ॥౩॥౩॥

౧౦౨॥ ప్రత్యయాన్తేభ్యో ధాతుభ్యః స్త్రియామకారప్రత్యయస్స్యాత్- చికీర్షా- పుత్రకామ్యా ✿ గురోశ్చహలః ॥౩॥౩॥౧౦౩॥ గురుమతో హలన్తాత్ స్త్రియామకారస్స్యాత్- ఈహా- ఊహా- గురోఃకిమ్- భక్తిః- హలఃకిం- నీతిః* నిష్ఠాయాంసేటఇతివక్తవ్యమ్* నేహ- ఆప్తిః- తితుత్రేతి నేట్- దీప్తిః* తితుత్రేష్వగ్రహాదీనామితివాచ్యమ్* నిగృహీతిః - నిపఠితిః ✿ షిద్భిదాదిభ్యోఙ్ ॥౩॥౩॥౧౦౪॥ షిద్భ్యోభిదాదిభ్యశ్చ స్త్రియామఙ్ జౄష్- జరా- త్రపూష్- త్రపా- భిదా- విదారణఏవాయమ్- భిత్తిరన్యా- ఛిదా- ద్వైధీకరణే- అన్యత్రఛిత్తిః- గుహాగిర్యోషధ్యోః- అత్రగిర్యేకదేశేగిరిశబ్దేవవివక్షితః- అన్యత్రగూఢిః- ఆరా- ఋద్దృశోఙిగుణః- హారా- కారా- తారా- ధారా- దీర్ఘత్వంనిపాత్యతే- మృజా* క్రపేస్సంప్రసారణంచ * కృపా ✿ చిన్తిపూజికథికుమ్బిచర్చశ్చ ॥౩॥౩॥౧౦౫॥ అఙ్స్యాత్- యుచోఽపవాదః- చిన్తా- పూజా- కథా- కుమ్బా- చర్చా ✿ ఆతశ్చోపసర్గే ॥౩॥౩॥౧౦౬॥ అఙ్స్యాత్- క్తినోఽపవాదః - ప్రదా- ఉపదా॥ శ్రదన్తరోరుపసర్గవద్వృత్తిః॥ శ్రద్ధా- అన్తర్ధా ✿ ణ్యాసశ్రన్థోయుచ్ ॥౩॥౩॥౧౦౭॥ అకారస్యాపవాదః- కారణా- హారణా- ఆసనా- శ్రన్థనా* ఘట్టివన్దివిదిభ్యశ్చేతివాచ్యమ్* ఘట్టనా- వన్దనా- వేదనా* ఇషేరనిచ్ఛార్థస్య* అన్వేషణా* పరేర్వా* పర్యేషణా- పరీష్టిః ✿ రోగాఖ్యాయాంణ్వుల్బహులమ్ ॥౩॥౩॥౧౦౮॥ ప్రచ్ఛర్దికా- ప్రవాహికా- విచర్చికా- క్వచిన్న- శిరోఽర్తిః* ధాత్వర్థనిర్దేశేణ్వుల్వక్తవ్యః* ఆసికా- శాయికా * ఇక్శ్తిపౌ ధాతునిర్దేశే* పచిః- పచతిః* వర్ణాత్కారః* నిర్దేశఇత్యేవ- అకారః- కకారః* రాదిఫః* రేఫః * మత్వర్థాచ్ఛః* బహులవచనాదకారలోపః- మత్వర్థీయః* ఇణజాదిభ్యః* ఆజిః ఆతిః* ఇఞ్వపాదిభ్యః* వాపిః- వాసిః- స్వరేఖేవః * ఇక్కృష్యాదిభ్యః* కృషిః గిరిః ✿ సంజ్ఞాయామ్ ॥౩॥౩॥౧౦౯॥ అత్రధాతోర్ణ్వుల్- ఉద్దాలకపుష్పభఞ్జికా ✿ విభాషాఖ్యానపరిప్రశ్నయోరిఞ్చ ॥౩॥౩॥౧౧౦॥ పరిప్రశ్నే ఆఖ్యానేచగమ్యేఇఞ్స్యాత్ చాత్ ణ్వుల్ - విభాషోక్తేర్యథాప్రాప్తమప్యపి - కాంత్వంకారింకారికాం క్రియాంకృత్యాంకృతింవాకార్షీః- సర్వాంకారింకారికాంక్రియాంకృత్యాంకృతింవాకార్షమ్- ఏవంగణింగణికాంగణనాం- పాచింపాచికాంపచాంపక్తిమ్ ✿ పర్యాయార్హర్ణోత్పత్తిషుణ్వుచ్ ॥౩॥౩॥౧౧౧॥ పర్యాయఃపరిపాటీ- క్రమః- అర్హణమర్హః యోగ్యతా - పర్యాయాదిషుద్యోత్యేషుణ్వుచ్వాస్యాత్ - భవతఆసికా- శాయికా- అగ్రగామికా - భవానిక్షుభక్షికామర్హతి- ఋణే - ఇక్షుభక్షికాంమేధారయసి- ఉత్పత్తౌ - ఇక్షుభక్షికా ఉదపాది ✿ ఆక్రోశేనఞ్యనిః ॥౩॥౩॥౧౧౨॥ విభాషేతినివృత్తమ్ - నఞిఉపపదేఽనిః స్యాదాక్రోశే- అజీవనిస్తేశఠభూయాత్ - అప్రయాణిః ✿ కృత్యల్యుటోబహులమ్ ॥౩॥౩॥౧౧౩॥ భావేకర్తరిచకారకేసంజ్ఞాయామితిచనివృత్తం - రాజభుజ్యాస్తేరాజభోజనాశ్శాలయః ✿ నపుంసకేభావేక్తః ॥౩॥౩॥౧౧౪॥ ✿ ల్యుట్చ ॥౩॥౩॥౧౧౫॥ హసితం- హసనం॥ యోగవిభాగఉత్తరార్థః ✿ కర్మణిచయేనసంస్పర్శాత్కర్తుశ్శరీరసుఖమ్ ॥౩॥౩॥౧౧౬॥ యేనకర్మణాస్పృశ్యమానస్యకర్తుఃశరీరసుఖముత్పద్యతే తస్మిన్కర్మణ్యుపపదేల్యుట్స్యాత్ - పూర్వేణసిద్ధేనిత్యసమాసార్థంవచనమ్ - పయఃపానంసుఖమ్- కర్తురితికిమ్- గురోఃస్నపనంసుఖమ్- నేహగురుఃకర్తాకిన్తుకర్మ* వాయాం* అజే

ల్యువా స్యాత్ యథా ప్రవయణం - ప్రాజనమ్ ❋ కరణాధికరణయోశ్చ ॥౩॥౩॥౧౧౭॥ ల్యుట్ స్యాత్ - ఇధ్మప్రవ్రశ్చనః కుఠారః - గోదోహనీ స్థాలీ - ఖలః ప్రాక్ కరణాధికరణయోరిత్యధికారః ॥ అన్తరదేశే ॥ అన్తశ్శబ్దాద్ధన్తేర్ఘ్నస్యాన్నాన్యత్ - అన్తర్హణనమ్ - దేశే తు అన్తర్హననో దేశః - అత్ప్రాప్తస్యేత్యేవ - అన్తర్ఘ్నన్తి - తపరః కిమ్ - అన్తరఘాని ❋ ఆయనంచ ❋ అయనస్య ణ అన్తశ్శబ్దాత్పరస్య - అన్తరయణమ్ - అదేశ ఇత్యేవ - అన్తరయనో దేశః ❋ పుంసి సంజ్ఞాయాం ఘః ప్రాయేణ ॥౩॥౩॥౧౧౮॥ ఛాదేర్ఘేఽద్వ్యుపసర్గస్య ॥ ద్విప్రభృత్యుపసర్గహీనస్య ఛాదేర్హ్రస్వః స్యాత్ ఘే పరే - దన్తాశ్ఛాద్యన్తేఽనేన దన్తచ్ఛదః - ఆకుర్వన్త్యస్మిన్నాకరః ❋ గోచరసంచరవహవ్రజవ్యజాపణనిగమాశ్చ ॥౩॥౩॥౧౧౯॥ ఘాన్తా నిపాత్యన్తే - హలశ్చేతి వక్ష్యమాణస్య ఘఞోఽపవాదః - గావశ్చరన్త్యస్మిన్నితి గోచరో దేశః - సంచరన్త్యనేన సంచరో మార్గః - వహన్త్యనేన వహః స్కన్ధం - వ్రజః - వ్యజస్తాలవృన్తమ్ - నిపాతనాద్వీభావో న - ఆపణః పణ్యస్థానమ్ - నిగచ్ఛన్త్యనేన నిగమశ్ఛన్దః - చాత్ కషః - నికషః ❋ అవేతౄస్త్రోర్ఘఞ్ ॥౩॥౩॥౧౨౦॥ అవతారః కూపాదేః అవస్తారో జవనికా ❋ హలశ్చ ॥౩॥౩॥౧౨౧॥ హలన్తాద్ఘఞ్ స్యాత్ - ఘాపవాదః - అపమృజ్యన్తేఽనేన వ్యాధ్యాదిరిత్యపామార్గః - విమార్గః సమూహనీ ❋ అధ్యాయన్యాయోద్యావసంహారాశ్చ ॥౩॥౩॥౧౨౨॥ అధీయన్తేఽస్మిన్నధ్యాయః - నియన్తి ఉద్యువన్తి సంహరన్త్యనేనేతి విగ్రహః ❋ అవహారాధారావాయానాముపసంఖ్యానమ్ ❋ ఉదఙ్కోఽనుదకే ॥౩॥౩॥౧౨౩॥ ఉత్పూర్వాదఞ్చతేర్ఘఞ్ స్యాత్ నతూదకే - ఘృతముదచ్యతే ఉద్ధ్రియతేఽస్మిన్నితి ఘృతోదఙ్కః - చర్మమయం భాణ్డమ్ - అనుదకే కిమ్ - ఉదకోదఞ్చనః ❋ జాలమానాయః ॥౩॥౩॥౧౨౪॥ ఆనీయన్తే మత్స్యాదయోఽనేనేత్యానాయః - జాలమితి కిమ్ - ఆనయః ❋ ఖనో ఘ చ ॥౩॥౩॥౧౨౫॥ చాద్ఘఞ్ - ఆఖనః - ఆఖానః - ఘిత్కరణమన్యతోఽప్యయమితి జ్ఞాపనార్థమ్ - తేన భగః - పదః - కరణే ఘః - ఖలసంచలనే - అధికరణే ఘః - ఖల ఇత్యాది ❋ ఖనేర్డడరఇకఇకబకా వాచ్యాః ❋ ఆఖః - ఆఖరః - ఆఖనికః - ఆఖనికబకః - ఏతే ఖనిత్రవచనాః ❋ ఈషద్దుస్సుషు కృచ్ఛ్రాకృచ్ఛ్రార్థేషు ఖల్ ॥౩॥౩॥౧౨౬॥ కరణాధికరణయోరితి నివృత్తమ్ - ఏషు దుఃఖసుఖార్థేషూపపదేషు ఖల్ స్యాత్ - తయోరేవేతి భావే కర్మణి చ - కృచ్ఛ్రే దుష్కరః కటో భవతా - అకృచ్ఛ్రే - భవతా ఈషత్కరః - సుకరః ❋ నిమిమీలియాం ఖలచోరాత్వం నేతి వాచ్యమ్ ❋ ఈషన్నిమయః - దుష్ప్రమయః - సువిలయః - నిమయః - మయః - లయః ❋ ఉపసర్గాత్ ఖల్ఘఞోః ॥౭॥౧॥౬౭॥ ఉపసర్గాదేవ లభేర్నుమ్ స్యాత్ - ఈషత్ప్రలమ్భః - దుఃప్రలమ్భః - సుప్రలమ్భః - ఉపాలమ్భః - ఉపసర్గాత్కిమ్ - ఈషల్లభః - లాభః ❋ న సుదుర్భ్యాం కేవలాభ్యామ్ ॥౭॥౧॥౬౮॥ ఉపసర్గాన్తరరహితాభ్యాం సుదుర్భ్యాం లభేర్నుమ్ న స్యాత్ ఖల్ఘఞోః - సులభం - దుర్లభం - కేవలాభ్యాం కిమ్ - సుప్రలమ్భః - అతిదుర్లమ్భః - కథం తర్హి - అతిసులభమతిదుర్లభమితి - యదా స్వతీ కర్మప్రవచనీయౌ తదా భవిష్యతి ❋ కర్తృకర్మణోశ్చ భూకృఞోః ॥౩॥౩॥౧౨౭॥ కర్తృకర్మణోరీషదాదిషు చ ఉపపదేషు భూకృఞోః ఖల్ స్యాత్ - యథాసంఖ్యం నేష్యతే - కర్తృకర్మణీ చ ధాతోరవ్యవధానేన ప్రయోజ్యే - ఈషదాదయస్తు తతః ప్రాక్ ❋ కర్తృకర్మణోశ్చ్వ్యర్థయోరితి వాచ్యమ్ ❋ ఖిత్వాన్ముమ్ -

నాత్స్వార్థే నముణ్ ఘనశ్యామం పశ్యతి యాదృశ్యమ్ - ఈషదాఢ్యఙ్కరః - స్వాఢ్య
మ్భవః - అనాఢ్యమాఢ్యం క్రియతే ఈషదాఢ్యఙ్కరః - ఈషదాఢ్యమ్భవః - స్వాఢ్యమ్భ
వః - చ్వ్యర్థయోః కిమ్ - ఆఢ్యేన సుభూయతే ॥ ఆతో యుచ్ ॥ ౩।౩।౧౨౮ ॥ ఖలోఽపవా
దః - ఈషత్పానః సోమో భవతా - దుష్పానః - సుపానః ॥ భాషాయాం శాసియుధిదృశిధృ
షిమృషిభ్యో యుజ్వాచ్యః * దుశ్శాసనః - దుర్యోధనః ॥ ... ఆత్ర ... ॥ ౮ ॥
౩౭ ... - నిష్పానం - ... - నిర్ణయః - పదాన్తాత్కిమ్ - ...
... సమాసోఽయం - ... సుప్సుపేతి ... ॥ ఆవశ్యకాధ
మర్ణ్యయోర్ణినిః ॥ ౩।౩।౧౭౦ ॥ అవశ్యంకారీ శతందాయీ ॥ కృత్యాశ్చ ॥ ౩।౩।౧౭౧ ॥ ఆ
వశ్యకాధమర్ణ్యయోరిత్యేవ - అవశ్యం హరిస్సేవ్యః - శతం దేయమ్ ॥ క్తిచ్క్తౌ చ సంజ్ఞా
యామ్ ॥ ౩।౩।౧౭౪ ॥ ధాతోః క్తిచ్ క్తౌ స్త ఆశిషి సంజ్ఞాయామ్ - తనుతాత్ ఇతి తన్తిః -
భవతాత్ - భూతిః ॥ న క్తిచి దీర్ఘశ్చ ॥ ౬।౪।౩౯ ॥ అనుదాత్తోపదేశానాం వనతి తనోత్యాదీనాం చ దీ
ర్ఘో నానునాసికలోపశ్చ న స్యాత్ క్తిచి పరే - యన్తిః - రన్తిః - వన్తిః - తన్తిః ॥ సనః క్తిచి లోపశ్చా
స్యాన్యతరస్యామ్ ॥ ౬।౪।౪౫ ॥ సనోతేః క్తిచి ఆత్వం వా స్యాల్లోపశ్చ వా - సనుతాత్ - సా
తిః - సతిః - సన్తిః - దేవా ఏనం దేయాసుః దేవదత్తః ॥ అలంఖల్వోః ప్రతిషేధయోః
ప్రాచాం క్త్వా ॥ ౩॥ ౪॥ ౧౮ ॥ ప్రతిషేధార్థయోరలంఖల్వోరుపపదయోః క్త్వా స్యా
త్ - ప్రాచాం గ్రహణం పూజార్థమ్ - అమైవావ్యయేనేతి నియమాన్నోపపదసమాసః -
దో దద్ఘోః - అలం దత్త్వా - ఘుమాస్థా - పీత్వా ఖలు - అలంఖల్వోః కిమ్ - మా కార్షీత్ - ప్రతిషే
ధయోః కిమ్ - అలంకారః ॥ ఉదీచాం మాఙో వ్యతీహారే ॥ ౩॥ ౪॥ ౧౯ ॥ వ్యతీహారార్థాన్మేఙః
క్త్వా స్యాత్ - అపూర్వకాలార్థమిదమ్ ॥ మయతేరిదన్యతరస్యామ్ ॥ ౬॥ ౪॥ ౭౦ ॥ మేఙః
ఇకారోఽన్తాదేశస్స్యాద్వా ల్యపి - అపమిత్య యాచతే అపమాయ - ఉదీచాం గ్రహణాద్య
థాప్రాప్తమపి - యాచిత్వా అపమయతే ॥ పరావరయోగే చ ॥ ౩॥ ౪॥ ౨౦ ॥ పరేణ
పూర్వస్యావరేణ పరస్య యోగే గమ్యే ధాతోః క్త్వా స్యాత్ - అప్రాప్య నదీం పర్వతః -
పరనదీయోగోఽత్ర పర్వతస్య - అతిక్రమ్య పర్వతం స్థితా నదీ - అవరపర్వతయోగోఽత్ర
నద్యాః ॥ సమానకర్తృకయోః పూర్వకాలే ॥ ౩॥ ౪॥ ౨౧ ॥ సమానకర్తృకయోర్ధాత్వర్థ
యోః పూర్వకాలే విద్యమానాద్ధాతోః క్త్వా స్యాత్ - క్త్వాతు అవ్యయకృతో భావ ఇతి భా
వే - భుక్త్వా వ్రజతి - ద్విత్వమతన్త్రమ్ - స్నాత్వా భుక్త్వా పీత్వా వ్రజతి - అనునాసికస్యేత్యను
నాసికలోపః - విష్ణున్నత్వా స్తౌతి - స్వరత్యాదేః ... కిత్త్వే నిత్యమిడభావః పూర్వవి
ప్రతిషేధేన - స్వృత్వా - సూత్వా - ధూత్వా ॥ క్త్వి స్కన్దిస్యన్దోః ॥ ౬॥ ౪॥ ౩౧ ॥ ఏత
యోర్నలోపో న స్యాత్ క్త్వి పరే - స్కన్త్వా - ఊదిత్వాదిడ్వా - స్యన్త్వా - స్యన్దిత్వా
॥ న క్త్వా సేట్ ॥ ౧॥ ౨॥ ౧౮ ॥ సేట్ క్త్వా కిన్న స్యాత్ - శయిత్వా - సేట్కిమ్ - కృత్వా ॥
మృడమృదగుధకుషక్లిశవదవసః క్త్వా ॥ ౧॥ ౨॥ ౭ ॥ ఏభ్యః సేట్ క్త్వా కిత్ - మృడిత్వా - క్లిశః
క్త్వానిష్ఠయోరితి వేట్ - క్లిశిత్వా - క్లిష్ట్వా - ఉదిత్వా - ఉషిత్వా - రుదవిదేతి కిత్త్వం - రుదిత్వా - విది
త్వా - ముషిత్వా - గృహీత్వా ॥ నోపధాత్థఫాన్తాద్వా ॥ ౧॥ ౨॥ ౨౩ ॥ సేట్ క్త్వా కిద్వా
స్యాత్ - శ్రథిత్వా - శ్రన్థిత్వా - గుఫిత్వా - గుమ్ఫిత్వా - నోపధాత్కిమ్ - కోథిత్వా - రేఫి
త్వా ॥ వఞ్చిలుఞ్చ్యృతశ్చ ॥ ౧॥ ౨॥ ౨౪ ॥ సేట్ క్త్వా కిద్వా - వచిత్వా - వఞ్చిత్వా - లు

చిత్వా- లుఞ్చిత్వా - ఋతిత్వా - అర్తిత్వా ※ తృషిమృషికృశేః కాశ్యపస్య॥ ౧॥ ౨॥ ౨౫॥ ఏభ్యః సేట్ క్త్వా కిద్వా- తృషిత్వా- తర్షిత్వా- మృషిత్వా- మర్షిత్వా- కృశిత్వా-కర్శిత్వా- రలో వ్యుపధాదితి వా కిత్త్వమ్- ద్యుతిత్వా - ద్యోతిత్వా - లిఖిత్వా - లేఖిత్వా- రలః కిమ్- సేవిత్వా- వ్యుపధాత్కిమ్- వర్తిత్వా- హలాదేః కిమ్ - ఏషిత్వా- సేట్కిమ్- భుక్త్వా- వసతిక్షుధోరిట్ - ఉషిత్వా - వసత్వా - క్షుధిత్వా - క్షోధిత్వా-అఞ్చేః పూజాయామితి నిత్యమిట్- అఞ్చిత్వా- గతౌ తు - అక్త్వాత్యపి - లుభో విమోహన ఇట్- లుభిత్వా- లోభిత్వా- విమోహనే తు- లుబ్ధ్వా ※ జౄవ్రశ్చ్యోః క్త్వి॥ ౭॥ ౨॥ ౫౫॥ ఆభ్యాం పరస్య క్త్వ ఇట్ స్యాత్- జరీత్వా- జరిత్వా- వ్రశ్చిత్వా ※ ఉదితో వా॥ ౭॥ ౨॥ ౫౬॥ ఉదితః పరస్య క్త్వ ఇడ్వా- శమిత్వా-అనునాసికస్య క్విఝలోరితి దీర్ఘః- శాంత్వా- ద్యూత్వా - దేవిత్వా ※ క్రమశ్చ క్త్వి ※ క్రమ ఉపధాయా దీర్ఘో వా స్యాత్ ఝలాదౌ క్త్వి పరే - క్రాన్త్వా- క్రన్త్వా- ఝలి కిమ్- క్రమిత్వా- పూఙశ్చేతి వేట్ - పవిత్వా- పూత్వా ※ జాన్తనశాం విభాషా॥ ౬॥ ౪॥ ౩౨॥ జాన్తానాం నశేశ్చ నలోపో వా స్యాత్ క్త్వి పరే- భక్త్వా- భఙ్క్త్వా- రక్త్వా- రఙ్క్త్వా- మస్జినశోరితి నుమ్ - తస్య పక్షే లోపః- నష్ట్వా - నంష్ట్వా - రధాదిభ్యశ్చేతీట్పక్షే నశిత్వా- హలాదావితి వాచ్యమ్- నేహ- అఞ్జిత్వా - ఊదిత్వాద్వేట్ - పక్షే అక్త్వా- అంక్త్వా- జనసనేత్యాత్వం- ఖాత్వా-ఖనిత్వా- ద్యతిస్యతీతీత్వం-దిత్వా- సిత్వా- మిత్వా- స్థిత్వా ※ దధాతేర్హిః॥ ౭॥ ౪॥ ౪౨॥ హిత్వా ※ జహాతేశ్చ క్త్వి॥ ౭॥ ౪॥ ౪౩॥ హిత్వా- హాఙస్తు- హాత్వా - అదో జగ్ధిః - జగ్ధ్వా ※ సమాసేఽనఞ్పూర్వే క్త్వో ల్యప్॥ ౭॥ ౧॥ ౩౭॥ అవ్యయపూర్వపదేఽనఞ్సమాసే క్త్వో ల్యబాదేశః స్యాత్ - తుక్ - ప్రకృత్య- అనఞ్ కిమ్- అకృత్వా- పర్యుదాసాశ్రయణాన్నేహ- పరమకృత్వా ॥ షత్వతుకోరసిద్ధః॥ షత్వే తుకి చ కర్తవ్యే ఏకాదేశశాస్త్రమసిద్ధం స్యాత్- కోఽసిచత్ - ఇహ షత్వం న - అధీత్య - ప్రేత్య - హ్రస్వస్యేతి తుక్ ※ వా ల్యపి॥ ౬॥ ౪॥ ౩౮॥ అనుదాత్తోపదేశానాం వనతితనోత్యాదీనామనునాసికలోపో వా స్యాత్ ల్యపి - వ్యవస్థితవిభాషేయం - తేన మాన్తానిటాం వా - నాన్తానిటాం వనాదీనాం చ నిత్యమ్ - ఆగత్య - ఆగమ్య- ప్రణత్య- ప్రణమ్య- ప్రహత్య- ప్రమత్య- ప్రవత్య - వితత్య - అదో జగ్ధిః ॥ అన్తరఙ్గానపి విధీన్బహిరఙ్గో ల్యప్ బాధతే । జగ్ధివిధౌ ల్యబ్గ్రహణాత్ - తేన హిత్వదత్వఆత్వేత్వదీర్ఘత్వఊత్ ఇటో ల్యపి న- విధాయ- ప్రదాయ- ప్రఖన్య - ప్రస్థాయ- ప్రక్రమ్య - ఆపృచ్ఛ్య - ప్రదీవ్య ※ న ల్యపి॥ ౬॥ ౪॥ ౬౯॥ ల్యపి పరే ఘుమాస్థాదేరీత్వం న - ధేట్ - ప్రధాయ - ప్రమాయ- ప్రగాయ- ప్రపాయ- ప్రహాయ- ప్రసాయ - మీనాతిమినోతీత్యాత్వం - ప్రమాయ - విమాయ- ఉపదాయ విభాషా లీయతేః- విలాయ- విలీయ- ణిలోపః-ఉత్తార్య-విచార్య ※ ల్యపి లఘుపూర్వాత్॥ ౬॥ ౪॥ ౫౬॥ లఘుపూర్వాత్పరస్య ణేరయాదేశస్స్యాత్ ల్యపి - విగణయ్య - ప్రణమయ్య - ప్రబేభిదయ్య - లఘుపూర్వాత్కిమ్ - సంప్రధార్య ※ విభాషాఽపః॥ ౬॥ ౪॥ ౫౭॥ ఆప్నోతేర్ణేరయాదేశో వా స్యాత్ ల్యపి - ప్రాపయ్య - ప్రాప్య ※ క్షియః॥ ౬॥ ౪॥ ౫౯॥ క్షియో ల్యపి దీర్ఘస్స్యాత్-ప్రక్షీయ ※ మయతేరిదన్యతరస్యామ్ ౧॥ ౪॥ ౭౦॥ మేఙ ఇకారోఽన్తాదేశో వా స్యాత్ ల్యపి - ప్రమిత్య - ప్రమాయ ※ ల్యపి చ॥ ౬॥ ౧॥ ౪౧॥ వేఞో ల్యపి సంప్రసారణం న స్యాత్ - ప్రవాయ ※ జ్యశ్చ॥ ౬॥ ౧॥ ౪౨॥ ప్ర

ఞ్యాయ ※ వ్యశ్చ॥౬॥౧॥౪౩॥ ఉపవ్యాయ ※ విభాషాపరేః॥ ౬॥ ౧॥ ౪౪॥ పరేర్వ్యేఞః
సంప్రసారణంవాస్యాల్ల్యపి - తుకంబాధిత్వాపరత్వాత్ హలఇతిదీర్ఘః - పరివీయ-
పరివ్యాయ - కథం ముఖం వ్యాదాయస్వపితి - నేత్రేసమ్మీల్యహసతీతి - వ్యాదాన
సమ్మీలనోత్తరకాలేపిస్వాపహాసయోరనువృత్తేః తదంశవివక్షయాభవిష్యతి ※ ఆభీక్ష్ణ్యే
ణముల్ చ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౨౨ ॥ పౌనఃపున్యే ద్యోత్యే పూర్వవిష
యేణముల్స్యాత్ క్త్వాచ - ద్విత్వం - స్మారంస్మారంనమతి శివమ్ - స్మృత్వాస్మృ
త్వా - పాయంపాయం - భోజంభోజం - శ్రావంశ్రావం - చిణ్ణములోరితిణ
ముల్పరేణౌవాదీర్ఘః - గామంగామం - గమంగమం - విభాషాచిణ్ణములోరితినుమ్వా-
లమ్భంలమ్భం - లాభంలాభం - వ్యవస్థితవిభాషయాఉపసృష్టస్యనిత్యంనుమ్- ప్రలమ్భం
ప్రలమ్భం - జాగ్రోవిచిణ్ణల్ఙిత్స్వితిగుణః - జాగరంజాగరమ్ - ణ్యన్తస్యాప్యేవమ్ ※ నయద్య
నాకాఙ్క్షే ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౨౩ ॥ యచ్ఛబ్దేఉపపదేపూర్వకాలేయత్ప్రాప్తంతన్న - యత్ర
పూర్వోత్తరేక్రియేతద్వాక్యమపరంనాకాఙ్క్షతిచేత్ - యదయంభుఙ్క్తే తతఃపఠ
తి- ఇహక్త్వాణములౌన - అనాకాఙ్క్షేకిమ్ - యదయంభుక్త్వావ్రజతితతోఽధీతే ※ వి
భాషాగ్రేప్రథమపూర్వేషు॥ ౩॥ ౪॥ ౨౪॥ ఆభీక్ష్ణ్యఇతినానువర్తతే ఏషూపపదేషుస
మానకర్తృకయోఃపూర్వకాలేక్త్వాణములౌవాస్తః - అగ్రేభోజంవ్రజతి - అగ్రేభు
క్త్వా- ప్రథమంభోజం - ప్రథమంభుక్త్వా - పూర్వంభోజం - పూర్వంభుక్త్వా - పక్షేల
డాదయః - అగ్రేభుఙ్క్తేతతోవ్రజతి - ఆభీక్ష్ణ్యేతుపూర్వవిప్రతిషేధేననిత్యమేవవి
ధిః - అగ్రేభోజంభోజంవ్రజతి - భుక్త్వాభుక్త్వా ※ కర్మణ్యాక్రోశేకృఞఃఖముఞ్॥ ౩ ॥
౪॥ ౨౫॥ కర్మణ్యుపపదేఆక్రోశేగమ్యేకృఞఃఖముఞ్స్యాత్ - చోరఙ్కారమాక్రోశతి-
కరోతిరుచ్చారణే- చోరశబ్దముచ్చార్యేత్యర్థః ※ స్వాదుమిణముల్॥ ౩॥ ౪॥ ౨౬ ॥స్వా
ద్వర్థేషుకృఞోణముల్స్యాదేకకర్తృకయోః పూర్వకాలే - పూర్వపదస్యమాన్తత్వం
నిపాత్యతే - అస్వాద్వీంస్వాద్వీంకృత్వాభుఙ్క్తేస్వాదుఙ్కారంభుఙ్క్తే - సంపన్నంకా
రం- లవణంకారం- సంపన్నలవణశబ్దౌస్వాదుపర్యాయౌ - వాసరూపేణక్త్వాపి- స్వా
దుంకృత్వాభుఙ్క్తే ※ అన్యథైవంకథమిత్థంసుసిద్ధాప్రయోగశ్చేత్॥ ౩॥ ౪॥ ౨౭ ॥ ఏ
షుకృఞోణముల్స్యాత్ - సిద్ధః అప్రయోగః అస్య - ఏవంభూతశ్చేత్కృఞ్వ్యర్థత్వా
త్ప్రయోగానర్హ ఇత్యర్థః- అన్యథాకారమ్-ఏవంకారం-కథంకారమ్-ఇత్థంకారంభుఙ్క్తే-
ఇత్థంభుఙ్క్త ఇత్యర్థః - సిద్ధేతికిమ్ శిరోఽన్యథాకృత్వాభుఙ్క్తే ※ యథాతథయోరసూ
యాప్రతివచనే॥ ౩॥ ౪॥ ౨౮॥ కృఞస్సిద్ధాప్రయోగ ఇత్యేవ- అసూయయాప్రతివచ
నే - యథాకారమహంభోక్ష్యే - తథాకారమ్భోక్ష్యేకింతవానేన ※ కర్మణిదృశివిదోః
స్సాకల్యే॥౩॥౪॥ ౯॥ కర్మణ్యుపపదేణముల్స్యాత్ - కన్యాదర్శంవరయతి - సర్వాఃక
న్యా ఇత్యర్థః - బ్రాహ్మణవేదంభోజయతి - యంయంబ్రాహ్మణంజానాతిలభతేవిచార
యతివాతంసర్వంభోజయతీత్యర్థః ※ యావతివిన్దజీవోః॥ ౩॥ ౪॥ ౩౦॥ యావద్వేదంభు
ఙ్క్తే- యావల్లభతేతావదిత్యర్థః- యావజ్జీవమధీతే ※ చర్మోదరయోఃపూరేః॥౩॥౪॥
౩౧॥ కర్మణీత్యేవ- చర్మపూరంస్తృణాతి-ఉదరపూరంభుఙ్క్తే ※ వర్షప్రమాణఊలోప
శ్చాస్యాన్యతరస్యామ్॥ ౩॥ ౪॥ ౩౨॥ కర్మణ్యుపపదేపూరేర్ణముల్స్యాత్- ఊకారలో

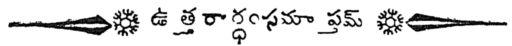
పశ్చవా- సనన్దాయేన వర్షప్రమాణే గమ్యే - గోష్పదప్రం వృష్టో దేవః - గోష్పదపూరం
వృష్టో దేవః- అస్యేతికిమ్ - ఉపపదస్య మాభూత్ - మూషికాబిలప్రమ్ ✽ చేలేక్నోపేః॥
౩॥ ౪॥ ౩౩॥ చేలార్థేషు కర్మసూపపదేషు క్నోపేర్ణముల్ స్యాద్వర్షప్రమాణే - చేల
క్నోపం వృష్టో దేవః- వస్త్రక్నోపమ్ ✽ నిమూలసమూలయోః కషః॥ ౩॥ ౪॥ ౩౪॥ కర్మణీ
త్యేవ- కషాదిష్వనుప్రయోగం వక్ష్యతి - అత్ర ప్రకరణే పూర్వకాల ఇతి న సంబధ్యతే - ని
మూలకాషం కషతి - సమూలకాషం కషతి- నిమూలం సమూలం కషతీత్యర్థః ఏకస్యాపి ధా
త్వర్థస్య నిమూలాదివిశేషసంబన్ధాద్భేదః - తేన సామాన్యవిశేషభావేన విశేషణవిశేష్యభా
వః ✽ శుష్కచూర్ణరూక్షేషు పిషః॥ ౩॥ ౪॥ ౩౫॥ ఏషు కర్మసు పిషేర్ణముల్- శుష్కపే
షం పినష్టి - శుష్కం పినష్టీత్యర్థః- చూర్ణపేషం రూక్షపేషమ్ ✽ సమూలాకృతజీవేషు హ
న్కృఞ్గ్రహః॥ ౩॥ ౪॥ ౩౬॥ కర్మణీత్యేవ- సమూలఘాతం హన్తి- అకృతకారం కరోతి జీ
వగ్రాహం గృహ్ణాతి- జీవతీతి జీవః- ఇగుపధలక్షణః కః - జీవన్తం గృహ్ణాతీత్యర్థః ✽ కరణే
హనః॥ ౩॥ ౪॥ ౩౭॥ పాదఘాతం హన్తి - పాదేన హన్తీత్యర్థః - యథావిధ్యనుప్రయోగార్థ
స్సన్నిత్యసమాసార్థోఽయం యోగః - భిన్నధాతుసంబన్ధే తు హింసార్థానాం చేతి వక్ష్యతే ✽
స్నేహనే పిషః॥ ౩॥ ౪॥ ౩౮॥ స్నిహ్యతే యేన తస్మిన్కరణే పిషేర్ణముల్ - ఉదపేషం
పినష్టి- ఉదకేన పినష్టీత్యర్థః ✽ హస్తే వర్తిగ్రహోః॥ ౩॥ ౪॥ ౩౯॥ హస్తార్థే కరణే- హస్త
వర్తం వర్తయతి- కరవర్తం- హస్తేన గుళికాం కరోతీత్యర్థః- హస్తగ్రాహం గృహ్ణాతి- కర
గ్రాహం- పాణిగ్రాహమ్ ✽ స్వే పుషః॥ ౩॥ ౪॥ ౪౦॥ కరణ ఇత్యేవ- స్వ ఇత్యర్థగ్రహ
ణం- తేన స్వార్థపర్యాయే విశేషే చ ణముల్- స్వపోషం పుష్ణాతి- ధనపోషం - గోపోషమ్
✽ అధికరణే బన్ధః॥ ౩॥ ౪॥ ౪౧॥ చక్రబన్ధం బధ్నాతి- చక్రే బధ్నాతీత్యర్థః ✽ సంజ్ఞా
యామ్॥ ౩॥ ౪॥ ౪౨॥ బధ్నాతేర్ణముల్ సంజ్ఞాయామ్ - క్రౌఞ్చబన్ధం బద్ధః - మయూరి
కాబన్ధమ్- అట్టాలికాబన్ధమ్- బన్ధవిశేషాణాం సంజ్ఞా ఏతాః ✽ కర్త్రోర్జీవపురుషయోర్న
శివహోః॥ ౩॥ ౪॥ ౪౩॥ జీవనాశం నశ్యతి - జీవో నశ్యతీత్యర్థః - పురుషవాహం వహతి- పు
రుషో వహతీత్యర్థః ✽ ఊర్ధ్వే శుషిపూరోః॥ ౩॥ ౪॥ ౪౪॥ ఊర్ధ్వే కర్తరి- ఊర్ధ్వశోషం
శుష్యతి - వృక్షాదిరూర్ధ్వ ఏవ తిష్ఠన్ శుష్యతీత్యర్థః - ఊర్ధ్వపూరం పూర్యతే - ఊర్ధ్వము
ఖ ఏవ ఘటాదిర్వర్షోదకాదినా పూర్ణో భవతీత్యర్థః ✽ ఉపమానే కర్మణి చ॥ ౩॥ ౪॥ ౪౫॥
చాత్కర్తరి- ఘృతనిధాయం నిహితం జలం - ఘృతమివ సురక్షితమిత్యర్థః - అజకనాశం న
ష్టః- అజక ఇవ నష్ట ఇత్యర్థః ✽ కషాదిషు యథావిధ్యనుప్రయోగః॥ ౩॥ ౪॥ ౪౬॥ యస్మా
ణ్ణముల్ ఉక్తస్స ఏవానుప్రయోక్తవ్య ఇత్యర్థః - తథైవోదాహృతమ్ ✽ ఉపదంశస్తృతీ
యాయామ్॥ ౩॥ ౪॥ ౪౭॥ అతః ప్రభృతి పూర్వకాల ఇతి సంబధ్యతే- తృతీయాప్రభృతీ
న్యన్యతరస్యామితి వా సమాసః- మూలకోపదంశం భుఙ్క్తే - మూలకేనోపదంశం - దశ్య
మానస్య మూలకస్య భుజిం ప్రతి కరణత్వాత్తృతీయా - యద్యప్యుపదంశినా సహాస్య శాబ్దస్సం
బన్ధః - తథాప్యర్థోఽస్త్యేవ - కర్మత్వాత్ - ఏతావతైవ సామర్థ్యేన ప్రత్యయః- స
మాసశ్చ తృతీయాయామితి వచనసామర్థ్యాత్ ✽ హింసార్థానాం చ సమానకర్మకాణామ్॥
౩॥ ౪॥ ౪౮॥ తృతీయాన్తే ఉపపదేఽనుప్రయోగధాతునా సమానకర్మకాద్ధింసా
ర్థాణ్ణముల్ స్యాత్- దణ్డోపఘాతం గాః కాలయతి- దణ్డేనోపఘాతం- దణ్డతాడమ్- సమా

సమానకర్మకాణామిత్యేవ - దణ్డేనోపఘాతం గాః కాలయతి ❈ సప్తమ్యాం చోపపీడరుధకర్షః ॥౩॥౪॥౪౯॥ ఉపపూర్వేభ్యః పీడాదిభ్యః సప్తమ్యన్తే తృతీయాన్తే చోపపదే ణముల్ స్యాత్ - పార్శ్వోపపీడం శేతే - పార్శ్వయోరుపపీడం - పార్శ్వాభ్యాముపపీడం - వ్రజోపరోధం గాః స్థాపయతి - వ్రజే వ్రజేనోపరోధం వా - పాణ్యుపకర్షం ధానాః సంగృహ్ణాతి - పాణావుపకర్షం - పాణినోపకర్షమ్ ❈ సమాసత్తౌ ॥౩॥౪॥౫౦॥ తృతీయాసప్తమ్యోరిత్యేవ - కేశగ్రాహం యుధ్యన్తే - కేశేషు గృహీత్వా - హస్తగ్రాహం - హస్తేన గృహీత్వా ❈ ప్రమాణే చ ॥౩॥౪॥౫౧॥ తృతీయాసప్తమ్యోరిత్యేవ - ద్వ్యఙ్గులోత్కర్షం ఖణ్డికాం ఛినత్తి - త్ర్యఙ్గులేనోత్కర్షం త్ర్యఙ్గులే వోత్కర్షమ్ ❈ అపాదానే పరీప్సాయామ్ ॥౩॥౪॥౫౨॥ పరీప్సా త్వరా - శయ్యోత్థాయం ధావతి ❈ ద్వితీయాయాం చ ॥౩॥౪॥౫౩॥ పరీప్సాయామిత్యేవ - యష్టిగ్రాహం యుధ్యన్తే - లోష్టగ్రాహమ్ ❈ అపగురో ణముళి ॥౬॥౧॥౫౩॥ గురీ ఉద్యమనే - అస్యైచో వాత్త్వం స్యాత్ ణముళి - అస్యపగోరం యుధ్యన్తే - అస్యపగారమ్ ❈ స్వాఙ్గేఽధ్రువే ॥౩॥౪॥౫౪॥ ద్వితీయాయామిత్యేవ - అధ్రువే స్వాఙ్గే ద్వితీయాన్తే ధాతోర్ణముల్ - భ్రూవిక్షేపం కథయతి - భ్రువౌ విక్షేపమ్ - అధ్రువే కిమ్ - శిర ఉత్క్షిప్య - యేన వినా న జీవనం తద్ధ్రువమ్ ❈ పరిక్లిశ్యమానే చ ॥౩॥౪॥౫౫॥ సర్వతో విబాధ్యమానే స్వాఙ్గే ద్వితీయాన్తే ణముల్ స్యాత్ - ఉరఃప్రతిపేషం యుధ్యన్తే కృత్స్నమురః పీడయన్త ఇత్యర్థః - ఉరోవిదారం ప్రతిచస్కరే నఖైః - ధ్రువార్థమిదమ్ ❈ విశిపతిపదిస్కన్దాం వ్యాప్యమానాసేవ్యమానయోః ॥౩॥౪॥౫౬॥ ద్వితీయాయామిత్యేవ - ద్వితీయాన్తే ఉపపదే ఏభ్యో ణముల్ స్యాత్ వ్యాప్యమానే ఆసేవ్యమానే చార్థే గమ్యే - గేహాదిద్రవ్యాణాం విశ్యాదిక్రియాభిః సాకల్యేన సంబన్ధో వ్యాప్తిః - క్రియాయాః పౌనఃపున్యమాసేవా - నిత్యవీప్సయోరితి ద్విత్వం తు న భవతి - సమాసేనైవ స్వభావతస్తయోరుక్తత్వాత్ - యద్యప్యాభీక్ష్ణ్యే ణముల్ ఉక్త ఏవ తథాపి ఉపపదసంజ్ఞార్థమాసేవాయామిహ పునర్విధిః - గేహానుప్రవేశమాస్తే - గేహం గేహమనుప్రవేశం - గేహమనుప్రవేశమనుప్రవేశం - ఏవం గేహానుప్రపాతం - గేహానుప్రపాదం - గేహావస్కన్దమ్ - అసమాసే తు గేహం ణములన్తస్య చ పర్యాయేణ ద్విత్వమ్ ❈ అస్యతితృషోః క్రియాన్తరే కాలేషు ॥౩॥౪॥౫౭॥ క్రియామన్తరయతి వ్యవధత్త ఇతి క్రియాన్తరః తస్మిన్ధాత్వర్థే వర్తమానాదస్యతేస్తృష్యతేశ్చ కాలవాచిషు ద్వితీయాన్తేషూపపదేషు ణముల్ స్యాత్ - ద్వ్యహాత్యాసం గాః పాయయతి - ద్వ్యహమత్యాసం - ద్వ్యహతర్షం - ద్వ్యహం తర్షమ్ - అత్యసనేన తర్షణేన చ గవాం పానక్రియా వ్యవధీయతే - అద్య పాయయిత్వా ద్వ్యహమతిక్రమ్య పునః పాయయతీత్యర్థః ❈ నామ్న్యాదిశిగ్రహోః ॥౩॥౪॥౫౮॥ ద్వితీయాయామిత్యేవ - నామాదేశమాచష్టే - నామగ్రాహమాహ్వయతి ❈ అవ్యయేఽయథాభిప్రేతాఖ్యానే కృఞః క్త్వాణములౌ ॥౩॥౪॥౫౯॥ అయథాభిప్రేతాఖ్యానం నామ అప్రియస్యోచ్చైః ప్రియస్య నీచైః కథనమ్ - ఉచ్చైఃకృత్య - ఉచ్చైః కృత్వా - ఉచ్చైఃకారమప్రియమాచష్టే - నీచైః కృత్య - నీచైః కృత్వా - నీచైఃకారం ప్రియం బ్రూతే ❈ తిర్యచ్యపవర్గే ॥౩॥౪॥౬౦॥ తిర్యక్ఛబ్దే ఉపపదే కృఞః క్త్వాణములౌ స్తః సమాప్తౌ గమ్యాయామ్ - తిర్యక్కృత్య గతః - తిర్యక్కృ

త్వా- తిర్యక్కారంసమాప్యగత ఇత్యర్థః - అపవర్గే కిమ్ - తిర్యక్కృత్వా కాష్ఠంగతః ❋ స్వాఙ్గే తస్ప్రత్యయే కృభ్వోః॥ ౩॥ ౪॥ ౬౧॥ ముఖతఃకృత్యగతః- ముఖతఃకృత్వా-ముఖతఃకారం- ముఖతోభూయ - ముఖతోభూత్వా - ముఖతోభావమ్ ❋ నాధార్థప్రత్యయే చ్వ్యర్థే॥ ౩॥ ౪॥ ౬౨॥ నాధార్థప్రత్యయాన్తే చ్వ్యర్థవిషయే ఉపపదే కృభ్వోః క్త్వాణముళౌ స్తః- అనానా నానాకృత్వా నానాకృత్య- నానాకారం- వినాకృత్య- వినాకృత్వా-వినాకారం- నానాభూయ-నానాభూత్వా- నానాభావమ్ - అనేకంద్రవ్యమేకంభూత్వా-ఏకధాభూయ- ఏకధాభూత్వా - ఏకధాభావమ్ - ఏకధాకృత్య-ఏకధాకృత్వా - ఏకధాకారమ్- ప్రత్యయగ్రహణంకిమ్ - హిరుక్కృత్వా - పృథగ్భూత్వా ❋ తూష్ణీమి భువః॥ ౩॥ ౪॥ ౬౩॥ తూష్ణీంశబ్దే ఉపపదే భువః క్త్వాణముళౌ స్తః - తూష్ణీంభూయ - తూష్ణీంభూత్వా- తూష్ణీంభావమ్ ❋ అన్వచ్యానులోమ్యే॥ ౩॥ ౪॥ ౬౪॥ అన్వక్శబ్దే ఉపపదే భువః క్త్వాణముళౌ స్తః- అనుకూల్యే గమ్యమానే- అన్వగ్భూయ ఆస్తే- అన్వగ్భూత్వా-అన్వగ్భావమ్ - అగ్రతః పార్శ్వతః పృష్ఠతో వాఽనుకూలో భూత్వాఽఽస్త ఇత్యర్థః - ఆనులోమ్యే కిమ్- అన్వగ్భూత్వా తిష్ఠతి- పృష్ఠతో భూత్వేత్యర్థః ॥ ✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻

ఇత్థం లౌకికశబ్దానాం దిఙ్మాత్రమిహాదర్శితం। విస్తరస్తు యథాశాస్త్రం దర్శితః శబ్దకౌస్తుభే॥ భట్టోజిదీక్షితకృతిః సైషా సిద్ధాన్తకౌముదీ। ప్రీత్యై భూయాద్భగవతోర్భవానీవిశ్వనాథయోః॥

ఇతి శ్రీభట్టోజిదీక్షితవిరచితాయాం సిద్ధాన్తకౌముద్యాం

వైదికప్రక్రియా-ప్రథమోఽధ్యాయః.

❋ ఛన్దసి పునర్వస్వోరేకవచనమ్॥ ౧।౨।౬౧॥ ద్వయోరేకవచనం వా స్యాత్ - పునర్వసుర్నక్షత్రం పునర్వసూ వా- లోకే తు ద్వివచనమేవ ❋ విశాఖయోశ్చ॥ ౧।౨।౬౨॥ ప్రాగ్వత్- విశాఖా నక్షత్రం- విశాఖే వా ❋ షష్ఠీయుక్తశ్ఛన్దసి వా॥ ౧॥౪॥౯॥ షష్ఠ్యన్తేన యుక్తః పతిశబ్దః ఛన్దసి ఘిసంజ్ఞో వా స్యాత్ - క్షేత్రస్య పతినా వయమ్ - ఇహ పతిరితి యోగం విభజ్య ఛన్దసీత్యనువర్త్యతే - తేన సర్వే విధయశ్ఛన్దసి వైకల్పికాః - బహుళం ఛన్దసీత్యాదిరస్యైవ ప్రపఞ్చః ॥ యచిభమ్ ✻ నభోఽఙ్గిరోమనుషాం వత్యుపసంఖ్యానమ్ ✻ నభసా తుల్యం నభస్వత్- భత్వాద్రుత్వాభావః - అఙ్గిరస్వదఙ్గిరః - మనుష్వదగ్నే - జనేరుసిరితి విహిత ఉసిప్రత్యయో మనేరపి - బాహుళకాత్ ✻ వృషణ్వస్వశ్వయోః ✻ వృష వర్షుకం వసు యస్య సః వృషణ్వసుః - వృషా అశ్వో యస్య వృషణశ్వః - ఇహాన్తర్వర్తినీం విభక్తిమాశ్రిత్య పదత్వే సతి నలోపః ప్రాప్తో భత్వాద్వార్యతే - అత ఏవ పదాన్తస్యేతి ణత్వనిషేధోఽపి న- అల్లోప ఇతి తు న అనఙ్గత్వాత్ ❋ అయస్మయాదీని ఛన్దసి ॥ ౧ ॥ ౪॥ ౨౦ ॥ ఏతాని ఛన్దసి సాధూని - భపదసంజ్ఞాధికారాద్యథాయోగం సంజ్ఞాద్వయం బోధ్యమ్- తథా చ వార్త్తికమ్ ✻ ఉభయసంజ్ఞాన్యపీతి వక్తవ్యమితి ✻ స సుష్టుభా స ఋక్వతా గణేన- పదత్వాత్ కుత్వం - భత్వాజ్జశ్త్వాభావః - జశ్త్వవిధానార్థాయాః పదసంజ్ఞాయాః భత్వేన సామర్థ్యేన

బాధాత్ - నైన-హిన్వన్త్యపి వాజినేషు - అత్రపదత్వాజ్జశ్త్వం - భత్వాత్కుత్వా
భావః॥ తేషాం గ్రాత్తౌః ✲ ఛన్దసి పరేఽపి॥౧॥౪॥౮౧॥ ✲ వ్యవహితాశ్చ॥౧॥౪॥౮౨॥హరి
భ్యాంయాహి హ్యోకఆ- ఆమన్ద్రైరింద్రహరిభిర్యాహి ॥ ఇన్ధిభవతిభ్యాంచ ॥ ఆభ్యాంపరో
లిట్కిత్ స్యాత్ - సమీధేదస్యుహన్తమమ్ - పుత్ర ఈధే అథర్వణః - బభూవ - ఇదం
ప్రత్యాఖ్యాతమ్ - ఇన్ధేశ్ఛన్దోవిషయత్వాద్భువో వుకో నిత్యత్వాత్తాభ్యాంలిటఃకిద్వచనాన
ర్థక్యమితి॥ ——— ✲✲✲ఇతి ప్రథమోఽధ్యాయః.✲✲✲ ——— ✲ తృతీయా చ హో
శ్ఛన్దసి ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ జుహోతేః కర్మణి తృతీయా స్యాద్ద్వితీయా చ- యవాగ్వా
గ్నిహోత్రం జుహోతి అగ్నిహోత్రశబ్దోఽత్ర హవిషి వర్తతే ॥ యస్యాగ్నిహోత్రమధి
శ్రితమమేధ్యమాపద్యేతేత్యాదిప్రయోగదర్శనాత్ - అగ్నయే హూయత ఇతి వ్యుత్పత్తేశ్చ-
యవాగ్వాఖ్యం హవిః దేవతోద్దేశేన త్యక్త్వా ప్రక్షిపతీత్యర్థః ✲ ద్వితీయా బ్రాహ్మణే॥౨॥
౩ ॥ ౬౦ ॥ బ్రాహ్మణవిషయే ప్రయోగే దివస్తదర్థస్య కర్మణి ద్వితీయా స్యాత్ - షష్ఠ్య
పవాదః - గామస్య తదహస్సభాయాం దీవ్యేయుః ✲ చతుర్థ్యర్థే బహులం ఛన్దసి॥ ౨ ॥
౩ ॥ ౬౨॥ షష్ఠీ స్యాత్- పురుషమృగశ్చన్ద్రమసే గోధా కాలకా దార్వాఘాటస్తే వనస్ప
తీనాం- వనస్పతిభ్య ఇత్యర్థః ✲ షష్ఠ్యర్థే చతుర్థీ వాచ్యా ✲ యా ఖర్వేణ పిబతి తస్యై ఖర్వః
✲ యజేశ్చ కరణే ॥ ౨ ॥౩॥ ౬౩ ॥ ఇహ ఛన్దసి బహులం షష్ఠీ - ఘృతస్య ఘృతేన వా
యజతే ✲ బహులం ఛన్దసి ॥ ౨ ॥ ౪ ॥ ౩౯ ॥ అదో ఘస్లాదేశస్స్యాత్ - ఘ
స్తాం నూనమ్- లుఙి మన్త్రే ఘసేః చ్లేర్లుక్ - అడభావః - సగ్ధిశ్చ మే ✲ హేమన్తశిశిరా
వహోరాత్రే చ ఛన్దసి॥ ౨॥ ౪॥ ౨౮॥ ద్వన్ద్వః పూర్వవల్లిఙ్గః- హేమన్తశ్చ శిశిరశ్చ హే
మన్తశిశిరౌ- అహోరాత్రే ॥ అదిప్రభృతిభ్యశ్శపః ✲ బహులం ఛన్దసి॥ ౨॥ ౪॥ ౭౩॥
వృత్రంహనతి వృత్రహా - అహిశ్శయత ఉపపృక్ - అత్ర లుఙ్ న - అదాదిభిన్నేభ్యోఽపి
లుక్- త్రాధ్వంనో దేవాః॥ జుహోత్యాదిభ్యశ్శ్లుః ✲ బహులం ఛన్దసి ॥౨॥ ౪ ॥ ౭౬ ॥
దాతి ప్రియాణి చిద్వసు - అన్యత్రాపి పూర్ణాం వివష్టి ✲ మన్త్రే ఘసహ్వరణశవృదహా
ద్వృచ్కృగమిజనిభ్యో లేః॥ ౨॥ ౪॥ ౮౦ ॥ ఏభ్యో లేర్లుక్ స్యాన్మన్త్రే - అక్షన్నమీమదన్త
హి - ఘస్లాదేశస్య గమహనేత్యుపధాలోపే శాసివసిఘసీనాం చేతి షః- మాహ్వార్మిత్రస్య ధూర్తిః ప్ర
ణఙ్మర్త్యస్య - నశేర్వేతి కుత్వం - సురుచో వేన ఆవః - మా న ఆధక్ - ఆదిత్యాకారాన్త
గ్రహణమ్ - ఆప్రా ద్యావాపృథివీ - పరావృగ్భారభృద్యథా - అక్రన్నుషాసః - త్వేర
యుంజాగృవాగ్సోఽసగ్మన్ - మన్త్రగ్రహణం బ్రాహ్మణస్యాప్యుపలక్షణమ్ - అజ్ఞత
తదా అస్య దన్తాః - విభాషానువృత్తేర్నేహ-నతా అగృభ్ణన్న జనిష్ట హి షః ॥... ✲
——— ✲ ఇతి ద్వితీయోఽధ్యాయః ✲ ——— ✲ అభ్యుత్సాదయాం ప్రజనయాం చికీ
యాం రమయామకః పావయాం క్రియాద్విదామక్రన్నితి చ్ఛన్దసి ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౪౨ ॥ ఆద్యే
షు చతుర్షు లుఙి ఆమ్ అక ఇత్యనుప్రయోగశ్చ - అభ్యుత్సాదయామకః - అభ్యుదసీషదదితి
లోకే - ప్రజనయామకః - ప్రాజీజనదిత్యర్థః - చికయామకః - అచైషీదిత్యర్థే చినోతే
రామ్ ద్విర్వచనం కుత్వం చ - రమయామకః - అరీరమత్ - పావయాం క్రియాత్ - పా
వ్యాదితి లోకే - విదామక్రన్ - అవేదిషుః ✲ గుపేశ్ఛన్దసి॥౩॥౧॥౫౦॥ చ్లేశ్చఙ్వా- గృహాన
జూగుపతం యువమ్ - అగోప్తమిత్యర్థః ✲ నోనయతిధ్వనయత్యేలయత్యర్దయతిభ్యః ॥

వ్యామిశ్రమ్ - కడికడీ సౌత్రౌ - కదమ్బో వృక్షభేదః - కడమ్బోఽగ్రభాగః - కటమ్బో వాదిత్రమ్ ✱ కదేర్ణిత్ ప్రతీణి॥ కాదమ్బః కలహంసః ✱ కలికర్ద్యోరమః॥ కలమః- కర్దమః ✱ కుణిపుల్యోః కిన్దచ్॥ కుణః శబ్దోపకరణయోః- కుణిన్దః శబ్దః- పులిన్దో జాతివిశేషః ✱ కుపేర్వా వశ్చ॥ కుపిన్దకువిన్దౌ తన్తువాయే ✱ నౌవిషాఖ్యాం ఝిచ్ చ ✱ నౌషధ్యో ఝర్ధిన్॥ నిషఙ్గథీ రాలిఙ్గకః ✱ ఉదధ్యర్థేశ్చిత్- ఉదరథిస్సముద్రః ✱ సర్తేర్ణిచ్చ॥ సారథిః ✱ ఖర్జిపిఞ్జాదిభ్య ఊరోలచౌ॥ ఖర్జూరః- కర్పూరః- వల్లూరం శుష్కమాంసమ్- పిఞ్జూలం కుశవర్తిః ✱ లఙ్గేర్వృద్ధిశ్చ॥ లాంగూలం పుచ్ఛమ్ ✱ తమేర్ణిచ్చ॥ తామ్బూలమ్ ✱ శృణాతేర్హ్రస్వశ్చ॥ శార్దూలః ✱ కువశ్చుట్ దీర్ఘశ్చ॥ కూచీ చిత్రలేఖనికా ✱ సమీణః॥ సమీచః సముద్రః- సమీచీ హరిణీ ✱ సివేష్టేరూచ॥ సూచో దర్భాఙ్కురః- సూచీ ✱ శమేర్బన్॥ శమ్బో ముసలమ్ ✱ ఉల్బాదయశ్చ॥ బన్నన్తాని పాత్యన్తే- ఉచ సమవాయే- చస్య లత్వం గుణాభావశ్చ- ఉల్బః గర్భాశయః - శుల్బం తామ్రం - బిమ్బమ్ ✱ స్థస్తోమ్బుజ బకా॥ తిష్ఠతేరమ్బుచ్ అబకపౌ స్తస్త్రాదేశశ్చ - స్తమ్బో గుచ్ఛస్తృణాదినః స్తబకః పుష్పగుచ్ఛః ✱ శాశపిభ్యాం దదనౌ॥ శాదో జమ్బాలశష్పయోః - శబ్దః ✱ అబ్దాదయశ్చ॥ అవతీత్యబ్దః ✱ కౌతేర్నుమ్॥ కున్దః ✱ వలిమలితనిభ్యః కయన్॥ వలయం- మలయః తనయః ✱ వృహ్యోః షుగ్దుకౌ చ॥ వృషయ ఆశ్రయః - హృదయమ్ ✱ మిపీభ్యాం రుః॥ మేరుః - పేరుః సూర్యః- బాహులకాత్ పిబతేరపి- సంవత్సరవపుః పారుః - పేరుర్వా పీర్ద్విన ప్రణీః ✱ జత్ర్వాదయశ్చ॥ జత్రుజత్రుణి - అశ్రు అశ్రుణి ✱ రుశాతిభ్యాం క్రున్॥ రురుర్మృగభేదః - శాతయతీతి శత్రుః - ప్రజ్ఞాదౌ పాఠాద్ధ్రస్వత్వమ్ ✱ జనిదాచ్యుసృవృమదివమినమిభృఞ్భ్య ఇత్వన్ త్వన్ త్నప్ క్నిన్ శక్ స్యడడట్ టాటచః॥ జనిత్వా మాతాపితరౌ దాత్వా దాతా - చ్యోత్నో గన్తా - అణ్డజః క్షీణపుణ్యశ్చ- సృణిరఙ్కుశః చన్ద్రః సూర్యో వాయుశ్చ-వృశః ఆర్ద్రకం మూలకం చ- మత్స్యః- షణ్డః- డిత్వాట్టిలోపః- నమతీనటః శైలూషః- బిభర్తిభరటః కులాలో భృతకశ్చ- అన్యేభ్యోపి దృశ్యన్తే- పేత్వమమృతం- భృశమ్ ✱ కుసేరుమ్బోమేదేతాః॥ కుసుమ్భం కుసుమం- కుసీదమ్- కుసతో జనపదః ✱ సానసివర్ణసిపర్ణసితణ్డులాఙ్కుశచషాలేల్వలపల్వలధిష్ణ్యశల్యాః॥ సనోతేరసిప్రత్యయ ఉపధావృద్ధిః- సానసిర్హిరణ్యమ్ వృఞో నుక్ చ - వర్ణసిర్జలమ్- పృ - పర్ణసిర్జలగృహం- తడ ఆఘాతే- తణ్డులాః- ఆకిలత్వణే- ఉశచ్- అఙ్కుశః- చష భక్షణే- చషాలో యూపకటకః- ఇల్వలో దైత్యభేదః- పల్వలమ్- ఞిధృషా- ఋకారస్య ఇకారః- ధిష్ణ్యమ్- శలేర్యః- శల్యం- వా పుంసి శల్యం శఙ్కుర్నా ✱ మూశక్యబిభ్యః క్లః॥ మూలం- శక్లః ప్రియంవదః- అంబ్లో రసః - బాహులకాదమేః- అమ్లః ✱ మాచ్ఛాససిభ్యో యః॥ మాయా- ఛాయా- సస్యం- బాహులకాత్సునోతేః- సవ్యం దక్షిణవామయోః ✱ జనేర్యక్॥ యేవిభాషా జన్యం యుద్ధం - జాయా భార్యా ✱ అఘ్న్యాదయశ్చ॥ యగన్తాని పాత్యన్తే- హన్తేర్యక్ అడాగమః ఉపధాలోపశ్చ- అఘ్న్యః ప్రజాపతిః - అఘ్న్యా మాహేయీ- కనదీప్తౌ- కన్యా- వబయోరైక్యం వధ్వా ✱ స్నామదిపద్యర్తిపృశకిభ్యో వనిప్॥ స్నావా రసికః- మద్వా శివః- పద్వా పన్థాః- అర్వా తురగగర్హ్యయోః - పర్వ గ్రన్థిః ప్రస్తావశ్చ- శక్వా హస్తీ- జీబ్రా- శక్వరీ- అఙ్గులిః ✱ శీఙ్క్రుశిరుహిజిక్షిసృధృభ్యః క్వనిప్॥ శీవా అజగరః - క్రుశ్వా సృగాలః - రుహ్వా వృక్షః - జిత్వా జేతా- క్షిత్వా వాయుః - సృత్వా ప్రజాపతిః- ధృత్వా విష్ణుః ✱ ధ్యాప్యో

స్సంప్రసారణంచ ॥ ధీవాకర్మకరః-పీవా స్థూలః* ఆదేర్ధః॥ ఆధ్వా * ప్రఉరశదోస్తు
ట్చ ॥ పేరిత్వాత్ప్రశత్వాచసారగః - పేరిత్వరీప్రశత్వరీచనదీ * సర్వధాతుభ్య ఇ
న్ ॥ పచిః-అగ్నిః-తుడిః-తుణ్డిః-వలిః-వటిః-యజిః-దేవయజిః-కాశల ఇతి కాశిః-యతిః-వల్లీ
మల్లీ-కేలిః-మసపరిణామే - మసిః-బాహుళకాద్గుణః- కోటిః-హేళిః-బోధిః-ననిః-కలిః*
వృపిషిరుహివృతివిదిచ్ఛిదికీర్తిభ్యశ్చ ॥ హరిర్విష్ణావహావిన్ద్రే భేకేసింహేహయేరవౌ ।
చన్ద్రేకీలేప్లవఙ్గేచయమేవాతేచకీర్తితః. పేషిర్వజ్రం- రోహిః-వర్తిః-వేదిః- ఛేదిః ఛేత్తా
కీర్తిః*ఇగుపధాత్కిత్ ॥ కృషిః - ఋషిః - శుచిః-లిపిః-బాహుళకాద్బత్వే లిబిః-తూలని
ష్కర్షే - తూలిః తూలీ కూర్చికా * భ్రమేస్సంప్రసారణంచ ॥ భృమిర్వాతం బాహుళకా
ద్భ్రిమిః * క్రమితమిశతిస్తమ్భామత ఇచ్చ ॥ క్రిమిః - సంప్రసారణానువృత్తేః - కృమిః
తి-తిమిర్మత్స్యభేదః - శితిర్మేచకశుక్లయోః - స్తిభిస్సముద్రః*మనేరుచ్చ॥మునిః * వర్ణే
ర్బలిశ్చాహిరణ్యే ॥ వర్ణిస్స్వత్రః - అస్య బలిరాదేశః-కరోపహారయోః పుంసిబలిః ప్రా
ణ్యఙ్గేస్త్రియామ్ వబయోరైక్యాద్వలిః - హిరణ్యేతువర్ణిస్సువర్ణమ్ *- వసివపియజిరాజి
వ్రజిసదిహనివాశివాదివారిభ్య ఇఞ్ ॥ వాసిః ఛేదనవస్తుని - వాపిః వాపీ-యాజిర్యష్టా-రా
జిః రాజీ - వ్రాజిర్వాతాలిః - సాదిస్సారథిః - నిఘాతిర్లోహఘాతినీ-వాశిరగ్నిః- వాదిర్వి
ద్వాన్ - వారిర్గజబన్ధనీ - జలేతుక్లీబం-బాహుళకాద్ధారిః పఙ్క్తిః సంహతౌ * నహోభశ్చ॥
నాభిః స్యాత్ క్షత్రియే పుంసి ప్రాణ్యఙ్గే తు స్త్రియాం - పుంస్యపీతి కేచిత్ * కృషేర్వృ
ద్ధిశ్ఛన్దసి॥ కార్షిః*శ్రశ్నకుశా॥శారిః-శారికా*కృఞ ఉదీచాం కారుషు॥ కారిశ్శిల్పీ*జనిఘ
సిభ్యామిణ్ ॥ జనిర్జననం - ఘాసిర్భక్ష్యమగ్నిశ్చ*అజ్యతిభ్యాంచ ॥ అజిస్సంగ్రామః-ఆ
తిః పక్షీ*పాదేచ ॥ పదాజిః-పదాతిః * అశిపణాయ్యోరుడాయలుకౌచ॥అశేః రుట్-రా
శిః పుఞ్జః - పణాయతేరాయలుక్ - పాణిః కరః*వాతేర్డిచ్చ ॥ విః పక్షీ స్త్రియామపీత్యపి*
ప్రేహరతేః కూపే ॥ ప్రహిః కూపః * నౌవ్యోర్యలోపః పూర్వస్యచదీర్ఘః ॥ వ్యేఞ ఇఞ్
స్యాత్ యలోపశ్చ నేర్దీర్ఘః- నీవిః - నీవీ వస్త్రగ్రన్థౌ మూలధనేచ * సమానేఖ్యస్సచోదా
త్తః ॥ సమానశబ్ద ఉపపదే ఖ్యా ఇత్యస్మాదిణ్ స్యాత్ సచడిచ్చయలోపశ్చ - సమానస్య
తు ఉదాత్తః స ఇత్యాదేశశ్చ - సమానంఖ్యాయతే జనైరితి సఖా * ఆజిశ్రిహనిభ్యాంహ్ర
స్వశ్చ ॥ ఇణ్ స్యాత్ సచడిత్ - ఆజోహ్రస్వశ్చ - స్త్రియః పాళ్యశ్రికోటయః - సర్ప
వృత్తాన్తసుతేష్వహిః * అచ ఇః ॥ రవిః - పవిః- తరిః-కవిః-అరిః-అళిః*ఖనికష్యజ్యసివసివ
నిసనిధ్వనిగ్రన్థివలిభ్యశ్చ॥ఖనిః- కషిర్హింస్రః-అజిః- అసిః-వసిర్వస్త్రం-వనిరగ్నిః-సనిర్భ
క్తిః దానంచ- ధ్వనిః- గ్రన్థిః - వలిః పశుః*వృతేశ్ఛన్దసి॥వర్తిః*భుజేః కిచ్చ॥భుజిః॥కృగ్గ్ర
పృపూకుటిభిదిచ్ఛిదిభ్యశ్చ ॥ ఇః కిత్స్యాత్ - కిరిర్వరాహః - గిరిర్గోత్రాక్షిరోగయోః -
గిరికాకాణః-గిరికాణః-శిరిః శలభః హన్తాచ-పురిర్నగరంరాజానదీచ- కుటిశ్శాలాశరీరం-
భిదిర్వజ్రం-ఛిదిః పరశుః*కుడికమ్పోర్నలోపశ్చ॥ కుడిదాహా- కుడిర్దేహః- కపిః*స
ర్వధాతుభ్యోమనిన్॥ క్రియత ఇతికర్మ- చర్మ-భస్మ- జన్మ-శర్మ- స్థామ బలమ్-ఇష్మ స్సితిహ్రి
స్వః-ఛద్మ- సుత్రామా* బృంహేర్నోచ్చ॥నకారస్యాకారః- బ్రహ్మ తత్త్వం తపో వేదో బ్ర
హ్మవిప్రః ప్రజాపతిః* అశిశకిభ్యాంఛన్దసి॥ అశ్మా-శక్మా* హృభృధృసృస్తృశృభ్య ఇమ
నిచ్॥ హరిమా కాలః- భరిమా కుటుమ్బం-ధరిమా రూపం- సరిమా వాయుః- స్తరిమా తల్పం-

శరిమా ప్రసవః*జనిమృఙ్భ్యామిమనిన్॥ జనిమా జన్మ- మరిమా మృత్యుః*వేఞః సర్వత్ర॥ ఛ
న్దసి భాషాయాం చేత్యర్థః- వేమా తన్తువాయదణ్డః- అర్ధర్చాదిః సా మనీ- వేమనీ ఇతి వృత్తిః*
నామన్సీమన్వ్యోమన్రోమన్లోమన్పాప్మన్ధ్యామన్ ॥ సప్త అమీ నిపాత్యన్తే - మ్నా
యతేఽనేనేతి నామ- సినోతేర్దీర్ఘః-సీమా- సీమానౌ-సీమానః-పక్షే డాప్- సీమే సీమాః-
వ్యేఞః అన్త్యస్యోత్వం గుణః- వ్యోమ - రౌతేః రోమ- లోమ పాప్మా పాపమ్ - ధ్యామా ప
రిమాణం తేజశ్చ* మిథునే మనిః ॥ ఉపసర్గక్రియాసంబన్ధో మిథునం న తు స్త్రీపుంసౌ- స్వ
ార్థమిదం- సుశర్మా*సాతిభ్యాం మనిన్మనిణౌ॥ స్యతినామ- సామనీ- ఆత్మా* హనిమ
శిభ్యాం సికన్॥ హంసికా హంసయోషితి- మక్షికా*కోరదన్॥ కవరః*గిరడచ్॥ గరుడః
ఇన్ధేః కమిన్నలోపశ్చ॥ ఇదమ్ కాయతేర్డిమిః॥ కిమ్* సర్వధాతుభ్యః ష్ట్రన్॥ వస్త్రమ్-
అస్త్రమ్- శస్త్రమ్ - ఇస్మన్నితి హ్రస్వత్వం- ఛాదనాచ్ఛత్రమ్ * భ్రస్జిగమినమిహనివిశ్య
శాం వృద్ధిశ్చ॥ భ్రాష్ట్రః - గాత్రం శకటం - నాన్త్రం స్తోత్రం- హాంత్రం మరణం - వై
ష్ట్రమ్- అష్ట్రమాకాశమ్* దివేర్ద్యుశ్చ॥ ద్యోత్రం జ్యోతిః*ఉషిఖనిభ్యాం కిత్॥ ఉష్ట్రః -
ఖాత్రం- ఖనిత్రం జలాధారశ్చ* సివిముచ్యోష్టేరూ చ॥ సూత్రం- మూత్రమ్* అమిచిమి
దిశసిభ్యః క్త్రః॥ అన్త్రం- చిత్రం- మిత్రం- శస్త్రమ్*పువో హ్రస్వశ్చ॥ పుత్రః*స్త్యాయ
తేర్డ్రట్ ॥ స్త్రీ * గుధృవిపచివచియమిసదిక్షదిభ్యస్త్రః ॥ గోత్రం స్యాన్నామవంశ
యోః- గోత్రా పృథివీ- ధర్త్రం గృహం- వేత్రం- పక్త్రం- వక్త్రం- యన్త్రం- సత్త్రం-
క్షత్త్రమ్*హుయామాశ్రుభసిభ్యస్త్రన్ ॥ హోత్రం- యాత్రా- మాత్రా- శ్రోత్రం -
భస్త్రా* గమేరా చ॥ గాత్రమ్ * దాదిభ్యశ్ఛన్దసి॥ దాత్రం- పాత్రమ్* భూవాదిగృ
భ్యో ణిత్రన్॥ భావిత్రం- వాదిత్రం - గారిత్రమోదనమ్ * చరేర్వృత్తే ॥ చారిత్రమ్ *
అశిత్రాదిభ్య ఇత్రోత్రౌ ॥ అశిత్రం- వహిత్రం - ధరిత్రీ మహీ - త్రైఙ్ ఏవమాదిభ్య ఉ
త్రః- తోత్రం ప్రహరణం - వృఞ్ - వరుత్రం ప్రావరణమ్* అమేర్ద్విషతి చిత్॥ అమి
త్రశ్శత్రుః * ఆస్సమిణ్నికషిభ్యామ్ ॥ సంపూర్వాదిణః నిపూర్వాత్కషేశ్చ ఆల్ స్యా
త్- స్వరాదిత్వాదవ్యయత్వమ్- సమయా నికషా* చితేః కణః కశ్చ॥ బాహులకాదగుణః
చిక్కణం మసృణం స్నిగ్ధమ్*సూచేః స్మన్॥ సూక్ష్మమ్*పాతేర్డుమ్సున్॥ పుమాన్* రుచి
భుజిభ్యాం కిష్యన్॥ రుచిష్యమిష్టం- భుజిష్యో దాసః* వసేస్తిః॥ వస్తిర్నాభేరధో ద్వయోః
వస్తయః స్వ్యర్థశాసూతేః - బాహుళకాత్ శాసః - శాస్తిః రాజదణ్డః- విద్యాఖ్యామగమ
స్యతీతి అగస్తిః- శకన్ధ్వాదిః*సావసేః॥ స్వస్తి- స్వరాదిపాఠాదవ్యయత్వమ్*వౌ తసేః॥
వితస్తిః* పదిప్రథిభ్యాం నిత్ ॥ పత్తిః- ప్రథితిః- తితుత్రేష్వగ్రహాదీనామితీట్ * దృణా
తేర్హ్రస్వశ్చ॥ దృతిః* కృతృకృపిభ్యః కీటన్॥ కిరీటం- తిరీటం సువర్ణం శిరోవేష్టనం- కృ
పీటం కుక్షివారిణోః * రుచివచికుచికుటిభ్యః కితచ్॥ రుచితమిష్టమ్- ఉచితం- కుచితం పరి
మితం- కుటితం కుటిలమ్* కుటికుషిభ్యాం క్మలన్॥ కుట్మలం కుష్మలమ్* కుషేర్లశ్చ॥ కుల్మ
లం పాపమ్* సర్వధాతుభ్యోఽసున్॥ చేతః సరః- పయః- సదః* రపేరత ఏచ్చ॥ రేపో వ
ద్యమ్* అశేర్దేవనే యుట్ చ- దేవనే స్తుతౌ- యశః* ఉబ్జేర్బలోపశ్చ॥ ఓజః * శ్వేః సంప్ర
సారణం చ॥ శవః- శవసీ- బలపర్యాయోఽయమ్* శ్రయతేః స్వాఙ్గే శిరః కిచ్చ॥ శ్రయతేశ్శి
రఆదేశోఽసున్ కిచ్చ- శిరః- శిరసీ*అర్తేరుచ్చ॥ ఉరః* వ్యాధౌ శుట్ చ॥ అర్శో గుదవ్యా

ధిః॥ * ఉదకే నుట్ చ॥ ఋతేరసున్ స్యాత్ తస్య చ నుట్- అర్ణః- అర్ణసీ॥ * ఇణ ఆగసి॥ ఏనః * రిచేర్ధనే ఘిచ్చ॥ చాత్ ప్రత్యయస్య నుట్- ఘిత్త్వాత్ కుత్వం- రేక్ణః సువర్ణమ్॥ * చాయతేరన్నే హ్రస్వశ్చ॥ చనో భక్తమ్॥ * వృఙ్ శీఙ్భ్యాం రూపస్వాఙ్గయోః పుట్ చ॥ వర్పో రూపం- శేపో గుహ్యమ్ * స్రురీభ్యాం తుట్ చ॥ స్రోతః- రేతః॥ * పాతేర్బలే జుట్ చ॥ పాజః- పాజసీ॥ ఉదకే ధుట్ చ॥ పాథః॥ * అన్నే చ॥ పాథో భక్తమ్॥ * అదేర్నుమ్ ధౌ చ॥ అదేర్భక్తేవాచ్యే అసున్ నుమాగమో ధాదేశశ్చ - అన్ధో ఽన్నమ్॥ * స్కన్దేశ్చ స్వాఙ్గే ॥ స్కన్ధః - స్కన్ధసీ॥ * రపేశ్చ ॥ రపః॥ * ఆపః కర్మాఖ్యాయాం హ్రస్వో నుట్ చ వా॥ అప్నః- అపః- బాహులకాత్- ఆపః- ఆపసీ॥ * రూపే జుట్ చ॥ అఞ్జో రూపమ్॥ * ఉదకే నుమ్ భౌ చ॥ అమ్భః॥ * నహేర్దివి భశ్చ॥ నభః॥ * ఇణ ఆగ అపరాధే చ॥ ఆగః పాపాపరాధయోః॥ * అమేర్హుక్ చ॥ అంహః॥ * రమేశ్చ॥ రంహః॥ * దేశే హ చ ॥ రమన్తేఽస్మిన్ రహః॥ * అఞ్చ్యఞ్జియుజిభృజిభ్యః కుశ్చ॥ ఏభ్యోఽసున్ కవర్గశ్చాన్తాదేశః- అఙ్కశ్చిహ్నశరీరయోః- అఙ్గః పక్షీ- యోగస్సమాధిః- భర్గస్తేజః॥ * భూరఞ్జిభ్యాం కిత్॥ భువః- రజః॥ * వసేర్ణిత్॥ వాసో వస్త్రమ్॥ * చన్దేరాదేశ్చ ఛః॥ ఛన్దః॥ * పచివచిభ్యాం సుట్ చ॥ పక్షసీ పక్షౌ పక్షౌ- వక్షో హృదయమ్॥ * వహిహాధాఞ్భ్యశ్ఛన్దసి ॥ వక్షాః అనడ్వాన్ - హాసాశ్చన్ద్రః - ధాసాః పర్వత ఇతి ప్రాఞ్చః వస్తుతస్తు ణిదిత్యనువర్తతే నతు నుట్ - తేన వహేరుపధావృద్ధిః - ఇతరయోరాతో యుగితి యుక్- శోణా ధృష్ణూ నృవాహసా - శ్రోత్రా హవం గృణత స్తోమవాహాః - విశ్వో విహాయాః- వాజమ్భరో విహాయాః- దేవో నయః పృథివీం విశ్వధాయాః - ఆధారయత్పృథివీం విశ్వధాయసమ్ ధర్ణసం భూరిధాయసమిత్యాది॥ * ఇణ ఆసిః ॥ అయాః వహ్నిః- స్వరాదిపాఠాదవ్యయత్వమ్ * మిథునేఽసిః పూర్వవచ్చ సర్వమ్॥ ఉపసర్గవిశిష్టో ధాతుర్మిథునం - తత్రాసునోఽపవాదోఽసిః స్వరార్థః - యస్య ధాతోర్యత్కారకమసున్ప్రత్యయే ఉక్తం తస్య తత్రాపి భవతీత్యర్థః॥ * అశేర్దేవనే యుట్ చేత్యాది- సుయశాః॥ * నఞి హన ఏహ చ॥ అనేహా- అనేహసౌ॥ * విధాఞో వేధ చ॥ విదధాతీతి వేధాః॥ * నుమో ధుట్ చ ॥ నోధా ఋషిః॥ * గతికారకయోః పూర్వపదప్రకృతిస్వరత్వం చ ॥ అసిః స్యాత్ - సుతపాః- జాతవేదాః - గతికారకోపపదాత్ కృదిత్యుత్తరపదప్రకృతిస్వరత్వే సతి శేషస్యానుదాత్తత్వే ప్రాప్తే తదపవాదార్థమిదమ్ ॥ చన్ద్రే మో డిత్ ॥ చన్ద్రోపపదాన్మాఙః అసిస్స్యాత్-స చ డిత్-చన్ద్రమాః * వయసి ధాఞః॥ వయోధాస్తరుణః॥ * పయసి చ ॥ పయోధాః సముద్రో మేఘశ్చ ॥ పురసి చ॥ పురోధాః॥ * పురూరవాః ॥ పురుశబ్దస్య దీర్ఘః రౌతేరసిశ్చ నిపాత్యతే॥ * చక్షేర్బహులం శిచ్చ ॥ నృచక్షాః॥ * ఉషః కిత్॥ ఉషః దమేరునసిః॥ స్త్రిర్దమునాః- అఙ్గిరాః॥ అఙ్గతేరసిరిరుడాగమశ్చ॥ అప్సరాః॥ * సర్తేరప్పూర్వాదసిః- ప్రాయేణాయం భూమ్ని - అప్సరసః- విదిభుజిభ్యాం విశ్వే॥ విశ్వవేదాః-విశ్వభోజాః॥ * వశేః కనసిః ॥ సంప్రసారణమ్-ఉశనా॥

ఇత్యుణాదిషు చతుర్థః పాదః

* అదిభువో డుతచ్॥ అద్భుతమ్ * గుధేరూమః॥ గోధూమః॥ * మసేరూరన్॥ మసూరః ప్రథమే పాదే అసేరురన్ - మసేశ్చేత్యత్ర వ్యాఖ్యాతః॥ * స్థః కిచ్చ॥ స్థూరో మనుష్యః - పాతేరతిః - పాతిః స్వామీ- సంపాతిః పక్షిరాజః॥ * వాతేర్నిత్ ॥ వాతిరాదిత్యసోమయోః * అర్తేశ్చ॥ అతిరుద్యోగః॥ * తృహేః క్నో హలోపశ్చ ॥ తృణమ్ * వృఞ్ లుటి తనితాదిభ్య

ఉలచ్ శణ్ఢశ్చ ॥ ప్రియస్తైలుట్యస్తైతన్యస్తైతాద్యన్త ఇతివాతణ్డులాః ❋ దంసేష్టటనౌనఆ
చ ॥ దాసస్సేవకశూద్రయోః ❋ దంశేశ్చ ॥ దాశో ధీవరః❋ఉదిచేర్డైసిః॥స్వరాదిపాఠా
దవ్యయత్వమ్-ఉచ్చైః❋నౌదీర్ఘశ్చ ॥ నీచైః❋ సౌరమేఃక్తోదమేపూర్వపదస్యచదీర్ఘః ॥
తమేః సుపూర్వాద్దమేవాచ్యేక్తః స్యాత్ - కిత్త్వాదనునాసికలోపః-సూరతఉపశాన్తో
దయాళుశ్చ❋ పూషోయణ్ణుక్హ్రస్వశ్చ ॥ యత్ప్రత్యయః - పుష్యమ్❋ స్రంసేశ్శిఃకు
ట్ కిచ్చ ॥ స్రంసతేశ్శిరాదేశఃయత్ప్రత్యయఃకిత్ తస్యకుడాగమశ్చ - శిక్యమ్❋ఆర్తేఃక్యు
రుచ్చ ॥ ఉరణో మేషః ❋ హింసేరీరన్నీరచౌ ॥ హింసీరో వ్యాఘ్రదుష్టయోః❋ఉదిదృణా
తేరజలౌ పూర్వపదాన్త్యలోపశ్చ ॥ ఉదరమ్ ❋ డిత్ఖనేర్ముట్ చోదాత్తః॥అచ్ అల్ చడి
త్స్యాత్ ధాతోర్ముట్ సచోదాత్తః-ముఖమ్❋ అమేస్సన్ ॥ అంసః❋ముహేఃఖో మూర్చ॥
మూర్ఖః❋నహోహ్లోపశ్చ॥ నఖః❋ శీఙో హ్రస్వశ్చ॥శిఖా❋మాఙఊఖో మయచ్ ॥ మ
యూఖః❋కలిగలిభ్యాం ఫగస్యోచ్చ॥ కుల్ఫః శరీరావయవో రోగశ్చ- గుల్ఫః పాదగ్రన్థిః❋
స్పృశేశ్శ్వణ్ శునౌ పృచ॥ శ్వణ్ శునౌ ప్రత్యయౌ పృ ఇత్యాదేశః- పార్శ్వం- పార్శ్వౌ
స్త్రీకక్షయోరధః- పర్శురాయుధమ్❋ శ్మనిశ్రయతేర్డున్ ॥ శ్మన్ శబ్దో ముఖవాచీ- ము
ఖమాశ్రయత ఇతి శ్మశ్రు❋ అశ్రువదయశ్చ॥ అశ్రునయనజలమ్ ❋ జనేష్టన్ లోపశ్చ ॥
జటా॥అచ్ తస్యజఙ్ఘ్చ ॥ తస్యజశేః జఙ్ఘాదేశస్స్యాత్ అచ్చ - జఙ్ఘా❋ హన్తేశ్శరీరావ
యవే ద్వే చ॥ జఘనమ్❋ పశ్చాన్నితమ్బః స్త్రీకట్యాః క్లీబేతుజఘనంపురః❋ క్లిశేరన్ లోలో
పశ్చ ॥ లకారస్యలోపః - కేశః❋ ఫలేరితజాదేశ్చపః॥ పలితమ్❋ కృఞాదిభ్యస్సంజ్ఞా
యాంవున్॥ కరకః-కరకా-కటకః- నరకం- నరకో నారకోపిచేతిద్విరూపకోశః-సరకంగ
గనం-కోరకః కోరకంచ❋ చీకయతేరాద్యన్తవిపర్యయశ్చ॥ కీచకో వంశభేదః॥పచిమచ్యో
రిచ్చోపధాయాః॥ పేచకః-మేచకః❋ జనేరరష్ఠచ॥ జఠరమ్❋ వచిమనిభ్యాంచిచ్చ ॥ వ
ఠరో మూర్ఖః-మఠరో మునికౌణ్డిన్యయోః-బిదాదిత్వాన్మాఠరః- గర్గాదిత్వాన్మాఠర్యః ❋ ఊర్జి
దృణాతేరలచౌపూర్వపదాన్త్యలోపశ్చ॥ ఊర్దరశ్శూరరక్షసోః ❋ కృదరాదయశ్చ॥ కృద
రః కుసూలః- మృదరంవిలసత్- సృదరస్సర్పః ❋ హన్తేర్యున్నాద్యన్తయోర్ఘత్వతత్వే ॥
ఘతనో మారకః ❋ క్రమిగమిక్షమిభ్యస్తున్వృద్ధిశ్చ ॥ క్రాన్తుః పక్షీ- గాన్తుః పథికః - క్షా
న్తుర్మశకః❋హర్యతేః కన్యన్ హిరచ ॥ కన్యన్ప్రత్యయః హిరణ్యమ్❋కృఞః పాసః॥ కర్పా
సః-బిల్వాదిత్వాత్కార్పాసంవస్త్రమ్ ❋ జనేస్తురశ్చ ॥ జర్తుఃహస్తీ యోనిశ్చ❋ఊర్ణో
తేర్డః॥ ఊర్ణా❋దధాతేర్యన్నుట్ చ॥ధాన్యమ్ ❋ జీర్యతేః క్రిన్రశ్చవః ॥ జివ్రిః స్యాత్కాల
పక్షిణోః- బాహులకాద్ధలిచేతిదీర్ఘో న ❋ మవ్యతేర్యలోపో మశ్చాపతుట్ చాలః ॥ మవ్య
తేరాల ప్రత్యయస్స్యాత్ తస్యాపతుడాగమః ధాతోర్యలోపః మకారశ్చాన్త్యస్య
వమాంపతాలో విషయే❋ ఋజేఃకికన్॥ ఋజీకఇన్ద్రో ధూమశ్చ ❋ తనోతేర్డఉస్సన్వచ్చ ॥
తితఉః పుంస్త్రీక్లీబేచ ❋అర్భకపృథుకపాకావయసి॥ ఋధువృద్ధౌ - తతోవున్ భకారశ్చా
న్తాదేశః - ప్రథేర్గుకన్ సంప్రసారణంచ - పిబతేః కన్❋ అవద్యావమాధమార్వారే
ఫాః॥కుత్సితేవదేర్నఞియత్ - అవద్యమ్-అవతేరమః - అవమః అవస్యపక్షే ధః అధమః - అ
రేర్వన్-అర్వా - రిఫతేస్తాదాదికాదేః రేఫః ❋ లీరీఙో హ్రస్వః పుట్చతరౌ శ్లేషణకుత్స
నయోః ॥ తరౌ ప్రత్యయౌ క్రమాత్ స్తః ధాతోర్హ్రస్వః ప్రత్యయస్య పుట్ - లిప్తం

క్లిష్టం రిప్రం కల్మిషమ్ * క్లిశేరీచోపధాయాః కన్లోపశ్చలో నామ్చ॥ క్లిశేః కన్స్యాత్ ఉపధాయా ఈత్వం లస్యలోపః నామాగమశ్చ- కీనాశః యమః- కిత్త్వఫలం చిన్త్యమ్ * అశ్నోతేరాశుకర్మణివరట్చ ॥ చకారాదుపధాయా ఈత్వమ్ - ఈశ్వరః * చతేరురన్ ॥ చత్వారః * ప్రాతేరరన్॥ ప్రాతః* అమేస్తుట్చ॥ అన్తర్మధ్యమ్॥ దమేర్గో లోపశ్చనః॥ గప్రత్యయః ధాతోరన్త్యస్యలోపః దకారస్యనకారః - నగః * సిచేస్సంజ్ఞాయాం హ, నమౌ కశ్చ॥ సిఞ్చతేః కప్రత్యయః హకారాదేశో నుమ్చ స్యాత్ - సింహః* వ్యాజిఘ్రాతేశ్చ జాతౌ ॥ కప్రత్యయస్స్యాత్- వ్యాఘ్రః* హన్తేరచ్ ఘురచ॥ ఘోరమ్ * క్షమేరుపధాలోపశ్చ॥ చాదచ్- క్ష్మా* తరతేర్డ్రిః॥ త్రయః- త్రీన్ * గ్రహేరనిః ॥ గ్రహణిః- జీష్- గ్రహణీ వ్యాధిభేదః * ప్రథేరమచ్॥ ప్రథమః* చరేశ్చ॥ చరమః * మఙ్గేరలచ్- మఙ్గలమ్॥ ఇత్యుణాదిషు పఞ్చమః పాదః ❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋

❋ఉణాదయో బహులమ్ ॥౩॥౩॥౧॥ ఏతే వర్తమానే సంజ్ఞాయాం చ బహులం స్యుః- కేచిదవిహితా అప్యూహ్యాః * సంజ్ఞాసు ధాతురూపాణి ప్రత్యయాశ్చ తతః పరే। కార్యాద్విద్యాదనూబన్ధమేతచ్ఛాస్త్రముణాదిషు॥ ❋ భూతేఽపి దృశ్యన్తే ॥౩॥౩॥౨॥ ❋ భవిష్యతి గమ్యాదయః ॥౩॥౩॥౩॥ ❋ దాశగోఘ్నౌ సంప్రదానే ॥౩॥౪॥౭౩॥ ఏతౌ సంప్రదానే కారకే నిపాత్యేతే దాశన్తి తస్మై దాశః- గాం హన్తి తస్మై గోఘ్నః అతిథిః ❋ భీమాదయోఽపాదానే ॥౩॥౪॥౭౪॥ భీమః- భీష్మః- ప్రస్కన్దనః - ప్రగతః మూర్ఖః- ఖలతిః ❋ తాభ్యామన్యత్రోణాదయః ॥౩॥౪॥౭౫॥ సంప్రదానాపాదానపరామర్శార్థం తాభ్యామితి - తతోఽన్యత్ర కారకే ఉణాదయః స్యుః- కృష్యతేఽసౌ- కృషిః- తనోతీతి తన్తుః- వృత్తం తదితి వర్త్మ- చరితం తదితి చర్మ ❋ తుమున్ణ్వులౌ క్రియాయాం క్రియార్థాయామ్ ॥౩॥౩॥౧౦॥ క్రియార్థాయాం క్రియాయాముపపదే భవిష్యత్యర్థే ధాతోరేతౌ స్తః- మాన్తత్వాదవ్యయత్వం - కృష్ణం ద్రష్టుం యాతి- కృష్ణం దర్శకో యాతి - అత్ర వాసరూపేణ తృజాదయో న - పునర్ణ్వులుక్తేః ❋ సమానకర్తృకేషు తుమున్ ॥౩॥౩॥౧౫౮॥ అక్రియార్థోపపదార్థమేతత్ - ఇచ్ఛార్థేష్వేకకర్తృకేషూపపదేషు ధాతోస్తుమున్ స్యాత్ - ఇచ్ఛతి భోక్తుం - వష్టి వాఞ్ఛతి వా ❋ శకధృషజ్ఞాగ్లాఘటరభలభక్రమసహార్హాస్త్యర్థేషు తుమున్ ॥౩॥౪॥౬౫॥ ఏషూపపదేషు ధాతోస్తుమున్ స్యాత్- శక్నోతి భోక్తుమ్ - ఏవం ధృష్ణోతీత్యాదౌ- అర్థగ్రహణమస్తినైవ సంబధ్యతే- అనన్తరత్వాత్- అస్తి భవతి విద్యతే వా భోక్తుమ్ ❋ పర్యాప్తివచనేష్వలమర్థేషు ॥౩॥౪॥౬౬॥ పర్యాప్తిః పూర్ణతా - తద్వాచిషు సామర్థ్యవచనేషూపపదేషు తుమున్ స్యాత్ - పర్యాప్తో భోక్తుం ప్రవీణః కుశలః పటురిత్యాది - పర్యాప్తివచనేషు కిమ్ - అలం భుక్త్వా - అలమర్థేషు కిం - పర్యాప్తం భుఙ్క్తే - ప్రభూతం తేహం గమ్యతే న తు భోక్తుస్సామర్థ్యమ్ ❋ కాలసమయవేలాసు తుమున్ ॥౩॥౩॥౧౬౭॥ పర్యాయోపాదానమర్థోపలక్షణార్థం - కాలార్థేషూపపదేషు తుమున్ స్యాత్ - కాలస్సమయో వేలా అనేహా వా భోక్తుం - ప్రైషాదిగ్రహణమిహానువర్తతే- తేనేహ న- భూతాని కాలః పచతీతి వార్తా ❋ భావవచనాశ్చ ॥౩॥౩॥ ౧౧ ॥ భావ ఇత్యధికృత్య వక్ష్యమాణా ఘఞాదయః క్రియార్థాయాం క్రియాయాం భవిష్యతి స్యుః- యాగాయ యాతి ❋ అణ్ కర్మణి చ ॥౩॥౩॥౧౨॥ కర్మణ్యుపపదే

క్రియార్థాయాం క్రియాయాంచాణ్ స్యాత్- ణ్వులోపవాదః- కాణ్డలావో వ్రజతి- పర
త్వాదయంకాదీన్బాధతే- కమ్బళదాయో వ్రజతి ❀ పదరుజవిశస్పృశో ఘఞ్ ॥౩॥౩॥
౧౬॥ భవిష్యతీతినివృత్తం- పద్యతేసౌ పాదః- రుజతీతిరోగః- విశతీతి వేశః- స్పృశతీతిస్ప
ర్శః❀ సృస్థిరే ॥౩॥౩॥౧౭॥ సృ ఇతిలుప్తవిభక్తికం- సర్తేః స్థిరే కర్తరి ఘఞ్ స్యాత్- సరతి
కాలాన్తరమితి సారః * వ్యాధిమత్స్యబలేషు చేతివాచ్యమ్ * అతిసారో వ్యాధిః- అన్త
ర్భావితణ్యర్థోత్రసరతిః - రుధిరాదికమతిశయేనసారయతీత్యర్థః - విసారోమత్స్యః -
సారోబలే స్థిరాంశేచ ❀ భావే ॥౩॥౩॥౧౮॥ సిద్ధావస్థాపన్నే ధాత్వర్థే వాచ్యే ధాతో
ర్ఘఞ్ స్యాత్- పాకః- పాకౌ- ఉపసర్గస్య ఘఞీతి దీర్ఘః- పరీహారః❀ స్ఫురతిస్ఫులత్యో
ర్ఘఞి ॥౬॥౧॥౪౭॥ అనయోరేచ ఆత్వం స్యాద్ఘఞి- స్ఫారః- స్ఫాలః❀ ఇకః కాశే ॥౬॥౩॥
౧౨౩॥ కాశేఉత్తరపదే ఇగన్తస్యైవ ప్రాదేర్దీర్ఘః- నీకాశః - అనూకాశః - ఇకః కిం-ప్ర
కాశః- నోదాత్తోపదేశస్యేతి న వృద్ధిః - శమః - ఆచమాదేస్తు ఆచామః కామః - వామః - వి
శ్రామ ఇతి త్వపాణినీయమ్ ❀ స్యదోజవే ॥౬॥౪॥౨౮॥ స్యన్దేర్ఘఞి నలోపో వృద్ధ్యభావ
శ్చ నిపాత్యతే- స్యదో వేగః - అన్యత్ర స్యన్దః ❀ అవోదైధౌద్మప్రశ్రథహిమశ్రథాః ॥౬॥
౪॥౨౯॥ అవోదః అవక్లేదనమ్- ఏధః ఇన్ధనమ్ ఓద్మ ఉన్దనం - శ్రన్థేర్నలోపో వృద్ధ్యభావ
శ్చ- ప్రశ్రథః- హిమశ్రథః❀ అకర్తరిచ కారకే సంజ్ఞాయామ్ ॥౩॥౩॥౧౯॥ కర్తృభిన్నే కా
రకే ఘఞ్ స్యాత్ - ఘఞి చభావకరణయోః - రఞ్జేర్నలోపస్స్యాత్- రాగః - అనయోః
కిమ్- రజ్యత్యస్మిన్నితి రఙ్గః- ప్రాస్యత ఇతి ప్రాసః - సంజ్ఞాయామితి ప్రాయికమ్ - కోభవ
తాలాభోలబ్ధః - ఇతఉత్తరం భావే అకర్తరి కారకే ఇతి ద్వయమప్యనువర్తతే - కృత్యల్యుటో
బహుళమితి యావత్ ❀ పరిమాణాఖ్యాయాం సర్వేభ్యః ॥౩॥౩॥౨౦॥ ఘఞ్- అజపో
ర్బాధనార్థమిదమ్- ఏకస్తణ్డులనిచాయః- ద్వౌశూర్పనిష్పావౌ- ద్వౌకారౌ * దారజా
రౌకర్తరిణిలుక్చ * దారయన్తీతి దారాః- జారయన్తీతి జారాః ❀ ఇఙశ్చ ॥౩॥౩॥౨౧॥
ఘఞ్- అచోపవాదః- ఉపేత్యాస్మాదధీయతే ఉపాధ్యాయః * అపాదానే స్త్రియాముప
సంఖ్యానం తదన్తాచ్చ వా ఙీష్ * ఉపాధ్యాయా- ఉపాధ్యాయీ * శౄవాయువర్ణనివృ
తేషు * శౄ ఇత్యవిభక్తికో నిర్దేశః- శారో వాయుః- కరణే ఘఞ్ - శారో వర్ణః-చిత్రీకరణ
మిహధాత్వర్థః - నివ్రియతే ఆవ్రియతే నేనేతి నివృతం ప్రావరణం - బాహుళకాత్కర్త
రి క్తః - గౌరివాకృతనీశారః ప్రాయేణశిశిరేకృశః - అకృతప్రావరణ ఇత్యర్థః ❀ ఉప
సర్గేరువః ॥౩॥౩॥౨౨॥ ఘఞ్- సంరావః- ఉపసర్గే కిం రవః ❀ అభినిసః స్తనశ్శబ్దసంజ్ఞా
యామ్॥౮॥౩॥౮౬॥ అస్మాత్ స్తనః సస్య మూర్ధన్యః- అభినిష్టానో వర్ణః- శబ్దసంజ్ఞాయాం కిమ్-
అభినిస్తనతి మృదఙ్గః ❀ సమియుద్రుదువః ॥౩॥౩॥౨౩॥ సంయూయతే మిశ్రీక్రియ
తే గుడాదిభిరితి సంయావః పిష్టవికారోపూపవిశేషః - సంద్రావః సందావః ❀ శ్రి
ణీభువోనుపసర్గే॥౩॥౩॥౨౪॥ శ్రాయః- నాయః- భావః - అనుపసర్గే కిం - ప్రశ్ర
యః - ప్రణయః - ప్రభవః - కథం ప్రభావో రాజ్ఞ ఇతి - ప్రకృష్టో భావ ఇతి ప్రాదిసమా
సః- కథం రాజ్ఞో నయ ఇతి- బాహుళకాత్ ❀ వౌక్షుశ్రువః॥౩॥౩॥౨౫॥ విక్షావః- వి
శ్రావః-వౌ కిం-క్షవః- శ్రవః ❀ అవోదోర్నియః॥౩॥౩॥౨౬॥ అవనాయః అధోనయనమ్-
ఉన్నాయః - ఊర్ధ్వనయనమ్ - కథమున్నయ ఉత్ప్రేక్షేతి బాహుళకాత్ ❀ ప్రే

ద్రుస్తుస్రువః॥ ౩॥ ౩॥ ౨౭॥ ప్రద్రావః- ప్రస్తావః - ప్రస్రావః- ప్రే ఇతికిం- ద్రవః-
స్తవః-స్రవః ✺ నిరభ్యోః పూల్వోః॥ ౩॥ ౩॥ ౨౮॥ నిష్పూయతె శూర్పాదినేతి నిష్పావో
ధాన్యవిశేషః- అభిలావః- నిరభ్యోః కిం- పవః-లవః ✺ ఉన్న్యోర్గ్రః॥ ౩॥ ౩॥ ౨౯॥ ఉద్గా
రః- నిగారః- ఉన్న్యోః కిం - గరః ✺ కౄధాన్యే॥ ౩॥ ౩॥ ౩౦॥ కౄ ఇత్యస్మాత్ ధాన్యవిష
యకాదున్న్యోర్ఘఞ్ స్యాత్- ఉత్కారః నికారః - ధాన్యవిక్షేప ఇత్యర్థః- ధాన్యే కిం- భి
క్షోత్కరః - పుష్పనికరః ✺ యజ్ఞే సమి స్తువః॥ ౩॥ ౩॥ ౩౧॥ సమేత్య స్తువన్తి యస్మిన్ దేశే ఛ
న్దోగాః స దేశః సంస్తావః- యజ్ఞే కిం- సంస్తవః పరిచయః ✺ ప్రే స్త్రోఽయజ్ఞే॥ ౩॥ ౩॥ ౩౨॥
అయజ్ఞే ఇతి చ్ఛేదః - యజ్ఞే ఇతి ప్రకృతత్వాత్ - ప్రస్తారః - అయజ్ఞే కిమ్ - బర్హిషః ప్రస్త
రో ముష్టిశేషః ✺ ప్రథనే వావశబ్దే॥ ౩॥ ౩॥ ౩౩॥ విపూర్వాత్ స్తృణాతేర్ఘఞ్ స్యా
త్ అశబ్దవిషయే ప్రథనే- పటస్య విస్తారః- ప్రథనే కిమ్- తృణవిస్తరః- అశబ్దే కిమ్ - గ్రన్థవి
స్తరః ✺ ఛన్దోనామ్ని చ॥ ౩॥ ౩॥ ౩౪॥ స్త్రి ఇత్యనువర్తతె - విష్టారపఙ్క్తిశ్ఛన్దః - విస్తీర్య
న్తేఽస్మిన్నక్షరాణీత్యధికరణే ఘఞ్ - తతః కర్మధారయః ✺ ఛన్దోనామ్ని చ॥ ౮॥ ౩॥ ౯౪॥
విపూర్వస్య స్తృణాతేర్ఘఞన్తస్య సస్య షత్వం స్యాత్ ఛన్దోనామ్ని - ఇతి షత్వమ్ ✺ ఉది
గ్రహః॥ ౩॥ ౩॥ ౩౫॥ ఉద్గ్రాహః ✺ సమి ముష్టౌ॥ ౩॥ ౩॥ ౩౬॥ మల్లస్య సంగ్రాహః - ము
ష్టౌ కిం- ద్రవ్యస్య సంగ్రహః ✺ పరిన్యోర్నీణోర్ద్యూతాభ్రేషయోః॥ ౩॥ ౩॥ ౩౭॥ పరి
పూర్వాన్నయతేః నిపూర్వాదిణశ్చ ఘఞ్ స్యాత్ క్రమేణ ద్యూతే అభ్రేషే చ విషయే - పరిణా
యేన శారాన్హన్తి - సమన్తాన్నయనేనేత్యర్థః - ఏషోఽత్ర న్యాయః - ఉచితమిత్యర్థః- ద్యూ
తాభ్రేషయోః కిం - పరిణయో వివాహః - న్యయో నాశః ✺ పరావనుపాత్యయ ఇణః॥
౩॥ ౩॥ ౩౮॥ క్రమప్రాప్తస్య అనతిపాతః అనుపాత్యయః - తవ పర్యాయః - అనుపా
త్యయే కిం- కాలస్య పర్యయః- అతిపాత ఇత్యర్థః ✺ వ్యుపయోః శేతేః పర్యాయే॥ ౩॥ ౩॥
౩౯॥ తవ విశాయః- తవ రాజోపశాయః- పర్యాయే కిం- విశయః- సంశయః- ఉపశయః స
మీపశయనమ్ ✺ హస్తాదానే చేరస్తేయే॥ ౩॥ ౩॥ ౪౦॥ హస్తాదాన ఇత్యనేన ప్రత్యాసత్తి
రాదేయస్య లక్ష్యతె- పుష్పప్రచాయః - హస్తాదానే కిం - వృక్షాగ్రస్థానాం ఫలానాం య
ష్ట్యా ప్రచయం కరోతి - అస్తేయే కిమ్ - పుష్పప్రచయశ్చౌర్యేణ ✺ నివాసచితిశరీరోప
సమాధానేష్వాదేశ్చ కః॥ ౩॥ ౩॥ ౪౧॥ ఏషు చినోతేర్ఘఞ్ స్యాత్ ఆదేశ్చ కకారః- ఉపస
మాధానం రాశీకరణం తచ్చ ధాత్వర్థః - అన్యే ప్రత్యయార్థస్య కారకస్య ఉపాధిభూతాః - ని
వాసే- కాశీనికాయః- చితౌ- ఆకాయమగ్నిం చిన్వీత- శరీరె- చీయతెఽస్మిన్నస్థ్యాదికమి
తి కాయః- సమూహె- గోమయనికాయః- ఏషు కిం- చయః- చకిక ఇతి వక్తవ్యె ఆదేరిత్యుక్తె
ర్లఘుక్త్యాదేరేవ యథా స్యాదితి - గోమయానాం నిచాయః - పునః పునా రాశీకరణమి
త్యర్థః ✺ సంఘే చానౌత్తరాధర్యే॥ ౩॥ ౩॥ ౪౨॥ ఘఞ్ - ఆదేశ్చ కః - భిక్షునికాయః
ప్రాణినాం సమూహః సంఘః- అనౌత్తరాధర్యే కిం- సూకరనిచయః- స్తన్యపానాదావు
త్తరాధరభావేన శేరతే - సఙ్ఘే కిం - జ్ఞానకర్మసముచ్చయః ✺ కర్మవ్యతిహారే ణచ్ స్త్రి
యామ్॥ ౩॥ ౩॥ ౪౩॥ స్త్రీలిఙ్గే భావే ణచ్ - ణచః స్త్రియామఞ్ ✺ న కర్మవ్యతిహారే॥ ౭॥
౩॥ ౬॥ అత్ర ఐచ్ న స్యాత్- వ్యావక్రోశీ - వ్యావహాసీ ✺ అభివిధౌ భావ ఇనుణ్॥ ౩॥ ౩॥
౪౪॥ అణినుణః- ఆదివృద్ధిః- ఇనణ్యనపత్యే - సాంరావిణం వర్తతె ✺ ఆక్రోశేఽవన్యోర్గ్ర

హః॥ ౩॥ ౩॥ ౪౫॥ అవనీఏతయోర్గ్రహేఃఘఞ్స్యాత్ శాపే- అవగ్రాహస్తేభూయా
త్- అభిభవ_ఇత్యర్థః- నిగ్రాహస్తేభూయాత్ - బాధ_ఇత్యర్థః - ఆక్రోశేకిమ్ - అవగ్ర
హః పదస్య- నిగ్రహశ్చోరస్య ❋ ప్రేలిప్సాయామ్॥ ౩॥ ౩॥ ౪౬ ॥ పాత్రప్రగ్రాహే
ణచరతిభిక్షుః ❋ పరౌయజ్ఞే॥ ౩॥ ౩॥ ౪౭॥ ఉత్తరఃపరిగ్రాహః- స్ఫ్యస్యవేదేఃస్వీకరణమ్
❋ నౌవృధాన్యే॥ ౩॥౩॥౪౮॥ వృఇతిలుప్తపఞ్చమీకమ్ - నీవారః - ధాన్యేకిం - నివారక
న్యా- క్విప్సప్రయేపిబాహులకాదప్- ప్రవరాసేనావత్ ❋ ఉదిశ్రయతియౌతిపూద్రువః॥
౩॥౩॥౪౯॥ఉచ్ఛ్రాయః- ఉద్యావః- ఉత్పావః- ఉద్రావః - కథంపతనాన్తాస్సముచ్ఛ్రా
యాఇతి- బాహులకాత్ ❋ విభాషాఙిరుప్లువోః॥౩॥౩॥౫౦॥ఆరావః-ఆరవః-ఆప్లావః-
ఆప్లవః ❋ అవేగ్రహోవర్షప్రతిబన్ధే॥౩॥౩॥౫౧॥విభాషేత్యనువర్తతే - అవగ్రహః . అవ
గ్రాహః- వర్షప్రతిబన్ధేకిమ్- అవగ్రహఃపదస్య ❋ ప్రేవణిజామ్॥ ౩॥ ౩॥ ౫౨॥ ప్రే
గ్రహేరఞ్వావణిజాంసమ్బన్ధినిచేత్ప్రత్యయార్థః - తులాసూత్రమిత్యర్థః - తులా
ప్రగ్రాహేణచరతి- తులాప్రగ్రహేణ ❋ రశ్మౌచ॥ ౩॥ ౩॥ ౫౩॥ ప్రగ్రహః - ప్ర
గ్రాహః ❋ వృణోతేరాచ్ఛాదనే॥౩॥౩॥౫౪॥విభాషా॥ ప్రఇత్యేవ - ప్రవారః - ప్రవ
రః ❋ పరౌభువోऽవజ్ఞానే॥౩॥౩॥౫౫॥పరిభావః-పరిభవః- అవజ్ఞానేకిం_సర్వతోభవ
నంపరిభవః❋ఏరచ్॥౩॥౩॥౫౬॥చయః- జయః ✱ భయాదీనాముపసంఖ్యానంనపుంసకే
క్తాదినివృత్త్యర్థమ్ ✱ భయం - వర్షమ్ ❋ ఋదోరప్॥౩॥౩॥౫౭॥ఋవర్ణాన్తాదువర్ణాన్తా
దప్-కరః-గరః-శరః-యవః-లవః- స్తవః-పవః ❋ వృక్షాసనయోర్విష్టరః॥౮॥౩॥౯౩॥అ
నయోర్విపూర్వస్య స్త్రీఃషత్వంనిపాత్యతే- విష్టరోవృక్షఆసనంచ- వృక్షేతికిమ్-వాక్యస్య
విస్తరః ❋ గ్రహవృదృనిశ్చిగమశ్చ॥౩॥౩॥౫౮॥అప్స్యాత్- ఘఞోऽపవాదః-గ్రహః-
వరః-దరః-నిశ్చయః-గమః ✱ వశిరణ్యోరుపసంఖ్యానమ్ ✱ వశః- రణః ✱ ఘఞర్థేకవి
ధానమ్॥ప్రస్థఃవిఘ్నః॥ ద్విత్వప్రకరణేకేకృఞాదీనామితివక్తవ్యమ్॥చక్రం-చిక్లిదం - చక్న
సః ❋ ఉపసర్గేऽదః॥౩॥౩॥౫౯॥అప్స్యాత్॥ ఘఞపోశ్చ॥ అదేర్ఘస్ల్ స్యాత్ఘఞిఅపి
చ- ప్రఘసః- విఘసః- ఉపసర్గేకిమ్- ఘాసః ❋ నౌణచ॥౩॥౩॥౬౦॥నౌఉపపదేఅదేరః
స్యాదప్చ-న్యాదః- నిఘసః ❋ వ్యధజపోరనుపసర్గే॥౩॥౩॥౬౧॥అప్స్యాత్ - వ్యధః-జ
పః- ఉపసర్గేతుఆవ్యాధః- ఉపజాపః ❋ స్వనహసోర్వా॥౩॥౩॥౬౨॥అప్ - పక్షేఘఞ్-
స్వనః- స్వానః- హసః-హాసః-అనుపసర్గఇత్యేవ- ప్రస్వానః-ప్రహాసః ❋ యమస్సము
పనివిషుచ॥ ౩॥ ౩॥ ౬౩ ॥ ఏషుఅనుపసర్గేచయమేరబ్వా-సంయమః-సంయామః- ఉప
యమః- ఉపయామః- నియమః-నియామః- వియమః- వియామః-యమః-యామః❋నౌ
గదనదపఠస్వనః॥౩॥౩॥౬౪॥ అబ్వాస్యాత్- నిగదః-నిగాదః-నినదః-నినాదః-నిపఠః-నిపా
ఠః- నిస్స్వనః-నిస్స్వానః ❋ క్వణోవీణాయాంచ ॥౩॥౩॥౬౫॥ నావనుపసర్గేచవీణావిష
యాచ్చక్వణతేరబ్వాస్యాత్ - వీణాగ్రహణంప్రాద్యర్థం- నిక్వణః- నిక్వాణః - క్వణః-
క్వాణః - వీణాయాంతుప్రక్వణః - ప్రక్వాణః ❋ నిత్యంపణఃపరిమాణే ॥౩॥౩॥౬౬॥ అ
ప్స్యాత్ - మూలకపణః - శాకపణః - వ్యవహారార్థంమూలకాదీనాం పరిమితోముష్టిర్బ
ధ్యతేసోऽస్యవిషయః- పరిమాణేకిం- పాణః ❋ మదోऽనుపసర్గే ॥౩॥౩॥౬౭॥ ధనమదః-
ఉపసర్గేతుఉన్మాదః❋ ప్రమదసమ్మదౌహర్షే ॥౩॥౩॥౬౮॥ హర్షేకిం- ప్రమాదః - సమ్మా

గం ❀ సముదోరజః పశుషు ॥౩॥౩॥౬౯॥ సంపూర్వాదజేః సముదాయే - ఉత్పూర్వాచ్చ ప్రేరణే - తస్మాత్పశువిషయకాదప్ స్యాత్ - అథ ఇపోత్యక్త్రైర్భావేన - సమజః పశూనాం సంఘః - ఉదజః పశూనాం ప్రేరణం - పశుషు కిం - సమాజో బ్రాహ్మణానామ్ - ఉదాజః క్షత్రియాణామ్ ❀ అక్షేషు గ్లహః ॥౩॥౩॥౭౦॥ అక్షశబ్దేన దేవనం లక్ష్యతే - తత్రయత్పణరూపేణ గ్రాహ్యం తత్ర గ్లహ ఇతి పాత్యతే - అక్షస్య గ్లహః - వ్యాత్యక్షీమభిసరణగ్లహమదీవ్యన్ - అక్షేషు కిం - పాదస్య గ్రహః ❀ ప్రజనే సర్తేః ॥ ౩ ॥ ౩॥ ౭౧ ॥ ప్రజనః ప్రథమగర్భగ్రహణం - గవాముపసరః - కథమవసరః ప్రసర ఇతి - అధికరణే పుంసి సంజ్ఞాయామితి ఘః ❀ హ్వః సంప్రసారణఞ్చన్యభ్యుపవిషు ॥౩॥౩॥ ౭౨ ॥ నిహావః - అభిహావః - ఉపహావః విహావః - ఏషు కిమ్ - ప్రహ్వాయః ❀ ఆజియుద్ధే ॥౩॥౩॥౭౩॥ ఆహూయన్తే ఽస్మిన్నిత్యాహవః - యుద్ధే కిమ్ - ఆహ్వాయః ❀ నిపానమాహావః ॥౩॥౩॥౭౪॥ ఆఙ్పూర్వస్య హ్వాయతేః సంప్రసారణమప్ వృద్ధిశ్చ - ఉదకాధారశ్చేద్వాచ్యః - ఆహావస్తు నిపానం స్యాదుపకూపజలాశయే ❀ భావేఽనుపసర్గస్య ॥ ౩॥ ౩॥౭౫॥ అనుపసర్గస్య హ్వయతేః సంప్రసారణమప్ చ స్యాద్భావే - హవః ❀ హనశ్చ వధః ॥౩॥౩॥ ౭౬ ॥ అనుపసర్గాద్ధన్తేర్భావే అప్ స్యాత్ - వధాదేశశ్చాన్తోదాత్తః - వధేన దస్యుమ్ - ఘాఞ్ ఘాతః ❀ మూర్తౌ ఘనః ॥ ౩ ॥ ౩॥ ౭౭॥ మూర్తిః కాఠిన్యం తస్మిన్నభిధేయే హన్తేరప్ స్యాత్ ఘనశ్చాదేశః - అభ్రఘనః - కథం సైన్ధవఘనమానయేతి - ధర్మశబ్దేన ధర్మీ లక్ష్యతే ❀ అన్తర్ఘనో దేశే ॥ ౩॥ ౩॥ ౭౮॥ బాహీకగ్రామః శేషస్య సంజ్ఞేయమ్ - అన్తర్ఘణ ఇతి పాఠాన్తరమ్ - దేశే కిమ్ - అన్తర్ఘాతః ❀ అగారైకదేశే ప్రఘణః ప్రఘాణశ్చ ॥౩॥ ౩॥ ౭౯ ॥ ద్వారదేశే ద్వౌ ప్రకోష్ఠావలిన్దౌ - అభ్యన్తరో బాహ్యశ్చ - తత్ర బాహ్యప్రకోష్ఠే నిపాతనమిదమ్ - ప్రవిశద్భిర్జనైః పాదైః ప్రకర్షేణ హన్యత ఇతి ప్రఘణః ప్రఘాణః - కర్మణ్యప్ - పక్షే వృద్ధిః ❀ ఉద్ఘనోఽత్యాధానమ్ ॥ ౩॥ ౩॥ ౮౦ ॥ అత్యాధానముపరి స్థాపనమ్ - యస్మిన్కాష్ఠే అన్యాని కాష్ఠాని స్థాపయిత్వా తక్ష్యన్తే స ఉద్ఘనః అధికరణేఽపి ❀ అపఘనోఽఙ్గమ్ ॥౩॥౩॥౮౧॥ అఙ్గం శరీరావయవః స చేహ న సర్వః - కిన్తు పాణిః పాదశ్చేత్యాహుః - కరణేఽప్ - అపఘాతోఽన్యః ❀ కరణేఽయోవిద్రుషు ॥౩॥౩॥౮౨॥ ఏషు హన్తేః కరణేఽప్ స్యాత్ ఘనాదేశశ్చ - అయో హన్యతేనేనేత్యయోఘనః - విఘనః - ద్రుఘనః - ద్రుఘణ ఇత్యేకే - పూర్వపదాత్సంజ్ఞాయామితి ణత్వం - సంజ్ఞైషా కుఠారస్య ద్రుర్వృక్షః ❀ స్తమ్బే క చ ॥ ౩॥ ౩॥ ౮౩॥ స్తమ్బే ఉపపదే హన్తేః కరణే కః స్యాదప్ చ - అప్పక్షే ఘనాదేశశ్చ - స్తమ్బఘ్నః - స్తమ్బఘనః - కరణ ఇత్యేవ - స్తమ్బఘాతః ❀ పరౌ ఘః ॥ ౩॥ ౩ ॥ ౮౪॥ పరౌ హన్తేరప్ స్యాత్ కరణే ఘశబ్దశ్చాదేశః - పరిహన్యతేఽనేనేతి పరిఘః ❀ పరేశ్చ ఘాఙ్కయోః ॥ ౮॥ ౨॥ ౨౨॥ పరేః రేఫస్య లో వా స్యాత్ ఘశబ్దే అఙ్కశబ్దే చ - పరిఘః - పలిఘః - పర్యఙ్కః - పల్యఙ్కః - ఇహ తరప్తమపౌ ఘ ఇతి కృత్రిమస్య న గ్రహణం వ్యాఖ్యానాత్ ❀ ఉపఘ్న ఆశ్రయే ॥ ౩॥ ౩॥ ౮౫॥ ఉపపూర్వాద్ధన్తేరప్ స్యాదుపధాలోపశ్చ - ఆశ్రయశబ్దేన సామీప్యం లక్ష్యతే - పర్వతేనోపహన్యతే సామీప్యేన గమ్యత ఇతి పర్వతోపఘ్నః ❀ సంఘోద్ఘౌ గణప్రశంసయోః ॥ ౩॥ ౩॥ ౮౬॥ సంహననం సంఘః - ఘావేఽప్ - ఉద్ధన్యతే ఉత్కృష్టో జ్ఞాయత ఇత్యుద్ఘః - కర్మణ్యప్ - గత్యర్థానాం బుద్ధ్యర్థ

త్వాత్ హన్ నిర్ఘానే ✽ నిఘో నిమితమ్॥ ౩॥ ౩॥ ౮౭॥ సమన్తాన్మితం నిమితం- నిర్విశేషం హ
స్వదైర్ఘ్యాయ నాం తనిఘా వృక్షాః - సమారోహపరిణాహా ఇత్యర్థః ✽ ఢ్వితః క్త్రిః॥ ౩ ॥ ౩॥
౮౮ ॥ అయం భావ ఏవ స్వభావాత్ * క్త్రేర్మమ్నిత్యమ్ * క్త్రిప్రత్యయాన్తాన్మప్ నిర్వృ
త్త్యర్థే నిత్యగ్రహణాత్ క్త్రిర్మబ్విషయః - అతఏవ క్త్రిన్నన్తేన న విగ్రహః - డుపచష్-పా
కేన నిర్వృత్తం పక్త్రిమమ్- డువప్- ఉప్త్రిమమ్ ✽ ట్వితోఽథుచ్ ॥౩॥౩॥౮౯॥ అయమపి
స్వభావాద్భావ ఏవ-టువేపృ - వేపథుః - శ్వయథుః ✽ యజయాచయతవిచ్ఛప్రచ్ఛర
క్షో నఙ్ ॥౩॥౩॥౯౦॥ యజ్ఞః- యాచ్ఞా- యత్నః- విశ్నః ప్రశ్నః- ప్రశ్నే చాసన్నకాల ఇతి జ్ఞా
పకాన్న సంప్రసారణమ్ జిత్త్వన్తు విశ్న ఇత్యత్ర గుణనిషేధాయ- రక్ష్ణః ✽ స్వపో నన్ ॥౩॥
౩॥౯౧॥ స్వప్నః ✽ ఉపసర్గే ఘోః కిః ॥౩॥౩॥౯౨॥ ప్రధిః - అన్తర్ధిః- ఉపాధీయతే అ
నేనేత్యుపాధిః ✽ కర్మణ్యధికరణే చ ॥౩॥౩॥౯౩ ॥ కర్మణ్యుపపదే ఘోః కిః స్యాదధికరణేఽ
ర్థే- జలాని ధీయన్తేఽస్మిన్నితి జలధిః ✽ స్త్రియాం క్తిన్ ॥౩॥౩॥౯౪॥ స్త్రీలిఙ్గే భావాదౌ క్తిన్
స్యాత్- ఘఞోఽపవాదః- అజపౌ తు పరత్వాద్బాధతే- కృతిః- చితిః- స్తుతిః- స్ఫాయీ-స్ఫా
తిః- స్ఫీతికామ ఇతి తు ప్రామాదికమ్ - క్తాన్తాద్ధాత్వర్థేణిచి ఆచం రితి వా సమాధేయమ్ *
శ్రూయజీషిస్తుభ్యః కరణే * శ్రూయతేఽనయా శ్రుతిః- యజేరిష్టిః - ఇష్టిః - స్తుతిః *
ఋల్వాదిభ్యః క్తిన్నిష్ఠావద్వాచ్యః * తేన నిష్ఠానత్వం- కీర్ణిః- గీర్ణిః- లూనిః- ధూనిః- యూ
నిః ప్లూనిః- యోగవిభాగాత్ క్తిని హ్రీస్వః- హ్రీణిః- హ్లన్నిః- ఊచ - చూర్ణిః - పూర్తిః * చా
తేః క్తిని చిభావో వాచ్యః * అపచితిః * సంపదాదిభ్యః క్విప్ * సమ్పత్- విపత్ - క్తిన్నపీష్య
తే- సంపత్తిః విపత్తిః ✽ స్థాగాపాపచో భావే ॥౩॥౩॥౯౫॥ క్తిన్ స్యాత్ -అఙోఽపవాదః-
ప్రస్థితిః ఉపస్థితిః- సంగీతిః- సంపీతిః- పక్తిః- కథమవస్థా సంస్థా- వ్యవస్థాయామితి జ్ఞా
పకాత్ ✽ ఊతియూతిజూతిసాతిహేతికీర్తయశ్చ ॥౩॥౩॥౯౭ ॥ అవతేర్జ్వరత్వరేత్యూ
ఠ్ - ఊతిః- స్వరార్థం వచనమ్- ఉదాత్త ఇతి హి వర్తతే- యూతిః- జూతిః- అనయోర్దీర్ఘ
త్వం చ నిపాత్యతే- స్యతేః సాతిః - ఇత్వాభావో నిపాత్యతే సనోతేర్వా- జనసనేత్యాత్త్వే కృ
తే స్వరార్థం నిపాతనమ్ - హన్తేర్హినోతేర్వా హేతిః - కీర్తిః ✽ వ్రజయజోర్భావే క్యప్ ॥
౩ ॥౩॥ ౯౮॥ వ్రజ్యా- ఇజ్యా ✽ సంజ్ఞాయాం సమజనిషదనిపతమనవిదషుఞ్శీఙ్భృఞి
ణః ॥౩॥౩॥౯౯॥ సమజాదిభ్యః స్త్రియాం భావాదౌ క్యప్ స్యాత్ స చోదాత్తః సంజ్ఞా
యామ్ * అజేః క్యపి వీభావో నేతి వాచ్యమ్ * సమజన్త్యస్యామితి సమజ్యా- నిషీదన్త్య
స్యాన్నిషద్యా ఆపణః- నిపతన్త్యస్యామితి నిపత్యా పిచ్ఛిలా భూమిః - మన్యతేఽనయేతి మ
న్యా గళపార్శ్వసిరా- విదన్త్యనయా విద్యా- సుత్యా అభిషవః - శయ్యా- భృత్యా- ఈ
యతేఽనయా ఇత్యా శిబికా ✽ కృఞః శ చ ॥౩॥౩॥౧౦౦॥ కృఞ ఇతి యోగవిభాగః- కృఞః
క్యప్ స్యాత్ - కృత్యా-శ చ- చాత్ క్తిన్- క్రియా- కృతిః ✽ ఇచ్ఛా ॥౩॥౩॥౧౦౧॥ ఇషే
ర్భావే శః యగభావశ్చ నిపాత్యతే ఇచ్ఛా * పరిచర్యాపరిసర్యామృగయాటాట్యానా
ముపసంఖ్యానమ్ * శో యక్చ నిపాత్యతే - పరిచర్యా పూజా - పరిసర్యా పరిసరణమ్- అ
త్ర గకారోఽపి- మృగ అన్వేషణే- చురాదావదన్తః- అతో లోపాభావోఽపి- శేయకి ణిలోపః-
మృగయా - అటతేః శే యకి ద్విత్వం పూర్వభాగే యకారనివృత్తిః దీర్ఘశ్చ - అ
టాట్యా * జాగర్తేరకారో వా * శే జాగరా- జాగర్యా ✽ అ ప్రత్యయాత్ ॥౩॥౩॥

౧౦౨॥ ప్రత్యయాన్తేభ్యో ధాతుభ్యః స్త్రియామకారప్రత్యయస్స్యాత్- చికీర్షా- పుత్రకామ్యా ❋ గురోశ్చ హలః ॥౩॥౩॥౧౦౩॥ గురుమతో హలన్తాత్ స్త్రియామకారస్స్యాత్- ఈహా- ఊహా- గురోః కిమ్- భక్తిః- హలః కిం- నీతిః* నిష్ఠాయాం సేట ఇతి వక్తవ్యమ్* నేహ- ఆప్తిః- తితుత్రేతి సేట్- దీప్తిః* తితుత్రేష్వగ్రహాదీనామితి వాచ్యమ్* నిగృహీతిః- నిపఠితిః ❋ షిద్భిదాదిభ్యోఙ్ ॥౩॥౩॥౧౦౪॥ షిద్భ్యో భిదాదిభ్యశ్చ స్త్రియామఙ్ జౄష్- జరా- త్రపూష్- త్రపా- భిదా- విదారణ ఏవాయమ్- భిత్తిరన్యా- ఛిదా- ద్వైధీకరణే- అన్యత్ర ఛిత్తిః- ఛిద్రం గుహా గిర్యోషధ్యోః- అత్ర గిరేరేకదేశో గిరిశబ్దేన వివక్షితః- అన్యత్ర గూఢిః- ఆరా- ఋదృశోఽఙి గుణః- హారా- కారా- తారా- దారా- దీర్ఘత్వం నిపాత్యతే- మృజా* క్రపేస్సంప్రసారణం చ * కృపా ❋ చిన్తిపూజికథికుమ్బిచర్చశ్చ ॥౩॥౩॥౧౦౫॥ అఙ్ స్యాత్- యుచోఽపవాదః- చిన్తా పూజా- కథా- కుమ్బా- చర్చా ❋ ఆతశ్చోపసర్గే ॥౩॥౩॥౧౦౬॥ అఙ్ స్యాత్- క్తినోఽపవాదః- ప్రదా- ఉపదా॥ శ్రదన్తరోరుపసర్గవద్వృత్తిః॥ శ్రద్ధా- అన్తర్ధా ❋ ణ్యాసశ్రన్థో యుచ్ ॥౩॥౩॥౧౦౭॥ అకారస్యాపవాదః- కారణా- హారణా- ఆసనా- శ్రన్థనా* ఘట్టివన్దివిదిభ్యశ్చేతి వాచ్యమ్* ఘట్టనా- వన్దనా- వేదనా* ఇషేరనిచ్ఛార్థస్య* అన్వేషణా* పరేర్వా* పర్యేషణా- పరీష్టిః ❋ రోగాఖ్యాయాం ణ్వుల్ బహులమ్ ॥౩॥౩॥౧౦౮॥ ప్రచ్ఛర్దికా- ప్రవాహికా- విచర్చికా- క్వచిన్న- శిరోర్తిః* ధాత్వర్థనిర్దేశే ణ్వుల్ వక్తవ్యః* ఆసికా- శాయికా * ఇక్ శ్తిపౌ ధాతునిర్దేశే* పచిః- పచతిః* వర్ణాత్కారః* నిర్దేశ ఇత్యేవ- అకారః- కకారః* రాదిఫః* రేఫః * మత్వర్థాచ్ఛః* బహుళవచనాదకారలోపః- మత్వర్థీయః* ఇణజాదిభ్యః* ఆజిః ఆతిః* ఇఞ్ వపాదిభ్యః* వాపిః- వాసిః- స్వరేభేవః * ఇక్ కృష్యాదిభ్యః* కృషిః గిరిః ❋ సంజ్ఞాయామ్ ॥౩॥౩॥౧౦౯॥ అత్ర ధాతోర్ణ్వుల్- ఉద్దాలకపుష్పభఞ్జికా ❋ విభాషాఖ్యానపరిప్రశ్నయోరిఞ్ చ ॥౩॥౩॥౧౧౦॥ పరిప్రశ్నే ఆఖ్యానే చ గమ్యే ఇఞ్ స్యాత్ చాత్ ణ్వుల్- విభాషోక్తేర్యథాప్రాప్తమన్యేపి- కాం త్వం కారిం కారికాం క్రియాం కృత్యాం కృతిం వాకార్షీః- సర్వాం కారిం కారికాం క్రియాం కృత్యాం కృతిం వాకార్షమ్- ఏవం గణిం గణికాం గణనాం- పాచిం పాచికాం పచాం పక్తిమ్ ❋ పర్యాయార్హణోత్పత్తిషు ణ్వుచ్ ॥౩॥౩॥౧౧౧॥ పర్యాయః పరిపాటీ- క్రమః- అర్హణమర్హః యోగ్యతా- పర్యాయాదిషు ద్యోత్యేషు ణ్వుచ్ వా స్యాత్- భవత ఆసికా- శాయికా- అగ్రగామికా- భవానిక్షుభక్షికామర్హతి- ఋణే- ఇక్షుభక్షికాం మే ధారయసి- ఉత్పత్తౌ- ఇక్షుభక్షికా ఉదపాది ❋ ఆక్రోశే నఞ్యనిః ॥౩॥౩॥౧౧౨॥ విభాషేతి నివృత్తమ్- నఞ్యుపపదేఽనిః స్యాదాక్రోశే- అజీవనిస్తే శఠ భూయాత్- అప్రయాణిః ❋ కృత్యల్యుటో బహులమ్ ॥౩॥౩॥౧౧౩॥ భావే కర్తరి చ కారకే సంజ్ఞాయామితి చ నివృత్తం- రాజ్ఞా భుజ్యన్తే రాజభోజనాశ్శాలయః ❋ నపుంసకే భావే క్తః ॥౩॥౩॥౧౧౪॥ ❋ ల్యుట్ చ ॥౩॥౩॥౧౧౫॥ హసితం- హసనం॥ యోగవిభాగ ఉత్తరార్థః ❋ కర్మణి చ యేన సంస్పర్శాత్కర్తుశ్శరీరసుఖమ్ ॥౩॥౩॥౧౧౬॥ యేన కర్మణా స్పృశ్యమానస్య కర్తుః శరీరసుఖముత్పద్యతే తస్మిన్కర్మణ్యుపపదే ల్యుట్ స్యాత్- పూర్వేణ సిద్ధే నిత్యసమాసార్థం వచనమ్- పయఃపానం సుఖమ్- కర్తురితి కిమ్- గురోః స్నాపనం సుఖమ్- నేహ గురుః కర్తా కిం తు కర్మ* వాయోః* అజే

ల్వీవా స్యాత్ యథా ప్రవయణం - ప్రాజనమ్ ❁ కరణాధికరణయోశ్చ ॥౩॥౩॥౧౧౭॥ ల్యుట్ స్యాత్ - ఇధ్మప్రవ్రశ్చనః కుఠారః - గోదోహనీ స్థాలీ - ఖలః ప్రాక్ కరణాధికరణయోరిత్యధికారః ॥ అన్తరదేశే ॥ అన్తశ్శబ్దాద్ధన్తేర్నస్య ణో న స్యాత్ - అన్తర్హననమ్ - దేశే తు అన్తర్హణనో దేశః - అత్పూర్వస్యేత్యేవ - అన్తర్ఘ్నన్తి - తపరః కిమ్ - అన్తర్ఘాని * అయనం చ * అయనస్య ణః అన్తశ్శబ్దాత్పరస్య - అన్తరయణమ్ - అదేశ ఇత్యేవ - అన్తరయనో దేశః ❁ పుంసి సంజ్ఞాయాం ఘః ప్రాయేణ ॥౩॥౩॥౧౧౮॥ ఛాదేర్ఘేఽద్వ్యుపసర్గస్య ॥ ద్విప్రభృత్యుపసర్గహీనస్య ఛాదేర్హ్రస్వః స్యాత్ ఘే పరే - దన్తాశ్ఛాద్యన్తేఽనేన దన్తచ్ఛదః - ఆకుర్వన్త్యస్మిన్నాకరః ❁ గోచరసంచరవహవ్రజవ్యజాపణనిగమాశ్చ ॥౩॥౩॥౧౧౯॥ ఘాన్తా నిపాత్యన్తే - హలశ్చేతి వక్ష్యమాణస్య ఘఞోఽపవాదః - గావశ్చరన్త్యస్మిన్నితి గోచరో దేశః - సంచరన్త్యనేన సంచరో మార్గః - వహన్త్యనేన వహః స్కన్ధః - వ్రజః - వ్యజస్తాలవృన్తమ్ - నిపాతనాద్వీభావో న - ఆపణః పణ్యస్థానమ్ - నిగచ్ఛన్త్యనేన నిగమశ్ఛన్దః - చాత్కషః - నికషః ❁ అవే తౄస్త్రోర్ఘఞ్ ॥౩॥౩॥౧౨౦॥ అవతారః కూపాదేః అవస్తారో జవనికా ❁ హలశ్చ ॥౩॥౩॥౧౨౧॥ హలన్తాద్ఘఞ్ స్యాత్ - ఘాపవాదః - అపమృజ్యన్తేఽనేన వ్యాధ్యాదిరిత్యపామార్గః - విమార్గః సమూహనీ ❁ అధ్యాయన్యాయోద్యావసంహారాశ్చ ॥౩॥౩॥౧౨౨॥ అధీయన్తేఽస్మిన్నధ్యాయః - నియన్త్యుద్యువన్తి సంహరన్త్యనేనేతి విగ్రహః * అవహారాధారావాయానాముపసంఖ్యానమ్ * ఉదఙ్కోఽనుదకే ॥౩॥౩॥౧౨౩॥ ఉత్పూర్వాదఞ్చతేర్ఘఞ్ స్యాత్ న తూదకే - ఘృతముదచ్యతే ఉద్ధ్రియతేఽస్మిన్నితి ఘృతోదఙ్కః - చర్మమయం భాణ్డమ్ - అనుదకే కిమ్ - ఉదకోదఞ్చనః ❁ జాలమానాయః ॥౩॥౩॥౧౨౪॥ ఆనీయన్తే మత్స్యాదయోఽనేనేత్యానాయః - జాలమితి కిమ్ - ఆనయః ❁ ఖనో ఘ చ ॥౩॥౩॥౧౨౫॥ చాద్ఘఞ్ - ఆఖనః - ఆఖానః - ఘేత్యకరణమన్యతోఽప్యయమితి జ్ఞాపనార్థమ్ - తేన భగః - పదః - కరణే ఘః - ఖలసంచలనే - అధికరణే ఘః - ఖల ఇత్యాది * ఖనేర్డడరేకేకబకా వాచ్యాః * ఆఖః - ఆఖరః - ఆఖనికః - ఆఖనికబకః - ఏతే ఖనిత్రవచనాః ❁ ఈషద్దుస్సుషు కృచ్ఛ్రాకృచ్ఛ్రార్థేషు ఖల్ ॥౩॥౩॥౧౨౬॥ కరణాధికరణయోరితి నివృత్తమ్ - ఏషు దుఃఖసుఖార్థేషూపపదేషు ఖల్ స్యాత్ - తయోరేవేతి భావే కర్మణి చ - కృచ్ఛ్రే దుష్కరః కటో భవతా - అకృచ్ఛ్రే - భవతా ఈషత్కరః - సుకరః * నిమిమీలియాం ఖలచోరాత్వం నేతి వాచ్యమ్ * ఈషన్నిమయః - దుష్ప్రమయః - సువిలయః - నిమయః - మయః - లయః ❁ ఉపసర్గాత్ ఖల్ఘఞోః ॥౭॥౧॥౬౭॥ ఉపసర్గాత్కేవలాల్లభేర్నుమ్ స్యాత్ - ఈషత్ప్రలమ్భః - దుఃప్రలమ్భః - సుప్రలమ్భః - ఉపాలమ్భః - ఉపసర్గాత్కిమ్ - ఈషల్లభః - లాభః ❁ న సుదుర్భ్యాం కేవలాభ్యామ్ ॥౭॥౧॥౬౮॥ ఉపసర్గాన్తరరహితాభ్యాం సుదుర్భ్యాం లభేర్నుమ్ న స్యాత్ ఖల్ఘఞోః - సులభం - దుర్లభం - కేవలాభ్యాం కిమ్ - సుప్రలమ్భః - అతిదుర్లమ్భః - కథం తర్హి - అతిసులభమతిదుర్లభమితి - యదా స్వతీ కర్మప్రవచనీయౌ తదా భవిష్యతి ❁ కర్తృకర్మణోశ్చ భూకృఞోః ॥౩॥౩॥౧౨౭॥ కర్తృకర్మణోరీషదాదిషు చ ఉపపదేషు భూకృఞోః ఖల్ స్యాత్ - యథాసంఖ్యం నేష్యతే - కర్తృకర్మణీ చ ధాతోరవ్యవధానేన ప్రయోజ్యే - ఈషదాదయస్తు తతః ప్రాక్ * కర్తృకర్మణోశ్చ్వ్యర్థయోరితి వాచ్యమ్ * ఖిత్వాన్ముమ్ -

జపాద్యమాఘ్రాయ సమధిశేపయాయుతే విరాఘ్ర్యమ్నవం - ఉపదాఘ్ర్యప్నవ - స్వాఘ్య
స్య వా అవాఘ్ర్యమాఘ్ర్యంతుః సేనయరో తవదాఘ్ర్యంకరః - ఉపదాఘ్ర్యజ్వరః - స్వాఘ్నజ్వ
రం - చర్మపోయోరితమ్ - అక్ష్యేవ సుభూయ తె ❋ ఆక్రోయుచ్॥ ౩॥ ౩॥ ౧౭౪॥ ఆశిషి లిఙ్వా
దః - ఈంత్వా న గ్లా మోభవతా - వుహ్వనః - సువానః ❋ భావాయాం జాతాసీయుధిష్ఠిరభ్య
పి వృకభ్యోయుజ్వావ్యః ❋ దుశ్శాసనః - దుర్యోధన - త్యా ❋ పాత్వ క్తాత్॥ ౮॥ ౪॥
౩౧॥ న స్త్రియాన - నిప్పానం - సర్పిష్పానమ్ - పాత్ర్యవ - నిర్ణయః - పరాన్తాత్కృమ్ - వృద్ధాతి -
పదెఅర్థంపదాన్తత్తెన ప్రమిసమాసోయ - తె సేహన - సుప్రపెర్యోణ ❋ ఆవశ్యకాధ
మర్ణ్యయోర్ణినిః॥ ౩॥ ౩॥ ౧౭౦॥ అవశ్యంకారీ శతన్దాయీ ❋ కృత్యాశ్చ॥ ౩॥ ౩॥ ౧౭౧॥ ఆ
వశ్యకాధమర్ణ్యయోరిత్యేవ - అవశ్యంహారిశ్వేవ్యః - శతన్దేయమ్ ❋ క్తిచ్క్తౌ చ సంజ్ఞా
యామ్॥ ౩॥ ౩॥ ౧౭౪॥ ధాతోః క్తిచ్ క్తశ్చ స్యాదాశిషి సంజ్ఞాయామ్ - తితుత్రేతి నేట్ -
భవతాత్ - భూతిః ❋ న క్తిచిదీర్ఘశ్చ॥ ౬॥ ౪॥ ౩౯॥ అనిటాం వనతితనోత్యాదీనాం చ దీ
ర్ఘానునాసికలోపౌ న స్తః క్తిచి పరే - యన్తిః - రన్తిః - వన్తిః - తన్తిః ❋ సనః క్తిచి లోపశ్చా
స్యాన్యతరస్యామ్॥ ౬॥ ౪॥ ౪౫॥ సనోతేః క్తిచి ఆత్వం వా స్యాల్లోపశ్చ వా - సనతాత్ - సా
తిః - సతిః - సన్తిః - దేవాఏనం దేయాసుః దేవదత్తః ❋ అలంఖల్వోః ప్రతిషేధయోః
ప్రాచాం క్త్వా॥ ౩॥ ౪॥ ౧౮॥ ప్రతిషేధార్థయోరలంఖల్వోరుపపదయోః క్త్వా స్యా
త్ - ప్రాచాం గ్రహణం పూజార్థమ్ - అమైవావ్యయేనేతి నియమాన్నోపపదసమాసః -
దో ఘోః - అలం దత్త్వా - ఘుమాస్థా - పీత్వా ఖలు - అలంఖల్వోః కిమ్ - మా కార్షీత్ - ప్రతిషే
ధయోః కిమ్ - అలంకారః ❋ ఉదీచాం మాఙో వ్యతీహారే॥ ౩॥ ౪॥ ౧౯॥ వ్యతీహారార్థాన్మాఙః
క్త్వా స్యాత్ - అపూర్వకాలార్థమిదమ్ ❋ మయతేరిదన్యతరస్యామ్॥ ౬॥ ౪॥ ౭౦॥ మేఙః
ఇకారోన్తాదేశస్స్యాద్వాల్యపి - అపమిత్య యాచతే అపమాయ - ఉదీచాం గ్రహణాద్వ్య
త్యవాస్త్రమపి - యాచిత్వా అపమయతె ❋ పరావరయోగే చ॥ ౩॥ ౪॥ ౨౦॥ పరేణ
పూర్వస్యాపరేణ పరస్య యోగే గమ్యేధాతోః క్త్వా స్యాత్ - అప్రాప్య నదీం పర్వతః -
పరనదీయోగోత్ర పర్వతస్య - అతిక్రమ్య పర్వతం స్థితా నదీ - అపరపర్వతయోగోత్ర
నద్యాః ❋ సమానకర్తృకయోః పూర్వకాలే॥ ౩॥ ౪॥ ౨౧॥ సమానకర్తృకయోర్ధాత్వర్థ
యోః పూర్వకాలే వర్తమానాద్ధాతోః క్త్వా స్యాత్ - క్త్వాతుఅవ్యయకృతో భావ ఇతి భా
వే - భుక్త్వా వ్రజతి - ద్విత్వమతన్త్రమ్ - స్నాత్వా భుక్త్వా పీత్వా వ్రజతి - అనునాసిక
నాసికలోపః - విష్ణుం నత్వా స్తౌతి - స్వరత్యాదేః పక్షే నిత్యమిడభావః పూర్వవి
ప్రతిషేధేన - స్వృత్వా - సూత్వా - ధూత్వా ❋ క్త్వి స్కన్దిస్యన్దోః॥ ౬॥ ౪॥ ౩౧॥ ఏత
యోర్నలోపో న స్యాత్ క్త్విపరే - స్కన్త్వా - ఊదిత్వాదిడ్వా - స్యన్త్వా - స్యన్దిత్వా
❋ న క్త్వా సేట్॥ ౧॥ ౨॥ ౧౮॥ సేట్ క్త్వా కిన్న స్యాత్ - శయిత్వా - సేట్కిమ్ - కృత్వా ❋
మృడమృదగుధకుషక్లిశవదవసః క్త్వా॥ ౧॥ ౨॥ ౭॥ ఏభ్యః సేట్ క్త్వా కిత్ - మృడిత్వా - క్లిశః
క్త్వానిష్ఠయోరితీట్ - క్లిశిత్వా - క్లిష్ట్వా - ఉదిత్వా - ఉషిత్వా - రుదవిదేతి కిత్త్వం - రుదిత్వా - విది
త్వా - ముషిత్వా - గృహీత్వా ❋ నోపధాత్థఫాన్తాద్వా॥ ౧॥ ౨॥ ౨౩॥ సేట్ క్త్వా కిద్వా
స్యాత్ - శ్రథిత్వా - శ్రన్థిత్వా - గుఫిత్వా - గుమ్ఫిత్వా - నోపధాత్కిమ్ - కోథిత్వా - రేఫి
త్వా ❋ వఞ్చిలుఞ్చ్యృతశ్చ॥ ౧॥ ౨॥ ౨౪॥ సేట్ క్త్వా కిద్వా - వచిత్వా - వఞ్చిత్వా - లు

చిత్వా- లుఞ్చిత్వా - ఋతిత్వా - అర్తిత్వా ❋ తృషిమృషికృశేః కాశ్యపస్య॥ ౧॥ ౨॥ ౨౫॥ ఏభ్యః సేట్ క్త్వా కిద్వా- తృషిత్వా- తర్షిత్వా- మృషిత్వా- మర్షిత్వా- కృశిత్వా-కర్శిత్వా- రలో వ్యుపధాదితి వా కిత్త్వమ్- ద్యుతిత్వా - ద్యోతిత్వా - లిఖిత్వా - లేఖిత్వా- రలః కిమ్- సేవిత్వా- వ్యుపధాత్కిమ్- వర్తిత్వా- హలాదేః కిమ్ - ఏషిత్వా- సేట్కిమ్- భుక్త్వా- వసతిక్షుధోరిట్ - ఉషిత్వా - వసత్వా - క్షుధిత్వా - క్షోధిత్వా-అఞ్చేః పూజాయామితి నిత్యమిట్- అఞ్చిత్వా- గతౌ తు - అక్త్వేత్యపి - లుభో విమోహనే ఇట్- లుభిత్వా- లోభిత్వా- విమోహనే తు- లుబ్ధ్వా ❋ జౄవ్రశ్చ్యోః క్త్వి॥ ౭॥౨॥౫౫॥ ఆభ్యాం పరస్య క్త్వ ఇట్ స్యాత్- జరీత్వా- జరిత్వా- వ్రశ్చిత్వా ❋ ఉదితో వా॥ ౭॥౨॥౫౬॥ ఉదితః పరస్య క్త్వ ఇడ్వా- శమిత్వా-అనునాసికస్య క్వీతి దీర్ఘః- శాన్త్వా- ద్యూత్వా - దేవిత్వా ❋ క్రమశ్చ క్త్వి ❋ క్రమ ఉపధాయా దీర్ఘో వా స్యాత్ ఝలాదౌ క్త్వి పరే - క్రాన్త్వా- క్రన్త్వా- ఝలి కిమ్- క్రమిత్వా- పూఙశ్చేతి వేట్ - పవిత్వా- పూత్వా ❋ జాన్తనశాం విభాషా॥ ౬॥౪॥౩౨॥ జాన్తానాం నశేశ్చ నలోపో వా స్యాత్ క్త్వి పరే- భక్త్వా- భఙ్క్త్వా- రక్త్వా- రఙ్క్త్వా- మస్జినశోరితి నుమ్ - తస్య పక్షే లోపః- నష్ట్వా - నంష్ట్వా - రధాదిభ్యశ్చేతీట్పక్షే నశిత్వా- హలాదావితి వాచ్యమ్- నేహ- అఞ్జిత్వా - ఊదిత్వాద్వేట్ - పక్షే అక్త్వా- అఙ్క్త్వా- జనసనఖనాం సఞ్ఝలోరిత్యాత్వం- ఖాత్వా-ఖనిత్వా- ద్యతిస్యతీతీత్వం-దిత్వా- సిత్వా- మిత్వా- స్థిత్వా ❋ దధాతేర్హిః॥ ౭॥౪॥౪౨॥ హిత్వా ❋ జహాతేశ్చ క్త్వి॥ ౭॥ ౪॥ ౪౩ ॥ హిత్వా- హాఙస్తు- హాత్వా - అదో జగ్ధిః - జగ్ధ్వా ❋ సమాసేఽనఞ్పూర్వే క్త్వో ల్యప్॥ ౭ ॥ ౧ ॥ ౩౭ ॥ అవ్యయపూర్వపదేఽనఞ్సమాసే క్త్వో ల్యబాదేశః స్యాత్ - తుక్ - ప్రకృత్య- అనఞ్ కిమ్- అకృత్వా- పర్యుదాసాశ్రయణాన్నేహ- పరమకృత్వా ॥ షత్వతుకోరసిద్ధః॥ షత్వే తుకి చ కర్తవ్యే ఏకాదేశశాస్త్రమసిద్ధం స్యాత్- కోఽసిచత్ - ఇహ షత్వం న - అధీత్య - ప్రేత్య - హ్రస్వస్యేతి తుక్ ❋ వా ల్యపి॥ ౬॥ ౪॥ ౩౮॥ అనుదాత్తోపదేశానాం వనతితనోత్యాదీనామనునాసికలోపో వా స్యాత్ ల్యపి - వ్యవస్థితవిభాషేయం - తేన మాన్తానిటాం వా - నాన్తానిటాం వనాదీనాం చ నిత్యమ్ - ఆగత్య - ఆగమ్య- ప్రణత్య- ప్రణమ్య- ప్రహత్య- ప్రమత్య- ప్రవత్య - వితత్య - అదో జగ్ధిః ॥ అన్తరఙ్గానపి విధీన్ బహిరఙ్గో ల్యప్ బాధతే । జగ్ధివిధౌ ల్యబ్గ్రహణాత్ - తేన హిత్వదత్వ ఆత్వేత్వదీర్ఘత్వశాత్ ఇటో ల్యపి న- విధాయ- ప్రదాయ- ప్రఖన్య - ప్రస్థాయ- ప్రక్రమ్య - ఆపృచ్ఛ్య - ప్రదీవ్య ❋ న ల్యపి॥ ౬॥౪॥౬౯॥ ల్యపి పరే ఘుమాస్థాదేరీత్వం న - ధేట్ - ప్రధాయ - ప్రమాయ-ప్రగాయ- ప్రపాయ- ప్రహాయ- ప్రసాయ - మీనాతిమినోతీత్యాత్వం - ప్రమాయ - విమాయ- ఉపదాయ విభాషా లీయతేః- విలాయ- విలీయ- ణిలోపః-ఉత్తార్య-విచార్య ❋ ల్యపి లఘుపూర్వాత్ ॥ ౬॥ ౪॥ ౫౬॥ లఘుపూర్వాత్పరస్య ణేరయాదేశస్స్యాత్ ల్యపి - విగణయ్య - ప్రణమయ్య - ప్రబేభిదయ్య - లఘుపూర్వాత్కిమ్ - సంప్రధార్య ❋ విభాషాపః॥ ౬॥ ౪॥ ౫౭॥ ఆప్నోతేర్ణేరయాదేశో వా స్యాత్ ల్యపి - ప్రాపయ్య - ప్రాప్య ❋ క్షియః॥ ౬॥ ౪॥ ౫౯॥ క్షియో ల్యపి దీర్ఘస్స్యాత్-ప్రక్షీయ ❋ మయతేరిదన్యతరస్యామ్ ౬॥౪॥౭౦॥ మేఙ ఇకారోఽన్తాదేశో వా స్యాత్ ల్యపి - ప్రమిత్య - ప్రమాయ ❋ ల్యపి చ॥ ౬॥ ౧॥ ౪౧॥ వేఞో ల్యపి సంప్రసారణం న స్యాత్ - ప్రవాయ ❋ జ్యశ్చ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౪౨॥ ప్ర

జ్యాయ ✻ వ్యశ్చ ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౪౩ ॥ ఉపవ్యాయ ✻ విభాషాపరేః ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౪౪ ॥ పరేర్వ్యేఞః
సంప్రసారణంవాస్యాల్ల్యపి - తుకంబాధిత్వాపరత్వాత్ హలఇతిదీర్ఘః - పరివీయ-
పరివ్యాయ - కథం ముఖం వ్యాదాయస్వపితి - నేత్రేసమ్మీల్యహసతీతి - వ్యాదాన
సమ్మీలనోత్తరకాలేపిస్వాపహాసయోరనువృత్తేః తదంశవర్తమానతయాభవిష్యతి ✻ ఆభీక్ష్ణ్యే
ణముల్ చ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౨౨ ॥ పౌనఃపున్యే ద్యోత్యే పూర్వవిష
యేణముల్స్యాత్ క్త్వాచ - ద్విత్వం - స్మారంస్మారంనమతి శివమ్ - స్మృత్వాస్మృ
త్వా - పాయంపాయం - భోజంభోజం - శ్రావంశ్రావం - చిణ్ణములోరితిణ
ముల్పరేణౌవాదీర్ఘః - గామంగామం - గమంగమం - విభాషాచిణ్ణములోరితినుమ్వా-
లమ్భంలమ్భం - లాభంలాభం - వ్యవస్థితవిభాషయాఉపసృష్టస్యనిత్యంనుమ్- ప్రలమ్భం
ప్రలమ్భం - జాగ్రోవిచిణ్ణల్ఙిత్స్వితిగుణః - జాగరంజాగరమ్ - ణ్యన్తస్యాప్యేవమ్ ✻ నయద్య
నాకాఙ్క్షే ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౨౩ ॥ యచ్ఛబ్దేఉపపదేపూర్వకాలేయత్ప్రాప్తంతన్న - యత్ర
పూర్వోత్తరక్రియయోరేకవాక్యమపరంనాకాఙ్క్షతిచేత్ - యదయంభుఙ్క్తే తతఃపఠ
తి- ఇహక్త్వాణములౌన - అనాకాఙ్క్షేకిమ్ - యదయంభుక్త్వావ్రజతితతోఽధీతే ✻ వి
భాషాగ్రేప్రథమపూర్వేషు ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౨౪ ॥ ఆభీక్ష్ణ్యఇతినానువర్తతే ఏషూపపదేషుస
మానకర్తృకయోఃపూర్వకాలేక్త్వాణములౌవా స్తః - అగ్రేభోజంవ్రజతి - అగ్రేభు
క్త్వా- ప్రథమంభోజం - ప్రథమంభుక్త్వా - పూర్వంభోజం - పూర్వంభుక్త్వా - పక్షేల
డాదయః - అగ్రేభుఙ్క్తేతతోవ్రజతి - ఆభీక్ష్ణ్యేతుపూర్వవిప్రతిషేధేననిత్యమేవవి
ధిః - అగ్రేభోజంభోజంవ్రజతి - భుక్త్వాభుక్త్వా ✻ కర్మణ్యాక్రోశేకృఞఃఖముఞ్ ॥ ౩ ॥
౪ ॥ ౨౫ ॥ కర్మణ్యుపపదేఆక్రోశేగమ్యేకృఞఃఖముఞ్స్యాత్ - చోరఙ్కారమాక్రోశతి-
కరోతిరుచ్చారణే- చోరశబ్దముచ్చార్యేత్యర్థః ✻ స్వాదుమిణముల్ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౨౬ ॥ స్వా
ద్వర్థేషుకృఞోణముల్స్యాదేకకర్తృకయోః పూర్వకాలే - పూర్వపదస్యమాన్తత్వం
నిపాత్యతే - అస్వాద్వీంస్వాద్వీంకృత్వాభుఙ్క్తేస్వాదుఙ్కారంభుఙ్క్తే - సంపన్నంకా
రం- లవణంకారం- సంపన్నలవణశబ్దౌస్వాదుపర్యాయౌ - వాసరూపేణక్త్వాపి- స్వా
దుంకృత్వాభుఙ్క్తే ✻ అన్యథైవంకథమిత్థంసుసిద్ధాప్రయోగశ్చేత్ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౨౭ ॥ ఏ
షుకృఞోణముల్స్యాత్ - సిద్ధః అప్రయోగః అస్య - ఏవంభూతశ్చేత్కృఞ్వ్యర్థత్వా
త్ప్రయోగానర్హ ఇత్యర్థః- అన్యథాకారమ్-ఏవంకారం-కథంకారమ్-ఇత్థంకారంభుఙ్క్తే-
ఇత్థంభుఙ్క్తఇత్యర్థః - సిద్ధేతికిమ్ శిరోన్యథాకృత్వాభుఙ్క్తే ✻ యథాతథయోరసూ
యాప్రతివచనే ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౨౮ ॥ కృఞస్సిద్ధాప్రయోగఇత్యేవ- అసూయయాప్రతివచ
నే - యథాకారమహంభోక్ష్యే - తథాకారమ్భోక్ష్యేకింతవానేన ✻ కర్మణిదృశివిదో
స్సాకల్యే ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౨౯ ॥ కర్మణ్యుపపదేణముల్స్యాత్ - కన్యాదర్శంవరయతి - సర్వాఃక
న్యాఇత్యర్థః - బ్రాహ్మణవేదంభోజయతి - యంయంబ్రాహ్మణంజానాతిలభతేవిచార
యతివాతంసర్వంభోజయతీత్యర్థః ✻ యావతివిన్దజీవోః ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౩౦ ॥ యావద్వేదంభు
ఙ్క్తే- యావల్లభతేతావదిత్యర్థః- యావజ్జీవమధీతే ✻ చర్మోదరయోఃపూరేః ॥ ౩ ॥ ౪ ॥
౩౧ ॥ కర్మణీత్యేవ- చర్మపూరంస్తృణాతి-ఉదరపూరంభుఙ్క్తే ✻ వర్షప్రమాణఊలోప
శ్చాస్యాన్యతరస్యామ్ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౩౨ ॥ కర్మణ్యుపపదేపూరేర్ణముల్స్యాత్- ఊకారలో

పశ్చవా- సముదాయేనవర్షప్రమాణంగమ్యే - గోష్పదప్రం వృష్టో దేవః - గోష్పదపూరం వృష్టో దేవః- అస్యేతికిమ్ - ఉపపదస్యమాభూత్ - మూషికాబిలప్రమ్ ॥ చేలేక్నోపేః॥ ౩॥ ౪॥ ౩౩॥ చేలార్థేషుకర్మసూపపదేషుక్నోపేర్ణముల్స్యాద్వర్షప్రమాణే - చేలక్నోపంవృష్టో దేవః- వస్త్రక్నోపమ్ ॥ నిమూలసమూలయోఃకషః॥ ౩॥ ౪॥ ౩౪॥కర్మణీత్యేవ- కషాదిష్వనుప్రయోగంవక్ష్యతి - అత్రప్రకరణేపూర్వకాలఇతినసంబధ్యతే - నిమూలకాషంకషతి - సమూలకాషంకషతి- నిమూలంసమూలంకషతీత్యర్థః ఏకస్యాపిధాత్వర్థస్యనిమూలాదివిశేషసంబన్ధాద్భేదః - తేనసామాన్యవిశేషభావేనవిశేషణవిశేష్యభావః ॥ శుష్కచూర్ణరూక్షేషుపిషః॥ ౩॥ ౪॥ ౩౫॥ ఏషుకర్మసుపిషేర్ణముల్- శుష్కపేషంపినష్టి - శుష్కంపినష్టీత్యర్థః- చూర్ణపేషంరూక్షపేషమ్ ॥ సమూలాకృతజీవేషుహన్కృఞ్గ్రహః॥ ౩॥ ౪॥ ౩౬॥ కర్మణీత్యేవ- సమూలఘాతంహన్తి-అకృతకారంకరోతి- జీవగ్రాహంగృహ్ణాతి- జీవతీతిజీవః- ఇగుపధలక్షణఃకః - జీవన్తంగృహ్ణాతీత్యర్థః ॥ కరణే హనః॥ ౩॥ ౪॥ ౩౭॥పాదఘాతంహన్తి- పాదేనహన్తీత్యర్థః - యథావిధ్యనుప్రయోగార్థమిత్యసమానార్థోఽనుప్రయోగః - భిన్నార్థసంబన్ధార్థకహింసార్థానాంచేతివక్ష్యతే ॥ స్నేహనేపిషః ॥ ౩॥ ౪॥ ౩౮॥ స్నిహ్యతేయేనతస్మిన్కరణేపిషేర్ణముల్ - ఉదపేషంపినష్టి- ఉదకేనపినష్టీత్యర్థః ॥ హస్తేవర్తిగ్రహోః॥ ౩॥ ౪॥ ౩౯॥ హస్తార్థేకరణే- హస్తవర్తంవర్తయతి- కరవర్తం- హస్తేనగుళికాంకరోతీత్యర్థః- హస్తగ్రాహంగృహ్ణాతి- కరగ్రాహం- పాణిగ్రాహమ్ ॥ స్వేపుషః॥ ౩॥ ౪॥ ౪౦॥ కరణఇత్యేవ- స్వఇత్యర్థగ్రహణం- తేనస్వపర్యాయేవిశేషేచణముల్- స్వపోషంపుష్ణాతి-ధనపోషం - గోపోషమ్ ॥ అధికరణేబన్ధః॥ ౩॥ ౪॥ ౪౧॥ చక్రబన్ధంబధ్నాతి- చక్రేబధ్నాతీత్యర్థః ॥ సంజ్ఞాయామ్॥ ౩॥ ౪॥ ౪౨॥ బధ్నాతేర్ణముల్సంజ్ఞాయామ్ - క్రౌఞ్చబన్ధంబద్ధః - మయూరికాబన్ధమ్- అట్టాలికాబన్ధమ్- బన్ధవిశేషాణాంసంజ్ఞాఏతాః ॥ కర్త్రోర్జీవపురుషయోర్నశివహోః॥౩॥౪॥౪౩॥జీవనాశంనశ్యతి - జీవోనశ్యతీత్యర్థః - పురుషవాహంవహతి- పురుషోవహతీత్యర్థః॥ఊర్ధ్వేశుషిపూరోః ॥ ౩॥ ౪॥ ౪౪ ॥ ఊర్ధ్వశోషం శుష్యతి - వృక్షాదిరూర్ధ్వఏవతిష్ఠన్శుష్యతీత్యర్థః - ఊర్ధ్వపూరంపూర్యతే - ఊర్ధ్వముఖఏవఘటాదిర్వర్షోదకాదినాపూర్ణోభవతీత్యర్థః ॥ ఉపమానేకర్మణిచ॥ ౩॥ ౪॥ ౪౫॥ చాత్కర్తరి- ఘృతనిధాయంనిహితంజలం - ఘృతమివసురక్షితమిత్యర్థః - అజకనాశంనష్టః- అజకఇవనష్టఇత్యర్థః ॥ కషాదిషుయథావిధ్యనుప్రయోగః॥ ౩॥ ౪॥ ౪౬॥ యస్మాణ్ణముల్ ఉక్తఃసఏవానుప్రయోక్తవ్యఇత్యర్థః - తథైవోదాహృతమ్ ॥ ఉపదంశస్తృతీయాయామ్॥ ౩॥ ౪॥ ౪౭॥ ఇతఃప్రభృతిపూర్వకాలఇతిసంబధ్యతే- తృతీయాప్రభృతీన్యన్యతరస్యామితిసమాసః- మూలకోపదంశంభుఙ్క్తే - మూలకేనోపదంశం - దశ్యమానస్యమూలకస్యభుజింప్రతికరణత్వాత్తృతీయా - యద్యప్యుపదంశినాసహాస్యశబ్దాన్తరసంబన్ధః - తథాప్యర్థోఽస్త్యేవ - కర్మత్వాత్ - ఏతావతైవసామర్థ్యేనప్రత్యయః- సమాసశ్చతృతీయాయామితివచనసామర్థ్యాత్ ॥హింసార్థానాంచసమానకర్మకాణామ్॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౪౮ ॥ తృతీయాన్తఉపపదేఽనుప్రయోగధాతునాసమానకర్మకాద్ధింసార్థాణ్ణముల్స్యాత్- దణ్డోపఘాతంగాఃకాలయతి- దణ్డేనోపఘాతం-దణ్డతాడమ్- సమా

సకర్షం కాషం ముష్ణాతి - దణ్డేన చోరమాహత్య గాః కాలయతి ❋ ఉపపీడరుధకర్షః ౩॥ ౪॥ ౪౯॥ ఉపపూర్వేభ్యః పీడాదిభ్యః సప్తమ్యన్తైస్తృతీయాన్తైశ్చోపపదైర్ణముల్ స్యాత్ - పార్శ్వోపపీడం శేతే - పార్శ్వయోరుపపీడం - పార్శ్వాభ్యాముపపీడం - వ్రజోపరోధం గాః స్థాపయతి - వ్రజే వ్రజేనోపరోధం వా - పాణ్యుపకర్షం ధానాః సంగృహ్ణాతి - పాణావుపకర్షం - పాణినోపకర్షమ్ ❋ సమాసత్తౌ ॥౩॥౪॥౫౦॥ తృతీయాసప్తమ్యోర్ధాతోర్ణముల్ స్యాత్సన్నికర్షే గమ్యమానే - కేశగ్రాహం యుధ్యన్తే - కేశేషు గృహీత్వా - హస్తగ్రాహం - హస్తేన గృహీత్వా ❋ ప్రమాణే చ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౫౧॥ తృతీయాసప్తమ్యోరిత్యేవ - ద్వ్యఙ్గులోత్కర్షం ఖణ్డికాం ఛినత్తి ద్వ్యఙ్గులేన ద్వ్యఙ్గులే వోత్కర్షం ❋ అపాదానే పరీప్సాయామ్॥ ౩॥ ౪॥ ౫౨॥ పరీప్సా త్వరా - శయ్యోత్థాయం ధావతి ❋ ద్వితీయాయాం చ॥ ౩॥ ౪॥ ౫౩॥ పరీప్సాయామిత్యేవ - యష్టిగ్రాహం యుధ్యన్తే - లోష్టగ్రాహమ్ ❋ అపగురో ణములి॥ ౬॥౧॥ ౫౩॥ గురీ ఉద్యమనే - అస్యైచో వా ఆత్వం స్యాత్ ణములి - అస్యపగోరం యుధ్యన్తే - అస్యపగారమ్ ❋ స్వాఙ్గేఽధ్రువే॥౩॥౪॥౫౪॥ ద్వితీయాయామిత్యేవ - అధ్రువే స్వాఙ్గే ద్వితీయాన్తే ధాతోర్ణముల్ - భ్రూవిక్షేపం కథయతి - భ్రువం విక్షేపం - అధ్రువే కిమ్ - శిర ఉత్క్షిప్య - యేన వినా న జీవనం తద్ధ్రువమ్ ❋ పరిక్లిశ్యమానే చ॥ ౩॥ ౪॥ ౫౫॥ సర్వతో విబాధ్యమానే స్వాఙ్గే ద్వితీయాన్తే ణముల్ స్యాత్ - ఉరఃప్రతిపేషం యుధ్యన్తే - కృత్స్నమురః పీడయన్త ఇత్యర్థః - ఉరోవిదారం ప్రతిచస్కరే నఖైః - ధ్రువార్థమిదమ్ ❋ విశిపతిపదిస్కన్దాం వ్యాప్యమానాసేవ్యమానయోః॥ ౩॥ ౪॥ ౫౬॥ ద్వితీయాయామిత్యేవ - ద్వితీయాన్త ఉపపదే ఏభ్యో ణముల్ స్యాత్ వ్యాప్యమానే ఆసేవ్యమానే చార్థే గమ్యే - గేహాదిద్రవ్యాణాం విశ్యాదిక్రియాభిః సాకల్యేన సంబన్ధో వ్యాప్తిః - క్రియాయాః పౌనఃపున్యమాసేవా - నిత్యవీప్సయోరితి ద్విత్వం తు న భవతి - సమాసేనైవ స్వభావతస్తయోరుక్తత్వాత్ - అద్యాప్యాభీక్ష్ణ్యే ణముల్ కృత ఏవ - తథాపి ఉపపదసంజ్ఞార్థమాసేవాయామిహ పునర్విధిః - గేహానుప్రవేశమాస్తే - గేహం గేహమనుప్రవేశం - గేహమనుప్రవేశమనుప్రవేశం - ఏవం గేహానుప్రపాతం - గేహానుప్రపాదం - గేహావస్కన్దమ్ - అసమాసే తు గేహస్య ణముల న్త్యస్య చ పర్యాయేణ ద్విత్వమ్ ❋ అస్యతితృషోః క్రియాన్తరే కాలేషు॥౩॥౪॥ ౫౭ ॥ క్రియామన్తరయతి వ్యవధత్త ఇతి క్రియాన్తరః తస్మిన్ధాత్వర్థే వర్తమానాదస్యతేస్తృష్యతేశ్చ కాలవాచిషు ద్వితీయాన్తేషూపపదేషు ణముల్ స్యాత్ - ద్వ్యహాత్యాసం గాః పాయయతి ద్వ్యహమత్యాసం ద్వ్యహాతర్షం - ద్వ్యహం తర్షమ్ - అత్యసనేన తర్షణేన చ గవాం పానక్రియా వ్యవధీయతే - అద్య పాయయిత్వా ద్వ్యహమతిక్రమ్య పునః పాయయతీత్యర్థః ❋ నామ్న్యాదిశిగ్రహోః॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౫౮ ॥ ద్వితీయాయామిత్యేవ - నామాదేశమాచష్టే నామగ్రాహమాహ్వయతి ❋ అవ్యయేఽయథాభిప్రేతాఖ్యానే కృఞః క్త్వాణములౌ ॥ ౩ ॥ ౪॥ ౫౯ ॥ అయథాభిప్రేతాఖ్యానం నామ అప్రియస్యోచ్చైః ప్రియస్య నీచైః కథనమ్ - ఉచ్చైఃకృత్య - ఉచ్చైఃకృత్వా - ఉచ్చైఃకారమప్రియమాచష్టే - నీచైః కృత్య - నీచైఃకృత్వా - నీచైఃకారం ప్రియం బ్రూతే ❋ తిర్యచ్యపవర్గే ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౬౦॥ తిర్యక్ఛబ్దే ఉపపదే కృఞః క్త్వాణములౌ స్తః సమాప్తౌ గమ్యాయామ్ - తిర్యక్కృత్య గతః - తిర్యక్కృ

త్వా- తిర్యక్కారం సమాప్య గత ఇత్యర్థః - అపవర్గే కిమ్ - తిర్యక్కృత్వా కాష్ఠం గతః ❋ స్వాఙ్గే తస్ప్రత్యయే కృభ్వోః॥ ౩॥ ౪॥ ౬౧॥ ముఖతఃకృత్య గతః- ముఖతఃకృత్వా-ముఖతఃకారం- ముఖతోభూయ - ముఖతోభూత్వా - ముఖతోభావమ్ ❋ నాధార్థప్రత్యయే చ్వ్యర్థే॥ ౩॥ ౪॥ ౬౨॥ నాధార్థప్రత్యయాన్తే చ్వ్యర్థవిషయే ఉపపదే కృభ్వోః క్త్వాణముళౌ స్తః- అనానా నానాకృత్వా నానాకృత్య- నానాకారం-వినాకృత్య- వినాకృత్వా-వినాకారం- నానాభూయ-నానాభూత్వా- నానాభావమ్ - అనేకం ద్రవ్యమేకం భూత్వా-ఏకధాభూయ- ఏకధాభూత్వా - ఏకధాభావమ్ - ఏకధాకృత్య-ఏకధాకృత్వా - ఏకధాకారమ్- చ్వ్యర్థగ్రహణం కిమ్ - హిరుక్కృత్వా - పృథగ్భూత్వా ❋ తూష్ణీమి భువః॥ ౩॥ ౪॥ ౬౩॥ తూష్ణీంశబ్దే ఉపపదే భువః క్త్వాణముళౌ స్తః - తూష్ణీంభూయ - తూష్ణీంభూత్వా- తూష్ణీంభావమ్ ❋ అన్వచ్యానులోమ్యే॥ ౩॥ ౪॥ ౬౪॥ అన్వక్ శబ్దే ఉపపదే భువః క్త్వాణముళౌ స్తః- అనుకూల్యే గమ్యమానే- అన్వగ్భూయ ఆస్తే- అన్వగ్భూత్వా-అన్వగ్భావమ్ - అగ్రతః పార్శ్వతః పృష్ఠతో వానుకూలో భూత్వా ఆస్త ఇత్యర్థః - ఆనులోమ్యే కిమ్- అన్వగ్భూత్వా తిష్ఠతి- పృష్ఠతో భూత్వేత్యర్థః ॥ ❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋❋

ఇత్థం లౌకికశబ్దానాం దిఙ్మాత్రమిహ దర్శితమ్। విస్తరస్తు యథాశాస్త్రం దర్శితః శబ్దకౌస్తుభే॥ భట్టోజిదీక్షితకృతిః సైషా సిద్ధాన్తకౌముదీ। ప్రీత్యై భూయాద్భగవతోర్భవానీవిశ్వనాథయోః॥

ఇతి శ్రీభట్టోజిదీక్షితవిరచితాయాం సిద్ధాన్తకౌముద్యాం

❋ ఉత్తరార్ధం సమాప్తమ్ ❋

వైదిక ప్రక్రియా-ప్రథమోऽధ్యాయః.

❋ ఛన్దసి పునర్వస్వోరేకవచనమ్॥ ౧॥ ౨॥ ౬౧॥ ద్వయోరేకవచనం వా స్యాత్ - పునర్వసు ర్నక్షత్రం పునర్వసూ వా- లోకే తు ద్వివచనమేవ ❋ విశాఖయోశ్చ॥ ౧॥ ౨॥ ౬౨॥ ప్రాగ్వత్- విశాఖా నక్షత్రం- విశాఖే వా ❋ షష్ఠీయుక్తశ్ఛన్దసి వా॥ ౧॥ ౪॥ ౯॥ షష్ఠ్యన్తేన యుక్తః పతిశబ్దః ఛన్దసి ఘిసంజ్ఞో వా స్యాత్ - క్షేత్రస్య పతినా వయమ్ - ఇహ పేతి యోగం విభజ్య ఛన్దసీత్యనువర్త్యతే - తేన సర్వే విధయశ్ఛన్దసి వైకల్పికాః - బహుళం ఛన్దసీత్యాదిరస్యైవ ప్రపఞ్చః ॥ యచి భమ్ ❋ నభోऽఙ్గిరోమనుషాం వత్యుపసంఖ్యానమ్ ❋ నభసా తుల్యం నభస్వత్- భత్వాద్రుత్వాభావః - అఙ్గిరస్వదఙ్గిరః - మనుష్వదగ్నే - జనేరుసిరితి విహిత ఉసిప్రత్యయో మనేరపి - బాహుళకాత్ ❋ వృషణ్వస్వశ్వయోః ❋ వృషవద్వసుం వసు యస్య సః వృషణ్వసుః - వృషా అశ్వో యస్య వృషణశ్వః - ఇహాన్తర్వర్తినీం విభక్తిమాశ్రిత్య పదత్వే సతి నలోపః ప్రాప్తో భత్వాద్వార్యతే - అత ఏవ పదాన్తస్యేతి ణత్వనిషేధో పి న- అల్లోప ఇతి తు న అనఙ్గత్వాత్ ❋ అయస్మయాదీని ఛన్దసి ॥ ౧ ॥ ౪॥ ౨౦ ॥ ఏతాని ఛన్దసి సాధూని - భపదసంజ్ఞాధికారాద్యథాయోగం సంజ్ఞాద్వయం బోధ్యమ్- తథా చ వార్త్తికమ్ ❋ ఉభయసంజ్ఞాన్యపీతి వక్తవ్యమితి ❋ స సుష్టుభా స ఋక్వతా గణేన- పదత్వాత్ కుత్వం - భత్వాజ్జశ్త్వాభావః - జశ్త్వవిధానార్థాయాః పదసంజ్ఞాయాః భత్వేన సమర్థ్యేన

జానాత్ - నైనం హిన్వన్త్యపి వాజినేషు - అత్ర పదత్వాజ్జశ్త్వం - భత్వాత్కుత్వాభావః॥ తేషాం ప్రాగ్ధాతోః ❋ ఛన్దసి పరేఽపి॥ ౧॥ ౪॥ ౮౧॥ ❋ వ్యవహితాశ్చ॥ ౧॥ ౪॥ ౮౨॥ హరిభ్యాం యాహ్యోక ఆ- ఆమన్ద్రైరిన్ద్ర హరిభిర్యాహి ॥ ఇన్ద్రభవతిభ్యాంచ ॥ అభ్యాం పరో లిట్ కిత్స్యాత్ - సమీధే దస్యుహన్తమమ్ - పుత్ర ఈధే అథర్వణః - బభూవ - ఇదం ప్రత్యాఖ్యాతమ్ - ఇన్ధేశ్ఛన్దోవిషయత్వాద్భువో వుకో నిత్యత్వాత్తాభ్యాం లిటః కిద్వచనానర్థకమితి॥ ———❋ ఇతి ప్రథమోఽధ్యాయః ❋——— ❋ తృతీయా చ హోశ్ఛన్దసి ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౩ ॥ జుహోతేః కర్మణి తృతీయా స్యాత్ ద్వితీయా చ - యవాగ్వాగ్నిహోత్రం జుహోతి అగ్నిహోత్రశబ్దోఽత్ర హవిషి వర్తతే ॥ యస్యాగ్నిహోత్రమధిశ్రితమమేధ్యమాపద్యేతేత్యాదిప్రయోగదర్శనాత్ - అగ్నయే హూయత ఇతి వ్యుత్పత్తేశ్చ - యవాగ్వాఖ్యం హవిః దేవతోద్దేశేన త్యక్త్వా ప్రక్షిపతీత్యర్థః ❋ ద్వితీయా బ్రాహ్మణే॥ ౨॥ ౩ ॥ ౬౦ ॥ బ్రాహ్మణవిషయే ప్రయోగే దివస్తదర్థస్య కర్మణి ద్వితీయా స్యాత్ - షష్ఠ్యపవాదః - గామస్య తదహస్సభాయాం దీవ్యేయుః ❋ చతుర్థ్యర్థే బహులం ఛన్దసి॥ ౨ ॥ ౩ ॥ ౬౨॥ షష్ఠీ స్యాత్- పురుషమృగశ్చన్ద్రమసే గోధా కాలకా దార్వాఘాటస్తే వనస్పతీనాం- వనస్పతిభ్య ఇత్యర్థః ❋ షష్ఠ్యర్థే చతుర్థీ వాచ్యమ్ ❋ యా ఖర్వేణ పిబతి తస్యై ఖర్వః ❋ యజేశ్చ కరణే ॥ ౨ ॥౩॥ ౬౩ ॥ ఇహ ఛన్దసి బహులం షష్ఠీ - ఘృతస్య ఘృతేన వా యజతే ❋ బహులం ఛన్దసి ॥ ౨ ॥ ౪ ॥ ౩౯ ॥ అదో ఘస్లాదేశస్స్యాత్ - ఘస్తాం నూనమ్- లుఙి మన్త్రే ఘసేతి చ్లేర్లుక్ - అడభావః - గ్ధిశ్చ మే ❋ హేమన్తశిశిరావహోరాత్రే చ ఛన్దసి॥ ౨॥ ౪॥ ౨౮॥ ద్వన్ద్వః పూర్వవల్లిఙ్గః- హేమన్తశ్చ శిశిరశ్చ హేమన్తశిశిరౌ- అహోరాత్రే ॥ అదిప్రభృతిభ్యశ్శపః ❋ బహులం ఛన్దసి॥ ౨॥ ౪॥ ౭౩॥ వృత్రం హనతి వృత్రహా - అహిశ్శయత ఉపపృక్ - అత్ర లుఙ్న - అదాదిభిన్నేభ్యోఽపి- త్రాధ్వం నో దేవాః॥ జుహోత్యాదిభ్యశ్శ్లుః ❋ బహులం ఛన్దసి ॥ ౨॥ ౪ ॥ ౭౬ ॥ దాతి ప్రియాణి చిద్వసు - అన్యేభ్యోఽపి పూర్ణాం వివష్టి ❋ మన్త్రే ఘసహ్వరణశవృదహాద్వృచ్కృగమిజనిభ్యో లేః॥ ౨॥ ౪॥ ౮౦ ॥ ఏభ్యో లేర్లుక్స్యాన్మన్త్రే - అక్షన్నమీమదన్త హి - ఘస్లాదేశస్య గమహనేత్యుపధాలోపే శాసివసీతి షః- మా హ్వార్మిత్రస్య ధూర్తిః ప్రణఙ్మర్త్యస్య - నశేర్వేతి కుత్వం - సురుచో వేన ఆవః - మా న ఆధక్ - ఆదిత్యాకారాన్తగ్రహణమ్ - ఆప్రా ద్యావాపృథివీ - పరావృగ్భారభృద్యథా - అక్రన్నుషాసః - త్వే రయిం జాగృవాంసో అనుగ్మన్ - మన్త్రగ్రహణం బ్రాహ్మణస్యాప్యుపలక్షణమ్ - అజ్ఞత ఇదా అస్య దన్తాః - విభాషానువృత్తేర్నేహ- నతా అగృభ్ణన్న జనిష్ట హి షః ॥... ❋ ———❋ ఇతి ద్వితీయోఽధ్యాయః ❋——— ❋ అభ్యుత్సాదయాం ప్రజనయాం చికయాం రమయామకః పావయాం క్రియాద్విదామక్రన్నితి ఛన్దసి ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౪౨ ॥ ఆద్యేషు చతుర్షు లుఙి ఆమ్ అక ఇత్యనుప్రయోగశ్చ - అభ్యుత్సాదయామకః - అభ్యుదసీషదదితి లోకే - ప్రజనయామకః - ప్రాజీజనదిత్యర్థః - చికయామకః - అచైషీదిత్యర్థే చినోతేరామ్ ద్విర్వచనం కుత్వంచ - రమయామకః - అరీరమత్- పావయాం క్రియాత్ - పావ్యాదితి లోకే - విదామక్రన్ - అవేదిషుః ❋ గుపేశ్ఛన్దసి॥ ౩ ॥ ౧॥ ౫౦॥ చ్లేశ్చఙ్వా- గృహాన జుగుపతం యువమ్ - అగోప్తమిత్యర్థః ❋ నోనయతిధ్వనయత్యేలయత్యర్దయతిభ్యః ॥

౩॥ ౧॥ ౫౧॥ చ్లేశ్చఙ్ న - మా త్వాయతో జరితుః కామమూనయీః - మా త్వాగ్నిర్ధ్వన
యీత్ ✽ కృమృదృరుహిభ్యశ్ఛన్దసి ॥ ౩॥ ౧॥ ౫౯॥ చ్లేరఙ్ వా - ఇదం తేభ్యోఽకరం నమః.
అమరత్ - అదరత్ - యత్సానోః సానుమారుహత్ ✽ ఛన్దసి నిష్టర్క్యదేవహూయప్ర
ణీయోన్నీయోచ్ఛిష్యమర్యస్తర్యాధ్వర్యఖన్యఖాన్యదేవయజ్యాపృచ్ఛ్యప్రతిషీవ్యబ్రహ్మవా
ద్యభావ్యస్తావ్యోపచాయ్యపృడాని ॥ ౩ ॥ ౧ ॥ ౧౨౩ ॥ కృన్తతేర్నిస్పూర్వా
త్క్యపి ప్రాప్తే ణ్యత్ - ఆద్యన్తయోర్విపర్యాసః నిసః షత్వం చ - నిష్టర్క్యం చి
న్వీత పశుకామః - దేవశబ్దే ఉపపదే హ్వయతేర్జుహోతేర్వా క్యప్ దీర్ఘశ్చ - స్పర్ధన్తే వా
ఉ దేవహూయే - ప్రఉత్ ఆభ్యాం నయతేః క్యప్ - ప్రణీయః - ఉన్నీయః - ఉత్పూర్వా
చ్ఛిషేః క్యప్ - ఉచ్ఛిష్యః - మృఙ్ స్తృఞ్ ధ్వృ ఏభ్యో యత్ - మర్త్యః - స్తర్యా - స్త్రియామే
వాయం - ధ్వర్యః - ఖనేర్యత్ ణ్యతౌ - ఖన్యః - ఖాన్యః - యజేర్యః - శున్ధధ్వం దైవ్యాయ కర్మ
ణే దేవయజ్యాయై - ఆఙ్పూర్వాత్ పృచ్ఛేః క్యప్ - ఆపృచ్ఛ్యం ధరుణం వాజ్యర్షతి - సీవ్య
తేః క్యప్ షత్వం చ - ప్రతిషీవ్యః - బ్రహ్మణి వదేర్ణ్యత్ - బ్రహ్మవాద్యం - లోకే తు వదః సు
పి క్యప్ చేతి క్యబ్యతౌ - భవతేః స్తౌతేశ్చ ణ్యత్ - భావ్యః - స్తావ్యః - ఉపపూర్వాచ్చినోతే
ర్ణ్యత్ ఆయాదేశశ్చ పృడే ఉత్తరపదే - ఉపచాయ్యపృడమ్ * హిరణ్య ఇతి వక్తవ్యమ్ *
ఉపచేయపృడమేవాన్యత్ - మృడ సుఖనే - పృడ చేత్యస్మాదిగుపధలక్షణః కః ✽ ఛన్దసి వ
నసనరక్షిమథామ్ ॥ ౩॥ ౨॥ ౨౭॥ ఏభ్యః కర్మణ్యుపపదే ఇన్ స్యాత్ - బ్రహ్మవనిం త్వా క్ష
త్రవనిమ్ - ఉత నో గోషణిం ధియమ్ - యే పథాం పథిరక్షయః - చతురక్షౌ పథిరక్షీ - హవిర్మ
థీనామ్ ✽ ఛన్దసి సహః ॥ ౩॥ ౨॥ ౬౩॥ ణ్విః స్యాత్ - పృతనాషాట్ ✽ వహశ్చ ॥ ౩॥ ౨॥ ౬౪॥
ప్రాగ్వత్ - దిత్యవాట్ - యోగవిభాగ ఉత్తరార్థః ✽ కవ్యపురీషపురీష్యేషు ఞ్యుట్ ॥ ౩॥
౨॥ ౬౫॥ ఏషు వహేః ఞ్యుట్ స్యాత్ ఛన్దసి - కవ్యవాహనః - పురీషవాహనః - పురీష్యవాహ
నః ✽ హవ్యేఽనన్తఃపాదమ్ ॥ ౩॥ ౨॥ ౬౬॥ అగ్నిర్హోతా హవ్యవాహనః - పాదమధ్యే తు వహ
శ్చేతి ణ్విరేవ - హవ్యవాడగ్నిరజరః పితా నః ✽ జనసనఖనక్రమగమో విట్ ॥ ౩॥ ౨॥ ౬౭॥
విడ్వనోరిత్యాత్వమ్ - అబ్జా గోజాః - గోషా ఇన్ద్రో నృషా అసి ॥ సనోతేరనః ఇతి షత్వమ్ - ఇ
యం శుష్మేభిర్బిసఖా ఇవారుజత్ - ఆ దధిక్రాః శవసా పఞ్చకృష్టీః - అగ్రేగాః ✽ మ
న్త్రే శ్వేతవహోక్థశస్పురోడాశో ణ్విన్ ॥ ౩॥ ౨॥ ౭౧॥ * శ్వేతవహాదీనాం డస్ పదస్యే
తి వక్తవ్యమ్ * యత్ర పదత్వం భావి తత్ర ణ్విన్నపవాదో డస్ వక్తవ్య ఇత్యర్థః - శ్వేత
వాః శ్వేతవాహౌ - శ్వేతవాహః - ఉక్థాని ఉక్థైర్వా శంసతి ఉక్థశా యజమానః - ఉక్థశా
సౌ - ఉక్థశాసః - పురో దాశ్యతే దీయతే పురోడాః ✽ అవే యజః ॥ ౩॥ ౨॥ ౭౨॥ అవయాః -
అవయాజౌ - అవయాజః ✽ అవయాః శ్వేతవాః పురోడాశ్చ ॥ ౮॥ ౨॥ ౬౭॥ ఏతే సంబు
ద్ధౌ కృతదీర్ఘా నిపాత్యన్తే - భో ఉక్థశాః ✽ విజుపే ఛన్దసి ॥ ౩॥ ౨॥ ౭౩॥ ఉపే ఉపపదే యజే
ర్విచ్ - ఉపయట్ ✽ ఆతో మనిన్క్వనిబ్వనిపశ్చ ॥ ౩॥ ౨॥ ౭౪॥ సుప్యుపసర్గే చోపపదే ఆ
దన్తేభ్యో ధాతుభ్యశ్ఛన్దసి విషయే మనిన్నాదయస్త్రయః ప్రత్యయాః స్యుః - చాద్విచ్ - సు
దామా - సుధీవా - సుపీవా - భూరిదావా - ఘృతపావా - విచ్ - కీలాలపాః ✽ బహులం ఛ
న్దసి ॥ ౩॥ ౨॥ ౮౮॥ ఉపపదాన్తరేఽపి హన్తేర్బహులం క్విప్ స్యాత్ - యో మాతృహా - పితృహా
✽ ఛన్దసి లిట్ ॥ ౩॥ ౨॥ ౧౦౫॥ భూతసామాన్యే - అహం ద్యావాపృథివీ ఆ తతాన ✽ లిటః కా

నజ్వా ॥౩॥౨॥౧౦౬॥ ❁ క్వసుశ్చ॥౩॥౨॥౧౦౭॥ ఛన్దసిలిటః కానచ్క్వసూవా స్తః- చ
క్రాణావృష్ణి - యోనో అగ్నే అరరివాం అఘాయుః ✱ ఛన్దసి పరేచ్ఛాయామపి క్యచ్ వ
క్తవ్యః✱ ❁ క్యాచ్ఛన్దసి ॥౩॥౨॥౧౭౦॥ ఉప్రత్యయస్స్యాత్- అఘాయుః ✱ ఏరజధికా
రేజవసనౌ ఛన్దసివక్తవ్యౌ✱ జవేయాభిర్వ్యానః - ఊర్ధ్వోనస్తుమేజవః - దేవస్యసవితుస్సవే
❁ మన్త్రేవృషేషపచమనవిదభూవీరా ఉదాత్తః ॥౩॥౩॥౯౬॥ వృషాదిభ్యః క్తిన్ స్యా
త్ సచోదాత్తః- వృష్టిం దివః- సుమ్నమిష్టయే- పచాత్పక్తీరుత- ఇయంతే నవ్యసీమతిః- వి
త్తిః- భూతిః- అగ్న ఆయాహివీతయే- రాతౌ స్యామోభయాసః ❁ ఛన్దసిలుఙ్లఙ్లిటః ॥౩॥
౪॥౬॥ ధాత్వర్థానాం సంబన్ధే సర్వకాలేష్వేతేవాస్యుః - పక్షే యథాస్వం ప్రత్యయాః -
లుఙః - దేవోదేవేభిరాగమత్ - లోడర్థే లుఙ్ - ఇదం తేభ్యోకరన్నమః - లఙః -
అగ్నిమద్యహోతారమవృణీతాయం యజమానః - లిటః - అద్యామమార - అద్య
మ్రియత ఇత్యర్థః ❁ లిఙర్థే లేట్ ॥౩॥౪॥౭॥ విధ్యాదౌ హేతుహేతుమ
ద్భావాదౌ చ ధాతోర్లేట్ స్యాత్ ఛన్దసి ❁ సిబ్బహులం లేటి ॥౩॥౧॥౩౪॥ ❁ ఇతశ్చ
లోపః పరస్మైపదేషు ॥౩॥౪॥౯౭॥ లేటస్తిఙామితో లోపోవా స్యాత్ పరస్మైపదేషు
❁ లేటోఽడాటౌ ॥౩॥౪॥౯౪॥ లేటః అట్ ఆట్ ఏతావాగమౌ స్తః తౌ చ పితౌ ✱ సి
బ్బహులం ణిద్వక్తవ్యః✱ వృద్ధిః- ప్రణ ఆయూంషి తారిషత్- సుపేశసస్కరతి జోషిషద్ధి -
ఆసావిషద్ధస్నసానాయ- సప ఇతో లోపస్యచాభావే- పతాతి దిద్యుత్ - ప్రియస్సూర్యే ప్రి
యో అగ్నా భవాతి ❁ స ఉత్తమస్య ॥౩॥౪॥౯౮॥ లేడుత్తమసకారస్య వాలోపస్స్యా
త్- కరవావ- కరవావః- ఉరెత్వం ❁ ఆత ఐ ॥౩॥౪॥౯౫॥ లేట ఆకారస్య ఐస్స్యాత్ -
సుతేభిః- సుప్రయసా మాదయైతే - ఆతామిత్యాకారస్య ఐకారః- విధిసామర్థ్యాదాట ఐ
త్వన్న- అన్యథాహి ఐటమేవవిదధ్యాత్- యోయజాతి యజాత ఇతి ❁ వైతోఽన్యత్ర ॥౩॥
॥౪॥౯౬॥ లేట ఏకారస్య ఐస్స్యాద్వా- ఆత ఐ ఇత్యస్య విషయం వినా- పశూనామీశే- గ్రహా
గృహ్యాన్తై - అన్యత్ర కిమ్- సుప్రయసా మాదయైతే ❁ ఉపసంవాదాశఙ్కయోశ్చ ॥౩॥
౪॥౮॥ పణబన్ధే ఆశంకాయాం చ లేట్ స్యాత్ - అహమేవ పశూనామీశై - నేజ్జిహ్మాయ
న్తో నరకం పతామ - హలశ్శ్నశ్శానజ్ఝౌ ❁ ఛన్దసి శాయజపి ॥౩॥౧॥౮౪॥ అపిశబ్దా
చ్ఛానచ్ ॥ హృగ్రహోర్భశ్ఛన్దసీతి హస్యభః - గృభాయ జిహ్వయా మధు - బధాన దే
వ సవితః - అనిదితామితి బధ్నాతేర్నలోపః- గృభ్ణామి తే- మధ్వా జభార ❁ వ్యత్యయో
బహులమ్ ॥౩॥౧॥౮౫॥ వికరణానాం బహులం వ్యత్యయస్స్యాత్ ఛన్దసి - అణ్డా శుష్ణస్య
భేదతి - భినత్తీతి ప్రాప్తే - జరసా మరతే పతిః - మ్రియత ఇతి ప్రాప్తే ఇన్ద్రో వస్తేన నేష
తు - నయతేర్లోట్ శప్ సిపౌ ద్వౌ వికరణౌ - ఇన్ద్రేణ యుజా తరుషేమ వృత్రం - తరే
మేత్యర్థః - తరతేర్విధ్యాదౌ లిఙ్ - ఉః సిప్ శప్ చేతి త్రయో వికరణాః ✱ సుప్తిఙుపగ్రహ
లిఙ్గనరాణాం కాలహలచ్ స్వరకర్తృయఙాం చ । వ్యత్యయమిచ్ఛతి శాస్త్రకృదేషాం సో
పి చ సిధ్యతి బాహులకేన ✱ ధురి దక్షిణాయాః - దక్షిణస్యామితి ప్రాప్తే - ప్రతీపమన్య
ఊర్మిర్యుధ్యతి - యుధ్యత ఇతి ప్రాప్తే మధోస్తృప్తా ఇవాసతే - మధున ఇతి ప్రాప్తే న
రః పురుషః- అథా సవీరైర్దశభిర్వియూయాః- వియూయాదితి ప్రాప్తే - కాలః కాలవాచీ

ప్రత్యయః - శ్వోఽగ్నీనాధాస్యమానేన- లుటోఽపవాదే లృట్ - తమసో గా అదుక్షత్ - అధుక్షదితి ప్రాప్తే - మిత్రావయం చ సూరయః - మిత్రావయమితి ప్రాప్తే - స్వరవ్యత్యయస్తు వక్ష్యతే - కర్తృశబ్దః కారకమాత్రపరః - తథా చ తద్వాచినాం కృత్తద్ధితానాం వ్యత్యయః- ఆస్నాదారః- అణ్విషయే అచ్ - అవగ్రహో విశేషః - యజ్ఞో యజ్ఞశబ్దాదారభ్య లిఙ్త్యాశిష్యఙితి ఙకారేణ ప్రత్యాహారః - తేషాం వ్యత్యయో భవతీత్యాదిరుక్త ఏవ ✽ లిఙ్త్యాశిష్యఙ్॥ ౩॥ ౧॥ ౮౬॥ ఆశీర్లిఙి పరే ధాతోరఙ్ స్యాత్ ఛన్దసి- వచ ఉమ్- మన్త్రం వోచేమాగ్నయే ✽ దృశేరగ్వక్తవ్యః ✽ పితరం చ దృశేయం మాతరం చ - అఙి తు ఋదృశోఽఙీతి గుణస్స్యాత్ ✽ ఛన్దస్యుభయథా॥ ౩॥ ౪॥ ౧౧౭॥ ధాత్వధికారోక్తః ప్రత్యయః సార్వధాతుకార్ధధాతుకోభయసంజ్ఞస్స్యాత్- వర్ధన్తు త్వా సుష్టుతయః- వర్ధయన్త్విత్యర్థః - ఆర్ధధాతుకత్వాణ్ణిలోపః - విశృణ్విరే - సార్వధాతుకత్వాత్ శ్నుః శృభావశ్చ హుశ్నువోరితి యణ్ ✽ ఆదృగమహనజనః కికినౌ లిట్ చ॥ ౩॥ ౨॥ ౧౭౧॥ ఆదన్తాదృవర్ణాన్తాద్గమాదేశ్చ కికినౌ స్తః తౌ చ లిడ్వత్- బభ్రిర్వజ్రం- పపిస్సోమం- దదిర్గాః- జగ్మిర్యువా- జఘ్నిర్వృత్రమమిత్రియం - జజ్ఞిః - లిడ్వద్భావాదేవ సిద్ధే ఋచ్ఛత్యౄతామితి గుణబాధనార్థం కిత్త్వం- బహులం ఛన్దసీత్యుత్వం - తతురిః - జగురిః ✽ తుమర్థే సేసేనసేఅసేన్క్సేకసేనధ్యైఅధ్యైన్కధ్యైకధ్యైన్శధ్యైశధ్యైన్తవైతవేఙ్తవేనః ॥ ౩ ॥ ౪॥ ౯॥ సే- వక్షే రాయః- సేన్- తావామేషే- అసే- శరదో జీవసే ధాః- అసేన్- నిత్త్వాదాద్యుదాత్తః- క్సే- ప్రేషే- కసేన్- గవామివ శ్రియసే - అధ్యై అధ్యైన్ - జఠరం పృణధ్యై- పక్షే ఆద్యుదాత్తః- కధ్యై కధ్యైన్- ఆహువధ్యై- పక్షే నిత్స్వరః- శధ్యై - రాధసస్సహ మాదయధ్యై- శధ్యైన్- వాయవే పిబధ్యై- తవై- దాతవా ఉ- తవేఙ్- సూతవే- తవేన్- కర్తవే ✽ ప్రయై రోహిష్యై అవ్యథిష్యై ॥ ౩॥ ౪॥ ౧౦॥ ఏతే తుమర్థే నిపాత్యన్తే ప్రయాతుం రోధుం వ్యథితుమిత్యర్థః ✽ దృశే విఖ్యే చ॥ ౩॥ ౪॥ ౧౧॥ ద్రష్టుం విఖ్యాతుమిత్యర్థః ✽ శకి ణముల్కమునౌ॥ ౩॥ ౪॥ ౧౨॥ శక్నోతావుపపదే తుమర్థే ఏతౌ స్తః - విభాజం నాశకత్- అపలుపం నాశకత్ విభక్తుమపలోప్తుమిత్యర్థః ✽ ఈశ్వరే తోసున్కసునౌ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౧౩ ॥ ఈశ్వరో విచరితోః - ఈశ్వరో విలిఖః విచరితుం విలిఖితుమిత్యర్థః ✽ కృత్యార్థే తవైకేన్కేన్యత్వనః ॥ ౩॥ ౪॥ ౧౪॥ న మ్లేచ్ఛితవై - అవగాహే - దిదృక్షేణ్యః - భూర్యస్పష్టకర్త్వమ్ ✽ అవచక్షే చ ॥ ౩॥ ౪॥ ౧౫॥ రిపుణా నావచక్షే- అవఖ్యాతవ్యమిత్యర్థః ✽ భావలక్షణే స్థేణ్కృఞ్వదిచరిహుతమిజనిభ్యస్తోసున్ ॥ ౩॥ ౪॥ ౧౬ ॥ ఆసంస్థాతోస్సీదన్ని - ఆసమాప్తేస్సీదన్తీత్యర్థః- ఉదేతోః- అపకర్తోః- ప్రవదితోః- ప్రచరితోః- హోతోః- ఆతమితోః- కామమావిజనితోస్సంభవామ ✽ సృపితృదోః కసున్ ॥ ౩॥ ౪॥ ౧౭॥ భావలక్షణే ఇత్యేవ - పురా క్రూరస్య విసృపో విరప్శిన్- పురా జతృభ్య ఆతృదః॥ —— ఇతి తృతీయోఽధ్యాయః ——

రాత్రేశ్చాజసౌ ॥ ౪॥ ౧॥ ౩౧॥ రాత్రిశబ్దాన్ఙీప్ స్యాత్ అజ్విషయే ఛన్దసి- రాత్రీ వ్యఖ్యదాయతీ- లోకే తు కృదికారాదితి ఙీష్ సోఽన్తోదాత్తః ✽ నిత్యం ఛన్దసి ॥ ౪॥ ౧॥ ౪౬॥ బహ్వాదిభ్యశ్ఛన్దసి విషయే నిత్యం ఙీష్ - బహ్వీషు హిత్వా- నిత్యగ్రహణముత్తరార్థమ్ ✽ భువశ్చ॥ ౪॥ ౧॥ ౪౭॥ ఙీష్ స్యాచ్ఛన్దసి - విభ్వీ - ప్రభ్వీ - విప్రసంభ్య ఇతి డుప్రత్యయాన్తాః సూత్రేఽనుక్రియతే- ఉత ఇత్యనువృత్తేః - ఉవఙాదేశస్తు సౌత్రః ✽ ముద్గలాచ్ఛన్దసి లిచ్చ ✽ ఙీష్

లిత్త్వసామర్థ్యాత్పక్షేత్వమః- లిత్స్వరః- అగ్రభూస్స్వుద్గలానీ ✻ దీర్ఘజిహ్వీ చ ఛన్దసి ॥౪।౧।౫౯॥
సంయోగోపధత్వాదప్రాప్తో ఙీష్విధీయతే - ఆసురీవైదీర్ఘజిహ్వీదేవానాం యజ్ఞవాట్
✻ కద్రుకమణ్డల్వోశ్ఛన్దసి ॥౪॥౧।౭౧॥ ఊఙ్స్యాత్ - కద్రూశ్చవై - కమణ్డలూః ✻ గుగ్గు
లుమధుజతుపతయాలూనామితివక్తవ్యమ్ ✻ గుగ్గులూః- మధూః-జతూః - పతయాలూః॥
అవ్యయాత్త్యప్ ✻ ఆవిష్ట్యస్యోపసంఖ్యానంఛన్దసి ✻ ఆవిష్ట్యోవర్ధతే ✻ ఛన్దసిఠఞ్ ॥౪॥
౩॥౧౯॥ వర్షాభ్యష్ఠకోపవాదః - స్వరేభేదః - వార్షికమ్ ✻ వసన్తాచ్చ ॥౪॥ ౩॥ ౨౦॥
ఋత్వణోపవాదః ఛన్దసి- వాసన్తికమ్ ✻ హేమన్తాచ్చ ॥౪॥౩॥౨౧॥ ఛన్దసిఠఞ్- హైమన్తికం
యోగవిభాగ ఉత్తరార్థః ✻ శౌనకాదిభ్యశ్ఛన్దసి ॥౪॥౩॥౧౦౬॥ ణినిఃప్రోక్తేఛాణోపవా
దః- శౌనకేనప్రోక్తమధీయతేశౌనకినః - వాజసనేయినః - ఛన్దసికిమ్ - శౌనకీయాశి
క్షా ✻ ద్వ్యచశ్ఛన్దసి ॥౪॥౩॥౧౫౦॥ వికారేమయట్స్యాత్ - శరమయంబర్హిః - యస
స్యపర్ణమయీజుహూః ✻ నోత్వద్వర్ధ్రబిల్వాత్ ॥౪॥౩॥ ౧౫౧॥ ఉత్వాన్ - ఉకార
వాన్- మౌఞ్జంశిక్యమ్ - వర్ధ్రంచర్మతస్యవికారోవార్ధ్రీరజ్జుః - బైల్వోయూపః॥ సభా
యాయః ✻ ఢశ్ఛన్దసి ॥౪॥౪॥౧౦౬॥ సభేయోయువా ✻ భవేఛన్దసి ॥౪॥౪॥ ౧౧౦॥
సప్తమ్యన్తాద్భవార్థేయత్- మేఘ్యాయచవిద్యుత్యాయచ - యథాయథంశైషికాణామణాదీ
నాంఘాదీనాంచాపవాదోయంయత్ - పక్షేతేపిభవన్తి - సర్వవిధీనాంఛన్దసివైకల్పిక
త్వాత్ - తద్యథా - మూజవాన్నామపర్వతఃతత్రభవః మౌజవతః - సోమస్యేవమౌజ
వతస్యభక్షః- ఆచతుర్థసమాప్తేశ్ఛన్దసోధికారః ✻ పాథోనదీభ్యాండ్యణ్ ॥౪॥౪॥
౧౧౧॥ తముత్వాపాథ్యోవృషా- చనోదధీతనాద్యోగిరోమే-పాథసిభవఃపాథ్యః - న
ద్యాంభవోనాద్యః ✻ వేశన్తహిమవద్భ్యామణ్ ॥౪॥ ౪॥ ౧౧౨॥ భవవైశన్తీభ్యస్స్వా
హా- హైమవతీభ్యస్స్వాహా ✻ స్రోతసోవిభాషాడ్యడ్డ్యౌ ॥౪॥౪॥౧౧౩॥ పక్షేయత్- డ్య
డ్డ్యయోస్తుస్వరేభేదః - స్రోతసిభవఃస్రోత్యః - స్రోతస్యః ✻ సగర్భసయూ
థసనుతాద్యన్॥ ౪॥ ౪॥ ౧౧౪॥ అనుభ్రాతాసగర్భ్యః- అనుసఖాసయూథ్యఃయోనస్స
నుత్యఉతవాజిఘత్నుః - సనుతిర్నుతం - నపుంసకేభావేక్తః - సగర్భాదయస్త్రయోపికర్మ
ధారయాః - సమానస్యఛన్దసీతిసఃతత్రభవార్థేయన్ - యతోపవాదః ✻ తుగ్రాద్ఘ
న్ ॥౪॥౪॥౧౧౫॥ భవేత్యేవ- పక్షేయదపి- ఆవఃశమ్బంవృషభంతుగ్ర్యాస్వితిబహ్వృ
చాః - తుగ్రియాస్వితిశాఖాన్తరే - తుగ్రాకాశయజ్ఞపరిషేషుతగ్రశబ్దఇతివృత్తిః ✻ అ
గ్రాద్యత్ ॥౪॥౪॥౧౧౬॥ ✻ ఘచ్ఛౌచ॥ ౪॥ ౪॥ ౧౧౭॥ చాద్యత్ అగ్రేభవోగ్ర్యః- అ
గ్రియః- అగ్రీయః ✻ సముద్రాభ్రాద్ఘః॥ ౪॥ ౪॥ ౧౧౮॥ సముద్రియాఅప్సరసోమనీష
ణః- నానదతోఅభ్రియస్యేవఘోషాః ✻ బర్హిషిదత్తమ్॥ ౪॥ ౪॥ ౧౧౯॥ ప్రాగ్ఘితాది
త్యేవ - బర్హిష్యేషునిధిషుప్రియేషు ✻ దూతస్యభాగకర్మణీ ॥ ౪ ॥ ౪ ॥ ౧౨౦॥
భాగోంశః - దూత్యమ్ ✻ రక్షోయాతూనాంహననీ ॥ ౪ ॥ ౪ ॥ ౧౨౧ ॥ యా
తెఅగ్నేరక్షస్యాతనూః - యాతవ్యా ✻ రేవతీజగతీహవిష్యాభ్యఃప్రశస్యే ॥ ౪ ॥ ౪॥
౧౨౨ ॥ ప్రశంసనేయత్స్యాత్ - రేవత్యాదీనాంప్రశంసనంరేవత్యం - జగత్యం - హ
విష్యమ్ ✻ అసురస్యస్వమ్॥ ౪॥ ౪॥ ౧౨౩॥ఆసుర్యందేవేభిర్ధాయివిశ్వమ్ ✻ మాయా
యామణ్॥ ౪॥ ౪॥ ౧౨౪॥ఆసురీమాయా ✻ తద్వానాసాముపధానోమన్త్రఇతీష్టకా

ణులుక్చమతోః॥ ౪॥ ౪॥ ౧౨౫॥వర్చస్వానుపధానోమన్త్రఆసామిష్టకానాంవర్చస్యాః
ఋతవ్యాః ❋ అశ్విమానణ్॥ ౪॥ ౪॥౧౨౬॥ఆశ్వినీరుపదధాతి ❋ వయస్యాసుమూర్ధ్నో
మతుప్॥ ౪॥ ౪॥ ౧౨౭॥తద్వానాసామితిసూత్రంసర్వమనువర్తతే - మతోరితిపదమా
వర్త్యపఞ్చమ్యన్తంబోధ్యమ్ - మతుబన్తోయోమూర్ధశబ్దస్తతోమతుప్స్యాత్ప్రథమస్యమ
తోర్లుక్చవయశ్శబ్దవన్మన్త్రోపధేయాస్విష్టకాసు - యస్మిన్మన్త్రేమూర్ధవయశ్శబ్దౌస్తస్తే
నోపధేయాసు - మూర్ధన్వతీరుపదధాతీతిప్రయోగః ❋ మత్వర్థేమాసతన్వోః॥ ౪॥
౪॥౧౨౮॥ నభోభ్రింతదస్మిన్నస్తీతినభస్యోమాసః - ఓజస్యాతనూః ❋ మధోర్ఞచ॥౪॥
౪॥౧౨౯॥ మాధవః- మధవ్యః ❋ ఓజసోఽహనియత్ఖౌ ॥౪॥౪॥౧౩౦॥ ఓజస్యమహః-
ఓజసీనంవా❋ వేశోయశఆదేర్భగాద్యత్❋ఖచ ॥౪॥౪॥౧౩౧॥ ౧౩౨॥ యథాసంఖ్యం
నేష్యతే- వేశోబలంతదేవభగఇతికర్మధారయః- వేశోభగ్యః - వేశోభగీనః - యశోభ
గ్యః- యశోభగీనః ❋ పూర్వైఃకృతమినయౌచ ॥౪॥౪॥౧౩౩ ॥ గమ్భీరేభిఃపథిభిః పూ
ర్విణేభిః - యేతేపన్థానస్సవితఃపూర్వ్యాసః ❋ అద్భిస్సంస్కృతమ్ ॥౪॥౪॥ ౧౩౪॥ య
స్యేదమప్యంహవిః ❋ సహస్రేణసమ్మితౌఘః ॥౪॥౪॥౧౩౫ ॥ సహస్రియాసో అపా
న్నోర్మయః - సహస్రేణతుల్యాఇత్యర్థః ❋ మతౌచ ॥౪॥౪॥౧౩౬॥ సహస్రశబ్దాన్మత్వ
ర్థేఘస్స్యాత్- సహస్రమస్యాస్తీతిసహస్రియః ❋ సోమమర్హతియః ॥౪॥౪॥౧౩౭॥ సో
మ్యాబ్రాహ్మణాః- యజ్ఞార్హాఇత్యర్థః ❋ మయేచ ॥౪॥౪॥ ౧౩౮॥ సోమశబ్దాద్యస్స్యా
న్మయడర్థే- సోమ్యంమధు - సోమమయమిత్యర్థః ❋ మధోః ॥౪॥౪॥౧౩౯॥ మధుశబ్దాన్మ
యడర్థేయత్స్యాత్ - మధవ్యః- మధుమయఇత్యర్థః ❋ వసోస్సమూహేచ ॥౪॥౪॥౧౪౦॥
చాన్మయడర్థేయత్- వసవ్యః ✻ అక్షరసమూహేఛన్దసఉపసంఖ్యానమ్ ✻ ఛన్దశ్శబ్దాద
క్షరసమూహేవర్తమానాత్స్వార్థేయదిత్యర్థః - ఆశ్రావయేతిచతురక్షరమస్తుశ్రౌషడితి
చతురక్షరంయజేతిద్వ్యక్షరంయేయజామహఇతిపఞ్చాక్షరంద్వ్యక్షరోవషట్కారః - ఏ
షవైసప్తదశాక్షరశ్ఛన్దస్యః❋ నక్షత్రాద్ఘః ॥౪॥౪॥౧౪౧॥ స్వార్థే- నక్షత్రియేభ్యస్స్వా
హా❋ సర్వదేవాత్తాతిల్ ॥౪॥౪॥౧౪౨॥ స్వార్థే - సవితానస్సువతుసర్వతాతిమ్- ప్రద
క్షిణిద్దేవతాతిమురాణః ❋ శివశమరిష్టస్యకరే ॥౪॥౪॥౧౪౩ ॥ కరోతీతికరః- పచాద్య
చ్ - శివంకరోతీతిశివతాతిః - యాభిశ్శన్తాతీభవథోదదాశుషే - అథోఅరిష్టతాతయే
❋ భావేచ ॥౪॥౪ ॥౧౪౪ ॥ శివాదిభ్యోభావేతాతిస్స్యాచ్ఛన్దసి- శివస్యభావశ్శివతాతిః-
శన్తాతిః - అరిష్టతాతిః ——❋ఇతిచతుర్థోధ్యాయః❋—— ❋ సప్తనోఽ
ఞ్ఛన్దసి ॥౫॥ ౧॥౬౧ ॥ తదస్యపరిమాణమితివర్గఇతిచ - సప్తసాప్తానిఅసృజత్ ✻ శన
శతోర్డినిశ్ఛన్దసి ✻ తదస్యపరిమాణమిత్యర్థేవాచ్యః ॥ పఞ్చదశినోఽర్ధమాసాః - త్రింశి
నోమాసాః✻ వింశతేశ్చేతివాచ్యమ్✻ వింశినోఽఙ్గిరసః✻ యుష్మదస్మదోస్సాదృశ్యేవతు
బ్వాచ్యః ✻ త్వావతఃపురూవసోనత్వావాంఅన్యః - యజ్ఞంవిప్రస్యమావతః ❋ ఛన్ద
సిచ ॥౫॥౧॥౬౭॥ ప్రాతిపదికమాత్రాత్తదర్హతీత్యర్థేయత్- సాదన్యంవిదథ్యమ్ ❋ వత్సరా
న్తాచ్ఛన్దసి ॥౫॥౧॥౯౧॥ నిర్వృత్తాదిష్వర్థేషు - ఇద్వత్సరీయః ❋ సమ్పరిపూర్వాత్ఖ
చ ॥౫॥౧॥౯౨॥ చాచ్ఛః- సంవత్సరీణః- సంవత్సరీయః- పరివత్సరీణః - పరివత్సరీయః
❋ ఛన్దసిఘస్ ॥౫॥౧॥౧౦౬॥ ఋతుశబ్దాత్తదస్యప్రాప్తమిత్యర్థే- ఘస్ - ఋత్వియః ❋ ఉ

ఉపసర్గాచ్ఛన్దసి ధాత్వర్థే ॥౫॥ ౧॥ ౧౧౮॥ ధాత్వర్థవిశిష్టే సాధనే వర్తమానాత్స్వార్థే వతిః స్యాత్ - యదుద్వతో నివతః - ఉద్గతాన్నిగతానిత్యర్థః ❋ థట్ చ ఛన్దసి ॥౫॥౨॥౫౦॥ నాన్తాదసంఖ్యాదేః పరస్య డటస్థట్ స్యాన్మట్ చ - పఞ్చథం - పఞ్చమమ్ ❋ ఛన్దసి పరిపన్థిపరిపరిణౌ పర్యవస్థాతరి ॥౫॥౨॥౮౯॥ అపత్యం పరిపన్థినం మా త్వా పరిపరిణో విదన్ ❋ బహులం ఛన్దసి ॥౫॥౨॥౧౨౨॥ మత్వర్థే వినిః స్యాత్ - ఛన్దోవిన్ప్రకరణే అష్ట్రామేఖలా ద్వయోభయరుజాహృదయానాం దీర్ఘశ్చేతి వక్తవ్యమితి దీర్ఘః - మంహిష్ఠముభయావినం - శునమష్ట్రావ్యచరత్ ❋ ఛన్దసీవనిపౌ చ వక్తవ్యౌ ❋ ఈ రథీరభూత్ - సుమఙ్గలీరియం వధూః - మఘవానమీమహే ❋ తయోర్దార్హిలౌ చ ఛన్దసి ॥౫॥౩॥౨౦॥ ఇదన్తదోర్యథాసంఖ్యం స్తః - ఇదా హి వ ఉపస్తుతిం - తర్హి ❋ థా హేతౌ చ ఛన్దసి ॥౫॥౩॥౨౬॥ కిమస్థా స్యాత్ హేతౌ ప్రకారే చ - కథా గ్రామం న పృచ్ఛసి - కథా దాశేమ ❋ పశ్చ పశ్చా చ ఛన్దసి ॥౫॥౩॥౩౩॥ అవరస్య అస్తాత్యర్థే నిపాతౌ - పశ్చ హి సః - నో త పశ్చా ❋ తుశ్ఛన్దసి ॥౫॥౩॥౫౯॥ తృజన్తాత్తృన్నన్తాచ్చ ఇష్ఠన్నీయసునౌ స్తః - ఆసుతిః కరిష్ఠః - దోహీయసీ ధేనుః ❋ ప్రత్నపూర్వవిశ్వేమాత్థాల్ ఛన్దసి ॥౫॥౩॥౧౧౧॥ ఇవార్థే - తం ప్రత్నథా పూర్వథా విశ్వథేమథా ❋ అము చ ఛన్దసి ॥౫॥౪॥౧౨॥ కిమేత్తిఙవ్యయఘాదిత్యేవ - ప్రతరం నయ ప్రతరామ్ ❋ వృకజ్యేష్ఠాభ్యాం తిల్తాతిలౌ చ ఛన్దసి ॥౫॥౪॥౪౧॥ స్వార్థే - యో నో దురేవో వృకతిః - జ్యేష్ఠతాతిం బర్హిషదమ్ ❋ అనసన్తాన్నపుంసకాచ్ఛన్దసి ॥౫॥౪॥౧౦౩॥ తత్పురుషాట్టచ్ స్యాత్సమాసాన్తః - బ్రహ్మసామం భవతి - దేవచ్ఛన్దసాని ❋ బహుప్రజాశ్ఛన్దసి ॥౫॥౪॥౧౨౩॥ బహుప్రజా నిరృతిమావివేశ ❋ ఛన్దసి చ ॥౫॥౪॥౧౪౨॥ దన్తస్య దతృ స్యాద్బహువ్రీహౌ - ఉభయతోదతః ప్రతిగృహ్ణాతి ❋ ఋతశ్ఛన్దసి ॥౫॥౪॥౧౫౮॥ ఋదన్తాద్బహువ్రీహేర్న కప్ - హతా మాతా యస్య హతమాతా

❋ ఇతి పఞ్చమోఽధ్యాయః ❋

ఏకాచో ద్వే ప్రథమస్య ❋ ఛన్దసి వేతి వక్తవ్యమ్ ❋ యో జాగార - దాతి ప్రియాణి ❋ తుజాదీనాం దీర్ఘోఽభ్యాసస్య ॥౬॥౧॥౭॥ తుజాదిరాకృతిగణః - ప్రభరా తూతుజానః - సూర్యం మామహానం - దాధార యః పృథివీం - స తూతావ ❋ బహులం ఛన్దసి ॥౬॥౧॥౩౪॥ హ్వః సంప్రసారణం స్యాత్ - ఇన్ద్రమా హువ ఊతయే ❋ ఋచి త్రేరుత్తరపదాదిలోపశ్చ ఛన్దసి ❋ ఋక్ఛబ్దే పరే త్రేః సంప్రసారణముత్తరపదాదేర్లోపశ్చేతి వక్తవ్యమ్ - తృచం సామ - ఛన్దసి కిమ్ - త్ర్యృచాని ❋ రయేర్మతౌ బహులమ్ ❋ రేవాన్ - రయిమాన్పుష్టివర్ధనః ❋ చాయః కీ ॥౬॥౧॥౩౫॥ న్యం చిక్యుః - నిచిక్యురన్యం - లిటి ఉసి రూపమ్ - బహులగ్రహణానువృత్తేర్నేహ - అగ్నిం జ్యోతిర్నిచాయ్య ❋ అపస్పృధేథామానృచురానృహుశ్చిచ్యుషేతిత్యాజశ్రాతాశ్రితమాశీరాశీర్తాః ॥౬॥౧॥౩౬॥ ఏతే ఛన్దసి నిపాత్యన్తే - ఇన్ద్రశ్చ విష్ణో యదపస్పృధేథామ్ - స్పర్ధేర్లఙి థాథామ్ - అర్కమానృచుః - వసూన్యానృహుః అర్చేరర్హేశ్చ లిట్యుసి - చిచ్యుషే - చ్యుఙో లిటి థాసి - యస్తిత్యాజ - త్యజేర్ణలి - శ్రాతాస్త ఇన్ద్ర సోమాః - శ్రితా నో గ్రహాః శ్రీఞ్ పాకే - నిష్ఠాయాం - నాశిరం జుహ్వా - మధ్యత ఆశీర్తః - శ్రిఞ ఏవ క్విపి నిష్ఠాయాం చ ❋ ఖిదేశ్ఛన్దసి ॥౬॥౧॥౫౨॥ ఖిద దైన్యే - అస్యైచ ఆత్స్యాత్ - చిఖాద - చిఖేదేత్యర్థః ❋ శీర్షంశ్ఛన్దసి ॥౬॥౧॥౬౦॥ శిరశ్శబ్దస్య శీర్షన్ స్యాత్ - శీర్ష్ణో జగతః ❋ వా ఛన్దసి ॥౬॥౧॥

౧౦౬ ॥ దీర్ఘాజ్జసిఇచిచపూర్వసవర్ణదీర్ఘోవాస్యాత్ - ంచిఉదాహరణంవారాహీ - వా
రాహ్యా మా౦సపచన్యా తెపిశః - ఉత్తరసూత్రద్వయేపీదంవాక్యభేదేనసంబధ్యతే - తేనా
మిపూర్వత్వంవాస్యాత్ - శమీంచ - శమ్యంచ - సూర్మ్యంసుషిరామివ - సంప్రసారణా
చ్చేతిపూర్వరూపమపివా - ఇజ్యమానః - యజ్యమానః ॥ శేశ్ఛన్దసిబహులమ్ ॥ ౬ ॥ ౧ ॥
౭౦ ॥ లోపస్స్యాత్ - యాతెగాత్రాణాం - తాతాపిణ్డానామ్ ॥ ఏమన్నాదిషుఛన్దసిప
రరూపంవక్తవ్యమ్ ॥ అపాంత్వేమన్ - అపాంత్వోద్మన్ ॥ భయ్యప్రవయ్యేచఛన్దసి ॥ ౬ ॥
౧ ॥ ౮౩ ॥ బిభేతేస్స్మాదితిభయ్యః - వేతేఃప్రవయ్యాఇతిస్త్రియామేవనిపాతనం - ప్రవే
యమిత్యన్యత్ర - ఛన్దసికిం - భేయం - ప్రవేయమ్ ॥ హ్రదయ్యాఆపఉపసంఖ్యానమ్ ॥
హ్రదేభవాహ్రదయ్యాఆపః - భవేఛన్దసీతియత్ ॥ ప్రకృత్యాన్తఃపాదమవ్యపరే ॥ ౬ ॥
౧ ॥ ౧౧౫ ॥ ఋక్పాదమధ్యస్థఏజ్ ప్రకృత్యాస్యాత్ అతిపరేనతువకారయకారౌ - ఉప
ప్రయన్తోఅధ్వరం - సుజాతేఅశ్వసూనృతే - అన్తఃపాదంకిమ్ - ఏతానసపతేర్నేన్తి - అవ్య
పరేకిమ్ - తేఽవదన్ - తేఽయజన్ ॥ అవ్యాదవద్యాదవక్రమురవ్రతాయమవన్త్వవస్యు
షుచ ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౧౧౬ ॥ ఏషువ్యపరేష్వతిఏజ్ ప్రకృత్యా - వసుభిర్నోఅవ్యాత్ - మిత్రమ
హోఅవద్యాత్ - మాశివాసోఅవక్రముః - తేనోఅవ్రత - శతధారోఅయంమణిః - తేనో
అవన్తు - కుశికాసోఅవస్యవః - యద్యపిబహ్వృచైస్తేనోఽవన్త్వితిపఠ్యతే - సోయమాగా
త్ - తేరుణేభిరిత్యాదౌప్రకృతిభావోనక్రియతే - తథాపిబాహులకాత్సమాధేయం - ప్రా
తిశాఖ్యేతువాచనికఏవాయమర్థః ॥ యజుష్యురః ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౧౧౭ ॥ ఉరశ్శబ్దఏజన్తోఽతి
ప్రకృత్యాయజుషి - ఉరోఅన్తరిక్షం - యజుషిపాదాభావాదనన్తఃపాదార్థంవచనమ్
॥ ఆపోజుషాణోవృష్ణోవర్షిష్ఠే అమ్బేఅమ్బాలేఽమ్బికే పూర్వే ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౧౧౮ ॥
యజుషిఅతిప్రకృత్యా - ఆపోఅస్మాన్మాతరః - జుషాణోఅగ్నిరాజ్యస్య - వృష్ణోఅం
శుభ్యాం - వర్షిష్ఠేఅధినాకే - అమ్బే - అమ్బాలే - అమ్బికే - అస్మాదేవవచనాదమ్బా
ర్థేతిహ్రస్వోన ॥ అఙ్గఇత్యాదౌచ ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౧౧౯ ॥ అఙ్గశబ్దేయఏజ్తదాదౌచ అకా
రేయఃపూర్వఃసోఽతిప్రకృత్యాయజుషి - ప్రాణోఅఙ్గేఅఙ్గేనిదేధ్యత్ ॥ అనుదాత్తేచకు
ధపరే ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౧౨౦ ॥ కవర్గధకారపరే అనుదాత్తేఽతిపరేఏజ్ ప్రకృత్యాయజుషి - అయం
సోఅగ్నిః - అయంసోఅధ్వరః - అనుదాత్తేకిమ్ - అధోఽగ్రేరుద్రే - అగ్రశబ్దఆద్యుదాత్తః -
కుధపరేకిమ్ - సోయమగ్నిరనన్తః ॥ అవపథాసిచ ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౧౨౧ ॥ అనుదాత్తేఅకారా
దౌఅవపథాశ్శబ్దేపరేయజుషిఏజ్ ప్రకృత్యా - త్రీరుద్రేభ్యో అవపథాః - వపేఃథాసి
లజేతిజక్షిడ ఇత్యనుదాత్తత్వమ్ - అనుదాత్తేకిం - యద్రుద్రేభ్యోఽవపథాః - నిపా
తైర్యద్యదీతినిఘాతోన ॥ ఆఙోఽనునాసికశ్ఛన్దసి ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౧౨౬ ॥ ఆఙోఽచిపరే
ఽనునాసికస్స్యాత్సచప్రకృత్యా - అభ్రఆఁఅపః - గభీరఆఁఉగ్రపుత్రే ॥ ఈషాఅక్షా
దీనాంఛన్దసిప్రకృతిభావోవక్తవ్యః ॥ ఈషాఅక్షోహిరణ్యయః - జ్యాఇయం - పూషాఅ
విష్టు ॥ స్యశ్ఛన్దసిబహులమ్ ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౧౩౩ ॥ స్యఇత్యస్యసోర్లోపస్స్యాద్ధలి - ఏషస్యభా
నుః ॥ హ్రస్వాచ్చన్ద్రోత్తరపదేమన్త్రే ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౧౫౧ ॥ హ్రస్వాత్పరస్యచన్ద్రశబ్ద
స్యోత్తరపదస్యసుడాగమస్స్యాన్మన్త్రే - హరిశ్చన్ద్రోమరుద్గణః - సుశ్చన్ద్రదస్మ ॥ పిత
రామాతరాచఛన్దసి ॥ ౬ ॥ ౩ ॥ ౩౩ ॥ ద్వన్ద్వేనిపాత్యః - ఆమాగన్తా పితరామాతరాచ - చా

విపరీతమపి - నమాతరాపితరా నూచిదిష్టౌ ॥ సమానస్య ఛన్దస్యమూర్ధప్రభృత్యుదర్కే-
షు ॥ సమానస్య సస్స్యాదమూర్ధాదిభిన్న ఉత్తరపదే - సగర్భ్యః ※ ఛన్దసి స్త్రియాం బహు-
లమ్ ※ విష్వగ్దేవయోరద్ర్యాదేశః - విశ్వాచీ చ - ఘృతాచీ చ - దేవద్రీచీన్నయథ దేవ
యన్తం - సాకద్రీచీ ※ సధమాదస్థయోశ్ఛన్దసి ॥౬॥౩॥౯౬॥ సహస్య సధాదేశస్స్యాత్
మాదస్థయోః పరతః - ఇన్ద్రత్వాస్మిన్సధమాదే - సోమస్సధస్థమ్ ※ పథి చ ఛన్దసి ॥౬॥౩॥
౧౦౮ ॥ పథిశబ్దే ఉత్తరపదే కోః కవకా చ - కవపథః - కాపథః - కుపథః ※ సాఢ్యై సాఢ్వా
సాఢేతి నిగమే ॥౬॥౩॥౧౧౩॥ సహేః క్త్వాప్రత్యయే ఆద్యం ద్వయం తృని తృతీయం నిపా-
త్యతే - మరుద్భిరుగ్రః పృతనాసు సాళ్హా - అచోర్మధ్యస్థస్య ఢస్య ళః ఢస్య ళ్హశ్చ ప్రాతిశా-
ఖ్యే విహితః - అహాహి - ద్వయోశ్చాస్య స్వరయోర్మధ్యమేత్య సంపద్యతే స డకారో ళకా-
రః ళ్హకారతామేతి - సఏవ చాస్య ఢకారస్సన్నూష్మణా సంప్రయుక్త ఇతి ※ ఛన్దసి చ ॥౬॥
౩ ॥౧౨౬ ॥ అష్టన ఆత్వం స్యాదుత్తరపదే - అష్టాపదీ ※ మన్త్రే సోమాశ్వేన్ద్రియవిశ్వదే-
వ్యస్య మతౌ ॥౬॥౩॥౧౩౧॥ దీర్ఘస్స్యాన్మన్త్రే - అశ్వావతీం సోమావతీం - ఇన్ద్రియావాన్మ-
దిన్తమః - విశ్వకర్మణా విశ్వదేవ్యావతా ※ ఓషధేశ్చ విభక్తావప్రథమాయామ్ ॥౬ ॥
౩॥౧౩౨॥ దీర్ఘస్స్యాన్మన్త్రే - యదోషధీభ్యః - అదధా ఓషధీషు ※ ఋచి తునుఘమక్షు
తఙ్కుత్రోరుష్యాణామ్ ॥౬॥౩॥౧౩౩॥ దీర్ఘస్స్యాత్ - ఆతూ న ఇన్ద్ర - నూ మర్తః - ఉత వా
ఘా స్యాలాత్ - మక్షూ గోమన్తమీమహే - భరతా జాతవేదసం - తఙితి థాదేశస్య ఙిత్త్వప-
క్షే గ్రహణం - తేనేహ న - శృణోత గ్రావాణః - కూమనాః - అత్రా తే భద్రా - య-
త్రా నశ్చక్రా - ఉరుష్యాణః ※ ఇకస్సుఞి ॥౬॥౩॥౧౩౪॥ ఋచి దీర్ఘ ఇత్యేవ - అభీషుణ-
స్సఖీనాం - సుఞ ఇతి షః - నిపాతస్యోరుషుభ్య ఊతిణః ※ ద్వ్యచోఽతస్తిఙః ॥౬॥౩॥
౧౩౫ ॥ మన్త్రే దీర్ఘః - విద్మాహి త్వా - చక్రా జరసమ్ ※ నిపాతస్య చ ॥౬॥౩॥౧౩౬
ఏవాహి తే ※ ఛన్దస్యుభయథా ॥౬॥౪॥౫॥ నామి దీర్ఘో వా - ధాతా ధాతౄణామితి బ-
హ్వృచాః - తైత్తిరీయాస్తు హ్రస్వమేవ పఠన్తి ※ వా షపూర్వస్య నిగమే ॥౬॥౪॥౯॥
షపూర్వస్యాన ఉపధాయా వా దీర్ఘోఽసంబుద్ధౌ సర్వనామస్థానే పరే - ఋభుక్షాణమ్
ఋభుక్షణం - నిగమే కిం - తక్షా - తక్షాణౌ ※ జనితా మన్త్రే ॥౬॥౪॥౫౩॥ ఇడాదౌ తృచి ణి-
లోపో నిపాత్యతే - యో నః పితా జనితా ※ శమితా యజ్ఞే ॥౬॥౪॥౫౪॥ శమయితేత్యర్థః
※ యుప్లువోర్దీర్ఘశ్ఛన్దసి ॥౬॥౪॥౫౮॥ ల్యపీత్యనువర్తతే - వియూయ - విప్లూయ ॥ అడజాదీ-
నామ్ ※ ఛన్దస్యపి దృశ్యతే ॥౬॥౪॥౭౩॥ అనజాదీనామిత్యర్థః ఆనట్ - ఆవః ॥ న మాఙ్యోగే
※ బహులం ఛన్దస్యమాఙ్యోగేఽపి ॥౬॥౪॥౭౫॥ జనిష్ఠా ఉగ్రస్సహసే తురాయ - మావః క్షే-
త్రే పరబీజాన్యవాప్సుః ※ ఇరయో రే ॥౬॥౪॥౭౬॥ ప్రథమం దధ్ర ఆపః - రేభావస్యా-
భీయత్వేనాసిద్ధత్వాదాతో లోపః - అత్ర రేశబ్దస్య టికృతే పునరపి రే భావః - తదర్థం
సూత్రే ద్వివచనాన్తం నిర్దిష్టమిరయోరితి ※ ఛన్దస్యుభయథా ॥౬॥౪॥౮౬॥ భూసుధి-
యోర్యణ్ స్యాదియఙువఙౌ చ - వనేషు చిత్రం విభ్వం - విభువం వా - సుధ్యో హవ్యమగ్నే -
సుధియో వా ※ తన్వాదీనాం ఛన్దసి బహులమ్ ※ తన్వం పుషేమ తనువం వా - త్ర్యమ్బ-
కం - త్రియమ్బకమ్ ※ తనిపత్యోశ్ఛన్దసి ॥౬॥౪॥౯౯॥ ఏతయోరుపధాలోపః క్ఙితి ప్రత్య-
యే - వితత్నిరే కవయః - శకునా ఇవ పప్తిమ ※ ఘసిభసోర్హలి చ ॥౬॥౪॥౧౦౦॥ సగ్ధిశ్చ మే - బ-

ధానైహరీధానాః ॥ హురుఘ్ల్యోహేర్ధిః ❋ శ్రుశృణుపృకృవృభ్యశ్ఛన్దసి ॥ ౬ ॥ ౪ ॥ ౧౦౨ ॥ శ్రుధీహవం - శృణుధీగిరః - రాయస్పూర్ధి - ఉరుణస్కృధి - అపావృధి ❋ వాఛన్దసి ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౩౮ ॥ హిరపిద్వా ❋ అజితశ్చ ॥ ౬ ॥ ౪ ॥ ౧౦౩ ॥ హేర్ధిస్స్యాత్ - రారన్ధి - రమేర్వ్యత్యయేనపరస్మైపదం - శపశ్శ్లురభ్యాసదీర్ఘశ్చ - అస్మైప్రయన్ధి - యుయోధిజాతవేదః - యమేశ్శపోలుక్ - యాతేశ్శపశ్శ్లుః ❋ మన్త్రేష్వాఙ్యాదేరాత్మనః ॥ ౬ ॥ ౪ ॥ ౧౪౧ ॥ ఆత్మన్శబ్దస్యాదేర్లోపస్స్యాదాఙి - త్మనాదేవేషు ❋ విభాషర్జోశ్ఛన్దసి ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ౧౬౨ ॥ ఋజుశబ్దస్యఋతఃస్థానే రస్స్యాద్వాఽష్ఠేమేయస్సు - త్వంరజిష్ఠమనునేషి - ఋజిష్ఠంవా ❋ ఋత్వ్యవాస్త్వ్యవాస్త్వమాధ్వీహిరణ్యయానిఛన్దసి ॥ ౬ ॥ ౪ ॥ ౧౭౫ ॥ ఋతౌభవంఋత్వ్యం - వాస్తునిభవంవాస్త్వ్యం వాస్త్వంచ - మధుశబ్దస్యాణి స్త్రియాం యణాదేశోనిపాత్యతే - మాధ్వీర్నస్సన్త్వోషధీః - హిరణ్యశబ్దాద్విహితస్యమయటోమశబ్దస్యలోపోనిపాత్యతే - హిరణ్యయేనసవితారథేన ॥ ఇతిషష్ఠోధ్యాయః -

శీఙోరుట్ ❋ బహులంఛన్దసి ॥ ౭ ॥ ౧ ॥ ౮ ॥ రుడాగమస్స్యాత్ - లోపస్తఆత్మనేపదేష్వితి పక్షేతలోపః - ధేనవోదుహ్రే - లోపాభావేఘృతందుహ్రతే - అదృశ్రమస్య ॥ అతోభిసఐస్ ❋ బహులఞ్ఛన్దసి ॥ ౭ ॥ ౧ ॥ ౧౦ ॥ అగ్నిర్దేవేభిః ❋ నేతరాచ్ఛన్దసి ॥ ౭ ॥ ౧ ॥ ౨౬ ॥ స్వమోరదడ్న - వార్త్రఘ్నమితరం - ఛన్దసికిమ్ - ఇతరత్కాష్ఠమ్ ॥ సమాసేఽనఞ్పూర్వేక్త్వోల్యప్ ❋ క్త్వాపిఛన్దసి ॥ ౭ ॥ ౧ ॥ ౩౮ ॥ యజమానంపరిధాపయిత్వా ❋ సుపాంసులుక్పూర్వసవర్ణాచ్ఛేయాడాడ్యాయాజాలః ॥ ౭ ॥ ౧ ॥ ౩౯ ॥ ఋజవస్సన్తుపన్థాః - పన్థానఇతిప్రాప్తేసుః - పరమేవ్యోమన్ వ్యోమనితిప్రాప్తేఙేర్లుక్ - ధీతీ - మతీ - సుష్టుతీ - ధీత్యా - మత్యా - సుష్టుత్యేతిప్రాప్తేపూర్వసవర్ణదీర్ఘః - యాసురథారథీతమా - దివిస్పృశా అశ్వినా - యౌసురథా - దివిస్పృశౌ అశ్వినావితిప్రాప్తే ఆ - నతాద్బ్రాహ్మణం - నతమితిప్రాప్తే - ఆత్ - యాదేవవిద్మతాత్వా - యంతమితిప్రాప్తే - ఆత్ - నయుష్మేవాజబన్ధవః - అస్మే ఇన్ద్రాబృహస్పతీ - యుష్మాసు అస్మభ్యమితిప్రాప్తే - శే - ఉరుయా - ధృష్ణుయా - ఉరుణా - ధృష్ణునేతిప్రాప్తే - యా - నాభాపృథివ్యాః - నాభావితిప్రాప్తే - డా - తా అనుష్ఠ్యోచ్యావయతాత్ - అనుష్ఠానమనుష్ఠా - వ్యవస్థావదఙ్ - అఙోడ్యా - సాధుయా - సాధ్వితిప్రాప్తే - యాచ్ - వసన్తాయజేత - వసన్తేఇతిప్రాప్తే - ఆల్ ❋ ఇయాడియాజీకారాణాముపసంఖ్యానమ్ ❋ ఉర్వియా - దార్వియా - ఉరుణాదారుణేతిప్రాప్తే ఇయా - సుక్షేత్రియా - సుక్షేత్రిణేతిప్రాప్తే - డియాచ్ - దృతిన్నశుష్కంసరసీశయానం - ఙేరీకార ఇత్యాహుః - తత్రోద్యాదాత్తేపదేప్రాప్తే - వ్యత్యయేనాన్తోదాత్తతా - వస్తుతస్తుఙీషన్తాత్ఙేర్లుక్ - ఈకారాదేశస్యతూదాహరణాన్తరంమృగ్యమ్ ❋ ఆఙయాజయారాముపసంఖ్యానమ్ ❋ ప్రబాహవాసిసృతం - బాహునేతిప్రాప్తేఆఙాదేశః - ఘేర్ఙితీతిగుణః - స్వప్నయా - స్వప్నేనేతిప్రాప్తే - అయాచ్ - సనస్సిన్ధుమివనావయా - నావేతిప్రాప్తేఅయార్ - రిత్స్వరః ❋ అమోమశ్ ॥ ౭ ॥ ౧ ॥ ౪౦ ॥ మిబాదేశస్యామోమశ్స్యాత్ - అకారఉచ్చారణార్థః శిత్త్వాత్సర్వాదేశః - అస్తిసిచఇతీట్ - వధీంవృత్రమ్ - అవధిషమితిప్రాప్తే ❋ లోపస్తఆత్మనేపదేషు ॥ ౭ ॥ ౧ ॥ ౪౧ ॥ ఛన్దసిదేవాఅదుహ్ర - అదుహతేతిప్రాప్తే - దక్షిణతఃశయే - శేతేఇతిప్రాప్తే - ఆత్మేతికిమ్ - ఉత్సన్దుహన్తి ❋ ధ్వమోధ్వాత్ ॥ ౭ ॥ ౧ ॥ ౪౨ ॥ అ

స్తదేవాస్మాకం పారయిష్యాత్ - పారయాధ్వమితి ప్రాప్తే ॥ యజధ్వైనమితి చ ॥ ౭ ॥ ౧ ॥ ౪౩ ॥ ఏనమిత్యస్మిన్పరే ధ్వమోऽన్తలోపో నిపాత్యతే - యజధ్వైనం ప్రియమేధాః - వకారస్య యకారో నిపాత్యత ఇతి వృత్తికారోక్తిః సా ప్రామాదికీ ॥ తస్య తాత్ ॥ ౭ ॥ ౧ ॥ ౪౪ ॥ మధ్యమపురుషబహువచనస్య స్థానే తాతాదేశః స్యాత్ - గాత్రమస్యానూనం కృణుతాత్ - కృణుతేతి ప్రాప్తే - సూర్యం చక్షుర్గమయతాత్ - గమయతేతి ప్రాప్తే ॥ తప్తనప్తనథనాశ్చ ॥ ౭ ॥ ౧ ॥ ౪౫ ॥ తస్యేత్యేవ - శృణోత గ్రావాణః - శృణుతేతి ప్రాప్తే - తప్ - సునోతన - పచతన బ్రహ్మవాహసే - దధాతన ద్రవిణం చిత్రమస్మే - తనప్ - మరుతస్తజ్జుష్టన జుషధ్వమితి ప్రాప్తే ప్రత్యయేన పరస్మైపదం ఛాన్దసం - విశ్వేదేవాసో మరుతో యతిష్ఠన - యత్సంఖ్యాకాః స్థేత్యర్థః - యచ్ఛబ్దాద్బాహులకో డతిః - అస్తేస్తస్య థనాదేశః ॥ ఇదన్తో మసి ॥ ౭ ॥ ౧ ॥ ౪౬ ॥ మసిత్యవిభక్తికో నిర్దేశః - ఇకార ఉచ్చారణార్థః - మస్ ఇత్యయమికారరూపచరమావయవః శిష్టః స్యాత్ - మస ఆగమస్యాన్త్యావయవత్వాత్ - నమో భరన్త ఏమసి - త్వమస్మాకం తవ స్మసి - ఇమః స్మ ఇతి ప్రాప్తే ॥ క్త్వో యక్ ॥ ౭ ॥ ౧ ॥ ౪౭ ॥ దేవం సుపర్ణో గత్వాయ ॥ ఇష్ట్వీనమితి చ ॥ ౭ ॥ ౧ ॥ ౪౮ ॥ క్త్వాప్రత్యయస్య ఈనమన్తాదేశో నిపాత్యతే - ఇష్ట్వీనం దేవాన్ - ఇష్ట్వేతి ప్రాప్తే ॥ స్నాత్వ్యాదయశ్చ ॥ ౭ ॥ ౧ ॥ ౪౯ ॥ ఆదిశబ్దః - ప్రకారార్థః - ఆకారస్య ఈకారో నిపాత్యతే - స్నాత్వీ మలాదివ - పీత్వీ సోమస్య వావృధే - స్నాత్వా పీత్వేతి ప్రాప్తే ॥ ఆజ్జసేరసుక్ ॥ ౭ ॥ ౧ ॥ ౫౦ ॥ అవర్ణాన్తాదఙ్గాత్పరస్య జసోऽసుక్ స్యాత్ - దేవాసః - బ్రాహ్మణాసః ॥ శ్రీగ్రామణ్యోశ్ఛన్దసి ॥ ౭ ॥ ౧ ॥ ౫౬ ॥ ఆమో నుట్ - శ్రీణాముదారో ధరుణో రయీణాం - సూతగ్రామణీనామ్ ॥ గోః పాదాన్తే ॥ ౭ ॥ ౧ ॥ ౫౭ ॥ విద్మా హి త్వా గోపతిం శూర గోనాం - పాదాన్తే కిం - గవాం శతా పృక్షయామేషు - పాదాన్తేऽపి క్వచిన్న - ఛన్దసి సర్వేషాం వైకల్పికత్వాత్ - విరాజం గోపతిం గవామ్ ॥ ఛన్దస్యపి దృశ్యతే ॥ ౭ ॥ ౧ ॥ ౭౬ ॥ అస్థ్యాదీనామనఙ్ - ఇన్ద్రో దధీచో అస్థభిః ॥ ఈ చ ద్వివచనే ॥ ౭ ॥ ౧ ॥ ౭౭ ॥ అస్థ్యాదీనామిత్యేవ - అక్షీభ్యాం తే నాసికాభ్యామ్ ॥ దృక్స్వవస్స్వతవసాం ఛన్దసి ॥ ౭ ॥ ౧ ॥ ౮౩ ॥ ఏషాం నుమ్ స్యాత్సౌ - కీదృఙ్ఙిన్ద్రః స్వవాన్ - స్వతవాన్ ॥ ఉదోష్ఠ్యపూర్వస్య ॥ బహులం ఛన్దసి ॥ ౭ ॥ ౧ ॥ ౧౦౩ ॥ తతురిః ॥ హ్రు హ్వరేశ్ఛన్దసి ॥ ౭ ॥ ౨ ॥ ౩౧ ॥ హ్వరేర్నిష్ఠాయాం హ్రు ఆదేశః స్యాత్ - అహ్రుతమసి హవిర్ధానమ్ ॥ అపరిహ్వృతాశ్చ ॥ ౭ ॥ ౨ ॥ ౩౨ ॥ పూర్వేణ ప్రాప్తస్యాదేశస్యాభావో నిపాత్యతే - అపరిహ్వృతాస్సనుయామ వాజమ్ ॥ సోమే హ్వరితః ॥ ౭ ॥ ౨ ॥ ౩౩ ॥ ఇడ్గుణౌ నిపాత్యేతే - మా నస్సోమో హ్వరితః ॥ గ్రసితస్కభితస్తభితోత్తభితచత్తవికస్తావిశస్తృశంస్తృశాస్తృతరుతృతరూతృవరుతృవరూతృవరూత్రీరుజ్జ్వలితిక్షరితిక్షమితివమిత్యమితీతి చ ॥ ౭ ॥ ౨ ॥ ౩౪ ॥ అష్టాదశ నిపాత్యన్తే - తత్ర గ్రసు స్కమ్భు స్తమ్భు ఏషాముదిత్త్వాన్నిష్ఠాయామిట్ప్రతిషేధే ప్రాప్తే ఇణ్ణిపాత్యతే - యువం శచీభిర్గ్రసితామముఞ్చతం - విష్కభితే అజరే - యేన స్వ స్తభితం - సత్యేనోత్తభితా భూమిః - స్తభితేత్యేవ సిద్ధే ఉత్పూర్వస్య పునర్నిపాతనమన్యోపసర్గపూర్వస్య మా భూదితి .. చతే యాచనే - కస గతౌ - ఆభ్యాం క్తస్యేడభావః - చత్తో ఇతశ్చత్తామితః - త్రిధా హ శ్యావమశ్వినా వికస్తమ్ - ఉత్తానాయై హృదయం యద్వికస్తం - నిపాతనబహుత్వాపేక్షం సూత్రే బహువచనం వికస్తా

ఇతి - తేనైకవచనాన్తోపి ప్రయోగస్సాధురేవ - శసు శంసు శాసు ఏభ్యస్తృచ ఇడభావః - ఏకత్ర గుణశ్చ స్యాద్విశస్తా - గ్రావగ్రాభ ఉత శంస్తా - ప్రశాస్తా పోతా - తరతేః వృఙ్ వృఞోశ్చ తృచ ఉట్ ఊట్ ఏతావాగమౌ నిపాత్యేతే - తరుతారం రథానాం - తరూతారం - వరుతారం వరూతారం - వరూత్రీభిస్సుశరణో నో అస్తు - అత్ర జీబన్తం నిపాతనం ప్రపఞ్చార్థం - వరూతృశబ్దో హి నిపాతితః - తతో ఙీపాగతార్థత్వాత్ - ఉజ్జ్వలాదిభ్యశ్చతుర్భ్యశ్శ్నప ఇకారాదేశో నిపాత్యతే - జ్వల దీప్తౌ - క్షర సఞ్చలనే - టువము ఉద్గిరణే - అమగత్యాదిషు - ఇహ క్షరితీత్యస్యానన్తరం క్షమితీత్యపి కేచిత్పఠన్తి - తత్ర క్షమూష్ సహనే ఇతి ధాతుర్బోధ్యః - భాషాయాన్తు గ్రస్తస్కబ్ధస్తబ్ధోత్తబ్ధచత్తవికసితాః - విశసితా - శంసితా - శాసితా - తరీతా - తరితా - వరీతా - వరితా - ఉజ్జ్వలతి - క్షరతి - పాఠాన్తరే - క్షమతే - వమతి అమతి * బభూథాతతన్థజగృభ్మవవర్థేతి నిగమే ॥ ౭॥ ౨।౬౪॥ ఏభ్యస్థలి ఇడభావో నిపాత్యతే - ఆబభూథ - యేనాన్తరిక్షముర్వాతతన్థ - జగృభ్మా తే దక్షిణమిన్ద్ర హస్తం - త్వం జ్యోతిషా వితమో వవర్థ - భాషాయాం తు బభూవిథ - ఆతేనిథ - జగృహిమ వవరిథేతి * సనింససనివాంసమ్ ॥ ౭ ॥ ౨ ॥ ౬౯॥ సనిమిత్యేతత్పూర్వాత్సనతేః సనోతేర్వా క్వసోరిట్ ఏత్వాభ్యాసలోపాభావశ్చ నిపాత్యతే * పావకాదీనాం ఛన్దసి * ప్రత్యయస్థాత్కాదిత్వం నేతి వాచ్యమ్॥ హిరణ్యవర్ణాశ్శుచయః పావకాః * ఘోర్లోపో లేటి వా ॥ ౭ ॥ ౩॥ ౭౦ ॥ దధద్రత్నాని దాశుషే - సోమో దదద్గన్ధర్వాయ - యదగ్నిరగ్నయే దదాత్ - * మీనాతేర్నిగమే ॥ ౭॥ ౩॥ ౮౧ ॥ శితి హ్రస్వః - ప్రమినన్తి వ్రతాని - లోకే ప్రమీణన్తి ॥ అస్తిసిచోపృక్తే * బహులం ఛన్దసి ॥ ౭॥ ౩॥౯౭॥ సర్వ ఇదం - హ్రస్వస్య గుణః - జసి చ * జసాదిషు ఛన్దసి వా వచనం ప్రాఙ్ణౌ చఙ్యుపధాయాః * అధా శతక్రత్వో యూయం - శతక్రతవః - పశ్వే నృభ్యో యథా గవే - పశవే * నాభ్యస్తస్యాచీతి నిషేధే బహులం ఛన్దసీతి వక్తవ్యమ్ * ఆసస జుజోషత్ * నిత్యం ఛన్దసి ॥ ౭॥ ౪।౮॥ ఛన్దసి విషయే ణౌ చఙ్యుపధాయా ఋవర్ణస్య ఋన్నిత్యమ్ - అవీవృధత్ * న ఛన్దస్యపుత్రస్య ॥ ౭॥ ౪॥౩౫॥ పుత్రభిన్నస్య అదన్తస్య క్యచి ఈత్వదీర్ఘౌ న - మిత్రయుః - క్యాచ్ఛన్దసీతి ఉః - అపుత్రస్య కిం - పుత్రీయన్తస్సుదానవః * అపుత్రాదీనామితి వాచ్యమ్ * జనీయన్తో న్వగ్రవః - జనమిచ్ఛన్త ఇత్యర్థః * దురస్యుర్ద్రవిణస్యుర్వృషణ్యతి రిషణ్యతి ॥ ౭ ॥ ౪ ॥ ౩౬॥ ఏతే క్యచి నిపాత్యన్తే - భాషాయాన్తు ప్రత్యయాభావాత్ దుష్టీయతి - ద్రవిణీయతి - వృషీయతి - రిషీయతి * అశ్వాఘస్యాత్ ॥ ౭॥౪ ॥ ౩౭ ॥ అశ్వ అఘ ఏతయోః క్యచి ఆత్స్యాచ్ఛన్దసి - అశ్వాయన్తో మఘవన్ - మా త్వా వృకా అఘాయవః - న ఛన్దసీతి నిషేధో నేత్వమాత్రస్య - కిన్తు దీర్ఘస్యాపి - అత్రేదమేవ సూత్రం జ్ఞాపకమ్ * దేవసుమ్నయోర్యజుషి కాఠకే ॥ ౭ ॥ ౪ ॥౩౮॥ అనయోః క్యచి ఆత్స్యాద్యజుషి కఠశాఖాయాం - దేవాయన్తో యజమానాః - సుమ్నాయన్తో హవామహే - ఇహ యజుశ్శబ్దో న మన్త్రమాత్రపరః - కిన్తు వేదోపలక్షకః - తేన ఋగాత్మకేపి మన్త్రే యజుర్వేదస్థే భవతి - కించ ఋగ్వేదేపి భవతి - స చేన్మన్త్రో యజుషి కఠశాఖాయాం దృష్టః - యజుషీతి కిం - దేవాఞ్జిగాతి సుమ్నయుః - బహ్వృచానామప్యస్తి కఠశాఖా - తతో భవతి ప్రత్యుదాహరణమితి హరదత్తః * కవ్యధ్వరపృతనస్యర్చి లోపః ॥ ౭ ॥ ౪ ॥ ౩౯॥ స పూర్వయా నివిదా కవ్యతాయోః - అధ్వర్యుం వా మధుపాణిం - దమయన్తం పృతన్యుమ్ ॥ ద

ధాతేర్హిః ॥ జహాతేశ్చక్త్వి ❋ విభాషా ఛన్దసి ॥ ౭ ॥ ౪ ॥ ౪౪ ॥ హిత్వా శరీరం హాత్వా వా
❋ సుధితవసుధితనేమధితధిష్వధిషీయ చ ॥ ౭ ॥ ౪ ॥ ౪౫ ॥ సువసునేమ ఏతత్పూర్వస్య ద
ధాతేః క్తప్రత్యయే ఇత్వం నిపాత్యతే - గర్భమ్మాతా సుధితం వక్షణాసు - వసుధితమగ్నౌ - నే
మధితాని పౌంస్యా ॥ క్తిన్యపి దృశ్యతే ॥ ఉత శ్వేతం వసుధితిన్నిరేకే - ధిష్వ వజ్రం దక్షిణ ఇ
న్ద్రహస్తే - ధత్స్వేతి ప్రాప్తే - సురేతా రేతో ధిషీయ - ఆశీర్లిఙ్ - ఇట్ - ఇటోఽత్ - ధాసీ
యేతి ప్రాప్తే ॥ అపో భి ❋ మాసశ్ఛన్దసీతి వక్తవ్యమ్ ❋ మాద్భిః - శరద్భిః ॥ స్వవస్స్వతవసో
రుషసశ్చేష్యతే స్వవద్భిః - అవతేరసున్ - శోభనమవో యేషాం తే స్వవసః తైః - తు ఇతి
సౌత్రో ధాతుః తస్మాదసున్ స్వం తవో యేషాం తైః స్వతవద్భిః - సముషద్భిరజాయ
థాః ॥ మిథునేఽసిః ॥ వసేః కిచ్చేత్యసిప్రత్యయ ఇతి హరదత్తః - పఞ్చపాదీరీత్యా తు ఉ
షః కిదితి ప్రాగ్వ్యాఖ్యాతమ్ ॥ న కవతేర్యఙి ❋ కృషేశ్ఛన్దసి ॥ ౭ ॥ ౪ ॥ ౬౪ ॥ యఙి అభ్యాస
స్య చుత్వం న - కరీకృష్యతే ❋ దాధర్తిదర్ధర్తిదర్ధర్షిబోభూతుతేతిక్తేఽలర్ష్యాపనీఫణ
త్సంసనిష్యదత్కరిక్రత్కనిక్రదద్భరిభ్రద్దవిధ్వతో దవిద్యుతత్తరిత్రతస్సరీసృపతంవరీవృ
జన్మర్మృజ్యాగనీగన్తీతి చ ॥ ౭ ॥ ౪ ॥ ౬౫ ॥ ఏతేఽష్టాదశ నిపాత్యన్తే - ఆద్యాస్త్రయో ధృ
ఙో ధారయతేర్వా - భవతేర్యఙ్లుగన్తస్య గుణాభావః - తేన భాషాయాం గుణో లభ్యతే -
తిజేర్యఙ్లుగన్తాత్తఙ్ - ఇయర్తేర్లటి హలాదిశ్శేషాపవాదో రేఫస్య లత్వమిత్వాభావశ్చ
నిపాత్యతే - అలర్షి యుధ్మ ఖజకృత్పురన్దరం - సిపా నిర్దేశో న తన్త్రమ్ - అలర్తి దక్ష ఉత - ఫణ
తేరాఙ్పూర్వస్య యఙ్లుగన్తస్య శతరి అభ్యాసస్య నీగాగమో నిపాత్యతే - ఆపనీఫణ
త్ - స్యన్దేస్సమ్పూర్వస్య యఙ్లుకి శతరి అభ్యాసస్య నిక్ - ధాతుసకారస్య షత్వం - కరోతే
ర్యఙ్లుగన్తస్యాభ్యాసస్య చుత్వాభావః - క్రన్దేర్లుఙి చ్లేరఙ్ ద్విర్వచనమభ్యాసస్య చుత్వా
భావో నిగాగమశ్చ - కనిక్రదజ్జనుషమ్ - అక్రన్దీదిత్యర్థః - బిభర్తేరభ్యాసస్య జశ్త్వాభా
వః - ఆ యో భరిభ్రద్దోషధీషు - ధ్వరతేర్యఙ్లుగన్తస్య శతరి అభ్యాసస్య విగాగమః - ధా
తోః ఋకారలోపశ్చ - దవిధ్వతో రశ్మయః సూర్యస్య - ద్యుతేర్యఙ్లుగన్తస్య శతరి అభ్యా
సస్య సమ్ప్రసారణాభావోఽత్వం విగాగమశ్చ - దవిద్యుతద్దీద్యచ్ఛోశుచానః - తరతేః
శతరి శ్లౌ అభ్యాసస్య రిగాగమః - సహోర్జా తరిత్రతః - సృపేః శతరి శ్లౌ ద్వితీయే కవచ
నే రీగాగమోఽభ్యాసస్య - వృజేశ్శతరి శ్లావభ్యాసస్య రీక్ - మృజేర్లిటి ణల్ - అభ్యాసస్య రుక్
ధాతోశ్చ యుక్ - గమేరాఙ్పూర్వస్య లటి శ్లావభ్యాసస్య చుత్వాభావో నీగాగమశ్చ - వ
క్ష్యన్తీవేదాగనీగన్తి కర్ణమ్ ❋ ససూవేతి నిగమే ॥ ౭ ॥ ౪ ॥ ౭౪ ॥ సూతేర్లిటి పరస్మైపదం వు
గాగమోఽభ్యాసస్య చాత్వం నిపాత్యతే - గృష్టిస్ససూనస్థవిరం - సుషువ ఇతి భాషా
యామ్ ❋ బహులం ఛన్దసి ॥ ౭ ॥ ౪ ॥ ౭౮ ॥ అభ్యాసస్య ఇకారస్స్యాచ్ఛన్దసి - పూర్ణాం వివ
ష్టి వశేరేతద్రూపమ్ ॥

❋ సప్తమోధ్యాయః ❋

❋ ప్రసముపోదః పాదపూరణే ॥ ౮ ॥ ౧ ॥ ౬ ॥ ఏషాం ద్విత్వః పాదపూరణే - ప్రప్రాయమగ్నిః - సంసమి
ద్యువసే - ఉపోప మే పరామృశ - కిన్నోదుదుహర్షసే ❋ ఛన్దసీరః ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౧౫ ॥ ఇవర్ణా
న్తాద్రేఫాన్తాచ్చ పరస్య మతోర్మస్య వస్స్యాత్ - హరివతే హర్యశ్వాయ - గీర్వాన్ ❋ ఆ
నో నుట్ ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౧౬ ॥ అన్నన్తాన్మతోర్నుట్ స్యాత్ - అక్షణ్వన్తః కర్ణవన్తః - అస్థన్వన్తం
యదనస్థా ❋ నాద్ఘస్య ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౧౭ ॥ నాన్తాత్పరస్య ఘస్య నుట్ - సుపథిన్తరః ❋ భూరిదా

వ్నస్తుడ్వాచ్యః ✻ భూరిదావత్తరో జనః ✻ ఈద్రథినః ✻ రథీతరః - రథీతమం రథీనామ్
✻ నసత్తనిషత్తానుత్తప్రతూర్తసూర్తగూర్తాని ఛన్దసి ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౬౧ ॥ సదేర్నఞ్పూర్వాన్ని
పూర్వాచ్చ నిష్ఠాయా అనత్వాభావో నిపాత్యతే - నసత్తమఞ్జసా - నిషత్తమస్య చరతః - అ
సన్నం నిషణ్ణమితి ప్రాప్తే - ఉన్దేర్నఞ్పూర్వస్యానుత్తం - ప్రతూర్తమితి త్వరతేః - తుర్వీ
త్యస్య వా - సూర్తమితి సృ ఇత్యస్య - గూర్తమితి గురీ ఇత్యస్య ✻ అమ్నరూధరవరిత్యుభయథా
ఛన్దసి ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౭౦ ॥ రుర్వా రేఫో వా - అమ్న ఏవ - అమ్నరేవ - ఊధ ఏవ - ఊధరేవ - అవ ఏవ -
అవరేవ ✻ భువశ్చ మహావ్యాహృతేః ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౭౧ ॥ భువ ఇతి - భువరితి ✻ ఓమభ్యాదానే
౮ ॥ ౨ ॥ ౮౭ ॥ ఓమ్శబ్దస్య ప్లుతః స్యాదారమ్భే - ఓ౩మ్ - అగ్నిమీళే పురోహితమ్ - అభ్యా
దానే కిమ్ - ఓమిత్యేకాక్షరమ్ ✻ యే యజ్ఞకర్మణి ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౮౮ ॥ యే౩ యజామహే - య
జ్ఞేతి కిం - యే యజామహే ✻ ప్రణవష్టేః ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౮౯ ॥ యజ్ఞకర్మణి టేరోమిత్యాదేశ
స్స్యాత్ - అపాం రేతాంసి జిన్వతో౩మ్ - టేః కిం - హలన్తస్యాన్త్యస్య మా భూత్ ✻ యా
జ్యాన్తః ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౯౦ ॥ యే యాజ్యామన్త్రాస్తేషామన్త్యస్య టేః ప్లుతో యజ్ఞకర్మణి - జి
హ్వామగ్నే చకృషే హవ్యవాహా౩మ్ - అన్తః కిం - యాజ్యానామృచాం వాక్యసముదా
యరూపాణాం ప్రతివాక్యం టేః స్యాత్ - సర్వాన్తస్యేష్యతే ✻ బ్రూహిప్రేష్య
శ్రౌషడ్వౌషడావహానామాదేః ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౯౧ ॥ ఏషామాదేః ప్లుతో యజ్ఞకర్మణి - అగ్నయే
ఽనుబ్రూ౩హి - అగ్నయే ప్రే౩ష్య - అస్తు శ్రౌ౩షట్ - సోమస్యాగ్నే వీహీ౩వౌ౩ష
ట్ - అగ్నిమా౩వహ ✻ అగ్నీత్ప్రేషణే పరస్య చ ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౯౨ ॥ అగ్నీధః ప్రేషణే ఆదేః ప్లు
తః తస్మాత్పరస్య చ - ఓ౩శ్రా౩వయ ✻ విభాషా పృష్టప్రతివచనే హేః ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౯౩ ॥
ప్లుతః - అకార్షీః కటమ్ - అకార్షం హి౩ - అకార్షం హి - పృష్టేతి కిం - కటం కరిష్యతి హి - హేః
కిం - కరోమి నను ✻ నిగృహ్యానుయోగే చ ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౯౪ ॥ అత్ర యద్వాక్యం తస్య టేః ప్లుతో
వా - అద్యామావాస్యేత్యాత్థ౩ - అమావాస్యేత్యేవం వాదినం యుక్త్యా స్వమతాత్ప్ర
చ్యావ్య ఏవమనుయుజ్యతే ✻ ఆమ్రేడితం భర్త్సనే ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౯౫ ॥ దస్యో దస్యో౩ ఘాతయి
ష్యామి త్వామ్ - ఆమ్రేడితగ్రహణం ద్విరుక్తోపలక్షణం - చౌర౩ చౌర ✻ అఙ్గయుక్తం తి
ఙాకాఙ్క్షమ్ ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౯౬ ॥ అఙ్గేత్యనేన యుక్తం తిఙన్తం ప్లవతే - అఙ్గ కూజ౩ - ఇదానీం జ్ఞా
స్యసి జాల్మ - తిఙ్ కిమ్ - అఙ్గ దేవదత్త మిథ్యా వదసి - ఆకాఙ్క్షం కిమ్ - అఙ్గ పచ - నైతదపర
మాకాఙ్క్షతీతి భర్త్సన ఇత్యేవ - అఙ్గాధీష్వ భక్తం తవ దాస్యామి ✻ విచార్యమాణానామ్ ॥
౮ ॥ ౨ ॥ ౯౭ ॥ వాక్యానాం టేః ప్లుతః - హోతవ్యం దీక్షితస్య గృహా౩ఇ న హో
తవ్యా౩మితి - హోతవ్యం న హోతవ్యమితి విచార్యతే - ప్రమాణైర్వస్తుతత్త్వపరీక్షణం వి
చారః ✻ పూర్వం తు భాషాయామ్ ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౯౮ ॥ విచార్యమాణానాం పూర్వమేవ ప్లవ
తే - అహిర్ను౩ రజ్జుర్ను - ప్రయోగాపేక్షత్వం పూర్వత్వమ్ - ఇహ భాషాగ్రహణా
త్పూర్వయోగశ్ఛన్దసీతి జ్ఞాయతే ✻ ప్రతిశ్రవణే చ ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౯౯ ॥ వాక్యస్య టేః ప్లుతోఽ
భ్యుపగమే ప్రతిజ్ఞానే శ్రవణాభిముఖ్యే చ - గాం మే దేహి భోః - హన్త తే దదామి౩ - ని
త్యః శబ్దో భవితుమర్హతి౩ - దత్త కిమాత్థ౩ ✻ అనుదాత్తం ప్రశ్నాన్తాభిపూజితయోః ॥
౮ ॥ ౨ ॥ ౧౦౦ ॥ అనుదాత్తః ప్లుతః స్యాత్ - దూరాద్ధూతాదిషు సిద్ధస్య ప్లుతస్యానుదాత్త
త్వమాత్రమనేన విధీయతే - అగ్నిభూతా౩ఇ - పట౩ఉ - అగ్నిభూతే పటో ఏతయోః ప్ర

శ్చాన్తే టేరపదాన్త ప్లుతః - శోభనఃఖల్వసిమాణవకా౩ ❋ చిదితిచోపమార్థేప్రయు
జ్యమానే॥ ౮ ॥౨॥ ౧౦౧॥ వాక్యస్యటేరప్లుతఃప్లుతః- అగ్నిచిద్భాయాత్ అగ్నిచివి
నభాయాదిత్యర్థః- ఉపమార్థేకిం- కథంచిదాహుః - ప్రయుజ్యమానేకిమ్ - అగ్నిర్మాణవ
కో భాయాత్ ❋ఉపరిస్విదాసీదితిచ ॥౮॥ ౨॥ ౧౦౨॥ టేఃప్లుతోఽనుదాత్తస్స్యాత్- ఉ
పరిస్విదాసీ౩త్- అధస్విదాసీ౩దిత్యత్రతువిచార్యమాణానామిత్యుదాత్తః ప్లుతః ❋ స్వ
రితమామ్రేడితేఽసూయాసమ్మతికోపకుత్సనేషు ॥ ౮ ॥ ౨ ॥ ౧౦౩ ॥ స్వరితఃప్లుత
స్స్యాదామ్రేడితేపరేఽసూయాదౌగమ్యే - అసూయాయామ్ - అభిరూపకా౩అభి
రూపకరిక్తన్తేఆభిరూప్యం- సమ్మతౌ- అభిరూపక౩అభిరూపకశోభనోసి- కోపే- అవినీ
తక౩అవినీతకఇదానీంజ్ఞాస్యసిజాల్మ - కుత్సనే - శాక్తీక౩శాక్తీకరిక్తాతేశక్తిః ❋ క్షి
యాశీఃప్రైషేషుతిఙాకాఙ్క్షమ్॥ ౮॥ ౨॥ ౧౦౪॥ క్షియాఆచారభేదః- ఆకాఙ్క్షస్యతి
ఙన్తస్యటేః స్వరితఃప్లుతఃస్యాత్ ఆచారభేదే - స్వయంహిరథేనయాతి౩ - ఉపాధ్యా
యంపదాతింగమయతి- ప్రార్థనాయాం- పుత్రాంశ్చలప్సీష్ట౩ - ధనంచతాత- వ్యాపా
రే- కటంచకురు౩గ్రామంగచ్ఛ - ఆకాఙ్క్షం కిం- దీర్ఘాయురస్తు - అగ్నీదగ్నీన్విహర
❋అనన్త్యస్యాపిప్రశ్నాఖ్యానయోః ॥౮॥౨॥ ౧౦౫॥ అనన్త్యస్యాన్త్యస్యాపిపదస్యటేః
స్వరితఃప్లుతఃస్యాత్- అగమః౩ - పూర్వాన్౩గ్రామా౩న్ - సర్వపదానామయమ్-
ఆఖ్యానే- అగమ౩మ్- పూర్వా౩న్- గ్రామా౩న్ ❋ ప్లుతావైచ ఇదుతౌ ॥ ౮॥౨॥ ౧౦౬॥
దూరాద్ధూతాదిషు ప్లుతోవిహితః తత్రైవ ఐచః ప్రసంగే తదవయవావిదుతౌ ప్లవేతే -
ఐ౩తికాయన - ఔ౩పగవ- చతుర్మాత్రావత్ర ఐచౌసంపద్యేతే ❋ ఏచోఽప్రగృహ్య
స్యాదూరాద్ధూతే పూర్వస్యార్ధస్యాదుత్తరస్యేదుతౌ ॥ ౮ ॥ ౨॥౧౦౭॥ అప్రగృహ్యస్యఏ
చఃఅదూరాద్ధూతే ప్లుతవిషయే పూర్వస్యార్ధస్యాకారః ప్లుతఃస్యాత్ ఉత్తరస్యత్వర్ధస్య
ఇదుతౌ స్తః ❋ ప్రశ్నాన్తాభిపూజిత విచార్యమాణ ప్రత్యభివాద యాజ్యాన్తేష్వేవ ❋
ప్రశ్నాన్తే - అగమః౩పూర్వా౩న్గ్రామా౩న్ - అగ్నిభూత౩ఇ - అభిపూజితే - భ
ద్రంకరోషిపట౩ఉ - విచార్యమాణే - హోతవ్యం దీక్షితస్య గృహా౩ఇ - ప్రత్యభివాదే
ఆయుష్మానేధిఅగ్నిభూత౩ఇ - యాజ్యాన్తే - స్తోమైర్విధేమాగ్నయ౩ఇ-పరిగణనంకిం- వి
ష్ణుభూతే౩భూతయిష్యామిత్వామ్ ❋ ఆమాదూరాద్ధూతఇతినకర్తవ్యమ్ ❋ పదాన్తగ్రహణం
తుకర్తవ్యమ్ ❋ ఇహమాభూత్ - భద్రంకరోషి గౌ౩రితి - అప్రగృహ్యస్యకిం- శోభనే
మాలే౩ ❋ ఆమన్త్రితేఛన్దసిప్లుతవికారోయంవక్తవ్యః ❋ అగ్నా౩ఇపత్నీవాః ❋ తయో
ర్య్వావచిసంహితాయామ్ ॥ ౮ ॥ ౨॥ ౧౦౮॥ఇదుతోర్యకారవకారౌస్తఃఅచిసంహితా
యామ్ - అగ్న౩యాశా - పట౩వాశా- అగ్న౩యిన్ద్రం - పట౩వుదకమ్-అచికిమ్-అ
గ్నా౩ఇవరుణా - సంహితాయాంకిమ్- అగ్నా౩ఇ ఇన్ద్రః- సంహితాయామిత్యాధ్యాయ
సమాప్తేరధికారః - ఇదుతోరసిద్ధత్వాదయమారమ్భః సవర్ణదీర్ఘస్యశాకలస్యవానివృ
త్త్యర్థం - యణయోరసిద్ధత్వాత్ - ఉదాత్తస్వరితయోర్యణస్స్వరితోఽనుదాత్తస్యేతి
త్యస్యబాధనార్థోవా ❋ మతువసోరుసంబుద్ధౌఛన్దసి ॥ ౮ ॥ ౩॥ ౧॥రుఇత్యవిభక్తికోనిర్దే
శః- మత్వన్తస్యవస్వన్తస్యచరుస్స్యాత్ - అలోఽన్త్యస్యేతిపరిభాషయానకారస్య -
ఇన్ద్రమరుత్వఇహపాహిసోమం - హరివోమేదినంత్వా - ఛన్దసీరఇతివత్త్వమ్ ❋ దా

శ్వాన్నాహ్వోస్మిథ్వాంశ్చ ॥౬॥౧॥౧౨॥ ఏతేక్వసన్తానిపాత్యన్తే - మీఢ్వస్తోకాయతన యాయ ❁ వనఉపసంఖ్యానమ్ ❁ క్వసిబ్వసిపోస్వామ్యాస్యేనగ్రహణమ్ - అనుబన్ధస్యేహా నిర్దేశాత్ - యస్త్వాయంతంవసునాప్రాతరిత్వః - ఇణఃక్వప్ ❁ ఉభయథర్క్షు ॥౮॥ ౩॥౮॥ అప్నరేఫవిసకారస్యరుర్వా-పశూగ్స్తాగ్శ్చక్రే ❁ దీర్ఘాదటిసమానపాదే॥ ౮॥౩॥౯॥ దీర్ఘాన్నకారస్యరుర్వాస్యాదటితౌచేన్నాపౌఏకపాదస్థౌస్యాతాం. దేవా గ్ అచ్ఛానుమతీ - మహాగ్ం ఇన్ద్రోయఓజసా - ఉభయథేత్యుక్తేర్నేహ - ఆదిత్యా న్యాచిషామహే ❁ ఆతోఽటినిత్యమ్ ॥౮॥౩॥౩॥ అటిపరతఃరోఃపూర్వస్యాతఃస్థానేని త్యమనునాసికః - మహాగ్ం ఇన్ద్రః - తైత్తిరీయాస్తు అనుస్వారమధీయతే - తత్రఛా న్దసోవ్యత్యయఇతి ప్రాఞ్చః - ఏవంచ సూత్రస్య ఫలం చిన్త్యమ్ ❁ స్వతవాన్పా యౌ ॥౮॥౩॥౧౧॥ రుర్వా - భువస్తస్య స్వతవాః పాయురగ్నే ❁ ఛన్దసి వా ప్రామ్రేడితయోః ॥౮॥౩॥౪౯॥ విసర్గస్య సో వా స్యా త్కుప్వోః - ప్రశబ్దమామ్రేడితంచవర్జయిత్వా - అగ్నేత్రాతర్ఋతస్కవిః - గిరిర్నవి శ్వతస్పృథుః - నేహ - వసునఃపూర్వ్యఃపతిః - అప్రిత్వావికిమ్ - అగ్నిః ప్రవిద్వాన్- పురుషఃపురుషః ❁ కఃకరత్కరతికృధికృతేష్వనదితేః ॥౮॥౩॥౫౦॥ విసర్గస్యసస్స్యా త్ - ప్రదివోఅయస్కః - యథానోవస్యసస్కరత్ సుపేశసస్కరతి - ఉరుణస్కృ ధి-సోమన్నచారుమ్మఘవత్సునస్కృతమ్ - అనదితేరితికిం - యథానోఽదితిఃకరత్ ❁ ప ఞ్చమ్యాఃపరావధ్యర్థే ॥౮॥౩॥౫౧॥ పఞ్చమీవిసర్గస్యసస్స్యాదుపరిభావార్థేపరిశబ్దే పరతః- దివస్పరిప్రథమంజజ్ఞే- అధ్యర్థేకిం - దివఃపృథివ్యాఃపర్యోజః ❁ పాతౌచబహు లమ్॥౮॥౩॥౫౨॥ పఞ్చమ్యాఇత్యేవ - సూర్యోనోదివస్పాతు ❁ షష్ఠ్యాఃపతిపుత్రపృష్ఠ పారపదపయస్పోషేషు॥౮॥౩॥౫౩॥ వాచస్పతింవిశ్వకర్మాణం- దివస్పుత్రాయసూ ర్యాయ దివస్పృష్ఠంభన్దమానః- తమసస్పారమస్య - పరిధీరతిపతస్పదే - దివస్పయోదిధి షాణాః- రాయస్పోషంయజమానేషు ❁ ఇడాయావా॥౮॥౩॥౫౪॥ పతిపుత్రాదిషు పరేషు- ఇడాయాస్పుత్రః - ఇడాయాస్పదే - ఇడాయాఃపదే ॥ నిసస్తపతావనాసేవ నే॥ నిసఃసకారస్యమూర్ధన్యస్స్యాత్ - నిష్టప్తంరక్షోనిష్టప్తాఅరాతయః - అనాసేవనేకిం నిస్తపతి-పునఃపునస్తపతీత్యర్థః ❁ యుష్మత్తత్తక్షుష్వన్తఃపాదమ్ ॥౮॥౩॥౧౦౩॥ పాదమధ్యస్థస్యసస్యమూర్ధన్యస్స్యాత్ తకారాదిష్వేషుపరేషు - యుష్మదాదేశాస్త్వం త్వాతేతవాః - త్రిభిష్ట్వందేవసవితః - తేభిష్ట్వా - అభిష్టే - అప్స్వగ్నేసధిష్టవ- అగ్ని ష్టద్విశ్వం-ద్యావాపృథివీనిష్టతక్షుః- అన్తఃపాదంకిం- తదగ్నిస్తద్యమా - యన్మఆత్మనో మిన్దాభూదగ్నిస్తత్పునరాహార్జాతవేదావిచర్షణిః - అత్రాగ్నిరితి పూర్వపాదస్యాన్తోన తుమధ్యమః ❁ యజుష్యేకేషామ్ ॥౮॥౩॥౧౦౪॥ యుష్మత్తత్తక్షుషుపరతఃసస్య మూర్ధన్యోవా- అర్చిభిష్ట్వమ్ - అగ్నిష్టేఽగ్రమ్ - అగ్నేభిష్టతక్షుః - పక్షేఅర్చిభిస్త్వమి త్యాది ❁ స్తుతస్తోమయోశ్ఛన్దసి ॥౮॥౩॥౧౦౫॥నృభిష్టుతస్య- నృభిస్తుతస్య - గోష్టోమం- గోస్తోమం - పూర్వపదాదిత్యేవసిద్ధేప్రపఞ్చార్థమిదమ్ ❁ పూర్వపదాత్ ॥౮॥౩॥ ౧౦౬॥ పూర్వపదస్థాన్నిమిత్తాత్పరస్యసస్యషోవా - యదిన్ద్రాగ్నీదివిష్ఠః - యువాంహి ష్ఠస్స్వర్పతీ ❁ సుఞః ॥౮॥౩॥౧౦౭॥ పూర్వపదస్థాన్నిమిత్తాత్పరస్యసుఞోనిపాతస్యసే

స్యషః - ఊర్ధ్వ ఊషుణః- అభీషుణః ❁ సనోతేరనః ॥౮॥౩॥౧౦౮॥ గోషాఇన్ద్రోనృషాఅసి- అనః కిం - గోసనిః ❁ సహేః పృతనర్తాభ్యాంచ ॥౮॥౩॥౧౦౯॥ పృతనాషాహమ్- ఋతాషాహం- చాత్ ఋతీషహమ్ ❁ నివ్యభిభ్యోఽడ్వ్యవాయే వా ఛన్దసి ॥౮॥౩॥౧౧౯॥ సస్యమూర్ధన్యో వా - న్యషీదత్-న్యసీదత్ - వ్యషీదత్ - వ్యసీదత్- అభ్యష్టౌత్ -అభ్యస్తౌత్ ❁ ఛన్దస్యృదవగ్రహాత్ ॥౮॥౪॥౨౬॥ ఋకారాన్తాదవగ్రహాత్పరస్య నస్య ణః - నృమణాః- పితృయాణమ్ ❁ నశ్చధాతుస్థోరుషుభ్యః ॥౮॥౪॥౨౭॥ ధాతుస్థాత్ - అగ్నే రక్షాణః- శిక్షాణో అస్మిన్- ఉరుణస్కృధి - అభీషుణః- మోషుణః ॥

ఇత్యష్టమోఽధ్యాయః.

❁ అథస్వరప్రకరణమ్. ❁

❁ అనుదాత్తంపదమేకవర్జమ్ ॥౬॥౧॥౧౫౮॥ పరిభాషేయం స్వరవిధివిషయా- యస్మిన్పదే యస్యోదాత్తః స్వరితో వా విధీయతే తమేకమచం వర్జయిత్వా శేషం తత్పదమనుదాత్తాచ్కం స్యాత్ - గోపాయతం నః - అత్ర సనాద్యన్తా ఇతి ధాతుత్వే ధాతుస్వరేణ యకారాకార ఉదాత్తః - శిష్టమనుదాత్తమ్ * సతిశిష్టస్వరబలీయస్త్వమన్యత్ర వికరణేభ్య ఇతి వాచ్యమ్ * తేనోక్తోదాహరణే గుపేర్ధాతుస్వరః ఆయస్య ప్రత్యయస్వరశ్చ న శిష్యతే - అన్యత్రేతి కిం - యజ్ఞం యజ్ఞమభివృధే గృణీతః- అత్ర సతిశిష్టోపి శ్నాప్రత్యయస్య స్వరో న శిష్యతే। కిం తు తస ఏవ ❁ అనుదాత్తస్య చ యత్రోదాత్తలోపః ॥౬॥౧॥౧౬౧॥ యస్మిన్ననుదాత్తే పరే ఉదాత్తో లుప్యతే తస్యోదాత్తః స్యాత్ - దేవీం వాచమ్ - అత్ర జీబుదాత్తః ❁ చౌ ॥౬॥౧॥౨౨౨॥ లుప్తనకారేఽఞ్చతౌ పరే పూర్వస్యాన్త ఉదాత్తః స్యాత్- ఉదాత్తనివృత్తిస్వరాపవాదః - దేవద్రీచీం నయత దేవయన్తః * అతద్ధిత ఇతి వాచ్యమ్ * దాధీచః మాధూచః- ప్రత్యయస్వర ఏవాత్ర ❁ ఆమన్త్రితస్య చ ॥౬॥౧॥౧౯౮॥ ఆమన్త్రితవిభక్త్యన్తస్యాదిరుదాత్తః స్యాత్ - అగ్న ఇన్ద్ర వరుణ మిత్ర దేవాః ❁ ఆమన్త్రితస్య చ ॥౮॥౧॥౧౯॥ పదాత్పరస్యాపాదాదిస్థితస్యామన్త్రితస్య సర్వస్యానుదాత్తః స్యాత్- షాష్ఠస్యాష్టమస్యాపవాదోఽయమాష్టమికః - ఇమం మే గఙ్గే యమునే సరస్వతి- అపాదాదౌ కిం - శుతుద్రిస్తోమమ్ ॥ ఆమన్త్రితం పూర్వమవిద్యమానవత్ ॥ అగ్న ఇన్ద్ర - అత్రేన్ద్రాదీనాం నిఘాతో న - పూర్వస్యావిద్యమానత్వేన పదాత్పరత్వాభావాత్ ॥ నామన్త్రితే సమానాధికరణే సామాన్యవచనమ్ ॥ సమానాధికరణే ఆమన్త్రితే పరే విశేష్యం పూర్వమవిద్యమానవన్న - అగ్నే తేజస్విన్ - అగ్నే త్రాతః - సామాన్యవచనం కిం - పర్యాయేషు మాభూత్ - అఘ్న్యే దేవి సరస్వతి ❁ సామాన్యవచనం విభాషితం విశేషవచనే ॥౮॥౧॥౭౪॥ అత్ర భాష్యకృతా బహువచనమితి పూరితం - సామాన్యవచనమితి పూర్వసూత్రే యోజితమ్ - ఆమన్త్రితాన్తే విశేషణే పరే పూర్వం బహువచనాన్తమవిద్యమానవద్వా - దేవీష్షడుర్వీరురుణః కృణోత - అత్ర దేవీనాం విశేషణం షడితి - దేవాశ్శరణ్యాః- ఇహ ద్వితీయస్య నిఘాతో వైకల్పికః ❁ సుబామన్త్రితే పరాఙ్గవత్స్వరే ॥౨॥౧॥౨॥ సుబన్తమామన్త్రితే పరే పరస్యాఙ్గవత్స్యాత్ స్వరే కర్తవ్యే - ద్రవత్పాణీ శుభస్పతీ - శుభ ఇతి శుభేః క్విబన్తాత్ షష్ఠ్యన్తం - తస్య పరశరీరానుప్రవేశే షాష్ఠికమామన్త్రితాద్యుదాత్తత్వం - న చాష్టమికో నిఘాతః శఙ్క్యః - పూర్వామన్త్రితస్యావిద్యమానవత్త్వేన పా

దాదిత్వాత్ - యత్తేదివో దుహితర్మర్తభోజనమ్ - ఇహ దివశ్శబ్దస్యాష్టమికో నిఘాతః - పరపదానాం పృచ్ఛక * షష్ఠ్యామన్త్రితకారకవచనమ్ * షష్ఠ్యన్తమామన్త్రితాన్తం ప్రతియత్కారకం తద్వాచకం చేతి పరిగణనం కర్తవ్యమిత్యర్థః - తేనేహ న - అయమగ్నే జరితా- ఏతేనాగ్నే బ్రహ్మణా - సమర్థానువృత్త్యా వా సిద్ధమ్ * పూర్వాఙ్గవచ్చేతి వక్తవ్యమ్ * ఆ తే పితర్మరుతాం - ప్రతి త్వా దుహితర్దివః * అవ్యయానాం న * ఉచ్చైరధీయాన * అవ్యయీభావస్య త్విష్యతే * ఉపాగ్న్యధీయాన ✺ ఉదాత్తస్వరితయోర్యణస్స్వరితోఽనుదాత్తస్య ॥ ౮॥౨॥౪॥ ఉదాత్తస్థానే స్వరితస్థానే చ యో యణ్ తతః పరస్యానుదాత్తస్య స్వరితస్స్యాత్ - అభ్యభిహి - స్వరితస్య యణః - ఖలప్వ్యాశా - అస్య స్వరితస్య త్రైపాదికత్వేనాసిద్ధత్వాచ్ఛేషనిఘాతో న ✺ ఏకాదేశ ఉదాత్తేనోదాత్తః ॥౮॥౨॥౫॥ ఉదాత్తేన సహైకాదేశ ఉదాత్తస్స్యాత్ - వోఽశ్వాః - క్వావరమ్మరుతః ✺ స్వరితో వాఽనుదాత్తే పదాదౌ ॥౮॥౨॥౬॥ అనుదాత్తే పదాదౌ పరే ఉదాత్తేన సహైకాదేశః స్వరితో వా స్యాత్ - పక్షే పూర్వసూత్రేణోదాత్తః - వీ౩దం జ్యోతిర్హృదయే - అస్య శ్లోకో దివీయతే- వ్యవస్థితవిభాషాత్వాదికారయోః స్వరితః - దీర్ఘప్రవేశే తూదాత్తః - కించ ఏఙః పదాన్తాదతి పూర్వరూపే స్వరిత ఏవ- తేఽవదన్ సో౩యమాగాత్ ॥ ఉక్తం చ ప్రాతిశాఖ్యే॥ ఇకారయోశ్చ ప్రశ్లేషే క్షైప్రాభినిహితేషు చేతి ✺ ఉదాత్తాదనుదాత్తస్య స్వరితః ॥౮॥౪॥౬౬॥ ఉదాత్తాత్పరస్యానుదాత్తస్య స్వరితస్స్యాత్ - అగ్నిమీళే - అస్యాప్యసిద్ధత్వాచ్ఛేషనిఘాతో న - తమీశానాసః ✺ నోదాత్తస్వరితోదయమగార్గ్యకాశ్యపగాలవానామ్॥౮॥౪॥౬౭॥ ఉదాత్తపరః స్వరితపరశ్చానుదాత్తః స్వరితో న స్యాత్ - గార్గ్యాదిమతే తు స్యాదేవ - ప్ర య ఆరుః వోఽశ్వాః క్వా౩ భీశవః ✺ ఏకశ్రుతి దూరాత్సమ్బుద్ధౌ ॥౧॥౨॥౩౩॥ దూరాత్సమ్బోధనే వాక్యమేకశ్రుతి స్స్యాత్ - త్రైస్వర్యాపవాదః- ఆగచ్ఛ భో మాణవక ✺ యజ్ఞకర్మణ్యజపన్యూఙ్ఖసామసు ॥౧॥౨॥౩౪॥ యజ్ఞక్రియాయాం మన్త్ర ఏకశ్రుతి స్స్యాత్ జపాదీన్వర్జయిత్వా - అగ్నిర్మూర్ధా దివః కకుత్ - యజ్ఞేతి కిం - స్వాధ్యాయకాలే త్రైస్వర్యమేవ - అజపేతి కిం - మమాగ్నే వర్చో విహవేష్వస్తు - జపో నామ ఉపాంశుప్రయోగః - యథా జలే నిమగ్నస్య- న్యూఙ్ఖా నామ షోడశ ఓకారాః- గీతిషు సామాఖ్యా ✺ ఉచ్చైస్తరాం వా వషట్కారః ॥౧॥౨॥౩౫॥ యజ్ఞకర్మణి వషట్శబ్ద ఉచ్చైస్తరాం వా స్యాదేకశ్రుతిర్వా - సోమస్యాగ్నే వీహీ౩వౌ౩షట్ ✺ విభాషా ఛన్దసి ॥౧॥౨॥౩౬॥ ఛన్దసి విభాషైకశ్రుతిస్స్యాత్- వ్యవస్థితవిభాషేయం- సంహితాయాం త్రైస్వర్యం - బ్రాహ్మణే ఏకశ్రుతిర్బహ్వృచానామ్ - అన్యేషామపి యథాసమ్ప్రదాయం వ్యవస్థా ✺ న సుబ్రహ్మణ్యాయాం స్వరితస్య తూదాత్తః ॥౧॥౨॥౩౭॥ సుబ్రహ్మణ్యాఖ్యే నిగదే యజ్ఞకర్మణీతి విభాషా ఛన్దసీతి చ ప్రాప్తా ఏకశ్రుతిర్న స్యాత్ స్వరితస్యోదాత్తశ్చ స్యాత్ - సుబ్రహ్మణ్యోమ్ - సుబ్రహ్మణి సాధురితి యత్ * అసావిత్యన్తః తస్మిన్నేవ నిగదే ప్రథమాన్తస్యాన్త ఉదాత్తస్స్యాత్ - గార్గ్యో యజతే - ఇహ త్విత్స్వరితప్రాప్త ఆద్యుదాత్తోఽనేన బాధ్యతే . అముష్యేత్యన్తః - షష్ఠ్యన్తస్యాపి ప్రాగ్వత్ - దాక్షేః పితా యజతే* స్యాన్తస్యోపోత్తమం చ* చాదన్తః- తేన ద్వావుదాత్తౌ- గార్గ్యస్య పితా యజతే * వా నామధేయస్య * స్యాన్తస్య నామధేయస్య ఉపోత్తమముదాత్తం

వా స్యాత్-దేవదత్తస్యపితాయజతే ॥ దేవబ్రహ్మణోరనుదాత్తః ॥౧॥౨॥౩౮॥ అన యోః స్వరితస్యానుదాత్తస్స్యాత్సుబ్రహ్మణ్యాయాం - దేవాబ్రహ్మాణ ఆగచ్ఛత ॥ స్వ రితాత్సంహితాయామనుదాత్తానామ్ ॥౧॥౨॥౩౯॥ స్వరితాత్పరేషామనుదాత్తా నాంసంహితాయామేకశ్రుతిస్స్యాత్ - ఇమమ్మే గఙ్గేయమునే సరస్వతి ॥ ఉదాత్తస్వరి తపరస్యసన్నతరః ॥౧॥౨॥౪౦॥ ఉదాత్తస్వరితౌపరౌయస్మాత్తస్యానుదాత్తస్యాను దాత్తతరస్స్యాత్ - సరస్వతిశుతుద్రి-వ్యచక్షయత్స్వః॥ తస్యపరమామ్రేడితమ్ ॥ అ నుదాత్తంచ ॥౮॥౧॥౩॥ ద్విరుక్తస్యపరంరూపమనుదాత్తంస్యాత్ - దివేదివే

॥ఇతిసాధారణస్వరాః॥

॥ధాతోః॥ ౬॥౧॥౧౬౨॥ అన్తఉదాత్తస్స్యాత్-గోపాయతన్నఃఅసిసత్యః ॥ స్వపాదిహింసామచ్యనిటి ॥౬॥౧॥౧౮౮॥ స్వ పాదీనాంహింసేశ్చానిట్యజాదౌ లసార్వధాతుకేపరే ఆదిరుదాత్తోవాస్యాత్ - స్వపా దిరదాద్యన్తర్గణః-స్వపన్తి - శ్వసన్తి - హింసన్తి - పక్షే ప్రత్యయస్వరేణమధ్యోదా త్తతా॥క్ఙిత్యేవేష్యతే ॥ నేహ-స్వపాని-హినసాని ॥ అభ్యస్తానామాదిః॥౬॥౧॥౧౮౯॥అ నిట్యజాదౌలసార్వధాతుకేపరేఅభ్యస్తానామాదిరుదాత్తః- యేదదతిప్రియావసు - పర త్వాచిత్స్వరమయంబాధతే - దధానాఇన్ద్రే ॥ అనుదాత్తేచ ॥౬॥౧॥౧౯౦॥ అవిద్యమా నోదాత్తే లసార్వధాతుకేపరేఽభ్యస్తానామాదిరుదాత్తః - దధాసిరత్నం ద్రవిణంచ దాశుషే ॥ భీహ్రీభృహుమదజనధనదరిద్రాజాగరాంప్రత్యయాత్పూర్వంపితి ॥౬॥౧॥౧౯౨॥ భీప్రభృతీనామభ్యస్తానాం పితి లసార్వధాతుకేపరే ప్రత్యయాత్పూర్వ ముదాత్తంస్యాత్ - యోఽగ్నిహోత్రం జుహోతి - మమత్తునఃపరిజ్మా - మాతాయ ద్వీరందధనత్ - జాగర్షి త్వమ్ ॥ లితి ॥౬॥౧॥౧౯౩॥ ప్రత్యయాత్పూర్వముదాత్తం-చికీ ర్షకః ॥ ఆదిర్ణముల్యన్యతరస్యామ్ ॥౬॥౧॥౧౯౪॥అభ్యస్తానామాదిరుదాత్తోవాణముల్ పరే- లోలూయంలోలూయం- పక్షేలిత్స్వరః ॥ అచఃకర్తృయకి ॥౬॥౧॥౧౯౫॥ ఉప దేశేఽజన్తానాంకర్తృయకిపరే ఆదిరుదాత్తోవా - లూయతేకేదారఃస్వయమేవ ॥ చ జ్యన్యతరస్యామ్ ॥౬॥౧॥౨౧౮॥చఙన్తేధాతావుపోత్తమముదాత్తంవా-మాహిచీకరతాం- ధాత్వకారఉదాత్తః - పక్షాన్తరేచఙుదాత్తః

॥ఇతిధాతుస్వరాః॥

॥కర్షాత్వతోఘఞోఽన్తఉదాత్తః ॥౬॥౧॥౧౫౯॥ కర్షతేర్ధాతోరాకారవతశ్చఘఞన్త స్యాన్తఉదాత్తస్స్యాత్ - కర్షః- శపానిర్దేశాత్తుదాదిరాద్యుదాత్తఏవ - కర్షః-పాకః ॥ఉఞ్ఛాదీనాంచ ॥౬॥౧॥౧౬౦॥ అన్తఉదాత్తస్స్యాత్-ఉఞ్ఛాదిషు- యుగశబ్దోఘఞన్తో ఽగుణోనిపాత్యతే కాలవిశేషే రథాద్యవయవేచ - వైశ్వానరఃకుశికేభిర్యుగేయుగే - అన్యత్ర యోగేయోగేతవస్తరం- భక్షశబ్దోఘఞన్తః- గావస్సోమస్య ప్రథమస్యభక్షః॥ ఉత్తమశశ్వత్తమావపి- ఉత్తమంవరుణ- శశ్వత్తమమీళతే ॥ చతురశ్శసి ॥౬॥౧॥౧౬౭॥ చతురోఽన్తఉదాత్తశ్శసిపరే- చతురఃకల్పయన్తః - అచిరఇతిరాదేశస్య పూర్వవిధౌ స్థానివత్త్వాన్నేహ - చతస్రఃపశ్య - చతేరురన్-నిత్త్వాదాద్యుదాత్తతా ॥ ఝల్యుపో త్తమమ్ ॥౬॥౧॥౧౮౦॥ షట్త్రిచతుర్భ్యోయాఝలాదిర్విభక్తిస్తదన్తేపదేఉపోత్త మముదాత్తంస్యాత్ - అధ్వర్యుభిఃపఞ్చభిః - నవభిర్వాజైర్నవతీచ- సప్తభ్యోజాయమా నఃఆదశభిర్వివస్వతః-ఉపోత్తమంకిమ్ - ఆషడ్భిర్హూయమానః- విశ్వైర్దేవైస్త్రిభిః-ఝలి

కిం-వహానాంనవతీనామ్ ❁ విభాషాభాషాయామ్ ॥౬॥౧॥౧౮౧॥ఉక్తవిషయే ❁ సర్వస్యసుపి ॥౬॥౧॥౧౯౧॥సుపిపరేసర్వశబ్దస్యాదిరుదాత్తస్స్యాత్ - సర్వేనన్ద న్తియశసా ❁ ఙ్ణిత్యాదిర్నిత్యమ్ ॥౬॥౧॥౧౯౭॥ ఞిదన్తస్యనిదన్తస్యచాదిరుదాత్తస్స్యాత్ యస్మిన్విశ్వానిపౌంస్యా - పుంసఃకర్మణి బ్రాహ్మణాదిత్వాత్ ష్యఞ్ - సుతేనధిష్వనశ్చనః- చాయతేరసున్ - చాయతేరస్నేహరిస్వశ్చేతిచకారాదసునోనుడాగమశ్చ ❁ పథిమథోస్సర్వనామస్థానే ॥౬॥౧॥౧౯౯॥ ఆదిరుదాత్తస్స్యాత్ - అయంపన్థాః సర్వనామస్థానేకిం - జ్యోతిష్మతఃపథోరక్ష - ఉదాత్తనివృత్తిస్వరేణాన్తోదాత్తంపదమ్ ❁ అన్తశ్చతవైయుగపత్ ॥౬॥౧॥౨౦౦॥ తవైప్రత్యయాన్తస్యాద్యన్తౌయుగపదుదాత్తౌ స్తః - హర్షసేదాతవాఉ ❁ క్షయోనివాసే ॥౬॥౧॥౨౦౧॥ ఆద్యుదాత్తస్స్యాత్ - స్వేక్షయేశుచివ్రత- ఏరజన్తః ❁ జయఃకరణమ్ ॥౬॥౧॥౨౦౨॥ కరణవాచీజయశబ్దఆద్యుదాత్తస్స్యాత్- జయత్యనేనజయోఽశ్వః ❁ వృషాదీనాంచ ॥౬॥౧॥౨౦౩॥ ఆదిరుదాత్తః- ఆకృతిగణోఽయం- వాజేభిర్వాజినీవతీ - ఇన్ద్రింవాణీః ❁ సంజ్ఞాయాముపమానమ్ ॥౬॥౧॥౨౦౪॥ ఉపమానశబ్దః సంజ్ఞాయామాద్యుదాత్తః - చఞ్చేవచఞ్చా - కనోత్రలుప్ - ఏతదేవజ్ఞాపయతిక్వచిత్స్వరవిధౌ ప్రత్యయలక్షణంనేతి- సంజ్ఞాయాంకిమ్ - అగ్నిర్మాణవకః - ఉపమానంకిం - చైత్రః ❁ నిష్ఠాచద్వ్యజనాత్ ॥౬॥౧॥౨౦౫॥ నిష్ఠాన్తస్యద్వ్యచఃసంజ్ఞాయామాదిరుదాత్తః నత్వాకారః- దత్తః- ద్వ్యచ్కిం- చిన్తితః - అనాత్కిం- త్రాతః- సంజ్ఞాయామిత్యనువృత్తేర్నేహ - కృతం- హృతమ్ ❁ శుష్కధృష్టౌ ॥౬॥౧॥౨౦౬॥ ఏతావాద్యుదాత్తౌ స్తః - అసంజ్ఞార్థమిదమ్- అతసన్నశుష్కమ్ ❁ ఆశితః కర్తా॥౬॥౧॥౨౦౭॥ కర్తృవాచీఆశితశబ్దఆద్యుదాత్తః - కృషన్నిత్ఫాలఆశితమ్ ❁ రిక్తేవిభాషా॥౬॥౧॥౨౦౮॥ రిక్తశబ్దేవాదిరుదాత్తః - రిక్తః- సంజ్ఞాయాంతునిష్ఠాచద్వ్యజనాదితి నిత్యమాద్యుదాత్తత్వంపూర్వవిప్రతిషేధేన ❁ జుష్టార్పితేచఛన్దసి ॥౬॥౧॥౨౦౯॥ ఆద్యుదాత్తేవాస్తః ❁ నిత్యమ్మన్త్రే ॥౬॥౧॥౨౧౦॥ ఏతత్సూత్రంశక్యమకర్తుం- జుష్టోదమూనాః - షలరఆహురర్పితమిత్యాదేఃప్రాగ్వదేవసిద్ధేః - ఛన్దసిపారస్య వ్యవస్థితతయావిపరీతాపాదనాయోగాత్ - అర్పితాష్షష్టిర్నచలాచలాస ఇత్యత్రాన్తోదాత్తదర్శనాచ్చ ❁ యుష్మదస్మదోర్ఙసి ॥౬॥౧॥౨౧౧॥ ఆదిరుదాత్తస్స్యాత్ -నహిషస్తవనోమమ ❁ ఙయిచ ॥౬॥౧॥౨౧౨॥ తుభ్యంహిన్వానః మహ్యంవాతఃపవతామ్ ❁ యతోఽనావః॥౬॥౧॥౨౧౩॥ యత్ప్రత్యయాన్తస్యద్వ్యచఆదిరుదాత్తోనావంవినా- యుజ్ఞస్యస్యకామ్యా- కశమెర్లిజన్తాదచోయత్ ❁ ఈడవన్దవృశంసదుహాంణ్యతః॥౬॥౧॥౨౧౪॥ ఏషాంణ్యదన్తానామాదిరుదాత్తః - ఈడ్యోనూతనైరుత - ఆజుహ్వానఈడ్యోవన్ద్యశ్చ-శ్రేష్ఠంనోధేహివార్యమ్-ఉక్థమిన్ద్రాయశంస్యమ్ ❁ విభాషావేణ్విన్ధానయోః ॥౬॥౧॥౨౧౫॥ఆదిరుదాత్తోవా- ఆగ్నేయోవైవేణుః - ఇన్ధానోఅగ్నిమ్ ❁ త్యాగరాగహాసకుహశ్వఠక్రథానామ్ ॥౬॥౧॥౨౧౬॥ ఆదిరుదాత్తోవా- ఆద్యాస్త్రయోఘఞన్తాః - త్రయఃపచాద్యజన్తాః ❁ మతోఃపూర్వమాత్సంజ్ఞాయాంస్త్రియామ్ ॥౬॥౧॥౨౧౯॥ మతోఃపూర్వఆకారఉదాత్తః స్త్రీనామ్ని- ఉదుమ్బరావతీ- శరావతీ ❁ అన్తోఽవత్యాః॥౬॥౧॥౨౨౦॥ అవతీశబ్దస్యాన్తఉదాత్తః - వేత్రవతీ - జీపఃపిత్వాదనుదాత్తత్వంప్రాప్తమ్

* ఈవత్యాః ॥ ౬।౧।౨౨౧॥ ఈవత్యన్తస్యాపి ప్రాగ్వత్ - అహీవతీ - మునీవతీ ॥...*
అథ ఫిట్సూత్రాణి ॥ * ఫిషోఽన్త ఉదాత్తః ॥ ప్రాతిపదికం ఫిట్ తస్యాన్త ఉదాత్తస్స్యాత్ -
ఉచ్చైః ॥ * పాటలాపాలఙ్క్యమ్బాసాగరార్థానామ్ ॥ ఏతదర్థానామన్త ఉదాత్తః - పా
టలా ఫలేరుహా - సురూపా పాకలేతి పర్యాయాః - లఘావన్త ఇతి ప్రాప్తే - అపాలఙ్కః -
వ్యాధిఘాత ఆరేవత ఆరగ్వధేతి పర్యాయాః అమ్బార్థాః - మాతా - ఉనర్వన్నన్తానామి
త్యాద్యుదాత్తే ప్రాప్తే - సాగరః - సముద్రః ॥ * గేహార్థానామస్త్రియామ్ ॥ గేహం - నబ్వి
షయస్యేతి ప్రాప్తే - అస్త్రియాం కిం - శాలా - ఆద్యుదాత్తోఽయమ్ - ఇహైవ పర్యుదా
సాద్జ్ఞాపకాత్ ॥ * గుదస్య చ ॥ అన్త ఉదాత్తస్స్యాన్న తు స్త్రియాం - గుదమ్ - అస్త్రియాం
కిమ్ - ఆన్త్రేభ్యస్తే గుదాభ్యః - స్వాఙ్గశిటామదన్తానామిత్యన్తర్గణమాద్యుదాత్తత్వం - త
తష్టాప్ ॥ * ధ్యపూర్వస్య స్త్రీవిషయస్య ॥ ధకారయకారపూర్వో యోఽన్త్యోఽచ్ స ఉదా
త్తః - అన్తర్ధా - స్త్రీవిషయవర్ణేతి ప్రాప్తే - ఛాయా - మాయా - జాయా - యాన్తస్యా
న్త్యాత్పూర్వమిత్యాద్యుదాత్తే ప్రాప్తే - స్త్రీతి కిం - బాహ్యం - యఞన్తత్వాదాద్యుదాత్తం -
విషయగ్రహణం కిమ్ - ఇభమర్హతి ఇభ్యా - క్షత్రియా - యతోఽనావ ఇత్యాద్యుదాత్తః ఇభ్య
శబ్దః - క్షత్త్రియశబ్దస్తు యాన్తస్యాన్త్యాత్పూర్వమితి మధ్యోదాత్తః ॥ * ఖాన్తస్యాశ్మా
దేః ॥ నఖమ్ - ఉఖా - సుఖం - దుఃఖం - నఖస్య స్వాఙ్గశిటామిత్యాద్యుదాత్తే ప్రాప్తే - ఉఖా
నామ భాణ్డవిశేషః - తస్య కృత్రిమత్వాత్ ఖయ్యువర్ణం కృత్రిమాఖ్యా చేదిత్యువర్ణస్యోదాత్త
త్వే ప్రాప్తే - సుఖదుఃఖయోర్నబ్విషయస్యేతి ప్రాప్తే - అశ్మాదేః కిం - శిఖా - ముఖం -
ముఖస్య స్వాఙ్గశిటామితి నబ్విషయస్యేతి వా ఆద్యుదాత్తత్వం - శిఖాయాస్తు శీఙః ఖోఽనిద్ధ్ర
స్వశ్చేతి ఉణాదిషు నిత్త్వోక్తేః అన్తరఙ్గత్వాట్టాపః ప్రాగేవ స్వాఙ్గశిటామితి వా బోధ్యమ్
॥ * హిష్ఠవత్సరతిశథాన్తానామ్ ॥ ఏషామన్త ఉదాత్తస్స్యాత్ - అతిశయేన బహులో బంహి
ష్ఠః - నిత్త్వాదాద్యుదాత్తే ప్రాప్తే - బంహిష్ఠైర్గైర్వస్సృజతారథేన - యద్బంహిష్ఠం నా
తివిధేసుదానూ ఇత్యాదౌ వ్యత్యయాదాద్యుదాత్తః - సంవత్సరః - అవ్యయపూర్వప
దప్రకృతిస్వరోఽత్ర బాధ్యతే ఇత్యాహుః - సప్తతిః - అశీతిః - లఘావన్త ఇతి ప్రాప్తే -
చత్వారింశత్ - ఇహాపి ప్రాగ్వత్ - అభూష్ణ్వానాప్రభృథస్యాయోః - అవ్యయపూ
ర్వపదప్రకృతిస్వరోఽత్ర బాధ్యత ఇత్యాహుః - థాథాదిసూత్రేణ గతార్థమేతత్ ॥ * దక్షి
ణస్య సాధౌ ॥ అన్త ఉదాత్తస్స్యాత్ - సాధువాచిత్వాభావే తు వ్యవస్థాయాం సర్వనామ
తయా స్వాఙ్గశిటామిత్యాద్యుదాత్తః - అర్థాన్తరే తు లఘావన్త ఇతి గురురుదాత్తః - ద
క్షిణస్సరళోదారపరచ్ఛన్దానువర్తిష్వితి కోశః ॥ * స్వాఙ్గాఖ్యాయామాదిర్వా ॥ ఇహ దక్షి
ణస్యాద్యన్తౌ పర్యాయేణోదాత్తౌ స్తః - దక్షిణో బాహుః - ఆఖ్యాగ్రహణం కిం - ప్రత్య
ఙ్ముఖమాసీనస్య వామపాణిర్దక్షిణో భవతి ॥ * ఛన్దసి చ ॥ అస్వాఙ్గార్థమిదం - దక్షిణః - ఇ
హ దక్షిణస్యాద్యన్తౌ పర్యాయేణోదాత్తౌ స్తః ॥ * కృష్ణస్యామృగాఖ్యా చేత్ ॥ వర్ణానాం
తణేత్యాద్యుదాత్తే ప్రాప్తే అన్తోదాత్తో విధీయతే - కృష్ణానాం వ్రీహీణాం - కృష్ణో నోనావ
వృషభః - మృగాఖ్యాయాం తు - కృష్ణో రాత్ర్యై ॥ * వా నామధేయస్య ॥ కృష్ణస్యేత్యేవ -
అయం వాం కృష్ణో అశ్వినా కృష్ణ ఋషిః ॥ * శుక్లగౌరయోరాదిః ॥ నిత్యముదాత్తస్స్యాది
త్యేకే - వేత్యనువర్తత ఇతి తు యుక్తం - సరో గౌరో యథా పిబేత్యత్రాన్తోదాత్తదర్శ

నాత్ * అఙ్గుష్ఠోదకబకవశానాంఛన్దస్యన్తః ॥ అఙ్గుష్ఠస్యస్వాఙ్గానామకుర్వాదీనామి
తిద్వితీయస్యోదాత్తత్వేప్రాప్తే అన్తోదాత్తార్థ ఆరమ్భః వశాగ్రహణంనియమార్థం ఛన్ద
స్యేవేతి - తేనలోకే ఆద్యుదాత్తేత్యాహుః * పృష్ఠస్యచ ॥ ఛన్దస్యన్తఉదాత్తస్స్య
ద్భాషాయాం- పృష్ఠమ్ * అర్జునస్యతృణాఖ్యాచేత్ ॥ ఉనర్వన్నన్తానామిత్యాద్యుదా
త్తస్యాపవాదః * అర్యస్యస్వామ్యాఖ్యాచేత్ ॥ యాన్తస్యాన్త్యాత్పూర్వమితియతో నా
వఇతివాద్యుదాత్తేప్రాప్తేవచనమ్ * ఆశాయా అదిగాఖ్యాచేత్ ॥ దిగాఖ్యావ్యావృత్త్య
ర్థమిదమ్ - అతఏవజ్ఞాపకాద్దిక్పర్యాయస్యాద్యుదాత్తతా - ఇన్ద్రఆశాభ్యః పరి * నక్ష
త్రాణామాబ్విషయాణామ్ ॥ అన్తఉదాత్తఃస్యాత్ - ఆశ్లేషానురాధాదీనాం లఘావ
న్తఇతిప్రాప్తే - జ్యేష్ఠాశ్రవిష్ఠాధనిష్ఠానామిష్ఠన్నన్తత్వేనాద్యుదాత్తే ప్రాప్తేవచనమ్ -
* నకుపూర్వస్యకృత్తికాఖ్యాచేత్ ॥ అన్తఉదాత్తోన - కృత్తికానక్షత్రం - కేచిత్తుకుపూ
ర్వోయఆప్తద్విషయాణామితివ్యాఖ్యాయ ఆర్యకాబహులికా ఇత్యత్రాప్యన్తోదాత్తోనే
త్యాహుః * ఘృతాదీనాంచ ॥ అన్తఉదాత్తః - ఘృతంమిమిక్షిరే - ఆకృతిగణోఽయమ్
* జ్యేష్ఠకనిష్ఠయోర్వయసి ॥ అన్తఉదాత్తస్స్యాత్ - జ్యేష్ఠఆహచమసా- కనిష్ఠఆహచతు
రః - వయసికిం - జ్యేష్ఠః - శ్రేష్ఠః - కనిష్ఠోల్పకః - ఇహనిత్త్వాదాద్యుదాత్తఏవ * బి
ల్వతిష్యయోస్స్వరితోవా ॥ అనయోరన్తస్స్వరితోవాస్యాత్ - పక్షేఉదాత్తః ॥

* ఇతిఫిట్సూత్రేషు ప్రథమఃపాదః *

* అథాదిః ప్రాక్శకటేః ॥
అధికారోఽయం- శకటిశకట్యోరితియావత్ * హ్రస్వాన్తస్యస్త్రీవిషయస్య ॥ ఆదిరు
దాత్తస్స్యాత్ - వలిః - తనుః * నబ్విషయస్యానిసన్తస్య ॥ వసేనవాయః - ఇసన్తస్య
తుసర్పిః- నప్నపుంసకమ్ * తృణధాన్యానాంచద్వ్యషామ్ ॥ ద్వ్యచామిత్యర్థః- కుశాః-
కాశాః- మాషాః- తిలాః - బహ్వచాన్తు గోధూమాః * త్రిస్సఙ్ఖ్యాయాః - పఞ్చ - చత
స్రః * స్వాఙ్గశిటామదన్తానామ్ ॥ శిట్ సర్వనామ- కర్ణాభ్యాంచుబుకాదధి - ఓష్ఠావివమ
ధు- విశ్వేవిహాయాః * ప్రాణినాంకుపూర్వమ్ ॥ కవర్గాత్పూర్వ ఆదిరుదాత్తః- కాకః -
వృకః- శుకేషుమే- ప్రాణినాంకిం- క్షీరంసర్పిర్మధూదకమ్- కుపూర్వంకిం- ధేనుః * ఖయ్యు
వర్ణంకృత్రిమాఖ్యాచేత్ ॥ ఖయిపరేఉవర్ణముదాత్తంస్యాత్ - కన్దుకః * ఉనర్వన్నన్తా
నామ్ ॥ ఉన- వరుణంవోరిశాదసమ్- ఋ- స్వసారంత్వాకృణవై- వన్ - పీవానమ్మేషమ్-
* వర్ణానాంతణతినితాన్తానామ్ ॥ ఆదిరుదాత్తః- ఏతః- హరిణః- శితిః- పృశ్నిః- హరిత్ * హ్ర
స్వాన్తస్యహ్రస్వమనృత్తాచ్ఛీల్యే ॥ ఋద్వర్జంహ్రస్వాన్తస్యాదిభూతం హ్రస్వముదాత్తం
స్యాత్ - మునిః * అక్షస్యాదేవనస్య ॥ ఆదిరుదాత్తః- తస్యనాక్షః - దేవనేతు అక్షైర్మా
దీవ్యః * అర్ధస్యాసమద్యోతనే ॥ అర్ధోగ్రామస్య- సమేఽంశేతు అర్ధంపిప్పల్యాః * పీత
ద్వ్యర్థానామ్ ॥ ఆదిరుదాత్తః- పీతద్రుః - సరళః * గ్రామాదీనాంచ ॥ గ్రామః - సో
మః- యామః * లుబన్తస్యోపమేయనామధేయస్య ॥ చఞ్చేవచఞ్చా - స్ఫిగన్తస్యేతిపా
ఠాన్తరం- స్ఫిగితి లుపః ప్రాచాంసంజ్ఞా * నవృక్షపర్వతవిశేషవ్యాఘ్రసింహమహిషా
ణామ్ ॥ ఏషాముపమేయనామ్నామాదిరుదాత్తోన - తాలఇవతాలః - మేరురివమేరుః -
వ్యాఘ్రః- సింహః- మహిషః * రాజవిశేషస్యయమన్వాచేత్ ॥ యమన్వావృద్ధః- అఙ్గఉ
దాహరణమ్ - అఙ్గాః ప్రత్యుదాహరణమ్ * లఘావన్తేద్వయోశ్చబహ్వషోగురుః ॥ అ

న్తేలఘావ్వయోశ్చలఘ్వోస్సతోంబహ్వచ్క-స్యగురురుదాత్తః - కల్యాణః - కోలాహలః ✻ స్త్రీవిషయవర్ణాక్షుపూర్వాణామ్ ॥ ఏషాంత్రయాణామాద్యుదాత్తః - స్త్రీవిషయే -మల్లికా -వర్ణ - శ్యేనీ - హరిణీ-అక్షుశబ్దాత్పూర్వోయేషామస్తితేఅక్షుపూర్వాః-తరక్షుః ✻ శకునినాంచలఘుపూర్వమ్॥ పూర్వంలఘుఉదాత్తంస్యాత్ - కుక్కుటః-తిత్తిరిః ✻ నర్తుప్రాణ్యాఖ్యాయామ్ ॥ యథాలక్షణంప్రాప్తముదాత్తత్వంన - వసన్తః-కృకలాసః॥ ✻ ధాన్యానాంచవృద్ధక్షాన్తానామ్॥ ఆదిరుదాత్తః- కాన్తానాం- శ్యామాకాః-షాన్తానాం-మాషాః ✻ జనపదశబ్దానామషాన్తానామ్॥ కేకయః-యాన్తస్యాన్త్యాత్పూర్వమితిప్రాప్తే ✻ హయాదీనామసంయుక్తలాన్తానామన్తఃపూర్వంవా ॥ హయితిహల్ సంజ్ఞా-పలలం-శలలం హయాదీనాంకిమ్-ఏకలః-అసంయుక్తేతికిం-మల్లః ✻ ఇగన్తానాంచద్వ్యషామ్ ॥ ఆదిరుదాత్తఃకృషిః ॥ ✻ఇతిద్వితీయఃపాదః✻

✻ అథద్వితీయంప్రాగీషాత్ ॥ ఈషాన్తస్యహలాదేరిత్యతఃప్రాక్ ద్వితీయాధికారః ✻ త్ర్యచాంప్రాఙ్మకరాత్ ॥ మకరవరూఢేత్యతః ప్రాక్ త్ర్యచామిత్యధికారః ✻ స్వాఙ్గానామకుర్వాదీనామ్ ॥ కవర్గరేఫవకారాదీనివర్జయిత్వాత్ర్యచాంస్వాఙ్గానాం ద్వితీయముదాత్తం-లలాటం-కుర్వాదీనాంతు-కపోలః- రసనా-వదనమ్✻ మాదీనాంచ॥మలయః-మకరః✻శాదీనాంశాకానామ్॥శీతన్యా-శతపుష్పా ✻ పాన్తానాంగుర్వాదీనామ్॥ పాదపః- ఆతపః- లఘ్వాదీనాంతుఅనూపం- ద్వ్యచాంతునీపమ్✻ యుతాన్యణ్యన్తానామ్॥ యుత-అయుతం - అని- ధమనిః - అణి - విపణిః ✻ మకరవరూఢపారేవతవితస్త్యేక్ష్వార్జిద్రాక్షాకలోమాకాష్ఠాపేష్ఠాకాశీనామాదిర్వా ॥ ఏషామాదిర్ద్వితీయోవోదాత్తః - మకరః - వరూథ ఇత్యాది✻ ఛన్దసిచ॥ అమకరాద్యర్థఆరమ్భః- లక్ష్యానుసారాదాదిర్ద్వితీయోవోదాత్తోజ్ఞేయః ✻ కర్దమాదీనాంచ॥ ఆదిర్ద్వితీయోవోదాత్తః ✻ సుగన్ధితేజనస్యతేవా॥ఆదిర్ద్వితీయః తేశబ్దశ్చేతిత్రయః పర్యాయేణోదాత్తాః- సుగన్ధితేజనాః ✻ నపఃఫలాన్తానామ్॥ ఆదిర్ద్వితీయంవోదాత్తం- రాజాదనఫలమ్✻ యాన్తస్యాన్త్యాత్పూర్వమ్॥ కులాయః- తలయః- వలయః✻ధాన్తస్యచనాలఘునీ ॥ నాశబ్దోలఘుశ్చ ఉదాత్తేస్తః - సనాథాసభా ✻ శింశుమారోదుమ్బరబలీవర్దోష్ట్రారపురూరవసాంచ ॥ అన్త్యాత్పూర్వం ద్వితీయంవాఉదాత్తం ✻ సాంకాశ్యకామ్పిల్యనాసిక్యాదార్వాఘాటానామ్ ॥ ద్వితీయముదాత్తంవా ✻ ఈషాన్తస్యహయాదేరాదిర్వా ॥ హలీషా-లాఙ్గలీషా ✻ ఉశీరదాశేరకపాలపలాలశైవాలశ్యామాకశరీరశరావహృదయహిరణ్యారణ్యాపత్యదేవరాణామ్ ॥ ఏషామాదిరుదాత్తస్స్యాత్ ✻ మహిష్యషాఢయోర్జాయేష్టకాఖ్యాచేత్ ॥ ఆదిరుదాత్తః - మహిషీ జాయా - అషాఢా ఉపదధాతి ॥ ✻ఇతితృతీయఃపాదః✻

✻ శకటిశకట్యోరక్షరమక్షరంపర్యాయేణోదాత్తం ॥ శకటిః౩-శకటీ౩ ✻ గోష్ఠజస్యబ్రాహ్మణనామధేయస్య॥ అక్షరమక్షరంపర్యాయేణోదాత్తం- గోష్ఠజః - బ్రాహ్మణః - అన్యత్రగోష్ఠజఃపశుః - కృదుత్తరపదప్రకృతిస్వరేణాన్తోదాత్తః ✻ పారావతస్యోపోత్తమవర్జమ్ ॥ శేషంక్రమేణోదాత్తం - పారావతః ✻ ధూమ్రజానుముఞ్జకేశకాలవాలస్థాలీపాకానామధూజలస్థానామ్ ॥ ఏషాంచతుర్ణాంధూప్రభృతీంశ్చతురోవర్జయిత్వాశిష్టానిక్రమేణోదాత్తాని - ధూమ్రజానుః ముఞ్జకేశః - కాలవాలః - స్థాలీపాకః ✻ క

పికేశహరికేశయోశ్ఛన్దసి ॥ కపికేశః- హరికేశః-౪* న్యఙ్స్వరౌ స్వరితౌ ॥ స్పష్టం-న్యఙ్ఙుత్తానః- వ్యచక్షయత్స్వః* న్యర్బుదవ్యల్కశయోరాదిః ॥ స్వరితస్స్యాత్ - న్యర్బుదాయస్వాహా - పాకదూర్వావ్యల్కశా * తిల్యశిక్యకాశ్మర్యధాన్యకన్యారాజన్యమనుష్యాణామన్తః॥ స్వరితస్స్యాత్- తిలానాంభవనం క్షేత్రంతిల్యం - యతోనావఇతిప్రాప్తే- కాశ్మర్యముపయాతి - ధాన్యమసిధినుహి - పావీరవీకన్యా - రాజన్యోవజ్రస్యరూపం- ప్రతీచీమ్మనుష్యాః * బిల్వభక్ష్యవీర్యాణిఛన్దసి ॥ అన్తస్వరితాని - తతోబిల్వఉదతిష్ఠత్ -బలంరుజవీర్యమ్* త్వత్త్వసమసిమేత్యనుచ్చాని ॥ స్తరీరుత్వత్- ఉతత్వః పశ్యన్-నభన్తామన్యకేసమే- సిమస్మై * సిమస్యాథర్వణేఽన్తఉదాత్తః ॥ ఆథర్వణ ఇతిప్రాయికం - తత్ర దృష్టస్యైత్యేవంపరంవా - తేనవాసన్తుతేసిమస్మై ఇతిఋగ్వేదేపిభవత్యేవ* నిపాతా ఆద్యుదాత్తాః ॥ స్వాహా * ఉపసర్గాశ్చాభివర్జమ్ * ఏవాదీనామన్తః ॥ ఏవమాదీనామితిపాఠాన్తరమ్ - ఏవ- ఏవం- నూనం - సహ- తేమిత్రసూరిభిస్సహ - సహస్యసఇతి ప్రకరణేసహశబ్ద ఆద్యుదాత్త ఇతితుప్రాఞ్చః- తచ్చిన్త్యమ్ * వాచాదీనాముభావుదాత్తౌ॥ ఉభేగ్రహణమనుదాత్తం పదమేకవర్జమిత్యస్యబాధాయ* చాదయోఽనుదాత్తాః॥ స్పష్టం* యథేతిపాదాన్తే ॥ తన్నేమిమృభవోయథా - పాదాన్తేకిం - యథానోఅదితిఃకరత్ * ప్రకారాదిద్విరుక్తౌపరస్యాన్తఉదాత్తః ॥ పటుపటుః * శేషం సర్వమనుదాత్తం ॥ శేషంనిత్యాది - ద్విరుక్తస్యపరమిత్యర్థః - ప్రప్రాయం- దివేదివే॥

—— ఇతిశాన్తనవాచార్యప్రణీతేషుఫిట్సూత్రేషుతురీయఃపాదః ——

ఆద్యుదాత్తశ్చ ॥౩॥౧॥౩॥ ప్రత్యయఆద్యుదాత్తస్స్యాత్- అగ్నిః- కర్తవ్యమ్ అనుదాత్తౌసుప్పితౌ ॥౩॥౧॥౪॥ పూర్వస్యాపవాదః- యజ్ఞస్య-నయోయుచ్ఛతి-శప్తిపోరనుదాత్తత్వేస్వరితప్రచయౌ చితః ॥౬॥౧॥ ౧౬౩॥ అన్తఉదాత్తస్స్యాత్ ॥ చితస్సప్రకృతేర్బహ్వకజర్థమ్ ॥ చితిప్రత్యయేసతి ప్రకృతిప్రత్యయ సముదాయస్యాన్త ఉదాత్తోవాచ్యఇత్యర్థః - బహుపటుః - నభన్తామన్యకేసమే - యకేసరస్వతి - తకత్సతే తద్ధితస్య ॥౬॥౧॥ ౧౬౪ ॥ చితస్తద్ధితస్యాన్తఉదాత్తః - పూర్వేణసిద్ధేఽపిస్వరబాధనార్థమిదం- కౌఞ్జాయనాః కితః ॥౬॥౧॥౧౬౫॥ కితస్తద్ధితస్యాన్తఉదాత్తః- యదాగ్నేయః తిసృభ్యోజసః ॥౬॥౧॥౧౬౬॥ అన్తఉదాత్తః- తిస్రోద్యావస్సవితుః సావేకాచస్తృతీయాదిర్విభక్తిః ॥౬॥౧॥౧౬౮॥ సావితిసప్తమీబహువచనం- తత్రయఏకాచ్ తతః పరాతృతీయాదిర్విభక్తిరుదాత్తా- వాచావిరూప-సాకం - రాజ్ఞేత్యాదౌ ఏకాచోఽపిరాజశబ్దాత్పరస్యమాభూత్ - రాజ్ఞోనుతేవిధర్త్రేరాజనిత్వే - తృతీయాదిఃకిం - నదదర్శవాచమ్ అన్తోదాత్తాదుత్తరపదాదన్యతరస్యామనిత్యసమాసే ॥౬॥౧॥ ౧౬౯॥ నిత్యాధికారవిహితసమాసాదన్యత్రయదుత్తరపదమన్తోదాత్తమేకాచ్ తతః పరాతృతీయాదివిభక్తిరన్తోదాత్తావాస్యాత్- పరమవాచా అఞ్చేశ్ఛన్దస్యసర్వనామస్థానమ్ ॥౬॥౧॥౧౭౦॥ అఞ్చేఃపరావిభక్తిరుదాత్తా - ఇన్ద్రోదధీచః - చావితిపూర్వపదాన్తోదాత్తత్వంప్రాప్తం- తృతీయాదిరిత్యనువర్తమానేఽసర్వనామస్థానగ్రహణం శస్పరిగ్రహార్థం ప్రతీచోబాహూన్ ఊడిదమ్పదాద్యప్పుమ్రైద్యుభ్యః ॥౬॥౧॥౧౭౧॥ ఏభ్యోఽసర్వనామస్థాన

విభక్తిరుదాత్తా - ప్రష్ఠౌహః - ప్రష్ఠౌహా ॥ ఊఠ్యుపధాగ్రహణం కర్తవ్యమ్ ॥ ఇహ మా భూత్ - అక్షద్యువా - అక్షద్యువే - ఇదమ్ - ఏభిర్నృభిర్నృతమః - అన్వాదేశేన అన్తోదాత్తాదిత్యనువృత్తేః - న చ తత్రాన్తోదాత్తతాప్యస్తీతి వాచ్యమ్ - ఇదమోన్వాదేశేऽశనుదాత్తస్తృతీయాదావితి సూత్రేణానుదాత్తస్య అశో విధానాత్ - ప్రతే బభ్రూ విహాభ్యాం గా అప - ఇద్దన్నమాన్ పఙ్క్తిపట్ పదాదయః - పద్భ్యాం భూమిః - దద్భిర్నజుహ్వ - నసోః ప్రాణః - జాయతే మాసి మాసి - మనశ్చిన్మే హృద ఆ - అప్ - అపాం ఫేనేన - పుమ అభ్రాతేవ పుంసః - రై - రాయావయం - రాయో ధర్తా - దివ్ - దివే దివే ॥ అష్టనో దీర్ఘాత్ ॥౬।౧।౧౭౨॥ శసాదిర్విభక్తిరుదాత్తా - అష్టాభిర్దశభిః ॥ శతురనుమో నద్యజాదీ ॥౬।౧।౧౭౩॥ అనుమ్ యశ్శతృప్రత్యయః తదన్తాదన్తోదాత్తాత్పరా నదీ అజాదిశ్చ శసాదిర్విభక్తిరుదాత్తా స్యాత్ - అచ్ఛా రవం ప్రథమా జానతీ - కృణ్వతే - అన్తోదాత్తాత్కిం - దధతీ అభ్యస్తానామాదిరిత్యాద్యుదాత్తః - అనుమః కిం - తుదన్తీ - ఏకాదేశోऽత్రోదాత్తః - అదుపదేశాత్పరత్వాచ్ఛతుర్లసార్వధాతుక ఇతి నిఘాతః ॥ ఉదాత్తయణో హల్పూర్వాత్ ॥౬।౧।౧౭౪॥ ఉదాత్తస్థానే యో యణ్ హల్పూర్వస్తస్మాత్పరా నదీ శసాదిర్విభక్తిశ్చ ఉదాత్తా స్యాత్ - చోదయిత్రీ సూనృతానామ్ ఏషా నేత్రీ - ఋతే దేవాయ కృణ్వతే సవిత్రే ॥ నోఙ్ధాత్వోః ॥౬।౧।౧౭౫॥ అనయోర్యణః పరే శసాదయ ఉదాత్తా న స్యుః - బ్రహ్మబన్ధ్వా - శేత్పృశ్నిస్సుభ్వే ॥ హ్రస్వనుడ్భ్యాం మతుప్ ॥౬।౧।౧౭౬॥ హ్రస్వాన్తాదన్తోదాత్తాన్నుటశ్చ పరో మతుబుదాత్తః - యోऽబ్ధిమాం ఉదనిమాం ఇయర్తి - నుటః - అక్షణ్వన్తః - కర్ణవన్తస్సఖాయః - అన్తోదాత్తాత్కిం - మా త్వా విదదిషుమాన్ - స్వరవిధౌ వ్యఞ్జనమవిద్యమానవదిత్యేతదత్ర న - మరుత్వాం ఇన్ద్ర - నియుత్వాం వాయవా గహి ॥ రేవద్భ్యాశ్చ ॥ రేవాం ఇద్రేవః ॥ నామన్యతరస్యామ్ ॥౬।౧।౧౭౭॥ మతుపి యో హ్రస్వస్తదన్తాదన్తోదాత్తాత్పరో నాముదాత్తో వా - చేతన్తీ సుమతీనామ్ ॥ ఙ్యాశ్ఛన్దసి ॥౬।౧।౧౭౮॥ ఙ్యాః పరో నాముదాత్తో వా - దేవసేనానామభిభఞ్జతీనాం - వేత్యకేర్నహ - జయన్తీనాం మరుతో యన్తు ॥ షట్త్రిచతుర్భ్యో హలాదిః ॥౬।౧।౧౭౯॥ ఏభ్యో హలాదిర్విభక్తిరుదాత్తా - ఆ షడ్భిర్హూయమానః - త్రిభిష్ట్వం దేవ ॥ న గోశ్వన్సావవర్ణరాడఙ్క్రుఙ్కృద్భ్యః ॥౬।౧।౧౮౨॥ ఏభ్యః ప్రాగుక్తన్న - గవాం శతా - గోభ్యో గాతుం - శునశ్చిచ్ఛేపం - సా ప్రథమైకవచనే అవర్ణాన్తాత్ - తేభ్యో ద్యుమ్నం - తేషాం పాహి శ్రుధీ హవమ్ ॥ దివో ఝల్ ॥౬।౧।౧౮౩॥ దివః పరా ఝలాదిర్విభక్తిర్నోదాత్తా - ద్యుభిరక్తుభిః - ఝలితి కిమ్ - ఉప త్వాగ్నే దివే దివే ॥ నృ చాన్యతరస్యామ్ ॥౬।౧।౧౮౪॥ నుః పరా ఝలాదిర్వోదాత్తా - నృభిర్యేమానః ॥ తిత్స్వరితః ॥౬।౧।౧౮౫॥ నిగదవ్యాఖ్యాతం - క్వ నూనమ్ ॥ తాస్యనుదాత్తేన్ఙిదదుపదేశాల్లసార్వధాతుకమనుదాత్తమహ్న్విఙోః ॥౬।౧।౧౮౬॥ అస్మాత్పరం లసార్వధాతుకమనుదాత్తం స్యాత్ - తాసి - కర్తా - కర్తారౌ - కర్తారః - ప్రత్యయస్వరాపవాదోऽయం అనుదాత్తేత్ - య ఆస్తే - ఙితః - అభిచష్టే అనృతేభిః - అదుపదేశాత్ పురుభుజా చనస్యతం - చిత్స్వరోప్యనేన బాధ్యతే - వర్ధమానం స్వే దమే - తాస్యాదిభ్యః కిమ్ - అభివృధే గృణీతః - ఉపదేశగ్రహణాన్నేహ - హతో వృత్రాణ్యార్యా - గ్రహణం

కిం - కతిహానిఘ్నానాః - సార్వ్వైతికం - శిశ్యే - ఆహ్నిష్వజోః కిం - హ్నుతే - యదధీతే * విదీన్ధిఖ
దిభ్యో నేతి వక్తవ్యమ్ * ఇన్ధే రాజా - ఏతచ్చానుదాత్తస్య చ యత్రేతి సూత్రే భాష్యే
స్థితమ్ * ఆదిస్సిచోఽన్యతరస్యామ్ ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౧౮౭ ॥ సిజన్తస్యాదిరుదాత్తో వా - యాసిష్టం
వర్త్తిరశ్వినా * థలి చ సేటీడన్తో వా ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౧౯౬ ॥ సేటి థలి నైపదేశ ఇడుదాత్తః అన్తో
వా ఆదిర్వా స్యాత్ - యదా నైతేత్రయః తదా లితీతి ప్రత్యయాత్పూర్వముదాత్తం
స్యాత్ - లులవిథ - అత్ర చత్వారోఽపి పర్యాయేణోదాత్తాః * ఉపోత్తమం రితి ॥ ౬ ॥
౧ ॥ ౨౧౭ ॥ రిత్ప్రత్యయాన్తస్యోపోత్తమముదాత్తం స్యాత్ - యదాహవనీయే

——— * తిప్రత్యయస్వరాః * ——— * సమాసస్య ॥ ౬ ॥ ౧ ॥ ౨౨౩ ॥ అన్తఉదాత్త
స్స్యాత్ - యజ్ఞశ్రియమ్ * బహువ్రీహౌ ప్రకృత్యా పూర్వపదమ్ ॥ ౬ ॥ ౨ ॥ ౧ ॥ ఉదాత్త
స్వరితయోగి పూర్వపదం ప్రకృత్యా స్యాత్ - సత్యశ్చిత్రశ్రవస్తమః - ఉదాత్తేత్యాది కిం -
సర్వానుదాత్తే పూర్వపదే సమాసాన్తోదాత్తత్వమేవ యథా స్యాత్ - సమశ్రియః * త
త్పురుషే తుల్యార్థతృతీయాసప్తమ్యుపమానావ్యయద్వితీయాకృత్యాః ॥ ౬ ॥ ౨ ॥ ౨ ॥ స
ప్తైతే పూర్వపదభూతాస్తత్పురుషే ప్రకృత్యా - తుల్యశ్వేతః - సదృశశ్వేతః - కృత్యతుల్యా
ఖ్యా అజాత్యేతి తత్పురుషః - కిరిణా కాణః కిరికాణః - పతయన్మదయత్సఖం మదయతి
మాదకే - ఇన్ద్రే సఖేతి సప్తమీతత్పురుషః - శస్త్రీశ్యామా ॥ అవ్యయే నఞ్కునిపాతా
నామ్ ॥ అయజ్ఞో వా ఏషః - పరిగణనం కిం - స్నాత్వాకాలకః - ముహూర్తసుఖం -
భోజ్యోష్ణమ్ * వర్ణో వర్ణేష్వనేతే ॥ ౬ ॥ ౨ ॥ ౩ ॥ వర్ణవాచిన్యుత్తరపదే ఏతవర్జితే వర్ణవా
చి పూర్వపదం ప్రకృత్యా తత్పురుషే - కృష్ణసారఙ్గః - లోహితకల్మాషః - కృష్ణశబ్దో నక్ప్ర
త్యయాన్తః - లోహితశబ్ద ఇతన్నన్తః - వర్ణః కిం - పరమకృష్ణః - వర్ణేషు కిం - కృష్ణతిలాః -
అనేతే కిం - కృష్ణైతః * గాధలవణయోః ప్రమాణే ॥ ౬ ॥ ౨ ॥ ౪ ॥ ఏతయోరుత్తరపద
యోః ప్రమాణవాచిని తత్పురుషే పూర్వపదం ప్రకృత్యా స్యాత్ - అరిత్రగాధముదకం -
తత్ప్రమాణమిత్యర్థః - గోలవణం - యావద్గవే దీయతే తావదిత్యర్థః - అరిత్రశబ్ద ఇ
త్రన్తో మధ్యోదాత్తః - ప్రమాణమియత్తా పరిచ్ఛేదమాత్రం న పునరాయామ ఏవ - ప్ర
మాణే కిం - పరమగాధమ్ * దాయాద్యం దాయాదే ॥ ౬ ॥ ౨ ॥ ౫ ॥ తత్పురుషే ప్రకృ
త్యా - ధనదాయాదః - ధనశబ్దః క్యుప్రత్యయాన్తః - ప్రత్యయస్వరేణాద్యుదాత్తః - దా
యాద్యం కిం - పరమదాయాదః * ప్రతిబన్ధి చిరకృచ్ఛ్రయోః ॥ ౬ ॥ ౨ ॥ ౬ ॥ ప్రతిబన్ధివా
చి పూర్వపదం ప్రకృత్యా ఏతయోః పరతస్తత్పురుషే - గమనచిరం - వ్యాహరణకృ
చ్ఛ్రం - గమనం కారణవికలతయా చిరకాలభావి - కృచ్ఛ్రయోగి వా ప్రతిబన్ధి జాయ
తే - ప్రతిబన్ధి కిం - మూత్రకృచ్ఛ్రమ్ * పదేఽపదేశే ॥ ౬ ॥ ౨ ॥ ౭ ॥ వ్యాజవాచిని పదశబ్ద
ఉత్తరపదే పూర్వపదం ప్రకృత్యా తత్పురుషే - మూత్రపదేన ప్రస్థితః - ఉచ్చా
రపదేన - మూత్రశబ్దో ఘఞన్తః - ఉచ్చారశబ్దో ఘఞన్తస్థాథాదిస్వరేణాన్తోదాత్తః - అ
పదేశే కిమ్ - విష్ణుపదమ్ * నివాతే వాతత్రాణే ॥ ౬ ॥ ౨ ॥ ౮ ॥ నివాతశబ్దే పరే వాతత్రా
ణవాచిని తత్పురుషే పూర్వపదం ప్రకృత్యా - కుటీనివాతం - కుడ్యనివాతం - కుటీశబ్దో
గౌరాదిఙీషన్తః - కుడ్యశబ్దో డ్యగన్తః - యగన్త ఇత్యన్యే - వాతత్రాణే కిం - రాజనివాతే

వసతి- నివాతశబ్దో రూఢః పార్శ్వే ✿ శారదేఽనార్తవే ॥౬॥౨॥౯॥ ఋతౌభవమార్త
వం తదన్యవాచిని శారదశబ్దే పరే తత్పురుషే పూర్వపదం ప్రకృతిస్వరం స్యాత్ - రజ్జుశార
దముదకం - శారదశబ్దో నూతనార్థః - తస్యాస్వపదవిగ్రహః రజ్జోస్సద్యఉద్ధృతం- రజ్జు
శబ్దః సృజేరసుమ్ చేత్యాద్యుదాత్తో వ్యుత్పాదితః - అనార్తవేకిమ్ - ఉత్తమశారదమ్
✿ అధ్వర్యుకషాయయోర్జాతౌ ॥౬॥౨॥౧౦॥ ఏతయోఃపరతో జాతివాచినితత్పురుషే
పూర్వపదంప్రకృతిస్వరం - కఠాధ్వర్యుః- దౌవారికకషాయః - కరశబ్దః పచాద్యజన్తః-
తస్మాత్ నైశమ్పాయనాన్తేవాసిభ్యశ్చేతిణినేః కరచరకాల్లుగితిలుక్ - ద్వారేనియుక్త ఇ
తిఠక్స్యన్తోదాత్తః- జాతౌకిం - పరమాధ్వర్యుః ✿ సదృశప్రతిరూపయోస్సాదృశ్యే ॥౬॥
౨॥౧౧॥ అనయోఃపూర్వంప్రకృత్యా- పితృసదృశః- పితృప్రతిరూపః - సాదృశ్యేకిం- ప
రమసదృశః - సమాసార్థోత్రపూజ్యమానతా న సాదృశ్యమ్ ✿ ద్విగౌప్రమాణే ॥౬॥౨॥
౧౨॥ ద్విగావుత్తరపదేప్రమాణవాచినితత్పురుషేపూర్వపదంప్రకృతిస్వరం - ప్రాచ్య
సప్తశమః - సప్తశమాః ప్రమాణమస్య ప్రమాణేలోద్విగోర్నిత్యమితి మాత్రచోలుక్ -
ప్రాచ్యశబ్ద ఆద్యుదాత్తః - ప్రాచ్యశ్చాసౌసప్తశమశ్చప్రాచ్య సప్తశమః - ద్విగౌకిం-
వ్రీహిప్రస్థః- ప్రమాణేకిం- పరమసప్తశమః ✿ గన్తవ్యపణ్యంవాణిజే ॥౬॥౨॥౧౩॥
వాణిజశబ్దేపరేతత్పురుషేగన్తవ్యవాచి పణ్యవాచిచపూర్వపదంప్రకృతిస్వరం - మద్రవా
ణిజః - గోవాణిజః - సప్తమీసమాసః - మద్రశబ్దోరక్ప్రత్యయాన్తః - గన్తవ్యేతికిం -
పరమవాణిజః ✿ మాత్రోపజ్ఞోపక్రమచ్ఛాయేనపుంసకే ॥౬॥౨॥౧౪॥ మాత్రాదిషు
పరతోనపుంసకవాచినితత్పురుషేతథా - భిక్షాయాస్తుల్యప్రమాణం - భిక్షామాత్రం -
భిక్షాశబ్దోగురోశ్చహలఇత్యప్రత్యయాన్తః - పాణిన్యుపజ్ఞం - పాణినిశబ్ద ఆద్యు
దాత్తః - నన్దోపక్రమం - నన్దశబ్దః పచాద్యజన్తః - ఇక్షుచ్ఛాయం - ఇక్షుశబ్దఆద్యు
దాత్తః నిత్త్వాత్ - నపుంసకేకిం - కుడ్యచ్ఛాయా ✿ సుఖప్రియయోర్హితే ॥౬॥౨॥
౧౫॥ ఏతయోఃపరయోర్హితవాచినితత్పురుషేతథా- గమనప్రియం - గమనసుఖం- గమ
నశబ్దోలిత్స్వరేణాద్యుదాత్తః- హితేకిం- పరమసుఖమ్ ✿ ప్రీతౌచ ॥౬॥౨॥౧౬॥ ప్రీ
తౌగమ్యాయాంప్రాగుక్తం- బ్రాహ్మణసుఖంపాయసం - ఛాత్రప్రియోఽనధ్యాయః -
బ్రాహ్మణచ్ఛాత్రశబ్దౌప్రత్యయస్వరేణాన్తోదాత్తౌ- ప్రీతౌకిం- రాజసుఖమ్ ✿ స్వంస్వా
మిని ॥౬॥౨॥౧౭॥ స్వామిశబ్దేపరేస్వవాచిపూర్వపదంతథా - గోస్వామీ - స్వంకిం - ప
రమస్వామీ ✿ పత్యావైశ్వర్యే ॥౬॥౨॥౧౮॥ దమూనాగృహపతిర్దమఆ ✿ నభూవాక్చి
ద్దిధిషు ॥౬॥౨॥౧౯॥ పతిశబ్దేపరేఐశ్వర్యవాచి తత్పురుషేనైతానిప్రకృత్యా - భువఃపతిః-
భూపతిః - వాక్పతిః - చిత్పతిః - దిధిషూపతిః ✿ వాభువనమ్ ॥౬॥౨॥౨౦॥ ఉక్తవిష
యే- భువనపతిః - భూసూధూభ్రస్జిభ్యఇతిక్యున్నన్తో భువనశబ్దః ✿ ఆశఙ్కాబాధనేదీ
యస్సుసమ్భావనే ॥౬॥౨॥౨౧॥ అస్తిత్వాధ్యవసాయస్సంభావనం- గమనాశఙ్కమస్తి-
గమనాబాధం- గమననేదీయః - గమనమాశఙ్క్యతేఆబాధ్యతేనికటతరమితివా సంభా
వ్యతే- సంభావనేకిం- పరమనేదీయః ✿ పూర్వేభూతపూర్వే ॥౬॥౨॥౨౨॥ ఆఢ్యోభూ
తపూర్వః - ఆఢ్యపూర్వః - పూర్వశబ్దోవృత్తివిషయేభూతపూర్వేవర్తతే - భూతపూర్వే
కిం- పరమపూర్వః ✿ సవిధసనీడసమర్యాదసవేశసదేశేషుసామీప్యే ॥౬॥౨॥౨౩॥ ఏ

షుపూర్వంప్రకృత్యా - మద్రసవిధం- గాన్ధారసనీడం - కాశ్మీరసమర్యాదం - మద్రసవే
శం- మద్రసదేశం- సామీప్యేకిం- సహమర్యాదయాసమర్యాదంక్షేత్రం - చైత్రసమర్యా
దమ్ ❋ విస్పష్టాదీనిగుణవచనేషు ॥౬।౨।౨౪॥ విస్పష్టకటుకం - విస్పష్టశబ్దోగతిరన
న్తరఇత్యాద్యుదాత్తః- విస్పష్టేతికిం - పరమలవణం - గుణేతికిం- విస్పష్టబ్రాహ్మణః- వి
స్పష్ట విచిత్ర వ్యక్త- సంపన్న- పణ్డిత- కుశల- చపల- నిపుణ ❋ శ్రజ్యావమకన్పాపవ
త్సుభావేకర్మధారయే ॥౬।౨।౨౫॥ శ్రజ్యఅవమకన్ ఇత్యాదేశవతి పాపవాచినిచోత్త
రపదేభావవాచిపూర్వపదంప్రకృత్యా- గమనశ్రేష్ఠం- గమనజ్యాయః - గమనావమం- గ
మనకనిష్ఠం- గమనపాపిష్ఠం- శ్రేత్యాదికిం - గమనశోభనం- భావేకిం- గమ్యతేఽనేనేతిగ
మనంశ్రేయః- గమనశ్రేయః- కేతికం- షష్ఠీసమాసేమాభూత్ ❋ కుమారశ్చ ॥౬।౨।
౨౬॥ కర్మధారయే- కుమారశ్రమణా - కుమారశబ్దోఽన్తోదాత్తః ❋ ఆదిఃప్రత్యేనసి॥
౬।౨।౨౭॥ కుమారస్యాదిరుదాత్తః ప్రత్యేనసిపరేకర్మధారయే- ప్రతిగతమేనో యస్య
సః ప్రత్యేనాః- కుమారప్రత్యేనాః ❋ పూగేష్వన్యతరస్యామ్ ॥౬।౨।౨౮॥ పూగాగణా
స్తేషూక్తంవా- కుమారచాతకాః - కుమారజీమూతాః - ఆద్యుదాత్తత్వాభావేకుమారశ్చే
త్యేవభవతి ❋ ఇగన్తకాలకపాలభగాలశరావేషుద్విగౌ ॥౬।౨।౨౯॥ ఏషుపరేషు
పూర్వంప్రకృత్యా - పఞ్చారత్నయః ప్రమాణమస్యపఞ్చారత్నిః - కాల - పఞ్చమాసా
న్భూతః పఞ్చమాస్యః - తమధీష్టఇత్యధికారే ద్విగోర్యప్ - పఞ్చకపాలః పఞ్చభగాలః -
పఞ్చశరావః- త్రిస్సంఖ్యాయాఇతి పఞ్చశబ్దఆద్యుదాత్తః- ఇగన్తాదిషుకిం - పఞ్చాశ్వః -
ద్విగౌకిం- పరమారత్నిః ❋ బహ్వన్యతరస్యామ్ ॥౬।౨।౩౦॥ బహుశబ్దస్తథావా- బహ్వ
రత్నిః-౨-బహుమాస్యః-౨ బహుకపాలః - ౨-బహుశబ్దోఽన్తోదాత్తః - తస్యయణిసత్యు
దాత్తస్వరితయోఃఇతిభవతి ❋ దిష్టివితస్త్యోశ్చ ॥౬।౨।౩౧॥ ఏతయోఃపరతః పూర్వ
పదంప్రకృత్యావాద్విగౌ - పఞ్చదిష్టిః - ౨ - పఞ్చవితస్తిః - ౨ ❋ సప్తమీసిద్ధశుష్కప
క్వబన్ధేష్వకాలాత్ ॥౬।౨।౩౨॥ అకాలవాచిసప్తమ్యన్తం ప్రకృత్యాసిద్ధాదిషు - సాం
కాశ్యసిద్ధః - సాంకాశ్యేతిణ్యన్తః - ఆతపశుష్కః - భ్రాష్ట్రపక్వః - భ్రాష్ట్రేతిష్ట్ర
న్నన్తః - చక్రబన్ధః - చక్రశబ్దోఽన్తోదాత్తః - అకాలాత్కిం - పూర్వాహ్ణసిద్ధః - కృ
త్స్వరేణ బాధితః సప్తమీస్వరం ప్రతి ప్రసూయతే ❋ పరిప్రత్యుపాపావర్జ్యమానా
హోరాత్రావయవేషు ॥౬।౨।౩౩॥ ఏతేప్రకృత్యావర్జ్యమానవాచిని అహో
రాత్రావయవవాచినిచోత్తరపదే - పరిత్రిగర్తంవృష్టోదేవః - ప్రతిపూర్వాహ్ణం - ప్ర
త్యపరరాత్రం - ఉపపూర్వరాత్రం - అపత్రిగర్తమ్ - ఉపసర్గాఆద్యుదాత్తాః- బహువ్రీ
హితత్పురుషయోస్సిద్ధత్వాదవ్యయీభావార్థమిదమ్ - అపపర్యోరేవవర్జ్యమానోత్త
రపదం తయోరేవ వర్జ్యమానార్థత్వాత్ - అహోరాత్రావయవా అపి వర్జ్యమా
నాఏవతయోర్భవన్తి - వర్జ్యేతికిమ్ అగ్నింప్రతిప్రత్యగ్ని ❋ రాజన్యబహువచ
నద్వన్ద్వేఽన్ధకవృష్ణిషు ॥౬।౨।౩౪॥ రాజన్యవాచినాంబహువచనాన్తానా మన్ధకవృష్ణి
షువర్తమానేద్వన్ద్వేపూర్వ పదంప్రకృత్యా - శ్వాఫల్కచైత్రకాః - శినివాసుదేవాః .
శినిరాద్యుదాత్తోలక్షణయా తదపత్యే వర్తతే - రాజన్యేతికిమ్ - ద్వైప్యభైమాయనాః
ద్వీపేభవా ద్వైప్యాః - భైమేరపత్యాని యువానో భైమాయనాః - అన్ధకవృష్ణయఏతే

సతు రాజన్యాః - రాజన్యగ్రహణ మిహాభిషిక్తవంశ్యానాం క్షత్త్రియాణాం గ్రహణా
ర్థం-నైతేతథా-బహువచనంకిం- సంకర్షణవాసుదేవౌ- ద్వన్ద్వైకం-వృష్ణీనాంకుమారాః
వృష్ణికుమారాః-అన్ధకవృష్ణిషుకిమ్- కురుపఞ్చాలాః ❋ సంఖ్యా ॥౬॥౨॥౩౫॥ సంఖ్యావా
చిపూర్వపదం ప్రకృత్యాద్వన్ద్వే - ద్వాదశ - త్రయోదశ - త్రైస్త్రయసాదేశోఽన్తో
దాత్తోనిపాత్యతే ❋ ఆచార్యోపసర్జనశ్చాన్తేవాసీ ॥౬॥౨॥౩౬॥ ఆచార్యోపసర్జనాన్తే
వాసినాంద్వన్ద్వేపూర్వపదం ప్రకృత్యా - పాణినీయరౌఢీయాః - ఛస్వరేణ మధ్యో
దాత్తావేతౌ - ఆచార్యోపసర్జనగ్రహణంద్వన్ద్వవిశేషణం - సకలోద్వన్ద్వఆచార్యోపస
ర్జనోయథావిజ్ఞాయేత - తేనేహన-పాణినీయదేవదత్తౌ- ఆచార్యేతికిం-ఛాన్దసవైయాక
రణాః-అన్తేవాసీకిం- ఆపిశలపాణినీయేశాస్త్రే ❋ కార్తకౌజపాదయశ్చ ॥౬॥౨॥౩౭॥ఏ
షాంద్వన్ద్వే పూర్వపదం ప్రకృత్యా - కార్తకౌజపౌకృతస్యేదం కుజపస్యేదమిత్యణ
న్తావేతౌ సావర్ణిమాణ్డూకేయౌ ❋ మహాన్వ్రీహ్యపరాహ్ణగృష్టీష్వాసజాబాలభారభా
రతహైలిహిలరౌరవప్రవృద్ధేషు ॥౬॥౨॥౩౮॥ మహచ్ఛబ్దఃప్రకృత్యా వ్రీహ్యాదిషుదశ
సు - మహావ్రీహిః- మహాపరాహ్ణః- మహాగృష్టిః - మహేష్వాసః - మహాహైలిహిలః ఇ
త్యాది - మహచ్ఛబ్దోన్తోదాత్తః - సన్మహదితిప్రతిపదోక్తసమాసఏవాయంస్వరః - నే
హ - మహతోవ్రీహిర్మహద్వ్రీహిః ❋ క్షుల్లకశ్చవైశ్వదేవే ॥౬॥౨॥౩౯॥ చాన్మహాన్
క్షుల్లకవైశ్వదేవం - మహావైశ్వదేవం- క్షుధంలాతీతిక్షుల్లః - తస్మాదజ్ఞాతాదిషుకేఽ
న్తోదాత్తః ❋ ఉష్ట్రస్సాదివామ్యోః ॥౬॥౨॥౪౦॥ ఉష్ట్రసాదిః-ఉష్ట్రవామీ-ఉషేష్ట్రని
ఉష్ట్రశబ్దఆద్యుదాత్తః ❋ గౌస్సాదసాదిసారథిషు॥౬॥౨॥౪౧॥గోసాదః-గోసాదీ- గో
సారథిః ❋ కురుగార్హపతరిక్తగుర్వసూతజరత్యశ్లీలదృఢరూపాపారేవడవాతైతిలక
ద్రూఃపణ్యకమ్బలోదాసీభారాణాంచ ॥౬॥౨॥౪౨॥ ఏషాంసప్తానాంసమాసానాం
దాసీభారాదేశ్చపూర్వపదంప్రకృత్యా - కురూణాంగార్హపతం కురుగార్హపతం -
ఉప్రత్యయాన్తః కురుః ❋ వృజేరితి వాచ్యమ్ ❋ వృజిగార్హపతం - వృజిరా
ద్యుదాత్తః- రిక్తోగురుఃరిక్తగురుః- రిక్తేవిభాషేతిరిక్తశబ్దఆద్యుదాత్తః- అసూతాజరతీఅ
సూతజరతీ- అశ్లీలాదృఢరూపాఅశ్లీలదృఢరూపా - అశ్లీలశబ్దోనఞ్సమాసత్వాదాద్యు
దాత్తః- శ్రీర్యస్యాస్తీతిశ్లీలం-సిధ్మాదిత్వాల్లచ్ - కపిలకాదిత్వాల్లత్వం పారేవడ
వపారేవడవా - నిపాతనాదివాన్తసమాసోవిభక్త్యలోపశ్చ - పారశబ్దోఘృతాదిత్వాద
న్తోదాత్తః - తైతిలానాంకద్రూఃతైతిలకద్రూః - తితిలినోఽపత్యంఛాత్రోవేత్యణ
న్తః- పణ్యశబ్దోయదన్తత్వాదాద్యుదాత్తః - పణ్యకమ్బళః ॥ సంజ్ఞాయామితివక్తవ్యమ్॥
అన్యత్రసమాసాన్తోదాత్తత్వమేవ - ప్రతిపదోక్తేసమాసే కృత్యస్యైషస్వరో విహి
తః - దాస్యాభారోదాసీభారః - దేవహూతిః - యస్యతత్పురుషస్యపూర్వపదప్రకృతి
స్వరత్వమిష్యతేనవిశిష్యవచనం విహితం ససర్వోఽపిదాసీభారాదిషుద్రష్టవ్యః- సఏవపు
రన్ధ్రీయం- పురంశరీరంధ్రియతేఽస్యామితికర్మణ్యధికరణేచేతికిప్రత్యయః - అలుక్ఛా
న్దసః- నబ్విషయస్యేత్యాద్యుదాత్తఃపురశబ్దః ❋ చతుర్థీతదర్థే ॥౬॥౨॥౪౩॥ చతుర్థ్యన్తా
ర్థాయయత్తద్వాచిన్యుత్తరపదే చతుర్థ్యన్తంప్రకృత్యా - యూపాయదారుయూప
దారు ❋ అర్థే ॥౬॥౨॥౪౪॥ అర్థేపరేచతుర్థ్యన్తంప్రకృత్యా - దేవార్థమ్ ❋ క్తేచ ॥౬॥

౨॥౪౫॥క్తాన్తేపరేచతుర్థ్యన్తంప్రకృత్యా - గోహితమ్ ❋ కర్మధారయేఽనిష్ఠా ॥ ౬॥
౨॥౪౬॥ క్తాన్తేపరేపూర్వమనిష్ఠాన్తంప్రకృత్యా - శ్రేణికృతాః - శ్రేణిశబ్దఆద్యుదా
త్తః - పూగకృతాఃపూగశబ్దోఽన్తోదాత్తః - కర్మధారయేకిం - శ్రేణ్యాకృతం శ్రేణికృ
తం- అనిష్ఠాకిం-కృతాకృతమ్❋ అహీనేద్వితీయా ॥ ౬ ॥ ౨॥౪౭॥అహీనవాచినిసమాసే
క్తాన్తేపరేద్వితీయాన్తంప్రకృత్యా - కష్టశ్రితః-గ్రామగమః - కష్టశబ్దోఽన్తోదాత్తః
గ్రామశబ్దోనిత్స్వరేణ-అహీనేకిం- కాన్తారాతీతః ❊ అనుపసర్గఇతివక్తవ్యమ్ ❊ నేహ
సుఖప్రాప్తః - థాథేత్యస్యాపవాదోఽయమ్ ❋ తృతీయాకర్మణి॥౬ ॥ ౨॥౪౮॥కర్మవా
చకేక్తాన్తేపరేతృతీయాన్తంప్రకృత్యా - రుద్రహతః - మహారాజహతః - రుద్రోరగ
న్తః-కర్మణికిం-రథేనయాతోరథయాతః ❋ గతిరనన్తరః॥౬ ॥ ౨॥౪౯॥కర్మార్థేక్తాన్తేప
రేఽవ్యవహితోగతిఃప్రకృత్యా-పురోహితం - అనన్తరఃకిం-అభ్యుద్ధృతః - కారకపూర్వ
పదస్యతుసతిశిష్టస్థాథాదిస్వరఏవ - దూరాదాగతః❋ తాదౌచనితికృత్యతౌ ॥౬ ॥ ౨॥
౫౦ ॥ తకారాదౌనితితుశబ్దవర్జితేకృతిపరేఽనన్తరోగతిఃప్రకృత్యా - అగ్నౌ రాయోస్పృత
మస్యప్రభూతౌ సంగతౌగోః-కృత్స్వరాపవాదః - తాదౌకిం - ప్రజల్పాకః- నితికిం
ప్రకర్తా-తృజన్తః - అతౌకిం - ఆగన్తుః ❋ తవైచాన్తశ్చయుగపత్॥౬॥౨॥౫౧॥ తవైప్ర
త్యయాన్తస్యాన్తఉదాత్తో గతిశ్చానన్తరః ప్రకృత్యా యుగపచ్చైతదుభయం స్యాత్ -
అన్వేతవాఉ-కృత్స్వరాపవాదః ❋ అనిగన్తోఽఞ్చతావప్రత్యయే ॥ ౬ ॥ ౨॥౫౨ ॥ అని
గన్తోగతిరప్రత్యయాన్తేఽఞ్చతౌపరేప్రకృత్యా - యేపరాఞ్చస్తాన్ - అనిగన్తఇతికిం -
ప్రత్యఞ్చోయన్తు - చస్వరాత్పరత్వాదయమేవ - జహిదృష్ట్యానికృణుహిపరాచః - అ
ప్రత్యయేకిం-ఉదఞ్చనమ్ ❋ న్యధీచ ॥ ౬ ॥ ౨ ॥ ౫౩॥ అప్రత్యయాన్తేఞ్చతావిగన్తావపి
న్యధీప్రకృత్యా-న్యఙ్ఙుత్తానః - ఉదాత్తస్వరితయోర్యణఇతి అఞ్చతేరకారఃస్వరితః - అ
ధ్యఙ్ ❋ ఈషదన్యతరస్యామ్॥ ౬॥౨॥౫౪॥ ఈషత్కడారః-౨-ఈషదిత్యయమన్తోదా
త్తః-ఈషద్భేదఇత్యాదౌకృత్స్వరఏవ ❋ హిరణ్యపరిమాణంధనే ॥౬॥౨॥౫౫॥సువర్ణప
రిమాణవాచి పూర్వపదంవా ప్రకృత్యాధనే - ద్వేసువర్ణే పరిమాణమస్యేతి ద్విసువ
ర్ణంతదేవధనం ద్విసువర్ణధనం- ౨- బహువ్రీహావపిపరత్వాద్వికల్పఏవ - హిరణ్యేతికిం-
ప్రస్థధనం - పరిమాణంకింకాఞ్చనధనం - ధనేకిం - నిష్కమాలా ❋ ప్రథమోఽచిరో
పసంపత్తౌ ॥ ౬ ॥ ౨ ॥ ౫౬ ॥ ప్రథమశబ్దోవాప్రకృత్యాఅభినవత్వేగమ్యే-ప్రథమవై
యాకరణః - సంప్రతి వ్యాకరణమధ్యేతుంప్రవృత్తఇత్యర్థః ❋ కతరకతమౌకర్మధార
యే॥౬॥౨॥౫౭॥ వాప్రకృత్యా-౨-కతరకఠః-౨-కర్మధారయగ్రహణముత్తరార్థం- ఇహ
తుప్రతిపదోక్తత్వాదేవసిద్ధమ్ ❋ ఆర్యోబ్రాహ్మణకుమారయోః ॥౬ ॥ ౨॥౫౮॥ ఆ
ర్యోబ్రాహ్మణః - ఆర్యబ్రాహ్మణః- ఆర్యకుమారః-౨-ఆర్యోణ్యదన్తత్వాదన్తస్వరితః-ఆ
ర్యఃకిం - పరమబ్రాహ్మణః - బ్రాహ్మణాదీతికిం - ఆర్యక్షత్రియః.కర్మధారయఇత్యేవ
❋ రాజాచ ॥౬॥౨॥౫౯॥ బ్రాహ్మణకుమారయోః పరతోవాప్రకృత్యాకర్మధారయే
రాజబ్రాహ్మణః- ౨- రాజకుమారః౨- యోగవిభాగ ఉత్తరార్థః ❋ షష్ఠీప్రత్యేనసి ॥
౬ ॥ ౨ ॥ ౬౦ ॥ షష్ఠ్యన్తోరాజాప్రత్యేనసిపరేవాప్రకృత్యా - రాజప్రత్యేనాః - ౨ - ష
ష్ఠీకిం-అన్యత్రన ❋ క్తేనిత్యార్థే ॥ ౬ ॥౨ ॥ ౬౧॥ క్తాన్తేపరేనిత్యార్థేసమాసేపూర్వం

వా ప్రకృత్యా - నిత్యప్రహసితః -౨- కాలాః ఇతి ద్వితీయాసమాసోఽయం - నిత్యశబ్దస్య బన్తత్వాద్యుదాత్తః - ప్రహసితః ఇతి థాథాదిస్వరేణాన్తోదాత్తః - నిత్యార్థే కిం - ముహూర్తప్రహసితః ❋ గ్రామశ్శిల్పిని ॥ ౬ ॥ ౨ ॥ ౬౨ ॥ వా ప్రకృత్యా - గ్రామనాపితః -౨- గ్రామశబ్ద ఆద్యుదాత్తః - గ్రామః కిం - పరమనాపితః - శిల్పిని కిం - గ్రామరథ్యా ❋ రాజా చ ప్రశంసాయామ్ ॥ ౬ ॥ ౨ ॥ ౬౩ ॥ శిల్పివాచిని పరే ప్రశంసార్థం రాజపదం వా ప్రకృత్యా - రాజనాపితః -౨- రాజకులాలః -౨- ప్రశంసాయాం కిం - రాజనాపితః - శిల్పిని కిం - రాజహస్తీ ❋ ఆదిరుదాత్తః ॥ ౬ ॥ ౨ ॥ ౬౪ ॥ అధికారోఽయమ్ ❋ సప్తమీహారిణౌ ధర్మ్యేఽహరణే ॥ ౬ ॥ ౨ ॥ ౬౫ ॥ సప్తమ్యన్తం హారివాచి చ ఆద్యుదాత్తం ధర్మ్యే పరే - న తు హరణే - దేయం యస్మై కరోతి స హారీత్యుచ్యతే - ధర్మ్యమిత్యాచారనియతం దేయం - మకుటే కార్షాపణం - హలే ద్విపదికా - సంజ్ఞాయామితి సప్తమీసమాసః - కారనామ్ని చేత్యలుక్ - యాజ్ఞికాశ్వః - వైయాకరణహస్తీ - క్వచిదయమాచారః - మకుటాదిషు కార్షాపణాది దాతవ్యం - యాజ్ఞికాదీనాం త్వశ్వాదిరితి - ధర్మ్యే కిం - స్తమ్బేరమః - అహరణే కిం - వాడబహరణం - బడబాయా అయం వాడబః - తస్య బీజనిషేకాదుత్తరకాలం శరీరపుష్ట్యర్థం యద్దీయతే తద్ధరణమిత్యుచ్యతే - పరోఽపి కృత్స్వరో హారిస్వరేణ బాధ్యత ఇత్యహరణ ఇతి నిషేధేన జ్ఞాప్యతే - తేన వాడబహార్యమితి హారిస్వరస్సిధ్యతి ❋ యుక్తే చ ॥ ౬ ॥ ౨ ॥ ౬౬ ॥ యుక్తవాచిని సమాసే పూర్వమాద్యుదాత్తం - గోవల్లవః - కర్తవ్యే తత్పరో యుక్తః ❋ విభాషాధ్యక్షే ॥ ౬ ॥ ౨ ॥ ౬౭ ॥ గవాధ్యక్షః -౨- ❋ పాపం చ శిల్పిని ॥ ౬ ॥ ౨ ॥ ౬౮ ॥ పాపనాపితః - పాపాణకే ఇతి ప్రతిపదోక్తగ్రహణాత్ షష్ఠీసమాసేన ❋ గోత్రాన్తేవాసిమాణవబ్రాహ్మణేషు క్షేపే ॥ ౬ ॥ ౨ ॥ ౬౯ ॥ భార్యాసౌశ్రుతః - సుశ్రుతాపత్యస్య భార్యాప్రధానతయా క్షేపః - అన్తేవాసీ - కుమారీదాక్షాః - ఓదనపాణినీయాః - కుమార్యాదిలాభకామా యే దాక్ష్యాదిభిః ప్రోక్తాని శాస్త్రాణ్యధీయతే త ఏవం క్షిప్యన్తే - భిక్షామాణవః - భిక్షాం లప్స్యేఽహమితి మాణవః - భయబ్రాహ్మణః - భయేన బ్రాహ్మణస్సంపద్యతే - గోత్రాదిషు కిం - దాసీశ్రోత్రియః - క్షేపే కిం - పరమబ్రాహ్మణః ❋ అఙ్గాని మైరేయే ॥ ౬ ॥ ౨ ॥ ౭౦ ॥ మద్యవిశేషో మైరేయః - మధుమైరేయః - మధువికారస్య మద్యస్యాఙ్గం - అఙ్గాని కిం - పరమమైరేయః - మైరేయే కిం - పుష్పాసవః ❋ భక్తాఖ్యాస్తదర్థేషు ॥ ౬ ॥ ౨ ॥ ౭౧ ॥ భిక్షాకంసః - భాజీకంసః - భిక్షాదయోఽన్నవిశేషాః - భక్తాఖ్యాః కిం - సమాశశాలయః - సమశనం సమాశ ఇతి క్రియామాత్రముచ్యతే - తదర్థేషు కిం - భిక్షాప్రియః - బహువ్రీహిరయం అత్ర పూర్వపదమన్తోదాత్తమ్ ❋ గోబిడాలసింహసైన్ధవేషూపమానే ॥ ౬ ॥ ౨ ॥ ౭౨ ॥ ధాన్యగవః - గోబిడాలః - తృణసింహః - సక్తుసైన్ధవః - ధాన్యం గౌరివేతి విగ్రహః - వ్యాఘ్రాదిః - గవాకృత్యా సన్నివేశితం ధాన్యం ధాన్యగవశబ్దేనోచ్యతే - ఉపమానే కిం - పరమసింహః - ❋ అకే జీవికార్థే ॥ ౬ ॥ ౨ ॥ ౭౩ ॥ దన్తలేఖకః - యస్య దన్తలేఖనేన జీవికా - నిత్యం క్రీడేతి సమాసః - అకే కిం - రమణీయకర్తా - జీవికార్థే కిం - ఇక్షుభక్షికాం మే ధారయసి ❋ ప్రాచాం క్రీడాయామ్ ॥ ౬ ॥ ౨ ॥ ౭౪ ॥ ప్రాగ్దేశవర్తినీయా క్రీడా తద్వాచిని సమాసే అకప్రత్యయాన్తే పరే పూర్వమాద్యుదాత్తం స్యాత్ - ఉద్దాలకపుష్పభఞ్జికా - సంజ్ఞాయామితి ణ్వుల్ - ప్రాచాం కిం - జీవపుత్రప్రచాయికా - ఇయముదీచాం క్రీడా - క్రీడా

యాంకిం - తవపుష్పప్రచాయికా-పర్యాయేణ్వుల్ ❋ అణినియుక్తే॥ ౬॥౨॥౭౫॥ అణన్తే
పరేనియుక్తవాచినిసమాసేపూర్వమాద్యుదాత్తం - ఛత్త్రధారః- నియుక్తేకిం - కాణ్డలావః
❋ శిల్పినిచాకృఞః ॥ ౬ ॥౨ ॥౭౬ ॥శిల్పివాచినిసమాసేఅణన్తేపరేపూర్వమాద్యుదాత్తం-
సచేదణ్ కృఞః పరోనభవతి- తన్తువాయః - శిల్పినికిం - కాణ్డలావః - అకృఞఃకిం-కు
మ్భకారః ❋ సంజ్ఞాయాంచ॥౬॥౨ ॥ ౭౭ ॥అణన్తేపరే - తన్తువాయోనామక్రిమిః-అకృ
ఞఇత్యేవ-రథకారోనామబ్రాహ్మణః ❋ గోతన్తియవంపాలే ॥౬॥ ౨॥౭౮ ॥ గోపాలః
తన్తిపాలః-యవపాలః-అనియుక్తార్థోయోగః - గోఇతికిం - వత్సపాలః- పాలేతికిం-గో
రక్షః ❋ ణిని ॥౬॥ ౨॥౭౯ ॥ పుష్పహారీ ❋ ఉపమానంశబ్దార్థప్రకృతావేవ॥ ౬॥౨॥౮౦॥
ఉపమానవాచిపూర్వంణిన్యన్తేపరేఆద్యుదాత్తమ్ - ఉష్ట్రక్రోశీ - ధ్వాఙ్క్షరావీ - ఉ
పమానగ్రహణమస్యపూర్వయోగస్యచ విషయవిభాగార్థం - శబ్దార్థప్రకృతౌకిం -
వృకవఞ్చీ - ప్రకృతిగ్రహణం కిం - ప్రకృతిరేవ యత్రోపసర్గనిరపేక్షా శబ్దార్థా త
త్రైవయథాస్యాత్-ఇహమాభూత్ - గర్దభోచ్చారీ ❋ యుక్తారోహ్యాదయశ్చ ॥ ౬॥
౨॥౮౧॥ఆద్యుదాత్తాః-యుక్తారోహీ - ఆగతయోధీ- క్షీరహోతా-అత్రణిన్యన్తానాం
కేషాంచిత్పాఠః పూర్వోత్తరపదనియమార్థః- తేనేహన- వృక్షారోహీ - యుక్తాధ్యా
యీ ❋ దీర్ఘ-కాశతుషభ్రాష్ట్రవటంజే॥౬॥౨॥౮౨॥ కుటీజః-కాశజః-తుషజః-భ్రాష్ట్ర
జః-వటజః- ❋ అన్త్యాత్పూర్వంబహ్వచః ॥౬॥౨ ॥ ౮౩॥ బహ్వచఃపూర్వస్యాన్త్యాత్పూర్వ
పదముదాత్తంజేఉత్తరపదే - ఉపసరజః - ఆమలకీజః-బహ్వచఃకిమ్ - దగ్ధజానితృణాని
❋ గ్రామేఽనివసన్తః ॥౬॥౨॥౮౪॥ గ్రామేపరేపూర్వపదముదాత్తం - తచ్చేన్నివస
నవద్వాచిన - మల్లగ్రామః - గ్రామశబ్దోఽత్రసమూహవాచీ - దేవగ్రామః - దేవ
స్వామికః-అనివసన్తఃకిం దాక్షిగ్రామః దాక్షీనివాసః ❋ ఘోషాదిషుచ ॥ ౬॥౨॥౮౫॥
దాక్షిఘోషః - దాక్షికటః-దాక్షిహ్రదః ❋ ఛాత్ర్యాదయశ్శాలాయామ్ ॥౬ ॥౨॥
౮౬॥ ఛాత్రిశాలా- వ్యాడిశాలా-యదాపిశాలాన్తస్సమాసోనపుంసకలిఙ్గోభవతితదా
పి తత్పురుషే శాలాయాన్నపుంసక ఇత్యేతస్మాత్పూర్వ విప్రతిషేధేనాయమేవ స్వ
రః-ఛాత్రిశాలమ్ ❋ ప్రస్థేఽవృద్ధమకర్క్యాదీనామ్॥౬॥౨ ॥ ౮౭ ॥ ప్రస్థశబ్దఉత్తర
పదే కర్క్యాదివర్జితమవృద్ధం పూర్వపదమాద్యుదాత్తంస్యాత్ - ఇన్ద్రప్రస్థః - అవృ
ద్ధఃకిం - దాక్షిప్రస్థః-అకర్క్యాదీనామితికిం-కర్కీప్రస్థః- మకరీప్రస్థః ❋ మాలాదీనా
ఞ్చ॥౬॥౨॥ ౮౮॥వృద్ధార్థమిదం - మాలాప్రస్థః-శాలాప్రస్థః- ❋ అమహన్నవన్నగరేఽ
నుదీచామ్ ॥ ౬॥౨ ॥౮౯॥ నగరేపరే మహన్నవవర్జితం పూర్వమాద్యుదాత్తం స్యాత్
తచ్చేదుదీచాన్న-బ్రహ్మనగరం- అమెతికిం- మహానగరం-నవనగరం-అనుదీచాంకిం-కార్తి
కనగరమ్ ❋ అర్మేచావర్ణంద్వ్యచ్త్ర్యచ్॥౬॥ ౨॥౯౦॥అర్మేపరేద్వ్యచ్త్ర్యచ్పూర్వ
మవర్ణాన్తమాద్యుదాత్తం-గుప్తార్మం - కుక్కుటార్మం-అవర్ణఃకిం- బృహదర్మం-ద్వ్యచ్
త్ర్యచ్కిం- కపిఞ్జలార్మం- అమహన్నవమిత్యేవ - మహార్మం- నవార్మమ్ ❋ నభూతాధిక
సఞ్జీవమద్రాశ్మకజ్జలమ్ ॥౬॥౨॥౯౧॥ అర్మేపరన్నైతాన్యాద్యుదాత్తాని- భూతార్మం-అధి
కార్మం - సంజీవార్మం - మద్రాశ్మగ్రహణం సంఘాతవిగృహీతార్థం - మద్రార్మం - అ
శ్మార్మం మద్రాశ్మార్మం - కజ్జలార్మమ్ ❋ ఆద్యుదాత్తప్రకరణేదివోదాసాదీనాంఛన్ద

స్యుపసంఖ్యానమ్ ✱ దివోదాసాయ దాశుషే ❋ అన్తః ॥౬।౨।౯౨॥ అధికారోఽయం - ప్రా
గుత్తరపదాదిగ్రహణాత్ ❋ సర్వం గుణకార్త్స్న్యే ॥౬।౨।౯౩॥ సర్వశబ్దః పూర్వపద
మన్తోదాత్తం - సర్వశ్వేతః - సర్వమహాన్ - సర్వం కిం - పరమశ్వేతః - ఆశ్రయవ్యాప్త్యా
పరమత్వం శ్వేతస్యేతి గుణకార్త్స్న్యే వర్తతే - గుణేతి కిం - సర్వసౌవర్ణః - కార్త్స్న్యే
కిం సర్వేషాం శ్వేతతరః సర్వశ్వేతః ❋ సంజ్ఞాయాం గిరినికాయయోః ॥౬।౨।౯౪॥ ఏ
తయోః పరతః పూర్వమన్తోదాత్తం - అఞ్జనాగిరిః - మౌఞ్జినికాయః - సంజ్ఞాయాం కిం - ప
రమగిరిః - బ్రాహ్మణనికాయః ❋ కుమార్యాం వయసి ॥౬।౨।౯౫॥ పూర్వపదమన్తోదా
త్తం - వృద్ధకుమారీ - కుమారీశబ్దః పుంసా సహాసంప్రయోగమాత్ర ప్రవృత్తినిమిత్తము
పాదాయ ప్రయుక్తో వృద్ధాదిభిస్సమానాధికరణః - తచ్చ వయ ఇహ గృహ్యతే న కుమార
త్వమేవ - వయసి కిం - పరమకుమారీ ❋ ఉదకేఽకేవలే ॥౬।౨।౯౬॥ అకేవలం మిశ్రం త
ద్వాచిని సమాసే ఉదకే పరే పూర్వమన్తోదాత్తం - గుడోదకం - స్వరే కృతేఽత్ర ఏకాదే
శః - స్వరితో వాఽనుదాత్తే పదాదావితి పక్షే స్వరితః - అకేవలే కిం - శీతోదకమ్ ❋ ద్విగౌ
క్రతౌ ॥౬।౨।౯౭॥ ద్విగావుత్తరపదే క్రతువాచిని సమాసే పూర్వమన్తోదాత్తం - గర్గ
త్రిరాత్రః - ద్విగౌ కిం - అతిరాత్రః - క్రతౌ కిం - బిల్వహోమస్య సప్తరాత్రో బిల్వసప్త
రాత్రః ❋ సభాయాం నపుంసకే ॥౬।౨।౯౮॥ సభాయాం పరతో నపుంసకలిఙ్గే సమా
సే పూర్వమన్తోదాత్తం - గోపాలసభం - స్త్రీసభం - సభాయాం కిం - బ్రాహ్మణసే
నం - నపుంసకే కిం - రాజసభా - ప్రతిపదోక్తనపుంసకగ్రహణాన్నేహ - రమణీయసభం
బ్రాహ్మణకులమ్ ❋ పురే ప్రాచామ్ ॥౬।౨।౯౯॥ శివదత్తపురం - నాన్దీపురం - ప్రా
చాం కిం - శివపురమ్ ❋ అరిష్టగౌడపూర్వే చ ॥౬।౨।౧౦౦॥ పురే పరే అరిష్టగౌడపూర్వే
సమాసే పూర్వమన్తోదాత్తం - అరిష్టపురం - గౌడపురం - పూర్వగ్రహణం కిం - ఇహాపి య
థా స్యాత్ - అరిష్టశ్రితపురం - గౌడభృత్యపురమ్ ❋ న హాస్తినఫలకమార్దేయాః ॥౬।౨।
౧౦౧॥ పురే పరే నైతాన్యన్తోదాత్తాని - హాస్తినపురం - ఫలకపురం - మార్దేయపురం -
మృదోరపత్యమితి శుభ్రాదిత్వాడ్ఢక్ ❋ కుసూలకూపకుమ్భశాలం బిలే ॥౬।౨।౧౦౨॥
ఏతాన్యన్తోదాత్తాని బిలే పరే - కుసూలబిలం - కూపబిలం - కుమ్భబిలం - శాలాబిలం - కు
సూలాది కిం - సర్పబిలం - బిలే కిం - కుసూలస్వామీ ❋ దిక్శబ్దా గ్రామజనపదాఖ్యానచా
నరాటేషు ॥౬।౨।౧౦౩॥ దిక్శబ్దా అన్తోదాత్తా భవన్త్యేషు పరేషు - పూర్వేషుకామశ
మీ - అపరకృష్ణమృత్తికా - జనపద - పూర్వపఞ్చాలాః - ఆఖ్యాన - పూర్వయాయాతం - పూ
ర్వచానరాటం - శబ్దగ్రహణం కాలవాచినోఽపి దిక్శబ్దస్య పరిగ్రహార్థమ్ ❋ ఆచార్యోప
సర్జనశ్చాన్తేవాసిని ॥౬।౨।౧౦౪॥ ఆచార్యోపసర్జనాన్తేవాసిని పరే దిక్శబ్దా అన్తోదాత్తా
భవన్తి - పూర్వపాణినీయాః - ఆచార్యేతి కిం - పూర్వాన్తేవాసీ - అన్తేవాసిని కిం - పూర్వ
పాణినీయం శాస్త్రమ్ ❋ ఉత్తరపదవృద్ధౌ సర్వం చ ॥౬।౨।౧౦౫॥ ఉత్తరపదస్యేత్యధి
కృత్య యా వృద్ధిర్విహితా తద్వత్యుత్తరపదే సర్వశబ్దో దిక్శబ్దాశ్చాన్తోదాత్తా భవన్తి -
సర్వపాఞ్చాలకః - అపరపాఞ్చాలకః - అధికారగ్రహణం కిం - సర్వభాసః - సర్వ
కారకః ❋ బహువ్రీహౌ విశ్వం సంజ్ఞాయామ్ ॥౬।౨।౧౦౬॥ బహువ్రీహౌ విశ్వశబ్దః
పూర్వపదభూతః సంజ్ఞాయామన్తోదాత్తస్స్యాత్ - పూర్వపదప్రకృతిస్వరేణ ప్రాప్త

స్యాద్యుదాత్తస్యాపవాదః - విశ్వకర్మా - విశ్వదేవః - ఆవిశ్వదేవం సత్పతిం - బహువ్రీ
హౌ కిం - విశ్వే చ తే దేవాశ్చ విశ్వేదేవాః - సంజ్ఞాయాం కిం - విశ్వదేవః - ప్రాగవ్యయీ
భావాద్బహువ్రీహ్యధికారః ❋ ఉదరాశ్వేషుషు ॥౬।౨।౧౦౭॥ వృకోదరః - హర్యశ్వః -
మహేషుః ❋ క్షేపే ॥౬।౨।౧౦౮॥ ఉదరాశ్వేషుషు పూర్వమన్తోదాత్తం బహువ్రీహౌ
నిన్దాయాం - అసంజ్ఞార్థమారమ్భః - ఘటోదరః - కటుకాశ్వః - చలాచలేషుః అనుదర ఇత్య
త్ర నఞ్సుభ్యామితి భవతి పూర్వవిప్రతిషేధేన ❋ నదీబన్ధుని ॥౬।౨।౧౦౯॥ బన్ధుశబ్దే ప
రే నద్యన్తం పూర్వమన్తోదాత్తం బహువ్రీహౌ - గార్గీబన్ధుః - నదీ కిం - బ్రహ్మబన్ధుః బ్ర
హ్మశబ్ద ఆద్యుదాత్తః - బన్ధుని కిం - గార్గీప్రియః - బహువ్రీహౌ కిం - గార్గీబన్ధుః ❋ నిష్ఠోప
సర్గపూర్వమన్యతరస్యామ్ ॥౬।౨।౧౧౦॥ నిష్ఠాన్తముపసర్గపూర్వం పదమన్తోదాత్తం వా - ప్ర
ధౌతపాదః - ౨ - నిష్ఠా కిం - ప్రసేవకముఖః - ఉపసర్గపూర్వా కిం - శుష్కముఖః ❋ ఉత్తర
పదాదిః ॥౬।౨।౧౧౧॥ ఉత్తరపదాధికార ఆపాదాన్తః ఆద్యధికారస్తు ప్రకృత్యాభగా
లమిత్యవధికః ❋ కర్ణో వర్ణలక్షణాత్ ॥౬।౨।౧౧౨॥ వర్ణవాచినో లక్షణవాచినశ్చ పరః
కర్ణశబ్ద ఆద్యుదాత్తో బహువ్రీహౌ - శుక్లకర్ణః - శఙ్కుకర్ణః - కర్ణః కిం - శ్వేతపాదః - వర్ణ
లక్షణాత్కిం - శోభనకర్ణః ❋ సంజ్ఞౌపమ్యయోశ్చ ॥౬।౨।౧౧౩॥ కర్ణ ఆద్యుదాత్తః -
మణికర్ణః ఔపమ్యే - గోకర్ణః ❋ కణ్ఠపృష్ఠగ్రీవాజఙ్ఘం చ ॥౬।౨।౧౧౪॥ సంజ్ఞౌపమ్య
యోర్బహువ్రీహౌ - శితికణ్ఠః - కాణ్డపృష్ఠః సుగ్రీవః నాడీజఙ్ఘః - ఔపమ్యే - ఖరకణ్ఠః - గో
పృష్ఠః అశ్వగ్రీవః - గోజఙ్ఘః ❋ శృఙ్గమవస్థాయాం చ ॥౬।౨।౧౧౫॥ శృఙ్గశబ్దోఽవస్థా
యాం సంజ్ఞౌపమ్యయోశ్చాద్యుదాత్తో బహువ్రీహౌ - ఉద్గతశృఙ్గః - ద్వ్యఙ్గులశృఙ్గః - అ
త్ర శృఙ్గోద్గమనాదికృతో గవాదేర్వయోవిశేషోఽవస్థా - సంజ్ఞాయాం - ఋశ్యశృఙ్గః -
ఔపమ్యే - మేషశృఙ్గః - అవస్థాయాం కిం - స్థూలశృఙ్గః ❋ నఞో జరమరమిత్రమృతాః ॥౬
।౨।౧౧౬॥ నఞః పరే ఏతే ఆద్యుదాత్తా బహువ్రీహౌ - తా మే జరాయ్వజరం - అమరమ్
అమిత్రమర్దయ - శ్రవో దేవేష్వమృతం - నఞః కిం - బ్రాహ్మణమిత్రః - ఏతే కిం - అశ
త్రుః ❋ సోర్మనసీ అలోమోషసీ ॥౬।౨।౧౧౭॥ సోః పరం లోమోషసీ వర్జయిత్వా మన్న
న్తమసన్తం చాద్యుదాత్తం స్యాత్ - నఞ్సుభ్యామిత్యస్యాపవాదః - సుకర్మాణః - సుయ
జః - స నో వక్షదనిమానః సుబ్రహ్మా - శివా పశుభ్యః సుమనాః - సువర్చాః - సుపేశసస్కర
తి - సోః కిం - కృతకర్మా - మనసీ కిం - సురాజా - అలోమోషసీ కిం - సులోమా - సూషాః - కపి తు
పరత్వాత్కపి పూర్వమితి భవతి - సుకర్మకః సుస్రోతస్కః ❋ క్రత్వాదయశ్చ ॥౬॥ ౨ ॥
౧౧౮॥ సోః పరే ఆద్యుదాత్తాః స్యుః - సుక్రతుః - సుప్రతీకః - సుహవ్యః - సుప్రతూర్తిమ
నేహసమ్ ❋ ఆద్యుదాత్తం ద్వ్యచ్ఛన్దసి ॥౬।౨॥ ౧౧౯॥ యదాద్యుదాత్తం ద్వ్యచ్ త
తః సోరుత్తరం బహువ్రీహావాద్యుదాత్తం - అధా స్వశ్వాః - సురథాం ఆతిథిగ్వే - నిత్యస్వరే
ణాశ్వరథావాద్యుదాత్తౌ - ఆద్యుదాత్తం కిం - యా సుబాహుః - ద్వ్యచ్ కిం - సుగురసత్సు
హిరణ్యః - హిరణ్యశబ్దస్త్ర్యచ్ ❋ వీరవీర్యౌ చ ॥౬॥౨॥ ౧౨౦॥ సోః పరౌ బహువ్రీహౌ ఛన్ద
స్యాద్యుదాత్తౌ - సువీరేణ రయిణా - సువీర్యస్య గోమతః - వీర్యశబ్దో యత్ప్రత్యయాన్తః -
తత్ర యతోఽనావ ఇత్యాద్యుదాత్తత్వం నేతి వీర్యగ్రహణం జ్ఞాపకం - తత్ర హి సతి పూ
ర్వేణైవ సిద్ధం స్యాత్ ❋ కూలతీరతూలమూలశాలాక్షసమమవ్యయీభావే ॥ ౬ ॥ ౨ ॥

౧౨౧ ॥ ఉపకూలం-ఉపతీరం - ఉపతూలం - ఉపమూలం- ఉపశాలం- ఉపాకం- సుష మం- విషమం - నిష్షమం-తిష్ఠద్గుప్రభృతిష్వేతే - కూలాదిగ్రహణంకిమ్- ఉపకుమ్భం-అ వ్యయీభావేకిం - పరమకూలమ్ ❋ కంసమన్థశూర్పపాయ్యకాణ్డంద్విగౌ॥౬॥౨॥౧౨౨॥ ద్వికంసః-ద్విమన్థః-ద్విశూర్పః-ద్విపాయ్యం-ద్వికాణ్డం - ద్విగౌకిం-పరమకంసః ❋ తత్పు రుషేశాలాయాన్నపుంసకే ॥ ౬॥౨॥౧౨౩॥ శాలాశబ్దాన్తేనపుంసకేతత్పురుషేఉత్తర పదమాద్యుదాత్తం- బ్రాహ్మణశాలం- తత్పురుషేకిం - దృఢశాలం- బ్రాహ్మణకులం - శాలాయాంకిం-బ్రాహ్మణసేనం- నపుంసకేకిం - బ్రాహ్మణశాలా ❋ కన్థాచ॥౬॥౨॥ ౧౨౪॥ తత్పురుషేనపుంసకే కన్థాశబ్దఉత్తరపద మాద్యుదాత్తం- సౌశమికన్థం - ఆహ్వ రకన్థం-నపుంసకేకిం - దాక్షికన్థా ❋ ఆదిశ్చిహణాదీనామ్॥౬॥౨॥౧౨౫॥కన్థాన్తేతత్పు రుషేనపుంసకలిఙ్గేచిహణాదీనామాదిరుదాత్తః - చిహణకన్థం - మడరకన్థం- ఆదిరితివ ర్త మానే పునర్గ్రహణం పూర్వపదస్యాద్యుదాత్తార్థమ్ ❋ చేలఖేట కటుక కాణ్డంగర్హా యామ్॥౬॥౨ ॥ ౧౨౬॥ చేలాదీన్యుత్తరపదాన్యాద్యుదాత్తాని-పుత్రచేలం- నగర ఖేటం- దధికటుకం - ప్రజాకాణ్డం - చేలాదిసాదృశ్యేనపుత్రాదీనాం గర్హా - వ్యాఘ్రాదిత్వా త్సమాసః- గర్హాయాంకిం -పరమచేలమ్❋ చీరముపమానమ్ ॥౬॥౨॥౧౨౭॥వస్త్రంచీర మివవస్త్రచీరం - కమ్బలచీరం - ఉపమానంకిం-పరమచీరమ్❋ పలలసూపశాకమ్మిశ్రే॥ ౬॥౨॥౧౨౮ ॥ ఘృతపలలం- ఘృతసూపః- ఘృతశాకం- భక్ష్యేణమిశ్రీకరణమితిసమా సః-మిశ్రేకిం - పరమపలలమ్❋ కూలసూదస్థలకర్షాస్సంజ్ఞాయామ్ ॥౬॥౨॥౧౨౯ ॥ ఆ ద్యుదాత్తాస్తత్పురుషే-దాక్షికూలం-శాణ్డిసూదం - దాణ్డాయనస్థలీ-దాక్షికర్షః - గ్రా మసంజ్ఞాఏతాః - సంజ్ఞాయాంకిం- పరమకూలమ్ ❋ అకర్మధారయేరాజ్యమ్॥౬॥ ౨॥ ౧౩౦ ॥ కర్మధారయవర్జితేతత్పురుషే రాజ్యముత్తరపదమాద్యుదాత్తం - బ్రాహ్మణరా జ్యం - అకేతికిం- పరమరాజ్యమ్ ॥ చేలరాజ్యాదిస్వరాదవ్యయస్వరఃపూర్వవిప్రతిషేధే న॥కుచేలం-కురాజ్యమ్❋ వర్గ్యాదయశ్చ॥౬॥౨॥ ౧౩౧॥అర్జునవర్గ్యః-వాసుదేవపక్ష్యః- అకర్మధారయఇత్యేవ - పరమవర్గ్యః- వర్గ్యాదిర్దిగాద్యన్తర్గణః ❋ పుత్రఃపుమ్భ్యః॥౬॥ ౨॥౧౩౨ ॥ పుంశబ్దేభ్యఃపరఃపుత్రశబ్దఆద్యుదాత్తస్తత్పురుషే - దాశకపుత్రః - మాహి షపుత్రః-పుత్రఃకిం - కౌనటిమాతులః- పుమ్భ్యఃకిం- దాక్షీపుత్రః ❋ నాచార్యరాజర్త్వి క్సంయుక్తజ్ఞాత్యాఖ్యేభ్యః ॥ ౬ ॥ ౨ ॥ ౧౩౩ ॥ ఏభ్యఃపుత్రోనాద్యుదాత్తః- ఆఖ్యాగ్రహ ణాత్పర్యాయాణాం తద్విశేషాణాంచ గ్రహణమ్ - ఆచార్యపుత్రః - ఉపాధ్యాయపు త్రః - శాకటాయనపుత్రః - రాజపుత్రః-ఈశ్వరపుత్రః- నన్దపుత్రః- ఋత్విక్పుత్రః- యాజకపుత్రః - హోతృపుత్రః - సంయుక్తాస్సంబన్ధినః - స్యాలపుత్రః- జ్ఞాతయోమా తాపితృసంబన్ధేనబాన్ధవాః - జ్ఞాతిపుత్రః - భ్రాతుఃపుత్రః ❋ చూర్ణాదీన్యప్రాణిష ష్ఠ్యాః ॥ ౬ ॥ ౨॥౧౩౪॥ ఏతానిప్రాణిభిన్నషష్ఠ్యన్తాత్పరాణ్యాద్యుదాత్తానితత్పురుషే ముద్గచూర్ణమ్-అప్రేతికిం - మత్స్యచూర్ణమ్ ❋ షట్చకాణ్డాదీని॥౬॥౨॥౧౩౫॥అప్రాణి షష్ఠ్యాఃపరాణిఆద్యుదాత్తాని - దర్భకాణ్డం-దర్భచీరం- తిలపలలం-ముద్గసూపః-మూలక శాకం - నదీకూలం- షట్కిం-రాజసూదః-అప్రేతికిం-దత్తకాణ్డమ్ ❋ కుణ్డంవనమ్॥౬॥ ౨ ॥ ౧౩౬ ॥ కుణ్డమాద్యుదాత్తంవనవాచినితత్పురుషే -దర్భకుణ్డం - కుణ్డశబ్దోత్రసాదృ

శ్యే-వనంకిం - మృత్కుణ్డమ్ ✽ ప్రకృత్యాభగాలమ్ ॥౬॥౨॥౧౩౭॥ భగాలవాచ్యుత్త
రపదంతత్పురుషే ప్రకృత్యా - కుమ్భీభగాలం - కుమ్భీనదాలం - కుమ్భీపాలం. మధ్యో
దాత్తా ఏతే - ప్రకృత్యేత్యధికృతమన్త ఇతి యావత్ ✽ శితేర్నిత్యాబహ్వజ్బహువ్రీ
హావభసత్ ॥౬॥౨॥౧౩౮॥ శితేః పరంనిత్యాబహ్వచ్కంప్రకృత్యా-శితిపాదః - శి
త్యంసః - పాదశబ్దో వృషాదిత్వాదాద్యుదాత్తః - అంసశబ్దః ప్రత్యయస్యనిత్త్వాత్ - శి
తేః కిం- దర్శనీయపాదః- నిత్యేతికిం- శితికకుత్-అవస్థాయాంలోపః- అన్యత్రశితికకుదఇ
తిబహ్వజుత్తరపదం - అభసత్కిం- శితిభసత్ - శితిరాద్యుదాత్తః - పూర్వపదప్రకృతి
స్వరాపవాదోయోగః ✽ గతికారకోపపదాత్కృత్ ॥౬॥౨॥౧౩౯॥ ఏభ్యః కృదన్తం
ప్రకృతిస్వరంస్యాత్తత్పురుషే - ప్రకారకః - ప్రహరణమ్ - ఇధ్మప్రవ్రశ్చనః - ఉపప
దాత్-ఈషత్కరః- గేతికిం- దేవస్యకారకః- శేషషష్ఠీ- కృద్గ్రహణంస్పష్టార్థం - ప్రప
చతితరామిత్యత్ర తరబాద్యన్తేన సమాసే కృతే ఆమ్ - తత్రసతిశిష్టత్వాదామ్స్వరోభ
వతీత్యేకే - ప్రపచతి దేశ్యార్థంతుకృద్గ్రహణమిత్యన్యే ✽ ఉభేవనస్పత్యాదిషుయుగ
పత్ ॥౬॥౨॥౧౪౦॥ ఏషుపూర్వోత్తరపదేయుగపత్ప్రకృత్యా - వనస్పతింవనఆ - బృహ
స్పతింయః - బృహచ్ఛబ్దోత్రాద్యుదాత్తో నిపాత్యతే - హర్షయాశచీపతిం - శార్ఙ్గరవాది
త్వాదాద్యుదాత్తః శచీశబ్దః - శచీభిర్న ఇతిదర్శనాత్- తనూనపాత్ - నరాశంసంవాజి
నం-నిపాతనాద్దీర్ఘః-శునశ్శేపః ✽ దేవతాద్వన్ద్వేచ ॥౬॥౨॥౧౪౧॥ ఉభేయుగపత్ప్ర
కృత్యాస్తః- ఆయఇన్ద్రావరుణౌ - ఇన్ద్రాబృహస్పతీవయం - దేవతాకిం - ప్లక్షన్యగ్రో
ధౌ - ద్వన్ద్వేకిమ్ - అగ్నిష్టోమః ✽ నోత్తరపదేఽనుదాత్తాదావపృథివీరుద్రపూషమన్థి
షు ॥౬॥౨॥౧౪౨॥ పృథివ్యాదివర్జితేఽనుదాత్తాదావుత్తరపదేప్రాగుక్తన్న - ఇన్ద్రా
గ్నిభ్యాంకంవృషణః - అపృథివ్యాదౌకిం - ద్యావాపృథివీజనయన్-ఆద్యుదాత్తో ద్యావా
నిపాత్యతే- పృథివీత్యన్తోదాత్తః - సోమారుద్రౌ- రోదిర్ణిలుక్చేతిరగన్తో రుద్రః ఇన్ద్రా
పూషణౌ - శ్వన్నుక్షన్పూషన్నితిపూషాన్తోదాత్తో నిపాత్యతే -శుక్రామన్థినౌ - మ
న్థాస్యాస్తీతి మన్థిన్శబ్దోన్తోదాత్తః - ఉత్తరపదగ్రహణమనుదాత్తాదావిత్యుత్తరపదవి
శేషణంయథాస్యాత్ - ద్వన్ద్వవిశేషణమ్మాభూత్ - అనుదాత్తాదావితి విధిప్రతిషేధ
యోర్విషయవిభాగార్థమ్ ✽ అన్తః ॥౬॥౨॥౧౪౩॥ అధికారోయమ్ ✽ థాథఘఞ్క్తాజ
బిత్రకాణామ్ ॥౬॥౨॥౧౪౪॥ థఅథఘఞ్ క్తఅచ్ అప్ ఇత్ర క- ఏతదన్తానామన్తఉదాత్తః-
థ -ప్రభృథస్యావమోః -అథ-అవసథః -ఘఞ్-ప్రభేదః - క్త-ధర్త్తావజ్రీపురుష్టుతః-పు
రుషుబహుప్రదేశేషుస్తుత ఇతివిగ్రహః - అచ్- ప్రక్షయః - అప్ - ప్రలవః- ఇత్ర-ప్ర
లవిత్రం -క- గోవృషః-మూలవిభుజాదిత్వాత్కః- గతికారకోపపదాదిత్యేవ -సేహ సు
స్తుతమ్భవతా ✽ సూపమానాత్క్తః ॥౬॥౨॥౧౪౫॥ సోరుపమానాచ్చపరంక్తాన్తమన్తో
దాత్తం- బుతస్యయోనౌ సుకృతస్య -శశప్లుతః ✽ సంజ్ఞాయామనాచితాదీనామ్॥౬॥
౨॥౧౪౬॥ గతికారకోపపదాత్క్తాన్తమన్తోదాత్తమాచితాదీన్వర్జయిత్వా - ఉపహూ
తశ్శాకల్యః -పరిజగ్ధః -అనాచితేతికిం -ఆచితమ్ - ఆస్థాపితమ్ ✽ ప్రవృద్ధాదీనాంచ ॥౬॥౨॥
౧౪౭॥ ఏషాంక్తాన్తముత్తరపదమన్తోదాత్తం- ప్రవృద్ధః - ప్రయుక్తః - అసంజ్ఞార్థోయ
మారమ్భః - ఆకృతిగణోయమ్ ✽ కారకాద్దత్తశ్రుతయోరేవాశిషి ॥౬॥౨॥౧౪౮॥

సంజ్ఞాయామన్తోదాత్తః. దేవదత్తః విష్ణుశ్రితః. కారకాత్కిం. సంశ్రుతో రామాయణః. దత్తశ్రుతయోః కిం. దేవపాలితః. అస్మిన్నియమాత్ర సంజ్ఞాయామనేన. తృతీయాకర్మణీతి తు భవతి. ఏవ కిం. దేవైః ఖాతా దేవఖాతా. ఆశిష్యేవేత్యేవమత్రేష్టో నియమః. తేనానాహూతో నదతి దేవదత్త ఇత్యత్ర న. శంఖవిశేషస్య సంజ్ఞేయం. తృతీయాకర్మణీతి పూర్వపదప్రకృతిస్వరత్వమేవ భవతి ❋ ఇత్థమ్భూతేన కృతమితి చ ॥౬।౨॥౧౪౯॥ ఇత్థంభూతేన కృతమిత్యేతస్మిన్నర్థే యస్సమాసః తత్ర క్తాన్తముత్తరపదమన్తోదాత్తం స్యాత్. సుప్తప్రలపితం. ప్రమత్తగీతం. కృతమితి క్రియాసామాన్యే న కరోతిర్న భూతప్రాదుర్భావేఏవ. తేన ప్రలపితాద్యపి కృతం భవతి. తృతీయాకర్మణీత్యస్యాపవాదః ❋ అనో భావకర్మవచనః ॥౬।౨॥౧౫౦॥ కారకాత్పరమనప్రత్యయాన్తం భావవచనం కర్మవచనం చాన్తోదాత్తం. పయఃపానం సుఖం. రాజభోజనాశ్శాలయః. అనః కిం. హస్తాదాయః. భావేతి కిం. దన్తధావనం. కరణే ల్యుట్. కారకాత్కిం. నిదర్శనమ్ ❋ మన్క్తిన్వ్యాఖ్యానశయనాసనస్థానయాజకాదిక్రీతాః ॥౬।౨॥౧౫౧॥ కారకాత్పరాణ్యేతాన్యుత్తరపదాన్యన్తోదాత్తాని తత్పురుషే. కృత్స్వరాపవాదః. రథవర్త్మ. పాణినికృతిః. ఛన్దో వ్యాఖ్యానం. రాజశయనం. రాజాసనం. అశ్వస్థానం. బ్రాహ్మణయాజకః. గోక్రీతః. కారకాత్కిం. ప్రభూతిం. సంగతిం. అత్ర తాదౌ చ నితీతి స్వరః ❋ సప్తమ్యాః పుణ్యమ్ ॥౬।౨॥౧౫౨॥ అన్తోదాత్తం. అధ్యయనపుణ్యం. తత్పురుషే తుల్యార్థేతి ప్రాప్తం. సప్తమ్యాః కిం. వేదేన పుణ్యం వేదపుణ్యమ్ ❋ ఊనార్థకలహం తృతీయాయాః ॥౬।౨॥౧౫౩॥ మాషోనం. మాషవికలం. వాక్కలహః. తృతీయాపూర్వపదప్రకృతిస్వరాపవాదోఽయమ్ ॥ అత్ర కేచిదర్థేతి స్వరూపగ్రహణమిచ్ఛన్తి ॥ ధాన్యార్థః. ఊనశబ్దేనత్వర్థనిర్దేశాత్తేన తదర్థానాం గ్రహణమితి ప్రతిపదోక్తత్వాదేవ సిద్ధే తృతీయాగ్రహణం స్పష్టార్థమ్ ❋ మిశ్రం చానుపసర్గమసన్ధౌ ॥౬।౨॥౧౫౪॥ పణబన్ధేనైకార్థ్యం సన్ధిః. తిలమిశ్రాః. సర్పిర్మిశ్రాః. మిశ్రం కిం. గుడధానాః. అనుపసర్గం కిం. తిలసమ్మిశ్రాః. మిశ్రగ్రహణే సోపసర్గగ్రహణస్యేదమేవ జ్ఞాపకం. అసన్ధౌ కిం. బ్రాహ్మణమిశ్రో రాజా. బ్రాహ్మణైస్సహ సంహిత ఏకార్థ్యమాపన్నః ❋ నఞో గుణప్రతిషేధే సంపాద్యర్హహితాలమర్థాస్తద్ధితాః ॥౬।౨॥౧౫౫॥ సంపాద్యాద్యర్థతద్ధితాన్తా నఞో గుణప్రతిషేధే వర్తమానాత్పరే అన్తోదాత్తాః. కర్ణవేష్టకాభ్యాం సంపాది కార్ణవేష్టకికం. న కార్ణవేష్టకికమకార్ణవేష్టకికం. ఛేదమర్హతి ఛైదికః. న ఛైదికోఽఛైదికః. వత్సేభ్యో హిత అవత్సీయః. న సన్తాపాయ ప్రభవతి అసాన్తాపికః. నఞః కిం. గర్దభరథమర్హతి గార్దభరథికః. విగార్దభరథికః. గుణప్రతిషేధే కిం. గార్దభరథికాదన్యోఽగార్దభరథికః. గుణో హి తద్ధితార్థప్రవృత్తినిమిత్తం సంపాదకత్వాద్యుచ్యతే. తత్ప్రతిషేధో యత్రోచ్యతే తత్రాయం విధిః. కర్ణవేష్టకాభ్యాం న సంపాది ముఖమితి. సంపాదీతి కిం. పాణినీయమధీతే పాణినీయః. న పాణినీయ అపాణినీయః. తద్ధితః కిం. వోఢుమర్హతి వోఢా. న వోఢా అవోఢా ❋ యయతోశ్చాతదర్థే ॥౬।౨॥౧౫౬॥ యయతౌ యౌ తద్ధితౌ తదన్తస్యోత్తరపదస్య నఞో గుణప్రతిషేధవిషయాత్పరస్యాన్త ఉదాత్తస్స్యాత్. పాశానాం సమూహః పాశ్యా. న పాశ్యా అపాశ్యా. అదన్త్యమ్. అతదర్థే కిం. అపాద్యం. తద్ధితః కిం. అదేయం. గుణప్రతిషేధే కిమ్.

దన్తాదన్యదదన్త్యం - తదనుబన్ధకగ్రహణేనాతదనుబన్ధకస్యేతి నేహ - అవామదేవ్యమ్ ❁ అచకావశక్తౌ ॥౬॥౨॥౧౫౭॥ అజన్తం కాన్తం చ నఞః పరమన్తోదాత్తమశక్తౌ గమ్యాయామ్- అపచః- పక్తుమశక్తః-అవిలిఖః- అశక్తౌకిమ్ అపచో దీక్షితః-గుణప్రతిషేధ ఇత్యేవ- అన్యోఽయం పచాదపచః ❁ ఆక్రోశే చ ॥౬॥౨॥౧౫౮॥ నఞః పరావచకావన్తోదాత్తావాక్రోశే-అపచో జాల్మః- పక్తుం న శక్నోతీత్యేవమాక్రుశ్యతే- అవిక్షిపః ❁ సంజ్ఞాయామ్॥౬॥౨॥౧౫౯॥ నఞః పరమన్తోదాత్తం సంజ్ఞాయామాక్రోశే - అదేవదత్తః ❁ కృత్యోకేష్ణుచ్చార్వాదయశ్చ ॥౬॥౨॥౧౬౦॥ నఞః పరేఽన్తోదాత్తాస్స్యుః - అకర్తవ్యః- ఉక- అనాగాముకః - ఇష్ణుచ్ అనలంకరిష్ణుః - ఇష్ణుజ్గ్రహణే ఖిష్ణుచోఽప్యనుబన్ధకస్యాపి గ్రహణమికారాదేర్విధానసామర్థ్యాత్- అనాఢ్యంభవిష్ణుః - చార్వాదిః- అచారుః- అసాధుః* రాజాహ్నోశ్ఛన్దసి* అరాజా-అనహః భాషాయాం నఞ్స్వర ఏవ ❁ విభాషా తృన్నన్నతీక్ష్ణశుచిషు ॥౬॥౨॥౧౬౧॥ తృన్-అకర్తా-అన్న-అనన్నమ్-అతీక్ష్ణమ్-అశుచి-పక్షే అవ్యయస్వరః ❁ బహువ్రీహావిదమేతత్తద్భ్యః ప్రథమపూరణయోః క్రియాగణనే ॥౬॥౨॥౧౬౨॥ ఏభ్యో నఞోః క్రియాగణనే వర్తమానయోరన్తఉదాత్తః - ఇదం ప్రథమం యస్య స ఇదంప్రథమః -ఏతద్ద్వితీయః -తత్పఞ్చమః - బహువ్రీహౌ కిం - అనేన ప్రథమ ఇదం ప్రథమః - తృతీయేతి యోగవిభాగాత్సమాసః -ఇదమేతత్తద్భ్యః కిం - యత్ప్రథమః ప్రథమపూరణయోః కిం - తాని బహూన్యస్య తద్బహుః - క్రియాగణనే కిం - అయం ప్రథమః ప్రధానం యేషాం తే ఇదంప్రథమాః - ద్రవ్యగణనమిదం-గణనే కిమ్ - అయం ప్రథమో యేషాం తే ఇదంప్రథమాః - ఇదంప్రధానా ఇత్యర్థః - ఉత్తరపదస్య కార్యిత్వాత్పూర్వమన్తోదాత్తమ్ - ఇదంప్రథమకః- బహువ్రీహావితి వచనం సమాస ఇతి యావదధిక్రియతే ❁ సంఖ్యాయాస్స్తనః ॥౬॥౨॥౧౬౩॥ బహువ్రీహావన్తఉదాత్త - ద్విస్తనా-చతుస్తనా-సంఖ్యాయాః కిం- దర్శనీయస్తనా - స్తనః కిం-ద్విశిరాః ❁ విభాషా ఛన్దసి॥౬॥౨॥౧౬౪॥ ద్విస్తనాం కరోతి ❁ సంజ్ఞాయాం మిత్రాజినయోః ॥౬॥౨॥౧౬౫॥ దేవమిత్రః-కృష్ణాజినం - సంజ్ఞాయాం కిం - ప్రియమిత్రః* ఋషిప్రతిషేధో మిత్రే * విశ్వామిత్ర ఋషిః ❁ వ్యవాయినోఽన్తరమ్ ॥౬॥౨॥౧౬౬॥ వ్యవధానవాచకాత్పరమన్తరమన్తోదాత్తం - వస్త్రమన్తరం వ్యవధాయకం యస్య స వస్త్రాన్తరః - వ్యవాయినః కిం-ఆత్మాన్తరం-స్వభావాన్య ఇత్యర్థః ❁ ముఖం స్వాఙ్గమ్ ॥౬॥౨॥౧౬౭॥ గౌరముఖః-స్వాఙ్గం కిం- దీర్ఘముఖా శాలా ❁ నావ్యయదిక్శబ్దగోమహత్స్థూలముష్టిపృథువత్సేభ్యః ॥౬॥౨॥౧౬౮॥ ఉచ్చైర్ముఖః- ప్రాఙ్ముఖః- గోముఖః - మహాముఖః-స్థూలముఖః - ముష్టిముఖః-పృథుముఖః - వత్సముఖః- పూర్వపదప్రకృతిస్వరోఽత్ర - గోముష్టివత్సపూర్వపదస్యోపమానలక్షణోఽపి వికల్పోఽనేన బాధ్యతే ❁ నిష్ఠోపమానాదన్యతరస్యామ్ ॥౬॥౨॥౧౬౯॥ నిష్ఠాన్తాదుపమానవాచినశ్చ పరం ముఖం స్వాఙ్గం వాన్తోదాత్తం బహువ్రీహౌ - ప్రక్షాలితముఖః - పక్షే నిష్ఠోపసర్గేతి పూర్వపదాన్తోదాత్తత్వం - పూర్వపదప్రకృతిస్వరత్వేన గతిస్వరోఽపి భవతి-ఉపమాన- సింహముఖః ❁ జాతికాలసుఖాదిభ్యోఽనాచ్ఛాదనాత్క్తోఽకృతమితప్రతిపన్నాః ॥౬॥౨॥౧౭౦॥ సారఙ్గజగ్ధః-మాసజాతః- సుఖజాతః దుఃఖజాతః-జాతికాలేతి కిం- పురజాతః - అనాచ్ఛాదనాత్కిం- వస్త్రచ్ఛన్నః - అకృతేతి

కలం - కర్ణాకృతః - కుణ్డమితః - కుణ్డప్రతిపన్నః - అస్మాజ్జాపకా న్నిర్హ్రాస్తస్యపరనిపాతః ✻ వాజాతే ॥౬॥౨॥౧౭౧॥ జాతికాలసుఖాదిభ్యఃపరోజాతశబ్దోవా న్తోదాత్తః- దన్తజాతః-మాసజాతః ✻ నఞ్సుభ్యామ్ ॥౬॥౨॥౧౭౨॥ బహువ్రీహావుత్తరపదమన్తోదాత్తం అవ్రీహిః-సుమాషః ✻ కపిపూర్వమ్ ॥౬॥౨॥౧౭౩॥ నఞ్సుభ్యాముత్తరస్యపూర్వముదాత్తంకపిపరే - అబ్రహ్మబన్ధుకః-సుకుమారీకః ✻ హ్రస్వాన్తేఽన్త్యాత్పూర్వమ్ ॥౬॥ ౨ ॥ ౧౭౪ ॥ హ్రస్వాన్తేఉత్తరపదేసమాసేచాన్త్యాత్పూర్వముదాత్తం- కపి నఞ్సుభ్యాంబహువ్రీహౌ-అవ్రీహికః - సుమాషకః - పూర్వమిత్యనువర్తమానేపునఃపూర్వగ్రహణంప్రవృత్తిభేదేన నియమార్థం - హ్రస్వాన్తే అన్త్యాదేవ పూర్వ ముదాత్తం నకపి పూర్వమితి - అజ్ఞకః - కబన్తస్యైవాన్తోదాత్తత్వమ్ ✻ బహోర్నఞ్వదుత్తరపదభూమ్ని ॥౬॥౨॥ ౧౭౫ ॥ ఉత్తరపదార్థబహుత్వవాచినోబహోః పరస్యపదస్యనఞఃపరస్యేవస్వరస్స్యాత్-బహువ్రీహికః - బహుమిత్రః- ఉత్తరపదేతికిం - బహుషుమానో యస్యసబహుమానః ✻ నగుణాదయోఽవయవాః ॥౬॥౨॥౧౭౬॥ అవయవవాచినోబహోఃపరేగుణాదయోనాన్తోదాత్తాః- బహువ్రీహౌ- బహుగుణారజ్జుః - బహ్వక్షరంపదం-బహ్వధ్యాయోగ్రన్థః - గుణాదిరాకృతిగణః- అవయవాఃకిం- బహుగుణోద్విజః-అధ్యయనశ్రుతసదాచారాదయోగుణాః ✻ ఉపసర్గాత్స్వాఙ్గంధ్రువమపర్శు ॥ ౬ ॥ ౨॥ ౧౭౭ ॥ ప్రపృష్ఠః - ప్రలలాటః - ధ్రువమేకరూపం - ఉపసర్గాత్కిం-దర్శనీయపృష్ఠః-స్వాఙ్గంకిం-ప్రశాఖోవృక్షః- ధ్రువంకిం-ఉద్బాహుః - అపర్శుకిం - విపర్శు ✻ వనంసమాసే ॥౬ ॥౨॥౧౭౮॥ సమాసమాత్రేఉపసర్గాదుత్తరపదంవనమన్తోదాత్తం - తస్యేదిమేప్రవణె ✻ అన్తః ॥౬॥౨॥౧౭౯॥ అస్మాత్పరంవనమన్తోదాత్తం - అన్తర్వణోదేశః అనుపసర్గార్థమిదమ్ ✻ అన్తశ్చ॥౬॥౨॥౧౮౦॥ ఉపసర్గాదన్తశబ్దోఽన్తోదాత్తః-పర్యన్తః సమన్తః ✻ ననివిభ్యామ్॥౬॥౨॥౧౮౧॥న్యన్తః - వ్యన్తః - పూర్వపదప్రకృతిస్వరేయణిచకృతేఉదాత్తస్వరితయోర్యణఇతిస్వరితః ✻ పరేరభితోభావిమణ్డలమ్॥౬॥౨॥౧౮౨॥ పరేః పరమభితఉభయతోభావోయస్యాస్తితత్కూలాది వణ్డలం చాన్తోదాత్తం - పరికూలం-పరిమణ్డలమ్ ✻ ప్రాదస్వాఙ్గంసంజ్ఞాయామ్ ॥౬॥౨॥౧౮౩॥ ప్రగృహం- అస్వాఙ్గంకిమ్-ప్రపదమ్ ✻ నిరుదకాదీనిచ॥౬॥౨॥౧౮౪॥అన్తోదాత్తాని-నిరుదకం - నిరుపలమ్ ✻ అభేర్ముఖమ్ ॥౬॥౨॥౧౮౫॥ అభిముఖమ్- ఉపసర్గాత్స్వాఙ్గమితిసిద్ధేఽబహువ్రీహ్యర్థమధ్రువార్థమస్వాఙ్గార్థంచ-అభిముఖాశాలా ✻ అపాచ్చ॥౬॥౨॥ ౧౮౬ ॥ అపముఖం-యోగవిభాగఉత్తరార్థః ✻ స్ఫిగపూతవీణాఞ్జోఽధ్వకుక్షిసీరనామనామచ ॥౬ ॥ ౨ ॥ ౧౮౭॥ అపాదిమాన్యన్తోదాత్తాని- అపస్ఫిగమ్- అపపూతమ్- అపవీణమ్- అఞ్జస్- అపాఞ్జః-అధ్వన్ - అపాధ్వా-ఉపసర్గాదధ్వనఇత్యస్యాభావేఇదమ్ - ఏతదేవజ్ఞాపకంసమాసాన్తానామనిత్యత్వే-అపకుక్షిః-సీరనామ- అపసీరమ్ - అపహలమ్-అపనామ-స్ఫిగపూతవీణాకుక్షిగ్రహణ మబహువ్రీహ్యర్థమధ్రువార్థమస్వాఙ్గార్థంచ ✻ అధేరుపరిస్థమ్ ॥ ౬ ॥ ౨॥౧౮౮॥అధ్యారూఢోదన్తోఽధిదన్తః-దన్తస్యోపరిజాతోదన్తః - ఉపరిస్థంకిమ్ - అధికరణమ్ ✻ అనోరప్రధానకనీయసీ ॥౬ ॥౨॥౧౮౯॥ అనోఃపరమప్రధానవాచికనీయశ్చాన్తోదాత్తమ్- అనుగతోజ్యేష్ఠమనుజ్యేష్ఠః- పూర్వపదార్థప్రధానః ప్రాదిసమాసః - అ

సుగతః కనీయానసకనీయాన్ - ఉత్తరపదార్థప్రధానః - ప్రధానార్థం చ కనీయోగ్రహణమ్ - అప్రీతి కిమ్ - అనుగతో జ్యేష్ఠోఽనుజ్యేష్ఠః - ※ పురుషశ్చాన్వాదిష్టః ॥౬॥౨॥౧౯౦॥ అనోః పరోఽన్వాదిష్టవాచీ పురుషోఽన్తోదాత్తః - అన్వాదిష్టః పురుషోఽనుపురుషః - అన్వాదిష్టః కిమ్ - అనుగతః పురుషోఽనుపురుషః ※ అతేరకృత్పదే ॥౬॥౨॥౧౯౧॥ అతేః పరమకృదన్తం పదశబ్దశ్చాన్తోదాత్తః - అత్యఙ్కుశో నాగః - అతిపదా గాయత్రీ - అకృత్పదే కిమ్ - అతికారకః ※ అతేర్ధాతులోప ఇతి వాచ్యమ్ ※ ఇహ మా భూత్ - శోభనో గార్గ్యోఽతిగార్గ్యః - ఇహ చ స్యాత్ - అతిక్రాన్తః కారకమతికారకః ※ నేరనిధానే ॥౬॥౨॥౧౯౨॥ నిధానమప్రకాశతా - తతోఽన్యదనిధానం - ప్రకాశనమిత్యర్థః - నిశ్చితం మూలం నిమూలం - న్యక్షం - అనిధానే కిం నిహితో దణ్డో నిదణ్డః ※ ప్రతేరంశ్వాదయస్తత్పురుషే ॥౬॥౨॥౧౯౩॥ ప్రతేః పరేంఽశ్వాదయోఽన్తోదాత్తాః - ప్రతిగతోంఽశుః ప్రత్యంశుః - ప్రతిజనః - ప్రతిరాజా సమాసాన్తస్యానిత్యత్వాన్న టచ్ ※ ఉపాద్ద్వ్యజజినమగౌరాదయః ॥౬॥౨॥౧౯౪॥ ఉపాత్పరం ద్వ్యచ్కమజినం చాన్తోదాత్తం తత్పురుషే - గౌరాదీన్వర్జయిత్వా - ఉపదేవః - ఉపేన్ద్రః - ఉపాజినమ్ - అగౌరాదయః కిం - ఉపగౌరః - ఉపతైషః - తత్పురుషే కిం - ఉపగతః సోమో యస్య స ఉపసోమః ※ సోరవక్షేపణే ॥౬॥౨॥౧౯౫॥ సుప్రత్యవసితః - సురత్ర పూజాయామేవ - వాక్యార్థస్త్వత్ర నిన్దా - అసూయయా తథాభిధానాత్ - సోః కిం - కుబ్రాహ్మణః - అవక్షేపణే కిం - సువృషణమ్ ※ విభాషోత్పుచ్ఛే ॥౬॥౨॥౧౯౬॥ ఉత్క్రాన్తః పుచ్ఛాదుత్పుచ్ఛః - యదా తు పుచ్ఛముదస్యతి ఉత్పుచ్ఛయతేః ఏరచ్ - ఉత్పుచ్ఛః తదా థాథాదిస్వరేణ నిత్యమన్తోదాత్తత్వే ప్రాప్తే వికల్పోఽయం - సేయముభయత్ర విభాషా - తత్పురుషే కిం - ఉదస్తం పుచ్ఛం యేన స ఉత్పుచ్ఛః ※ ద్విత్రిభ్యాం పాద్దన్మూర్ధసు బహువ్రీహౌ ॥౬॥౨॥౧౯౭॥ ఆభ్యాం పరేష్వేష్వన్తోదాత్తో వా - ద్విపాచ్చతుష్పాచ్చరథాయ - త్రిపాదూర్ధ్వః - ద్విదన్ - త్రిమూర్ధానం సప్తరశ్మిం - మూర్ధన్నిత్యకృతసమాసాన్త ఏవ మూర్ధశబ్దః - తస్యైతత్ప్రయోజనం - అసత్యపి సమాసాన్తే అన్తోదాత్తత్వం యథా స్యాత్ - ఏతదేవ జ్ఞాపకమనిత్యః సమాసాన్తో భవతీతి - యదాపి చ సమాసాన్తః క్రియతే తదాపి బహువ్రీహేః కార్యిత్వాత్తదేకదేశత్వాచ్చ సమాసాన్తోదాత్తత్వం పక్షే భవత్యేవ - ద్విమూర్ధః - ద్విత్రిభ్యాం కిం - కల్యాణమూర్ధా - బహువ్రీహౌ కిం - ద్వయోర్మూర్ధా ద్విమూర్ధా ※ సక్థం చాక్రాన్తాత్ ॥౬॥౨॥౧౯౮॥ గౌరసక్థః - శ్లక్ష్ణసక్థః - అక్రాన్తాత్కిం - చక్రసక్థః - సమాసాన్తస్యాపచ్ఛిత్త్వాన్నిత్యమేవాన్తోదాత్తత్వం భవతి ※ పరాదిశ్ఛన్దసి బహులమ్ ॥౬॥౨॥౧౯౯॥ ఛన్దసి పరస్య సక్థశబ్దస్యాదిరుదాత్తో వా - అఞ్జిసక్థమాలభేత - అత్ర వార్త్తికమ్ ॥ పరాదిశ్చ పరాన్తశ్చ పూర్వాన్తశ్చాపి దృశ్యతే । పూర్వాదయశ్చ దృశ్యన్తే వ్యత్యయో బహులం తత ఇతి ॥ తువిజాతా ఉరుక్షయా - పరాన్తః - నియేన ముష్టిహత్యయా - యత్రి చక్రః - పూర్వాన్తః - విశ్వాయుర్ధేహి ॥

※ ఇతి సమాసస్వరాః ※

※ తిఙో గోత్రాదీని కుత్సనాభీక్ష్ణ్యయోః ॥౮॥౧॥౨౭॥ తిఙన్తాత్పదాద్గోత్రాదీన్యనుదాత్తాన్యేతయోః - పచతిగోత్రం - పచతిపచతిగోత్రమ్ - ఏవం ప్రవచనప్రహసనప్రకథనప్రత్యాయనాదయః - కుత్సనాభీక్ష్ణ్యగ్రహణం పాఠవిశేషణం - తేనాన్యత్రాపి గోత్రాదిగ్రహణే కృత్స

నాఙ్గావేవకార్యంజ్ఞేయం - గోత్రాదీనికిం - పచతిపాపం- కుత్సేతికిం ఖనతిగోత్రంస మేత్యకూపం ✱ తిఙతిఙః ॥౮॥౧॥౨౮॥ అతిఙన్తాత్పదాత్పరంతిఙన్తం నిహన్యతే- అగ్నిమీళే ✱ నలుట్ ॥౮॥౧॥౨౯॥ లుడన్తన్ననిహన్యతే- శ్వఃకర్తా ✱ నిపాతైర్యద్యదిహన్తకువిన్నేచ్చేచ్చణ్కచ్చిద్యత్రయుక్తమ్ ॥౮॥౧॥౩౦॥ ఏతైర్నిపాతైర్యుక్తన్న నిహన్యతే- యదగ్నేస్స్యామహంసత్త్వం - యువాంయదికృథః - కువిదఙ్గఆసన్- అచిత్తిభిశ్చకృమాకచ్చిత్- పుత్రాసోయత్రపితరోభవన్తి ✱ నహప్రత్యారమ్భే ॥౮॥౧॥౩౧॥ నహేత్యనేనయుక్తంతిఙన్తన్నానుదాత్తం - ప్రతిషేధయుక్త ఆరమ్భః ప్రత్యారమ్భః - నహభోక్ష్యసే- ప్రత్యారమ్భేకిం- నహవైతస్మింల్లోకేదక్షిణమిచ్ఛన్తి ✱ సత్యంప్రశ్నే ॥౮॥౧॥౩౨॥ సత్యయుక్తంతిఙన్తన్నానుదాత్తంప్రశ్నే - సత్యంభోక్ష్యసే - ప్రశ్నేకిం - సత్యమిద్వా ఉతవయమిన్ద్రంస్తవామ ✱ అఙ్గాప్రాతిలోమ్యే ॥౮॥౧॥౩౩॥ అఙ్గేత్యనేనయుక్తంతిఙన్తన్నానుదాత్తమ్ - అఙ్గకురు- అప్రాతిలోమ్యేకిమ్ - అఙ్గకూజతివృషలః - ఆనభిప్రేతమసౌకుర్వన్ప్రతిలోమోభవతి ✱ హిచ ॥౮॥౧॥౩౪॥ హియుక్తం తిఙన్తన్నానుదాత్తం - ఆహిష్మాయతి - ఆహిరుహన్తమ్ ✱ ఛన్దస్యనేకమపిసాకాఙ్క్షమ్ ॥౮॥౧॥౩౫॥ హీత్యనేనయుక్తంసాకాఙ్క్షమనేకమపినానుదాత్తమ్ - అనృతంహిమత్తోవదతి- పాప్మానచైనంపునాతి - తిఙన్తద్వయమపిననిహన్యతే ✱ యావద్యథాభ్యామ్ ॥౮॥౧॥౩౬॥ ఆభ్యాంయోగేతిఙన్తన్నానుదాత్తం - యావద్భుఙ్క్తే - యథావిత్కణ్వమావతమ్ ✱ పూజాయాన్నానన్తరమ్ ॥౮॥౧॥౩౭॥ యావద్యథాభ్యాంయుక్తంతిఙన్తంపూజాయాన్నానుదాత్తం- యావత్పచతిశోభనం- యథాపచతిశోభనం- పూజాయాంకిం- యావద్భుఙ్క్తే- అనన్తరంకిం - యావద్దేవదత్తః పచతిశోభనం- పూర్వేణాత్రనిఘాతః ప్రతిషిధ్యతే ✱ ఉపసర్గవ్యపేతంచ ॥౮॥౧॥౩౮॥ పూర్వేణానన్తరమిత్యుక్తం ఉపసర్గవ్యవధానార్థంవచనం- యావత్ప్రపచతిశోభనమ్- అనన్తరమిత్యేవ - యావద్దేవదత్తః ప్రపచతిశోభనమ్ ✱ తుపశ్యపశ్యతాహైఃపూజాయామ్ ॥౮॥౧॥౩౯॥ ఏభిర్యుక్తంతిఙన్తన్ననిహన్యతేపూజాయామ్ - ఆదహస్వధామనుపునర్గర్భత్వమేరిరే ✱ అహోచ ॥౮॥౧॥౪౦॥ ఏతద్యోగేనానుదాత్తంపూజాయామ్ - అహోదేవదత్తః పచతిశోభనమ్ ✱ శేషేవిభాషా ॥౮॥౧॥౪౧॥ అహోఇత్యనేనయుక్తంతిఙన్తంవానుదాత్తమపూజాయామ్- అహోకటంకరిష్యతి ✱ పురాచపరీప్సాయామ్ ॥౮॥౧॥౪౨॥ పురేత్యనేనయుక్తం వానుదాత్తంత్వరాయామ్ - అధీష్వమాణవక పురా విద్యోతతే విద్యుత్- నికటాగామిన్యత్రపురాశబ్దః - పరీప్సాయాంకిం- నతేనస్మ పురాధీయతే - చిరాతీతేత్ర పురా ✱ నన్విత్యనుజ్ఞైషణాయామ్ ॥౮॥౧॥౪౩॥ నన్విత్యనేనయుక్తంతిఙన్తంనానుదాత్తమనుజ్ఞావిషయప్రార్థనాయాం - ననుగచ్ఛామిభోః - అనుజానీహిమాంగచ్ఛన్తమిత్యర్థః- అన్వితికిమ్ అకార్షీఃకటంత్వం- ననుకరోమి- పృష్టప్రతివచనమేతత్ ✱ కింక్రియాప్రశ్నేఽనుపసర్గమప్రతిషిద్ధమ్ ॥౮॥౧॥ ౪౪ ॥ క్రియాప్రశ్నేవర్తమానేనకింశబ్దేనయుక్తంతిఙన్తన్నానుదాత్తం- కింద్విజఃపచత్యాహోస్విద్గచ్ఛతి - క్రియేతికిం- సాధనప్రశ్నేమాభూత్ - కింభక్తంపచత్యపూపాన్వా - ప్రశ్నేకిం - కిమధీతే - క్షేపోఽయమ్ - అనుపసర్గంకిం - కింప్రపచతి - ఉతప్రకరోతి . అప్రతిషిద్ధంకిం - కింకింద్విజోనపచతి

✱ లోపే విభాషా ॥౮॥౧॥౪౫॥ కిమోఽప్రయోగే ఉక్తం వా దేవదత్తః పచత్యాహోస్విత్పఠతి ✱ ఏహిమన్యే ప్రహాసే లృట్ ॥౮॥౧॥౪౬॥ ఏహిమన్యే ఇత్యనేన యుక్తం లృడన్తం నానుదాత్తం క్రీడాయాం - ఏహి మన్యే భక్తం భోక్ష్యసే - నహి భోక్ష్యసే భుక్తం త్వతిథిభిః - ప్రహాసే కిమ్ - ఏహి మన్యసే ఓదనం భోక్ష్యే ఇతి సుష్ఠు మన్యసే - గత్యర్థలోటా లృడిత్యనేనైవ సిద్ధే నియమార్థోఽయమారమ్భః - ఏహి మన్యే యుక్తే ప్రహాస ఏవ నాన్యత్ర - ఏహి మన్యసే ఓదనం భోక్ష్యే ✱ జాత్వపూర్వమ్ ॥౮॥౧॥౪౭॥ అవిద్యమానపూర్వం యజ్జాతు తేన యుక్తం తిఙన్తం నానుదాత్తం - జాతు భోక్ష్యసే - అపూర్వం కిమ్ - కటం జాతు కరిష్యసి ✱ కింవృత్తం చ చిదుత్తరమ్ ॥౮॥౧॥౪౮॥ అవిద్యమానపూర్వం చిదుత్తరం యత్కింవృత్తం తేన యుక్తం తిఙన్తం నానుదాత్తం - విభక్త్యన్తం డతరడతమాన్తం కిమో రూపం కింవృత్తం - కశ్చిద్భుఙ్క్తే - కతరశ్చిత్ - కతమశ్చిద్వా - చిదుత్తరం కిం - కో భుఙ్క్తే - అపూర్వమిత్యేవ - రామః కిఞ్చిత్పఠతి ✱ ఆహో ఉతాహో చానన్తరమ్ ॥౮॥౧॥౪౯॥ ఆహో ఉతాహో ఇత్యాభ్యామపూర్వాభ్యాం యుక్తం తిఙన్తం నానుదాత్తమ్ - ఆహో ఉతాహో వా భుఙ్క్తే - అనన్తరమిత్యేవ - శేషే విభాషాం వక్ష్యతి - అపూర్వేతి కిం - దేవ ఆహో భుఙ్క్తే ✱ శేషే విభాషా ॥౮॥౧॥౫౦॥ ఆభ్యాం యుక్తం వ్యవహితం తిఙన్తం వానుదాత్తమ్ - ఆహో దేవః పచతి ✱ గత్యర్థలోటా లృణ్న చేత్కారకం సర్వాన్యత్ ॥౮॥౧॥౫౧॥ గత్యర్థానాం లోటా యుక్తం తిఙన్తం నానుదాత్తం - యత్రైవ కారకే లోట్ తత్రైవ లృడపి చేత్ - ఆగచ్ఛ దేవ గ్రామం ద్రక్ష్యసి - ఉద్యన్తాం దేవదత్తేన శాలయో రామేణ భోక్ష్యన్తే - గత్యర్థేతి కిం - పచ దేవ ఓదనం భోక్ష్యసే ఽన్నం - లోటా కిం - ఆగచ్ఛేర్దేవ గ్రామం ద్రక్ష్యస్యేనం - లృట్ కిం - ఆగచ్ఛ దేవ గ్రామం పశ్యస్యేనం - న చేదితి కిమ్ - ఆగచ్ఛ దేవ గ్రామం పితా తే ఓదనం భోక్ష్యతే - సర్వ కిం - ఆగచ్ఛ దేవ గ్రామం త్వం చాహం చ ద్రక్ష్యావ ఏనమిత్యత్రాపి నిఘాతనిషేధో యథా స్యాత్ - యల్లోడన్తస్య కారకం తచ్చాన్యచ్చ లృడన్తేనోచ్యతే ✱ లోట్ చ ॥౮॥౧॥౫౨॥ లోడన్తం గత్యర్థలోటా యుక్తం నానుదాత్తమ్ - ఆగచ్ఛ దేవ గ్రామం పశ్య - గత్యర్థేతి కిం - పచ దేవౌదనం భుఙ్క్ష్వైనమ్ - లోట్ కిమ్ - ఆగచ్ఛ దేవ గ్రామం పశ్యసి - న చేత్కారకం సర్వాన్యదిత్యేవ - ఆగచ్ఛ దేవ గ్రామం పశ్యత్వేనం రామః - సర్వగ్రహణాత్త్విహ స్యాదేవ - ఆగచ్ఛ దేవ గ్రామం త్వఞ్చాహఞ్చ పశ్యావ - యోగవిభాగ ఉత్తరార్థః ✱ విభాషితం సోపసర్గమనుత్తమమ్ ॥౮॥౧॥౫౩॥ లోడన్తం గత్యర్థలోటా యుక్తం తిఙన్తం వానుదాత్తమ్ - ఆగచ్ఛ దేవ గ్రామం ప్రవిశ - సోపసర్గం కిమ్ - ఆగచ్ఛ దేవ గ్రామం పశ్య - అనుత్తమం కిమ్ - ఆగచ్ఛాని దేవ గ్రామం ప్రవిశాని ✱ హన్త చ ॥౮॥౧॥౫౪॥ హన్తేత్యనేన యుక్తమనుత్తమం లోడన్తం వానుదాత్తం - హన్త ప్రవిశ - ౨ - సోపసర్గమిత్యేవ - హన్త కురు - నిపాతైర్యదితి నిఘాతప్రతిషేధః - అనుత్తమం కిం - హన్త ప్రభుఞ్జావహై ✱ ఆమ ఏకాన్తరమామన్త్రితమనన్తికే ॥౮॥౧॥౫౫॥ ఆమః పరమేకపదాన్తరితమామన్త్రితన్నానుదాత్తమ్ - ఆమ్ పచసి దత్తా ౩ - ఏకాన్తరం కిమ్ - ఆమ్ ప్రపచసి దత్తా ౩ - ఆమన్త్రితం కిమ్ - ఆమ్ పచతి దత్తః - అనన్తికే కిమ్ - ఆమ్ పచసి దత్త ✱ యద్ధితుపరం ఛన్దసి ॥౮॥౧॥౫౬॥ తిఙన్తన్నానుదాత్తమ్ - ఉదసృజో యదఙ్గిరః - ఉశన్తి హి - ఆఖ్యాస్యామి తు తే - ని

పాత్యైత్యదితిహిచేతితుప శ్యేతిచసిద్ధే నియమార్థమిదమ్ - ఏతైరేవ పరభూతైర్యోగేనా న్యైరితి - జాయస్వారోహాన్వైహి - ఏహీతిగత్యర్థలోటా యుక్తస్య రోహవేతిలోడన్తస్యానిఘాతోభవతి ❁ చనచిదివగోత్రాదితద్ధితామ్రేడితేష్వగతేః ॥ ౮॥౧ ॥ ౫౭॥ ఏషు పట్సుపరతస్తిఙన్తన్నానుదాత్తం-దేవఃపచతిచన - దేవఃపచతిచిత్- దేవఃపచతీవ- దేవః పచతిగోత్రం - దేవఃపచతికల్పం - దేవఃపచతిపచతి - అగతేఃకిం - దేవఃప్రపచతిచన - ❁చాదిషుచ॥౮॥౧॥౫౮॥ చవాహాహైవేషుపరేషుతిఙన్తంనానుదాత్తం- దేవఃపచతిచ- ఖాదతిచ - అగతేరిత్యేవ - దేవఃప్రపచతిచ- ప్రఖాదతిచ - ప్రథమస్యచవాయోగఇతిని ఘాతఃప్రతిషిధ్యతేద్వితీయంతునిహన్యతఏవ ❁ చవాయోగేప్రథమా ॥ ౮ ॥ ౧ ॥ ౫౯॥ చవేత్యాభ్యాం యోగే ప్రథమా తిఙ్విభక్తిర్నానుదాత్తా - గాశ్చారయతి వీణాంవా వాదయతి - ఇతోవాసాతి మీమహే - ఉత్తరవాక్యయో రనుషఙ్గనీయ తిఙన్తాపేక్షయే యంప్రాథమికీ - యోగేకిం - పూర్వ భూత యో రపియోగ నిఘాతార్థంప్రథమాగ్ర హణంద్వితీయాదేస్తిఙన్తస్యమాభూత్ ❁ హేతిక్షియాయామ్ ॥౮॥ ౧॥౬౦॥ హయు క్తా ప్రథమా తిఙ్విభక్తి ర్నానుదాత్తా ధర్మవ్యతిక్రమే - స్వయంహరథేనయాతి-౩- ఉ పాధ్యాయంపదాతింగమయతి-క్షియాశీఃప్రైషేష్వితిప్లుతః ❁ అహేతివినియోగేచ ॥ ౮॥౧॥౬౧॥ అహయుక్తాప్రథమా తిఙ్విభక్తిర్నానుదాత్తా నానాప్రయోజనేనియోగే క్షియాయాం చ - త్వమహగ్రామంగచ్ఛ త్వమహరథేనారణ్యంగచ్ఛ- క్షియాయాం స్వయమహరథేనయాతి-౩- ఉపాధ్యాయః పదాతిన్నయతి ❁ చాహలోపఏవేత్యవధారణమ్॥ ౮ ॥ ౧ ॥ ౬౨ ॥ చఅహఏతయోర్లోపేప్రథమాతిఙ్విభక్తిర్నానుదాత్తా - దేవఏవగ్రామం గచ్ఛతు - దేవఏవారణ్యంగచ్ఛతు - గ్రామమరణ్యంచ గచ్ఛత్విత్యర్థః - దేవఏవగ్రామంగచ్ఛతు - రామఏవారణ్యంగచ్ఛతు - గ్రామం కేవల మరణ్యం కేవలం గచ్ఛత్విత్యర్థః-ఇహాహలోపఃసచకేవలార్థం - అవధారణంకిం -దేవక్వేవభోక్ష్యసే- నక్వచిదిత్యర్థః అనవక్లృప్తావేవకారః ❁ చాదిలోపేవిభాషా॥౮॥౧॥ ౬౩ ॥ చవాహాహైవానాంలోపే ప్రథమా తిఙ్విభక్తిర్నానుదాత్తా - చలోపే - శుక్లావ్రీహయోభవన్తి - శ్వేతాగాఆ జ్యాయదుహన్తి-వాలోపే - వ్రీహిభిర్యజేత - యవైర్యజేత ❁ వైవావేతిచఛన్దసి।౮॥ ౧॥౬౪ ॥అహర్వైదేవానామాసీత్ - అయంవావహస్తఆసీత్ ❁ ఏకాన్యాభ్యాంసమర్థాభ్యామ్ ॥౮ ॥ ౧ ॥ ౬౫ ॥ ఆభ్యాంయుక్తాప్రథమాతిఙ్విభక్తిర్నానుదాత్తాఛన్దసి - అజామేకాం జిన్వతి ప్రజామేకాంరక్షతి - తయోరన్యః పిప్పలం స్వాద్వత్తి - సమర్థాభ్యాంకిం - ఏకోదేవానుపాతిష్ఠత్ - ఏకఇతి సంఖ్యాపరఃనాన్యార్థః ❁ యద్వృత్తాన్నిత్యమ్ ॥ ౮॥౧ ॥ ౬౬ ॥ యద్వృత్తాత్పరంతిఙన్తంనానుదాత్తం- యత్రపదేయచ్ఛబ్దః తద్యద్వృత్తం - యోభుఙ్క్తే - యద్యధ్యాయేయుర్వాతి ॥ అత్రవ్యవహితే కార్యమిష్యతే ❁ పూజనాత్పూజితమనుదాత్తంకాష్ఠాదిభ్యః॥౮॥౧॥౬౭ ॥ పూజనేభ్యఃకాష్ఠాదిభ్యఃపూజితవచనమనుదాత్తం - కాష్ఠాధ్యాపకః - అజ్ఞాతాధ్యాపకః-సమాసాన్తోదాత్తత్వాపవాదఃఏతత్సమాసేఇష్యతే - నేహ - దారుణమధ్యాపకఇతివృత్తిమతం - పూజనాదిత్యేవ పూజితగ్రహణేసిద్ధే పూజిత గ్రహణ మనన్తరపూజితలాభార్థమ్ - ఏతదేవజ్ఞాపకమత్రప్రకరణే పఞ్చమీనిర్దేశేపి నా నన్తర్యమాశ్రీయతఇతి ❁ సగతిరపితిఙ్ ॥

౮॥౧॥౬౭॥ పూజనేభ్యఃకాష్ఠాదిభ్యస్తిఙన్తంపూజితమనుదాత్తం - యత్కాష్ఠంప్రప
చతి - తిఙతిఙఇతి నిఘాతస్యనిపాతైర్యదితినిషేధేప్రాప్తే విధిరయం - సగతి గ్రహణా
చ్చగతిరపినిహన్యతే * గతిగ్రహణేఉపసర్గగ్రహణమిష్యతే * నేహ - యత్కాష్ఠంశు
క్లీకరోతి ☼ కుత్సనేచసుప్యగోత్రాదౌ ॥౮॥౧॥౬౯॥కుత్సనేసుబన్తేపరేసగతిరగతిర
పితిఙనుదాత్తః - పచతిపూతి-ప్రపచతిపూతి - పచతిమిథ్యా-కుత్సనేకిం - ప్రపచతిశో
భనం- సుపికిం- పచతిక్లిశ్నాతి- అగోత్రాదౌకిం- పచతిగోత్రమ్* క్రియాకుత్సనఇతి
వాచ్యమ్ * కర్తుఃకుత్సనేమాభూత్ - పచతిపూతిర్దేవదత్తః * పూతిశ్చానుబన్ధఇతివా
చ్యమ్ * తేనాయం చకారానుబన్ధత్వాదన్తోదాత్తః * వాబహ్వర్థమనుదాత్తమితివా
చ్యమ్*పచన్తిపూతి ☼ గతిర్గతౌ॥౮॥౧॥౭౦॥అనుదాత్తః-అభ్యుద్ధరతి-గతిఃకిం - దత్తః
ప్రపచతి- గతౌకిమ్-ఆమన్ద్రైరిన్ద్రహరిభిర్యాహిమయూరరోమభిః ☼ తిఙిచోదాత్తవ
తి ॥౮॥౧॥౭౧॥ గతిరనుదాత్తః - యత్ప్రపచతి- తిఙ్గ్రహణముదాత్తవతఃపరిమాణా
ర్థమ్ - అన్యథాహి యంప్రతిగతి స్తత్రధాతావేవోదాత్తవతిస్యాత్ ప్రత్యయే నస్యా
త్ - ఉదాత్తవతికిం - ప్రపచతి——☼ ఇతితిఙన్తస్వరాః ☼——అథవైది
కవాక్యేషుస్వరసంచారప్రకారఃకథ్యతే - అగ్నిమీళఇతి ప్రథమాబుక్ - తత్రాగ్ని
శబ్దోఽవ్యుత్పత్తిపక్షే ఫిషఇత్యన్తోదాత్తః - వ్యుత్పత్తౌతు నిప్రత్యయస్వరేణ - అమ్సు
ప్త్వాదనుదాత్తః - అమిపూర్వ ఇత్యేకాదేశస్త్వేకాదేశఉదాత్తేనేత్యుదాత్తః- ఈళే తి
ఙతిఙఇతినిఘాతః - సంహితాయాంతూదాత్తాదనుదాత్తస్యేతీకారఃస్వరితః - స్వరితా
త్సంహితాయామితి - ళేఇత్యస్య ప్రచయాపర పర్యాయా ఏకశ్రుతిః పురశ్శబ్దోఽన్తో
దాత్తః - పూర్వాధరావరాణా మిత్యసిప్రత్యయస్వరాత్ - హితశబ్దోపి ధాఞోనిష్ఠా
యాం దధాతేర్హిరితి హ్యాదేశే ప్రత్యయస్వరేణాన్తోదాత్తః - పురోఽవ్యయమితి గతి
సంజ్ఞాయాం కుగతిప్రాదిసమాసే సమాసాన్తోదాత్తే తత్పురుషే తుల్యార్థేత్యవ్యయపూర్వ
పదప్రకృతిస్వరే గతికారకోపపదాత్కృదితి కృదుత్తరపదప్రకృతి స్వరే థాథాది
స్వరేచ పూర్వ పూర్వోపమర్దేనప్రాప్తే గతి రనన్తరఇతి పూర్వపదప్రకృతి స్వరః - పు
రశ్శబ్దాకారస్య సంహితాయామ్ప్రచయే ప్రాప్తే - ఉదాత్తస్వరిత పరస్య సన్నతర
ఇత్యనుదాత్తతరః-యజ్ఞస్య నఙః ప్రత్యయస్వరః - విభక్తేస్సుప్త్వాదనుదాత్తత్వే స్వరి
తత్వం - దేవం - పచాద్యచ్ - ఫిట్స్వరేణచిత్స్వరేణవాన్తోదాత్తః - ఋత్విక్ఛబ్దః కృదు
త్తరపదప్రకృతిస్వరేణాన్తోదాత్తః - హోతృశబ్దస్తృన్ప్రత్యయాన్తో నిత్స్వరేణా
ద్యుదాత్తః - రత్నశబ్దో నబ్విషయస్యేత్యాద్యుదాత్తః-రత్నానిదధాతీతిరత్నధాః-సమా
సస్వరేణ కృదుత్తరపదప్రకృతిస్వరేణ వాన్తోదాత్తః - తమపః పిత్త్వా దనుదాత్తత్వే
స్వరితప్రచయావిత్యాదియథాశాస్త్రమున్నేయమ్॥ *************☼

ఇత్థం వైదికశబ్దానాం దిఙ్మాత్రమిహదర్శితమ్। తదస్తుప్రీతయేశ్రీమద్భవానీ విశ్వనాథయోః॥

ఇతిశ్రీభట్టోజిదీక్షితవిరచితాయాం సిద్ధాన్తకౌముద్యాం

వైదికప్రక్రియాసమాప్తా.

* లిఙ్గమ్॥ స్త్రీ॥ అధికారసూత్రమేతత్ * ఋకారాన్తామాతృదుహితృస్వసృయాతృననాన్దరః॥ ఋకారాన్తా ఏతే పఞ్చైవ స్త్రీలిఙ్గాః - స్వస్రాదికస్యైవ ఙీబ్నిషేధేన క్రోష్ట్రీత్యాదేర్ఙీప ఊకారాన్తత్వాత్- తిసృచతస్రోస్తు స్త్రియామాదేశతయా ఽన్యథాఽపి ప్రకృత్యోః స్త్రీచతురోః ఋదన్తత్వాభావాత్ * అన్యూప్రత్యయాన్తో ధాతుః ॥ అనిప్రత్యయాన్త ఊప్రత్యయాన్తశ్చ ధాతుః స్త్రియాం స్యాత్- అవనిః- చమూః- ప్రత్యయగ్రహణం కిం- దవయతేః క్విప్ దూః దూర్ ద్యూః విశేష్యలిఙ్గః * అశనిభరణ్యరణయః పుంసి చ॥ ఇయమయం వా అశనిః* మిన్యన్తః॥ మిప్రత్యయాన్తో నిప్రత్యయాన్తశ్చ ధాతుః స్త్రియాం స్యాత్- భూమిః- గ్లానిః* వహ్నివృష్ణ్యగ్నయః పుంసి॥ పూర్వస్యాపవాదః * శ్రోణియోన్యూర్మయః పుంసి చ॥ ఇయమయం వా శ్రోణిః* క్తిన్నన్తః॥ స్పష్టం- కృతిరిత్యాది* ఈకారాన్తశ్చ॥ ఈప్రత్యయాన్తః స్త్రీ స్యాత్- లక్ష్మీః * ఈబన్తశ్చ ॥ ఈబన్తశ్చ స్త్రియాం స్యాత్ - దేవీ- కురుచరీత్యాది* ఊఙాబన్తశ్చ॥ కురూః- విద్యా* య్వన్తమేకాక్షరమ్॥ శ్రీః- భూః- ఏకాక్షరం కిం- పృథుశ్రీః* వింశత్యాదిరానవతేః॥ ఇయం వింశతిః - త్రింశత్- చత్వారింశత్- పఞ్చాశత్- షష్టిః సప్తతిః- అశీతిః- నవతిః* దున్దుభిరక్షేషు॥ ఇయం దున్దుభిః అక్షేషు కిమ్- అయం దున్దుభిః వాద్యవిశేషోఽసురో వత్సరః* నాభిరక్షత్రియే॥ ఇయం నాభిః* ఉభావప్యన్యత్ర పుంసి॥ దున్దుభిర్నాభిశ్చోక్తవిషయాదన్యత్ర పుంసి స్తః- నాభిః క్షత్రియః - కథం తర్హి- సముల్లసత్పఙ్కజపత్రకోమలైరుపాహితశ్రీణ్యుపనీవి నాభిభిరితి భారవిః- ఉచ్యతే- దృఢభక్తిరిత్యాదావివ కోమలైరితి సామాన్యే నపుంసకం బోధ్యం- వస్తుతస్తు - లిఙ్గమశిష్యం లోకాశ్రయత్వాల్లిఙ్గస్యేతి భాష్యాత్ పుంస్త్వమపీహ సాధు- అత ఏవ॥ నాభిర్ముఖ్యనృపే చక్రమధ్యక్షత్రియయోః పుమాన్। ద్వయోః ప్రాణిప్రతీకే స్యాత్ స్త్రియాం కస్తూరికామదే ఇతి మేదినీ- రభసోఽప్యాహ॥ ముఖ్యరాట్క్షత్రియే నాభిః పుంసి ప్రాణ్యఙ్గకే ద్వయోః। చక్రమధ్యే ప్రధానే చ స్త్రియాం కస్తూరికామద ఇతి- ఏవమేవం ధన్యత్రాపి బోధ్యమ్ * తలన్తః॥ అయం స్త్రియాం స్యాత్- శుక్లస్య భావః శుక్లతా - బ్రాహ్మణస్య కర్మ బ్రాహ్మణతా - గ్రామస్య సమూహో గ్రామతా- దేవ ఏవ దేవతా * భూమివిద్యుత్సరిల్లతా వనితాభిధానాని॥ భూమిః భూః- విద్యుత్ సౌదామినీ- సరిత్ నిమ్నగా- లతా వల్లీ - వనితా యోషిత్ * యాదో నపుంసకమ్ ॥ యాదశ్శబ్దస్సరిద్వాచకోఽపి క్లీబం స్యాత్ * భాస్స్రక్స్రగ్దిగుష్ణిగుపానహః॥ ఏతే స్త్రియాం స్యుః- ఇయం భాః ఇత్యాది* స్థూణోర్ణే నపుంసకే చ॥ ఏతే స్త్రియాం క్లీబే చ స్తః- స్థూణా- స్థూణం- ఊర్ణా ఊర్ణం- తత్ర స్థూణా కాష్ఠమయీ ద్వికర్ణికా- ఊర్ణా తు మేషాదిలోమ * గృహశశాభ్యాం క్లీబే॥ నియమార్థమిదం- గృహశశపూర్వే స్థూణోర్ణే యథాసంఖ్యం నపుంసకే స్తః- గృహస్థూణం - శశోర్ణం శశలోమనీత్యమరః * ప్రావృడ్విప్రుడ్రుట్ త్రుట్త్విషః ॥ ఏతే స్త్రియాం స్యుః* దర్వివిదివేదిఖనిశాన్యశ్రివేశికృష్యోషధికట్యఙ్గులయః॥ ఏతే స్త్రియాం స్యుః- పక్షే ఙీష్- దర్వీ- దర్విరిత్యాది* తిథినాడిరుచివీచినాలిధూలికికికేలిచ్ఛవిరాత్ర్యాదయః॥ ఏతే ప్రాగ్వత్- ఇయం తిథిరిత్యాది- అమరస్త్వాహ - తిథయో ద్వయోరితి- తథా చ భారవిః- తస్య భువి బహుతిథాస్తిథయ ఇతి- స్త్రీత్వే హి బహుతిథ్య ఇతి స్యాత్- శ్రీహర్షశ్చ- నిఖిలాం నిశి పూర్ణిమా తిథీనితి * శష్కులిరాజికుట్యశనివర్తిభ్రుకుటిత్రుటివలిపఙ్క్తయః ॥ ఏతేఽపి స్త్రియాం స్యుః- ఇయం శష్కులిః

* ప్రతిపదాపద్విపత్సంపచ్ఛరత్సంసత్పరిషదుషస్సంవిత్ క్షుత్పున్ముత్సమిధః ॥ ఇయం
ప్రతిపదిత్యాది- ఉషా ఉచ్ఛన్తీ- ఉషాః ప్రాతరధిష్ఠాత్రీ దేవతా * ఆశీర్ధూఃపూర్గీర్ద్వా
రః। ఇయమాశీరిత్యాది * అప్సుమనస్ సమాసికతావర్షాణాం బహుత్వంచ ॥ అబాదీ
నాం పఞ్చానాం స్త్రీత్వం స్యాద్బహుత్వం చ- ఆప ఇమాః- స్త్రియాః సుమనసః పుష్పం- సుమ
నా మాలతీజాతిః- దేవవాచీ తు పుంస్యేవ- సుపర్వాణస్సుమనసః- బహుత్వం ప్రాయికమ్ -
ఏకా చ సికతా తైలదానే అసమర్థేతి అర్థవత్సూత్రే భాష్యప్రయోగాత్ - సమాం సమాం వి
జాయత ఇత్యత్ర సమాయాం సమాయామితి భాష్యాచ్చ- విభాషా ఘ్రాధేడితి సూత్రే ఆఘ్రా
సాతాం సుమనసామితి వృత్తివ్యాఖ్యాయాం హరదత్తోప్యేవమ్ * స్రక్త్వగ్జ్యోగ్వాగ్య
వాగూనౌస్ఫిజః॥ ఇయం స్రక్ త్వక్ జ్యోక్ వాక్ యవాగూః నౌః స్ఫిక్ * తటిసీమాసంవధ్యాః॥
ఇయం తటిః- సీమా- సంవధ్యా * చుల్లివేణిఖార్యశ్చ॥ స్పష్టమ్ * తారాధారాజ్యోత్స్నాద
యశ్చ * శలాకా స్త్రియాన్నిత్యమ్ ॥ నిత్యగ్రహణమన్యేషాం క్వచిద్వ్యభిచారం జ్ఞాపయ
తి॥ ——— ※ ఇతి స్త్ర్యధికారః ※ ——— * పుమాన్॥ అధికారోఽయమ్ * ఘఞా
ద్యన్తః॥ పాకః- త్యాగః- కరః- గరః - భావార్థ ఏవేదం- నపుంసకత్వవిశిష్టే భావే క్తల్యు
డ్భ్యాం స్త్రీత్వవిశిష్టే తు క్తిన్నాదిభిర్బాధనపరిశేషాత్ - కర్మాదౌ తు ఘఞాద్యన్తమపి విశే
ష్యలిఙ్గం- తథా చ భాష్యం- సంబన్ధమనువర్తిష్యత ఇతి * ఘాజన్తశ్చ॥ స్తరః- గోచరః- చ
యః- జయః- ఇత్యాది * భయలిఙ్గభగపదాని నపుంసకే॥ ఏతాని నపుంసకే స్యుః- భయం-
లిఙ్గం- భగం- పదమ్ * నఙన్తః॥ నఙ్ ప్రత్యయాన్తః పుంసి స్యాత్- యజ్ఞః- యత్నః * యా
చ్ఞా స్త్రియామ్॥ పూర్వస్యాపవాదః * క్యన్తో ఘుః॥ కిప్రత్యయాన్తో ఘుః - పుంసి స్యాత్ -
అధిః- నిధిః- ఉదధిః- క్యన్త్యః కిం- దానం- ఘుః కిం- జజ్ఞిర్బీజమ్ * ఇషుధిః స్త్రీ చ॥ ఇషుధి
శబ్దః స్త్రియాం పుంసి చ * దేవాసురాత్మస్వర్గగిరిసముద్రనఖకేశదన్తస్తనభుజకణ్ఠఖడ్గశ
రపఙ్కాభిధానాని॥ దేవాః సురాః - అసురాః- దైత్యాః-౨-ఆత్మా క్షేత్రజ్ఞః- స్వర్గో నా
కః-౨-గిరిః పర్వతః- ౨- సముద్రోఽబ్ధిః-౨-నఖః కరరుహః-౨ - కేశః శిరోరుహః- ౨-ద
న్తో దశనః-౨- స్తనః కుచః-౨-భుజో దోః- కణ్ఠో గళః-౨- ఖడ్గః కరవాళః-౨- శరో మార్గ
ణః-౨-పఙ్కః కర్దమ ఇత్యాది ※ త్రివిష్టపత్రిభువనే నపుంసకే॥ స్పష్టం - తృతీయం విష్టపం
త్రివిష్టపం - స్వర్గాభిధానతయా పుంస్త్వే ప్రాప్తేఽయమారమ్భః * ద్యౌః స్త్రియామ్॥
ద్యోదివోస్తన్త్రేణోపాదానమిదమ్ * ఇషుబాహూ స్త్రియాం చ॥ చాత్పుంసి * బా
ణకాణ్డౌ నపుంసకే చ ॥ చాత్పుంసి - త్రివిష్టపేత్యాదిచతుస్సూత్రీ దేవాసురేత్యస్యాప
వాదః * నాన్తః॥ అయం పుంసి- రాజా - తక్షా - న చ చర్మవర్మాదిష్వతివ్యాప్తిః- మన్
ద్వ్యచ్కోకర్తరీతి నపుంసకప్రకరణే వక్ష్యమాణత్వాత్ * క్రతుపురుషకపోలగుల్ఫమే
ఘాభిధానాని ॥ క్రతురధ్వరః- ౨ - పురుషో నరః-౨- కపోలో గణ్డః - గుల్ఫః ప్రపదః-౨
మేఘో నీరదః-౨ * అభ్రం నపుంసకమ్॥ పూర్వస్యాపవాదః * ఉకారాన్తః॥ అయం పుం
సి స్యాత్ - ప్రభుః - ఇక్షుః - హనుర్హట్టవిలాసిన్యాం నృత్యారమ్భే గదే స్త్రియాం - ద్వ
యోః కపోలావయవ ఇతి మేదినీ - కరేణురిభ్యాం స్త్రీ నేభ ఇత్యమరః - ఏవంజాతీయకవిశే
షవచనానాక్రాన్తస్తు ప్రకృతసూత్రస్య విషయః - ఉక్తం చ - లిఙ్గశేషవిధిర్వ్యాపీవి
శేషైర్యద్యబాధిత ఇతి - ఏవమన్యత్రాపి * ధేనురజ్జుకుహూసరయుతనురేణుప్రియఙ్గ

వః స్త్రియామ్ ॥ సమాసే రజ్జుః పుంసి చ॥ కర్కటరజ్జ్వా కర్కటరజ్జునా ✻ శ్మశ్రుజానుస్వసు స్వాద్వశ్రుజతుత్రపుతాలూని నపుంసకే - వసు చార్థవాచి - అర్థవాచీతి కిం - వసుర్మయూఖాగ్నిధనాధిపేషు ✻ మద్గుమధుశీధుసానుకమణ్డలూని నపుంసకే చ ॥ చాత్పుంసి - అయం మద్గుః- ఇదమ్మద్గు ✻ రుత్వన్తః॥ మేరుః - సేతుః ✻ దారుకశేరుజతువస్తుమస్తూని నపుంసకే ॥ రుత్వన్త ఇతి పుంస్త్వస్యాపవాదః- ఇదం దారు ✻ సక్తుర్నపుంసకే చ ॥ చాత్పుంసి-సక్తుః - సక్తు ✻ ప్రాగ్రశ్మేరకారాన్తః ॥ రశ్మిదివసాభిధానానీతి వక్ష్యతి ప్రాగేతస్మాదకారాన్త ఇత్యధిక్రియతే ॥ ✻ ॥ కోపధః ॥ కోపధోకారాన్తః పుంసి స్యాత్ - స్తబకః- కల్కః ✻ చిబుకశాలూకప్రాతిపదికాంశుకోల్ముకానినపుంసకే ॥ పూర్వసూత్రాపవాదః॥ ✻ కణ్టకానీకసరకమోదకచషకమస్తకపుస్తకతటాకనిష్కశుష్కవర్చస్కపినాకభాణ్డకపిణ్డకకటకదణ్డకపిటకతాలకఫలకపలాకానినపుంసకే చ॥ చాత్పుంసి-అయం కణ్టకః- ఇదం కణ్టకమిత్యాది✻ టోపధః ॥ టోపధోఽకారాన్తః పుంసి స్యాత్ -ఘటః- పటః✻ కిరీటముకుటలలాటవటపిటశృఙ్గాటకరాటలోష్టాని నపుంసకే॥ కిరీటమిత్యాది✻కుటకూటకపటకవాటకర్పటనటనికటకీటకటాని నపుంసకే చ॥ చాత్పుంసి- కుటః - కుటమిత్యాది✻ ణోపధః॥ ణోపధోకారాన్తః పుంసి స్యాత్- గుణః-గణః- పాషాణః✻ ఋణలవణపర్ణతోరణరణోష్ణాని నపుంసకే॥ పూర్వసూత్రాపవాదః ✻ కార్షాపణస్వర్ణసువర్ణవ్రణచరణవృషణవిషాణచూర్ణతృణాని నపుంసకే చ ॥చాత్పుంసి✻ థోపధః॥ రథః✻ కాష్ఠపృష్ఠరిక్థోక్థాని నపుంసకే॥ ఇదం కాష్ఠమిత్యాది✻ కాష్ఠాదిగ్ద్రవ్యాస్త్రియామ్॥ ఇమాః కాష్ఠాః✻ తీర్థప్రోథయూథగాథాని నపుంసకే చ॥ చాత్పుంసి-అయం తీర్థః- ఇదం తీర్థమ్✻నోపధః॥ అదన్తః పుంసి-ఇనః- ఫేనః✻జఘనాజినతుహినకాననవనవృజినవిపినవేతనశాసనసోపానమిథునశ్మశానరత్ననిమ్నచిహ్నాని నపుంసకే॥ పూర్వస్యాపవాదః✻మానయానాభిధాననలినపులినోద్యానశయనాసనస్థానచన్దనాలానసమ్మానభవనవసనసంభావనవిభావనవితానవిమానాని నపుంసకే చ॥ చాత్పుంసి-అయమ్మానః- ఇదమ్మానమ్✻పోపధః॥ అదన్తః పుంసి- యూపః-దీపః- సర్పః✻ పాపరూపోడుపతల్పశిల్పపుష్పశష్పసమీపాన్తరీపాణి నపుంసకే ॥ ఇదం పాపమిత్యాది✻ శూర్పకుతపకుణపద్వీపవిటపాని నపుంసకే చ॥ అయం శూర్పః - ఇదం శూర్పమిత్యాది✻ భోపధః॥ స్తమ్భః- కుమ్భః✻ తలభం నపుంసకమ్॥ పూర్వస్యాపవాదః ✻ జృమ్భన్నపుంసకే చ॥ జృమ్భం- జృమ్భః✻ మోపధః॥ సోమః- భీమః ✻ రుక్మసిధ్మయుగ్మేధ్మగుల్మాధ్యాత్మకుఙ్కుమాని నపుంసకే॥ ఇదం రుక్మమిత్యాది✻ సంగ్రామదాడిమకుసుమాశ్రమక్షేమక్షౌమహోమోద్యమాని నపుంసకే చ॥ చాత్పుంసి- అయం సంగ్రామః - ఇదం సంగ్రామమ్✻ యోపధః॥ సమయః-హయః ✻ కిసలయహృదయేన్ద్రియోత్తరీయాణి నపుంసకే॥ స్పష్టం✻ గోమయకషాయమలయాన్వయావ్యయాని నపుంసకే చ॥ గోమయః-గోమయం. ✻రోపధః॥క్షురః- అఙ్కురః✻ ద్వారాగ్రస్ఫారతక్రవక్రవప్రక్షిప్రక్షుద్రనారతీరదూరకృచ్ఛ్రరన్ధ్రాశ్రశ్వభ్రభీరగభీరక్రూరవిచిత్రకేయూరకేదారోదరశరీరకన్దరమన్దరపఞ్జరాజరజఠరాజిరవైరచామరపుష్కరగహ్వరకుటీరకులీరచత్వరకాశ్మీరనీరామ్బరశిశిరతన్త్రయన్త్రక్షత్రక్షేత్రమిత్రకళత్రచిత్రసూత్రవక్త్రనేత్రగోత్రాఙ్గులిత్రభలత్రాస్త్రశాస్త్రవస్త్రపత్రపాత్రఛత్రాణి నపుంసకే॥ ఇదం ద్వారమిత్యాది ✻ శుక్రమదేవతాయామ్॥ ఇదం శుక్రం

రేతః * చక్రవజ్రాన్ధకారసారావారపారక్షీరతోమరశృఙ్గారభృఙ్గారమన్దారోశీరతిమి
రశిశిరాణినపుంసకేచ॥ చాత్పుంసి- చక్రః- చక్రమిత్యాది* షోపధః॥ వృషః- వృక్షః* శిరీష
ర్జీషామ్బరీషపీయూషపురీషకిల్బిషకల్మాషాణినపుంసకే* యూషకరీషమిషవిషవర్షాణి
నపుంసకేచ॥ చాత్పుంసి- అయంయూషః- ఇదంయూషమిత్యాది * సోపధః॥ వత్సః -
వాయసః- మహానసః* పనసబిసబుససాహసానినపుంసకే* చమససరసనిర్యాసోపవా
సకర్పాసవాసమాసకాసకంసమాంసానినపుంసకేచ॥ అయంచమసఇత్యాది * కంసం
చాప్రాణిని॥ కంసోऽస్త్రీపానభాజనం- ప్రాణినితుకంసోనామకశ్చిద్రాజా * రశ్మిదివసా
భిధానాని॥ ఏతానిపుంసిస్యుః- రశ్మిర్మయూఖః- దివసోఘస్రః * దీధితిః స్త్రియామ్॥
పూర్వస్యాపవాదః * దినాహనీనపుంసకే॥ అయమప్యపవాదః * మానాభిధానాని॥
ఏతానిపుంసిస్యుః- కుడవః- ప్రస్థః* ద్రోణాఢకౌనపుంసకేచ॥ ఇదంద్రోణం - అయం
ద్రోణః * ఖారీమానికేస్త్రియామ్॥ ఇయంఖారీ- ఇయంమానికా* దారాక్షతలాజా
సూనాంబహుత్వంచ॥ ఇమేదారాః * నాడ్యపజనోపపదానివ్రణాఙ్గపదాని॥ యథా
సంఖ్యంనాడ్యాద్యుపపదానివ్రణాదీనిపుంసిస్యుః- అయంనాడీవ్రణః- అపాఙ్గః- జనపదః
వ్రణాదీనాముభయలిఙ్గత్వేపిక్లీబత్వనివృత్త్యర్థంసూత్రమ్ * మరుద్గరుత్తరదృత్విజః॥ అ
యమ్మరుత్* ఋషిరాశిదృతిగ్రన్థిక్రిమిధ్వనిబలికౌలిమౌలిరవికవికపిమునయః॥ ఏతేపుంసి
స్యుః- అయమృషిః* ధ్వజగజముఞ్జపుఞ్జాః॥ ఏతేపుంసి* హస్తకున్తాన్తవ్రాతవాతదూత
ధూర్తసూతచూతముహూర్తాః॥ ఏతేపుంసి - అమరస్తుముహూర్తోऽస్త్రియామిత్యాహ-
* షణ్డమణ్డకరణ్డభరణ్డవరణ్డతుణ్డగణ్డముణ్డపాషణ్డశిఖణ్డాః॥ అయంషణ్డః* వంశాంశపురో
డాశాః॥ అయంవంశః- పురోడాశ్యతేపురోడాశః- కర్మణిఘఞ్- భవవ్యాఖ్యానయోః
ప్రకరణే పౌరోడాశపురోడాశాత్ష్ఠన్నితి వికారప్రకరణే వ్రీహేః పురోడాశ ఇతి
చనిపాతనాత్ప్రకృతసూత్ర ఏవనిపాతనాద్వాదస్యడత్వం - పురోడాశభుజామిష్టమితి
మాఘః* హ్రదకన్దకున్దబుద్బుదశబ్దాః॥ అయంహ్రదః * అర్ఘపథిమథ్యృభుక్షిస్తమ్బనిత
మ్బపూగాః॥ అయమర్ఘః* పల్లవపల్వలకఫరేఫకటాహనిర్వ్యూహమఠమణితరఙ్గతురఙ్గగ
న్ధస్కన్ధమృదఙ్గసంగసముద్రపుఙ్ఖాః॥ అయంపల్లవ ఇత్యాది * సారథ్యతిథికుక్షివస్తిపాణ్య
ఞ్జలయః॥ ఏతేపుంసి - అయంసారథిః॥ —— ※ఇతిపుల్లిఙ్గాధికారః※ —— *నపుంస
కమ్॥ అధికారోऽయమ్* భావేల్యుడన్తః॥ హసనం- భావేకిం- పచనోఽగ్నిః ఇధ్మవ్రశ్చనః కు
ఠారః* నిష్ఠాచ॥ భావేయాన్నిష్ఠాతదన్తంక్లీబంస్యాత్ - హసితంగీతమ్ * త్వష్యఞౌతద్ధి
తౌ॥ శుక్లత్వం- శౌక్ల్యం- ష్యఞఃషిత్వసామర్థ్యాత్పక్షేస్త్రీత్వం- చాతుర్యం- చాతురీ- సా
మగ్ర్యం- సామగ్రీ- ఔచిత్యం- ఔచితీ* కర్మణిచబ్రాహ్మణాదిగుణవచనేభ్యః॥ బ్రాహ్మ
ణస్యకర్మబ్రాహ్మణ్యమ్ *యద్యఢగ్యగఞ్ఖ్యఞ్ఛాభావకర్మణి॥ ఏతదన్తానిక్లీబాని॥ స్తే
నాద్యన్నలోపశ్చ॥ స్తేయం॥ సఖ్యుర్యః॥ సఖ్యం॥ కపిజ్ఞాత్యోర్ఢక్॥ కాపేయం॥ పత్యన్తపురో
హితాదిభ్యోయక్॥ ఆధిపత్యం॥ ప్రాణభృజ్జాతివయోవచనోద్గాత్రాదిభ్యోऽఞ్॥ ఔ
ష్ట్రం॥ హాయనాన్తయువాదిభ్యోऽణ్॥ ద్వైహాయనం॥ ద్వన్ద్వమనోజ్ఞాదిభ్యోవుఞ్॥ పి
తాపుత్రకం॥ హోత్రాభ్యశ్ఛః॥ అచ్ఛావాకీయమ్* అవ్యయీభావః॥ అధిస్త్రి* ద్వన్ద్వై
కత్వమ్॥ పాణిపాదమ్* అభాషాయాంహేమన్తశిశిరావహోరాత్రేచ॥ స్పష్టమ్* అనఞ్

కర్మధారయస్తత్పురుషః॥ అధికారోయమ్॥ అనల్పే ఛాయా॥ శరచ్ఛాయమ్॥ రాజామనుష్యపూర్వా సభా॥ ఇనసభమిత్యాది॥ సురాసేనాఛాయాశాలానిశాః స్త్రియాంచపరవత్॥ అస్య తత్పురుషః పరవల్లిఙ్గస్స్యాత్॥ రాత్రాహ్నాహాః పుంసి॥ అపథపుణ్యాహేనపుంసకే॥ సంఖ్యాపూర్వా రాత్రిః॥ త్రిరాత్రం-సంఖ్యాపూర్వేతికిం- సర్వరాత్రః॥ ద్విగుః స్త్రియాంచ॥ వ్యవస్థయా- పఞ్చపూలీ- త్రిభువనమ్॥ ఇసుసన్తః॥ హవిః- ధనుః॥ అర్చిః స్త్రియాంచ॥ ఇసన్తత్వేపిఅర్చిః స్త్రియాంనపుంసకేచస్యాత్- ఇయమిదంవార్చిః॥ ఛదిః స్త్రియామేవ॥ ఇయంఛదిః- ఛాద్యతేనేనేతిచ్ఛదేః చురాదిణ్యన్తాదర్చిశుచీత్యాదినా ఇస్- ఇస్మన్నిత్యాదినా హ్రస్వః- పటలంఛదిరిత్యమరః తత్రపటలసాహచర్యాచ్ఛదిషః క్లీబతాంవదన్తో౽మరవ్యాఖ్యాతార ఉపేక్ష్యాః॥ ముఖనయనలోహవనమాంసరుధిరకార్ముకవివరజలహలధనాన్నాభిధానాని॥ ఏతేషామభిధాయకానిక్లీబేస్యుః- ముఖమాననం-౨- నయనంలోచనం-౨-లోహంకాలం-౨-వనంగహనం-౨-మాంసమామిషం-౨- రుధిరంరక్తం-౨- కార్ముకంశరాసనం-౨-వివరంబిలం-౨-హలంలాఙ్గలం-౨- ధనంద్రవిణం-౨-అన్నమశనం-౨- అస్యాపవాదానాహ త్రిసూత్ర్యా॥ సీరార్థోదనాః పుంసి॥ వక్త్రనేత్రారణ్యగాణ్డీవానిపుంసిచ॥ వక్త్రోవక్త్రం - నేత్రోనేత్రం- అరణ్యోరణ్యం- గాణ్డీవోగాణ్డీవమ్॥ ॥ అటవీ స్త్రియామ్॥ లోపధః॥ కులం- కూలం- స్థలం॥ తూలోపలతాలకుసూలతరళకమ్బలదేవలవృషలాః పుంసి॥ అయంతూలః॥ శీలమూలమఙ్గలసాలకమలతలముసలకుణ్డలపలలమృణాళవాలనిగళపలాలబిడాలఖిలశూలాః పుంసిచ॥ చాత్ క్లీబే- శీలంశీలఇత్యాది॥ శతాదిస్సంఖ్యా॥ శతం- సహస్రం- శతాదిరితికిం- ఏకః- ద్వౌ- బహవః- సంఖ్యేతికిం- శతశృఙ్గోనామపర్వతః॥ శతాయుతప్రయుతాః పుంసిచ॥ అయంశతః - ఇదంశతమిత్యాది॥ లక్షాకోటీ స్త్రియామ్॥ ఇయంలక్షా- ఇయంకోటిః- వాలక్షానియుతంచతదిత్యమరాత్ క్లీబేపి- లక్షం॥ సహస్రః పుంసి॥ అయంసహస్రః- ఇదంసహస్రమ్॥ మన్ద్వ్యచ్కో౽కర్తరి॥ మన్ప్రత్యయాన్తో ద్వ్యచ్కో౽క్లీబస్స్యాత్-చాత్ క్లీబేనతుకర్తరి- వర్మా- వర్మ- ద్వ్యచ్కః కిం- అణిమా- మహిమా- అకర్తరికిం - దదాతీతిదామ॥ బ్రహ్మన్పుంసిచ॥ అయంబ్రహ్మా- ఇదంబ్రహ్మ॥ నామరోమణీ నపుంసకే॥ మన్ద్వ్యచ్కఇత్యస్యాయంప్రపఞ్చః॥ అసన్తో ద్వ్యచ్కః॥ యశః- మనః- తపః- ద్వ్యచ్కః కిమ్- చన్ద్రమాః॥ అప్సరాః స్త్రియామ్॥ ఏతా అప్సరసః- ప్రాయేణాయం బహువచనాన్తః॥ శత్రన్తః॥ పత్రం-ఛత్రం॥ యాత్రామాత్రాభస్త్రాదంష్ట్రావరత్రాః స్త్రియామేవ॥ భృత్రామిత్రఛాత్రపుత్రమన్త్రవృత్రమైత్రాః పుంసి॥ అయంభృత్రః- న మిత్రమమిత్రః- తస్యమిత్రాణ్యమిత్రాస్తఇతిమాఘః- స్యాతామమిత్రామిత్రేచేతిచ- యత్తుద్విషో౽మిత్రఇతిసూత్రేసారదత్తేనోక్తమ్- అమేర్ద్విషతిచిదిత్యౌణాదిక ఇత్రచ్ - అమైరమిత్రం - మిత్రస్యవ్యథయేదిత్యాదౌ మధ్యోదాత్తస్తు చిన్త్యః- నఞ్సమాసేత్వేవం - పరవల్లిఙ్గతాపిస్యాదితితుతత్రదోషాన్తరమితి తత్ప్రకృతసూత్రపర్యాలోచనమూలకం - స్వరదోషోద్భావనమపి నఞోజరమరమిత్రమృతా ఇతి షాష్ఠసూత్రాస్మరణమూలకమితిదిక్॥ పత్రపాత్రపవిత్రసూత్రఛత్రాః పుంసిచ॥ బలకుసుమయుద్ధపత్తనరణాభిధానాని॥ బలంవీర్యం॥ పద్మకమలోత్పలానిపుంసిచ॥ పద్మాదయశ్శబ్దాః కుసుమాభిధాయిత్వేపి ద్విలిఙ్గాస్స్యుః - అమరోప్యాహ

వా పుంసి పద్మన్నళినమితి - ఏవంచ అర్ధర్చాదిసూత్రే తు పద్మన్నపుంసకమేవేతి వృత్తిగ్రన్థో మతాన్తరేణ నేయం ❋ ఆహవసంగ్రామౌ పుంసి ❋ ఆజిః స్త్రియామేవ ❋ ఫలజాతిః ॥ ఫలజాతివాచీ శబ్దో నపుంసకం స్యాత్ - ఆమలకమ్ - ఆమ్రమ్ ❋ వృక్షజాతిః స్త్రియామేవ ॥ క్వచిదేవేదం - హరీతకీ ❋ వియజ్జగత్ సకృత్ కృషత్ పృషత్ శకృద్యకృదుదశ్వితః ॥ ఏతే క్లీబాస్స్యుః ❋ నవనీతావతానృతామృతనిమిత్తవిత్తపిత్తవ్రతరజతవృత్తపలితాని ❋ శ్రాద్ధకులిశదైవపీఠకుణ్డాఙ్గదధిసక్థ్యక్ష్యాస్యాస్పదాకాశకణ్వబీజాని ॥ ఏతాని క్లీబే స్యుః ❋ దైవం పుంసి చ ॥ దైవం దైవః ❋ ధాన్యాజ్యసస్యరూప్యపణ్యవర్ణ్యధృష్యహవ్యకవ్యకావ్యసత్యాపత్యమూల్యశిక్యకుడ్యమద్యహర్మ్యతూర్యసైన్యాని ॥ ఇదం ధాన్యమిత్యాది ❋ ద్వన్ద్వబర్హదుఃఖబడిశపిచ్ఛకుటుమ్బవరశరవృన్దారకాణి ❋ అక్షమిన్ద్రియే ॥ ఇన్ద్రియే కిం - రథాఙ్గాదౌ మా భూత్ ॥

ఇతి నపుంసకాధికారః.

❋ స్త్రీపుంసయోః ॥ అధికారోఽయం ❋ గోమణియష్టిముష్టిపాటలివస్తిశాల్మలిత్రుటిమసిమరీచయః ॥ ఇయమయం వా గౌః ❋ మృత్యుసీధుకర్కన్ధుకిష్కుకణ్డురేణవః ॥ ఇయమయం వా మృత్యుః ❋ గుణవచనముకారాన్తన్నపుంసకంచ ॥ త్రిలిఙ్గమిత్యర్థః - పటు - పటుః - పట్వీ ❋ అపత్యార్థతద్ధితే ॥ ఔపగవః - ఔపగవీ ॥

ఇతి స్త్రీపుంసాధికారః

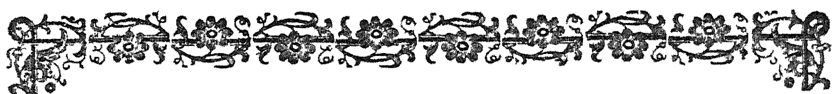
పుంనపుంసకయోః ॥ అధికారోఽయం ❋ ఘృతభూతముస్తక్ష్వేళితైరావతపుస్తకబుస్తలోహితాః ॥ అయం ఘృతః - ఇదం ఘృతమ్ ❋ శృఙ్గార్ఘనిదాఘోద్యమశల్యదృఢాః ॥ అయం శృఙ్గః - ఇదం శృఙ్గమ్ ❋ వ్రజకుఞ్జకుథకూర్చప్రస్థదర్పార్భార్ధర్చదర్భపుచ్ఛాః ॥ అయం వ్రజః - ఇదం వ్రజమ్ ❋ కబన్ధౌషధాయుధాన్తాః ॥ స్పష్టమ్ ❋ దణ్డమణ్డఖణ్డశవసైన్ధవపార్శ్వాకాశాఙ్కుశకులిశాః ॥ ఏతే పుంనపుంసకయోస్స్యుః - కుశో రామసుతే దర్భే యోక్త్రే ద్వీపే కుశం జలే ఇతి విశ్వః - శలాకావాచీ తు స్త్రియాం - తథా చ జానపదాదిసూత్రే అయోవికారే ఙీషి కుశీ - దారుణి తు టాపా కుశా వానస్పత్యాః స్థలామాయూతేతి శ్రుతిః - అతః కృకమికంసేతి సూత్రే కుశాకర్ణీష్వితి ప్రయోగశ్చ - వ్యాససూత్రే చ - హేతౌ తూపాయనశబ్దశేషత్వాత్కుశాఛన్దస్తుతి - తత్ర శారీరకభాష్యేప్యేవమ్ - ఏవంచ శ్రుతిసూత్రభాష్యాణామేకవాక్యత్వే స్థితే అచ్ఛన్ద ఇత్యాది ప్రశ్లేషాదిపరో భామతీగ్రన్థః ప్రౌఢివాదమాత్రపర ఇతి ॥ భావనీయం బహుశ్రుతైః ❋ గృహమేహదేహపట్టపటహాష్టాపదార్బుదకకుదాశ్చ

ఇతి పుంనపుంసకాధికారః.

❋ అవశిష్టలిఙ్గమవ్యయమ్ ॥ కతియుష్మదస్మదః ❋ ష్ణాన్తా సంఖ్యా శిష్టా పరవత్ ॥ ఏకః పురుషః - ఏకా స్త్రీ - ఏకం కులమ్ ❋ గుణవచనంచ ॥ శుక్లః పటః - శుక్లా పటీ - శుక్లం వస్త్రమ్ ❋ కృత్యాశ్చ ❋ కరణాధికరణయోర్ల్యుట్ ❋ సర్వాదీని సర్వనామాని ॥ స్పష్టార్థేయం త్రిసూత్రీ ॥

ఇతి శ్రీభట్టోజిదీక్షితవిరచితాయాం సిద్ధాన్తకౌముద్యాం

పాణినీయలిఙ్గానుశాసనసూత్రవృత్తిస్సమాప్తా

శ్రీమైనమః

శ్రీలక్ష్మీహయవదనపరబ్రహ్మణేనమః

శ్రీగణేశాయనమః

మునిత్రయనమస్కారశ్లోకాః

యేనాక్షరసమామ్నాయమధిగమ్యమహేశ్వరాత్।
కృత్స్నంవ్యాకరణంప్రోక్తంతస్మైపాణినయేనమః॥
యేనధౌతాగిరఃపుంసాంవిమలైశ్శబ్దవారిభిః।
తమశ్చాజ్ఞానజంభిన్నంతస్మైపాణినయేనమః॥
వాక్యకారంవరరుచింభాష్యకారంపతఞ్జలిమ్।
పాణినింసూత్రకారఞ్చప్రణతోస్మిమునిత్రయమ్॥

సవార్తికాష్టాధ్యాయ్యాం ప్రథమాధ్యాయే ప్రథమఃపాదః.

౧ వృద్ధిరాదైచ్
౨ అదేఙ్గుణః
౩ ఇకోగుణవృద్ధీ
౪ నధాతులోపఆర్ధధాతుకే
* యఙ్ యక్ క్యవలోపేప్రతిషేధః
౫ క్ఙితిచ
౬ దీధీవేవీటామ్
౭ హలోఽనన్తరాస్సంయోగః
౮ ముఖనాసికావచనోఽనునాసికః
౯ తుల్యాస్యప్రయత్నంసవర్ణమ్
* ఋలివర్ణయోర్మిథస్సావర్ణ్యం వాచ్యమ్
౧౦ నాజ్ఝలౌ
౧౧ ఈదూదేద్ద్వివచనంప్రగృహ్యమ్
౧౨ అదసోమాత్
౧౩ శే
౧౪ నిపాతఏకాజనాఙ్
ఈషదర్థే క్రియాయోగే మర్యాదాభివిధౌచ యః। ఏతమాతం ఙితంవిద్యాద్వాక్యస్మరణయోరఙిత్
౧౫ ఓత్
౧౬ సమ్బుద్ధౌశాకల్యస్యేతావనార్షే
౧౭ ఉఞః
౧౮ ఊఁ
౧౯ ఈదూతౌసప్తమ్యర్థే
౨౦ దాధాఘ్వదాప్
౨౧ ఆద్యన్తవదేకస్మిన్
౨౨ తరప్తమపౌఘః
౨౩ బహుగణవతుడతిసంఖ్యా
౨౪ ష్ణాన్తాషట్
౨౫ డతిచ

౨౬ క్తక్తవతూనిష్ఠా

౨౭ సర్వాదీనిసర్వనామాని

సర్వ-విశ్వ-ఉభ- ఉభయ- డతర-డతమ-ఇతర-అన్య - అన్యతర- త్వత్ -త్వ- త్వేతి కేచిత్ - నేమ-సమ- సీమ-పూర్వపరావరదక్షిణోత్తరాపరాధరాణి వ్యవస్థాయామసంజ్ఞాయామ్ - స్వమజ్ఞాతిధనాఖ్యాయామ్ - అన్తరమ్బహిర్యోగోపసంవ్యానయోః - త్యద్-తద్-యద్-ఏతద్-అవస్-ఇదమ్- ఏక-ద్వి-యుష్మద్-అస్మద్- భవత్ - కిమ్* సంజ్ఞోపసర్జనప్రతిషేధః*బహువ్రీహౌ తద్గుణసంవిజ్ఞానమపి * బాధకాన్యేవ నిపాతనాని*

౨౮ విభాషాదిక్సమాసేబహువ్రీహౌ

౨౯ నబహువ్రీహౌ

* అకచ్స్వరౌతుకర్తవ్యౌప్రత్యఙ్గమ్ముక్తసంశయౌ

౩౦ తృతీయాసమాసే

౩౧ ద్వన్ద్వేచ

౩౨ విభాషాజసి

౩౩ ప్రథమచరమతయాల్పార్ధ కతిపయనేమాశ్చ

౩౪ పూర్వపరావర దక్షిణోత్తరాపరాధరాణివ్యవస్థాయామసంజ్ఞాయామ్

౩౫ స్వమజ్ఞాతిధనాఖ్యాయామ్

౩౬ అన్తరంబహిర్యోగోపసంవ్యానయోః

* అపురీతివక్తవ్యమ్

* విభాషాప్రకరణేతీయస్య ఙిత్సూపసంఖ్యానమ్

౩౭ స్వరాదినిపాతమవ్యయమ్-

స్వర్-అన్తర్ - ప్రాతర్ - ఏతేఅన్తోదాత్తాః-పునర్ - సనుతర్ ఉచ్చైస్-నీచైస్-శనైస్-ఋధక్-ఆరాత్-అన్తికాత్-ఋతే-యుగపత్ - పృథక్-ఏతే ఆద్యుదాత్తాః హ్యస్-శ్వస్-దివా-రాత్రౌ-సాయమ్-చిరమ్ మనాక్-ఈషత్-శశ్వత్ -జోషమ్ తూష్ణీమ్-బహిస్-అవస్-సమయా-నికషా-స్వయమ్ నక్తమ్- నఞ్-మృషా-హేతౌ-హే-హై-అద్ధా-ఇద్ధా-సామి-ఏతేఅన్తోదాత్తాః-వత్ బత- సనత్ - సనాత్ -తిరస్ ఏతేఆద్యుదాత్తాః-అన్తరా-అయమన్తోదాత్తః అన్తరేణ- మక్- జ్యోక్-యోక్-నక్-కమ్-శమ్ సనా - సహసా- శ్రద్ధా-అలమ్-స్వధా-వషట్- వినా- నానా స్వస్తి-అన్యత్-అస్తి - ఉపాంశు-క్షమా-విహాయసా- దోషా-ముధా-దిష్ట్యా-వృథా-మిథ్యా-క్త్వాతోసున్కసునః కృన్మకారసన్ధ్యక్షరాన్తోఽవ్యయీభావశ్చ-పురా-మిథో-మిథస్-ప్రాయస్-ముహుస్- ప్రవాహుకమ్-ప్రవాహికా-ఆర్యహలమ్- అభీక్ష్ణమ్-సాకమ్ సార్ధమ్- సత్రా-సమమ్- నమస్-హిరుక్- తసిలాదయస్తద్ధితాఏధాచ్పర్యన్తాః -శస్తసీ - కృత్వసుచ్-సుచ్- అస్థాలౌ- చ్వ్యర్థాశ్చ - అథ-అమ్- ఆమ్ - ప్రతామ్ - ప్రశాన్-ప్రతాన్-ఆకృతిగణోయమ్ తేనాన్యేపి-తథాహి- మాఙ్- శ్రమ్- కామమ్-ప్రకామమ్-భూయస్-పరమ్-సాక్షాత్-సాచి- సత్యమ్-మఙ్క్షు- సంవత్ -అవశ్యమ్- సపది- ప్రాదుస్- ఆవిస్-అనిశమ్-నిత్యమ్-నిత్యదా- సదా- అజస్ర

మ్-సన్తతమ్- ఉషా ఓమ్- భూర్ భు
వర్-ఝడితి- తరసా- సుష్ఠు-కు-అఞ్జ *
సా-అ-మిథు-విథక్- భాజక్-అన్వక్-
చిరాయ-చిరమ్-చిరరాత్రాయ-చిర *
స్య- చిరేణ-చిరాత్- అస్తమ్- ఆను *
షక్-అనుషక్-అనుషట్-అమ్నస్-అ
మ్నర్- స్థానే- వరమ్-దుష్ఠు బలా
త్-శు- అర్వాక్- శుది-వది-ఇత్యాది

౩౮ తద్ధితశ్చాసర్వవిభక్తిః

౩౯ కృన్మేజన్తః

౪౦ క్త్వాతోసున్కసునః

౪౧ అవ్యయీభావశ్చ

౪౨ శిసర్వనామస్థానమ్

౪౩ సుడనపుంసకస్య

౪౪ నవేతివిభాషా

౪౫ ఇగ్యణస్సమ్ప్రసారణమ్

౪౬ ఆద్యన్తౌటకితౌ

౪౭ మిదచోఽన్త్యాత్పరః

* అన్త్యాత్పూర్వోమస్జే రనుషంగ సంయోగాదిలోపార్థమ్

౪౮ ఏచఇగ్ఘ్రస్వాదేశే

౪౯ షష్ఠీస్థానేయోగా

౫౦ స్థానేఽన్తరతమః

౫౧ ఉరణ్రపరః

౫౨ అలోఽన్త్యస్య

౫౩ ఙిచ్చ

౫౪ ఆదేఃపరస్య

౫౫ అనేకాల్శిత్సర్వస్య

౫౬ స్థానివదాదేశోఽనల్విధౌ

౫౭ అచఃపరస్మిన్పూర్వవిధౌ

౫౮ నపదాన్తద్విర్వచనవరేయలోప స్వరసవర్ణానుస్వారదీర్ఘజశ్చర్విధిషు *

* స్వరదీర్ఘయలోపేషు లోపాజాదేశోనస్థానివత్

* క్విలుగుపధాత్వచఙ్పర నిర్హ్రాసకుత్వేషూపసంఖ్యానమ్

* పూర్వత్రాసిద్ధేనస్థానివత్

* తస్యదోషస్సంయోగాది లోపలత్వణత్వేషు

౫౯ ద్విర్వచనేఽచి

౬౦ అదర్శనంలోపః

౬౧ ప్రత్యయస్యలుక్శ్లులుపః

౬౨ ప్రత్యయలోపేప్రత్యయలక్షణం

* వర్ణాశ్రయేనాస్తిప్రత్యయలక్షణం

౬౩ నలుమతాఙ్గస్య

* ఉత్తరపదత్వేచాపదాది విధౌలుమతాలుప్తేప్రత్యయలక్షణన్న

౬౪ అచోఽన్త్యాదిటి

౬౫ అలోఽన్త్యాత్పూర్వఉపధా

* నాఽనర్థకేఽలోఽన్త్యవిధి రనభ్యాసవికారే

౬౬ తస్మిన్నితినిర్దిష్టేపూర్వస్య

౬౭ తస్మాదిత్యుత్తరస్య

౬౮ స్వంరూపంశబ్దస్యాశబ్దసంజ్ఞా

* అర్థవద్గ్రహణేనానర్థకస్య గ్రహణమ్

౬౯ అణుదిత్సవర్ణస్యచాప్రత్యయః

౭౦ తపరస్తత్కాలస్య

౭౧ ఆదిరన్త్యేనసహేతా

౭౨ యేనవిధిస్తదన్తస్య

* సమాసప్రత్యయవిధౌప్రతిషేధః

* ఉగిద్వర్ణగ్రహణవర్జమ్

* ససర్వార్ధదిక్శబ్దేభ్యోజనపదస్య ప్రయోజనమ్

* ఋతోర్వృద్ధిమద్విధౌ వవయవానాంప్రయోజనమ్

* పదాఙ్గాధికారేతస్యచతదుత్తరపదస్యచ

* తన్మధ్యపతితస్తద్గ్రహణేన గృహ్యతే

* పదాఙ్గాధికారేతస్యచతదన్తస్యచ

* అసినస్మన్గ్రహణాన్యర్థవతా చానర్థకేనచతదన్తవిధింప్రయోజయన్తి

౭౩ వృద్ధిర్యస్యాచామాదిస్తద్వృద్ధమ్

* వానామధేయస్య

౭౪ త్యదాదీనిచ

౭౫ ఏఙ్ప్రాచాన్దేశే

* శైషికేష్వితివక్తవ్యమ్

ఇతిసూత్రపాఠేప్రథమస్యాధ్యాయస్య ప్రథమఃపాదః

---

౧ గాఙ్కుటాదిభ్యోఽఞ్ణిన్ఙిత్

* వ్యచేఃకుటాదిత్వమనసి

౨ విజఇట్

౩ విభాషోర్ణోః

౪ సార్వధాతుకమపిత్

౫ అసంయోగాల్లిట్కిత్

* ఋదుపధేభ్యోలిటఃకిత్వంగుణాత్పూర్వవిప్రతిషేధేన

౬ ఇన్ధిభవతిభ్యాఞ్చ

* శ్రన్థిగ్రన్థిదమ్భిస్వఞ్జీనాంలిటః కిత్వంవా

౭ మృడమృదగుధకుషక్లిశవదవసః క్త్వా

౮ రుదవిదముషగ్రహిస్వపిప్రచ్ఛస్సంశ్చ

౯ ఇకోఝల్

౧౦ హలన్తాచ్చ

౧౧ లిఙ్సిచావాత్మనేపదేషు

౧౨ ఉశ్చ

౧౩ వాగమః

౧౪ హనస్సిచ్

౧౫ యమోగన్ధనే

౧౬ విభాషోపయమనే

౧౭ స్థాఘ్వోరిచ్చ

౧౮ నక్త్వాసేట్

౧౯ నిష్ఠాశీఙ్స్విదిమిదిక్ష్విదిధృషః

౨౦ మృషస్తితిక్షాయామ్

౨౧ ఉదుపధాద్భావాదికర్మణోరన్యతరస్యామ్

౨౨ పూఙః క్త్వాచ

౨౩ నోపధాత్థఫాన్తాద్వా

౨౪ వఞ్చిలుఞ్చ్యృతశ్చ

౨౫ తృషిమృషికృశేః కాశ్యపస్య

౨౬ రలోవ్యుపధాద్ధలాదేస్సంశ్చ

౨౭ ఊకాలోఽజ్ఝ్రస్వదీర్ఘప్లుతః

౨౮ అచశ్చ

౨౯ ఉచ్చైరుదాత్తః

౩౦ నీచైరనుదాత్తః

౩౧ సమాహారస్స్వరితః

౩౨ తస్యాదితఉదాత్తమర్ధహ్రస్వమ్

౩౩ ఏకశ్రుతిదూరాత్సమ్బుద్ధౌ

౩౪ యజ్ఞకర్మణ్యజపన్యూఙ్ఖసామసు

౩౫ ఉచ్చైస్తరాంవావషట్కారః

౩౬ విభాషాఛన్దసి

౩౭ నసుబ్రహ్మణ్యాయాం స్వరితస్యతూదాత్తః

౩౮ దేవబ్రహ్మణోరనుదాత్తః

౩౯ స్వరితాత్సంహితాయామనుదాత్తానామ్

౪౦ ఉదాత్తస్వరితపరస్యసన్నతరః

౪౧ అపృక్తఏకాల్ప్రత్యయః

౪౨ తత్పురుషస్సమానాధికరణః కర్మధారయః
౪౩ ప్రథమానిర్దిష్టం సమాస ఉపసర్జనం
౪౪ ఏకవిభక్తి చాపూర్వనిపాతే
* ఏకవిభక్తావషష్ఠ్యన్తవచనమ్
౪౫ అర్థవదధాతురప్రత్యయః ప్రాతిపదికమ్
* నిపాతస్యానర్థకస్య ప్రాతిపదికసంజ్ఞా వక్తవ్యా
౪౬ కృత్తద్ధితసమాసాశ్చ
౪౭ హ్రస్వో నపుంసకే ప్రాతిపదికస్య
౪౮ గోస్త్రియోరుపసర్జనస్య
* ఈయసో బహుప్రీహౌ నేతి వాచ్యమ్
౪౯ లుక్తద్ధితలుకి
౫౦ ఇద్గోణ్యాః
౫౧ లుపి యుక్తవద్వ్యక్తివచనే
* సమాస ఉత్తరపదస్య బహువచనస్య లుపః
౫౨ విశేషణానాం చాజాతేః
* హరీతక్యాదిషు వ్యక్తిః
* ఖలతికాదిషు వచనమ్
* మనుష్యలుపి ప్రతిషేధః
౫౩ తదశిష్యం సంజ్ఞాప్రమాణత్వాత్
౫౪ లుబ్యోగాప్రఖ్యానాత్
౫౫ యోగప్రమాణే చ తదభావేఽదర్శనం స్యాత్
౫౬ ప్రధానప్రత్యయార్థవచనమర్థస్యాన్యప్రమాణత్వాత్
౫౭ కాలోపసర్జనే చ తుల్యమ్
౫౮ జాత్యాఖ్యాయామేకస్మిన్బహువచనమన్యతరస్యామ్
* సంఖ్యాప్రయోగే ప్రతిషేధః
౫౯ అస్మదో ద్వయోశ్చ
* సవిశేషణస్య ప్రతిషేధః
* యుష్మదిగురావేకేషామ్
౬౦ ఫల్గునీప్రోష్ఠపదానాంచ నక్షత్రే
౬౧ ఛన్దసి పునర్వస్వోరేకవచనమ్
౬౨ విశాఖయోశ్చ
౬౩ తిష్యపునర్వస్వోర్నక్షత్రద్వన్ద్వే బహువచనస్య ద్వివచనం నిత్యమ్
౬౪ సరూపాణామేకశేష ఏకవిభక్తౌ
* విరూపాణామపి సమానార్థానామేకశేషో వక్తవ్యః
౬౫ వృద్ధో యూనా తల్లక్షణశ్చేదేవ విశేషః
౬౬ స్త్రీ పుంవచ్చ
౬౭ పుమాన్ స్త్రియా
౬౮ భ్రాతృపుత్రౌ స్వసృదుహితృభ్యామ్
౬౯ నపుంసకమనపుంసకేనైకవచ్చాస్యాన్యతరస్యామ్
౭౦ పితా మాత్రా
౭౧ శ్వశురః శ్వశ్ర్వా
౭౨ త్యదాదీని సర్వైర్నిత్యమ్
* త్యదాదితశ్శేషే పున్నపుంసకతో లిఙ్గవచనాని
* అద్వన్ద్వతత్పురుషవిశేషణానామ్
౭౩ గ్రామ్యపశుసంఘేష్వతరుణేషు స్త్రీ
* అనేకశఫేష్వితి వక్తవ్యమ్
ఇతి సూత్రపాఠే ప్రథమస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః

౧ భూవాదయోధాతవః
౨ ఉపదేశేఽజనునాసిక ఇత్
౩ హలన్త్యమ్
౪ నవిభక్తౌతుస్మాః
౫ ఆదిర్ఞిటుడవః
౬ షఃప్రత్యయస్య
౭ చుటూ
* ఇరఇత్సంజ్ఞావక్తవ్యా
౮ లశక్వతద్ధితే
౯ తస్యలోపః
౧౦ యథాసంఖ్య మనుదేశ స్సమా
నామ్
౧౧ స్వరితేనాధికారః
౧౨ అనుదాత్తఙితఆత్మనేపదమ్
౧౩ భావకర్మణోః
౧౪ కర్తరికర్మవ్యతిహారే
౧౫ నగతిహింసార్థేభ్యః
* హసాదీనాముపసంఖ్యానమ్
* హరతేరప్రతిషేధః
౧౬ ఇతరేతరాన్యోన్యోపపదాచ్చ
* పరస్పరోపపదాచ్చేతివక్తవ్యమ్
౧౭ నేర్విశః
౧౮ పరివ్యవేభ్యఃక్రియః
౧౯ విపరాభ్యాంజేః
౨౦ ఆఙోదోఽనాస్యవిహరణే
* స్వాఙ్గకర్మకాచ్చేతివక్తవ్యమ్
* పరాఙ్గకర్మకాన్ననిషేధః
౨౧ క్రీడోఽనుసంపరిభ్యశ్చ
* సమోఽకూజనే
* ఆగమేఃక్షమాయామ్
* శిక్షేర్జిజ్ఞాసాయామ్
* కిరతేర్హర్షజీవికాకులాయకరణేషు
* హరతేర్గతతాచ్ఛీల్యే
* ఆఙినుప్రచ్ఛ్యోః
* ఆశిషినాథః
* శపఉపాలమ్భనే
౨౨ సమవప్రవిభ్యఃస్థః
* ఆఙఃప్రతిజ్ఞాయామ్
౨౩ ప్రకాశనస్థేయాఖ్యయోశ్చ
౨౪ ఉదోఽనూర్ధ్వకర్మణి
* ఈహాయామితివక్తవ్యమ్
౨౫ ఉపాన్మన్త్రకరణే
* ఉపాద్దేవపూజాసంగతకరణమి
త్రకరణపథిష్వితివక్తవ్యమ్
* వాలిప్సాయామితివక్తవ్యమ్
౨౬ అకర్మకాచ్చ
౨౭ ఉద్విభ్యాన్తపః
* స్వాఙ్గకర్మకాచ్చ
౨౮ ఆఙోయమహనః
* స్వాఙ్గకర్మకాచ్చ
౨౯ సమోగమ్యృచ్ఛిభ్యామ్
* విదిప్రచ్ఛిస్వరతీనాముపసంఖ్యాన (మ్
* అర్తిశ్రుదృశిభ్యశ్చ
* ఉపసర్గాదస్యత్యూహ్యోర్వా
వచనమ్
౩౦ నిసముపవిభ్యోహ్వః
౩౧ స్పర్ధాయామాఙః
౩౨ గన్ధనావక్షేపణ సేవన సాహసి
క్యప్రతియత్నప్రకథనోపయోగే
షుకృఞః
౩౩ అధేఃప్రసహనే
౩౪ వేశ్శబ్దకర్మణః
౩౫ అకర్మకాచ్చ
౩౬ సమ్మాననోత్సఞ్జనాచార్యకరణ
జ్ఞానభృతివిగణనవ్యయేషునియః
౩౭ కర్తృస్థేచాశరీరేకర్మణి

౩౮ వృత్తిసర్గతాయనేషు క్రమః
౩౯ ఉపపరాభ్యామ్
౪౦ ఆఙ ఉద్గమనే
* జ్యోతిరుద్గమన ఇతి వక్తవ్యమ్
౪౧ వేః పాదవిహరణే
౪౨ ప్రోపాభ్యాం సమర్థాభ్యామ్
౪౩ అనుపసర్గాద్వా
౪౪ అపహ్నవే జ్ఞః
౪౫ అకర్మకాచ్చ
౪౬ సంప్రతిభ్యామనాధ్యానే
౪౭ భాసనోపసంభాషాజ్ఞాన యత్నవిమత్యుపమన్త్రణేషు వదః
౪౮ వ్యక్తవాచాం సముచ్చారణే
౪౯ అనోరకర్మకాత్
౫౦ విభాషా విప్రలాపే
౫౧ అవాద్గ్రః
౫౨ సమః ప్రతిజ్ఞానే
౫౩ ఉదశ్చరః సకర్మకాత్
౫౪ సమస్తృతీయాయుక్తాత్
౫౫ దాణశ్చ సా చేచ్చతుర్థ్యర్థే
* అశిష్టవ్యవహారే దాణః ప్రయోగే చతుర్థ్యర్థే తృతీయా భవతీతి వక్తవ్యమ్
౫౬ ఉపాద్యమః స్వకరణే
౫౭ జ్ఞాశ్రుస్మృదృశాం సనః
౫౮ నానోర్జ్ఞః
౫౯ ప్రత్యాఙ్భ్యాం శ్రువః
౬౦ శదేః శితః
౬౧ మ్రియతేర్లుఙ్లిఙోశ్చ
౬౨ పూర్వవత్సనః
౬౩ ఆమ్ప్రత్యయవత్కృఞోఽనుప్రయోగస్య
౬౪ ప్రోపాభ్యాం యుజేరయజ్ఞపాత్రేషు
* స్వరాద్యన్తోపసృష్టాదితి వక్తవ్యమ్
౬౫ సమః క్ష్ణువః
౬౬ భుజోఽనవనే
౬౭ ణేరణౌ యత్కర్మ ణౌ చేత్స కర్తాఽనాధ్యానే
౬౮ భీస్మ్యోర్హేతుభయే
౬౯ గృధివఞ్చ్యోః ప్రలమ్భనే
౭౦ లియః సమ్మాననశాలినీకరణయోశ్చ
౭౧ మిథ్యోపపదాత్కృఞోఽభ్యాసే
౭౨ స్వరితఞితః కర్త్రభిప్రాయే క్రియాఫలే
౭౩ అపాద్వదః
౭౪ ణిచశ్చ
౭౫ సముదాఙ్భ్యో యమోఽగ్రన్థే
౭౬ అనుపసర్గాజ్జ్ఞః
౭౭ విభాషోపపదేన ప్రతీయమానే
౭౮ శేషాత్కర్తరి పరస్మైపదమ్
౭౯ అనుపరాభ్యాం కృఞః
౮౦ అభిప్రత్యతిభ్యః క్షిపః
౮౧ ప్రాద్వహః
౮౨ పరేర్మృషః
౮౩ వ్యాఙ్పరిభ్యో రమః
౮౪ ఉపాచ్చ
౮౫ విభాషాకర్మకాత్
౮౬ బుధయుధనశజనేఙ్ప్రుద్రుస్రుభ్యో ణేః
౮౭ నిగరణచలనార్థేభ్యశ్చ
* అదేః ప్రతిషేధః
౮౮ అణావకర్మకాచ్చిత్తవత్కర్తృ

కాత్

౮౯ నపాదమ్యాఙ్యమాఙ్యసపరిముహరుచినృతివదవసః

* పాదిషుధేటఉపసంఖ్యానమ్

౯౦ వాక్యషః

౯౧ ద్యుద్భ్యోలుఙి

౯౨ వృద్భ్యస్స్యసనోః

౯౩ లుటిచక్లృపః

ఇతిసూత్రపాఠే ప్రథమస్యాధ్యాయస్య తృతీయః పాదః.

---

౧ ఆకడారాదేకాసంజ్ఞా

౨ విప్రతిషేధేపరంకార్యమ్

౩ యూస్త్ర్యాఖ్యౌనదీ

* ప్రథమలిఙ్గగ్రహణఞ్చ

౪ నేయఙువఙ్స్థానావస్త్రీ

౫ వామి

౬ ఙితిహ్రస్వశ్చ

౭ శేషోఘ్యసఖి

౮ పతిస్సమాసఏవ

౯ షష్ఠీయుక్తశ్ఛన్దసివా

౧౦ హ్రస్వంలఘు

౧౧ సంయోగేగురు

౧౨ దీర్ఘఞ్చ

౧౩ యస్మాత్ప్రత్యయవిధిస్తదాదిప్రత్యయేఽఙ్గమ్

౧౪ సుప్తిఙన్తమ్పదమ్

౧౫ నః క్యే

౧౬ సితిచ

౧౭ స్వాదిష్వసర్వనామస్థానే

౧౮ యచిభమ్

* నభోఙ్గిరోమనుషాంవత్యుపసంఖ్యానమ్

* వృషణ్వస్వశ్వయోః

౧౯ తసౌమత్వర్థే

౨౦ అయస్మయాదీనిఛన్దసి

* ఉభయసంజ్ఞాన్యపీతివక్తవ్యమ్

౨౧ బహుషుబహువచనమ్

౨౨ ద్వ్యేకయోర్ద్వివచనైకవచనే

౨౩ కారకే

౨౪ ధ్రువమపాయేఽపాదానమ్

* జుగుప్సావిరామప్రమాదార్థానాముపసంఖ్యానమ్

౨౫ భీత్రార్థానాంభయహేతుః

౨౬ పరాజేరసోఢః

౨౭ వారణార్థానామీప్సితః

౨౮ అన్తర్ధౌయేనాదర్శనమిచ్ఛతి

౨౯ ఆఖ్యాతోపయోగే

౩౦ జనికర్తుఃప్రకృతిః

౩౧ భువఃప్రభవః

౩౨ కర్మణాయమభిప్రైతిససమ్ప్రదానమ్

* క్రియయాయమభిప్రైతిససంప్రదానమ్

* కర్మణఃకరణసంజ్ఞాసంప్రదానస్యచకర్మసంజ్ఞావక్తవ్యా

౩౩ రుచ్యర్థానాంప్రీయమాణః

౩౪ శ్లాఘహ్నుఙ్స్థాశపాంజ్ఞీప్స్యమానః

౩౫ ధారేరుత్తమర్ణః

౩౬ స్పృహేరీప్సితః

౩౭ క్రుధద్రుహేర్ష్యాసూయార్థానాంయంప్రతికోపః

౩౮ క్రుధద్రుహోరుపసృష్టయోఃకర్మ

౩౯ రాధీక్ష్యోర్యస్యవిప్రశ్నః

౪౦ ప్రత్యాఙ్భ్యాం శ్రువః పూర్వస్య కర్తా

౪౧ అనుప్రతిగృణశ్చ

౪౨ సాధకతమం కరణమ్

౪౩ దివః కర్మ చ

౪౪ పరిక్రయణే సంప్రదానమన్యతరస్యామ్

౪౫ ఆధారోఽధికరణమ్

౪౬ అధిశీఙ్స్థాసాం కర్మ

౪౭ అభినివిశశ్చ

౪౮ ఉపాన్వధ్యాఙ్వసః

* అభుక్త్యర్థస్య న

౪౯ కర్తురీప్సితతమం కర్మ

౫౦ తథాయుక్తం చానీప్సితమ్

౫౧ అకథితఞ్చ

* అకర్మకధాతుభిర్యోగే దేశః కాలో భావో గన్తవ్యోఽధ్వా చ కర్మసంజ్ఞక ఇతి వాచ్యమ్

౫౨ గతిబుద్ధిప్రత్యవసానార్థశబ్దకర్మాకర్మకాణామణి కర్తా స ణౌ

* జల్పతిప్రభృతీనాముపసంఖ్యానమ్

* దృశేశ్చ

* ఆదిఖాద్యోర్న

* నీవహ్యోర్న

* నియన్తృకర్తృకస్య వహేరనిషేధః

* భక్షేరహింసార్థస్య న

* శబ్దాయతేర్న

౫౩ హృక్రోరన్యతరస్యామ్

* అభివాదిదృశోరాత్మనేపదే వేతి వాచ్యమ్

౫౪ స్వతన్త్రః కర్తా

౫౫ తత్ప్రయోజకో హేతుశ్చ

౫౬ ప్రాగ్రీశ్వరాన్నిపాతాః

౫౭ చాదయోఽసత్త్వే

చ-వా-హ-అహ- ఏవ-ఏవమ్- నూనమ్-శశ్వత్- యుగపత్ - భూయస్- సూపత్- కూపత్ - కువిత్- నేత్- చేత్ - చణ్ - కచ్చిత్-యత్ర- తత్ర- నహ-హన్త- మాకిమ్- మాకీమ్- మాకిర్ - నకిమ్-నకీమ్-నకిర్ - ఆకీమ్-మాఙ్- నఞ్- యావత్ -తావత్ -త్వై-త్వై-ద్వై-రై-రే-శ్రౌషట్- వౌషట్-వషట్-స్వాహా-స్వధా-ఓమ్-తథాహి- ఖలు- కిల- అథ- సు-స్మ- అ-ఇ-ఉ-ఋ-ఌ- ఏ ఐ-ఓ-ఔ- దహ ఉఞ్-ఉకఞ్ - వేలాయామ్-మాత్రాయామ్- యథా- యత్- తత్ - కిమ్-పురా-వధ్వా- ధిక్-హాహా-హే-హై-పాట్- ప్యాట్- ఆహో-ఉతాహో- హో - అహో-నో- అథో- ననుమన్యే - మిథ్యా-అసి-బ్రూహి-తు-ను-ఇతి-ఇవ- వత్ -వాత్ -వన- బత-సమ్-వశమ్-శికమ్-దికమ్ సనుకమ్-ఛంబట- శఙ్కే-శుకమ్-ఖమ్-సనాత్- సనుతర్ - నహికమ్-సత్యమ్ ఋతమ్- ఇద్ధా- అద్ధా-నోచేత్- నచేత్ -నహి జాతు-కథమ్-కుతః కుత్ర-అవ అను-హా- హే-హై-ఆహోస్విత్ -శమ్ కమ్-ఖమ్-దిష్ట్యా-పశు-వట్- సహ- అనుషట్- ఆనుషక్ -అఙ్గ-ఫట్- తాజక్- అయే, అరే-చాటు-కుమ్- ఖుమ్ - ఘుమ్- అమ్-ఈమ్-సీమ్- సిమ్-సి-వై - ఉపసర్గవిభక్తిస్వరప్రతిరూపకాశ్చ నిపాతాః ఆకృతిగణోఽయమ్

* మయుచ్ఛబ్దస్యోపసంఖ్యానమ్

* శ్రచ్ఛబ్దస్యోపసంఖ్యానమ్
౫౮ ప్రాదయః
ప్ర- పరా- అప సమ్-అను-అవ-నిస్-
నిర్- దుస్-దుర్-వి-ఆఙ్ ని-అధి - అ
పి- అతి సు- ఉత్ - అభి-ప్రతి-పరి- ఉ
ప- ఏతేప్రాదయః
౫౯ ఉపసర్గాః క్రియాయోగే
౬౦ గతిశ్చ
* కారికాశబ్దస్యోపసంఖ్యానమ్
* పునశ్చనసౌచ్ఛన్దసి
* దురస్షత్వణత్వయోరుపసర్గత్వప్రతిషేధో వక్తవ్యః
౬౧ ఊర్యాదిచ్విడాచశ్చ
ఊరీ-ఉరరీ-తన్థీ తాలీ ఆతాలీ- వేతా
లీ-ధూలీ- ధూసీ శకలా- సంశకలా-
ధ్వంసకలా- భ్రంసకలా - గులుగు
ధా- సజూః-ఫల- ఫలీ- విక్లీ-ఆక్లీ ఆ
లోష్టీ-కేవాలీ- కేవాసీ- పర్యాలీ- శే
వాలీ- వష్టాలీ - అత్యూమశా- వశ్మ
సా- మస్మసా-మసమసా- శ్రౌషట్-
వౌషట్ - వషట్ స్వాహా-స్వధా-బ
న్ధా- ప్రాదుస్-అత్ - ఆవిస్- ఏతే ఊ
ర్యాదయః
౬౨ అనుకరణఞ్చానితిపరమ్
౬౩ ఆదరానాదరయోస్సదసతీ
౬౪ భూషణేఽలమ్
౬౫ అన్తరపరిగ్రహే
* అన్తశ్శబ్దస్యాఙ్కి-విధిణత్వేషూపసర్గత్వంవాచ్యమ్
౬౬ కణేమనసీశ్రద్ధాప్రతిఘాతే
౬౭ పురోఽవ్యయమ్
౬౮ అస్తంచ
౬౯ అచ్ఛగత్యర్థవదేషు
౭౦ అదోఽనుపదేశే
౭౧ తిరోఽన్తర్ధౌ
౭౨ విభాషాకృఞి
౭౩ ఉపాజేఽన్వాజే
౭౪ సాక్షాత్ప్రభృతీనిచ
సాక్షాత్-మిథ్యా-చిన్తా-భద్రా- రో
చనా-ఆస్థా-అమా - అద్ధా - ప్రాజ
ర్యా- ప్రాజరుహా-బీజర్యా - బీజరు
హా- సంసర్యా- అర్థే- లవణమ్ - ఉ
ష్ణమ్-శీతమ్- ఉదకమ్ - ఆర్ద్రమ్ అసౌ
వశే వికసనే- ప్రహసనే - ప్రతపనే-
ప్రాదుస్ నమస్-ఆకృతిగణోఽయమ్.
* చ్వ్యర్థ ఇతివక్తవ్యమ్
౭౫ అనత్యాధానఉరసిమనసీ
౭౬ మధ్యేపదేనివచనేచ
౭౭ నిత్యంహస్తేపాణావుపయమనే
౭౮ ప్రాధ్వంబన్ధనే
౭౯ జీవికోపనిషదావౌపమ్యే
౮౦ తేప్రాగ్ధాతోః
౮౧ ఛన్దసిపరేఽపి
౮౨ వ్యవహితాశ్చ
౮౩ కర్మప్రవచనీయాః
౮౪ అనుర్లక్షణే
౮౫ తృతీయార్థే
౮౬ హీనే
౮౭ ఉపోఽధికేచ
౮౮ అపపరీవర్జనే
౮౯ ఆఙ్మర్యాదావచనే
* ఆఙ్మర్యాదాభివిధ్యోరితివక్తవ్యమ్
౯౦ లక్షణేత్థమ్భూతాఖ్యాన భాగవీప్సాసు ప్రతిపర్యనవః
౯౧ అభిరభాగే
౯౨ ప్రతిః ప్రతినిధిప్రతిదానయోః

౯౩ అధిపరీఅనర్థకౌ
౯౪ సుః పూజాయామ్
౯౫ అతిరతిక్రమణేచ
౯౬ అపిః పదార్థసంభావనాన్వవసర్గగర్హాసముచ్చయేషు
౯౭ అధిరీశ్వరే
౯౮ విభాషాకృఞి
౯౯ లః పరస్మైపదమ్
౧౦౦ తఙానావాత్మనేపదమ్
౧౦౧ తిఙస్త్రీణిత్రీణి ప్రథమ మధ్యమోత్తమాః
౧౦౨ తాన్యేకవచనద్వివచన బహువచనాన్యేకశః
౧౦౩ సుపః
౧౦౪ విభక్తిశ్చ
౧౦౫ యుష్మద్యుపపదేసమానాధికరణేస్థానిన్యపిమధ్యమః
౧౦౬ ప్రహాసేచమన్యోపపదే మన్యతేరుత్తమఏకవచ్చ
౧౦౭ అస్మద్యుత్తమః
౧౦౮ శేషేప్రథమః
౧౦౯ పరస్సన్నికర్షస్సంహితా
౧౧౦ విరామోఽవసానమ్

ఇతిసూత్రపాఠే
ప్రథమస్యాధ్యాయస్య

—*చతుర్థః పాదః అధ్యాయశ్చ*—

౧ సమర్థః పదవిధిః
౨ సుబామన్త్రితేపరాఙ్గవత్స్వరే
* షష్ఠ్యామన్త్రితకారకవచనమ్
* సుబన్తస్యపరాఙ్గవద్భావే సమానాధికరణస్యోపసంఖ్యానమనన్తరత్వాత్
* పూర్వాఙ్గవచ్చేతివక్తవ్యమ్
* అవ్యయానాన్న
* అవ్యయీభావస్యత్విష్యతే
౩ ప్రాక్కడారాత్సమాసః
౪ సహసుపా
* ఇవేనసమాసోవిభక్త్యలోపశ్చ
౫ అవ్యయీభావః
౬ అవ్యయంవిభక్తిసమీపసమృద్ధివ్యృద్ధ్యర్థాభావాత్యయాసంప్రతిశబ్దప్రాదుర్భావపశ్చాద్యథానుపూర్వ్యయౌగపద్యసాదృశ్యసమ్పత్తిసాకల్యాన్తవచనేషు
౭ యథాఽసాదృశ్యే
౮ యావదవధారణే
౯ సుప్ప్రతినామాత్రార్థే
౧౦ అక్షశలాకాసంఖ్యాః పరిణా
౧౧ విభాషా
౧౨ అపపరిబహిరఞ్చవః పఞ్చమ్యా
౧౩ ఆఙ్మర్యాదాభివిధ్యోః
౧౪ లక్షణేనాభిప్రతీఆభిముఖ్యే
౧౫ అనుర్యత్సమయా
౧౬ యస్యచాయామః
౧౭ తిష్ఠద్గుప్రభృతీనిచ

తిష్ఠద్గు-వహద్గు- ఆయతీగవమ్- ఖలేయవమ్-ఖలేబుసమ్- లూనయవమ్- లూయమానయవమ్ - పూతయవమ్- పూయమానయవమ్ - సంహృతయవమ్- సంహ్రియమాణయవమ్- సంహృతబుసం- సంహ్రియమాణబుసం-సమభూమి-సమపదాతి-సుషమం విషమమ్- దుష్షమమ్- నిష్షమమ్- అపసమమ్-ఆయతీసమమ్- ప్రోఢమ్-పాపసమమ్-పుణ్యసమమ్- ప్రాహ్ణమ్-

ప్రరథమ్- ప్రష్ఠగమ్- ప్రదక్షిణమ్ అపరదక్షిణమ్- సమ్ప్రతి-అసంప్రతి- ఇచ్ ప్రత్యయస్సమాసాన్తః - ఏతేతిష్ఠద్గుప్రభృతయః
౧౮ పారేమధ్యేషష్ఠ్యావా
౧౯ సంఖ్యావంశ్యేన
౨౦ నదీభిశ్చ
౨౧ అన్యపదార్థేచసంజ్ఞాయామ్
౨౨ తత్పురుషః
౨౩ ద్విగుశ్చ
౨౪ ద్వితీయాశ్రితాతీతపతితగతాత్యస్తప్రాప్తాపన్నైః
* గమ్యాదీనాముపసంఖ్యానమ్
౨౫ స్వయంక్తేన
౨౬ ఖట్వాక్షేపే
౨౭ సామి
౨౮ కాలాః
౨౯ అత్యంతసంయోగేచ
౩౦ తృతీయాతత్కృతార్థేనగుణవచనేన
౩౧ పూర్వసదృశసమోనార్థకలహనిపుణమిశ్రశ్లక్ష్ణైః
* అవరస్యోపసంఖ్యానమ్
౩౨ కర్తృకరణేకృతాబహులమ్
౩౩ కృత్యైరధికార్థవచనే
౩౪ అన్నేనవ్యఞ్జనమ్
౩౫ భక్ష్యేణమిశ్రీకరణమ్
౩౬ చతుర్థీతదర్థార్థబలిహితసుఖరక్షితైః
* అర్థేన నిత్యసమాసో విశేష్యలిఙ్గతాచేతివక్తవ్యమ్
౩౭ పఞ్చమీభయేన
* భయభీతభీతిభీభిరితివక్తవ్యమ్
* భయనిర్గతజుగుప్సుభిరితివక్తవ్యమ్
౩౮ అపేతాపోఢముక్త పతితాపత్రస్తైరల్పశః
౩౯ స్తోకాంతికదూరార్థకృచ్ఛ్రాణిక్తేన
౪౦ సప్తమీశౌండైః (నశౌణ్డ- ధూర్త- కితవ-వ్యాడ-ప్రవీణ-సంవీత- అన్తర-అధి-పటు పణ్డితకుశల-చపల - నిపుణ ఇత్యేతే-శౌణ్డాదయః
౪౧ సిద్ధశుష్కపక్వబన్ధైశ్చ
౪౨ ధ్వాఙ్క్షేణక్షేపే
౪౩ కృత్యైరృణే
౪౪ సంజ్ఞాయామ్
౪౫ క్తేనాహోరాత్రావయవాః
౪౬ తత్ర
౪౭ క్షేపే
౪౮ పాత్రేసమ్మితాదయశ్చ
పాత్రేసమ్మితాః- పాత్రేబహులాః- ఉదుమ్బరమశకః - ఉదుమ్బరకృమిః- కూపకచ్ఛపః- అవటకచ్ఛపః - కూపమణ్డూకః-కుంభమణ్డూకః- ఉదపానమణ్డూకః-నగరకాకః-నగరవాయసః- మాతరిపురుషః-పిణ్డీశూరః- పితరిశూరః- గేహేశూరః- గేహేనర్దీ-గేహేక్ష్వేడీ- గేహేవిజితీ- గేహేవ్యాడః- గేహేమేహీ-గేహేదాహీ-గేహేధృష్టః- గేహేధృష్టః- గర్భేతృప్తః-ఆఖనికబకః- గోష్ఠేశూరః- గోష్ఠేవిజితీ- గోష్ఠేక్ష్వేడీ- గోష్ఠేపటుః- గోష్ఠేపణ్డితః- గోష్ఠేప్రగల్భః- కర్ణేటిరటిరా కర్ణేచురచురా - ఆకృతిగణోయమ్
౪౯ పూర్వకాలైకసర్వజరత్పురాణనవకేవలాస్సమానాధికరణేన

౫౦ దిక్సంఖ్యే సంజ్ఞాయామ్

౫౧ తద్ధితార్థోత్తరపదసమాహారే చ

* ద్వన్ద్వతత్పురుషయో రుత్తరపదే నిత్యసమాసవచనమ్

* ఉత్తరపదేనపరిమాణినా ద్విగో స్సిద్ధయె బహూనాం తత్పురుష స్యోపసంఖ్యానమ్

౫౨ సంఖ్యాపూర్వో ద్విగుః

౫౩ కుత్సితానికుత్సనైః

౫౪ పాపాణకేకుత్సితైః

౫౫ ఉపమానానిసామాన్యవచనైః

౫౬ ఉపమితం వ్యాఘ్రాదిభిస్సామాన్యాప్రయోగే

వ్యాఘ్ర-సింహ-ఋక్ష- ఋషభ-చన్దన-వృక- వృష - వరాహ-హస్తిన్-తరు- కుఞ్జర-రురు- పృషత్- పుణ్డరీక- పలాశ- కితవ - ఆకృతిగణోయమ్- తేనముఖపద్మమ్ - ముఖకమలమ్- కరకిసలయమ్ - పార్థివచన్ద్రః ఇత్యాది

౫౭ విశేషణంవిశేష్యేణబహుళమ్

౫౮ పూర్వాపరప్రథమచరమజఘన్యసమానమధ్యమధ్యమవీరాశ్చ

౫౯ శ్రేణ్యాదయఃకృతాదిభిః

శ్రేణి పూగ- ముకున్ద-రాశి- నిచయ-విశేష-విధాన-పర-ఇన్ద్ర-దేవ-ముణ్డ-భూత- శ్రవణ-వదాన్య- అధ్యాపక- అభిరూపక- బ్రాహ్మణ-క్షత్రియ- విశిష్ట- పటు- పణ్డిత- కుశల చపల- నిపుణ- కృపణ - ఇత్యేతే శ్రేణ్యాదయః- కృత-మిత- మత- భూత- ఉక్త- యుక్త-సమాజ్ఞాత-సమామ్నాత- సమాఖ్యాత- సమ్భావిత-సంసేవిత- అవధారిత- అవకల్పిత- నిరాకృత- ఉపకృత- ఉపాకృత- దృష్ట- కలిత- దళిత-ఉదాహృత-విశ్రుత - ఉదిత- అయంకృతాదిరాకృతిగణః

* శ్రేణ్యాదిషుచ్వ్యర్థవచనమ్

౬౦ క్తేననఞ్విశిష్టేనానఞ్

౬౧ సన్మహత్పరమోత్తమోత్కృష్టాః పూజ్యమానైః

౬౨ బృన్దారక నాగకుఞ్జరైః పూజ్యమానమ్

౬౩ కతరకతమౌజాతిపరిప్రశ్నే

౬౪ కింక్షేపే

౬౫ పోటాయువతిస్తోకకతిపయగృష్టిధేనువశావేహద్బష్కయణీప్రవక్తృశ్రోత్రియాధ్యాపకధూర్తైర్జాతిః

౬౬ ప్రశంసావచనైశ్చ

౬౭ యువాఖలతిపలితవలినజరతీభిః

౬౮ కృత్యతుల్యాఖ్యా అజాత్యా

౬౯ వర్ణో వర్ణేన

* శాకపార్థివాదీనాంసిద్ధయె ఉత్తరపదలోపస్యోపసంఖ్యానమ్

శాకపార్థివ-కుతపసౌశ్రుత- అజాతౌల్వలి-ఆకృతిగణోయమ్ - కృతాపకృత - భుక్తవిభుక్త-పీతవిపీత - గతప్రత్యాగత- యాతానుయాత - క్రయాక్రయిక- పుటాపుటికా - ఫలాఫలికా - మానోన్మానికా

౭౦ కుమారశ్శ్రమణాదిభిః

శ్రమణా-ప్రవ్రజితా- కులటా- గర్భిణీ- తాపసీ- దాసీ-బన్ధకీ-అధ్యాపక- అభిరూపక- పటు-మృదు-పణ్డిత-కుశల-చపల- నిపుణ-ఏతే శ్రమణాదయః

౭౧ చతుష్పాదోగర్భిణ్యా
* చతుష్పాజ్జాతిరితివక్తవ్యమ్
౭౨ మయూరవ్యంసకాదయశ్చ
మయూరవ్యంసక- ఛత్త్రివ్యంస
క- కమ్బోజముణ్డ- యవనముణ్డ- ఛన్ద
సి- హస్తగృహ్య - పాదగృహ్య-లాం
గూలగృహ్య- పునర్దాయ - ఏహీడా
దయోఽన్యపదార్థే- ఏహీడంవర్తతె-
ఏహియవంవర్తతె- ఏహివాణిజాక్రి
యా- అపేహివాణిజా- ప్రేహివా
ణిజా- ఏహిస్వాగతా- అపేహిస్వా
గతా- ఏహిద్వితీయా - అపేహిద్వితీ
యా- ప్రేహిద్వితీయా-ఏహికటా-
అపేహికటా- ప్రేహికటా - ఆహర
కరటా - ప్రేహికర్దమా- ప్రోహికర్ద
మా విధమచూడా ఉద్ధరచూడా-
ఆహరచేలా- ఆహరవసనా- ఆహర
సేనా- అహరవితనా - కృన్తవిచక్షు
ణా-ఉద్ధరోత్సృజా- ఉద్ధరావసృజా-
ఉద్ధమవిధమా- ఉత్పచనిపచా-ఉత్ప
తనిపతా-ఉచ్చావచమ్ ఉచ్చనీచమ్
ఆచోపచమ్- ఆచపరాచమ్ - నఖప్ర
చమ్- నిశ్చప్రచమ్ - అకిఞ్చన-స్నా
త్వాకాలక - పీత్వాస్థిరక-భుక్త్వాసు
హిత- ప్రేష్యపాపీయాన్- ఉత్పత్యా
పాకలా- నిపత్యరోహిణీ- నిషణ్ణశ్యా
మా- అవేహిప్రఘసా- ఏహివిఘసా
ఇహపఞ్చమీ - ఇహద్వితీయా-జహికి
ర్మణా- బహుళమాభీక్ష్ణ్యేకర్తారంచా
భిదధాతి- జహిజోడమ్- జహిస్తమ్బ
మ్- ఉజ్జహిస్తమ్బమ్ - ఆఖ్యాతమా
ఖ్యాతేనక్రియాసాతత్యే- అశ్నీతపిబ
తా - పచతభృజ్జతా - ఖాదతమోద
తా-ఖాదతాచమతా- ఆహరనివపా-
ఆవపనిష్కిరా- ఉత్పచవిపచా - భిన్ధి
లవణా-కృన్ధివిచక్షణా- పచలవణా-ప
చప్రకూటా- ఆకృతిగణోయమ్-తేన
అకుతోభయః- కాన్దిశీకః ఆహోపు
రుషికా-అహమహమికా-యదృచ్ఛా
ఏహిరేయాహిరా - ఉన్మృజావమృ
జా- ద్రవ్యాన్తరమ్ - అవశ్యకార్యమి
త్యాది

ఇతిసూత్రపాఠె
ద్వితీయస్యాధ్యాయస్యప్రథమఃపాదః

౧ పూర్వాపరాధరోత్తర మేకదేశి
నైకాధికరణే
౨ అర్ధన్నపుంసకమ్
౩ ద్వితీయతృతీయచతుర్థతుర్యాణ్య
న్యతరస్యామ్
౪ ప్రాప్తాపన్నేచద్వితీయయా
౫ కాలాఃపరిమాణినా
౬ నఞ్
౭ ఈషదకృతా
* ఈషద్గుణవచనేనేతివక్తవ్యమ్
౮ షష్ఠీ
* కృద్యోగాచషష్ఠీసమస్యతఇతివ
క్తవ్యమ్
౯ యాజకాదిభిశ్చ
యాజక- పూజక-పరిచారక-పరి
షేచక- స్నాపక- అధ్యాపక-ఉత్సా
హక-ఉద్వర్తక- హోతృ-భర్తృరథ
గణక-పత్తిగణక-ఏతేయాజకాదయః
౧౦ ననిర్ధారణె
* ప్రతిపదవిధానాచషష్ఠీ నసమస్య
తఇతివక్తవ్యమ్

౧౧ పూరణగుణసుహితార్థసదవ్యయతవ్యసమానాధికరణేన

౧౨ క్తేనచపూజాయామ్

౧౩ అధికరణవాచినాచ

౧౪ కర్మణిచ

౧౫ తృజకాభ్యాంకర్తరి

౧౬ కర్తరిచ

౧౭ నిత్యంక్రీడాజీవికయోః

౧౮ కుగతిప్రాదయః

* కర్మప్రవచనీయానాంప్రతిషేధః

* ప్రాదయోగతాద్యర్థేప్రథమయా

* అత్యాదయఃక్రాన్తాద్యర్థేద్వితీయయా

* అవాదయఃక్రుష్టాద్యర్థేతృతీయయా

* పర్యాదయోగ్లానాద్యర్థే చతుర్థ్యా

* నిరాదయఃక్రాన్తాద్యర్థే పఞ్చమ్యా

* ఇవేనవిభక్త్యలోపః పూర్వపదప్రకృతిస్వరత్వంచ

౧౯ ఉపపదమతిఙ్

౨౦ అమైవావ్యయేన

౨౧ తృతీయాప్రభృతీన్యన్యతరస్యామ్

౨౨ క్త్వాచ

౨౩ శేషోబహువ్రీహిః

౨౪ అనేకమన్యపదార్థే

* ప్రాదిభ్యోధాతుజస్యవాచ్యోవాచోత్తరపదలోపః

* నఞోఽస్త్యర్థానాం వాచ్యోవాచోత్తరపదలోపః

౨౫ సంఖ్యయావ్యయాసన్నాదూరాధికసంఖ్యాస్సంఖ్యేయే

౨౬ దిఙ్నామాన్యన్తరాలే

౨౭ తత్రతేనేదమితిసరూపే

౨౮ తేనసహేతితుల్యయోగే

* సర్వనామ్నోవృత్తిమాత్రేపుంవద్భావోవక్తవ్యః

౨౯ చార్థేద్వన్ద్వః

౩౦ ఉపసర్జనంపూర్వమ్

౩౧ రాజదన్తాదిషుపరమ్

రాజదన్త- అగ్రేవణమ్ - లిప్తవాసితమ్- నగ్నముషితమ్ - సిక్తసమ్మృష్టమ్- మృష్టలుఞ్చితమ్ - అవక్లిన్నపక్వమ్- అర్పితోప్తమ్- ఉప్తగాఢమ్- ఉలూఖలముసలమ్- తణ్డులకిణ్వమ్- దృషదుపలమ్- ఆరగ్వాయనబన్ధకీ- చిత్రరథబాహ్లీకమ్- అవన్త్యశ్మకమ్- శూద్రార్యమ్- స్నాతకరాజానౌ- విష్వక్సేనార్జునౌ - అక్షిభ్రువమ్ - దారగవమ్- శబ్దార్థౌ- ధర్మార్థౌ - కామార్థౌ-అర్థశబ్దౌ-అర్థధర్మౌ- అర్థకామౌ- వైకారిమతమ్- గోజవాజమ్-గోపాలధానీపూలాసమ్- పూలాసకకురణ్డమ్- స్థూలపూలాసమ్- ఉశీరబీజమ్- జిజ్ఞాస్థి- సిఞ్జాశ్వత్థమ్ - చిత్రాస్వాతీ-భార్యాపతీ- దమ్పతీ-జమ్పతీ- జాయాపతీ- పుత్రపతీ- పుత్రపశూ- కేశశ్మశ్రు- శిరోబీజమ్ శిరోజాను- సర్పిర్మధునీ మధుసర్పిషీ-ఆద్యన్తౌ అన్తాదీ- గుణవృద్ధీ- వృద్ధిగుణౌ- ఏతేరాజదన్తాదయః

౩౨ ద్వన్ద్వేఘి

౩౩ అజాద్యదన్తమ్

౩౪ అల్పాచ్తరమ్

* అనేకప్రాప్తావేకస్యనియమోఽనియమశ్శేషే

ఋతు నక్షత్రాణా మానుపూర్వ్యేణసమానాక్షరాణామ్

* అభ్యర్హితఞ్చ
* లఘ్వక్షరమ్
* వర్ణానామానుపూర్వ్యేణ
* భ్రాతుశ్చజ్యాయసః
* సంఖ్యాయాఅల్పీయస్యాః
* ధర్మాదిషూభయమ్
౩౫ సప్తమీవిశేషణేబహువ్రీహౌ
* సర్వనామసంఖ్యయో రుపసంఖ్యానమ్
* వాప్రియస్య
* గడ్వాదిభ్యఃపరాసప్తమీ
౩౬ నిష్ఠా
* జాతికాలసుఖాదిభ్యఃపరానిష్ఠా
* ప్రహరణార్థేభ్యశ్చపరేనిష్ఠాసప్తమ్యౌ
౩౭ వాహితాగ్న్యాదిషు

ఆహితాగ్ని- జాతపుత్ర-జాతదన్త- జాతశ్మశ్రు-తైలపీత- ఘృతపీత- మద్యపీత- ఊఢభార్య- గతార్థ- ఆకృతిగణోయమ్. తేన- గడుగణ్ఠ-అస్యుద్యత- దణ్డపాణిప్రభృతయోపి

౩౮ కడారాఃకర్మధారయే

కడార-గడుల-ఖఞ్జ-ఖోడ-కాణ కుణ్ఠ-ఖలతి- గౌర- వృద్ధ భిక్షుక- పిఙ్గ పిఙ్గల- తను- జఠర-బధిర-మఠర-కఞ్జ బర్బర- ఏతేకడారాదయః

ఇతిసూత్రపాఠేద్వితీయస్యాధ్యాయస్యద్వితీయపాదః.

---

౧ అనభిహితే
* లిఙ్ కృత్తద్ధితసమాసైఃపరిసంఖ్యానమ్
౨ కర్మణిద్వితీయా
* అభితఃపరితస్సమయా నికషాహా ప్రతియోగేపి
౩ తృతీయాచహోశ్ఛన్దసి
౪ అన్తరాన్తరేణయుక్తే
౫ కాలాధ్వనోరత్యన్తసంయోగే
౬ అపవర్గేతృతీయా
౭ సప్తమీపఞ్చమ్యౌకారకమధ్యే
౮ కర్మప్రవచనీయయుక్తేద్వితీయా
౯ యస్మాదధికం యస్యచేశ్వరవచనన్తత్రసప్తమీ
౧౦ పఞ్చమ్యపాఙ్పరిభిః
౧౧ ప్రతినిధిప్రతిదానేయస్మాత్
౧౨ గత్యర్థకర్మణిద్వితీయా చతుర్థ్యౌ చేష్టాయామనధ్వని
౧౩ చతుర్థీసంప్రదానే
* తాదర్థ్యేచతుర్థీవక్తవ్యా
* క్లృపిసంపద్యమానేచ
* ఉత్పాతేనజ్ఞాపితేచ
* హితాదియోగేచ
౧౪ క్రియార్థోపపదస్యకర్మణిస్థానినః
౧౫ తుమర్థాచ్చభావవచనాత్
౧౬ నమస్స్వస్తిస్వాహాస్వధాలంవషడ్యోగాచ్చ
* అలమితిపర్యాప్త్యర్థగ్రహణమ్
౧౭ మన్యకర్మణ్యనాదరేవిభాషాప్రాణిషు
* అప్రాణిష్విత్యపనీయనౌకాకాన్నశుకసృగాలవర్జేష్వితివాచ్యమ్
౧౮ కర్తృకరణయోస్తృతీయా
* ప్రకృత్యాదిభ్యఉపసంఖ్యానమ్

ప్రకృతి- ప్రాయ-గోత్ర- సమ-విషమ-ద్విద్రోణ-పఞ్చక-సాహస్ర- ఏతేప్రకృత్యాదయః

౧౯ సహయుక్తేఽప్రధానే
౨౦ యేనాఙ్గవికారః
౨౧ ఇత్థమ్భూతలక్షణే
౨౨ సంజ్ఞోఽన్యతరస్యాంకర్మణి
౨౩ హేతౌ
* నిమిత్తపర్యాయప్రయోగేసర్వా
సాంప్రాయదర్శనమ్
౨౪ అకర్తర్యృణేపఞ్చమీ
౨౫ విభాషాగుణేఽస్త్రియామ్
౨౬ షష్ఠీహేతుప్రయోగే
౨౭ సర్వనామ్నస్తృతీయాచ
౨౮ అపాదానేపఞ్చమీ
* ల్యబ్లోపేకర్మణ్యధికరణేచ
* యతశ్చాధ్వకాలనిర్మాణంతత్రప
ఞ్చమీతద్యుక్తాదధ్వనఃప్రథమాస
ప్తమ్యౌకాలాత్సప్తమీచవక్తవ్యా
౨౯ అన్యారాదితరర్తేదిక్శబ్దాఞ్చూ
త్తరపదాజాహియుక్తే
౩౦ షష్ఠ్యతసర్థప్రత్యయేన
౩౧ ఏనపాద్వితీయా
౩౨ పృథగ్వినానానాభిస్తృతీయాఽన్య
తరస్యామ్
౩౩ కరణేచస్తోకాల్పకృచ్ఛ్రకతిపయ
స్యాసత్త్వవచనస్య
౩౪ దూరాన్తికార్థైఃషష్ఠ్యన్యతరస్యాం
౩౫ దూరాన్తికార్థేభ్యోద్వితీయాచ
౩౬ సప్తమ్యధికరణేచ
* క్తస్యేన్విషయస్యకర్మణ్యుపసం
ఖ్యానమ్
* సాధ్వసాధుప్రయోగేచ
* అర్హాణాంకర్తృత్వేఽనర్హాణామ
* కర్తృత్వేతద్వైపరీత్యేచ
నిమిత్తాత్కర్మసంయోగే

౩౭ యస్యచభావేనభావలక్షణమ్
౩౮ షష్ఠీచానాదరే
౩౯ స్వామీశ్వరాధిపతిదాయాదసా
క్షిప్రతిభూప్రసూతైశ్చ
౪౦ ఆయుక్తకుశలాభ్యాంచాసేవా
యామ్
౪౧ యతశ్చనిర్ధారణమ్
౪౨ పఞ్చమీవిభక్తే
౪౩ సాధునిపుణాభ్యామర్చాయాం
సప్తమ్యప్రతేః
* అప్రత్యాదిభిరితివక్తవ్యమ్
ప్రతి పరి-అను-ఏతేప్రత్యాదయః
౪౪ ప్రసితోత్సుకాభ్యాంతృతీయాచ
౪౫ నక్షత్రేచలుపి
౪౬ ప్రాతిపదికార్థలిఙ్గపరిమాణవచ
నమాత్రేప్రథమా
౪౭ సమ్బోధనేచ
౪౮ సామన్త్రితమ్
౪౯ ఏకవచనంసమ్బుద్ధిః
౫౦ షష్ఠీశేషే
౫౧ జ్ఞోఽవిదర్థస్యకరణే
౫౨ అధీగర్థదయేశాంకర్మణి
౫౩ కృఞఃప్రతియత్నే (జ్వరేః
౫౪ రుజార్థానాం భావ వచనామ
* అజ్వరిసన్తాప్యోరితివక్తవ్యమ్
౫౫ ఆశిషినాథః
౫౬ జాసినిప్రహణనాటక్రాథపిషాం
హింసాయామ్
౫౭ వ్యవహృపణోస్సమర్థయోః
౫౮ దివస్తదర్థస్య
౫౯ విభాషోపసర్గే
౬౦ ద్వితీయాబ్రాహ్మణే
౬౧ ప్రేష్యబ్రువోర్హవిషోదేవతాసం

ప్రదానే
* హవిషోఽప్రస్థితస్య
౬౨ చతుర్థ్యర్థే బహులఞ్ఛన్దసి
* షష్ఠ్యర్థేచతుర్థీ
౬౩ యజేశ్చకరణే
౬౪ కృత్యోర్థప్రయోగేకాలేఽధికరణే
౬౫ కర్తృకర్మణోః కృతి
* గుణకర్మణివేష్యతే
౬౬ ఉభయప్రాప్తౌకర్మణి
* స్త్రీప్రత్యయయోరకాకారయోర్నాయన్నియమః
* శేషేవిభాషా
౬౭ క్తస్యచవర్తమానే
౬౮ అధికరణవాచినశ్చ
౬౯ నలోకావ్యయనిష్ఠాఖలర్థతృనామ్
* ఉకప్రతిషేధే కమేర్భాషాయామప్రతిషేధః
* అవ్యయప్రతిషేధేతోసునకసునోరప్రతిషేధః
* ద్విషశ్శతుర్వా
౭౦ అకేనోర్భవిష్యదాధమర్ణ్యయోః
౭౧ కృత్యానాంకర్తరివా
౭౨ తుల్యార్థైరతులోపమాభ్యాం తృతీయాన్యతరస్యామ్
౭౩ చతుర్థీచాశిష్యాయుష్యమద్రభద్రకుశలసుఖార్థహితైః

ఇతిసూత్రపాఠే

ద్వితీయస్యాధ్యాయస్యతృతీయః పాదః

---

౧ ద్విగురేకవచనమ్
౨ ద్వన్ద్వశ్చప్రాణితూర్యసేనాఙ్గానామ్
౩ అనువాదేచరణానామ్
* స్థేణోర్లుఙీతివక్తవ్యమ్
౪ అధ్వర్యుక్రతురనపుంసకమ్
౫ అధ్యయనతోఽవిప్రకృష్టాఖ్యానామ్
౬ జాతిరప్రాణినామ్
౭ విశిష్టలిఙ్గోనదీదేశోఽగ్రామాః
౮ క్షుద్రజన్తవః
౯ యేషాంచవిరోధశ్శాశ్వతికః
౧౦ శూద్రాణామనిరవసితానామ్
౧౧ గవాశ్వప్రభృతీనిచ

గవాశ్వమ్- గవావికమ్- గవైడకమ్-అజావికమ్-అజైడకమ్-కుబ్జవామనమ్-కుబ్జకిరాతమ్-పుత్రపౌత్రమ్-శ్వచణ్డాలమ్- స్త్రీకుమారమ్- దాసీమాణవకమ్ శాటీపటీరమ్- శాటీప్రచ్ఛదమ్-శాటీపట్టికమ్-ఉష్ట్రఖరమ్ ఉష్ట్రశశమ్- మూత్రశకృత్ - మూత్రపురీషమ్- యకృన్మేదమ్- మాంసశోణితమ్-దర్భశరమ్- దర్భపూతీకమ్ అర్జునశిరీషమ్- అర్జునపురుషమ్ - తృణోలపమ్-దాసీదాసమ్-కుటీకుటమ్-భాగవతీభాగవతమ్ - ఏతానిగవాశ్వప్రభృతీని

౧౨ విభాషా వృక్షమృగతృణధాన్యవ్యఞ్జనపశుశకున్యశ్వబడబపూర్వాపరాధరోత్తరాణామ్
* బహుప్రకృతిః ఫలసేనావనస్పతిమృగశకునిక్షుద్రజంతుధాన్యతృణానామ్
౧౩ విప్రతిషిద్ధంచాధికరణవాచి
౧౪ నదధిపయఆదీని

దధిపయసీ - సర్పిర్మధునీ-మధుసర్పిషీ - బ్రహ్మప్రజాపతీ- శివవైశ్రవణౌ-స్కన్దవిశాఖౌ-పరివ్రాట్కౌశికౌ- ప్రవర్గ్యోపసదౌ-శుక్లకృష్ణౌ- ఇ

ధ్మాబర్హిషీ-దీక్షాతపసీ-శ్రద్ధాతపసీ
మేధాతపసీ - అధ్యయనతపసీ - ఉ
లూఖలముసలే ఆద్యావసానే - శ్ర
ద్ధామేధే- ఋక్సామే- వాఙ్మనసే- ప
తానిదధపయఆదీని

౧౫ అధికరణైతావత్త్వేచ

౧౬ విభాషాసమీపే

౧౭ సనపుంసకమ్

౧౮ అవ్యయీభావశ్చ

౧౯ తత్పురుషోఽనఞ్కర్మధారయః

౨౦ సంజ్ఞాయాంకన్థోశీనరేషు

౨౧ ఉపజ్ఞోపక్రమంతదాద్యాచిఖ్యా
సాయామ్

౨౨ ఛాయాబాహుల్యే

౨౩ సభారాజామనుష్యపూర్వా

౨౪ అశాలాచ

౨౫ విభాషాసేనాసురాచ్ఛాయాశా
లానిశానామ్

౨౬ పరవల్లింగంద్వన్ద్వతత్పురుషయోః

* ద్విగుప్రాప్తాపన్నాలంపూర్వగ
తిసమాసేషుప్రతిషేధోవక్తవ్యః

౨౭ పూర్వవదశ్వబడబౌ

౨౮ హేమన్తశిశిరావహోరాత్రే
చఛన్దసి

౨౯ రాత్రాహ్నాహాఃపుంసి

* అనువాకాదయఃపుంసి

* సంఖ్యాపూర్వంరాత్రంక్లీబమ్

౩౦ అపథన్నపుంసకమ్

*పుణ్యసుదినాభ్యామహ్నఃక్లీబతేష్టా

* పథస్సంఖ్యావ్యయాదేః

* అకారాన్తోత్తరపదోద్విగుః(స్త్రీ)
యామిష్టః

* ఆబన్తోవా

* అనో నలోపశ్చ వాద్విగుః (స్త్రీ)

* పాత్రాద్యన్తస్యన (యామ్

* సామాన్యేనపుంసకమ్

౩౧ అర్ధర్చాఃపుంసిచ

అర్ధర్చ- గోమయ- కషాయ-కా
ర్షాపణ కుతప - కుణప - కపాట-శ
ఙ్ఖ-గూధ-యూధ- ధ్వజ-కబన్ధ- పద్మ-
గృహ- సరక-కంస- దివస- యూష-
అన్ధకార-దణ్డ- కమణ్డలు- మణ్డ- భూ
త- ద్వీప-ద్యూత-చక్ర-ధర్మ- కర్మన్-
మోదక- శతమాన- యాన- నఖ- న
ఖర- చరణ- పుచ్ఛ-దాడిమ- హిమ-
రజత- సక్తు- పిధాన-సార-పాత్ర-ఘృ
త- సైన్ధవ- ఔషధ - ఆఢక- చషక-
ద్రోణ- ఖలీన- పాత్రీవ- షష్టిక-వార
బాణ-ప్రోథ- కపిత్థ- శుష్క- శాల-శీ
ల-శుల్క- శీధు-కవచ- రేణు- ఋ
ణ- కపట శీకర ముసల- సువర్ణ-వర్ణ-
పూర్వ- చమస- క్షీర-కర్ష- ఆకాశ-
అష్టాపద-మఙ్గల- నిధన- నిర్యాస- జృ
మ్భ-వృత్త-పుస్త-బుస్త- క్ష్వేడిత-శృ
ఙ్గ-నిగడ-ఖల-మధు- మూల-మూలక-
స్థూల-శరావ - నాల - వప్ర- విమా
న-ముఖ-ప్రగ్రీవ- శూల- వజ్ర-కటక-
కణ్టక- కర్పట- శిఖర-కల్క- నాట-
మస్తక-వలయ- కుసుమ-తృణ-పఙ్క-
కుణ్డల-కిరీట- కుముద- అర్బుద-అఙ్కు
శ-తిమిర-ఆశ్రమ- భూషణ-ఇష్వాస-
ముకుల-వసన్త- తడాగ- పిటక- విట
ఙ్క- విడఙ్క- పిణ్యాక-మాష-కోశ-
ఫలక-దిన-దైవత- పినాక- సమర-స్థా
ణు-అనీక- ఉపవాస- శాక-కర్పాస-
విశాల-చషాల- ఖణ్డ-దర- విటప- ర

ణా-బల-మక-మృణాల- హస్త-ఆర్ద్ర-
హాల- సూత్ర-తాణ్డవ-గాణ్డీవ మణ్డ
ప-పటహ- సౌధ- యోధ- పార్శ్వ-
శరీర- ఫల- చ్ఛల- పుర- రాష్ట్ర- బి
మ్బ- అమ్బర- కుట్టిమ- కుక్కుట- కు
డప-కకుద- ఖణ్డల- తోమర- తోరణ-
మఞ్చక- పఞ్చక- పుఙ్ఖ- మధ్య-బాల-
చాళ-వల్మీక- వర్ష- వస్త్ర- వసు-దే
హ-ఉద్యాన- ఉద్యోగ- స్నేహ- స్తే
న- స్తన స్వర-సంగమ- నిష్క-క్షేమ-
శూక-క్షత్ర-పవిత్ర యౌవన కలహ-
పాలక- మూషిక- మణ్డల - వల్కల-
కుఞ్జ-విహార-లోహిత-విషాణ-భవన-
అరణ్య-పులిన-దృఢ ఆసన- ఐరావత-
శూర్ప తీర్థ-లోమశ-తమాల- లోహ-
దణ్డక- శపథ-ప్రతిసర-దారు-ధనుస్-
మాన-వర్చస్క-కూర్చ తండక-మఠ-
సహస్ర ఓదన ప్రవాల-శకట-అపరా
హ్ణ-నీడ శకల-తణ్డుల అర్ధర్చాదిః

౩౨ ఇదమోఽన్వాదేశేఽశనుదాత్త
స్తృతీయాదౌ

౩౩ ఏతదస్త్రతసోస్త్రతసౌ చానుదాత్తౌ

౩౪ ద్వితీయాటౌస్స్వేనః

* అన్వాదేశేనపుంసకే ఏనద్వక్తవ్యః

౩౫ ఆర్ధధాతుకే

౩౬ అదో జగ్ధిర్ల్యప్తికితి

౩౭ లుఙ్సనోర్ఘస్ల్

* ఘస్ల్ భావేఽచ్యుపసంఖ్యానం

౩౮ ఘఞపోశ్చ

౩౯ బహుళంఛన్దసి

౪౦ లిట్యన్యతరస్యామ్

౪౧ వేఞో వయిః

౪౨ హనో వధలిఙి

౪౩ లుఙిచ

౪౪ ఆత్మనేపదేష్వన్యతరస్యామ్

౪౫ ఇణో గా లుఙి

* ఇణ్వదిక ఇతివక్తవ్యమ్

౪౬ ణౌగమిరబోధనే

౪౭ సనిచ

౪౮ ఇఙశ్చ

౪౯ గాఙ్ లిటి

౫౦ విభాషాలుఙ్ లృఙోః

౫౧ ణౌచసంశ్చఙోః

౫౨ అస్తేర్భూః

౫౩ బ్రువోవచిః

౫౪ చక్షిఙఃఖ్యాఞ్

* వర్జనేప్రతిషేధః

* అసనయోశ్చ

౫౫ వాలిటి

౫౬ అజేర్వ్యఘఞపోః

* ఘఞపోః ప్రతిషేధేక్యప ఉపసంఖ్యానమ్

* వలాదావార్ధధాతుకేవేష్యతే

౫౭ వాయౌ

౫౮ ణ్యక్షత్రియార్షఞితోయూనిలుగణిఞోః

౫౯ పైలాదిభ్యశ్చ

పైల శాలఙ్కి- సాత్యకి- సాత్యం కామి- రాహవి- రావణి- ఔదఞ్జిః- ఔదవ్రజి-ఔదమేఘి- ఔదమజ్జి-ఔదభృజ్జి-దైవస్థాని - పైఙ్గలాదాయని- రాహక్షతి మాలిఙ్గి రాణి ఔదన్యి- ఔద్గాహమాని-ఔజ్జిహాని- ఔదశుద్ధి- తదాద్రాజాచ్చాణః- ఆకృతిగణోయమ్

౬౦ ఇఞఃప్రాచామ్

౬౧ నతౌల్వలిభ్యః

తౌల్వలి-ధారణి- పారణి- రావణి- వైలీపి- వైవతి- వార్కలి- నైవకి- వైవమతి- వైవయజ్ఞి- చాఫద్రకి- బైల్వకి - వైజ్క- ఆనురాహతి- పౌష్కరసాది- ఆనురోహతి- ఆనుతి- ప్రాదోహని- నైమిశ్రి- ప్రాజాహతి- బాన్ధకి- వైశీతి- ఆసినాసి- ఆహింసి - ఆసురి- నైమిషి- ఆసిబన్ధకి- పౌష్పి- కారేణుపాలి- కైవర్ణి- వైరకి- వైహతి- తౌల్వల్యాదిః

౬౨ తదాజస్యబహుషు తెనైవాస్త్రియామ్

౬౩ యస్కాదిభ్యోగోత్రే

యస్క- లహ- ద్రుహ్యా- అయఃస్థూణ-తూణకర్ణ- సదామత్త- కమ్బలహార- బహిర్యోగ - కర్ణాఢక- పర్ణాఢక - పిణ్డీజఙ్ఘ-బకసక్థ- విశ్రి- కుద్రి-అజబస్తి- మిత్రయు-రక్షోము- ఖజఙ్ఘారధ - ఉత్కాస - కటుక- మన్థక - పుష్కరసద్ - విషపుట- ఉపరిమేఖల - క్రోష్టుమాన - క్రోష్టుపాద- క్రోష్టుమాయ - శీర్షమాయ- ఖరప - పదక-వర్షక- భలన్దన- భడిల- భణ్డిల - భడిత-భణ్డిత- ఏతెయస్కాదయః

౬౪ యఞఞోశ్చ

* యఞాదీనామేకస్యద్వయోర్వా తత్పురుషెషష్ఠ్యాఉపసంఖ్యానమ్

౬౫ అత్రిభృగుకుత్సవసిష్ఠగౌతమాఙ్గిరోభ్యశ్చ

౬౬ బహ్వచఇఞఃప్రాచ్యభరతేషు

౬౭ నగోపవనాదిభ్యః

గోపవన- శిగ్రు-బిన్దు- భాజన-అశ్వావతాన - శ్యామక - శ్యామాక- శ్యాపర్ణ బిదాద్యన్తర్గణోయంగోపవనాదిః

౬౮ తికకితవాదిభ్యోద్వన్ద్వే

తికకితవాః,వఙ్ఖరభణ్డీరథాః,ఉపకలమకాః, పఫకనరకాః, బకనఖగుదపరిణద్ధాః, ఉబ్జకకుభాః, లఙ్కశాన్తముఖాః, ఉత్తరశలఙ్కటాః, కృష్ణాజినకృష్ణసున్దరాః, భ్రిష్టక కపిష్ఠలాః, అగ్నివేశ దశేరుకాః, ఏతేతికకితవాదయః

౬౯ ఉపకాదిభ్యోన్యతరస్యామద్వన్ద్వే-ఉపక,లమక, భ్రిష్టక,కపిష్ఠల,కృష్ణాజిన,కృష్ణసున్దర,చూడారక,ఆడారక,గడుక,ఉదఙ్క సుధాయుక,అబన్ధకపిఙ్గలక,పిష్టక,సుపిష్ట, మయూరకర్ణ, ఖరీజఙ్ఘ, శలాథల,పతఞ్జల,పదఞ్జల,కఠేరణి, కుషీతక, కాశకృత్స్న, నిదాఘ, కలశీకణ్ఠ, దామకణ్ఠ,కృష్ణపిఙ్గల, కర్ణక,పర్ణక,జటిలక, బధిరక,జన్తుక, అనులోమ, అనుపద,ప్రతిలోమ, అపజగ్ధ, ప్రతాన, అనభిహిత,కమక, కటారక, లేఖాభ్రు, కమన్దక, పిఞ్జూలక, వర్ణక,మసూరకర్ణ, మదాఘ, కబన్తక, కమన్తక, కదామత్త, దామకణ్ఠ,ఏతేఉపకాదయః

౭౦ ఆగస్త్యకౌణ్డిన్యయో రగస్తికుణ్డినచ్

౭౧ సుపోధాతుప్రాతిపదికయోః

౭౨ అదిప్రభృతిభ్యశ్శపః

౭౩ బహుళంఛన్దసి

౭౪ యఙోఽచిచ

౭౫ జుహోత్యాదిభ్యశ్శ్లుః

౭౬ బహుళంఛన్దసి

౭౭ గాతిస్థాఘుపాభూభ్యస్సిచఃపర

స్మైపదేషు
౭౮ విభాషాఘ్రాధేట్శాచ్ఛాసః
౭౯ తనాదిభ్యస్తథాసోః
౮౦ మన్త్రేఘస హ్వరణ శవదహాద్వృచ్కృగమిజనిభ్యోలేః
౮౧ ఆమః
౮౨ అవ్యయాదాప్సుపః
౮౩ నావ్యయీభావాదతోఽమ్త్వపఞ్చమ్యాః
౮౪ తృతీయాసప్తమ్యోర్బహులమ్
౮౫ లుటఃప్రథమస్యడారౌరసః

ఇతిసూత్రపాఠే

ద్వితీయస్యాధ్యాయస్యచతుర్థఃపాదః

అధ్యాయశ్చసమాప్తః

---

౧ ప్రత్యయః
౨ పరశ్చ
౩ ఆద్యుదాత్తశ్చ
౪ అనుదాత్తౌసుప్పితౌ
౫ గుప్తిజ్కిద్భ్యస్సన్
౬ మాన్బధదాన్శాన్భ్యోదీర్ఘశ్చాభ్యాసస్య
౭ ధాతోః కర్మణస్సమానకర్తృకాదిచ్ఛాయాంవా
* ఆశఙ్కాయాంసన్వక్తవ్యః
౮ సుపఆత్మనఃక్యచ్
* మాన్తాదవ్యయాచ్చక్యచ్న
౯ కామ్యచ్చ
౧౦ ఉపమానాదాచారే
* అధికరణాచ్చేతివక్తవ్యమ్
౧౧ కర్తుఃక్యఙ్సలోపశ్చ
* ఆచారేఽవగల్భక్లీబహోడేభ్యఃక్విబ్వావక్తవ్యః

౧౨ భృశాదిభ్యోభువ్యచ్వేర్లోపశ్చహలః-భృశ, శీఘ్ర, చపల, మన్ద, పణ్డిత, ఉత్సుక, సుమనస్, దుర్మనస్, అభిమనస్, ఉన్మనస్, రహస్, రోహత్, రేహత్, సంశ్చత్, తృపత్, శశ్వత్, భ్రమత్, వేహత్, శుచిస్, శుచివర్చస్, అణ్డరవర్చస్, ఓజస్, సురజస్, అరజస్, ఏతేభృశాదయః
౧౩ లోహితాదిడాజ్భ్యఃక్యష్
లోహిత, చరిత, నీల, ఫేన, మద్ర, హరిత, దాస, మన్ద, లోహితాదిరాకృతిగణః
* లోహితడాజ్భ్యఃక్యష్వచనమ్
* భృశాదిష్వితరాణి
౧౪ కష్టాయక్రమణే
* సత్రకక్షకష్టకృచ్ఛ్రగహనేభ్యః కణ్వచికీర్షాయామితివక్తవ్యమ్
౧౫ కర్మణోరోమన్థతపోభ్యాం వర్తిచరోః
* హనుచలనఇతివక్తవ్యమ్
* తపసఃపరస్మైపదంచ
౧౬ బాష్పోష్మభ్యాముద్వమనే
* ఫేనాచ్చేతివక్తవ్యమ్
౧౭ శబ్దవైరకలహాభ్రకణ్వ మేఘేభ్యఃకరణే
* సుదినదుర్దిననీహారేభ్యశ్చ
౧౮ సుఖాదిభ్యఃకర్తృవేదనాయామ్
సుఖ, దుఃఖ, తృప్త, కృచ్ఛ్ర, అస్ర, ఆస్ర, అలీక, ప్రతీప, కరుణ, కృపణ, సోఢ ఇత్యేతానిసుఖాదీని
౧౯ నమోవరివశ్చిత్రఙఃక్యచ్
* నమసఃపూజాయామ్
* వరివసఃపరిచర్యాయామ్

* చిత్రిఙఆశ్చర్యే
౨౦ పుచ్ఛభాణ్డచీవరాణ్ణిఙ్
* భాణ్డాత్సమాచయనే
* చీవరాదార్జనే పరిధానే చ
* పుచ్ఛాదుదసనే వ్యసనే పర్యసనే చ
౨౧ ముణ్డమిశ్రశ్లక్ష్ణలవణ వ్రతవస్త్రహలకలకృతతూస్తేభ్యో ణిచ్
* హలికల్యోరత్వనిపాతనం సన్వద్భావప్రతిషేధార్థమ్
౨౨ ధాతోరేకాచో హలాదేః క్రియాసమభిహారే యఙ్
* సూచిసూత్రిమూత్ర్యట్యర్త్యశూర్ణోతిభ్యో యఙ్వాచ్యః
౨౩ నిత్యం కౌటిల్యే గతౌ
౨౪ లుపసదచరజపజభదహదశగౄభ్యో భావగర్హాయామ్
౨౫ సత్యాపపాశరూప వీణాతూలశ్లోకసేనాలోమత్వచవర్మ వర్ణచూర్ణచురాదిభ్యో ణిచ్
* అర్థవేదసత్యానామాపుక్
౨౬ హేతుమతి చ
* తత్కరోతి తదాచష్టే
* ఆఖ్యానాత్కృతస్తదాచష్టే కృల్లుక్ప్రకృతిప్రత్యాపత్తిః ప్రకృతివచ్చ కారకమ్
* ప్రాతిపదికాద్ధాత్వర్థే బహుళమిష్ఠవచ్చ
* తేనాతిక్రామతి
* ధాతురూపం చ
* కర్తృకరణాద్ధాత్వర్థే
* బహుళమేతన్నిదర్శనమ్
* ణిఙఙ్గాన్నిరసనే
౨౭ కణ్డ్వాదిభ్యో యక్
౨౮ గుపూధూపవిచ్ఛిపణిపనిభ్య ఆయః
౨౯ ఋతేరీయఙ్
౩౦ కమేర్ణిఙ్
౩౧ ఆయాదయ ఆర్ధధాతుకే వా
౩౨ సనాద్యన్తా ధాతవః
౩౩ స్యతాసీ లృలుటోః
౩౪ సిబ్బహుళం లేటి
* సిబ్బహుళం ఛన్దసి ణిద్వక్తవ్యః
౩౫ కాస్ప్రత్యయాదామమన్త్రే లిటి
* కాస్యనేకాజ్గ్రహణం కర్తవ్యమ్
౩౬ ఇజాదేశ్చ గురుమతోఽనృచ్ఛః
౩౭ దయాయాసశ్చ
౩౮ ఉషవిదజాగృభ్యోఽన్యతరస్యాం
౩౯ భీహ్రీభృహువాం శ్లువచ్చ
౪౦ కృఞ్చానుప్రయుజ్యతే లిటి
౪౧ విదాంకుర్వన్త్విత్యన్యతరస్యామ్
౪౨ అభ్యుత్సాదయాం ప్రజనయాం చికయాం రమయామకః పావయాం క్రియాద్విదామక్రన్నితి చ్ఛన్దసి
౪౩ చ్లి లుఙి
౪౪ చ్లేః సిచ్
* స్పృశమృశకృషతృపదృపాం చ్లేః సిజ్వా వక్తవ్యః
౪౫ శల ఇగుపధాదనిటః క్సః
౪౬ శ్లిష ఆలిఙ్గనే
౪౭ న దృశః
౪౮ ణిశ్రిద్రుస్రుభ్యః కర్తరి చఙ్
* కమేశ్చ్లేశ్చఙ్వక్తవ్యః
౪౯ విభాషా ధేట్శ్వ్యోః
౫౦ గుపేశ్ఛన్దసి
౫౧ నోనయతిధ్వనయత్యేలయత్యర్ద

యతిభ్యః

౫౨ అస్యతివక్తిఖ్యాతిభ్యోఽఙ్

౫౩ లిపిసిచిహ్వశ్చ

౫౪ ఆత్మనేపదేష్వన్యతరస్యామ్

౫౫ పుషాదిద్యుతాద్యౢదితః పరస్మైపదేషు

౫౬ సర్తిశాస్త్యర్తిభ్యశ్చ

౫౭ ఇరితో వా

౫౮ జౄస్తమ్భుమ్రుచుమ్లుచుగ్రుచుగ్లుచుగ్లుఞ్చుశ్విభ్యశ్చ

౫౯ కృమృదృరుహిభ్యశ్ఛన్దసి

౬౦ చిణ్ తే పదః

౬౧ దీపజనబుధపూరితాయిప్యాయిభ్యోఽన్యతరస్యామ్

౬౨ అచః కర్మకర్తరి

౬౩ దుహశ్చ

౬౪ న రుధః

౬౫ తపోఽనుతాపే చ

౬౬ చిణ్ భావకర్మణోః

౬౭ సార్వధాతుకే యక్

౬౮ కర్తరి శప్

౬౯ దివాదిభ్యః శ్యన్

౭౦ వాభ్రాశభ్లాశభ్రముక్రముక్లముత్రసిత్రుటిలషః

౭౧ యసోఽనుపసర్గాత్

౭౨ సంయసశ్చ

౭౩ స్వాదిభ్యః శ్నుః

౭౪ శ్రువః శృ చ

౭౫ అక్షోఽన్యతరస్యామ్

౭౬ తనూకరణే తక్షః

౭౭ తుదాదిభ్యః శః

౭౮ రుధాదిభ్యః శ్నమ్

౭౯ తనాదికృఞ్భ్యః ఉః

౮౦ ధిన్వికృణ్వ్యోర చ

౮౧ క్ర్యాదిభ్యః శ్నా

౮౨ స్తమ్భుస్తుమ్భుస్కమ్భుస్కుమ్భుస్కుఞ్భ్యః శ్నుశ్చ

౮౩ హలః శ్నః శానజ్ఝౌ

౮౪ ఛన్దసి శాయజపి

౮౫ వ్యత్యయో బహులమ్

౮౬ లిఙ్యాశిష్యఙ్

* దృశేరగ్వక్తవ్యః

౮౭ కర్మవత్కర్మణా తుల్యక్రియః

* సకర్మకాణాం ప్రతిషేధో వక్తవ్యః

* దుహిపచ్యోర్బహులం సకర్మకయోః

* సృజియుజ్యోః శ్యంస్తు

* సృజేః శ్రద్ధోపపన్నే కర్తర్యేవేతి వాచ్యమ్

* భూషాకర్మకిరాదిసనాం చాన్యత్రాత్మనేపదాత్

౮౮ తపస్తపః కర్మకస్యైవ

౮౯ న దుహస్నునమాం యక్చిణౌ

* యక్చిణోః ప్రతిషేధే హేతుమణ్ణిచ్ శ్రిబ్రూఞాముపసంఖ్యానమ్

* యక్చిణోః ప్రతిషేధే ణిశ్రన్థిగ్రన్థిబ్రూఞాత్మనేపదాకర్మకాణాముపసంఖ్యానమ్

౯౦ కుషిరజోః ప్రాచాం శ్యన్పరస్మైపదం చ

౯౧ ధాతోః

౯౨ తత్రోపపదం సప్తమీస్థమ్

౯౩ కృదతిఙ్

౯౪ వాఽసరూపోఽస్త్రియామ్

౯౫ కృత్యాః

౯౬ తవ్యత్తవ్యానీయరః

* కేలిమర ఉపసంఖ్యానమ్
* వసేస్తవ్యత్ కర్తరిణిచ్చ
౯౭ అచో యత్
* తకిశసిచతియతిజనిభ్యో యద్వా
చ్యః
* హనో వా యద్వధశ్చ వక్తవ్యః
౯౮ పోరదుపధాత్
౯౯ శకిసహోశ్చ
౧౦౦ గదమదచరయమశ్చానుపసర్గే
* చరేరాఙి చాగురౌ
౧౦౧ అవద్యపణ్యవర్యాగర్హ్యపణిత
వ్యానిరోధేషు
౧౦౨ వహ్యం కరణమ్
౧౦౩ అర్యస్స్వామివైశ్యయోః
౧౦౪ ఉపసర్యా కాల్యాప్రజనే
౧౦౫ అజర్యం సంగతమ్
౧౦౬ వదస్సుపి క్యప్ చ
౧౦౭ భువో భావే
౧౦౮ హనస్త చ
౧౦౯ ఏతిస్తుశాస్వృదృజుషః క్యప్
* ఆఙ్పూర్వాదఞ్జేస్సంజ్ఞాయా
ముపసంఖ్యానమ్
* శంసిదుహిగుహిభ్యో వా
౧౧౦ ఋదుపధాచ్చాక్లిపిచృతేః
౧౧౧ ఈచ ఖనః
౧౧౨ భృఞోఽసంజ్ఞాయామ్
* సమశ్చ బహులమ్
౧౧౩ మృజేర్విభాషా
౧౧౪ రాజసూయ సూర్యమృషోద్య
రుచ్యకుప్యకృష్టపచ్యావ్యథ్యాః
౧౧౫ భిద్యోద్ధ్యౌ నదే
౧౧౬ పుష్యసిద్ధ్యౌ నక్షత్రే
౧౧౭ విపూయవినీయజిత్యా ముఞ్జక
ల్కహలిషు
౧౧౮ ప్రత్యపిభ్యాం గ్రహేః
* ఛన్దసీతి వక్తవ్యమ్
౧౧౯ పదాస్వైరిబాహ్యాపక్ష్యేషు చ
౧౨౦ విభాషా కృవృషోః
౧౨౧ యుగ్యం చ పత్త్రే
౧౨౨ అమావస్యదన్యతరస్యామ్
౧౨౩ ఛన్దసి నిష్టర్క్య దేవహూయ
ప్రణీయోన్నీయోచ్ఛిష్యమర్య
స్తర్యాధ్వర్యఖన్యఖాన్యదేవయ
జ్యాపృచ్ఛ్యప్రతిషీవ్యబ్రహ్మ
వాద్యభావ్య స్తావ్యోపచాయ్య
పృడాని
* హిరణ్య ఇతి వక్తవ్యమ్
౧౨౪ ఋహలోర్ణ్యత్
* పాణౌ సృజేర్ణ్యత్
* సమవపూర్వాచ్చ
* లపిదభిభ్యాం చేతి వక్తవ్యమ్
౧౨౫ ఓరావశ్యకే
౧౨౬ ఆసుయువపిరపిలపిత్రపిచమశ్చ
౧౨౭ ఆనాయ్యోఽనిత్యే
౧౨౮ ప్రణాయ్యోఽసమ్మతౌ
౧౨౯ పాయ్యసాన్నాయ్యనికాయ్య
ధాయ్యా మానహవిర్నివాస
సామిధేనీషు
౧౩౦ క్రతౌ కుణ్డపాయ్యసంచాయ్యౌ
౧౩౧ అగ్నౌ పరిచాయ్యోపచాయ్య
సమూహ్యాః
౧౩౨ చిత్యాగ్నిచిత్యే చ
౧౩౩ ణ్వుల్ తృచౌ
౧౩౪ నన్దిగ్రహిపచాదిభ్యో ల్యుణిన్యచః
మదనః - దూషణః - సాధనః - వ
ర్ధనః - శోభనః - రోచనః - సహితపిద

మస్సంజ్ఞాయామ్- సహనః- తపనః- దమనః- జల్పనః - రమణః- దర్పణః - సంక్రన్దనః- సంకర్షణః- సంహర్షణః- జనార్దనః- యవనః- మధుసూదనః-విభీషణః- లవణః- చిత్తవినాశనః- కులదమనః- శత్రుదమనః - ఇతినన్ద్యాదిః గ్రాహీ- ఉత్సాహీ- ఉద్దాసీ-ఉద్భాసీ- స్థాయీ - మన్త్రీ- సమ్మర్దీ రక్షశ్రువపశూనాం- నిరక్షీ- నిశ్రావీ- నివాపీ నిశాయీ- యాచృవ్యాహృసంవ్యాహృవ్రజవదవసాం ప్రతిషిద్ధానామ్-అయాచీ- అవ్యాహారీ- అసంవ్యాహారీ - అవ్రాజీ- అనాదీ- అవాసీ - అచామచిత్తకర్తృకాణామ్- అకారీ- అహారీ-అవినాయీ- విశాయీ విషాయీ- విశయీ- విషయీ దేశే- విశయీ విషయీ దేశః- అభిభావీ భూతే- అపరాధీ-ఉపరోధీ-పరిభవీ- పరిభావీ- ఇతిగ్రహాదిః। పచ- వచ- వప- వద- చల- పత- నదట్- భషట్- ప్లవట్- చరట్-గరట్- తరట్ - చోరట్- గాహట్- సూరట్ దేవట్ దోషట్ - రజ- మద- క్షప- సేవ- మేష- కోష- మేధ- నర్త- వ్రణ-దర్శ - సర్ప- దమ్భ-దర్ప- జార-భర- శ్వపచ- పచాదిరాకృతిగణః

౧౩౫ ఇగుపధజ్ఞాప్రీకిరః కః

౧౩౬ ఆతశ్చోపసర్గే

౧౩౭ పాఘ్రాధ్మాధేట్దృశః శః

* ఘ్రః సంజ్ఞాయాన్న

౧౩౮ అనుపసర్గాల్లిమ్పవిన్దధారిపారివేద్యుదేజిచేతిసాతిసాహిభ్యశ్చ

* నౌ లిమ్పేః

* గవాదిషు విన్దేస్సంజ్ఞాయాముపసంఖ్యానమ్

౧౩౯ దదాతిదధాత్యోర్విభాషా

౧౪౦ జ్వలితికసన్తేభ్యో ణః

* తనోతేర్ణ ఉపసంఖ్యానమ్

౧౪౧ శ్యాద్వ్యధాస్రుసంస్ర్వతీణవసావహృల్లిహశ్లిషశ్వసశ్చ

౧౪౨ దున్యోరనుపసర్గే

౧౪౩ విభాషా గ్రహః

౧౪౪ గేహే కః

౧౪౫ శిల్పిని ష్వున్

* నృతిఖనిరఞ్జిభ్య ఇతి వక్తవ్యమ్

౧౪౬ గస్థకన్

౧౪౭ ణ్యుట్ చ

౧౪౮ హశ్చ వ్రీహికాలయోః

౧౪౯ ప్రుసృల్వః సమభిహారే వున్

* సాధుకారిణ్యుపసంఖ్యానమ్

౧౫౦ ఆశిషి చ

ఇతి సూత్రపాఠే

తృతీయస్యాధ్యాయస్య ప్రథమః పాదః

౧ కర్మణ్యణ్

* శీలికామిభక్ష్యాచరిభ్యో ణః

* ఈక్షిక్షమిభ్యాం చేతి వక్తవ్యమ్

౨ హ్వావామశ్చ

౩ ఆతోఽనుపసర్గే కః

* కవిధౌ సర్వత్ర ప్రసారిణిభ్యో డః

౪ సుపి స్థః

౫ తున్దశోకయోః పరిమృజాపనుదోః

* ఆలస్యసుఖాహరణయోరితి వక్తవ్యమ్

* కప్రకరణే మూలవిభుజాదిభ్య ఉపసంఖ్యానమ్

మూలవిభుజ- నఖముచ- కాకగుహ-కుముద-మహీధ్ర-కుధ్ర-గిధ్ర ఆకృతిగణోఽయమ్

౬ ప్రే దాజ్ఞః

౭ సమి ఖ్యః

౮ గాపోష్టక్

* పిబతేస్సురాశీధ్వోరితి వక్తవ్యమ్

* బహుళం తణి

౯ హరతేరనుద్యమనేఽచ్

* శక్తిలాఙ్గలాఙ్కుశయష్టితోమరఘటఘటీధనుష్షు గ్రహేరుపసంఖ్యానమ్

* సూత్రే చ ధార్యర్థే

౧౦ వయసి చ

౧౧ ఆఙి తాచ్ఛీల్యే

౧౨ అర్హః

౧౩ స్తమ్బకర్ణయో రమిజపోః

* హస్తిసూచకయోరితి వక్తవ్యమ్

౧౪ శమి ధాతోస్సంజ్ఞాయామ్

*శమి సంజ్ఞాయామ్ ధాతుగ్రహణం కృఞో హేత్వాదిటప్రతిషేధార్థమ్

౧౫ అధికరణే శేతేః

* పార్శ్వాదిషూపసంఖ్యానమ్
పార్శ్వ-ఉదర-పృష్ఠ-ఉత్తాన-అవమూర్ధన్-ఇతి పార్శ్వాదిః

* దిగ్ధసహపూర్వాచ్చేతి వక్తవ్యమ్

* ఉత్తానాదిషు కర్తృషు

* గిరౌ డశ్ఛన్దసి

౧౬ చరేష్టః

౧౭ భిక్షాసేనాదాయేషు చ

౧౮ పురోఽగ్రతోఽగ్రేషు సర్తేః

౧౯ పూర్వే కర్తరి

౨౦ కృఞో హేతుతాచ్ఛీల్యానులోమ్యేషు

౨౧ దివావిభానిశాప్రభాభాస్కరాన్తానన్తాదిబహునాన్దీకింలిపిలిబిబలిభక్తికర్తృచిత్రక్షేత్రసంఖ్యాజఙ్ఘాబాహ్వహర్యత్తద్ధనురరుష్షు

* కింయత్తద్బహుషు కృఞోఽజ్విధానమ్

౨౨ కర్మణి భృతౌ

౨౩ న శబ్దశ్లోకకలహగాథావైరచాటుసూత్రమన్త్రపదేషు

౨౪ స్తమ్బశకృతోరిన్

* వ్రీహివత్సయోరితి వక్తవ్యమ్

౨౫ హరతేర్దృతినాథయోః పశౌ

౨౬ ఫలేగ్రహిరాత్మమ్భరిశ్చ

౨౭ ఛన్దసి వనసనరక్షిమథామ్

౨౮ ఏజేః ఖశ్

* వాతశునీతిలశర్ధేష్వజధేట్ తుదజహాతిభ్య ఉపసంఖ్యానమ్

౨౯ నాసికాస్తనయోర్ధ్మాధేటోః

* స్తనే ధేటః

* నాసికాయాం ధ్మశ్చ

* ఘటీఖారీఖరీషూపసంఖ్యానమ్

౩౦ నాడీముష్ట్యోశ్చ

౩౧ ఉది కూలే రుజివహోః

౩౨ వహాభ్రే లిహః

౩౩ పరిమాణే పచః

౩౪ మితనఖే చ

౩౫ విధ్వరుషోస్తుదః

౩౬ అసూర్యలలాటయోర్దృశితపోః

౩౭ ఉగ్రమ్పశ్యేరమ్మదపాణిన్ధమాశ్చ

౩౮ ప్రియవశే వదః ఖచ్

* గమేస్సుపివాచ్యః
* విహాయసోవిహఇతివాచ్యమ్
* ఖచ్చడిద్వావాచ్యః
* డేచవిహాయసోవిహాదేశోవక్తవ్యః
౩౯ ద్విషత్పరయోస్తాపేః
౪౦ వాచియమోవ్రతే
౪౧ పూస్సర్వయోర్దారిసహోః
* భగేచదారేరితివక్తవ్యమ్
౪౨ సర్వకూలాభ్రకరీషేషుకషః
౪౩ మేఘర్తిభయేషుకృఞః
౪౪ క్షేమప్రియమద్రేఽణ్చ
౪౫ ఆశితేభువఃకరణభావయోః
౪౬ సంజ్ఞాయాంభృతృవృజిధారిసహితపిదమః
౪౭ గమశ్చ
౪౮ అన్తాత్యన్తాధ్వదూరపారసర్వానన్తేషుడః
* డప్రకరణేసర్వత్రపన్నయోరుపసంఖ్యానమ్
* ఉరసోలోపశ్చ
* సుదురోరధికరణే
* నిసోదేశే
* అన్యత్రాపిదృశ్యతఇతివక్తవ్యమ్
౪౯ ఆశిషిహనః
* దారావాహనోఽణన్తస్యచటస్సంజ్ఞాయామ్
* చారౌవా
* కర్మణిసమిచ
౫౦ అపేక్లేశతమసోః
౫౧ కుమారశీర్షయోర్ణినిః
౫౨ లక్షణేజాయాపత్యోష్టక్
౫౩ అమనుష్యకర్తృకేచ
౫౪ శక్తౌహస్తికవాటయోః
౫౫ పాణిఘతాడఘౌశిల్పిని
* రాజఘఉపసంఖ్యానమ్
౫౬ ఆఢ్యసుభగస్థూలపలితనగ్నాన్ధప్రియేషుచ్వ్యర్థేష్వచ్వౌకృఞః కరణేఖ్యున్
౫౭ కర్తరిభువఃఖిష్ణుచ్ఖుకఞౌ
౫౮ స్పృశోఽనుదకేక్విన్
౫౯ ఋత్విగ్దధృక్స్రగ్దిగుష్ణిగఞ్చుయుజిక్రుఞ్చాంచ
౬౦ త్యదాదిషుదృశోఽనాలోచనేకఞ్చ
* సమానాన్యయోశ్చేతివక్తవ్యమ్
* దృశేఃక్సశ్చేతివక్తవ్యమ్
౬౧ సత్సూద్విషద్రుహదుహయుజవిదభిదచ్ఛిదజినీరాజాముపసర్గేపిక్విప్
౬౨ భజోణ్విః
౬౩ ఛన్దసిసహః
౬౪ వహశ్చ
౬౫ కవ్యపురీషపురీష్యేషుఞ్యుట్
౬౬ హవ్యేఽనన్తఃపాదమ్
౬౭ జనసనఖనక్రమగమోవిట్
౬౮ అదోఽనన్నే
౬౯ క్రవ్యేచ
౭౦ దుహఃకబ్ఘశ్చ
౭౧ మన్త్రేశ్వేతవహోక్థశస్పురోడాశోణ్విన్
* శ్వేతవహాదీనాండస్పదస్యేతివక్తవ్యమ్
* అవయాఃశ్వేతవాఃపురోడాశ్చ
౭౨ అవేయజః
౭౩ విజుపేఛన్దసి

౭౪ ఆతోమనిన్క్వనిబ్వనిపశ్చ
౭౫ అన్యేభ్యోపిదృశ్యతే
౭౬ క్విప్చ
౭౭ స్థఃకచ
౭౮ సుప్యజాతౌణినిస్తాచ్ఛీల్యే
* ణిన్విధౌసాధుకారిణ్యుపసంఖ్యానమ్
* బ్రహ్మణివదః
౭౯ కర్తర్యుపమానే
౮౦ వ్రతే
౮౧ బహులమాభీక్ష్ణ్యే
౮౨ మనః
౮౩ ఆత్మమానేఖశ్చ
౮౪ భూతే
౮౫ కరణేయజః
౮౬ కర్మణిహనః
౮౭ బ్రహ్మభ్రూణవృత్రేషుక్విప్
౮౮ బహులంఛన్దసి
౮౯ సుకర్మపాపమన్త్రపుణ్యేషుకృఞః
౯౦ సోమేసుఞః
౯౧ అగ్నౌచేః
౯౨ కర్మణ్యగ్న్యాఖ్యాయామ్
౯౩ కర్మణీనివిక్రియః
* కుత్సితగ్రహణంకర్తవ్యమ్
౯౪ దృశేఃక్వనిప్
౯౫ రాజనియుధికృఞః
౯౬ సహేచ
౯౭ సప్తమ్యాంజనేర్డః
౯౮ పఞ్చమ్యామజాతౌ
౯౯ ఉపసర్గేచసంజ్ఞాయామ్
౧౦౦ అనౌకర్మణిచ
౧౦౧ అన్యేష్వపిదృశ్యతే
* అన్యేభ్యోపిదృశ్యతే
౧౦౨ నిష్ఠా
* ఆదికర్మణినిష్ఠావక్తవ్యా
౧౦౩ సుయజోర్ఙ్వనిప్
౧౦౪ జీర్యతేరతృన్
౧౦౫ ఛన్దసిలిట్
౧౦౬ లిటఃకానజ్వా
౧౦౭ క్వసుశ్చ
౧౦౮ భాషాయాంసదవసశ్రువః
౧౦౯ ఉపేయివాననాశ్వాననూచానశ్చ
౧౧౦ లుఙ్
౧౧౧ అనద్యతనేలఙ్
౧౧౨ అభిజ్ఞావచనేలృట్
౧౧౩ నయది
౧౧౪ విభాషాసాకాంక్షే
౧౧౫ పరోక్షేలిట్
* అత్యన్తాపహ్నవేలిడ్వక్తవ్యః
౧౧౬ హశశ్వతోర్లఙ్చ
౧౧౭ ప్రశ్నేచాసన్నకాలే
౧౧౮ లట్స్మే
౧౧౯ అపరోక్షేచ
౧౨౦ ననౌపృష్టప్రతివచనే
౧౨౧ నన్వోర్విభాషా
౧౨౨ పురిలుఙ్చాస్మే
౧౨౩ వర్తమానేలట్
౧౨౪ లటశ్శతృశానచావప్రథమాసమానాధికరణే
౧౨౫ సమ్బోధనేచ
౧౨౬ లక్షణహేత్వోఃక్రియాయాః
౧౨౭ తౌసత్
౧౨౮ పూఙ్యజోశ్శానన్
౧౨౯ తాచ్ఛీల్యవయోవచనశక్తిషుచానశ్

౧౩౦ ఇఙ్ధార్యోశ్శత్రకృచ్ఛ్రిణి
౧౩౧ ద్విషోఽమిత్రే
౧౩౨ సుఞో యజ్ఞసంయోగే
౧౩౩ అర్హః ప్రశంసాయామ్
౧౩౪ ఆక్వేస్తచ్ఛీలతద్ధర్మ తత్సాధుకారిషు
౧౩౫ తృన్
* తృన్విధావృత్విక్షు చానుపసర్గస్య
* నయతేష్షుక్
* త్విషేర్దేవతాయామకారశ్చోపధాయా అనిట్త్వం చ
* క్షదేశ్చ యుక్తే
* ఛన్దసి తృచ్చ
౧౩౬ అలంకృఞ్నిరాకృఞ్ప్రజనోత్పచోత్పతోన్మదరుచ్యపత్రపవృతువృధుసహచర ఇష్ణుచ్
౧౩౭ ణేశ్ఛన్దసి
౧౩౮ భువశ్చ
౧౩౯ గ్లాజిస్థశ్చ గ్స్నుః
౧౪౦ త్రసిగృధిధృషిక్షిపేః క్నుః
౧౪౧ శమిత్యష్టాభ్యో ఘినుణ్
౧౪౨ సంపృచానురుధాఙ్యమాఙ్యసపరిసృసంసృజపరిదేవిసంజ్వరపరిక్షిపపరిరటపరివదపరిదహపరిముహదుషద్విషద్రుహదుహయుజాక్రీడవివిచత్యజ గజ భజాతిచరాపచరా ముషాభ్యాహనశ్చ
౧౪౩ వౌకషలసకత్థస్రమ్భః
౧౪ అపేచలషః
౧౪౫ ప్రేలపసృద్రుమథవదవసః
౧౪౬ నిన్దహింసక్లిశఖాదవినాశపరిక్షిపపరిరటపరివాదివ్యాభాషాసూయో వుఞ్
౧౪౭ దేవిక్రుశోశ్చోపసర్గే
౧౪౮ చలనశబ్దార్థాదకర్మకాద్యుచ్
౧౪౯ అనుదాత్తేతశ్చ హలాదేః
౧౫౦ జుచంక్రమ్యదన్ద్రమ్యసృగృధిజ్వలశుచలషపతపదః
౧౫౧ క్రుధమణ్డార్థేభ్యశ్చ
౧౫౨ నయః
౧౫౩ సూదదీపదీక్షశ్చ
౧౫౪ లషపతపదస్థాభూవృషహనకమగమశౄభ్య ఉకఞ్
౧౫౫ జల్పభిక్షకుట్టలుణ్టవృఙః షాకన్
౧౫౬ ప్రజోరినిః
౧౫౭ జిదృక్షివిశ్ర్యిణ్వమావ్యథాభ్యమపరిభూప్రసూభ్యశ్చ
౧౫౮ స్పృహిగృహిపతిదయినిద్రాతన్ద్రాశ్రద్ధాభ్య ఆలుచ్
౧౫౯ దాధేట్సిశదసదో రుః
౧౬౦ సృఘస్యదః క్మరచ్
౧౬౧ భఞ్జభాసమిదో ఘురచ్
౧౬౨ విదభిదిచ్ఛిదేః కురచ్
౧౬౩ ఇణ్నశిజిసర్తిభ్యః క్వరప్
౧౬౪ గత్వరశ్చ
౧౬౫ జాగరూకః
౧౬౬ యజజపదశాం యఙః
౧౬౭ నమికమ్పిస్మ్యజసకమహింసదీపో రః
౧౬౮ సనాశంసభిక్ష ఉః
౧౬౯ విన్దురిచ్ఛుః
౧౭౦ క్యాచ్ఛన్దసి
౧౭౧ ఆదృగమహనజనః కికినౌ లిట్ చ
* భాషాయాం ధాఞ్కృసృజనినమిభ్యః

* సాసహివావహిచాచలిపాపతీనాముపసంఖ్యానమ్
౧౭౨ స్వపిత్రృషార్నజిజ్
* ధృషేశ్చేతివాచ్యమ్
౧౭౩ శౄవన్ద్యోరారుః
౧౭౪ భియఃక్రుక్లుకనౌ
* క్రుకన్నపివక్తవ్యః
౧౭౫ స్థేశభాసపిసకసోవరచ్
౧౭౬ యశ్చయఙః
౧౭౭ భ్రాజభాసధుర్విద్యుతోర్జిపౄజుగ్రావస్తువఃక్విప్
౧౭౮ అన్యేభ్యోఽపిదృశ్యతే
* క్విబ్వచి ప్రచ్ఛ్యాయతస్తుకటప్రుజుశ్రీణాందీర్ఘోఽసంప్రసారణఞ్చ
* ద్యుతిగమిజుహోతీనాంద్వేచ
* జుహోతేర్దీర్ఘశ్చ
* దృణాతేర్హ్రస్వశ్చ
* ధ్యాయతేస్సంప్రసారణంచ
౧౭౯ భువస్సంజ్ఞాన్తరయోః
౧౮౦ విప్రసంభ్యోడ్వసంజ్ఞాయామ్
* డుప్రకరణేమితద్వాదిభ్యఉపసంఖ్యానమ్
౧౮౧ ధఃకర్మణిష్ట్రన్
౧౮౨ దామ్నీశసయుయుజస్తుతుదసిసిచమిహపతదశనహఃకరణే
౧౮౩ హలసూకరయోఃపువః
౧౮౪ అర్తిలూధూసూఖనసహచరఇత్రః
౧౮౫ పువస్సంజ్ఞాయామ్
౧౮౬ కర్తరిచర్షిదేవతయోః
౧౮౭ ఞీతఃక్తః
౧౮౮ మతిబుద్ధిపూజార్థేభ్యశ్చ

ఇతిసూత్రపాఠే

తృతీయస్యాధ్యాయస్యద్వితీయపాదః

౧ ఉణాదయోబహులమ్
౨ భూతేఽపిదృశ్యన్తే
౩ భవిష్యతిగమ్యాదయః
గమీ- ఆగమీ- భావీ- ప్రస్థాయీ- ప్రతిరోధీ-ప్రతియోధీ ప్రతిబోధీ- ప్రతియాయీ-ప్రతియోగీ-ఏతేగమ్యాదయః
౪ యావత్పురానిపాతయోర్లట్
౫ విభాషాకదాకర్హ్యోః
౬ కింవృత్తేలిప్సాయామ్
౭ లిప్స్యమానసిద్ధౌచ
౮ లోడర్థలక్షణేచ
౯ లిఙ్చోర్ధ్వమౌహూర్తికే
౧౦ తుమున్ణ్వులౌక్రియాయాంక్రియార్థాయామ్
౧౧ భావవచనాశ్చ
౧౨ అణ్కర్మణిచ
౧౩ లృట్శేషేచ
౧౪ లృటస్సద్వా
౧౫ అనద్యతనేలుట్
౧౬ పదరుజవిశస్పృశోఘఞ్
* స్పృశఉపతాపే
౧౭ సృస్థిరే
* వ్యాధిమత్స్యబలేషు చేతివాచ్యమ్
౧౮ భావే
౧౯ అకర్తరిచకారకేసంజ్ఞాయామ్
౨౦ పరిమాణాఖ్యాయాంసర్వేభ్యః
* దారజారౌకర్తరిణిలుక్చ

౨౧ ఇఙశ్చ
* అపాదానే స్త్రియాముపసంఖ్యానం తదన్తాచ్చ వా ఙీష్
* శౄవాయువర్ణనివృతేషు
౨౨ ఉపసర్గే రువః
౨౩ సమి యుద్రుదువః
౨౪ శ్రిణీభువోఽనుపసర్గే
౨౫ వౌ క్షుశ్రువః
౨౬ అవోదోర్నియః
౨౭ ప్రే ద్రుస్తుస్రువః
౨౮ నిరభ్యోః పూల్వోః
౨౯ ఉన్న్యోర్గ్రః
౩౦ కౄ ధాన్యే
౩౧ యజ్ఞే సమి స్తువః
౩౨ ప్రే స్త్రోఽయజ్ఞే
౩౩ ప్రథనే వావశబ్దే
౩౪ ఛన్దోనామ్ని చ
౩౫ ఉది గ్రహః
౩౬ సమి ముష్టౌ
౩౭ పరిన్యోర్నీణోర్ద్యూతాభ్రేషయోః
౩౮ పరావనుపాత్యయ ఇణః
౩౯ వ్యుపయోః శేతేః పర్యాయే
౪౦ హస్తాదానే చేరస్తేయే
౪౧ నివాసచితిశరీరోపసమాధానేష్వాదేశ్చ కః
౪౨ సంఘే చానౌత్తరాధర్యే
౪౩ కర్మవ్యతిహారే ణచ్ స్త్రియామ్
౪౪ అభివిధౌ భావ ఇనుణ్
౪౫ ఆక్రోశేఽవన్యోర్గ్రహః
౪౬ ప్రే లిప్సాయామ్
౪౭ పరౌ యజ్ఞే
౪౮ నౌ వృ ధాన్యే
౪౯ ఉది శ్రయతియౌతిపూద్రువః
౫౦ విభాషాఽఽఙి రుప్లువోః
౫౧ అవే గ్రహో వర్షప్రతిబన్ధే
౫౨ ప్రే వణిజామ్
౫౩ రశ్మౌ చ
౫౪ వృణోతేరాచ్ఛాదనే
౫౫ పరౌ భువోఽవజ్ఞానే
౫౬ ఏరచ్
* భయాదీనాముపసంఖ్యానం నపుంసకే క్తాదినివృత్త్యర్థమ్
* జవసవౌ ఛన్దసి వక్తవ్యౌ
౫౭ ఋదోరప్
౫౮ గ్రహవృదృనిశ్చిగమశ్చ
* వశిరణ్యోశ్చోపసంఖ్యానమ్
* ఘఞర్థే కవిధానమ్
౫౯ ఉపసర్గేఽదః
౬౦ ణౌ చ
౬౧ వ్యధజపోరనుపసర్గే
౬౨ స్వనహసోర్వా
౬౩ యమః సముపనివిషు చ
౬౪ నౌ గదనదపఠస్వనః
౬౫ క్వణో వీణాయాం చ
౬౬ నిత్యం పణః పరిమాణే
౬౭ మదోఽనుపసర్గే
౬౮ ప్రమదసమ్మదౌ హర్షే
౬౯ సముదోరజః పశుషు
౭౦ అక్షేషు గ్లహః
౭౧ ప్రజనే సర్తేః
౭౨ హ్వః సమ్ప్రసారణం చ న్యభ్యుపవిషు
౭౩ ఆఙి యుద్ధే
౭౪ నిపానమాహావః
౭౫ భావేఽనుపసర్గస్య

౭౬ హనశ్చ వధః
౭౭ మూర్తౌ ఘనః
౭౮ అన్తర్ఘనో దేశే
౭౯ అగారైకదేశే ప్రఘణః ప్రఘాణశ్చ
౮౦ ఉద్ఘనోఽత్యాధానమ్
౮౧ అపఘనోఽఙ్గమ్
౮౨ కరణేఽయోవిద్రుషు
౮౩ స్తమ్బే క చ
౮౪ పరౌ ఘః
౮౫ ఉపఘ్న ఆశ్రయే
౮౬ సంఘోద్ఘౌ గణప్రశంసయోః
౮౭ నిఘో నిమితమ్
౮౮ ड्वितః క్త్రిః
౮౯ ట్వితోఽథుచ్
౯౦ యజయాచయతవిచ్ఛప్రచ్ఛరక్షో నఙ్
౯౧ స్వపో నన్
౯౨ ఉపసర్గే ఘోః కిః
౯౩ కర్మణ్యధికరణే చ
౯౪ (స్త్రి)యాం క్తిన్
* నిష్ఠాయాం సేట ఇతి వక్తవ్యమ్
౯౫ స్థాగాపాపచో భావే
* శ్రుయజీషిస్తుభ్యః కరణే
* గ్లామ్లాజ్యాహాభ్యో నిః
౯౬ మన్త్రే వృషేషపచమనవిదభూవీరా ఉదాత్తః
౯౭ ఊతి యూతి జూతి సాతి హేతి కీర్తయశ్చ
౯౮ వ్రజయజోర్భావే క్యప్
౯౯ సంజ్ఞాయాం సమజనిషదనిపతమనవిదషుఞ్శీఙ్భృఞిణః
౧౦౦ కృఞః శ చ

౧౦౧ ఇచ్ఛా
* పరిచర్యా పరిసర్యామృగయాటాట్యానాముపసంఖ్యానమ్
* జాగర్తేరకారో వా
౧౦౨ అ ప్రత్యయాత్
౧౦౩ గురోశ్చ హలః
౧౦౪ షిద్భిదాదిభ్యోఽఙ్
భిదా-ఛిదా విదా-క్షిపా-గుహా-శ్రద్ధా-మేధా-గోధా ఆరా- హారా- కారా బన్ధనే- క్షియా - తారా జ్యోతిషి- ధారా- రేఖా - చూడా- పీడా- వపా-వసా-మృజా- కృపా- ఇతి భిదాదిః
* క్రపేస్సంప్రసారణం చ
౧౦౫ చిన్తిపూజికథికుమ్బిచర్చశ్చ
౧౦౬ ఆతశ్చోపసర్గే
౧౦౭ ణ్యాసశ్రన్థో యుచ్
* ఘట్టివన్దివిదిభ్యశ్చేతి వాచ్యమ్
* ఇషేరనిచ్ఛార్థస్య
* పరేర్వా
౧౦౮ రోగాఖ్యాయాం ణ్వుల్ బహులమ్
* ధాత్వర్థనిర్దేశే ణ్వుల్
* ఇక్శ్తిపౌ ధాతునిర్దేశే
* వర్ణాత్కారః
* రాదిఫః
* మత్వర్థాచ్ఛః
* ఇణజాదిభ్యః
* ఇఞ్ వపాదిభ్యః
* ఇక్కృష్యాదిభ్యః
* సంపదాదిభ్యః క్విప్
సంపద్-విపద్- ఆపత్- ప్రతిపద్-ఏతే సంపదాదయః

౧౦౯ సంజ్ఞాయామ్
౧౧౦ విభాషాఖ్యానపరిప్రశ్నయోరిఞ్ చ
౧౧౧ పర్యాయార్హర్ణోత్పత్తిషు ణ్వుచ్
౧౧౨ ఆక్రోశే నఞ్యనిః
౧౧౩ కృత్యల్యుటో బహులమ్
౧౧౪ నపుంసకే భావే క్తః
౧౧౫ ల్యుట్ చ
౧౧౬ కర్మణి చ యేన సంస్పర్శాత్ కర్తుశ్శరీరసుఖమ్
౧౧౭ కరణాధికరణయోశ్చ
౧౧౮ పుంసి సంజ్ఞాయాం ఘః ప్రాయేణ
౧౧౯ గోచరసంచరవహవ్రజవ్యజాపణనిగమాశ్చ
౧౨౦ అవే తౄస్త్రోర్ఘఞ్
౧౨౧ హలశ్చ
* ఘఞ్విధావవహారాధారావాయానాముపసంఖ్యానమ్
౧౨౨ అధ్యాయన్యాయోద్యావసంహారాధారావాయాశ్చ
౧౨౩ ఉదఙ్కోఽనుదకే
౧౨౪ జాలమానాయః
౧౨౫ ఖనో ఘ చ
* ఖనేర్డడరేకేకబకా వాచ్యాః
౧౨౬ ఈషద్దుస్సుషు కృచ్ఛ్రాకృచ్ఛ్రార్థేషు ఖల్
౧౨౭ కర్తృకర్మణోశ్చ భూకృఞోః
* కర్తృకర్మణోశ్చ చ్వ్యర్థయోరితి వాచ్యమ్
౧౨౮ ఆతో యుచ్
౧౨౯ ఛన్దసి గత్యర్థేభ్యః
౧౩౦ అన్యేభ్యోఽపి దృశ్యతే
* భాషాయాంశాసియుధిదృశిధృషిమృషిభ్యో యుజ్వాచ్యః
౧౩౧ వర్తమానసామీప్యే వర్తమానవద్వా
౧౩౨ ఆశంసాయాం భూతవచ్చ
౧౩౩ క్షిప్రవచనే లృట్
౧౩౪ ఆశంసావచనే లిఙ్
౧౩౫ నానద్యతనవత్క్రియాప్రబన్ధసామీప్యయోః
౧౩౬ భవిష్యతి మర్యాదావచనేఽవరస్మిన్
౧౩౭ కాలవిభాగే చానహోరాత్రాణామ్
౧౩౮ పరస్మిన్విభాషా
౧౩౯ లిఙ్నిమిత్తే లృఙ్ క్రియాతిపత్తౌ
౧౪౦ భూతే చ
౧౪౧ వోతాప్యోః
౧౪౨ గర్హాయాం లడపిజాత్వోః
౧౪౩ విభాషా కథమి లిఙ్ చ
౧౪౪ కింవృత్తే లిఙ్లృటౌ
౧౪౫ అనవక్లృప్త్యమర్షయోరకింవృత్తేఽపి
౧౪౬ కింకిలాస్త్యర్థేషు లృట్
౧౪౭ జాతుయదోర్లిఙ్
* యదాయద్యోరుపసంఖ్యానమ్
౧౪౮ యచ్చయత్రయోః
౧౪౯ గర్హాయాం చ
౧౫౦ చిత్రీకరణే చ
౧౫౧ శేషే లృడయదౌ
౧౫౨ ఉతాప్యోస్సమర్థయోర్లిఙ్
౧౫౩ కామప్రవేదనేఽకచ్చితి
౧౫౪ సంభావనేఽలమితి చేత్సిద్ధాప్ర

యోగే
౧౫౫ విభాషాధాతౌ సమ్భావనవచనేఽయది
౧౫౬ హేతుహేతుమతోర్లిజ్
౧౫౭ ఇచ్ఛార్థేషులిజ్ లోటౌ
* కామప్రవేదనఇతివక్తవ్యమ్
౧౫౮ సమానకర్తృకేషుతుమున్
౧౫౯ లిజ్ చ
౧౬౦ ఇచ్ఛార్థేభ్యోవిభాషావర్తమానే
౧౬౧ విధినిమన్త్రణామన్త్రణాధీష్టసంప్రశ్నప్రార్థనేషుఃజ్
౧౬౨ లోట్ చ
౧౬౩ ప్రైషాతిసర్గప్రాప్తకాలేషు కృత్యాశ్చ
౧౬౪ లిజ్ చోర్ధ్వమౌహూర్తికే
౧౬౫ స్మేలోట్
౧౬౬ అధీష్టేచ
౧౬౭ కాలసమయవేలాసుతుమున్
౧౬౮ లిజ్ యది
౧౬౯ అర్హేకృత్యతృచశ్చ
౧౭౦ ఆవశ్యకాధమర్ణ్యయోర్ణినిః
౧౭౧ కృత్యాశ్చ
౧౭౨ శకిలిజ్ చ
౧౭౩ ఆశిషిలిజ్ లోటౌ
౧౭౪ క్తిచ్ క్తౌచసంజ్ఞాయామ్
౧౭౫ మాజిలుజ్
స్మోత్తరేలజ్ చ
ఇతిసూత్రపాఠే తృతీయస్యాధ్యాయస్యతృతీయఃపాదః.
౧ ధాతుసమ్బన్ధేప్రత్యయాః
౨ క్రియాసమభిహారేలోట్ లోటోహిస్వౌవాచతధ్వమోః
౩ సముచ్చయేఽన్యతరస్యామ్
౪ యథా విధ్యనుప్రయోగః పూర్వస్మిన్
౫ సముచ్చయేసామాన్యవచనస్య
౬ ఛన్దసిలుజ్ లజ్ లిటః
౭ లిజర్థేలేట్
౮ ఉపసంవాదాశజ్కయోశ్చ
౯ తుమర్థేసేసేనసేఽసేన్ క్సేకసేనధ్యైఅధ్యైన్ కధ్యైకధ్యైన్ శధ్యైశధ్యైన్ తవైతవేజ్ తవేనః
౧౦ ప్రయైరోహిష్యైఅవ్యథిష్యై
౧౧ దృశేవిఖ్యేచ
౧౨ శకిణముల్ కముlau
౧౩ ఈశ్వరేతోసున్కసునౌ
౧౪ కృత్యార్థేతవైకేన్కేన్యత్వనః
౧౫ అవచక్షేచ
౧౬ భావలక్షణేస్థేణ్ కృఞ్ వదిచరిహుతమిజనిభ్యస్తోసున్
౧౭ సృపితృదోఃకసున్
౧౮ అలం ఖల్వోః ప్రతిషేధయోః ప్రాచాంక్త్వా
౧౯ ఉదీచామ్మాజోవ్యతీహారే
౨౦ పరావరయోగేచ
౨౧ సమాన కర్తృకయోః పూర్వకాలే
౨౨ ఆభీక్ష్ణ్యేణముల్ చ
౨౩ నయద్యనాకాజ్క్షే
౨౪ విభాషాగ్రేప్రథమపూర్వేషు
౨౫ కర్మణ్యాక్రోశేకృఞఃఖముఞ్
౨౬ స్వాదుమిణముల్
౨౭ అన్యథైవంకథమిత్థం సుసిద్ధాప్రయోగశ్చేత్
౨౮ యథాతథయోరసూయాప్రతి

వచనే
౨౯ కర్మణిదృశివిదోస్సాకల్యే
౩౦ యావతివిన్దజీవోః
౩౧ చర్మోదరయోఃపూరేః
౩౨ వర్ష ప్రమాణ ఊలోపశ్చాస్యాన్యతరస్యామ్
౩౩ చేలేక్నోపేః
౩౪ నిమూలసమూలయోఃకషః
౩౫ శుష్కచూర్ణ రూక్షేషుపిషః
౩౬ సమూలాకృతజీవేషుహన్కృఞ్గ్రహః
౩౭ కరణేహనః
౩౮ స్నేహనేపిషః
౩౯ హస్తేవర్త్తిగ్రహోః
౪౦ స్వేపుషః
౪౧ అధికరణేబన్ధః
౪౨ సంజ్ఞాయామ్
౪౩ కర్త్రోర్జీవపురుష యోర్నశివహోః
౪౪ ఊర్ధ్వేశుషిపూరోః
౪౫ ఉపమానేకర్మణిచ
౪౬ కషాదిషుయథావిధ్యను ప్రయోగః
౪౭ ఉపదంశస్తృతీయాయామ్
౪౮ హింసార్థానాంచసమానకర్మకాణామ
౪౯ సప్తమ్యాంచోపపీడరుధకషః
౫౦ సమాసక్తౌ
౫౧ ప్రమాణేచ
౫౨ అపాదానేపరీప్సాయామ్
౫౩ ద్వితీయాయాంచ
౫౪ స్వాఙ్గేధ్రువే
౫౫ పరిక్లిశ్యమానేచ
౫౬ విశిపతిపదిస్కన్దాం వ్యాప్యమానాసేవ్యమానయోః
౫౭ అస్యతితృషోఃక్రియాన్తరే కాలేషు
౫౮ నామ్న్యాదిశిగ్రహోః
౫౯ అవ్యయే యథాభిప్రేతాఖ్యానే కృఞఃక్త్వాణములౌ
౬౦ తిర్యచ్యపవర్గే
౬౧ స్వాఙ్గేతస్ప్రత్యయేకృభ్వోః
౬౨ నాధార్థప్రత్యయేచ్వ్యర్థే
౬౩ తూష్ణీమిభువః
౬౪ అన్వచ్యానులోమ్యే
౬౫ శకధృషజ్ఞాగ్లాఘటరభలభక్రమసహార్హాస్త్యర్థేషుతుమున్
౬౬ పర్యాప్తివచనేష్వలమర్థేషు
౬౭ కర్తరికృత్
౬౮ భవ్యగేయ ప్రవచనీయోపస్థానీయజన్యాప్లావ్యాపాత్యావా
౬౯ లఃకర్మణిచభావేచాకర్మకేభ్యః
౭౦ తయోరేవకృత్యక్తఖలర్థాః
౭౧ ఆదికర్మణిక్తః కర్తరిచ
౭౨ గత్యర్థాకర్మకశ్లిషశీఙ్స్థాసవసజనరుహజీర్యతిభ్యశ్చ
౭౩ దాశగోఘ్నౌసంప్రదానే
౭౪ భీమాదయోఽపాదానే
భీమ-భీష్మ-భయానక-వహ- చరు-ప్రస్కన్దన-ప్రపతన-సముద్ర- స్రువ-స్రుక్-దృష్టి-రక్షః-శఙ్కు-సూక-మూర్ఖ-ఖలతి-ఆకృతిగణోయమ్
౭౫ తాభ్యామన్యత్రోణాదయః
౭౬ క్తోఽధికరణేచధ్రౌవ్యగతిప్రత్యవసానార్థేభ్యః
౭౭ లస్య

౭౮ తిప్ తస్ ఝి సిప్ థస్ థ మిప్ వస్ మస్ తా తాం ఝ థా సా థాం ధ్వ మిడ్వహి మహిఙ్

౭౯ టిత ఆత్మనేపదానాం టేరే

౮౦ థాసస్సే

౮౧ లిటస్తఝయోరేశిరేచ్

౮౨ పరస్మైపదానాం ణలతుసుస్థలథుసణల్వమాః

౮౩ విదో లటో వా

౮౪ బ్రువః పఞ్చానామాదిత ఆహో బ్రువః

౮౫ లోటో లఙ్వత్

౮౬ ఏరుః

౮౭ సేర్హ్యపిచ్చ

౮౮ వాఛన్దసి

౮౯ మేర్నిః

౯౦ ఆమేతః

౯౧ సవాభ్యాం వామౌ

౯౨ ఆడుత్తమస్య పిచ్చ

౯౩ ఏత ఐ

౯౪ లేటోఽడాటౌ

౯౫ ఆత ఐ

౯౬ వైతోఽన్యత్ర

౯౭ ఇతశ్చ లోపః పరస్మైపదేషు

౯౮ స ఉత్తమస్య

౯౯ నిత్యం ఙితః

౧౦౦ ఇతశ్చ

౧౦౧ తస్థస్థమిపాం తాంతంతామః

౧౦౨ లిఙస్సీయుట్

౧౦౩ యాసుట్ పరస్మైపదేషూదాత్తో ఙిచ్చ

౧౦౪ కిదాశిషి

౧౦౫ ఝస్య రన్

౧౦౬ ఇటోఽత్

౧౦౭ సుట్ తిథోః

౧౦౮ ఝేర్జుస్

౧౦౯ సిజభ్యస్తవిదిభ్యశ్చ

౧౧౦ ఆతః

౧౧౧ లఙః శాకటాయనస్యైవ

౧౧౨ ద్విషశ్చ

౧౧౩ తిఙ్ శిత్సార్వధాతుకమ్

౧౧౪ ఆర్ధధాతుకం శేషః

౧౧౫ లిట్ చ

౧౧౬ లిఙాశిషి

౧౧౭ ఛన్దస్యుభయథా

ఇతి సూత్రపాఠే తృతీయస్యాధ్యాయస్య చతుర్థః పాదః - అధ్యాయశ్చ

౧ ఙ్యాప్ప్రాతిపదికాత్

౨ స్వౌజసమౌట్ ఛష్ టాభ్యామ్ భిస్ ఙే భ్యాం భ్యస్ ఙసి భ్యామ్ భ్యస్ ఙసోసాం ఙ్యోస్సుప్

౩ స్త్రియామ్

౪ అజాద్యతష్టాప్

అజా-ఏడకా-కోకిలా-చటకా- అశ్వా మూషికా-బాలా- హోఢా-పాకా-వత్సా-మన్దా-విలాతా పూర్వాపహాణా- అపరాపహాణా - సంభస్త్రాజినశణపిణ్డేభ్యః ఫలాత్ - సదచ్ కాణ్డప్రాన్తశతైకేభ్యః పుష్పాత్ శూద్రా చామహత్పూర్వా జాతిః - కుఞ్చా- ఉష్ణిహా-దేవవిశా- జ్యేష్ఠా-కనిష్ఠా మధ్యమా పుంయోగేఽపి- మూలాన్నఞః- దంష్ట్రా-ఏతేఽజాదయః

* శూద్రా చామహత్పూర్వా జాతిః

౫ ఋన్నేభ్యో ఙీప్

౬ ఉగితశ్చ
* ధాతోరుగితః ప్రతిషేధః
* అఞ్చతేశ్చోపసంఖ్యానమ్
౭ వనోరచ
* వనోనహశ ఇతివక్తవ్యమ్
* బహువ్రీహౌ ఛన్దసి
* బహువ్రీహౌ వా
౮ పాదోఽన్యతరస్యామ్
౯ టాబృచి
౧౦ నషట్స్వస్రాదిభ్యః
స్వసృ దుహితృ- ననాన్దా- యాతృ
మాతృ తిసృ-చతసృ ఇతి స్వస్రాదిః
౧౧ ..ః
౧౨ అనో బహువ్రీహేః
౧౩ —బుభాభ్యామన్యతరస్యామ్
౧౪ అనుపసర్జనాత్
౧౫ టిడ్ఢాణఞ్ ద్వయసజ్ దఘ్న
ఞ్ మాత్రచ్ తయప్ ఠక్ ఠఞ్
కఞ్ క్వరపః॥
* నఞ్ స్నఞీకక్ ఖ్యుం స్తరుణతలు
నానాముపసంఖ్యానమ్
౧౬ యఞశ్చ
* అనపత్యాధికారస్థాన్నఙీప్
౧౭ ప్రాచాంష్ఫ తద్ధితః
౧౮ సర్వత్రలోహితాదికతన్తేభ్యః
౧౯ కౌరవ్యమాండూకాభ్యాంచ
* ఆసురేరుపసంఖ్యానమ్
౨౦ వయసిప్రథమే
* వయస్యచరమఇతివాచ్యమ్
౨౧ ద్విగోః
౨౨ అపరిమాణ బిస్తాచిత కమ్బల్యే
భ్యోనతద్ధితలుకి
౨౩ కాణ్డాన్తాత్ క్షేత్రే

౨౪ పురుషాత్ప్రమాణేఽన్యతరస్యామ్
౨౫ బహువ్రీహేరూధసో ఙీష్
౨౬ సంఖ్యావ్యయాదేర్ఙీప్
౨౭ దామహాయనాన్తాచ్చ
* వయోవాచకస్యైవ హాయనశబ్ద
స్యఙీప్ ణత్వంచేష్యతే
౨౮ అన ఉపధాలోపినోఽన్యతరస్యా
మ్
౨౯ నిత్యంసంజ్ఞాఛన్దసోః
౩౦ కేవలమామక భాగధేయ పాపా
పరసమానార్యకృత సుమఙ్గలభే
షజాచ్చ
౩౧ రాత్రేశ్చాజసౌ
* అజసాదిష్వితివక్తవ్యమ్
౩౨ అన్తర్వత్పతివతోర్నుక్
* అన్తర్వత్పతివదితిగర్భభర్తృసం
యోగే
౩౩ పత్యుర్నోయజ్ఞసంయోగే
౩౪ విభాషాసపూర్వస్య
౩౫ నిత్యంసపత్న్యాదిషు
సమాన-ఏక వీర-పిణ్డ-శ్వ-భ్రాతృ
భద్ర పుత్ర-దాసాచ్ఛన్దసి-ఇతిసమా
నాదిః-
౩౬ పూతక్రతోరై చ
౩౭ వృషాకప్యగ్ని కుసిత కుసిదానా
ముదాత్తః
౩౮ మనోరౌవా
౩౯ వర్ణాదనుదాత్తాత్తోపధాత్తోనః
* అసితపలితయోర్న
* ఛన్దసిక్నమేకే
* పిశఙ్గాదుపసంఖ్యానమ్
౪౦ అన్యతోఙీష్
౪౧ షిద్గౌరాదిభ్యశ్చ

గౌర-మత్స్య-మనుష్య-శృఙ్గ-పిఙ్గ
శ-హయ-గవయ- ముకయ-ఋష్య-
పుట తూణ- ద్రుణ-ద్రోణ- హరిణ-
కాకణ పటర-ఉణక-ఆమలక కువల
బిమ్బ- బదర- కర్కర- తర్కార శ
ర్కార-పుష్కర- శిఖణ్డ-సలద-శష్క
ణ్డ సనన్ద-సుషమ సుషవ- అలిన్ద-గడు
ల పాణ్డశ-ఆఢక ఆనన్ద ఆశ్వత్థ- సృ
పాట - ఆపచ్చిక శష్కుల- సూర్మ
శూర్ప-సూచ - యూష-యూథ-సూ
ప-పూప-సేధ-వల్లక ధాతక- సల్లకి-
మాలక- మాలత- సాల్వక-వేతస బృ
స-అతస-ఉభయ- భృఙ్గ- మహ మఠ
ఛేద పేశ- మేద శ్వన్-తక్షన్- అన
డుహీ - అనడ్వాహీ ఏషణః కరణే-దే
హ దేహల- కాకాదన గవాదన- తేజ
న- రజన లవణ ఔద్గాహమాని గౌ
తమ-పారక అయస్థూణ - భౌరికి
భౌలికి-భౌలిఙ్గి-యాన మేధ-ఆలమ్బి-
ఆలజి- ఆలబ్ధి- ఆలక్షి-కేవాల ఆపక
ఆరట నట-టోట-నోట- మూలాట
శాతన- పోతన పాతన- పానఠ-ఆస్త
రణ అధికరణ-అధికార ఆగ్రహాయణీ
ప్రత్యవరోహిణీ- సేచన సుమఙ్గలా
త్సంజ్ఞాయామ్ అణ్డర-సున్దర-మణ్డల
మన్థర-మఙ్గల-పట-పిణ్డ- షణ్డ-ఊర్ద-గు
ర్ద-శమ- సూద-ఆర్ద్ర-హ్రద-పాణ్డ-భా
ణ్డ-లోహాణ్డ కదర- కన్దర-కదల తరు
ణ-తలున-కల్మాష బృహత్ మహత్-
సోమ- సౌధర్మ- రోహిణీనక్షత్రే రే
వతీనక్షత్రే వికల-నిష్కల- పుష్క
ల కటాచ్ఛ్రోణివచనే- పిప్పల్యాద
యశ్చ-పిప్పలీ-హరీతకీ-కోశాతకీ- శ

మి- వరీ శరీ-పృథివీ- క్రోష్టు-మాతా
మహ- పితామహ- గౌరాదిః-
౪౨ జానపదకుణ్డగోణస్థలభాజనాగ
కాళనీలకుశకాముక కబరాద్వృ
త్త్యమత్రావపనాకృత్రిమాశ్రాణా
స్థౌల్యవర్ణానాచ్ఛాదనాయోవికార
మైథునేచ్ఛాకేశవేశేషు
* నీలాదోషధౌ ప్రాణిని చ
* సంజ్ఞాయాంవా
౪౩ శోణాత్ప్రాచామ్
౪౪ వోతో గుణవచనాత్
* ఖరుసంయోగోపధాన్న
౪౫ బహ్వాదిభ్యశ్చ
బహు పద్ధతి-అఙ్కతి-అఞ్చతి-అంహ
తి- శకటి శక్తిశ్శస్త్రే-శారి-వారి రా
తి శాధి-శాఢి-అహి- కపి-యష్టి- ము
ని-ఇతః ప్రాణ్యఙ్గాత్ -కృదికారాదక్తి
నః- సర్వతోఽక్తిన్నర్థాదిత్యేకే చణ
డ అరాల కృపణ-కమల- వికట-విశాల-
విశంకట భరుజ- ధ్వజ- చన్ద్రభాగా
న్నద్యామ్ కల్యాణ- ఉదార పురాణ-
అహన్ క్రోడ-నఖ-ఖుర-శిఖా-వాల-
శఫ- గుద- ఆకృతిగణోఽయమ్- తేన-
భగ-గల-రాగ- ఇత్యాది-
౪౬ నిత్యంఛన్దసి
౪౭ భువశ్చ
౪౮ పుంయోగాదాఖ్యాయామ్
* పాలకాన్తాన్న
* సూర్యాద్దేవతాయాంచాప్
౪౯ ఇన్ద్రవరుణ భవ శర్వరుద్రమృడ
హిమారణ్య యవ యవనమాతు
లాచార్యాణామానుక్
* హిమారణ్యయోర్మహత్త్వే

* యవాద్దోషే

* యవనాల్లిప్యామ్

* మాతులోపాధ్యాయయోరానుగ్వా

* ముద్గలాచ్ఛన్దసి లిచ్చ

* ఆచార్యాదణత్వం చ

* అర్యక్షత్రియాభ్యాం వా

౫౦ క్రీతాత్కరణపూర్వాత్

౫౧ క్తాదల్పాఖ్యాయామ్

౫౨ బహువ్రీహేశ్చాన్తోదాత్తాత్

* జాతాన్తాన్న

* పాణిగృహీతీ భార్యాయామ్

* బహులం సంజ్ఞాచ్ఛన్దసోః

* అన్తోదాత్తాదబహునఞ్ సుకాలసుఖాదిపూర్వాత్

* జాతిపూర్వాదితి వక్తవ్యమ్

౫౩ అస్వాఙ్గపూర్వపదాద్వా

౫౪ స్వాఙ్గాచ్చోపసర్జనాదసంయోగోపధాత్

* అఙ్గగాత్రకణ్ఠేభ్య ఇతి వక్తవ్యమ్

౫౫ నాసికోదరోష్ఠజఙ్ఘాదన్తకర్ణశృఙ్గాచ్చ

* పుచ్ఛాచ్చ

* కబరమణివిషశరేభ్యో నిత్యమ్

* ఉపమానాత్పక్షాచ్చ పుచ్ఛాచ్చ

౫౬ న క్రోడాదిబహ్వచః॥ క్రోడ- నఖ-ఖుర-గోఖా- ఉఖా- శిఖా- బాల- శఫ- గుద - క్రోడాదిరాకృతిగణః

౫౭ సహనఞ్విద్యమానపూర్వాచ్చ

౫౮ నఖముఖాత్సంజ్ఞాయామ్

౫౯ దీర్ఘజిహ్వీ చ ఛన్దసి

౬౦ దిక్పూర్వపదాన్ఙీప్

౬౧ వాహః

౬౨ సఖ్యశిశ్వీతి భాషాయామ్

౬౩ జాతేర(స్త్రీ)విషయాదయోపధాత్

* యోపధప్రతిషేధే గవయహయముకయమనుష్యమత్స్యానామప్రతిషేధః

౬౪ పాకకర్ణపర్ణపుష్పఫలమూలవాలోత్తరపదాచ్చ

౬౫ ఇతో మనుష్యజాతేః

౬౬ ఊఙుతః

* అప్రాణిజాతేశ్చారజ్జ్వాదీనాముపసంఖ్యానమ్

౬౭ బాహ్వన్తాత్సంజ్ఞాయామ్

౬౮ పఙ్గోశ్చ

* శ్వశురస్యోకారాకారలోపశ్చ

౬౯ ఊరూత్తరపదాదౌపమ్యే

౭౦ సంహితశఫలక్షణవామాదేశ్చ

* సహితసహాభ్యాం చేతి వక్తవ్యమ్

౭౧ కద్రుకమణ్డల్వోశ్ఛన్దసి

* గుగ్గులుమధుజతుపతయాలూనామితి వక్తవ్యమ్

౭౨ సంజ్ఞాయామ్

౭౩ శార్ఙ్గరవాద్యఞో ఙీన్॥ శార్ఙ్గరవ- కాపటవ- గౌగ్గులవ- బ్రాహ్మణ వైద- గౌతమ- కామణ్డలేయ- బ్రాహ్మణకృతేయ- ఆనిచేయ- ఆన్ధేయ- ఆశోకేయ- వాత్స్యాయన- మౌఞ్జాయన- కైకస- కావ్య- శైబ్య- ఏహి- పర్యేహి- ఆశ్మరథ్య- ఔదపాన- అరాళ- చణ్డాల- వతణ్డ- భోగవద్గౌరిమతోః సంజ్ఞాయాం ఘాదిషు నిత్యం హ్రస్వార్థం

నృనరయోర్వృద్ధిశ్చ
౭౪ యఙశ్చాప్
* షాఙ్క్యఙశ్చాప్ వక్తవ్యః
౭౫ ఆవట్యాచ్చ
౭౬ తద్ధితాః
౭౭ యూనస్తిః
౭౮ అణిఞోరనార్షయోర్గురూపోత్తమయోః ష్యఙ్ గోత్రే
౭౯ గోత్రావయవాత్
౮౦ క్రౌడ్యాదిభ్యశ్చ
క్రౌడి-లాడి-వ్యాడి-ఆపిశలి-ఆపక్షితి-చౌపయత-చైటయత-సైకయత-బైల్వయత-సౌధాతకి-సూతయువత్యామ్-భోజక్షత్రియే-యౌతకి-కౌటి-భౌరికి-భౌలికి-శాల్మలి-శాలాస్థలి-కాపిష్ఠలి గౌకక్ష్య క్రౌడ్యాదిః
౮౧ దైవయజ్ఞిశౌచివృక్షిసాత్యముగ్రికాణ్ఠేవిద్ధిభ్యోఽన్యతరస్యామ్
౮౨ సమర్థానాంప్రథమాద్వా
౮౩ ప్రాగ్దీవ్యతోఽణ్
౮౪ అశ్వపత్యాదిభ్యశ్చ
అశ్వపతి-జ్ఞానపతి-శతపతి-ధనపతి-గణపతి-స్థానపతి-యజ్ఞపతి-రాష్ట్రపతి-కులపతి-గృహపతి-ధాన్యపతి-ధన్వపతి-బన్ధుపతి-ధర్మపతి-సభాపతి-ప్రాణపతి-క్షేత్రపతి-అశ్వపత్యాదిః
౮౫ దిత్యదిత్యాదిత్యపత్యుత్తరపదాణ్ణ్యః
* వాఙ్మతిపితృమతాంఛన్దస్యుపసంఖ్యానమ్
* యమాచ్చేతివక్తవ్యమ్
* పృథివ్యా ఞాఞౌ
* దేవాద్యఞఞౌ
* బహిషష్టిలోపో యఞ్ చ
* ఈకక్ చ
* ఈకఞ్ఛన్దసి
* స్థామ్నోఽకారః
* లోమ్నోఽపత్యేషు బహుష్వకారో వక్తవ్యః
* గోరజాదిప్రసంగే యత్
౮౬ ఉత్సాదిభ్యోఽఞ్
ఉత్స-ఉదపాన-వికర-వినద-మహానద-మహానస-మహాప్రాణ-తరుణ-తలున-బష్కయాసే-పృథివీ-ధేను-పఙ్క్తి-జగతీ-త్రిష్టుప్-అనుష్టుప్-జనపద-భరత-ఉశీనర-గ్రీష్మ-పీలుకుణ-ఉదస్థాన దేశే-పృషదంశ-సల్లకీయ-రథన్తర-మధ్యన్దిన-బృహత్-మహత్-సత్త్వత్-కురు-పఞ్చాల-ఇన్ద్రావసాన-ఉష్ణిహ కకుభ్-సువర్ణ-దేవ-గ్రీష్మాదచ్ఛన్దసి-ఉత్సాదిః
౮౭ స్త్రీపుంసాభ్యాంనఞ్స్నఞౌ భవనాత్
౮౮ ద్విగోర్లుగనపత్యే
౮౯ గోత్రేఽలుగచి
౯౦ యూనిలుక్
౯౧ ఫక్ఫిఞోరన్యతరస్యామ్
౯౨ తస్యాపత్యమ్
౯౩ ఏకోగోత్రే
౯౪ గోత్రాద్యూన్యస్త్రియామ్
౯౫ అతఇఞ్
౯౬ బాహ్వాదిభ్యశ్చ
బాహు-ఉపబాహు-ఉపవాకు-నివాకు-శివాకు-వటాకు-ఉపబిన్దు-వృషలీ-వృకలా-చూడా-బలాకా-మూషికా-కుశలా-ఛగలా-ధ్రువకా-ధువకా

సుమిత్రా - దుర్మిత్రా - పుష్కరసద్ - అనుహరత్ - దేవశర్మన్ - అగ్నిశర్మన్-భద్రశర్మన్- సుశర్మన్- కునామన్- సునామన్-పఞ్చన్- సప్తన్-అష్టన్-అమితౌజసః- సలోపశ్చ- సుధావత్ ఉదఞ్చు-శిరస్-మాష-శరావిన్-మరీచీ-క్షెమబుద్ధిన్-శృఙ్ఖలతోదిన్- ఖరనాదిన్-నగరమర్దిన్ ప్రాకారమర్దిన్-లోమన్- అజీగర్త-కృష్ణ -యుధిష్ఠిర-అర్జున-సామ్బ- గద-ప్రద్యుమ్న-రామ-ఉదఙ్కు-ఉదకస్సంజ్ఞాయామ్-సమ్భూయోమ్భసోస్సలోపశ్చ- ఆకృతిగణోఽయమ్- తేనసాత్యకిః-జాఙ్ఘిః- ఐన్ద్రశర్మిః- ఆజధేనవిః-

౯౭ సుధాతురకఙ్ చ

* వ్యాసవరుడనిషాదచణ్డాలబిమ్బానాంచేతివక్తవ్యమ్

౯౮ గోత్రేకుఞ్జాదిభ్యశ్చ్ఫఞ్

కుఞ్జ-బ్రధ్న-శఙ్ఖ- భస్మన్- గణ- లోమన్-శఠ శాక-శుణ్డా-శుభ- విపాశ-స్కన్ద-స్కమ్భ-కుఞ్జాదిః

౯౯ నడాదిభ్యఃఫక్

నడ-చర బక- ముఞ్జ-ఇతిక- ఇతిశ-ఉపక-ఏక-లమక-శలఙ్కు-శలఙ్కఞ్చ-సప్తల-వాజప్య-తిక- అగ్నిశర్మన్వృషగణే-ప్రాణ-నగ-సాయక- దాస-మిత్ర- ద్వీప-పిఙ్గర పిఙ్గల-కిఙ్కర-కిఙ్కల-కాతర-కాతల- కాశ్యప కాశ్య-కావ్య- అజ ఆముష్య-కృష్ణ రణౌ బ్రాహ్మణవసిష్ఠే-అమిత్ర లిగు-చిత్ర- కుమార-క్రోష్టు-క్రోష్టఞ్చ-లోహ-దుర్గ స్తమ్భ-శింశపా-అగ్ర-తృణ- శకట-సుమనస్-సుమత - మిమత- ఋచ్ జలన్ధర- అధ్వర-యుగన్ధర-హంసక-దణ్డిన్- హస్తిన్ పిణ్డ పఞ్చాల- చమసిన్-సుకృత్య స్థిరక- బ్రాహ్మణ చటక- బదర-అశ్వల- ఖరప-లఙ్క-ఇన-అస్ర-కాముక- బ్రహ్మదత్త-ఉదుమ్బర-శోణ అలోహ దణ్డప-నడాదిః

౧౦౦ హరితాదిభ్యోఞః

౧౦౧ యఞిఞోశ్చ

౧౦౨ శరద్వచ్ఛునక దర్భాద్భృగువత్సాగ్రాయణేషు

౧౦౩ ద్రోణపర్వత జీవన్తాదన్యతరస్యామ్

౧౦౪ అనృష్యానన్తర్యే బిదాదిభ్యోఞ్- బిద-ఉర్వ-కశ్యప-కుశిక - భరద్వాజ- ఉపమన్యు-కిలాత-కిన్దర్భ- విశ్వానర- ఋష్టిషేణ- ఋతభాగ-హర్యశ్వ- ప్రియక-ఆపస్తమ్బ- కూచవార- శరద్వత్ - శునక-ధేను- గోపవన-శిగ్రు-బిన్దు- భోగక-భాజన-శమిక- అశ్వావతాన- శ్యామాక-శ్యామక-శ్యావలి-శ్యాపర్ణ- హరిత కిన్దాస-వహ్యస్క- అర్కలూష- బధ్యోగ-విష్ణువృద్ధ-ప్రతిబోధ- రథీతర- రథన్తర-గవిష్ఠిర-నిషాద- శబర- అలస-మఠర- మృడాకు- సృపాకు-మృదు - పునర్భూ పుత్ర దుహితృ- ననాన్దృ పరస్త్రీ పరశుఞ్చ-బిదాదిః

౧౦౫ గర్గాదిభ్యోయఞ్

గర్గ-వత్స-వాజాసె-సంకృతి- అజ-వ్యాఘ్రపాత్-విదభృత్ ప్రాచీనయోగ- అగస్తి-పులస్తి-చమస-రేభ-అగ్నివేశ-శఙ్ఖ-కర-శక - ఏక-ధూమ-అవట-మనస్-ధనఞ్జయ-వృక్ష- విశ్వా

వపు-జరమాణ-లోహిత- సంశిత- బఖడ-గ్రీష్మ అర్హ-కిత-విశంప- విశా ల-
భ్రి వల్గు మణ్డు-గణ్డు శఙ్కు- లిగు- గిరి- చపల-చుప-దాసక- వైల్వప్రా
గుహాలు-మస్తు-మంత్రు-అలిగు జిగీషు చ్య ధర్మ్య-ఆనడుహ్యా-పుంసిజాత- ల
సును-తస్తి-మనాయీ సూను-కథక-స్థన-ప్రహృత సుమనస్-దుర్మనస్ మ
కష్టక- ఋక్ష- వృక్ష- తను-తరుక్ష-నస్- ప్రాన్త-ధ్వన ఆత్రేయభరద్వా
తబుక్ష తణ్డ-వతణ్డ-కపి- కత- కురూక జై- భరద్వాజా త్రేయే-ఉత్స-ఆతవ
త అనడుహ్- కణ్వ-శకల-గోకక్ష-అకితవ- వద-ధన్య- పాద- శివ-ఖదర-
గర్త్య కుక్షిని- యజ్ఞవల్క- పర్ణ వ అశ్వాదిః
లఘ- అభయజాత విరోహిత- వృష ౧౧౧ భర్గాత్త్రైగర్తే
గణ - రహూగణ శణ్డిల-చణక-చులు ౧౧౨ శివాదిభ్యో౽ణ్
క-ముద్గల-ముసల-జమదగ్ని- పరాశ శివ-ప్రోష్ఠ-ప్రోష్ఠిక -చణ్డజమ్భ భూరి
ర-జాతూకర్ణ- మహిత - మన్త్రిత- దణ్డ కురార-కకుభ-అనభి మ్లాన- కో
అశ్మరథ- శర్కరాక్ష- పూతిమాష- హిత సుఖ-సన్ధిముని-కకుత్స్థ కహో
స్థూరా-అరరక- విలాక పిఙ్గల- కృష్ణ డ కోహడ-కహూయ కహయ-రోధ
గోలన్ద- ఉలూక- తితిక్ష-భిషజ్- భిన్న కుపిఞ్జల-ఖఞ్జన-వతణ్డ- తృణకర్ణ -క్షీర
జ- భడిత- భణ్డిత-దల్భ-చేకిత-చికిత్సి హ్రిద-జలహ్రిద-పరిల-పథిక - పక్ష్మ-
త-దేవహూ- ఇన్ద్రహూ- ఏకలూ హైహయా, పార్వికా, గోపికా, కపిలి
పిప్పలూ- బృహదగ్ని- సులోహిన్- కా జటిలికా, బధిరికా, మఞ్జీరక, వృ
సులాభిన్- ఉక్థ - కుటీగు- గర్గాదిః॥ జిరక, వృష్ణిక, ఖఞ్జార, ఖఞ్జాల, కర్మా
౧౦౬ మధుబభ్రోర్బ్రాహ్మణకౌశిక ర, రేఖ, లేఖ, ఆలేఖన, విశ్రవణ, రవ
యోః ణ, వర్తనాక్ష, గ్రీవాక్ష, విటప, పిట
౧౦౭ కపిబోధాదాఙ్గిరసే క, పిటాక, తృక్షాక, నభాక, ఊర్ణ
౧౦౮ వతణ్డాచ్చ నాభ, జరత్కారు, పృథా, ఉత్క్షే
౧౦౯ లుక్ స్త్రియామ్ ప, పురోహితికా, సురోహితికా, సు
౧౧౦ అశ్వాదిభ్యః ఫఞ్ రోహికా, ఆర్యశ్వేత, సుపిష్ట, మసూ
అశ్వ అశ్మన్-శఙ్ఖ-శూద్రక- బిద-పు రకర్ణ, మయూరకర్ణ, ఖర్జురకర్ణ, ఖ
ట- రోహిణ-ఖర్జూర-ఖఞ్జార-బస్త పిదూరక, తక్షన్, ఋష్టిషేణ, గఙ్గా, వి
జాల-భడిల- భణ్డిల-భడిత- భణ్డిత పాశ్, యస్క, లహ్యా, దుహ్యా, అ
ప్రకృత- రామోద- క్షాన్త-కాశ-తీ యస్థూణా, తృణ, కర్ణ, పర్ణ, భలన్దన,
క్ష్ణ- గోలాఙ్క-అర్క- స్వర-స్ఫుట విరూపాక్ష, భూమి, ఇలా, సపత్నీ,
చక్ర- శ్రవిష్ఠ-పవిన్ద-పవిత్ర గోమిన్ ద్వ్యచోనద్యాః, త్రివేణీత్రివణంచ,
శ్యామ-ధూమ-ధూమ్ర- వాగ్మిన్-విశ్వ శివాదిరాకృతిగణః
శ్వానరకుట-శప ఆత్రేయే- జన-జడ- ౧౧౩ అవృద్ధాభ్యో నదీమానుషీభ్యస్త

న్నామికాభ్యః
౧౧౪ ఋష్యన్ధకవృష్ణికురుభ్యశ్చ
౧౧౫ మాతురుత్సంఖ్యాసంభద్రపూర్వాయాః
౧౧౬ కన్యాయాః కనీన చ
౧౧౭ వికర్ణశుఙ్గచ్ఛగలాద్వత్సభరద్వాజాత్రిషు
౧౧౮ పీలాయా వా
౧౧౯ ఢక్ చ మణ్డూకాత్
౧౨౦ స్త్రీభ్యో ఢక్
౧౨౧ ద్వ్యచః
౧౨౨ ఇతశ్చానిఞః
౧౨౩ శుభ్రాదిభ్యశ్చ
శుభ్ర, విష్టపుర, బ్రహ్మకృత, శతద్వార, శలాథల, శలాకాభ్రూ, లేఖాభ్రూ, వికాస, రోహిణీ, రుక్మిణీ, ధర్మిణీ, దిశ్, శాలూక, అజవస్తి, శకన్ధి, విమాతృ, విధవా, శుక, విశ, దేవతర, శకుని, శుక్ర, ఉగ్ర, శతల, బన్ధకీ, సృకణ్డు, బిస్తి, అతిథి, గోదన్త, కుశామ్బ, మకష్టు, శాతాహర, పవష్టురిక, సునామన్, లక్ష్మణశ్యామయోర్వాసిష్ఠే, గోధా, కృకలాస, అణీవ, ప్రవాహణ, భారత, భరమ, మృకణ్డు, కర్పూర, ఇతర, అన్యతర, ఆలీఢ, సుదన్త, సుదక్ష, సువక్షస్, సుదామన్, కద్రు, తుద, అకశాయ, కుమారికా, కుఠారికా, కిశోరికా, అమ్బికా, జిహ్మాశిన్, పరిధి, వాయుదత్త, శకల, శలాకా, ఖడూర, కుబేరికా, అశోకా, గన్ధపిఙ్గలా, ఖడోన్మత్తా, అనుదృష్టి, జరతిన్, బలీవర్దిన్, విగ్ర, బీజ, జీవ, శ్వన్, అశ్మన్, అశ్వ, అజిర, శుభ్రాదిరాకృతిగణః

౧౨౪ వికర్ణకుషీతకాత్కాశ్యపే
౧౨౫ భ్రువో వుక్ చ
౧౨౬ కల్యాణ్యాదీనామినఙ్ చ
కల్యాణీ, సుభగా, దుర్భగా, బన్ధకీ, అనుదృష్టి, అనుసృష్టి, జరతీ, బలీవర్దీ, జ్యేష్ఠా, కనిష్ఠా, మధ్యమా, పరస్త్రీ, కల్యాణ్యాదిః
౧౨౭ కులటాయా వా
౧౨౮ చటకాయా ఐరక్
* చటకస్యేతి వాచ్యమ్
* స్త్రియామపత్యే లుక్
౧౨౯ గోధాయా ఢ్రక్
౧౩౦ ఆరగుదీచామ్
౧౩౧ క్షుద్రాభ్యో వా
౧౩౨ పితృష్వసుశ్ఛణ్
౧౩౩ ఢకి లోపః
౧౩౪ మాతృష్వసుశ్చ
౧౩౫ చతుష్పాద్భ్యో ఢఞ్
౧౩౬ గృష్ట్యాదిభ్యశ్చ
గృష్టి, హృష్టి, బలి, హలి, విశ్రి, కుద్రి, అజవస్తి, మిత్రయు, గృష్ట్యాదిః
౧౩౭ రాజశ్వశురాద్యత్
* రాజ్ఞో జాతావేవేతి వాచ్యమ్
౧౩౮ క్షత్రాద్ఘః
౧౩౯ కులాత్ఖః
౧౪౦ అపూర్వపదాదన్యతరస్యామ్ యడ్ఢకఞౌ
౧౪౧ మహాకులాదఞ్ఖఞౌ
౧౪౨ దుష్కులాడ్ఢక్
౧౪౩ స్వసుశ్ఛః
౧౪౪ భ్రాతుర్వ్యచ్చ
౧౪౫ వ్యన్సపత్నే
౧౪౬ రేవత్యాదిభ్యష్ఠక్

రేవతీ - అశ్వపాలీ మణిపాలీ-ద్వా యత- శీకయత- త్రైశయత- వాజవ
ఃపాలీ- వృకవఞ్చిన్-వృకబన్ధు- వృకత- చన్ద్రమస్ శుభ - గంగా-వరేణ్య
గ్రాహ-కర్ణగ్రాహ - దణ్డగ్రాహ-క సుపామన్- ఆరట్ట-వహ్యకా ఖల్యకా
కుదాక్ష చామరగ్రాహ-రేవత్యాదిః వృష-లోమక- ఉదఞ్జ-యఞ్జ-తికాదిః.

౧౪౭ గోత్రస్త్రియాఃకుత్సనేణచ

౧౪౮ వృద్ధాట్ఠక్ సౌవీరేషుబహులమ్ *

౧౪౯ ఫేశ్చ

౧౫౦ ఫాణ్టాహృతిమిమతాభ్యాం ణఫిఞౌ

౧౫౧ కుర్వాదిభ్యోణ్యః

కురు-గర్గర- మంగుష- అజమార-ర
థకార- వావదూక- సమ్రాజః-క్షత్రి
యే-కవి- విమతి- కాపిఞ్జలాది - వా
క్-వామరథ- పితృమత్- ఇన్ద్రలాజీ
ఏజి- వాతకి- దామోష్ణీషి - గణకా
రి- కైశోరి-కుట శలాకా- ముర-పుర
ఏరకా- శుభ్ర-అభ్ర- దర్భ- కేశినీ-
వేనాచ్ఛన్దసి- శూర్పణాయ - శ్యావ
నాయ- శ్యావరథ- శ్యావపుత్ర - స
త్యంకార- వడభీకార- పథికార-మూ
ఢ- శకన్ధు-శఙ్కు-శాక-శాకిన్-శాలీ
న- కర్తృ-హర్తృ-ఇన-పిండీ-వామ
రథస్యకణ్వాదివత్స్వరవర్జమ్- కుర్వా
దిః.

౧౫౨ సేనాన్తలక్షణకారిభ్యశ్చ

౧౫౩ ఉదీచామిఞ్

* తక్ష్ణోఽణుపసంఖ్యానమ్

౧౫౪ తికాదిభ్యఃఫిఞ్

తిక-కితవ- సంజ్ఞా- వాలా- శిఖా-
ఉరస్-శాట్య- సైన్ధవ-యమున్ద- రూ
ప్య- గ్రామ్య-నీల-అమిత్ర- గౌకక్ష్య-
కురు- దేవరథ- తైతల- ఔరస-కౌర
వ్య- భౌరికి-భౌలికి - చౌపయత-చైట

౧౫౫ కౌశల్యకార్మార్యాభ్యాంచ

* ఛాగవృషయోరపి

౧౫౬ అణోద్వ్యచః

౧౫౭ ఉదీచాంవృద్ధాదగోత్రాత్

౧౫౮ వాకినాదీనాంకుక్చ

వాకిన-గారేధ- కార్కట్య-కాక - ల
ంకా-చర్మివర్మిణోర్నలోపశ్చ-వాకి
నాదిః.

౧౫౯ పుత్రాన్తాదన్యతరస్యామ్

౧౬౦ ప్రాచామవృద్ధాత్ఫిన్ బహులమ్

౧౬౧ మనోర్జాతావఞ్యతౌ షుక్చ

౧౬౨ అపత్యంపౌత్రప్రభృతిగోత్రమ్

* యూనశ్చకుత్సాయాంగోత్రసంజ్ఞేతివాచ్యమ్

౧౬౩ జీవతితువంశ్యేయువా

* వృద్ధస్యచపూజాయామ్

౧౬౪ భ్రాతరిచజ్యాయసి

౧౬౫ వాన్యస్మిన్సపిణ్డేస్థవిరతరేజీవతి

౧౬౬ వృద్ధస్యచపూజాయామ్

౧౬౭ యూనశ్చకుత్సాయామ్

౧౬౮ జనపదశబ్దాత్క్షత్రియాదఞ్

* క్షత్రియసమానశబ్దాజ్జనపదాత్తస్యరాజన్యపత్యవత్

* పూరోరణ్వక్తవ్యః

* పాణ్డోర్డ్యణ్

౧౬౯ సాల్వేయగాన్ధారిభ్యాంచ

౧౭౦ ద్వ్యఞ్ మగధకలిఙ్గసూరమ

సాదణ్
౧౭౧ వృద్ధేత్కోసలాజాదాఞ్ ఞ్యఙ్
౧౭౨ కురునాదిభ్యోణ్యః
౧౭౩ సాల్వావయవ ప్రత్యగ్రథ కలకూటాశ్మకాదిఞ్
౧౭౪ తేతద్రాజాః
౧౭౫ కమ్బోజాల్లుక్
* కమ్బోజాదిభ్యఇతివక్తవ్యమ్
కమ్బోజ-చోళ-కేరళ-శక- యవన-
కమ్బోజాదిః
౧౭౬ స్త్రియామవన్తికున్తికురుభ్యశ్చ
౧౭౭ అతశ్చ
౧౭౮ నప్రాచ్యభర్గాదియౌధేయాదిభ్యః
భర్గ కరూశ-కేకయ-కాశ్మీర సాల్వ సుస్థాల- ఉరస్- కౌరవ్య- భర్గాదిః-
యౌధేయ-శౌక్రేయ-శౌభ్రేయ జ్యా వణేయ-ధార్తేయ-ధార్తేయ-త్రిగర్త భరత ఉశీనర-యౌధేయాదిః

ఇతిసూత్రపాఠే చతుర్థస్యాధ్యాయస్య ప్రథమఃపాదః.

---

౧ తేనరక్తంరాగాత్
౨ లాక్షారోచనాట్ఠక్
* శకలకర్దమాభ్యాముపసంఖ్యానం
* శకలకర్దమాభ్యామణపీష్యతే
* నీల్యాఅన్వక్తవ్యః
* పీతాత్కన్వక్తవ్యః
* హరిద్రామహారజనాభ్యామఞ్
౩ నక్షత్రేణయుక్తః కాలః
౪ లుబవిశేషే
౫ సంజ్ఞాయాం శ్రవణాశ్వత్థా భ్యామ్
౬ ద్వన్ద్వాచ్ఛః
౭ దృష్టంసామ
౮ కలేర్ఢక్
* అగ్నికలిభ్యాంఢగ్వక్తవ్యః
* అస్మిన్నర్థేఽణ్ డిద్వావక్తవ్యః
* జాతార్థేప్రతిప్రసూతోఽణ్ వాడిద్వక్తవ్యః
* ఈయాదీకక్ స్వార్థేవాచ్యః
* నవిద్యాయాః
* గోత్రాదఙ్కవత్
౯ వామదేవాడ్డ్యడ్డ్యౌ
౧౦ పరివృతోరథః
౧౧ పాణ్డుకమ్బలాదినిః
౧౨ ద్వైపవైయ్యాఘ్రాదఞ్
౧౩ కౌమారాపూర్వవచనే
౧౪ తత్రోద్ధృతమమత్రేభ్యః
౧౫ స్థణ్డిలాచ్ఛయితరివ్రతే
౧౬ సంస్కృతంభక్షాః
౧౭ శూలోఖాద్యత్
౧౮ దధ్నష్ఠక్
౧౯ ఉదశ్వితోఽన్యతరస్యామ్
౨౦ క్షీరాడ్ఢఞ్
౨౧ సాస్మిన్పౌర్ణమాసీతి సంజ్ఞాయామ్
౨౨ ఆగ్రహాయణ్యశ్వత్థాట్ఠక్
౨౩ విభాషాఫాల్గునీశ్రవణాకార్తికీచైత్రీభ్యః
౨౪ సాస్యదేవతా
౨౫ కస్యేత్
౨౬ శుక్రాద్ఘన్
౨౭ అపోనప్త్రపాంనప్తృభ్యాంఘః
౨౮ ఛచ

* షష్ఠప్రకరణే పైఙ్గాక్షిపుత్రాదిభ్య ఉపసంఖ్యానమ్

* శతరుద్రాద్ఘశ్చ

౨౯ మహేన్ద్రాద్ఘాణౌచ

౩౦ సోమాట్ట్యణ్

౩౧ వాయ్వృతుపిత్రుషసోయత్

౩౨ ద్యావాపృథివీశునాసీరమరుత్వదగ్నీషోమవాస్తోష్పతీగృహమేధాచ్ఛచ

౩౩ అగ్నేర్ఢక్

౩౪ కాలేభ్యోభవవత్

౩౫ మహారాజ ప్రోష్ఠపదాభ్యాం ఠఞ్

* తదస్మిన్వర్తతఇతినవయజ్ఞాదిభ్య ఉపసంఖ్యానమ్

* పూర్ణమాసాదణ్వక్తవ్యః

౩౬ పితృవ్యమాతులమాతామహ పితామహాః

* పితుర్భ్రాతరివ్యత్

* మాతుర్డులచ్

* మాతృపితృభ్యాం పితరిడామహచ్

* మాతరిషిచ్చ

* అవేర్దుగ్ధే సోఢదూసమరీసచో వక్తవ్యాః

* తిలాన్నిష్ఫలాత్పిఞ్జపేజౌ

* పిఞ్జశ్ఛన్దసిడిచ్చ

౩౭ తస్యసమూహః

౩౮ భిక్షాదిభ్యోఽణ్

భిక్షా- గర్భిణీ-క్షేత్ర- కరీష- అఙ్గార- చర్మన్- సహస్ర-యువతి-పదాతి- పద్ధతి-అథర్వన్-దక్షిణా- భూత-విషయా- శ్రోత్ర- భిక్షాదిః

౩౯ గోత్రోక్షోష్ట్రోరభ్రరాజ రాజన్యరాజపుత్ర వత్సమనుష్యాజాద్వుఞ్

* వృద్ధాచ్చేతివక్తవ్యమ్

౪౦ కేదారాద్యఞ్చ

* గణికాయాయఞితివక్తవ్యమ్

౪౧ ఠఞ్ కవచినశ్చ

౪౨ బ్రాహ్మణమాణవవాడవాద్యన్

* పృష్ఠాదుపసంఖ్యానమ్

* వాతాదూలోవా

౪౩ గ్రామజనబన్ధుసహాయేభ్యః తల్

* గజసహాయాభ్యాంచేతివక్తవ్యమ్

* అహ్నఃఖఃక్రతౌ

* పర్శ్వాణస్వక్తవ్యః

౪౪ అనుదాత్తాదేరఞ్

౪౫ ఖణ్డికాదిభ్యశ్చ

ఖణ్డికా- వడబా- క్షుద్రక- మాలవాత్సేనాసంజ్ఞాయామ్- భిక్షుక- శుక- ఉలూక-శ్వన్- అహన్-యుగవరత్రా-హలబన్ధ- ఖణ్డికాదిః

౪౬ చరణేభ్యోధర్మవత్

౪౭ అచిత్తహస్తిధేనోష్ఠక్

* ధేనోరనఞఇతివక్తవ్యమ్

౪౮ కేశాశ్వాభ్యాంయఞ్ఛావన్యతరస్యామ్

౪౯ పాశాదిభ్యోయః

పాశ-తృణ-ధూమ-వాత- అఙ్గార- పాటల-పోత-గల-పిటక-పిటాక- శకట-హల-నట-వన- పాశాదిః

౫౦ ఖలగోరథాత్

౫౧ ఇనిత్రకట్యచశ్చ

* ఖలాదిభ్యఇనిః

ఖలినీ- డాకినీ- కుటుమ్బినీ- దామి
నీ- అజినీ- గవినీ- రథినీ-కుణ్డలినీ
ఖలాదిః
౫౨ విషయో దేశే
౫౩ రాజన్యాదిభ్యో వుఞ్
రాజన్య- ఆనృత- బాభ్రవ్య- శాలం
కాయన-దేవయాత అవీడ- వరత్రా
జాలన్ధరాయణ-రాజాయన- తెలు-ఆ
త్మకామేయ- అమ్బరీషపుత్ర- వసా
తి- బైల్వవన-శైలూష- ఉదుమ్బర-తీ
వ్ర- బైల్వజ- ఆర్జునాయన - సంప్రి
య- దాక్షి- ఊర్ణనాభ- రాజన్యాది
రాకృతిగణః
౫౪ భౌరిక్యాద్యైషుకార్యాదిభ్యో వి
ధల్ భక్తలౌ
భౌరికి- భౌలికి- చౌపయత- చైటయ
త- కాణేయ-వాణిజక- వాలికాజ్య-
సైకయత-వైకయత - భౌరిక్యాదిః-ఐ
షుకారి-సారస్యాయన - చాన్ద్రాయ
ణ-ద్వ్యక్షాయణ-త్ర్యక్షాయణ-
ఔడాయన-ఔలాయన-ఖాడాయన-
దాసమిత్రి-దాసమిత్రాయణ-శౌద్రా
యణ- దాక్షాయణ- శాయణ్డాయన
తార్క్ష్యాయణ-శౌభ్రాయణ-సౌవీర -
సౌవీరాయణ- శాయణ-శాణ్డ-శయా
ణ్డ-వైశ్వమానవ వైశ్వధేనవ-నడ-తుణ్డ
విశ్వదేవ-దేవ-సాపిణ్డి-ఐషుకార్యాదిః
౫౫ సోస్యాదిరితిచ్ఛన్దసః ప్రగాథేషు
* ప్వార్థఉపసంఖ్యానమ్
౫౬ సంగ్రామెప్రయోజన యోద్ధృ
భ్యః
౫౭ తదస్యాం ప్రహరణ మితి క్రీడా
యాంణః

౫౮ ఘఞః సాస్యాంక్రియేతిఞః
౫౯ తదధీతె తద్వేద
౬౦ క్రతూక్థాదిసూత్రాన్తాట్ఠక్
ఉక్థ- లోకాయత- న్యాయ - న్యాస-
పునరుక్త- నిరుక్త- నిమిత్త-ద్విపదా-
జ్యోతిష- అనుపద- అనుకల్ప -యజ్ఞ-
ధర్మ- చర్చా - క్రమేతర- శ్లక్ష్ణ- సం
హితా- పదక్రమ- సంఘట్ట- వృత్తి-ప
రిషద్ - సంగ్రహ- గుణ గణ- ఆయు
ర్వేద- ఉక్థాదిః
* ముఖ్యార్థాత్సూక్తశబ్దాట్ఠగణౌస
ప్యేతే
* విద్యాలక్షణకల్పాన్తాచ్చేతివక్త
వ్యమ్
* సూత్రాన్తాత్త్వకల్పాదెరెవే
ష్యతె
* అఙ్గక్షత్రధర్మత్రిపూర్వాద్వి
ద్యాన్తాన్నేతివక్తవ్యమ్
* ఆఖ్యానాఖ్యాయికేతిహాస పు
రాణేభ్యశ్చ
* సర్వాదేస్సాదేశ్చలుక్
* ద్విగోశ్చ
* అనసూర్లక్ష్యలక్షణే
* ఇకన్పదోత్తరపదాత్
* శతషష్టేష్షికన్పథః
౬౧ క్రమాదిభ్యోవున్
క్రమ- పద- శిక్షా- మీమాంసా-సా
మన్-క్రమాదిః
౬౨ అనుబ్రాహ్మణాదినిః
౬౩ వసన్తాదిభ్యష్ఠక్
వసన్త-గ్రీష్మ-వర్షా-శరత్ -హేమన్త-
శిశిర- ప్రథమ-గుణ-చరమ-అనుగుణ-
అథర్వన్-ఆథర్వణ-వసన్తాదిః

౬౪ ప్రోక్తాల్లుక్

౬౫ సూత్రాచ్చకోపధాత్

౬౬ ఛన్దోబ్రాహ్మణానిచతద్విషయాణి

౬౭ తదస్మిన్నస్తీతిదేశేతన్నామ్ని

౬౮ తేననిర్వృత్తమ్

౬౯ తస్యనివాసః

౭౦ అదూరభవశ్చ

౭౧ ఓరఞ్

౭౨ మతోశ్చబహ్వజఙ్గాత్

౭౩ బహ్వచఃకూపేషు

౭౪ ఉదక్చవిపాశః

౭౫ సంకలాదిభ్యశ్చ

సంకల- పుష్కల- ఉత్తమ-ఉడుప- ఉద్వేప- ఉత్పుట కుమ్భ- నిధాన- సుదక్ష- సుదత్త- సుభూత-సుపూత- సునేత్ర సుమఙ్గల-సుపిఙ్గల - సూత- సికత- పూతిక- పూలాస- కూలాస- పలాశ- నివేశ- గవేష- గమ్భీర ఇతర- అన్- అహన్- లోమన్- వేమన్- వరుణ- బహుల- సద్యోజ అభిషిక్త- గోభూత-రాజభూత- భల్ల- మల్ల- మాల సంకలాదిః

౭౬ స్త్రీషుసౌవీరసాల్వప్రాక్షు

౭౭ సువాస్త్వాదిభ్యో౽ణ్

సువాస్తు-వర్ణు భణ్డు ఖణ్డు- సేవాలిన్-కర్పూరిన్- శిఖణ్డిన్-గర్త-కర్కశ- శకటీ- కర్ణ-కృష్ణకర్ణ-కర్క- కర్కన్ధుమతీ-గోహ - అహిసక్థ-సువాస్త్వాదిః

౭౮ రోణీ

౭౯ కోపధాచ్చ

౮౦ వుఞ్ఛణ్కఠజిలసే

నిరఢఞ్ణ్యయఫక్ఫిఞిఞ్ఞ్యకక్

ఠకో౽రీహణకృశాశ్వర్శ్యకుముదకాశతృణప్రేక్షాశ్మసఖిసంకాశబలపక్షకర్ణసుతంగమప్రగదిన్వరాహ కుముదాదిభ్యః

అరీహణ- ద్రుఘణ- ద్రుహణ-భగల-ఉలన్ద - కిరణ - సాంపరాయణ-క్రౌష్టాయణ ఔష్ట్రాయణ - త్రైగర్తాయన మైత్రాయణ-భాస్త్రాయణ-వైమతాయన - గౌమతాయన- సౌమతాయన - సౌసాయన - ధౌమతాయన-సౌమాయన ఐన్ద్రాయణ కౌద్రాయణ- ఖాడాయన-శాణ్డిల్యాయన రాయస్పోష-విపథ- విపాశ-ఉద్దండ- ఉదఞ్చన- ఖాణ్డవీరణ-వీరణ-కశకృత్స్న-జామ్బవత- శింశపా - రైవత-బిల్వ-సుయజ్ఞ -శిరీష-బధిర-జమ్బు-ఖదిర-సుశర్మన్-దలతృ-భలన్దన-ఖణ్డు-కనల-యజ్ఞదత్త- అరీహణాదిః ౧

కృశాశ్వ-అరిష్ట-అరిశ్మ-వేశ్మన్-విశాల-లోమశ-రోమశ-రోమక-లోమక-శబల-కూట-వర్చల-సువర్చల- సుకర-సూకర ప్రతర-సదృశ-పురగ-పురాగ సుఖ-ధూమ-అజిన-వినత- అవనత-వికుల్యాస-పరాశర-అరుస్- అయస్-మౌద్గల్య యూకర-కృశాశ్వాదిః ౨

ఋశ్య-న్యగ్రోధ-శర-నిలీన-నివాస- నివాత-నిధాన- నిబన్ధ విబద్ధ-పరిగూఢ- ఉపగూఢ అసని-సిత-మత- వేశ్మన్-ఉత్తరాశ్మన్- అశ్మన్- స్థూల-బాహు-ఖదిర-శర్కరా-అనడుహ్- అరడు-పరివంశ-వేణు-వీరణ-ఖణ్డ-దణ్డ-పరివృత్త-కర్దమ-అంశు- ఋశ్యాదిః ౩

కుముద - శర్కరా- న్యగ్రోధ-ఇ

కర్కటట- సంకట- కంకట-గర్త- బీజ-పరివాప- నిర్యాస- శకట - కచ- మధు- శిరీష- అశ్వ- అశ్వత్థ - బల్బజ-యవాష-కూప- వికంకత-దశగ్రామ్య-కుముదాదిః ౪

కాశ-పాశ- అశ్వత్థ- పలాశ- పీయూక్ష- చరణ-వాస-నడ-వన-కర్దమ- కచ్ఛాల- కటట- గుహా-బిస-తృణ- కర్పూర- బర్బర- మధుర-గ్రిహ- కపిత్థ-జతు-సీపాల- కాశాదిః౫

తృణ నడ- మూల-వన - పర్ణ-వర్ణ-వరాణ-బిల-పుల ఫల - అర్జున అర్ణ-సువర్ణ-బల-చరణ-బుస-తృణాదిః

ప్రేక్షా హలకా- బన్ధుకా-ధ్రువకా- క్షిపకా- న్యగ్రోధ- ఇకట-కటట- సంకట - కట- కూప- బుక-పుక పుట- మహ- పరివాప- యవాష- ధ్రువకా గర్త-కూపక- హిరణ్య-ప్రేక్షాదిః ౭

అశ్మన్- యూథ- ఊష- మీన- నద- దర్భ- బృన్ద గుద-ఖణ్డ- నగ-శిఖా కోట-పామ కన్ద- కాన్ద-కుల-గహ్వ-గుడ-కుణ్డల- పీన-గుహ-అశ్మాదిః ౮

సఖి- అగ్నిదత్త- వాయుదత్త- సఖిదత్త- గోపిల- భల్ల-పాల-చక్ర-చక్రవాక- ఛగల-అశోక- కరవీర-వాసవ- వీర-పూర-వజ్ర కుశీకర- సీహర- సరక- సరస-సమర సమల-సురస- రోహ- తమాల- కదల- సప్తల-సఖ్యాదిః ౯

సంకాశ- కంపిల- కశ్మీర- సమీర-సూరసేన- సరక- సూర- సుపన్థి న్పన్థచ- యూథ- అంశ అఙ్గ నాసా-పలిత- అనునాశ- అశ్మన్-కూట- మలినన- దశ-కుమ్భ-శీర్ష-విరత సమల-సీర- పఞ్జర- మన్థ నళ- తోమన్- లోమన్- పులిన-సుపరి-కటిప- సకర్ణక-వృష్టి-తీర్థ- అగస్తి వికర- నాసికా-సంకాశాదిః ౧౦

బల చుల నల-దల-వట - లకుల-ఊరల- పుల- మూల- ఉల-డుల వన-కుల-బలాదిః ౧౧

పక్ష-తుక్ష- తుష- కుణ్డ-అణ్డ- కమ్బలికా- వలిక-చిత్ర-అస్తి-పథి న్పన్థచ కుమ్భ- సీరక-సరక-సలక-సరస- సమల- అతిశ్వన్-రోమన్- లోమన్-హస్తిన్- మకర - లోమక- శీర్ష- నివాత- పాక-సింహక- అఙ్కుశ సువర్ణక- హంసక- హింసక-కుత్స-బిల- ఖిల యమల- హస్త-కలా- సపర్ణక- పక్షాదిః ౧౨

కర్ణ-వసిష్ఠ- అర్క - అర్కలూష- ద్రుపద- ఆనడుహ్య-పాఞ్చజన్య-స్ఫిజ్- కుమ్భీ-కున్తీ జిత్వన్-జీవన్త-కులిశ- ఆణ్డీవత- జవ- జైత్ర-ఆనక-కర్ణాదిః ౧౩

సుతంగమ- మునిచిత-విప్రచిత-మహాచిత- మహాపుత్ర-స్వన శ్వేత- ఖడిక- శుక్ర- విగ్ర బీజావాపిన్- అర్జున-శ్వన-అజిర-జీవ-ఖణ్డిత-కర్ణ-విగ్రహ-సుతంగమాదిః ౧౪

ప్రగదిన్ - మగదిన్- మదదిన్-కలిల-ఖణ్డిత-గదిత-చూడార- మడార-మన్దార-కోవిదార-ప్రగద్యాదిః ౧౫

వరాహ-పలాశ-శిరీష పినద్ధ-నిబద్ధ-బలాహ- స్థూల-విదగ్ధ-విజగ్ధ- విభ

ద్ధ- విభగ్న- బాహు-ఖదిర- శర్కరా వరాహాదిః ౧౬

కుముద- గోమథ- రథకార- దశగ్రామ అశ్వత్థ- శాల్మలి శిరీష-మునిస్థల- కుణ్డల- కూట- మధుకర్ణ ఘాసకున్ద- శుచికర్ణ-కుముదాదిః ౧౭

౮౧ జనపదే లుప్

౮౨ వరణాదిభ్యశ్చ

వరణా-శృఙ్గీ- శాల్మలీ - శుణ్డీ-శయాణ్డీ పర్ణీ-తామ్రపర్ణీ-గోద ఆలింగ్యాయన జానపదీ-జమ్బ్వా- పుష్కర-చమ్పా- పమ్పా- వల్గు- ఉజ్జయనీ- గయా- మథురా- తక్షశిలా-ఉరసా- గోమతీ- వలభీ- వరణాదిః

౮౩ శర్కరాయా వా

౮౪ ఠక్ఛౌ చ

౮౫ నద్యాం మతుప్

౮౬ మధ్వాదిభ్యశ్చ

మధు- బిస- స్థాణు-వేణు కర్కన్ధు శమీ- కరీర-హిమ-కిశరా-శర్యణ- మరుత్ -వార్దాలీ శర-ఇష్టకా- ఆసుతి-శక్తి-ఆసన్దీ- శకల-శలాకా- ఆమిషీ- ఇక్షు రోమన్ - రుష్టి-రుప్య- తక్షశిలా, ఖడ, వట, వేట, మధ్వాదిః

౮౭ కుముదనడవేతసేభ్యో డ్మతుప్

* మహిషాచ్చేతి వక్తవ్యమ్

౮౮ నడశాదాడ్డ్వలచ్

౮౯ శిఖాయా వలచ్

౯౦ ఉత్కరాదిభ్యశ్ఛః

ఉత్కర, సంఫల, శఫర, పిప్పల, పిప్పలీ మూల, అశ్మన్, సువర్ణ, ఖలాజిన, తిక, కితవ, అణక, త్రైవణ, పిచుక, అశ్వత్థ, కాశ, క్షుద్ర, భస్త్రా, శాల, జన్యా, అజిర, చర్మన్, ఉత్క్రోశ, క్షాన్త, ఖదిర, శూర్పణాయ, శ్యావనాయ, నైవాకవ, తృణవృక్ష, శాక, పలాశ, విజిగీషా, అనేక, ఆతప, ఫల, సంపర, అర్క- గర్త, అగ్ని, వైరాణక, ఇడా, అరణ్య, నిశాన్త, పర్ణ, నీచాయక, శఙ్కర, అవరోహిత, క్షార, విశాల, వేత్ర, అరీహణ, ఖణ్డ, వాతాగర, మన్త్రణార్హ, ఇన్ద్రవృక్ష, నితాన్తవృక్ష, ఆర్ద్రవృక్ష, ఉత్కరాదిః

౯౧ నడాదీనాం కుక్ చ

నడ, ప్లక్ష, బిల్వ, వేణు, వేత్ర, వేతస, ఇక్షు, కాష్ఠ, కపోత, తృణ, క్రుఞ్చాహ్రస్వత్వం చ, తక్షన్నలోపశ్చ, నడాదిః

* క్రుఞ్చాహ్రస్వత్వం చ

౯౨ శేషే

౯౩ రాష్ట్రావారపారాద్ఘఖౌ

* అవారపారాద్విగృహీతాద్విపరీతాచ్చేతి వక్తవ్యమ్

౯౪ గ్రామాద్యఖఞౌ

౯౫ కత్త్ర్యాదిభ్యో ఢకఞ్

కత్త్రి, ఉమ్భి, పుష్కర, పుష్కల, మోదన, కుమ్భీ, కుణ్డిన, నగరీ, మాహిష్మతీ, వర్మతీ, ఉఖ్యా గ్రామ, కుడ్యాయా యలోపశ్చ, కత్త్ర్యాదిః

౯౬ కులకుక్షిగ్రీవాభ్యః శ్వాస్యలంకారేషు

౯౭ నద్యాదిభ్యో ఢక్

నదీ, మహీ, వారాణసీ, శ్రావస్తీ, కౌశామ్బీ, వనకౌశామ్బీ, కాశఫరీ, కాశఫరీ, ఖాదిరీ, పూర్వనగరీ, పాఠా, మాయా, శాల్వా, దార్వా, సేతకీ,

బడబాయావృషే, నద్యాదిః
౯౮ దక్షిణాపశ్చాత్పురసస్త్యక్
౯౯ కాపిశ్యాఃష్ఫక్
* బాహ్ల్యుర్దిపర్దిభ్యశ్చేతివక్తవ్యం
౧౦౦ రజ్ఞోఽగమనుష్యేణ్ చ
౧౦౧ ద్యుప్రాగపాగుదక్ప్రతీచోయ
త్
౧౦౨ కన్థాయాష్ఠక్
౧౦౩ వర్ణౌవుక్
౧౦౪ అవ్యయాత్త్యప్
* అమేహక్వతసిత్రేభ్యఏవ
* త్యబ్నేర్ధ్రువే
* నిసోగతే
* అరణ్యాణ్ణః
* దూరాదేత్యః
* ఉత్తరాదాహఞ్
* ఆవిష్ట్యస్యోపసంఖ్యానంఛన్దసి
౧౦౫ ఐషమోహ్యః శ్వసోఽన్యతర
స్యామ్
౧౦౬ తీరరూప్యోత్తరపదాదఞ్ఞౌ
౧౦౭ దిక్పూర్వపదాదసంజ్ఞాయాం
ఞః
౧౦౮ మద్రేభ్యోఽఞ్
౧౦౯ ఉదీచ్యగ్రామాచ్చబహ్వచోఽ
న్తోదాత్తాత్
౧౧౦ ప్రస్థోత్తరపదపలద్యాదికోపధా
దణ్

పలదీ,పరిషద్,రోమక,బాహీక,కలకీట,బహుకీట,జాలకీట, కమలకీట,కమలకీకర, కమలభిదా,గోష్ఠీ, నైకతీ, పరిఖా, శూరసేన, గోమతీ,పటచ్చర, ఉదపాన, యకృల్లోమ, పలద్యాదిః

౧౧౧ కణ్వాదిభ్యోగోత్రే
౧౧౨ ఇఞశ్చ
౧౧౩ నద్వ్యచఃప్రాచ్యభరతేషు
౧౧౪ వృద్ధాచ్ఛః
౧౧౫ భవతష్ఠక్ఛసౌ
౧౧౬ కాశ్యాదిభ్యష్ఠఞ్ఞిఠౌ

కాశీ, చేది,సాంయాతి,సంవాహః,అచ్యుత,మోదమాన, శకులాద, హస్తికర్షూ, కునామన్,హిరణ్య, కరణ, గోవాసన, భారఙ్గీ, అరిన్దమ,అరిత్ర, దేవదత్త,దశగ్రామ,శౌవావతాన, యువరాజ,ఉపరాజ, దేవరాజ, మోదన, సిన్ధుమిత్ర,దాసమిత్ర,సుధామిత్ర, సోమమిత్ర,ఛాగమిత్ర,సధమిత్ర,ఆపదాదిపూర్వపదాత్కాలాన్తాత్,ఆపద్,ఊర్ధ్వతత్,కాశ్యాదిః

౧౧౭ బాహీకగ్రామేభ్యశ్చ
౧౧౮ విభాషోశీనరేషు
౧౧౯ ఓర్దేశేఠఞ్
౧౨౦ వృద్ధాత్ప్రాచామ్
౧౨౧ ధన్వయోపధాద్వుఞ్
౧౨౨ ప్రస్థపురవహాన్తాచ్చ
౧౨౩ రోపధేతోఃప్రాచామ్
౧౨౪ జనపదతదవధ్యోశ్చ
౧౨౫ అవృద్ధాదపిబహువచన విష
యాత్
౧౨౬ కచ్ఛాగ్నివక్త్రవర్త్తోత్తరపదాత్
౧౨౭ ధూమాదిభ్యశ్చ

ధూమ, షడణ్డ, శశాదన, అర్జునావ, మాహకస్థలీ, ఆనకస్థలీ, మాహిషస్థలీ, మానస్థలీ, అట్టస్థలీ, మద్రకస్థలీ, సముద్రస్థలీ, దాణ్డాయనస్థలీ, రాజస్థలీ, విదేహ, రాజగృహ, సాత్రాసాహ, శబ్య, మిత్రవర్ధ, భక్షాలీ, మద్ర

కూల- ఆజీకూల-ద్వ్యాహావ త్ర్య గ్న- ఏకవృక్ష- ఏకపలాశ - ఇష్వగ్ర-
హావ- సంస్ఫీయ-బర్బర-వర్జ్య-గర్త- ఇష్వనీక- అవస్యన్దన-కామప్రస్థ- ఖా
అనర్త- మారరర-పాథేయ-ఘోష-ప డాయన- కాతెరణి- లావెరణి-సౌమి
ల్లి- ఆరాజ్ఞీ-ధార్తరాజ్ఞీ-అవయ-తీర్థ- త్రి- శైశిరి- ఆసుత- దైవశర్మి-శ్రౌతి-
కూలాత్సౌవీరేషు- సముద్రాన్నావి అహింసి- అమిత్రి-వ్యాడి- వైజి అధ్య
మనుష్యేచ- కుక్షి- అన్తరీయ-ద్వీప- శ్వి- ఆన్రృశంసి- శౌఙ్గి- ఆగ్నిశర్మి-భౌ
అరుణ- ఉజ్జయనీ- పట్టార-దక్షిణాప జి- వారాటకి - వాల్మీకి క్షైమవృద్ధి-
థ- సాకేత - ధూమాదిః ఆశ్వత్థి- ఔద్గాహమాని-ఐక-బిన్దవి-

౧౨౮ నగరాత్కుత్సనప్రావీణ్యయోః

౧౨౯ అరణ్యాన్మనుష్యే

* పథ్యధ్యాయన్యాయవిహారమనుష్యహస్తిష్వితివక్తవ్యమ్

* వాగోమయేషు

౧౩౦ విభాషాకురుయుగన్ధరాభ్యామ్

౧౩౧ మద్రవృజ్యోః కన్

౧౩౨ కోపధాదణ్

౧౩౩ కచ్ఛాదిభ్యశ్చ

కచ్ఛ- సిన్ధువర్ణు- గన్ధార- మధుమత్- కమ్బోజ- కశ్మీర- సాల్వ కురు అనుషణ్డ- ద్వీప-అనూప- అజవాహ- విజాపక - కలూతర- రఙ్కు-కచ్ఛాదిః॥

౧౩౪ మనుష్యతత్స్థయోర్వుఞ్

౧౩౫ అపదాతౌ సాల్వాత్

౧౩౬ గోయవాగ్వోశ్చ

౧౩౭ గర్తోత్తరపదాచ్ఛః

౧౩౮ గహాదిభ్యశ్చ

గహ-అన్తస్థ-సమ- విషమ-మధ్య మధ్యమం చాణ్ చరణే- ఉత్తమ-అఙ్గ- వఙ్గ- మగధ- పూర్వపక్ష- అపరపక్ష- అధమశాఖ- ఉత్తమశాఖ- ఏకశాఖ- సమానశాఖ- సమానగ్రామ-ఏకగ్రామ-

దన్తాగ్ర- హంస- తన్త్వగ్ర- ఉత్తర-అనన్తర-ముఖ పార్శ్వతసోర్లోపః-జనపదయోః కుక్ చ- దేవస్యచ- వేణుకాదిభ్యశ్ఛణ్ - గహాదిరాకృతిగణః॥

౧౩౯ ప్రాచాంకటాదేః

౧౪౦ రాజ్ఞః క చ

౧౪౧ వృద్ధాదకేకాన్తకోపధాత్

* అకేకాన్తగ్రహణే కోపధగ్రహణం సౌసుకాద్యర్థమ్

౧౪౨ కన్థాపలదనగరగ్రామహ్రదోత్తరపదాత్

౧౪౩ పర్వతాచ్చ

౧౪౪ విభాషాఽమనుష్యే

౧౪౫ కృకణపర్ణాద్భారద్వాజే

ఇతిసూత్రపాఠే చతుర్థస్యాధ్యాయస్య

—*ద్వితీయః పాదః*—

౧ యుష్మదస్మదోరన్యతరస్యాం ఖఞ్చ

౨ తస్మిన్నణి చ యుష్మాకాస్మాకౌ

౩ తవకమమకావేకవచనే

౪ అర్ధాద్యత్

౫ పరావరాధమోత్తమపూర్వాచ్చ

౬ దిక్పూర్వపదాట్ఠఞ్చ

౭ గ్రామజనపదైకదేశాదఞ్ఠఞౌ

౮ మధ్యాన్మః

* ఆదేశ్చేతి వక్తవ్యమ్
* అవోఽధసోర్లోపశ్చ
* అసాంప్రతికే
౧౦ ద్వీపాదనుసముద్రం యఞ్
౧౧ కాలాట్ఠఞ్
౧౨ శ్రాద్ధే శరదః
౧౩ విభాషా రోగాతపయోః
౧౪ నిశాప్రదోషాభ్యాం చ
౧౫ శ్వసస్తుట్ చ
౧౬ సన్ధివేలాద్యృతునక్షత్రేభ్యోఽణ్
సన్ధివేలా - సన్ధ్యా - అమావాస్యా - త్రయోదశీ - చతుర్దశీ - పఞ్చదశీ - పౌర్ణమాసీ - ప్రతిపత్ సంవత్సరాత్ ఫలపర్వణోః - సన్ధివేలాదిః
౧౭ ప్రావృష ఏణ్యః
౧౮ వర్షాభ్యష్ఠక్
౧౯ ఛన్దసి ఠఞ్
౨౦ వసన్తాచ్చ
౨౧ హేమన్తాచ్చ
౨౨ సర్వత్రాణ్ చ తలోపశ్చ
౨౩ సాయంచిరం ప్రాహ్ణేప్రగేఽవ్యయేభ్యష్ట్యుట్యులౌ తుట్ చ
* చిరపరుత్పరారిభ్యస్త్నో వక్తవ్యః
* అగ్రాదిపశ్చాడ్డిమచ్
* అన్తాచ్చ
౨౪ విభాషా పూర్వాహ్ణాపరాహ్ణాభ్యామ్
౨౫ తత్ర జాతః
౨౬ ప్రావృషష్ఠప్
౨౭ సంజ్ఞాయాం శరదో వుఞ్
౨౮ పూర్వాహ్ణాపరాహ్ణార్ద్రా మూలప్రదోషావస్కరాద్వున్
౨౯ పథః పన్థ చ
౩౦ అమావాస్యాయా వా
౩౧ అ చ
౩౨ సిన్ధ్వపకరాభ్యాం కన్
౩౩ అణఞౌ చ
౩౪ శ్రవిష్ఠాఫల్గున్యనూరాధా స్వాతితిష్యపునర్వసుహస్తవిశాఖాషాఢాబహులాల్లుక్
* చిత్రారేవతీరోహిణీభ్యః స్త్రియాముపసంఖ్యానమ్
* ఫల్గున్యాషాఢాభ్యాం టానౌ వక్తవ్యౌ
* శ్రవిష్ఠాషాఢాభ్యాం ఛణ్ వక్తవ్యః
౩౫ స్థానాన్తగోశాలఖరశాలాచ్చ
౩౬ వత్సశాలాభిజిదశ్వయుక్శతభిషజో వా
౩౭ నక్షత్రేభ్యో బహులమ్
౩౮ కృతలబ్ధక్రీతకుశలాః
౩౯ ప్రాయభవః
౪౦ ఉపజానూపకర్ణోపనీవేష్ఠక్
౪౧ సంభూతే
౪౨ కోశాడ్ఢఞ్
౪౩ కాలాత్సాధు పుష్ప్యత్పచ్యమానేషు
౪౪ ఉప్తే చ
౪౫ ఆశ్వయుజ్యా వుఞ్
౪౬ గ్రీష్మవసన్తాదన్యతరస్యామ్
౪౭ దేయమృణే
౪౮ కలాప్యశ్వత్థయవబుసాద్వున్
౪౯ గ్రీష్మావరసమాద్వుఞ్
౫౦ సంవత్సరాగ్రహాయణీభ్యాం ఠఞ్ చ
౫౧ వ్యాహరతి మృగః
౫౨ తదస్య సోఢమ్
౫౩ తత్ర భవః
౫౪ దిగాదిభ్యో యత్

దిశ్-వర్గ-పూగ-గణ-పక్ష-ధా
య్య-మిత్ర-మేధా అన్తర-పథిన్-ర
హస్-అలీక-ఉఖా-సాక్షిన్-దేశ-ఆ
ది-అన్త-ముఖ-జఘన-మేఘ-యూధ
ఉదకాత్సంజ్ఞాయామ్-న్యాయ-వం
శ వేశ-కాల-ఆకాశ-దిగాదిః॥

౫౫ శరీరావయవాచ్చ

౫౬ దృతికుక్షికలశివస్త్యస్త్యహే
ఢఞ్

౫౭ గ్రీవాభ్యోఽణ్ చ

౫౮ గమ్భీరాఞ్ఞ్యః

* బహిర్దేవపఞ్చజనేభ్యశ్చేతి వక్త
వ్యమ్

౫౯ అవ్యయీభావాచ్చ

* పరిముఖాదిభ్య ఏవేష్యతే

౬౫ కర్ణలలాటాత్కన్నలఙ్కారే

౬౬ తస్యవ్యాఖ్యాన ఇతి చ వ్యాఖ్యాత
వ్యనామ్నః

౬౭ బహ్వచోన్తోదాత్తాట్ఠఞ్

౬౮ క్రతుయజ్ఞేభ్యశ్చ

౬౯ అధ్యాయేష్వేవర్షేః

౭౦ పౌరోడాశపురోడాశాత్ష్ఠన్

౭౧ ఛన్దసో యదణౌ

౭౨ ద్వ్యజృద్బ్రాహ్మణర్క్ప్రథ
మాధ్వరపురశ్చరణ నామాఖ్యా
తాట్ఠక్

* నామాఖ్యాతగ్రహణం సంఘాత
విగృహీతార్థమ్

౭౩ అణృగయనాదిభ్యః

ఋగయన- పదవ్యాఖ్యాన- ఛ

పరిముఖ- పరిహను- పర్యోష్ఠ ప న్దోమాన - ఛన్దోభాషా - ఛన్దోవిచితి-
ర్యులూఖల- పరిసీర - ఉపసీర - ఉప న్యాయ- పునరుక్త- నిరుక్త - వ్యాక
స్థాణ- ఉపకలాప- అనుపథ- అనుపరణ- నిగమ- వాస్తువిద్యా- క్షత్రవి
ద- అనుగఙ్గ- అనుతిల- అనుసీత - అ ద్యా- అఙ్గవిద్యా- విద్యా- ఉత్పాత-
నుసాయ- అనుసీర- అనుమాష- అ ఉత్పాద- ఉద్యావ- సంవత్సర - ము
నుయవ- అనుయూప- అనువంశ-ప్ర హూర్త- ఉపనిషద- నిమిత్త శిక్షా-
తిశాఖ- పరిముఖాదిః భిక్షా- ఋగయనాదిః

౬౦ అన్తఃపూర్వపదాట్ఠఞ్

* అధ్యాత్మాదేష్ఠఞిష్యతే

అధ్యాత్మ-అధిదేవ-అధిభూత- అ
ధ్యాత్మాదిరాకృతిగణః

* ముఖపార్శ్వతసోరీయః

* కుగ్జనస్యపరస్య చ

* భవార్థేతులుగ్వక్తవ్యః

౬౧ గ్రామాత్పర్యనుపూర్వాత్

౬౨ జిహ్వామూలాఙ్గులేశ్ఛః

౬౩ వర్గాన్తాచ్చ

౬౪ అశబ్దే యత్ఖావన్యతరస్యామ్

౭౪ తత ఆగతః

౭౫ ఠగాయస్థానేభ్యః

౭౬ శుణ్డికాదిభ్యోఽణ్

శుణ్డిక- కృకణ- స్థణ్డిల - ఉదపా
న- ఉపల- తీర్థ- భూమి-తృణ- పర్ణ-
శుణ్డికాదిః

౭౭ విద్యాయోనిసమ్బన్ధేభ్యో వుఞ్

౭౮ ఋతష్ఠఞ్

౭౯ పితుర్యచ్చ

౮౦ గోత్రాదఙ్కవత్

౮౧ హేతుమనుష్యేభ్యోఽన్యతర

స్యాంరూప్యః

౮౨ మయట్ చ

౮౩ ప్రభవతి

౮౪ విదూరాఞ్ఞ్యః

౮౫ తద్గచ్ఛతిపథిదూతయోః

౮౬ అభినిష్క్రామతిద్వారమ్

౮౭ అధికృత్యకృతేగ్రన్థే

* లుబాఖ్యాయికాభ్యోబహులమ్

౮౮ శిశుక్రన్దయమసభద్వన్ద్వేన్ద్రజననాదిభ్యశ్ఛః

ఇన్ద్రజనన - ప్రద్యుమ్నాగమన - ఇన్ద్రజననాదిరాకృతిగణః

* ద్వన్ద్వే దేవాసురాదిభ్యః ప్రతిషేధో వక్తవ్యః

౮౯ సోఽస్యనివాసః

౯౦ అభిజనశ్చ

౯౧ ఆయుధజీవిభ్యశ్ఛః పర్వతే

౯౨ శణ్డికాదిభ్యో ఞ్యః

శణ్డిక-సర్వసేన- సర్వకేశ-శక శఠ-రక- శఙ్ఖ- బోధ- శణ్డికాదిః

౯౩ సిన్ధుతక్షశిలాదిభ్యోఽణఞౌ

సిన్ధు- వర్ణు- మధుమత్ - కమ్బోజ- సాల్వ- కశ్మీర - గన్ధార - కిష్కిన్ధా- ఉరసా దరద- గన్దికా- సిన్ధ్వాదిః

తక్షశిలా - వత్సోద్ధరణ - కైర్మేదుర- గ్రామణీ- ఛగల - క్రోష్టుకర్ణ- సింహకర్ణ- సంకుచిత- కిన్నర- కాణ్డధార- పర్వత- అవసాన- బర్బర- కంస- తక్షశిలాదిః

౯౪ తుదీశలాతురవర్మతీకూచవారాఢ్ఢక్ఛణ్ఢఞ్యకః

౯౫ భక్తిః

౯౬ అచిత్తాదదేశకాలాట్ఠక్

౯౭ మహారాజాట్ఠఞ్

౯౮ వాసుదేవార్జునాభ్యాంవున్

౯౯ గోత్రక్షత్రియాఖ్యేభ్యోబహులంవుఞ్

౧౦౦ జనపదినాంజనపదవత్సర్వంజనపదేనసమానశబ్దానాం బహువచనే

౧౦౧ తేనప్రోక్తమ్

౧౦౨ తిత్తిరివరతన్తుఖణ్డికోఖాచ్ఛణ్

౧౦౩ కాశ్యపకౌశికాభ్యామృషిభ్యాం ణినిః॥

౧౦౪ కలాపివైశమ్పాయనాన్తేవాసిభ్యశ్చ

౧౦౫ పురాణప్రోక్తేషుబ్రాహ్మణకల్పేషు

౧౦౬ శౌనకాదిభ్యశ్ఛన్దసి

శౌనక-వాజసనేయ- శార్ఙ్గరవ- శాపేయ - శాష్పేయ - ఖాడాయన- స్తమ్భ-స్కన్ధ- దేవదర్శన-రజ్జుభార-రజ్జుకణ్ఠ-కఠశాఠ-కషాయ-తల-దణ్డ-పురుషాంసక - అశ్వపేజ- శౌనకాదిః

౧౦౭ కఠచరకాల్లుక్

౧౦౮ కలాపినోఽణ్

౧౦౯ ఛగలినోఢినుక్

౧౧౦ పారాశర్యశిలాలిభ్యాం భిక్షునటసూత్రయోః॥

౧౧౧ కర్మన్దకృశాశ్వాదినిః

౧౧౨ తేనైకదిక్

౧౧౩ తసిశ్చ

౧౧౪ ఉరసోయచ్చ

౧౧౫ ఉపజ్ఞాతే

౧౧౬ కృతే గ్రన్థే
౧౧౭ సంజ్ఞాయామ్
౧౧౮ కులాలాదిభ్యో వుఞ్
కులాల-వరుడ-చణ్డాల-నిషాద-
కర్మార-సేనా-సిరిధ్ర-సైరిన్ధ్రీ-దేవ
రాజ పరిషత్-వధూ-మధు రురు-రు *
ద-అనడుహ బ్రహ్మన్-కుమ్భకార-
శ్వపాక కులాలాదిః
౧౧౯ క్షుద్రాభ్రమరవటరపాదపాదఞ్
౧౨౦ తస్యేదమ్
* పత్త్రాద్వాహ్యే
* వహేస్తురణిట్ చ
* అగ్నీధశ్శరణే రణ్ భత్వం చ
* సమిధామాధానే షేణ్యణ్
* చరణాద్ధర్మామ్నాయయోః
౧౨౧ రథాద్యత్
౧౨౨ పత్త్రపూర్వాదఞ్
౧౨౩ పత్త్రాధ్వర్యుపరిషదశ్చ
౧౨౪ హలసీరాట్ఠక్
౧౨౫ ద్వన్ద్వాద్వున్వైరమైథునికయోః
* వైరే దేవాసురాదిభ్యః ప్రతిషేధః
* ద్వన్ద్వే దేవాసురాదిభ్యః ప్రతిషేధః
౧౨౬ గోత్రచరణాద్వుఞ్
౧౨౭ సఙ్ఘాఙ్కలక్షణేష్వఞ్యఞిఞామణ్
* ఘోషగ్రహణమపి కర్తవ్యమ్
౧౨౮ శాకలాద్వా
౧౨౯ ఛన్దోగౌక్థికయాజ్ఞికబహ్వృచనటాఞ్ఞ్యః

౧౩౦ న దణ్డమాణవాన్తేవాసిషు
౧౩౧ రైవతికాదిభ్యశ్ఛః
రైవతిక-స్వాపిశి-క్షైమవృద్ధి-
గౌరగ్రీవి-ఔదమేఘి-ఔదవాపి-బైజవాపి-రైవతికాదిః
కౌపిఞ్జలహాస్తిపదాదణ్
౧౩౨ కౌపిఞ్జలహాస్తిపదాదణ్
౧౩౩ ఆథర్వణికస్యేకలోపశ్చ
౧౩౪ తస్య వికారః
౧౩౫ అవయవే చ ప్రాణ్యోషధివృక్షేభ్యః
౧౩౬ బిల్వాదిభ్యోఽణ్
బిల్వ-వ్రీహి-కాణ్డ-ముద్గ-మసూర-గోధూమ-ఇక్షు-వేణు-గవేధుకా-కర్పాసీ-పాటలీ-కర్కన్ధూ-కుటీర-బిల్వాదిః
౧౩౭ కోపధాచ్చ
౧౩౮ త్రపుజతునోః షుక్
౧౩౯ ఓరఞ్
౧౪౦ అనుదాత్తాదేశ్చ
౧౪౧ పలాశాదిభ్యో వా
పలాశ-ఖదిర-శింశపా-స్పన్దన-పూలాక-కరీర-శిరీష-యవాస-వికఙ్కత-పలాశాదిః
౧౪౨ శమ్యాష్ట్లఞ్
౧౪౩ మయడ్వైతయోర్భాషాయామభక్ష్యాచ్ఛాదనయోః
౧౪౪ నిత్యం వృద్ధశరాదిభ్యః
శర-దర్భ-మృత్-కుటీ-తృణ-సోమ-బల్బజ-శరాదిః
౧౪౫ గోశ్చ పురీషే
౧౪౬ పిష్టాచ్చ
౧౪౭ సంజ్ఞాయాం కన్

౧౪౮ వ్రీహేః పురోడాశే

౧౪౯ అసంజ్ఞాయాం తిలయవాభ్యామ్

౧౫౦ ద్వ్యచశ్ఛన్దసి

౧౫౧ నోత్వద్వర్ధ్రబిల్వాత్

౧౫౨ తాలాదిభ్యోऽణ్

తాలాద్ధనుషి-బార్హిణ-ఇన్ద్రాలిశ- ఇన్ద్రాదృశ - ఇన్ద్రాయుధ-చయ- శ్యామాక- పీయూక్ష-తాలాదిః

౧౫౩ జాతరూపేభ్యః పరిమాణే

౧౫౪ ప్రాణిరజతాదిభ్యోऽఞ్

రజత-సీస-లోహ-ఉదుమ్బర-నీప-దారు-రోహీతక-విభీతక- పీతదారు-తీవ్రదారు-త్రికణ్టక కణ్టకార-రజతాదిః

౧౫౫ ఞితశ్చ తత్ప్రత్యయాత్

౧౫౬ క్రీతవత్పరిమాణాత్

౧౫౭ ఉష్ట్రాద్వుఞ్

౧౫౮ ఉమోర్ణయోర్వా

౧౫౯ ఏణ్యా ఢఞ్

౧౬౦ గోపయసోర్యత్

౧౬౧ ద్రోశ్చ

౧౬౨ మానే వయః

౧౬౩ ఫలే లుక్

౧౬౪ ప్లక్షాదిభ్యోऽణ్

ప్లక్ష-న్యగ్రోధ-అశ్వత్థ ఇంగుదీ-శిగ్రు-రురు-కక్షతు బృహతీ ప్లక్షాదిః

౧౬౫ జమ్బ్వా వా

౧౬౬ లుప్ చ

* ఫలపాకశుషాముపసంఖ్యానమ్

* పుష్పమూలేషు బహులమ్

౧౬౭ హరీతక్యాదిభ్యశ్చ

హరీతకీ-కోశాతకీ-నఖరజనీ-శష్కణ్డీ-దాడీ-దోడీ-శ్వేతపాకీ-అర్జునపాకీ-ద్రాక్షా- కాలా-ధ్వాఙ్క్షా-గర్భికా-కణ్టకారికా-పిప్పలీ-చిఞ్చా- శేఫాలికా-హరీతక్యాదిః

౧౬౮ కంసీయపరశవ్యయోర్యఞఞౌ లుక్ చ

ఇతి సూత్రపాఠే చతుర్థస్యాధ్యాయస్య తృతీయపాదః

---

౧ ప్రాగ్వహతేష్ఠక్

* తదాహేతి మాశబ్దాదిభ్య ఉపసంఖ్యానమ్

* ఆహౌ ప్రభూతాదిభ్యః

ప్రభూత-పర్యాప్త ప్రభూతాదిః

* పృచ్ఛతౌ సుస్నాతాదిభ్యః

సుస్నాత సుఖరాత్రి-సుఖశయన-సుస్నాతాదిః

* గచ్ఛతౌ పరదారాదిభ్యః

పరదార-గురుతల్ప- పరదారాదిః

౨ తేనదీవ్యతిఖనతిజయతిజితమ్

౩ సంస్కృతమ్

౪ కులత్థకోపధాదణ్

౫ తరతి

౬ గోపుచ్ఛాట్ఠఞ్

౭ నౌద్వ్యచష్ఠన్

౮ చరతి

౯ ఆకర్షాత్ ష్ఠల్

౧౦ పర్పాదిభ్యః ష్ఠన్

పర్ప- అశ్వ-అశ్వత్థ రథ-జాల-న్యాస-వ్యాల-పాదః పఞ్చ-పర్పాదిః

౧౧ శ్వగణాట్ఠఞ్ చ

౧౨ వేతనాదిభ్యో జీవతి

వేతన-వాహన-అర్ధవాహన-ధను

ప్రష్ఠ-జాల వేశ-ఉపవేశ-ప్రేషణ-ఉపవస్తి-సుఖ-శయ్యా శక్తి-ఉపనిషద్-ఉపదేశ-స్ఫిజ-పాద ఉపస్థ-ఉపస్థాన-ఉపహస్త-వేతనాదిః

౧౩ వస్నక్రయవిక్రయాట్ఠన్

* క్రయవిక్రయగ్రహణం సంఘాతవిగృహీతార్థమ్

౧౪ ఆయుధాచ్ఛ చ

౧౫ హరత్యుత్సంగాదిభ్యః

ఉత్సంగ- ఉడుప-ఉత్ప్లుత- ఉత్పన్న-ఉత్పుట-పిటక- పిటాక-ఉత్సంగాదిః

౧౬ భస్త్రాదిభ్యః ష్ఠన్

భస్త్రా- భరట-భరణ-శీర్షభార-శీర్షేభార-అంసభార- అంసేభార-భస్త్రాదిః

౧౭ విభాషావివధాత్

* వీవధాదపి

౧౮ అణ్ కుటిలికాయాః

౧౯ నిర్వృత్తేఽక్షద్యూతాదిభ్యః

అక్షద్యూత-జానుప్రహృత జఙ్ఘాప్రహృత-జఙ్ఘాప్రహత-పాదస్వేదన-కణ్టకమర్దన- గతానుగత- గతాగత-యాతోపయాత-అనుగత- అక్షద్యూతాదిః

౨౦ త్రేర్మమ్నిత్యమ్

* భావప్రత్యయాన్తాదిమబ్వక్తవ్యః

౨౧ అపమిత్యయాచితాభ్యాం కక్కనౌ

౨౨ సంసృష్టే

౨౩ చూర్ణాదినిః

౨౪ లవణాల్లుక్

౨౫ ముద్గాదణ్

౨౬ వ్యఞ్జనైరుపసిక్తే

౨౭ ఓజస్సహోఽమ్భసా వర్తతే

౨౮ తత్ప్రత్యనుపూర్వమీపలోమకూలమ్

౨౯ పరిముఖం చ

౩౦ ప్రయచ్ఛతి గర్హ్యమ్

* వృద్ధేర్వృధుషిభావో వక్తవ్యః

౩౧ కుసీదదశైకాదశాభ్యాం ష్ఠన్ష్ఠచౌ

౩౨ ఉఞ్ఛతి

౩౩ రక్షతి

౩౪ శబ్దదర్దురంకరోతి

౩౫ పక్షిమత్స్యమృగాన్హన్తి

౩౬ పరిపన్థంచతిష్ఠతి

౩౭ మాథోత్తరపదపదవ్యనుపదంధావతి

౩౮ ఆక్రన్దాట్ఠఞ్చ

౩౯ పదోత్తరపదంగృహ్ణాతి

౪౦ ప్రతికణ్ఠార్థలలామంచ

౪౧ ధర్మంచరతి

* అధర్మాచ్చేతి వక్తవ్యమ్

౪౨ ప్రతిపథమేతిఠంశ్చ

౪౩ సమవాయాన్సమవైతి

౪౪ పరిషదోణ్యః

౪౫ సేనాయావా

౪౬ సంజ్ఞాయాంలలాటకుక్కుట్యౌ పశ్యతి

౪౭ తస్యధర్మ్యమ్

౪౮ అణ్ మహిష్యాదిభ్యః

మహిషీ-ప్రజాపతి ప్రజావతీ ప్రలేపికా-విలేపికా-అనులేపికా- పురోహిత-మణిపాలీ-అనుచారక-హోతృ- యజమాన-మహిష్యాదిః

౪౯ ఋతోఽఞ్
* నరాచ్చేతివక్తవ్యమ్
* విశసితు రిడ్లోపశ్చాఽఞ్చవక్తవ్యః
* విభాజయితు ర్ణిలోపశ్చాఽఞ్చవక్తవ్యః
౫౦ అవక్రయః
౫౧ తదస్యపణ్యమ్
౫౨ లవణాట్ఠఞ్
౫౩ కిసరాదిభ్యఃష్ఠన్
కిసర-నరద-నలద-స్థాగల తగర-గుగ్గులు-ఉశీర- హరిద్రా-హరిద్రు పర్ణీ- కిసరాదిః
౫౪ శలాలునోఽన్యతరస్యామ్
౫౫ శిల్పమ్
౫౬ మడ్డుకఝర్ఝరాదణన్యతరస్యామ్
౫౭ ప్రహరణమ్
౫౮ పరశ్వధాట్ఠఞ్చ
౫౯ శక్తియష్ట్యోరీకక్
౬౦ అస్తినాస్తిదిష్టమ్మతిః
౬౧ శీలమ్
౬౨ ఛత్రాదిభ్యోణః
ఛత్ర-శిక్షా- ప్రరోహ-స్థా-బుభుక్షా-చురా-తితిక్షా-ఉపస్థాన-కృషి కర్మన్-విశ్వధా-తపస్-సత్య-అనృత-విశిఖా- విశికా-భక్షా-ఉదస్థాన- పురోడా విక్షా-చుక్షా-మన్ద్ర- ఛత్రాదిః
౬౩ కర్మాధ్యయనేవృత్తమ్
౬౪ బహ్వచ్పూర్వపదాట్ఠఞ్
౬౫ హితంభక్షాః
౬౬ తదస్మైదీయతేనియతమ్
౬౭ శ్రాణామాంసౌదనాట్టిఠన్
* మాంసౌదనగ్రహణంసంఘాతవిగృహీతార్థమ్

౬౮ భక్తాదణన్యతరస్యామ్
౬౯ తత్రనియుక్తః
౭౦ అగారాన్తాట్ఠన్
౭౧ అధ్యాయిన్యదేశకాలాత్
౭౨ కఠినాన్తప్రస్తారసంస్థానేషు వ్యవహరతి
౭౩ నికటేవసతి
౭౪ ఆవసథాత్ష్ఠల్
౭౫ ప్రాగ్ఘితాద్యత్
౭౬ తద్వహతిరథయుగప్రాసఙ్గమ్
౭౭ ధురోయడ్ఢకౌ
౭౮ ఖస్సర్వధురాత్
౭౯ ఏకధురాల్లుక్చ
౮౦ శకటాదణ్
౮౧ హలసీరాట్ఠక్
౮౨ సంజ్ఞాయాంజన్యాః
౮౩ విధ్యత్యధనుషా
౮౪ ధనగణంలబ్ధా
౮౫ అన్నాణ్ణః
౮౬ వశంగతః
౮౭ పదమస్మిన్దృశ్యమ్
౮౮ మూలమస్యాబర్హి
౮౯ సంజ్ఞాయాంధేనుష్యా
౯౦ గృహపతినాసంయుక్తేఞ్యః
౯౧ నౌవయోధర్మవిషమూలమూలసీతాతులాభ్యస్తార్యతుల్యప్రాప్యవధ్యానామ్యసమసమితసమ్మితేషు
౯౨ ధర్మపథ్యర్థన్యాయాదనపేతే
౯౩ ఛన్దసోనిర్మితే
౯౪ ఉరసోఽణ్చ
౯౫ హృదయస్యప్రియః
౯౬ బన్ధనేచర్షౌ

౯౭ మతజనహలాత్కరణజల్పకర్షేషు

౯౮ తత్రసాధుః

౯౯ ప్రతిజనాదిభ్యఃఖఞ్

ప్రతిజన ఇదంయుగ-సంయుగ సమయుగ-పరయుగ-పరకుల-పరస్యకుల-అముష్యకుల సర్వజన-విశ్వజన-మహాజన-పఞ్చజన-ప్రతిజనాదిః

౧౦౦ భక్తాణ్ణః

౧౦౧ పరిషదోణ్యః

౧౦౨ కథాదిభ్యష్ఠక్

కథా-వికథా-విశ్వకథా-సంకథా-వితణ్డా- కుష్ఠవిద్ - జనవాద-జనేవాద-జనోవాద-వృత్తి-సంగ్రహ- గుణ- గణ ఆయుర్వేద-కథాదిః

౧౦౩ గుడాదిభ్యష్ఠఞ్

గుడ- కుల్మాష- సక్తు-అపూప-మాంసౌదన-ఇక్షు-వేణు-సంగ్రామ-సంఘాత - సంక్రామ-సంవాహ-ప్రవాస- నివాస- ఉపవాస- గుడాదిః

౧౦౪ పథ్యతిథివసతిస్వపతేర్ఢఞ్

౧౦౫ సభాయాయః

౧౦౬ ఢశ్ఛన్దసి

౧౦౭ సమానతీర్థేవాసీ

౧౦౮ సమానోదరేశయితఓచోదాత్తః

౧౦౯ సోదరాద్యః

౧౧౦ భవేఛన్దసి

౧౧౧ పాథోనదీభ్యాండ్యణ్

౧౧౨ వేశన్తహిమవద్భ్యామణ్

౧౧౩ స్రోతసోవిభాషాడ్యత్డ్యౌ

౧౧౪ సగర్భసయూథసనుతాద్యత్

౧౧౫ తుగ్రాద్ఘన్

౧౧౬ అగ్రాద్యత్

౧౧౭ ఘచ్ఛౌచ

౧౧౮ సముద్రాభ్రాద్ఘః

౧౧౯ బర్హిషిదత్తమ్

౧౨౦ దూతస్యభాగకర్మణీ

౧౨౧ రక్షోయాతూనాంహననీ

౧౨౨ రేవతీజగతీహవిష్యాభ్యఃప్రశస్యే

౧౨౩ అసురస్యస్వమ్

౧౨౪ మాయాయామణ్

౧౨౫ తద్వానాసాముపధానోమన్త్ర ఇతీష్టకాసులుక్చమతోః

౧౨౬ అశ్విమానణ్

౧౨౭ వయస్యాసుమూర్ధ్నోమతుప్

౧౨౮ మత్వర్థేమాసతన్వోః

* మాసతన్వోరనన్తరార్థేవా

* లుగకారేకారరేఫాశ్చ

౧౨౯ మధోర్ఞచ

౧౩౦ ఓజసోఽహనియత్ఖౌ

౧౩౧ వేశోయశఆదేర్భగాద్యత్

౧౩౨ ఖచ

౧౩౩ పూర్వైఃకృతమినియౌచ

౧౩౪ అద్భిస్సంస్కృతమ్

౧౩౫ సహస్రేణసమ్మితౌఘః

౧౩౬ మతౌచ

౧౩౭ సోమమర్హతియః

౧౩౮ మయేచ

౧౩౯ మధోః

౧౪౦ వసోస్సమూహేచ

* అక్షరసమూహేఛన్దసఉపసంఖ్యానమ్

౧౪౧ నక్షత్రాద్ఘః

౧౪౨ సర్వదేవాత్తాతిల్

౧౪౩ శివశమరిష్టస్యకరే
౧౪౪ భావేచ
ఇతిసూత్రపాఠేచతుర్థస్యాధ్యాయస్య
చతుర్థఃపాదః-అధ్యాయశ్చ

~~~~~~~~

౧ ప్రాక్క్రీతాచ్ఛః
౨ ఉగవాదిభ్యోయత్
గో- హవిస్- అక్షర-విష-బర్హిస్-అ
ష్టకా- స్వదా-యుగ- మేధా-స్రుచ్-
నాభినభంచ- శునస్సంప్రసారణంవా
చదీర్ఘత్వంతత్సన్నియోగేనచాన్తోదా
త్తత్వమ్- ఊధసోఽనఙ్ చ- కూప ఖ
ద-దర-ఖర-అసుర-అధ్వన-క్షర-వేద-
బీజ దీప్త-గవాదిః
౩ కమ్బలాచ్చసంజ్ఞాయామ్
౪ విభాషాహవిరపూపాదిభ్యః
అపూప-తణ్డుల అభ్యూష- అభ్యో
ష-అవోష-అభ్యేష- పృథుక- ఓదన-
సూప-పూప-కిణ్వ-ప్రదీప- ముసల-క
టక- కర్ణవేష్టక-ఇర్గళ-అర్గళ- అన్నవి
కారేభ్యశ్చ- యూప- స్థూణా-దీప-అ
శ్వ-పత్ర-అపూపాదిః
౫ తస్మైహితమ్
౬ శరీరావయవాద్యత్
* యత్ప్రకరణేరథాచ్చ
౭ ఖలయవమాషతిలవృష బ్రహ్మణ
శ్చ
౮ అజావిభ్యాంథ్యన్
౯ ఆత్మన్విశ్వజనభోగోత్తరపదాత్ఖః
* ఆచార్యాదణత్వంచ
* పఞ్చజనాదుపసంఖ్యానమ్
* సర్వజనాట్ఠఞ్ఖశ్చ
* మహాజనాట్ఠఞ్

* కర్మధారయాదేవేష్యతే
౧౦ సర్వపురుషాభ్యాంణఢఞౌ
* సర్వాణ్ణోవేతివక్తవ్యమ్
* పురుషాద్వధవికారసమూహతేన
కృతేష్వితివక్తవ్యమ్
౧౧ మాణవచరకాభ్యాంఖఞ్
౧౨ తదర్థంవికృతేఃప్రకృతౌ
౧౩ ఛదిరుపధిబలేర్ఢఞ్
౧౪ ఋషభోపానహోర్ఞ్యః
౧౫ చర్మణోఽఞ్
౧౬ తదస్యతదస్మిన్స్యాదితి
౧౭ పరిఖాయాఢఞ్
౧౮ ప్రాగ్వతేష్ఠఞ్
౧౯ ఆర్హాదగోపుచ్ఛసంఖ్యాపరిమా
ణాట్ఠక్
౨౦ అసమాసేనిష్కాదిభ్యః
నిష్క-పణ- పాద- మాష- వా
హ-ద్రోణ-షష్టి-నిష్కాదిః
* ఇతఊర్ధ్వంతు సంఖ్యాపూర్వప
దానాంతదన్తగ్రహణం ప్రాగ్వ
తేరిష్యతేతచ్చాలుకి
౨౧ శతాచ్చఠన్యతావశతే
౨౨ సంఖ్యాయాఅతిశదన్తాయాఃకన్
౨౩ వతోరిడ్వా
౨౪ వింశతిత్రింశద్భ్యాండ్వున్నసం
జ్ఞాయామ్
౨౫ కంసాట్టిఠన్
* అర్ధాచ్చేతివక్తవ్యమ్
* కార్షాపణాట్టిఠన్వక్తవ్యః ప్రతి
రాదేశశ్చవా
౨౬ శూర్పాదఞన్యతరస్యామ్
౨౭ శతమానవింశతికసహస్రవసనా
దణ్
~~~~~~~~

౨౮ అధ్యర్ధపూర్వద్విగోర్లుగసంజ్ఞాయామ్
౨౯ విభాషా కార్షాపణ సహస్రాభ్యామ్
* సువర్ణశతమానయోరుపసంఖ్యానమ్
౩౦ ద్విత్రిపూర్వాన్నిష్కాత్
* బహుపూర్వాచ్చేతి వక్తవ్యమ్
౩౧ బిస్తాచ్చ
* బహుపూర్వాచ్చ
౩౨ వింశతికాత్ఖః
౩౩ ఖార్యా ఈకన్
* కేవలాయాశ్చేతి వక్తవ్యమ్
౩౪ పణపాదమాషశతాద్యత్
౩౫ శాణాద్వా
* ద్విత్రిపూర్వాదణ్ చ
౩౬ ద్విత్రిపూర్వాదణ్ చ
౩౭ తేనక్రీతమ్
౩౮ తస్యనిమిత్తంసంయోగోత్పాతౌ
* వాతపిత్తశ్లేష్మభ్యశ్శమనకోపనయోరుపసంఖ్యానమ్
* సన్నిపాతాచ్చ
౩౯ గోద్వ్యచోఽసంఖ్యా పరిమాణాశ్వాదేర్యత్
* బ్రహ్మవర్చసాదుపసంఖ్యానమ్
౪౦ పుత్రాచ్ఛచ
౪౧ సర్వభూమిపృథివీభ్యామణఞౌ
౪౨ తస్యేశ్వరః
౪౩ తత్రవిదితఇతిచ
౪౪ లోకసర్వలోకాట్ఠఞ్
౪౫ తస్యవాపః
౪౬ పాత్రాత్ ష్ఠన్
౪౭ తదస్మిన్వృద్ధ్యాయలాభశుల్కోపదాదీయతే
* చతుర్థ్యర్థఉపసంఖ్యానమ్
౪౮ పూరణార్ధాట్ఠన్
౪౯ భాగాద్యచ్చ
౫౦ తద్ధరతివహత్యావహతిభారాద్వంశాదిభ్యః
వంశ-కుటజ బల్బజ-మూల స్థూణ అక్ష- అశ్మన్- అశ్వ శ్లక్ష్ణ ఇక్షు ఖట్వా- వంశాదిః
౫౧ వస్నద్రవ్యాభ్యాంఠన్కనౌ
౫౨ సంభవత్యవహరతిపచతి
* తత్పచతీతిద్రోణాదణ్ చ
౫౩ ఆఢకాచితపాత్రాత్ఖోఽన్యతరస్యామ్
౫౪ ద్విగోః ష్ఠంశ్చ
౫౫ కులిజాల్లుక్ఖౌ చ
౫౬ సోఽస్యాంశవస్నభృతయః
౫౭ తదస్యపరిమాణమ్
౫౮ సంఖ్యాయాస్సంజ్ఞాసంఘసూత్రాధ్యయనేషు
* తత్రసంజ్ఞాయాం స్వార్థేప్రత్యయోవాచ్యః
* స్తోమేడవిధిః
* శన్ శతోర్డినిశ్ఛన్దసి
* వింశతేశ్చ
౫౯ పఙ్క్తి-వింశతిత్రింశచ్చత్వారింశత్పఞ్చాశత్ షష్టిసప్తత్యశీతినవతిశతమ్
౬౦ పఞ్చద్దశతౌవర్గేవా
౬౧ సప్తనోఽఞ్ ఛన్దసి
౬౨ త్రింశచ్చత్వారింశతోర్బ్రాహ్మణేసంజ్ఞాయాండణ్
౬౩ తదర్హతి

౬౪ ఛేదాదిభ్యో నిత్యమ్

ఛేద-భేద ద్రోహ-దోహ-నర్త-కర్ష తీర్థ-సంప్రయోగ-విప్రయోగ-ప్రయోగ విప్రకర్ష ప్రేషణ- సంప్రశ్న-విప్రశ్న వికర్ష- ప్రకర్ష - విరాగవిరఙ్గ-ఛేదాదిః

౬౫ శీర్షచ్ఛేదాద్యచ్చ

౬౬ దణ్డాదిభ్యో యః

దణ్డ-ముసల మధుపర్క - కశా-అర్ఘ మేఘ- మేధా- సువర్ణ-ఉదక-వధ-యుగ-గుహా -భాగ-ఇభ-భఙ్గ దణ్డాదిః

౬౭ ఛన్దసి చ

౬౮ పాత్రాద్ఘంశ్చ

౬౯ కడంకరదక్షిణాచ్ఛ చ

౭౦ స్థాలీబిలాత్

౭౧ యజ్ఞర్త్విగ్భ్యాం ఘఖఞౌ

* యజ్ఞర్త్విగ్భ్యాం తత్కర్మార్హతీత్యుపసంఖ్యానమ్

౭౨ పారాయణతురాయణ చాన్ద్రాయణం వర్తయతి

౭౩ సంశయమాపన్నః

౭౪ యోజనం గచ్ఛతి

* క్రోశశతయోజన శతయోరుపసంఖ్యానమ్

* తతోఽభిగమనమర్హతీతి చ వక్తవ్యమ్

౭౫ పథః ష్కన్

౭౬ పథో ణ నిత్యమ్

౭౭ ఉత్తరపథేనాహృతం చ

* ఆహృతప్రకరణే వారిజఙ్గల స్థల కాన్తారపూర్వాదుపసంఖ్యానమ్

* అజపథశఙ్కుపథాభ్యాం చ

* మధుకమరిచయోరణ్ స్థలాత్

౭౮ కాలాత్

౭౯ తేననిర్వృత్తమ్

౮౦ తమధీష్టో భృతో భూతో భావీ

౮౧ మాసాద్వయసి యత్ఖఞౌ

౮౨ ద్విగోర్యప్

౮౩ షణ్మాసాణ్ణ్యచ్చ

౮౪ అవయసి ఠంశ్చ

౮౫ సమాయాః ఖః

౮౬ ద్విగోర్వా

౮౭ రాత్ర్యహస్సంవత్సరాచ్చ

౮౮ వర్షాల్లుక్ చ

౮౯ చిత్తవతి నిత్యమ్

౯౦ షష్టికాః షష్టిరాత్రేణ పచ్యన్తే

౯౧ వత్సరాన్తాచ్ఛన్దసి

౯౨ సంపరిపూర్వాత్ఖ చ

౯౩ తేనపరిజయ్యలభ్యకార్య సుకరమ్

౯౪ తదస్య బ్రహ్మచర్యమ్

* మహానామ్న్యాదిభ్యష్షష్ఠ్యన్తేభ్య ఉపసంఖ్యానమ్

మహానామ్నీ-ఆదిత్యవ్రత-గోదాన-మహానామ్న్యాదిః

* చతుర్మాసాణ్ణ్యో యజ్ఞే

౯౫ తస్య దక్షిణా యజ్ఞాఖ్యేభ్యః

౯౬ తత్ర చ దీయతే కార్యం భవవత్

౯౭ వ్యుష్టాదిభ్యోఽణ్

వ్యుష్ట-నిత్య-నిష్క్రమణ- ప్రవేశన-ఉపసంక్రమణ తీర్థ-ఆస్తరణ- సంగ్రామ-సంఘాత అగ్నిపద- పీలుమూల-ప్రవాస-ఉపవాస-వ్యుష్టాదిః

౯౮ తేనయథాకథాచహస్తాభ్యాం ణయతౌ

౯౯ సంపాదిని

౧౦౦ కర్మవేషాద్యత్

౧౦౧ తస్మైప్రభవతిసంతాపాదిభ్యః
సన్తాప- సన్నాహ- సంగ్రామ- సంయోగ- సంపరాయ- సంవేశన- సంపేష- నిష్పేష-సర్గ- నిసర్గ- విసర్గ ఉపసర్గ- ప్రవాస-ఉపవాస-సంఘాత- సంవేశ - సంవాస-సమ్మోదన సక్తు- మాంసౌదనాద్విగృహీతాదపి- సన్తాపాదిః

౧౦౨ యోగాద్యచ్చ

౧౦౩ కర్మణఉకఞ్

౧౦౪ సమయస్తదస్యప్రాప్తమ్

౧౦౫ ఋతోరణ్

౧౦౬ ఛన్దసిఘస్

౧౦౭ కాలాద్యత్

౧౦౮ ప్రకృష్టేఠఞ్

౧౦౯ ప్రయోజనమ్

౧౧౦ విశాఖాషాఢాదణ్ మన్థదణ్డయోః

* చూడాదిభ్యఉపసంఖ్యానమ్

* చూడా-శ్రద్ధా

౧౧౧ అనుప్రవచనాదిభ్యశ్ఛః
అనుప్రవచన- ఉత్థాపన- ఉపస్థాపన- సంవేశన- ప్రవేశన- అనుప్రవేశన-అనువాసన-అనువచన అనువాచన-అన్వారోహణ-ప్రారమ్భణ- ఆరమ్భణ-ఆరోహణ- అనుప్రవచనాదిః

౧౧౨ సమాపనాత్సపూర్వపదాత్

౧౧౩ ఏకాగారికట్చౌరే

౧౧౪ ఆకాలికడాద్యన్తవచనే

* ఆకాలాట్ఠంశ్చ

౧౧౫ తేనతుల్యంక్రియాచేద్వతిః

౧౧౬ తత్రతస్యేవ

౧౧౭ తదర్హమ్

౧౧౮ ఉపసర్గాచ్ఛన్దసిధాత్వర్థే

౧౧౯ తస్యభావస్త్వతలౌ

౧౨౦ ఆచత్వాత్

౧౨౧ ననఞ్పూర్వాత్తత్పురుషాదచతురసంగతలవణవటయుధకతరసలసేభ్యః

౧౨౨ పృథ్వాదిభ్యఇమనిజ్వా
పృథు-మృదు- మహత్-పటు -తను-లఘు బహు-సాధు-ఆశు- ఉరు-గురు బహుల-ఖణ్డ-దణ్డ-చణ్డ- అకిఞ్చన-బాల-హోడ-పాక-వత్స- మన్ద-స్వాదు-హ్రస్వ- దీర్ఘ-ప్రియ- వృష-ఋజు-క్షిప్ర-క్షుద్ర అణు పృథ్వాదిః

౧౨౩ వర్ణదృఢాదిభ్యఃష్యఞ్చ
దృఢ-వృఢ- పరివృఢ-భృశ-కృశ-వక్ర-శుక్ర- చుక్ర- ఆమ్ర- కృష్ట-లవణ- తామ్ర- శీత- ఉష్ణ-జడ-బధిర-పణ్డిత- మధుర- మూర్ఖ-మూక- వేర్యాతలాత మతిమనశ్శారదానామ్ - సమోమతిమనసోః- జవన - దృఢాదిః

౧౨౪ గుణవచనబ్రాహ్మణాదిభ్యఃకర్మణిచ
బ్రాహ్మణ-మాణవ- బాడబ - అర్హతోనుమ్చ- చోర-ధూర్త - ఆరాధయ- విరాధయ- అపరాధయ- ఉపరాధయ- ఏకభావ- ద్విభావ-త్రిభావ అన్యభావ - అక్షేత్రజ్ఞ - సంవాదిన్- సంవేశిన్- సంభాషిన్- బహుభాషిన్- శీర్షఘాతిన్- విఘాతిన్- సమస్థ- విషమస్థ- పరమస్థ- మధ్యమస్థ - అనీశ్వర- కుశల- చపల- నిపుణ-పిశున-కుతూహల- క్షేత్రజ్ఞ-నిశ్న-బాలిశ-అలస- దుఃపురుష-కాపురుష- రాజ

న్-గణపతి-అధిపతి-గడుల-దాయా
ద-విశస్తి-విషమ-విపాత-నిపాత-
సర్వవేదాదిభ్యస్స్వార్థే-చతుర్వేద
స్యోభయపదవృద్ధిశ్చ - శౌటీర-బ్రా
హ్మణాదిరాకృతిగణః

* చతుర్వర్ణాదీనాంస్వార్థఉపసం
ఖ్యానమ్

చతుర్వర్ణ-చతురాశ్రమ-సర్వవి
ద్య-త్రిలోక-త్రిస్వర-షడ్గుణ-సేనా
అనన్తర-సన్నిధి-సమీప ఉపమా సు
ఖ-తదర్థ-ఇతిహ-మణిక-చతుర్వ
ర్ణాదిః

౧౨౫ స్తేనాద్యన్నలోపశ్చ

౧౨౬ సఖ్యుర్యః

* దూతవణిగ్భ్యాంచ

౧౨౭ కపిజ్ఞాత్యోర్ఢక్

౧౨౮ పత్యన్తపురోహితాదిభ్యోయ
క్॥ పురోహిత-రాజాఽసే-గ్రామిక-
పిణ్డిక-సుహిత-బాల-మన్ద ఖణ్డిక-
దణ్డిక-వర్మిక-కర్మిక-ధర్మిక-శితిక-
సూతిక-మూలిక-తిలక-అఞ్జలిక-అ
ఞ్జనిక-ఋషిక-పుత్రిక-అవిక-ఛ
త్రిక-పార్షిక-పథిక-చర్మిక-ప్రతిక-
సారథి-ఆస్తిక-సూచిక-సంరక్ష-సూ
చక-నాస్తిక-అజానిక-శాక్వర-నా
గర-చూడిక-పురోహితాదిః

౧౨౯ ప్రాణభృజ్జాతివయో వచనో
ద్గాత్రాదిభ్యోఽఞ్

ఉద్గాతృ-ఉన్నేతృ ప్రతిహర్తృ
ప్రశాస్తృ-హోతృ-పోతృ-హర్తృ
రథగణక-పత్తిగణక-సుష్ఠు-దుష్ఠు-
అధ్వర్యు-వధూ-సుభగమన్త్ర-ఉ
ద్గాత్రాదిః

౧౩౦ హాయనాన్త యువాదిభ్యో
ఽణ్॥ యువన్-స్థవిర-హోతృ-యజ
మాన-పురుషాఽసే-భ్రాతృ-కుతుక
శ్రమణ-కటుక-కమణ్డలు-కుస్త్రీ-సు
స్త్రీ-దుఃస్త్రీ-సుహృదయ-దుర్హృద
య-సుహృద్-దుర్హృద్-సుభ్రాతృ-
దుర్భ్రాతృ-వృషల-పరివ్రాజక-స
బ్రహ్మచారిన్-అనృశంస-హృద
యాఽసే-కుశల-చపల-నిపుణ-పిశు
న-కుతూహల-క్షేత్రజ్ఞ-శ్రోత్రి
యస్యయలోపశ్చ-యువాదిః

* శ్రోత్రియస్యయలోపశ్చ

౧౩౧ ఇగన్తాచ్చలఘుపూర్వాత్

౧౩౨ యోపధాద్గురూపోత్తమాద్వు

౧౩౩ ద్వన్ద్వమనోజ్ఞాదిభ్యశ్చ (వుఞ్

మనోజ్ఞ-ప్రియరూప-అభిరూప-
కల్యాణ-మేధావిన్-ఆఢ్య-కులపుత్ర-
ఛాన్దస-ఛాత్ర-శ్రోత్రియ-చో
ర-ధూర్త విశ్వదేవ-యువన్-కుపుత్ర-
గ్రామపుత్ర-గ్రామకులాల-గ్రామ
షణ్ఢ-గ్రామకుమార-సుకుమార-బ
హుల-అవశ్యపుత్ర-అముష్యపుత్ర
అముష్యకుల-సారపుత్ర-శతపుత్ర-
మనోజ్ఞాదిః

౧౩౪ గోత్రచరణాచ్ఛ్లాఘాత్యాకా
రతదవేతేషు

౧౩౫ హోత్రాభ్యశ్ఛః

౧౩౬ బ్రహ్మణస్త్వః

ఇతిసూత్రపాఠేపఞ్చమస్యాధ్యాయ
స్యప్రథమఃపాదః

---

౧ ధాన్యానాంభవనేక్షేత్రేఖఞ్

౨ వ్రీహిశాల్యోర్ఢక్

౩ యవయవకషష్టికాద్యత్

౪ విభాషా తిలమాషోమాభఙ్గాణుభ్యః

౫ సర్వచర్మణఃకృతఃఖఖఞౌ

౬ యథాముఖసమ్ముఖస్యదర్శనఃఖః

౭ తత్సర్వాదేఃపథ్యఙ్గకర్మపత్రపాత్రంవ్యాప్నోతి

౮ ఆప్రపదంప్రాప్నోతి

౯ అనుపదసర్వాన్నాయానయం బద్ధాభక్షయతినేయేషు

౧౦ పరోవరపరమ్పరపుత్రపౌత్రమనుభవతి

౧౧ అవార పారాత్యన్తాను కామం గామీ

౧౨ సమాంసమాంవిజాయతే

* ఖప్రత్యయానుత్పత్తౌయలోపోవావక్తవ్యః

౧౩ అద్యశ్వీనావష్టబ్ధే

౧౪ ఆగవీనః

౧౫ అనుగ్వలంగామీ

౧౬ అధ్వయనోయత్ఖౌ

౧౭ అభ్యమిత్రాచ్ఛచ

౧౮ గోష్ఠాత్ఖఞ్భూతపూర్వే

౧౯ అశ్వస్యైకాహగమః

౨౦ శాలీన కౌపీనే అధృష్టాకార్యయోః

౨౧ వ్రాతేనజీవతి

౨౨ సాప్తపదీనంసఖ్యమ్

౨౩ హైయఙ్గవీనంసంజ్ఞాయామ్

౨౪ తస్యపాకమూలే పీల్వాదికర్ణాదిభ్యఃకుణబ్జాహచౌ

పీలు-కర్కన్ధు-శమీ-కరీర- కువల బదర-అశ్వత్థ- ఖదిర-పీల్వాదిః

కర్ణ అక్షి-నఖ- ముఖ-కేశ - పాద-గుల్ఫ - భ్రూ- శృఙ్గ-దన్త-ఓష్ఠ-పృష్ఠ- కర్ణాదిః

౨౫ పక్షాత్తిః

౨౬ తేనవిత్తశ్చుఞ్చుప్చణపౌ

౨౭ వినఞ్భ్యాంనానాఞౌనసహ

౨౮ వేశ్శాలచ్ఛంకటచౌ

౨౯ సంప్రోదశ్చకటచ్

* అలాబూతిలోమాభఙ్గాభ్యోరజస్యుపసంఖ్యానమ్

* గోష్ఠజాదయః స్థానాదిషుపశునామభ్యః

* సంఘాతేకటచ్

* విస్తారేపటచ్

* ద్విత్వేగోయుగచ్

* షట్త్వేషడ్గవచ్

* స్నేహేతైలచ్

* భవనేక్షేత్రేశాకటశాకినౌ

౩౦ అవాత్కుటారచ్చ

౩౧ నతేనాసికాయాఃసంజ్ఞాయాంటీటఞ్నాటచ్భ్రటచః

౩౨ నేర్బిడజ్బిరీసచౌ

౩౩ ఇనచ్పిటచ్చికచిచ

* కప్రత్యయచికాదేశౌచవక్తవ్యౌ

* క్లిన్నస్యచిల్పిల్ లశ్చాస్యచక్షుషీ

* చుల్ చ

౩౪ ఉపాధిభ్యాంత్యకన్నా సన్నారూఢయోః

౩౫ కర్మణిఘటోఽఠచ్

౩౬ తదస్యసంజాతం తారకాదిభ్య ఇతచ్

తారకా- పుష్ప-కర్ణకా, మఞ్జరీ-

ఋజీష- క్షణ-సూచ - మూత్ర- ని
ష్క్రమణ- పురీష-ఉచ్చార- ప్రచా
ర-విచార-కుడ్మల-కణ్టక- ముసల-ము
కుల- కుసుమ- కుతూహల- స్తబక-కి
సలయ- పల్లవ- ఖణ్డ-వేగ-నిద్రా-ము
ద్రా- బుభుక్షా-ధేనుష్యా-పిపాసా-
శ్రద్ధా-అభ్ర-పులక-అఙ్గారక-వర్ణక,
ద్రోహ-దోహ-సుఖ-దుఃఖ-ఉత్కణ్ఠా
భర-వ్యాధి-వర్మన్-వ్రణ-గౌరవ - శా
స్త్ర-తరఙ్గ-తిలక-చన్ద్రక-అన్ధకార-గర్వ
ముకుర-హర్ష-ఉత్కర్ష-రణ-కువలయ
గర్ధ-క్షుధ్-సీమన్త-జ్వర-గర-రోగ-రో
మాఞ్చ-పణ్డా-కజ్జల- తృష్-కోరక-క
ల్లోల-స్థపుట-ఫల- కఞ్చుక- శృఙ్గార-
అఙ్కుర-శైవల బకుల-శ్వభ్ర ఆరా
ల-కలఙ్క-కర్దమ-కన్దల-మూర్ఛా-అ
ఙ్గార-హస్తక-ప్రతిబిమ్బ-విఘ్నతన్త్ర
ప్రత్యయ-దీక్షా-గర్జ- గర్భాదప్రాణి
ని-తారకాదిరాకృతిగణః

౩౭ ప్రమాణే ద్వయసజ్ దఘ్నఞ్ మాత్రచః
* ప్రమాణే లః
* ద్విగోర్నిత్యమ్
* ప్రమాణ పరిమాణాభ్యాం సంఖ్యాయాశ్చాపిసంశయేమాత్రచ్
* వత్వన్తాత్స్వార్థేద్వయసజ్మాత్రచౌబహులమ్

౩౮ పురుషహస్తిభ్యామణ్ చ

౩౯ యత్తదేతేభ్యఃపరిమాణేవతుప్
* యుష్మదస్మదోస్సాదృశ్యే వతు

౪౦ కిమిదంభ్యాంవోఘః (బ్వాచ్యః

౪౧ కిమస్సంఖ్యాపరిమాణేడతిచ

౪౨ సంఖ్యాయా అవయవేతయప్

౪౩ ద్విత్రిభ్యాంతయస్యాయజ్వా

౪౪ ఉభాదుదాత్తోనిత్యమ్

౪౫ తదస్మిన్నధికమితి దశాన్తాడ్డః

౪౬ శదన్తవింశతేశ్చ

౪౭ సంఖ్యాయాగుణస్య నిమానేమయట్

౪౮ తస్యపూరణేడట్

౪౯ నాన్తాదసంఖ్యాదేర్మట్

౫౦ థట్ చఛన్దసి

౫౧ షట్కతికతిపయచతురాంథుక్
* చతురశ్ఛయతావాద్యక్షరలోపశ్చ

౫౨ బహుపూగగణసంఘస్యతిథుక్

౫౩ వతోరిథుక్

౫౪ ద్వేస్తీయః

౫౫ త్రేస్సంప్రసారణంచ

౫౬ వింశత్యాదిభ్యస్తమడన్యతరస్యాం

౫౭ నిత్యంశతాదిమాసార్ధమాససంవత్సరాచ్చ

౫౮ షష్ట్యాదేశ్చాసంఖ్యాదేః

౫౯ మతౌఛస్సూక్తసామ్నోః

౬౦ అధ్యాయానువాకయోర్లుక్

౬౧ విముక్తాదిభ్యోఽణ్

విముక్త-దేవాసుర-రక్షోఽసుర-
ఉపసద్- సువర్ణ- పరిసారక - సదస
త్-వసు-మరుత్-పత్నీవత్ - వసుమ
త్-మహీయత్వ-సత్త్వత్-బర్హవత్-
దశార్ణ-దశార్హ-వయస్- హవిర్ధాన-ప
తత్రిన్-మహిత్రీ- అస్యహత్య-సోమా
పూషన్-ఇడా- అగ్నావిష్ణూ-ఉర్వశీ-
వృత్రహన్-విముక్తాదిః

౬౨ గోషదాదిభ్యోవున్

గోషద్-ఇషేత్వా-మాతరిశ్వన్

దేవస్యత్వా దేవీరాపః - కృష్ణోస్యాఖరేష్ఠ-దైవీంధియ- రక్షోహణ- యుఞ్జాన- అఞ్జన- ప్రభూత- ప్రతూర్త- కృశాను- గోపదాదిః

౬౩ తత్రకుశలఃపథః

౬౪ ఆకర్షాదిభ్యఃకన్

ఆకర్ష- త్సరు- పిశాచ- పిచణ్డ-అశని- అశ్మన్-నిచయ-చయ- విజయ-జయ- ఆచయనయపాద-దీప-హ్రద-హ్రాద హ్లాద గద్గద- శకుని-ఆకర్షాదిః

౬౫ ధనహిరణ్యాత్కామే

౬౬ స్వాఙ్గేభ్యఃప్రసితే

౬౭ ఉదరాట్టగాద్యూనే

౬౮ సస్యేనపరిజాతః

౬౯ అంశంహారీ

౭౦ తన్త్రాదచిరాపహృతే

౭౧ బ్రాహ్మణకోష్ణికే సంజ్ఞాయామ్

౭౨ శీతోష్ణాభ్యాం కారిణి

౭౩ అధికమ్

౭౪ అనుకాభికాభీకఃకమితా

౭౫ పార్శ్వేనాన్విచ్ఛతి

౭౬ అయఃశూలదణ్డాజినాభ్యాంఠక్ఠఞౌ

౭౭ తావతిథంగ్రహణమితిలుగ్వా

* తావతిథేనగృహ్ణాతీతికన్వక్తవ్యో నిత్యంచలుక్

౭౮ సఏషాంగ్రామణీః

౭౯ శృఙ్ఖలమస్యబన్ధనంకరభే

౮౦ ఉత్క-ఉన్మనాః

౮౧ కాలప్రయోజనాద్రోగే

౮౨ తదస్మిన్నన్నంప్రాయేణ సంజ్ఞాయామ్

* వటకేభ్యఇనిర్వాచ్యః

౮౩ కుల్మాషాదఞ్

౮౪ శ్రోత్రియంశ్ఛన్దోఽధీతే

౮౫ శ్రాద్ధమనేనభుక్తమినిఠనౌ

౮౬ పూర్వాదినిః

౮౭ సపూర్వాచ్చ

౮౮ ఇష్టాదిభ్యశ్చ

ఇష్ట, పూర్త, ఉపాసాదిత, నిగదిత, పరిగదిత, పరివాదిత, నికథిత, నిషాదిత, నిపఠిత, సంకలిత, పరికలిత, సంరక్షిత, పరిరక్షిత, అర్చిత, గణిత, అవకీర్ణ, ఆయుక్త, గృహీత, ఆమ్నాత, శ్రుత, అధీత, అవధాన, ఆసేవిత- అవధారిత, అవకల్పిత, నిరాకృత, ఉపకృత,ఉపాకృత, అనుయుక్త, అనుగణిత, అనుపఠిత, వ్యాకులిత, ఇష్టాదిః,

౮౯ ఛన్దసిపరిపన్థిపరిపరిణౌ పర్యవస్థాతరి

౯౦ అనుపద్యన్వేష్టా

౯౧ సాక్షాద్ద్రష్టరిసంజ్ఞాయామ్

౯౨ క్షేత్రియచ్ పరక్షేత్రేచికిత్స్యః

౯౩ ఇన్ద్రియమిన్ద్రలిఙ్గమిన్ద్రదృష్టమిన్ద్రసృష్టమిన్ద్రజుష్టమిన్ద్రదత్తమితివా

౯౪ తదస్యాస్త్యస్మిన్నితిమతుప్

* గుణవచనేభ్యోమతుపోలుక్

౯౫ రసాదిభ్యశ్చ

రస, రూప, వర్ణ, గన్ధ, స్పర్శ, శబ్ద, స్నేహ, భావ, గుణాత్, ఏకాచః, రసాదిః

౯౬ ప్రాణిస్థాదాతోలజన్యతరస్యామ్

* ప్రాణ్యఙ్గాదేవ

౯౭ సిధ్మాదిభ్యశ్చ

సిధ్మ, గడు, మణి, నాభి, బీజ, వీ
ణా, కృష్ణ, నిష్పావ, పాంసు, పార్శ్వ,
పర్శు, హను, సక్తు, మాంస, పార్ష్ణి
ధమన్యో ర్దీర్ఘశ్చ, వాతదన్తబలలలా
టానామూఙ్ చ, జటాఘటాకటాకా
లాః క్షేపే, పర్ణ, ఉదక, ప్రజ్ఞా, సక్థి,
కర్ణ, స్నేహ, శీత, శ్యామ, పిఙ్గ, పిత్త
పుష్క, పృథు, మృదు, మఞ్జు, మణ్డ,
పత్ర, చటు, కపి, గణ్డు, గ్రన్థి, శ్రీ, కు
శ- ధారా, వర్త్మన్, పక్ష్మన్, శ్లేష్మన్
పేశ, నిష్పాద్, కుణ్డ, క్షుద్ర జన్తూ
పతాపయోశ్చ- సిధ్మాదిః

౯౮ వత్సాంసాభ్యాం కామబలే

౯౯ ఫేనాదిలచ్చ

౧౦౦ లోమాదిపామాదిపిచ్ఛాదిభ్య
శ్శనేలచః

లోమన్, రోమన్, బభ్రు, హరి,
గిరి, కర్క, కపి, ముని, తరు, లోమా
దిః. పామన్, వామన్, వేమన్,
హేమన్, శ్లేష్మన్, కద్రు, బలి, సా
మన్, ఊష్మన్, కృమి, అఙ్గాత్క
ల్యాణే, శాకీపలాలీ దద్రూణాంహ్ర
స్వత్వంచ, విష్వగిత్యుత్తర పదలోప
శ్చాకృతసన్ధేః, లక్ష్మ్యా అచ్చ, పా
మాదిః. పిచ్ఛా, ఉరస్, ధ్రువక, ధ్రు
వక, జటాఘటాకాలాః క్షేపే, వర్ణ,
ఉదక, పఙ్క, ప్రజ్ఞా, పిచ్ఛాదిః

* విష్వగిత్యుత్తరపద లోపశ్చా
కృతసన్ధేః

౧౦౧ ప్రజ్ఞాశ్రద్ధార్చాభ్యోణః

* వృత్తేశ్చ

౧౦౨ తపస్సహస్రాభ్యాంవినీనీ

౧౦౩ అణ్ చ

* జ్యోత్స్నాదిభ్య ఉపసంఖ్యా
నమ్॥ జ్యోత్స్నా, తమిస్రా,
కుణ్డల, కుతప, విసర్ప, విపాది
కా, జ్యోత్స్నాదిః

౧౦౪ సికతాశర్కరాభ్యాంచ

౧౦౫ దేశేలుబిలచౌచ

౧౦౬ దన్తఉన్నతఉరచ్

౧౦౭ ఊషసుషిముష్కమధోరః

* రప్రకరణేఖముఖకుఞ్జేభ్య ఉప
సంఖ్యానమ్

* నగపాంశు పాణ్డుభ్యశ్చ

* కచ్ఛ్వా హ్రస్వత్వంచ

౧౦౮ ద్యుద్రుభ్యాంమః

౧౦౯ కేశాద్వోఽన్యతరస్యామ్

* అన్యేభ్యోపి దృశ్యత ఇతి వక్త
వ్యమ్

* అర్ణసోలోపశ్చ

* ఛన్దసీవనిపౌచ

* మేధారథాభ్యా మిరన్నిరచౌ
వక్తవ్యౌ

౧౧౦ గాణ్డ్యజగాత్సంజ్ఞాయామ్

౧౧౧ కాణ్డాణ్డాదీరన్నీరచౌ

౧౧౨ రజఃకృష్యాసుతిపరిషదోవలచ్

* అన్యేభ్యోపిదృశ్యతే

౧౧౩ దన్తశిఖాత్సంజ్ఞాయామ్

౧౧౪ జ్యోత్స్నాతమిస్రాశృఙ్గిణోర్జ
స్విన్నూర్జస్వలగోమిన్మలినమ
లీమసాః

౧౧౫ అతఇనిఠనౌ

౧౧౬ వ్రీహ్యాదిభ్యశ్చ

వ్రీహి-మాయా-శాలా-శిఖా-మా
లా- మేఖలా- కేకా-అష్టకా- పతా
కా-చర్మన్-కర్మన్- వర్మన్-దంష్ట్రా-

సంజ్ఞా-బడబా- కుమారీ నౌ-వీణా-బలాకా- యవఖద - శీర్షాన్నఇంః- వ్రీహ్యాదిః

* శిఖామాలాసంజ్ఞాదిభ్యఇనిః

* యవఖదాదిభ్యఇకః

* అన్యేభ్యఉభయమ్

౧౧౭ తున్దాదిభ్యఇలచ్చ

తున్ద- ఉదర- పిచణ్డ-యవ-వ్రీహిష్వాంగాద్వివృద్ధౌ-తున్దాదిః

౧౧౮ ఏకగోపూర్వాట్ఠఞ్నిత్యమ్

౧౧౯ శతసహస్రాన్తాచ్చనిష్కాత్

౧౨౦ రూపాదాహతప్రశంసయోర్యప్

* అన్యేభ్యోపిదృశ్యతే

౧౨౧ అస్మాయామేధాస్రజోవినిః

౧౨౨ బహులంఛన్దసి

* ఆమయస్యోపసంఖ్యానందీర్ఘశ్చ

* శృఙ్గబృన్దాభ్యామారకన్

* ఫలబర్హాభ్యామినచ్

* హృదయాచ్చాలురన్యతరస్యామ్

* శీతోష్ణతృప్రేభ్యస్తదసహనే

* హిమాచ్చేలుః

* బలాదూలః

* వాతాత్సమూహేచ

* తప్పర్వమరుద్భ్యామ్

౧౨౩ ఊర్ణాయాయుస్

౧౨౪ వాచోగ్మినిః

౧౨౫ ఆలజాటచౌబహుభాషిణి

* కుత్సితఇతివక్తవ్యమ్

౧౨౬ స్వామిన్నైశ్వర్యే

౧౨౭ అర్శఆదిభ్యోఽచ్

అర్శస్- ఉరస్- తున్ద-చతుర-పలిత- జటా-ఘటా-ఘాటా- అభ- కర్దమ- అమ్ల-లవణ- స్వాఙ్గాద్ధీనాత్-వర్ణాత్ -అర్శఆదిరాకృతిగణః

౧౨౮ ద్వన్ద్వోపతాపగర్హ్యాత్ప్రాణిస్థాదినిః

౧౨౯ వాతాతిసారాభ్యాంకుక్చ

* పిశాచాచ్చ

౧౩౦ వయసిపూరణాత్

౧౩౧ సుఖాదిభ్యశ్చ

సుఖ- దుఃఖ-తృప్ర- కృచ్ఛ్ర ఆశ్ర అస్ర- అలీక - కరుణ-సోఢ-ప్రతీప-శీల- హల-మాలాక్షేపే-కృపణ ప్రణయ- దల కక్ష సుఖాదిః

౧౩౨ ధర్మశీలవర్ణాన్తాచ్చ

౧౩౩ హస్తాజ్జాతౌ

౧౩౪ వర్ణాద్బ్రహ్మచారిణి

౧౩౫ పుష్కరాదిభ్యోదేశే

పుష్కర-పద్మ-ఉత్పల- తమాల- కుముద- నడ- కపిత్థ-బిస- మృణాల- కర్దమ- శాలూక- విగర్హ- కరీష- శిరీష- యవాస-ప్రవాహ- హిరణ్య-కైరవ- కల్లోల- తట-తరఙ్గ- పఙ్కజ-సరోజ- రాజీవ- నాలీక- సరోరుహ- పుటక- అరవిన్ద అమ్భోజ- అబ్జ- కమల- పయస్- పుష్కరాదిః

* బాహూరూపూర్వపదాద్బలాత్

* సర్వాదేశ్చ

* అర్థాచ్చాసన్నిహితే

* తదన్తాచ్చ

౧౩౬ బలాదిభ్యోమతుబన్యతరస్యామ్॥బల- ఉత్సాహ- ఉద్భాస- ఉద్వాస- ఉద్దాస- శిఖా కుల- చూడా- సుల- కూల- ఆయామ-వ్యాయామ-

ఉపయామ- ఆరోహ అవరోహ- పరిణాహ- యుద్ధ- బలాదిః
౧౩౭ సంజ్ఞాయాం మన్మాభ్యామ్
౧౩౮ కంశంభ్యాం బభయుస్తితుతయసః
౧౩౯ తున్దివలివటేర్భః
౧౪౦ అహంశుభమోర్యుస్

ఇతిసూత్రపాఠే పఞ్చమస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయః పాదః

---

౧ ప్రాగ్దిశోవిభక్తిః
౨ కింసర్వనామబహుభ్యోఽద్వ్యాదిభ్యః
౩ ఇదమఇశ్
౪ ఏతేతౌరథోః
* ధాహేతౌచచ్ఛన్దసి
౫ ఏతదోఽన్
౬ సర్వస్యసోఽన్యతరస్యాందిి
౭ పఞ్చమ్యాస్తసిల్
౮ తసేశ్చ
౯ పర్యభిభ్యాంచ
* సర్వోభయార్థాభ్యామేవ
౧౦ సప్తమ్యాస్త్రల్
౧౧ ఇదమోహః
౧౨ కిమోత్
౧౩ వాహచచ్ఛన్దసి
౧౪ ఇతరాభ్యోపిదృశ్యన్తే
౧౫ సర్వైకాన్యకింయత్తదఃకాలేదా
౧౬ ఇదమోర్హిల్
౧౭ అధునా
౧౮ దానీఞ్చ
౧౯ తదోదాచ
* తదోదావచన మనర్థకం విహితత్వాత్
౨౦ తదోదార్హిలౌచఛన్దసి
౨౧ అనద్యతనేర్హిలన్యతరస్యామ్
౨౨ సద్యః పరుత్పరార్యైషమః పరేద్యవ్యద్య పూర్వేద్యురన్యేద్యురన్యతరేద్యురితరేద్యు రపరేద్యురధరేద్యురుభయేద్యురుత్తరేద్యుః
* సమానస్యసభావోద్యస్ చాహని
* పూర్వపూర్వతరయోఃపరభావఉదారీచసంవత్సరే
* ఇదమఇశ్ సమసణ్ ప్రత్యయశ్చ సంవత్సరే
* పరస్మాదేద్యవ్యహని
* ఇదమోఽశ్ భావోద్యుశ్చ
* పూర్వాదిభ్యోష్టభ్యోహన్యేద్యు
* ద్యుశ్చోభయాత్ (స్
౨౩ ప్రకారవచనేథాల్
౨౪ ఇదమస్థముః
* ఏతదోవాచ్యః
౨౫ కిమశ్చ
౨౬ ధాహేతౌచఛన్దసి
౨౭ దిక్శబ్దేభ్యస్సప్తమీ పఞ్చమీప్రథమాభ్యోదిగ్దేశకాలేష్వస్తాతిః
౨౮ దక్షిణోత్తరాభ్యామతసుచ్
౨౯ విభాషాపరావరాభ్యామ్
౩౦ అఞ్చేర్లుక్
౩౧ ఉపర్యుపరిష్టాత్
౩౨ పశ్చాత్
* అపరస్యార్థేపశ్చభావోవక్తవ్యః
౩౩ పశ్చపశ్చాచచ్ఛన్దసి
౩౪ ఉత్తరాధరదక్షిణాదాతిః
౩౫ ఏనబన్యతరస్యామదూరేపఞ్చమ్యాః
౩౬ దక్షిణాదాచ్

౩౭ ఆహి చ దూరే
౩౮ ఉత్తరాచ్చ
౩౯ పూర్వాధరావరాణామసి పురధవశ్చైషామ్
౪౦ అస్తాతి చ
౪౧ విభాషా పరస్య
౪౨ సంఖ్యాయా విధార్థే ధా
౪౩ అధికరణవిచాలే చ
౪౪ ఏకాద్ధో ధ్యముఞన్యతరస్యామ్
౪౫ ద్విత్ర్యోశ్చ ధముఞ్
* ధముఞన్తాత్స్వార్థే డదర్శనమ్
౪౬ ఏధాచ్చ
౪౭ యాప్యే పాశప్
౪౮ పూరణాద్భాగే తీయాదన్
౪౯ ప్రాగేకాదశభ్యోఽఛన్దసి
౫౦ షష్ఠాష్టమాభ్యాం ఞ చ
౫౧ మానపశ్వఙ్గయోః కన్లుకౌ చ
౫౨ ఏకాదాకినిచ్చాసహాయే
౫౩ భూతపూర్వే చరట్
౫౪ షష్ఠ్యా రూప్య చ
౫౫ అతిశాయనే తమబిష్ఠనౌ
౫౬ తిఙశ్చ
౫౭ ద్వివచనవిభజ్యోపపదే తరబీయసునౌ
౫౮ అజాదీ గుణవచనాదేవ
౫౯ తుశ్ఛన్దసి
౬౦ ప్రశస్యస్య శ్రః
౬౧ జ్య చ
౬౨ వృద్ధస్య చ
౬౩ అన్తికబాఢయోర్నేదసాధౌ
౬౪ యువాల్పయోః కనన్యతరస్యామ్
౬౫ విన్మతోర్లుక్
౬౬ ప్రశంసాయాం రూపప్

౬౭ ఈషదసమాప్తౌ కల్పబ్దేశ్యదేశీయరః
౬౮ విభాషా సుపో బహుచ్ పురస్తాత్తు
౬౯ ప్రకారవచనే జాతీయర్
౭౦ ప్రాగివాత్కః
౭౧ అవ్యయసర్వనామ్నామకచ్ ప్రాక్టేః
౭౨ కస్య చ దః
* ఓకారసకారభకారాదౌ సుపి సర్వనామ్నష్టేః ప్రాగకచ్
* అకచ్ప్రకరణే తూష్ణీమః కామ్
* శీలే కో మలోపశ్చ
౭౩ అజ్ఞాతే
౭౪ కుత్సితే
౭౫ సంజ్ఞాయాం కన్
౭౬ అనుకమ్పాయామ్
౭౭ నీతౌ చ తద్యుక్తాత్
౭౮ బహ్వచో మనుష్యనామ్నష్ఠజ్వా
౭౯ ఘనిలచౌ చ
౮౦ ప్రాచాముపాదేరడజ్వుచౌ చ
౮౧ జాతినామ్నః కన్
౮౨ అజినాన్తస్యోత్తరపదలోపశ్చ
౮౩ ఠాజాదావూర్ధ్వం ద్వితీయాదచః
* చతుర్థాదచ ఊర్ధ్వస్య లోపో వక్తవ్యః
* అనజాదౌ చ విభాషా లోపో వక్త
* లోపః పూర్వపదస్య చ (వ్యః
* వినాపి ప్రత్యయం పూర్వోత్తరపదయోర్లోపో వా వాచ్యః
* ఉవర్ణాల్ల ఇలస్య చ
* ఋవర్ణాదపి
* ఠగ్రహణముకో ద్వితీయత్వే క విధానార్థమ్

* ద్వితీయంసన్ధ్యక్షరంచేత్తదాదే
ర్లోపోవక్తవ్యః
౮౪ శేవలసుపరివిశాలవరుణార్యమా
దీనాంతృతీయాత్
* ఏకాక్షరపూర్వపదానా ముత్త
రపదలోపోవక్తవ్యః
* షషష్ఠాజాదివచనాత్సిద్ధమ్
౮౫ అల్పే
౮౬ హ్రస్వే
౮౭ సంజ్ఞాయాంకన్
౮౮ కుటీశమీశుణ్డాభ్యోరః
౮౯ కుత్వాడ్డుపచ్
౯౦ కాసూగోణీభ్యాంష్టరచ్
౯౧ వత్సోక్షాశ్వర్షభేభ్యశ్చతనుత్వే
౯౨ కింయత్తదోర్నిర్ధారణే ద్వయో
రేకస్యడతరచ్
౯౩ వాబహూనాంజాతిపరిప్రశ్నేడ
తమచ్
౯౪ ఏకాచ్చప్రాచామ్
౯౫ అవక్షేపణేకన్
౯౬ ఇవేప్రతికృతౌ
౯౭ సంజ్ఞాయాంచ
౯౮ లుమ్మనుష్యే
౯౯ జీవికార్థేచాపణ్యే
౧౦౦ దేవపథాదిభ్యశ్చ

దేవపథ-హంసపథ-వారిపథ-రథపథ-స్థలపథ- కరిపథ-అజపథ-రాజపథ-శతపథ శఙ్కుపథ-సిన్ధుపథ- సిద్ధగతి-ఉష్ట్రగ్రీవ-వామ-రజ్జు-హస్త-ఇన్ద్ర-దణ్డ-పుష్ప-మత్స్య- దేవపథాదిరాకృతిగణః

౧౦౧ వస్తేర్ఢఞ్
౧౦౨ శిలాయాఢః
౧౦౩ శాఖాదిభ్యోయః

శాఖా-ముఖ-జఘన-శృఙ్గ- మేఘ-అభ్ర-చరణ-స్కన్ధ-స్కన్ద-ఉరస్-శిరస్-అగ్ర-శరణ-శాఖాదిః

౧౦౪ ద్రవ్యంచభవ్యే
౧౦౫ కుశాగ్రాచ్ఛః
౧౦౬ సమాసాచ్చతద్విషయాత్
౧౦౭ శర్కరాదిభ్యోఽణ్

శర్కరా-కపాలికా- కపాటికా-కనిష్ఠికా-పుణ్డరీక- శతపత్ర- గోలోమన్-లోమన్- గోపుచ్ఛ-నరాచీ-నకుల-సికతా-శర్కరాదిః

౧౦౮ అఙ్గుల్యాదిభ్యష్ఠక్

అఙ్గులీ-భరూజ-బభ్రు-వల్గు మణ్డర-మణ్డల-శష్కులీ-హరికపి ముని-రుహ ఖల-తదశ్విత్ -గోణీ-ఉరస్ - కులిశ-అంగుల్యాదిః

౧౦౯ ఏకశాలాయాష్ఠజన్యతరస్యాం
౧౧౦ కర్కలోహితాదీకక్
౧౧౧ ప్రత్నపూర్వవిశ్వే మాత్థాల్
ఛన్దసి
౧౧౨ పూగాఞ్ఞ్యోఽగ్రామణీపూర్వా
త్
౧౧౩ వ్రాతచ్ఫఞోరస్త్రియామ్
౧౧౪ ఆయుధజీవిసంఘాఞ్ఞ్యడ్వా
హీకేష్వబ్రాహ్మణరాజన్యాత్
౧౧౫ వృకాట్టేణ్యణ్
౧౧౬ దామన్యాదిత్రిగర్తషష్ఠాచ్ఛః

దామని-ఔలపి-బైజవాపి-ఔదకి-ఔదజ్కి- అచ్యుతన్తి- అచ్యుతదన్తి-శాకున్తకి-ఆక్రిదన్తి - ఔడవి- కాకదన్తకి-శాత్రున్తపి- సార్వసేని-బిన్దు-బైన్దవి- తులభ-మౌఞ్జాయన కాకన్ది-

సావిత్రీపుత్ర-దామన్యాదిః

౧౧౭ పర్శ్వాదియౌధేయాదిభ్యో౽ణఞౌ

పర్శు-అసుర రక్షస్- బాహ్లీక-వయస్ వసు-మరుత్ -సత్త్వత్ -దశార్హ పిశాచ-అశని-కార్షాపణ-పర్శ్వాదిః

యౌధేయ-కౌశేయ-శైక్రేయ-శౌభ్రేయ-ధార్తేయ-ధార్తేయ-జ్యావాణేయ-త్రిగర్త-భరత-ఉశీనర- యౌధేయాదిః

౧౧౮ అభిజిద్విదభృచ్ఛాలావచ్ఛిఖావచ్ఛమీవదూర్ణావచ్ఛ్రుమదణో యఞ్

౧౧౯ ఞ్యాదయస్తద్రాజాః

ఇతిసూత్రపాఠె

పఞ్చమస్యాధ్యాయస్యతృతీయఃపాదః

---

౧ పాదశతస్య సంఖ్యాదే ర్వీప్సాయాంవున్లోపశ్చ

౨ దణ్డవ్యవసర్గయోశ్చ

౩ స్థూలాదిభ్యఃప్రకారవచనేకన్

స్థూల-అణు-మాష-ఇషు- కృష్ణజలేషు-యవవ్రీహిషు-ఇక్షు-తిల- పాద్య-కాలావదాత సురాయామ్- గోమూత్ర ఆచ్ఛాదనే సురాఅహౌ- జాణశాలిషు-పత్రమూలసమస్తోవ్యస్తశ్చ కుమారీపుత్ర- కుమారీశ్వశుర- మణి-స్థూలాదిః

* చఞ్చద్బృహతోరుపసంఖ్యానమ్

* సురాయాఅహౌ

౪ అనత్యన్తగతౌక్తాత్

౫ నసామివచనే

౬ బృహత్యాఆచ్ఛాదనే

౭ అషడక్షాశితంగ్వలంకర్మాలంపురుషాధ్యుత్తరపదాత్ఖః

౮ విభాషా౽ఞ్చేరదిక్స్త్రియామ్

౯ జాత్యన్తాచ్ఛబన్ధుని

౧౦ స్థానాన్తాద్విభాషా సస్థానేనేతి చేత్

౧౧ కిమేత్తిఙవ్యయఘాదామ్వద్రవ్యప్రకర్షే

౧౨ అముచచ్ఛన్దసి

౧౩ అనుగాదినఃఠక్

౧౪ ణచఃస్త్రియామఞ్

౧౫ అణినుణః

౧౬ విసారిణోమత్స్యే

౧౭ సంఖ్యాయాఃక్రియాభ్యావృత్తిగణనేకృత్వసుచ్

౧౮ ద్విత్రిచతుర్భ్యస్సుచ్

౧౯ ఏకస్యసకృచ్చ

౨౦ విభాషాబహోర్ధా౽విప్రకృష్టకాలే

౨౧ తత్ప్రకృతవచనేమయట్

౨౨ సమూహవచ్చబహుషు

౨౩ అనన్తావసథేతిహభేషజాఞ్ఞ్యః

౨౪ దేవతాన్తాత్తాదర్థ్యేయత్

౨౫ పాదార్ఘాభ్యాంచ

౨౬ అతిథేర్ఞ్యః

౨౭ దేవాత్తల్

౨౮ అవేఃకః

౨౯ యావాదిభ్యఃకన్

యావ-మణి-అస్థి- తాలు-జాను-సాన్ద్ర-పీత-స్తమ్బ-ఋతావుష్ణశీతే-పశౌ లూనవిపాతే-అణునిపుణే పుత్రకృత్రిమే-స్నాతవేదసమాప్తౌ-శూన్యరిక్తే-దానకుత్సితే-తనుసూత్రే-ఈయ

సర్వ-జ్ఞాత అజ్ఞాత- కుమారీక్రీడనకా
నిచ-యావాదిః
౩౦ లోహితాన్మణౌ
* లోహితాల్లిఙ్గబాధనంవా
* నవస్యనూఆదేశఃత్నప్తనప్ఖా
శ్చప్రత్యయావక్తవ్యాః
* నశ్చపురాణేప్రాత్
౩౧ వర్ణేచానిత్యే
౩౨ రక్తే
౩౩ కాలాచ్చ
౩౪ వినయాదిభ్యష్ఠక్
వినయ సమయ- ఉపాయాద్ధ్ర
స్వత్వంచ-సంప్రతి-సంగతి-కథంచిత్
అకస్మాత్-సమాచార-ఉపచార-సమ
యాచార-వ్యవహార సంప్రదాన- స
ముత్కర్ష-సమూహ-విశేష-అత్యయ-
వినయాదిః
౩౫ వాచోవ్యాహృతార్థాయామ్
౩౬ తద్యుక్తాత్కర్మణోఽణ్
* అణ్ప్రకరణేకులాలవరుడనిషాద
చణ్డాలామిత్రేభ్యశ్ఛన్దసి
* భాగరూపనామభ్యోధేయః
* మిత్రాచ్ఛన్దసి
* ఆగ్నీధ్రసాధారణాదఞ్
* అయవసమరుద్భ్యాంఛన్దసి
౩౭ ఓషధేరజాతౌ
౩౮ ప్రజ్ఞాదిభ్యశ్చ
ప్రజ్ఞ-వణిజ్-ఉశిజ్-ఉష్ణిజ్-ప్రత్య
క్ష-విద్వన్-విదన్-షోడన్-విద్యా-మన
స్-శ్రోత్ర శరీరే-జుహ్వత్- కృష్ణమృ
గే-చికీర్షత్-చోర-శత్రు-యోధ- చ
క్షుస్-వసు-ఏనస్-మరుత్-క్రుఞ్చ- స
త్వన్తు-దశార్హ-వయస్-వ్యాకృత- అ

సుర-రక్షస్-పిశాచ-అశని- కరాపణ-
దేవతాబన్ధు ప్రజ్ఞాదిః
౩౯ మృదస్తికన్
౪౦ సస్నౌప్రశంసాయామ్
౪౧ వృకజ్యేష్ఠాభ్యాంతిల్తాతిలౌచ
ఛన్దసి
౪౨ బహ్వల్పార్థాచ్ఛస్కారకాదన్య
తరస్యామ్
* బహ్వల్పార్థాన్మఙ్గలామఙ్గల వచ
నమ్
౪౩ సంఖ్యైకవచనాచ్చవీప్సాయాం
౪౪ ప్రతియోగేపఞ్చమ్యాస్తసిః
* ఆద్యాదిభ్యఉపసంఖ్యానమ్
ఆది-మధ్య-అన్త-పృష్ఠ- పార్శ్వ-
ఆద్యాదిరాకృతిగణః
౪౫ అపాదానేచాహీయరుహోః
౪౬ అతిగ్రహావ్యథనక్షేపేష్వకర్తరి
తృతీయాయాః
౪౭ హీయమానపాపయోగాచ్చ
౪౮ షష్ఠ్యావ్యాశ్రయే
౪౯ రోగాచ్చాపనయనే
౫౦ కృభ్వస్తియోగే సంపద్యకర్తరి
చ్విః
* అభూతతద్భావఇతివక్తవ్యమ్
౫౧ అరుర్మనశ్చక్షుశ్చేతోరహో
రజసాంలోపశ్చ
౫౨ విభాషాసాతికార్త్స్న్యే
౫౩ అభివిధౌసంపదాచ
౫౪ తదధీనవచనే
౫౫ దేయేత్రాచ
౫౬ దేవమనుష్యపురుషపురుమర్త్యే
భ్యోద్వితీయాసప్తమ్యోర్బహు
లమ్

౫౭ అవ్యక్తానుకరణాద్ద్వ్యజవరార్ధాదనితౌ డాచ్
౫౮ కృఞో ద్వితీయతృతీయ శమ్బబీజాత్కృషౌ
౫౯ సంఖ్యాయాశ్చ గుణాన్తాయాః
౬౦ సమయాచ్చ యాపనాయామ్
౬౧ సపత్రనిష్పత్రాదతివ్యథనే
౬౨ నిష్కులాన్నిష్కోషణే
౬౩ సుఖప్రియాదానులోమ్యే
౬౪ దుఃఖాత్ప్రాతిలోమ్యే
౬౫ శూలాత్పాకే
౬౬ సత్యాదశపథే
౬౭ మద్రాత్పరివాపణే
* భద్రాచ్చేతి వక్తవ్యమ్
౬౮ సమాసాన్తాః
౬౯ న పూజనాత్
* స్వతిభ్యామేవ
౭౦ కిమః క్షేపే
౭౧ నఞస్తత్పురుషాత్
౭౨ పథో విభాషా
౭౩ బహువ్రీహౌ సంఖ్యేయే డజబహుగణాత్
* సంఖ్యాయాస్తత్పురుషస్య వాచ్యః
౭౪ ఋక్పూరబ్ధూఃపథామానక్షే
* అనృచబహ్వృచావధ్యేతర్యేవ
౭౫ అచ్ ప్రత్యన్వవ పూర్వాత్సామలోమ్నః
* కృష్ణోదకపాణ్డుసంఖ్యాపూర్వాయా భూమేరజిష్యతే
౭౬ అక్ష్ణోఽదర్శనాత్
౭౭ అచతుర విచతుర సుచతురస్త్రీపుంసధేన్వనడుహర్క్సామవాఙ్మనసాక్షిభ్రువదారగవోర్వష్ఠీవపదష్ఠీవనక్తందివరాత్రిందివాహర్దివసరజసనిశ్శ్రేయసపురుషాయుషద్వ్యాయుషత్ర్యాయుషర్గ్యజుషజాతోక్షమహోక్షవృద్ధోక్షోపశునగోష్ఠశ్వాః
* త్ర్యుపాభ్యాంచతురోఽజిష్యతే
౭౮ బ్రహ్మహస్తిభ్యాంవర్చసః
* పల్యరాజభ్యాంచ
౭౯ అవసమన్ధేభ్యస్తమసః
౮౦ శ్వసోఽవసీయశ్శ్రేయసః
౮౧ అన్వవతప్తాద్రహసః
౮౨ ప్రతేరురసస్సప్తమీస్థాత్
౮౩ అనుగవమాయామే
౮౪ ద్విస్తావా త్రిస్తావా వేదిః
౮౫ ఉపసర్గాదధ్వనః
౮౬ తత్పురుషస్యాఙ్గులేస్సంఖ్యావ్యయాదేః
౮౭ అహస్సర్వైకదేశ సంఖ్యాత పుణ్యాచ్చ రాత్రేః
* అహర్గ్రహణంద్వన్ద్వార్థమ్
౮౮ అహ్నోఽహ్న ఏతేభ్యః
౮౯ న సంఖ్యాదేస్సమాహారే
౯౦ ఉత్తమైకాభ్యాంచ
౯౧ రాజాహస్సఖిభ్యష్టచ్
౯౨ గోరతద్ధితలుకి
౯౩ అగ్రాఖ్యాయామురసః
౯౪ అనోఽశ్మాయస్సరసాంజాతిసంజ్ఞయోః
౯౫ గ్రామకౌటాభ్యాంచతక్ష్ణః
౯౬ అతేశ్శునః
౯౭ ఉపమానాదప్రాణిషు
౯౮ ఉత్తరమృగపూర్వాచ్చసక్థ్నః
౯౯ నావోద్విగోః

౧౦౦ అర్ధాచ్చ
౧౦౧ ఖార్యాః ప్రాచామ్
౧౦౨ ద్విత్రిభ్యామఞ్జలేః
౧౦౩ అనసన్తాన్నపుంసకాచ్ఛన్దసి
౧౦౪ బ్రహ్మణో జానపదాఖ్యాయాం
౧౦౫ కుమహద్భ్యామన్యతరస్యామ్
౧౦౬ ద్వన్ద్వాచ్చుదషహాన్తాత్సమాహారే
౧౦౭ అవ్యయీభావే శరత్ప్రభృతిభ్యః॥ శరద్ విపాశ్-అనస్-మనస్-ఉపానహ-అనడుహ్-దివ్-హిమవత్-హిరుక్-విద్-సద్-దిశ్-దృశ్-విశ్-చతుర్-త్యద్-తద్-యద్ కియత్-జరాయాజరస్ చ ప్రతిపరసమనుభ్యోఽక్ష్ణః-పథిన్-శరదాదిః
౧౦౮ అనశ్చ
౧౦౯ నపుంసకాదన్యతరస్యామ్
౧౧౦ నదీపౌర్ణమాస్యాగ్రహాయణీభ్యః
౧౧౧ ఝయః
౧౧౨ గిరేశ్చ సేనకస్య
౧౧౩ బహువ్రీహౌ సక్థ్యక్ష్ణోః స్వాఙ్గాత్షచ్
౧౧౪ అఙ్గులేర్దారుణి
౧౧౫ ద్విత్రిభ్యాం ష మూర్ధ్నః
౧౧౬ అప్పూరణీప్రమాణ్యోః
* నేతుర్నక్షత్రేఽబ్వక్తవ్యః
౧౧౭ అన్తర్బహిర్భ్యాం చ లోమ్నః
౧౧౮ అఞ్ నాసికాయాః సంజ్ఞాయాం నసం చాస్థూలాత్
* ఖురఖరాభ్యాం వా నస్
౧౧౯ ఉపసర్గాచ్చ
* వేర్గ్రో వక్తవ్యః
* ఖ్యశ్చ

౧౨౦ సుప్రాతసుశ్వసుదివశారికుక్షచతురశ్రైణీపదాజపదప్రోష్ఠపదాః
౧౨౧ నఞ్దుస్సుభ్యో హలిసక్థ్యోరన్యతరస్యామ్
౧౨౨ నిత్యమసిచ్ ప్రజామేధయోః
౧౨౩ బహుప్రజాశ్ఛన్దసి
౧౨౪ ధర్మాదనిచ్ కేవలాత్
౧౨౫ జమ్భా సుహరితతృణసోమేభ్యః
౧౨౬ దక్షిణేర్మా లుబ్ధయోగే
౧౨౭ ఇచ్ కర్మవ్యతిహారే
౧౨౮ ద్విదణ్డ్యాదిభ్యశ్చ
ద్విదణ్డి-ద్విముసలి-ఉభాఞ్జలి-ఉభయాఞ్జలి ఉభాదన్తి-ఉభయాదన్తి ఉభాహస్తి-ఉభయాహస్తి ఉభాకర్ణి ఉభయాకర్ణి-ఉభాపాణి-ఉభయాపాణి-ఉభాబాహు-ఉభయాబాహు ఏకపది-ప్రోష్ఠపది-ఆఢ్యపది సపది-నికుచ్యకర్ణి-సంహతపుచ్ఛి-అన్తేవాసి-ద్విదణ్డ్యాదిః
౧౨౯ ప్రసమ్భ్యాం జానునోర్జ్ఞుః
౧౩౦ ఊర్ధ్వాద్విభాషా
౧౩౧ ఊధసోఽనఙ్
౧౩౨ ధనుషశ్చ
౧౩౩ వా సంజ్ఞాయామ్
౧౩౪ జాయాయా నిఙ్
౧౩౫ గన్ధస్యేదుత్పూతిసుసురభిభ్యః
* గన్ధస్యేత్త్వే తదేకాన్తగ్రహణమ్
౧౩౬ అల్పాఖ్యాయామ్
౧౩౭ ఉపమానాచ్చ
౧౩౮ పాదస్య లోపోఽహస్త్యాదిభ్యః
హస్తిన్-కుద్దాల-అశ్వ-కశిక-కు

ఘుత,కటోల,కటోలక.గణ్డోల,గణ్డో
లక,కణ్డోల, కణ్డోలక, అజ,కపోత,
జాల,గణ్డ,మహేలా,దాసీ,గణికా,కు
సూల,హస్త్యాదిః
౧౩౯ కుమ్భపదీషుచ
కుమ్భపదీ,ఏకపదీ,జాలపదీ, శూల
పదీ,మునిపదీ,గుణపదీ,శతపదీ, సూత్ర
పదీ,గోధాపదీ,కలశీపదీ, విపదీ,తృణప
దీ,ద్విపదీ, త్రిపదీ, షట్పదీ, దాసీపదీ,
శితపదీ, విష్ణుపదీ,సుపదీ,నిష్పదీ,ఆర్ద్ర
పదీ, కుణిపదీ,కృష్ణపదీ, శుచిపదీ,ద్రో
ణపదీ,ద్రుపదీ,సూకరపదీ, శకృత్పదీ,
అష్టాపదీ, స్థూణాపదీ, అపదీ,సూచీప
దీ,కుమ్భపద్యాదిః
౧౪౦ సంఖ్యాసుపూర్వస్య
౧౪౧ వయసిదన్తస్యదతృ
౧౪౨ ఛన్దసిచ
౧౪౩ స్త్రియాంసంజ్ఞాయామ్
౧౪౪ విభాషాశ్యావారోకాభ్యామ్
౧౪౫ అగ్రాన్తశుద్ధశుభ్రవృషవరా
హేభ్యశ్చ
౧౪౬ కకుదస్యావస్థాయాంలోపః
౧౪౭ త్రికకుత్పర్వతే
౧౪౮ ఉద్విభ్యాంకాకుదస్య
౧౪౯ పూర్ణాద్విభాషా
౧౫౦ సుహృద్దుర్హృదౌమిత్రామిత్ర
యోః
౧౫౧ ఉరఃప్రభృతిభ్యఃకప్
ఉరస్,సర్పిస్,ఉపానహ్,పుమాన్,
అనడ్వాన్,పయః,నౌః, లక్ష్మీః,దధి,
మధు,శాలిః, అర్థాన్నఞః, ఇత్యేతేఉ
రఃప్రభృతయః
* అర్థాన్నఞః

౧౫౨ ఇనఃస్త్రియామ్
౧౫౩ నద్యృతశ్చ
౧౫౪ శేషాద్విభాషా
౧౫౫ నసంజ్ఞాయామ్
౧౫౬ ఈయసశ్చ
* ఈయసో బహువ్రీహౌర్నేతి
వాచ్యమ్
౧౫౭ వన్దితేభ్రాతుః
౧౫౮ ఋతశ్ఛన్దసి
౧౫౯ నాడీతన్త్ర్యోస్స్వాఙ్గే
౧౬౦ నిష్ప్రవాణిశ్చ
ఇతిసూత్రపాఠేపఞ్చమస్యాధ్యాయ
స్యచతుర్థఃపాదః- అధ్యాయశ్చ.

---

౧ ఏకాచోద్వేప్రథమస్య
౨ అజాదేర్ద్వితీయస్య
౩ నన్ద్రాస్సంయోగాదయః
* ఈర్ష్యతేస్తృతీయస్యేతివాచ్యమ్
* కణ్డ్వాదీనాంతృతీయస్యేతి వా
చ్యమ్
* యథేష్టన్నామధాతుషు
౪ పూర్వోఽభ్యాసః
౫ ఉభేఅభ్యస్తమ్
౬ జక్షిత్యాదయష్షట్
౭ తుజాదీనాందీర్ఘోఽభ్యాసస్య
* తుజాదిషు ఛన్దః ప్రత్యయగ్రహ
ణంకర్తవ్యమ్
౮ లిటిధాతోరనభ్యాసస్య
౯ సన్యఙోః
౧౦ శ్లౌ
౧౧ చఙి
౧౨ దాశ్వాన్సాహ్వాన్మీఢ్వాంశ్చ
* చరి చలి పతివదీనాం వా ద్విత్వ

మధ్యాక్ ఛాధ్యాసస్య

* హన్తేర్ఘత్వంచ

* పాశ్చేర్ణిలుక్ చోక్చ దీర్ఘశ్చా
భ్యాసస్య

౧౩ ష్యజస్సంప్రసారణంపుత్రపత్యో
స్తత్పురుషే

౧౪ బన్ధునిబహువ్రీహౌ

* మాతఙ్ మాతృకమాతృషు వా

౧౫ వచిస్వపియజాదీనాంకితి

౧౬ గ్రహిజ్యావయివ్యధివష్టివిచతివృ
శ్చతిపృచ్ఛతిభృజ్జతీనాంఙితిచ

౧౭ లిట్యభ్యాసస్యోభయేషామ్

౧౮ స్వాపేశ్చఙి

౧౯ స్వపిస్యమివ్యేఞాంయఙి

౨౦ నవశః

౨౧ చాయఃకీ

౨౨ స్ఫాయఃస్ఫీనిష్ఠాయామ్

౨౩ స్త్యఃప్రపూర్వస్య

౨౪ ద్రవమూర్త్తిస్పర్శయోశ్శ్యః

౨౫ ప్రతేశ్చ

౨౬ విభాషాభ్యవపూర్వస్య

౨౭ శృతంపాకే

౨౮ ప్యాయఃపీ

* ఆఙ్పూర్వస్యాన్ధూధసోరితి వ
క్తవ్యమ్

౨౯ లిడ్యఙోశ్చ

౩౦ విభాషాశ్వేః

౩౧ ణౌచసంశ్చఙోః

౩౨ హ్వస్సమ్ప్రసారణమ్

౩౩ అభ్యస్తస్యచ

౩౪ బహుళంఛన్దసి

౩౫ చాయఃకీ

౩౬ అపస్పృధేథామానృచురానృ
హుశ్చిచ్యుషేతిత్యాజశ్రాతాశ్రి
తమాశీరాశీర్త్తాః

౩౭ నసంప్రసారణేసంప్రసారణమ్

* రయేర్మతౌబహుళమ్

* ఋచిత్రేరుత్తరపదాదిలోపశ్ఛ
న్దసి

౩౮ లిటివయోయః

౩౯ వశ్చాస్యాన్యతరస్యాంకితి

౪౦ వేఞః

౪౧ ల్యపిచ

౪౨ జ్యశ్చ

౪౩ వ్యశ్చ

౪౪ విభాషాపరేః

౪౫ ఆదేచఉపదేశేఽశితి

౪౬ నవ్యోలిటి

౪౭ స్ఫురతిస్ఫులత్యోర్ఘఞి

౪౮ క్రీఙ్జీనాంణౌ

౪౯ సిధ్యతేరపారలౌకికే

౫౦ మీనాతిమినోతిదీఙాంల్యపిచ

౫౧ విభాషాలీయతేః

* ప్రలమ్భన శాలినీకరణయోశ్చ
ణౌనిత్యమాత్త్వమ్

౫౨ ఖిదేశ్ఛన్దసి

౫౩ అపగురోర్ణముళి

౫౪ చిస్ఫురోర్ణౌ

౫౫ ప్రజనేవీయతేః

౫౬ బిభేతేర్హేతుభయే

౫౭ నిత్యంస్మయతేః

౫౮ సృజిదృశోర్ఝల్యమకితి

౫౯ అనుదాత్తస్యచర్దుపధస్యాన్యతర
స్యామ్

౬౦ శీర్షంశ్ఛన్దసి

౬౧ యేచతద్ధితే

* వాకేశేషు
* అచిశీర్షః
౬౨ అచిశీర్షః
* ఛన్దసిచ
౬౩ పద్దన్నోమాస్హృన్నిశ సన్యూషన్దోషన్యకఞ్ఛకన్నుదన్నాసచ్ఛస్ప్రభృతిషు
* మాంస పృతనా సానూనాం మాంస్పృత్స్నవో వాచ్యాః
* నస్ నాసికాయాయత్తస్ తసు దేశేషు
* విర్ణనగరయోర్నేతి వక్తవ్యమ్
౬౪ ధాత్వాదేష్షస్సః
* సుబ్ధాతుష్ఠివుష్వష్కతీనాం సత్వప్రతిషేధోవక్తవ్యః
౬౫ ణోనః
౬౬ లోపోవ్యోర్వలి
౬౭ వేరపృక్తస్య
౬౮ హల్ఙ్యాబ్భ్యోదీర్ఘాత్సుతిస్యపృక్తంహల్
౬౯ ఏఙ్హ్రస్వాత్సమ్బుద్ధేః
౭౦ శేశ్ఛన్దసిబహులమ్
౭౧ హ్రస్వస్యపితికృతితుక్
౭౨ సంహితాయామ్
౭౩ ఛేచ
౭౪ ఆఙ్మాఙోశ్చ
౭౫ దీర్ఘాత్
౭౬ పదాన్తాద్వా
* విశ్వజనాదీనాంఛన్దసితుగ్వావక్తవ్యః
౭౭ ఇకోయణచి
౭౮ ఏచోఽయవాయావః
౭౯ వాన్తోయిప్రత్యయే
* గోర్యూతౌచ్ఛన్దస్యుపసంఖ్యాన
* అధ్వపరిమాణేచ (మ్
౮౦ ధాతోస్తన్నిమిత్తస్యైవ
౮౧ క్షయ్యజయ్యౌశక్యార్థే
౮౨ క్రయ్యస్తదర్థే
౮౩ భయ్యప్రవయ్యేచఛన్దసి
* హృదయ్యాఉపసంఖ్యానమ్
* శరస్యచఅవాదేశోభవతీతివక్తవ్యమ్
౮౪ ఏకఃపూర్వపరయోః
౮౫ అన్తాదివచ్చ
౮౬ షత్వతుకోరసిద్ధః
౮౭ ఆద్గుణః
౮౮ వృద్ధిరేచి
౮౯ ఏత్యేధత్యూఠ్సు
* అక్షాదూహిన్యాముపసంఖ్యానమ్
* స్వాదీరేరిణోః
* ప్రాదూహోఢోఢ్యేషైష్యేషు
* ఋతేచతృతీయాసమాసే
* ప్రవత్సతరకమ్బలవసనదశార్ణానామృణే
౯౦ ఆటశ్చ
౯౧ ఉపసర్గాదృతిధాతౌ
౯౨ వాసుప్యాపిశలేః
౯౩ ఓతోమ్శసోః
౯౪ ఏఙిపరరూపమ్
* శకన్ధ్వాదిషుపరరూపంవక్తవ్యమ్
* ఏవేచానియోగే
* ఓత్వోష్ఠయోస్సమాసేవా
* ఏమన్నాదిషుఛన్దసి
౯౫ ఓమాఙోశ్చ
౯౬ ఉస్యపదాన్తాత్
౯౭ అతోగుణే

౯౮ అవ్యక్తానుకరణస్యాతఇతౌ
* ఏకాచోన
౯౯ నామ్రేడితస్యాన్త్యస్యతువా
౧౦౦ నిత్యమామ్రేడితేడాచి
౧౦౧ అకస్సవర్ణేదీర్ఘః
* ఋతిసవర్ణేఋవా
* ఌతిసవర్ణేఌవా
౧౦౨ ప్రథమయోఃపూర్వసవర్ణః
౧౦౩ తస్మాచ్ఛసోనఃపుంసి
౧౦౪ నాదిచి
౧౦౫ దీర్ఘాజ్జసిచ
౧౦౬ వాఛన్దసి
౧౦౭ అమిపూర్వః
౧౦౮ సంప్రసారణాచ్చ
౧౦౯ ఏఙఃపదాన్తాదతి
౧౧౦ ఙసిఙసోశ్చ
౧౧౧ ఋతఉత్
౧౧౨ ఖ్యత్యాత్పరస్య
౧౧౩ అతోరోరప్లుతాదప్లుతే
౧౧౪ హశిచ
౧౧౫ ప్రకృత్యాన్తఃపాదమవ్యపరే
౧౧౬ అవ్యాదవద్యాదవక్రమురవ్రతాయమవన్త్వవస్యుషుచ
౧౧౭ యజుష్యురః
౧౧౮ ఆపోజుషాణోవృష్ణోవర్షిష్ఠేఽమ్బేఅమ్బాలేఽమ్బికేపూర్వే
౧౧౯ అఙ్గఇత్యాదౌచ
౧౨౦ అనుదాత్తేచకుధపరే
౧౨౧ అవపథాసిచ
౧౨౨ సర్వత్రవిభాషాగోః
౧౨౩ అవఙ్స్ఫోటాయనస్య
౧౨౪ ఇన్ద్రేచనిత్యమ్
౧౨౫ ప్లుతప్రగృహ్యాఅచి
౧౨౬ ఆఙోఽనునాసికశ్ఛన్దసి
౧౨౭ ఇకోఽసవర్ణేశాకల్యస్యహ్రస్వశ్చ
* నసమాసే
* సితిచ
౧౨౮ ఋత్యకః
౧౨౯ అప్లుతవదుపస్థితే
౧౩౦ ఈచాక్రవర్మణస్య
౧౩౧ దివఉత్
౧౩౨ ఏతత్తదోస్సులోపోఽకోరనఞ్సమాసేహలి
౧౩౩ స్యశ్ఛన్దసిబహులమ్
౧౩౪ సోఽచిలోపేచేత్పాదపూరణమ్
౧౩౫ సుట్కాత్పూర్వః
౧౩౬ అడభ్యాసవ్యవాయేఽపి
౧౩౭ సంపరిభ్యాంకరోతౌభూషణే
౧౩౮ సమవాయేచ
౧౩౯ ఉపాత్ప్రతియత్నవైకృతవాక్యాధ్యాహారేషుచ
౧౪౦ కిరతౌలవనే
౧౪౧ హింసాయాంప్రతేశ్చ
౧౪౨ అపాచ్చతుష్పాచ్ఛకునిష్వాలేఖనే
* కిరతేర్హర్షజీవికాకులాయకరణే(షు
౧౪౩ కుస్తుమ్బురూణిజాతిః
౧౪౪ అపరస్పరాఃక్రియాసాతత్యే
౧౪౫ గోష్పదంసేవితాసేవితప్రమాణేషు
౧౪౬ ఆస్పదంప్రతిష్ఠాయామ్
౧౪౭ ఆశ్చర్యమనిత్యే
౧౪౮ వర్చస్కేఽవస్కరః
౧౪౯ అపస్కరోరథాఙ్గమ్
౧౫౦ విష్కిరశ్శకునిర్వికిరోవా

౧౫౧ హ్రస్వాచ్చన్ద్రోత్తర పదే మ
౧౫౨ ప్రతిష్కశశ్చకశేః (న్త్రే
౧౫౩ ప్రస్కణ్వహరిశ్చన్ద్రావృషీ
౧౫౪ మస్కరమస్కరిణౌ వేణుపరివ్రాజకయోః
౧౫౫ కాస్తీరాజస్తున్దేనగరే
౧౫౬ కారస్కరోవృక్షః
౧౫౭ పారస్కరప్రభృతీనిచసంజ్ఞాయామ్

పారస్కరః దేశః-కారస్కరఃవృక్షః రథస్యానదీ-కిష్కుఃపరిమాణం-కిష్కిన్ధాగుహా- తద్బృహతోః కరపత్యోశ్చోరదేవతయోస్సుట్ తలోపశ్చ - ప్రాత్తుమ్పతౌగవికర్తరి-పారస్కరాదిః

* ప్రాయస్యచిత్తిచిత్తయోస్సుడస్కరోవా

౧౫౮ అనుదాత్తంపదమేకవర్జమ్
౧౫౯ కర్షాత్వతోఘఞోన్తఉదాత్తః
౧౬౦ ఉఞ్ఛాదీనాంచ

ఉఞ్ఛ-మ్లేచ్ఛ-జఞ్జ- జల్ప-జప-వధ- యుగ- గరోదూష్యే- వేగ వేగ వేష్టబన్ధాఃకరణే- స్తుయుద్రువశ్ఛన్దసి-వర్తనిస్తోత్రే-శ్వభ్రేదరః-సామ్బ తాపౌ భావగర్హాయామ్ - ఉత్తమశశ్వత్తమౌసర్వత్ర- భక్షమన్థభోగమన్థాఃఉఞ్ఛాదిః

౧౬౧ అనుదాత్తస్యచయత్రోదాత్త
౧౬౨ ధాతోః (లోపః
౧౬౩ చితః
౧౬౪ తద్ధితస్య
౧౬౫ కితః

౧౬౬ తిసృభ్యోజసః
౧౬౭ చతురశ్శసి
౧౬౮ సావేకాచస్తృతీయాదిర్విభక్తిః
౧౬౯ అన్తోదాత్తాదుత్తరపదాదన్యతరస్యామనిత్యసమాసే
౧౭౦ అఞ్చేశ్ఛన్దస్యసర్వనామస్థానమ్
౧౭౧ ఊడిదమ్పదాద్యప్పుమ్రైద్యుభ్యః

* ఊఠ్యుపధాగ్రహణంకర్తవ్యమ్

౧౭౨ అష్టనోదీర్ఘాత్
౧౭౩ శతురనుమోనద్యజాదీ

* బృహన్మహతోరుపసంఖ్యానమ్

౧౭౪ ఉదాత్తయణోహల్పూర్వా
౧౭౫ నోఙ్ధాత్వోః (త్
౧౭౬ హ్రస్వనుడ్భ్యాంమతుప్
౧౭౭ నామన్యతరస్యామ్
౧౭౮ ఙ్యాశ్ఛన్దసిబహులమ్
౧౭౯ షట్త్రిచతుర్భ్యోహలాదిః
౧౮౦ ఝల్యుపోత్తమమ్
౧౮౧ విభాషాభాషాయామ్
౧౮౨ నగోశ్వన్సావవర్ణారాడఙ్క్రుఙ్కృద్భ్యః
౧౮౩ దివోఝల్
౧౮౪ నృచాన్యతరస్యామ్
౧౮౫ తిత్స్వరితః
౧౮౬ తాస్యనుదాత్తేన్ఙిదదుపదేశాల్లసార్వధాతుకమనుదాత్తమహ్న్విఙోః
౧౮౭ ఆదిస్సిచోన్యతరస్యామ్
౧౮౮ స్వపాదిహింసామచ్యనిటి
౧౮౯ అభ్యస్తానామాదిః

౧౯౦ అనుదాత్తేచ
౧౯౧ సర్వస్యసుపి
౧౯౨ భీహ్రీభృహుమదజనధన దరిద్రాజాగరాంప్రత్యయాత్పూర్వంపితి
౧౯౩ లితి
౧౯౪ ఆదిర్ణముల్యన్యతరస్యామ్
౧౯౫ అచఃకర్తృయకి
౧౯౬ థలిచసేటీడన్తోవా
౧౯౭ ఞ్నిత్యాదిర్నిత్యమ్
౧౯౮ ఆమన్త్రితస్యచ
౧౯౯ పథిమథోస్సర్వనామస్థానే
౨౦౦ అన్తశ్చతవై యుగపత్
౨౦౧ క్షయోనివాసే
౨౦౨ జయఃకరణమ్
౨౦౩ వృషాదీనాంచ
వృషః-జనః-జ్వరః-గ్రహః- హయః-గయః-నయః-తాయః-తయః-చయః-అమః-వేదః-సూదః-అంశః-గుహా- శమ రణౌ సంజ్ఞాయాంసమ్మతౌ-భావకర్మణోః-మన్త్రః-శాన్తిః-కామః-యామః- ఆరా-ధారా-కారా- వహః- కల్పః-పాదః-వృషాదిరాకృతిగణః-అవిహితలక్షణమాద్యుదాత్తంవృషాదిషుజ్ఞేయమ్
౨౦౪ సంజ్ఞాయాముపమానమ్
౨౦౫ నిష్ఠాచద్వ్యజనాత్
౨౦౬ శుష్కధృష్టౌ
౨౦౭ ఆశితఃకర్తా
౨౦౮ రిక్తేవిభాషా
౨౦౯ జుష్టార్పితేచచ్ఛన్దసి
౨౧౦ నిత్యమ్మన్త్రే
౨౧౧ యుష్మదస్మదోర్ఙసి
౨౧౨ ఙయిచ
౨౧౩ యతోఽనావః
౨౧౪ ఈడవన్దవృశంస దుహాంణ్యతః
౨౧౫ విభాషావేణ్విన్ధానయోః
౨౧౬ త్యాగరాగహాసకుహశ్వఠ క్రథానామ్
౨౧౭ ఉపోత్తమంరితి
౨౧౮ చఙ్యన్యతరస్యామ్
౨౧౯ మతోఃపూర్వమాత్సంజ్ఞాయాం స్త్రియామ్
౨౨౦ అన్తోఽవత్యాః
౨౨౧ ఈవత్యాః
౨౨౨ చౌ
* చౌరతద్ధితఇతివక్తవ్యమ్
౨౨౩ సమాసస్య

ఇతిసూత్రపాఠే
షష్ఠస్యాధ్యాయస్య
ప్రథమఃపాదః

---

౧ బహువ్రీహౌ ప్రకృత్యా పూర్వపదమ్
౨ తత్పురుషేతుల్యార్థతృతీయాసప్తమ్యుపమానావ్యయద్వితీయాకృత్యాః
౩ వర్ణోవర్ణేష్వనేతే
౪ గాధలవణయోఃప్రమాణే
౫ దాయాద్యందాయాదే
౬ ప్రతిబన్ధిచిరకృచ్ఛ్రయోః
౭ పదేఽపదేశే
౮ నివాతేవాతత్రాణే
౯ శారదేఽనార్తవే
౧౦ అధ్వర్యుకషాయయోర్జాతౌ
౧౧ సదృశప్రతిరూపయోస్సాదృశ్యే
౧౨ ద్విగౌప్రమాణే

౧౩ గన్తవ్యపణ్యం వాణిజే

౧౪ మాత్రోపజ్ఞోపక్రమచ్ఛాయే నపుంసకే

౧౫ సుఖప్రియయోర్హితే

౧౬ ప్రీతౌ చ

౧౭ స్వం స్వామిని

౧౮ పత్యావైశ్వర్యే

౧౯ న భూవాక్చిద్దిధిషు

౨౦ వా భువనమ్

౨౧ ఆశఙ్కాబాధనేదీయస్సు సమ్భావనే

౨౨ పూర్వేభూతపూర్వే

౨౩ సవిధసనీడసమర్యాదసవేశసదేశేషు సామీప్యే

౨౪ విస్పష్టాదీని గుణవచనేషు

౨౫ శ్రజ్యావమకన్పాపవత్సు భావే కర్మధారయే

౨౬ కుమారశ్చ

౨౭ ఆదిః ప్రత్యేనసి

౨౮ పూగేష్వన్యతరస్యామ్

౨౯ ఇగన్తకాలకపాలభగాలశరావేషు ద్విగౌ

౩౦ బహ్వన్యతరస్యామ్

౩౧ దిష్టివితస్త్యోశ్చ

౩౨ సప్తమీ సిద్ధశుష్కపక్వబన్ధేష్వకాలాత్

౩౩ పరిప్రత్యుపాపా వర్జ్యమానాహోరాత్రావయవేషు

౩౪ రాజన్యబహువచనద్వన్ద్వేఽన్ధకవృష్ణిషు

౩౫ సంఖ్యా

౩౬ ఆచార్యోపసర్జనశ్చాన్తేవాసీ

౩౭ కార్తకౌజపాదయశ్చ

కార్తకౌజపౌ-సావర్ణిమాణ్డూకేయౌ- అవన్త్యశ్మకాః - పైలశ్యాపర్ణేయాః-కపిశ్యాపర్ణేయాః- శైతికాక్షపాఞ్చాలేయాః - కటుకవాధూలేయాః-శాకలశునకాః - శాకలశణకాః-శణకబాభ్రవాః-ఆర్చాభిమౌద్గలాః- కున్తిసురాష్ట్రాః - చిన్తిసురాష్ట్రాః- తణ్డవతణ్డాః- అవిమత్తకామవిద్ధాః- బాభ్రవశాలఙ్కాయనాః- బాభ్రవదానచ్యుతాః-కఠకాలాపాః-కఠకౌథుమాః-కౌథుమలౌకాక్షాః- (స్త్రీ) కుమారమ్-మౌదపైప్పలాదాః-వత్సజరన్తః - సౌశ్రుతపార్థవాః-జరామృత్యూ-యాజ్యానువాక్యే- కార్తకౌజపాదిః

౩౮ మహాన్వ్రీహ్యపరాహ్ణగృష్టీష్వాసజాబాలభారభారతహైలిహిలరౌరవప్రవృద్ధేషు

౩౯ క్షుల్లకశ్చ వైశ్వదేవే

౪౦ ఉష్ట్రః సాదివామ్యోః

౪౧ గౌః సాదసాదిసారథిషు

౪౨ కురుగార్హపతరిక్తగర్వసూతజరత్యశ్లీలదృఢరూపాపారేబడబాతైతిలకద్రూఃపణ్యకమ్బలో దాసీభారాణాంచ

దాసీభారః- దేవహూతిః-దేవభీతిః-దేవలాతిః-వసునీతిః-ఓషధిః- చన్ద్రమాః-దాసీభారాదిరాకృతిగణః

* కురువృజ్యోర్గార్హపతే

౪౩ చతుర్థీ తదర్థే

౪౪ అర్థే

౪౫ క్తే చ

౪౬ కర్మధారయేఽనిష్ఠా

౪౭ అహీనేద్వితీయా
* అనుపసర్గఇతివక్తవ్యమ్
౪౮ తృతీయాకర్మణి
౪౯ గతిరనన్తరః
౫౦ తాదౌచనితికృత్యతౌ
౫౧ తవైచాన్తశ్చయుగపత్
౫౨ అనిగన్తోఽఞ్చతౌవప్రత్యయే
౫౩ న్యధీచ
౫౪ ఈషదన్యతరస్యామ్
౫౫ హిరణ్యపరిమాణంధనే
౫౬ ప్రథమోఽచిరోపసంపత్తౌ
౫౭ కతరకతమౌకర్మధారయే
౫౮ ఆర్యోబ్రాహ్మణకుమారయోః
౫౯ రాజాచ
౬౦ షష్ఠీప్రత్యేనసి
౬౧ క్తేనిత్యార్థే
౬౨ గ్రామశ్శిల్పిని
౬౩ రాజాచప్రశంసాయామ్
౬౪ ఆదిరుదాత్తః
౬౫ సప్తమీహారిణౌధర్మ్యేఽహరణే
౬౬ యుక్తేచ
౬౭ విభాషాధ్యక్షే
౬౮ పాపంచశిల్పిని
౬౯ గోత్రాన్తేవాసిమాణవబ్రాహ్మ
ణేషుక్షేపే
౭౦ అఙ్గానిమైరేయే
౭౧ భక్తాఖ్యాస్తదర్థే
౭౨ గోబిడాలసింహసైన్ధవేషూప
మానే
౭౩ అకేజీవికార్థే
౭౪ ప్రాచాంక్రీడాయామ్
౭౫ అణినియుక్తే
౭౬ శిల్పినిచాకృఞః

౭౭ సంజ్ఞాయాంచ
౭౮ గోతన్తియవమ్పాలే
౭౯ ణిని
౮౦ ఉపమానంశబ్దార్థప్రకృతావేవ
౮౧ యుక్తారోహ్యాదయశ్చ - యుక్తా
రోహీ- ఆగతరోహీ- ఆగతయోధీ- ఆ
గతవఞ్చీ ఆగతనన్దీ- ఆగతప్రహారీ- ఆగ
తమత్స్యః క్షీరహోతా - భగినీభ
ర్తా- గ్రామగోధుక్- అశ్వత్రిరాత్రః-
గర్గత్రిరాత్రః- వ్యుష్టిత్రిరాత్రః- గణ
పాదః ఏకశితిపాద్- పాత్రేసమ్మితా
దయశ్చ- యుక్తారోహ్యాదిః
౮౨ దీర్ఘకాశతుషభ్రాష్ట్రవటంజే
౮౩ అన్త్యాత్పూర్వంబహ్వచః
౮౪ గ్రామేఽనివసన్తః
౮౫ ఘోషాదిషుచ
ఘోష- కట- వల్లభ- హ్రద- బదరీ- పిం
గల- పిశంగ- మాలా- రక్షా- శాలా-
కూట- శాల్మలీ అశ్వత్థ తృణ- శిల్పీ-
ముని ప్రేక్షా- ఘోషాదిః
౮౬ ఛాత్ర్యాదయశ్శాలాయామ్
ఛాత్రి- పేలి భాణ్డి- వ్యాడి ఆఖణ్డి- ఆ
టి- గోమి- ఛాత్ర్యాదిః
౮౭ ప్రస్థేఽవృద్ధమకర్క్యాదీనాం
కర్కీ- మఘ్నీ- మకరీ - కర్కన్ధు - శ
మీ - కరీర- కన్దుక - కబల- బదరీ- క
ర్క్యాదిః
౮౮ మాలాదీనాంచ
మాలా - శాలా - శోణా- ద్రాక్షా-
క్షౌమా- క్షామా- కాఞ్చీ- ఏక- కామ-
మాలాదిః
౮౯ అమహన్నవన్నగరేఽనుదీచామ్
౯౦ అర్మేచావర్ణంద్వ్యచ్త్ర్యచ్

౯౧ నభూతాధికసంజీవ మద్రాశ్మక జ్జలమ్

* ఆద్యుదాత్తప్రకరణేదివోదాసాదీనాంఛన్దస్యుపసంఖ్యానమ్

౯౨ అన్తః

౯౩ సర్వంగుణకార్త్స్న్యే

గుణోత్తరేణతరలోప శ్చేతివక్తవ్యమ్

౯౪ సంజ్ఞాయాంగిరినికాయయోః

౯౫ కుమార్యాంవయసి

౯౬ ఉదకేఽకేవలే

౯౭ ద్విగౌక్రతౌ

౯౮ సభాయాన్నపుంసకే

౯౯ పురేప్రాచామ్

౧౦౦ అరిష్టగౌడపూర్వేచ

౧౦౧ నహాస్తినఫలకమార్దేయాః

౧౦౨ కుసూలకూపకుమ్భశాలంబిలే

౧౦౩ దిక్శబ్దాగ్రామ జనపదాఖ్యానచానరాటేషు

౧౦౪ ఆచార్యోపసర్జనశ్చాన్తేవాసిని

౧౦౫ ఉత్తరపదవృద్ధౌసర్వంచ

౧౦౬ బహువ్రీహౌ విశ్వం సంజ్ఞాయామ్

౧౦౭ ఉదరాశ్వేషుషు

౧౦౮ క్షేపే

౧౦౯ నదీబన్ధుని

౧౧౦ నిష్ఠోపసర్గపూర్వమన్యతరస్యా

౧౧౧ ఉత్తరపదాదిః (మ్

౧౧౨ కర్ణోవర్ణలక్షణాత్

౧౧౩ సంజ్ఞౌపమ్యయోశ్చ

౧౧౪ కణ్ఠపృష్ఠగ్రీవాజఙ్ఘంచ

౧౧౫ శృఙ్గమవస్థాయాంచ

౧౧౬ నఞోజరమరమిత్రమృతాః

౧౧౭ సోర్మనసీఅలోమోషసీ

౧౧౮ క్రత్వాదయశ్చ

క్రతు-దృశీక- ప్రతీక- ప్రతూర్తి-హవ్య-భగ-క్రత్వాదిః

౧౧౯ ఆద్యుదాత్తంద్వ్యచ్ ఛన్దసి

౧౨౦ వీరవీర్యౌచ

౧౨౧ కూలతీరతూలమూలశాలాక్షసమమవ్యయీభావే

౧౨౨ కంసమన్థ శూర్పపాయ్యకాణ్డంద్విగౌ

౧౨౩ తత్పురుషేశాలాయాన్నపుంసకే

౧౨౪ కన్థాచ

౧౨౫ ఆదిశ్చిహణాదీనామ్

చిహణ-మడర- మదుర-వైతుల-పటత్క-వైడాలికర్ణక- వైడాలికర్ణి- కుక్కుట- చిక్కణ-చిత్కణ-చిహణాదిః

౧౨౬ చేలఖేటకటుకకాణ్డంగర్హాయామ్

౧౨౭ చీరముపమానమ్

౧౨౮ పలలసూపశాకమ్మిశ్రే

౧౨౯ కూలసూదస్థలకర్షాస్సంజ్ఞాయామ్

౧౩౦ అకర్మధారయేరాజ్యమ్ (మ్

* చేలరాజ్యాదిస్వరాదవ్యయస్వరోభవతిపూర్వవిప్రతిషేధేన

౧౩౧ వర్గ్యాదయశ్చ

౧౩౨ పుత్రఃపుమ్భ్యః

౧౩౩ నాచార్యరాజర్త్విక్సంయుక్తజ్ఞాత్యాఖ్యేభ్యః

౧౩౪ చూర్ణాదీన్యప్రాణిషష్ఠ్యాః

చూర్ణ-కరివ-కరిప-శాకిన-శాకట-ద్రాక్షా తూస్త కున్దుమ-ద

లవ చమసీ-చక్ర న-చౌల-చూ
ర్ణాదిః

౧౩౫ షట్చకాణ్డాదీని
కాణ్డ-చీర- పలల-సూప-శాక-
కూల కాణ్డాదిః

౧౩౬ కుణ్డంవనమ్

౧౩౭ ప్రకృత్యాభగాలమ్

౧౩౮ శితేర్నిత్యబహ్వజ్బహువ్రీ
హావభసత్

౧౩౯ గతికారకోపపదాత్కృత్

౧౪౦ ఉభేవనస్పత్యాదిషుయుగపత్
వనస్పతిః బృహస్పతిః - శచీప
తిః-తనూనపాత్ - నరాశంసః - శున
శ్శేపః -శణ్డామర్కౌ తృష్ణావరూత్రీ-
లమ్బావిశ్వవయసౌ మర్త్యమృత్యుః -వన
స్పత్యాదిః

౧౪౧ దేవతాద్వన్ద్వేచ

౧౪౨ నోత్తరపదేఽనుదాత్తాదావపృ
థ్వీరుద్రపూషమన్థిషు

౧౪౩ అన్తః

౧౪౪ థాథఘఞ్క్తాజబిత్రకాణామ్

౧౪౫ సూపమానాత్ క్తః

౧౪౬ సంజ్ఞాయామనాచితాదీనామ్
ఆచిత పర్యాచిత-ఆస్థాపిత -పరి
గృహీత-నిరుక్త-ప్రతిపన్న -అపశ్లిష్ట-
ప్రశ్లిష్ట-ఉపహిత ఉపస్థిత- సంహితా
గవి-ఆచితాదిః

౧౪౭ ప్రవృద్ధాదీనాంచ

౧౪౮ కారకాద్దత్తశ్రుతయోరేవా
శిషి

౧౪౯ ఇత్థంభూతేనకృతమితిచ

౧౫౦ అనోభావకర్మవచనః

౧౫౧ మన్క్తిన్వ్యాఖ్యానశయనా
సనస్థానయాజకాదిక్రీతాః

౧౫౨ సప్తమ్యాః పుణ్యమ్

౧౫౩ ఊనార్థకలహం తృతీయా
యాః

౧౫౪ మిశ్రంచానుపసర్గమసన్ధౌ

౧౫౫ నఞోగుణప్రతిషేధే సంపా
ద్యర్హహితాలమర్థాస్తద్ధితాః

౧౫౬ యయతోశ్చాతదర్థే

౧౫౭ అచ్కావశక్తౌ

౧౫౮ ఆక్రోశేచ

౧౫౯ సంజ్ఞాయామ్

౧౬౦ కృత్యోకేష్ణుచ్చార్వాదయశ్చ
చారు-సాధు-యౌధకి- అనఙ్గ
మేజయ-వదాన్య-అకస్మాత్- వర్తమా
నవర్ధమానత్వరమాణధ్రియమాణక్రీయ
మాణరోచమానశోభమానాస్సంజ్ఞా
యామ్ - వికారసదృశే వ్యస్తసమ
స్తే - గృహపతి గృహపతిక- రాజా
హ్నోశ్ఛన్దసి-చార్వాదిః

* రాజాహ్నోశ్ఛన్దసి

౧౬౧ విభాషాతృన్నన్నతీక్ష్ణశుచిషు

౧౬౨ బహువ్రీహావిదమేతత్తద్భ్యః
ప్రథమపూరణయోః క్రియాగ
ణనే

౧౬౩ సంఖ్యాయాస్తనః

౧౬౪ విభాషాచ్ఛన్దసి

౧౬౫ సంజ్ఞాయాంమిత్రాజినయోః

* ఋషిప్రతిషేధోఽమిత్రే

౧౬౬ వ్యవాయినోఽన్తరమ్

౧౬౭ ముఖంస్వాఙ్గమ్

౧౬౮ నావ్యయదిక్ఛబ్దగోమహత్
స్థూలముష్టిపృథువత్సేభ్యః

౧౬౯ నిష్ఠోపమానాదన్యతరస్యామ్

౧౭౦ జాతి కాల సుఖాదిభ్యోఽనాచ్ఛాదనాత్ క్తోఽకృతమితప్రతిప(న్నాః

౧౭౧ వా జాతే

౧౭౨ నఞ్సుభ్యామ్

౧౭౩ కపిపూర్వమ్

౧౭౪ హ్రస్వాన్తేఽన్త్యాత్పూర్వమ్

౧౭౫ బహోర్నఞ్వదుత్తరపదభూమ్ని

౧౭౬ నగుణాదయోఽవయవాః

౧౭౭ ఉపసర్గాత్స్వాఙ్గంధ్రువమపర్శు

౧౭౮ వనంసమాసే

౧౭౯ అన్తః

౧౮౦ అన్తశ్చ

౧౮౧ ననివిభ్యామ్

౧౮౨ పరేరభితోభావిమణ్డలమ్

౧౮౩ ప్రాదస్వాఙ్గంసంజ్ఞాయామ్

౧౮౪ నిరుదకాదీని చ

నిరుదక-నిరుపల - నిర్మక్షిక నిర్మశక నిష్కాలక- నిష్కాలిక-నిష్పేష- దుస్తరీప-నిస్తరీప-నిస్తరీక-నిరజిన- ఉదజిన- ఉపాజిన-పరేర్హస్తపాదకేశకర్షాః-నిరుదకాదిరాకృతిగణః

౧౮౫ అభేర్ముఖమ్

౧౮౬ అపాచ్చ

౧౮౭ స్ఫిగపూతవీణాఞ్జోధ్వకుక్షిసీరనామనామచ

౧౮౮ అధేరుపరిస్థమ్

౧౮౯ అనోరప్రధానకనీయసీ

౧౯౦ పురుషశ్చాన్వాదిష్టః

౧౯౧ అతేరకృత్పదే

* అతేర్ధాతులోపఇతివక్తవ్యమ్

౧౯౨ నేరనిధానే

౧౯౩ ప్రతేరంశ్వాదయస్తత్పురుషే

అంశు-జన- రాజన్-ఉష్ట్ర-ఖేటక-అజిర-ఆర్ద్రా-శ్రవణ- కృత్తికా-అర్థపురః- అంశ్వాదిః

౧౯౪ ఉపాద్ద్వ్యజజినమగౌరాదయః॥ గౌర తైష- తైల-లేట-లోట-జిహ్వా-కృష్ణ- కన్యా-గుధ-కల్ప-పాద-గౌరాదిః

౧౯౫ సోరవక్షేపణే

౧౯౬ విభాషోత్పుచ్ఛే

౧౯౭ ద్విత్రిభ్యాం పాద్దన్మూర్ధసు బహువ్రీహౌ

౧౯౮ సక్థఞ్చాక్రాన్తాత్

౧౯౯ పరాదిశ్ఛన్దసిబహులమ్

ఇతిసూత్రపాఠే షష్ఠస్యాధ్యాయస్య ద్వితీయపాదః.

౧ అలుగుత్తరపదే

౨ పఞ్చమ్యాస్స్తోకాదిభ్యః

* బ్రాహ్మణాచ్ఛంసినఉపసంఖ్యానమ్

౩ ఓజస్సహోఽమ్భస్తమసస్తృతీయాయాః

* అఞ్జసఉపసంఖ్యానమ్

* పుంసానుజోజనుషాన్ధఇతిచ

౪ మనసస్సంజ్ఞాయామ్

౫ ఆజ్ఞాయినిచ

౬ ఆత్మనశ్చపూరణే

౭ వైయాకరణాఖ్యాయాం చతుర్థ్యాః

౮ పరస్యచ

౯ హలదన్తాత్సప్తమ్యాస్సంజ్ఞాయాం

* హృద్ద్యుభ్యాంచ

౧౦ కారనామ్నిచప్రాచాం హలాదౌ

౧౧ మధ్యాద్గురౌ
* అన్తాచ్చ
౧౨ అమూర్ధమస్తకాత్స్వాఙ్గాదకామే
౧౩ బన్ధేచవిభాషా
౧౪ తత్పురుషేకృతిబహులమ్
౧౫ ప్రావృట్శరత్కాలదివాంజే
౧౬ విభాషావర్షక్షరశరవరాత్
౧౭ ఘకాలతనేషుకాలనామ్నః
౧౮ శయవాసవాసిష్వకాలాత్
* అపోయోనియన్మతుషు
౧౯ నేన్సిద్ధబధ్నాతిషుచ
౨౦ స్థేచభాషాయామ్
౨౧ షష్ఠ్యాఆక్రోశే
* వాగ్దిక్పశ్యద్భ్యోయుక్తిదణ్డహరేషు
* ఆముష్యాయణాముష్యపుత్రికాముష్యకులికేతిచ
* దేవానాంప్రియఇతిచమూర్ఖే
* శేపపుచ్ఛలాంగూలేషుశునః
* దివశ్చదాసె
౨౨ పుత్రేఽన్యతరస్యామ్
౨౩ ఋతోవిద్యాయోనిసమ్బన్ధేభ్యః
* విద్యాయోనిసమ్బన్ధేభ్యస్తత్పూర్వోత్తరపదగ్రహణమ్
౨౪ విభాషాస్వసృపత్యోః
౨౫ ఆనఙృతోద్వన్ద్వే
౨౬ దేవతాద్వన్ద్వేచ
* వాయుశబ్దప్రయోగేప్రతిషేధోవక్తవ్యః
౨౭ ఈదగ్నేస్సోమవరుణయోః
౨౮ ఇద్వృద్ధౌ
* విష్ణౌన
౨౯ దివోద్యావా
౩౦ దివసశ్చపృథివ్యామ్
౩౧ ఉషాసోషసః
౩౨ మాతరపితరావుదీచామ్
౩౩ పితరామాతరాచచ్ఛన్దసి
౩౪ స్త్రియాః పుంవద్భాషితపుంస్కాదనూఙ్సమానాధికరణేస్త్రియామపూరణీప్రియాదిషు
ప్రియా-మనోజ్ఞా- కల్యాణీ-సుభగా- దుర్భగా-భక్తిః-సచివా-స్వసా-కాన్తా- క్షాన్తా-సమా- చపలా- దుహితా- వామనా-తనయా-ప్రియాదిః
౩౫ తసిలాదిష్వాకృత్వసుచః
తసిల్-త్రల్-తరప్ తమప్-చరట్-జాతీయర్-కల్పప్- దేశీయర్-రూపప్-పాశప్-థమ్- థాల్-దా-ర్హిల్-తిల్-థ్యన్-ప తేతసిలాదయః
* శసి బహ్వల్పార్థస్య పుంవద్భావోవక్తవ్యః
* త్వతలోర్గుణవచనస్య
* భస్యాఢేతద్ధితే
* ఠక్ఛసోశ్చ
౩౬ క్యఙ్మానినోశ్చ
౩౭ నకోపధాయాః
* కోపధప్రతిషేధేతద్ధితవుగ్రహణమ్
౩౮ సంజ్ఞాపూరణ్యోశ్చ
౩౯ వృద్ధినిమిత్తస్యచతద్ధితస్యారక్తవికారే
౪౦ స్వాఙ్గాచ్చేతోఽమానిని
౪౧ జాతేశ్చ
౪౨ పుంవత్కర్మధారయజాతీయదె

శీయేషు
* కుక్కుట్యాదీనామణ్డాదిషు
కుక్కుటీ-మృగీ-కాకీ-అణ్డ-పద-శావ-
భ్రూకుంస- భ్రూకుటీ - కుక్కుట్యాదిః
౪౩ ఘరూపకల్పచేలడ్బ్రువగోత్ర
మతహతేషుఙ్యోఽనేకాచో
హ్రస్వః
౪౪ నద్యాశ్శేషస్యాన్యతరస్యామ్
* కృన్నద్యాన
౪౫ ఉగితశ్చ
౪౬ ఆన్మహతస్సమానాధికరణజాతీ
యయోః
* మహతఆత్వే ఘాసకరవిశిష్టే
షూపసంఖ్యానంపుంవద్భావశ్చ
* అష్టనఃకపాలేహవిషి
* గవిచయుక్తే
౪౭ ద్వ్యష్టనస్సంఖ్యాయామబహు
వ్రీహ్యశీత్యోః
* ప్రాక్శతాదితివక్తవ్యమ్
౪౮ త్రేస్త్రయః
౪౯ విభాషాచత్వారింశత్ప్రభృతౌ
సర్వేషామ్
౫౦ హృదయస్యహృల్లేఖయదణ్లా
సేషు
౫౧ వాశోకష్యఞ్రోగేషు
౫౨ పాదస్యపదాజ్యాతిగోపహతే
షు
౫౩ పద్యత్యతదర్థే
* ఇకేచరతావుపసంఖ్యానమ్
౫౪ హిమకాషిహతిషుచ
౫౫ ఋచశ్శే
౫౬ వాఘోషమిశ్రశబ్దేషు
* నిష్కేచేతివక్తవ్యమ్

౫౭ ఉదకస్యోదస్సంజ్ఞాయామ్
* ఉత్తరపదస్యేతిచవక్తవ్యమ్
౫౮ పేషంవాసవాహనధిషుచ
౫౯ ఏకహలాదౌపూరయితవ్యేఽన్య
తరస్యామ్
౬౦ మన్థౌదనసక్తుబిన్దువజ్రభారహార
వీవధగాహేషుచ
౬౧ ఇకోహ్రస్వోఽఙ్యోగాలవస్య
* ఇయఙువఙ్భావినామవ్యయా
నాంచనేతివాచ్యమ్
* అభ్రూకుంసాదీనామితివక్తవ్యమ్
౬౨ ఏకతద్ధితేచ
౬౩ ఙ్యాపోస్సంజ్ఞాఛన్దసోర్బహులమ్
౬౪ త్వేచ
౬౫ ఇష్టకేషీకామాలానాంచితతూ
లభారిషు
౬౬ ఖిత్యనవ్యయస్య
౬౭ అరుర్ద్విషదజన్తస్యముమ్
౬౮ ఇచఏకాచోఽమ్ప్రత్యయవచ్చ
౬౯ వాచంయమపురన్దరౌచ
౭౦ కారేసత్యాగదస్య
* అస్తోశ్చేతివక్తవ్యమ్
* భక్షస్యఛన్దసి
* ధేనోర్భవ్యాయామ్
* లోకస్యపృణే
* ఇత్యేఽనభ్యాశస్య
* భ్రాష్ట్రాగ్నోరిన్ధే
* గిలేఽగిలస్య
* గిలగిలేచ
* ఉష్ణభద్రయోః కరణే
* సూతోగ్రరాజభోజకులమేరు
భ్యోదుహితుఃపుత్రడ్వా
౭౧ శ్యేనతిలస్యపాతేఞే

౭౨ రాత్రేఃకృతివిభాషా
౭౩ నలోపోనఞః
* నఞోనలోపస్తిఙి క్షేపే
౭౪ తస్మాన్నుడచి
౭౫ నభ్రాణ్నపాన్నవేదానాసత్యా
నముచినకులనఖనపుంసకనక్షత్ర
నక్రనాకేషుప్రకృత్యా
౭౬ ఏకాదిశ్చైకస్యచాదుక్
౭౭ నగోఽప్రాణిష్వన్యతరస్యామ్
౭౮ సహస్యసస్సంజ్ఞాయామ్
౭౯ గ్రన్థాన్తాధికేచ
౮౦ ద్వితీయేచానుపాఖ్యే
౮౧ అవ్యయీభావేచాకాలే
౮౨ వోపసర్జనస్య
౮౩ ప్రకృత్యాశిషి
* అగోవత్సహలేష్వితి వాచ్యమ్
౮౪ సమానస్యఛన్దస్య మూర్ధప్రభృ
త్యుదర్కేషు
౮౫ జ్యోతిర్జనపద రాత్రినాభినామ
గోత్రరూపస్థానవర్ణవయోవచన
బన్ధుషు
౮౬ చరణేబ్రహ్మచారిణి
౮౭ తీర్థేయే
౮౮ విభాషోదరే
౮౯ దృగ్దృశవతుషు
* దృక్షేచేతివక్తవ్యమ్
౯౦ ఇదమ్కిమోరీశ్కీ
* దృక్షేచేతివక్తవ్యమ్
౯౧ ఆసర్వనామ్నః
* దృక్షేచేతివక్తవ్యమ్
౯౨ విష్వగ్దేవయోశ్చ టేరద్ర్యఞ్చతా
వప్రత్యయె
ఛన్దసిస్త్రియాంబహుళం విష్వ
గ్దేవయోష్టేరద్ర్యాదేశః
౯౩ సమస్సమి
౯౪ తిరసస్తిర్యలోపే
౯౫ సహస్యసధ్రిః
౯౬ సధమాదస్థయోశ్ఛన్దసి
౯౭ ద్వ్యన్తరుపసర్గేభ్యోపఈత్
* అవర్ణాన్తాద్వా
౯౮ ఊదనోర్దేశే
౯౯ అషష్ఠ్యతృతీయాస్థస్యాన్యస్య
దుగాశీరాశాస్థాస్థితోత్సుకోతి
కారకరాగచ్ఛేషు
౧౦౦ అర్థేవిభాషా
౧౦౧ కోఃకత్తత్పురుషేఽచి
* త్రౌచ
౧౦౨ రథవదయోశ్చ
౧౦౩ తృణేచజాతౌ
౧౦౪ కాపథ్యక్షయోః
౧౦౫ ఈషదర్థే
౧౦౬ విభాషాపురుషే
౧౦౭ కవంచోష్ణే
౧౦౮ పథిచచ్ఛన్దసి
౧౦౯ పృషోదరాదీనియథోపదిష్టమ్
* దిక్ఛబ్దేభ్యస్తీరస్య తారభావో
వా షషఉత్వందతృదశధా సూ
త్తరపదాదేఃష్టుత్వంచ
* ధాసు వేతివాచ్యమ్
* దురోదాశనాశదభధ్యేషూత్వ
ముత్తరపదాదేఃష్టుత్వంచ
* స్వరో రోహతౌ ఛన్దస్యుత్వమ్
* పీవోపవసనాదీనాంఛన్దసిలోపః
౧౧౦ సంఖ్యా విసాయ పూర్వస్యా
హ్నస్యాహన్నన్యతరస్యాంఙౌ
౧౧౧ ఢ్రలోపేపూర్వస్యదీర్ఘోఽణః

౧౧౨ సహివహోరోదవర్ణస్య

౧౧౩ సాఢ్యైసాఢ్వాసాఢేతి నిగమే

౧౧౪ సంహితాయామ్

౧౧౫ కర్ణేలక్షణస్యావిష్టాష్ట పఞ్చమ ణిభిన్నచ్ఛిన్నచ్ఛిద్ర స్రువస్వస్తి కస్య

౧౧౬ నహివృతివృషివ్యధి రుచిసహిత నిషు క్వౌ

౧౧౭ వనగిర్యోస్సంజ్ఞాయాం కోటర కింశులుకాదీనామ్

కోటర-మిశ్రక-సిధ్రక-పురగ- శారిక- కోటరాదిః। కింశులుక-శాల్వ-నడ-అఞ్జన-భఞ్జన లోహిత - కుక్కుట-కింశు లుకాదిః

౧౧౮ వలే

౧౧౯ మతౌ బహ్వచోఽనజిరాదీనామ్। అజిర-ఖదిర - పులిన- హంస-కారణ్డవ-చక్రవాక- అజిరాదిః

౧౨౦ శరాదీనాం చ

శర-వంశ ధూమ-అహి-కపి-మణి-ముని-శుచి హను-శరాదిః

౧౨౧ ఇకోవహేఽపీలోః

* అపీల్వాదీనామితివాచ్యమ్

౧౨౨ ఉపసర్గస్యఘఞ్యమనుష్యేబహులమ్

౧౨౩ ఇకఃకాశే

౧౨౪ దస్తి

౧౨౫ అష్టనస్సంజ్ఞాయామ్

౧౨౬ ఛన్దసిచ

* భాషాయామష్టనోదీర్ఘో భవతీ (తివక్తవ్యమ్

౧౨౭ చితేఃకపి

౧౨౮ విశ్వస్యవసురాటోః

౧౨౯ నరేసంజ్ఞాయామ్

౧౩౦ మిత్రేచర్షౌ

౧౩౧ మన్త్రేసోమాశ్వేన్ద్రియవిశ్వదేవ్యస్యమతౌ

౧౩౨ ఓషధేశ్చవిభక్తావప్రథమాయామ్

౧౩౩ ఋచి తునుఘమక్షు తఙ్కుత్రోరుష్యాణామ్

౧౩౪ ఇకస్సుఞి

౧౩౫ ద్వ్యచోఽతస్తిఙః

౧౩౬ నిపాతస్యచ

౧౩౭ అన్యేషామపిదృశ్యతే

శునో దన్తదంష్ట్రాకర్ణకున్దవరాహపుచ్ఛపదేషుదీర్ఘోవాచ్యః

౧౩౮ చౌ

౧౩౯ సంప్రసారణస్య

ఇతిసూత్రపాఠేషష్ఠస్యాధ్యాయస్య తృతీయఃపాదః

---

౧ అఙ్గస్య

౨ హలః

౩ నామి

౪ నతిసృచతసృ

౫ ఛన్దస్యుభయథా

౬ నృచ

౭ నోపధాయాః

౮ సర్వనామస్థానే చాసమ్బుద్ధౌ

౯ వాషపూర్వస్యనిగమే

౧౦ సాన్తమహతస్సంయోగస్య

౧౧ అప్తృన్తృచ్ స్వసృనప్తృనేష్టృత్వష్టృక్షత్తృహోతృపోతృప్రశాస్తౄణామ్

౧౨ ఇన్హన్పూషార్యమ్ణాంశౌ

౧౩ సౌచ

౧౪ అత్వసన్తస్యచాధాతోః

౧౫ అనునాసికస్య క్విఝలోః క్ఙితి
౧౬ అజ్ఝనగమాం సని
* గమేరిఙాదేశస్యేతి వక్తవ్యమ్
౧౭ తనోతేర్విభాషా
౧౮ క్రమశ్చ క్త్వి
౧౯ ఛ్వోః శూడనునాసికే చ
౨౦ జ్వరత్వరస్రివ్యవిమవా ముపధా యాశ్చ
౨౧ రాల్లోపః
౨౨ అసిద్ధవదత్రాభాత్ (క్తవ్యౌ
* వుగ్యుటావువఙ్ యణోస్సిద్ధౌ వ
౨౩ శ్నాన్నలోపః
౨౪ అనిదితాం హల ఉపధాయాః క్ఙితి
* అనిదితాం నలోపే లఙ్గికమ్ప్యోరుపతాప శరీర వికారయో రుపసంఖ్యానమ్
* రఞ్జేర్ణౌ మృగరమణ ఉపసఙ్ఖ్యానమ్
౨౫ దంశసఞ్జస్వఞ్జాం శపి
౨౬ రఞ్జేశ్చ
౨౭ ఘఞి చ భావకరణయోః
౨౮ స్యదో జవే
౨౯ అవోదైధౌద్మ ప్రశ్రథ హిమశ్ర (థాః
౩౦ నాఞ్చేః పూజాయామ్
౩౧ క్త్వి స్కన్దిస్యన్దోః
౩౨ జాన్తనశాం విభాషా
౩౩ భఞ్జేశ్చ చిణి
౩౪ శాస ఇదఙ్ హలోః
* క్వౌ చ శాస ఇత్వం భవతీతి వక్త
* అఙ్పూర్వాచ్చ (వ్యమ్
౩౫ శా హౌ
౩౬ హన్తేర్జః
౩౭ అనుదాత్తోపదేశ వనతి తనోత్యాదీనామనునాసికలోపో ఝలి క్ఙితి

౩౮ వా ల్యపి
౩౯ న క్తిచి దీర్ఘశ్చ
౪౦ గమః క్వౌ
* గమాదీనామితి వక్తవ్యమ్
* ఊఙ్ చ గమాదీనామితి వక్తవ్యమ్
౪౧ విడ్వనోరనునాసికస్యాత్
౪౨ జనసనఖనాం సఞ్ఝలోః
౪౩ యే విభాషా
౪౪ తనోతేర్యకి
౪౫ సనః క్తిచి లోపశ్చాస్యాన్యతరస్యామ్
౪౬ ఆర్ధధాతుకే
౪౭ భ్రస్జో రోపధయో రమన్యతరస్యా (మ్
౪౮ అతో లోపః
* ణ్యల్లోపావియఙ్ యణ్ గుణవృద్ధిదీర్ఘేభ్యః పూర్వవిప్రతిషేధేన
౪౯ యస్య హలః
౫౦ క్యస్య విభాషా
౫౧ ణేరనిటి
౫౨ నిష్ఠాయాం సేటి
౫౩ జనితా మన్త్రే
౫౪ శమితా యజ్ఞే
౫౫ అయామన్తాల్వాయ్యేత్న్విష్ణుషు
౫౬ ల్యపి లఘుపూర్వాత్
౫౭ విభాషాఽఽపః
౫౮ యుప్లువోర్దీర్ఘశ్ఛన్దసి
౫౯ క్షియః
౬౦ నిష్ఠాయామణ్యదర్థే
౬౧ వాఽఽక్రోశదైన్యయోః
౬౨ స్యసిచ్సీయుట్తాసిషు భావకర్మణో రుపదేశేఽజ్ఝనగ్రహదృశాం వా చిణ్వదిట్ చ
౬౩ దీఙో యుడచి క్ఙితి

౬౪ ఆతో లోప ఇటి చ
౬౫ ఈద్యతి
౬౬ ఘుమాస్థాగాపాజహాతిసాం హలి
౬౭ ఏర్లిఙి
౬౮ వాన్యస్య సంయోగాదేః
౬౯ న ల్యపి
౭౦ మయతేరిదన్యతరస్యామ్
౭౧ లుఙ్ లఙ్ లృఙ్ క్ష్వడుదాత్తః
౭౨ ఆడజాదీనామ్
౭౩ ఛన్దస్యపి దృశ్యతె
౭౪ న మాఙ్యోగె
౭౫ బహులం ఛన్దస్యమాఙ్ యోగెపి
౭౬ ఇరయో రె
౭౭ అచిశ్నుధాతుభ్రువాం య్వోరియఙువఙౌ
* తన్వాదీనాం బహుళం ఛన్దసి
౭౮ అభ్యాసస్యాసవర్ణె
౭౯ స్త్రియాః
౮౦ వామ్శసోః
౮౧ ఇణో యణ్
౮౨ ఏరనెకాచోఽసంయోగపూర్వ(స్య
* గతికారకెతర పూర్వపదస్య యణ్ నెష్యతె
౮౩ ఓస్సుపి
౮౪ వర్షాభ్వశ్చ
* దృన్కరపునఃపూర్వస్య భువో యణ్ వక్తవ్యః
౮౫ న భూసుధియోః
౮౬ ఛన్దస్యుభయథా
౮౭ హుశ్నువోస్సార్వధాతుకె
౮౮ భువో వుగ్లుఙ్ లిటోః
౮౯ ఊదుపధాయా గోహః
౯౦ దోషో ణౌ

౯౧ వా చిత్తవిరాగె
౯౨ మితాం హ్రస్వః
౯౩ చిణ్ణములోర్దీర్ఘోఽన్యతరస్యామ్
౯౪ ఖచి హ్రస్వః
౯౫ హ్లాదో నిష్ఠాయామ్
౯౬ ఛాదెర్ఘెఽద్వ్యుపసర్గస్య
౯౭ ఇస్మన్ త్రన్ క్విషు చ
౯౮ గమహనజనఖనఘసాం లోపః క్ఙిత్యనఙి
౯౯ తనిపత్యోశ్ఛన్దసి
౧౦౦ ఘసిభసోర్హలి చ
౧౦౧ హుఝల్భ్యో హెర్ధిః
౧౦౨ శ్రుశృణుపౄకృవృభ్యశ్ఛన్దసి
౧౦౩ అఙితశ్చ
౧౦౪ చిణో లుక్
౧౦౫ అతో హెః
౧౦౬ ఉతశ్చ ప్రత్యయాద సంయోగపూర్వాత్
౧౦౭ లోప శ్చాస్యా న్యతరస్యాం మ్వోః
౧౦౮ నిత్యం కరోతెః
౧౦౯ యె చ
౧౧౦ అత ఉత్సార్వధాతుకె
౧౧౧ శ్నసోరల్లోపః
౧౧౨ శ్నాభ్యస్తయోరాతః
౧౧౩ ఈ హల్యఘోః
౧౧౪ ఇద్దరిద్రస్య
* దరిద్రాతె రార్ధధాతుకె వివక్షితె ఆతో లోపో వాచ్యః-లుఙి వా-సనిణ్వులిల్ల్యుటి చ న
౧౧౫ భియోఽన్యతరస్యామ్
౧౧౬ జహాతెశ్చ
౧౧౭ ఆ చ హౌ

౧౧౮ లోపోయి

౧౧౯ ఘ్వసోరేద్ధావభ్యాసలోపశ్చ

౧౨౦ అతఏకహల్మధ్యేఽనాదేశాదేర్లిటి యజివపోశ్చ

* దమ్భేశ్చ

౧౨౧ థలిచసేటి

౧౨౨ తౄఫలభజత్రపశ్చ

* శ్రన్థేశ్చేతివక్తవ్యమ్

౧౨౩ రాధోహింసాయామ్

౧౨౪ వాజౄభ్రముత్రసామ్

౧౨౫ ఫణాంచసప్తానామ్

౧౨౬ నశసదదవాదిగుణానామ్

౧౨౭ అర్వణస్త్రసావనఞః

౧౨౮ మఘవాబహులమ్

౧౨౯ భస్య

౧౩౦ పాదఃపత్

౧౩౧ వసోస్సంప్రసారణమ్

౧౩౨ వాహఊఠ్

౧౩౩ శ్వయువమఘోనామతద్ధితే

౧౩౪ అల్లోపోఽనః

౧౩౫ షపూర్వహన్ధృతరాజ్ఞామణి

౧౩౬ విభాషాఙిశ్యోః

౧౩౭ నసంయోగాద్వమన్తాత్

౧౩౮ అచః

౧౩౯ ఉదఈత్

౧౪౦ ఆతోధాతోః

౧౪౧ మన్త్రేష్వాఙ్యాదేరాత్మనః

౧౪౨ వింశతేర్డితి

౧౪౩ టేః

౧౪౪ నస్తద్ధితే

* అశ్మనోవికారేటిలోపోవక్తవ్యః

* అవ్యయానాం భమాత్రేటిలో పః

౧౪౫ అహ్నష్టఖోరేవ

౧౪౬ ఓర్గుణః

౧౪౭ ఢేలోపోఽకద్రువాః

౧౪౮ యస్యేతిచ

* ఔఙశ్శ్యాంప్రతిషేధోవక్తవ్యః

౧౪౯ సూర్యతిష్యాగస్త్యమత్స్యానాం యఉపధాయాః

* మత్స్యస్యఙ్యామ్

* సూర్యాగస్త్యయోశ్ఛేచఙ్యాంచ తిష్యపుష్యయోర్నక్షత్రాణి యలోపఇతివాచ్యమ్

౧౫౦ హలస్తద్ధితస్య

౧౫౧ ఆపత్యస్యచతద్ధితేఽనాతి

౧౫౨ క్యచ్వ్యోశ్చ

౧౫౩ బిల్వకాదిభ్యశ్ఛస్యలుక్
బిల్వ - వేణు - వేత్ర - వేతస - తృణ ఇక్షు [illegible] - కపోత - క్రుఞ్చా - తక్షన్ - [illegible] ణో బిల్వాదిః

౧౫౪ తురిష్ఠేమేయస్సు

౧౫౫ టేః

* ణావిష్ఠవత్ప్రాతిపదికస్య కార్యంభవతీతివక్తవ్యమ్

౧౫౬ స్థూలదూరయువహ్రస్వక్షిప్రక్షుద్రాణాంయణాదిపరంపూర్వస్యచగుణః

౧౫౭ ప్రియస్థిరస్ఫిరోరుబహులగురువృద్ధతృప్రదీర్ఘబృన్దారకాణాం ప్రస్థస్ఫవర్బంహిగర్వర్షిత్రప్ద్రాఘిబృన్దాః

౧౫౮ బహోర్లోపో భూచ బహోః

౧౫౯ ఇష్ఠస్యయిట్ చ
౧౬౦ జ్యాదాదీయసః
౧౬౧ ర ఋతో హలాదేర్లఘోః
౧౬౨ విభాషర్జోశ్ఛన్దసి
౧౬౩ ప్రకృత్యైకాచ్
* ప్రకృత్యాఽకే రాజన్యమనుష్యయువానః
౧౬౪ ఇనణ్యనపత్యే
౧౬౫ గాథివిదథికేశిగణిపణినశ్చ
౧౬౬ సంయోగాదిశ్చ
౧౬౭ అన్
౧౬౮ యే చాభావకర్మణోః
౧౬౯ ఆత్మాధ్వానౌ ఖే
౧౭౦ న మపూర్వోఽపత్యేఽవర్మణః
* వా హితనామ్న ఇతి వాచ్యమ్
౧౭౧ బ్రాహ్మోఽజాతౌ
౧౭౨ కార్మస్తాచ్ఛీల్యే
౧౭౩ ఔక్షమనపత్యే
౧౭౪ దాణ్డినాయనహాస్తినాయనాథర్వణికజైహ్మాశినేయవాశినాయనిభ్రౌణహత్యధైవత్యసారవైక్ష్వాకమైత్రేయహిరణ్మయాని
౧౭౫ ఋత్వ్యవాస్త్వ్యవాస్త్వమాధ్వీహిరణ్యయానిచ్ఛన్దసి

ఇతిసూత్రపాఠే షష్ఠస్యాధ్యాయస్య
చతుర్థః పాదః
అధ్యాయశ్చ

---

౧ యువోరనాకౌ
౨ ఆయనేయీనీయియః ఫఢఖఛఘాం ప్రత్యయాదీనామ్
౩ ఝోఽన్తః
౪ అదభ్యస్తాత్
౫ ఆత్మనేపదేష్వనతః
౬ శీఙో రుట్
౭ వేత్తేర్విభాషా
౮ బహులం ఛన్దసి
౯ అతో భిస ఐస్
౧౦ బహులం ఛన్దసి
౧౧ నేదమదసోరకోః
౧౨ టాఙసిఙసామినాత్స్యాః
౧౩ ఙేర్యః
౧౪ సర్వనామ్నః స్మై
౧౫ ఙసిఙ్యోః స్మాత్స్మినౌ
౧౬ పూర్వాదిభ్యో నవభ్యో వా
౧౭ జసః శీ
౧౮ ఔఙ ఆపః
౧౯ నపుంసకాచ్చ
౨౦ జశ్శసోః శిః
౨౧ అష్టాభ్య ఔశ్
౨౨ షడ్భ్యో లుక్
౨౩ స్వమోర్నపుంసకాత్
౨౪ అతోఽమ్
౨౫ అడ్డతరాదిభ్యః పఞ్చభ్యః
౨౬ నేతరాచ్ఛన్దసి
* ఏకతరాత్ప్రతిషేధో వక్తవ్యః
౨౭ యుష్మదస్మద్భ్యాం ఙసోఽశ్
౨౮ ఙే ప్రథమయోరమ్
౨౯ శసో న
౩౦ భ్యసోఽభ్యమ్
౩౧ పఞ్చమ్యా అత్
౩౨ ఏకవచనస్య చ
౩౩ సామ ఆకమ్
౩౪ ఆత ఔ ణలః
౩౫ తుహ్యోస్తాతఙాశిష్యన్యతరస్యామ్

౩౬ విదేశ్శతుర్వసుః

౩౭ సమాసేఽనఞ్పూర్వేక్త్వోల్యప్

౩౮ క్త్వాపిచ్ఛన్దసి

౩౯ సుపాంసులుక్ పూర్వసవర్ణాచ్ఛేయాడాడ్యాయాజాలః

* ఇయాడియాజీకారాణా ముపసంఖ్యానమ్

* ఆజయాజయారా ముపసంఖ్యానమ్

౪౦ అమోమశ్

౪౧ లోపస్తఆత్మనేపదేషు

౪౨ ధ్వమోధ్వాత్

౪౩ యజధ్వైనమితిచ

౪౪ తస్యతాత్

౪౫ తప్తనప్తనథనాశ్చ

౪౬ ఇదన్తోమసి

౪౭ క్త్వోయక్

౪౮ ఇష్ట్వీనమితిచ

౪౯ స్నాత్వ్యాదయశ్చ
స్నాత్వీ-పీత్వీ - ఆకృతిగణోయమ్

౫౦ ఆజ్జసేరసుక్

౫౧ అశ్వక్షీరవృష లవణానామాత్మప్రీతౌక్యచి

* అశ్వవృషయోర్మైథునేచ్ఛాయామితివక్తవ్యమ్

* క్షీరలవణయోర్లాలసాయామ్

* సర్వప్రాతిపదికానాంక్యచిలాలసాయాంసుగసుకౌచ

౫౨ ఆమిసర్వనామ్నస్సుట్

౫౩ త్రేస్త్రయః

౫౪ హ్రస్వనద్యాపోనుట్

* సుమచిర తృజ్వద్భావేభ్యో నుట్పూర్వవిప్రతిషేధేన

౫౫ షట్చతుర్భ్యశ్చ

౫౬ శ్రీగ్రామణ్యోశ్ఛన్దసి

౫౭ గోఃపాదాన్తే

౫౮ ఇదితోనుమ్ధాతోః

౫౯ శేముచాదీనామ్
తుదాద్యన్తర్గణోముచాదిః

* శేతృమ్ఫాదీనాన్నుమ్వాచ్యః

౬౦ మస్జినశోర్ఝలి

౬౧ రధిజభోరచి

౬౨ నేట్యలిటిరధేః

౬౩ రభేరశబ్లిటోః

౬౪ లభేశ్చ

౬౫ ఆఙోయి

౬౬ ఉపాత్ప్రశంసాయామ్

౬౭ ఉపసర్గాత్ఖల్ఘఞోః

౬౮ నసుదుర్భ్యాం కేవలాభ్యామ్

౬౯ విభాషాచిణ్ణములోః

౭౦ ఉగిదచాంసర్వనామస్థానేఽధాతోః

౭౧ యుజేరసమాసే

౭౨ నపుంసకస్యఝలచః

* బహూర్జేర్నుమ్ప్రతిషేధః

* అన్త్యాత్పూర్వోవానుమ్

౭౩ ఇకోఽచివిభక్తౌ

౭౪ తృతీయాదిషుభాషితపుంస్కంపుంవద్గాలవస్య

౭౫ అస్థిదధిసక్థ్యక్ష్ణామనఙుదాత్తః

౭౬ ఛన్దస్యపిదృశ్యతే

౭౭ ఈచద్వివచనే

౭౮ నాభ్యస్తాచ్ఛతుః

౭౯ వానపుంసకస్య

౮౦ ఆచ్ఛీనద్యోర్నుమ్

౮౧ శప్శ్యనోర్నిత్యమ్

౮౨ సావనడుహః
౮౩ దృక్స్వవస్స్వతవసాంఛన్దసి
౮౪ దివఔత్
౮౫ పథిమథ్యృభుక్షామాత్
౮౬ ఇతోఽత్సర్వనామస్థానే
౮౭ థోన్థః
౮౮ భస్యటేర్లోపః
౮౯ పుంసోఽసుఙ్
౯౦ గోతోణిత్
* ఓతోణిదితివాచ్యమ్
౯౧ ణలుత్తమోవా
౯౨ సఖ్యురసంబుద్ధౌ
౯౩ అనఙ్సౌ
౯౪ ఋదుశనస్పురుదంశోఽనేహసాంచ
౯౫ తృజ్వత్క్రోష్టుః
౯౬ స్త్రియాంచ
౯౭ విభాషాతృతీయాదిష్వచి
౯౮ చతురనడుహోరాముదాత్తః
౯౯ అమ్సంబుద్ధౌ
౧౦౦ ౠతఇద్ధాతోః
౧౦౧ ఉపధాయాశ్చ
౧౦౨ ఉదోష్ఠ్యపూర్వస్య
౧౦౩ బహుళంఛన్దసి

ఇతిసూత్రపాఠే
సప్తమస్యాధ్యాయస్యప్రథమఃపాదః

—*—

౧ సిచివృద్ధిఃపరస్మైపదేషు
౨ అతోల్రాన్తస్య
౩ వదవ్రజహలన్తస్యాచః
౪ నేటి
౫ హ్మ్యన్తక్షణశ్వసజాగృణిశ్వ్యేదితామ్
౬ ఊర్ణోతేర్విభాషా
౭ అతోహలాదేర్లఘోః
౮ నేడ్వశికృతి
౯ తితుత్రతథసిసుసరకసేషుచ
* తితుత్రేష్వగ్రహాదీనామితివక్తవ్యమ్
౧౦ ఏకాచఉపదేశేఽనుదాత్తాత్
౧౧ శ్ర్యుకఃకితి
౧౨ సనిగ్రహగుహోశ్చ
౧౩ కృసృభృవృస్తుద్రుస్రుశ్రువోలిటి
౧౪ శ్వీదితోనిష్ఠాయామ్
౧౫ యస్యవిభాషా
౧౬ ఆదితశ్చ
౧౭ విభాషాభావాదికర్మణోః
౧౮ క్షుబ్ధస్వాన్తధ్వాన్తలగ్నమ్లిష్టవిరిబ్ధఫాణ్టబాఢానిమన్థమనస్తమస్సక్తావిస్పష్టస్వరానాయాసభృశేషు.
౧౯ ధృషిశసీవైయాత్యే
౨౦ దృఢఃస్థూలబలయోః
౨౧ ప్రభౌపరివృఢః
౨౨ కృచ్ఛ్రగహనయోఃకషః
౨౩ ఘుషిరవిశబ్దనే
౨౪ అర్దేస్సన్నివిభ్యః
౨౫ అభేశ్చావిదూర్యే
౨౬ ణేరధ్యయనేవృత్తమ్
౨౭ వాదాన్తశాన్తపూర్ణదస్తస్పష్టచ్ఛన్నజ్ఞప్తాః
౨౮ రుష్యమత్వరసంఘుషాస్వనామ్
౨౯ హృషేర్లోమసు
* విస్మితప్రతిఘాతయోశ్చ
౩౦ అపచితశ్చ
* క్తినినిత్యంవిభాషావోవక్తవ్యః
౩౧ హ్రుహ్వరేశ్ఛన్దసి

౩౨ అపరిహ్వృతాశ్చ
౩౩ సోమే హ్వరితః
౩౪ గ్రసితస్కభితస్తభితోత్తభితచత్తవికస్తావిశస్తృశంస్తృశాస్తృతరుతృతరూతృవరుతృవరూతృవరూత్రీ రుజ్జ్వలితిక్షరితిక్షమితివమిత్యమితీతి చ
౩౫ ఆర్ధధాతుకస్యేడ్వలాదేః
౩౬ స్నుక్రమోరనాత్మనేపదనిమిత్తే
౩౭ గ్రహోఽలిటి దీర్ఘః
౩౮ వౄతో వా
౩౯ న లిఙి
౪౦ సిచి చ పరస్మైపదేషు
౪౧ ఇట్ సని వా
౪౨ లిఙ్సిచోరాత్మనేపదేషు
౪౩ ఋతశ్చ సంయోగాదేః
౪౪ స్వరతిసూతిసూయతిధూఞూదితో వా
౪౫ రధాదిభ్యశ్చ
౪౬ నిరః కుషః
౪౭ ఇణ్నిష్ఠాయామ్
౪౮ తీషసహలుభరుషరిషః
౪౯ సనీవన్తర్ధభ్రస్జదమ్భుశ్రిస్వృయూర్ణుభరజ్ఞపిసనామ్
* తనిపతిదరిద్రాతిభ్యః సనో వా ఇడ్వాచ్యః
౫౦ క్లిశః క్త్వానిష్ఠయోః
౫౧ పూఙశ్చ
౫౨ వసతిక్షుధోరిట్
౫౩ అఞ్చేః పూజాయామ్
౫౪ లుభో విమోహనే
౫౫ జౄవ్రశ్చ్యోః క్త్వి
౫౬ ఉదితో వా
౫౭ సేఽసిచి కృతచృతచ్ఛృదతృదనృతః
౫౮ గమేరిట్ పరస్మైపదేషు
౫౯ న వృద్భ్యశ్చతుర్భ్యః
౬౦ తాసి చ క్లృపః
౬౧ అచస్తాస్వత్థల్యనిటో నిత్యమ్
౬౨ ఉపదేశేఽత్వతః
౬౩ ఋతో భారద్వాజస్య
౬౪ బభూథాతతన్థజగృభ్మవవర్థేతి నిగమే
౬౫ విభాషా సృజిదృశోః
౬౬ ఇడత్త్యర్తివ్యయతీనామ్
౬౭ వస్వేకాజాద్ఘసామ్
౬౮ విభాషా గమహనవిదవిశామ్
* దృశేశ్చ
౬౯ సనిం ససనివాంసమ్
౭౦ ఋద్ధనోః స్యే
౭౧ అఞ్జేః సిచి
౭౨ స్తుసుధూఞ్భ్యః పరస్మైపదేషు
౭౩ యమరమనమాతాం సక్ చ
౭౪ స్మిపూఙ్రఞ్జ్వశాం సని
౭౫ కిరశ్చ పఞ్చభ్యః
౭౬ రుదాదిభ్యః సార్వధాతుకే
౭౭ ఈశః సే
౭౮ ఈడజనోర్ధ్వే చ
౭౯ లిఙః సలోపోఽనన్త్యస్య
౮౦ అతో యేయః
౮౧ ఆతో ఙితః
౮౨ ఆనే ముక్
౮౩ ఈదాసః
౮౪ అష్టన ఆ విభక్తౌ
౮౫ రాయో హలి
౮౬ యుష్మదస్మదోరనాదేశే
౮౭ ద్వితీయాయాం చ

౮౮ ప్రథమాయాశ్చద్వివచనే భాషాయామ్
౮౯ యోఽచి
౯౦ శేషేలోపః
౯౧ మపర్యన్తస్య
౯౨ యువావౌద్వివచనే
౯౩ యూయవయౌజసి
౯౪ త్వాహౌసౌ
౯౫ తుభ్యమహ్యౌఙయి
౯౬ తవమమౌఙసి
౯౭ త్వమావేకవచనే
౯౮ ప్రత్యయోత్తరపదయోశ్చ
౯౯ త్రిచతురోః స్త్రియాంతిసృచతసృ
౧౦౦ అచిరఋతః
౧౦౧ జరాయా జరసన్యతరస్యామ్
౧౦౨ త్యదాదీనామః
* ద్విపర్యన్తానామేవేష్టిః
౧౦౩ కిమఃకః
౧౦౪ కుతిహోః
౧౦౫ క్వాతి
౧౦౬ తదోస్సస్సావనన్త్యయోః
౧౦౭ అదసఔసులోపశ్చ
* అగసఔత్వప్రతిషేధస్సాకచ్కస్యవావక్తవ్యః సాదుత్వంచ
౧౦౮ ఇదమోమః
౧౦౯ దశ్చ
౧౧౦ యస్సౌ
౧౧౧ ఇదోఽయ్పుంసి
౧౧౨ అనాప్యకః
౧౧౩ హలిలోపః
౧౧౪ మృజేర్వృద్ధిః
౧౧౫ అచోఞ్ణితి
౧౧౬ అతఉపధాయాః
౧౧౭ తద్ధితేష్వచామాదేః
౧౧౮ కితిచ

ఇతిసూత్రపాఠే సప్తమస్యాధ్యాయస్యద్వితీయఃపాదః

---*---

౧ దేవికాశింశపాదిత్యవాడ్దీర్ఘసత్రశ్రేయసామాత్
౨ కేకయమిత్రయుప్రళయానాం యాదేరియః
౩ నయ్వాభ్యాం పదాన్తాభ్యాం పూర్వౌతుతాభ్యామైచ్
౪ ద్వారాదీనాంచ
ద్వార-స్వర-స్వాధ్యాయ-వ్యల్కశ-స్వస్తి-స్వర్-స్ఫ్యకృత-స్వాదు-మృదు-శ్వస్-శ్వన్-స్వ-ద్వారాదిః
౫ న్యగ్రోధస్యచకేవలస్య
౬ నకర్మవ్యతిహారే
౭ స్వాగతాదీనాంచ
స్వాగత-స్వధ్వర-స్వఙ్గ-వ్యఙ్గ-వ్యాడ-వ్యవహార-స్వపతి- స్వాగతాదిః
౮ శ్వాదేరిఞి
* ఇకారాదావితివాచ్యమ్
౯ పదాన్తస్యాన్యతరస్యామ్
౧౦ ఉత్తరపదస్య
౧౧ అవయవాదృతోః
౧౨ సుసర్వార్ధాజ్జనపదస్య
౧౩ దిశోఽమద్రాణామ్
౧౪ ప్రాచాంగ్రామనగరాణామ్
౧౫ సంఖ్యాయాస్సంవత్సరసంఖ్యస్యచ

౧౭ వర్ణస్యాభవిష్యతి (యోః

౧౭ పరిమాణాన్తస్యాఽసంజ్ఞాశాణ

* కులిజశబ్దస్యాపి కేచిత్పఠన్తి

౧౮ జెహోప్రష్ఠపదానామ్

౧౯ హృద్భగసిన్ధ్వన్తేపూర్వపదస్యచ

౨౦ అనుశతికాదీనాంచ

అనుశతిక-అను హెూడ- అనుసంవర

ణ - అనుసంవత్సర-అఙ్గారవేణు అసి

హత్య- అస్యహత్య-అస్యహేతి-వధ్యో

గ-పుష్కరసద్- అనుహాత్ - కురుక

త-కురుపఞ్చాల-ఉదకశుద్ధర-ఇహలో

క- పరలోక - సర్వలోక - సర్వ

పురుష - సర్వభూమి - ప్రయోగ-

పర(స్త్రీ) - రాజపురుషాత్ వ్యఞి-సూ

త్రనడ - ఆకృతిగణోయమ్ - తే

నాభిగమ-అధిభూత- అధిదేవ-చతు

ర్విద్యా ఇత్యాదయోఽ పన్యే విజ్ఞే

యాః

౨౧ దేవతాద్వన్ద్వేచ

౨౨ నేన్ద్రస్యపరస్య

౨౩ దీర్ఘాచ్చవరుణస్య

౨౪ ప్రాచాంనగరాన్తే

౨౫ జఙ్గలధేనువలజాన్తస్యవిభాషిత

ముత్తరమ్

౨౬ అర్ధాత్పరిమాణస్య పూర్వస్యతు

వా

౨౭ నాతఃపరస్య

౨౮ ప్రవాహణస్యఢే

౨౯ తత్ప్రత్యయస్యచ

౩౦ నఞఃశ్శుచీశ్వరక్షేత్రజ్ఞకుశల నిపు

ణానామ్

౩౧ యథాతథయథాపురయోఃప

ర్యాయేణ

౩౨ హనస్తోఽచిణ్ణలోః

౩౩ ఆతోయుక్చిణ్కృతోః

౩౪ నోదాత్తోపదేశస్యమాన్తస్యా

నాచమే

* అనాచమికమివమినామితి వక్త

వ్యమ్

౩౫ జనివధ్యోశ్చ

౩౬ అర్తిహ్రీవ్లీరీక్నూయీక్ష్మాయ్యా

తాంపుక్ణౌ

౩౭ శాఛాసాహ్వావ్యావేపాంయుక్

* పాతెర్ణౌలుగ్వక్తవ్యః

* ధూఞ్ప్రీఞోర్నుగ్వక్తవ్యః

౩౮ వోవిధూనెనెజుక్

౩౯ లీలోర్నుగ్లుకావన్యతరస్యామ్

స్నేహనిపాతనే

౪౦ భియోహేతుభయేషుక్

౪౧ స్ఫాయోవః

౪౨ శదేరగతౌతః

౪౩ రుహఃపోన్యతరస్యామ్

౪౪ ప్రత్యయస్థాత్కాత్పూర్వస్యా

తఇదాప్యసుపః

* మామకనరకయోరుప సంఖ్యాన

మ్

* త్యక్త్యపోశ్చ

౪౫ నయాసయోః

* త్యకనశ్చనిషేధః

* పావకాదీనాంఛన్దసి

* ఆశిషివునశ్చన

* ఉత్తరపదలోపేన

* క్షిపకాదీనాంచ

* తారకాజ్యోతిషి

* వర్ణకాతాన్తవే

* వర్తకాశకునాప్రాచామ్

* అష్టకాపితృదైవత్యే
* సూతికాపుత్రికావృన్దారకాణాం
వేతివక్తవ్యమ్
క్షిపకా- ధ్రువకా-చరకా-సేవకా-కర
కా-చటకా-అవకా-లహకా-అలకా-
కన్యకా - ధ్రువకా - ఏడకా - ఆ
కృతిగణోऽయమ్
౪౬ ఉదీచామాతః స్థానే యకపూ
ర్వాయాః
* ధాత్వన్తయకోస్తు నిత్యమ్
౪౭ భస్త్రైషాజాజ్ఞాద్వాస్వా నఞ్
పూర్వాణామపి
౪౮ అభాషితపుంస్కాచ్చ
౪౯ ఆదాచార్యాణామ్
౫౦ ఠస్యేకః
౫౧ ఇసుసుక్తాన్తాత్కః
* దోషఉపసంఖ్యానమ్
౫౨ చజోః కుఘిణ్ణ్యతోః
౫౩ న్యఙ్క్వాదీనాంచ
న్యఙ్కు- మద్గు-భృగు- దూరేపా
క-ఫలేపాక - క్షణేపాక- దూరేపా
కా-ఫలేపాకా-దూరేపాకు- ఫలేపా
కు-తక్ర-వక్ర-వ్యతిషఙ్గ - అనుషఙ్గ- అ
వసర్గ-ఉపసర్గ-శ్వపాక-మాంసపాక-
మూలపాక-కపోతపాత- ఉలూకపా
క - సంజ్ఞాయాం మేఘనిదాఘావదా
ఘార్ఘాః-న్యగ్రోధ వీరుత్ న్యఙ్క్వాదిః
౫౪ హోహన్తేర్ఞ్ణిన్నేషు
౫౫ అభ్యాసాచ్చ
౫౬ హేరచఙి
౫౭ సన్లిటోర్జేః
౫౮ విభాషాచేః
౫౯ నక్వాదేః

౬౦ అజివ్రజ్యోశ్చ
౬౧ భుజన్యుబ్జౌ పాణ్యుపతాపయోః
౬౨ ప్రయాజానుయాజౌ యజ్ఞాఙ్గే
౬౩ వఞ్చేర్గతౌ
౬౪ ఓకఉచః కే
౬౫ ణ్యఆవశ్యకే
౬౬ యజయాచరుచప్రవచర్చశ్చ
* త్యజేశ్చ
౬౭ వచోऽశబ్దసంజ్ఞాయామ్
౬౮ ప్రయోజ్యనియోజ్యౌ శక్యార్థే
౬౯ భోజ్యంభక్ష్యే
౭౦ ఘోర్లోపో లేటివా
౭౧ ఓతః శ్యని
౭౨ క్సస్యాచి
౭౩ లుగ్వాదుహదిహలిహగుహామా
త్మనేపదేదన్త్యే
౭౪ శమామష్టానాం దీర్ఘః శ్యని
౭౫ ష్ఠివుక్లముచమాం శితి
* ఆఙిచమ ఇతివక్తవ్యమ్
౭౬ క్రమః పరస్మైపదేషు
౭౭ ఇషుగమియమాంఛః
౭౮ పాఘ్రాధ్మాస్థామ్నాదాణ్దృ
శ్యర్తిసర్తిశదసదాం పిబజిఘ్ర
ధమతిష్ఠమనయచ్ఛపశ్యర్ఛధౌశీ
యసీదాః
౭౯ జ్ఞాజనోర్జా
౮౦ ప్వాదీనాంహ్రస్వః
౮౧ మీనాతేర్నిగమే
౮౨ మిదేర్గుణః
౮౩ జుసిచ
౮౪ సార్వధాతుకార్ధధాతుకయోః
౮౫ జాగ్రోऽవిచిణ్ణల్ఙిత్సు
౮౬ పుగన్తలఘూపధస్యచ

౮౭ నాభ్యస్తస్యాచిపితిసార్వధాతుకే
* బహుళంఛన్దసీతివక్తవ్యమ్
౮౮ భూసువోస్తిఙి
౮౯ ఉతోవృద్ధిర్లుకిహలి
౯౦ ఊర్ణోతేర్విభాషా
౯౧ గుణోఽపృక్తే
౯౨ తృణహఇమ్
౯౩ బ్రువఈట్
౯౪ యఙోవా
౯౫ తురుస్తుశమ్యమస్సార్వధాతుకే
౯౬ అస్తిసిచోఽపృక్తే
౯౭ బహుళంఛన్దసి
౯౮ రుదశ్చపఞ్చభ్యః
౯౯ అడ్గార్గ్యగాలవయోః
౧౦౦ అదస్సర్వేషామ్
౧౦౧ అతోదీర్ఘోయఞి
౧౦౨ సుపిచ
౧౦౩ బహువచనేఝల్యేత్
౧౦౪ ఓసిచ
౧౦౫ ఆఙిచాపః
౧౦౬ సంబుద్ధౌచ
౧౦౭ అమ్బార్థనద్యోర్హ్రస్వః
౧౦౮ హ్రస్వస్యగుణః
౧౦౯ జసిచ
౧౧౦ ఋతోఙిసర్వనామస్థానయోః
౧౧౧ ఘేర్ఙితి
౧౧౨ ఆణ్నద్యాః
౧౧౩ యాడాపః
౧౧౪ సర్వనామ్నస్స్యాడ్ఢ్రస్వశ్చ
౧౧౫ విభాషాద్వితీయాతృతీయాభ్యామ్
౧౧౬ ఙేరామ్నద్యామ్నీభ్యః
౧౧౭ ఇదుద్భ్యామ్
౧౧౮ ఔత్
౧౧౯ అచ్చఘేః
౧౨౦ ఆఙోనాఽస్త్రియామ్

ఇతిసూత్రపాఠే
సప్తమస్యాధ్యాయస్య తృతీయఃపాదః.

---

౧ ణౌచఙ్యుపధాయాహ్రస్వః
౨ నాగ్లోపిశాస్వృదితామ్
౩ భ్రాజభాసభాషదీపజీవమీలపీడామన్యతరస్యామ్
* కాణ్యాదీనాంచేతివక్తవ్యమ్
కణ రణ-భణ-శ్రణ-లుప-హేఠ-లప- కాణ్యాదిః
౪ లోపఃపిబతేరీచ్చాభ్యాసస్య
౫ తిష్ఠతేరిత్
౬ జిఘ్రతేర్వా
౭ ఉరృత్
౮ నిత్యంఛన్దసి
౯ దయతేర్దిగిలిటి
* దిగ్యాదేశేనద్విత్వబాధనమిష్యతే
౧౦ ఋతశ్చసంయోగాదేర్గుణః
౧౧ ఋచ్ఛత్యౄతామ్
౧౨ శౄదౄప్రాంహ్రస్వోవా
౧౩ కేఽణః
౧౪ నకపి
౧౫ ఆపోఽన్యతరస్యామ్
౧౬ ఋదృశోఽఙిగుణః
౧౭ అస్యతేస్థుక్
౧౮ శ్వయతేరః
౧౯ పతఃపుమ్
౨౦ వచఉమ్
౨౧ శీఙస్సార్వధాతుకేగుణః

౨౨ అయఙ్యిక్ఙితి
౨౩ ఉపసర్గాద్ధ్రస్వ ఊహతేః
౨౪ ఏతేర్లిఙి
౨౫ అకృత్సార్వధాతుకయోర్దీర్ఘః
౨౬ చ్వౌచ
౨౭ రీఙృతః
౨౮ రిఙ్శయగ్లిఙ్క్షు
౨౯ గుణోర్తిసంయోగాద్యోః
౩౦ యఙిచ
* హన్తేర్హింసాయాం యఙిఘ్నీభావో వాచ్యః
౩౧ ఈఘ్రాధ్మోః
౩౨ అస్యచ్వౌ
౩౩ క్యచిచ
౩౪ అశనాయోదన్యధనాయాబుభుక్షాపిపాసాగర్ధేషు
౩౫ నఛన్దస్యపుత్రస్య
* అపుత్రాదీనామితివక్తవ్యమ్
౩౬ దురస్యుర్ద్రవిణస్యుర్వృషణ్యతిరిషణ్యతి
౩౭ అశ్వాఘస్యాత్
౩౮ దేవసుమ్నయోర్యజుషికాఠకే
౩౯ కవ్యధ్వరపృతనస్యర్చిలోపః
౪౦ ద్యతిస్యతిమాస్థామిత్తికితి
౪౧ శాచ్ఛోరన్యతరస్యామ్
* శ్యతేరిత్వం వ్రతేనిత్యమితివక్తవ్యమ్
౪౨ దధాతేర్హిః
౪౩ జహాతేశ్చక్త్వి
౪౪ విభాషాఛన్దసి
౪౫ సుధితవసుధితనేమధితధిష్వధిషీయచ
౪౬ దోదద్ఘోః
౪౭ అచఉపసర్గాత్తః
౪౮ అపోభి
* మాసశ్ఛన్దసీతివక్తవ్యమ్
* స్వవస్స్వతవసోరుషసశ్చేతఇష్యతే
౪౯ సస్యార్ధధాతుకే
౫౦ తాసస్త్యోర్లోపః
౫౧ రిచ
౫౨ హఏతి
౫౩ యీవర్ణయోర్దీధీవేవ్యోః
౫౪ సనిమీమాఘురభలభశకపతపదామచఇస్
* రాధోహింసాయాం సనీస్వాచ్యః
౫౫ ఆప్జ్ఞప్యృధామీత్
౫౬ దమ్భఇచ్చ
౫౭ ముచోఽకర్మకస్యగుణోవా
౫౮ అత్రలోపోఽభ్యాసస్య
౫౯ హ్రస్వః
౬౦ హలాదిశ్శేషః
౬౧ శర్పూర్వాఃఖయః
౬౨ కుహోశ్చుః
౬౩ నకవతేర్యఙి
౬౪ కృషేశ్ఛన్దసి
౬౫ దాధర్తిదర్ధర్తిదర్ధర్షిబోభూతుతేతిక్తేఽలర్ష్యాపనీఫణత్సంసనిష్యదత్కరిక్రత్కనిక్రదద్భరిభ్రద్దవిధ్వతోదవిద్యుతత్తరిత్రతస్సరీసృపతంవరివృజన్మర్మృజ్యాగనీగన్తీతిచ
౬౬ ఉరత్
౬౭ ద్యుతిస్వాప్యోస్సంప్రసారణమ్
౬౮ వ్యథోలిటి
౬౯ దీర్ఘఇణఃకితి
౭౦ అతఆదేః
౭౧ తస్మాన్నుడ్ద్విహలః

౭౨ అశ్నోతేశ్చ
౭౩ భవతేరః
౭౪ ససూవేతి నిగమే
౭౫ ణిజాం త్రయాణాం గుణశ్శ్లౌ
౭౬ భృఞామిత్
౭౭ అర్తిపిపర్త్యోశ్చ
౭౮ బహుళం ఛన్దసి
౭౯ సన్యతః
౮౦ ఓః పుయణ్జ్యపరే
౮౧ స్రవతిశృణోతిద్రవతిప్రవతిప్లవతిచ్యవతీనాం వా
౮౨ గుణో యఙ్లుకోః
౮౩ దీర్ఘోఽకితః
౮౪ నీగ్వఞ్చుస్రంసుధ్వంసుభ్రంసుకసపతపదస్కన్దామ్
౮౫ నుగతోఽనునాసికాన్తస్య
౮౬ జపజభదహదశభఞ్జపశాం చ
౮౭ చరఫలోశ్చ
౮౮ ఉత్పరస్యాతః
౮౯ తి చ
౯౦ రీగృదుపధస్య చ
* రీగృత్వత ఇతి వక్తవ్యమ్
౯౧ రుగ్రికౌ చ లుకి
౯౨ ఋతశ్చ
౯౩ సన్వల్లఘుని చఙ్పరేఽనగ్లోపే
౯౪ దీర్ఘో లఘోః
౯౫ అత్ స్మృదృత్వరప్రథమ్రదస్తృస్పశామ్
౯౬ విభాషా వేష్టిచేష్ట్యోః
౯౭ ఈ చ గణః

ఇతి సూత్రపాఠే

సప్తమస్యాధ్యాయస్య చతుర్థః పాదః

—*అధ్యాయశ్చ*—

౧ సర్వస్య ద్వే
౨ తస్య పరమామ్రేడితమ్
౩ అనుదాత్తం చ
౪ నిత్యవీప్సయోః
౫ పరేర్వర్జనే
౬ ప్రసముపోదః పాదపూరణే
౭ ఉపర్యధ్యధసస్సామీప్యే
౮ వాక్యాదేరామన్త్రితస్యాసూయాసమ్మతికోపకుత్సనభర్త్సనేషు
౯ ఏకం బహువ్రీహివత్
౧౦ ఆబాధే చ
౧౧ కర్మధారయవదుత్తరేషు
౧౨ ప్రకారే గుణవచనస్య
* ఆనుపూర్వ్యే ద్వే వాచ్యే
* క్రియాసమభిహారే చ
* డాచి వివక్షితే ద్వే బహుళమ్
* స్త్రీనపుంసకయోరుత్తరపదస్థాయా విభక్తేరామ్భావో వా వక్తవ్యః
౧౩ అకృచ్ఛ్రే ప్రియసుఖయోరన్యతరస్యామ్
౧౪ యథాస్వే యథాయథమ్
౧౫ ద్వన్ద్వం రహస్యమర్యాదావచనవ్యుత్క్రమణయజ్ఞపాత్రప్రయోగాభివ్యక్తిషు
౧౬ పదస్య
౧౭ పదాత్
౧౮ అనుదాత్తం సర్వమపాదాదౌ
* సమానవాక్యే నిఘాతయుష్మదస్మదాదేశా వక్తవ్యాః
౧౯ ఆమన్త్రితస్య చ
౨౦ యుష్మదస్మదోష్షష్ఠీచతుర్థీద్వితీ

యాస్థయోర్వాన్నావౌ
౨౧ బహువచనస్య వస్నసౌ
౨౨ తేమయావేకవచనస్య
౨౩ త్వామౌద్వితీయాయాః
౨౪ నచవాహాహైవయుక్తే
౨౫ పశ్యార్థైశ్చానాలోచనే
౨౬ సపూర్వాయాఃప్రథమాయావిభాషా
౨౭ తిఙోగోత్రాదీని కుత్సనాభీక్ష్ణ్యయోః

గోత్ర- బ్రువ-ప్రవచన-ప్రహసన ప్రకథన ప్రత్యయన-ప్రపఞ్చ- ప్రాయ-న్యాయ- ప్రచక్షణ- విచక్షణ- అవచక్షణ- స్వాధ్యాయ - భూయిష్ఠ-వా నామ- గోత్రాదిః

౨౮ తిఙతిఙః
౨౯ నలుట్
౩౦ నిపాతైర్యద్యదిహన్తకువిన్నేచ్చేచ్చణ్కచ్చిద్యత్రయుక్తమ్
౩౧ నహప్రత్యారమ్భే
౩౨ సత్యంప్రశ్నే
౩౩ అఙ్గాప్రాతిలోమ్యే
౩౪ హిచ
౩౫ ఛన్దస్యనేకమపిసాకాఙ్క్షమ్
౩౬ యావద్యథాభ్యామ్
౩౭ పూజాయాన్నానన్తరమ్
౩౮ ఉపసర్గవ్యపేతంచ
౩౯ తుపశ్యపశ్యతాహైఃపూజాయామ్
౪౦ అహోచ
౪౧ శేషేవిభాషా
౪౨ పురాచపరీప్సాయామ్
౪౩ నన్విత్యనుజ్ఞైషణాయామ్
౪౪ కింక్రియాప్రశ్నేనుపసర్గమప్రతిషిద్ధమ్
౪౫ లోపేవిభాషా
౪౬ ఏహిమన్యేప్రహాసేలృట్
౪౭ జాత్వపూర్వమ్
౪౮ కింవృత్తంచచిదుత్తరమ్
౪౯ ఆహోఉతాహోచానన్తరమ్
౫౦ శేషేవిభాషా
౫౧ గత్యర్థలోటాలృణ్ణచేత్కారకం సర్వాన్యత్
౫౨ లోట్చ
౫౩ విభాషితంసోపసర్గమనుత్తమమ్
౫౪ హన్తచ
౫౫ ఆమఏకాన్తరమామన్త్రితమనన్తికే
౫౬ యద్ధితుపరంఛన్దసి
౫౭ చనచిదివగోత్రాదితద్ధితామ్రేడితేష్వగతేః
౫౮ చాదిషుచ
౫౯ చవాయోగేప్రథమా
౬౦ హేతిక్షియాయామ్
౬౧ అహేతివినియోగేచ
౬౨ చాహలోపఏవేత్యవధారణమ్
౬౩ చాదిలోపేవిభాషా
౬౪ వైవావేతిచఛన్దసి
౬౫ ఏకాన్యాభ్యాంసమర్థాభ్యామ్
౬౬ యద్వృత్తాన్నిత్యమ్
* అత్రవ్యవహితేకార్యమిష్యతే
౬౭ పూజనాత్పూజితమనుదాత్తం కాష్ఠాదిభ్యః

కాష్ఠ-దారుణ- అమాతాపుత్ర- వేశ- అనాజ్ఞాత- అనుజ్ఞాత-అపుత్ర-అయుత-అద్భుత- అనుక్త-భృశ-ఘోర-సు

ఖ- పరసు సు-అతి కాస్థాదిః
౬౮ సగతిరపితిజ్
* గతిగ్రహణేఉపసర్గగ్రహణమి
ష్యతే
౬౯ కుత్సనేచసుప్యగోత్రాదౌ
* క్రియాకుత్సనఇతివాచ్యమ్
* పూతిశ్చానుబన్ధఇతివాచ్యమ్
* వాబహ్వర్థమనుదాత్తమితి వా
౭౦ గతిర్గతౌ (చ్యమ్
౭౧ తిఙిచోదాత్తవతి
౭౨ ఆమన్త్రితంపూర్వమవిద్యమాన
వత్
౭౩ నామన్త్రితేసమానాధికరణే
సామాన్యవచనమ్
౭౪ విభాషితంవిశేషవచనేబహువచ
నమ్

ఇతిసూత్రపాఠే
అష్టమస్యాధ్యాయస్య ప్రథమపాదః.

౧ పూర్వత్రాసిద్ధమ్
౨ నలోపస్సుప్స్వరసంజ్ఞాతుగ్విధిషు
కృతి
౩ నమునే
౪ ఉదాత్తస్వరితయోర్యణస్స్వరితో
నుదాత్తస్య
౫ ఏకాదేశఉదాత్తేనోదాత్తః
౬ స్వరితోవానుదాత్తేపదాదౌ
౭ నలోపఃప్రాతిపదికాన్తస్య
* అహ్నోనలోపప్రతిషేధః
౮ నఙిసంబుద్ధ్యోః
* ఙావుత్తరపదేప్రతిషేధః
౯ మాదుపధాయాశ్చ మతోర్వో౽
యవాదిభ్యః

యవ- దల్మి-ఊర్మి-భూమి కృమి-
కుఞ్చా-వశా-ద్రాక్షా-ధ్రాక్షా-ధ్రి
జి-ధ్వజి-నిజి-సిజి-సంజి-హరిత్ కకు
త్ మరుత్-గరుత్-ఇక్షు-ద్రు-మధు-
ఆకృతిగణోయమ్
౧౦ ఝయః
౧౧ సంజ్ఞాయామ్
౧౨ ఆసన్దీవదష్ఠీవచ్చక్రీవత్కక్షీవ
ద్రుమణ్వచ్చర్మణ్వతీ
౧౩ ఉదన్వానుదధౌచ
౧౪ రాజన్వాన్ సౌరాజ్యే
౧౫ ఛన్దసీరః
౧౬ అనోనుట్
౧౭ నాద్ఘస్య
* భూరిదావన్తస్తుడ్వాచ్యః
* ఈదృథినః
౧౮ కృపోరోలః
* వాలమూలలఘ్వలమఙ్గులీనాం
వాలోరమాపద్యతఇతివాచ్యమ్
* కపిలకాదీనాం సంజ్ఞాచ్ఛన్దసో
ర్వేతివాచ్యమ్
కపిలక-నిర్వ్లీక- లోమాని-పాం
సుల- కల్మ- శుక్ల కపిలికా-తర్పిలికా-
తర్పిలి- ఆకృతిగణోయమ్
౧౯ ఉపసర్గస్యాయతౌ
౨౦ గ్రోయఙి
౨౧ అచివిభాషా
౨౨ పరేశ్చఘాఙ్కయోః
* ఘఇతిస్వరూపస్యగ్రహణమ్
* యోగేచేతివాచ్యమ్
౨౩ సంయోగాన్తస్యలోపః
* యణఃప్రతిషేధోవాచ్యః
౨౪ రాత్సస్య

౨౫ ధిచ
౨౬ ఝలో ఝలి
౨౭ హ్రస్వాదఙ్గాత్
౨౮ ఇట ఈటి
౨౯ స్కోః సంయోగాద్యోరన్తే చ
౩౦ చోః కుః
౩౧ హో ఢః
౩౨ దాదేర్ధాతోర్ఘః
౩౩ వా ద్రుహముహష్ణుహష్ణిహామ్
౩౪ నహో ధః
౩౫ ఆహస్థః
౩౬ వ్రశ్చభ్రస్జసృజమృజయజరాజభ్రాజచ్ఛశాం షః
౩౭ ఏకాచో బశో భష్ ఝషన్తస్య స్ధ్వోః
౩౮ దధస్తథోశ్చ
౩౯ ఝలాం జశోఽన్తే
౪౦ ఝషస్తథోర్ధోఽధః
౪౧ షఢోః కః సి
౪౨ రదాభ్యాం నిష్ఠాతో నః పూర్వస్య చ దః
౪౩ సంయోగాదేరాతో ధాతోర్యణ్వతః
౪౪ ల్వాదిభ్యః
* ఋల్వాదిభ్యః క్తిన్నిష్ఠావద్వాచ్యః
* దుగ్వోర్దీర్ఘశ్చ
* పూఞో వినాశే
* సినోతేర్గ్రాసకర్మకర్తృకస్య
౪౫ ఓదితశ్చ
౪౬ క్షియో దీర్ఘాత్
౪౭ శ్యోఽస్పర్శే
౪౮ అఞ్చోఽనపాదానే
౪౯ దివోఽవిజిగీషాయామ్

౫౦ నిర్వాణోఽవాతే
౫౧ శుషః కః
౫౨ పచో వః
౫౩ క్షాయో మః
౫౪ ప్రస్త్యోఽన్యతరస్యామ్
౫౫ అనుపసర్గాత్ఫుల్లక్షీబకృశోల్లాఘాః
* ఉత్ఫుల్లసంఫుల్లయోరుపసంఖ్యానమ్
౫౬ నుదవిదోన్దత్రాఘ్రాహ్రీభ్యోఽన్యతరస్యామ్
౫౭ న ధ్యాఖ్యాపృమూర్ఛిమదామ్
౫౮ విత్తో భోగప్రత్యయయోః
౫౯ భిత్తం శకలమ్
౬౦ ఋణమాధమర్ణ్యే
౬౧ నసత్తనిషత్తానుత్తప్రతూర్తసూర్తగూర్తాని ఛన్దసి
౬౨ క్విన్ప్రత్యయస్య కుః
౬౩ నశేర్వా
౬౪ మో నో ధాతోః
౬౫ మ్వోశ్చ
౬౬ ససజుషో రుః
౬౭ అవయాః శ్వేతవాః పురోడాశ్చ
౬౮ అహన్
* రూపరాత్రిరథన్తరేషు రుత్వం వాచ్యమ్
౬౯ రోఽసుపి (సి
౭౦ అమ్నరూధరవరిత్యుభయథా ఛన్ద
* అహరాదీనాం పత్యాదిషు వా రేఫః॥ అహర్-గీర్-ధూర్-అహరాదిః-పతి-గణ-పుత్ర-పత్యాదిః
౭౧ భువశ్చ మహావ్యాహృతేః
౭౨ వసుస్రంసుధ్వంస్వనడుహాం దః

౭౩ తిప్యనస్తేః
౭౪ సిపిధాతోరుర్వా
౭౫ దశ్చ
౭౬ ర్వోరుపధాయాదీర్ఘఇకః
౭౭ హలిచ
౭౮ ఉపధాయాంచ
౭౯ నభకుర్ఛురామ్
౮౦ అదసోఽసేర్దాదుదోమః
౮౧ ఏతఈద్బహువచనే
౮౨ వాక్యస్యటేఃప్లుతఉదాత్తః
౮౩ ప్రత్యభివాదేఽశూద్రే
* స్త్రియాన్న
* భోరాజన్యవిశాం వేతివాచ్యమ్
౮౪ దూరాద్ధూతేచ
౮౫ హైహేప్రయోగే హైహయోః
౮౬ గురోరనృతోఽనన్త్యస్యాప్యేకైకస్యప్రాచామ్
౮౭ ఓమభ్యాదానే
౮౮ యేయజ్ఞకర్మణి
౮౯ ప్రణవష్టేః
౯౦ యాజ్యాన్తః
౯౧ బ్రూహిప్రేష్యశ్రౌషడ్వౌషడావహానామాదేః
౯౨ అగ్నీత్ప్రేషణేపరస్యచ
౯౩ విభాషాపృష్టప్రతివచనే హేః
౯౪ నిగృహ్యానుయోగేచ
౯౫ ఆమ్రేడితంభర్త్సనే
* భర్త్సనే పర్యాయేణేతివక్తవ్యమ్
౯౬ అఙ్గయుక్తంతిఙాకాఙ్క్షమ్
౯౭ విచార్యమాణానామ్
౯౮ పూర్వంతుభాషాయామ్
౯౯ ప్రతిశ్రవణేచ
౧౦౦ అనుదాత్తంప్రశ్నాన్తాభిపూజితయోః
౧౦౧ చిదితిచోపమార్థేప్రయుజ్యమానే
౧౦౨ ఉపరిస్విదాసీదితిచ
౧౦౩ స్వరితమామ్రేడితేఽసూయాసమ్మతికోపకుత్సనేషు
౧౦౪ క్షియాశీఃప్రైషేషుతిఙాకాఙ్క్షమ్
౧౦౫ అనన్త్యస్యాపి ప్రశ్నాఖ్యాన
౧౦౬ ప్లుతావైచఇదుతౌ (యోః
౧౦౭ ఏచోఽప్రగృహ్యస్యాదూరాద్ధూతేపూర్వస్యార్ధస్యాదుత్తరస్యేదుతౌ
* ప్రశ్నాన్తాభిపూజితవిచార్యమాణప్రత్యభివాదనయాజ్యాన్తేష్వేవ
* పదాన్తగ్రహణంకర్తవ్యమ్
* ఆమన్త్రితేఛన్దసిప్లుతవికారోయంవక్తవ్యః
౧౦౮ తయోర్య్వావచి సంహితాయామ్

ఇతిసూత్రపాఠే

అష్టమస్యాధ్యాయస్యద్వితీయఃపాదః

౧ మతువసోరుసమ్బుద్ధౌ ఛన్దసి
* వనఉపసంఖ్యానమ్
* విభాషాభవద్భగవదఘవతామోచ్చావస్య ఛన్దసి భాషాయాంచ
౨ అత్రానునాసికఃపూర్వస్యతు
౩ ఆతోఽటినిత్యమ్ (వా
౪ అనునాసికాత్పరోఽనుస్వారః
౫ సమస్సుటి

* సంపుంకానాంసోవక్తవ్యః
౬ పుమఃఖయ్యమ్పరే
౭ నశ్ఛవ్యప్రశాన్
౮ ఉభయథర్క్షు
౯ దీర్ఘాదటిసమానపాదే
౧౦ నౄన్పే
౧౧ స్వతవాన్పాయౌ
౧౨ కానామ్రేడితే
౧౩ ఢోఢేలోపః
౧౪ రోరి
౧౫ ఖరవసానయోర్విసర్జనీయః
౧౬ రోస్సుపి
౧౭ భోభగోఅఘోఅపూర్వస్య యోఽశి
౧౮ వ్యోర్లఘుప్రయత్నతరశ్శాకటాయనస్య
౧౯ లోపశ్శాకల్యస్య
౨౦ ఓతోగార్గ్యస్య
౨౧ ఉఞిచపదే
౨౨ హలిసర్వేషామ్
౨౩ మోనుస్వారః
౨౪ నశ్చాపదాన్తస్యఝలి
౨౫ మోరాజిసమఃక్వౌ
౨౬ హేమపరేవా
* యవలపరేయవలావేతివక్తవ్య(మ్
౨౭ నపరేనః
౨౮ ఙ్ణోఃకుక్టుక్శరి
౨౯ డస్సిధుట్
౩౦ నశ్చ
౩౧ శితుక్
౩౨ ఙమోహ్రస్వాదచిఙముణ్నిత్యమ్
౩౩ మయఉఞోవోవా
౩౪ విసర్జనీయస్యసః
౩౫ శర్పరేవిసర్జనీయః
౩౬ వాశరి
* ఖర్పరేశరివావిసర్గలోపోవక్తవ్యః
౩౭ కుప్వోః≍క≍పౌచ
౩౮ సోపదాదౌ
* పాశకల్పకకామ్యేష్వితివాచ్యమ్
* అనవ్యయస్యేతివాచ్యమ్
* కామ్యేరోరేవేతివాచ్యమ్
౩౯ ఇణస్షః
౪౦ నమస్పురసోర్గత్యోః
౪౧ ఇదుదుపధస్యచాప్రత్యయస్య
* ముహుసఃప్రతిషేధః
౪౨ తిరసోన్యతరస్యామ్
౪౩ ద్విస్త్రిశ్చతురితికృత్వోర్థే
౪౪ ఇసుసోస్సామర్థ్యే
౪౫ నిత్యంసమాసేఽనుత్తరపదస్థస్య
౪౬ అతఃకృకమికంసకుమ్భపాత్రకుశాకర్ణీష్వనవ్యయస్య
౪౭ అధశ్శిరసీపదే
౪౮ కస్కాదిషుచ

కస్కః - కౌతస్కుతః - భ్రాతుష్పుత్రః - శునస్కర్ణః - సద్యస్కాలః - సద్యస్క్రీః - సాద్యస్క్రః - కాంస్కాన్ - సర్పిష్కుణ్డికా - ధనుష్కపాలం - బర్హిష్పలం యజుష్పాత్రం - అయస్కాన్తః - తమస్కాణ్డః - అయస్కాణ్డః - మేదస్పిణ్డః - భాస్కరః అహస్కరః - ఆకృతిగణోయమ్

౪౯ ఛన్దసివాఽమ్రేడితయోః

౫౦ కఃకరత్కరతికృధికృతేష్వనదితేః
౫౧ పఞ్చమ్యాః పరావధ్యర్థే
౫౨ పాతౌ చ బహులమ్
౫౩ షష్ఠ్యాః పతిపుత్రపృష్ఠపారపదపయస్పోషేషు
౫౪ ఇడాయా వా
౫౫ అపదాన్తస్య మూర్ధన్యః
౫౬ సహేస్సాడస్సః
౫౭ ఇణ్కోః
౫౮ నుమ్విసర్జనీయశర్వ్యవాయేఽపి
౫౯ ఆదేశ ప్రత్యయయోః
౬౦ శాసివసిఘసీనాంచ
౬౧ స్తౌతిణ్యోరేవ షణ్యభ్యాసాత్
౬౨ సస్విదిస్వదిసహీనాంచ
౬౩ ప్రాక్సితాదడ్వ్యవాయేఽపి
౬౪ స్థాదిష్వభ్యాసేన చాభ్యాసస్య
౬౫ ఉపసర్గాత్సునోతిసువతిస్యతిస్తౌతిస్తోభతిస్థాసేనయసేధసిచసఞ్జస్వఞ్జామ్
౬౬ సదిరప్రతేః
౬౭ స్తమ్భేః
౬౮ అవాచ్చాలమ్బనావిదూర్యయోః
౬౯ వేశ్చస్వనో భోజనే
౭౦ పరినివిభ్యస్సేవసితసయసివుసహసుట్స్తుస్వఞ్జామ్
౭౧ సివాదీనాం వాడ్వ్యవాయేఽపి
౭౨ అనువిపర్యభినిభ్యస్స్యన్దతేరప్రాణిషు
౭౩ వేః స్కన్దేరనిష్ఠాయామ్
౭౪ పరేశ్చ
౭౫ పరిస్కన్దః ప్రాచ్యభరతేషు
౭౬ స్ఫురతిస్ఫులత్యోర్నిర్నివిభ్యః
౭౭ వేస్స్కభ్నాతేర్నిత్యమ్
౭౮ ఇణః షీధ్వంలుఙ్లిటాం ధోఙ్గాత్
౭౯ విభాషేటః
౮౦ సమాసేఽఙ్గులేస్సఙ్గః
౮౧ భీరోః స్థానమ్
౮౨ అగ్నేః స్తుత్ స్తోమసోమాః
౮౩ జ్యోతిరాయుషః స్తోమః
౮౪ మాతృపితృభ్యాం స్వసా
౮౫ మాతృపితృభ్యామన్యతరస్యామ్
౮౬ అభినిసస్తనశ్శబ్దసంజ్ఞాయామ్
౮౭ ఉపసర్గప్రాదుర్భ్యామస్తిర్యచ్పరః
౮౮ సువినిర్దుర్భ్యస్సుపిసూతిసమాః
౮౯ నినదీభ్యాం స్నాతేః కౌశలే
౯౦ సూత్రం ప్రతిష్ణాతమ్
౯౧ కపిష్ఠలో గోత్రే
౯౨ ప్రష్ఠోఽగ్రగామిని
౯౩ వృక్షాసనయోర్విష్టరః
౯౪ ఛన్దోనామ్నిచ
౯౫ గవియుధిభ్యాం స్థిరః
౯౬ వికుశమిపరిభ్యః స్థలమ్
౯౭ అమ్బామ్బగోభూమిసవ్యాపద్విత్రికుశేకుశఙ్కఙ్గుమఞ్జిపుఞ్జిపరమేబర్హిర్దివ్యగ్నిభ్యః స్థః
* స్థాస్థిన్స్థౄణామితి వక్తవ్యమ్
౯౮ సుషామాదిషు చ

సుషామా-నిష్షామా-దుష్షామా-సుషేధః నిషేధః-దుష్షేధః-సుషన్ధిః-నిష్షన్ధిః దుష్షన్ధిః సుష్ఠు-దుష్ఠు-గౌరిషక్థః సంజ్ఞాయామ్-ప్రతిష్ణికా - జలాషాహమ్-నౌషేచనమ్-దున్దుభిషేవణమ్

పతిసంజ్ఞాయామగాత్ - హరిషేణః
సత్యతారిద్యా-రోహిణీషేణః- ఆకృతి
గణోయమ్
౯౯ ఏతిసంజ్ఞాయామగాత్
౧౦౦ నక్షత్రాద్వా
౧౦౧ హ్రస్వాత్తాదౌతద్ధితే
౧౦౨ నిసస్తపతావనాసేవనే
౧౦౩ యుష్మత్తత్తక్షుష్వన్తఃపాదం
౧౦౪ యజుష్యేకేషామ్
౧౦౫ స్తుతస్తోమయోశ్ఛన్దసి
౧౦౬ పూర్వపదాత్
౧౦౭ సుఞః
౧౦౮ సనోతేరనః
౧౦౯ సహేఃపృతనర్తాభ్యాంచ
౧౧౦ నరపరసృపిసృజిస్పృశిస్పృహి
సవనాదీనామ్
౧౧౧ సాత్పదాద్యోః
౧౧౨ సిచోయఙి
౧౧౩ సేధతేర్గతౌ
౧౧౪ ప్రతిస్తబ్ధనిస్తబ్ధౌచ
౧౧౫ సోఢః
౧౧౬ స్తమ్భుసివుసహాంచఙి
౧౧౭ సునోతేస్స్యసనోః
౧౧౮ సదేఃపరస్యలిటి
* స్వఞ్జేరుపసంఖ్యానమ్
౧౧౯ నివ్యభిభ్యోఽడ్వ్యవాయేవా
ఛన్దసి

ఇతిసూత్రపాఠే

అష్టమస్యాధ్యాయస్యతృతీయఃపాదః.

౧ రషాభ్యాంనోణస్సమానపదే
* ఋవర్ణాన్నస్యణత్వంవాచ్యమ్
౨ అట్కుప్వాఙ్నుమ్వ్యవాయేపి
౩ పూర్వపదాత్సంజ్ఞాయామగః
౪ వనమ్పురగామిశ్రకాసిధ్రకాశారి
కాకోటరాగ్రేభ్యః
౫ ప్రనిరన్తశ్శరేక్షుప్లక్షామ్రకా
ర్ష్యఖదిరపీయూక్షాభ్యోఽసం
జ్ఞాయామపి
౬ విభాషౌషధివనస్పతిభ్యః
* ద్వ్యచ్త్ర్యచ్భ్యామేవ
* ఇరికాదిభ్యఃప్రతిషేధోవక్తవ్యః
ఇరికా మిరికా-తిమిర-ఆకృతిగ
ణోయమ్
౭ అహ్నోఽదన్తాత్
౮ వాహనమాహితాత్
౯ పానందేశే
౧౦ వాభావకరణయోః
* గిరినద్యాదీనాంవా
గిరినదీ గిరినఖ- గిరినద్ధ గిరినిత
మ్బ-చక్రనదీ- చక్రనితమ్బ -తూర్య
మాన మాషోన- ఆర్గయన- ఆకృతిగ
ణోయమ్
౧౧ ప్రాతిపదికాన్తనుమ్విభక్తిషుచ
* యువాదేర్న
ఆర్యయూనాక్షత్రియయూ
నా ప్రపక్వాని- పరిపక్వాని - దీర్ఘా
హ్నీ- ఆకృతిగణోయమ్॥
౧౨ ఏకాజుత్తరపదేణః
౧౩ కుమతిచ
౧౪ ఉపసర్గాదసమాసేపిణోపదేశ (స్య
౧౫ హినుమీనా
౧౬ ఆనిలోట్
౧౭ నేర్గదనదపతపదఘుమాస్యతిహ
న్తియాతివాతిద్రాతిప్సాతివపతి
వహతిశామ్యతిచినోతిదేగ్ధిషుచ

౧౮ శేషే విభాషాఽకఖాదావషాన్త ఉపదేశే

౧౯ అనితేః

౨౦ అన్తః

౨౧ ఉభౌ సాభ్యాసస్య

౨౨ హన్తేరత్పూర్వస్య

౨౩ వమోర్వా

౨౪ అన్తరదేశే

౨౫ అయనం చ

౨౬ ఛన్దస్యృదవగ్రహాత్

౨౭ నశ్చ ధాతుస్థోరుషుభ్యః

౨౮ ఉపసర్గాదనోత్పరః

౨౯ కృత్యచః

* నిర్విణ్ణస్యోపసంఖ్యానమ్

౩౦ ణేర్విభాషా

౩౧ హలశ్చేజుపధాత్

౩౨ ఇజాదేస్సనుమః

౩౩ వా నింసనిక్షనిన్దామ్

౩౪ న భాభూపూకమిగమిప్యాయీవేపామ్

* పూఞః పవతేర్గ్రహణమిష్యతే

* ణ్యన్తభాదీనాముపసంఖ్యానమ్

౩౫ షాత్పదాన్తాత్

౩౬ నశేః షాన్తస్య

౩౭ పదాన్తస్య

౩౮ పదవ్యవాయేఽపి

* అతద్ధిత ఇతి వాచ్యమ్

౩౯ క్షుభ్నాదిషు చ

క్షుభ్నా-నృనయన-నన్దిన్-నన్దన-నగర - ఏతాన్యుత్తరపదాని సంజ్ఞాయాం ప్రయోజయన్తి హరినన్దీ- హరినన్దనః-గిరినగరం-నృతిర్యఙి ప్రయోజయతి-నరీనృత్యతే-నర్తన గహన - నన్దన-నివేశ-నివాస-అగ్ని-అనూప - ఏతాన్యుత్తరపదాని ప్రయోజయన్తి- పరినర్తనం-పరిగహనం- పరినన్దనం- శరనివేశః శరనివాసః శరాగ్నిః దర్భానూపః ఆచార్యాదణత్వం చ-ఆచార్యభోగీనః ఆకృతిగణోఽయమ్

పాఠాన్తరం క్షుభ్నా- నృనమన-నరనగర-నందన- యఙ్నృతీ-గిరినదీ-గృహనమన-నివేశ- నివాస-అగ్ని- అనూప ఆచార్యభోగీన-చతుర్హాయన-ఇరికాదీనివనోత్తరపదాని - సంజ్ఞాయామ్-ఇరికా-తిమిర-సమీర కుబేర-హరి-కర్మార-క్షుభ్నాదిః

* అగ్రగ్రామాభ్యాం నయతేర్ణో వాచ్యః

౪౦ స్తోః శ్చునా శ్చుః

౪౧ ష్టునా ష్టుః

౪౨ న పదాన్తాట్టోరనామ్

* అనామ్నవతినగరీణామితి వక్తవ్యమ్

౪౩ తోః షి

౪౪ శాత్

౪౫ యరోఽనునాసికేఽనునాసికో వా

* ప్రత్యయే భాషాయాం నిత్యమ్

౪౬ అచో రహాభ్యాం ద్వే

౪౭ అనచి చ

* యణో మయో ద్వే వాచ్యే

౪౮ నాదిన్యాక్రోశే పుత్రస్య

* తత్పరే చ

* వా హతజగ్ధయోః

* ఖయో ద్వితీయాః శరి పౌష్కరసాదేరితి వాచ్యమ్

౪౯ శరోచి
౫౦ త్రిప్రభృతిషుశాకటాయనస్య
౫౧ సర్వత్రశాకల్యస్య
౫౨ దీర్ఘాదాచార్యాణామ్
౫౩ ఝలాంజశ్ ఝశి
౫౪ అభ్యాసేచర్చ
౫౫ ఖరిచ
౫౬ వావసానే
౫౭ అణోఽప్రగృహ్యస్యానునాసికః
౫౮ అనుస్వారస్యయయిపరసవర్ణః
౫౯ వాపదాన్తస్య
౬౦ తోర్లి
౬౧ ఉదఃస్థాస్తమ్భోః పూర్వస్య
౬౨ ఝయోహోఽన్యతరస్యామ్
౬౩ శశ్ఛోఽటి
* ఛత్వమమీతివాచ్యమ్
౬౪ హలోయమాంయమిలోపః
౬౫ ఝరోఝరిసవర్ణే
౬౬ ఉదాత్తాదనుదాత్తస్యస్వరితః
౬౭ నోదాత్తస్వరితోదయమగార్గ్య కాశ్యపగాలవానామ్
౬౮ అఅ

ఇతిసూత్రపాఠే
అష్టమస్యాధ్యాయస్యచతుర్థఃపాదః
అధ్యాయశ్చ

అష్టాధ్యాయీసమాప్తా.

శ్రీరామాయనమః.

ధాతుపాఠప్రారమ్భః.

భ్వాదయః.

ఉదాత్తాః॥ పరస్మైపదీ భూ-సత్తాయామ్ — అథతవర్గీయాన్తాఆత్మనేపదినః॥ ఏధవృద్ధౌ॥ స్పర్ధ సంఘర్షే॥ గాధృ- ప్రతిష్ఠాలిప్సయోర్గ్రంథేచ॥ బాధృ - విలోడనే॥ నాధృ-నాథృ- యాచ్ఞోపతాపైశ్వర్యాశీష్షు॥ దధ- ధారణే॥ స్కుది ఆప్రవణే॥ శ్విది శ్వైత్యే॥ వది- అభివాదనస్తుత్యోః॥ భది- కల్యాణే సుఖేచ॥ మది- స్తుతిమోదమదస్వప్నకాంతిగతిషు॥ స్పది కించిచ్చలనే॥ క్లిది- పరిదేవనే- ముదహర్షే॥ దద- దానే॥ ష్వద- స్వర్ద- ఆస్వాదనే॥ ఊర్ద- మానేక్రీడాయాంచ॥ కుర్ద-ఖుర్ద- గుర్ద- గుద-క్రీడాయామేవ॥ షూద-క్షరణే॥ హ్రాద- అవ్యక్తేశబ్దే॥ హ్లాదీ- సుఖేచ॥ స్వాద- ఆస్వాదనే॥ పర్ద-కుత్సితేశబ్దే॥ యతీ- ప్రయత్నే॥ యుతృ జుతృ-భాసనే॥ విథృ-వేథృ-యాచనే॥ శ్రథి శైథిల్యే॥ గ్రథి కౌటిల్యే॥ కత్థ-శ్లాఘాయామ్॥ ౩౬॥ ఏధాదయోనుదాత్తేతో

గతౌ॥——*——అథ ధాన్తాస్త్రింశత్తవర్గీయాన్తాః పరస్మైపదినః॥ అత- సాతత్యగ
మనే॥ చితీ-సంజ్ఞానే॥ చ్యుతిర్ ఆసేచనే॥ శ్చ్యుతిర్ శ్చుతిర్ క్షరణే॥ మన్థ వి
లోడనే॥ కుథి పుథి లుథి-మథి హింసాసంక్లేశనయోః॥ షిధ గత్యాం॥ షిధూ-
శాస్త్రే మాఙ్గల్యే చ॥ ఖాదృ-భక్షణే॥ ఖద-స్థైర్యే హింసాయాం చ॥ బద-
స్థైర్యే॥ గద- వ్యక్తాయాం వాచి॥ రద-విలేఖనే॥ ణద-అవ్యక్తే శబ్దే॥ అర్ద-గతౌ
యాచనే చ॥ నర్ద గర్ద- శబ్దే॥ తర్ద- హింసాయాం॥ కర్ద కుత్సితే శబ్దే॥ ఖర్ద-దంద
శూకే॥ అతి- అది- బన్ధనే॥ ఇది పరమైశ్వర్యే॥ బిది- అవయవే భిదీతి పా
ఠాన్తరమ్॥ (గడి-వదనైకదేశే॥) ణిది కుత్సాయామ్॥ టునది-సమృద్ధౌ॥ చది-
ఆహ్లాదనే దీప్తౌ చ॥ త్రది చేష్టాయామ్॥ కది- క్రది క్లది- ఆహ్వానే రోదనే చ॥
క్లిది- పరిదేవనే॥ శుంధ శుద్ధౌ॥ ౩౮॥——⟹☼⟸——అథ కవర్గీయాన్తా
ఆత్మనేపదినః ద్విచత్వారింశత్॥ శీకృ-సేచనే॥ సీకృ- ఇతి పాఠాన్తరమ్॥ లో
కృ- దర్శనే॥ శ్లోకృ-సంఘాతే॥ దేకృ-ధ్రేకృ-శబ్దోత్సాహయోః॥ రేకృ శం
కాయామ్॥ సేకృ- స్రేకృ- స్రకి-శ్రకి- శ్లకి-గతౌ॥ శకి-శంకాయామ్॥ అకి-
లక్షణే॥ వకి-కౌటిల్యే॥ మకి-మండనే॥ కకి- లౌల్యే॥ కుక- వృక-ఆదానే॥ చ
క-తృప్తౌ ప్రతిఘాతే చ॥ కకి- వకి- శ్వకి త్రకి ఢౌకృ త్రౌకృ- ష్వష్క-వస్క-
మస్క-టికృ- టీకృ- తికృ-తీకృ-రఘి-లఘి గత్యర్థాః॥ ష్వస్కేతి పాఠాన్త
రమ్॥ లఘి భోజననివృత్తావపి॥ అఘి- వఘి- మఘి-గత్యాక్షేపే-గతౌ గత్యా
రంభే చేత్యపరే॥ మఘి- కైతవే చ॥ రాఘృ- లాఘృ- ద్రాఘృ-సామర్థ్యే॥
ధ్రాఘృ ఇత్యపరే- ద్రాఘృ ఆయామే చ॥ శ్లాఘృ- కత్థనే॥ ౪౨॥ ——*——
అథ కవర్గీయాన్తాః పరస్మైపదినః అష్టపంచాశత్॥ ఫక్క - నీచైర్గతౌ॥ తక- హ
సనే॥ తకి కృచ్ఛ్రజీవనే॥ శుక-గతౌ॥ బుక్క - భషణే॥ కఖ- హస
నే॥ ఓఖృ- రాఖృ-లాఖృ- ద్రాఖృ- ధ్రాఖృ - శోషణాలమర్థయోః॥ శాఖృ-
శ్లాఖృ-వ్యాప్తౌ॥ ఉఖ-ఉఖి- వఖ-వఖి మఖ- మఖి- ణఖ ణఖి-రఖ-రఖి-లఖ-
లఖి- ఇఖ-ఇఖి-ఈఖి-వల్గ-రగి-లగి-అగి-వగి-మగి- తగి-త్వగి శ్రగి-శ్వగి-శ్లగి-
ఇగి-రిగి లిగి-గత్యర్థాః॥ రిఖ రిఖి లిఖి-త్రఖ త్రఖి- శిఖి-గతౌ ఇతి కేచిత్॥ త్వ
గి- కంపనే చ॥ యుగి-జుగి-బుగి- వర్జనే॥ ఘఘ హసనే॥ దఘి-పాలనే॥ లఘి-
శోషణే॥ మఘి - మండనే॥ శిఘి- ఆఘ్రాణే॥ అర్ఘ- మూల్యే॥ ౫౮॥ ఫక్కాద
యో గతాః——☼——అథ చవర్గీయాన్తా ఆత్మనేపదినః ఏకవింశతిః॥ వర్చ దీ
ప్తౌ॥ షచ- సేచనే సేవనే చ॥ లోచృ-దర్శనే॥ శచ-వ్యక్తాయాం వాచి॥ శ్వచ-
శ్వచి- గతౌ॥ శచి చ॥ కచ బన్ధనే॥ కచి- కాచి-దీప్తిబంధనయోః॥ మచ-ము
చి-కల్కనే॥ మచి- ధారణోచ్ఛ్రాయపూజనేషు॥ పచి-వ్యక్తీకరణే॥ ష్టుచ-ప్ర
సాదే॥ ఋజ-గతిస్థానార్జనోపార్జనేషు॥ ఋజి-భృజీ- భర్జనే॥ ఏజృ- భ్రే

జృ భ్రాజృ- దీప్తౌ ॥ ఈజ-గతికుత్సనయోః ॥ వర్చాదయోగతాః॥౨౧॥
——❀——అథ చవర్గీయాన్తా వ్యజ్యంతాః పరస్మైపదినః ద్విసప్తతిః॥ శుచ- శోకే॥కుచ-శబ్దేతారే॥కుంచ- క్రుంచ- కౌటిల్యాల్పీభావయోః॥లుంచ- అపనయనే॥అంచు గతిపూజనయోః॥వంచు- చంచు తంచు- త్వంచు-మ్రుంచు-మ్లుంచు- మ్రుచు-మ్లుచు- గత్యర్థాః॥గ్రుచు- గ్లుచు- కుజు-ఖుజు- స్తేయకరణే॥గ్లుంచు- షస్జ-గతౌ- షస్జిరాత్మనేపద్యపి।గుజి-అవ్యక్తేశబ్దే॥అర్చ పూజాయామ్ మ్లేచ్ఛ- అవ్యక్తేశబ్దే॥లఛ లాఛి- లక్షణే॥ వాఛి- ఇచ్ఛాయామ్॥అఛి-ఆయామే॥హ్రీచ్ఛ-లజ్జాయామ్॥హుర్ఛా-కౌటిల్యే॥ముర్ఛా-మోహసముచ్ఛ్రాయయోః॥స్ఫుర్ఛా- విస్మృతౌ॥యుచ్ఛ- ప్రమాదే॥ఉఛి-ఉంఛే॥ఉఛీ వివాసే॥ ధ్రజ ధ్రజి- ధృజ ధృజి-ధ్వజ-ధ్వజి- గతౌ॥ ధ్రిజ చ॥కూజ-అవ్యక్తేశబ్దే॥అర్జ షర్జ-అర్జనే॥గర్జ-శబ్దే॥తర్జ భర్త్సనే॥కర్జ-వ్యథనే॥ఖర్జ పూజనే చ॥ అజ- గతిక్షేపణయోః॥తేజ-పాలనే॥ఖజ- మంథే।కజమదఇత్యేకే ఖజి గతివైకల్యే॥ ఏజృ కంపనే॥ టుఓస్ఫూర్జా- వజ్రనిర్ఘోషే॥క్షి- క్షయే॥క్షీజ- అవ్యక్తేశబ్దే॥ లజ- లజి-భర్జనే॥లాజ-లాజి భర్త్సనేచ॥జజ-జజి-యుద్ధే॥తుజ హింసాయామ్॥ తుజి పాలనే॥ గజ గజి-గృజ గృజి-ముజ-ముజి-శబ్దార్థాః॥గజ-మదనేచ॥వజ-వ్రజ-గతౌ॥శుచాదయోగతాః॥౭౨——❀——
అథటవర్గీయాంతా శ్శాఢ్యంతా ఆత్మనేపదినః షట్త్రింశత్ ॥ అట్ట-అతిక్రమహింసయోః॥వేష్ట- వేష్టనే॥చేష్ట- చేష్టాయామ్॥గోష్ట-లోష్ట- సంఘాతే॥ఘట్ట చలనే స్ఫుట వికసనే॥ అటి-గతౌ॥ వఠి ఏకచర్యాయామ్॥మఠి-కఠి-శోకే॥ ముఠి- పాలనే॥ హేఠ- విబాధాయామ్।ఏఠచ॥హిడి - గత్యనాదరయోః॥హుడి సంఘాతే॥కుడి-దాహే॥వడి-విభాజనే॥ మడి చ ॥ భడి-పరిభాషణే॥పిడి- సంఘాతే॥ముడిమార్జనే॥తుడి-తోడనే॥ హుడి-వరణే- హరణఇత్యేకే॥ స్ఫుడి- వికసనే॥చడి-కోపే॥శడి రుజాయాంసంఘాతేచ॥తడి-తాడనే॥ పడి- గతౌ॥కడి-మదే॥ఖడి-మంథే॥ హేడృ- హోడృ అనాదరే॥బాడృ- ఆప్లావ్యే॥ ద్రాడృ- ధ్రాడృ-విశరణే॥ శాడృ-శ్లాఘాయామ్॥అట్టాదయోగతాః॥౩౬॥——*——అథటవర్గీయాంతసమాప్తేః పరస్మైపదినః ॥ శౌటృ- గర్వే॥యౌటృ- బంధే॥మ్లేటృ-మ్రేడృ- మేటృ-ఉన్మాదే॥కటే- వర్షావరణయోః॥చటే ఇత్యేకే॥అట-పట గతౌ॥రట పరిభాషణే॥లట బాల్యే॥శట రుజావిశరణగత్యవసాదనేషు॥వట-వేష్టనే॥కిట ఖిట-త్రాసే॥శిట-షిటఅనాదరే॥జట-ఝట సంఘాతే॥భట-భృతౌ॥తట ఉచ్ఛ్రాయే॥ఖట-కాంక్షాయామ్॥నటనృత్తౌ॥పిట-శబ్దసంఘాతయోః॥హట-దీప్తౌ॥షట అవయవే॥లుట విలోడనే॥డాంతోయమిత్యేకే॥చిట-పరిప్రేష్యే॥ విట-శబ్దే॥ బిట ఆక్రోశే-హిట ఇత్యేకే, ఇట-కిట-కటీ గతౌ॥మడి-భూషాయామ్॥కుటి-వైకల్యే॥ కు

డీత్యేకే॥ ఋడ మర్దనే॥ చుడి-అల్పీభావే॥ ముడి-ఖండనే॥ పుడి చేత్యేకే॥ రుటి-లుటి-స్తేయే॥ రురి లురీత్యేకే॥ రుడ-లుడీత్యపరే॥ స్ఫుటిర్ విశరణే॥ స్ఫుటీత్యపికేచిత్॥ పఠ-వ్యక్తాయాంవాచి॥ వఠ స్థౌల్యే॥ మఠ-మదనివాసయోః॥ కఠ కృచ్ఛ్రజీవనే రఠ పరిభాషణే ॥హఠ-ప్లుతిశఠత్వయోః బలాత్కార ఇత్యేకే రుఠ-లుఠ-ఉఠ ఉపఘాతే। ఊఠేత్యేకే॥ పిఠ హింసాసంక్లేశనయోః॥ శఠ కైతవేచ॥ శుఠ-గతిప్రతిఘాతే। శుఠీతిస్వామీ॥ కుఠిచ॥ లుఠి-ఆలస్యేప్రతిఘాతేచ॥ శుఠి-శోషణే॥ రుఠి లుఠి-గతౌ ॥ చుడ్డ-హావకరణే॥ అడ్డ అభియోగే॥ కడ్డ కార్కశ్యే॥ క్రీడృ-విహారే॥ తుడృ-తోడనే॥ తూడ-ఇత్యేకే। హుడృ హూడృ హోడృ గతౌ॥ రౌడృ-అనాదరే॥ రోడృ లోడృ-ఉన్మాదే॥ అడ-ఉద్యమే॥ లడ-విలాసే॥ కడ-మదే। కడి ఇత్యేకే॥ గడి వదనైకదేశే॥ ౭౯॥ శౌట్రృప్రభృతయో గతాః॥ ——*——అథపవర్గీయాంతా ఆత్మనేపదినః స్తోభత్యంతాశ్చతుస్త్రింశత్ ॥ తిపృ- తెపృ ష్టిపృ- ష్టెపృ-క్షరణార్థాః॥ ఆద్యోనుదాత్తః- తేపృకంపనేచ। గ్లేపృ- దైన్యే॥ టు వేపృ-కంపనే॥ కేపృ గెపృ-గ్లెపృచ॥ మెపృ- రెపృ లేపృ గతౌ॥ త్రపూష్ లజ్జాయామ్॥ కపి- చలనే॥ రబి లబి అబి- శబ్దే॥ లబి అవస్రంసనేచ॥ కబృ- వర్ణే॥ క్లీబృ- అధార్ష్ట్యే॥ క్షీబృ-మదే॥ శీభృ- కత్థనే॥ వీభృ-చ॥ రేభృ-శబ్దే॥ అభి రభీ- క్వచిత్పఠ్యేతే॥ లభిచ॥ ష్టభి-స్కభి-ప్రతిబంధే॥ జభ - జృభి-గాత్రవినామే॥ శల్భ- కత్థనే॥ వల్భ- భోజనే॥ గల్భ ధార్ష్ట్యే॥ స్రంభు - శ్రంభు- ప్రమాదే॥ ష్టుభు స్తంభే॥ తిపృప్రభృతయో గతాః॥ ౩౪॥——*——అథపరస్మైపదినః పవర్గీయాంతా ఏకచత్వారింశత్ ॥ గుపూ- రక్షణే॥ ధూప - సంతాపే॥ జప- జల్ప-వ్యక్తాయాంవాచి ॥ జప-మానసేచ॥ చప- సాంత్వనే॥ షప- సమవాయే॥ రప లప వ్యక్తాయాంవాచి ॥ చుప మందాయాంగతౌ॥ తుప-తుంప-త్రుప-త్రుంప-తుఫ-తుంఫ-త్రుఫ త్రుంఫ- హింసార్థాః॥ పర్ప-రఫ రఫి అర్బ-పర్బ-లర్బ బర్బ-మర్బ-కర్బ-ఖర్బ-గర్బ-శర్బ- షర్బ- చర్బ-గతౌ॥ కుబి ఆచ్ఛాదనే॥ లుబి-తుబి అర్దనే॥ చుబి వక్త్రసంయోగే॥ షృభు-షృంభు-హింసార్థౌ॥ షిభు-షింభు-ఇత్యేకే॥ శుభ శుంభ భాషణే-భాసన ఇత్యేకే-హింసాయామిత్యన్యే। గుపూప్రభృతయో గతాః॥ ౪౧॥——*——అథానునాసికాంతాః కమ్యంతా ఆత్మనేపదినోదశ ॥ ఘిణి-ఘుణి-ఘృణి గ్రహణే॥ ఘుణ ఘూర్ణ భ్రమణే॥ పణ-వ్యవహారే స్తుతౌచ ॥ పన-చ॥ భామ-క్రోధే॥ క్షమూష్ సహనే॥ కము-కాంతౌ॥ ఘిణాదయో గతాః॥ ౧౦॥——*——అథ క్రమ్యంతాస్త్రింశత్పరస్మైపదినః॥ అణ-రణ-వణ-భణ-మణ-కణ-క్వణ-వ్రణ-భ్రణ-ధ్వణ-శబ్దార్థాః-ధణిత్యపికేచిత్॥ ఓణృ-అపనయనే॥ శోణృ-వర్ణగత్యోః ॥ శ్రోణృ-సంఘాతే ॥ శ్లోణృచ॥ పైణృ-గతిప్రేరణశ్లేషణేషు-ప్రై

ణ్వృ ఇత్యపి॥ ధ్రిణ-శబ్దే।బణ ఇత్యపి కే చిత్॥కన-దీప్తికాంతిగతిషు ॥ ష్టన వన-
శబ్దే॥ వన-షణ- సంభక్తౌ ॥ అమ గత్యాదిషు॥ద్రమ-హమ్మ-మీమృ గతౌ॥
మీమృ శబ్దే చ॥ చము-ఛము-జము-ఝము-అదనే॥జిము ఇతి కే చిత్।క్రము పాదవి
క్షేపే అణాదయో గతాః॥ ౩౧——*——అథ రేవత్యంతా ఆత్మనేపదినశ్చ
త్వారింశత్॥ అయ-వయ-పయ మయ-చయ-తయ ణయ-గతౌ॥ షయ చ॥
దయ-దానగతిరక్షణహింసాదానేషు॥రయ-గతౌ- లయ చ॥ ఊయీ-తంతు
సంతానే॥పూయీ విశరణే దుర్గంధే చ ॥ క్నూయీ-శబ్దే ఉందనే చ॥క్ష్మాయీ
విధూననే॥ స్ఫాయీ ఓప్యాయీ వృద్ధౌ॥ తాయృ-సంతానపాలనయోః॥
శల-చలనసంవరణయోః॥వల-వల్ల-సంవరణే సంచరణే చ॥మల మల్ల-ధారణే॥
భల భల్ల పరిభాషణహింసాదానేషు ॥ కల-శబ్దసంఖ్యానయోః॥కల్ల-అవ్య
క్తే శబ్దే అశబ్ద ఇతి స్వామీ॥ తేవృ-దేవృ-దేవనే॥ షేవృ గేవృ గ్లేవృ పేవృ-మేవృ-
మ్లేవృ-సేవనే॥ శేవృ-ఖేవృ-క్లేవృ-కేవృ- ఇత్యప్యేకే ॥ రేవృ-ప్లవగతౌ॥ అ
యాదయో గతాః॥౪౦॥——*——అథావత్యంతాః పరస్మైపదిన ఏకనవతిః॥ మ
వ్య బంధనే॥ సూర్క్ష్య-ఈర్క్ష్య ఈర్ష్య-ఈర్ష్యార్థాః హయ గతౌ ॥ శుచ్య-
అభిషవే॥చుచ్య ఇత్యేకే ॥ హర్య-గతికాంత్యోః॥అల-భూషణపర్యాప్తివార
ణేషు-అయంస్వరితేదిత్యేకే॥ఞిఫలా-విశరణే॥ మీల శ్మీల స్మీల క్ష్మీల-నిమేష
ణే॥పీల-ప్రతిష్టంభే॥ నీల-వర్ణే॥శీల-సమాధౌ॥కీల-బంధనే॥కూల-ఆవరణే॥శూ
ల-రుజాయాం సంఘాతే చ॥ తూల నిష్కర్షే॥ పూల సంఘాతే॥మూల ప్రతిష్ఠా
యామ్॥ఫల- నిష్పత్తౌ॥చుల్ల భావకరణే॥ ఫుల్ల వికసనే॥చిల్ల శైథిల్యే భావకర
ణే చ ॥ తిల-గతౌ- తిల్లేత్యేకే ॥ వేలృ-చేలృ-కేలృ-ఖేలృ-క్ష్వేలృ వేల్ల చల
నే॥ పేలృ-ఫేలృ-శేలృ గతౌ॥ షేలృ-ఇత్యేకే॥ స్ఖల-సంచలనే॥ ఖల-సంచ
యే॥గల-అదనే॥షల-గతౌ॥ దళ-విశరణే॥ శ్వల శ్వల్ల-ఆశుగమనే॥ఖోలృ-
ఖోరృ గతిప్రతిఘాతే॥ధోరృ- గతిచాతుర్యే॥త్సర - ఛద్మగతౌ॥క్మర హూ
ర్ఛనే॥అభ్ర-వభ్ర మభ్ర-చర-గత్యర్థాః-చర-భక్షణేపి ॥ ష్ఠివు నిరసనే॥జి-
జయే॥ జీవ ప్రాణధారణే ॥ పీవ-మీవ-తీవ ణీవ-స్థౌల్యే॥ క్షివు-క్షేవు-నిరస
నే॥ఉర్వీ-తుర్వీ-థుర్వీ-దుర్వీ-ధుర్వీ-హింసార్థాః॥గుర్వీ ఉద్యమనే ॥ ముర్వీ
బంధనే॥పుర్వ-పర్వ-మర్వ పూరణే॥చర్వ-అదనే॥ భర్వ హింసాయామ్॥క
ర్వ-ఖర్వ-గర్వ దర్పే॥అర్వ-శర్వ-షర్వ-హింసాయామ్॥ ఇవి-వ్యాప్తౌ॥పివి
మివి ణివి-సేచనే॥ షివి ఇత్యేకే- సేవన ఇత్యన్యే ॥ హివి-దివి-ధివి జివి-ప్రీణ
నార్థాః॥రివి రవి-ధవి-గత్యర్థాః॥ కృవి-హింసాకరణయోశ్చ॥మవ బంధనే॥
అవ-రక్షణగతికాంతిప్రీతితృప్త్యవగమప్రవేశశ్రవణస్వామ్యర్థయాచనక్రియే
చ్ఛాదీప్త్యవాప్త్యాలింగనహింసాదానభాగవృద్ధిషు॥ మవ్యాదయో గతాః॥
౯౧॥——*——ధావు గతిశుద్ధ్యోః అయంస్వరితేత్॥ ౧ ॥ ——*——అథఊ

ష్ఠాంతా ఆత్మనేపదినః ద్విపంచాశత్ ॥ ధుక్ష-ధిక్ష సందీపనక్లేశనజీవనేషు॥
వృక్ష వరణే॥ శిక్ష విద్యోపాదానే॥ భిక్ష భిక్షాయామలాభే లాభే చ॥ క్లేశ
అవ్యక్తాయాం వాచి- బాధన ఇతి దుర్గః॥ దక్ష-వృద్ధౌ శీఘ్రార్థే చ॥ దీక్ష మౌండ్యే
జ్యోపనయననియమవ్రతాదేశేషు॥ ఈక్ష దర్శనే॥ ఈష-గతిహింసాదానేషు॥
భాష వ్యక్తాయాం వాచి ॥ వర్ష-స్నేహే॥ గేషృ-అన్విచ్ఛాయామ్॥ గ్లేషృ ఇ
త్యేకే॥ యేషృ ప్రయత్నే- పేషృ చ॥ జేషృ-ణేషృ ఏషృ ప్రేషృ-గతౌ॥ రేషృ-
హేషృ హ్రేషృ అవ్యక్తే శబ్దే ॥ కాసృ శబ్దకుత్సాయామ్॥ భాసృ-దీప్తౌ॥ ణా
సృ-రాసృ-శబ్దే॥ ణస-కౌటిల్యే॥ భ్యస భయే॥ ఆఙశ్శసి-ఇచ్ఛాయామ్॥ గ్రసు-
గ్లసు-అదనే॥ ఈహ-చేష్టాయామ్ ॥ బహి మహి వృద్ధౌ॥ అహి-గతౌ॥ గర్హ-
గల్హ - కుత్సాయామ్ ॥ బర్హ - బల్హ - ప్రాధాన్యే ॥ వర్హ-వల్హ- పరిభా
షణహింసాచ్ఛాదనేషు ॥ ప్లిహ గతౌ ॥ వేహృ జేహృ - బాహృ- ప్ర
యత్నే ॥ ద్రాహృ - నిద్రాక్షయే - నిక్షేప ఇత్యేకే ॥ కాశృ -దీ
ప్తౌ॥ ఊహ-వితర్కే॥ గాహూ విలోడనే॥ గృహూ-గ్రహణే॥ గ్లహ-చ॥ ఘు
షి కాంతికరణే॥ ౫౨ ॥ ధుక్షాదయో గతాః —*— అథార్హత్యంతాః పరస్మై
పదినః పకనవతిః॥ ఘుషిర్ -అవిశబ్దనే- శబ్ద ఇత్యన్యే పేఠుః ॥ అక్షూ-వ్యాప్తౌ॥ త
క్షూ త్వక్షూ తనూకరణే॥ ఉక్ష-సేచనే॥ రక్ష పాలనే॥ ణిక్ష-చుంబనే॥ తృక్ష-
ష్టృక్ష-ణక్ష-గతౌ॥ వక్ష-రోషే- సంఘాత ఇత్యేకే॥ మృక్ష- సంఘాతే॥ మ్రక్ష
ఇత్యేకే॥ తక్ష త్వచనే॥ పక్ష-పరిగ్రహే॥ సూర్క్ష ఆదరే- అనాదర ఇతి తు క్వాచి
త్కః పాఠః॥ కాంక్షి వాంక్షి-మాంక్షి- కాంక్షాయామ్॥ ద్రాక్షి ధ్రాక్షి ధ్వాక్షి-
ఘోరవాశితే చ॥ చూష-పానే॥ తూష తుష్టౌ॥ పూష-వృద్ధౌ॥ మూష స్తేయే॥
రూష-లూష భూషాయామ్॥ శూష ప్రసవే॥ యూష-హింసాయామ్॥ జూష
చ॥ భూష-అలంకారే॥ ఊష-రుజాయామ్॥ ఈష-ఉంఛే॥ కష-ఖష-శిష-జష-
ఝష శష-వష-మష-రుష-రిష-హింసార్థాః॥ భష-భర్త్సనే॥ ఉష-దాహే॥
జిషు-విషు మిషు సేచనే॥ పుష-పుష్టౌ॥ శ్రిషు-శ్లిషు-ప్రుషు-ప్లుషు దాహే॥ పృ
షు-వృషు-మృషు సేచనే మృషు సహనే చ- ఇతరౌ హింసాసంక్లేశనయోశ్చ॥
ఘృషు సంఘర్షణే॥ హృషు అలీకే॥ తుస-హ్రస-హ్లస రస శబ్దే॥ లస-శ్లేషణక్రీ
డనయోః॥ ఘస్లృ-అదనే ॥ జర్జ-చర్చ ఝర్ఝ-పరిభాషణహింసాతర్జనేషు॥ పి
సృ పెసృ గతౌ ॥ హసే-హసనే॥ ణిశ సమాధౌ॥ మిశ మశ శబ్దే రోషణే చ॥ శ
వ-గతౌ॥ శశ ప్లుతగతౌ ॥ శసు హింసాయామ్॥ శంసు-స్తుతౌ- దుర్గతావితి చ
దుర్గః॥ చహ-పరికల్కనే॥ మహ పూజాయామ్॥ రహ- త్యాగే॥ రహి-గతౌ॥
దృహ-దృహి-బృహ-బృహి-వృద్ధౌ ॥ బృహి శబ్దే చ- బృహిర్ -ఇత్యేకే॥ తుహి
ర్-దుహిర్-ఉహిర్-అర్దనే॥ అర్హ-పూజాయామ్ ॥ ౯౧॥ ఘుషాదయో గ
తాః —*— అథ కృపూపర్యంతా ఆత్మనేపదినః షడ్వింశతిః ॥ ద్యుత దీప్తౌ॥ శ్వి

తా వర్ణే॥ ఞిమిదా స్నేహనే॥ ఞిష్విదా-స్నేహనమోచనయోః॥ మోహన
యోరిత్యేకే-ఞిక్ష్విదా చేత్యేకే ॥ రుచ-దీప్తావభిప్రీతౌ చ॥ ఘుట పరివర్తనే॥
రుట లుట-లుఠ-ప్రతిఘాతే శుభ-దీప్తౌ॥ క్షుభ-సంచలనే॥ ణభ తుభ-హిం
సాయామ్॥ ఆద్యోఽభావేపి॥ స్రంసు ధ్వంసు భ్రంసు-అవస్రంసనే॥ ధ్వంసు
గతౌ చ॥ భ్రంశు ఇత్యపి కేచిత్-తృతీయః పవర్గీయాంత ఇత్యన్యే॥ స్రంభు-వి
శ్వాసే॥ వృతు-వర్తనే॥ వృధు-వృద్ధౌ॥ శృధు- శబ్దకుత్సాయామ్॥ స్యందూ-ప్ర
స్రవణే॥ కృపూ సామర్థ్యే॥ ౨౨॥ ద్యుతాదయో గతాః—*—అథత్వరత్యం
తాస్త్రయోదశాత్మనేపదినః షితశ్చ॥ ఘట చేష్టాయామ్॥ వ్యథ-భయసంచ
లనయోః॥ ప్రథ ప్రఖ్యానే॥ ప్రస-విస్తారే॥ మ్రద-మర్దనే॥ స్ఖద స్ఖదనే॥ క్షజి గతి
దానయోః॥ దక్ష-గతిహింసనయోః॥ క్రప-కృపాయాం గతౌ॥ కది క్రది-క్లది వై
క్లబ్యే ॥ కద-క్రద-క్లద-ఇత్యన్యే-వైకల్య ఇత్యేకే ॥ ఞిత్వరా-సంభ్రమే॥
౧౩॥ —*— అథ ఫణాంతాః పరస్మైపదినః ॥ జ్వర-రోగే ॥ గడ సేచనే॥
హేడ వేష్టనే॥ వట-భట-పరిభాషణే॥ నట నృత్తౌ-నతావిత్యేకే గతావిత్య
న్యే॥ ష్టక-ప్రతిఘాతే ॥ చక-తృప్తౌ॥ కఖె హసనే ॥ రగే శంకాయామ్॥ ల
గే సంగే॥ హ్రగె-హ్లగె షగె-ష్ఠగె సంవరణే॥ కగె॥ నోచ్యతే ॥ అక-అగ-
కుటిలాయాం గతౌ॥ కణ-రణ-గతౌ॥ చణ-శణ శ్రణ-దానే-శణ చణ-గతా
విత్యన్యే॥ శ్రథ-క్నథ- క్రథ-క్లథ - హింసార్థాః॥ చన-చ॥ వను-చ॥ నోచ్య
తే॥ జ్వల-దీప్తౌ॥ హ్వల-హ్మల-చలనే॥ స్మృ-ఆధ్యానే॥ దౄ భయే॥ నౄ-
నయే॥ శ్రా- పాకే॥ మారణతోషణనిశామనేషు జ్ఞా॥ నిశానేష్విత్యన్యే॥
కంపనే-చలిః॥ ఛదిర్- ఊర్జనే॥ జిహ్వోన్మథనే-లడిః॥ మదీ- హర్షగ్లేపన
యోః॥ ధ్వన-శబ్దే॥ దలి-వలి-స్ఖలి-రణి ధ్వని-త్రపి క్షపయశ్చ- కేచిత్॥ స్వన-
అవతంసనే॥ ఘటాదయో మితః ॥ జనీజౄష్-క్నసురంజోఽమంతాశ్చ॥ జ్వల-
హ్వల- హ్మల-నమామనుపసర్గాద్వా॥ గ్లా-స్నా-వను-వమాంచ ॥ నకమ్య
మిచమామ్॥ శమో దర్శనే॥ యమోపరివేషణే ॥ స్ఖదిరవపరిభ్యాంచ॥ ఫణ
గతౌ॥ వృత్-ఘటాదిస్సమాప్తః॥ రాజృ-దీప్తౌ ॥ అయం స్వరితేత్॥ టుభ్రా
జృ-టుభ్రాశృ-టుభ్లాశృదీప్తౌ॥ ఏతే ఆత్మనేపదినః౪ —*— అథ క్షరత్యం
తాః పరస్మైపదినః॥ స్యము- స్వన శబ్దే॥ ఫణాదిరతః॥ ధ్వన-చ ॥ షమ-ష్టమ-
అవైకల్యే॥ ఉదాత్తాః॥ జ్వల-దీప్తౌ॥ చల-కంపనే॥ జల-ఘాతనే॥ టల-ట్వల-
వైక్లబ్యే॥ ష్ఠల-స్థానే॥ హల-విలేఖనే॥ ణల-గంధే బంధన ఇత్యేకే॥ పల-గతౌ॥
బల-ప్రాణనే ధాన్యావరోధే చ ॥ పుల-మహత్త్వే॥ కుల-సంస్త్యానే బంధుషు
చ ॥ శల హుల-పతల్-గతౌ ॥ హుల-హింసాయాం సంవరణే చ॥ క్వథే ని
ష్పాకే॥ పథే-గతౌ॥ మథే-విలోడనే॥ టువము-ఉద్గిరణే॥ భ్రము-చలనే॥ క్ష
ర-సంచలనే౨౨ ॥ స్యముప్రభృతయో గతాః—*—అథ ధావాత్మనేపది

నౌ॥ షహ-మర్షణే ॥ అనుదాత్తాః॥ రమ-క్రీడాయామ్॥——*——అథకసంతాః పరస్మైపదినః॥ షద్ల్-విశరణగత్యవసాదనేషు ॥ శద్ల్ శాతనే ॥ క్రుశ-ఆహ్వానే రోదనే చ ॥ ఉదాత్తాః కుచ సంపర్చన కౌటిల్య ప్రతిష్టంభ విలేఖనేషు॥ బుధ-అవగమనే ॥ రుహ-బీజజన్మని ప్రాదుర్భావే చ॥ అనుదాత్తాః॥ కస-గతౌ ఉదాత్తాః॥ ౭॥ జ్వలాదిర్గతః——*——అథగుహూత్యంతాః స్వరితేతః॥ హిక్క-అవ్యక్తే శబ్దే॥ అంచు-గతౌ యాచనే చ ॥ అచు-ఇత్యేకే॥ అచి-ఇత్యపరే॥ టుయాచృ యాచ్ఞాయామ్ ॥ రేటృ పరిభాషణే ॥ చతే చదే యాచనే ॥ ప్రోథృ-పర్యాప్తౌ॥ మిదృ మేదృ-మేధాహింసనయోః ॥ ధాంతావితి స్వామీ ధాంతావితి కేచిత్॥ మేదృ సంగమే చ ॥ ణిదృ ణేదృ కుత్సా సన్నికర్షణయోః॥ శృధు మృధు ఉందనే॥ బుధిర్-బోధనే॥ ఉబుందిర్-నిశామనే॥ వేణృ-గతిజ్ఞానచింతానిశామనవాదిత్రగ్రహణేషు ॥ నాంతోప్యయం॥ ఖను-అవదారణే ॥ చీవృ-ఆదానసంవరణయోః ॥ చాయృ పూజానిశామనయోః॥ వ్యయ-గతౌ॥ దాశృ దానే॥ భేషృ-భయే॥ గతావిత్యేకే-భ్రేషృ-భ్లేషృ-గతౌ॥ అస గతిదీప్త్యాదానేషు॥ అయంషాంతోపి॥ స్పశ బాధనస్పర్శనయోః లష-కాంతౌ ॥ చష-భక్షణే ॥ ఛష- హింసాయాం॥ ఝష ఆదాన సంవరణయోః ॥ భ్రక్ష భ్లక్ష అదనే॥ భక్ష ఇతి మైత్రేయః॥ దాసృ దానే॥ మాహృ-మానే ॥ గుహూ-సంవరణే ౨౭॥ అథాజంతా ఉభయపదినః ॥ శ్రిఞ్-సేవాయామ్॥ అనుదాత్తాః॥ భృఞ్-భరణే॥ హృఞ్-హరణే॥ ధృఞ్-ధారణే॥ ణీఞ్ ప్రాపణే॥ (కృఞ్ కరణే) ౬॥ ——*——అథాజంతాః పరస్మైపదినః॥ ధేట్-పానే॥ గ్లై మ్లై హర్షక్షయే॥ ద్యై-న్యక్కరణే॥ ద్రై స్వప్నే॥ ధ్రై తృప్తౌ॥ ధ్యై-చింతాయామ్ ॥ రై శబ్దే॥ స్త్యై-ష్ట్యై శబ్దసంఘాతయోః॥ ఖై-ఖదనే॥ క్షై జై-షై-క్షయే॥ కై-గై-శబ్దే॥ శ్రై-శ్రా-పాకే॥ పై ఓవై-శోషణే॥ ష్టై-వేష్టనే॥ ష్ణై-వేష్టనే-శోభాయాం చేత్యేకే॥ దైప్-శోధనే॥ పా-పానే॥ ఘ్రా గంధోపాదానే॥ ధ్మా శబ్దాగ్నిసంయోగయోః ॥ ష్ఠా-గతినివృత్తౌ॥ మ్నా-అభ్యాసే ॥ దాణ్-దానే ॥ హ్వృ-కౌటిల్యే॥ స్వృ శబ్దోపతాపయోః॥ స్మృ-చింతాయామ్ ॥ హ్వృ సంవరణే॥ సృ-గతౌ ॥ ఋ-గతిప్రాపణయోః ॥ గృ-ఘృ-సేచనే॥ ధ్వృ-హూర్చ్ఛనే॥ సు గతౌ॥ షు ప్రసవైశ్వర్యయోః॥ శ్రు శ్రవణే॥ ధ్రు స్థైర్యే॥ దు-ద్రు-గతౌ॥ జి-జ్రి-అభిభవే॥ ధేట్ ప్రభృతయోగతాః౭౨——*——అథడీజంతాఙితః॥ ష్మిఙ్ ఈషద్ధసనే॥ గుఙ్ అవ్యక్తే శబ్దే॥ గాఙ్ గతౌ॥ కుఙ్ ఘుఙ్ ఉఙ్-ఙుఙ్ శబ్దే॥ అన్యే తు ఉఙ్-కుఙ్-ఖుఙ్-గుఙ్-ఘుఙ్ ఙుఙ్ ఇత్యాహుః॥ చ్యుఙ్ జ్యుఙ్ ప్రుఙ్ ప్లుఙ్-గతౌ క్లుఙ్ ఇత్యేకే॥ రుఙ్ గతిరేషణయోః॥ ధృఙ్-అవధ్వంసనే॥ మేఙ్-ప్రణిదానే॥ దే

ష -రక్షణే॥ శ్యైఙ్-గతౌ॥ ప్యైఙ్-వృద్ధౌ॥ త్రైఙ్-పాలనే ఉదాత్తాః॥ ప్రూఙ్-పవనే॥ మూఙ్ బంధనే॥ డీఙ్ విహాయసాగతౌ॥ త్రా-ప్లవనతరణయోః॥ అయంపరస్మైపదీ ॥ ౨౮॥ అథాష్టావాత్మనేపదినః॥ గుప-గోపనే॥ తిజ నిశానే॥ మాన-పూజాయామ్॥ బధ-బంధనే॥ అనుదాత్తాః॥ రభ-రాభస్యే॥ డు లభష్- ప్రాప్తౌ ॥ ష్వఞ్జ పరిష్వంగే ॥ హద- పురీషోత్సర్గే॥ గుపప్రభృతయోగతాః॥ ౮॥ అథపరస్మైపదినః ఞిక్ష్విదా-అవ్యక్తేశబ్దేఉదాత్తః॥స్కంది ర్- గతిశోషణయోః ॥ యభ మైథునే॥ణమ-ప్రహ్వత్వేశబ్దేచ॥గమ్ల్-సృప్ల్-గతౌ॥ యమ-ఉపరమే॥ తప సంతాపే॥త్యజ హానౌ॥ షంజ-సంగే॥ దృశిర్-ప్రేక్షణే ॥ దంశ-దశనే॥ కృష-విలేఖనే॥ దహ-భస్మీకరణే॥మిహ-సేచనే॥ కిత-నివాసేరోగాపనయనేచ॥ ఞిక్ష్విదాదయోగతాః॥౧౬॥అథవహత్యంతాః స్వరితేతః॥ దాన-ఖండనే॥ శాన-తేజనే ॥ డుపచష్ పాకే॥షచ-సమవాయేఉదాత్తః॥ భజ సేవాయామ్॥రంజ-రాగే ॥ శప-ఆక్రోశే॥ త్విష దీప్తౌ॥యజ-దేవపూజాసంగతికరణదానేషు॥డువప్ బీజసంతానే॥వహ-ప్రాపణే॥ వస నివాసే॥అయంపరస్మైపదీ॥ వేఞ్-తంతుసన్తానే॥ వ్యేఞ్-సంవరణే॥ హ్వేఞ్-స్పర్ధాయాంశబ్దేచ॥౧౫॥——※——అథపరస్మైపదినౌ॥ ఉదాత్తౌ॥వద- వ్యక్తాయాంవాచి॥టుఓశ్వి- గతివృద్ధ్యోః॥౨॥వృత్ యజాదిస్సమాప్తః॥ చులుంపత్యాదిశ్చభ్వాదౌద్రష్టవ్యః-తస్యాకృతిగణత్వాత్॥ ఋతిస్సౌత్రశ్చ- సజుగుప్సాకృపయోః- ఇతిభ్వాదయః ॥——※——అథాదాదిః॥ అనుదాత్తౌ॥ ఆద్యౌద్వౌపరస్మైపదినౌ॥ అద-భక్షణే ॥ హన-హింసాగత్యోః॥——*——అథచత్వారఃస్వరితేతః ద్విష-అప్రీతౌ॥దుహ ప్రపూరణే॥ దిహ ఉపచయే॥ లిహ-ఆస్వాదనే ॥ చక్షిఙ్-వ్యక్తాయాంవాచి॥అయందర్శనేపి॥అథపృచ్ఛ్యంతాఅనుదాత్తేతోదశ॥ ఉదాత్తాః॥ఈరగతౌకంపనేచ ॥ ఈడ-స్తుతౌ॥ఈశ-ఐశ్వర్యే॥ఆస ఉపవేశనే॥ ఆఙఃశాసు-ఇచ్ఛాయామ్॥వసఆచ్ఛాదనే ॥కసి-గతిశాసనయోః॥అయమనిదిదితి కేచిత్ కశేతికేచిత్॥ణిసిచుంబనే ॥ణిజి శుద్ధౌ॥శిజి-అవ్యక్తేశబ్దే॥పిజి-వర్ణే॥సంపర్చనఇత్యేకే ఉభయతేత్యన్యే - అవయవఇత్యపరే-అవ్యక్తశబ్దఇతీతరే పృజీత్యేకే॥వృజీ-వర్జనే ॥ఇఽదిత్యేకే॥పృచీ-సంపర్చనే॥ఈరాదయోగతాః——※——షూఙ్-ప్రాణిగర్భవిమోచనే॥శీఙ్-స్వప్నే॥అథస్తౌత్యంతాఃపరస్మైపదినోదశ॥ ఊర్ణుఞ్-ఉభయపదీ॥యు-మిశ్రణేఅమిశ్రణేచ॥రు-శబ్దే ॥ తుస్సౌత్రోగతివృద్ధిహింసాసు-అనుదాత్తః॥ణుస్తుతౌ ॥టుక్షు-శబ్దే॥క్ష్ణు- తేజనే॥ష్ణు-ప్రస్రవణే॥ఊర్ణుఞ్-ఆచ్ఛాదనే ॥ అనుదాత్తాః॥ద్యు-అభిగమనే॥షు-ప్రసవైశ్వర్యయోః॥కుశబ్దే॥ష్టుఞ్-స్తుతౌ ॥ బ్రూఞ్-వ్యక్తాయాంవాచి ——※—— అథ

శాస్యంతాః పరస్మైపదినః॥ఇణ్ -గతౌ॥ఇక్-అధ్యయనే॥నిత్యమధిపూర్వః-ఇక్-స్మరణే ॥ అయమప్యధిపూర్వః॥ వీ-గతివ్యాప్తిప్రజనకాంత్యసనఖాదనేషు॥ఈ-చ॥యా- ప్రాపణే॥ వా-గతిగంధనయోః॥భా దీప్తౌ ॥ష్ణా-శౌచే॥శ్రా పాకే॥ద్రా కుత్సాయాంగతౌ॥ప్సా భక్షణే॥పా-రక్షణే॥రా-దానే-లా ఆదానే॥ద్వావపి దానఇతిచంద్రః॥దాప్-లవనే॥ఖ్యా-ప్రకథనే॥ప్రా-పూరణే॥మా-మానే॥వచ పరిభాషణే॥విదజ్ఞానే-అయముదాత్తః॥అస-భువి॥మృజూ-శుద్ధౌ॥ ఉదాత్తాః రుదిర్ అశ్రువిమోచనే॥ ఞిష్వప్-శయే॥అనుదాత్తః॥శ్వస-ప్రాణనే ॥ అన-చ॥జక్ష భక్షహసనయోః॥రుదాదర్గతః॥జాగృ-నిద్రాక్షయే॥దరిద్రా దుర్గతౌ ॥చకాసృ-దీప్తౌ॥శాసు అనుశిష్టౌ॥ఇణాదయోగతాః॥

——※—— అథపంచధాతవశ్ఛాందసాః ॥ దీధీఙ్ - దీప్తిదేవనయోః॥వేవీఙ్ వేతినాతుల్యే॥ అథత్రయఃపరస్మైపదినః॥షస-సస్తి-స్వప్నే॥సంస్తఇత్యేకే॥వశ-కాంతౌ॥ ఛాందసాగతాః చర్కరీతంచ॥హ్నుఙ్-అపనయనే అనుదాత్తః ॥ ౭౩ ॥ ——※ఇత్యాదాదయః※—— అథజుహోత్యాదయః అనుదాత్తాః-ఆద్యాశ్చత్వారఃపరస్మైపదినః॥హు-దానాదనయోః॥ఆదానేచేత్యేకే-ప్రీణన-ఇతిభాష్యం॥ ఞిభీ-భయే॥హ్రీ-లజ్జాయామ్॥పౄ-పాలనపూరణయోః॥హ్రస్వాంతోయమితికేచిత్॥డుభృఞ్-ధారణపోషణయోః॥మాఙ్-మానేశబ్దేచ ॥ ఓహాఙ్-గతౌ॥ఓహాక్ త్యాగే॥అయంపరస్మైపదీ॥డుదాఞ్-దానే॥డుధాఞ్-ధారణపోషణయోః ॥ దానేఇత్యేకే॥——※——అథత్రయస్స్వరితేతః॥ణిజిర్ శౌచపోషణయోః॥విజిర్-పృథగ్భావే॥ విష్ల్ వ్యాప్తౌ॥అథాగణాంతాఏకాదశపరస్మైపదినశ్ఛాందసాశ్చ॥ఘృ క్షరణదీప్త్యోః॥హృ - ప్రసహ్యకరణే॥ ఋ- సృ-గతౌ॥భస-భర్త్సనదీప్త్యోః॥కిజ్ఞానే॥తుర-త్వరణే॥ధిష-శబ్దే॥ ధన ధాన్యే॥ జన-జననే॥గాస్తుతౌ॥వృత్॥౨౫॥ ——※ఇతిజుహోత్యాదయః-※—— అథదివాదయః ఉదాత్తాః॥ఝ్యాంతాఃపరస్మైపదినః॥దివు- క్రీడావిజిగీషావ్యవహారద్యుతిస్తుతిమోదమదస్వప్నకాంతిగతిషు ॥ షివు-తంతుసంతానే॥ స్రివు-గతిశోషణయోః॥ష్ఠివు నిరసనే॥కేచిదిహేమన్నపఠంతి॥ ష్ణుసు-అదనే॥ ఆదానేచేత్యేకే-అదర్శనఇత్యపరే ॥ ష్ణసు నిరసనే॥క్నసు- హ్వరణదీప్త్యోః॥వ్యుష-దాహే పుష-చ॥నృతీగాత్రవిక్షేపే॥ త్రసీ-ఉద్వేగే॥కుధ పూతీభావే॥పుథ-హింసాయామ్॥గుధ-పరివేష్టనే॥ క్షిప-ప్రేరణే-అనుదాత్తః॥పుష్ప-వికసనే॥తిమ-తీమ-ష్టిమ-ష్టీమ-ఆర్ద్రీభావే॥వ్రీడ-చోదనేలజ్జాయాంచ॥ ఇష-గతౌ॥షహ-షుహ-చక్యర్థే॥జౄష్ ఝ్యాష్-వయోహానౌ ॥స్వాదయః॥ఉదాత్తౌ॥షూఙ్-ప్రాణిప్రసవే॥దూఙ్-పరితాపే॥అనుదాత్తాః ॥ దీఙ్-క్షయే॥డీఙ్-విహాయ

పాగతౌ॥ధీఙ్ ఆధారే॥మీఙ్-హింసాయామ్॥రీఙ్-స్రవణే॥లీఙ్-శ్లేషణే॥వ్రీ
ఙ్-వృణోత్యర్థే॥పీఙ్-పానే॥మాఙ్ మానే॥ఈఙ్ గతౌ ప్రీఙ్ ప్రీతౌ—❁—
అథచత్వారఃపరస్మైపదినః ॥ అనుదాత్తాః॥శో-తనూకరణే॥ఛో-ఛేదనే॥ షో-
అంతకర్మణి ॥ దో-అవఖండనే ॥ అథాత్మనేపదినఃపఞ్చదశ॥ఉదాత్తాః॥జనీ
ప్రాదుర్భావె ॥ దీపీ-దీప్తౌ ॥ పూరీ ఆప్యాయనే॥తూరీ-గతిత్వరణహింస
యోః॥ధూరీ-గూరీ-హింసాగత్యోః॥ ఘూరీ జూరీ హింసావయోహాన్యోః॥
శూరీ హింసాస్తంభనయోః ॥ చూరీ దాహే ॥ తప-ఐశ్వర్యేవా అనుదా
త్తః॥ వృఙువరణే॥వావృత్యితి కేచిత్ ॥ క్లిశ-ఉపతాపే॥ కాశృ-దీప్తౌ॥వాశృ-
శబ్దే॥——❁——అథపంచస్వరితేతః॥ మృష-తితిక్షాయామ్॥ఈశుచిర్-పూ
తీభావే॥అనుదాత్తాః॥ణహ-బంధనే॥ రంజ-రాగే॥ శప-ఆక్రోశే॥——*——
అష్టైకాదశాత్మనేపదినః॥ పద-గతౌ॥ఖిద-దైన్యే॥ విద సత్తాయామ్॥ బుధ-
అవగమనే॥ యుధ-సంప్రహారే ॥ అనోరుధ-కామె ॥ అణ ప్రాణనే-ఉదా
త్తః। అనేతి కేచిత్। మన-జ్ఞానే॥ యుజ-సమాధౌ॥ సృజ-విసర్గే। లిశ అల్పీ
భావే——*——అథాగణాంతాఃపరస్మైపదినోష్టషష్టిః ॥ రాధోకర్మకాద్వృ
ద్ధావేవ। వ్యధ తాడనే ॥ అనుదాత్తాః।పుష పుష్టౌ॥శుష-శోషణే॥తుష ప్రీ
తౌ॥ దుష వైకృత్యే।శ్లిష-ఆలింగనే॥ శక-విభాషితోమర్షణే॥ ఉభయపదీ॥
ఞిష్విదా-గాత్రప్రక్షరణే అయం జిదిత్యేకె ॥ క్రుధ క్రోధే ॥ క్షుధ-బుభు
క్షాయామ్॥ శుధ శౌచె। షిధు-సంరాద్ధౌ॥వేటః॥రధహింసాసంరాధ్యోః॥
ణశ అదర్శనే॥ తృప-ప్రీణనే॥ దృప-హర్షమోహనయోః ॥ ద్రుహ జిఘాం
సాయామ్॥ ముహ-వైచిత్త్యే॥ ష్ణుహ-ఉద్గిరణే॥ ష్ణిహ-ప్రీతౌ॥ వృత్॥ రధా
దిర్గతః——❁——ఉదాత్తాః శము ఉపశమే ॥ తము-కాంక్షాయాం॥ దము-
ఉపశమె। శ్రము తపసిఖేదేచ॥ భ్రము-అనవస్థానే॥క్షమూ-సహనే॥క్లము-
గ్లానౌ ॥ మదీ-హర్షె ॥ ——*—— శమాదయోగతాః ॥ అసు-క్షేపణే॥
యసు-ప్రయత్నే ॥ జసు-మోక్షణే ॥ తసు-ఉపక్షయే - దసు-చ॥ వసు
స్తంభే-బస్వితికేచిత్ ॥ వ్యుష-విభాగే॥ వ్యుసిత్యేకె పుసత్యపరే॥ప్లుష
దాహే॥బిస-ప్రేరణె ॥కుస-సంశ్లేషణె॥బుస ఉత్సర్గే॥ముస ఖండనే॥వసీ-
పరిణామే ॥ పమీత్యేకె॥లుట-విలోడనే।ఉచ-సమవాయే॥భృశు భ్రంశు-అ
ధఃపతనే॥వృశ-వరణె॥కృశ-తనూకరణే॥ఞితృషా పిపాసాయాం ॥హృష తు
ష్టౌ॥రుష-రిష-హింసాయామ్॥డిప-క్షేపే।కుప-క్రోధే॥ గుప-వ్యాకులత్వే॥
యుపు-రుపు లుపు-విమోహనే॥ ష్టూప-సముచ్ఛ్రాయే।లుభ-గార్ధ్యే॥క్షు
భ-సంచలనే॥ణభ-తుభ-హింసాయామ్॥క్లిదూ-ఆర్ద్రీభావే।ఞిమిదా-స్నే
హనె॥ఞిష్విదా-స్నేహనమోచనయోః॥ఋధు-వృద్ధౌ॥గృధు అభికాంక్షా
యామ్॥౧౩౬॥ వృత్ ——*——పుషాదయోదివాదయశ్చగతాః దివాదిగా

కృతిగణఇతి కేచిత్ ఇతిదివాదయః—*—అథస్వాదయః ఉభయపదినః అ
నుదాత్తాః॥షుఞ్-అభిషవే॥షిఞ్ బంధనే॥శిఞ్-నిశానే॥డుమిఞ్-ప్రక్షేప
ణే॥చిఞ్ చయనే॥స్తృఞ్-ఆచ్ఛాదనే॥కృఞ్-హింసాయామ్॥ వృఞ్-వర
ణే-ఉదాత్తః॥ధుఞ్-కంపనే ॥ దీర్ఘాంతోఽప్యయమ్—*—అథపరస్మైపదినో
ష్టౌ ॥ టుదు-ఉపతాపే ॥ హి-గతౌ-వృద్ధౌచ॥పృ-ప్రీతౌ॥స్పృ-ప్రీతిపాలన
యోః-ప్రీతిచలనయోరిత్యేకే॥ చలనంజీవితమితిస్వామీ-స్మృ ఇత్యేకే॥పృణో
త్యాదయస్త్రయోపిఛాందసా ఇత్యాహుః॥ఆప్లృ-వ్యాప్తౌ॥శక్లృ-శక్తౌ॥ రాధ-
సాధ సంసిద్ధౌ ॥ —*—ఉదాత్తాః॥ అథద్వావాత్మనేపదినౌ॥అశూ-వ్యా
ప్తౌ సంఘాతేచ॥ ష్టిఘ-ఆస్కందనే॥ అథాగణాంతాః-పరస్మైపదినష్షోడశ॥
తిక-తిగ-గతౌచ॥షఘహింసాయామ్॥ఞిధృషా-ప్రాగల్భ్యే ॥ దంభు దంభ
నే॥ఋధు-వృద్ధౌ॥తృప-ప్రీణనఇత్యేకే॥ఛందసి॥ఆగణాంతాః ఛాందసాః॥ అ
హ-వ్యాప్తౌ॥దఘ-ఘాతనే పాలనేచ ॥ చము-భక్షణే॥రి-క్షి-చిరి-జిరి-దాశ్-
దృ-హింసాయామ్॥క్షిణోతిర్భాషాయామపీత్యేకే॥ రిక్షీత్యేకే-ఋక్షీత్య
న్యే॥ ౩౩॥ వృత్॥ఇతిస్వాదయః—*—అథతుదాదయఃషడుభయపదినః॥
అనుదాత్తాః॥తుద-వ్యథనే॥ ణుద ప్రేరణే ॥ దిశ- అతిసర్జనే॥భ్రస్జ-పాకే
క్షిప ప్రేరణే ॥ కృష-విలేఖనే ॥ ఉదాత్తాః॥ ఋషీగతౌ-పరస్మైపదీ॥అథ
చత్వారఆత్మనేపదినః॥జుషీ ప్రీతిసేవనయోః॥ ఓవిజీ-భయచలనయోః॥
ఓలజీ-ఓలస్జీ వ్రీడాయామ్॥ అథపరస్మైపదినః॥ ఓవ్రశ్చూ చ్ఛేదనే॥ వ్యచ-
వ్యాజీకరణే॥ఉఛి ఉంఛే॥ ఉఛీ-వివాసే॥ ఋచ్ఛ-గతీంద్రియప్రళయమూ
ర్తిభావేషు॥మిచ్ఛ ఉత్క్లేశే॥ జర్జ-చర్చ-ఝర్ఝ-పరిభాషణభర్త్సనయోః॥
త్వచ-సంవరణే॥ ఋచ-స్తుతౌ ॥ ఉబ్జ-ఆర్జవే॥ ఉజ్ఝ-ఉత్సర్గే॥లుభ-విమో
హనే ॥ రిఫ-కత్థనయుద్ధనిందాహింసాదానేషు రిహ ఇత్యేకే ॥ తృప తృ
ఫ-తృప్తౌ- ద్వావపిద్వితీయాంతావిత్యేకే ॥ తుప-తుంప-తుఫ-తుంఫ-హిం
సాయామ్ ॥ దృప-దృంఫ-ఉత్క్లేశే- ద్వితీయాంతావిత్యేకే ॥ ఋఫ-
ఋంఫ-హింసాయామ్॥ గుఫ-గుంఫ-గ్రంథే॥ఉభ ఉంభ-పూరణే॥శుభ-
శుంభ-శోభార్థే॥ ద్రభీ-గ్రంథే॥ చృతీ-హింసాగ్రంథనయోః॥ విధ విధానే॥
జుడ-గతౌ॥ జునేత్యేకే॥ మృడ-సుఖనే॥ పృడచ॥పృణ-ప్రీణనే॥వృణచ॥మృ
ణ హింసాయామ్॥ తుణ-కౌటిల్యే॥పుణ-కర్మణిశుభే॥ ముణ ప్రతిజ్ఞానే॥ కు
ణ-శబ్దోపకరణయోః॥ శున గతౌ॥ ద్రుణ-హింసాగతికౌటిల్యేషు ॥ ఘుణ-
ఘూర్ణ-భ్రమణే॥షుర- ఐశ్వర్యదీప్త్యోః॥ కుర-శబ్దే॥ ఖుర-చ్ఛేదనే॥ముర-సం
వేష్టనే॥ క్షుర-విలేఖనే ॥ ఘుర-భీమార్థశబ్దయోః ॥ పుర-అగ్రగమనే॥వృ
హూ-ఉద్యమనే-పవర్గీయాదిరిత్యన్యే॥తృహూ-స్తృహూ-తృంహూ-హిం
సార్థాః ॥ ఇషు-ఇచ్ఛాయామ్ ॥మిష-స్పర్ధాయామ్॥ కిల-శ్వైత్యక్రీడన

యోః॥తిల స్నేహే॥ చిల-వసనే॥చల విలసనే ॥ ఇల స్వప్నక్షేపణయోః॥ విల-సంవరణే ॥ బిల భేదనే ॥ ణిల-గహనే॥హిలభావకరణే॥ శిల-షిలఉంఛే॥ మిల-సంశ్లేషణే ॥ లిఖ-అక్షరవిన్యాసే॥కుట కౌటిల్యే॥పుట-సంశ్లేషణే॥ కుచ-సంకోచనే॥గుజ-శబ్దే॥ గుడ రక్షాయామ్॥ డిప క్షేపే॥ఛుర ఛేదనే॥ స్ఫుట వికసనే॥ ముట ఆక్షేపప్రమర్దనయోః॥త్రుటఛేదనే॥ తుట-కలహకర్మణి॥ ఛుట-చుట ఛేదనే॥ జుడ బంధనే॥ కడ-మదే॥లుట లుఠ సంశ్లేషణే॥ కృడ-ఘనత్వే॥ కుడ-బాల్యే॥ పుడ ఉత్సర్గే॥ ఘుట ప్రతిఘాతే॥ తుడ తోడనే॥ ణుడ-స్థుడ-సంవరణే॥ ఖుడ ఛుడ-ఇత్యేకే॥ స్ఫుర స్ఫురణే। స్ఫుల-సంచలనే॥ స్ఫరఇత్యన్యే॥స్ఫుడ-చుడ-బ్రుడ సంవరణే ॥ క్రుడ-భృడ నిమజ్జనఇత్యేకే। కురీ ఉద్యమనే॥ ఆత్మనేపదీ॥ అథచత్వారఃపరస్మైపదినః॥ణూ స్తవనే॥ధూ విధూననే॥గు-పురీషోత్సర్గే-అనుదాత్తః॥ ధ్రు-గతిస్థైర్యయోః అనుదాత్తః॥ ధ్రువఇతిపాఠాంతరం-అయముదాత్తః ॥ కుఙ్ శబ్దే॥ దీర్ఘాంతఇతి కేచిత్। కుటాదయోగతాః ॥ అనుదాత్తాః ॥ పృఙ్-వ్యాయామే। మృఙ్-ప్రాణత్యాగే।—*—అథపరస్మైపదినః॥రి-పి-గతౌ॥ ధి ధారణే॥క్షి నివాసగత్యోః॥ షూ-ప్రేరణే-ఉదాత్తః॥కౄ విక్షేపే ఉదాత్తౌ ॥ గౄ-నిగరణే ॥ దృఙ్ ఆదరే ॥ ధృఙ్-అవస్థానే॥ —*— అథషోడశపరస్మైపదినః॥ ప్రచ్ఛజ్ఞీప్సాయామ్॥ వృత్ ॥ కిరాదయోగతాః॥సృజ విసర్గే॥ టుమస్జో-శుద్ధౌ॥రుజో-భంగే ॥ భుజో-కౌటిల్యే ॥ ఛుప-స్పర్శే॥ రుశ-రిశ-హింసాయామ్। లిశ-గతౌ॥స్పృశ-సంస్పర్శనే ॥ విచ్ఛ గతౌ-ఉదాత్తః॥విశ-ప్రవేశనే॥ మృశ-ఆమర్శనే॥ణుద-ప్రేరణే॥ షద్ల్- విశరణగత్యవసాదనేషు॥శద్ల్ శాతనే॥ అథస్వరితేతః ॥ మిలసంగమే ఉదాత్తః॥ ముచ్ల్-మోక్షణే॥లుప్ల్-ఛేదనే॥ విద్ల్ లాభే-వేట్॥ లిప-ఉపదేహే॥ షిచ-క్షరణే—*— అథత్రయః-పరస్మైపదినః॥ కృతీ-ఛేదనే-ఉదాత్తః ॥ ఖిద-పరిఘాతే ॥ పిశ-అవయవే ॥ ఉదాత్తః-వృత్ ॥ ౧౪౩ ॥ ముచాదయస్తుదాదయశ్చవృత్తాః —*—అథరుధాదయః ॥ అనుదాత్తాః॥ఆద్యానవస్వరితేతః॥రుధిర్-ఆవరణే॥ భిదిర్-విదారణే॥ ఛిదిర్-ద్వైధీకరణే॥ రిచిర్-విరేచనే॥విచిర్-పృథగ్భావే॥ క్షుదిర్-సంపేషణే॥ యుజిర్-యోగే ॥ ఉదాత్తాః॥ఉఛృదిర్-దీప్తిదేవనయోః॥ ఉతృదిర్-హింసానాదరయోః ॥ కృతీ-వేష్టనే-అయంపరస్మైపదీ॥ అథత్రయఆత్మనేపదినః॥ఞిఇన్ధీ-దీప్తౌ॥అనుదాత్తాః ఖిద-దైన్యే॥విద-విచారణే—*—అథపరస్మైపదినః॥శిష్ల్ విశేషణే॥ పిష్ల్ సంచూర్ణనే భంజో ఆమర్దనే॥ భుజ-పాలనాభ్యవహారయోః॥ఉదాత్తాః॥ తృహ-హిసి-హింసాయామ్॥ ఉన్దీక్లేదనే ॥ అంజూ-వ్యక్తిమ్రక్షణకాంతిగతిషు ॥ తంచూ-సంకోచనే ॥ ఓవిజీ-భయచలనయోః॥ వృజీ-వర్జనే॥పృచీసంపర్కే॥వృత్॥

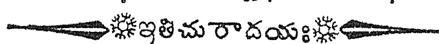
౨౫॥ ఇతి రుధాదయః॥—*—తనాదయః॥ ఆద్యాస్సప్తస్వరితేతః ఉదాత్తాః॥ తను విస్తారే॥ షణు-దానే॥ క్షణు హింసాయాం॥ క్షిణు చ॥ ఋణు-గతౌ॥ తృణు-అదనే॥ ఘృణు-దీప్తౌ॥ అథ ద్వావాత్మనేపదినౌ॥ వను యాచనే-అయం చాంద్రమతే పరస్మైపదీ॥ మను-అవబోధనే॥ డుకృఞ్-కరణే అనుదాత్తః॥ ౧౦॥ వృత్ —※ఇతి తనాదయః※— అథ క్ర్యాదయః అనుదాత్తాః॥ డుక్రీఞ్ ద్రవ్యవినిమయే॥ ప్రీఞ్-తర్పణే కాంతౌ చ॥ శ్రీఞ్-పాకే॥ మీఞ్ హింసాయామ్॥ షిఞ్-బంధనే॥ స్కుఞ్ ఆప్రవణే॥ స్తన్భు స్తుంభు స్కన్భు స్కుంభు రోధన ఇత్యేకే ప్రథమతృతీయా స్తంభే ద్వితీయో నిష్కోషణే చతుర్థో ధారణ ఇత్యన్యే- చత్వార ఇమే పరస్మైపదినస్సౌత్రాశ్చ॥ యుఞ్-బంధనే॥ ఉదాత్తాః॥ క్నూఞ్-శబ్దే॥ ద్రూఞ్-హింసాయామ్॥ పూఞ్-పవనే॥ లూఞ్-ఛేదనే॥ స్తౄఞ్ ఆచ్ఛాదనే॥ కౄఞ్-హింసాయామ్॥ వౄఞ్ వరణే॥ ధూఞ్-కంపనే—※—అథ బధ్నాత్యంతాః పరస్మైపదినః॥ శౄ హింసాయామ్॥ పౄ-పాలనపూరణయోః॥ వౄ వరణే-హరణ ఇత్యేకే॥ భౄ భర్త్సనే భరణేప్యేకే॥ మౄ-హింసాయామ్॥ దౄ-విదారణే॥ జౄ వయోహానౌ ఝౄ ఇత్యేకే- ధౄ-ఇత్యన్యే॥ నౄ-నయే॥ కౄ హింసాయాం॥ ఋ గతౌ॥ గౄ శబ్దే॥ అనుదాత్తాః॥ జ్యా వయోహానౌ॥ రీ-గతిరేషణయోః॥ లీ-శ్లేషణే॥ వ్లీ వరణే॥ ప్లీ-గతౌ॥ ల్వాదయో గతాః॥ ప్వాదయోపీత్యేకే॥ వ్రీ-వరణే॥ భ్రీ-భయే-భరణ ఇత్యేకే॥ క్షీష్ హింసాయాం॥ జ్ఞా అవబోధనే॥ బంధ బంధనే—*—ఉదాత్తాః॥ వృఙ్- సంభక్తౌ—*—ఇతః పరస్మైపదినః॥ శ్రన్థ విమోచనప్రతిహర్షణయోః॥ మన్థ-విలోడనే॥ శ్రన్థ గ్రన్థ సందర్భే॥ కున్థ-సంశ్లేషణే- సంక్లేశన ఇత్యేకే॥ కుథేతి దుర్గః॥ మృద-క్షోదే మృడ చ-అయం సుఖేపి॥ గుధ రోషే॥ కుష నిష్కర్షే॥ క్షుభ-సంచలనే॥ ణభ-తుభ-హింసాయామ్॥ క్లిశూ విబాధనే॥ అశ-భోజనే॥ ఉధ్రస-ఉంఛే॥ ఇష-ఆభీక్ష్ణ్యే॥ విష-విప్రయోగే-అనుదాత్తః॥ ప్రుష-ప్లుష స్నేహనసేవనపూరణేషు॥ పుష-పుష్టౌ॥ ముష-స్తేయే॥ ఖచ-భూతప్రాదుర్భావే॥ వాన్తోయమిత్యేకే॥ హేఠ చ॥ గ్రహ-ఉపాదానే అయం స్వరితేత్॥ ౬౧॥—*ఇతి క్ర్యాదయః.*—అథ చురాదయః॥ చుర స్తేయే॥ చితి- స్మృత్యామ్॥ యత్రి-సంకోచే॥ స్ఫుడి- పరిహాసే॥ స్ఫుటీత్యేకే॥ లక్ష-దర్శనాంకనయోః॥ కుద్రి-అనృతభాషణే॥ కుడీత్యేకే॥ లడ-ఉపసేవాయామ్॥ మిది-స్నేహనే॥ ఓలడి-ఉత్క్షేపణే॥ ఓకార ఇదిత్యేకే॥ ఉకారాదిరయమిత్యన్యే॥ జల-అపవారణే॥ లజ ఇత్యేకే॥ పీడ-అవగాహనే॥ నట-అవస్పందనే॥ శ్రథ-ప్రయత్నే-ప్రస్థాన ఇత్యేకే॥ బధ-సంయమనే॥ బంధేతి చాంద్రాః॥ పౄ-పూరణే॥ ఊర్జ బలప్రాణనయోః॥ పక్ష-పరిగ్రహే॥ చూర్ణ-పే

షణె ॥ వర్ణ-చూర్ణ-ప్రేరణే-వర్ణ వర్ణనఇత్యేకె॥ప్రథ-ప్రఖ్యానె॥పృథ ప్రక్షే
పే పథఇత్యేకె॥షంబ-సంబంధే॥శమ్బచ-సాంబఇతే కే॥భక్ష-అదనె॥కుట్ట-
ఛేదనభర్త్సనయోః-పూరణఇత్యేకే ॥ పుట్ట-చుట్ట అల్పీభావే॥అట్ట షుట్ట అ
నాదరె ॥ లుంట-స్తేయే॥శఠ-శ్వఠ అసంస్కారగత్యోః-శ్వఠీత్యేకె॥తుజి-పి
జి-హింసాబలాదాననికేతనేషు॥తుజ-పిజేతికేచిత్।లజి-లుజి-ఇత్యేకే॥పిస-
గతౌ ॥ షాన్త్వ-సామప్రయోగే॥శ్వల్క వల్క-పరిభాషణే॥ష్ణిహ-స్నేహ
నే॥ స్ఫిట ఇత్యేకే॥స్మిట-అనాదరే॥ష్మిఙ్ అనాదరఇత్యేకే॥శ్లిష శ్లేషణే॥ప
థి గతౌ ॥ పిచ్ఛ-కుట్టనె॥ ఛది-సంవరణే॥శ్రణ దానె॥తడ ఆఘాతె॥ ఖడ-ఖ
డి-కడి-భేదనే॥కుడి రక్షణే॥గుడి వేష్టనే-రక్షణఇత్యేకే-కురీత్యేకెగురీత్యన్యె॥
ఖుడిఖండనె।వటి-విభాజనే-వడీత్యేకే॥చడి-కపి-చణ్డె॥ మడి-భూషాయాం
హర్షేచ॥భడికల్యాణె॥ఛర్ద-వమనే॥పుస్త-బుస్త-ఆదరానాదరయోః॥చుద-సం
చోదనే॥నక్క-ధక్క-నాశనే॥చక్క-చుక్క-వ్యథనే॥క్షల-శౌచకర్మణి॥తల
ప్రతిష్ఠాయాం॥తుల-ఉన్మానే ॥దుల-ఉత్క్షేపె॥పుల-మహత్త్వే॥చుల సము
చ్ఛ్రాయె॥మూల-రోహణె॥కల విక్షేపె॥బిల-భేదనే॥తిల-స్నేహనే ॥ చల-
భృతౌ॥పాల-రక్షణె॥లూష-హింసాయాం॥శుల్బ-మానే॥శూర్ప చ॥చుట-
ఛేదనే॥పుట సంచూర్ణనె॥పడి-పసి-నాశే॥వజ-మార్గసంస్కారగత్యోః॥ శు
ల్క-అతిసర్జనే॥చపి-గతౌ॥క్షపి-క్షాంతౌ॥క్షజి-కృచ్ఛ్రజీవనే॥శ్వర్త గత్యామ్॥
శ్వభ్రిచ॥ జ్ఞప-మిచ్చ అయంజ్ఞానేజ్ఞాపనేచ॥యమచ-పరివేషణె మిత్ ॥చ
హపరికల్కనే-చపఇత్యేకె॥రహ-త్యాగే॥బల-ప్రాణనే॥చిఞ్-చయనే॥ఘ
ట్టచలనే॥ముస్తసంఘాతే॥ ఖట్టసంవరణె॥షట్ట స్ఫిట్ట-చుబి-హింసాయామ్॥
పూలసంఘాతే॥ పూర్ణేత్యేకే-పుణేత్యన్యే॥పుంస అభివర్ధనే॥టకి బంధనే॥
వ్యప-క్షేపే-వ్యయ-విపఇత్యేకే॥ధూస-కాన్తికరణె॥ధూషఇత్యేకే-ధూశఇ
త్యపరే॥కీట-వర్ణే॥చూర్ణ-సంకోచనె॥పూజ-పూజాయామ్॥అర్క స్తవనె-త
పనఇత్యేకే, శుఠఅలస్యే॥శుఠిశోషణే॥జుడ ప్రేరణే॥గజ-మార్జ-శబ్దార్థౌ॥మ
ర్చ-చ॥ఘృప్రస్రవణే॥పచి-విస్తారవచనె॥తిజనిశాతనె॥కృత-సంశబ్దనె॥వర్ధ
ఛేదనపూరణయోః॥ కుబి ఆచ్ఛాదనె-కుభీత్యేకే॥లుబితుబిఅర్దనె-అదర్శనఇ
త్యేకే॥హ్లప వ్యక్తాయాంవాచి-క్లపేత్యేకే హ్రిపేత్యన్యే ॥ చుటి చ్ఛేదనె॥
ఇలప్రేరణే॥మ్రక్షమ్లేచ్ఛనె॥ మ్లేచ్ఛ-అవ్యక్తాయాంవాచి॥బ్రూస హర్హ-బ
ర్హ-హింసాయామ్॥గర్జ-గర్ద-శబ్దే॥ గర్ధఅభికాంక్షాయామ్॥గుర్దపూర్వని
కేతనె॥జసిరక్షణే-మోక్షణఇత్యేకే॥ ఈడ-స్తుతౌ ॥ జసు-హింసాయామ్॥
పిడి-సంఘాతే॥రుషరోషే-రుటఇత్యేకే॥ డిప-క్షేపే ॥ ష్టుప-సముచ్ఛ్రా
యే॥౧౩౧॥——※——ఆకుస్మాదాత్మనెపదినః॥చిత సంచేతనె॥దశ్మ-దానె॥
దశి-దంశనె॥దసి-దంశనదర్శనయోః॥ దసేత్యేకే॥డప-డిప-సంఘాతే॥తత్రి-

కుటుంబధారణే॥ కుటుంబేధాత్వంతరమితిచాంద్రాః॥ మత్రి-గుప్తభాషణే।
స్పశ-గ్రహణసంశ్లేషణయోః ॥ తర్జ-భర్త్స-తర్జనే ॥ వస్త-గంధ-అర్దనే॥
విష్క-హింసాయామ్॥ హిష్కేత్యేకే॥ నిష్క-పరిమాణే ॥ లల-ఈప్సా
యామ్॥ కూణ-సంకోచే॥ తూణ పూరణే ॥ భ్రూణ ఆశావిశంకయోః॥ శ
ఠ- శ్లాఘాయామ్। యక్ష-పూజాయామ్॥ స్యమ వితర్కే॥ గూరీ-ఉద్యమ
నే॥ శమ-లక్ష-ఆలోచనే॥ కుత్స-అవక్షేపణే॥ త్రుట-ఛేదనే॥ కుటచ॥ గళ-
స్రవణే॥ భల-ఆభండనే॥కూట ఆప్రదానే-అవసాదనఇత్యేకే॥ కుట్ట ప్రతా
పనే॥ వంచు ప్రలంభనే॥ వృష-శక్తిబంధనే ॥ మద-తృప్తియోగే-॥ దివుపరి
కూజనే ॥ గృ విజ్ఞానే। విద-చేతనాఖ్యానవివాసనేషు॥మన-స్తంభే॥యు-
జుగుప్సాయాం ॥ కుస్మ-నామ్నోవా——*——చర్చ అధ్యయనే ॥ బుక్క-
భాషణే॥ శబ్ద-ఉపసర్గాదావిష్కారేచ॥ కణ-నిమీలనే॥జభి-నాశనే॥షూద-
క్షరణే॥ జసు-తాడనే ॥ పశ-బంధనే॥ అమ-రోగే॥చట-స్ఫుట-భేదనే॥ ఘు
ట సంఘాతే॥ హంత్యర్థాశ్చ॥ దివు-మర్దనే॥అర్జ-ప్రతియత్నే॥ ఘుషిర్-విశ
బ్దనే ॥ ఆఙఃక్రంద-సాతత్యే ॥ లస-శిల్పయోగే ॥ తసి-భూష-అలంకారే॥
మోక్ష-అసనే॥ అర్హపూజాయామ్ ॥ జ్ఞా-నియోగే ॥ భజ-విశ్రాణనే॥శృ
ధు-ప్రసహనే ॥ యత-నికారోపస్కారయోః ॥ రక-లగ ఆస్వాదనే రఘు
త్యేకే-రగేత్యన్యే ॥ అంచు-విశేషణే॥ లిగి-చిత్రీకరణే॥ ముద-సంసర్గే॥ త్ర
స-ధారణే- గ్రహణఇత్యేకే-వారణఇత్యన్యే॥ ఉధ్రస-ఉంఛే॥ముచ-ప్రమో
చనేమోదనేచ ॥ వస-స్నేహచ్ఛేదాపహరణేషు॥చర-సంశయే॥చ్యు సహ
నే-హసనేచేత్యేకే చ్యుసేత్యేకే॥భువో వకల్కనే చింతనఇత్యన్యే॥ కృపే
శ్చ॥ ఆస్వదస్సకర్మకాత్ ॥ అతఃపరంస్వదిముభివ్యాప్యసంభవత్కర్మకేభ్య
ఏవణిచ్॥ గ్రస-గ్రహణే॥ పుష-ధారణే॥ దళ-విదారణే ॥ పట-పుట-లుట-
తుజి-మిజి పిజి-లుజి భజి-లసి-త్రసి పిసి-కుసి దశి కుశి-ఘట ఘటి బృహి-
బర్హ-బల్హ - గుప ధూప-విఛ-ధీవ-పుథ- లోకృ-లోచృ ణద-కుప-తర్క -వృ
తు-వృధు-భాషార్థాః ॥ రుట-లజి-అజి-దసి-భృశి-రుశి-శీక-నట-పుట రుచి-
రఘి లఘి-అహి-రహి-మహి చ॥ లడి-తడి-నడచ॥ పూరీ ఆప్యాయనే॥ రు
జ-హింసాయామ్॥ ష్వద-ఆస్వాదనే॥ స్వాదఇత్యేకే॥ ౧౩౦॥ ——*——
ఆధృషాద్వా॥ ఇతఊర్ధ్వంధృషధాతుపఖివ్యాప్యవైకల్పికణిచః॥ యుజ పృ
చ-సంయమనే॥ అర్చపూజాయామ్॥ షహ-మర్షణే ॥ ఈర క్షేపే॥లీ ద్రవీ
కరణే॥ వృజీ-వర్జనే॥ వృఙ్-ఆవరణే ॥ జ్యా-వయోహానౌ॥జ్రిచ॥రిచ-వి
యోజనసంపర్చనయోః॥ శిష-అసర్వోపయోగే॥తప-దాహే॥ తృప-తృప్తౌ-
సందీపనఇత్యేకే ॥ ఛృదీ-సందీపనే ॥ చృప-ఛృప దృప-సంజీవనఇత్యేకే॥దృ
భీ భయే ॥ దృభ-సందర్భే ॥ శ్రథ మోక్షణే-హింసాయామిత్యేకే॥మీ-గ

తౌ॥ గ్రంథ-బంధనే॥ శీక-ఆమర్షణే। చీక-చ॥ అర్ద హింసాయామ్-అయం స్వరితేత్॥ హిసి-హింసాయామ్॥ అర్హ- పూజాయామ్॥ ఆఙ్షద పద్యర్థే॥ శుంధ-శౌచకర్మణి॥ ఛద-అపవారణే-అయంస్వరితేత్। జుష పరికర్ణనె పరితర్పణఇత్యేకే॥ ధూఞ్-కంపనే॥ ప్రీఞ్-తర్పణే॥ శ్రంథ గ్రంథ సందర్భే॥ ఆప్లృ లంభనే॥ స్వరితేదయమిత్యేకే-తను శ్రద్ధోపకరణయోః॥ ఉపసర్గాచ్చదైర్ఘ్యే॥ చన-శ్రద్ధోపహాసనయోరిత్యేకే॥ వద-సందేశవచనే॥ స్వరితేత్-అనుదాత్తేదిత్యేకే॥ వచ-పరిభాషణే॥ మానపూజాయామ్॥ భూ ప్రాప్తౌ- ఆత్మనేపదీ-ణిచ్ సన్నియోగేనైవ ఆత్మనేపదమిత్యేకే॥ గర్హ-వినిందనే॥ మార్గ అన్వేషణే॥ కఠి శోకే॥ ఉత్పూర్వోయముత్కంఠాయాం॥ మృజూ-శౌచాలంకారయోః॥ మృష-తితిక్షాయామ్-అయంస్వరితేత్॥ ధృష- ప్రసహనే॥ ౭౩॥ ఇత్యాధృషీయాః——*——అథాదంతాః॥ కథ వాక్యప్రబంధే॥ వర-ఈప్సాయామ్॥ గణ-సంఖ్యానే॥ శఠ-శ్వఠ-సమ్యగవభాషణే॥ పట-వట-గ్రంథే॥ రాంతఇత్యేకే॥ రహ-త్యాగే॥ స్తన-గద-దేవశబ్దే॥ పత గతౌవా॥ వాణిజంతః- వాఅదంతఇత్యేకే। పషోఽనుపసర్గాత్ గతౌ। స్వర-ఆక్షేపే॥ రచ- ప్రతియత్నే॥ కల గతౌ సంఖ్యానేచ॥ చహ-పరికల్కనే॥ మహ-పూజాయామ్॥ సార-కృప-శ్రథ-దౌర్బల్యే॥ స్పృహ-ఈప్సాయామ్॥ భామ క్రోధే॥ సూచ-పైశున్యే॥ ఖేట- భక్షణే॥ ఖోడేత్యన్యే ఖోటఇత్యపరే॥ క్షోట-క్షేపే॥ గోమ-ఉపలేపనే॥ కుమార-క్రీడాయామ్॥ శీల ఉపధారణే॥ సామ-సాంత్వప్రయోగే॥ వేల-కాలోపదేశే॥ కాలఇతిపృథగ్ధాతురిత్యేకే॥ పల్పూల లవనపవనయోః॥ వాత సుఖసేవనయోః-గతిసేవనయోరిత్యేకే॥ గవేష-మార్గణే॥ వాస-ఉపసేవాయామ్॥ నివాస-ఆచ్ఛాదనే॥ భాజ- పృథక్కర్మణి॥ సభాజప్రీతిదర్శనయోః- సేవనేచేత్యేకే॥ ఊన పరిహాణే॥ ధ్వన- శబ్దే॥ కూట-పరితాపే॥ సంకేత-గ్రామ-కుణ- గుణ- చామంత్రణే-చాకూటోపి॥ కేతని కేతశ్రావణే నిమంత్రణే॥ కూణ సంకోచనే॥ స్తేనచౌర్యే॥ ఆగర్వాదాత్మనేపదినః॥ పద గతౌ॥ గృహ గ్రహణే॥ మృగ అన్వేషణే॥ కుహ విస్మాపనే। శూర-వీర-విక్రాంతౌ॥ స్థూల-పరిబృంహణే॥ అర్థ-ఉపయాచ్ఞాయామ్॥ సత్ర-సంతానక్రియాయామ్॥ గర్వ మానే॥ ఇత్యాగర్వీయాః——※——సూత్ర వేష్టనే॥ మూత్ర ప్రస్రవణే॥ రూక్ష పారుష్యే॥ పార-తీర-కర్మసమాప్తౌ॥ పుట సంసర్గే॥ ధేక-దర్శన ఇత్యేకే॥ కత్ర-శైథిల్యే॥ కర్త ఇత్యే

కే॥ ప్రాతిపదికాద్ధాత్వర్థేబహుళమిష్ఠవచ్చ ॥తత్కరోతితదాచష్టే॥ తేనాతి
క్రామతి ॥ ధాతురూపంచ॥బష్క-దర్శనే॥ చిత్ర-చిత్రీకరణే॥కదాచిద్దర్శనే॥
అంస-సమాఘాతే॥ వట విభాజనే॥లజ-ప్రకాశనే॥ వటిలజి ఇత్యేకే॥మిశ్ర-
సంపర్కే -అయంస్వనుదాత్తేత్ ॥ సంగ్రామయుద్ధే-అనుదాత్తేత్ ॥స్తోమ శ్లా
ఘాయామ్॥ఛిద్ర-కర్ణభేదనే॥కర్ణచ్ఛేదనే కర్ణేతిధాత్వంతరమిత్యన్యే॥అంధ-
దృష్ట్యుపఘాతే॥దండ దండనిపాతనే॥అంకపదేలక్షణేచ ॥ అంగచ॥సుఖ-దుః
ఖతత్క్రియాయామ్॥ రసఆస్వాదనస్నేహనయోః॥ వ్యయ విత్తసముత్సర్గే॥
రూప-రూపక్రియాయామ్॥ఛేద-ద్వైధీకరణే॥ఛద అపవారణఇత్యేకే॥లాభ-
ప్రేరణే॥వ్రణగాత్రవిచూర్ణే॥వర్ణ- వర్ణక్రియావిస్తారగుణవచనేషు ॥౪౧౦॥
బహుళమేతన్నిదర్శనమ్॥అదన్తాధాతవోబహుళంభవంతి - తేన-పర్ణ- హరి
తభావే॥విష్క-దర్శనే॥ క్షపప్రేరణే॥వసనివాసే॥తుత్థ ఆవరణే॥ ఏవంఆందో
ళయతి ప్రేంఖోళయతి విడంబయతిఅవధీరయతీత్యాది ॥ అన్యేతుదశగణ
పాఠోబహుళమిత్యాహుః తేనాపరితాఅపిసౌత్రాలౌకికావైదికాశ్చద్ర
ష్టవ్యాఇత్యాహుః - ఇతరేతునవగణీపఠితేభ్యోపక్వచిత్స్వార్థేణిజ్భవతి- బ
హుళగ్రహణాత్ - తేన రామోరాజ్యమచీకరదిత్యాదిసిద్ధిరిత్యాహుః-చురా
దిభ్యఏవబహుళంణిజిత్యన్యే ॥ ణిజంగాన్నిరసనే॥అంగవాదిప్రాతిపదికంని
రసనేణిజంలభతే- ణిజంతాచ్చాత్మనేపదమేవ॥ శ్వేతాశ్వాశ్వతరగాలోడి
తాహ్వరకాణాంచతుర్ణాంధాత్వర్థేణిజ్ద్రష్టవ్యః అశ్వతరేతకలోపశ్చద్ర
ష్టవ్యః॥ణిజేవేత్యేకే ॥ పుచ్ఛాదిషుధాత్వర్థఇత్యేవసిద్ధమ్॥౮ ********

ఇతిచురాదయః

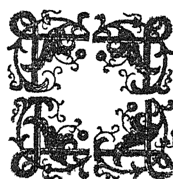
ధాతుపాఠస్సమ్పూర్ణః

శ్రీలక్ష్మీహయవదనపరబ్రహ్మణేనమః

మంగళమస్తు

శ్రీ ర స్తు.

శ్రీలక్ష్మీహయగ్రీవాయనమః.

శ్రీదక్షిణామూర్త్యుపాసనాసమాసాదిత

పాణినీయాద్యనేకవిద్యాధురీణ

శ్రీమత్ కుమ్భకోణ రామస్వామి శాస్త్రి శిష్య

జంధ్యాలసుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిణా కృతా

శ్రీమత్పాణినిసూత్రచంద్రికా.

తత్సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిప్రేరితేన

శ్రీమదాసూరి

సరస్వతీ, తిరువేంకటాచార్యేణ

సిద్ధాన్తకౌముదీపుటసఙ్ఖ్యాసంయోజనపూర్వకం

సమ్యక్సంస్కృతా

శ్రీమత్సరస్వతీనిలయాఖ్యముద్రాక్షరశాలాయామ్

ముద్రితాచసతీ విజయతేతరామ్

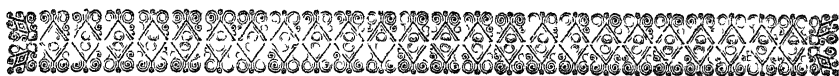
నెల్లూరు శ్రీరంగనాయకులపేట.

1884

ప్రకటన.

బ్రహ్మశ్రీ జంధ్యాలసుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రులవారు ఈగ్రంథమును ముద్రించునధికారమును నాకొసంగి అందుకుఁ దగిన బహుమానమును బొందియున్నారు గనుక ౧౮౬౭సంవత్సరపు ౨౫వ-ఆక్టుప్రకారము మఱి యెవ్వరును దీనిని ముద్రింపఁగూడదు.

౧౮౮౪సం॥ జనవరి ౨౪ తేది. } స॥ తిరువేంకటాచార్యులు.

శ్రీరస్తు.

శ్రీలక్ష్మీహయవదనపరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీమత్పాణినిసూత్రచంద్రికా.

కౌముదీ పుటసంఖ్యాః	సూత్రాణి	అధ్యాయ పాద సూత్రసంఖ్యాః	కౌముదీ పుటసంఖ్యాః	సూత్రాణి	అధ్యాయ పాద సూత్రసంఖ్యాః
౨	అఅ	౮-౪-౬౮	౭౭	అగ్రాన్తశుద్ధశుభ్ర*	౫-౪-౧౪౫
౪౯	అకథితఞ్చ	౧-౪-౫౧	౩౦౮	అఙ్గయుక్తంతిఙాకాఙ్క్షం	౮-౨-౯౬
౭	అకస్సవర్ణేదీర్ఘః	౬-౧-౧౦౧	౩౦౨	అఙ్గఇత్యాదౌచ	౬-౧-౧౧౯
౨౮౨	అకర్తరిచకారకేసంజ్ఞా*	౩-౩-౧౯	౧౫	అఙ్గస్య	౬-౪-౧
౨౨౫	అకర్మకాచ్చ	౧-౩-౨౬	౩౨౫	అఙ్గానిమైరేయే	౬-౨-౭౦
౨౨౬	అకర్మకాచ్చ	౧-౩-౩౫	౩౩౫	అఙ్గాత్ప్రాతిలోమ్యే	౮-౧-౩౩
౨౨౭	అకర్మకాచ్చ	౧-౩-౪౫	౭౫	అఙ్గులేర్దారుణి	౫-౪-౧౧౪
౩౨౯	అకర్మధారయేరాజ్యమ్	౬-౨-౧౩౦	౧౪౩	అఙ్గుల్యాదిభ్యష్ఠక్	౫-౩-౧౦౮
౫౫	అకర్తర్యృణేపఞ్చమీ	౨-౩-౨౪	౧౧౧	అచ	౪-౩-౩౧
౧౪౯	అకృచ్ఛ్రప్రియసుఖ*	౮-౧-౧౩	౩౫	అచః	౬-౪-౧౩౮
౧౬౧	అకృత్సార్వధాతుక*	౭-౪-౨౫	౩౧౩	అచఃకర్తృయకి	౬-౧-౧౯౫
౩౨౫	అకేజీవికార్థే	౬-౨-౭౩	౨౩౩	అచఃకర్మకర్తరి	౩-౧-౬౨
౫౭	అకేనోర్భవిష్యదాధమ*	౨-౩-౭౦	౪	అచఃపరస్మిన్పూర్వ*	౧-౧-౫౭
౬౦	అక్షశల కాసఙ్ఖ్యాఃపరి*	౨-౧-౧౦	౨౨౫	అచఉపసర్గాత్తః	౭-౪-౭౭
౨౮౫	అక్షేషుగ్లహః	౩-౩-౭౦	౮౩	అచతురవిచతురసుచ*	౫-౪-౭౭
౧౬౮	అక్షోఽన్యతరస్యామ్	౩-౧-౭౫	౪	అచశ్చ	౧-౨-౨౮
౮౩	అక్ష్ణోఽదర్శనాత్	౫-౪-౭౬	౧౬౧	అచస్తాస్వత్థల్యనిటో*	౭-౨-౬౧
౧౨౦	అగారాన్తాట్ఠన్	౪-౪-౭౦	౧౦౨	అచిత్తహస్తిధేనోష్ఠక్	౪-౨-౪౭
౨౮౫	అగారైకదేశేప్రఘణః*	౩-౩-౭౯	౧౧౪	అచిత్తాదదేశకాలాట్ఠక్	౪-౩-౯౬
౩౦౮	అగ్నీత్ప్రేషణేపరస్య	౮-౨-౯౨	౨౪	అచిరఋతః	౭-౨-౧౦౦
౧౦౧	అగ్నేర్ఢక్	౪-౨-౩౩	౧౯౭	అచివిభాషా	౮-౨-౨౧
౮౧	అగ్నేస్స్తుత్స్తోమసో*	౮-౩-౮౨	౨౧	అచిశ్నుధాతుభ్రువాం*	౬-౪-౭౭
౨౫౧	అగ్నౌచేః	౩-౨-౯౧	౧౯	అచోఞ్ణితి	౭-౨-౧౧౫
౨౪౨	అగ్నౌపరిచాయ్యో*	౩-౧-౧౩౧	౭	అచోఽన్త్యాదిటి	౧-౧-౬౪
౬౯	అగ్రాఖ్యాయామురసః	౫-౪-౯౩	౨౩౯	అచోయత్	౩-౧-౯౭
౨౯౯	అగ్రాద్యత్	౪-౪-౧౧౬	౫	అచోరహాభ్యాంద్వే	౮-౪-౪౬

~~~~~~~~~~~~~~
~~~~~~~~~~~~~~

౧౨౭ తదస్యబ్రహ్మచర్యమ్ ౫-౧- ౯౪
౧౩౨ తదస్యసఞ్జాతంతారకా* ౫-౨- ౩౬
౧౧౨ తదస్యసోఢమ్ ౪-౩- ౫౨
౧౦౩ తదస్యాంప్రహరణమితిక్రీ* ౪-౨- ౫౭
౧౩౪ తదస్యాస్త్యస్మిన్నితిమతుప్ ౫-౨- ౯౪
౧౩౮ తదోదాచ ౫-౩- ౧౯
౩౨ తదోస్సస్సావనన్త్యయోః ౭-౨-౧౦౬
౧౧౩ తద్గచ్ఛతిపథిదూతయోః ౪-౩- ౮౫
౧౪౫ తద్యుక్తాత్కర్మణోణ్ ౫-౪- ౩౬
౯౯ తద్రాజస్యబహుషుతేనైవా* ౨-౪- ౬౨
౧౨౦ తద్వహతిరథయుగప్రాస* ౪-౪- ౭౬
౨౯౯ తద్వానాసాముపధానో* ౪-౪-౧౨౫
౧౨౫ తద్ధరతివహత్యావహతి* ౫-౧- ౫౦
౪౧ తద్ధితశ్చాసర్వవిభక్తిః ౧-౧- ౩౮
౩౧౮ తద్ధితస్య ౬-౧-౧౬౪
౪౯ తద్ధితాః ౪-౧- ౭౬
౬౫ తద్ధితార్థోత్తరపదసమా* ౨-౧- ౫౧
౯౧ తద్ధితేష్వచామాదేః ౭-౨-౧౧౭
౧౮౫ తనాదికృఞ్భ్యఉః ౩-౧- ౭౯
౧౯౯ తనాదిభ్యస్తథాసోః ౨-౪- ౭౯
౩౦౩ తనిపత్యోశ్ఛన్దసి ౬-౪- ౯౯
౧౬౯ తనూకరణేతక్షః ౩-౧- ౭౬
౨౩౧ తనోతేర్యకి ౬-౪- ౪౪
౨౧౩ తనోతేర్విభాషా ౬-౪- ౧౭
౧౩౩ తన్త్రాదచిరాపహృతే ౫-౨- ౭౦
౩ తపరస్తత్కాలస్య ౧-౧- ౭౦
౨౩౩ తపస్తపఃకర్మకస్యైవ ౩-౧- ౮౮
౧౩౫ తపస్సహస్రాభ్యాంవినీనీ ౫-౨ ౧౦౨
౨౩౧ తపోనుతాపేచ ౩-౧- ౬౫
౩౦౫ తప్తనప్తనథనాశ్చ ౭-౧- ౪౫
౧౨౬ తమధీష్టోభృతోభూతోభావీ ౫-౧- ౮౦
౨౩౮ తయోరేవకృత్యక్తఖలర్థాః ౩-౪- ౭౦
౩౦౧ తయోర్దార్హిలౌచఛన్దసి ౫-౩- ౨౦
౩౦౯ తయోర్య్వావచిసంహితా* ౮-౨-౧౦౮
౧౧౭ తరతి ౪-౪- ౫

౧౪౦ తరప్తమపౌఘః ౧-౧- ౨౨
౧౦౯ తవకమమకావేకవచనే ౪-౩- ౩
౩౩ తవమమఙసి ౭-౨- ౯౬
౩౨౪ తవైచాన్తశ్చయుగపత్ ౬-౨- ౫౧
౨౩౮ తవ్యత్తవ్యానీయరః ౩-౧- ౯౬
౭౩ తసిలాదిష్వాకృత్వసుచః ౬-౩- ౩౫
౧౧౫ తసిశ్చ ౪-౩-౧౧౩
౧౩౮ తసేశ్చ ౫-౩- ౮
౧౩౪ తసౌమత్వర్థే ౧-౪- ౧౯
౧౫౨ తస్థస్థమిపాంతాన్తన్తామః ౩-౪-౧౦౧
౧౪ తస్మాచ్ఛసోనఃపుంసి ౬-౧-౧౦౩
౪ తస్మాదిత్యుత్తరస్య ౧-౧- ౬౭
౧౫౮ తస్మాన్నుడ్ద్విహలః ౭-౪- ౭౧
౬౭ తస్మాన్నుడచి ౬-౩- ౭౪
౧౦౯ తస్మిన్నణిచయుష్మాకా* ౪-౩- ౨
౪ తస్మిన్నితినిర్దిష్టేపూర్వస్య ౧-౧- ౬౬
౧౨౭ తస్మైప్రభవతిసన్తాపాది* ౫-౧-౧౦౧
౧౨౧ తస్మైహితమ్ ౫-౧- ౫
౩౦౫ తస్యతాత్ ౭-౧- ౪౪
౧౨౭ తస్యదక్షిణాయజ్ఞాఖ్యే* ౫-౧- ౯౫
౧౧౮ తస్యధర్మ్యమ్ ౪-౪- ౪౭
౧౨౪ తస్యనిమిత్తంసంయో* ౫-౧- ౩౮
౧౦౪ తస్యనివాసః ౪-౨- ౬౯
౭ తస్యపరమామ్రేడితమ్ ౮-౧- ౨
౧౩౧ తస్యపాకమూలేపీల్వా* ౫-౨- ౨౪
౧౩౨ తస్యపూరణేడట్ ౫-౨- ౪౮
౧౨౮ తస్యభావస్త్వతలౌ ౫-౧-౧౧౯
౫ తస్యలోపః ౧-౩- ౯
౧౨౪ తస్యవాపః ౫-౧- ౪౫
౧౧౬ తస్యవికారః ౪-౩-౧౩౪
౧౧౨ తస్యవ్యాఖ్యానఇతిచవ్యా* ౪-౩- ౬౬
౧౦౨ తస్యసమూహః ౪-౨- ౩౭
౨ తస్యాదితఉదాత్తమర్ధ* ౧-౨- ౩౨
౯౨ తస్యాపత్యమ్ ౪-౧- ౯౨
౧౧౫ తస్యేదమ్ ౪-౩-౧౨౦

బడబాయాంవృషే, నద్యాదిః
౯౮ దక్షిణాపశ్చాత్పురసస్త్యక్
౯౯ కాపిశ్యాఃష్ఫక్
* బాహ్వ్యుర్దిపర్దిభ్యశ్చేతివక్తవ్యం
౧౦౦ రఙ్కోరమనుష్యేఽణ్ చ
౧౦౧ ద్యుప్రాగపాగుదక్ప్రతీచోయత్
౧౦౨ కన్థాయాష్ఠక్
౧౦౩ వర్ణౌవుక్
౧౦౪ అవ్యయాత్త్యప్
* అమేహక్వతసిత్రేభ్యఏవ
* త్యబ్నేర్ధ్రువే
* నిసోగతే
* అరణ్యాణ్ణః
* దూరాదేత్యః
* ఉత్తరాదాహఞ్
* ఆవిష్ట్యస్యోపసంఖ్యానంఛన్దసి
౧౦౫ ఐషమోహ్యః శ్వసోఽన్యతరస్యామ్
౧౦౬ తీరరూప్యోత్తరపదాదఞ్ఞౌ
౧౦౭ దిక్పూర్వపదాదసంజ్ఞాయాం ఞః
౧౦౮ మద్రేభ్యోఽఞ్
౧౦౯ ఉదీచ్యగ్రామాచ్చబహ్వచోఽన్తోదాత్తాత్
౧౧౦ ప్రస్థోత్తరపదపలద్యాదికోపధాదణ్

పలదీ,పరిషద్,రోమక,బాహీక,కలకీట,బహుకీట,జాలకీట, కమలకీట,కమలకీకర, కమలభిదా,గోష్ఠీ, నైకతీ, పరిఖా, శూరసేన, గోమతీ,పటచ్చర, ఉదపాన,యకృల్లోమ, పలద్యాదిః

౧౧౧ కణ్వాదిభ్యోగోత్రే
౧౧౨ ఇఞశ్చ
౧౧౩ నద్వ్యచఃప్రాచ్యభరతేషు
౧౧౪ వృద్ధాచ్ఛః
౧౧౫ భవతష్ఠక్ఛసౌ
౧౧౬ కాశ్యాదిభ్యష్ఠఞ్ఞిఠౌ

కాశీ, చేది,సాంయాతి,సంవాహ,అచ్యుత,మోదమాన, శకులాద, హస్తికర్షూ, కునామన్,హిరణ్య, కరణ, గోవాసన, భారఙ్గీ, అరిన్దమ,అరిత్ర, దేవదత్త,దశగ్రామ,శౌనావతాన, యువరాజ,ఉపరాజ, దేవరాజ, మోదన, సిన్ధుమిత్ర,దాసమిత్ర,సుధామిత్ర, సోమమిత్ర,ఛాగమిత్ర,సధమిత్ర,ఆపదాదిపూర్వపదాత్కాలాన్తాత్,ఆపద్,ఊర్ధ్వతత్,కాశ్యాదిః

౧౧౭ బాహీకగ్రామేభ్యశ్చ
౧౧౮ విభాషోశీనరేషు
౧౧౯ ఓర్దేశేఠఞ్
౧౨౦ వృద్ధాత్ప్రాచామ్
౧౨౧ ధన్వయోపధాద్వుఞ్
౧౨౨ ప్రస్థపురవహాన్తాచ్చ
౧౨౩ రోపధేతోఃప్రాచామ్
౧౨౪ జనపదతదవధ్యోశ్చ
౧౨౫ అవృద్ధాదపిబహువచన విషయాత్
౧౨౬ కచ్ఛాగ్నివక్త్రవర్తోత్తరపదాత్
౧౨౭ ధూమాదిభ్యశ్చ

ధూమ, షడణ్డ, శశాదన, అర్జునావ, మాహకస్థలీ, ఆనకస్థలీ, మాహిషస్థలీ, మానస్థలీ, అట్టస్థలీ, మద్రకస్థలీ, సముద్రస్థలీ, దాణ్డాయనస్థలీ, రాజస్థలీ, విదేహ, రాజగృహ, సాత్రాసాహ, శబ్య, మిత్రవర్ధ, భక్షాలీ, మద్ర

శ్రీమత్పాణినిసూత్రచంద్రికా సమాప్తా.